İSMAİL HAMİ DANİŞMEND

İZAHLI

OSMANLI TARİHİ KRONOLOJİSİ

2. Cilt

İSMAİL HÂMİ DANİŞMEND

İZAHLI OSMANLI TARİHİ KRONOLOJİSİ

Cilt 2

M. 1513 — 1573
H. 919 — 981

TÜRKİYE YAYINEVİ
İSTANBUL

1 9 2 5

1 9 7 1

Bu kitabın dizgisine 1971 yılında TÜRKİYE BASIMEVİ'nde
başlanmış ve YAYLACIK MATBAASI'nda basılmıştır.

Birinci cildin başında bu eseri,
Çocukluğumda bana ilk milliyet fikrini veren sevgili ağabeyim

MEHMET SAMİ DANİŞMEND'in

ruhuna ithâf etmiştim. O cildin intişârından pek az sonra, bu eserin hazırlanmasındaki büyük yardımlarını ömrümde unutmıyacağım

NAZAN DANİŞMEND'i

kaybetmek felâketine uğradığım için, onun hâtırasını da burada hürmet ve minnetle anarak en hazin vazifemi ifa etmiş oluyorum.

İ. H. D.

İHTİLÂFSIZ SENELER

(M. 1513 = H. 919 — 1573 = 981)

BİRİNCİ SELİM

(Yavuz Sultan Selim)

— M. 1512 = H. 918 — M. 1520 = H. 926 —

1512 = 918

24 Nisan = 7 Safer, Cumartesi: İkinci Bâyezid oğlu şehzâde Selim'in Osmanlı tahtına cülûsu.

(8 Safer = 25 Nisan tarihi de rivayet edilir İkinci Bâyezid devrinin son fıkrasına bakınız. — Fetret devrinde saltanat süren Süleyman ve Musâ Çelebiler sayılmamak şartiyle Birinci Selim Osmanlı padişahlarının dokuzuncusu sayılır. — Eski Osmanlı menbâlarında «Selim-i Kadîm» şeklinde de zikredilen Yavuz'un tahtından indirdiği babası tarafından kendi eliyle tahta çıkarıldığı hakkında bir rivayet vardır. — Yeni padişah, bîat merâsimi tamamlandıktan sonra cülûs bahşişi olarak her yeniçeriye elli altın verdirmiş ve bu mıkdar o tarihten itibaren usul hükmünü almıştır: O tarihte bir altın, altmış akça tuttuğuna göre nefer başına üç bin akça isâbet ediyor demektir; tabiî bu büyük para hem bir hal'in, hem bir iclâsın ücretidir. — Sultan Selim'in sarayda babasından saltanatı aldıktan sonra Yeni-Bahçe'deki otağına gittiği ve bîat merâsiminin orada yapıldığı rivayet edilir. — Bir rivayete göre de İkinci Bâyezid saltanatı oğluna devrederken kardeşlerini öldürmemesini nasihat etmiş ve Sultan Selim de kendisine bîat eden kardeşi Korkud-Sultan'ı tekrar Mağnisa valiliğine tayin edip Midilli adasını da onun sancağına ilhak etmiştir. — Yeni padişahın Kefe valisi olan oğlu ve veliahdi şehzâde Süleyman derhal İstanbul'a dâvet edilmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Selim Hân-ı Evvel» ünvaniyle anılan Yavuz Sultan Selim en kuvvetli rivayete nazaran 1470 = 875 tarihinde Amasya'da doğmuş olduğuna göre, kırk iki yaşının içinde cülûs etmiş demektir).

23 Mayıs = 7 Rebî'ül-evvel, Pazar: İkinci Bâyezid'in Istanbul'dan Dimetoka'ya hareketi.

(Yeni-saray'dan Eski-saray'a nakleden Sultan Bâyezid'in artık Istanbul'da rahat edemiyerek Dimetoka sarayına nakletmek için oğlundan izin aldığı rivayet edilir. — Eski padişahın maiyyetine kendi adamlarından olan Rumeli Beylerbeyi Yûnus Paşa ile Defterdar yâni Maliye Nâzırı Kasım Paşa tâyin edilmiş ve İkinci Bâyezid tahtından indikten bir ay kadar sonra Istanbul'u terketmiştir. — Yavuz Sultan Selim devlet erkâniyle beraber babasını şehir haricine kadar teşyi etmiş, babasının bindiği arabanın sağ tarafında yayan yürüyerek büyük bir hürmetle nasihatlerini dinlemiş ve bir rivayete göre de şehirde atla babasını tâkib ettikten sonra Edirne-kapısından çıkınca atından inip yayan yürümeğe başlamış ve nihayet Sultan Bâyezid arabasını durdurup oğluna artık dönmesini söyliyerek vedâ etmiştir).

26 Mayıs = 10 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: İkinci Bâyezid'in ölümü:

(27 Mayıs = 11 Rebî'ül-evvel Perşenbe ve 2 Haziran = 17 Rebî'ül-evvel Çarşanba tarihleri de rivayet edilir. — Istanbul'dan Dimetoka'ya giderken yolda ölen İkinci Bâyezid'in öldüğü yer meselesinde de ihtilâf vardır: Muhtelif rivayetlere göre Çekmece'de, yahut Sazlı-dere'de, yahut Söğütlü'de, yahut Hafsa civarındaki Abalar köyünde veyahut oğluyla muharebe ettiği Uğraş-deresinde vefat etmiştir. —

Sultan Bâyezidin ölüm sebebi de ihtilâflıdır: Bazı menbâlarda hastalık ve ihtiyarlık yüzünden eceliyle ölmüş gibi gösterilmekle beraber, muhtelif menbâlarda Yavuz'un emriyle zehirlendiği hakkında da bir takım rivayetler vardır: Bir rivayete göre hususî hekimliğinde bulunan bir yahudi tarafından Sultan Selim'in emriyle zehirlenmiş ve bir rivayete göre de «Sultan Selim'den ecel şerbeti gelüp bile bile pederi nûş ve [Oğul, kılıcın keskin olsun emmâ ömrün kasîr olsun!] duâsın idüp vefat itmiş» ve diger bir rivayete göre de Çekmece'ye geldiği zaman yüzünü yıkarken başının bütün saçları elinde kalmış ve neye uğradığını anlayıp odasına çekilmiştir. Her halde bu zehir rivayetinin ecel rivayetinden daha kuvvetli olduğu ve bâzı Osmanlı menbâlarının bu meselede siyaseten sükût ettikleri anlaşılmaktadır. — İkinci Bâyezid en kuvvetli doğum tarihine göre 64 sene, 5 ay kadar yaşamış ve tahtından indirildikten sonra 32 gün sağ kalmıştır. — Sultan Bâyezid'in cenazesi oğlunun emriyle Istanbul'a getirilmiş ve kendisi Eyüp'de kubbesiz bir mezara defnini vasiyet ettiği halde bu arzusu icra edilmiyerek Istanbul'daki câmisinin yanında Yavuz'un yaptırdığı türbeye defnedilmiştir. — Eğer muhtelif zehir rivayetleri doğru ise, İkinci Bâyezid kardeşi Cem-Sultan'a yaptığı muâmeleyi oğlu Sultan Selim'den aynen görmüş demektir).

29 Temmuz = 15 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'da saltanatını ilân etmiş olan kardeşi Sultan Ahmed'e karşı hareketi.

(Sultan Ahmed'in Anadolu'da saltanatını ilân etmesi hakkında 1511=917 vukuâtının «21 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Sultan Ahmed'in oğlu Alâüddin kumandasında gönderdiği bir kuvvetle Bursa'yı işgal ettirip kendi nâmına hutba okutması Sultan Selim'in bu ilk Anadolu seferine sebeb olmuştur. — Yavuz yaklaşırken şehzâde Alâüddin Bursa'yı bırakıp babasının yanına çekilmiş olduğu için Sultan Selim 70 bin kişilik bir orduyla Ankara'ya gidip Malkoç-oğlu Ali Bey'i Sultan Ahmed'in tâkibine göndermiştir: Ahmed Amasya'ya çekilmek istemişse de muvaffak olamadığı için Malatya ve Dârende taraflarına kaçmış ve bir taraftan da oğullarından ikisini Şâh İsmail'e göndererek yardım istemiştir. — Bu sırada Sultan Ahmed'le İsmail-i Safavî, Dulgadır hükümdarı Alâüddevle ve Mısır sultanı Kansu-Gavri arasında Yavuz'a karşı bir menfaat birliği vardır: Fakat bu siyasî menfaat birliği askerlik sahasında bir elbirliği şeklini alamadığı için Sultan Selim bunları birer birer avlamıştır. — Bu vaziyet üzerine Anadolu'daki Osmanlı arazisinin hâkimiyyeti Sultan Ahmed'den Sultan Selim'e geçmiş ve Amasya sancağı Davud Paşa-zâde Mustafa Bey'e tevcih edilmiştir).

Teşrinisâni = Ramazan: Yavuz'un kışı geçirmek için Bursa'ya gelişi.

(Devşirme Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa'nın kış mevsimini sebeb göstererek avdet tavsiyesi üzerine padişahın Bursa'ya geldiği rivayet edilir: Her halde Yavuz'un Istanbul'a dönmemekle ihtiyata riâyet etmek istediği anlaşılmaktadır; Sultan Ahmed taraftarı olan Koca-Mustafa'nın en mühim rolü askere izin verilip kışlaklarına gönderilmesinde gösterilir: Aşağıki fıkralara da bakınız).

Sultan Ahmed'in Amasya baskını.

(Anadolu'da bir çok tarafdarı bulunan Sultan Ahmed bu sırada Kemah'dan kalkıp Niksar üzerinden Amasya'ya gelmiş ve bir baskınla şehri zaptetmesi üzerine Yavuz'un tayin ettiği sancak beyi Mustafa Bey de kendisine iltihak ederek Sultan Ahmed'e vezir olmuştur! Yavuz'un şiddet ve dehşetinden dolayı bir çok kimselerin ve hattâ hükûmet erkânından bazılarının büyük şehzâdeye temâyül gösterdikleri rivayet edilir. Bunların başında Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa vardır! Cem-Sultan'ın zehirlenmesinde oynadığı karanlık rollerle şöhret bulan bu devşirme ve dönme

vezir esasen İkinci Bâyezid devrinde de Yavuz'un veliahdliğine muhalefet edip şehzâde Ahmed'e tarafdarlık etmiştir. Sultan Selim'in cülûsunda mevkiinde ibkâ edilmişse de yeni padişahtan emin olmadığı için şehzâde Ahmed'le gizlice muhâbere ettiği, hattâ bir mektubunun yakalandığı ve Amasya baskınında bile parmağı olduğu rivayet edilir: Onun için Amasya baskını bir danışıklı döğüş demektir).

Vezir-i-a'zam Koca-Mustafa Paşa'nın idamı.

(Bu cezanın sebebi Koca-Mustafa'nın kış mevsimini bahâne ederek ordunun terhisinde âmil olması ve şehzâde Ahmed'le muhâbere ederek Amasya'nın işgalini temin etmesi şeklinde izah edilir. Yavuz'un bu vesileyle amcası Cem-Sultan'ın intikamını almak istediğinden de bahsedenler vardır. — Her halde memlekette ikiliğe sebeb olan Sultan Ahmed gailesini esasından temizlemek istiyen Yavuz'un bu şiddeti zarurî bir tedbir demektir. — Sultan Selim'in ilk idam ettirdiği Vezir-i a'zam işte bu Koca-Mustafa'dır. — Bu vaziyet üzerine Vezâret-i uzmâ makamına dördüncü defa olarak Hersek-zâde Ahmed Paşa tayin edilmiştir).

16 Kânunuevvel = 7 Şevvâl, Perşenbe: Yavuz'un emriyle beş şehzadenin birden idamı.

(Bu şehzâdeler Yavuz'un yeğenleri ve İkinci Bâyezid'in torunlarıdır: Bunlardan şehzâde Alemşâh'ın oğlu Osmanşâh Çankırı beyi, Şehenşâh'ın oğlu Mehmet Niğde'beyi ve şehzâde Mahmud'un oğulları Musa, Orhan ve Emir de muhtelif sancakların beyleridir. Babaları evvelce ölmüş olan ve yedi ile yirmi yaşları arasında bulunan bu genç şehzâdelerin Anadolu'yu istilâ eden büyük amcaları Sultan Ahmed'den korkarak küçük amcaları Yavuz Sultan Selim'e iltica etmiş oldukları rivayet edilir. — Bunların idam edildikleri yer ve tarih hususunda hattâ babalarının isimlerinde bile ihtilâf vardır: Bir ecnebi rivayetine göre Bursa'dan Istanbul'a götürülerek payıtahtta idam edilmişlerdir; halbuki umumiyetle Osmanlı menbâları Bursa'da idam edildiklerinde müttefiktir; gene ecnebi menbâlarında idam tarihi Teşrinisâni = Ramazan ayına müsadif gösterildiği gibi, Osmanlı menbâlarında da 15 Cumâda l-ûlâ = 29 Temmuz Perşenbe ve 27 Şevvâl = 5 Kânunusâni Çarşanba gibi bazı tarihlere tesadüf edilirse de bunların bilhassa birincisi tamamiyle yanlıştır: Çünkü bu 15 Cumâda-l-ûlâ = 29 Temmuz tarihi, Yavuz'un Istanbul'dan Anadolu seferine hareket ettiği günün tarihidir. — Bu beş şehzâdeden Osmanşâh'la Mehmet şehzâde Şehenşâh'ın, Musâ, Orhan ve Emir de şehzâde Mahmud'un oğulları olduğuna ait bir rivayet de vardır: Son üçü hakkındaki rivayet doğruysa da Osman'la Mehmed'in kardeş gösterilmesi doğru değildir. — Bunlardan şehzâde Emir'in ismi muhtelif menbâlarda «Mîr» ve «İmir» olarak da gösterilir. — Bu zavallıların idamına sebeb olarak «Hâtır-ı Hümâyûn ümerâdan hayfe düşüp umûr-ı saltanata nizâm virmek» lüzumundan bahsedilir: Her halde Yavuz'un şahsı aleyhindeki dedikodulardan, ahali ve ümerâ nazarında «gaasıb» sayılmasından ve bu genç prenslerin de muhalifler tarafından kendisine karşı «müddaî» şeklinde ortaya çıkarılmak ihtimalinden dolayı Fatih'in Kanunnâmesini tatbik ederek saltanatta rakipsiz kalmak istediği muhakkaktır. — Padişahın gezinti bahânesiyle kıra çıkıp bir takım bölük ağalarını cinayetin icrâsına memur ettiği hakkında bir rivayet olduğu gibi, Sultan Selim'in o fecî sahneyi bitişik bir daire penceresinden seyretmiş olduğu da rivayet edilir. — Şehzâdeler sarayın Kapucular odasına konulup geceleyin cellâtlar içeri girdikleri zaman yedi yaşındaki en küçük şehzâde Mehmed'in yere diz çöküp hayatının bağışlanmasını istirham ederek günde bir akçayla padişaha hizmet edeceğini söylemesine ait rivayet, en hissiz cânileri bile müteessir edecek bir sahnedir. — Yirmi yaşında olan en büyük şehzâde Osmanşah'ın hayatını çok pahalıya satarak cellâtlarla boğuştuğu ve birinin kolunu kırıp birini de tehlikeli surette bıçakladığı ve nihayet Sultan Selim'in gönderdiği yardımcılar sayesinde işin bitirildiği rivayet edilir. — Bu mazlûm ve mâsum

çocukların cenazeleri Bursa'da İkinci Murad türbesinin bulunduğu «Murâdiyye» ye defnedilmiştir. — Bir rivayete göre de o gün idam edilen şehzâdeler beş değil, yedidir. — Bu zavallılar kemend atılıp boğulmak suretiyle «Dâr-ı cinâna irsâl» olunmuşlardır).

1513 = 918

Saruhan valisi şehzâde Korkud'un idamı.

(Bursa'da toplanan şehzâdelerin idamı üzerine âlim, şair ve bestekâr şehzâde Korkud-Sultan artık kendisine de sıra geldiğini anlamakta gecikmemiştir; Feridun Bey «Münşeât»ında Korkud'un Yavuz'a gönderdiği bir mektup vardır: Bu mektupta izah edildiğine göre bir takım münâfıkların tezviri üzerine Korkud-Sultan karadan, denizden sımsıkı bir abluka çenberi içine alınmıştır! İşte bu vaziyet üzerine «gereklü esbâbiyle kitaplarını» ihtiyaten kaleye koymak mecburiyetinde kalan şehzâde padişaha yanıp yakılmakta ve kendisine cülûs zamanındaki taahhütlerini hatırlatmaktadır: Sultan Selim'in verdiği cevapta da kendisinin Şark seferine hazırlanmakta olduğundan bahsedilmekte ve «Mâdâmki siz ahd-i sâbık üzre olasuz, bu cânibden endîşe itmeyüp duâya iştigal buyurasız vesselâm» denilmektedir! Bununla beraber Osmanlı menbâlarına göre Sultan Selim kardeşinin saltanat sevdâsına kapıldığını haber almış, bu haberin ne dereceye kadar doğru olduğunu anlamak için bazı devlet erkânı nâmına sahte mektuplar yazdırıp Korkud-Sultan'ı tecribe için dâvet ettirmiş ve zavallı Korkud işte bu sahte mektupları ciddî zannedip kabul cevapları verdiği için Sultan Selim artık harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır! Her halde bu izah padişahı mâzur göstermek içindir. — Kış mevsiminde Sultan Selim av bahânesiyle ve on bin kişilik bir kuvvetle birdenbire Bursa'dan çıkıp beş günde Mağnisa'ya varmış ve kardeşinin sarayını muhasara etmişse de Korkud-Sultan «Piyâle Bey» ismindeki nedimiyle gizli bir kapıdan çıkıp dört nala at sürerek dağlara kaçmış ve Sultan Selim de bu vaziyet üzerine bütün yollarla geçitlere muhâfızlar koyarak Bursa'ya dönmüştür. — Korkud-Sultan yirmi gün kadar o civarda bir mağaraya iltica ettikten sonra, evvelce valiliğinde bulunduğu Teke havalisine geçmiş ve burada da bir mağaraya sığınarak Sultan Cem'in hareketini taklid edip Frenklere iltica etmek üzere bir gemi tedârikine teşebbüs etmiştir Piyâle Bey gizlice erzak taşıyan bir Türkmenle anlaşmış, fakat büyük bir gaflet gösterip fakir Türkmeni şehzâdenin muhteşem takımlı atına bindirerek yola çıkarmış, tabiî atın suvariden daha süslü olması göze batmış, zavallı Türkmene işkence edilerek şehzâdenin yeri anlaşılmış ve nihayet Korkud-Sultan Piyâle Bey'le beraber yakayı ele vermiştir. — Yavuz'un emriyle Bursa'ya sevkedilen Korkud, şehrin bir kaç konak ilerisinde padişah nâmına Kapucu-başı Sinan Ağa tarafından hürmetle karşılanmış, fakat konak yerinde Piyâle Bey ustalıkla efendisinden uzaklaştırıldıktan sonra zavallı şehzâde uykudayken kemend atılarak boğulmuştur. — Korkud-Sultan'ın cenazesi Bursa'ya nakledilerek Orhan Gazi civarına gömülmüştür. — Bu altıncı cinayetten sonra artık Yavuz'un karşısında büyük kardeşi Sultan Ahmed'le oğullarından başka rakip kalmamıştır. — Babasının zehirlenmesine ait rivayet de hesab edilecek olursa, Sultan Selim'in bu tarihe kadar olan kurbanları baba, kardeş ve yeğen olmak üzere yediyi bulmuş demektir. — Korkud-Sultan'ın defninden sonra sadık nedimi Piyâle Bey'in ölünceye kadar efendisine türbedarlık ederek mezarından ayrılmadığı rivayet edilir. — Barbaros'un büyük kardeşi Oruç-Reis'i mesleğinin bidâyetlerinde himâye ve hizmetine almış olan Korkud-Sultan en büyük İslâm âlimlerinden olduğu gibi, divan sahibi bir şair ve büyük bir bestekârdır: Eserlerindeki künyesi «Ebu-l Hayr Muhammed Korkud» şeklindedir).

1513 = 919

24 Nisan=17 Safer, Pazar: Sultan Selim'le Sultan Ahmed arasında Yenişehir meydan muharebesi ve Ahmed'in esâret ve idamı.

(9 Safer = 16 Nisan Cumartesi tarihi de rivayet edilir. — Osmanlı menbâları.

na göre Yavuz tıpkı Korkud'a yaptığı gibi Ahmed'e de kendi ümerâsı ağzından sahte mektuplar yazdırıp saltanata dâvet ettirmiş, eğer ordu çekip gelecek olursa Selim'den müteneffir olan kumandanlarla askerlerin derhal kendisine iltihak ve inkıyâd edeceklerini bildirmiş, o kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan Sultan Ahmed de işte bu sahte mektuplarla tıpkı Korkud gibi inanıp saltanat hulyâsiyle harekete geçmiştir! Halbuki Yavuz'un kardeşlerini böyle sahte mektuplarla imtihan etmesine hacet yoktur Onların her ikisi de saltanat dâvâlarını o zamana kadar muhtelif siyasî ve askerî teşebbüsleriyle ortaya koymuş müddaîlerdir ve bilhassa Sultan Ahmed Anadolu'da saltanatını ilân etmiştir Sultan Selim'in maksadı da babasının elinden zorla aldığı saltanat üzerinde hiç bir müddaî bırakmamaktır. — Sultan Ahmed bahara doğru 20 30 bin kişilik bir orduyla Bursa'daki kardeşinin üzerine hareket etmiş, ilkönce Selim'in pişdar kıt'alarına karşı mühim bir zafer kazanıp binlerce telefat verdirdikten sonra bu zaferden istifade etmesini bilmemiş, sekiz on bin kişilik bir kuvveti kalan küçük kardeşinin muhtelif imdat kuvvetleri almasına vakit ve imkân bırakmış ve işte bu büyük gaflet üzerine giriştiği Yenişehir meydan muharebesini kaybedip kaçarken atının ayakları kapaklandığı için yere yuvarlanıp takipçilerin eline geçmiştir. — Bir müddet evvel Korkud Sultan'ı idam eden Kapucu-başı Sinan Ağa tarafından nihayet Sultan Ahmed'in de «Nizâm-ı âlem içün kavâid-i âl i Osmân üzere kaydi görülmüş», yâni mağlûp şehzâde yay kirişiyle boğulmuştur! Rivayete nazaran Sinan Ağa işini bitirince Yavuz Sultan Selim ağlamış ve

— Neslümüzde bu bid'ati çıkaran rahmet-i Hak'dan baîd olsun!

demiş. — Sultan Ahmed'in oğullarından Osman'ın Yenişehir meydan muharebesinde telef olduğu, Murad'ın İran'a ve Süleyman'la Alâüddinin de Mısır'a iltica ettikleri rivayet edilir Gene Sultan Ahmed oğullarından iki şehzâdenin de Yenişehir muharebesinden evvel Şah İsmail'e iltica etmiş olduğu, bu suretle İran'da Ahmed'in üç oğlu toplandığı ve bunlardan Murad'ın İran'dan Mısır'a geçtiği hakkında da bir rivayet vardır; fakat bu şehzâdelerin isimleri ihtilâflıdır; bunlar gittikleri memleketlerde hürmetle karşılanmışlardır. İran'a iltica eden şehzâde Murad'ın bir kaç sene sonra Şâh İsmail'in emriyle zehirlendiği, yahut Türkiye'den giden bir fedai tarafından öldürüldüğü veyahut eceliyle öldüğü hakkında muhtelif rivayetler vardır Fakat bu rivayetlerin hepsi şüphelidir; çünkü Yavuz'un vefatından bir müddet evvel bu şehzâdenin İran'dan Amasya'ya gelip saltanat iddiâsına teşebbüs etmiş olduğu da rivayet edilir 1519 = 925 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Mısır sultanına iltica edenlerin âkıbetleri hakkındaki rivayetler de muhteliftir. — Sultan Ahmed'in cenazesi Bursa'ya nakledilerek «Murâdiyye» ye defnedilmiştir. — Yenişehir zaferi Yavuz'u bütün rakiplerinden kurtarmış, ona her türlü gaileden ve müddaîden âzâde bir saltanat temin etmiştir: Artık tahtında rakîpsiz kalan bu müdhiş hükümdarın yegâne oğlu Süleyman'dan başka vârisi yoktur. Ahmed Tevhid Bey merhumun T. O. E. mecmuasında bahsettiği bir rivayete göre Yavuz'un Süleyman'dan başka «Murad», «Mahmud» ve «Abdullah» isimlerinde üç oğlu daha olmuşsa da bunlar 920 = 1514 senesi 2 Şevvâl = 20 Teşrinisâni Pazartesi günü idam edilmişlerdir Bu rivayet doğru olduğu takdirde, Yavuz Sultan Selim son kardeşinin idamından 18 ay, 24 gün sonra kendi oğullarını da idam ettirerek şehzâde Süleyman'ı yegâne vâris bırakmış demektir! Bununla beraber, bu şehzâdelerin Kanunî devrinde idam edildikleri de rivayet edilir. Herhalde Yavuz'un bu isimlerde oğulları olup olmadığı ayrıca tetkik edilecek mühim bir meseledir. — Sultan Selim'in sekiz seneden biraz fazla süren saltanatının ilk senesi, tamamiyle dahilî mücadeleler ve muharebelerle geçtikten sonra, nihayet haricî fütuhât plânlarının tatbikine müsâit bir vaziyet temin edilebilmiştir Bu ilk senenin son günü Yavuz bir baba, kardeş ve yeğen katili vaziyetindedir Onun için bu bir senelik tarihî siması her halde sevimli bir çehre değildir! Fakat bundan sonra geçecek yedi yıllık fütuhât devri bizi bütün millî tarihimizin en şanlı ve sevimli simâlarından biriyle karşılaştırır. Sultan Selim'in bu iki çehresi arasındaki zıddiyyet, ancak onun tekmil o müthiş cinâyetleri belki de samimî gözyaşları dökerek büyük bir gaye uğrunda işlemiş olmasıyla izah edilebilir Tabiî o zarurî cinâyet-

ler işlenmedikçe ve memleket saltanat kavgalarıyla sarsıldıkça Şarkî-Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz ölkelerinin bir kaç sene içinde fetih ve ilhâkı kabil değildir).

Eflak, Boğdan, Macar, Venedik ve Mısır elçileriyle sulh halinin teyidi.

(Bunlardan eski imtiyazları ibka edilen Eflak ve Boğdan elçileri haraçlarını getirmiş, digerleri kıymetli hediyelerle gelmişlerdir; Venedik sulhü 17 Teşrinievvel = 16 Şa'bân Pazartesi günü tecdid edilmiştir İkinci Bâyezid devrindeki sulh esasları için 1502 = 908 vukuâtının son fıkrasına bakınız. 1503 = 909 vukuâtının birinci fıkrasında bahsi geçen Macar sulhü de üç sene müddetle tecdid edilmiştir. — İkinci Bâyezid devrinde akdedilen Osmanlı Mısır sulhü için 1491 = 896 vukuâtına bakınız. — Yavuz'un fütuhât plânları hep Şark'a aid olduğu için Garp devletleriyle bu sırada hoş geçinmek siyaseti tâkib edilmiştir).

1514 = 920

20 Mart = 23 Muharrem, Pazartesi: Yavuz'un Edirne'den İran seferine hareketi.

(22 Muharrem = 19 Mart Pazar tarihi de rivayet edilir. — Veliahd şehzâde Süleyman evvelce valilikle gönderilmiş olduğu Saruhan'dan celbedilip saltanat nâibi olarak Edirne'de bırakılmıştır. — Bu meşhur sefere muhtelif sebebler gösterilir : Bunların başlıcaları her taraftan Sultan Selim'e cülûs tebriki ve sulhün teyidi için elçiler gönderildiği halde İran şâhı İsmail-i Safavî'nin elçi göndermemesi Yavuz'un kardeşleriyle mücadelelerinde şâhın büyük şehzâde Ahmed tarafını iltizam edip onun idamından sonra oğullarını himâyeye kalkışarak İran'a iltica etmiş olan şehzâde Murad'ı iltizam için Osmanlı arazisine taarruz etmesi, Yavuz'a karşı Mısır sultaniyle ittifaka kalkışarak müşterek bir hareket temin etmek üzere Kahire'ye elçiler ve hediyeler göndermesi, geniş ölçüde harb hazırlıklarına girişmesi ve Osmanlı arazisine şiîlik propagandacılarıyla casuslar göndermekte devam etmesi gibi şeylerdir. — Hakikatte bu iki Türk hükümdarını birbiriyle çarpıştıran en mühim sebeb, çok büyümüş olan bu iki devletin fütuhât siyasetlerinde en şiddetli devirlerine girmiş ve artık birbirinin toprağına göz dikmiş olmalarında gösterilebilir. Başta Sünnilik ve Şiîlik ihtilâfı olmak üzere evvelce gözden geçirdiğimiz bütün sebebler işte bu tarihî ve coğrafî mukadderâtın en tabiî neticeleridir : 1507 — 1508 = 913 ve 1511 = 917 vukuâtına bakınız. Zaten Yavuz şehzâdelik devrindeki Trabzon valiliğindenberi Safavî düşmanlığıyla şöhret bulmuş ve meselâ 1508 = 914 tarihinde babasının izni olmadan fütuhâta kalkışarak Bayburd'a kadar geniş bir istilâ hareketinde bulunduğu için o devrin kendisine muhalif vüzerâsı tarafından babasına şikâyet edilmiş ve hattâ sonradan bu hareket onu babasının gözünden düşürmek istiyenler tarafından büyük bir kabahat şeklinde aleyhine istismâr edilmiştir. — Efganistan'dan Şarkî-Anadolu'ya kadar yayılan Safavî imparatorluğunun elinde mezhep bir siyasî kuvvet şeklindedir Şâh İsmail'in bütün hedefi, bu mezhebi garbî Anadolu Türkleri arasına da yayarak Anadolu'nun Osmanlı idaresinde bulunan ikinci yarısını da kolaylıkla ele geçirmektir. — Şarkî Anadolu Safavî tarihinde âdetâ bir beşik rolü oynadığı gibi, garbî Anadolu da Osmanlı imparatorluğunun beşiğidir : Halbuki Anadolu'nun coğrafî ve ırkî bir bütünlüğü vardır; Yavuz devrine gelinceye kadar Osmanlı padişahları işte bu birliği temin için uğraşmışlardır; meselâ Fâtih Uzun-Hasan'la işte bu gaye uğrunda çarpışmıştır. Onun için Yavuz'un elinde Sünnîlik dâvâsı demek Şarkî-Anadolu dâvâsı demek olduğu gibi, Şâh İsmail'in elinde de Şiîlik dâvâsı demek Garbî-Anadolu dâvâsı demektir İşte bundan dolayı Yavuz Çaldıran seferine Osmanlı ulemâsının fetvâlarını alarak çıkmıştır. — 1487 = 892 tarihinde doğmuş olan Şâh İsmail o sırada henüz 27 yaşında olduğu gibi, en kuvvetli rivayete göre 1470 = 875 tarihinde dünyaya gelmiş

olan Birinci Selim de 44 yaşındadır. — Yavuz'un İran seferine hazırlanırken ilk ittihaz ettiği tedbir, Osmanlı arazisindeki Şiîlerin gizli defterlerini tanzim ettirmek ve isimleri bu defterlere geçen kırk bin şiîyi kılıçtan geçirmek ve zındanlara attırmak olmuştur Bu müthiş tedbirin en mühim sebebi, İran seferi esnasında Türkiye şiîlerinin her hangi bir hereketine meydan bırakmamak mülâhazasıdır. Osmanlı menbâlarının izahına göre Yavuz'un gizli defterlerine yalnız yedi yaşından yukarı olan şiîler yazılmış, küçük çocuklar istisna edilmiş ve bu kırk bin kişinin hepsi idam edilmiyerek bir kısmı yalnız hapsedilmekle iktifâ edilmiştir Bununla beraber idam emrinin tatbikinde memurların ifrâtı yüzünden bir takım sûiistimaller olduğu ve meselâ isimleri defterlere geçmemiş kimseler de kılıçtan geçirilerek idam yekûnunun kırk binden çok fazla tuttuğu da rivayet edilir. — Bu şiddet hem Anadolu'da, hem Rumeli'de tatbik edilmiştir).

20 Nisan = 24 Safer, Perşenbe: Yavuz'un İran seferi için Beşiktaş'dan Üsküdar'a geçişi.

(Padişah Edirne'den Istanbul'a geldikten sonra 22 gün kalmış ve ordu kayıklar ve gemilerle tedricen karşıya geçirilmiştir. — Anadolu'da iltihak edecek askerlerin Yenişehir ovasında toplanması emredilmiştir. — Bu sırada Şah İsmail'in de gerek idam edilen mezhebdaşlarının intikamını almak, gerek şehzâde Murad'ın saltanat dâvâsına müzâheret etmek üzere büyük bir orduyla tecavuzlara başlamış olduğuna ait haberler alınmıştır).

23 Nisan = 27 Safer, Pazar: Yavuz'un Üsküdar'dan Maltepe'ye hareketi.

(Ordu Maltepe'de toplanmış olduğu için, Sultan Selim buradan itibaren askerinin başına geçmiştir).

28 Nisan = 3 Reb'îül-evvel, Cuma: Harp ilânına ait beyannâmenin İzmit'den Şâh İsmail'e gönderilmesi.

(Muhtelif tarih menbâlarıyla Feridun Bey «Münşeât»ında sureti bulunan bu vesika acemce yazılmış ve ordunun bir gün evvel vâsıl olduğu İzmit'den yola çıkarılmıştır. — «Kılıç» isminde bir Safavî casusu yakalanmış ve harb beyannâmesi işte bu adama teslim edilerek yollanmıştır Maltepe'den gönderildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Yavuz bundan sonra iki nâme daha göndermiş ve Şâh İsmail'den bu üç mektubuna iki cevap almıştır Bunlar için aşağıda bu sene vukuâtının «18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ûlâ» ve «5 Ağustos = 13 Cumâdâ'l-âhire» fıkralarına bakınız. — Yavuz Sultan Selim Safavîlerle mücadele edip duran Akkoyunlu bakıyyelerinden Pulur beyi Korkmaz Bey oğlu Ferahşâd Bey'e de bir teşvik mektubu yazmıştır Çaldıran seferinden itibaren Osmanlı tâbiyyetine giren bu beyin ismi son tetkiklerde «Ferruhşâd» şeklinde yazılmaktaysa da kendi câmi kitâbesine göre «Ferahşâd» okunması lâzımgelir).

6 Mayıs = 11 Rebî'ül-evvel, Cumartesi : Yenişehir ovasında ordu toplanması.

(Gelibolu'dan Anadolu'ya geçmiş olan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile maiyyetindeki kuvvetler padişahın ordusuna burada iltihak etmiş olduğu gibi Anadolu'nun Kütahya, Karası, Hamîd, Menteşe, Aydın, Çankırı, Bursa, Bolu, Kastamonu, Ankara vesair sancak askerleri de burada orduya katılmıştır).

27 Mayıs = 2 Rebî'-ül-âhir, Cumartesi: Pişdar kuvvetlerinin Akşehir'den Sıvas'a gönderilmesi.

(Dukagin-oğlu Ahmed Paşa kumandasında sevkedilen bu talîa 20 bin kişiliktir).

1 Haziran = 7 Rebî'ül-âhir, Perşenbe : Ordunun Konya'ya muvâsalatı.

(Parlak merâsimle karşılanan Yavuz burada üç gün kalıp türbeleri ziyaret etmiştir).

2 Temmuz = 9 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Sıvas'da ordu yoklaması.

(Burada bir yoklama yapılarak ordu mevcudunun yüz kırk bin olduğu anlaşılmış ve bunlardan «amelmânde» olan kırk bin kişi Sıvas'la Kayseri arasında bırakılarak hem ilerde iâşe müşkilâtını hafifletmek, hem Anadolu'nun ortasında ordunun gerisini temin edecek bir ihtiyat kuvveti bulundurmak maksadı tâkib edilmiştir — Sıvas yoklamasında dört yüz bin kişi bulunduğu hakkında da mübâlâğalı bir rivayet vardır. — Sıvas'dan itibaren vaziyet müşkilleşmiştir; bunun iki sebebi vardır Biri Şâh İsmail'in Şarki-Anadolu valisi Ustaclu Mehmet Han'ın o havaliyi baştanbaşa tahliye ve tahrib edip hem insan, hem hayvan için her türlü iâşe esbâbından mahrum bir hale getirmiş olmasıdır Bu ihtimal evvelce düşünülerek Trabzon'a gemilerle erzak nakledilmişse de bunların katır sırtında sevki tabiî çok müşkil olmuştur; hattâ Yeniçeri takımının mırıldanmıya başlayıp bâzı isyan hareketlerine kadar taşkınlık göstermelenin en mühim sebebi işte bu iâşe müşkilâtıdır. İkinci sebeb de Dulgadır oğlu Alâüddevle'ye Çubuk-ova'dan elçi gönderilerek orduya iltihak etmesi tebliğ edildiği halde Mısırlılar ve İranlılarla beraber Osmanlılara karşı cephe almış olan bu ihtiyar Türk hükümdarının itizar etmekle kalmıyarak ordunun güzergâhına tecavuzlarda bulunmıya başlamasıdır. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim Alâüddevle'nin cezasını sonraya bırakmıştır).

13 Temmuz = 20 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe : Osmanlı ordusunun Safavî hududuna dayanması.

(Sıvas'la Erzincan arasındaki «Çaysu» ırmağının hudut teşkil ettiği rivayet edilir Bu ırmağın Kelkit kollarından Enderes çayı olmak ihtimali vardır Çünkü ordunun burada «Suşehri-çayırı»nda konaklamış olduğundan bahsedilir; Suşehri'nin merkezî de Enderes kasabasıdır).

14 Temmuz = 21 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Erzincan muhâfızının itâat ve inkıyâdı.

(Osmanlı ordusuna gelerek ahaliye aman verilmek şartiyle itâat ve inkıyâdını arzeden bu muhâfızın orduya bir mıkdar erzak verdiği ve mevkiinde ibka edildiği rivayet edilir).

18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ûlâ, Salı: Yassı-Çemen'de Şâh İsmail'den elçi ve cevap gelmesi.

(Yavuz'un bu tarihe kadar yolladığı üç mektubun bu ilk cevabiyle beraber afyonlu «ma'cûn-i mükeyyif» dolu bir altın hokka da gelmişti Şâh İsmail, «Şâh-kulu Aka» isminde bir elçiyle gönderdiği bu cevapnâmesinde Yavuz'un nâmelerindeki sert tâbirleri esrârkeş kâtiplerin neş'esiz vakitlerinde yazmış olmaları lâzımgeleceğinden bahsederek neş'elerini tazelemek için bir hokka ma'cun gönderdiğini söylüyor ve Sultan Selim'in neden dolayı harbetmek istediğini bilmediğinden, kendisinin sulh tarafdarı olduğundan, Yavuz'un kullandığı ifade tarzının bir padişaha yakışmıyacağından ve bununla beraber kendisinin harbe hazır olduğundan bahsediyordu. — Sultan Selim bu cevaba kızarak ve evvelce kendisinin İran'a iltica etmiş olan yeğeni Murad'ın iâdesini istemek için göndermiş olduğu elçiye yapılmış olan muâmelenin intikamını alarak Şâhın sefirini idam ettirmiştir. — Yavuz'un bu vaziyette en çok çekindiği şey,

şâhın İran içlerine doğru çekilerek harbi kabul etmemesi ve bu suretle kendisini iâşe buhranı yüzünden muvaffakıyetsizliğe uğratmasıdır: Zaten bu sırada Yeniçeriler artık iyice homurdanmıya, düşmanın bomboş bıraktığı yerlerde sefalet çekmekten sızlanmıya başlamışlardır! Sultan Selim bu vaziyette düşmanı kendi üstüne çekmek için tahrikten başka çare bulamamıştır; Şâh İsmail'in cevapnâmesine gönderdiği son cevapta görülen şu fıkra işte bu maksadı temin içindir

«... Pâdişahlarun taht-i tasarrufunda olan memleket menkûhası mesâbesündedür Recûliyyetden hissesi ve fütüvvetden behresi, belki derûnunda filcümle zühresi olan kimesneler kendüden gayri ferd ana taaruz ittüğüne tahammül itmek ihtimâli yoktur».

Yavuz Sultan Selim bu kadarla da iktifâ etmiyor

«Eger min-ba'din dahi ber-karâr-ı vaz'ı sâbık künc-i zâviye-i ru'b-u-hirasda münzevî olasun, erlük adı sana harâmdur...»

diyordu; Yavuz bu nâmesiyle beraber bir de çarşafla kadın elbisesi göndermişti Tabiî bu hareketler tesirsiz kalmadı. — Şâhın son cevabı için aşağıda bu sene vukuâtının «5 Ağustos = 13 Cumâda-l-âhire» fıkrasına bakınız).

19 Temmuz — 26 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba : Akkoyunlu Korkmaz Bey oğlu Ferahşâd Bey'in orduya iltihakı.

(Safavîlerden evvelki Akkoyunlu hanedanından Ferahşâd Bey ötedenberi Safavî hâkimiyyetine karşı mücadele eden sünnî Türkmen beylerinin en mühimlerindendir Yavuz'un bu beyle muhârebesi ve «Ferahşâd» ismi için yukarda bu sene vukuâtı içindeki «28 Nisan = 3 Rebî'ül-evel» fıkrasına bakınız. — Safavîlerin Tercan muhâfızı Emir Ahmed'i esir edip getiren Ferahşâd Bey padişahtan pek çok iltifat görmüş ve mükâfat olarak kendisine o civarda bir çok arazi iktâ edilmiştir. — Bu beyin orduya Erzincan konağında iltihak ettiği hakkında da bir rivayet vardır).

21 Temmuz = 28 Cumâda-l-ûlâ, Cuma : Fırat boyunda Mısır sultanından elçi ve nâme gelmesi.

(Osmanlılara karşı İranlılarla ittifak etmiş olan Mısır Kölemenlerinin bu tavassut teşebbüsünden hiç bir netice çıkmamış ve gelen elçi izzet ve ikramla iki gün müsâfir edildikten sonra bir cevapnâmeyle iâde edilmiştir).

24 Temmuz = 1 Cumâda-l-âhire, Pazartesi : Erzincan'da Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'nın idamı.

(Çocukluğundanberi sarayda Yavuz'un beraber büyümüş olan Hemdem Paşa padişahın en yakın adamlarındandır : Bomboş bir memlekette iâşe sıkıntıları çekerek ilerlemekten sızlanmıya başlıyan Yeniçerilerle bâzı kumandanlar artık geri dönülmesini istedikleri için, bu zavallı Hemdem Paşa'yı bir takım vaitlerle elde ederek o ıssız çöllerde daha ileri gitmekten vazgeçmesi için padişaha bir takım sözler söyletmişlerse de Sultan Selim çocukluk arkadaşını derhal idam ettirerek bu çok tehlikeli muhalefet cereyanını tedhiş siyasetiyle sindirmek mecburiyetinde kalmıştır. Her halde Yavuz'un bu çok nâzik vaziyette gösterdiği zarurî şiddeti haksız bulmak doğru değildir. — Hemdem Paşa'nın yerine Zeynel Paşa tayin edilmiş ve diğer bir takım değişiklikler daha yapılmıştır).

5 Ağustos = 13 Cumâda-l-âhire, Cumartesi : Yavuz'un Erzurum'a muvâsalatı.

(Erzurum konağında Yavuz'un bir kaç gün kaldığı rivayet edilir. Padişahın o civarda «Kara-Çingene» veyahut «Kara-Kank» mevkiinde konaklamış olduğu

hakkında da bir rivayet vardır. Erzurum havâlisi bu sırada «Avşarlu Sevündük-Han Korçu-başı» isminde bir Türkmen beyinin elindedir; evvelce Safavî nüfûzuna tâbi olan bu Türkmen Beyliği bir rivayete göre Yavuz'un valiliği devrine tesadüf eden 1509 — 1510 = 915 tarihinde Osmanlı nüfuzûna girmiş ve bilhassa işte bu Çaldıran seferinden itibaren doğrudan doğruya Osmanlı tâbiiyyetinde bir beylik haline gelmiştir. — Şâh İsmail'in son cevabı işte burada gelmiştir; şâhın bu nâmesinde Yavuz için

Bîzi âteş bilsün ol kendîni mûm!

diye meydan okuduğundan bahsedilir! — Şâh İsmail'in bundan evvelki cevabı için yukarda bu sene vukuâtının «18 Temmuz = 25 Cumâda-l-ûlâ» fıkrasına bakınız).

10 Ağustos = 18 Cumâda-l-âhire, Perşenbe : Ahıska Atabeğinin ordu iâşesine yardımı.

(Çoruh boyuna hâkim olan bu atabeğin ismi muhtelif menbâlarda «Mirzâ Çabuk», «Çabük», ve hattâ «Çanik/Cânik» şekillerini alır. Brosset'nin terceme ettiği Gürcistan vakayi'nâmesinde bu ismin doğru şekli «Taze güneş» mânâsına «Mzédchabouc» şeklindedir İstiklâli olmayan hükûmetler sayılmamak şartiyle, o sırada Gürcistan üç müstakil hükûmet halindedir; ikisi krallık, biri Atabeğliktir: Şarktaki «Kharthli» krallığının payıtahtı Tiflis, garptaki «İméréthi» krallığının payıtahtı Kutais ve Çoruh boyundaki «Samtskhé» Atabeğliğinin merkezi de Akhaltzikhé/Ahıska şehridir; bu hıristiyan Atabeğlerin «Qwarqwaré» şeklindeki soy adı Osmanlı menbâlarında «Korkora / Gorgora» şeklini alır, «Mirzâ Çabuk» işte bunlardandır : Bu prensin elçisi «Sögmen / Sökmen» konağında gelmiş, bir mıkdar zahireyle yağ, bal ve iki bin koyun getirmiştir. Dulgadır oğlu Alâüddevle'nin Şâh İsmail nezdinde bulunan iki oğlu ve bir rivayete göre de iki yeğeni oradan kaçıp Ahıska atabeğliğine iltica ettikleri için atabeğ bunları da Yavuz'a göndermiş ve bu hizmetlerinden dolayı iltifata mazhar olmuştur).

14 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire, Pazartesi : Geri dönmek istiyen Yeniçerilerin ısyanı.

(Bu ısyan şimdi Ağrı vilâyetine tâbi olan Eleşgirt = Toprakkale kazâsının «Sakallu» köyünde olmuştur. — Yeniçeriler burada ümerâdan bâzılarının da teşvikiyle:

— Düşman yok! Harâb memlekette nice bir seyâhat iderüz?

diye ayaklanmışlar, aylardanberi bin türlü mahrumiyyet ve meşakkat içinde boş yere ilerleyip durmaktan artık osanmış olduklarını söyliyerek gürültü çıkarmışlar ve hattâ bir rivayete göre Yavuz'un otağına kurşun atacak kadar ileri gitmişlerdir: Bununla beraber bu kurşun atma hâdisesinin daha sonra İran seferinden avdet edilirken Aras sahillerinde vukua geldiğine ait rivayet daha kuvvetlidir : Bu sene vukuâtı içinde «21 Eylül = 1 Şa'bân» fıkrasına bakınız. Bu çok vahîm anda büyük bir soğukkanlılık gösteren yiğit padişah âsilerin ortasına atılarak Osmanlı menbâlarının birbirine yakın şekillerle kaydettikleri şu güzel sözleri söylemiştir

— Ehl-ü-ıyâl kaydünde olanlara destûrdür, gerü karularunun yanuna getsünler! Biz buraya gerü dönmek içün gelmedük! Râhat istiyen bu yola yaraşmaz. Bizi isteyüp yolumuzda can ve baş fidâ idecek yiğitler ölümden havfitmez: Ölümden korkanlar gerü dönsün! Düşmanla çarpuşacak merdler benümle gelsün: Eger içünüzde er yoğ ise ben yalunuz giderüm!

Yavuz işte böyle sözler veyahut bunlara benzer şeyler söyliyerek o küstah kütlenin ruhuna birdenbire hâkim olmak dirayet ve metânetini göstermiş, çok büyük bir felâketin önüne geçmiş ve o sırada şâhın Çaldıran'a doğru ilerlemekte olduğuna ait haberler gelmesi, çekilen zahmetlerin boşa gitmiyeceğini anlıyan askeri büsbütün yatıştırmıştır. — Bu Yeniçeri gürültüsünün Tercan'da veyahut Hasankale kazâsındaki «Sögmen / Sökmen» köyünde olduğuna ait ri-

vayetler de vardır. — Bu hâdisede Safavîlerin ne dereceye kadar tesiri olduğu ayrıca tetkik edilecek bir meseledir Çünkü asker içinde ve bilhassa Akıncılar arasında gizli şiîler bulunduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır).

20 Ağustos = 28 Cumâda-l-âhire, Pazar : Bâyezid kalesinin teslim olması.

(Yavuz Sultan Selim Ağrıdağı civarındaki Karapunar'ın yanında bulunan Karaköy konağına geldiği zaman Bâyezid ahalisinin murahhasları gelip itâat ve inkiyâdlarını arzetmişlerdir).

22 Ağustos = 1 Receb, Salı : Tebriz üzerine yürüyen Osmanlı ordusunun akşama doğru Çaldıran ovasında mevzi alması.

(Çaldıran sahrâsı İran-Âzerbaycanı'nda, Maku'nun cenubunda ve Hoy'un şimaligarbîsinde uzun bir vâdidir Şarkî-Anadolu'da da bu isimle anılan yerler bulunduğu için bunlar birbirine karıştırılmamalıdır. — Yavuz Sultan Selim Şâh İsmail'in payıtahtı olan Tebriz üzerine yürümekte olduğu için Bâyezid civarından buraya gelmiş ve Şâhın da kendisini burada karşılıyacağını casuslarından anlamıştır. — Osmanlı ordusu Çaldıran sahrâsının şimaligarbîsine hâkim tepelere arka vermiş, ovanın şark tarafında da Şâh İsmail mevzi almıştır. — O gece Yavuz'un riyâsetinde Divan toplanmış ve bu ictimâda askerin yorgunluğu ve yemsizlikten bîtâb bir hale gelen hayvanların bitkinliği bakımından orduya yirmi dört saat istirahat verilmesi lüzumundan bahsedenlere karşı Rumeli Defterdarı Pîrî Mehmet Çelebi'nin asker içinde bir çok gizli şiîler bulunduğu için vakit geçirmenin tehlikeli olacağından ve derhal harbe başlanması lüzumundan bahsetmesi Yavuz'un takdiriyle karşılanmış, padişah kendisine işte böyle bir vezir lâzım olduğunu söylemiş ve bunun üzerine sabaha karşı harekâta başlanması kararlaştırılmıştır. — O gece Çarhacıların, yâni ileri karakolların sabaha kadar birbiriyle çarpıştıkları rivayet edilir. — Harb hareketi ortalık ağarırken başlamıştır).

23 Ağustos = 2 Receb, Çarşanba : Çaldıran zaferi.

(Muharebe gün doğarken başlamıştır. — Her iki tarafın ordu mevcutlarını 80 -100 bin arasında gösteren muhtelif rivayetler vardır : Hattâ 150 binden bahseden mübâlâgalı rivayetlere de tesadüf edilir. — Gece işgal ettiği tepelerden şafak sökerken harb nizâmında ovaya doğru inen Osmanlı ordusunda padişah Yeniçerilerle beraber alelûsul merkezde ve Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa ile vüzerâdan Dukagin-oğlu Ahmed ve Mustafa Paşalar ve Kadı-askerler de yanındadır; Yeniçelerin önüne siper olarak arabalar ve develer dizilmiştir. Anadolu Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa ile Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa Anadolu kuvvetleriyle sağ cenahın başındadır. Sol cenahı teşkil eden Rumeli kuvvetlerine de Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumanda etmektedir. Anadolu ve Rumeli Azebleri iki cenaha taksim edilerek en tehlikeli yerde, yâni mikdarı beş yüz tutan topların önünde vaziyet almışlardır. İki cenahın müntehâlarında ve Azeblerin arkasında bulunan toplar zincirlerle birbirine bağlandıkları için geçilmez bir sed halindedir Azebler sağa ve sola hareket edip önlerinden çekildikçe «Darbzen = Darbe-zen» denilen topların ateş etmesi emredilmiştir : Tabiî bu hareket büyük bir manevra kabiliyyeti gösterir. — Safavî ordusundaki harb nizâmı biraz farklıdır : Burada İran sağ cenahının kumandasını bizzat Şâh İsmail der'uhde etmiştir. Sol cenah Diyarbekir valisi Ustaclu oğlu Mehmet Han'ın kumandasındadır; merkezde de Vekil-üs-Saltana, yâni Başvezir Seyyid Ni'met-Ullâh oğlu Mîr Abdülbâkî vardır. Bununla beraber Şâhın sol ve Ustaclu'nun sağ cenaha kumanda ettiği de rivayet edilir; hattâ şâhın merkezde bulunduğuna ait bir rivayet de vardır. Bağdad, Meşhed, Horasan. Hemedan vesaire valileri de bu harbe iştirâk etmişlerdir. O zamana kadar

zaferden zafere koşarak muazzam bir imparatorluk kuran kahraman Şah İsmail'in ordusu er meydanlarında pişkinleşmiş ve dinî bir heyecan içinde yetişmiş mükemmel bir ordudur ve pek cüz'î piyadeye mukabil umumiyetle suvari olan askerlerinin çoğu Türk ırkındandır. — Safavî ordusu bolluk içinde ve kendi memleketindedir Aç ve yorgun değildir; levâzım ve techizâtı da mükemmeldir; bilhassa kuvây-ı-külliyesini teşkil eden suvari kıt'aları çok medhedilir. Osmanlı ordusu ise Yavuz'un Istanbul'dan hareket tarihi olan 20 Nisan = 24 safer tarihinden Çaldıran muharebesine tesadüf eden 23 Ağustos = 2 Receb tarihine kadar dört ay üç gün Anadolu'yu garptan şarka doğru boydanboya kat'ederek ve her türlü mahrumiyyetler içinde bozuk unlar ve ham yemişlerle geçinerek yorgun ve bitkin bir halde yabancı bir memlekete gelmiş ve dinlenecek vakit bulamamıştır Ordunun ekseriyetini teşkil eden suvarilerin hayvanları yemsizlik ve yorgunluktan perişan bir haldedir. Fazla olarak asker içinde gizli din taşıyan bir çok şiîler bulunması mânevî birliği sarsan tehlikeli bir vaziyettir. Fakat bütün bunlara mukabil Osmanlı ordusunun çok mühim bâzı üstünlükleri de vardır Bunların en başında topçu kuvveti gösterilebilir Safavî ordusunda hiç bir top olmadığı halde Osmanlı ordusu Istanbul fethini temin etmiş muhteşem bir topçuluğa vâristir. Hattâ şâhın askerleri tüfek vesaire gibi küçük ateşli silâhlardan bile mahrum ve yalnız okla mücehhez gösterilir. Fakat buna mukabil Osmanlı ordusunda Yeniçerilerin «Mousquet à mèche = Fitilli muske» denilen ağır tüfekleri ilk defa olarak işte bu Çaldıran muharebesinde kullandıklarına ait bir rivayet vardır: Bununla beraber Osmanlıların Birinci Bâyezid devrinden itibaren tüfek kullandıkları mâlûm olduğuna nazaran, bu rivayet doğru olduğu takdirde fitilli tüfeğin ilk defa olarak kullanılmasına değil, Kapu-kulları tarafından umumiyetle kullanılmasına aid olmak lâzımgelir. Her hade bu nokta ayrıca tetkik edilmelidir. Çaldıran muharebesinde Osmanlı askeri tüfekle beraber ok da kullanmıştır. Osmanlıların ikinci bir üstünlüğü de piyade kuvvetidir Yaya askeri pek cüz'î olan ve hattâ hiç olmadığı bile rivayet edilen Safavîlerin piyadesizliği mühim bir mahrumiyyet sayılır. Fazla olarak Osmanlı ordusunun başında çelik gibi iradesiyle bütün mukavemetleri yıkıp deviren bir dev vardır: Çaldıran muharebesi işte bu şartlar içinde başlamıştır. — Devletler devirmiş büyük bir Türk kahramanı olan Şâh İsmail ilk hamlede Rumeli ordusunu bozup Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın şehâdetine sebeb olmuş, Osmanlı ordusu büyük bir tehlike geçirmiş, Osmanlıların «Allah» ve Safavîlerin «Şâh» naaraları yükselerek iki taraf birbirine girmiş, fakat Osmanlı sağ cenahında Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa çok sür'atli ve ustalıklı bir hareket yaparak askerini birdenbire topların arkasına çekip Ustaclu'nun kuvvetlerini bütün topların birden işlemesinden mütevellit müthiş bir topçu ateşi karşısında bırakmış, bu cenahta birdenbire Safavî safları devrilmiye başlamış ve hattâ Ustaclu'nun maktul düşmesi Safavîleri büsbütün bozguna uğratmıştır: Osmanlı menbâlarında bu Türkmen beyinin ismi Ustaclu, Ustacalu, Ustaca'lu ve Ustaca-oğlu Mehmet Han gibi şekiler alır; doğrusu Ustaclu şeklidir. Rumeli ordusunun mağlûbiyyetini telâfi eden Anadolu ordusu Çaldıran zaferini temin ettiği sırada Yavuz Sultan Selim Şâh'ın kumandasındaki kuvvetler üzerine Yeniçerileri saldırıp tüfek yaylımları açtırmış ve bu aralık Şâh İsmail'in hem kolundan, hem ayağından yaralanıp atından düşmesi Yavuz'un zaferini tamamlamıştır Bu meşhur muharebe o gün sabahtan akşama kadar takriben on iki saat sürmüştür. — Şâh İsmail esir edileceği sırada «Hızır» isminde bir seyisin kendi hayatını tehlikeye koyarak atını efendisine vermesi üzerine muhakkak bir esâretten kurtulup dolu dizgin kaçmıştır: İsmail-i Safavî sonradan Hızır'a bir türbe yaptırmış ve rivayete nazaran bu fedakâr seyis «At-çeken Hızır» ismiyle şöhret bulmuştur. — Şâhın kaçması bütün ordusunun da ona imtisâliyle neticelendiği için Safavî ordugâhı bütün levâzımiyle Osmanlıların eline geçmiştir. — Yavuz Sultan Selim'in Şâh İsmail'i tâkib etmek istediği halde Yeniçerilerin muhalefetinden dolayı bu maksadında muvaffak olamadığı hakkında bir rivayet vardır; hattâ Solakzâde'ye göre bütün şiirlerini acemce yazmış olan

Yavuz'un yalnız iki Türkçe beyti vardır ve bunların biri işte bu vaziyetten şikâyet içindir :

Cihânun gerçi nûş ittüm yedî tasdan geçen zehrin
Velâkin zehr-i kaatilden beter buldum meger kahrin

Yavuz'un şairliği için 1520 = 926 vukuâtı içinde «21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl» fıkrasına bakınız. — Çaldıran muharebesinde iki taraftan da büyük telefât olmuş ve bilhassa Safavilerden on dört han, Osmanlılardan da bir Beylerbeyi ile on sancak beyi maktul düşmüştür: Bununla beraber Safavî zâyiâtı tabiî çok fazladır; hattâ bundan dolayı Osmanlıların Çaldıran sahrâsına «Sûfî-Kıran» ismini verdiklerinden bile bahsedilir! — Şâhın ordugâhı zaptedilirken harem kadınları da yakalanmış ve bilhassa bu muharebede maktul düşen ümerâsından Bağdad valisi Hulefâ Bey'in kızı olan en sevgili haremi «Taclu Hanım»la diger haremi «Bihrûze Hatun» bu arada esir edilmiştir Gerek esâretinden, gerek şiilerdeki «müt'a»nın gayri-meşrû' sayılmasından dolayı nikâhı «münfesih» sayılan bu iki hatunun biri, Yavuz'un emriyle, Nişancılık ve Kadı-askerlik gibi büyük makamlarda bulunmuş olan ve bir müddet sonra idam edilen «Mahrûse-i Istanbul Fethnâmesi» müellifi Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'ye nikâh edilmiş gösterilir. Bu hatunlarla diger ümerâ haremlerinin harb meydanına getirilmesi ve ordugâhın arkasında bir Harem karargâhı teşkil edilmesi ötedenberi muhtelif memleketlerde görülen eski bir âdet icabıdır. Solakzâde, şâhın bundan maksadını şöyle anlatır :

«Hemîşe tedbiri bu vechile idi ki her kaçan bir cânibe asker ile revân olsa yanınca ol haşerâtın ehl-u-ıyâllerin maen hemrâh ider idi, tâ ki her biri anların hâzır bulunması ile gayyûrâne ceng itsünler deyü mülâhazada idi; bu sebebden ol gürûh-i dâll içinde nâzenîn perî-çehreler mâlâmâl idi...» Esir edilen hanımların hapsedildikleri rivayet edilir. Yalnız «Taclu Hanım» meselesi biraz ihtilâflıdır. Bu mesele hakkında Hoca Sa'düddin kendi babasının Çaldıran muharebesinde Şâh İsmail'in maiyyetinde bulunmuş olan dedesinden duyduğu mühim bir rivayeti nakletmektedir : «Tâc-üt-tevârîh» müellifi Şeyh-ül-İslâm Sa'düddin Efendi, Yavuz'un meşhur nedimi Hasan-Can'ın oğludur; Yavuz Sultan Selim, Hasan-Can'ı babası Isfahanlı müezzin Hâfız-Mehmet'le beraber Tebriz'den Istanbul'a getirmiştir; onun için Hoca Sa'düddin'in Yavuzla Şâh İsmail hakkında babasından ve dedesinden naklettiği rivayetler çok kıymetlidir. Bu büyük Osmanlı müverrihi «Taclu Hanım» mes'elesini kendi dedesinin ağzından şöyle anlatır

«Biz dahî Tebriz'e doğru ılgar ile firâr ittük. Şeb-i târda firâr iderken ba'zı Kızılbaşlara râst gelür idük; biz anlardan şâhı sorar idük; Şâh ilerüdedür emmâ Taclu Hanum'dan haberünüz var mıdır? dirler idi. Âhir Helvacıoğlu Hüseyn Bey'e mülâkî olduk ki sonra risâlet tarîkı ile Rûm'a gelüp Yedi-kule'de nice zaman mahbûs olmuştur; sâbıka-i vedâd ve alâka-i ittihâd olmağın tefâsîl-i ahvâli andan istifsâr ittük Şahın mecrûh olup eşhâs-ı ma'dûde ile kaçduğun ve Taclu Hanum bulunmaduğundan gaayetde âzürde ve hâtırı pejmürde olduğun ve kendüsün anı tefahhusla me'mûr ittüğün hikâyet eyledi. Âkıbet biz varup Tebriz'de muhtefi olduk; sonra işittük ki Taclu Hanım kaçup Hoy melikine varmuş : Hoy meliki dahi acele ve şitâb ile şâha göndermüş».
Hoca Sa'düddin'in o vak'ada hazır bulunan dedesinden naklettiği bu rivayete göre Taclu Hanım esir olmadan veyahut esir olduktan sonra kaçmıya muvaffak olmuş ve sevgili kocasına kavuşmuş. Fakat gene Hoca Efendi dedesinden sonra bir de babası Hasan-Can'ın rivayetini anlatır; bu ikinci rivayet Taclu Hanım'ın nasıl kaçabildiğine aittir

«... Emmâ merhum vâlid ba'zı sikaattan rivayet eyler idi ki Taclu Hanum hengâm-ı şiddet-i hengâmede Mesîh Paşa oğlunun elüne girmüş ve bir gice çadurunda hıfz itmüş Yanunda olan bî-mânend cevâhiri, hattâ lâl'-i Bûkrek pârelerinün güzîdesini ana virüp tazarru'lar itmüş ki âzâd ide; paşa-zâde dahî uzûbet-i lisânuna ve dîde-i giryânuna aldanup ıtlâk eylemüş Andan sonra kaçup Hoy'a varmuş...».
Hoca Sa'düddin bundan sonra «La'l-i Bûkrek» dediği yakutun mâcerâsını anla-

tır Orta bir el büyüklüğünde olan bu kıymetli tek-taşı Şâh İsmail bir gün sarhoşlukla mermere çalıp kırmış; vezirine söylemiş; vezir kuyumculuktan anlarmış Padişahtan padişaha intikal edip duran bu faydasız taşın işte şimdi faydalı olacağını söyleyip parçalarını Taclu Hanım'a küpe yaptırmış; Çaldıran vak'asından sonra Taclu Hanım'ın Mesîh Paşa-zâde'ye verdiği mücevherler işte bu giranbahâ küpelermiş! Şahın güzelliğiyle meşhur karısı bir yahut iki gece kaldığı düşman çadırından işte bu sâyede kurtulmuş Halbuki Şâh İsmail'in Yavuz Sultan Selim'e elçiler ve hediyeler göndererek sevgili karısının iâdesini istediğinden de bahsedilir! Hoca Sa'düddin bu tenâkuzu şöyle izah etmektedir: «Bu hikâyet kabîlinde zikrolunan zevcesi egerçi Taclu Hanım değüldür, emmâ ol dahî gaayetde makbûlesi imüş: Hattâ sonra taleb-i sulh içün gönderdüğü elçi ile anı dahî istemüştür; emmâ Hudâvendigâr Hazretleri anun husûsunu Ulemâ ile meşveret ittükde Kadı-asker olan Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi istemüş, Padişâh Hazretleri dahî ana virmüşler, nikâh idüp muâşeret eylemüş...» Hoca Sa'düddin'in dedesiyle babasından sonra kendi izahına ve diger bâzı menbâlardaki izahlara göre Yavuz'a esir olup Tâcî-zâde'ye nikâh edilen hatun Taclu Hanım değil, bu Hanımın ortağı olan «Bihrûze Hatun»dur. — Şâh İsmail'in karısından başka hazineleri de zaptedilmiştir; bu hazineler kısmen ordugâhından ve kısmen de Tebriz'deki sarayından alınmıştır Top-kapu sarayı Müzesindeki muhteşem ve murassâ taht bu ganîmetlerin en kıymetlisi sayılırsa da Şâh İsmail'e aid olduğu sâbit değildir — Çaldıran zaferi ne İran'ın fethiyle neticelenmiş, ne de Safavî hâkimiyyetiyle şiî mezhebi ortadan kaldırılabilmiştir; fakat bu büyük zaferin netice itibariyle temin ettiği şey bunların hepsinden daha mühim ve daha kıymetlidir: Yavuz Sultan Selim Çaldıran zaferiyle Şarkî-Anadolu'yu da Garbî-Anadolu'ya ekliyerek anayurdumuzun Selcukîlerden sonra bozulan birliğini ebedî surette temin etmiş, siyasî haritamızın bugünkü şekli işte o gün dökülen Türk kanlarıyla çizilmiştir. — Çaldıran zaferinden itibaren, Sultan Selim «Şâh» ünvanını da kullanmıya başlamış, hattâ bu ünvan «Sultan Selim Şâh» şeklinde meskûkâtına bile geçmiş ve halefleri de kullandıkları için XVI ncı asrın sonlarına kadar bu ünvanla basılan altın paralara «Şâhî» denilmiştir. — Yavuz'un Feridun Bey «Münşeât»ındaki Çaldıran fetihnâmelerinde muharebe tarihi Receb ayının birinci Çarşanba günü gösterilmişse de Osmanlı menbâlarında umumiyetle Receb'in ikinci Çarşanba günü esas ittihaz edilir).

25 Ağustos = 4 Receb, Cuma : Yavuz'un Çaldıran'dan Tebriz'e hareketi.

(Tebriz Şâh İsmail'in payıtahtıdır ve o zaman Şarkın en büyük ve en mâmur şehirlerindendir. — Safavî ordusundan artık eser kalmadığı için bu hareket bir seyahat gibi geçmiştir).

6 Eylül = 16 Receb, Çarşanba : Yavuz'un Tebriz'e girmesi.

(Dukagin-oğlu Ahmed ve Defterdar Pîrî Çelebi ile meşhur müverrih İdris-i Bitlisî bir mıkdar kuvvetle önden gönderilmiş, şehir teslim alınmış ve istikbal hazırlıkları yapılmıştır: Şehrin dışındaki «Surkhâb» a kadar ahali yol boyunu şallar ve kıymetli kumaşlarla döşemiş, güzergâha dizilen asker ve halk büyük padişahı hürmetle selâmlayıp alkışlamıştır. —Bundan 20 sene sonra Tebriz'in Kanunî devrindeki ikinci işgali için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

8 Eylül = 18 Receb, Cuma : Tebriz'de Cuma selâmlığı ve Yavuz nâmına hutba okunması.

(Sünnîliğin şiîliğe karşı zaferini temsil eden bu tarihî merâsimin Sultan-Ya'kub yahut Hasan-Han câmiinde yapıldığı rivayet edilir. — Padişah ihmal yüzünden

harab olan câmilerin tâmirini emretmiştir. — Bu Cuma selâmlığında Sünnîlerin büyük tezâhürat yaptıkları rivayet edilir).

12 Eylül = 22 Receb, Salı : Bin kadar ilim ve san'at ehlinin Tebriz'den Istanbul'a sevkı.

(Bunların çoğu Şâh İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e naklettiği san'atkârlardır ve bir çoğu Türk ırkındandır. — Fatih devrindenberi her memleketten ilim ve san'at sahiplerini Istanbul'a celbetmek âdetâ bir an'ane halini almıştır; Sultan Selim bu an'aneye Mısır fethinde de riâyet etmiştir 1517 = 923 vukuâtı içinde «15 Şubat = 23 Muharrem» fıkrasına bakınız. — Yavuz, sesinin güzelliğiyle meşhur Isfahanlı müezzin Hâfız Mehmed'i de oğlu Hasan-Can'la beraber Istanbul'a götürmüştür Padişahın nedimi olan Hasan-Can, meşhur Osmanlı müverrihi ve «Tâc-üt-tevârîh» müellifi Şeyh-ül-İslâm Hoca Sa'düddin Efendi'nin babasıdır; Hoca Efendi, «Selim-nâme»sini babası Hasan-Can'ın rivayetlerine istinaden yazmıştır. — Yavuz'un Tebriz'den Istanbul'a götürdüğü tarihî şahsiyetlerin en mühimmi, Timurîlerden Horasan hükümdarı meşhur Hüseyn Baykara'nın oğlu ve halefi «Bedî'üzzaman-Mirzâ» dır Âlim ve şair bir hükümdar olduğu kadar «Ali Şîr Nevayî» yi devletinin vezâret makamında istihdâm etmiş olmaklada mâruf olan Hüseyn Baykara 1506 = 912 tarihinde vefat ettiği zaman kardeşi Muzaffer'le müştereken tahta çıkan Bedî'üzzaman, biraderinin vefatından sonra Özbeklerin hücumu üzerine Şâh İsmail'e iltica edip Tebriz sarayında yaşamıya başlamıştır. Yavuz Tebriz'e girerken Bedî'üzzaman istikbale çıkmış, Timur'un torunu Yıldırım Bâyezid'in torunundan fevkalâde hürmet görmüş, padişahın tahtının yanında ona da bir taht kurulmuş ve günde bin akça tahsisat tayin edilerek Yavuz'la beraber Istanbul'a gelip 1515 = 921 yahut 1517 = 923 tarihinde vebâdan ölmüş ve Eyüb'e defnedilmiştir).

15 Eylül = 25 Receb, Cuma: Yavuz'un Tebriz'den Karabağ'a hareketi.

(Yavuz Tebriz'de dokuz gün kaldıktan sonra onuncu gün hareket etmiştir: Kış mevsimini Tebriz'de geçirmek istediği halde Yeniçerilerin dırıltılarından dolayı yola çıkmak mecburiyetinde kaldığına ait bir rivayet olmakla beraber, Şiîlerin payıtahtında kendisini emniyette hissetmediği veyahut orada ordu beslemek imkânı olmadığı için kendi arzusiyle Karabağ'da kışlamak üzere hareket ettiği de kuvvetle rivayet edilir. — Yavuz'un tekmil İran'ı fethetmek ve hattâ daha ileri gitmek fikrinde olduğu halde askerin vaziyetinden dolayı buna muvaffak olamadığı hakkında da bir takım rivayetler vardır).

21 Eylül = 1 Şa'ban, Perşenbe: Osmanlı ordusunun Aras nehrinden geçmesi.

(Sular taşkın olduğu için nehirden çok müşkilâtla geçildiği ve hattâ bir haylı insan ve hayvan telef olduğu rivayet edilir. — Yeniçeriler burada tekrar ısyan ederek Karabağ'da kışlamak istemediklerini, artık dönmek istediklerini söylemişler ve parçalanmış pabuçlarıyla elbiselerini mızraklarının uçlarına takarak padişahın etrafında bağırışmışlardır! Hattâ Yavuz'un çadırına kurşun atıldığı hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır Bu sene vukuâtı içinde «14 Ağustos = 22 Cumâda-l-âhire» fıkrasına da bakınız. — Bu ısyanda Yeniçerilerin ümerâdan bazıları tarafından teşvik edildikleri rivayet edilir : Padişahın Karabağ'da kışlamaktan vazgeçmesine sebeb olarak işte bu hâdise gösterilmektedir; her halde bu devşirme askerin daha o zaman bile zararı faydasından çok fazladır).

15 Teşrinievvel = 25 Şa'bân, Pazar: Defterdar Pîrî Mehmet Çelebi'nin üçüncü vezirlik makamına tayini.

(Yavuz devrinin sonlarıyla Kanunî devrinin başlarında Vezir-i-a'zam olan Pîrî

Mehmet Paşa merhum Anadolu'nun eski Türk ailelerinden birine mensub olmak itibariyle Osmanlı tarihinde pek nâdir tesadüf edilen Türk Vezir-i-A'zamlardan ve en büyük devlet adamlarındandır. Çaldıran muharebesine karar veren harb meclisinde oynadığı hayırlı rol için yukarda bu sene vukuâtı içindeki «22 Ağustos = 1 Receb» fıkrasına bakınız. Yavuz'un bu büyük adamı daha o zamandan itibaren Vezir-i-a'zam yapmak istediği halde kıdemsizliğinden ve mevkiinin henüz müsâid olmamasından dolayı yapamadığı rivayet edilir : Bu büyük makamı ihrâz edebilecek vaziyette bulunanlar, Yeniçerileri Yavuz'un aleyhine kışkırtan dönme ve devşirme vezirlerdir; onun için Yavuz Sultan Selim bu fecî gürûha karşı bir Türk vezir yetiştirmekle dahilî siyaset bakımından en mühim tedbirini ittihaz etmiş demektir; işte bundan dolayı Yavuz'un «Vüzerâya kemâl-i gayzlarından nâşî rağmen-alâ-enfihim Aksarayî evlâdından Defterdar Pîrî Çelebi'ye rütbe-i vezâret ihsân» etmiş olduğundan bahsedilir! — Pîrî Mehmet Paşa merhumun Vezâret-i-uzmâ makamına tayini için 1518 = 924 vukuâtı içinde «25 Kânunusâni = 13 Muharrem» fıkrasına ve azliyle tekaüde sevki için de 1523 = 929 vukuâtı içinde «27 Haziran = 13 Şa'bân» fıkrasına bakınız).

17 Teşrinievvel = 27 Şa'bân, Salı : Baş-Emîr-Âhûr Bıyıklı-Mehmet Ağa'nın Bayburt fethi.

(Bayburt kalesi hücumla zaptedilmiştir. — O civarda diğer bir takım kaleler daha fethetmiş olan Bıyıklı Ahmed Ağa paşalıkla Erzincan beyliğine tayin edilmiş ve Trabzon, Karahisar, Cânik sancakları da ilâve edilerek mükâfatını derhal görmüştür).

28 Teşrinievvel = 9 Ramazan, Cumartesi: Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın çadırı başına yıkılarak azledilmesi.

(Amasya'ya gidilirken Yeniçerilerin yağmacılığı üzerine halkın şikâyetinden gazaba gelen Yavuz'un bu hali vüzerâsının beceriksizliğine atfederek Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa ile vezir Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın azillerine alâmet olarak çadırlarını başlarına yıktırdığı rivayet edilir : Fatih devrinde başlıyan bu âdet için 1466 = 871 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Umumiyetle Hersek-zâde'nin yerine Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa tayin edilmiş gösterilir : Halbuki Hoca Sa'düddin Sinan Paşa'nın 1515 = 921 tarihinde Dulgadır ölkesinin fethi üzerine 6 Cumâda-l-ûlâ = 18 Haziran Pazartesi günü ve Haydar Çelebi de daha doğru olarak 1516 = 922 senesi 26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü Vezir-i-a'zam olduğundan bahsetmektedir; Haydar Çelebi «Rûznâme» sinde Hersek-zâde'nin azlinden bir müddet sonra, yâni gene bu senenin Zülka'de = Kânunuevvel başında Vezâret-i-uzmâ makamına Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın tayin edilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Hususî kütüphânemizde bulunan eski bir Osmanlı nesebnâmesinde de Dukagin-oğlu 920 = 1514 tarihinde Hersek-zâde'yi istihlâf etmiş gösterilir; Hayrullah Efendi tarihiyle Haber-i-Sahîh gibi bâzı muahhar menbâlar da bu noktayı kabul etmişlerdir. Halbuki umumiyetle Vezir-i-a'zamlar silsilesinde bu Paşa'nın ismi yoktur: Meselâ Osman-zâde Tâib'in «Hadîkat-ül-vüzerâ» sında Dukagin-oğlu'nun ismi mevcut değildir. Bu Dukagin-oğlu aslen Normand, Fransız veyahut Almandır : «Jean» ismindeki büyük dedesi Arnavutluğun İşkodra taraflarında bir dukalık kurmuş, «Duka-Gin» ismi işte bu «Duc Jean» dan kalmış, gittikçe bu aile Arnavutlaşmış, Osmanlı istilâsından sonra bir kısmı İtalya'ya kaçmış ve Ahmed Paşa da müslümanlaşmıştır; bu vaziyete göre Hersek dukasının oğlu gibi İşkodra dukasının torunu da Türk Vezir-i-a'zamı olmuş demektir!).

24 Teşrinisâni = 6 Şevvâl, Cuma : Yavuz'un kış mevsimini geçirmek üzere Amasya'ya muvâsalatı.

(Yollarda kıtlıkla soğuktan çok sıkıntı çekilerek yüz binden fazla hayvanla

binden fazla insan telef olduğu için Sipahiler kısmen terhis edilmiş ve askerin bir kısmı da Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa ile kış mevsimini geçirmek üzere Ankara'ya sevkedilmiş olduğu halde, Yavuz'un maiyyetinde kalan askerler Amasya'ya gelinceye kadar pek çok iâşe müşkilâtı çekilmiştir. — Sultan Selim Amasya'ya girdiği gün, maiyyetinde bulunan Dulgadır hanedanından Şehsüvar oğlu Ali Bey'i Kayseri beyliğine tayin etmiştir Bu Ali Bey vaktiyle Fatih tarafından Dulgadır hükümdarlığına tayin edilip Mısırlılara mağlûp ve esir olduktan sonra Kahire'ye götürülerek Kölemen Sultanı Kaytbay'ın emriyle orada idam edilen Şehsüvar Bey'in oğludur. Şehsüvar Bey idam edildikten bir müddet sonra Fatih onun yerine kardeşi Alâüddevle Bozkurt'u tayin etmiş, bu hükümdar ilkönce Osmanlılara itâat ederek hüküm sürmüş, hattâ kızı Ayşe Hatun'u İkinci Bâyezid'e vermiş ve Yavuz Sultan Selim işte bu prensesten dünyaya gelmiştir Onun için Alâüddevle Yavuz'un ana tarafından büyük babasıdır; Şehsüvar oğlu Ali Bey de Alâüddevle'nin yeğeni ve Yavuz işte bu Ali Bey'in amcasının torunudur. Fakat Alâüddevle sonradan Osmanlı nüfuzundan çıkıp Kölemen himâyesine girmiş ve Yavuz'a karşı Mısırlılar ve İranlılarla beraber cephe alıp Çaldıran seferinde Sultan Selim'e asker vermedikten başka Osmanlı arazisine tecavuzlarda bulunmuş olduğu için, Yavuz artık büyük babasının düşmanı vaziyetindedir! Şehsüvar oğlu Ali Bey'e gelince, babasını idam etmiş olan Mısır Kölemenlerinin tabiî düşmanı olan bu prensin Kölemen himâyesinde bulunan amcasına karşı Yavuz'a hizmet etmesi ve onun sâyesinde babasının tahtını istirdâda çalışması pek tabiîdir. Ali Bey, amcası Alâüddevle'nin Bozok valisi olan oğlu Süleyman Bey'in de şahsî düşmanı ve rakîbidir: Yavuz Sultan Selim Ali Bey'i Kayseri sancağına tayin ederken işte bu Suleyman Bey'e karşı hareket vazifesini de vermiştir. Ali Bey bu vazifeyi derhal ifâ edip amcazâdesi Süleyman Bey'in başını padişaha gönderdiği için Bozok sancağı da kendi idaresine eklenmiştir Tabiî bu hâdise, Yavuz'un Mısır himâyesinde bulunan Dulgadır hükûmetine ve dolayısıyla Mısırlıların Anadolu'daki nüfuz mıntakasına indirdiği ilk darbe demektir).

29 Teşrinisâni = 11 Şevvâl, Çarşanba: Şâh İsmail'in sulh talebi.

(Şâhın sulh talebiyle bir çok hediyelerini getiren hey'et Safavî saltanatının en yüksek mevkilerini işgal eden Seyyid Abdülvehhâb «Kadı-Paşa» lâkabiyle meşhur Kadı İshak, Molla Şükrüllâh-ı Mogani ve Şâh İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halîfelerinden Hamze isimlerinde dört elçiden mürekkeptir Bunlar hem sulh akdini, hem Şahın haremi «Bihrûze Hatun» un iâdesini istemişlerdir : Bu Hatun için yukarda bu sene vukuâtının «23 Ağustos = 2 Receb» fıkrasına bakınız. — Yavuz bu taleplerin hiçbirini kabul etmiyerek dört elçiden Kadı Paşa'yla Seyyid Abdülvehhâb'ı Amasya'dan Istanbul'a gönderip Rumeli-Hisarı'nda hapsettirmiş ve Hamze-Halîfe'yle Molla Şükrullâhı da Dimetoka zındanına attırmıştır).

1515 = 921

22 Şubat = 8 Muharrem, Perşenbe: Amasya'da Yeniçerilerin ısyanı üzerine Yavuz'un Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'yı kendi eliyle hançerledikten sonra kafasını kestirmesi.

(Ocağın Istanbul'a dönmek için ısyan ettiği ve bu ısyanda Yeniçerilerin geceleyin vezir Pîrî Paşa ile padişahın hocası Halimî Çelebi'nin evlerini bastıkları rivayet edilir; bir rivayete göre de basılan evler içinde Dukagin-oğlu'nun evi de vardır Halbuki o sırada Vezir-i-a'zam olan bu dönme Paşa ısyanda muharrik ve hattâ en mühim âmil olmak itibariyle Yavuz kendisini bizzat hançerledikten sonra Kapu-oğlanları'na kafasını kestirmiştir; padişahın bu hareketine sebeb olarak Dukagin-oğlu'nun Dulgadır hükümdarı Alâüddevle'yle gizli muhâberede bulunduğundan ve hattâ mektupları yakalandığından bahse.

dilir : Her halde bu Amasya ısyanının içyüzü henüz tamamiyle aydınlanmış değildir. — Isyan hareketi o gece derhal bastırılıp bir çok âsiler idam edilmiş, müsebbipler hakkında tahkikat açılmış ve işte bunun üzerine Dukagin-oğlu'nun alâkası meydana çıkarak hâdiseden on gün sonra, yâni 4 Mart = 18 Muharrem Pazar günü bu hâin dönme cezâsını çekmiştir. — Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa'nın işte bu vaziyet üzerine Vezir-i-a'zam olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir 1514 = 920 vukuâtının «28 Teşrinievvel = 9 Ramazan» ve aşağıda bu sene vukuâtının «12 Haziran = 29 Rebî'ül-âhir» fıkralarına da bakınız).

19 Nisan = 5 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Yavuz'un Amasya'dan Kemah seferine hareketi.

(Kemah kalesi vaktiyle Yıldırım Bâyezid tarafından zaptedilmiş olduğu halde Timur istilâsından itibaren elden çıkmıştır Bu sırada Safavîlerin elindedir. — Çaldıran zaferinin en mühim neticesi olarak Anadolu'nun şarkını garbına ekliyerek anavatan birliğini kurmak istiyen Yavuz, Şarkî-Anadolu'da kış mevsiminden dolayı henüz zaptedilmemiş olan kalelerin fethiyle buralarda artık ecnebî hâkimiyyetine nihayet vermek gibi çok zarurî ve haklı bir fikir peşindedir : O sırada Anadolu'nun şarkıyla cenubuşarkîsinde Osmanlılara karşı ittifak etmiş olan Safavîler, Dulgadırlılar ve Kölemenler vardır. Tabiî bu vaziyet karşısında Yavuz bir taraftan Şarkî-Anadolu'daki ecnebî kuvvetlerini temizlemekle beraber, bir taraftan da İran seferini Dulgadır ve Mısır seferleriyle ikmal etmek mecburiyetindedir. — Müttefiklerin müşterek hareket nâmına yapabildikleri yegâne şey, siyasî teşebbüslerle arasıra birbirine müzâheretten ibarettir! Meselâ Çaldıran seferi esnasında Mısır sultanı Fırat boylarına kadar elçiler gönderip böyle plâtonik bir teşebbüste bulunmuşsa da tabiî hiç bir netice çıkmamıştır: 1514 = 920 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tıpkı bunun gibi, bu sefer de Yavuz'un Kayseri ve Bozok beyliğine Şehsüvar oğlu Ali Bey'i tayin edip Dulgadır hükümdarı Alâüddevle'nin Bozok valiliğinde bulunan oğlu Süleyman Bey'i idam ettirerek Dulgadır hükûmetine ilk darbeyi indirmesi Mısır sultanının yeni bir siyasî teşebbüsüne daha sebeb olmuştur Süleyman Bey'in idamı için 1514 = 920 vukuâtının «24 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Mısır elçileri Yavuz'un Kemah seferinde «Karacabey-çayırı» na vardığı zaman gelmişlerdir: Sultan Kansu Gavri'den bir nâme getiren bu elçiler Osmanlı himâyesinde bulunan Şehsüvar oğlu Ali Bey'in Kayseri ve Bozok valiliğine tayin edilip Mısır himâyesinde bulunan Alâüddevle'nin oğlu Süleyman Bey'in idam edilmesini protesto etmişler, Ali Bey'in azlini istemişler, hutbalarında Mısır sultanının ismi zikredilmek itibariyle Kölemen devletine aid olması lâzımgelen Kayseri ve Bozok sancaklarının Dulgadır hükûmetine iâdesini taleb etmişlerdir. Bu taleplerden gazaba gelen Yavuz'un Mısır elçilerine :

— Eger sultanınız merdse, hutba ve sikkede isminin zikri gibi saltanat haklarını artık Anadolu'da değil, Mısır'da muhafaza etsin!

dediği rivayet edilir: Tabiî bu müthiş söz, pek yaklaşan Mısır seferinin ilânı değilse de ihbârı demektir. —Sarp bir kaya üstünde çok müstahkem bir mevki olan Kemah kalesinin fethine büyük bir ehemmiyet veren Yavuz daha kış ayları içinde Amasya'dayken Erzincan valisi Bıyıklı Mehmet Paşa'ya emir vererek muhasara kurdurmuş ve bahar gelince bizzat hareket etmiştir Bıyıklı Mehmet Paşa için 1514 = 920 vukuâtının «17 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

19 Mayıs = 5 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kemah kalesinin fethi.

(Kıştanberi muhasara altında bulunan bu müstahkem kale padişahın muvâsalat günü umumî hücumla ikindi vakti fethedilmiş ve muhâfızlığına ümerâdan Karaçin-oğlu Ahmed Bey tayin edilmiştir. — Kemah kalesi şiddetli bir bombardımandan sonra altı saat süren umumî bir hücumla zaptedilmiş olduğu için şiî müdâfiler kılıçtan geçirilmiş ve kadınlarla çocuklar esir alınmıştır. —

Kemah'ın fethi askerlikçe Şarkî-Anadolu'ya hâkimiyet bakımından çok mühim bir muvaffakıyet sayılır).

12 Haziran = 29 Rebî'ül-âhir, Salı: Turna-dağ zaferi ve Dulgadır ölkesinin ilhakı.

(Kemah'dan Sıvas'a gelen Yavuz, İran'dan sonra ve Mısır'dan evvel aradan kaldırılmasını zarurî gördüğü Dulgadır hükûmeti üzerine sefer açmış ve Hadım-Sinan Paşa kumandasında sevkettiği on üç bin kişilik bir kuvvetle Şehsüvar oğlu Ali Bey'i de terfih etmiştir. — Bu kuvvetin arkasından bizzat padişah da yürüyerek İncesu kenarında ordugâh kurmuştur. — Bu vaziyet üzerine Dulgadır hükümdarı ihtiyar Alâüddevle harem kadınlarıyla hazinelerini Göğsun ovasına hâkim olan Turna-dağ tepelerine yolladıktan sonra Osmanlı menbâlarında otuz bin kadar gösterilen askeriyle bu dağın eteklerinde mevzi almış, rivayete nazaran harbin başında Şehsüvar oğlu Ali Bey ortaya atılarak:

— Merhum babamın ekmeğini yiyenler sancağımın altına gelsin!

diye seslendiği için Dulgadır ordusundaki Şehsüvar tarafdarlarından bir çok askerler Ali Bey'e iltihak etmiş, işte bu vaziyette başlıyan muharebenin daha ilk anlarında doksan yaşlarında bulunan ihtiyar Alâüddevle maktul düşünce ordusu dağılmış, kardeşi Abdürrezzak'la dört oğlu esir düşmüş, bir rivayete göre bu dört prens idam edilip başları babalarının ak sakallı başıyla beraber padişaha gönderilmiş ve o da ihtiyar Alâüddevle'nin kesik başını bir fetihnâmeyle beraber merhumun hâmisi olan Mısır sultanına zafer alâmeti olarak göndermiştir: Tabiî bundan maksat Kölemen sultanına yakında uğrıyacağı müdhiş âkıbeti ihtâr etmektir. — Bir rivayete göre de bu muharebede Alâüddevle'nin yalnız iki oğlu bulunup bunlar idam edilmişlerdir Bununla beraber bu prenslerin idamından hiç bahsetmiyen menbâlar da vardır. — Dulgadır hükümdarı Alâüddevle, Yavuz'un ana tarafından büyük babasıdır 1514 = 920 vukuâtının «24 Teşrinisâni=6 Şevvâl» fıkrasına bakınız. Yavuz'un Dulgadır sulâlesiyle akrabalığı bundan da ibaret değildir Kendi anası Ayşe Hatun bu muharebede öldürülen Alâüddevle'nin kızı olduğu gibi, babasının anası ve Fatih'in karısı olan Mükerreme Hatun da Alâüddevle'nin kızkardeşidir! Onun için Alâüddevle Yavuz Sultan Selim'in hem anadan dedesi, hem ninesinin kardeşidir! Bununla beraber büyük bir ideal uğrunda kendi babasıyla kardeşlerini bile idam ettirmekten çekinmemiş olan Yavuz için millî ideal yolunda düşmanlarıyla birleşmiş olan büyük babasıyla dayılarını ortadan kaldırmak büyük hedefe doğru yol açmak demektir. — Alâüddevle'nin esir edilen kardeşi Abdürrezzak Istanbul'a sevkedildikten sonra Köstendil sancak beyliğine tayin edilmiştir. — Turnadağ muharebesi Dulgadır devletinin sancak mevcudiyyetine nihayet vermiştir Bu tarihten itibaren Şehsüvar oğlu Ali Bey Dulgadır beyliğine tayin edilmişse de artık bir Osmanlı valisi vaziyetindedir; hutba ve sikke Osmanlı padişahları nâmınadır; hattâ Ali Bey'e üç tuğlu vezir rütbesi bile tevcih edildiği hakkında bir rivayet vardır. — Tabiî bu mühim hâdise, Anadolu siyasî ve millî birliğinin teşekkülünde Çaldıran muharebesi kadar mühim bir vak'a demektir: Çaldıran zaferi Şarkî-Anadolu hâkimiyyetini, Turna-dağ zaferi de Anadolu'nun cenubuşarkî hâkimiyyetiyle beraber Suriye ve Mısır kapılarının da açılmasını temin etmiş demektir. — Rumeli Beylerbeyi Hadım-Sinan Paşa'nın işte bu parlak muzafferiyyet üzerine Vezir-i-a'zam olduğu rivayet edilirse de doğru değildir: 1514 = 920 vukuâtının «28 Teşrinievvel» fıkrasıyla bu sene vukuâtının birinci fıkrasına, «8 Eylül» fıkrasına ve 1516 = 922 vukuâtının «26 Nisan» fıkrasına da bakınız. — Bazı menbâlarda «Turna-dağ muharebesi» ne «Göğsun muharebesi» denilmektedir).

11 Temmuz = 29 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba: Yavuz'un Istanbul'a avdeti.

(Turna-dağ muharebesinden sonra Kayseri'ye geldiği zaman Anadolu askerlerini terhis eden padişah Istanbul yolunu tutarak dil iskelesine gelmiş ve oradan

maiyyetiyle beraber ikindi vakti Istanbul'a geçip Bahçe-kapı'dan saraya gitmiştir).

12 Ağustos = 2 Receb, Pazar: Eski Horasan hükümdarı Bedî'üzzaman-Mirzâ'nın ölümü.

(Timur sulâlesinden olan bu bedbaht hükümdar için 1514 = 920 vukuâtının «12 Eylül fıkrasına bakınız. — Istanbul'da ölen Bedî'üzzaman hükümdarlara mahsus fevkalâde merâsimle Eyüp civarına defnedilmiştir. — 1517 = 923 tarihinde vebâdan öldüğü de rivayet edilir).

18 Ağustos = 8 Receb, Cumartesi: İran seferindeki Yeniçeri ısyanlarından mes'ul olanların idamı ve Yeniçeri ağalarının saraydan tayini hakkında kanun tedvini.

(İran seferinde yalnız düşman ordularıyla değil, bir taraftan da Yeniçeri ocağıyla uğraşan Yavuz'un o sene Karabağ'da kışlıyarak baharda Safavî imparatorluğunu büsbütün ortadan kaldırmak üzere İran seferine devam etmek kararı tatbik edilememiş, sık sık tekerrür eden Yeniçeri ısyanları büyük padişahın istikbale ait projelerini tehlikeye sokacak bir hal almıştı. Bir seferde dört ısyanla iki yağmacılık vak'ası çıkaran bir asker ocağına büyük fütuhât yollarında emniyetle istinad edilemezdi. Müzmin bir hastalık şeklini alan bu vaziyetin ıslâhı için Yavuz, Istanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak önayak olanların tahkikine başlayıp yeniçeri ihtiyarlarını günlerce istinak etti: Bunlar elebaşılarını ele vermek istemiyorlardı; nihayet Yavuz saltanattan çekilmek tehdidini ortaya atmak mecburiyetinde kaldı. Buna karşı Ocak ağaları aralarında müzakere ettikten sonra

— Cümlemüz mücrimüz devletlü Hudavendigârdan afvümüzü recâ eylerüz!

şeklinde ustalıklı bir cevapla fırtınayı atlatmak siyasetine sarılıyorlardı. Fakat tabiî Yavuz kolay atlatılacak adamlardan değildi! Bir taraftan da devlet adamları sorguya çekiliyordu. Nihayet ortaya bir takım isimler atıldı Vezir İskender Paşa, Segban-başı Bal-yemez Osman Ağa ve Kadı-asker Tâcîzâde Ca'fer Çelebi işte bu vaziyet üzerine idam edildi. — Bunlardan Ca'fer Çelebi'nin bîgünâh olduğu ve hattâ Yavuz'un sonradan nedâmet gösterdiği bile rivayet edilir Bu vaziyetten de anlaşılır ki Yeniçeriler herhalde Ocak gayreti göstererek padişaha isim vermek istememişler ve belki de idam edilenler birer şüphe üzerine padişahın zarurî ' gördüğü tedhiş siyasetine kurban gitmişlerdir. Meselâ Ca'fer Çelebi hakkındaki bir rivayete göre bu zavallı, Hadım-Sinan Paşa'nın tezvirâtına kurban gitmiştir. Bunlardan başka ikinci derecede bir takım şahsiyetlerin de idam edildiği ve hattâ Yavuz'un bazı suçluları kendi eliyle öldürüp Yeniçeri ocağını sindirdiği hakkında da bir takım rivayetler vardır. Her halde Osmanlı menbâlarının bu hususlardaki izahları pek vâzıh değildir. — Yavuz'un tedbiri yalnız tedhişten ibaret kalmış değildir: Bir rivayete göre Yeniçeri ocağı kanununda da bir takım değişiklikler yapılmıştır; meselâ Fatih devrindenberi Yeniçeri ağalarının Ocağa mülhak olan Segban-başılardan seçilmesi âdet olduğu halde, bu tarihten itibaren saraydan bir Yeniçeri-ağası tayin edilmesi usul ittihaz edilmiş ve bu suretle Ocak padişahça mûtemed bir kumandanın emri altına girmiştir; netice itibariyle Yeniçeri ocağı artık eski istiklâlini kaybetmiş ve Ağalık bakımından saraya bağlanmış demektir 1451 = 855 vukuâtının sondan evvelki fıkrasına da bakınız. Bununla beraber Yeniçeri ağalarının saraydan tayinine İkinci Bâyezid devrinden itibaren başlandığı ve Yavuz'un bu sefer yalnız bir takım aziller ve idamlarla Ocağı tedhiş etmiş olduğu hakkında da kuvvetli bir rivayet vardır. Ocağın ağasından başka en mühim erkânı da saraydan tayin edilir; Yeniçeri ağasının Erkân-ı-harbiyye hey'eti vaziyetinde dört büyük zâbit vardır Ünvanları av tâbirlerinden alınan bu büyük zâbitler hey'eti Segban-başı, Sağarcı-başı, Samsuncu-başı ve Turnacı-başı'n-

dan mürekkeptir; Yeniçeri ağası gibi bunların da padişah tarafından tayin edilmesi, bu yüksek kumanda hey'etinin saltanat makamına bağlılığını ve bilhassa Ocağın itâat ve sadakatini temin içindir).

25 Ağustos = 15 Receb, Cumartesi: Büyük Istanbul yangını.

(Bu yangın sabaha karşı Bedesten civarından çıkıp bir çok dükkânlarla mahalleleri kül ettikten sonra öğle vaktine doğru Gedikpaşa hamamına dayandığı sırada söndürülmüştür. — Yangında «cümle a'yân-ı Devlet, vüzerây-ı Saltanat ve erkân ve Yeniçeriler» bulunduğu rivayet edilir. — Istanbul yangınlarında umumiyetle Sadr-ı-a'zam'la Yeniçeri-ağası'nın bulunması İkinci Bâyezid devrinde başlayıp Osmanlı saltanatının sonlarına kadar devam etmiş bir an'anedir 1501 = 907 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. — Bazı büyük yangınlarda padişahlar da bulunmuşlardır: Meselâ bu seferki yangına Yavuz'un da geldiği rivayet edilir. — Bu tarihten Istanbul'un büyük yangınları artık Osmanlı vakayi'nâmelerinde sık sık yer alan bir felâket silsilesi şeklindedir Bu yangınlar şehircilik bakımından Istanbul'un çehresini pek sık değiştirdiği gibi, hem bir çok san'at eserlerinin, hem millî kültürümüzle tarihimizi tenvir edecek pek çok kitaplarla vesikaların kül olup gitmesine sebeb olmuştur. Istanbul'da bu müdhiş âfetin bu kadar sık olması ve hemen daima geniş nisbetler alması İkinci Bâyezid devrinden itibaren kâgir yerine ahşap inşaâtın esas olmasındandır Bunun sebebi o devrin «Küçük-Kıyâmet» ismiyle meşhur büyük zelzelesidir; payıtahtı baştanbaşa harâb eden bu müthiş felâketin tekerrür etmek ihtimali inşaât usulünde bir değişikliğe sebeb olmuştur 1509 = 915 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasına bakınız. İşte o tarihten itibaren ahşap inşaât mahallî bir an'ane halini almıştır 1510 = 915 vukuâtının «29 Mart» fıkrasına bakınız. — Yavuz'un bu 25 Ağustos = 15 Receb yangınından teşe'üm ederek:

— Bu yangun Tâcî-zâde bâçaresinün âteş-i âhıdur!

dediği rivayet edilir).

8 Eylül = 29 Receb, Cumartesi: Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son sadâreti.

(Dukagin oğlu Ahmed Paşa'nın 4 Mart = 18 Muharrem Pazar günü Amasya'da idamındanberi 6 ay 4 gündür açık bulunan Vezâret-i-uzmâ makamına beşinci ve sonuncu defa olarak Hersekzâde tayin edilmiştir: Azli için 1516=922 vukuâtının «26 Nisan» fıkrasına bakınız).

Haliç tersânesinin tevsii ve Osmanlı bahriyesine merkez ittihazı.

(Türk donanmasının Venedik ve İspanya donanmalarından üstün olmasını istiyen Yavuz eskiden Bizans tersânesinin bulunduğu Haliç sahilindeki mezarlıkları kaldırtarak vaktiyle Fatih'in kurmuş olduğu Istanbul tersânesini yüz altmış gözden mürekkep büyük bir tersâne haline getirmiş ve o tarihten itibaren Gelibolu'nun yerine burası Osmanlı bahriyesinin merkezi olmuştur: Fatih'in kurduğu ilk tersâne için 1462 = 866 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Bu yeni tersânede büyük bir donanma inşâsına başlanması, Avrupa devletleri nazarında Osmanlı sulhüne daha büyük bir kıymet verilmesiyle neticelendiğinden ve hattâ bâzı devletlerin donanma inşaâtı bitmeden sulh muahedelerini tecdit ettiklerinden bahsedilir Yavuz'a bu fikri veren, o devrin en kıymetli veziri Pîrî Mehmet Paşa'dır. — Tersânenin inşâsı 1516 = 922 tarihinde tamamlanmıştır. — Bununla beraber Gelibolu tersânesi eski ehemmiyetini bu tarihte birdenbire kaybetmiş değildir: Donanmanın en mühim üssülharekesi gene Gelibolu limanıdır; hattâ bu mıntaka Kanunî devrinde Osmanlı donanmasının başına Barbaros gelinceye kadar Kapdan Paşalara ait bir sancak beyliği vaziyetinde kalmış ve

ancak Barbaros'dan itibaren Deryâ Kapdanlarına Cezâyir Beylerbeyliği verilmiş olduğu için Gelibolu sancağı artık «Kapdan-ı-Deryâ» Kethudâlarına tevcih edilmiye başlamıştır Yavuz devrinden itibaren Haliç tersânesine nisbetle ikinci derecede olmakla beraber eski ehemmiyetini gene muhafaza etmekte devam eden Gelibolu üssünün bu vaziyeti bir buçuk asır daha sürdükten sonra, XVII nci asır sonlarından itibaren artık nihayet bulmıya başlamıştır. — Haliç tersânesine «Kasımpaşa tersânesi» isminin verilmesi, Kanunî devrinde Mısır valisi olan «Güzelce-Kasım Paşa» nın bu mahallede câmi, medrese, mektep, hamam vesaire gibi hayrât inşâ ettirmesinden itibarendir ; Kasım Paşa'nın bu hayrâtı kendisinin ölüm tarihine tesadüf eden 1533 = 940 tarihinde ikmal edilmiş olduğu rivayet edilir. — 1519 = 925 vukuâtının üçüncü fıkrasına da bakınız).

19 Eylül = 10 Şa'bân, Çarşanba :Diyarbekir eyâletinin merkezi olan Âmid kalesinin fethi.

(Şarkî-Anadolu'nun Diyarbekir kıt'ası Akkoyunlulardan Safavîlere intikal etmiş ve Osmanlı menbâlarında yanlış bir tesmiye şekli olarak «Kürdistan» denilen mıntakayla beraber Şâh İsmail'in hükmüne girmiştir. İtibarî olarak «Kürdistan» denilen saha «Rumya / Urmiye» gölünden Fırat boylarına kadar uzayıp İran Azerbaycanı'nın bir kısmiyle Şarkî-Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alır; «Âmid» şehri bu sahanın en mühim merkezidir. Boydanboya Türklerle meskûn olduğu için «Kürdistan» denilmesi fâhiş bir hatâ teşkil eden bu sahada dağınık olarak bir takım Kürtler de vardır Mezheb itibariyle bunlar umumiyetle sünnîdir. Yavuz İran seferinden dönerken işte bu vaziyetten istifade için «Heşt-Bihişt» müellifi meşhur müverrih İdris-i-Bitlisî'yi Osmanlı menbâlarında «ümerây-ı Ekrâd» denilen itibarî Kürdistan beylerine gönderip bunları Safavî hâkimiyyetinden ayrılmıya dâvet ettirmiş, İdris işte bunun üzerine Bitlis, Diyarbekir, Sasun, Hîzân, İmâdiyye vesaire gibi bu havâli memleketlerini dolaşarak yerli beylerin itaatlarını temin etmiştir: Hattâ «Hısn-Keyf/ Hasankeyf» ve Siird Eyyûbî meliki İkinci Halil, Bitlis emîri Dördüncü Şeref-Han, Hizân emiri Dâvud Bey, Sasun emiri Ali Bey, İmâdiyye hâkimi emir Seyfüddin vesaire gibi mühim şahsiyetlerden yirmi beş emîrin bir ictimâ akdederek Osmanlı tâbiiyyetini kabule karar verdiklerinden bile bahsedilir. Bunlardan İkinci Halil için 1517 = 923 vukuâtının «7 Nisan» fıkrasına bakınız. Bu beyler İranlılara karşı mücadelelerinde padişahın kendilerine yardım etmesini ve başlarına umumî bir reis koymasını istemişlerdir. İdris'in bu muvaffakıyeti bir taraftan Çaldıran zaferinin umumî tesirinden ve bir taraftan da kendisinin esasen Bitlisli olup vaktiyle Akkoyunluların hizmetinde bulunarak o havâlinin siyasî şerâitine tamamiyle vâkıf olmasındandır İdris İkinci Bâyezid devrindenberi Osmanlı hizmetindedir; «Heşt-Bihişt» ismindeki acemce eseri Osmanlı tarihinin en eski ve en mühim menbâlarındandır. — Şâh İsmail'in Diyarbekir valisi Ustaclu Mehmet Han'ın Çaldıran muharebesinde maktul düşmesi üzerine bu vilâyet ahalisi mağlûp İran'dan yüz çevirip Osmanlı devletine itâat etmişlerse de, Yavuz'un İran'dan çekilmesi üzerine payıtahtı olan Tebriz'e girmiş olan Şâh İsmail Şarkî-Anadolu'nun bu taraflarını tekrar itâat altına almak için maktul Ustaclu Mehmet Han'ın kardeşi Kara-Han'ı beş bin atlı ile Diyarbekir'e gönderip Âmid kalesini muhasara ettirmiştir. — Bu vaziyet üzerine Âmidliler o zaman Amasya'da bulunan Yavuz'dan istimdâd ettikleri için kendilerine o taraf ahalisinden Müteferrika Yiğit-Ahmed kumandasında bir yardım kuvveti gönderilmiş ve bu müfreze bir gece karanlığında muhasara hattını yararak kaleye girmiştir. Bununla beraber bir taraftan Kemah ve Dulgadır muharebelerinden ve bir taraftan da kuvvet gönderilmediği için Safavîlerin Âmid muhasarası bir sene kadar devam etmiş, bu müddet zarfında bir taraftan Şâh İsmail Kara-Han'a takviye kuvvetleri gönderdiği gibi, bir taraftan da Kara-Han İran'a tarafdar kalan bazı yerli beylerin yardımlarından istifade etmiştir. Bu vazi-

yette en mühim rolü müverrih İdris oynamıştır: Âmid'i kurtarmak için derhal muntazam kuvvetler gönderilmesinden başka çare kalmadığını padişaha bildiren bu büyük adamın gösterdiği lüzum üzerine Erzincan valisi Bıyıklı-Mehmet Paşa ile Amasya Beylerbeyi Şâdî Paşa kumandasında büyük kuvvetler gönderilmiş, bir taraftan da müverrih İdris on bin kadar yerli cengâver toplayıp Paşalara iltihak etmiş ve işte bunun üzerine Osmanlı ordusunun o civardaki Kara-köprü'ye geldiğini duyan Kara-Han iki ateş arasında kalacağını anladığı için derhal muhasarayı kaldırıp Mardin üzerine çekilmiş ve Bıyıklı-Mehmet Paşa ordusu harbetmeden Âmid kalesine girmiştir. — Bu muvaffakıyet üzerine Bıyıklı-Mehmet Paşa Diyarbekir Beylerbeyliğine tayin edilmiştir).

1516 = 922

26 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın azliyle Hadım-Sinan Paşa'nın tâyini.

(İkinci Bâyezid devrinde iki defa Vezir-i-a'zam olan Hadım-Ali Paşa'dan sonra ikinci hadım vezir olan bu Sinan Paşa'nın sadâretini bu tarihten evvel gösteren bir takım rivayetler daha varsa da doğru değildir).

Mayıs=Rebî'ül-âhir ibtidâları: Eski-Koçhisar zaferi üzerine Şarki-Anadolu'nun yanlış olarak «Kürdistan» denilen mıntakasının işgali.

(Eski-Koçhisar kasabası şimdiki Mardin vilâyeti merkez kazasına bağlı bir nahiye merkezidir Bu kasaba Mardin'in 16 kilometre cenubugarbisindedir. Burada Safavîlerle Osmanlılar arasında vukua gelen ve Osmanlı menbâlarında «Koçhisar harbi» ismiyle anılan büyük muharebe Eski-Koçhisar kasabasının şarkına tesadüf eden Kargan Dede yahut Dede-Kargın mevkiinde cereyan etmiş bir meydan muharebesidir. — İtibarî «Kürdistan»ın İran hâkimiyyetinden Osmanlı idaresine geçmesiyle neticelenen bu meşhur muharebede Osmanlı ordusuna Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa ve Safavî ordusuna da Şâh İsmail'in eniştesi ve Çaldıran muharebesinde maktul düşen Ustaclu Mehmet Han'ın kardeşi Kara-Han kumanda etmiştir. — Âmid kalesinin zaptı üzerine Bıyıklı-Mehmet Paşa Amasya Beylerbeyi Şâdî Paşa ile beraber Kara-Han'ı Mardin'e kadar tâkib etmiş ve hattâ müverrih İdris'in delâletiyle kapılarını açan Mardin şehrini bir aralık işgale bile muvaffak olmuşsa da, iç-kaleye çekilen İranlı müdâfileri muhasara etmek zarureti karşısında Paşalar arasına ihtilâf düşmüş ve Şâdî Paşa «Benim vazifem Diyarbekir'e kadardır!» diyerek askerini alıp gitmiş olduğu için Bıyıklı-Mehmet Paşa da Âmid'e çekilip müverrih İdris'le beraber vaziyeti padişaha bildirmek mecburiyetinde kalmıştır: İşte bunun üzerine Şâdî Paşa cezalandırılmakla beraber Bıyıklı Mehmet Paşa'ya yardım için Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa gönderilmiş ve İstanbul'dan da ayrıca yardım kuvvetleri sevkedilmiştir. Diyarbekir'e giden bu kuvvetler yolda Harput kalesini üç gün muhasaradan sonra Safavîlerin elinden zaptedip Bıyıklı-Mehmet Paşa'ya iltihak etmişler ve bütün bu kuvvetler Diyarbekir civarından Mardin üzerine yürüyerek «Eski-Koçhisar» civarında düşmanla karşılaşmışlardır. İşte bu noktada başlıyan büyük muharebe çok şiddetli olmuş, fakat harb esnasında Kara-Han'ın kurşunla vurulup düşmesi üzerine Osmanlı askeri tarafından kafasının kesilmesi Safavîleri büyük bir bozguna uğratmış, Şâh İsmail'in kızkardeşi ve Kara-Han'ın karısı olan hatun bin müşkilâtla Tebriz'e kaçmış ve Çaldıran zaferini tamamlıyan bu muvaffakiyyetten itibaren Mardin şehriyle Ergani, Sincar, Çermik, Birecik vesaire Osmanlı idaresine geçmiş, yalnız Kara-Han'ın kardeşi Süleyman-Han Mardin'in çok müstahkem olan kalesine kapanarak bu sarp mevkii daha bir sene kadar müdafaa etmiş ve netice itibariyle Anadolu'nun yanlış olarak Kürdistan denilen kısmında İran'ın askerî hâkimiyyeti artık temelinden sarsılmıştır Mardin kalesinin

fethi için 1517 = 923 vukuâtı içinde «7 Nisan» fıkrasına bakınız. — Safavî Başkumandanı Kara-Han'ın kesik başı o devrin usulünce zafer alâmeti olarak on bin kadar Kızılbaş maktullerinin burunları ve kulaklarıyla beraber Yavuz Sultan Selim'e gönderilmiştir! — Bu büyük muvaffakıyet, Anadolu Türk birliğinin tahakkukunda en mühim dönüm noktalarından biridir Bu birliğin temeli Çaldıran zaferiyle atılmış, çatısı da Eski-Koçhisar muzafferiyyetiyle kurulmuş demektir Artık geri kalan iş, Musul, Kerkük, Hısn-Keyf = Hasankeyf ve Rakka gibi bâzı kalelerin fethiyle bir takım aşiretlerin itâat altına alınmasından ibaret mevziî hareketlerle temin edilebilecek mahiyettedir. — Anadolu Sünniliğinin İran Şiîliğine karşı Çaldıran zaferiyle başlayıp Eski-Koçhisar zaferiyle şiddetlenen ısyan ve kıyâmının itibarî «Kürdistan» kıt'asını kurtarmakla neticelenmesinde en mühim rolleri oynamış olmakla şerefli Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa ile müverrih İdris-i Bitlisî'ye aittir).

5 Haziran = 4 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Mısır seferine çıkan Yavuz'un İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Veliahd şehzâde Süleyman Edirne, üçüncü vezir Pîrî Mehmet Paşa İstanbul ve Hersek-zâde Ahmed Paşa Bursa muhafazasına memur edilmiştir Pîrî Paşa'nın 31 Mayıs = 28 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü İstanbul muhâfızlığına tayin edildiği hakkında bir rivayet vardır. — Vezir-i-a'zam Sinan Paşa daha evvelce 28 Nisan = 25 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü İstanbul'dan çıkarak Kayseri'de toplanan kırk bin kişilik bir ordunun başında ileri hareketine geçmiştir Osmanlı menbâlarında bu sefer ilkönce İranlılara karşı açılmış olduğu halde Malatya'ya hâkim olan Kölemenlerin Sinan Paşa'yı kendi topraklarından geçirmedikleri için Suriye ve Mısır üzerine hareket etmek mecburiyeti hasıl olduğundan bahsedilir. — Mısır sultanının Suriye hududuna bir ihtiyat kuvveti sevketmiş olduğu hakkında Hadım-Sinan Paşa'nın gönderdiği haber üzerine Sultan Selim sefere çıkmadan evvel Divan toplayıp ittihaz edilecek hareketi müzakereye koymuş ve bu mecliste Mısır sultanının müttefiki olan Şâh İsmail'e yardım ederek iki düşmanın Osmanlılara karşı elbirliği etmek ihtimalinin önüne geçilmek üzere Vezir Pîrî Mehmet Paşa'nın teklifiyle Mısır Kölemenlerine karşı hareket edilmesi takarrür etmiş, fakat bu hareketin hakikî hedefi gizli tutularak zâhiren ikinci İran seferine çıkıldığı işâa edilmiş ve hattâ Mısır sultanına iki elçi ile bir nâme ve bir takım hediyeler gönderilerek seferin hedefi şiîliğin izâlesi şeklinde gösterilmiştir Bu elçiler İstanbul'dan 4 Haziran = 3 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü, yâni Yavuz'un hareketinden bir gün evvel yola çıkmışlardır; bununla beraber elçilerin 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe ve Yavuz'un da 6 Haziran = 5 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü hareket ettiğine ait bir rivayet de vardır. — Yavuz'un elçileri Rumeli Kadı-askeri Zeyrek-zâde Mevlânâ Rüknüddin ile ümerâdan «Karaca Paşa» lâkabiyle meşhur Ahmed Bey'dir. — Fatih devrinden itibaren gittikçe artarak devam eden Osmanlı-Kölemen ihtilâfı bilhassa Yavuz zamanında en buhranlı devrine girmiştir Bu tarihî ihtilâfın Fatih devrindeki ilk tezâhürleri için 1471 = 876 ve 1479 = 884 vukuâtının son fıkralarına ve Osmanlı Mısır münasebetlerinin tarihçesi için de 1481 = 886 vukuâtının İkinci Bâyezid devrine müsâdif «26 Eylül» fıkrasına bakınız. — 1513 = 919 senesinin Mayıs Haziran aylarında Mısır sultanı Osmanlı padişahına bir nâme gönderip İran şiîliğine karşı iki sünnî devletin ittifakını teklif etmiş ve Yavuz da bu teklife karşı çok nâzigâne ve müsâit bir cevap vermişse de, iki taraf arasındaki tarihî ihtilâfın derin sebepleri bu dostâne muhâbereyi neticesiz bırakmıştır Hattâ bu dostluk tezahürlerinin birbirini aldatma siyasetinden mütevellid olmak ihtimali bile yok değildir; nitekim bu sefer Yavuz'un gönderdiği elçiler Mısır Sultanına Osmanlı padişahının dostâne bir cevabını götürmüşlerdir Çünkü Kansu-Gavri Yavuz'a 1516 = 922 «evâhir-i Saferinde», yâin Mart sonlarında yazılmış bir nâme göndermiştir. Halil Edhem Bey merhumun Topkapı sarayı kütüphanesinde bulup T. O. E. mecmuasında neşrettiği bu nâmede Mısır sultanı Osmanlı padişahına Dulgadır arazisinin zaptındanberi Osmanlı Mısır

ticarî münasebetlerinin kesilmesinden ve Yavuz'un Mısır'a karşı harp hazırlıklarından şikâyet etmiş ve Sultan Selim de bu sefer elçilerine tevdi edip gönderdiği mektupta bir sürü sulh teminâtı vermiş, hazırlıkların ikinci İran seferine aid olduğundan bahsetmiş ve ticarî münasebetlerin kesilmesini de sırf İran'a karşı bir tedbir gibi gösterip ellerinde İran malı bulunmıyan tüccarların muâmelelerinde serbest bırakılmış olduğunu temine çalışmıştır! Bu muhâberede ihtiyar Kansu-Gavri genç düşmanına «Oğlum Hazretleri» ve Yavuz da ona «Babam Sultan Hazretleri» diye hitâb etmiştir! Bununla beraber her iki taraf da birbirine karşı hazırlanmakta kusur etmemiş ve hattâ bu dostâne mektuplara rağmen hükümdarlar da, ordular da hazırlıklarını bitirip hemen yola çıkmışlardır. Mısır sultanı Osmanlı padişahından 18 gün evvel davranıp 18 Mayıs = 15 Rebî'ül-âhir Pazar günü Kahire'den hareket etmiş ve Mısır Abbâsî Halifelerinin sonuncusu olan «Üçüncü El-Mütevekkil-al-Allâh Muhammed» ile dört mezheb Kadılarını da maiyyetine almıştır. — Osmanlı elçilerinin avdeti için aşağıda bu sene vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız).

26 Haziran = 25 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Yavuz'un ordu başında Akşehir'e muvâsalatı.

(Diyarbekir Beylebeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'ya mağlûb olan Safavî kumandanı Ustaclu Kara-Han'ın kesik başıyla Kızılbaş maktullerinin kulakları ve burunları işte burada Yavuz'a takdim edilmiştir Eski-Koçhişar zaferinin bu fecî alâmetlerini Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın Kethudâsı İznik'li Ali Ağa getirmiştir. Bu münasebetle ordugâhta toplar atılıp şenlikler yapıldığı rivayet edilir. — Bir rivayete göre de bu zafer alâmetleri Konya konağında gelmiştir. — Eski-Koçhisar zaferi için bu sene vukuâtının birinci fıkrasına bakınız).

1 Temmuz = 30 Cumâda-l-ûlâ, Salı: Konya ovasından Mısır sultanına Kara-Han'ın başıyla bir zafernâme gönderilmesi.

(Feridun Bey «Münşeât» ında bu arapça zafernâmenin yanlış tarihli bir suretiyle tarihsiz bir cevabı vardır Mısır sultanı bu cevabında Yavuz'un tebşir ettiği zafer üzerine Mısırlıların çok sevindiklerinden ve sokakların kıymetli kumaşlarla donatıldığından bahsetmektedir! Tabiî bu vesikanın doğruluk derecesi ayrıca tetkik edilecek bir meseledir).

15 Temmuz = 14 Cumâda-l-âhire, Salı: Ordunun Kayseri önünde konaklaması.

(Yavuz burada bir gece kalıp ertesi gün hareket etmiştir).

23 Temmuz = 22 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Elbistan ovasında Hadım-Sinan Paşa kuvvetlerinin orduya iltihakı.

(Kırk bin kişilik bir kuvvetle önden sevkedilmiş olan Hadım-Sinan Paşa orduyu burada beklemiş ve padişah istikbal edilerek asker tarafından alkışlanmıştır. — Burada iki gece konaklandıktan sonra hareket edilmiştir).

25 Temmuz = 24 Cumâda-l-âhire, Cuma: Mısır sultanına Kara-Han'ın başını götüren Silâhdar Hasan Bey'in Söğütlü-burnu konağında orduya avdeti ve harbe karar veren Mısır sultanının elli bin kişilik bir orduyla Haleb'e geldiğini haber vermesi.

(Daha evvel Kölemen sultanına sulh teminâtiyle bir nâme götürmüş olan elçiler hapsedilmiş oldukları için bu tarihte henüz avdet etmemişlerdir: Bu iki elçinin hareketi için bu sene vukuâtının 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ûlâ ve avdetleri için de aşağıda 10 Ağustos = 11 Receb fıkralarına bakınız).

27 Temmuz = 26 Cumâda-l-âhire, Pazar: Türk ordusunun Kölemen hududundaki Sultan-suyu'nda konaklaması.

(Suriye ile Anadolu'nun cenubuşarkîsinden bir kısım arazi henüz Mısır hâkimiyetinde bulunduğu için Kölemen devletinin hududu buralara kadar dayanmaktadır. — Evvelce Mısır himayesinde bulunan Dulgadır Beyliği Çaldıran zaferinden sonra işgal ve ilhak edilmiş ve aynı vaziyette bulunan Adana'daki Ramazan oğulları da Mısırlılardan ayrılıp Osmanlı himayesine girmiş ve hattâ Istanbul'a giden Ramazan oğlu Mahmud Bey Yavuz'un Mısır seferine bizzat iştirâk etmiş olduğu için, bu sırada Kölemenlerin Anadolu arazisi ancak Malatya havâlisine kadar doğrudan doğruya hâkim oldukları sahaya münhasırdır).

28 Temmuz = 27 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Ordunun Malatya ovasında konaklaması.

(Mısırlıların elinde bulunan Malatya henüz işgal edilmemiştir Buraların zaptı için aşağıda «28 Ağustos» fıkrasına bakınız).

30 Temmuz = 29 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Tokhma-çayırı harp meclisinin tarihî kararı.

(Bütün Anadolu ve Rumeli beylerinin iştirâkiyle akdedilen bu meclisde Mısır ordusunun harekâtı hakkındaki istihbârâta istinaden derhal cenuba teveccühle Kölemanlere karşı hareket edilmesine karar verilmiştir).

1 Ağustos = 2 Receb, Cuma : Mısır ordusunun Haleb'den şimale doğru hareket etmiş olduğu hakkında haber gelmesi.

(Kölemen sultanının bu hareketi Malatya cıvarında gösterilen Tokhma-çayırı'nda haber alınmıştır).

3 Ağustos = 4 Receb, Pazar: Mısır sultanının Şâh İsmail'i müşterek harekete dâvet etmiş olduğu hakkında bir haber gelmesi ve Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın askeriyle gelip orduya iltihakı.

(Yavuz'un gösterdiği sür'at düşmanlarının elbirliğine meydan bırakmamıştır Zaten Safaviler, Dulgadırlılar ve nihayet Kölemenler bu zamana kadar böyle bir elbirliği temin edemedikleri için teker teker avlanmışlardır).

5 Ağustos = 6 Receb, Salı : Türk ordusunun Malatya arazisinden Haleb üzerine hareketi.

(Mısır ordusundan kaçan bazı askerlerin bu gün Osmanlı ordusuna iltihak ettikleri rivayet edilir).

10 Ağustos = 11 Receb, Pazar: Bucak-dere konağında Osmanlı elçilerinin orduya iltihakı ve Behesni/Besni kalesinin teslim olması.

(Mısır sultanına elçilikle gönderilmiş olan Karaca Paşa ile Kadı-asker Zeyrekoğlu Rüknüddin Haleb'de sultana mülâki olmuş ve devletler hukukuna mugayir olarak tahkir ve hapsedilmişlerdir Hattâ bazı Osmanlı menbâlarında Mısır ümerâsının bunları idam ettirmek istedikleri halde sultanın hapsettirmekle iktifâ ettiği rivayet edilir! Yavuz'un yaklaşmakta olduğunu haber alan

Mısır sultanının bu elçileri zındandan çıkartıp iâde etmekten maksadı, Yavuz'la Şâh İsmail arasında sulh müzakeresinin açılmasına çalışmaları şeklinde gösterilir! — Osmanlılara teslim olan Behesni / Besni kalesinin anahtarları da işte bu konakta Yavuz'a takdim edilmiştir Bu kale, artık bir Osmanlı eyâleti haline gelmiş olan Dulgadır beyliğine ilhak edilmiştir. — Elçilerin avdeti için 9 Ağustos = 10 Receb Cumartesi tarihi de rivayet edilir).

18 Ağustos = 19 Receb, Pazartesi: Kölemenlerin Ayntâb/Antep muhâfızı Yûnus Bey'in kale anahtarlarını getirip Yavuz'a takdim ederek inkıyâdını arzetmesi.

(Yûnus Bey Merzümân / Merzbân-suyu konağında ordugâha gelmiştir. — Bu tarihten itibaren Yûnus Bey Osmanlı hizmetine girmiş ve orduyu Anteb'e ve hattâ oradan da Haleb'e götürmeyi taahhüd etmiştir. — Behesni / Besni gibi Anteb de Dulgadır Beyliğine ilhak edilmiştir).

20 Ağustos = 21 Receb, Çarşanba : Ordunun Ayntâb/Anteb'e muvâsalatı.

(Şehrin önünde kurulan ordugâhtan Divan toplanıp «sûret-i ceng tasvîr olunduğu», yâni harp plânları kurulduğu rivayet edilir. — Yavuz burada iki gün konaklayıp 22 Ağustos = 23 Receb Cuma günü hareket etmiştir. — Buradan itibaren Bursa beyi Koçu Bey'le Teke beyi Ferhad Bey pişdarlık vazifesine tayin edilmişlerdir).

23 Ağustos=24 Receb, Cumartesi: Ordunun Tel-Habeş'e muvâsalatı.

(Burada düşman ordusuna tamamiyle yaklaşılmış olduğu için her türlü ihtiyat tertibâtı ittihaz edilmiş, gece asker silâhlı ve atlar eğerli geçirilmiş, baskın ihtimaline karşı ordu tetikte durmuş, etrafta suvari devriyeleri dolaşmış ve münâdiler
— İnşallah yarın rûz-ı muhârebedür!
diye nidâ edip askerler birbirleriyle helâllaşmışlardır).

24 Ağustos = 25 Receb, Pazar : «Merc-i-Dâbık» zaferi.

(«Merc» kelimesi arapçadır ve «çayırlık» demektir; «Dâbık» yer ismidir: «Merc-Dâbık/Merc-i-Dâbık» terkibi «Dâbık çayırı» mânâsına gelir; burası Haleb şehrinin dört fersah mesafesinde bir ovadır : «Dâbık» isminde bir çayla bir köy de olduğu için çayıra bu ismin verildiği rivayet edilir. Bir rivayete göre de Dâvud-peygamber'in mezarı işte buradadır ve ona izâfe edilen bir türbe de vardır. — Mısır ve Suriye Kölemen sultanı Kansu-Gavri ve bir telâffuza göre de Kansuh-ul-Gôri Yavuz Sultan Selim'i işte burada karşılamıştır. — Hicretin 906 ve Milâdın 1501 tarihinde Mısır ve Suriye Kölemen devleti tahtına cülûs etmiş olan Kansu-Gavri bu sırada 80, 84 yahut 86 yaşlarında bir ihtiyardır : Saltanat müddeti 15 senedir. — Bu ihtiyar sultan harbe girişmeden evvel son bir 'sulh teşebbüsünde bulunmak üzere ümerâsından «Mogolbay»ı on kişilik bir maiyyetle Yavuz'un ordugâhına göndermiş, padişahın huzuruna pür-silâh giren bu Kölemen elçisi Yavuz'un sinirine dokunmuş, kendi elçilerine yapıldığını bu senenin 10 Ağustos = 11 Receb fıkrasında gördüğümüz muâmelenin mukabele-i-bil-misli olmak üzere Sultan Selim bu azametli Mısır sefirinin sakalını, bıyığını tıraş ettirip uyuz ve topal bir eşeğe bindirerek geri göndermiştir! Harb hali işte bunun üzerine artık kat'iyyet kesbetmiştir. — Merc-i-Dâbık muharebesinde Yeniçerilerle beraber merkezde duran Yavuz Sultan Selim, sağ cenâhı Anadolu Beylerbeyi Zeynel ve Karaman Beylerbeyi Husrev Paşaların kumandasına verip Dulgadır beyi Şehsüvar oğlu Ali Bey'le Ramazan oğlu Mahmud

Bey'i de askerleriyle beraber bu cenaha memur etmiş ve sol cenah kumandanlığını da Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa'ya tevdi edip Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'yı da bu cenaha koymuştur Ordunun önüne toplar yerleştirilmiş ve en önle arkaya arabalar konularak siper ittihâz edilmiştir. — Kölemen ordusunun harb nizâmı da şöyledir: Merkezde Sultan Kansu-Gavri durmuş, sağ cenahını Haleb Emîr-ül-ümerâsı Hayr-Bay'a, sol cenahını da Şam Emîr-ül-ümerâsı Sibay'a tevdi etmiştir. — Yalnız Mısır sultanının bâzı ümerâya ve meselâ Haleb valisi Hayr-Bay ile Trablus valisi Canbirdi-Gazâlî'ye itimadı olmadığı ve bilhassa Hayr-Bay'ın Yavuz'la gizlice munasebete giriştiği hakkında bir takım rivayetler mevcut olduğu gibi, ihtiyar sultanın bir aralık Şam valisi Sibay'dan da şüphelendiği rivayet edilmektedir; Kölemen ordusunun muhtelif sınıfları arasındaki karşılıklı emniyetsizlik ve istirkab hisleri de ihtiyar bir sultan idaresindeki Mısır ordusunun zaaf sebebleri olarak zikredilir. — Düşman kuvvetinin maddî mahrumiyyetlerinden en mühimmi topçudan mahrumiyyettir Osmanlı ordusunda irili ufaklı olmak üzere beş yüz kadar top bulunduğu hakkında muhtelif rivayetler olduğu halde, Kölemen ordusu bu hayatî silâhtan tamamiyle mahrumdur; onun için Türk ordusu Çaldıran muharebesindeki topçu üstünlüğünden Merc-i-Dâbık muharebesinde de kat'î surette istifade etmiştir: Bu iki Türk zaferinin her ikisinde de topçuluk en büyük rolü oynamış sayılabilir. — Her iki tarafın ordu mevcudu hakkında rivayet edilen muhtelif rakamlar içinde en kuvvetlileri Osmanlı ordusunu 50 60 bin, Mısır ordusunu 70 80 bin gösteren rivayetlerdir. —İşte bu şerâit altında Merc-i-Dâbık meydan muharebesi sabahlayın güneşle beraber başlayıp ikindi vaktine kadar takriben 8 9 saat devam etmiş ve ikindi vakti Türk ordusunun tam ve kat'î zaferiyle neticelenmiştir. — Bu meşhur muharebede Sultan Kansu-Gavri telef olmuş ve Kölemen devletinin bir çok büyük ümerâsı maktul düşmüştür; Şam valisi Sibay da maktuller içindedir Yavuz'un bunlara rütbe ve dereceleriyle mütenâsip cenaze merâsimi yaptırdığı rivayet edilir; bir rivayete göre de Mısır sultanının cenazesi dört gün sonra bulunarak «Haleb'de Akyol cânibinde Baba-Bayram makberesine» defnedilmiştir. — Sultan Kansu-Gavri'nin ölümü hakkında muhtelif rivayetler vardır: Bâzı Osmanlı menbâlarındaki rivayete nazaran harb esnasında ihtiyar sultanın kulağının dibinden bir top güllesi geçmiş, sultan sersemleyip harbe devam edemiyecek bir hale geldiği için abdest alacağını bahâne ederek sâdık bir kölesiyle beraber harb meydanından çekilip bir su kenarına gitmiş, köle bir seccâde sermiş, sultan yatmış, fakat bir daha kalkamamış! Diger bir takım rivayetlere göre de ihtiyar hükümdar harbde maktul düşmüş, ye'sinden zehir içerek intihar etmiş, kaçarken maiyyetinden biri tarafından öldürülmüş yahut atından düşüp suvari hayvanlarının ayakları altında ezilmiş veyahut teessüründen nüzul isâbet ederek ölmüş En kuvvetli ihtimal olarak işte bu son iki rivayetten bahsedilir. — Mısır ordusunun büyük bir kısmı darmadağın kaçmış, kumandanları muhtelif istikametlere can atmıştır Meselâ Hayr-Bay'ın Haleb, Canbird'nin Şam ve diger bir çoklarının da Mısır taraflarına kaçtıkları hakkında muhtelif rivayetler vardır; en mühim mesele Haleb valisi Hayr-Bay'ın vaziyetidir Bu zatin Hama ve Humus taraflarına kaçtığı hakkında bir rivayet mevcud olmakla beraber, daha kuvvetli kayitlere göre kendisini tâkibe memur edilen Yûnus Paşa'ya adam gönderip inkıyâdını arzetmiş ve bu Paşa'nın delâletiyle Yavuz'un huzuruna kabul edilerek Osmanlı hizmetine girip Köstendil sancak beyliğine tayin edilmiştir Her halde muhakkak olan nokta, bu kumandanın Mısır seferine iştirâk edip Osmanlı ordusuna hizmet ettiği ve hattâ sonradan Mısır valiliğine bile tayin edilmiş olduğudur. — Sultan Kansu-Gavri'nin zaptedilen karargâhında yüz kantar altın ve iki yüz kantar gümüş bulunduğu rivayet edilir Bâzı Osmanlı menbâlarının kaydine göre Mısır sultanının bu hazineyi getirmekten maksadı, Yavuz'u mağlûb ettikten sonra Istanbul'un zaptı için lâzımgelen askerî masrafları karşılamaktır! — Bu muharebede Kansu-Gavri'nin maiyyetinde Mısır'ın en mâruf ulemâsiyle Kadılarından başka, son Abbâsî Halîfesi «Üçüncü Mütevekkil» de bulunmuş ve bu zat Mısır ordusunun mağlûbiyyeti üzerine Yavuz Sultan Selim'e teslim olmuştur Yavuz'dan hürmet ve riâyet görerek Kahire'ye gönderilmiş olan bu Halîfe için aşağıda 1517 = 923 senesi

vukuâtının «15 Şubat = 23 Muharrem» fıkrasına bakınız. — Merc-i-Dâbık zaferi üç büyük netice temin etmiştir : 1. Şarkta Osmanlı imparatorluğuna karşı ittifak eden iki büyük İslâm devletinden biri daha devrilmiş, bu suretle son müslüman rakîd de bir daha belini doğrultamıyacak surette ezilmiştir Bu iki büyük müslüman devletinin biri şiî İran,, biri sünnî Kölemen imparatorluğudur; bu sünnî devletin şiîlerle ittifakı, sünnîliğin alemdarı olarak ortaya atılan Yavuz Sultan Selim nazarında siyasî davâsına meşrûiyyet veren bir sebeb teşkil etmiştir; 2. Merc-i-Dâbık zaferi Osmanlı imparatorluğuna dört asırlık bir zaman için Suriye, Lübnan ve Filistin hâkimiyyetini temin etmiş ve ayni zamanda Mısır ve Arabistan yolunu açmıştır; 3. Bu muhteşem zafer Anadolu'nun cenubuşarkîsinde Safavîlerden başka Kölemenlerin de hâkim oldukları yerlerin ilhakiyle neticelenerek Anadolu Türk birliğinin tamamlanmasına âmil olmuştur: Bu son nokta için aşağıda «28 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Kansu-Gavri'nin ölüm haberi Mısır'a gidince yerine ordunun intihabiyle kardeşinin oğlu Tumanbay Mısır sultanı olmuştur Kölemenlerin son hükümdarı işte budur. — Türk ordusu Merc-i-Dâbık'da iki gün kaldıktan sonra Haleb üzerine hareket etmiştir. — Merc-i-Dâbık muharebesi için 25 Ağustos = 26 Receb tarihi de rivayet edilir, fakat doğru değildir).

28 Ağustos = 29 Receb, Perşenbe: Yavuz'un Haleb'e girmesi.

(Halebliler muzaffer padişahı şehir haricinden karşılayıp itâat ve tâbiiyyetlerini arzetmişlerdir. — Haleb hazinesinde bir milyon Mısır «Eşrefî» altınıyla iki yüz okkadan fazla külçe altın ve bunların mecmûu kıymetinde mücevherlerle kıymetli kumaşlar ve kürklerden mürekkep bir çok eşya ele geçtiği rivayet edilir. — Yavuz Haleb'de 19 gün kalmış, idare teşkilâtiyle meşgul olmuş ve Haleb valiliğine Karaca Paşa, Kadılığına da Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi tayin edilmiştir. — 30 Receb = 29 Ağustos Cuma günü Sultan Selim'in Haleb Câmi-i-Kebîrinde Cuma namazını kıldığı ve hatîbin hutbada kendisini «Khâdim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn» ünvaniyle yâd etmesi üzerine bin altın değerindeki kaftanını sırtından çıkarıp hatîbe ihsan ettiği rivayet edilir Bir rivayete göre de bu hutba ve ünvan sahnesi Haleb'de değil, Mısır'ın fethinden sonra Kahire'de olmuştur : 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız. — Merc-i-Dâbık zaferi ve Haleb'in işgali üzerine Anadolu'nun cenubuşarkîsinde o zamana kadar Mısır Kölemenlerinin hâkim olduğu Malatya, Divrik/Divriği, Dârende, Antakya, Kal'at-ür-Rûm/Rum-Kale vesaire gibi bir çok yerler tedricen teslim alınarak Anadolu'dan yabancı ayağı çekilmiye başlamış ve ana-yurdumuzun millî birliği artık tamamlanmış gibidir: Bu sırada İran'ın elinde en mühimmi Mardin olmak üzere bir iki yerden başka bir şey kalmamıştır; fakat bu büyük muvaffakıyet üzerine Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa Mardin fethine memur edilip Haleb'den yola çıkarılmıştır).

15 Eylül = 17 Şa'bân, Pazartesi: Yavuz'un Haleb'den Şam'a hareketi.

(16 Eylül = 18 Şa'bân Salı tarihi de rivayet edilir. — «Şâm» kelimesi esasen Suriye kıt'asının ismidir Bunun «Damascus / Damas = Dimişk / Dimeşk» şehrine alem ittihazı Türk devrindedir).

19 Eylül = 21 Şa'bân, Cuma: Yavuz'un Hama'ya muvâsalatı ve şehrin teslim suretiyle işgali.

(Hama sancak beyliğine Güzelce-Kasım Paşa tayin edilmiştir Sonradan Kanunî devrinde Mısır valisi olan bu Paşa, Haliç'deki tersânenin bulunduğu mahalleyi imâr ettiği için o mahalleye onun isminden dolayı «Kasımpaşa» denil-

miştir. — Merc-i-Dâbık zaferinden sonra Suriye'de artık bir Kölemen ordusu kalmadığı için bu ölkenin mühim merkezleri olgun meyveler gibi toplanmış ve meselâ Hama muhâfızları Yavuz'un geldiğini görür görmez şehrin anahtarlarını getirip teslim olmuşlardır).

21 Eylül = 23 Şa'bân, Pazar: Yavuz'un Humus'a muvâsalatı ve şehrin teslim suretiyle işgali.

(Humus muhâfızları da Hama'dakiler gibi Türk ordusunu görür görmez teslim olmuşlardır. — Humus sancak beyliği ümerâdan Ihtıman-oğlu'na verilmiştir).

27 Eylül = 29 Şa'bân, Cumartesi: Yavuz'un Şam'a muvâsalatı.

(Padişah şehrin dış mahallelerinden olan «Mastaba» ya inmiştir. — Şamlıların Sultan Selim'e parlak bir istikbal alayı yaptıkları rivayet edilir: Bununla beraber Kölemenlerin Şam muhâfızı inkıyâdını arzetmekte birkaç gün gecikmiş ve nihayet Mısırlıların Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Haleb valisi Hayr-Bay araya girerek muhâfızı yola getirmiş ve inkıyâd ettirmiştir; bu muhâfızın itâatte geciktiği için idam edildiği rivayet edilir. — Yavuz on bir gün Mastaba'da kaldıktan sonra on ikinci gün şehre girip Suriye Atabeglerinden kalan «El-Kasr-ül-Ablak» ismindeki saraya inmiştir. — Sultan Selim 6 Ramazan = 3 Teşrinievvel Cuma günü büyük merâsimle «Câmi'-i Emevî» ye gidip Cuma namazını kılmış ve Haleb'de olduğu gibi burada da nâmına hutba okunmuştur. — Muzaffer padişah bu sene kış mevsiminin bir kısmını Şam'da geçirmiş ve bu müddet zarfında Arab şeyhleriyle Lübnan Dürzü beylerinin itâat ve inkıyâdlarını kabul ettiği gibi, Suriye'nin yeni idare teşkilâtiyle de meşgul olarak Trablus, Kudüs, Safed ve Gazze'ye sancak beyleri tayin etmiştir: Bu son mevki Suriye hududunda ve henüz Mısırlıların elinde bulunduğu için, buraya sancak beyi tayin edilen Uzgurlu İsâ Paşa oğlu Mehmet Bey'e iki bin suvari verilerek sancağının zaptına memur edilmiş ve, Mısırlıların harekâtı hakkında istihbârat vazifesi de bu beye tevdi edilmiştir. — Yavuz Sultan Selim Şam'da en büyük İslâm mutasavvıflarından «Şeyh-ül-Ekber» ünvaniyle meşhur «Muhyiddin ibn-il-Arabî» nin harab olan mezariyle alâkadar olmuş ve şehrin Sâlihiyye mahallesinde bulunan bu mühmel mezarın üstüne sonradan güzel bir türbe yaptırmıştır: 1518 = 924 vukuâtının «5 Şubat» fıkrasına bakınız).

15 Kânunuevvel = 20 Zülka'de, Pazartesi: Yavuz'un Şam'dan Mısır seferine hareketi [1].

(Padişah büyük merâsimle teşyi edilerek ordusunun başında yola çıkmıştır. — Yavuz'un Şam'da ikamet müddeti 27 Eylül = 29 Şa'bân Cumartesi gününden 15 Kânunuevvel = 20 Zülka'de Pazartesi gününe kadar 2 ay, 19 gün sürmüştür. —

---

[1] Bu sene Şam'da Ramazan ayı «Tekmîl-i selâsîn» ile 30 gün sürmeyip «Rü'yet-i hilâl» sebebiyle 29 gün itibar edilmiş olduğu için, Şevvâl ayından itibaren hakikî takvîme nazaran bir günlük bir fark hasıl olmuştur İşte bundan dolayı bu 922 senesinin son gününe kadar Hicrî gün tarihleri bakımından hakikî takvimle «Rü'yet-i hilâl» den hâsıl olan itibarî takvim arasında bir günlü bir fark vardır Meselâ hakikî takvimin «20 Zülka'de Pazartesi» günü, itibarî takvimde «21 Zülka'de» ye müsâdiftir; Rûznâmelerde, Selimnâmelerde, resmî vesikalarda ve diger menbâlarda umumiyetle işte bu itibarî takvim günleri esas ittihaz edilmiş olduğu için, bunlardaki Hicrî gün tarihleri hakikî takvime nisbetle bir gün ileridir: Meselâ Mısır'ın fethini temin eden «Rîdâniyye» meydan muharebesinin Hicrî tarihi bütün vesikalarla tarih menbâlarında «29 Zülhicce Perşenbe» gününe müsâdif gösterilir; halbuki hakikî takvimde o ayın bu son Perşenbe günü 29 değil, 28 dir; onun için burada hakikî takvim hesabı esas ittihaz edilmiştir.

Bu müddet zarfında yeni Mısır sultanı Tumanbay vatanının müdafaası için hazırlıklar yaptığı gibi, Yavuz da ordusunu Tîh ve Sîna çöllerinden geçirebilmek için bir kaç bin deve ile su kırbaları gibi zarurî levâzımını temin ettirmiştir. — Sultan Selim Şam'dan Mısır seferine hareket etmeden evvel yeni Kölemen sultanı «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay» nezdine Çerkes Murad Bey riyasetinde bir kaç murahhas göndermiştir 10 Teşrinisâni = 14 Şevvâl Pazartesi günü Şam'dan hareket eden elçilerle gönderilen «Nâme-i Hümâyûn» da hutba ve sikke Yavuz nâmına olmak ve Mısır sultanı tâbiiyyet kabul etmek şartiyle tahtında ibka edileceği bildirilmiş, boş yere müslüman kanı dökülmesine meydan verilmemesi tavsiye edilmiş ve ibret misali olarak da Kansu-Gavri'nin uğradığı âkıbetten bahsolunmuştur: Mısır sultanının huzurundan çıktıktan sonra bu elçilerin Kölemen beyleri tarafından idam edilmesi harbi artık ictinâb edilemiyecek bir zaruret haline getirmiştir Bu elçilerin ordu hareket ettikten sonra 19 Kânunuevvel = 24 Zülka'de Cuma günü yoldan gönderilmiş oldukları da rivayet edilir. — Padişahın hareketinden 14 gün evvel, yâni 1 Kânunuevvel = 6 Zülka'de Pazartesi günü Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'ya beş bin atlıdan ve bir kaç toptan mürekkep bir kuvvet verilerek evvelce Gazze beyliğine gönderilmiş olan Uzgurlu İsâ Paşa oğlu Mehmet Bey'in imdadına yollanmıştır Mehmet Bey için yukarda bu sene vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız).

21 Kânunuevvel = 26 Zülka'de, Pazar: Sinan Paşa'nın Hân-Yûnus zaferi.

(«Hân-Yûnus = Yûnus hanı» Gazze cıvarındadır. — Mısır sultanı Tumanbay on bin kişilik bir kuvvetle Canbirdi-Gazâlî'yi Gazze üzerine sevketmiş, Kölemenlerin bir çok ünlü beyleri de bu sefere iştirâk ettiği gibi Gazze taraflarındaki Araplardan da yardımcı kuvvetler toplanmıştır Hadım-Sinan Paşa kumandasında sevkedilen beş bin kişilik Türk kuvvetiyle onun iki mislinden fazla tutan bu düşman kuvveti arasındaki muharebe sabahtan ikindi vaktine kadar 7 8 saat sürmüş, Çaldıran ve Merc-i-Dâbık meydan muharebelerinde olduğu gibi burada da top ve tüfek kabîlinden ateşli silâhlar kat'î neticenin istihsalinde en büyük rolü oynamıştır; Kölemen beylerinin en mühimlerinden bir çokları telef olmuş, bir kısmı esir edilmiş ve kılıç artıkları kaçışmıştır: Kaçanların başında başkumandan Canbirdi vardır. — Bu muharebede Mısır ordusunun ancak onda bir kadarının kurtulabildiği rivayet edilir).

26 Kânunuevvel = 1 Zülhicce, Cuma: Yavuz'un ordugâhında zafer şenliği.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz Hân-Yûnus zaferi Türk ordusunun Mısır kapılarını açmış olduğu için Yavuz'un emriyle ordugâhta zafer topları atılıp şenlikler yapılmıştır).

30 Kânunuevvel = 5 Zülhicce, Salı: Yavuz'un Kudüs'e muvâsalatı.

(Padişah o geceyi ordugâhında geçirip ertesi gün, yâni 31 Kânunuevvel = 6 Zülhicce Çarşanba günü şehre girmiş, bu tarihî merkezin âbidelerini ziyaret etmiş, «Mescid-i-Aksâ» da namaz kılmış, o gece câmilerle minareler kandillerle donatılmış ve nihayet Sultan Selim şehrin her tarafını gördükten sonra karargâhtaki otağına dönmüştür).

1517 = 922

2 Kânunusâni = 8 Zülhicce, Cuma: Yavuz'un Gazze'ye muvâsalatı.

(Vezir-i-a'zam Sinan Paşa'yla ileri sevkedilen diger ümerâ Padişahı Gazze cıvarındaki «Ayn-us-safâ» mevkiinde karşılayıp Hân-Yûnus zaferinden dolayı

iltifata mazhar olmuşlardır. — Yavuz Gazze'de üç gün kalıp dördüncü günü, yâni 6 Kânunusâni = 12 Zülhicce Salı günü akşamı «Hazret-i İbrâhim» in kabrini ziyaret için Halîl-ür-Rahmân'a hareket etmiştir).

9 Kânunusâni = 15 Zülhicce, Cuma: Mısır seferine itiraz edip Sînâ çöllerinden ordu geçirmek imkânı olmadığını iddia eden vezir Hüseyn Paşa'nın idamı.

(Gazze ile Hân-Yûnus arasındaki «Deyr-ül-belah» konağında vezir Hüseyn Paşa susuz çöllerden ordu geçirmek imkânı olamıyacağı için artık geri dönmekten başka çare kalmadığından bahsetmiş, bu gibi itirazları bozgunculuk sayan Yavuz bu cür'etkâr vezirin çadırını başına yıktırdıktan sonra Kapucu-başı Hasan Bey'i cellâtlarla gönderip Paşa'yı derhal boğdurarak idam ettirmiş ve boğulduğu yere gömdürmüştür. — Eski fatihlerin geçemedikleri ve hattâ Mısır kölemenlerinin de Osmanlı ordusu için geçilmez sandıkları kurak ve çorak bir çölün başında yükselen itiraz seslerini boğmak, Sultan Selim için en tabiî zarurettir).

22 Kânunusâni = 28 Zülhicce, Perşenbe: Rîdâniyye zaferi.

(Bu büyük zafer umumiyetle Hicretin «922 senesi Zülhiccesinin 29 uncu Perşenbe» gününe müsâdif gösterilir Hattâ Zafernâmelerle Rûznâmelerde bile böyledir; halbuki o Hicret ayının bu son Perşenbe günü 29 uncu değil, 28 inci günüdür. Bu bir günlük farkın sebebi, Yavuz'un Şam'da geçirdiği Ramazan ayının «Rü'yet-i-hilâl» den dolayı 30 yerine 29 günde nihayet bulmuş olmasıdır : Bu mesele için yukarda 1516 = 922 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasındaki hâşiyeye bakınız. Bâzı Arap menbâlarında «29 Zülhicce Cuma» gününden bahsedilirse de bunun hakikî takvimde 29 uncu günün Cumaya tesadüf etmesinden mütevellit bir zühul olması lâzımgelir Çünkü Yavuz'un zafernâmelerinde bile harbin Perşenbe gününe tesadüf ettiği musarrahtır. «Rü'yet-i hilâl» den mütevellit itibarî hesapla hakikî takvim arasında hâsıl olan bu bir günlük fark, «Zülhicce» nin 29 yerine 30 sayılması üzerine bu 922 Hicret senesinin son Cuma günü, yâni «Rîdâniyye» muharebesinin ertesi günü zâil olmuştur. — Türk ordusu Hân-Yûnus ve El-Arîş üzerinden Mısır'ın Suriye tarafında en mühim anahtarı sayılan «Sâlihiyye» mevkiine gelmek suretiyle susuz çölden kurtulmuştur 11 Kânunusâni = 17 Zülhicce Pazar günü El-Arîş'e varan ordu, 16 Kânunusâni = 22 Zülhicce Cuma günü «Salâhüddin-i Eyyûbî» nin ismini taşıyan «Sâlihiyye» ye varmak suretiyle beş günde çölün en çetin yerlerini geçmiş demektir; Yavuz'un bütün ağırlıkları ve yüzlerce toplarıyla başardığı bu hareket, Türk ordusunun tarihine şeref veren büyük bir muvaffakıyettir. — Bu çetin hareketin kış mevsimine tesadüf ettirilmesi ve şiddetli yağmurlardan dolayı kumların katılaşması ağırlıkların nisbeten kolay geçirilmesine sebeb olmuştur Ağır arabalara dörder ve hattâ altışar hayvan koşulmuştur. — Sâlihiyye konağından itibaren Kahire önlerine kadar Araplar orduya musallat olup bilhassa su tedarikine mâni olmak ve baskınlar yapmak gibi tâciz hareketlerinde bulunmuşlarsa da pusular kurularak ve topla döğülerek bertaraf edilmişlerdir. — Sâlihiyye'den itibaren Kahire üzerine yürüyen Türk ordusu 21 Kânunusâni = 27 Zülhicce Çarşanba günü şehre bir kaç saat mesafede bulunan «Birket-ül-Hacc» konağına varmıştır. — Altı bin kadar atlı ile keşif hareketine memur edilen Sinan Paşa'nın orduya işte burada iltihak ettiği rivayet edilir Mısır seferinde iki Sinan Paşa görülmektedir; biri Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa, biri de Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa'dır; bâzı menbâlarda bunlar birbirine karıştırılır. — Mısır sultanı Tumanbay otuz bin kişilik bir orduyla Birket-ül-Hacc'den Kahire'ye giden yol üzerindeki Rîdâniyye köyünün önünde mevzi almıştır. — Kölemenlerin merdliğe mugayir buldukları için topla topçulu istihfaf etmelerine rağmen, Tumanbay «Frengistan'dan getürülmüş» topçular idaresinde bulunan iki yüz İtalyan topunu Canbirdi-Gazâlî'nin

tavsiyesiyle bu cıvarda bulunan Âdiliyye mevkiinde hendeklerle siperlere yerleştirmiştir Bu tâbiyeden maksat, Türk ordusu buradan geçerken birdenbire top ateşi altına almaktır; fakat bir rivayete göre, Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Haleb valisi Hayr-Bay'ın yeni Mısır sultanı Tumanbay'la arası açık olan eski dostu Canbirdi ile gizlice muhâbere edip bu meşhur Kölemen kumandanının ihânetini temin etmesi sâyesinde ve diger bir rivayete göre de Sinan Paşa'nın kuvvetli istihbârâtı üzerine Mısır ordusunun mevzii keşfedilmiş işte bunun üzerine Yavuz ilkönce Âdiliyye'ye doğru yürür gibi bir gösteriş hareketi yaptıktan sonra birdenbire Kahire'nin cenubundaki Mukattam dağının etrafından büyük bir sür'atla dolanarak Rîdâniyye'deki Kölemen ordusuna yüklenmiştir. — Yavuz'un bu ustalıklı hareketi üzerine Tumanbay'ın ihânete uğradığını anladığı halde öyle vahim bir anda 'ordu içinde tefrika çıkarmamak için ses çıkarmadığından ve bir rivayete göre de ümerâsından bâzılarıyla münakaşa ettiğinden bahsedilir. — Osmanlı ordusunun merkezinde alelûsul Yeniçeri askeriyle padişah, sağ cenahta Anadolu askeriyle Vezir-i-a'zam Sinan Paşa, Dulgadır beyi Şehsüvar oğlu Ali Bey, Kölemenlerin Osmanlı hizmetine giren Haleb valisi Hayr-Bay ve Akkoyunlulardan Ferahşâd Bey ve sol cenahta vezir Yûnus Paşa, Ramazan oğlu Mahmud Bey, Osmanlı hizmetine giren Ayıntâb/Antep Kölemen muhâfızı Yûnus Bey vardır Divan kâtibi Haydar Çelebi rûznâmesine göre de sağ cenaha Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa ve sol cenaha da Rumeli Beylerbeyi Küçük-Sinan Paşa kumanda etmiştir. — Muharebe kuşluk vakti başlayıp takriben 7 8 saat sürdükten sonra akşama doğru nihayet bulmuştur. — Harbin başlarında zırhlı bir Kölemen suvari fırkasının Yavuz Sultan Selim'i öldürmek için ordunun merkezine ve bir rivayete göre de sağ cenaha saldırdığından ve bunun başında Sultan Tumanbay'la en cesur beylerinden Alanbay ve Kurtbay bulunduğundan bahsedilir; diger bir rivayete göre de bu suvari kıt'asının başında Canbirdi-Gazali vardır ve maksadı da kendisini Gazze'de müthiş bir bozguna uğratmış olan Hadım-Sinan Paşa'dan intikam almaktır. Birinci rivayete göre Sinan Paşa padişah zannedilerek öldürülmüştür; Paşa ile beraber o sırada yanında bulunan Adana beyi Ramazan oğlu Mahmud Bey, Baş-Hazinedar Âli Ağa ve evvelce Kölemenlerin Antep muhâfızı iken Osmanlı hizmetine girmiş olan Yûnus Bey de şehîd olmuştur Fakat ikinci rivayete nazaran bunlar Sinan Paşa'dan ayrı olarak şehît düşmüşlerdir. — Kölemenlerin harbi kaybetmelerinde Âdiliyye'deki topların muattal kalmasına mukabil Osmanlı topçusunun Çaldıran ve Merc-i-Dâbık muharebelerinde olduğu gibi rakîbsiz bir faaliyetle işlemesi en mühim âmil sayılır Bununla beraber Rîdâniyye muharebesinde Kölemen ordusu topçudan büsbütün mahrum değildir; bir mikdar top kullanmışlarsa da mühim bir tesir icrasına muvaffak olamamışlardır. — Vezir-i-a'zam Sinan Paşa'nın şahâdeti sırasında Osmanlı sağ cenahının bozulma tehlikesi göstermesi üzerine Yavuz'un Sipâhi-ağası Bali Ağa kumandasında sürdüğü yardım kuvvetlerinin bu cenahta vaziyeti kurtarmış olduğu rivayet edilir. — Rîdâniyye harb meydanında Kölemen ordusunun maktul ve mecruh olarak 25 bin kadar zâyiât verdiğine ait bâzı rivayetler vardır. — Her halde bu muhteşem zaferin Türk milletine Mısır fethiyle beraber, netice itibariyle bir taraftan şimalî Afrika ve bir taraftan da Hicaz'ın iltihakı üzerine Arabistan yarımadası hâkimiyyetini de temin ettiği muhakkaktır. — Bu muharebeden Sultan Tumanbay kaçarak kurtulmuşsa da en mühim kumandanlarıyla devlet adamlarının bir çoğu maktul düşmüştür. Tumanbay'ın kaçtığı yer hakkında muhtelif rivayetler vardır En kuvvetli rivayete göre o cıvarda bulunan Adeviyye'de saklanmıştır. Cenup tarafındaki «Sa'îd» semtine kaçan Kölemen döküntüleri tâkib edilip bir çok beyleri yakalanmış ve idam edilmiştir. — Kölemen sultanının ordugâhı zaptedilip pek çok ganimetler alınmıştır — Kahire henüz işgal edilmiş olmadığı için Yavuz Sultan Selim dört gecesini Âdiliyye'de kurulan karargâhında geçirmiştir Rîdâniyye'de konakladığı da rivayet edilir).

23 Kânunusâni = 29 Zülhicce, Cuma: Hadım-Sinan Paşa ile arkadaşlarının cenaze merâsimi.

(Sinan Paşa ile beraber veyahut ondan ayrı olarak şehîd olan Ramazan oğlu Mahmud Bey, Osmanlı hizmetine girmiş olan Antep Kölemen muhâfızı Yûnus Bey ve Baş-Hazinedar Ali Ağa «Şeyh-Timurtaş» tekkesine defnedilmiştir. — Sinan Paşa'nın şahâdetinden dolayı Yavuz'un çok müteessir olduğu ve hattâ Paşa'nın ismi «Sinânüddin Yûsuf» olduğu için «Kısas-ı-Enbiyâ» daki «Kıssa-i Yûsuf»a telmihte bulunarak

— Mısır'ı alduk emmâ Yûsuf'u gaaib ittük!

dediği rivayet edilir — Hadım-Sinan Paşa'nın şahâdeti üzerine Vezâret-i-uzmâ makamına devşirme vezirlerden Yûnus Paşa tayin edilmiştir: 1517 = 923 vukuâtının «30 Kânunusâni» fıkrasına bakınız).

1517 = 923

24 Kânunusâni = 1 Muharrem, Cumartesi: Kahire'nin işgali ve bir muhâfız kıt'a konulması.

(26 Kânunusâni = 3 Muharrem Pazartesi rivayeti de vardır. — Bu sırada Kölemen kılıç artıkları Kahire evlerine gizlenip hemen her evi bir istihkâm haline getirmişlerdir. — Sultan Selim kendiliklerinden gelip teslim olacaklara aman verileceğini ilân ettirmiş ve bâzıları teslim olmuşlardır).

25 Kânunusâni = 2 Muharrem, Pazar: Eski Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin oğlu Mehmed'in ordugâha gelip itâat ve inkıyâdını arzetmesi.

(Sabık Sultan Kansu-Gavri'nin bu tarihten beş ay evvel Merc-i-Dâbık muharebesinde vefatı üzerine Mısır tahtına iki namzed gösterilmiştir Biri merhum sultanın yeğeni Tumanbay, biri de işte bu oğlu Mehmed'dir. Her ikisinin de orduda tarafdarları bulunduğu halde, nihayet Tumanbay'ın iclâsına ekseriyyet hasıl olmuştur. — Siyasî rakîbi olan yeni sultan harbi kaybedip kaçtıktan sonra bu prensin itâat ve inkıyâdı mahallî siyaset bakımından tabiî mühim bir hâdise demektir : Bu emîr bir müddet sonra Mısır'ın diger bir takım mühim şahsiyetleriyle beraber Istanbul'a sevkedilmiştir).

26 Kânunusâni = 3 Muharrem, Pazartesi: Ordugâhın Vastâniyye'ye nakli.

(Vastâniyye mevkii, Kahire'nin iki kilometre şimaligarbîsinde ve Nil üzerinde iskelesi olan Bulak kasabası cıvarındadır : Padişahın karargâhı burada kurulduğu halde ordunun Bulak kasabasında ve Nil sahillerinde konaklamasından dolayı bâzı menbâlarda Yavuz'un Âdiliyye veyahut Rîdâniyye'den Bulak kasabasına nakletmiş olduğundan bahsedilir. — Bu naklin 1 Muharrem = 24 Kânunusâni Cumartesi gününe tesadüf ettiğine ait bir rivayet varsa da zayıftır. — Padişah Vastâniyye'ye naklederken Kahire'den geçip şehrin görülecek yerlerini seyretmiş ve ahali tarafından alkışlanmıştır. — Yavuz'un Kahire'de oturmamasına sebeb, henüz yakalanmamış olan Mısır sultanı Tumanbay'ın bir baskın hareketi hazırlamakta olduğu hakkında haberler alınmasıdır).

27/28 Kânunusâni = 4/5 Muharrem, Salı/Carşanba gecesi : Sultan Tumanbay'ın bir gece baskınıyla Kahire'yi istirdad etmesi.

(Tumaybay'ın bu kahramanca hareketi 7-10 bin kişilik bir kuvvetle yaptığı rivayet edilir. — Mısır sultanı Kahire'de bulduğu Osmanlı muhâfızlarının hep-

sini kılıçtan geçirmiş, şehre tamamiyle hâkim olmuş ve derhal müdafaa hazırlıkları yapmıştır. — Bu hareket için 6/7 Muharrem = 29/30 Kânunusâni Perşenbe/ Cuma tarihi de rivayet edilir).

28 Kânunusâni = 5 Muharrem, Çarşanba: Yavuz'un Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'yı Kahire'nin istirdadına memur etmesi.

(Yûnus Paşa ile beraber Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Yeniçeri-ağası Ayas Ağa ve Emîr-i-alem Ferhad Ağa da gönderilmiştir. — Bir koldan Yûnus Paşa ve bir koldan da Ayas Ağa yürümek suretiyle şehir üzerine iki koldan taarruz edilmiş ve o gün sabahtan ikindi vaktine kadar şiddetli bir muharebe olmuştur: Tumanbay'ın askerlerine ahali de iltihak ettiği için mukavemet şiddetlenmiş, sokaklarda meterislerle siperler kurulmuş, toplar tâbiye edilmiş, evlerin pencereleriyle damlarından ve duvarların arkasından tüfekle ve okla Osmanlı askerine taarruz edilmiş, neft ve kaynar su gibi yakıcı maddeler atılmış, şehir sokak sokak, ev ev, adım adım müdafaa edilmiştir. — Kahire bu gün istirdad edilememiştir O gün yalnız yol ağızları tutularak toplar konulmuş, tüfekçilerle okçulardan karakollar ikame edilmiş ve gündüz işgal edilen mahallelerle sokaklar gece ancak bu kuvvetlerle muhâfaza edilebilmiştir. — Köemen kadınlarıyla çocuklarının bile müdafaaya iştirâk edip Osmanlı askerinin üzerine damlarla pencerelerden taşlar ve kızgın maddeler attıkları rivayet edilir. — Bu sırada dellâllar çağırtılarak şehir ahalisine teslim olanların affedilecekleri ve inad edenlerin veyahut evlerinde Kölemen barındıranların idam olunacakları ilân edilmiştir).

29 Kânunusâni = 6 Muharrem, Perşenbe: Kahire'de sokak muharebesi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz ilk gün gibi bu ikinci gün de sokak muharebesi devam etmiş, Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa yaralanmış ve sabahtan yatsıya kadar mücadele devam edip durmuştur. — Yavuz ikindi vakti şehre girmiş ve kalenin önüne kadar gelip rivayete nazaran yatsıya kadar harekâtı bizzat idare etmiştir. — Bugün düşman meterislerinden bir çokları yıkılmış, bâzı siperler işgal edilmiş ve yeni sokaklar zaptolunmuştur. — Bu muharebelerde Kahire sokaklarının suvari harekâtını güçleştirecek kadar cesedlerle dolduğundan bahsedilir).

30 Kânunusâni = 7 Muharrem, Cuma: Kahire'nin teslimi ve Tumanbay'ın firarı.

(Şehir muharebesinin bu üçüncü günü Yavuz Sultan Selim suvari ve piyade askerleriyle tekrar şehre girip sabahtan itibaren kumandayı eline almış, ilk iki günkü sokak muharebeleri gene ayni şiddetle devam etmiş, müdafaa eden evler yakılıp yıkılmış, bâzı evlere merdivenler dayanarak asker çıkarılmış, Kölemenlerle Araplardan dört bin kişi maktul düşmüş, Osmanlı ordusundan da bir çok Türk şehîd olup Kahire topraklarının hemen her karışı Türk kanıyla ıslanmış ve nihayet daha fazla mukavemet imkânı kalmadığını gören Tumanbay'ın küçük bir maiyyetle firarı üzerine Kahire halkı aman dileyip teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır. — Teslimin ikindi vaktine tesadüf ettiği rivayet edilir Bununla beraber muharebenin bu üçüncü gün de devam ettikten sonra şehrin ertesi gün, yâni 8 Muharrem = 31 Kânunusâni Cumartesi günü teslim olduğuna ait bir rivayet de vardır. — Vezir Yûnus Paşa'nın işte bu Kahire muharebesinde yaralanması üzerine Vezir-i-a'zam olduğu da rivayet edilir 1517 = 922 vukuâtının «23 Kânunusâni» fıkrasına da bakınız. — Kahire'nin istirdadı üzerine Hayr-Bay'ın tavsiyesiyle kendiliklerinden teslim olanlar hakkında bir afv-i-umumî ilân edildiği ve teslim olmıyanların cezalandırıldığı riva-

yet edilir. — Şehir teslim olduktan sonra yakalanan Kölemen beyleriyle zâbitlerinden 400, yahut 800 veyahut 1500 kişi Yavuz'un huzurunda ve şehir meydanlarından birinde idam edilmiştir Ahaliden harbe iştirâk edenlerle beraber idam cezasına uğrıyanların elli bin kişiyi bulduğu ve sokakları dolduran cesedlerin havayı ifsâd etmemesi için Yavuz'un emriyle bütün bunların Nil nehrine atıldığı hakkında da bir takım mübâlâgalı rivayetler de vardır. — Kahire istirdad edildikten sonra Yavuz tekrar Bulak cıvarındaki karargâhına çekilmiştir).

4 Şubat = 12 Muharrem, Çarşanba : Tumanbay'ın tâkibi.

(Divanda verilen karar üzerine Sultan Tumanbay'la Arap şeyhlerine iltica eden Kölemen beylerinin yakalanması için her tarafa tâkip müfrezeleri çıkarılmıştır).

8 Şubat = 16 Muharrem, Pazar: Canbirdi-Gazâlî'nin dehâleti ve Osmanlı hizmetine girmesi.

(Bu meşhur Kölemen kumandanının bir müddet ötede beride dolaştıktan sonra Yavuz'a dehâletnâme gönderdiği ve dehâleti kabul edildiği için bu gün gelip huzura çıkarak iltifata mazhar olduğu ve hattâ Sofya sancak beyliğine tayin olunduğu rivayet edilir. — Bununla beraber Canbirdi'nin son Mısır sultanı Tumanbay'a muhalefetinden dolayı Kölemen devletine ihânet etmiş olduğu, daha evvelce Osmanlı hizmetine girmiş olan eski Kölemen beylerinden Hayr-Bay'la gizlice muhâberede bulunarak Rîdâniyye muharebesinde Osmanlılara casusluk ettiği hakkında da çok kuvvetli rivayetler ve hattâ vesikalar vardır 1517 = 922 vukuâtı içinde «22 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Canbirdi'nin dehâleti için 18 Muharrem = 10 Şubat tarihi de rivayet edilir).

9 Şubat = 17 Muharrem, Pazartesi: Sultan Tumanbay'ın aman dilemek için elçi göndermesi.

(Elçinin ismi Kadı Abdüsselâm'dır. — Tumanbay'ın bu elçi ile bir nâme gönderip kendisine aman verildiği takdirde teslim olacağından bahsettiği rivayet edilir. — Osmanlı menbâlarına göre Tumanbay'ın bundan maksadı, Osmanlı askerinin tâkibinden kurtularak Filistin ve Suriye taraflarına geçip oralarda tutunmak ve ikinci bir mücadele safhası hazırlamaktır Bununla beraber Tumanbay'ın bu sırada tâkib ettiği maksatlarla giriştiği teşebbüsler hakkında Türk, Arap ve Garp menbâlarındaki izahlar arasında muhim farklar vardır).

10 Şubat = 18 Muharrem, Salı: Tumanbay'a emannâme gönderilmesi.

(Bu vesikanın Osmanlı Paşalarıyla Kölemenlerin eski Haleb valisi Hayr-Bay tarafından yazılan teminât mektuplarıyla beraber Sultan Tumanbay'ın elçisi Kadı Abdüsselâm'a tevdi edilerek gönderildiği rivayet edilir).

15 Şubat = 23 Muharrem, Pazar: Yavuz'un parlak bir alayla Kahire'ye girişi ve Hilâfet meselesi.

(Şehrin 30 Kânunusâni = 7 Muharrem Cuma günü kat'î surette fethinden sonra sokakları dolduran cesedler Nil nehrine atılarak Kahire'nin temizlenmesi emredilmiş ve o gündenberi geçen on beş gün içinde bu iş bitirilmiş olduğu için Sultan Selim artık karargâhtan şehre nakletmek istemiş ve çok parlak merâsim yapılmıştır. — Padişah Mukattam dağındaki «Kasr-ı-Yûsuf»a inmiştir. — Bu tarihten itibaren Yavuz ayni zamanda Mısır sultanı vaziyetindedir ve Kahire'de nâmına altın sikkeler basılmış ve hutbada ismi «Khâdim-ül-Haremeyn-iş-Şerîfeyn» ünvaniyle zikredilmiye başlamıştır Bu rivayete göre bu elkabın

ilk defa olarak Yavuz'a izâfesi 20 Şubat = 28 Muharrem Cuma günü «Melik Müeyyed» câmiinde olmuş ve hâtîb hutbada bu ünvanı Yavuz'un ismine izâfe edince Padişah başından destârını ve altından seccâdesini atıp toprağın üstünde şükür secdesine kapanarak heyecanından ağlamış ve hutbadan sonra hatîbe iki yüz dînâr ile üç hil'at ihsan etmiş; fakat diger bir rivayete göre de bu sahne Kahire'de değil, daha evvelce Haleb'de olmuş 1516 = 922 vukuâtının «28 Ağustos» fıkrasına bakınız. Üçüncü bir rivayete göre de o zamana kadar «Hâkim-ül-Haremeyn-iş-Şerîfeyn» şekli kullanıldığı ve hattâ o tarihî hutbada hatîb Yavuz'un ismine de işte bu şekli izâfe ettiği halde, Padişah bu noktada dînî bir tevâzu göstererek bizzat seslenip hatîbe «hâkim» yerine «khâdim» demesini emretmiş ve o tarihten itibaren artık bu son şekil takarrür etmiş: Her halde bütün bunlar ayrıca tetkik edilecek meselelerdir. Muhakkak olan nokta, Osmanlı padişahlarının Haremeyn'e, yâni İslâm dininin mukaddes şehirleri olan Mekke ile Medîne'ye hâkim olmalarının Kahire'de okunduğu rivayet edilen tarihî hutbada bu ünvanın kullanılmasından tam dört buçuk ay sonra Mekke şerîfinin tâbiiyyet ve inkıyâdından itibaren tahakkuk etmiş olduğudur Aşağıda bu sene vukuâtının «6 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Mısır'ın fethi münasebetiyle Osmanlı menbâlarının ehemmiyetle kaydettikleri meselelerden biri de Hilâfet meselesidir Yavuz Sultan Selim o tarihten itibaren Halîfeliği der'uhde edrek Osmanlı saltanatiyle İslâm hilâfetini birleştirmiş ve ondan sonra Osmanlı padişahları ayni zamanda «Emir-ül-Mü'minîn» ünvaniyle İslâm âleminin umumî reisi sayılmıştır. Bizi burada alâkadar eden mesele, «Hilâfet» denilen müessesenin dinî ve siyasî mahiyyeti değil, tarihî cephesidir: Malûm olduğu vechile Hicretin 656 ve Milâdın 1258 tarihinde Mongol hükümdarı Hulagu Bağdad'ı zaptettiği zaman Abbâsî hilâfetini yıkmış ve son halîfe «El-Musta'sım-billâh Ebu-Ahmed Abdullâh» ı oğullarıyla beraber idam ettirince Hilâfet tarihinde üç sene kadar bir fâsıla olmuştur. Bağdad fâciasından saklanarak kurtulan Abbasî prenslerinden «Ahmed» isminde biri Mısır'a kaçıp oranın o zamanki Türk hükümdarı meşhur Sultan Baybars'a iltica ederek neseb ve hüviyyetini isbat etmiş olduğu için, 1261 = 659 senesinin 9 Haziran = 9 Receb Perşenbe günü «El-Mustansır-billâh» ünvaniyle halîfe ilân edilmiştir: Mısır'daki Abbâsî halîfelerinin birincisi işte budur. İçlerinden dördü ikişer defa hilâfette bulunmak suretiyle teselsül eden Mısır Abbâsî halîfeleri on yedi kişidir. Fakat bunlar eski halîfeler gibi hükümdar vaziyetinde değildir; devlet işleriyle alâkaları yoktur Sıfatları din reisliğinden ibarettir. Mısır ve Suriye Memlûk devletinin idaresi doğrudan doğruya Kölemen sultanlarının elindedir. Tabiî bu vaziyette halîfelik demek, bir nevi rûhânî reislikten ve hattâ bir ünvandan ibaret demektir. Yavuz Sultan Selim'le muâsır olan son Mısır Abbâsî halîfesi «Üçüncü El-Mütevekkil-al-Allâh Muhammed» dir. Kölemen sultanı Kansu-Gavri ile beraber Merc-i-Dâbık muharebesinde bulunmuş olan bu son halîfe Osmanlı zaferi üzerine Yavuz'a teslim olup ondan hürmet ve riâyet görmüş ve tekrar Kahire'ye iâde edilmiştir 1516 = 922 vukuâtının «24 Ağustos» fıkrasına bakınız. Yavuz Mısır'ı fethettikten bir müddet sonra bu son Abbâsî halîfesi Mısır'ın bir çok âlimleri, san'atkârları ve daha bir takım mühim şahsiyetleriyle beraber Istanbul'a gönderilmiştir; Sultan Selim Çaldıran muharebesinden sonra Tebriz san'atkârlarını da Istanbul'a sevketmiş olduğu için, Osmanlı payıtahtını İslâm ilimleriyle san'atlarının en mühim merkezi haline getirmek istediği anlaşılmaktadır: 1514 = 920 vukuâtının «12 Eylül» fıkrasına bakınız. Yavuz'dan evvel Fatih de böyle yapmıştır: 1473 = 878 vukuâtının «1/1 Ağustos» fıkrasına bakınız. Hilâfet makamının işte bu son halîfe tarafından Istanbul'da Yavuz Sultan Selim'e resmen devredildiği hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete nazaran Yavuz'un Kahire'den Istanbul'a sevkettiği «Câmi'ül-Ezher» Arap ulemâsiyle Istanbuldaki Türk ulemâsı bir meclis akdetmiş, bu mecliste İslâm hilâfetinin Sultan Selim'e devredilmesi lehindeki dinî esaslar tesbit edildikten

sonra halîfe «El-Mütevekkil» Ayasofya câmiinde minbere çıkıp hilâfeti Sultan Selim'e devrettiğini ilân ederek arkasındaki hil'ati çıkarıp kendi eliyle Osmanlı padişahına giydirmiş ve bir rivayete göre de Eyüp câmiinde halîfe padişaha hilâfet kılıcını kuşatmış: Tabiî bütün bu rivayetler tevsik ve tetkike muhtaç meselelerdir. Muhakkak olan nokta, Yavuz'un Mısır fethi üzerine Hilâfet makamını der'uhde etmiş olmasından ve o zamana kadar Arab halîfeler teselsül ettikten sonra onların yerine artık Osmanlı-Türk halîfelerinin geçmiş bulunmasından ibarettir).

4 Mart = 10 Safer, Çarşanba: Tumanbay'dan ikinci defa olarak elçi gelip sulh müzakeresi için murahhaslar gönderilmesini istemesi.

(Bu elçi, yukarda bu sene vukuâtının 9 ve 10 Şubat fıkralarında bahsi geçen Kadı Abdüsselâm'dır. — Tumanbay'ın elçisi evvelce bir emannâme ile bir takım teminât mektupları götürmüşse de eski Mısır sultanı bunlara rağmen Kölemen döküntülerini başına toplamış, Araplardan yardımcı kuvvetler almış ve bir baskın yapmıya kalkışmış, fakat vaktinde haber alındığı için üzerine sevkedilen kuvvetlerle Nil sahillerinde müsademeye mecbur edilerek büsbütün zayıf düşürülmüştür. — Kadı Abdüsselâm işte bu vaziyet üzerine tekrar gelip efendisinin şifâhen müzakerede bulunmak üzere murahhaslar istediğini arzetmiştir. — Bu mürâcaat üzerine Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa padişaha itidal telkin edip müzakere esasını kabul ettirdiği rivayet edilir).

5 Mart = 11 Safer, Perşenbe: Tumanbay nezdine murahhas gönderilmesi hakkında Divan kararı.

(Mısır'daki son Abbâsî halîfesi Üçüncü Mütevekkil'in Kahire'deki dört mezheb Kadılarıyla beraber Yavuz'a mürâcaat edip sulh için çalıştıkları da rivayet edilir. — Şiddet tarafdarı olan Hayr-Bay'a rağmen Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın itidal siyasetinden dolayı Divan'ın bu celsede müzakere teklifini kabul ettiğine ait bir takım rivayetler vardır. — Murahhaslığa sâbık Anadolu Defterdârı Mustafa Çelebi tayin edilmiş ve bir rivayete göre Kahire'deki dört mezheb Kadıları da refâkatine verilmiştir).

6 Mart = 12 Safer, Cuma: Osmanlı murahhaslarının beş yüz muhâfızla hareketi.

(Bunlara padişahın bir nâmesiyle halîfenin ve ümerânın bâzı mektupları da tevdi edilmiş olduğu rivayet edilir. — Bu elçilerin tıpkı evvelce Şam'dan gönderilen murahhas Çerkes Murad Bey vasıtasiyle yapılan teklifte olduğu gibi hutba ve sikke Yavuz nâmına olmak ve Osmanlı padişahının metbûiyyeti kabul edilmek şartiyle Tumanbay'ın Mısır sultanlığında ibkası gibi çok mûtedil teklifle gönderildikleri hakkında bir rivayet vardır; fakat tıpkı Murad Bey'le arkadaşları gibi, bu sefer de Mustafa Çelebi ile Türk arkadaşları tecavuza uğrayıp öldürülmüşlerdir Murad Bey hey'eti için 1516 = 922 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Osmanlı elçilerinin beş yüz muhâfızla beraber çok çirkin bir surette kılıçtan geçirilmeleri üzerine bilmukabele Kölemen esirlerinden altmış kumandanla bir kaç bin askerin idam ettirildiği rivayet edilir. — Türk elçileriyle muhâfızlarının uğradığı bu çirkin tecavuz kahraman Tumanbay'a feci bir âkıbet hazırlamıştır Aşağıki fıkralara bakınız).

15 Mart = 21 Safer, Pazar: Yavuz'un Tumanbay üzerine bizzat hareketi.

(13 Mart = 19 Safer Cuma tarihi de rivayet edilir. — Yavuz «Birket-ül-Habeş» menzilinde ordu kurmuştur. — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın kırk bin askerle Kahire muhafazasında kaldığı rivayet edilir. — Evvelce «Cîze» ye kadar sokulmuş olan Tumanbay'ın bu vaziyet üzerine Nil deltasına doğru çekildiği haber alınmış ve Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa tâkibine memur edilmiştir).

25 Mart = 2 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Nil'in karşı yakasına geçen Rumeli askerleri üzerine Tumanbay'ın baskını.

(Şiddetli bir muharebeden sonra Tumanbay'ın şimal tarafında Garbiyye mıntakasına çekildiği rivayet edilir).

26 Mart = 3 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Yavuz'un Nil nehrinden Cize'ye geçişi.

(Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa da padişahın maiyyetine iltihak etmiştir. — Bu andan itibaren Tumanbay bir kaç koldan şiddetle tâkib edilmiye başlanmıştır: Bizzat padişahın da bu geceden itibaren tâkip hareketine iştirâk ettiği rivayet edilir. — Şehsüvar oğlu Ali Bey'le Anadolu ve Rumeli Beylerbeylerinin kumandasında ileri gönderilen kuvvetler Kölemen beyleriyle askerlerinden bir çoklarını imhâya muvaffak olmuşlarsa da Tumanbay gene ele geçmeden kaçmıştır. — Cize, Bulak'ın karşısındadır).

29 Mart = 6 Rebî'ül-evvel, Pazar: Yavuz'un Tumanbay'ı tâkib ederek «Ümm-üd-Dînâr» menziline varması.

(Bu mevki Mısır'ın şimaligarbisinde ve Nil'in garp tarafındadır. — Buradan Kapucu-başı Mahmud Ağa ile Garib-Yiğitler-ağası Sinan Ağa da tâkibe çıkarılmışlardır. — Nil üzerinden de gemiler sevkedilmiştir).

30 Mart = 7 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Sultan Tumanbay'ın yakalanması.

(Kahraman Tumanbay'ın esâreti hakkında iki rivayet vardır Bir rivayete göre kendisine sâdık kalan bir kaç Kölemen beyi ile beraber Hasan-ibnü-Mer'î isminde bir Arab şeyhine iltica etmiş ve vaktiyle Kansu-Gavri tarafından zındana atıldığı halde Tumanbay'ın cülûsunda onun emriyle tahliye edildiği için kendisine karşı minnetdâr olması lâzımgelen bu Arab şeyhi tarafından büyük bir mağaraya götürülüp saklanmış Fakat nankör şeyh ondan sonra Osmanlı tâkipçilerine gidip Yeniçeri-ağası Ayas Ağa'ya haber vermiş! Ağa askerleriyle beraber mağaraya gelmiş Sultanın huzuruna hürmet ve tâzimle girmiş; ellerini bağlamış; sonra muhteşem esirini bir ata bindirmiş ve muhâfızlar arasında Yavuz'un huzuruna götürmüş. — İkinci rivayete göre Tumanbay mukavemetten ümidi kestikten sonra Buhayra taraflarına doğru kaçmak için Nil nehrinden yüzerek geçerken arkasından yetişen Şehsüvar oğlu Ali Bey, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, Hayr-Bay ve Canbirdi-Gazâlî kuvvetleri tarafından görülmüş, hemen bir kemend atılıp sudan çıkarılmış, elleri bir mendille bağlanmış, bir ata bindirilip üç yüz kadar Kölemen esiriyle beraber Yavuz'un huzuruna sevkedilmiş: Bu iki rivayetin birleştiği nokta, Kölemen sultanının elleri mendille bağlanıp ata bindirilmesinden ibâret kalıyor. — Tumanbay'ın nihayet yakalandığını haber alınca Yavuz'un çok sevindiği ve hattâ:

— Elhamdülillâh! İşte şimdi Mısır fethedildi!

dediği rivayet edilir: Her halde Yavuz bu telâkkisinde haksız değildir).

31 Mart = 8 Rebî'ül-evvel, Salı: Türk ordusuna esir olan son Kölemen imparatoru «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay» ın büyük merâsimle Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkarılması.

(Büyük kahraman Sultan Tumanbay, Yavuz'un huzuruna «Ümm-üd-Dînâr» karargâhında çıkarılmıştır. — Bu münâsebetle «âyîn-i Osmanî üzre» parlak me-

râsim yapılmış, devlet erkânı padişahın huzurunda yerli yerine dizilmiş, bir taraftan nevbet çalarken bir taraftan da toplar atılmıya başlamıştır «Tabl-ı beşâret» gümbürtüleriyle top gürültüleri birbirine karışırken, vatanını sokak ve ev muharebeleri yaparak karış karış müdafaa ettikten sonra iyilik ettiği Arapların kemliğinden dolayı esir düşen zavallı Tumanbay kafese sokulan bir arslan gibi «Otağ-ı-Hümâyûn» a sokulmuştur! — Tarihin bu çok acı ânında milletlerin mukadderâtiyle oynamış iki kahraman karşılıklı bir saygı içinde karşılaşmış, Tumanbay Yavuz'u hürmetle selâmlamış, büyük dedesi Yıldırım Bâyezid'in âkıbetini bu anda hatırlamamış olmasına her halde imkân olmıyan Yavuz da şanlı mağlûbunun selâmına ayni hürmetle mukabele etmiş. — Sultan Selim Tumanbay'a yer gösterip oturtmuş; bir müddet ikisi de susmuş, otağın içinde acı bir sükût olmuş; Tumanbay derin bir düşünceye, Yavuz da onun o hazin halini seyre dalmış. — Bu acı sükûta ev sahibi vaziyetinde bulunan Yavuz nihayet vermiş Galiple mağlûb arasındaki tarihî muhavereye muhtelif menbâlarda ehemmiyetsiz tahavvüllerle tesadüf edilir; iki taraf da birer hukukî tez müdafaa etmektedir. Bu tezlerin müdafaasına her iki tarafın da sünnî müslüman olması ve müslüman kanı dökülmüş olması sebeb olmuştur. Tabiî bu sözler aynen zaptedilmiş değildir Bunların bütün kıymet ve ehemmiyeti her iki tarafın zihniyetleriyle dâvâlarını temsil etmesinden ibârettir. Yavuz'un Tumanbay'ya verdiğinden bahsedilen cevapta iki mühim nokta vardır : Biri sünnî olan Kölemenlerin İran'daki şiîlerle ittifâk ederek aradaki din ve mezheb birliğini ihlâl etmiş olmaları, biri de Osmanlı ölkesine göz dikerek harekete hazırlanmalarıdır. İkinci derecede bir harb sebebi olarak da Dulgadır meselesinden bahsedilmektedir. Bu izâha göre Osmanlı tezi hem dinî, hem siyasî esaslara istinad ediyor demektir. Buna mukabil Kölemen tezinde vatan müdafaası bir siper gibi kullanılmakta ve tabiî Kölemenlerin Fatih devrindenberi Osmanlı imparatorluğu aleyhindeki gayretleri meskût geçilmektedir. Her halde Yavuz'a izâfe edilen tezin Tumanbay'a isnâd edilen tezden çok kuvvetli olduğu şüphesizdir. Bilhassa Türk elçilerinin iki defa idamını mâzur gösterebilecek hiç bir sebeb tasavvuru mümkün değildir Bu siyasî cinayetlerde Tumanbay'ın şahsen mes'ûl olmayıp kendisinin haberi olmadan Osmanlı elçilerini idam eden ümerâsının mes'ûl olduğu hakkında ileri sürdüğü iddia tabiî Kölemen devletini o hukukî mes'ûliyetten kurtaramaz. — Son Mısır sultanının Yavuz'la geçen bu acı mülâkattan sonra Yeniçeri-ağası Ayas Ağa'nın çadırına müsâfir edildiği ve hattâ son derece hürmet ve riâyet gördüğü rivayet edilir Her halde Tumanbay'ın her türlü istirahat esbâbının temin edildiği muhakkaktır. — Sultan Tumanbay'a yapılan hürmetkâr muâmele Yavuz'un emriyledir. Rivayete nazaran kahramanlığını er meydanlarında takdir ettiği Kölemen sultanının merdâne sözlerinden çok mütehassis olmuştur; bilhassa bu ilk mülâkatta hazır bulunan Hayr-Bay'la Canbirdi-Gazâlî'yi parmakla gösteren Tumanbay'ın:

— Ey Sultân-ı Rûm, bizim devletimizi yıkan sen değilsin İşte şu hâinlerdir!

demesinden Sultan Selim'in çok müteessir olduğu rivayet edilir Bunlardan Canbirdi Kanunî devrinde Osmanlılara da ihânet ve isyan etmiştir 1521 = 927 vukuâtının «6 Şubat» fıkrasına bakınız. — Yavuz'un emriyle Osmanlı vezirleri esir sultanın şerefine günlerce ziyafetler çekmişler ve ona muhterem bir müsâfir muâmelesi yapmışlardır. Hattâ Yavuz'un eski Mısır sultanını Osmanlı hizmetine alıp kendisine büyük bir valilik vermek istediği hakkında bile bir takım rivayetler vardır Fakat netice böyle çıkmamıştır).

7 Nisan = 15 Rebî'ül-evvel, Salı: Mardin kalesinin fetih müjdesi, Şarkî-Anadolu ve şimalî Irak fütuhatı.

(Ümm-üd-Dînâr karargâhında yedi gün kaldıktan sonra Cize üzerinden avdet eden Yavuz bu müjdeyi Bulak konağında almıştır. — Mardin şehri fethedildiği halde kaleye kapanarak bir senedir müdafaaya devam eden Safavî kumandanı Süleyman Han için 1516 = 927 vukuâtının «Mayıs = Rebî'ül-âhir» fıkrasına ba-

kınız. — O havâlinin en müstahkem mevkii olan Mardin kalesinin fethi, Şarkî-Anadolu'nun eskiden yanlış olarak «Kürdistan» denilen sahasında Safavîlerin elinde kalan Hısn-Keyf/Hasankeyf, Musul, Kerkük, Urfa ve Rakka gibi son kalelerin de kolayca fethiyle neticelenmiştir. Bunlardan Hasankeyf kalesi Eyyûbîlerin son Beylik merkezidir Bu Beyliğin ikinci şehri de Siirt'dir. O sırada emâret makamında bulunan İkinci Halil, Şâh İsmail'in eniştesi olduğu halde Safavîler bu beyliği zaptedip Melik Halil'i Tebriz'de zındana atmış oldukları için, Çaldıran zaferi üzerine memleketine dönen İkinci Halil Siird'i istirdada muvaffak olmuşsa da, müstahkem bir mevki olan Hasankeyf'i ancak Mardin kalesi fethedildikten sonra Diyarbekir Beylerbeyi Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın himâyesiyle ele geçirebilmiş ve Yavuz'un emriyle eski tahtına tekrar oturtulmuştur. Melik Halil'in Çaldıran zaferinden itibaren Safavîlere karşı mücadelede Osmanlılara büyük hizmetleri olumştur: 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylül» fıkrasına da bakınız).

10 Nisan = 18 Rebî'ül-evvel, Cuma: Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın Mısır valiliğine tayini.

(Bu tayinin 8 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü takarrür ettiği ve iki gün sonra kat'iyyet kesbedip Yûnus Paşa'nın huzua çıkarak el öptüğü rivayet edilir. — Bir rivayete göre Mısır Beylerbeyliği Yûnus Paşa'ya Vezâret-i-uzmâ uhdesinde kalmak şartiyle ilâveten tevcih edilmiş ve bir rivayete göre de Paşa'nın Mısır'da yalnız Beylerbeyi, yâni vali sıfatiyle kalması takarrür etmiştir. — Bu valilik meselesinde Yûnus Paşa ile Kölemenlerin eski Haleb valisi Hayr-Bay arasında rekabet olduğu rivayet edilir: İlkönce Yûnus Paşa rakîbini mağlûb etmişse de sonradan Hayr-Bay bu büyük valiliği Paşa'nın elinden almıya muvaffak olmuştur Aşağıda bu sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Her halde Yûnus Paşa Mısır valilerinin birincisidir).

13 Nisan = 21 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Son Mısır sultanı «El-Melik-ül-Eşref Tumanbay» ın idamı.

(Tumanbay'ın esâreti için bu sene vukuâtının «30 Mart» ve Yavuz'la mülâkatı için de «31 Mart» fıkralarına bakınız. — Yavuz'un kahramanlığını takdir ettiği Tumanbay'ı Osmanlı hizmetine alarak kendisine mühim bir Beylerbeylik vermek arzusunu ızhâr ettiği ve hattâ idare ve maliye işlerinde kendisiyle istişârede bulunduğu halde beş on günlük bir esâretten sonra birdenbire idam ettirivermesine sebeb olarak eski sultanlarının Osmanlılar tarafından yakalandığına inanmıyan Mısırlıların Tumanbay lehindeki tezâhürlerinden bahsedilir Rivayete nazaran Kahire sokaklarında ve bâzı köylerde kasabalarda sâbık sultanı hâlâ Mısır'ın mechul bir tarafında millî müdafaa ile meşgul zanneden ahali nihayet onun lehinde nümayişler yaparak:

— Sultan Tumanbay'a Allah yardım etsin!

diye bağırışmıya başlamış ve hattâ Yavuz'un geçtiği caddelerde bile bu gibî sesler yükselmiştir! Bir rivayete göre de bu nümâyişler müretteptir ve tertib edenler de memleketlerine ihânet ederek Osmanlı hizmetine girmiş olan eskî Kölemen beylerinden Hayr-Bay'la Canbirdi-Gazâlî'dir: Tumanbay'ın şahsî düşmanları olan bu beyler, Yavuz'un esirini affedip hizmetine almak temâyüllerine karşı bir iki arabı parayla kandırarak padişahın geçtiği yerlerde bağırtmışlar, halkı heyecanlandırmışlar ve Yavuz'u kuşkulandırmışlardır; bu vaziyet üzerine padişah Hayr-Bay'ı çağırtıp sebebini sormuş O da Tumanbay'ın pek çok tarafdarları olduğundan, halkın hâlâ gizli ümitler beslediğinden ve sâbık sultan hayatta oldukça Mısır'da ihtilâlin eksik olmıyacağından bahsetmiş! Sultan Selim işte bunun üzerine o müthiş kararı vermiş gösterilir: Bir katıra bindirilen Sultan Tumanbay Kahire sokaklarında dokuz kere dolaştırılıp halkın esâretine inanması için teşhir edildikten ve münâdilerle etrafa ilân olun-

duktan sonra Kahire'nin «Bâb-üz-Zuveyle» denilen kapısına götürülmüştür. Rivayete nazaran sâbık sultan Kahire sokaklarında dolaştırılıp teşhir edilirken :

«Halk-ı âlem Tumanbay'un bu hâlde olduğun görücek gıriv-u-feryâd-u-vâveylâ koparup yüzü-koyu kapandular : Ol rûz-i ibret-endûzu görenler kıyâmet kopdu sandular».

Tumanbay eski tebaasının bu heyecanlı tezâhürleri içinde götürülmüş olduğu Bâb-üz-Zuveyle'de kurulmuş bir dar ağacına veyahut kapı kemerinde son zamanlara kadar mevcud olduğu rivayet edilen bir demir çengele iple asılarak idam edilmiştir. — İdam hükmünün infâzına Şehsüvar oğlu Ali Bey'in memur edildiği rivayet edilir; bunun sebebi vaktiyle Ali Bey'in babası olan Dulgadır hükümdarı Şehsüvar Bey'in 1472 = 877 tarihinde ayni kapıya asılarak Kölemenler tarafından idam edilmiş olmasıdır : 1471 = 876 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Sultan Tumanbay'ın esâret müddeti bu senenin 30 Mart = 7 Rebî'ül-evvel Pazartesi gününden 13 Nisan = 21 Rebî'ül-evvel Pazartesi gününe kadar on dört gün sürmüş ve on beşinci gün idam edilmiştir. — Mısır sultanına idam hükmünün Bulak'daki karargâhta Yavuz'un otağının önüne celbedilerek içerden çıkan Kapucu-başı tarafından tebliğ edildiği rivayet edilir. — Bir rivayete göre de Yavuz mecburiyetle verdiği bu emirden dolayı çok müteessir olmuştur. — Ahalinin tamamiyle görüp emin olması için Tumanbay'ın cesedi üç yahut sekiz gün dar ağacında yahut çengelde asılı bırakılmıştır. — Bununla beraber yalnız bir saat asılı kaldıktan sonra defnedildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Tumanbay'ın idamı için bâzı Türk ve Arap menbâlarında 11 Rebî'ül-evvel = 3 Nisan Cuma, 19 Rebî'ül-evvel = 11 Nisan Cumartesi, 20 Rebî'ül-evvel = 12 Nisan Pazar ve 23 Rebî'ül-evvel = 15 Nisan Çarşanba tarihlerinden de bahsedilir).

16 Nisan = 24 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Tumanbay'ın cenaze merâsimi.

(Sultan Selim Tumanbay'ın hükümdarlara mahsus merâsimle defnedilmesini irâde ettiği için maslûb kahramanın cesedi dar ağacından yahut çengelden indirilip yıkandıktan sonra Yavuz'un gönderdiği «fâhir kefenler» e sarılarak techîz edilmiş, cenaze namazını Mısır Kadısı kıldırmış, namazda Sultan Selim de bulunmuş ve hattâ tabutun altına girdikten başka merhumun ruhu için üç gün fukaraya sadaka olarak altın paralar ve yemekler dağıttırmıştır. — Sultan Tumanby'ın bütün cenaze masrafını Yavuz Sultan Selim tesviye etmiştir. — 15 Nisan = 23 Rebî'ül-evvel Çarşanba tarihi de rivayet edilir).

19 Mayıs = 27 Rebî'ül-âhir, Salı: Osmanlı donanmasının İskenderiyye'ye muvâsalatı haberi.

(Kapdan Ca'fer Ağa kumandasında gelen donanma ordu için erzak getirmiştir).

28 Mayıs = 7 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Yavuz'un donanmayı teftiş için Kahire'den İskenderiyye'ye hareketi.

(Yavuz maiyyetine Nişancı Mehmet Paşa, Yeniçeri-ağası Ayas Ağa, Divan kâtibi Haydar Çelebi vesair bir kaç kişiyle 500 Yeniçeriden ibaret bir muhâfız kıt'a alarak Nil üzerinden gemilerle hareket etmiş ve 2 Haziran = 12 Cumâda-l-ûlâ Sah günü kuşluk vaktinde atla İskenderiyye'ye girip toplar atılarak selâmlanmıştır. — Sultan Selim ertesi gün donanmayı teftiş etmiş, bir çok gemileri gezmiş ve hem donanmadan, hem kaleden atılan toplarla selâmlanmıştır. — Yavuz İskenderiyye'de dört gün kaldıktan sonra beşinci gün Kahire'ye hareket etmiştir).

12 Haziran = 22 Cumâda-l-ûlâ, Cuma : Yavuz'un İskenderiyye'den Kahire'ye avdeti.

(Padişah ikindi vakti vâsıl olmuş ve merâsimle karşılanmıştır: Yavuz'un bu seyahati gidiş geliş müddetleriyle beraber 15 gün sürmüştür. — Sultan Selim avdetinde Kahire'de oturmayıp meşhur Nil mıkyâsının bulunduğu ve vaktiyle en eski İslâm tersânesinin kurulduğu Ravza adasına inmiştir).

6 Temmuz = 16 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Hicaz'ın Osmanlı imparatorluğuna iltihâkı ve «Emânât-ı mubâreke» meselesi.

(O sırada Hicaz emâretinde Kutâde sülâlesi vardır Öteđenberi Mısır sultanlarına tâbi olan Hicaz emirlerine Osmanlı menbâlarında «Mekke şerîfi» denir. Kölemen ölkesinin ilhâkı üzerine Mekke şerîfinin kendiliğinden iltihâka teşebbüsü çaresizlikten mütevellit pek tabiî bir harekettir Hattâ Mısır'ı fethettikten sonra Hicaz'ın da zaptına karar veren Yavuz'un asker sevkedeceği sırada Şerîf Berekât'ı itâata davet için bir mektup yazdığı ve işte bunun üzerine Şerîf'in oğlunu göndermek mecburiyetinde kaldığı da rivayet edilir. — Mekke şerîfi Berekât'ın oğlu ve hükûmet şerîki «Ebu-Numeyy» babası nâmına Haremeyn'in, yâni Mekke ile Medîne'nin anahtarlarıyla babasının tebrik ve itâat arîzasını «Emânât-ı mubâreke» ile beraber getirerek 3 Temmuz = 13 Cumâda-l-âhire Cuma günü gelip merâsimle karşılanmış ve üç gün sonra da Yavuz'un huzuruna kabul edilerek el öpmüş ve pek çok teveccühe mazhar olmuştur. — Hicaz emâretinin iltihâkı Osmanlı imparatorluğunu genişletmiş olduğu gibi, Yavuz'un Haleb veyahut Kahire fethindenberi takınmış olduğu «Khâdim-ül-Haremeyn» ünvanı da artık bir hakikat şeklini almıştır. — Sultan Selim Mekke şerîfini makamında ibka etmiş ve kendisine «Hil'at» ve «Teşrîf» göndermiştir. — Istanbul'a getirilip Topkapı sarayında muhâfaza edilen ve bir çoğunun Peygamber Efendimiz Hazretlerine aid olduğu söylenen «Emânât-ı mubâreke» den hangilerinin Mekke şerîfi tarafından gönderildiği tamamiyle mâlûm değildir : Mühim bir yekûn tutan bu mukaddes emânetlerin en meşhurları, halkın «Hırka-i Şerîf» dediği «Bürde-i Saâdet» le halkın «Sancâğ-ı Şerîf» dediği «Livây-ı Saâdet» dir; bunlardan birincisinin Mekke'den değil, Kahire'den alındığı ve ikincisinin de Kanunî devrinde Mısır'dan getirilmiş olduğu rivayet edilir : 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Topkapu sarayında bulunan ve bâzılarının şerîf Ebu-Numeyy tarafından getirilmiş olması lâzımgelen diğer emânetlerden en mühimlerinin resmî ve tarihî isimleri şöyledir : «Dendân-ı Saâdet», «Kadem-i Şerîf», «Na'leyn-i Saâdet», «Seyf-i Saâdet», «Asây-ı Saâdet», «Kavs-i Saâdet», «Seccâde-i Saâdet», «Gasl-i Nebevî suyu», «Miftâh-ı Beyt-i-Muazzam», «Kamîs-i Fahrün-Nisâ», «Kamîs-i Seyyid-üş-Şühedâ», «Süyûf-i Çehâr Yâr», «Kelâm-ı Kadîm bâ-hatt-ı Osmân» ve «Kelâm-ı-Kadîm ba-hatt-ı Ali» Topkapı sarayının «Hırka-i-Şerîf dairesinde bunlardan başka gerek İslâm ulularına, gerek İslâmiyyetten evvelki Peygamberlerden bâzılarına izâfe edilen bir çok emânetler daha vardır. Tabiî bunların hepsi Yavuz'un Mısır seferinde elde edilmiş değildir Bununla beraber muhtelif tarihlerde muhtelif İslâm memleketlerinden toplanan bu emânetlerden ekserisinin Mısır fethinde Kölemen devletinin, Abbâsî Hilâfetinin ve Hicaz emâretinin hazinelerinden toplanarak getirildiği muhakkak sayılır).

15 Temmuz = 25 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Donanmanın İstanbul'a avdeti.

(Mısır'daki son Abbasî halîfesiyle ailesi ve Mısır'ın mühim ailelerinden 1800 kişi donanmayla ihtiyâten Istanbul'a tehcîr edilmiş ve Osmanlı ordusunun yaralıları da gönderilmiştir : Yukarda «19 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

21 Temmuz = 2 Receb, Salı: Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın ölümü.

(Beş defa Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olan bu dönme vezir eski Hersek dukalarından «Stipan Kossariç»in oğludur: 1463 = 867 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. Yavuz Mısır seferine çıkarken bu ihtiyar devşirmeyi Bursa muhâfızlığına tayin etmiştir 1516 = 922 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına bakınız. — Bu ölüm haberi Kahire'ye 14 Ağustos = 26 Receb Cuma günü gelmiş ve müteveffânın yerine Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa tayin edilmiştir).

29 Ağustos = 11 Şa'bân, Cumartesi: Hayr-Bay'ın Mısır valiliğine tayini.

(Bundan bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — Yeni valinin emrinde muhtelif sınıflara mensup 4.5 bin asker bırakılması takarrür etmiştir. — Hayr-Bay'ın 31 Ağustos = 13 Şa'bân Pazartesi günü işe başladığı rivayet edilir. — Eskiden Kölemenlerin Haleb valisi olan Hayr-Bay, rakîbi olan Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın azli üzerine Mısır valisi olmuştur: Yukarda bu sene vukuâtının «10 Nisan» ve aşağıda «13 Eylül» fıkralarına da bakınız. — Bir rivayete göre Hayr-Bay'ın karılarıyla çocukları rehîne olarak alınıp Filibe'ye gönderilmiştir).

10 Eylül = 23 Şa'bân, Perşenbe: Yavuz'un Mısır'dan Suriye'ye hareketi.

(9 Eylül = 22 Şa'bân Çarşanba tarihi de rivayet edilir. — Padişahın Mısır seferinde ganîmet olarak aldığı bin deve yükü altın ve gümüşü de beraber götürdüğü hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. — Yavuz 1517 = 922 senesi 22 Kânunusâni = 29 Zülhicce Perşenbe gününe tesadüf eden Ridâniyye meydan muharebesinden Suriye'ye hareket tarihi olan bu 1517 = 923 senesi 10 Eylül = 23 Şa'bân Perşenbe gününe kadar 7 ay 20 gün Mısır'da kalmış, bu müddeti Kahire ve cıvarında geçirmiş ve bir aralık da İskenderiyye'ye gidip gelmiştir. — Yavuz'un bir takım fütuhât fikirlerinden dolayı Mısır'da bir müddet daha kalmak istediği halde Yeniçerilerle Rumeli askerlerinin sızıltı ve dırıltılarından dolayı avdet etmek mecburiyyetinde kaldığı hakkında muhtelif rivayetler vardır).

13 Eylül = 26 Şa'bân, Pazar: Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın idamı.

(Bidâyetten beri Mısır seferine muhalif olduğu rivayet edilen Yûnus Paşa'nın bilhassa valilik meselesinden dolayı Hayr-Bay'la arası açılmış ve evvelce kendisine verilmiş olan bu büyük valilik sonradan rakîbi Hayr-Bay'a tevcih edildiği için Mısır'dan teessür içinde ayrılmış olan Paşa'nın yolda ve bir rivayete göre Sâlihiyye konağında dilini tutamayıp

— Ordunun yarısı kum çöllerine gömüldükten sonra fethedilen Mısır'ın bir hâin Kölemene verileceğini kullarınız bilselerdi, peşinize takılıp gelmezlerdi!...

gibi bir şey söylediği rivayet edilir. Bu küstahça sözleri haksız bulan padişah hemen atının dizginini çekip Vezir-i a'zamın idamını emretmiş ve derhal Paşa'nın boynu vurulmuştur Yavuz'un Yûnus Paşaya çok kızdığından dolayı başını gövdesinden ayırtıp üç gün mızrak ucunda taşıttıktan sonra defnettirdiği rivayet edilir. Birinci Selim'in bu gibi şiddetleri:

Rakîbin ölmesiine çâre yoktur
Vezîr olsun meğer Sultan Selîme

beytiyle divan şiirine ve hattâ darbımesel şeklinde halk ağzına geçmiştir: Paşa'nın başı Suriye-Mısır hududunda bir hana defnedilmiş olduğu için o tarihten itibaren bu menzile «Hân-Yûnus» denildiği rivayet edilir. — Bundan evvelki vüzerâ idamlarının mühimleri için 1514 = 920 vukuâtının «24 Temmuz», 1515 = 921 vukuâtının «22 Şubat» ve 1517 = 922 vukuâtının «9 Kânunusâni» fıkralarına

bakınız. — Yûnus Paşa, rakibi Hayr-Bay'ı «hâin bir Kölemen olmakla ithâm etmişse de, kendisi de devşirmedir ve hattâ idamının sebebleri içinde ihânetinden de bahsedilir Rivayete nazaran Yûnus Paşa Mısır valiliği esnasında maktul Kölemen beylerinin «haremlerini müsâdere» etmek ve bâzı Arap şeyhlerini de Kölemen tarafdarı diye tâkibata uğratmak gibi münasebetsiz hareketlerinden dolayı küçük bir hükümdarlığa benziyen bu büyük valilikten azledildiği için Şâh İsmail ile gizlice muhabere edip ihânete kalkışmış ve Yavuz da meseleyi casuslarından öğrenip Paşa'yı idam ettirmiştir : Tabiî bunlar ayrıca tetkik edilecek meselelerdir.— Çok meşhur bir rivayete göre Yûnus Paşa idam edildikten sonra padişah yolda giderken sohbet etmek üzere o sırada Anadolu Kadı-askerliğinde bulunan büyük âlim Kemal-Paşa-zâde'yi yanına çağırmış öteden beriden konuşarak giderlerken Kemal-Paşa-zâde'nin atı birdenbire bir su çukuruna bastığı için Yavuz'un üstübaşı tepeden tırnağa çamur içinde kalmış! Zavallı Hoca telâşa düşmüş; fakat büyük padişah :

— Bir âlim atının ayağından sıçrıyan çamur benim için şereftir Öldüğüm zaman bu kaftanı böylece sandukamın üstüne koysunlar!

demiş ve sırtından çıkarıp saklatmış: Yavuz öldükten sonra çamurlu kaftanı vasiyyeti mucibince sandukasının üstüne örtülmüştür).

17 Eylül = 1 Ramazan, Perşenbe: Kıbrıs haracı.

(Kıbrıs adası bu sırada Venedik hâkimiyyetindedir : Mısır'ın fethi üzerine Kahire'ye «Aloisio Mocenigo» ve «Bartolomeo Contarini» isimlerinde iki Venedik elçisi gelmiş, bunların birincisi Mısır'dan Istanbul'a gitmiş ve ikincisi de Padişahın maiyyetinde Kahire'den Şam'a gelmiştir. Tebrik vesilesiyle gelen bu murahhasların asıl vazifeleri Kıbrıs meselesinin hallidir Venedikliler 1489 = 894 tarihinde bu adayı işgallerinden itibaren vaktiyle Kıbrıs krallarının Kölemen sultanlarına vermekte oldukları haracı Mısır hazinesine tesviye etmekte devam ettikleri için, bu sefer akdedilen muahede mucibince senede sekiz bin duka altını tutan bu haracın artık Osmanlı hazinesine tesviyesi takarrür etmiştir).

25 Eylül = 9 Ramazan, Cuma: Canbirdi-Gazâlî'nin Kudüs valiliğine tayini.

(Gazze konağında takarrür eden bu tayin için bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — Yavuz, Osmanlı hizmetine girmiş Kölemen beylerini memnun etmek siyasetini tâkib ettiği için Hayr-Bay'ı Mısır valiliğine, Canbirdi'yi Gazze, Safed ve Nâblus sancakları da ilhak edilerek büyük bir eyâlet şekli verilen Kudüs valiliğine ve diger bir takım Kölemen beylerini de muhtelif sancak beyliklerine tayin etmiştir).

7 Teşrinievvel = 21 Ramazan, Çarşanba: Yavuz'un Şam'a muvâsalatı.

(Padişah Şamlılar tarafından büyük tezâhürlerle karşılanmış, bir müddet şehir haricindeki ordugâhında kalmış ve bu kış mevsimini Şam'da geçirmiye karar vermiştir).

22 Teşrinievvel = 6 Şevvâl, Perşenbe: Yavuz'un ordugâhtan şehre taşınması.

(Sultan Selim 15 gün ordugâhında kaldıktan sonra eski Atabeglerinden kalan «El-Kasr-ul-Ablak» ismindeki saraya yerleşmiştir. — Yavuz'un Şam'da geçirdiği bu kış mevsiminde yaptırdığı işlerin en mühimlerinden biri Suriye'nin tahrîrî, yâni mufassal istatistiklerinin tertibidir Bu tahrir defterlerinde bütün köylerin evleri, nüfusları, ziraat hayvanları ve her türlü hâsılâtı yazılıdır; işte bunlara istinaden vergiler tarhedilmiş, tımar, evkaf, emlâk ve idare işleri tan-

zim olunmuştur; Hammer mütercimi Atâ Bey bu eski defterlerden birini Haleb'de görmüş olduğundan ve intizamından hayret ve takdirle bahsetmektedir).

6 Kânunuevvel = 22 Zülka'de, Pazar: Bir Macar tecavuzu.

(Şark seferlerinden dolayı Garba karşı sulh siyaseti tâkib eden Yavuz'un Macaristan'la akdettiği üç senelik mütâreke için 1513 = 919 vukuâtının son fıkrasına bakınız bu müddetin hitâmına tesadüf eden 1516 = 922 ve ondan sonra bu 1517 = 923 tarihlerinde de birer sene müddetle tecdid edilen sulhe rağmen Macarlar ânî bir baskınla Bosna'nın «Swornik = İzvornik» sancak beyi Hacı-Mustafa Bey'i şehîd etmişlerdir : Şehzâde Süleyman'dan gelen bu haberin bir gün sonra gelmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Mustafa Bey'in yerine Çirmen beyi Mihal oğlu Mahmud Bey tayin edilmiş ve hudut boylarında askeri tedbirler ittihaz olunmuştur).

1518 = 924

25 Kânunusâni = 13 Muharrem, Pazartesi: Üçüncü vezir Pîrî Mehmet Paşa'nın Vezâret-i-uzmâ makamına tayini.

(Sâbık Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa'nın 1517 = 923 senesi 13 Eylül = 26 Şa'bân Pazar günü Mısır - Suriye yolunda idamındanberi devletin en büyük makamı 4 ay 11 gün açık kalmıştır Bunun sebebi padişahın üçüncü veziri Pîrî Mehmet Paşa'yı tayin etmek istemesi ve onun da Istanbul muhâfızlığında bulunmasıdır. Pirî Paşa 1517 = 923 senesi 14 Teşrinievvel = 28 Ramazan Çarşanba günü gönderilen bir emir üzerine Istanbul'dan Şam'a gelmiştir. — Çok büyük bir devlet adamı olan Pîrî Mehmet Paşa merhum Çaldıran muharebesine karar veren harp meclisindeki isâbetli fikirleriyle Yavuz'un teveccüh ve takdirini kazanmış, hattâ padişah bu mecliste kendisine onun gibi bir Vezir-i-a'zam lâzım olduğunu açıkça söylemiş ve Çaldıran muharebesinin derhal başlanmasında onun re'yi âmil olmuştur : 1514 = 920 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına bakınız. Devşirmeler partisine rağmen Vezâret-i-uzmâ makamına bir Türk devlet adamı yetiştirmek istiyen Yavuz Sultan Selim, o tarihten bir ay 24 gün sonra Pirî Paşa'yı üçüncü vezirlik makamına tayin etmiştir :1514 = 920 vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Haliç tersânesinin inşâsı ve donanmanın takviyesiyle Avrupa devletlerini sindirerek Mısır seferinin emniyetini temin eden de Pîrî Paşa'dır : 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız. — Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden olan Pirî Paşa merhumun Karamanlı veyahut Amasyalı olduğu rivayet edilir; hattâ Hicretin sekizinci ve Milâdın on dördüncü asrında yaşayan meşhur âlim Cemâlüddin-i Aksarayî'nin nesline mensup olduğu hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. Pîrî Paşa merhum ilmi, fazlı, ahlâkının temizliği, mazlûmlarla muhtaçlara karşı merhamet ve şefkatiyle tanınmış, hem hükümdarın, hem halkın daimî ve umumî emniyet ve itimadını kazanmış çok mümtâz bir şahsiyyettir. Hem âlim, hem şair olan Pîrî Paşa şiirde «Remzî» mahlasını kullanır. Yavuz'un son ve Kanunî'nin ilk Sadr-ı-a'zamı işte bu büyük Türk veziridir : Peçevî'nin izahına göre Pîrî Paşa'nın öyle bir vekarı vardı ki «arza girdikçe Saâdetlü Padişah kendünden hicâb çeker ve ziyâde tevkîr-ü-ihtirâm iderdi». — Pirî Paşa merhumun 3 Şubat = 22 Muharrem Çarşanba günü Sadâret makamına tayini hakkında da zayıf bir rivayet vardır).

5 Şubat = 24 Muharrem, Cuma: Büyük mutasavvıf Şeyh Muhyiddîn ibn-il-Arabî türbesiyle câmiinin merâsimle açılması.

(Yavuz bu büyük mutasavvıfın çok mühmel ve harâp bir halde bulunan kabriyle Şam'a ilk girdiği zaman alâkadar olmuş ve bir türbe ile yanında bir câ-

mi yapılmasını emretmiştir 1516 = 922 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız. Bir rivayete göre de inşaât padişahın işte bu ikinci ziyaretinde başlayıp bitirilmiştir. — Yavuz o gün Cuma selâmlığını bu yeni câmide yapmış ve bu suretle türbe ile câmi o tarihten itibaren halka açılmıştır).

15 Şubat = 4 Safer, Pazartesi: Şâh İsmail'in sulh talebi ve Canbirdi-Gazâlî'nin Şam valiliğine tayini.

(Sulh akdi ricasiyle gelen «Saru-Şeyh» ismindeki İran elçisi Yavuz'a kıymetli hediyeler getirmiştir. — Bu elçinin Mısır fethinden dolayı bir tebriknâme ile hâlâ hayatta zannedilen Hadım-Sinan Paşa ile Yûnus Paşa'ya mektuplar getirerek payıtaht olan Tebriz İran'da kalmak ve Türkiye lehine bir hudut tashihi yapılmak şartiyle sulh istediği rivayet edilir. — Yavuz tekmil İran'ı zaptederek Safavî hâkimiyyetine ve şiî mezhebine nihayet vermek istediği için bu sulh teşebbüsü neticesiz kalmış ve şahın elçisi Istanbul'da Yedi-kule'ye gönderilip hapsedilmiştir. — Gene bu gün Kudüs valisi Canbirdi-Gazâlî'nin «kayd-i-hayat» ile Şam valiliğine tayini üzerine eski Kölemen imparatorluğunun en mühim arazisi iki Kölemen beyinin idaresine tevdi edilmiş demektir Mısır Hayr-Bay'ın, Suriye Canbirdi'nin idaresindedir. Bununla beraber gerek Mısır'ın gerek Suriye'nin diger sancaklarına da hem Osmanlı, hem eski Kölemen ricâlinden muhtelif beyler tayin edilmiştir).

22 Şubat = 11 Safer, Pazartesi: Yavuz'un Şam'dan Haleb'e hareketi.

(Yavuz 1517 = 923 senesi 7 Teşrinievvel = 21 Ramazan Çarşanba gününden itibaren 4 ay 16 gün Şam'da kalmıştır. — Padişahın hareketini 8 Şubat = 27 Muharrem tarihine müsâdif gösteren bir rivayet de vardır. — Sultan Selim'in maksadı Istanbul'a dönmeden İran üzerine yürüyüp bâzı askerî hazırlıkları hakkında haberler gelen Safavî imparatorluğunu ortadan kaldırmaktır: Fakat Yeniçerilerin yollarda yorgunluk bahâne ederek muhalefetleri yüzünden padişah bu fikrini tatbika muvaffak olamamış ve nihayet. hiddet içinde Istanbul yolunu tutmuştur Aşağıda bu sene vukuâtının «6 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

5 Mart = 22 Safer, Cuma: Yavuz'un Şam'dan Haleb'e gelişi.

(Sultan Selim bahar mevsimini Haleb'de geçirmiştir).

24 Nisan = 13 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Lübnan ısyanının tenkil haberi.

(Bu ısyanı çıkaran şeyhin ismi muhtelif menbâlarda İbnü-Habeş, İbnü-Haneş, İbnü-Habeş ve İbnü-Hânûş şekillerini alır. — Büyük bir ısyan hareketi hazırlıyan ve ötedenberi Beyrut, Sayda ve havalisine hâkim olduğu için başına bir çok kuvvetler toplıyan bu şeyhin üzerine Şam valisi Canbirdi-Gazâlî ile Trablus beyi Güzelce Kasım Paşa, Hama beyi İskender-Paşa-zâde Mustafa Bey ve diger bir takım ümerâ kumandasında toplanan kuvvetler hücum ederek Humus ovasında bir saatlik bir muharebeden sonra âsiler perişan edilmiş ve maktul düşen Lübnan emîrinin kafası kesilerek Haleb'de bulunan padişaha gönderilmiştir Bir rivayete göre de bu kesik baş Yavuz Edirne'ye döndükten sonra gelmiştir. Bu muharebenin 7 Nisan = 26 Rebî'ül-evvel Çarşanba gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır. — Bu ısyanın sebebi, Merc-i-Dâbık muharebesinden sonra Osmanlı hâkimiyyetini kabul etmiş olan Lübnan şeyhinin Mısır seferi esnasında itâattan çıkmış olmasıdır Bu vaziyet üzerine daha tenkil hareketinden evvel Lübnan sancak beyliği Akkoyunlu sülâlesinden Korkmaz-oğlu Mehmet Bey'e tevcih edilmiştir).

6 Mayıs = 25 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: Yavuz'un Haleb'den Istanbul'a hareketi.

(Sultan Selim bu senenin 5 Mart = 22 Safer tarihindenberi 2 ay, 2 gün Haleb'de kalmış, bu müddet zarfında Şâh İsmail'in hudud üzerindeki askerî hazırlıkları hakkında muhtelif haberler almış, hudud beylerine icab eden emirler verilmiş ve hattâ bâzı rivayetlere nazaran Yavuz Haleb'den ikinci İran seferine çıkmak üzere hareket etmişse de Yeniçerilerin itirazlarından dolayı hedef değiştirmek mecburiyetinde kalıp istemiyerek Istanbul yolunu tutmuştur).

17 Mayıs = 7 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: İbrişim yasağı.

(Osmanlı menbâlarında bu tarihî ismiyle anılan tedbir, ipek ticaretinde İran'a ilân edilen boykotajdır. Yavuz bu tedbiriyle Safavîlere karşı siyasî münasebetlerden sonra iktisadî münasebetleri de kesmiş ve Antep konağından valilere bir tâmim göndererek yasağı dinlemiyen tüccarın malları müsâdere edilmesini emretmiş ve bu yüzden bir çok büyük tüccarlar zarar gördüğü gibi, müsâderelerde bâzı haksızlıklar da olduğu için padişah Edirne'ye avdet etikten sonra şikâyetler başlamış ve bir çok memurlar cezalandırılmıştır. — Bütün bu zararlar Kanunî devrinde tazmin edilmiştir: 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — İran'a silâh ihracı da bu tarihte men' edilmiştir).

19 Mayıs = 9 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba : Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet Paşa'nın şimalî Irak üzerine hareketi.

(Maiyyetine iki bin Yeniçeri ile Anadolu ve Rumeli askerlerinden birer mıkdar kuvvet verilen Pîrî Paşa Fırat boylarında ordudan ayrılmıştır Yavuz Yeniçerilerin münasebetsizliklerinden dolayı Istanbul'a avdet mecburiyetinde kaldığı ve ikinci İran seferine çıkamadığı için, Şah İsmail'in hudud boylarındaki faaliyetine karşı ancak bu kadar bir tedbir ittihâz edilebilmiştir).

25 Temmuz = 17 Receb, Pazar: Yavuz'un Istanbul'a avdeti.

(Yavuz Sultan Selim Istanbul'a yaklaşırken yatsı vaktini bekliyerek karanlık bastıktan sonra Boğaz'dan karşı yakaya geçip Topkapu sarayına sessiz ve merâsimsiz girmiştir. — Lübnan, Suriye, Filistin, şimalî Irak, Mısır ve Hicaz ölkelerini fethedip gelen büyük Türk'ün bu şanlı seferi 1516 = 922 senesi 5 Haziran = 4 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe gününden bu 1518 = 924 senesi 25 Temmuz = 17 Receb Pazar gününe kadar tam 2 sene, 1 ay, 20 gün sürmüştür : Sultan Selim yalnız bu seferiyle babasından vâris olduğu ölkeye bir mislinden fazlasını katmış, bu devlet artık o tarihten bin yıl evvelki Şarkî-Roma imparatorluğu kadar genişleyip Akdeniz'in şark havzasına boydanboya hâkim olmuş, o zamana kadar dünyanın yalnız iki kıt'ası üzerinde bulunan Osmanlı imparatorluğu üçüncü bir kıt'aya daha yerleşerek üç kıt'a üzerinde dört denize hâkim muazzam bir teşekkül haline gelmiştir; hattâ Mısır'ın fethi üzerine Barbaros kardeşlerin hâkimiyyetinde bulunan Cezâyir'le evvelce Kölemen nüfuz sahalarından olan Yemen'in de kısmen Osmanlı nüfuzuna girdiği anlaşılmaktadır; Yavuz'un oğlu Süleyman'a yazdığı Mısır fetihnâmesinde Osmanlı ölkesine ilhak edilen yerler içinde Yemen'le Mağrıb'dan da bahsedilmesi herhalde bu vaziyetle alâkadardır : Cezâyir meselesi için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına ve Yemen meselesi için de 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Yavuz'un bu seferinde fethettiği yerler 1518 den 1918 tarihine kadar tam 400 sene Osmanlı hâkimiyyetinde kalmıştır Mühim bir kısmı Çaldıran seferi üzerine fethedilmiş olan Şarkî-Anadolu tabiî bu hesaba dahil değildir).

4 Ağustos = 27 Receb, Çarşanba: Yavuz'un Istanbul'dan Edirne'ye hareketi.

(Büyük kahraman Istanbul'da dokuz gün dinlendikten sonra onuncu gün Edirne'ye hareket etmiştir).

13 Ağustos = 6 Şa'bân, Cuma : Yavuz'un Edirne'ye muvâsalatı.

(Mısır seferi esnasında Edirne'de saltanat kaymakamlığında bulunan Saruhan valisi veliahd Süleyman babasını istikbal etmiş ve dokuz gün sonra eyâlet merkezi olan Mağnisa'ya gönderilmiştir. — Yavuz Edirne'de bulunduğu sırada Macaristan ve Venedik devletleriyle sulh ahkâmını tecdid etmiş ve İspanya devletiyle de dostâne münasebetlere girişmiştir: Yeni bir İran seferi Yavuz'da sâbit bir fikir halinde olduğu için Avrupa'ya karşı sulh siyasetinden ayrılmamıştır).

20 Kânunuevvel = 17 Zülhicce, Pazartesi : Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet Paşa'nın Edirne'ye avdeti.

(Pîrî Paşa Irak üzerine yürüyerek Bağdad'ın şimaligarbîsinde ve Fırat nehrinin sağ sahilinde o zaman şimdikinden çok mâmur olan Âne ve Hit kasabalarını zaptedip Safavî idaresindeki Bağdad'ı tehdid eden bir vaziyet temin ettikten sonra padişahın emriyle avdet etmiştir. — Paşa'nın Istanbul'a veyahut Edirne'ye muvâsalatı için 1519 = 925 senesi 28 Kânunusâni = 26 Muharrem Cuma tarihi de rivayet edilir İki rivayet arasında 39 gün fark vardır).

1519 = 925

Nisan = Rebî'ül-âhir: Anadolu'da ilk Celâlî ısyanı, Bozoklu Celâl'in tenkili ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi.

(Kânunusâni = Muharrem tarihi de rivayet edilir, fakat doğru değildir. — Bu ısyan hareketinin başında bulunan Bozoklu Şeyh Celâl rivayete nazaran kalender kıyâfetiyle Turhal taraflarına gidip bir mağarada yaşamıya, i'tikâf ve ibâdetle halkın kendisine itikadını celbetmiye ve yakında bir Mehdî yahut Mesîh zuhur edeceğini haber vermiye başlamış, müridleriyle tarafdarları gittikçe çoğalmış ve nihayet kendisini Mehdî ilân ederek 20 bin suvari ve piyadeden mürekkep bir kuvvetle etrafı istilâya ve hattâ «Şâh-Velî» ünvaniyle dünya saltanatını eline alıp istediği gibi hüküm sürmiye başlamış ve bilhassa Osmanlı idaresinin bir çok beyleriyle memurları da ister istemez maiyyetine iltihak ettikleri için nihayet iş çok tehlikeli bir renk almıştır. — Tenkil hareketine vezâret pâyesi verilen Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa memur edilmiş ve Dulgadır beyi Şehsüvar-oğlu Ali Bey de maiyyetine verilmiştir. — Ferhad Paşa Istanbul'dan hareket ederken Şehsüvar-oğlu da Elbistan'dan çıkıp âsilerin üzerine doğru büyük bir sür'atle harekete başlamıştır. — Tenkil kuvvetlerine mukavemet edemiyeceğini anlıyan Şeyh Celâl'in iltica etmek üzere Sıvas taraflarına doğru çekildiği rivayet edilir : Celâlîler Karahisar'a vardıkları zaman Ferhad Paşa kuvvetleri henüz Ankara cıvarındadır. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in bu sırada Sıvas'a yakın bir yerde olduğu veyahut âsilerin yolunu kesmek için o taraflara sarktığı rivayet edilir; başkumandan Ferhad Paşa'nın yetişemiyeceğini hesab eden Şehsüvar-oğlu, Celâlîleri kaçırmamak için Paşa'yı beklemiyerek Şarkî-Karahisar üzerine yürüyüp o cıvarda harbe tutuşmuş, Celâlîler mağlûb olmuş, Şeyh Celâl kaçmıya kalkışmışsa da arkasından yetişilip öldürüldükten sonra kesik başı ihtiyaten Edirne'den Istanbul'a gelmiş olan Yavuz'a gönderilmiştir. — Şehsüvar-oğlunun bu muvaffakıyetinden çok memnun

olan padişah kendisine bir hil'atle bir murassâ kılıç göndermiştir. — Ali Bey'in böyle parlak bir muvaffakıyet kazanması Ferhad Paşa'yı son derece kıskandırdığı için o tarihten itibaren bu Paşa'nın kalbinde zavallı Ali Bey'e karşı müthiş bir kîn başlamış ve nihayet bu kîni Kanunî devrinde o ailenin ocağını söndürmekle teskin etmiştir 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bir rivayete göre de Celâlîlerin mağlûbiyyetleriyle neticelenen muharebe Akşehir cıvarında olmuştur. — Âsilerin erkekleri kılıçtan geçirilmiş ve kadınlarıyla çocukları da esir edilerek Yavuz'a büyük bir endişe veren bu hareket tamamiyle bastırılmıştır. Bu ısyanın bir Şiî hareketi olduğu ve hattâ bundan dolayı Celâl'in İran üzerine çekilmek istediği rivayet edilir : Diger bir izah için de aşağıki fıkraya bakınız. — Osmanlı idaresinin Anadolu ihtilâllerini hep «Celâlî» hareketi sayması ve ıhtiiâlcilere «celâlîler» denilmesi işte bu vak'adan itibaren takarrür etmiştir).

«Düzmece Murad» denilen şehzâde Murad meselesi.

(Şehzâde Murad, Yavuz'un Yenişehir meydan muharebesinde esir edip idam ettirdiği Amasya valisi şehzâde Ahmed'in oğullarındandır : 1513 = 919 vukuâtının «24 Nisan» fıkrasına bakınız. — Anadolu'daki Celâlî ısyanının tenkiline memur edilen vezir Ferhad Paşa rivayete nazaran şehzâde Murad'ın İran'da ölmüş veyahut öldürülmüş olduğu hakkındaki şâyiamn doğru olmadığını ve şehzâdenin dört sene İran'da kaldıktan sonra vaktiyle babası Sultan Ahmed'in eyâlet merkezi olmak itibariyle iddiâsına tarafdarlar bulabileceği Amasya'ya gelmiş olduğunu ve orada etrafında bir çok adamlar topladığı için yakında mühim hâdiseler çıkarabileceğini işitmiş ve meseleyi derhal padişaha arzetmiştir. — Osmanlı menbâlarının pek müphem ifadelerle izah ettikleri bu vaziyet üzerine Yavuz Amasya'ya müfettişler göndermiş Bu yüzden bir çok kimseler idam edilmiş. Nihayet Amasya'daki müfettişler bu işin içyüzünü bilen bir nalbant bulup Istanbul'a göndermişler. Zayıf bir rivayete göre de bu nalbant Amasya'da değil, Istanbul'da Bahçekapısı'ndaymış; Yavuz'un huzuruna çıkarılan bu nalbandın itiraflarına göre kendisi Amasya'daki dükkânında otururken yanına gelen bir derviş şehzâde Murad'ın «babası ahibbâsından muâvenet» görmek ümidiyle Amasya'ya gelmiş olduğunu ve bir evde hasta yattığını söylemiş; nalbant şehzâde Ahmed tarafdarlarından olduğu için Sultan Murad'ı ziyaret etmiş; iyi oluncaya kadar yemek göndermiş ve nihayet iyileştikten sonra da Amasya zenginlerinden Sabuncu İbrahim Çelebi şehzâdenin bütün levâzımını temin ederek mechul bir semte göndermiş Yavuz bu izahat üzerine Sabuncu İbrahim Çelebi'yi celbettirmiş; o da prensin bir kaç adamla Istanbul'a gittiğini söylemiş; şahısları hakkında verilen izahat üzerine nihayet bu adamlar da bulunup sorguya çekilmiş ve şehzâdenin «on beş gün evvel» ölüp Üsküdar'da defnedildiği anlaşılmış Sultan Selim saraydan adamlar gönderip mezarı açtırmış, içindeki ölünün başını kestirmiş, kesik baş saraya getirilmiş, Amasya'dan beraber gelen arkadaşlarına gösterilmiş ve onlar da tanımış; fakat bu baş şehzâde Murad'ın başı olmadığı için padişah yeğeninin her halde İran'da ölmüş olması lâzımgeldiğine ve o kesik baş sahibinin de «düzme» bir şehzâde Murad olduğuna hükmedip müsterih olmuş ve hattâ bu meseleden dolayı tevkif edilmiş olanların hepsini tahliye ettirip memnun etmiş! — Osmanlı menbâlarındaki resmî şekil işte bundan ibaret olan bu hikâyenin ciddî bir tahlile mukavemet edemiyecek bir çok zayıf noktaları vardır. — Son zamanlarda bu meseleyle Amasya müverrihi merhum Hüseyin Hüsâmüddin Efendi meşgul olmuş ve tarihinin üçüncü cildinde Fatih kütüphânesinde gördüğü müphem bir vesikaya müstenit yeni bir nazariyye serdetmiştir : Efendi'nin izahına göre şehzâde Murad 1518 = 924 senesi Safer = Şubat - Mart ayları içinde Şâh İsmail'in yardımıyla Şarkî-Karahisar havalisinde saltanatını ilân etmiş, ahali kendisine bîat ettiği için Sultan Selim telâşa düşmüş ve Amasya Beylerbeyi Şâdî Paşa'yı Şarkî-Karahisar üzerine sevketmiş; hattâ Celâlî hareketi bile işte bu şehzâde Murad'ın çıkardığı bir hareketmiş Şehzâde

İran'dan Anadolu'ya 1516 = 922 tarihinde derviş kıyâfetiyle gelip gizlice Amasya'ya girmiş, orada babasının tarafdarlarından Sabuncu-oğlu İbrahim Çelebi'nin evine inerek gizli müzakereler yapmış ve ondan sonra gidip Celâlîlerin başına geçmiş; Yavuz'a gösterilen kesik baş onun başı değilmiş: Şâdî Paşa padişahı tatmin için ona benziyen birinin başını kesip göndermiş; hattâ şehzâde Murad 1523 = 930 tarihinde, yâni Yavuz'un ölümünden üç sene sonra hâlâ hayattaymış! Fakat Amasya müverrihinin bütün bu iddiâları müphem bir vesikadan çıkarılmış bir takım neticelerden başka bir şey değildir. Bununla beraber, şehzâde Murad'a Osmanlı menbâlarında alelûsul izâfe edilen «düzmece» liğin şüpheli bir isnad olmak ihtimali de çok kuvvetlidir).

15 Mayıs = 15 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Cezâyir hükümdarı Sultan Hayrüddin Barbaros'un Yavuz'a elçi gönderip inkıyâdını arzetmesi üzerine Cezâyir hükûmetinin tasdiki.

(Barbaros'un doğum tarihi, ailesi, milliyeti ve menşei için 1466 — 1467 = 871 vukuâtına bakınız. — Her ikisine de Avrupa'lıların «Barbaros» dedikleri Oruc ve Hızır kardeşlerin korsanlıkla tarih sahnesinde görünmiye başladıkları devir, garbî Akdeniz sahillerinde büyük değişikliklere tesadüf eden karışık bir buhran devridir Endülüs'de İslâm hâkimiyyetinin inkırâz tarihi olan 1492 = 897 senesinden itibaren İspanyollar gerek İspanya'da-kalan, gerek şimalî Afrika'ya geçip orada tutunmak ve hattâ İspanya sahillerine intikam akınları yapmak istiyen Müslümanları Afrika'ya kadar tâkibe kalkışıyorlar ve meselâ Cezâyir kıt'ası cıvarında «Penyon» ismiyle bir kale kurduktan başka Trablus, Becâye vesaire gibi bâzı mühim noktaları zaptedip istihkâmlar kuruyorlardı. Bu suretle Mağrıb müslümanlığı büyük bir tehlike altında kalmış demekti. Yıllardanberi Akdeniz'i yıldırıp duran iki Türk çocuğunun Mağrıb Türk Ocaklarını kurmıya başlamaları işte bu devre tesadüf eder. Hızır-Reis'in denizciliğe çıkması Oruc-Reis'den sonradır. Ondan evvel büyük kardeşleri Oruc ve İlyas reisler ortaya atılıp deniz ticaretiyle meşgul olurlarken bir kaç defa Rodos Şövalyelerinin Korsan gemileriyle müsademeye mecbur olmuşlardır: Hattâ bir sefer Trablus yolunda gene Rodos korsanlarıyla çarpışırlarken İlyas-Reis şehîd ve Oruc-Reis de esir olmuştur. Oruc işte bu esâretten kurtulduktan sonra garbî Akdeniz'e gitmiş ve Midilli'deki küçük kardeşi Hızır da şehîd olan büyük kardeşi İlyas'ın intikamını almak için bir müddet sonra denizciliğe başlayıp Mağrıb'a giderek Oruc-Reis'e iltihak etmiştir. — Barbaros kardeşlerin Mağrıb sahillerinde ilk hareket üssü Tunus'un cenubuşarkîsindeki Cerbe adasıdır. O zaman Tunus'a hâkim olan «Benî-Hafs» hanedanından «Beşinci Ebu-Abdullâh Muhammed» Barbaroslarla uyuşmak mecburiyetinde kalmış ve onlar da düşmandan alacakları ganîmetlerin, beşte birini bu hükümdara vermek şartiyle Tunus'un «Halk-ul-Vâd» kalesini ellerine geçirmişlerdir. Barbarosların emrinde Türk gemicileri vardı İşte bu sâyede 1510 = 916 tarihinden itibaren Cerbe adasında tutunduktan sonra Cezâyir tarafına el atarak Şerşel, Cezâyir, Tenes ve Tlemsân şehirlerini fethedip Mağrıb Ocaklarının temelini kurmuşlar ve Cezâyir'de bir Türk devleti tesis etmişlerdir. — Oruc-Reis bir muharebede şehîd olduktan sonra Cezâyir hükûmeti yalnız Hızır-Reis'in elinde kalmıştır Oruc'un şehâdeti hakkında en kuvvetli rivayet 1518 = 924 senesidir; bununla beraber kendisinin daha hayatında Cezâyir hükûmetini küçük kardeşi Hızır-Reis'e bıraktığı da rivayet edilir. — Cezâyir câmiindeki kitâbesinden anlaşıldığına göre Hızır-Reis bu memlekete hükûmdar olduğu zaman «Sultan» ünvanını almıştır: Sultan Hayrüddin bir taraftan İspanyollarla, bir taraftan da Türk hâkimiyyetine karşı hıristiyan İspanyollara yardım etmek nankörlüğünü gösteren müslüman Araplarla uğraşır ve zaferler kazanırken en büyük Türk devletine dayanarak vaziyetini daha fazla tahkim etmek için Yavuz Sultan Selim'e Hacı-Hüseyn isminde bir Türk elçi gönderip ölkesiyle beraber tâbiiyyet ve inkıyâdını arzetmiştir. — Barbaros'un bu hareketinden çok mütehassis olan Yavuz, bir rivayete göre kendine bir hükümdarlık menşûru ile bir murassâ kılıç ve bir

hil'at göndermiş ve elçiye de sancak beyliği pâyesini tevcih etmiştir: Diger bir rivayete göre de Yavuz Barbaros'a yalnız Cezâyir Beylerbeyliğini tevcih etmiş ve işte bu tarihten itibaren Cezâyir ölkesi doğrudan doğruya bir Osmanlı eyâleti haline gelmiştir; fakat birinci rivayet daha kuvvetlidir. İşte bunun üzerine Barbaros'a yardım olarak iki bin Yeniçeri ile birkaç top ve gemi gönderildiği ve muhterem gazinin Anadolu'dan istediği kadar asker toplıyabilmesine salâhiyet verildiği hakkında da bir rivayet vardır. — Yavuz'un menşûru yukarda esas ittihâz ettiğimiz 15 Mayıs = 15 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü Cezâyir'e avdet eden Hacı-Hüseyn Bey tarafından merâsimle Barbaros'a tevdi edilmiştir. — Mısır fethi üzerine Cezâyir'in de inkıyâdı, şimalî Afrika'da Osmanlı hâkimiyyetini büsbütün tahkim etmiştir. — Hızır-Reis'le merhum kardeşi Oruc-Reis'in bundan evvel de Yavuz'la münasebette bulundukları hakkında muhtelif rivayetler vardır: Meselâ 1517 = 923 senesi 28 Ağustos = 10 Şa'bân Cuma günü Yavuz Mısır'da iken zafer tebriki için Kurd-oğlu Muslihüddin-Reis isminde bir elçi ile bir takım hediyeler gönderdiklerinden ve bu alâkadan çok mütehassis olan Yavuz'un da kendilerine bir mıkdar yardım kuvveti yolladığından bahsedilir; hattâ o tarihten daha evvel 1516 = 922 senesi 20 Mart = 15 Safer Perşenbe günü Edirne'ye Muhyiddin-Reis isminde bir elçi gönderilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Yalnız bu elçilerin isimleriyle muvâsalat tarihleri ihtilâflıdır. — 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

Yüz elli gemi inşâsiyle donanmanın takviyesi, Rodos ve İran meseleleri.

(Yavuz bu gemilerden üç tanesinin yedişer yüz tonluk olmasını emretmiş ve bir taraftan da büyük toplar döktürmüştür. — Bu yeni gemilerle evvelce Haliç tersânesinin inşâsı üzerine yapılan filoyu takviye ederek büyük bir Türk donanması vücuda getirmek maksadı tâkib edilmiştir: 160 gözlü Haliç tersânesi için 1515 = 921 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Bu büyük donanma ve denizler hâkimiyyeti fikri, Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra Istanbul İskenderiyye deniz yolunun ortasında bir şakavet ocağı gibi kalan ve ötedenberi Türk sahillerinin emniyetiyle deniz ticareti için daimî bir tehlike teşkil eden Rodos Şövalyeler hükûmetini ortadan kaldırmak istiyen büyük Vezir-i-a'zam Pirî Mehmet Paşa merhumun fikridir: Bilhassa Suriye ile Mısır'ın fethinden itibaren aradaki deniz yolunun temizlenmesi artık bir zaruret hükmünü almıştır; bununla beraber Yavuz'un yapılan hazırlıkları kâfi görmediği, meselâ Rodos kalesinin dört ay muhasarasına yetebilecek mıkdarda hazırlanan barutun sekiz ay yetecek mıkdara çıkarılmasını emrettiği ve aynı zamanda ötedenberi zihnini kurcalıyan ikinci İran seferini Rodos seferine tercih ettiği de rivayet edilir. Hattâ Divan toplayıp Rodos'dan evvel İran üzerine hareket edilmesi hususunda karar aldığı hakkında da bir rivayet vardır: Çaldıran zaferi Şarkî-Anadolu'nun fethini temin etmiş ve Safavî tehlikesini önlemiş olmakla beraber İran'daki Şiî saltanatını ortadan kaldıramamıştır; Şâh İsmail'in o zamana kadar baş vurduğu sulh teşebbüslerinin hep reddedilmesi işte bundan dolayıdır: Bunlar için 1514 = 920 vukuâtının «29 Teşrinisâni» ve 1518 = 924 vukuâtının «15 Şubat» fıkralarına bakınız. — Tabiî Şâh İsmail'in hudud üzerinde almakta olduğu askerî tedbirlerle gösterdiği faaliyetler de Yavuz'un ikinci bir İran seferine kat'î surette lüzum göstermesiyle neticelenen mühim sebeblerdendir. — İşte bundan dolayı Anadolu'da 60 - 70 bin kişilik bir ordu toplandığı ve bir çok toplarla takviye edilen bu ordunun ilk işarette hareket edebilecek bir hale getirildiği de rivayet edilir).

1520 = 926

18 Temmuz = 2 Şa'bân, Çarşanba: Yavuz'un son hareketi.

(Yavuz Istanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere hareket etmiştir. — Hareket gününde ihtilâf vardır: 15 Şa'bân = 31 Temmuz Salı, 21 Şâ'bân = 6 Ağustos Pazartesi,

22 Şa'bân = 7 Ağustos Salı ve 24 Şa'bân = 9 Ağustos Perşenbe tarihleri de rivayet edilir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında padişahın hükûmetçe hazırlanan muhasara levâzımını kâfi görmediği için yukarıki fıkrada bahsi geçen Rodos seferini geri bıraktırdığından bahsedilirken:

— Bizüm şimdensonra sefer-i Âhiret'den gayri seferümüz yokdur!

demiş olması bir kerâmet gibi gösterildiği halde, bir taraftan da İran seferini Rodos muhasarasına tercih etmek istediğinden bahsedilir ve hattâ üçüncü bir rivayet olarak Istanbul'dan Edirne'ye hareketinin sebebi «Engerûs kralından ahz-i intikaam» diye bir Macaristan seferi şeklinde gösterilir ve tabiî bu takdirde hedefin Belgrad olması lâzımgelir Padişahın ordu başında hareket etmesi, ağırlıkları önden göndermesi ve Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet Paşa ile diger vüzerâyı kendisinden evvel Edirne'ye sevketmiş olması bâzı menbâlarda işte bu Macar seferiyle izah edilmektedir; «ahz-i intikaam» dan maksat, Yavuz'un Mısır seferi esnasında Macarların sulh haline rağmen Osmanlı arazisine tecavuz etmiş olmalarının intikamıdır 1517 = 923 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Her halde bütün bunlar ayrıca tetkiki lâzım meselelerdir. — Sultan Selim Istanbul'dan sırtında bir çıban başı olduğu halde hareket etmiştir : Bir rivayete göre Edirne'ye hareketinden bir gün evvel, yâni 17 Temmuz = 1 Şa'bân Salı günü ve Hasan-Can'ın rivayetine göre de hareketinden bir kaç gün evvel bu çıbanın farkında olmuş; Yavuz daha Istanbul'dayken bir gün saray bahçesinde bir yokuş çıktığı sırada Hasan-Can'a

— Arkamda gûyâ bir khâr batup âzâr virir!

demiş; Hasan-Can hemen muâyene edip etrafı kızarmış küçük bir çıban başı bulmuş ve bir merhem sürülmesini teklif etmişse de kabul ettirememiş. O geceyi ıztırâb içinde geçiren padişah ertesi gün hamama girip henüz tamamiyle olgunlaşmış olmıyan çıbanı Hasan-Can'ın orada olmamasından istifade ederek lüzumundan fazla sıktırıp «zedeletmiş»! Hamamdan sonra Hasan-Can huzuruna girmiş. Cam çok yanan padişah onu görünce:

— Hasan-Cân, sözünle amel itmedük emmâ kendümüzü ihlâk ittük!

demiş; fakat o günden itibaren bu tarihî çıban sür'atle büyüyüp azdığı halde Yavuz gene ehemmiyet vermeyip işte bu 18 Temmuz = 2 Şa'bân Çarşanba günü sefere çıkmış. — Yavuz'un çıbanına eski menbâlarda «Yanı-kara» ismi verilir Kamuslarda «Yanık-kara» tahavvülü da görülen bu tâbirin mânâları «Cemre» veyahut «Yumrucuk», «Yumrucak» ve «Yumurcak» gibi ayni bir kelimenin muhtelif tahavvülleriyle izah edilir ve bütün bunlar «Tâûn = Vebâ çıbanı» mânâsına gösterilir. Halbuki halk ağzında «davun» şeklini de alan «tâûn» çıbanı umumiyetle koltuk altı ile kasıklarda çıktığı halde, Yavuz'un çıbanı Hasan-Can'ın izahına göre sırtındadır ve Haydar Çelebi'nin rivayetine göre de «Ol Hazretün iki omuzu arasunda sağ cânibüne mâil mervârîd dânesi misâl bir nesnedür»; fazla olarak iki ay kadar sürmüş olmasına nazaran da tâûn olmaması lâzımgelir; zaten eski menbâlarda tesadüf edilen «Yanı-kara» tâbirinin muhtelif devirlerle yerlere göre muhtelif mânâları ve bunların içinde «sârî hastalık», «Şîrpençe» vesaire gibi mukabilleri de vardır; Yavuz'un çıbanı bâzı Garp menbâlarında «Kanser» şeklinde gösterilir; bâzı Osmanlı menbâlarında da «Şîrpençe = Anthrax» olduğundan bahsedilir; her halde en kuvvetli ihtimal işte budur. — Sultan Selim Istanbul'dan Edirne'ye giderken hiç kimseyi dinlemeyip ata bindiği için rahatsızlığı gittikçe fazlalaşmış, çıban açılmış ve nihayet, Çorlu cıvarında Sırt köyüne vardığı zaman daha ileri gidemiyecek bir hale geldiği için orada ordugâh kurulmuştur Bu Sırt köyü şimdiki Tekirdağ vilâyetine tâbi Muradlı kazasındadır ve vaktiyle Yavuz Sultan Selim şehzâdeliği zamanında babası İkinci Bâyezid'le işte burada muharebe ettiği için eski Osmanlı menbâlarında bu tarihî köye «Uğraş-deresi» veyahut «Savaş-köyü» gibi isimler verilmiştir 1511 = 917 vukuâtının «3 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bir rivayete göre de İkinci Bâyezid tahtını oğluna terketmek mecburiyetinde kaldıktan sonra İstanbul'dan Dimetoka'ya giderken Yavuz'un emriyle işte burada zehirlenip ölmüştür : 1512 = 918 vukuâtının «26 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Bâzı menbâlarda Yavuz'un babasıyla muharebe ettiği ve bir rivayete göre de babasını zehir-

letip öldürttüğü yerde ölmesi İkinci Bâyezid'in oğluna ettiği inkisârın tesiri şeklinde tefsir edilir)!.

21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl, Cuma/Cumartesi gecesi: Şarkî-Anadolu, şimalî Irak, Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz fatihi muhterem Yavuz Sultan Selim'in ölümü.

(Büyük kahraman Istanbul'dan Edirne'ye giderken iki aya yakın bir zaman konaklamak mecburiyetinde kaldığı Sırt köyündeki otağında Reîs-ül-etibbâ «Akhi Çelebi», saray hekimlerinden «Hamze-oğlu İsâ», «Osman Çelebi» ve Kazvinli «Şâh-Muhammed» tarafından tedavi edilmiştir: Müverrih Lûtfi Paşa «Etıbbâ ilâcunda hatâ» etmiş olduğundan bahsetmektedir; fakat Paşa'nın bu sözü muhterem hastanın kurtarılamamış olduğu için söylenmiş olmak ihtimali de vardır. — Yavuz'un hastalığıyla ölümünde gece gündüz yanında ve hizmetinde bulunmuş olan Hasan-Can'ın ifadesini nakleden meşhur oğlu Hoca Sa'düddin, o sırada Edirne'de bulunan Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet, Vezir-i-sânî Mustafa ve «Hâin» lâkabiyle meşhur Rumeli Beylerbeyi Arnavut Ahmed Paşaların hastalık ilerlediği sıralarda padişahın emriyle Sırt köyüne dâvet edilmiş olduklarını ve nihayet Hâin-Ahmed Paşa'nın «hıfz-ı esrâra iktidârı olmadığı» için tekrar Edirne'ye gönderildiğini anlatır. — Yavuz'un hastalığı ağırlaştığı sırada Hasan-Can'la aralarında şöyle bir muhâvere geçmiştir

— Hasan-Cân, ne hâldür?

— Sultânum, Cenâb-ı Hakk'a teveccüh idüp Allahla olacak zamandur!

— Bizi bunca zamandanberü kimün ile bilür idün? Cenâb-ı Hakk'a teveccühümüzde kusur mu fehm ittün?

— Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmân'dan gufûl müşâhede itmüş olam Lâkin bu zaman gayri ezmâna benzemedüğü cihetden ihtiyâten cesâret eyledüm!

Hasan-Can bu hürmetkârâne sözleriyle Yavuz'a artık eceli geldiğini anlatınca: Çaldıran, Merc-i-Dâbık ve Rîdaniyye er meydanlarında devletler deviren muhteşem kahraman:

— Sûre-i Yâsin tilâvet eyle!

demiş, kendisi de Hasan-Can'la beraber bütün sûreyi bir kere okumuş, Hasan-Can tekrar okumıya başlamış ve bu sefer «Selâm» âyetine geldikleri zaman, şanlı hastanın büyük rûhu Kibriyâ'ya kavuşmuş. — Yavuz'un ölüm tarihi Osmanlı menbâlarında 21 Eylül = 8 Şevvâl veyahut 22 Eylül = 9 Şevvâl günlerine müsâdif gösterilir ve gün ismi olarak da «Şênbih = Cumartesi» gecesi sabaha karşı veyahut seher vaktinden bahsedilir: Bâzı menbâlar arasında görülen 8 ve 9 Şevvâl ihtilâfının sebebi, Yavuz'un bu iki günü birbirine bağlıyan gece içinde sabaha karşı can vermiş olmasıdır; Kanunî'nin Osmanlı tahtına cülûsunu Kırım Hanına tebliğ için gönderdiği nâmenin Feridun Bey «Münşeât» ındaki suretinde 926 senesi Şevvâl ayının sekizi vâkı' olan Cum'a gününün akşamı hengâmunda» denilmesi de ölüm tarihinin 8/9 Şevvâl = 21/22 Eylül Cuma / Cumartesi gecesine tesadüf ettiğini göstermektedir. — En kuvvetli rivayete göre 1470 = 875 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiş olan Yavuz Sultan Selim'in Milâdî takvim hesabiyle tam elli yaşında ölmüş olması lâzımgelir: Bâzı menbâlarda 51, 53 veyahut 54 yaşlarında ölmüş gösterilmesi hem Hicrî takvime, hem muhtelif doğum tarihlerine göredir. — Sultan Selim 1512 = 918 senesinin 24 Nisan = 7 Safer Cumartesi günü tahta çıkmış ve 1520 = 926 senesinin 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl Cuma/Cumartesi gecesi sabaha karşı ölmüş olduğuna göre Milâdî hesapla 8 sene, 4 ay, 28 gün saltanat sürmüş demektir: Bâzı menbâlarda saltanat müddetinin 8 sene, 9 ay yahut 9 sene veyahut 9 sene, 9 ay gösterilmesi Hicrî takvime nazaran bile yanlıştır. — Yavuz'un ölümünden biraz evvel Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet Paşa ile yanındaki vüzerâya bâzı vasiyetlerini söylediği rivayet edilir: Meselâ oğlunun İran seferinden vazgeçip Şark'dan Garb'a dönmesini vasiyet etmiş olduğuna ait bir rivayet vardır. — Osmanlı padişahları öldükleri zaman cenazelerinin saklanıp ölümlerinin gizlenmesi ve Anadolu vilâyetlerinden birinde valilik ederek tecribe gören satanat vârisi pa-

yıtahta gelip tahta çıkıncaya kadar vüzerânın ölmüş padişahı sağ göstererek her türlü karışıklığa mâni olmak siyaseti âdetâ bir an'ane haline gelmiştir; Birinci Selim, ölümü gizlenen dördüncü padişahtır Ondan evvel ölümü 41 gün gizlenen Birinci Mehmet için 1421 = 824, 12 13 veyahut 16 gün saklanan İkinci Murad için 1451 = 855 ve ancak bir gün gizlenebilen Fatih için de 1481 = 886 vu. kuâtının birinci fıkralarına bakınız. — Yavuz Sırt köyündeki ordugâhında can verdiği zaman, Osmanlı saltanatının yegâne vârisi olan veliahdi Süleyman Saruhan vilâyet merkezi olan Mağnisa şehrindedir Şehzâde Mağnisa'dan Istanbul'a gelinceye kadar geçecek günler içinde Padişahın ölümünü ilân etmekte en büyük mahzur, Yavuz'un ordugâhında kıymetli hazineler bulunmasında gösterilir; yeni padişah tahta çıkıncaya kadar bu hazinelerin fırsattan istifade etmek istiyen Yeniçeriler tarafından yağma edilmek ihtimali vardır! En kuvvetli rivayetlere göre Sultan Selim oğluna karşı saltanat iddiâ edebilecek hiç bir şehzâde bırakmadığı için ölümünün gizlenmesinde en mühim sebeb işte bu endişedir. Bu korkuya ilk kapılanlar, cenazenin başında bulunanlardır Padişah ölür ölmez «havâss-ı huddâm» ının vâveylâyı koparması her kesten evvel «Hâs-oda-başılık» vazifesi de uhdesinde bulunan Hazînedâr-başı Süleyman Ağa'yı ürkütmüştür Sonradan Kanunî devrinde Vezâret-i-uzmâ makamına kadar yükselen bu ak-ağa, muhafazasından kendisinin mes'ûl olduğu hazinelerin Yeniçeriler tarafından, yağma edilmek ihtimali karşısında dehşet içine düştüğü için derhal Kapucular-Kethudâsı Fil-Ya'kub'u Vezir-i-a'zam Pîrî Paşa'ya göndermiş; Süleyman Ağa'nın otak kapısında durduğunu ve gece karanlığında bir takım fenerli adamların koşuştuğunu gören meşhur Hasan-Can, bir taraftan ağlaşıp bağırışanları bir dereceye kadar susturmakla beraber, bir taraftan da Süleyman Ağanın vezirlere adam göndermesinin sebebini anlayıp hemen Fil-Ya'kub'un peşinden koşmuş, «Senin bu saatta vezirlere gidişin askeri kuşkulandırır!» diye onu geri çevirmiş, sonra otağa dönüp Hazînedâr Süleyman Ağa'yı teskin etmiş, feryad edenleri tamamiyle susturmuş ve zaten sabah yaklaştığı için o gece vükelâyı bile büyük matemden bîhaber tutmak mecburiyetinde kalmıştır. — Vezir-i-a'zam Pîrî Mehmet Paşa ile diger Paşalar ancak ertesi gün, yâni 22 Eylül = 9 Şevvâl Cumartesi sabahı otağa geldikleri zaman Yavuz'un öldüğünü öğrenmişlerdir. — Gözyaşlarını zaptedemiyen Pîrî Paşa, Hasan-Can'ın geceki tedbirlerini çok takdir edip elini sıkmış, şehzâde Süleyman Mağnisa'dan Istanbul'a gelip babasının tahtına cülûs edinceye kadar ölümün tamamiyle gizli tutulmasını emretmiş, askeri aldatmak için hiç bir şey olmamış gibi Divanı toplamış, bâzı vazifelere yeni tayinler yapmış ve padişahı tedavi eden dört hekime gûyâ muvaffakıyet göstermişler gibi hil'atler giydirmiştir! Vezir-i-a'zam bir taraftan bu göz boyama tedbirlerini ittihâz ederken, bir taraftan da veliahd Süleyman'a vaziyeti arzedip son sür'atle Istanbul'a yetişmesi için mektup yazarak Silâhdar-Kethudâsı Süleyman Ağa'ya tevdi edip «kemâl-i isti'câl ile» yola çıkarmıştır. — Pîrî Paşa bu siyasî tedbirlerle meşgul olduğu sırada Yavuz'un otağında ve sâdık nedîmi Hasan-Can'ın nezâreti altında büyük ölünün techiz ve tekfin işleri yapılmıştır Yavuz'un cenazesini tedavisinde bulunan saray hekimlerinden Kazvinli Şâh-Muhammed, İzmitli Hamze-oğlu İsâ ve Osman Çelebiler yıkamışlardır. Tekfin işi bittikten sonra cenaze bir tabuta konulup bu bir kaç kişi tarafından gizlice namazı kılınmış ve ondan sonra da otağın içinde merhumun yatağının olduğu yer kazılıp muvakkaten işte oraya gömülmüştür Birinci Selim'in ilk mezarı Sırt köyündeki karargâhta bugün yeri mechul olan otağının içindedir. — Bu büyük padişahın muâsırlarınca «Yavuz» lâkabiyle ifade edilen ve Avrupa dillerine de «Féroce», «İnflexible» vesaire gibi sıfatlarla intikal eden şiddet ve dehşeti, bâzı muahhar Osmanlı müverrihlerinin yapmak istedikleri gibi saltanat müddetince dökmüş olduğu kanları az çok ört-bas etmiye çalışmakla tahfif edebilecek bir şey değildir Yavuz kendi babasına ısyan ederek tarih sahnesine çıkmış, onunla harbetmiş, nihayet babasını tahtından devirerek zorla tahta çıkmış ve ondan sonra da fütuhât projelerini tatbika başlamadan evvel müstakbel seferlerinde dahilî karışıklıklarla şehzâde ısyanlarına imkân bırakmamak için kendi öz babasın-

dan başlıyarak kardeşleriyle yeğenlerini ve bir rivayete nazaran kendi oğullarından üçünü sırayla ortadan kaldırmıştır! Hattâ nihayet bu yekûna ana tarafından dedesi olan ihtiyar Dulgadır hükümdarı Alâüddevle'nin kesik başını da ilâve etmekten çekinmemiştir Bu açık hesaba göre Yavuz dede katili, baba katili, kardeş katili, yeğen katili, belki de evlât katili, velhasıl bütün ailesinin katilidir; fakat unutmamalıdır ki keyf için insan öldüren bir Caligula yahut bir Neron değildir : Ailesinin her ferdini öldürdükçe müteessir olduğu ve hattâ samimî gözyaşları döktüğü rivayet edilir; bu rivayetlere inanmamak pek haklı değildir Çünkü Yavuz, daha şehzâdeliği zamanında babasına karşı harekete başladığı zaman, devlet ve milleti kurtarmak iddiâsiyle ortaya atılmış, maksadının kuru bir saltanattan ibaret olmadığını muhtelif vesilelerle ilân etmiş ve hattâ devleti içerden, dışardan tehdid eden büyük tehlikeleri daha o zamandan itibaren gösterip durmuş, fakat esrarkeş babasıyla devletin sarsılan mukadderâtını beceriksiz ellerine bıraktığı vicdansız vezirlerine söz dinletememiştir. Yavuz babasına karşı ısyan ettiği zaman, devlet şarktan ve cenuptan gelen iki müdhiş tehdidin ilk darbeleriyle âdetâ temelinden sarsılmıya başlamış bir vaziyettedir İran'da kurulan Safavî imparatorluğunun garbî Anadolu sahillerine kadar sokmıya muvaffak olduğu şiîlik bir taraftan Şâh İsmail'in Osmanlı arazisine kadar yaptığı büyük bir Anadolu akınına zemin hazırlayan haricî bir tehlike şeklini aldıktan başka, bir taraftan da Teke Kızılbaşlarının çıkardıkları «Şâh-kulu» ısyaniyle dahilî bir tehlike mahiyetini de almıştır Bunlar için 1507 — 1508 = 913 vukuâtına ve 1511 = 917 vukuâtının «9 Nisan» fıkrasına bakınız.İkinci Bâyezid devrinde cenuptan gelen ikinci büyük tehdit de Kilikya muharebelerinde Osmanlı ordularını üstüste mağlûb edip Dulgadır devletini himâyeleri altına alan Mısır Kölemenlerinin şarktaki Safavî tehlikesiyle beraber Anadolu'yu sarsan vaziyetleridir : 1485 = 890 vukuâtına ve 1486 = 891, 1487 = 892, 1488 = 893, 1489 = 894 vukuâtının birinci, 1490 = 895 vukuâtımn ikinci ve 1491 = 896 vukuâtımn birinci fıkralarına bakınız. Bu iki büyük tehlike devletin bilhassa istikbalini tehdip edip dururken, imparatorluğun bütün mukadderâtını Hadım-Ali Paşa ile haris arkadaşlarının eline bırakıp bir nev'i i'tikâfa çekilen İkinci Bâyezid'in kuklalığından cür'et alan şehzâdelerin saltanat iddiâlarına başlamaları ve bilhassa şehzâde Korkud'un Kölemen sultanına iltica edecek kadar ihtirâsa kapılması, vüzerânın da kendi menfaatleri bakımından en gevşek şehzâde olan Amasya valisi Sultan Ahmed tarafını iltizam etmeleri, mezheb işlerinden çıkan dahilî tehlikeye bir de siyasî inhilâl tehlikesi ilâve etmiştir 1509 = 915 vukuâtının birinci ve ikinci fıkralarına bakınız. — Yavuz babasına karşı ayaklandığı zaman bütün bu tehlikeleri ileri sürdüğü ve babasıyla bunlar için görüşmek istediği halde vüzerânın tezviri yüzünden reddedildiği rivayet edilir 1511 = 917 vukuâtının altıncı ve onuncu fıkralarına bakınız. Yavuz'u saltanat iddiâ eden kardeşlerinden derhal ayırd ettirebilecek en büyük fark, işte bütün bu dahilî ve haricî tehlikeler içinde temelleri çatırdamıya başlıyan devleti kurtarmak gibi millî bir dâvâ ile ortaya atılmasıdır. Böyle bir dâvâda tabiî ilkönce dahilî tehlikeleri bertaraf ettikten sonra haricî tehlikelere karşı cephe alınabilir ve bunun için de Yavuz'un demir pençesi lâzımdır. Her milletin hayatında şiddetin en hayatî zaruret halini aldığı demler vardır Yavuz işte böyle bir devrin adamıdır; her halde öyle bir idealistin en sevdiği insanları bile büyük gayesi uğrunda feda ederken samimî teessürler duyduğuna ait rivayetlere inanmamak doğru değildir. Tabiî her kesten evvel kendi aile efrâdını feda etmiş bir insan için ideal yolunda kendisine muhalefet göstermiye kalkışan ve onu seferlerinden geri çevirmek veyahut hiç sefere çıkarmamak istiyen vezirleriyle Yeniçerilere karşı mülâyemet beklemek abestir : İşte bundan dolayı Sultan Selim ecnebilerden evvel kendi adamlarını tedhiş etmiş ve düşman ordularından evvel kendi ordusunu mağlûb etmiştir! Yavuz'la Yeniçeri ocağı arasında mütemadî bir gerginlik vardır Çaldıran seferinden itibaren Yeniçeriler Yavuz'un ileri hareketlerine hemen daima engel olmak istemişler ve bâzan da olmuşlardır; meselâ İran seferinin devam etmemesinde ve hattâ Mısır'dan bir an evvel avdet edilmesinde en mühim âmil bunların mukavemet ve muhalefe-

tidir. Tabiî böyle hem kendi ordusu, hem düşman ordularıyla mücadele etmek ve hem kendi vüzerâsı, hem düşman devlet adamlarıyla uğraşmak mecburiyetinde kalan bir ideal adamı için şiddet en büyük meziyyet, mülâyemet en büyük kusurdur. Bir ecnebi devletine âlet olarak Anadolu'da bir düşman istilâsına zemin kazırlıyacak ısyanlar çıkaran Şiîlere karşı yapılan büyük tenkil hareketi de bilhassa işte bu bakımdan tetkik edilmelidir 1514 = 920 vukuâtının «20 Mart» fıkrasına bakınız. Her halde şurası muhakaktır ki Yavuz'un yavuzluğu bir çok kana mal olmuş, fakat içerde dökülen kanların boşa gitmediği dışarda istihsal edilen büyük neticelerle sâbit olmuştur Bu neticelerin en başında Şarkî-Anadolu'nun zaptiyle Anadolu Türk birliğinin temini gelir. Yavuz'un büyük eseri, anayurdumuzun ebedî birliğini kat'î surette temin etmiştir. Birinci Selim'in en büyük eseri ve Türk milletine en hayırlı hizmeti işte budur. Tam dört asır Türk hâkimiyyetinde kalan diger fütuhâtının ehemmiyeti de yalnız o zamanki Osmanlı imparatorluğunu bir mislinden fazla genişletmiş olmasından ibaret değildir Mısır, Hicaz, Filistin ve Suriye'ye hâkim olan ve hattâ Kilikya'yı bile nüfuz altına alan Kölemen imparatorluğunun ortadan kaldırılması asırlarca Anadolu'nun cenup ve cenubuşarkîden emniyetini temin etmiş ve bir taraftan da Irak'ın fethine yol açmıştır. Çaldıran zaferinin neticesi de Şarkî-Anadolu ile şimalî Irak'ın zaptından ibaret kalmış değildir : Yeniçerilerin küstahlıklarından dolayı Safavî imparatorluğu büsbütün ortadan kaldırılamamışsa da, o zaman siyasî bir kuvvet mahiyetini almış olan Şiîlik bir darbede İran hududuna sokulmuş ve artık genişleme kabiliyeti kırılmıştır. Türkiye'nin varlığı bakımından tarihî birer zaruret hükmünü alan bu muazzam işlerin şiddetsiz teminine ve meselâ daha babalarının zamanında saltanat dâvâsına kalkışmış şehzâdelerin tatlılıkla itâat altına alınmasına, İran yahut Arabistan seferlerine mâni olmak için Yeniçerileri ısyana sevkeden veyahut düşmanlarla gizli muhârebelere girişen bir takım hâin vezirlerin sadâkatini mülâyemetle temin veyahut ecnebilerle elbirliği eden Şiîleri nasihatle yola getirmiye imkân mı olabilir? Milletlerin hayatında büyük işler çok defa kanla temin edilmiş, ideal peşinde koşan büyük adamlar umumiyetle kan dökmüşlerdir: Muhterem Yavuz Sultan Selim işte bunların en mühimlerinden biridir. Her halde İkinci Bâyezid'in aczinden doğan anarşi devrine nihayet vermek için Yavuz şiddetinde bir tip, tarihî bir zaruret demektir. — Bâzı muahhar Osmanlı müellifleri Yavuz'un yaptığı işlerden, söylediği rivayet edilen bâzı sözlerden ve hattâ bâzı şiirlerindeki imâlardan hükümler çıkararak onun idealini tayin ve tesbite çalışmışlar ve meselâ bütün İslâm âlemini bir idare altında toplıyan siyasî bir «İttihâd-ı İslâm» gayesi tâkib ettiğinden, Hindistan'ı almak istediğinden, bütün Asya'yı fethetmek gayesinden, bütün dünyayı kendisine az gördüğünden ve bunlara benzer daha bir takım maksatlarından bahsetmişlerdir Yavuz'un islâmî bir siyaset tâkib ettiği ve bilhassa Sünnîliğin başına geçerek Şâh İsmail'in resmî bir devlet dini haline getirdiği Şiîliğe karşı cephe aldığı muhakkak olmakla beraber, kendisine izâfe edilen idealin târifinde biraz ihtiyatlı davranmak zarureti vardır. Her halde Sultan Selim'in garb'ı ihmal edip şarkla uğraşması tarihî bir zaruret ve mecburiyet neticesidir Çünkü o zaman Osmanlı imparatorluğunu tehdid eden en yakın ve en korkunç tehlikeler, şarktaki Safavî ve Kölemen tehlikeleridir. Bilhassa Safavî imparatorluğunun Şiîliğine karşı Sünnîliği mânevî bir silâh şeklinde kullanmak en tabiî bir zaruret hükmündedir Onun için Sultan Selim'i hiçbir siyasî hudut tanımıyan bir din mücâhidi şeklinde tasvir etmiye kalkışmakla mübâlâgaya düşülmüş olabilir; her halde Yavuz dinci olduğu kadar devletçi ve milletçidir. — Ölünceye kadar hizmetinde bulunan meşhur nedîmi Hasan-Can'ın rivayetine nazaran gecelerini tetebbüe hasreden Yavuz Sultan Selim'in kütüphânesindeki kitapların hemen hepsini gözden geçirmiş sayılacak kadar kuvvetli bir kültürü vardır; Arap ve Acem dillerini bütün incelikleriyle çok mükemmel bilir. Edebî şahsiyyetinin yüksekliği Almanya'da basılan Fârsî divanındaki şiirlerin kuvvet ve zarâfetiyle sâbit olmakla beraber, Türkçe şiir yazmadığı ve kendisine izâfe edilen

Türkçe şiirlerin isnâttan ibaret olduğu rivayet edilir; hattâ Sehî teskiresine göre «Eğerçi avâm-ün-nâs anlara Türkî eş'âr ısnâd iderler emmâ anlar aslâ Türkî şi'r dimemüşlerdür» ve Lâtifî tezkiresine göre de «Nâmına okunan Türkî eş'ârun ekseri avâm-ün-nâs iftirâsı ve isnâdudur». Solakzâde'ye göre Türkçe olarak yalnız iki beyti vardır Bunların biri Çaldıran muharebelerinden sonra Yeniçeriler-den gördüğü serkeşlik karşısında söylenmiştir 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız; biri de ölüm hastalığında Hekim-başısı Akhi Çelebi ile alay etmek için «bi-l-bedâhe» söylediği

Bana dermân ider sanurdum Akhî
Onulursam hakîm imiş o dahî

beytidir. Bununla beraber Ali Emirî Efendi'nin «Cevâhir-ül-Mülûk» ündeki tetkiklerine göre Yavuz'un bâzı Türkçe şiirleri bulunduğu muâsır vesikalarla sâbittir Her halde bu noktanın esaslı surette tetkiki edebiyat tarihimiz bakımından zarurîdir. — Yavuz'un İstanbul'daki türbesine defni için bu sene vukuâtının Kanunî devrine tesadüf eden «1 Teşrinievvel = 18 Şevvâl» fıkrasına bakınız).

BİRİNCİ SÜLEYMAN

(Kanunî Sultan Süleyman)

— M. 1520 = H. 926 — M. 1566 = H. 974 —

1520 = 926

30 Eylül = 17 Şevvâl, Pazar : Birinci Selim'in oğlu şehzâde Süleyman'ın Istanbul'da Osmanlı tahtına cülûsu.

(24 Eylül = 11 Şevvâl Pazartesi ve 4 Teşrinievvel = 21 Şevvâl Perşenbe tarihleri de rivayet edilir, fakat bunlar doğru değildir. — Sultan Süleyman valilik ettiği Mağnisa'dan payıtahta gelerek Istanbul'da cülûs etmiştir; Çorlu cıvarında Yavuz'un vefat etmiş olduğu Sırt köyünden Mağnisa'ya haber gidip saltanat vârisinin oradan Istanbul'a gelmesi için yalnız üç gün kifayet edemiyeceğinden dolayı 24 Eylül = 11 Şevvâl tarihi tabiî yanlıştır Çünkü Yavuz 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl gecesi vefat etmiştir. 4 Teşrinievvel = 21 Şevvâl tarihi de Sultan Selim'in ölümünden 13 gün sonra olmak itibariyle, işin sür'atiyle mütenâsip değildir Zaten Kanunî'nin cülûs nâmelerinde kendisinin gösterdiği tarih 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar günüdür. — Tantana ve ihtişâmından dolayı Avrupa dillerinde Sultan Süleyman'a «Le Magnifique / The Magnificent» yâni «Muhteşem» ünvanı verilir Bununla beraber «Kanunî» kelimesini «Le Législateur» şeklinde terceme eden müellifler de vardır. — Osmanlı menbâlarında Fetret devrindeki Süleyman ve Musâ Çelebilerin Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arazisinin hepsine şâmil olmıyan saltanatları umumiyetle hesaba katılmadığı için Kanunî Sultan Süleyman onuncu padişah sayılır ve Süleyman Çelebi bu telâkkiye göre hükümdar sayılmadığı için Kanunî'ye «Süleymân-ı Evvel = Birinci Süleyman» denir : Bununla beraber bir iki Osmanlı menbaı ile Garp menbâlarının bir. çoğunda Süleyman ve Musâ Çelebilerin saltanatları da hesab edildiği için «Kanunî» Osmanlı padişahlarının on ikincisi olan «Süleymân-ı Sâni = İkinci Süleyman» şeklinde gösterilir : Fakat tabiî bu hesab resmî telâkkiye uygun değildir. Resmen onuncu padişah olan Birinci Süleyman, saltanatla Hilâfet'i cem'eden Osmanlı padişahlarının ikincisidir. — Yavuz Sultan Selim 21/22 Eylül = 8/9 Şevvâl Cuma/Cumartesi gecesi ölmüş olduğuna göre, oğlu ve veliahdi Sultan Süleyman babasının ölümünden dokuz gün sonra tahta çıkmış demektir Bu dokuz günlük fâsıla, Sırt köyünden Mağnisa'ya ulak gitmesi ve şehzâdenin Mağnisa'dan Istanbul'a gelmesiyle geçmiştir. Bu müddet zarfında devlet, ölümü gizlenen Yavuz Sultan Selim nâmına Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa tarafından idare edilmiştir. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesinin 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da doğmuş olmak itibariyle tahta çıktığı gün yaşının Milâdî takvim hesabiyle 25 sene, 5 ay, 4 gün olması, yâni 26 yaşının içinde bulunması lâzımgelir. — Eski Şark telâkkisince 10 adedi uğurlu sayıldığı için, Hicretin onuncu asrının başında doğmuş olan Sultan Süleyman'ın onuncu Osmanlı padişahı olması bâzı menbâlarda saltanatının parlaklığına delâlet eden hayırlı bir alâmet gibi gösterilir ve hattâ isminin «Süleyman» olması da tahtı havalarda gezen Süleyman-Peygamber'e teşbihiyle neticelenmiştir : Bu teşbihe bilhassa edebiyatta tesadüf edilir. — Sultan Süleyman'ın cülûsunda göze çarpan mühim noktalardan

biri de kendisinden başka saltanat müddaisi kalmadığı için taht kavgaları ve şehzâde muharebeleriyle memleketin sarsılmamış olmasıdır: Bu mesele için 1513 = 919 vukuâtının birinci fıkrasına da bakınız. — Yavuz devrinin sonunda ve gene bu sene vukuâtının Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa 22 Eylül = 9 Şevvâl Cumartesi günü Çorlu cıvarındaki Sırt köyü ordugâhından Silâhdarlar Kethudâsı Süleyman Ağa'yı müstâcel bir mektupla Mağnisa valisi şehzâde Süleyman'a göndermiş ve işte bu mektuptan babasının öldüğünü anlıyan şehzâde derhal yola çıkıp son sür'atle karadan Istanbul'a hareket etmiştir Bâzı Garp menbâlarında şehzâdeye ilkönce vezir Ferhad Paşa'nın bir ulakla mektup göndererek tahta dâvet ettiğinden, fakat şehzâdenin bunu bir düşman tuzağı zannederek babasının ölümüne inanmadığı için hareket etmemiş olduğundan ve nihayet Vezir-i-a'zam Pîrî Paşa'dan ikinci bir ulakla ikici bir dâvetnâme gitmesi üzerine veliahdin tereddüdü zâil olup artık yola çıktığından bahsedilirse de Sırt köyünde babası öldükten dokuz gün sonra Sultan Süleyman Mağnisa'dan İstanbul'a gelip tahta çıkmış olduğu için, bu kadar az bir zamanda o kadar uzun muhâberelerden sonra öyle bir seyahat yapılabilmiş olmasına o zamanki vesâitle imkân olamıyacağı tabiîdir; zaten Osmanlı menbâları yalnız Pîrî Paşa'nın mektubu üzerine veliahdin derhal yola çıkmış olduğunda umumiyetle müttefiktir. — Sultan Süleyman, cülûsuna tesadüf eden Pazar günü Üsküdar'a vâsıl olup bir Yeniçeri kıt'ası tarafından selâmlandıktan sonra maiyyetiyle beraber gemilerle Topkapu sarayına geçmiştir. — Yeni padişah saraya girerken güzergâhına dizilmiş olan Yeniçeriler Fatih devrindenberi âdet olan cülûs bahşişini istemişlerdir 1451 = 855 vukuâtının Fatih devrine müsâdif dokuzuncu fıkrasına bakınız. Yavuz'un cülûsunda Yeniçerilere üçer bin akça, yâni ellişer altın verilmiştir 1512 = 918 vukuâtının «24 Nisan» fıkrasına bakınız. Bu sefer Yeniçeriler beşer bin akça istemişlerse de, Padişahın cülûsundan üç gün sonra yapılan tevziâtta gene ellişer altın dağıtılmış, diger sınıflara bunun ancak üçte biri nisbetinde bahşiş verilmiş, fakat hepsinin gündeliklerine zamlar yapılmıştır. — Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa yeni padişahın Mağnisa'dan yola çıkması üzerine Sırt köyünde Yavuz'un ölümünü ilân etmiş, bunun üzerine askerler külâhlarını yerlere atıp feryâd ederek matem alâmeti olmak üzere çadırlarını yıkmışlardır. — Pîrî Paşa, Yavuz'un cenazesiyle hazinelerinin ordu ile beraber Istanbul'a nakli vazifesine ikinci vezir Mustafa Paşa ile üçüncü vezir Ferhad Paşa'yı memur edip hazine arabalarını mühürledikten sonra büyük bir sür'atle Istanbul'a hareket etmiş ve Sultan Süleyman'ın muvâsalatına tesadüf eden Pazar günü öğleden sonra payıtahta vâsıl olarak doğru saraya gidip yeni padişaha bîat etmiştir).

1 Teşrinievvel = 18 Şevvâl, Pazartesi: Çaldıran, Merc-i-Dâbık ve Rîdâniyye kahramanı Yavuz Sultan Selim'in cenaze merâsimi.

(Öğleden evvel sarayda yeni padişaha Bîat merâsimi yapılmış ve bu merâsimde Sultan Süleyman siyah matem elbisesiyle tahtına oturmuştur Eski Türklerde matem rengi beyaz olduğu ve bu an'aneye Anadolu Türklerinde de tesadüf edildiği halde, bilhassa Istanbul'un fethinden itibaren beyaz yerine siyah kullanılmıya başlamıştır; bununla beraber bu istihâlenin kat'î tarihi henüz tamamiyle tayin edilmiş değildir. — Yavuz'un cenazesi öğleden sonra Istanbul'a gelmiş, Sultan Süleyman vüzerâ ve ulemâ ile beraber babasının mubârek tabutunu şehir haricinden karşılamış, cenazeyi yayan tâkib etmiş, vezirlerle diger paşalar tabutun altına girmiş, cenaze namazı Fatih câmiinde kılınmış ve oradan da Istanbul'un yedi tepesinin altıncısı üzerinde bugün «Sultanselim» denilen «Mirzâ-sarayı» semtine götürülerek şimdiki türbesinin bulunduğu yerde Allâh'ın rahmetine tevdi edilmiştir. — Sultan Süleyman kahraman babasının mezarı üzerine türbe, türbenin yanına câmi, imâret ve mektep yapılmasını emretmiş ve Sultan Selim câmii işte bu emir üzerine yapılmıştır. — Yavuz Sultan Selim ilkönce Sırt köyündeki otağının içinde yatağının bulun-

duğu yere muvakkaten defnedildikten sonra oradan çıkarılıp Istanbul'a getirilerek bu ikinci ve daimî medfenine konulmuştur : Yukarda bu sene vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız).

3 Teşrinievvel = 20 Şevvâl, Çarşanba: «Adl-ü-ihsan» siyasetiyle işe başlıyan Kanunî'nin hak ve adalet yolunda ilk icrâatı, Mısır menfilerinin vatanlarına iâdesi ve devlet tarafından müsâdere edilmiş malların tazmini: İdare tarihimizde Kanunî devri.

(Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra oranın Osmanlı hâkimiyyeti için tehlike teşkil edebileceğine hükmettiği nüfuzlu şahsiyetleriyle ailelerinden bir çoklarını İskenderiyye'ye gelmiş olan Osmanlı donanmasıyla Istanbul'a tehcir etmiştir; bunların içinde âlimlerle san'atkârlar da vardır; hepsinin altı yüz aile veyahut bin sekiz yüz kişi kadar olduğu rivayet edilir 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat»ve «15 Temmuz» fıkralarına bakınız. Yavuz'un siyasî bir emniyet tedbiri olarak ittihâzına lüzum gördüğü bu örfî karardan başka Osmanlı menbâlarına «İbrişim yasağı» denilen fevkalâde bir tedbiri daha vardır 1518 = 924 vukuâtının «17 Mayıs» fıkrasına bakınız. İpek ticaretinde İran'a karşı bir boykotaj mahiyetinde olan bu tedbirin tatbikinde gösterilen şiddet bir çok ticarethanelerin zarar etmesine sebeb olmuş, haksız yere bir çok kıymetli mallar müsâdere edilmiş ve bâzı memurların bir takım sûiistimâlleri bir hayli şikâyetlere sebeb olmuştur. Bundan başka bir de İran'la silâh ticaretinin men'i meselesi vardır Safavîlerin evvelce Amasya havalisinden aldıkları silâhlardan ordu techizinde istifade ettikleri rivayet edilir : Yavuz Sultan Selim bu ticareti de menetmiş ve bu memnûiyyetin tatbikinde de bir takım ifratlar olduğu için silâh ticareti memleket dahilinde de tahdidata uğrıyarak bir çok tüccarlar zarar görmüş ve bir çok müsâdereler olmuştur; Kanunî'nin cülûsuna kadar bu vaziyetten de pek çok şikâyet edilmiş olduğu halde kimseye derd anlatılamadığı rivayet edilir. Yavuz devrinde müsâdere edilmiş olan malların bir kısmı devlet anbarlarında muhâfaza edilmişse de bir kısmı o zaman satılarak paraya tahvil edilmiştir. — Kanunî tahta çıktığı zaman gerek tehcir edilmiş Mısırlıların, gerek malları müsâdere edilmiş tüccarların bu yeni vaziyet karşısında bir kere daha yükselen şikâyet sadâlariyle karşılaşmıştır; henüz tahta çıkmış tecribesiz bir genç olan yeni padişahın hak mefhumuna karşı daima duyduğu hürmetin ilk tezâhürü işte bu vaziyette gösterilir Kanunî, babasının tehcir ettirdiği Mısırlıların memleketlerine dönmekte serbest olduklarını derhal ilân etmiş ve «İbrişim yasağı» ndan mağdur olanların da zararları aynen veyahut nakden tazmin edilmesini emretmiştir; bu iki emir tabiî derhal tatbik edilmiş, Mısırlılardan istiyenler memleketlerine dönmüş, müsâdereye uğrayan ticarethânelere de devlet anbarlarında mevcud malları aynen iâde edilmekle beraber sarfedilmiş mallar için de para tazminâtı verilmiştir : Bu tazminâtın bir milyon akçadan fazla tuttuğu rivayet edilir. — Sultan Süleyman'ın hak ve adalet nâmına giriştiği ilk icraât bu kadarla da kalmış değildir Yavuz devrinde bir çok şiddetler gösterip haksız yere bir çok kanlar döktüğü için halkın lânet ve nefretini celbeden ve hattâ «Kanlı-Ca'fer» diye şöhret bulan donanma kumandanı Ca'fer Ağa hakkında yükselen şikâyetler üzerine Sultan Süleyman babasının Deryâ Kapdanına derhal işten el çektirip sorguya çekilmesini emretmiş ve isnâd edilen cinâyetler sâbit olduktan sonra da idam ettirmiştir. Hür insanları esir diye satmıya kalkışmış bâzı sancak beyleriyle saltanat tebeddülünden istifade için bâzı mühim adamları tehdide kalkışan bir takım silâhdarların idamı da Sultan Süleyman'ın bu ilk icraâtı içinde zikredilir. Bütün bunlar o muazzam imparatorluğun üç kıt'a üzerindeki hudutlarına kadar cülûs haberleriyle beraber aksetmiş ve her tarafta halk kütlelerine emniyet ve adalet duyguları vermiştir. — Kanunî'nin kanunîliği, yâni Osmanlı tarihinde cihangirliğinden ziyade adaletini gösteren bir isim bırakmış olması yalnız kâğıt üstünde bir takım kanunlar tedvin ettirmiş olmasından değil, bilhassa nizâma ve hakka riâyet etmiş ve ettirmiş olmasındandır Sultan Süleyman'ın en

büyük cephesi, tahta çıkar çıkmaz ilk icraâtiyle tezâhüre başlıyan işte bu adalet cephesidir; zaten Yavuz devriyle Kanunî devrinin en büyük farkı işte bu cephededir Osmanlı tarihinde Yavuz'un şiddet devrini Kanunî'nin adalet devri tâkib etmiştir. Bu iki devrin her ikisi de imparatorluğun teşekkül ve tekâmülünde zarurî birer merhaledir: İkinci Bâyezid'in devleti inhilâle ve memleketi anarşiye doğru götüren gevşekliğinden sonra Yavuz'un lüzumundan fazla sürmüş olmıyan şiddet devri büyük bir ihtiyaca tekabül etmiş ve bu ihtiyaç temin edilip devlet kurtarıldıktan sonra Kanunî'nin adalet devri artık nizam ve intizam ihtiyacını karşılamıştır. Osmanlı imparatorluğunun ondan sonra dört asır yaşıyabilmesi işte bu iki zarurî devrin temin ettiği hayatiyyet sâyesindedir. Birbirini tâkib eden bu devirler arasındaki fark, Selim'le Süleyman arasındaki zihniyet farkının tabiî bir neticesidir; Hoca-Sa'düddin'in «Tâc-üt-tevârîh» inde bu zihniyet farkını çok güzel gösteren tarihî bir münâkaşa vardır; bu münakaşa o büyük müverrihin babası ve Yavuz'un meşhur nedîmi Hasan-Can'ın ağzından nakledilir. Bir gün Kanunî'nin huzurunda Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa, padişahın kendi babasını tenkid etmekte olduğundan bahsederek Sultan Selim'i çok yakından tanıyan Hasan-Can'dan şu üç noktanın izahını istemiştir

1 — Elçiye zevâl olmadığı halde Yavuz Sultan Selim İran şâhının elçilerini ne hakla hapsettirmiştir?

2 — Şâh İsmail'in Çaldıran'da esir edilen nikâhlı karısı ne hakla bir başkasına nikâhlanmıştır?

3 — İpek tüccarlarının malları hangi hak ve kanuna istinaden müsâdere edilmiştir?

Efendisini müdafaa etmek istiyen Hasan-Can'ın bu üç suâle verdiği cevaplar Hoca-Sa'düddin'e göre Sultan Süleyman'ı tatmin etmiştir! Tabiî bu bir tatminden ziyade bir sadâkatin takdirinden ibaret olmak lâzımgelir. Her halde şurası muhakkaktır ki gerek devletler hukuku, gerek şahsî hukuk bakımından bu üç hareket Kanunî'nin havsalasına sığacak şeylerden değildir Hattâ sefirlerin hapis ve idamı gibi bâzı hareketler birer mukabele-i-bi-l-misilden ibaret olduğu halde bunları bile hoş görmediği anlaşılmaktadır; zaten kendisi babasının bu şiddetli icrâatından telâfisi mümkün olanları derhal tashih etmiştir. Muhtelif Osmanlı menbâlarında Kanunî'nin «Adalet ve nasfet»i, «Reâyâya müdârâ ve istimâlet» leri hakkında fasıllarla menâkıbı vardır. Gerek bunların, gerek Sultan Süleyman devrindeki muhtelif icraâtın tetkikinden çıkarılabilecek belli başlı neticeler şöyle sıralanabilir :

1 — Yavuz'un şiddetli ve örfî hareketlerine mukabil Kanunî devrinde halkın can, mal ve namus masûniyyeti vardır ve bu insanî haklar itibariyle din ve milliyet farkı yoktur; meselâ padişahın bir seferinde Tuna nehrinin öte yakasında görülen bir levha şöyle tasvir edilir :

«Asker-i mûr-şümâr ile Saâdetlü Pâdişâh-ı Âlî-mıkdâr giderken yemîn-u-yesârmda çift sürüp ekin eken, tavuk ve puğaçasın askere fürukht içün yola getüren reâyâya ve bu ticâreti iden avretlerüne dahî avuç avuç altın ihsâniyle gınâya irişdirirlerdi».

Harbe giden bir istilâ ordusuna peşin parayla öteberi satmak üzere hıristiyan tebaanın kadınlarıyla beraber yol boylarına kendiliklerinden üşüşmeleri için can, mal, ırz ve namus masuniyyetlerinin tamamiyle müemmen olması ve netice itibariyle Kanunî devrindeki içtimaî nizâmın bugünkü Avrupa devletlerine bile örnek olabilecek bir dereceye varmış bulunması lâzımgelir. Sultan Süleyman zamanında bu hukukî vaziyet kanunî hükümlerle de teyid edilmiştir. Meselâ «Kanun-nâme-i Âl-i Osman» da tarlaya girip ekinleri çiğnemek ve hattâ hayvanlara çiğnetmek dayak ve para cezalariyle karşılanır:

«Ve eger bir kişinin atı ya katırı ve öküzü ya hımârı ekine girerse davar başına beş çomak urup beşer akça cerîme alına»

şeklinde muhtelif maddeler vardır; fakat bu hafif cezaların yalnız sulh zamanlarına münhasır olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü Kanunî'nin muhtelif seferlerine ait ruznâmelerde halkın malına ve tarlasına zarar veren ordu mensup-

larının derhal idam edildikleri görülmektedir! — Meselâ 1526 = 932 Macar seferinde ordu Meriç boylarından geçerken 10 Mayıs = 28 Receb Perşenbe günü «Atı ekine girdiğiyçün bir herifin boynu urulmuş» olduğu gibi, 1529 = 935 Viyana seferinde de Türk ordusu Belgrad'ın ötesinde «Eski-Hisarlık» mevkiine geldiği zaman 20 Temmuz = 14 Zülka'de Salı günü «Atı tarlaya girdiğiyçün bir Sipâhi'nin boynu urulmuştur»! 1538 = 945 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına da bakınız. Bu misallerde cürme nisbetle cezanın şiddetli olması, harb halinin hasıl ettiği fevkalâde vaziyetten dolayıdır: Hattâ bu kadar adalet karşısında bâzı düşman kalelerinin müdafaasız teslim oldukları ve bâzı Avrupa memleketlerinden bir takım hıristiyan âilelerinin muntazam bir idare altında yaşamak için Türkiye'ye muhaceret ettikleri hakkında bile muhtelif rivayetler vardır! Her halde şimdiki Garp medeniyeti henüz o seviyyeden çok uzaktır. İşte bir taraftan hak ve kanun zihniyetinin harb meydanlarında bile hüküm sürmekten hâlî kalmaması, bir taraftan da Türk adliyesinin bütün dünyaya örnek olacak mükemmel bir müessese haline gelmesi, yeni İngiliz müelliflerinden «Fairfax Downey»nin dediği gibi nihayet İngiltere kralı «Sekizinci Henri» nin İngiliz adliyesinini ıslâh için Türkiye'ye bir tetkik hey'eti göndermesiyle neticelenmiş ve bu suretle Türk adliyesi İngiliz adliyesine ilk örnek olmak şerefini kazanmıştır.

2 — Kanunî devrinde devlet idaresi çok sıkı bir nizâm altındadır: Memurların terakkisi, tâyini, azli ve becâyişi padişahın bile bizzât riâyet edip ihlâlinden büyük bir dikkatle içtinâb ettiği bir takım mevzûâtâ tâbidir. «Peçevî» bu noktayı şöyle anlatır:

«Cümle hükkâm adl-u-insâf ile hareket idüp azilden khavf iderdi ve töhmet ile ma'zûl olursam bir dahî mansıb yüzün görmezem dir idi»

İşte bundan dolayı hiç bir memur sebebsiz olarak azledilemez ve kanunî bir sebebten dolayı azledilenler de umumiyetle bir daha istihdâm olunmazdı. Tabiî bu vaziyet memurların her türlü haksız muâmeleleriyle irtikâp ve irtişâlarına maddeten imkân bırakmıyordu:

«Zamân-ı Şerîfleründe irtişânun nâmı yoğ idi».

Memuriyetlerin tevcihinde ehliyet ve iktidardan başka hiç bir şeye kıymet verilmediği ecnebilerin ve hattâ düşmanların bile itirafiyle sabittir; meselâ Kanunî'nin son devirlerinde senelerce Türkiye'de bulunmuş olan meşhur Avusturya sefiri «Busbek» bu noktayı şöyle anlatır:

«Hiç kimse sırf filanın neslinden gelmiş olmak dolayısıyle digerlerinden mümtaz bir mevkie çıkamaz.... Sultan her kesin vazife ve memuriyetini tevcih ederken ne servete ehemmiyet verir ve ne de boş ricalarla iddialara kulak asar Yalnız liyakate bakar, seciye arar, fıtrî kabiliyet ve istidâdı düşünür; işte bu suretle her kes kendi liyakat ve istihkakına göre mükâfat görür. Her memuriyetin başında o vazifeyi ifaya muktedir bir kimse vardır: Türkiye'de her kes kendi mevki ve ikbalinin bânisidir... Türkler insanlarda meziyyetin irsen intikal ettiğine ve bir mirâs gibi elde edildiğine inanmazlar... Namussuz, tenbel ve âtıl olanlar hiç bir zaman yükselemezler, itibarsız ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin her teşebbüslerinde muvaffak olarak hakim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hududlarını genişletib durmalarının sırrı işte bu noktadadır.»

Kanunî devrinde uzun zaman Vezir-i-a'zam olduktan sonra «Vezâret-i-uzmâ âdâbın» daha evvelki devirlerle kendi devrinde «gördüğü ve işittüğü üzre» kaleme alıp «Âsafnâme» isminde küçük bir risâle tertib eden meşhur müverrih Lûtfi Paşa o parlak devrin bu husustaki zihniyyetini şu cümleyle ifade etmektedir:

«Ashâb-ı devlete rüşvet marazı kebâir ve mel'un bir illet-i bî-ilâcdur ve devletün ihtilâline bâisdür».

Lûtfi Paşa halkın dedikodusuna sebeb olabilecek erzak istifçiliğinden bile haşyetle bahsedip Allaha sığınır:

«Erbâb-ı menâsıbbun kimi pirinç bezirgânı ve kiminün hânesi attâr dükkânı olmamak gerektür: Bakkalluk ve naûzu-billâhi-teâlâ sarrafluk eylemek gibi».

İşte bundan dolayı devlet erkânının kapıları beş vakit cemâatle namaz kılmak vesilesiyle halka açıktır ve bu vaziyet vüzerânın hususî hayatını bile halkın da-

imî kontrolü altında bulundurmak demektir; Lütfi Paşa bu güzel âdeti bir kaide şeklinde ifade etmektedir:

«Vezir-i-a'zam ve sâir vüzerây-i izâm behemehal salavât-ı hamseyi cemâat ile hânesünde edâ idüp ve kapusu açuk olup ibâdullâh ile buluşması âsân olmak gerekdür».

İşte bundan dolayı:

«Vezir-i-a'zam olanlarun evkaatı mühimmât-ı saltanata masrûf gerekdür: Takayyüd-i-binâ ve saz ve söz ve maâzallâh ayş-u-işret münâsib değüldür. Müdebbir bunları ittüğü vakitde sâir nâsun zaptu güç olur. Ol makama geldükten sonra münâsib olan sükût ve tekvâdur: Erbâb-ı hükûmete sükût kadar bir büyük vekar olmaz; mümkün mertebe nefsini salâha ve âlemi ıslâha sa'yitmek gerekdür».

İşte bu gibi kaidelere riâyet etmediklerinden dolayı azledilen memurlar sefâlette bırakılmamak için bu gibilere bir nevi mâzuliyet maaşı şeklinde «arpalık» verilirdi. Azil gibi becâyiş için de kanunî ve meşrû sebeb lâzımdı işte bundan dolayı ayni bir yerde ve ayni vazifede 20, 30 ve hattâ 35 sene kalan valilerle hâkimler görülmüştür.

3 — Sarayın hükûmet işlerine keyfî müdâhalesini hükümsüz bırakarak bir vazife ve salâhiyet ayrılığı temin edilmişti. «Selânikî» tarihinde bu vaziyet bütün vuzuhiyle tenvir eden bir fıkra vardır: Sonraki devirler için âdetâ bir ibret dersine benziyen bu fıkraya göre bâzan Kâğıthâne taraflarından ava çıkan Sultan Süleyman oralarda Bizans devrinden kalma su yollarına ait bâzı enkaza tesadüf edip bunları imâr ederek Istanbul'a akıtmak istemiş, payıtahtın gittikçe artan nüfusiyle mütenâsip bir su siyaseti tasarlamış ve bu işlerde ihtisâsiyle tanınmış «Nikola» isminde bir mühendisi bir kaç kere Kâğıthâne'ye celbedip kendisinden izahat almış: Fakat padişahın hükûmet işlerine müdâhalesi demek olan bu hareket Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya aksedince işin rengi değişmiş; paşanın emriyle su mühendisi derhal tevkif edilip bir kaç gün nezaret altına alınarak padişahla temasına meydan verilmemiş; mesele halkın diline düşmüş; Kanunî bir gün Kâğıthâne'ye gidip işi anlayınca «Ayak-divânı idüp» Rüstem Paşa'ya serzenişte bulunmuş; «Selânikî» tarihinde Padişahla Paşanın bu unutulmaz muhâveresi şöyle kaydedilir:

— Su yolcu zimmînin habsine bâis nedür?

— Ben kulunun haberi yoğ iken İzz-i Huzûr-i Hümâyunda küllî Hazîne masârifiyçün yol açup mukaddimât bast ittüğünün sıdk-u-istikaametine vâkıf olmak içün bir kaç gün saklanmışdır. Görülsün, söyledüp bilelüm ne minvâl üzre olacakdur!

Rüstem Paşa'nın bu sözleri, Sarayın Hükûmet işlerine müdâhalesi karşısında bir «salâhiyyet» meselesi çıkarmak demektir; Sadr-ı-a'zam, Osmanlı tarihinin en muhteşem ve en şanlı padişahına karşı:

— Benim haberim olmadan sen böyle şeylere karışamazsın ve devletin başına keyfî kararlarınla bir masraf kapusu açamazsın! Bu işi hükûmet tetkik edecek ve eger icab ederse hükûmet yapacaktır: Seninle temasma mâni olmak için mühendisi nezaret altına aldırdım; çünkü benim salâhiyetim dahilinde olan işlere sen müdâhale edemezsin!

demek istiyor; yalnız bu fikrini bir hükümdar huzurunda kullanılabilecek en hürmetkâr ifadelerle arzediyor. Kanunî devrinin en büyük kuvveti, vezirine işte bu sözleri söyleten ve padişahına da bunları dinleten kanun zihniyetinin hâkimiyyetindedir. Rüstem Paşa'nın padişahı mühendisle ihtilâttan men'ettikten sonra ona böyle bir hitabda bulunabilmesi demek, Saltanatla Hükûmet arasındaki vazife ve salâhiyet hududunu bütün vuzuhiyle tayin etmesi demektir Tabiî kanunun bu derece hâkimiyyeti, mutlakıyyet içinde âdetâ meşrutî bir zihniyet gibidir. Sarayla Hükûmet arasında görülen bu vazife ve salâhiyet ayrılığı hakkında Koçu Bey de bir çok izahât verir; onun izahına göre «Doksan yüz seksen iki [= 1574 — 1575] tarihine gelince vüzerây-i izâmda istiklâl-i tâm olup Vezâret-i-uzmâ sadrında olanların umûruna bir ferd müdâhaleye kaadir değil idi; kabz-u-bast ve azl-ü-nasb ellerinde olup padişah ile kendiler bey-

ninde olan muâmelâta kimesne vâkıf değil idi ve bir maslahata müdâhaleye kimesnenin zöhresi yoğ idi».
Hattâ Koçu Bey'in kanâatince eski Osmanlı şevket ve kudreti işte bu vaziyetin neticesidir :
«Selâtin-i âl-i Osman bunca azîm-üş-şân ve kişver-sitân olduklarının hikmeti budur ki vüzerâsından birisi mesned-nişîn-i Vezâret-i-uzmâ ve sadr-nişîn-i Vekâlet-i-Kübrâ oldukda zimâm-ı istiklâl eline virülüp umûr-i saltanata andan gayri bir ferd müdâhale itmez».
Zaten Osmanlı müesseselerinin bilhassa XVII inci asırdan itibaren inhitâta başlamasından evvel vüzerâ ile ulemânın en şiddetli padişahlara karşı bile vazife ve salâhiyet bakımından cephe aldıklarına ve hattâ kanun hâkimiyyetini saltanat nüfuzundan üstün tuttuklarına ait bir çok misaller vardır: Meselâ Bursa Kadısı Molla Fenârî Yıldırım Bâyezid'in mahkeme huzurunda şâhidliğini reddetmiş, meşhur Şeyh-ül-islâm Zenbilli-Ali Efendi Yavuz'un siyaseten verdiği bâzı idam cezalarını şerîat ahkâmına mugayir görerek uzun ve şeddetli bir vazife ve salâhiyet münakaşasından sonra geri aldırmış ve nihayet Kanunî Sultan Süleyman bâzı kimseleri terfi ettirmek istediği halde kanun müsâid olmadığı için hükûmetin itirazına uğramıştır! Bu kanun hâkimiyyeti ve hükûmetin saraya itiraz salâhiyeti bilhassa Kanunî devrinde kat'î ve umumî bir kaide mahiyetini almış ve Vezir-i-a'zam Lûtfî Paşa «Âsafnâme» sinde Osmanlı medeniyetinin bu güzel teâmülünü şöyle ifade etmiştir

«Vezir-i-a'zam Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretlerine umûr-i din-ü-devlete lâzım olanı tevkif itmeyüp hakkı söylemek gerekdür... Vezir-i-â'zam Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretlerine ekseri sözünde [Saâdetlü Pâdişâhum, ben boynumdaki yükü ayırdum, doğrusun söyledüm, Rûz-i-cezâ'da şimden sonra cevâbı siz virün!] dimekdür».
Paşa kendisinin Sultan Süleyman'a karşı işte böyle davrandığını anlatır.

4 — Sultan Süleyman malî adalet, yâni vergilerin tarh ve tahsilinde halkı her türlü zulüm ve tazyikten sıyâset hususunda da bütün devirlerle devletlere örnek olacak bir titizlik göstermiştir. «Hammer» onun bu zihniyetini çok güzel gösteren bir misal anlatır Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa bu vilâyetin vergisini «Mısır hazînesi» ismiyle Istanbul'a göndermiye başlıyan ilk validir; gönderdiği vergi mıkdarı senede sekiz yüz bin duka altını tutmaktadır. Fakat Süleyman Paşa oradan başka bir vazifeye nakledildikten sonra yerine tayin edilen Husrev Paşa bir sene vazife gördükten sonra sekiz yüz bin yerine bir milyon iki yüz bin duka altını göndermiştir! Bu mıkdar, eskisinden dört yüz bin altın fazladır İşte bu fazlalık Kanunî'nin derhal işe müdâhale etmesine sebeb olmuş ve Husrev Paşa'nın halka zulmederek fazla para toplayıp toplamadığının hemen tahkikini emretmiştir. Husrev Paşa kendisini müdafaa etmek için bu fazlalığın Mısır'daki irvâ ve iska tedbirlerinden dolayı mahsulün fazlalaşmasından ve selefi zamanında bir donanma inşâ edilerek büyük masraflara girişildiği halde kendi zamanında öyle bir masraf olmadığından bahsetmişse de bunlar Kanunî'yi tamamiyle tatmin etmediği için Husrev Paşa azledilmiş, yerine tekrar Süleyman Paşa gönderilmiş ve dört yüz bin altın tutan fazla para devlet hazinesine mal edilmiyerek su işlerine sarfedilmiştir.
İdare tarihimizde Kanunî devrini Yavuz devrinden ayıran en mühim fark, işte bu gibi tedbirlerle tezâhür eden bir zihniyet farkıdır).

1521 = 927

6 Şubat = 27 Safer, Çarşanba: Saltanat tebeddülünü fırsat ittihaz eden Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin ısyanı ve istiklâlini ilânı üzerine sevkedilen kuvvetlere karşı Mastaba muharebesinde mağlûbiyyeti ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi.

(Bu muharebe için 7 Safer = 17 Kânunusâni Perşenbe, 17 Safer = 27 Kânunusâni Pazar ve 20 Safer = 30 Kânunusâni Çarşanba tarihleri de rivayet edilir; bir ri-

vayete göre de muharebe 17 Safer = 27 Kânunusâni Pazar günü vukua gelmiş ve bu tarihten on gün sonra 27 Safer = 6 Şubat Çarşanba günü de Canbirdi yakalanıp kafası kesilmiştir. — Vaktiyle Kölemen sultanına ihânet ederek Osmanlılara hizmet ettiği için Yavuz Sultan Selim tarafından Şam valiliğine tayin edilmiş olan Canbirdi bu sefer de Yavuz'un vefatiyle Kanunî'nin cülûsunu ve bilhassa yeni metbûunun tecribesiz bir genç oluşunu fırsat ittihâz ederek Osmanlı padişahına ısyan ve istiklâlini ilân etmiştir. Bu adamın Hırvat cinsinden bir İslâv olduğu rivayet edilir: Bu rivayete göre İkinci Bâyezid devrinde Osmanlı akıncıları tarafından esip edilip Istanbul'a sevkedildikten sonra Mısır sultanına hediye edilen yirmi esir içinde Kahire'ye gönderilerek Kölemen hizmetine girmiştir. Canbirdi bu sefer ısyan hareketlerine başlamadan evvel, bir taraftan İran Şâhı İsmail-i Safavî ile münasebâta girişmiş, bir taraftan Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı-a'zamı «Fabrizio de Carretto» ya adam gönderip ittifak ederek silâh ve cephanece yardımlar gördükten başka topçuluk mütehassısları bile getirilmiş ve bir taraftan da kendisi gibi Kölemenlerden ayrılarak Osmanlılara hizmet ettiği için Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır valiliğine tayin edilmiş olan Hayr-Bay'a mektup yazıp onu da kendisiyle beraber harekete dâvet etmiş. Hayr-Bay Canbirdi'ye verdiği cevapta bu teşebbüsün muvaffakıyyeti için her şeyden evvel bir kere bütün Suriye'nin ve bilhassa Haleb'in işgali lüzumundan bahsederek onu idare etmekle beraber, Canbirdi'nin mektubunu derhal Sultan Süleyman'a göndermiştir. — Canbirdi'nin ısyan hareketinde topladığı ordu mıkdarı âzerinde ihtilâf vardır Şark ve Garp menbâlarında zikredilen rakamlar on beş bin sekiz yüzden kırk bine kadar çıkmaktadır. Bu meşhur âsinin ilk hareketi Hama ve Humus taraflarını yağma etmekle başlamış ve ondan sonra da Haleb'i muhasara etmiştir. Halep Beylerbeyi Karaca Paşa Trablus, Hama, Humus vesaire sancak beylerini de etrafına toplıyarak şiddetli bir mukavemet gösterdiği sırada Kanunî'nin tenkil kuvvetleri de mevsimin kış olmasına rağmen büyük bir sür'atle harekete geçmiştir. — Tenkil kuvvetlerinin baş-kumandanlığına üçüncü vezir Ferhad Paşa tayin edilmiş ve Dulgadır beyi Şehsüvar-oğlu Ali Bey de yardıma memur edilmiştir. Ferhad Paşa'nın maiyyetindeki kuvvetler, dört bini Yeniçeri olmak üzere sekiz bin kadar gösterilir; Ali Bey'in kuvvetleri de nihayet işte bunlarla birleşmiştir: Fakat Şehsüvar-oğlu Ali Bey Ferhad Paşa'dan evvel Haleb'e varmış, Ferhat Paşa sonradan yetişmiş ve hattâ bir rivayete göre Ali Bey Hama ve Humus yolunda Canbirdi'yi tâkib ederken Ferhad Paşa arkadan yetişebilmiştir. — Ferhad Paşa'nın Haleb'e muvâsalatı 23 Kânunusâni = 13 Safer Çarşanba gününe, Haleb'den Şam'a hareketi 27 Kânunusâni = 17 Safer Pazar gününe ve Mastaba'ya muvâsalatı da 5 Şubat = 26 Safer Salı gününe müsâdif gösterilir; bununla beraber Haleb'e muvâsalat ve oradan hareket günlerini bu tarihlerden ikişer gün evvel gösteren bir rivayet daha vardır. — Canbirdi bu tenkil kuvvetlerinin büyük bir sür'atle yaklaşmaka olduğunu haber alınca Haleb muhasarasını bırakarak Şam'a çekilmiş, Yavuz'un Şam muhâfazasına memur ettiği Yeniçerileri bir ziyâfete dâvet ederek yemek yerlerken birdenbire hepsini kılıçtan geçirmiş ve nihayet Haleb üzerinden Şam'a gelen tenkil kuvvetlerini karşılamak üzere şehirden çıkıp «Mastaba» meydanında giriştiği muharebede sabahtan öğleye kadar altı saatte mağlûb olduktan sonra canını kurtarmak için bir iki adamıyla beraber kaçmıya mecbur olmuştur. — Canbirdi-Gazâlî'nin bir kaç gün derviş kıyâfetiyle ötede beride dolaştıktan sonra «Ali» ismindeki hazinedârının ihânetine uğradığı ve Ferhad Paşa'nın ilân ettiği mükâfata imrenen Ali'nin Osmanlı kuvvetlerine mürâcaat ederek efendisinin gizlendiği yeri haber verdiği rivayet edilir. Diger bir rivayete göre de Canbirdi Arapların meşhur Aneze aşiretine iltica etmek üzere kaçarken tâkipçiler tarafından okla vurularak öldürülmüştür; fakat en kuvvetli rivayete nazaran Mastaba muharebesinden bir kaç gün sonra yakalanıp kafası kesilmiş ve kesik başı o zamanın usulünce İstanbul'a gönderilip teşhir edilmiştir. — Canbirdi-Gazâlî'nin istiklâlini ilânından Mastaba muharebesine kadar takriben iki ay Şam'da saltanat sürdüğü rivayet edilir. — Yavuz'un Kudüs, Gazze, Safed ve Nablus sancakla-

rından teşkil ettiği eyâlet valiliğine 1517 = 923 senesi 25 Eylül = 9 Ramazan Cuma günü tayin edilmiş olan Canbirdi 1521 = 927 senesi 6 Şubat = 27 Safer Çarşanba günü vukua gelen Mastaba muharebesine kadar 3 sene, 4 ay, 12 gün valilik etmiştir: Kudüs'ten Şam'a nakli için 1518 = 924 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız.. — Kanuni bu sür'atli tenkil hareketinin muvaffakıyetle neticelendiğini haber alınca Şam valiliğine Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa'yı tayin etmiş ve Ferhad Paşa'yı da Canbirdi ısyanının inkişâfına göre hareket etmek üzere hudut boylarına asker toplamış olan Şah İsmail'e karşı Kayseri cıvarında ordu kurup beklemiye memur etmiştir).

17 Mayıs = 9 Cumâda-l-âhire, Cuma: «Sultan-Selim» câmiinin temel atma merâsimi.

(«Selimiyye» ismiyle de anılan Sultan-Selim câmiini Kanunî Sultan Süleyman babasının nâmına yaptırmıştır; mimârının Sinan olduğu rivayet edilir; Sultan Selim'in türbesi de bu câmi ile beraber yapılmıştır. Temel atma merâsiminde ilk taşı Kanunî kendi eliyle koymuştur. — İnşaâtın ikmâli için 1522 = 929 vukuâtının «Teşrinisâni-Kânunuevvel = Muharrem» fıkrasına bakınız).

18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Birinci «Sefer-i Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «İlk Engerus seferi» denilen Belgrad seferine hareketi.

(Feridun Bey «Münşeât» ındaki Belgrad seferi ruznâmesinde Kanunî'nin İstanbul'dan «11 Cumâda-l-âhire sene 927 yevm-üs-Sebt fî 18 Mayıs» tarihinde hareket etmiş olduğundan bahsedilmektedir; Peçevî ile Nişancı ve Solakzâde tarihlerinde de hep «11 Cumâda-l-âhire» den bahsedilir; fakat bu Hicret ayının 11 inci günü Mayıs'ın 18 inci gününe değil, 19 uncu gününe müsâdiftir ve fazla olarak 19 Mayıs «Cumartesi» değil, «Pazar» dır; halbuki Ruznâmede «18 Mayıs Cumartesi» gününden bahsedilmektedir; burada bir taraftan işte bu noktaya ve bir taraftan da «Müneccim-başı» tarihinde 11 inci gün yerine 10 uncu gün esas ittihâz edilmiş olmasına istinaden 18 Mayıs Cumartesi gününe tesadüf eden 10 Cumâda-l-âhire tarihi tercih edilmiştir. — Kanunî'nin bu Macar seferi çok meşrû bir sebebin pek haklı ve tabiî bir neticesidir: Macaristan'ın taahhüd etmiş olduğu haracı istemek için gönderilmiş olan Türk elçisi Behram-Çavuş bir rivayete göre tahkir ve hapsedilmiş ve diger bir rivayete göre de idam edildikten sonra burnuyla kulakları kesilip Kanunî'ye gönderilmiştir! Dahilî siyasetinde kanun ve adalet prensiplerini esas ittihâz eden Kanunî, haricî siyasetinde de devletler hukukuna tamamiyle riâyeti prensip ittihâz emiş olmakla meşhurdur ve hattâ onun bu zihniyeti Garp menbâlarında bile teslim edilmektedir. Bu kadar dürüst bir zihniyet için Behram-Çavuş'un uğradığı âkıbet tabiî harb ilânının en vahsiyâne şekli demektir. Bu vahşet Macar kralı «İkinci Lajos» un emriyle yapılmıştır Bohemya'da saltanat süren «Jagellon» hanedanına mensub Macar krallarının ikincisi ve «Vladislas» ın oğlu olan «Lajos» un ismi Osmanlı menbâlarında «Layoş» ve «Lavoş» gibi şekiller alır ve Garp Menbâlarında da «Louis II» diye anılır. İdaresizliği ve acziyle Macar krallığını inkırâza sürükliyen bu toy kralın Türk elçisine yaptığı muâmelenin hakikî sebebi bir vatan ve milliyet duygusu değil, alelâde bir para„ meselesidir: Macaristan o sırada pek müşkil bir malî ve iktisadî buhran içindedir; memleketin bütün parası halkın aşağı tabakalarını ezerek zenginleşen zâdegân ve Rühbân sınıflarının kasalarındadır; hattâ bu yüzden kral ve hükûmet hudut boylarındaki kalelerin askerî masraflarını bile temin edemiyecek hale gelmiştir; tabiî böyle bir vaziyette Türk hazinesine verilecek haracın Rühban ve Zâdegân kasalarından çıkması lâzımgelir «İkinci Lajos» un Türk elçisine yaptırdığı çirkin muâmele işte bu zengin sınıfların tesirine kapılmış olmasından mütevellit sayılır. O zamanki dünyanın en muntazam ve kudretli ordusunu

temsil eden bir elçiye karşı böyle bir muâmelenin ne müdhiş bir çılgınlık olduğunu izaha tabiî lüzum yoktur. — Bâzı Garp menbâlarında Kanunî'nin dahilî gaileleri tesviye ettikten sonra Macar seferine çıkması, Yavuz'un ölüm döşeğinde kendisine Şark'ı bırakıp Garb'a teveccüh etmesini vasiyet etmiş olmasıyla izah edilmek istenirse de, Türk sefirine yapılan muamele ortada dururken bu gibi tevillerin tabiî hiç bir kıymet ve ehemmiyeti olamaz Yavuz'a izafe edilen vasiyetler için 1520 = 926 vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin hayatını Garp menbâlarına istinaden tetkik etmiş olan «Fairfax Downey» Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan bu ilk seferine, hareketinden bahsederken, dünyanın hiç bir devrinde hiç bir ordunun o zamanki Türk ordusu kadar intizam içinde kuvvet ve kudret gösterememiş olduğundan bahseder. — Padişahın hareketinden evvel Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa Istanbul'dan İpsala'ya hareket etmiş ve Anadolu'da bulunan üçüncü vezir Ferhad Paşa'ya da Rumeli'ye hareket emri verilmiştir. — «Dânişmend-Reis» kumandasında kırk elli gemiden mürekkep bir hafif filo da Karadeniz'den Tuna'ya sevkedildiği gibi, Tuna ve Sava cıvarındaki sancak beylerine de dört yüz «At kayığı» hazırlanması emredilmiştir. — Bu seferin hedefi, vaktiyle Fatih devrinde zaptedilemediği için Macarların elinde kalan Belgrad'ın fethiyle Macaristan'ın Türkiye tarafındaki en mühim kapusunu açmaktır Bu plân büyük Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumundur)

27 Mayıs = 19 Cumâda-l-âhire, Pazartesi: Kanunî'nin Istanbul'dan Edirne'ye gelişi.

(Padişahın Edirne'ye muvâsalatı Belgrad seferi ruznâmesinde bu Hicret ayının 20 nci Pazartesi gününe müsâdif gösterilir Halbuki Pazartesi günü o ayın 19 uncu gününe tesadüf etmektedir. Kanunî'nin bu ilk seferine ait olarak aşağıda gelecek tarihlerde de ruznâme ile hakikî takvim arasında bu bir günlük fark teselsül edecektir Fakat bu fark günlerin isimlerinde değil, yalnız rakamlarındadır; bu mesele için yukarıki fıkranın baş tarafındaki izahata bakınız. — Sultan Süleyman Edirne'de asker, ahali ve Rumeli beyleri tarafından karşılanmış, Edirne sarayına inmiş, beylerin kendisine takdim ettikleri «pişkeş» leri kabul etmeyip kendilerine bırakmış ve sefer hazırlıklarıyla meşgul olarak beş gün Edirne'de kalmıştır).

1 Haziran = 24 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Edirne'den hareketi.

(Edirne softaları da sancak çekip padişahın ordusuna gönüllü olarak iltihak etmişlerdir).

9 Haziran = 3 Receb, Pazar: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı.

(Pişdar olarak hareket etmiş olan Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, padişahı işte burada karşılamış ve ahali de istikbale çıkmıştır. Kanunî Filibe'de iki gün kaldıktan sonra üçüncü günü yoluna devam etmiştir).

10 Haziran = 4 Receb, Pazartesi: Filibe'de Divan kurulup hareket plânının müzakeresi.

(Muhtelif menbâlardaki izahatın mukayesesinden anlaşıldığına göre bu hususta iki cereyan vardır Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın temsil ettiği fikre göre bu seferin hedefi, Macaristan'ın askerlikçe kapusu demek olan Belgrad'ın fethinden ibaret olmalı ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın fikrine göre de Belgrad arkada ve ablukada bırakılıp Budin üzerine gidilmelidir. Netice itibariyle bu iki fikrin birincisi kabul ve tatbik edilmiştir. — Aşağıda bu sene vukuâtının «17 Temmuz» fıkrasında görüleceği gibi, bir aralık Kanunî ikinci fikre temayül etmişse de hükûmet erkâniyle ümerâdan bâzılarının birinci fikri müdafaada ısrar etmeleri üzerine bu temâyülünden vazgeçmiştir).

11 Haziran = 5 Receb, Salı: Kanunî'nin Filibe'den hareketi.

(Edirnede olduğu gibi Filibe'de de softalar sancak çekip gönüllü olarak orduya iltihak etmişlerdir).

16 Haziran = 10 Receb, Pazar: Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı.

(Padişah Sofya'da altı gün kalmış ve bu müddet zarfında Anadolu'dan gelen üçüncü vezir Ferhad Paşa üç bin deve yükü barut, kurşun vesair mühimmât getirerek askerleriyle beraber işte burada orduya iltihak etmiştir. Paşa'nın arkasından otuz bin deve daha gelmiştir. Sofya, Semendire, Alacahisar ve Vidin reâyâsı on bin araba un ve arpa vermekle mükellef tutulmuşsa da hepsinin parası ve nakliye ücretleri peşin olarak hazineden tesviye edilmiştir Kanunî'nin harb halinde bile müsâdere usulüne tenezzül etmemesi idâresinin adâleti bakımından bilhassa tetkik edilecek mühim bir noktadır; hattâ onun bu hususiyyeti :

Reâyâyı raiyyet idüben terkitti tâlânı

gibi mısrâlarlâ edebiyata bile aksetmiştir).

22 Haziran = 16 Receb, Cumartesi: Sultan Süleyman'ın Sofya'dan hareketi.

(Son tedbir Sofya'da ikmal edildikten sonra Padişah hareket ederken Edirne ve Filibe'de olduğu gibi Sofya softaları da sancak çekip gönüllü olarak orduya iltihak etmişlerdir. Tabiî böyle hareketler, bu sınıfın o zaman henüz tereddi ve inhitata uğramamış olmasıyla izah edilebilir).

23 Haziran = 17 Receb, Pazar: Tekfur-pınarı konağından Semendire'ye bin yeniçeri gönderilerek Semendire beyi Husrev Bey'in Belgrad ablukasına memur edilmesi.

(Tâkib edilen plânın ana hatları şöyle hulâsa edilebilir: Belgrad abluka altına alınıp muvâsala yolları kesilmekle beraber doğrudan doğruya bu hedef üzerine hareket edilmeyip şehrin şarkında ve garbında iki koldan Tuna ve Sava nehirleri geçilerek Belgrad kalesi Macaristan'dan tecrid edildikten sonra muhasara ve hücum edilecektir. Semendire beyinin ablukaya memur edilmesi işte bundandır. Belgrad'ın cenubuşarkîsinde Semendire üzerinden Tuna'nın geçilmesi ve garbında da Türklerin «Böğür-delen» dedikleri «Sabacz» kalesi alındıktan sonra Sava nehrinden geçilip Belgrad önlerine sarkılması takarrür etmiştir. Bu plân, aşağıda sırasıyla görülecek tatbıkatından anlaşılmaktadır).

27 Haziran = 21 Receb, Perşenbe: Niş cıvarında Divan müzakeresi.

(Bu harb meclisinde verilen kararlar mucibince Dânişmend-Reis'in kumandasındaki Tuna filosunu takviye için beş yüz Yeniçeri gönderilmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da yukarıki fıkrada izah edilen plân mucibince «Böğür-delen= Sabacz» üzerine sevkedilmiştir. Bundan başka Bosna valisi Yahyâ Paşa oğlu Bâli Bey kumandasında Hırvatistan'a ve Mihal-oğlu Mehmet Bey kumandasında Osmanlıların «Erdel» dedikleri Transilvanya'ya Akıncı kolları da sevkedilmiştir Bu Akıncıların Sofya'dan sevkedildikleri de rivayet edilir).

2 Temmuz = 26 Receb, Salı: Kanunî'nin «Sabacz / Schabatz = Böğür-delen» üzerine teveccühü.

(Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa muhasarayı kurmak üzere önden sevkedildikten sonra padişahın da bu nokta üzerine teveccühü kalenin askerlikçe ehem-

miyetindendir. Mora beyi Ömer Bey oğlu Hasan Bey de pişdarlık vazifesini almıştır).

3 Temmuz = 27 Receb, Çarşanba: Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın Belgrad şehriyle cıvarındaki «Zemlin» kalesi üzerine hareketi.

(Eski Osmanlı menbâlarında «Zemin» ismiyle de anılan «Zemun/Zemuni/Zemlin/Semlin» kalesi Tuna üzerinde ve Belgrad'ın karşısındadır. Belgrad'ın fethi için tabiî ilkönce bu kalenin zaptı lâzımdır; onun için Pîrî-Mehmet Paşa hem bu kalenin fethi, hem Belgrad'ın tazyıkı vazifesiyle gönderilmiştir).

7 Temmuz = 1 Şa'bân, Pazar: «Sabacz / Czabacz / Schabatz = Böğür-delen» kalesinin fethi.

(Belgrad'ın garbında ve Sava üzerinde bulunan bu kalenin ismi Osmanlı menbâlarında «Böğür-delen» şeklindedir Eski yazıda bu isim «Böğürtlen» şeklinde bile okunabilirse de bâzı menbâlardan birinci şeklin daha doğru olduğu anlaşıldığı gibi, Ahmed Vefik Paşa'nın «Lehce-i Osmânî» sinden de kelimenin askerî bir ıstılâh olarak «yandan vuran tabya ve istihkâmât» mânâsına geldiği anlaşılmaktadır; bu izaha Şemsüddin Sami'nin «Kamus-i Türkî» sinde de tesadüf edilir. Bununla beraber gene Osmanlı menbâlarında «Şabac/Şabaç» ismi de vardır: 1476 = 881 vukuâtının ikinci fıkrasında görüldüğü gibi, vaktiyle Fatih devrinde ve 1470 = 875 yahut 1471 = 876 tarihinde Belgrad'ı tazyık için Türkler tarafından kurulan bu kale bir müddet sonra Macarların eline geçmiş olduğu için Peçevî «Şabaç» isminden bahsederken «Kefere tevârîhlerinde mukayyed buldum Şa'bân nâm kimesne binâ itmekle nâmından iştikak ile bu nâm vaz'olundu diyü yazmışlar» demektedir! — Bu kalenin fetih tarihi Belgrad seferi ruznâmesinde 2 Şa'bân Pazar gününe müsâdif gösterilirse de Pazar günü Şa'bân ayının ikinci gününe değil, birinci gününe tesadüf ettikten başka, Peçevî tarihinde fetih gününün «Gurre-i Şa'bân» a, yâni ayın birinci gününe tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir Bu seferin gün tarihleri için yukarda bu sene vukuâtının «18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire» fıkrasına bakınız. — Böğür-delen'de Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın kurmuş olduğu muhasara harekâtı Kanunî o civara geldikten sonra büsbütün şiddetlenmiş, padişah o zamanın usulü mucibince şehir malının askere aid olduğunu ilân ettirmiş, «Simon Logodi» ismindeki kale muhâfızının kumandasında bulunan müdâfilerin şiddetli mukavemetlerine rağmen Osmanlı askerleri hendekleri doldurduktan sonra ağaçtan ve ipten merdivenlerle sûrların üstüne tırmanarak şiddetli bir muharebe ile kaleyi fethetmişlerdir).

8 Temmuz = 2 Şa'bân, Pazartesi: Kanunî'nin ilk fethettiği şehir olan «Sabacz = Böğür-delen» kalesine girişi.

(Padişah şehir civarındaki ordugâhından gelip Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile sancak beylerinin tebriklerini kabul ettikten sonra muhteşem bir alayla şehre girmiş ve:

— Evvel fethettüğüm kal'adur, ma'mûr olmak gerekdür!

dediği için şehrin derhal tahkim ve imârına başlanmıştır).

9 Temmuz = 3 Şa'bân, Salı: Sava nehri üzerinde büyük bir köprü kurulmıya başlaması.

(Nehrin karşı yakasına Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa kumandasında gemilerle asker geçirilip o sahil işgal edildikten sonra köprünün bir an evvel yapılması için Sava'nın her iki sahilinden inşaâta başlanmış ve kâfi mıkdar duba yahut

mavna mevcud olmadığı için kazıklar üzerinde ayaklı bir köprü yapmak mecburiyeti hâsıl olmuştur. — İnşâatın tesrii için padişah için sahilde kurulan bir çardakta oturarak her gün sabahtan akşama kadar vezirleriyle beraber işlere nezaret etmiştir).

12 Temmuz = 6 Şa'bân, Cuma: «Zemun/Zemlin» kalesinin fethi.

(Tuna üzerinde ve Belgrad'ın karşısında olan bu kalenin isimleri için yukarda bu sene vukuâtının «3 Temmuz = 27 Receb» fıkrasına bakınız. — O sırada büyük toplarla Belgrad kalesini tazyik etmekte olan Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa Sırpların «Zemun» dedikleri Zemlin yahut Semlin kalesine Semendire beyi Husrev Bey'i topcu kuvvetleriyle göndermiş ve kale şiddetli bir bombardımanla fethedilmiştir).

17 Temmuz = 11 Şa'bân, Çarşanba: Belgrad muhasarasının kaldırılmasını emrederek doğrudan doğruya Macaristan üzerine hareket kararını veren Kanunî'nin bu kararından vazgeçerek muhasaranın devamını emretmesi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «10 Haziran» fıkrasında izah edildiği gibi, Kanunî'nin bu ilk Macar seferine Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa tâkib edilecek hedefin Belgrad fethi olmasını ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da Belrad'ın geride bırakılıp doğru Budin üzerine gidilmesini tavsiye etmişlerdir: İlkönce Pîrî Paşa'nın fikri kabul edilerek ona göre tedbirler ittihâz edilmişse de, Pîrî-Mehmet Paşa'nın Belgrad muhasarasıyla meşgul olmasına mukabil «Sabacz = Böğür-delen» kalesinin fethindenberi ekseriyetle padişahın yanında bulunan Ahmed Paşanın mütemadî telkinleri üzerine Kanunî Belgrad muhasarasının kaldırılmasını ve Macaristan üzerine hareket edilmesini emretmiştir. Fakat bu meselede çok doğru düşünen Pîrî-Mehmet Paşa'nın kuvvetli tarafdarları da vardır Bunların en mühimleri ikinci vezir Mustafa Paşa ile o sırada muvaffakıyetli bir akın hareketinden dönmüş olan Yahyâ Paşa-zâde Bâli Bey'dir. Böğür-delen'de bunlar padişahın huzuruna çıkarak meseleyi münâkaşa etmişler ve nihayet Kanun'yi her şeyden evvel bir kere Belgrad'ın fethiyle Macaristan kapusunun açılmasına iknâ ederek muhasaranın kaldırılması hakkındaki emri geri aldırmışlardır).

18 Temmuz = 12 Şa'bân, Perşenbe: Sava üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli.

(Bu köprünün uzunluğu bin sekiz yüz kulaç gösterilir: 9 Temmuz = 3 Şa'bân Salı günü inşâsına başlanan bu büyük köprü tam on günde ikmâl edilmiştir. Tabiî maksat asker ve ağırlıkların karşı yakaya geçirilmesidir).

26 Temmuz = 20 Şa'bân Cuma: Kanunî'nin Sava nehrinden karşı yakaya geçip «Syrmium = Sirem» arazisine girmesi.

(Padişah toplar atılarak ve Mehter çalarak şenlikler ve alkışlar içinde karşı sahile geçmiştir. Karşı sahil, Tuna ve Sava nehirleri arasındaki arazidir Takriben yedi bin kilometre murabbaı tutan bu kıt'aya Osmanlı menbâlarında «Cezîre-i Sirem», «Memleket-i Sirem» veyahut «Siremiyye» gibi isimler verilir; bu isimler Romalılar devrinden kalan «Syrmium» tesmiyesinden muharreftir; Fransızcada «Syrmie» ve İtalyancada «Sirmia» şekilleri vardır. Bu arazinin vaktiyle ayni ismi taşıyan idare merkezi cıvarında sonradan «Mitroviça» şehri kurulmuştur. Kanunî'nin Sava nehrinden buraya geçmesi Belgrad üzerine yürümek içindir).

1 Ağustos = 26 Şa'bân, Perşenbe: Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad önündeki ordugâha muvâsalatı.

(O sırada Belgrad muhasara altındadır Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusu büyük toplarla kaleyi bombardman ettiği sırada padişah gelmiş, harekâtın şiddetlendirilmesi ve kalenin tamamiyle kuşatılmasını emretmiştir).

8 Ağustos = 4 Ramazan, Perşenbe: Üç koldan yapılan umumî hücumla Belgrad şehrinin fethi.

(Bu gün fethedilen yer yalnız dış hisardır; iç-kale mukavemette devam etmiştir: Yâni şehir fethedilmiş, fakat iç-kale sebât etmiş demektir. — Umumî hücum üç koldan yapılmıştır Sava nehri sahilinden Pri-Mehmet Paşa, Tuna tarafından ikinci vezir Mustafa Paşa hücum ettiği gibi, cepheden de Belgrad'ın şimal tarafındaki «Vojno Ostrovo» adasını işgal eden Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa taaruz etmiştir. — Türk ordusu büyük toplarla açılan gediklerden içeri girdiği zaman «de Croissy», «Blasius-Olah», «Janus-Bothius» ve «Jean Morgay isimlerindeki kumandanların idaresinde bulunan Macar, Sırp ve Bulgar müdâfiler derhal iç-kaleye çekilmişlerdir. Bundan sonraki taaruzlar iç-kale üzerine teksif edilmiştir).

17 Ağustos = 13 Ramazan, Cumartesi: Belgrad önünde Sava nehri üzerine kurulan köprü inşaâtının ikmâli.

(Kanunî'nin emriyle Karaca Paşa'nın nezaretinde yapılan bu büyük köprü dubalar üzerine kurulmuş ve inşaâtı on iki günde ikmâl edilmiştir: Gerek burada, gerek bundan evvel «Sabacz = Böğür-delen» de yapılan köprüler, tabiî o zamanki Türk ordusunun teknik itibariyle ne kadar yüksek bir seviyyede bulunduğunu gösterir).

29 Ağustos = 25 Ramazan, Perşenbe: Belgrad kalesinin fethi.

(8 Ağustos = 4 Ramazan Perşenbe günü dış hisar içindeki şehir fethedildikten sonra bu gün de iç-kale «vire ile», yâni teslim olmak suretiyle işgal edilmiştir. — Belgrad'ın tamamiyle muhasarası Kanunî'nin 1 Ağustos = 26 Şa'bân Perşenbe günü ordugâha muvâsalatından itibaren başlamış olduğuna göre, dış hisar sekiz günde ve iç-kale de 8 Ağustos = 4 Ramazan Perşenbe gününden itibaren yirmi bir günde fethedilmiş, yâni dış ve iç kalelerin tamamiyle zaptı yirmi dokuz gün sürmüş demektir. — İç-kalenin tazyikı esnasında kulelerden biri lâğımla yıkılmış ve müdâfiler pek çok telefât vermişlerdir. Gene bu sırada mahsur kumandanlardan bâzılarının ihânet ettikleri anlaşılmaktadır. «Belgrad seferi ruznâmesi»nde bunlara «kaftan» giydirildiğinden bahsedilir Hammer de «François de Hederwar» ve «Valentin Toeroek» isminde iki kumandanın ihâneti üzerine digerlerinin teslime mecbur olduklarından bahsetmektedir. Bundan başka bir de Ortodoks mezhebine mensup olan Sırp papaslarıyla ahaliden bâzılarının Katoliklerle Macarlara karşı dinî husûmetlerine kapılarak müdâfilerin tedbirlerini Türklere haber vermek suretiyle neticeyi tesri etmiş olduklarından da bahsedilir: Her halde Türk ordusunun çok kuvvetli bir casus teşkilâtı bulunduğu muhakkaktır. — Teslim şartlarına göre istiyenler aileleriyle beraber çıkıp gitmekte ve gitmek istemiyenler de Türk tâbiiyyetini ihtiyâr etmekte serbest bırakılmış olduğu için, gidenler öğleden sonra kadınları ve çocuklarıyla beraber kaleden çıkmışlardır. Kaleye ilkönce Yeniçeriler girip bayrak çekmişler, padişahın müezzinleri sûrların üstünden ezan okumuşlar, ondan sonra Mehter takımları zafer alâmeti olarak nevbet çalmışlar ve bu sırada Yeniçeriler kendi ocaklarının «sarılu kızıllu» sancaklarını da çekmişlerdir. Bu suretle

vaktiyle Fatih'in otuz dokuz gün muhasara ettiği halde Yanko Hunyad = Hunyadi Janos'un elinden almıya muvaffak olamadığı Belgrad şehrinin fethi nihayet 65 sene sonra torununun oğluna nasîb olmuş demektir: 1456 = 860 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Fatih'den evvel İkinci Murad zamanında Belgrad kalesi Evrenos oğlu Ali Bey tarafından altı ay kadar ve Fatih'den sonra İkinci Bâyezid devrinde de Hadım-Süleyman Paşa tarafından bir müddet muhasara edilmiştir 1441 = 845 vukuâtına ve 1492 = 897 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Bu seferki parlak fethin asıl kahramanı, büyük ve muhterem Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumdur Belgrad fethi onun ısrâriyle olduğu gibi bu fikri padişaha kabul ettiren ve zafere kadar tatbikatına nezaret eden de hep o mubârek ve şanlı vezirdir. Genç padişahın bu meselede gösterdiği büyük meziyyet de, tıpkı bir baba gibi hürmet edip hatırını saydığı bu büyük devlet adamının sözünü dinlemesinde ve muhâlif tesirlere kulak vermemek metânetini göstermiş olmasındadır. Eger Sultan Süleyman Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın fikrine kapılıp da Belgrad'ı arkada bırakıp doğrudan doğruya Macaristan'a yüklenmiş olsaydı, hem ordunun gerisi tehlikede kalmış, hem yapılan sefer ancak bir akın mahiyetini almış olurdu. Fakat büyük Vezir-i-a'zamın himmetiyle Belgrad'ın fethi Balkanlarda Türk hâkimiyyetini tamamladıktan başka bize Macaristan ve orta Avrupa yollarını da açmış oldu. — Türk tâbiiyyetini ihtiyâr eden Belgrad ahalisinin birkısmı padişahın emriyle Istanbul'a sevkedilmiştir : Bunların bir mıkdarı Büyükdere'nin arkasındaki «Belgrad-köyü» nü kurmuş ve Belgrad ormanı da o ismi işte bu münasebetle almıştır; bir kısmı da Yedi-kule ile Silivri-kapusu arasındaki «Belgrad-kapusu» cıvarına iskân edilmiştir. — Belgrad fethi her tarafa parlak zafernâmelerle tebşir edilmiştir. — Belgrad muhâfızlığına Yahyâ Paşa-zâde Bâli Bey tayin edilmiş, maiyyetine üç bin Yeniçeri ile istihkâmların tâmirinde istihdâm edilmek üzere yirmi bir bin Ulah amelesi verilmiştir. — Belgrad seferinde «Zemun-Zemlin» ve «Sabacz = Böğür-delen» kalelerinden başka «Syrmium = Sirem» kıt'asındaki «Kulpenik», «Bariç», «Perkas», «Uylok», «Mitroviça», «Karlofça» ve «Slankamen = Salankaman» kaleleri de fethedilmiştir).

30 Ağustos = 26 Ramazan, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın muhteşem bir alayla Belgrad şehrine girip câmiye tahvil edilen aşağı kale kilisesinde Cuma namazını kılması.

(Padişah Sava üzerinde kurdurduğu köprüden geçerek şehre girmiştir. Câmiye tahvil edilen aşağı kilise o zamanki Belgrad'ın en büyük kilisesidir. — Kanunî ümerâsiyle askerlerine zafer mükâfatları ihsan ettikten sonra, iki yüz topla tahkim edilmesini emrettiği şehrin imârı için de hazineden yirmi bin altın verdirmiştir : Bu suretle o zamanki sefil Belgrad, Türk medeniyetinden daha ilk anda istifadeye başlamış demektir : Bu şehir bilhassa XVI ncı ve XVII inci asırlarda büyük ve parlak bir ticaret merkezi halini almıştır).

18 Eylül = 15 Şevvâl, Çarşanba: Kanunî'nin Belgrad'dan Istanbul'a hareketi.

(Belgrad önündeki ordugâha 1 Ağustos = 26 Şa'bân Perşenbe günü gelmiş olan Sultan Süleyman Istanbul'a hareket edinceye kadar şehrin dışında ve içinde cem'an 49 gün kaldıktan ve bayramı da Belgrad'da geçirdikten sonra ellinci gün yola çıkmıştır).

19 Teşrinievvel = 17 Zülka'de, Cumartesi : Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad fethinden Istanbul'a avdeti.

(18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü Istanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî'nin bu ilk seferi beş ay üç gün sürmüştür. — Padişah Belgrad'dan Is-

tanbul'a otuz iki günde gelmiştir Bunun sebebi bâzı konaklarda bir kaç gün kalıp yorgunluk almasıdır. — Teşrinievvel'in 19 uncu ve Zülka'de'nin 17 nci Cumartesi günü Silivri'ye vâsıl olup oradan kayıkla Topkapu sarayına geçmiştir).

Raguza = Dubrovnik ve Venedik cumhuriyetleriyle Moskof Çarlığından Belgrad'ın fethini tebrik için elçiler gelmesi.

(Parlak bir zaferle başlıyan Kanunî devrinin azameti daha ilk ânından itibaren Hıristiyan devletlerini Türkiye'ye tâzimât arzetmek mecburiyetinde bırakıyordu. Tebriknâmeler getiren elçiler ayni zamanda ticarî ve siyasî muâhedeler akdine de memur edilmişlerdi Bu sırada Venediklilerle akdedilen muâhede için aşağıda 1521 = 928 senesi 1 Kânunuevvel = 1 Muharrem fıkrasına bakınız. — İki asırdanberi Osmanlı himâyesinde ve haraçgüzâr bir devlet vaziyetinde bulunan Raguza = Dubrovnik cumhuriyetine Osmanlı limanlarıyla pazarlarında rüsûmdan muâfiyyet hakkı ve Türkiye'den buğday satın almak salâhiyeti verilmiştir. — Fakat Ruslar maksatlarında muvaffak olamamışlardır: O zamanki Moskof Çarı «İkinci Wassiliji / Wasili» maiyyet zabitlerinden ve zâdegândan «İwan Morozow» ismindeki elçisiyle Kanunî'ye tebriklerini arzeden nâmeler gönderip hulûskârlık ederek Osmanlı imparatorluğu ile tedâfüî ve tecâvüzî bir ittifak muâhedesi akdine bu sâyede devletler manzûmesine girebilmek ve bilhassa Lehistan'a karşı Türkiye'den istifade etmek imkânını temine çalışmışsa da Sultan Süleyman «öyle bir barbarla ittifak edilemiyeceğini» söyliyerek reddetmiştir Rus Çarlığının siyasî vaziyeti için 1475 = 880 vukuâtına da bakınız. Kanunî'nin bu Rus teklifini reddetmesine siyasî bir sebeb olarak da Kırım Hanlığının vaziyetinden bahsedilir : Osmanlı himâyesinde bulunan Kırım Hanlığı Moskof çarlığı ile rekabet ve hattâ mücadele devresine girmiştir; bu vaziyette Çarlıkla tedâfüî ve tecavüzî bir ittifak akdedildiği takdirde tabiî Moskofların Kırım Hanlığına karşı icabında silâhla müdafaası bile lâzımgelebilir! Kanunî'nin kararında en mühim mülâhazalardan biri de işte budur).

Yemen'de Kanunî Sultan Süleyman nâmına hutba okunması.

(Mısır'daki Kölemen devletinin son zamanlarındanberi Yemen anarşi içindedir Kölemenlerin evvelce buraya göndermiş oldukları kumandanlarla yerli emîrler, imamlar ve şeyhler daimî bir mücadele halinde ve birbirine girmiş gibi bir vaziyettedir. 1517 = 923 senesi 15 Şubat = 23 Muharrem Pazar günü Yavuz Sultan Selim'in kat'î surette Kahire'ye yerleşip Kölemen saltanatına nihayet vermesi tabiî Yemen'deki vaziyet üzerine de tesir göstermekten hâli kalamazdı: O sıralarda «San'â» yı işgal etmiş olan ve İmâm Şerefüddin ile mücadele halinde bulunan Kölemen kumandanı «Emîr İskender» Kahire'nin zaptı üzerine başsız kalmıştı; fakat Yavuz'un Mısır valiliğine tayin ettiği Hayr-Bay Osmanlı hâkimiyyetini tanımak şartiyle İskender Bey'i Yemen'de ibka etti; hattâ rivayete nazaran İskender Bey Yavuz nâmına hutba bile okutmuştu; bu vaziyet üzerine Yemen'de Türklerin nüfuz ve itibarı artıyor ve hattâ Kölemen askerleriyle zâbitleri Osmanlı kıyâfetine giriyordu! Fakat İskender Bey Osmanlı hâkimiyyetini siyasî bir zaruret şeklinde kabul etmişti; onun için Yavuz'un vefatını haber alınca bu itibarî hâkimiyyeti tamamiyle unuttu. İşte bunun üzerine Hayr-Bay'ın Cidde muhâfızlığına yollamış olduğu «Rûmî-Hüseyn Bey» Kanunî'nin cülûsuna tesadüf eden 1520 = 926 tarihinde İskender'i tenkil için Yemen'e gitti; fakat harb edecek kadar kuvvetli olmadığı için orada «Rûmî-Kemal Bey» isminde bir zâbit bırakıp Cidde'ye avdet etti. İskender'i Yeniçeri ocağından yetişmiş olan işte bu Kemal Bey'in öldürdüğü rivayet edilir: Bu rivayete göre Kemal Bey askeri gizlice elde ettikten sonra bir iş bahânesiyle İskender'in divânına girip birdenbire kılıcını çekerek kafasını kesmiş ve kesik başı Hayr-Bay vasıtasiyle Istanbul'a göndermiştir; bu hâdiseden itibaren İskender'in yerine geçen Kemal Bey hutbayı Kanunî namına okutmıya başlamıştır. Fakat

tabiî bu hâdise henüz Yemen'in fethi mahiyetinde değildir. Kanunî'nin bu haberi Belgrad fethinden Istanbul'a avdet ettiği zaman aldığı rivayet edilir. — 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

1521 = 928

1 Kânunuevvel = 1 Muharrem, Pazar: Venedik Cumhuriyetiyle yeni bir muahede imzalanması.

(Kanunî'nin cülûsundanberi Osmanlı imparatorluğuyla ve ticarî münasebetlerinin yeniden tanzimine büyük bir ehemmiyet veren Venedik Cumhuriyeti «Marco-Memmo» ismindeki sefiri vasıtasiyle otuz maddelik bir muahede akdine muvaffak olmuştur Askerî, siyasî, ticarî ve adlî meseleleri yeniden tanzim eden bu muahede mucibince iki devlet arasında eski hudutlar ibka edildikten başka mücrimlerin iâdesi, deniz ticaretinin serbestisi, her iki taraf tebaasına ait muhâkemelerde mütekabilen tercemanlar bulundurulması hakkında mühim maddeler vardır. Bu maddelerin bâzıları sonradan başka devletlere ve meselâ Fransa ve İngiltere ile akdedilen muahedelere ve bilhassa Kapitülâsyonlara esas olmuştur; bununla beraber o devirde bu hükümler henüz Osmanlı imparatorluğunun umumî hukukunu ihlâl edebilecek bir mahiyet almış değildir ve hattâ almasına maddeten imkân yoktur; fazla olarak Venedik cumhuriyeti o zaman henüz hâkimiyyeti altında bulundurduğu Kıbrıs adası için senede on bin ve Zanta adası için de beş yüz duka altını masûniyyet haracı tesviyesini taahhüd ederek haracgüzâr bir devlet vaziyetinde kalmıştır: Yavuz devrinde sekiz bin altın olan Kıbrıs haracı için 1517 = 923 vukuâtının «17 Eylül» fıkrasına da bakınız. — Ticarî ve siyasî masûniyyet esaslarını tanzim eden bu yeni muahede o zamanki Avrupa'da Türkiye lehine çok iyi bir tesir uyandırmıştır: Bununla beraber o zamana göre bu muahedenin Türkiye için en büyük faydası, Kanunî'nin Rodos seferinde Venediklilerin bitaraflığını temin etmiş olmasında gösterilir; Rodos seferi için aşağıdaki 1522 = 928 vukuâtına bakınız).

1522 = 928

4 Haziran = 9 Receb, Çarşanba: Osmanlı donanmasının Rodos seferine çıkışı.

(5 Haziran = 10 Receb Perşenbe, 8 Haziran = 13 Receb Pazar, 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi ve 18 Haziran = 23 Receb Çarşanba tarihleri de rivayet edilir: Kanunî'nin Bursa Kadısına gönderdiği Rodos fetihnâmesinin Feridun Bey «Münşeât» ındaki suretinde donanmanın padişahtan evvel hareket ettiğinden bahsedilmesine ve padişahın da 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi günü yola çıktığı sâbit olmasına göre, yukarıki tarih rivayetlerinin son ikisi yanlıştır; ilk iki tarih de zayıftır. Çünkü gene «Münşeat» da bir sureti bulunan Rodos seferi ruznâmesinde donanmanın hareketi, bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 9 Receb = 4 Haziran Çarşanba gününe müsâdif gösterilir. — O sırada Rodos adası «Ordre des Chevaliers de Saint-Jean de Rhodes» denilen ve Ortaçağ Haçlı döküntülerinden bakıyye kalan Şövalye teşkilâtının elindeydi; Milâdın 1309 tarihinden itibaren 213 senedenberi bu Haçlı teşkilâtı adaya hâkimdi; hattâ Rodos'un etrafında bulunan bâzı küçük adalarla Anadolu sahilindeki Bodrum kalesini bile ellerine geçirmişler ve «Petreon» yahut «Château Saint-Pierre» ismini takmışlardır; bunların idarelerindeki adaların mecmûuna da «Les îles de la Religion» derlerdi Bu adalar için 1522 = 929 vukuâtınm «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Fakat Adalar deniziyle Akdeniz arasındaki muvâsala yollarına hâkim olan bu dinî teşkilât hakikatte Hıristiyanlık kisvesi altında bir şakavet ocağından başka birşey değildi Civar sahillere sarkıntılık etmekten ve bilhassa korsanlıkla esircilik ederek servet toplamaktan başka bir şey yaptıkları yoktu. Yeni Garp müelliflerinin itiraf ettikleri gibi, bu bir «République de Corsai-

res = Korsanlar cumhuriyeti» nden başka birşey değildi. Hattâ Anadolu Türk sahillerine bile sarkıntılık ederlerdi. Vaktiyle bunların verdikleri tahrirî teminâtla şeref ve nâmus sözlerine inanmış olan zavallı Sultan Cem'in başına getirdikleri belâlar ve o sâyede temin ettikleri süflî menfaatler bu teşkilâtın mahiyetini tenvir edebilecek rezâletlerin en meşhurudur 1482 = 887 vukuâtının «1 Eylül» fıkrasına bakınız. Rodos Şövalyelerinin reisine «Magnus Magister / Meğas Mastoris/Grand-Maître = Üstâd-ı-a'zam» denirdi; Kanunî'nin Rodos seferi esnasında on dokuzuncu ve sonuncu Üstad-ı-a'zam olan «Philipe Villiers de l'İsle-Adam» 22 Kânunusâni 1521 tarihinde intihab edilmiş olduğu için, Türk donanmasının Istanbul'dan Rodos seferine hareket ettiği gün bu Fransız şövalyesi bir sene, dört ay, on üç gündenberi teşkilâtın başında bulunuyordu. — Rodos Şövalye teşkilâtı muhtelif Avrupa milliyetlerine mensup sekiz dil grupundan mürekkepti Bunların her birine bir «Langue = Dil» denirdi. En mühimleri Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan dilleri, yâni dil gruplarıydı. — Sultan Süleyman dahilî siyasetinde Kanunîlikle meşhur olduğu kadar, haricî siyasetinde de devletler hukukuna hürmet ve riâyetiyle şöhret bulmuştur Harbci olmaktan ziyade sulhcüdür. Tabiî bu zihniyette bir hükümdarın hiç bir sebeb olmadan taarruza kalkışması kabil değildir; Belgrad'ın fethiyle neticelenen ilk seferinde böyle olduğu gibi, bu seferki Rodos muharebesinde de öyledir; bu ikinci seferin hukukî sebebleri şöyle sıralanabilir : 1 — Rodos Şövalyeleri Kanunî'nin cülûsu üzerine ısyan etmiş olan Şam valisi Canbirdi-Gazâlî ile ittifak edip ona silâh, mühimmat ve topçu göndermek suretiyle aradaki sulhü ihlâl ederek Osmanlı devletine karşı cephe almışlardır 1521 = 927 vukuâtının başındaki «6 Şubat» fıkrasına bakınız; 2 — Mütemâdî korsanlıklarıyla Istanbul Suriye Mısır deniz ticaret yolunu kesmişlerdir; 3 — Anadolu ve Rumeli'den Suriye ve Mısır tarîkiyle Hicaz'a gidecek hacıların yolunu kapatmışlardır; 4 — Hac ve ticaret gemilerinden esir edilmiş bir çok Türkler Rodos zındanlarında ve ağır hizmetlerinde çürütülmektedir; 5 — Son Rodos Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'İsle-Adam» bu makama intihab edildiği zaman Kanunî'nin kendisine lûtfen ve nezâketen yazmak tenezzülünde bulunduğu tebrik mektubunda hüsnüniyetinden bahsetmesine karşı Üstâd-ı-a'zamın verdiği cevapta küstahça bir ifade kullanmak cür'etinde bulunduğu ve hattâ Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumun bundan dolayı «Villiers»ye bir nasihat mektubu gönderdiği de rivayet edilir. İşte bütün bunlardan dolayı Rodos korsan yatağı izâlesi artık zaruret halini almış bir çıban vaziyetindeydi. Zaten bu gaile Osmanlı devletini ötedenberi işgal ediyordu Meselâ Fatih devrinde Rodos kalesi iki aydan fazla muhasara edildikten sonra açılan gediklerden asker içeri girerken devşirme vezir Mesih Paşa'nın cimriliği tutup şehrin yağması memnû olduğunu birdenbire ilân ettirmiş olması muvaffakiyetsizliğe sebeb olmuş ve dokuz bin şehidle on beş bin yaralıya mâl olan o meşhur muhasara kaldırılmıştı 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. Bilhassa Suriye ile Mısır'ın fethinden sonra Rodos'un deniz yollarını tehdid eden askerî vaziyetine artık bir nihayet vermek zaruret halini aldığı için Yavuz'un son günlerinde hükûmet donanmayı hazırlamıya başlamıştı 1519 = 925 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Rodos seferinin o zaman da en mühim tarafdarı Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa idi Paşa'nın Rodos seferine tarafdâr olmadığı hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir. — Hem artık Avrupa hıristiyanlığının siyasî vaziyeti de bu sefer eskisinden daha müsâitti Papa Onuncu Léon katolikliği sarsan «Réforme» cereyanına karşı mücadeleyle meşguldü; Almanya imparatoru «Charles-Quint»le Fransa kralı «Birinci François» rekabet yüzünden boğuşuyorlardı; İngiltere kralı «Sekizinci Henri» müslüman Türklerden evvel katolik Fransızlara bir darbe indirmek istiyor, Katolikliğe karşı cephe alarak «Anglikan» mezhebine esas olacak temâyüller gösteriyor ve bilhassa 16 Haziran 1522 tarihinde, yâni Kanunî'nin Rodos seferine hareket ettiği gün akdettiği bir muahede mucibince Fransa kralına karşı «Charles-Quint» i iltizâm ediyordu. Belgrad seferinde Türklere mağlûb olan Macaristan da «İkinci Lajos = Louis II» ismindeki genç kralın tecribesiz ve kuvvetsiz idaresinden dolayı derebeylerinin elinde dahilî bir buhran

devri geçiyordu. Tabiî böyle bir vaziyette Rodos Şövalyelerinin Avrupa hıristiyan devletlerinden yardım görmek ihtimali yoktu Rodos seferi işte bu muhtelif sebeblerle şartlar altında takarrür etti. — Kış mevsimi Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın gayretiyle donanmanın takviyesi için yeni gemiler inşâ ve techiziyle geçti; bir taraftan da ordu ve levâzım hazırlandı. — Rodos seferine çıkan donanmanın gemi ve asker mevcudu hakkında muhtelif rakamlar gösterilir İrili ufaklı gemi sayısı hakkındaki rakamlar Şark ve Garp menbâlarında 300, 400, 600, 664 ve 700 gösterildiği gii, donanmadaki efrâd mevcudu hakkında da 40,000 kürekçi ile 10,000, 12,000, 20,000 veyahut 25, 000 Azeb rakamlarına tesadüf edilir : Bu suretle efrâd mevcudu cem'an 50, 60 veyahut 65 bin tutuyor demektir; bununla beraber, bâzı Garp menbâlarında kürekçilerle Azeblerin mecmûunu 100 150 bin gösteren mübalâgalı rakamlara da tesadüf edilir; fakat en kuvvetli rivayetlere göre donanma 300 harb gemisiyle 400 kadar da mavna ve kayık kabîlinden küçük nakliyye gemilerinden mürekkeptir ve kürekçilerle Azeblerin mecmuû da 50 60 bin arasındadır. — Rodos seferi Serdarlığına ikinci vezir Damad-Mustafa Paşa tayin edilip donanmayla hareket etmiştir : Gelibolu'da donanmanın mevcudu tamamlanmış ve Kapdan-ı-Deryâ «Parlak-Mustafa Paşa» da işte burada iltihak etmiştir : Bu paşanın lâkabı muhtelif menbâlarda «Yaplak», «Yaylak», «Yapalak», «Çıplak», «Bılak» yahut «Baylak» ve hattâ «Bılan» yahut «Baylan» şekillerinde okunabilecek muhtelif imlâlarla kaydedilmektedir. Bununla beraber donanmaya bu zatin değil, Akdeniz seferlerinde tecribeleriyle meşhur «Kurdoğlu Muslihiddin-Reis»in kumanda ettiği rivayet edilir : Barbaros'un ümerâsından olan bu kıymetli kapdan için 1519 = 925 vukuâının «15 Mayıs» fıkrasına da bakınız. — Kara ordusu da padişahın kumandasında Anadolu üzerinden hareket etmiştir Aşağıki fıkraya bakınız).

16 Haziran = 21 Receb, Pazartesi: İkinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos seferine çıkmak üzere Istanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Bâzı menbâlarda Kanunî'nin Rodos seferine bizzat gitmesi, vaktiyle Fatih bizzat gitmediği için kalenin fethedilememiş olduğuna kanaat getirmiş olmasıyla izah edilir. — Padişahın hareketi hakkında 18 Receb = 13 Haziran Cuma ve 29 Receb = 15 Haziran Pazar tarihlerine de tesadüf edilirse de Rodos seferi ruznâmelerinde bizim burda esas ittihâz ettiğimiz 21 Receb = 16 Haziran Pazartesi tarihi tesbit edilir).

18 Haziran = 23 Receb, Çarşanba: Kanunî'nin Marmaris'e gitmek üzere Üsküdar'dan ordusu başında hareketi.

(Sultan Süleyman Üsküdar'da iki gün kalıp askerle ordu levâzımı tamamiyle geçirildikten sonra hareket etmiştir).

24 Haziran = 29 Receb, Salı: Osmanlı donanmasının Rodos adasına muvâsalatı ve ihraç hareketi.

(Donanmanın bu gün geldiği yer Rodos limanı değil, adanın garp sahilinde bir noktadır Hammer bu noktayı «Fawez» hisarı cıvarmda gösterir; «Edouard Biliotti» ile râhip «Cottret» nin «L'île de Rhodes» ismindeki Rodos tarihinde «Hâfız Ahmed» isminde bir müellifin On altıncı asırda yazdığı Türkçe bir muhasara ruznâmesine istinâden bu noktanın «Villanova» karşısına tesadüf ettiğinden bahsedilmektedir. Umumiyetle Osmanlı menbâlarında da donanmanın ilkönce «Cembahçesi» denilen noktaya yaklaştığından bahsedilir. Hammer'in bahsettiği «Fawez» isminin doğru şekli «Phanaes = Fanes» dir Gerek bu nokta, gerek «Villanova» Rodos adasının şimaligarbisindedir Yalnız «Villanova» biraz daha şimaldedir; «Cem-bahçesi» denilen yer işte buradadır. — Donanmanın Rodos'a muvâsalat tarihinde de ihtilâf vardır Bir çok Osmanlı menbâlarında 4 Şa'bân = 29

Haziran Pazar gününden bahsedilirse de bu tarihte bir kaç günlük hatâ vardır; Garp menbâlarında ise umumiyetle 26 Haziran = 1 Şa'bân Perşenbe gününden bahsedilir Fakat bu da donanmanın adaya değil, şehrin cıvarına geldiği tarihtir; adaya muvâsalat tarihi «Saint Jean-Baptiste» yortusuna tesadüf eden 24 Haziran = 29 Receb Salı gününe müsâdiftir. — Osmanlı menbâlarına göre donanma Rodos sahilindeki «Cem-bahçesi» karşısında demirlediği zaman, serdâr Mustafa Paşa'nın riyâsetindeki tecribeli kapdanlardan mürekkep bir harb meclisi toplanıp tâkib edilecek hareket tarzı müzakere edilmiştir; muhtelif menbâlardaki izahâtın mukayesesinden anlaşıldığına göre, bu mecliste şu üç esas takarrür etmiştir: 1 — Kanunî'nin kumandasında Marmaris limanına gelmekte olan kara ordusunun muvâsalatına kadar muhâsara hazırlıklarıyla meşgul olup harb harekâtına girişmemek; 2 — Donanmanın büyük gemilerini «Cem-bahçesi» önünde ihtiyat kuvveti olarak bırakıp Garp'dan Rodoslulara yardım için gelebilecek düşman gemilerine karşı emniyet tertibâtı almak; 3 — Hafif gemilerden mürekkep bir filo ile Rodos kalesinin önünden geçip şehrin öte tarafındaki «Öküz burnu» nda demirliyerek karaya asker ve top çıkarmak suretiyle muhâsara tertibâtını hazırlamak. — İşte bu kararlar verildikten sonra bir taraftan «Cem-bahçesi» ne asker çıkarılmış ve bir taraftan da «Öküz-burnu» na gidecek filo hazırlanmıştır).

26 Haziran = 1 Şa'bân, Perşenbe: Serdâr Mustafa Paşa idaresinde ve Kurd-oğlu Muslihüddin-Reis kumandasındaki filonun Rodos kalesi önünden geçip «Öküz-burnu»nda demirliyerek karaya asker çıkarması.

(Öküz-burnu «Cavo-Bovo» Rodos şehrinin biraz cenubuşarkîsindedir Türk donanmasından «Villanova» da ayrılan filo, adanın sahillerini tâkib ederek şimalişarkîye doğru çıkıp Rodos kalesinin önünden geçmek suretiyle şarka doğru kıvrılıp «Öküz-burnu» na gelmiştir. Bâzı Garp menbâlarında Türk filosunun «Parabolins» yahut «Parambolin» ismindeki koyda demirlediği rivayet edilir ve bu mevki Rodos'un altı mil şimalinde gösterilir Tabiî bu rivayet doğru olduğu takdirde donanma üssünün cenubuşarkîdeki «Öküz-burnu» nda değil, şimaldeki «Kum-burnu» taraflarında olması lâzımgelir. Daha zayıf bir rivayete göre de Osmanlı donanması ilkönce adanın şark sahilinde bir üs temin ettikten sonra garba doğru geçmiştir! Bu vaziyete göre donanmanın Rodos kalesi önünden geçişini hem garptan şarka, hem şarktan garba doğru gösteren rivayetler var demektir; Hattâ «Cem-bahçesi» denilen yerin cihet ve mevkii hakkında bile çok tuhaf ihtilâflara tesadüf edilir: Fakat Rodos Maarif Müdürü Ziver Bey'in «Rodos tarihi»nde kaydedilen mahallî an'aneye göre halkın «Cem-bahçesi» dediği yer «Villanova» kalesinin karşısındaki bahçedir. «Biliotti» ye göre vaktiyle bu civardaki «Erimocastro» şatosunda Cem-Sultan'ın oğlu şehzâde Murad'la ailesi oturmuştur: Kanunî Rodos'u fethettiği zaman bu şehzâdenin iki oğluyla beraber idam edildiği rivayet edilir. Buraya «Cem-bahçesi» denilmesi işte bundan dolayı olsa gerektir. Her halde en kuvvetli rivayetlere nazaran Türk donanması ilkönce adanın şimaligarbîsinde bulunan «Villanova» sahiline gelmiş ve sonra buradan büyük bir filo ayrılarak şehrin önünden geçip «Öküz-burnu = Cavo-Bovo» civarında demirlemiş olmak lâzımgelir. Bu filonun 300 400 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilir: Tabiî bunun bir kısmı nakliyye gemilerindendir. Türk filosunun bu hareketinde Kurd-oğlu Muslihüddin-Reis'in gösterdiği büyük mehâret ve muvaffakıyet, kalenin önünden hemen hiç bir zarara uğramaksızın geçebilmesindedir: «Saint-Niclas = Mendirek» ve «Saint-Jean = Kızıl-Kapu» istihkâmlarından açılan şiddetli ateşe rağmen bu büyük Türk amiralinin zararsızca geçebilmesi, birbiri arkasına bir dizi halinde sıraladığı gemilerini kalenin dibinden ve «top altından» yâni «zâviye-i meyyite» den geçirerek düşman ateşinden masun tutmuş olmasıyla izah edilir. Tabiî bu tehlikeli hareketin bu kadar muvaffakıyetle tatbikı Türk denizcilerinin manevra kabiliyyeti sayesindedir. «Saint-Nicolas = Mendirek» istihkâmından atılan mermilerden bâzıları bir iki Türk gemisinin direklerini kırmışsa da, başka bir zarar olmadığı için bunlar derhal diger gemilere bağlanarak yedekte gö-

türülmüştür; Kurd-oğlu'nun amiral gemisine isâbet eden bir güllenin de yalnız bir kürek kırmaktan başka bir zararı olmamıştır. — Türk filosu «Öküz-burnu»nda demirledikten sonra, Rodos kalesinin o zaman «SaintJean» yahut «Coskinou» denilen «Kızıl-Kapu» tarafındaki en büyük düşman topunun gülleleri «Öküz-burnu» na kadar gelmekte olduğu için, bu tehlikeli noktadan Anadolu sahilindeki Marmaris limanına geçilip ordunun orada beklenmesi müzakere edildiği sırada Rodos'dan kaçıp gelmiye muvaffak olan fedakâr bir Türk esiri o büyük topun patlayıp parçalandığını haber verdiği için filonun artık o noktadan ayrılmaması takarrür etmiştir. — «Öküz-burnu» nda yapılan ikinci ihraç hareketi işte bunun üzerine olmuştur Buradaki ihraç «Cem-bahçesi»ndekinden daha mühimdir; donanmadaki askerin çoğu burada karaya çıktığı gibi, muhâsara topları da işte burada çıkarılmıştır; bu topların büyükleri yetmiş kadardı: Bunların gülleleri taştan ve demirdendi; bu büyük topların 12 tanesi «Şâhî = Vasiliki» denilen en muazzam harb âletleriydi Bunlar 11-12 «palme», yâni takriben 120 santimetre muhitinde gülle atardı. Bu hesaba göre Kanunî'nin Rodos muhasarasında kullandığı topların en büyükleri, Fatih'in Istanbul muhasarasında kullandığı büyük toplar nev'inden demekti : 1453 = 857 vukuâtı içinde «2 Nisan» fıkralarının ikincisine bakınız; — «Öküz-burnu»nda karaya asker, top, erzak ve mühimmât çıkarıldıktan sonra Rodos kalesinin etrafında meterisler kazılıp bataryalar yerleştirilerek ve ordunun karargâh yerleri tanzim edilerek muhâsara hazırlıkları yapılmıştır. Bu hazırlıkların en mühimlerinden biri de muntazam şoseler ve kaldırımlı yollar yapılmasıdır Bunun için Serdâr Mustafa Paşa'nın nezareti altında mühendisler, taşçılar ve işçiler derhal harekete gelmiş ve bir ay içinde her türlü harekât ve nakliyyâta müsâid mükemmel bir yol şebekesi vücuda getirilmiştir. Bu vaziyette Türk ordusu yıkıcı değil, yapıcı bir ordudur. Bir taraftan fethedilecek ada imâr edilirken, bir taraftan da insanî, sıhhî ve ictimaî muâvenet vazifeleri ifâ edilmiş, askerin işgal ettiği köylerin fakir ve sefil halkına her türlü ihtiyaçlarıyla beraber paralar bile tevzi edilmiştir : Bugünkü Garp orduları henüz bu seviyyeyi bulamamışlardır. Rodos adasının medenî bir ordudan iyilik gören yerli ahalisi Türklere karşı tabiî hiç bir husûmet hareketi göstermeyip işleri ve güçleriyle meşgul olmuşlardır. — Zaten adanın yerlileri olan ortodoks Rumlar, Avrupa milletlerinin katolik şövalyelerinden mezheb ihtilâfı sebebiyle de memnun değillerdir Ortodokslar, katoliklere nisbetle mahkûm millet vaziyetinde bulundukları için ve bilhassa Kanunî'nin âdil idaresi her tarafta câzib akisler yaparak dünyaya ün saldığı için Türk ordusu onlara kurtarıcı gibi gelmiştir. — Padişahın kumandasındakî kara ordusu gelinceye kadar harb hareketinden ictinâb edilerek kaleye ateş açılmamıştır; ordunun muvâsalatına kadar geçen 32 gün yalnız muhâsara hazırlıklarıyla geçirilmiştir; tabiî bu müddet zarfında Şövalyeler de müdafaa hazırlıklarıyla meşgul olmuşlardır. — Kanunî'nin kumandasındaki kara ordusunun Marmaris'den geçerek Rodos'a muvâsalatı için aşağıda bu sene vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız).

1 Temmuz = 6 Şa'bân, Salı: Kanunî'nin Kütahya'ya muvâsalatı.

(Kütahya ovasında ordugâh kurulup üç gün kalındıktan sonra dördüncü gün hareket edilmiştir. Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa ile Gelibolu üzerinden gelen Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa, Yeniçeri-ağası Bâli Ağa ve Azeb-ağası Ali Bey Padişahın maiyyetine burada iltihak etmişler ve paşalar bâzı Anadolu ve Rumeli beyleriyle askerlerini de getirmişlerdir).

4 Temmuz = 9 Şa'bân, Cuma: Kanunî'nin Kütahya'dan hareketi.

(Ordu mevcudu burada ikmâl edilmiştir : Sultan Süleyman'ın kumandasında Rodos seferine giden ordu bâzı Garp menbâlarında iki yüz bin mevcudlu gösterilirse de, en kuvvetli rivayetlere nazaran ancak yüz bin kadardır).

7 Temmuz = 12 Şa'bân, Pazartesi: Sandıklı ovası konağında Rodos seferi serdârı vezir Mustafa Paşa'dan bir çavuş gelip Şövalyelerin teslim teklifini reddettikleri hakkında haber getirmesi.

(Bu haberin 14 Şa'bân = 9 Temmuz Çarşanba günü Kavak köyü konağında geldiği hakkında da bir rivayet vardır. — Kanunî, donanmayla ordunun hareketinden evvel 1 Haziran = 6 Receb Pazar günü Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'İsel-Adam» a bir mektup göndererek kaleyi sulhen teslim ettiği takdire Şövalyelerin canlarıyla mallarına dokunulmıyacağı hakkında teminât vermiştir. Fakat hem bu teminâta, hem donanmanın Rodos'a varmış olmasına rağmen kalenin metânetine güvenen Şövalyeler teslim teklifini reddetmişlerdir; tabiî o menfaatperest adamların böyle bir karar vermelerinde cengâverlik veyahut vatanperverlik hislerinden ziyade Rodos gibi o zamanki dünyanın en müstahkem korsanlık üssünü elden kaçırmamak gayreti âmil olmuş ve bilhassa Fatih devrindeki muhâsaranın neticesiz kalmış olması kendilerine cesaret vermiştir).

15 Temmuz = 12 Şa'bân, Salı: Rodos'un garbındaki «Kharki = Herke» adasının fethi.

(12 Temmuz = 17 Şa'bân Cumartesi ve 18 Temmuz = 23 Şa'bân Cuma günü fethedilmiş olduğu hakkında da bâzı rivayetler vardır Fakat ruznâmelere nazaran Kanunî bu küçük adanın fethedildiğini 18 Temmuz = 23 Şa'bân Cuma günü Bozdoğan konağında almış olduğuna göre, bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihin mesâfe bakımından daha doğru olması lâzımgelir. — Bu adanın Garp menbâlarında «Kharki», «Charki», «Halki», «Chalcia» ve «Chalki» tahavvüllerine uğrıyan ismi Türkçede «Herke» ve «Herkit» şekillerini almıştır. — Bu ufak ada Rodos'un garbındadır ve o zaman Şövalyelerin elinde müstahkem bir mevki halindedir. Rodos'a yakınlığından dolayı evvelâ buranın alınması lâzımgeldiği için deniz gazilerinden «Kara-Mahmud-Reis» bir kaç gemi ile gidip lâğım açarak bir günde kaleyi fethettikten sonra bütün adayı işgal etmiştir).

21 Temmuz = 26 Şa'bân, Pazartesi: Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in oğullarıyla beraber üçüncü vezir Ferhad Paşa tarafından idam edildiği hakkındaki haberin Çine ovası konağında Kanunî'ye arzedilmsi.

(25 Şa'bân = 20 Temmuz Pazar tarihi de rivayet edilir. — Elbistan, Maraş ve havalisindeki Dulgadır devleti Osmanlı idaresine girdikten sonra Yavuz Sultan Selim tarafından beylik makamına tayin edilmiş olan Şehsüvar-oğlu Ali Bey Dulgadır hükümdarlarının sonuncusudur: Ali Bey müstakil olmayıp adetâ bir Osmanlı valisi vaziyetinde bulunmakla beraber Osmanlı teşrifâtında ehemmiyet itibariyle Kırım Hanlarına müsâvi sayılmıştır. Hükûmet müddeti 1515 = 921 den 1522 = 928 tarihine kadar yedi senedir. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in Osmanlı devletine çok büyük hizmetleri vardır Yavuz'un İran, Suriye ve Mısır seferlerine iştirâk edip bir çok yararlıklarıyla padişahın hürmet ve teveccühünü kazandığı gibi, Yavuz devrinin sonlarına, yâni 1519 = 925 tarihinde çıkan Bozoklu Celâl isyâniyle Kanunî devrinin başlarında, yâni 1521 = 927 tarihinde çıkan Canbirdi-Gazâlî ısyânını büyük bir sür'atle bastırarak Osmanlı imparatorluğunu birbiri üstüne iki büyük tehlikeden kurtarmıştır. Başına gelen felâketin sebebi de işte bu ısyanların tenkilinde gösterdiği sür'attir Çünkü her iki ısyanda da kendisiyle beraber tenkil hareketine memur olan üçüncü vezir Ferhad Paşa'dan evvel yetişmiş. Yavuz devrindeki Celâl'i Ferhad Paşa gelmeden evvel kendi kuvvetleriyle tenkil edip ısyan reisinin kesik başını padişaha gönderdiği için pek çok teveccüh kazanmış ve Kanunî devrindeki Canbirdi ısyânında da gene ayni Ferhad Paşa'dan evvel davranıp âsi kölemenin tâkibine koyulmuştur. Ali Bey'in bu iki sür'atli hareketle temin ettiği muvaffakıyet, şöhret ve

teveccüh Ferhad Paşa'yı kıskandırıp kin ve garazını kabartmış ve bu ahlâksız adam daha Yavuz devrindeki ısyânın tenkilindenberi Ali Bey'e karşı diş bilemiye başlamıştır: 1519 = 925 vukuâtının «Nisan = Rebî'ül-evvel» fıkrasına bakınız. Hırvat cinsinden ve devşirme takımından olan bu dönme Ferhad Paşa muhtelif menbâlarda «tama'kâr», «harîs», «hasûd», «zâlim», «gaddâr», "cellât" ve «şirrîr» gibi pek fecî sıfatlarla tavsif edilir. Gerek Yavuz gerek Kanunî devirlerinde ısyan tenkili veyahut İran'a karşı emniyet tedbirleri vazifeleriyle uzun zamanlar Anadolu'da bulunmuş olan bu devşirme ve dönme vezirin elinden Anadolu Türklerinin çekmediği kalmamıştır; meselâ Dulgadır hanedanının uğradığı âkıbet, bir çok menbâlarda bu zâlim Hırvatın kin ve garazından hâsıl olmuş siyasî bir cinayet şeklinde tasvir edilir. Devşirme Ferhad bu müdhiş cinayeti ustalıkla hazırlamış ve her şeyden evvel Kanunî'nin adalet hissini istismâr ederek işe başlamıştır. Muhtelif menbâlardaki izahâtın mukayesesinden anlaşıldığına göre, Rodos seferinin hazırlandığı sıralarda «Anadolu muhâfazasında bulunan» Ferhad Istanbul'a gelip Sultan Süleyman'a Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in halka zulmettiğinden, bir mecliste padişahın aleyhinde bulunduğundan ve hattâ yakında ısyan edeceğinden bahsetmiş ve ahaliden bâzılarını da Ali Bey'den şikâyet ettirmiş; yalnız bir tarafın şikâyetiyle iktifa etmiyen Kanunî de meseleyi tahkik için «bir Kadı ile iki çavuş» dan mürekkep bir tahkik hey'eti göndermiş. Fakat bu heyet âzâsının Anadolu'da derhal itlâf edilmesi nihayet Kanunî'yi Ferhad'ın tezvirâtına tamamiyle inandırmış Çünkü Ferhad tahkikat memurlarının Şehsüvar-oğlu Ali Bey tarafından öldürüldüğünü arzetmiş ve işte bütün bu fecî entrikalar sâyesinde nihayet Kanunî'niden Ali Bey'in tenkil ve idamına irâde istihsâl edebilmiş! Halbuki bâzı muahhar menbâlarda tahkik hey'etinin imhâsından Ali Bey'in haberi bile olmadığı halde bu cinayetin Ferhad Paşa tarafından Ali Bey'e isnâd edilmek üzere tertib ettirilmiş olmak ihtimalinden bahsedilmektedir. Aşağıda görüleceği gibi Ali Bey'in kendisinden hiç bir şüphesi olmadığını söylemesi ve Ferhad Paşa'nın ordusuna dâvet edildiği zaman tamamiyle mâsumâne bir icâbet göstermesi de bu tahmini teyid edecek mühim bir vaziyettir. Tahkikat için gönderdiği hey'et âzâsının imhâ ve izâlesi üzerine Ferhad'ın tezvirâtına tamamiyle inanmış ve bu şeytânî tertibâta aldanmış olduğu anlaşılan Kanunî Sultan Süleyman bahar mevsiminin hulûlünde yâni kendisi Rodos seferine çıkmadan biraz evvel Ferhad Paşa'yı bir mıkdar Yeniçeri askeriyle takviye ederek İran'a karşı hudut muhâfazası bahânesiyle tekrar Anadolu'ya göndermiş ve Şehsüvar-oğlu Ali Bey'e de bir «Emr-i-Şerîf» ısdâr ederek ittihaz edilecek tedbirler hususunda Ferhad Paşa ile «müşâvere» edip müştereken hareket etmelerini bildirmiştir. Ferhad Paşa Istanbul'dan Anadolu'ya geçince işte bu «Emr-i-Şerîf» ısdâr ederek ittihaz edilecek tedbirler hususunda Ferhad Paşa ile «müşâvere» edip müştereken hareket etmelerini bildirmiştir. Ferhad Paşa Istanbul'dan Anadolu'ya geçince işte bu «Emr-i-Şerîf» mucibince Ali Bey'i Tokad'ın «Artık-âbâd = Artık-ova» nahiyesindeki karargâhına dâvet etmiş ve hiç bir şeyden haberi olmıyan zavallı Ali Bey de «cümle evlâd-u-ahfâdı ve kabâil-ü-aşâiri ile» bu dâvete icâbet edip devlete hizmet vehmiyle ve büyük bir ma'sûmiyyetle Hırvat vezirin tuzağına düşmüştür! Hattâ Âlî Çelebi'nin «Künh-ül-akhbâr»ındaki rivayetine göre Ali Bey'in oğulları kendisine :

— Mecmûumuz getmek alâmet-i hayr değuldür, siz gidersenüz biz galalum!

dedikleri halde Ali Bey hiç bir tehlikeden şüphelenmediğini gösteren bir ma'sûmiyyetle

— Ben Âl-i-Osmân'un doğrusuyum, kimden ne bâkim vardur?

cevabını vermiş ve bütün oğulları, torunları, akrabaları ve adamlarıyla beraber metbûunun emrini yerine getirmek için Hırvat dönmesinin karargâhına gitmekte tereddüt etmemiştir! Türklüğe çok büyük ve parlak hizmetleri olan bu kahraman ihtiyarın kendisiyle beraber bütün neslini de götürmesi ve bilhassa oğullarının ihtârına kulak asmaması tabiî ancak sadâkat ve ma'sûmiyyetinden tamamiyle emin olduğunu bütün vuzuhiyle gösteren merdâne bir harekettir: Fakat bu hareket ne kadar temizse, ordugâha varır varmaz bu muhterem ve kahraman ihtiyarı bütün oğulları ve adamlarıyla beraber şehid ettiren Hırvat dön-

mesinin kahbece cinayeti de o kadar mülevvestir. Tabiî bu iğrenç devşirme cinayeti Kanuni'nin o muhteşem adalet devrine yakışmıyan bir zulüm lekesidir Bu leke ancak Sultan Süleyman'ın büyük bir ustalıkla aldatılarak Anadolu'da mühim bir ısyan çıkacağına inanmış, sırf işte bu muhayyel ısyânın önüne geçmek için Ferhad Paşa'ya istediği salâhiyyeti vermiş ve nihayet Ferhad'ın mahiyeti anlaşıldıktan sonra da kendi eniştesi olduğu halde cezasını vermekte tereddüd etmemiş olduğu hesab edilmek şartiyle silinebilir : Bu mülevves Ferhad Paşa'nın idamı için 1524 = 931 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Şehsüvar-oğlu Ali Bey'le beraber idam edilen oğullarının sayısı muhtelif menbâlarda üç, dört ve beş, gösterilir Bunlardan isimleri mâlûm olanlar «Saru-Arslan» yahut «Saru-Arslanşâh», «Dîvâne-Veled» ve «Üveys» Beylerdir. Bir rivayete göre «Zülkadirlü'den bey nâmuna bir kimse kurtulamamuşdur»; fakat bu rivayet doğru olduğu takdirde bütün Dulgadır hanedanına değil, yalnız Şehsüvar-oğlu Ali Bey koluna münhasır olması lâzımgelir : Çünkü diger Dulgadır oğullarından bâzıları daha sonraki devirlerde muhtelif Osmanlı hizmetlerinde bulunmuşlardır. Ferhad Paşa'nın Ali Bey'le oğullarından başka akrabâsıyla adamlarından altı yüz kişinin daha kanına girdiği ve o Hırvat vezirin bu suretle hem kendi içindeki hunharlık hissini teskine çalıştığı, hem bütün bu mâsum Türk şehidlerinin mallarını zaptederek kanlı bir servet temin ettiği hakkında bir çok rivayetler vardır. — Ferhad Paşa'nın bu cinayeti irtikâb ettikten sonra Ali Bey'le oğullarının kesik başlarını Kanunî'ye gönderdiği de rivayet edilir. — Bu tarihten itibaren Dulgadır ölkesi beş sancaktan mürekkep alelâde bir Osmanlı vilâyeti haline gelip «Beylerbeylik»şeklinde idare edilmiştir. — Bir aralık Maraş, Elbistan, Antep, Malatya ve Harput taraflarını ihtiva edecek kadar genişlemiş olan Dulgadır hükûmeti 1339 = 740 tarihinden 1522 = 928 tarihine kadar 183 sene devam etmiş, fakat coğrafî vaziyetinden dolayı devir devir Mısır Kölemenleriyle Osmanlıların nüfuz ve hâkimiyyetleri altında mevcudiyetini muhâfaza edebilmiştir. — Bir Türk ismi olan «Dulgadır» kelimesi Osmanlı tarihlerinde telâffuz müşâbehetinden dolayı «Zü'l-Kadr» şekline sokulmuştur. — Yavuz devrinde Dulgadır Beyliğinin Osmanlı tâbiiyyeti altına alınması ve Şehsüvar-oğlu Ali Bey'in beylik makamına tayini için 1515 = 921 vukuâtının «12 Haziran» fıkrasına bakınız).

26 Temmuz = 2 Ramazan, Cumartesi: Kanunî'nin ordusunu Rodos adasına geçirmek üzere Marmaris limanına gelişi.

(Marmaris kasabası «Menteşe = Muğla» vilâyetinin Adalardenizi sahilinde, Rodos'un karşısında ve her tarafı kapalı bir liman teşkil eden Marmaris körfezinin içindedir. Eski ismi «Physcus/Physco» şeklinde olduğu halde sonradan «Marmaras/ Marmaris» ve Garp menbâlarında «Marmorice» tesmiye edilen bu iskelenin ismi eski Osmanlı menbâlarında «Marmaros» şeklinde de kaydedilir. — Kanunî buraya geldiği zaman otağı «Kara-Pınar» denilen yere kurulmuştur. — Sultan Süleyman burada iki gece kalmıştır).

28 Temuz = 4 Ramazan, Pazartesi : Kanunî'nin Marmaris'den Rodos'a geçişi.

(Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-Bihâr» ında 3 Ramazan = 27 Temmuz» Pazar tarihini rivayet ederse de doğru değildir. — Sultan Süleyman «Kharki = Herke» adası fâtihi Kara-Mahmud-Reis'in gemisine binerek geçmiştir Bu geminin büyüklüğü ve sür'ati eski Osmanlı menbâlarında çok medhedilir; meselâ Kara-Çelebi-zâde Abdül'-Aziz Efendi mustalah inşâsiyle

«Sür'atde peyk-i endîşe-vu-khıyâlden esra' ve vüs'atde sahrây-ı recâ gibi evsa'» olduğundan bahsettiği, Lûtfi Paşa da sâde ve zarîf nesriyle :

«Şehün bir perrende kadırgası vardı ki Nûh'un tahtasından idi esâsı»

diye medhetmektedir. Evliyâ-Çelebi bu geminin ismi «Yeşil-Melek» olduğundan ve kendi zamanında Rodos tersânesinin karadaki gözlerinde muhâfaza edildiğinden bahsetmektedir. — Rodos'la Anadolu sahili arasındaki mesâfe on iki kilometre kadardır — Padişahın gemisi harb nizâmında sıralanan Osmanlı do-

nanmasının muhâfazası altında hareket etmiş ve Kanunî Süleyman hem karadaki muhâsara topları, hem donanmanın top şenlikleriyle selâmlanmıştır. — Bu sırada kaleden şiddetli bir top ateşi açılmışsa da Türk donanması ayni şiddetle mukabele etmiş ve hiç bir zarar olmadan padişah karaya çıkmıştır. — Kanunî'nin hangi noktada karaya ayak bastığı pek belli değildir. «Biliotti» ile «Cottret»nin mahallî tetkikata da istinad eden Rodos tarihine göre bu nokta «Trianda» koyundaki iki çeşme arasında olmak lâzımgelir; burada Sultan Süleyman'ın yaptırdığı bir câmi harâbesine tesadüf edilmesi ve fazla olarak Kanunî'nin işte bu sahil boyundaki köylere bâzı imtiyazlar vermiş olması böyle bir tahmine delil sayılmaktadır. — Padişahın kumandasında gelen ve mevcudu yüz bin kadar olan kara ordusunun ağırlıklarıyla beraber Marmaris'den Rodos'a nakli 26 Temuz = 2 Ramazan Cumartesi gününden 28 Temuz = 4 Ramazan Pazartesi gününe kadar üç gün sürmüştür. — Kanunî Rodos'a geldiği zaman her türlü muhâsara tertibâtını hazır bulmuştur).

29 Temmuz = 5 Ramazan, Salı : Rodos muharebesinin başlaması.

(Kara ordusunun Marmaris'den Rodos'a geçirilmesi üzerine muhâsara çenberi derhal kurulmuş ve askerler tayin edilen yerleri işgal etmişlerdir. — Sultan Süleyman kaleye karşı ateş açmadan evvel Şövalyelere derhal teslim olup kan dökülmesine meydan vermedikleri takdirde canlarıyla mallarının bağışlanacağını son defa olarak teklif etmek büyüklüğünü gösterdiği halde Şövalyeler bu insanî teklife cevap bile vermedikleri için işin artık sulhan halline imkân kalmamıştır. — Harb tarihinin en mühim vak'alarından 'sayılan bu meşhur muhâsarada Türk ordusu Rodos şehrinin şimalinden cenubuşarkîsine doğru beş kola taksim edilerek mevzi almıştır 1 — Şimalde ve «Porte de la Victoire» denilen «Zafer-Kapusu» karşısında Fransız ve Alman burçlarına karşı Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa ile Yeniçeri-ağası Bâli Ağa; 2 — Türklerin «İğri-kapu» dedikleri «Porte d'Amboise» önünde ve İspanyollarla Overniyalılar karşısında üçüncü vezir İnad-Ahmed Paşa; 3 — Merkezde ve Türklerin «Beçne» dedikleri İngiliz burcu karşısında Rodos seferi serdârı olan ikinci vezir Mustafa Paşa; 4 — Cenupta ve Provans burcu karşısında Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa; 5 — Cenubuşarkîde, «Acandia = Akandiya» sahiliyle Türklerin «Kızıl-kapu» dedikleri «Porte Saint-Jean» yahut «Porte de Coskinou/Koskinu» önünde ve İtalyanların karşısında Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa mevzi almıştır. Kanunî'nin otağı da merkeze kumanda eden serdâr Mustafa Paşa cephesinin arkasında Türklerin «Kızıl-Tepe» dedikleri «Saint-Cosme et Saint-Damien» tepesine kurulmuştur. — Bu beş kolun her birine kâfi mıkdar top tevzi edilmiştir. — Muhâsara çenberi kurulur kurulmaz Kanunî derhal teftişe çıkıp her tarafı gözden geçirerek harekâtın derhal başlamasını emretmiştir. — 28/29 Temmuz = 4/5 Ramazan Pazartesi/Salı gecesi çavuşların bu emri ilân etmeleri üzerine askerin büyük bir sevinç içinde tekbir getirdiği rivayet edilir. — On üç yahut on beş büyük kulesi olan ve «Şark'ın incisi» denilen Rodos kalesi Ortaçağın sonlarıyla Yeniçağın başlarında dünyanın en müstahkem kalelerinden sayılırdı; o zamanki nüfusu altmış bin kadardı. Şark ve Garp menbâlarında bu müstahkem mevkiin «Mümteni'-üt-teskhîr = İmprenable» gibi tâbirlerle ifade edilen bir şöhreti vardı. Hattâ:

— Rodos kapularını ancak Rodoslular açabilir!

derlerdi! Kanunî'nin bir sene evvel, 1521 = 927 senesi 29 Ağustos = 25 Ramazan Perşenbe günü fethettiği Belgrad kalesi bile askerlik bakımından buna nisbetle ikinci derecede sayılırdı. «Saint Jean» Şövalyeleri bu kaleyi mütemâdiyen tahkim etmişler ve bilhassa Istanbul'un fethindenberi sür'atle inkişâf eden topçuluğun en büyük ve en yeni silâhlarıyla techiz etmekte hiç kusur etmemişlerdir. Fazla olarak daha muhâsara başlamadan evvel Rodos limanının ağzına çifte zincir gererek ve bir çok gemiler batırıp liman medhalini tıkayarak Türk donanmasının tecâvuzuna karşı deniz tarafını da emniyet altına almışlardır; bu vaziyet Istanbul muhâsarasında imparatorun emriyle Halic'in ağzına zincir ge-

rilmesini andırır; hattâ şimdi Istanbul Askerî Müzesinde teşhir edilen büyük zincirin ya Rodos yahut Istanbul muhâsarasından kalmış olmak ihtimali vardır : 1453 = 857 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Eski Garp menbâlarında tesadüf edilen bâzı mübâlagalı rakamları bir tarafa bırakan muahhar Avrupa müelliflerinde bile Rodos'u muhâsara eden Türk ordusunun mevcudu 110 115 bin kadar gösterilmesine mukabil müdâfilerin kuvveti 6000, 7100 ve nihayet 12100 kadar gösterilir Tabiî bu rakamlarda Hıristiyan kahramanlığını yükseltmek için mevcudlarını daima az gösteren eski vesikalardaki zihniyetin büyük bir tesiri vardır. Hakikatte ise Şövalyeler Rodos'un ve bir çok köylerin eli silâh tutan bütün Rum ve Lâtin erkeklerini milis teşkilâtına alarak mühim bir müdafaa kuvveti toplamışlar, kadınlarla çocukları bile harb işlerinde kullanmışlar ve muhâsara başlamadan evvel Napoli, Sicilya, Kıbrıs, Girit ve civardaki adalardan çok zaman kifayet edecek erzak ve mühimmât getirmişlerdir. Buna mukabil Osmanlı ordusu kâmilen muhâsara hattında toplanmayıp gerek Rodos adasının muhtelif yerlerini, gerek civardaki küçük adaları tedricen işgal etmek mecburiyetinden dolayı kısmen dağılmak zarûretinde kalmıştır : Kanunî'nin kumandasında karadan gelen ordunun mevcudu yüz bin ve donanmayla nakledilen kuvvetin mıkdarı da 50 60 bin kadar olduğu halde muhâsara hattında ancak 10 bin kişi toplanabilmesi işte bundan dolayıdır. Şu noktayı da unutmamalıdır ki açıkta harbeden muhâsara ordularının kuvvetli tahkimât arkasında müdafaa eden mahsurlara nisbetle ve mevkiin ehemmiyetine göre bir kaç misli fazla olması her yerde görülen askerî bir zarurettir. — Yukarda 1521 = 927 senesinin «6 Şubat» fıkrasında gördüğümüz gibi, Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin ısyânında ona yardım etmiş olan Şövalyeler bu ısyânın tenkili üzerine Kanunî'nin gazabından korkarak telâşa düşmüşler, Türk ordusuyla donanmasının kendilerine karşı hazırlandığını casuslarından haber almışlar ve her halde uğrıyacakları haklı mukabeleye karşı daha o zamandan itibaren hummalı bir müdafaa hazırlığına girişmişlerdir; gerek işte bu hazırlıklar, gerek sonradan muhâsara esnasında oynadığı mühim roller bakımından Rodos müdafaası tarihinde «Villiers de l'Isle-Adam» dan sonra ikinci derecede ehemmiyeti hâiz sayılan şahsiyet, meşhur Venedikli mühendis «Gabriele Martinengo» yahut «Martinenghi» dir Evvelce Venedik Cumhuriyeti nâmına Girit'de mühim bir mevki işgal eden Martinengo Rodos muhâsarası başlamadan evvel Venedik hükûmetinin resmî muhâlefetine rağmen Şövalyelerin dâvetini kabul ederek Rodos'a gelmiş, «Saint Jean» teşkilâtına girip bu teşkilâtın «Grand-Croix» pâyesini almış ve kendisine pek çok tahsisât tayin edilmiştir. Avrupa'nın en büyük istihkâm ve topçuluk mütehassısı sayılan bu mühendis derhal işe başlıyarak kalenin icab eden yerlerini daha fazla tahkim ettirip ikinci bir iç-sûr yaptırdığı gibi, ileri mevziler arasında yer-altı yolları açtırarak muvâsalayı da temin etmiştir. Fakat Martinengo'nun en mühim rolü muhâsara esnasındadır : Türk toplarının açtığı gedikleri muvakkat tahkimâtla derhal tıkamakta büyük mehâret gösterdikten başka, kale toplarının endahtını idare etmiş ve bilhassa Türk askerlerinin kazdıkları lâğımları da davulların üstüne serpilen ince kumların ihtizazlarını tâkib etmek suretiyle keşfedip mukabil lâğımlar kazdırarak Rodos müdafaasına çok mühim hizmetlerde bulunmuştur. — Şövalyelerin müdafaa tertibâtında en mühim vazifeler beş büyük «Bastion = Burç» kumandanına verilmiştir; bunlar şöyle sıralanır 1 — İtalyan burcuna «Andelot Gentili»; 2 — Provans burcuna «Bérenger de Lincel»; 3 — İngiliz burcuna «Nicholas Huzy»; 4 — İspanyol burcuna «Francisco de Carreras»; 5 — Overniya burcuna «Chevalier du Mesnil» kumanda etmiştir. Bunlardan başka Rodos sûrları da Şövalyelerin «Sekiz-Dil» e ayrılan milliyetlerine göre şu sekiz mıntakaya taksim edilmiştir 1 — Şimaldeki Fransız mıntakasına «Commandeur Joachim de Saint-Simon»; 2 — Şimaligarbîdeki Alman mıntakasına «von Waldner»; 3 — Garptaki Overniya mıntakasına «Vicomte Raymond Roger»; 4 — Cenubugarbîdeki Aragon mıntakasına «Hernandez Soller»; 5 — Cenuptaki İngiliz mıntakasına «Sir William Whatson» 6 — Cenubuşarkîdeki Provans mıntakasına «Raymen de Picard»; 7 — Cenubuşarkî ve şark tarafındaki İtalyan mıntakasına

«Giorgio Emara»; 8 — Şimalişarkîdeki Kastil «Castille» mıntakasına da «don Juan de Barberan» kumanda etmiştir. Başkumandan vaziyetinde bulunan Üstâd-ı-a'zam «Villiers de l'Isle-Adam» da sûrun en zayıf tarafı sayılan «Zafer-kapusu»nda yer almıştır. Bunlardan başka bir de Erkân-ı-harb reisi vaziyetinde olarak «Gabriel de Pomerols» isminde mühim bir kumandan daha vardır. İhtiyat kuvveti olarak da bir iki müdafaa mıntakasını takviye etmek üzere dört fırka ayrılmıştır. Ayrıca şehrin âsâyiş ve inzibâtım temin etmek üzere askerî bir polis teşkilâtı da vücuda getirilmiştir : Bunlar da yüz ellişer kişilik dört takıma ayrılıp şehrin muhtelif mahallelerine taksim edilmiştir; bu teşkilâtın başlıca vazifesi, Ortodoks hıristiyanlar ve yahudilerle mühim bir yekûn tutan Türk vesair müslüman esirlerin ayaklanıp karışıklık çıkarmalarına mâni olmaktır. — Yukarda bu fıkranın başında görüldüğü gibi Rodos muharebesi 29 Temmuz = 5 Ramazan Salı günü başlamıştır Bâzı menbâlarda 1 Ağustos = 8 Ramazan Cuma gününden bahsedilirse de bu tarih kale üzerine ilk hücum tarihidir ve bunu da «von Waldner» in kumandasındaki Alman mıntakasına karşı Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa yapmıştır Bu vaziyete göre 26 Haziran = 1 Şa'ban Perşenbe günü «Öküz-burnu»nda karaya asker çıkmasıyla ilk muhâsara hazırlıkları başlamış, 29 Temmuz = 25 Ramazan Salı günü ilk müsâdeme olmuş ve 1 Ağustos = 8 Ramazan Cuma günü de ilk hücum yapılmış demektir : Bâzı menbâlarda görüldüğü gibi bu tarihler birbirine karıştırılmamalıdır).

4 Eylül = 12 Şevvâl, Perşenbe: «İliaki = İleki» adasının fethi.

(Yunanlılarla Avrupalıların «Tîlos», «Episkopi», «Piskopi» ve «İliaki» gibi isimlerle andıkları bu ada Rodos Şövalyeler devletinin mülhakatındandır ve Rodos adasının şimaligarbîsindedir. — Bunun fethi için 3 Eylül = 11 Şevvâl tarihi de rivayet edilir Rodos seferi ruznâmesinde bu tarihin bir «Salı» gününe müsâdif olduğundan bahsedilmekteyse de hakikatte «Çarşanba» ya müsâdif olduğu için aradaki bir günlük farkın «Rüyet'i hilâl» den mütevellid olması ve «Salı» rivayeti doğru olduğu takdirde fethin hakikî takvim hesabiyle 2 Eylül = 10 Şevvâl Salı gününe müsâdif bulunması lâzımgelir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında «İllek» ismiyle de anılan İleki adasını o devrin deniz kahramanlarından «Kara-Mahmud-Reis» fethetmiş, fakat kendisi harb esnasında bir tüfek kurşunuyla şehid olmuştur. Kara-Mahmud'un Rodos seferinde büyük hizmetleri görülmüş ve meselâ Herke adasını da bu muhterem kahraman fethetmiştir : Yukarda bu sene vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına bakınız. Kanunî Marmaris'den Rodos'a geçerken bu kahraman şehîdimizin gemisine binmiştir : Gene bu sene vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız).

6 Eylül = 14 Şevvâl, Cumartesi : İncirli adasının teslim olması.

(Türklerin «İncirli» dedikleri «Nisyros/Nissiros» adası Rodos mülhakatındandır ve yukarıki fıkrada bahsi geçen «İleki/İlyaki» adasının şimaligarbîsindedir. Rodos muhâsarasının şiddetinden ve İlyaki adasının fethinden gözleri yılan bu ada muhâfızlarının kendiliklerinden teslim oldukları rivayet edilir. — Bu vak'a için 5 Eylül = 13 Şevvâl Cuma tarihi de rivayet edilir Hicrî tarih meselesi için yukarıki fıkraya da bakınız).

1522 = 929

Teşrinisâni-Kânunuevvel = Muharrem: Sultan-Selim câmiinin ikmali.

(İstanbul şehrine millî bir simâ veren Selâtin câmileri içinde sâde bir güzellikle yükselen bu zarif âbideyi Kanunî Sultan Süleyman muhterem babasının nâmına ve onun türbesiyle beraber yaptırmıştır En kuvvetli rivayete göre temel atma merâsimi 1521 = 927 senesinin «17 Mayıs = 9 Cumâda-l-âhire Cuma» gününe müsâdif olduğu için, bir buçuk senede ikmal edilmiş olduğu anlaşılkamtadır. Kapı kitâbesine göre inşaâtın ikmal tarihi bu senenin Muharrem

ayına müsâdifse de gün tarihi belli değildir Onun için burada o Hicret ayına tesadüf eden Milâd aylarının her ikisi de kaydedilmiştir. — Sultan-Selim câmiinin mimârı belli değildir Mimar Sinan'a isnâd eden bâzı muahhar rivayetler varsa da zayıf sayılır. — Asıl câmi murabbâ bir plân üstünde zarif bir kubbeden ibarettir. İki yanında dokuzar kubbeli birer ilâve ile birer şerefeli iki minâresi vardır. Murabbâ plânın her dıl'ı 24 buçuk ve merkezî kubbe irtifâı da 32 buçuk metredir. Burada Yavuz'un güzel çinileriyle meşhur türbesinden başka imâret, tâbhâne, mektep ve medrese gibi eserler de yapılarak Istanbul'un bu tepesi bir mâmure hâline getirilmiştir).

20 Kânunuevvel = 1 Safer, Cumartesi : Rodos kalesinin teslim olması ve Saint-Jean Haçlı devleti arazisinin Osmanlı imparatorluğuna ilhakı.

(Garp menbâlarında 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi ve 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihlerine ve Osmanlı menbâlarında da 5 Safer = 24 Kânunuevvel Çarşanba ve 6 Safer = 25 Kânunuevvel Perşenbe tarihlerine tesadüf edilir; bâzı muahhar Garp menbâlarında 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihi esas ittihâz edilmektedir. Halbuki «Jacques de Bourbon» ve «Jacob Fontanus» gibi Rodos müdafaasına bizzat iştirâk etmiş veyahut bunların eserleriyle de eski vesikaları tetkik ederek eser yazmış bâzı eski müelliflere göre teslim muahedesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü imza edilmiştir; 21 Kânunuevvel = 2 Safer Pazar tarihi bu muahede mucibince Rodos'un tahliyesi için Şövalyelere verilen 12 günlük mühletin o gün başlamış, yâni muahedenin o gün mer'iyyete girmiş olmasıyla alâkadar olabilir. Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen 5 Safer = 24 Kânunuevvel Çarşanba ve 6 Safer = 25 Kânunuevvel Perşenbe tarihlerine gelince, her halde bunlar da en büyük kilise olan «Saint Jean» katedralinin 25 Kânunuevvele tesadüf eden Noel günü câmiye tahvil edilip ilk defa olarak ezan okunmasından ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos'a o gün yahut ertesi gün sırf şehri görmek için girmiş olduğu hakkındaki zayıf rivayetlerden galat olabilir; halbuki Kanunî'nin ancak 10 Safer = 29 Kânunuevvel Pazartesi günü şehre girdiği daha kuvvetle ve daha doğru olarak rivayet edilir. — 21 Muharrem = 10 Kânunuevvel Çarşanba günündenberi birkaç defa inkıtâa uğrıyan on günlük bir müzakere devresinden sonra akdedilen teslim muahedesinin başlıca şartları şunlardır : 1 — Rodos'da bulunan bütün müslüman esirlerin iâde ve teslimi; 2 — Bütün Şövalyelerin eşyalarını ve silâhlarını alarak on iki ve bir rivayete göre on gün içinde limandaki gemilerine binerek Rodos adasıyla Rodos'a tâbi adaları kâmilen tahliye edip gitmeleri; 3 — Bu on iki günlük mühlet zarfında Yeniçeri-ağası'nın dört bin kişilik bir kuvvetle Rodos'un istihkâmlarıyla limanlarını işgal etmesi; 4 — Türk ordusunun bu müddet zarfında şehirden bir mil mesâfeye çekilmesi; 5 — Muahedenin tamamiyle tatbikine teminât olarak içlerinden ikisi «Grand-Croix» pâyesini hâiz olmak şartiyle 25 Şövalye ile şehir ahalisinin ileri gelenlerinden 25 kişinin rehine olarak Türk ordusuna gönderilmesi; 6 — Şehirde Türk idaresi kurulduktan sonra din ve mezheb hürriyetine riâyet edilmesi; 7 — Rodos ahalisinin beş sene müddetle vergiden muâf tutulması; 8 — Ahaliden arzu edenlerin Şövalyelerle beraber çekilip gitmekte serbest olması. — Bu muahedenin neticesi, Haçlı seferlerinden kalan Adalar devletinin nihayet bulması, tekmil arazisinin Türk hâkimiyyetine girmesi ve bir din perdesi altındaki şakavet ocağının ortadan kalkmasıyla ticarî nakliyyât için emniyet ve inzıbâtın kurulması demektir. Şövalyelerin Hıristiyanlık lehine istihsal etmiş olmakla iftihar ettikleri şartlardan din ve mezheb hürriyeti hakikatte Osmanlı idaresinin o zamana kadar bütün fütuhâtında kendiliğinden riâyet ettiği bir esastır. Yerli Hıristiyanlardan arzu edenlerin Şövalyelerle beraber çekilip gidebilme serbestisi de hakikatte Türk hâkimiyyetinin lehinedir Çünkü dört beş bin kadar olduğu rivayet edilen bu yerli muhacirlerin yerine Anadolu'dan getirilen Türk nüfusu iskân edilerek Rodos'un türkleşmesi daha o zamandan itibaren başlamıştır. Rodos yerlilerinden beş se-

ne müddetle vergi alınmamasına ait madde de aylarca sürmüş şiddetli bir bombardman altında harâb olmuş bir şehir için pek tabiî bir müsâadedir; zaten Kanunî'nin malî siyaseti halkın sulh içindeki yerlerde bile bu yüzden sıkıntı çekmesine müsâid değildir Bunun için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — 1522 = 928 senesi 26 Haziran = 1 Şa'bân Perşenbe günü «Öküz-burnu»nda karaya asker çıkarılmasından itibaren başlıyan Rodos muhâsarası 1522 = 929 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü kalenin teslimine kadar 5 ay 25 gün sürmüştür. İlk müsâdeme 1522 = 928 senesi 29 Temmuz = 5 Ramazan Salı günü vukua gelmiş olduğuna göre, kalenin teslim olduğu gün harb harekâtı başlıyalı 4 ay 23 gün olmuş demektir : bu vaziyete göre Rodos muhâsarası altı ay kadar, Rodos muharebesi de beş ay kadar sürmüş sayılabilir; muhtelif menbâlarda muhâsara müddeti olarak beş ve altı aydan bahsedilmesi işte bundan dolayıdır. — İlk müsâdemeden teslim tarihine kadar geçen 4 ay 23 günlük zaman zarfında vukua gelen hâdiselerin en mühimleri şöyle sıralanabilir : 1 — Rodos Saint-Jean devleti başta Rodos adası olmak üzere dokuz adayla Anadolu sahilinde küçük bir müstemlekeden, yâni on parça araziden mürekkeptir; bunlardan Herke ve İlyaki adaları Kanunî'nin bu Rodos seferi esnasında Türk deniz kahramanlarından «Kara-Mahmud-Reis» tarafından fethedilmiştir Yukarda 1522 = 928 vukuâtının «15 Temmuz» ve «4 Eylül» fıkralarına bakınız. Bunlardan sonra Türklerin «İncirli» dedikleri «Nisyros/Nissiros» adası da kendiliğinden teslim olmuştur : 1522 = 928 vukuâtının «6 Eylül» fıkrasına bakınız. Rodos hükûmetinin diger müstemlekeleri «Cos/Kos/Stanco/Stanehio = İstanköy», «Leros = Leryoz/İleros», «Symi/Symia/Syme = Sömbeki/Sümbegi», «Calymnos = Kalimnoz» ve «Limniona = Limonya/Alimniya» adalarıyla Anadolu sahilinde ve eski «Halicarnassus/Halycarnasse» şehrinin yerindeki «Petreon = Bodrum» kalesidir Bunlar da yukarda bahsi geçen teslim muahedesi mucibince işgal edilmiştir. Bilhassa Bodrum'un işgali Anadolu Türk tarihi bakımından çok mühimdir : Çünkü bu suretle anayurdumuzdan ecnebi hâkimiyyetinin en son bakıyyesi de sökülüp atılmış demektir. 2 — Rodos muharebesi esnasındaki dahili vukuâtın en mühimmi Mısır valisi Hayr-Bay'ın ölümüdür Esasen Kölemenlerden olan bu zat Yavuz'un Mısır seferinde Osmanlı hizmetine girip Kahire'nin fethinden sonra Sultan Selim tarafından Yûnus Paşa'nın yerine Mısır valiliğine tayin edilmiş, Kanunî'nin cülûsunda sadâkatten ayrılmamış ve bilhassa Canbirdi-Gazâlî'nin kendisini isyâna teşvik etmesini padişaha haber vermiştir Mısır vilâyetine ilk Osmanlı valisi olarak Yûnus Paşa'nın tayini için 1517 = 923 vukuâtının «10 Nisan» fıkrasına, Yûnus Paşa'nın azliyle yerine Hayr-Bay'ın tayini için ayni senenin «29 Ağustos» fıkrasına ve Hayr-Bay'ın Canbirdi isyânındaki vaziyeti için de 1521 = 927 vukuâtının «6 Şubat» fıkrasına bakınız. Hayr-Bay'ın ölüm haberi Rodos'a gönderilen bir gemiyle 1522 = 928 senesi 22 Teşrinievvel = 1 Zülhicce Çarşanba günü gelmiştir 23 Teşrinievvel = 2 Zülhicce Perşenbe rivayeti de mevcud olmakla beraber aradaki bir günlük fark «Rü'-yet-i hilâl» den mütevellitdir. Mısır'ın Osmanlı idaresine henüz tamamiyle ısınamamış olduğu ve istiklâl hâtıralarının henüz canlı bulunduğu bir sırada Osmanlı hâkimiyyetini temsil eden bu eski Kölemenin Rodos muhâsarası gibi büyük bir gaileye tesadüf eden ölümü tabiî çok mühim bir hâdisedir. Kanunî bu meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir sür'at göstererek Mısır valiliğine derhal ikinci vezir Mustafa Paşa'yı tayin etmiştir; Mustafa Paşa bidâyette Rodos seferine serdâr olan vezirdir 1522 = 928 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Bu tayinin 3 yahut 4 Zülhicce = 24 Teşrinievvel Cuma gününe tesadüf ettiği ve paşanın da 6 yahut 7 Zülhicce = 27 Teşrinievvel Pazartesi günü maiyyetine beş yüz yeniçeri alarak on beş gemiyle Mısır'a hareket ettiği rivayet edilir Bu Hicrî tarih rivayetleri arasında görülen birer günlük fark «Rü'yet-i hilâl» den mütevellittir. Mısır valiliğine tayin edilen vezir Mustafa Paşa Boşnaktır ve Yavuz'un damadı, Kanunî'nin de eniştesidir. Bu tarihten biraz evvel veyahut bu tarihte Kaunuî, Mustafa Paşa'nın yerine Serdârlık vazifesini ikinci vezir olan Ahmed Paşa'ya tevdi etmiştir 3 — Rodos muhâsarası esnasında harb harekâtiyle doğrudan doğruya yahut dolayısıyla alâkadar vukuâtın en mühimlerinden

biri Mısır valisi Hayr-Bay'dan 1522 = 928 senesi 9 Ağustos = 16 Ramazan Cumartesi günü yirmi dört kadırga ile yardım kuvvetleri gelmesidir Bu kuvvetler Hayr-Bay'ın damadı Kaytbay kumandasında gelmiş ve Peygamberimizin Mısır'da bulunan «Ukaab» ismindeki sancağını da getirmişlerdir; bu sancak eskî Osmanlı menbâlarında «Livây-ı-Saâdet» ve halk arasında da «Sancağ ı-Şerîf» isimleriyle meşhurdur Bu gibi mukaddes emânetler için 1517 = 923 vukuâtının 6 Temmuz = 16 Cumâda-l-âhire fıkrasına bakınız. Kale üzerine yapılan hücumlarda bu Mısır kuvvetlerinden çok istifade edildiği Kanunî'nin bir zafernâmesindan anlaşılmaktadır. — Celâl-zâde-Mustafa Hayr-Bay'ın bizzât geldiğinden bahsederse de bu rivayet zayıftır. — En mühim harb hareketi de 1522=928 senesi 24 Eylül = 3 Zülka'de Çarşanba günü yapılan umumî hücumdur: Kaleye karşı en şiddetli hücum işte budur; o gün Yeniçeri-ağası Bâli Ağa İspanyol burcuna girip bayrak dikmiye muvaffak olmuşsa da diger cepheler mukavemet ettiği için nihayet ric'ate mecbur olmuştur. Bu müdhiş hücumun en mühim neticesi, sûrların bir haylı tahribine ve müdâfilerin mânen ve maddeten sarsılıp zayıflamalarına sebeb olmasıdır. Bundan başka bir çok mevziî hücumlar da yapılmıştır; umumî hücumların sayısı onu bulur; hattâ bâzı menbâlarda umumî ve mevziî hücumların yekûnu yüzden fazla gösterilir. Rodos muhâsarasında Osmanlı donanması mütemâdî bir faaliyet göstermişse de nihayet kış mevsiminin şiddetlenmesi üzerine 1522 = 928 senesi 31 Teşrinievvel = 10 Zülhicce Cuma günü Marmaris limanına gidip orada kışlamak mecburiyetinde kalmıştır. Müddet itibariyle Fatih'in Istanbul muhâsarasına nisbetle üç mislinden fazla devam etmiş olan Rodos muhâsarasının askerlik tarihi bakımından en mühim hususiyeti, Türk ordusunun tarihte ilk defa olarak infilâklı tahrip bombaları kullanmış olmasında gösterilir: Bakırdan yapılan bu bombalar hususî âletlerle surların üstüne atıldıkça bir çok tahribât yapmıştır; halbuki tahrip bombaları ilk defa olarak bu tarihten kırk iki sene evvel Fatih devrindeki Rodos muhasarasında kullanılmıştır: 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. Zaten tahrip bombalarından başka yangın bombalarının da ilk defa olarak kullanılması gene Fatih devrindeki İşkodra muhâsarasındadır: 1478 = 883 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Rodos muhâsarasında Fatih'in icâd ettiği havan toplarıyla «Şâhî-Vasiliki» denilen büyük toplardan da çok istifade edilmiştir; fakat bunlar o zamandanberi taammüm etmiş olduğu için mahsurlarda da mevcud olduğu halde bomba yalnız Türk ordusunda vardır. — Bu meşhur muhâsara esnasında Türk ordusu şehirdeki casus teşkilâtından da çok istifade etmiştir: Rodos'daki Osmanlı casuslarının reisi yahudi ismi taşıyan bir hekimdir; Yavuz devrinde Rodos'a gönderildiğinden bahsedilen bu becerikli casusun hakikatte bir Türk olduğu anlaşılmaktadır. Bu adam bir taraftan diger casuslarla teması temin ediyor, bir taraftan da müdafaa vaziyeti hakkındaki raporlarını oklara bağlıyarak Türk ordusuna atıyordu; hattâ Şövalyelerin itimâdını kazanmak için din değiştirip hıristiyan bile olmuştu! Fakat 1522 = 928 senesi 14 Eylül = 22 Şevvâl Pazar günü raporunu gene okla atarken yakalanıp derhal parçalanarak idam edildi. Bu hekimden başka Rodos'da şimdiki tâbiriyle bir nevi «Beşinci-kol» da vardı: Bu teşkilâtta bilhassa esir Türk kadınları çok mühim ve unutulmaz bir rol oynamışlardır. Hıristiyan evlerinde câriye gibi kullanılan bu kahraman kadınlar bir aralık yahudi kılıklı hekim vasıtasıyla Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'dan aldıkları bir emir üzerine ayni günün ayni saatinde şehrin muhtelif semtlerinde hep birden yangınlar çıkarmıya teşebbüs etmişlerdir; fakat bunların reisleri vaziyetinde bulunan muhterem Türk hanımı bir rivayete göre bir zahîre yahut ot anbarlarını kundakladığı sırada yakalanmış ve bir iki arkadaşıyla beraber işkenceler içinde parçalanarak öldürüldükleri halde hiç bir sırlarını ifşâ etmiyerek Şâhnâme kahramanlarını gölgede bırakacak muhteşem bir metânet içinde Allahın rahmetine ve Türk tarihinin hürmet ve minnetine kavuşmuşlardır. Diger bir Türk kızı da ordu ile muhâbere ettiği için en şiddetli işkenceler içinde âzâsı parçalandığı halde hiç bir sırrını ifşâ etmemiş, hiç bir arkadaşını ele vermemiş ve işkencecilerle cellâtları bile hayretler içinde bı-

rakarak şehîd olmak suretiyle Türk cinsine şeref vermiştir. — Rodos'daki müslüman esirlerinin bin beş yüz kadar olduğu rivayet edilir; bunların erkekleri Türk toplarının açtığı gediklerin tıkanma işlerinde istihdâm edilmişler ve tabiî zorla çalıştırılmışlardır. — Kanunî'nin Şövalyeler içinde de casusları bulunduğu rivayet edilir Bunların en meşhuru, «Saint-Jean» teşkilâtının en büyük reislerinden «Grand-Croix» pâyesini hâiz «don Andrea d'Amaral» ismindeki şövalyedir: «Villiers de l'Isle-Adam» ın Üstâd-ı-a'zam seçilmesini çekemiyen bu şövalyenin daha Rodos seferinden evvel Kanunî'ye gizli arîzalar takdim ettiğinden ve muhâsara esnasında da muhâberesi yakalandığı için şövalyelikten tardedildikten sonra idam edildiğinden bahsedilir. — Rodos muhâsarasının en altında muharebeler olmasıdır: Venedikli mühendis Martinengo, Türklerin kazdıkları lâğımları toprağın üstüne koydurduğu hassâs davulların derilerine serilen ince kumların ihtizâzını tâkib etmek suretiyle keşfedip mukabil lâğımlar kazdırmış ve bu suretle yer-altı muharebeleriyle şehrin müdafaasını temine çalışmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen beş ay kadar süren bir mücadeleden sonra sûrlarda büyük gedikler açılaması, bâzı müdafaa tertibâtının Türk ordusu tarafından cebren işgal edilmesi, yirmi bin kadar telefât veren müdâfilerin daha fazla dayanamıyacaklarını anlamaları ve bilhassa Kanunî'nin oklarla şehre yağdırdığı beyannâmelerde ancak şehrin derhal teslimi şartiyle halkın can ve mal masûniyyetine mazhar olabileceğini bildirmesi üzerine Rodosluların Üstâd-ı-a'zam «Villiers» ye Türk ordusu cebren içeri girmeden teslim olması için mürâcaatta bulunmaları nihayet Şövalyelerin Rodos'la beraber bütün ölkelerini teslime muvâfakat etmeleriyle neticelenmiştir. — Son derece müstahkem bir mevki olduğu için o devrin askerlik mütehassıslarınca fethi imkânsız sayılan Rodos kalesinin çok uzun süren muhâsarasında o kadar büyük müşkilâta uğranılmıştır ki bir aralık Kanuni'nin muhâsarayı kaldırmak fikrine bile temâyül ettiğinden bahsedilir Fakat Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa genç padişahı daima sebâta teşvik etmiş, bütün güçlüklere göğüs germiş ve bu suretle Rodos muhâsarasının âdetâ ruhu olan bu muhterem ve büyük vezir nihayet Belgrad seferi gibi Rodos seferinin de zaferle neticelenmesine sebeb olmuştur. — Rodos seferine kanlı bir fâcia da karışmıştı: Bu fâcia, Fatih'in felâketleriyle meşhur veliahdi Cem-Sultan'ın Rodos'da mülteci bulunan oğlu şehzâde Murad'ın bir veyahut iki oğluyla beraber gene Fatih'in koyduğu kanuna fedâ edilmesi şeklinde târif edilebilir Fatih'in Kanun-nâme'si için 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasına bakınız. «Kanun-nâme-i Âl-i-Osman» ın bundan evvel de bahsi geçen o fecî maddesi işte şöyledir:

«Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşlarun nizâm-ı âlem içün katlitmek münâsibdür; ekser-i Ulemâ dahî tecvîz itmüşdür; anunla âmil olalar».

Bu madde için 1451 = 855 vukuâtı içinde Şehzâde Küçük-Ahmed'in idamı hakkındaki fıkraya da bakınız. — Cem-Sultan'ın Avrupa'da ölünceye kadar geçirdiği felâket ve esâret günlerinde anasıyla çocukları Kölemen sultanlarının himâyesi altında Kahire'de yaşıyorlardı: Bunların içinde «Murad» isminde bir oğlu da vardı. Fatih 1481 = 886 tarihinde öldüğü zaman bu şehzâde Murad mevcud olduğuna göre, Kanunî'nin Rodos fethinde takriben 45 50 yaşlarında olması lâzımgelir. Bu prensin hangi tarihte Mısır'dan Rodos'a gelip Şövalyelere iltica ettiği belli değildir; fakat her halde babasının Rodos Şövalyelerine iltica yüzünden uğradığı felâket kendisi için müdhiş bir ibret dersi teşkil ettiği halde Rodos'a iltica etmesi için pek mühim ve mücbir bir sebeb olmak lâzımgelir Belki de Yavuz'un Mısır seferi esnasında Kahireden kaçıp Rodos'a can atmıştır. Şehzâde Murad Rodos'da pek iyi karşılanmış ve kendisine «Erimocastro» yahut «Fondo» veyahut «Faracle/Féracle» isminde bir şato tahsis edilmiştir: 1522 = 928 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına da bakınız. Bu şatoların birincisî şehir haricinde ve «Aphandos» tarafındadır; diger isimlerin ayni şatoya mı, yoksa mevkii malûm olmıyan başka bir şatoya mı aid olduğu belli değildir. Karısıyla çocukları da yanında bulunan şehzâde Murad Rodos muhâsarasında şehrin içine çekilmiş ve şehir teslim olduğu zaman mağlûplarla beraber Avru-

pa'ya kaçmak üzere Şövalye kıyâfetine girip bir yahut iki oğluyla beraber yolculuğa hazırlanmıştır. Fakat bir rivayete göre şehzâdenin Rodos'da bulunduğunu ötedenberi bilen ve diger bir rivayete göre de casusları vasıtasıyla haber alan Sultan Süleyman, Fatih'in Kanun-nâme'sini «nizâm-ı âlem içün» Cem-Sultan'ın vârislerine tatbik etmek kararını vermiştir. Hattâ bâzı garp menbâlarında tesadüf edilen başka bir rivayete göre de Rodos'un teslimine ait muahedenin gizli maddelerinden biri bu meseleye aittir ve «Villiers de l'Isle-Adam» işte bu madde mucibince zavallı şehzâde Murad'la ailesini, Kanunî'ye teslim etmiştir: Sultan-Cem'in dünyaya gelmiş olmaktan başka bir kabahati olmıyan o bedbaht vârisi bir yahut iki oğluyla beraber 27 Kânunuevvel = 8 Safer Cumartesi günü boğularak idam edilmiş ve karısıyla iki kızı da Istanbul sarayına gönderilmiştir. Bu kanunî cinayetin gününde ihtilâf vardır: En kuvvetli rivayet bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihtir. Her halde Cem-Sultan gibi oğluyla torunlarının da Şövalyelerin vicdansızlıklarına kurban gittikleri muhakkak sayılabilir. Kanunî Sultan Süleyman gibi her cephesi büyük bir kahramanı bu cinayetten dolayı pek haklı olarak tenkid etmek tabiî çok kolaydır Fakat o devrin umumî şerâitine göre devletin dahilî emniyeti bakımından bu fecî tedbirin çok çirkin bir zaruret olduğu da unutulmamalıdır; herhalde Fatih'in Kanun-nâme'sindeki «nizâm-ı âlem» kaydi o zamanlar için pek yanlış değildir Bilhassa «Fetret» devrindeki kardeş kavgalarının devlet bünyesinde hâsıl ettiği korkunç sarsıntılar bu fecî hakikatin en müdhiş delilleridir. — Kanunî devrinde Türk ordusu her gittiği yere üstün bir medeniyet götüren yapıcı ve imârcı bir ordudur; bu imârcılık yalnız harb zaruretleriyle yıkılan askerî inşaâtın yeniden yapılmasına münhasır bir tâmircilikten ibaret değildir Bilhassa şehircilik bakımından çok mühim ve ayrıca tetkikı lâzım büyük bir imâr siyasetidir; meselâ Kanunî'nin ilk Belgrad seferinde «Sabacz = Böğür-delen» fethedildiği zaman padişah ilk iş olarak bu sefil şehrin derhal imârını emretmiş ve hattâ ilk imâr işinin ilk fethiyle başlamasını istemiştir 1521 = 927 vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tıpkı bunun gibi, Belgrad fethedildiği zaman da harap ve berbad bir halde bulunan bu şehrin derhal imârı için hazineden yirmi bin altın verdirmiştir: 1521 = 927 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına bakınız. Daha sonra Rodos seferinde Türk donanması «öküz-burnu»nda karaya asker çıkarır çıkarmaz derhal muntazam şoseler ve kaldırımlı yollar yapılmıya başlamış, bu işlerde binlerce asker çalıştırılmış, bir taraftan da adanın yerli halkına insanî ve ictimaî yardımlar yapılmıştır 1522 = 928 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasma bakınız. Tabiî Rodos'daki imâr hareketi yalnız adanın yollarına münhasır kalmış değildir: Kanunî bir taraftan o devrin en müstahkem kalesine karşı en müdhiş bir muharebeyle uğraşırken, bir taraftan da imâr ve temdîn işleriyle meşgul oluyor ve toplarıyla yeni Rodos'u yıkarken Koca-Sinan ve daha bir çok mimarlarıyla Eski-Rodos'u yapıyordu! Eski-Rodos adanın şimalişarkîsinde, şimdiki Rodos Şehrinin cenubugarbîsinde ve «Philerimo» yahut «Philermos» denilen yerdedir: Buraya Rumlar «Rhodini», Türkler «Sünbüllü» demişlerdir. Burası bâzı haritalarda «Eski-Rodos» ismiyle gösterilir. Kanunî Rodos muharebeleri devam ederken 1522 = 928 senesi 11 Eylül = 19 Şevvâl Perşenbe ve 3 Teşrinievvel = 12 Zülka'de Cuma günleri atla bu mevkie gidip uzun uzadıya tetkik ettikten sonra 13 Teşrinievvel = 22 Zülka'de Pazartesi günü Eski-Rodos'un yeniden yapılmasını emretmiş ve bunun üzerine 14 Teşrinievvel = 23 Zülka'de Salı günü Defterdar Abdüsselâm Çelebi ile Karası ve Menteşe sancak beylerinin nezaretleri altında inşaâta başlanmıştır: Sultan Süleyman 1 Teşrinisâni = 11 Zülhicce Cumartesi günü tekrar gidip inşaâtı teftiş ederek bâzı emirler vermiştir. Harb hareketleriyle imâr hareketlerinin birbirine müvâzi giden bu manzarası tarihte ender tesadüf edilen levhalardandır. Kanunî'nin imâr ettirdiği bu Eski-Rodos sonradan tekrar harab olmuş ve iki devrin harâbeleri birbirine karışmıştır. — Rodos toprakları 40 50 bin Türkün kanıyla yuğurulmuştur Garp menbâlarında bu mıkdar yüz bine kadar çıkarılır: Fatih devrindeki Rodos seferlerinde dökülen kanlar tabiî bu son hesaba dahil değildir; bunların birincisi için 1455 = 859 vukuâ-

tının üçüncü ve digeri için de 1480 = 885 vukuâtının dördüncü fıkralarına bakınız).

26 Kânunuevvel = 7 Safer, Cuma: Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı hükûmeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'İsle-Adam» ın huzura kabulü.

(Yanında «Grand-Croix» pâyesini hâiz bir kaç büyük Şövalye bulunduğu halde Türk ordugâhına gelen mağlûp devlet reisi, Kanunî Sultan Süleyman'ın riyâsetinde Divan toplanmış olduğu için otağın kapusunda ve yağmur altında saatlerce beklemiye mecbur olmuş ve nihayet Divan ictimâı bittikten sonra sırtına bir hil'at giydirilerek maiyyetiyle beraber huzura kabul edilmiş ve tahtın önünde yere diz çökerek Türk padişahının muzaffer elini öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olabilmiştir: Bu sırada Sultan Süleyman'ın murassâ tahtı som altından iki arslan heykelinin arasında parlıyarak Şövalyelerin görgüsüz gözlerini kamaştırmıştır! — Kanunî «Villiers» in ihtiyarlığına merhamet edip bâzı tesliye sözleri söylemek tenezzülünde bulunacak kadar insâniyet göstermiş ve hattâ ihtidâ ettiği takdirde kendisine münâsip bir vazife bile ihsan edileceğini bildirmişse de «Villiers de l'İsle-Adam» ihtiyarlığını bahâne ederek özür dilemiştir).

29 Kânunuevvel = 10 Safer, Pazartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın şehri görmek için Rodos'a girmesi.

(Padişahın şehre hangi kapıdan girdiği hakkında ihtilâf vardır. — Şehrin muhtelif yerlerini gezen Kanunî bir aralık Üstâd-ı-a'zamın sarayına da uğramış ve hattâ Şövalyelerin yemek salonuna girerek huzurunda diz çöküp elini öpen «Villiers» ye tenezzülen iltifatta bulunduktan sonra ordugâhına avdet etmiştir. — Kanunî'nin şehre girmesi hakkında 25 Kânunuevvel = 6 Safer Perşenbe ve 26 Kânunuevvel = 7 Safer Cuma tarihleri de rivayet edilmişse de bunlar doğru değildir).

1523 = 929

1 Kânunusâni = 13 Safer, Perşenbe: Mevcudiyetine nihayet verilen Rodos Haçlı hükûmeti Üstâd-ı-a'zamı «Villiers de l'İsle-Adam»ın arz-ı vedâ için ordugâha gelip huzura kabul edilmesi.

(1522 = 929 senesi 31 Kânunuevvel = 12 Safer Çarşanba gününe tesadüf eden bir gün evvelki tarih de rivayet edilir. — «Villiers» vedâı münasebetiyle Kanunî'ye hediye olarak dört altın vazo ile diger bir takım altın kaplar ve kupalar takdim edip teslim muahedesi şerâitine Türk ordusunun tamamiyle riâyet etmiş olmasından dolayı minnet ve şükranlarını arzetmiş, yeniden iltifata mazhar olup sırtına bir hil'at daha giydirilmiş ve tahtın önünde yere diz çökerek muzaffer padişahın elini son defa olarak bir kere daha öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuştur. Üstâd-ı-a'zam huzurdan çıkarken mağlûbiyyetten mütevellit perişan hali Kanunî'nin Türklük merhametine dokunduğu için etrafında bulunanlara:

— Şu kâfiri bu yaşında yerinden yurdundan ettiğim için müteessir olmuyor değilim!

gibi bir şey söylediği rivayet edilir. — 1522 = 929 senesi 20 Kânunuevvel = 1 Safer Cumartesi günü akdedilen teslim muahedesi mucibince Rodos Şövalyelerine verilen tahliye müddeti bugün nihayet bulmakta olduğu için, mağlûplar bütün eşyalarını limandaki gemilerine doldurup akşam karanlığında harekete hazırlanmışlardır).

1/2 Kânunusâni = 13/14 Safer, Perşenbe/Cuma gecesi: Rodos Şövalyelerinin Türk ordusuna teslim ettikleri Rodos'dan çıkıp gitmeleri.

(Bu hareketin hem gününde, hem saatinde ihtilâf vardır Meselâ bir gece evveline tesadüf eden 12/13 Safer = 31 Kânunuevvel/1 Kânunusâni Çarşanba/Perşenbe tarihinden de bahsedilmiş olduğu gibi, hareket saatinin gece 9, 12 ve hattâ sabaha karşı olduğu da rivayet edilmiştir. En kuvvetli rivayetlere göre 9 12 arasında hareket etmişlerdir. Şövalyelerle beraber giden Rodos hıristiyanlarının dört beş bin kadar olduğundan bahsedilir. — İşte bu andan itibaren «Saint-Jean» teşkilâtının kırmızı zemin üzerine beyaz bir salipten ibaret asırdîde bayrağı artık değişmiş ve Rodos'dan cenubugarbî'ye doğru hareket eden donanmalarının Amiral gemisine uğradıkları büyük felâketi temsil etmek üzere «Çarmıhtan inen oğlunun cesedini kucağında tutan bir Meryem» tasvirini muhtevi büyük bir musîbet bayrağı çekilmiştir. — Din perdesine bürünmüş bir şakavet ocağının söndürülmesinden başka bir şey olmıyan bu vak'a, hakikatte zulme karşı adalet ve medeniyetin zaferi demektir : 1522 = 928 vukuâtının birinci fıkrasına da bakınız. — Rodos ve mülhakatını elden çıkaran «Saint-Jean» Şövalyelerine imparator «Charles-Quint» Papalık makamının tavassut ve delâletiyle Malta adasını vermiş ve 1530 tarihinden itibaren bu teşkilâta «Ordre des Chevaliers de Malte = Malta Şövalyeleri teşkilâtı» denilmiye başlamışıtr).

2 Kânunusâni = 14 Safer, Cuma: Rodos'un câmiye tahvil edilen büyük kilisesinde Kanunî'nin ilk Cuma namazını kıldıktan sonra Rodos'tan Istanbul'dan hareketi.

(Kanunî'nin ısdâr ettiği bir «Hatt-ı-Şerîf» üzerine câmiye tahvil edilen ve eski Osmanlı menbâlarında «San-Civan» denilen «Saint-Jean» kilisesi Şövalyelerin Rodos'da yaptırdıkları kiliselerin en büyüğüdür; 1856 tarihinde bir barut deposunun infilâkı üzerine bu tarihî âbide tam 333 sene müslüman mâbedi olduktan sonra Şövalyelerin sarayı ile beraber harab olmuştur. Kiliselerin câmiye tahvili zafer timsâli mahiyetinde bir an'anedir Osmanlı fütuhâtında bu eski an'aneye daima riâyet edilmiştir; fethedilen kalenin burçlarına bayrak dikilirken sûrların üstünden ezan sesleri yükselir ve şehrin en büyük kilisesi derhal câmiye tahvil edilerek hem dinî, hem millî bir zafer âbidesi hâlini alır; padişahların ilk Cuma namazını işte bu câmilerde kılmaları da âdettir; Bâkî'nin Kanunî mersiyesinde

Aldun hezâr bütkedeyi mescid eyledün
Nâkuus yerlerinde okuttun ezanları

beytinde işte bu eski zafer an'anesine imâ vardır. — Kanunî'nin Rodos Cuma selâmlığında Türklerin «Arab-kulesi» dedikleri «Tour de Naillac» da ezan okunmuş ve Sultan Süleyman Cuma namazını câmiye tahvil edilen eski «Saint-Jean» katedralinde kılmıştır; Namazda Osmanlı tarihinin en büyük ve en mümtâz âlimlerinden meşhur Müfti-l-Enâm yâni Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendi imâmet etmiştir Ali Efendi için «Şeyh-ül-İslâmlar» cedvelinde «9» numaraya bakınız. — Rodos'da derhal idarî ve askerî teşkilât yapılmış, tâmiri emredilen kaleye lüzumu kadar muhâfızlar bırakılmış, memurlar tayin edilmiş ve medreseler, mektepler ve mescidler yapılması ve bir imâret açılması emredilerek bunlar için vakıflar tayin edilmiştir Yerli fakirlere yemek dağıtan imâretin yabancı fukarâya da günde elli çift somun ve katık tevziine müsâid olacak bir büdceye mâlik olması takarrür etmiştir. — Kanunî Cuma namazını kıldıktan sonra, Herke ve İlyaki adalarını fethederek şehid olan «Kara-Mahmud-Reis» in kadırgasına binerek orduyla donanmanın top şenlikleri içinde Marmaris'e hareket etmiştir; Sultan Süleyman evvelce Marmaris'den Rodos'a geçerken de bu gemiye binmiştir: 1522 = 928 vukuâtının «28 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin Rodos'dan 6 yahut 7 Kânunusâni = 17 yahut 18 Safer Sah yahut Çarşanba günü hareket etmiş olduğu hakkında da zayıf

rivayetler vardır. — Sultan Süleyman 1522 = 928 senesi 28 Temmuz = 4 Ramazan tarihinden 1523 = 929 senesi 2 Kânunusâni = 14 Safer tarihine kadar beş ay beş gün Rodos adasında kalmıştır).

3 Kânunusâni = 15 Safer, Cumartesi : Marmaris'e vâsıl olan Kanuni'nin Rodos imârına ait tedbirleri.

(Sultan Süleyman Karası, Aydın, Menteşe ve Saruhan sancak beyleriyle Emîr-Âhur İskender Bey'i muhâsara esnasında harab olan Rodos istihkâmlarının sür'atle tâmirine ve Eski-Rodos inşaâtının da bir an evvel ikmâline memur ederek buradan tekrar Rodos'a göndermiştir Bütün bu beyler kendi sancaklarının askerleriyle Rodos'a geçmişlerdir. İdare bakımından Rodos adası Midilli beyi Dizdar-zâde Mehmet Çelebi'nin sancağına ilhak edilmiş olduğu için tâmir ve imâr işlerine onun da yardım etmesi emredilmiştir. Yukarda bahsi geçen Emîr-Âhur İskender Bey'in ayni zamanda Menteşe sancak beyi olmak itibariyle bu işe memur edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Bu tedbirlerin bir gün sonraya tesadüf eden 16 Safer = 4 Kânunusâni Pazar günü ittihâz edilmiş olduğu da rivayet edilir. — 18 Safer = 6 Kânunusâni Salı günü verilen bir emirle Anadolu askerleriyle beylerinden bir kısmı daha Rodos'un tâmirine memur edilmiştir. — Eski-Rodos'un yeniden inşâsı bir rivayete göre de 1522 = 929 senesi 19 Kânunuevvel = 30 Muharrem Cuma günü ikmâl edilmiştir: Bu mesele için yukarda o sene vukuâtının ikinci fıkrasına da bakınız).

28 Kânunusâni = 11 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Rodos fethinden dönen Kanunî'nin Dil iskelesine muvâsalatı.

(Sultan Süleyman kış mevsiminin şiddetine rağmen mümkün olduğu kadar sür'atle hareket ederek 25 günde Dil iskelesine gelmiş ve burada bir gece kaldıktan sonra ertesi gün Istanbul'a hareket etmiştir).

29 Kânunusâni = 12 Rebî'ül-evel, Perşenbe : «Saint-Jean» Haçlı devletini yıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos'dan Istanbul'a avdeti.

(Padişah ve maiyyeti İzmit körfezindeki Dil iskelesinden Topkapu sarayına gemilerle geçmişlerdir : Osmanlı padişahlarının Anadolu tarafındaki seferlerinden dönerken Dil iskelesinden gemilerle Saray-burnu'na geçmeleri bir müddettenberi âdet hükmünü almıştır; misal olarak 1515 = 921 vukuâtının «11 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — 1522 = 928 senesi 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi günü Istanbul'dan hareket etmiş olan Sultan Süleyman'ın Rodos seferi 7 ay 13 gün sürmüştür).

27 Haziran = 13 Şa'bân, Cumartesi: Büyük ve muhterem Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumun tekaüde sevkiyle Vezâret-i-uzmâ makamına Hâs-Oda-Başı ve İç-Şâhinciler-ağası Pargalı devşirme İbrahim'in tayini.

(Pirî-Mehmet Paşa mermum 1518=924 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar fâsılasız olarak 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuştur : Bu müddet, Yavuz devrinin sonlarıyla Kanunî devrinin ilk senelerine müsâdiftir. — Tarihin daima hürmetle anacağı bu büyük devlet adamının Yavuz Sultan Selim devrinde Çaldıran muharebesine karar veren harb meclisindeki hayırlı rolü için 1514 = 920 vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına, Üçüncü vezirlik makamına tâyini için gene o sene vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına, Haliç tersânesinin inşâsı ve donanmanın takviyesiyle Avrupa devletlerini sindire-

rek Mısır seferinin emniyetini temin etmesi için 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına, Yavuz'un Mısır seferinde Istanbul Muhâfızlığına tâyini için 1516 = 922 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına, Vezâret-i-uzmâ makamına tâyini için 1518 = 924 vukuâtının «25 Kânunusâni» fıkrasına, Irak'ın «Âne» ve «Hît» kasabalarını fethetmesi için gene o sene vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına, Yavuz'un vefatiyle Kanunî'nin cülûsu esnasında ittihâz ettiği tedbirler için 1520 = 926 vukuâtının «21/22 Eylül» fıkrasına, Belgrad seferindeki büyük hizmetleri için 1521 = 927 vukuâtının «10 Haziran», «3 Temmuz», «12 Temmuz», «17 Temmuz», «8 Ağustos», «29 Ağustos» fıkralarına ve Rodos seferindeki rolü için de 1522 = 928 vukuâtının «4 Haziran» fıkrasına bakınız. — Takriben 870 = 1465 — 1466 tarihine doğru Amasya'da dünyaya gelmiş olan Pîrî-Mehmet Paşa merhum o sırada elli sekiz yaşlarında, yâni devlete daha pek çok seneler hizmet edebilecek bir çağdadır. — Pîrî-Mehmet Paşa ahlâkının temizliği, haysiyet ve vekarı, ilmi ve fazlı, millet ve memlekete büyük hizmetleri, siyasî, idarî, malî ve askerî işlerdeki tecribesi, yalnız fukarâyı değil, hattâ kendi rakîplerini bile himâye edecek dereceye varan insaniyyeti ve bilhassa doğruluğu ve adaletiyle her kese hürmet telkin etmiş, Yavuz ve Kanunî gibi en büyük hükümdarlarla bütün halk tabakalarının emniyet ve itimâdını kazanmış eşsiz bir devlet adamıdır. Yavuz Mısır seferinden dönerken kendisini Şam'a dâvet edip hükûmetin başına geçirdiği andan itibaren o şiddetli Padişahı derhal itidâle sevketmek kudretini gösterdiği için halkın minnet ve şükranını kazanarak işe başladığı rivayet edilir. Paşa'nın bilhassa Kanunî üzerindeki tesir ve nüfuzu hakkında muhtelif menbâlarda birbirini te'yid eden izahlar vardır; meselâ «Peçevî» de şu fıkraya tesadüf edilir

«Gaayet âkıl-u-dânâ,sâhib-fazl-u-zekâ ve müdebbir-u-kâr-âzmâ pîr-i vakur idi. Hattâ arza girdikçe Sâadetlu Pâdişâh kendüden hicâb çeker ve ziyâde tevkîr-u-ihtirâm iderdi».

Kanunî'nin Pîrî-Mehmet Paşa'ya gösterdiği hürmet ve tâzimden dolayı ne kadar müşkil bir vaziyette kaldığını da «Müneccim-başı» şöyle anlatır:

«Müşârünileyh bir âlim ve fâzıl ve vakuur pîr olup aslında pederleri vaktinde Vezir-i-a'zam bulunmağla Şehriyâr Hazretleri andan hicâb idüp istedikleri gibi kullanamazlardı. Kendüleri genç Pâdişâh olup umûr-i saltanatda istiklâl-u-istibdâd hevesinde idiler».

Bu fıkranın sonundaki «istibdâd» kelimesi «istiklâl» mânâsınadır. Bundan anlaşılacağı gibi, genç ve tecribesiz padişah çok hürmet ve riâyet ettiği tecribeli ve vakur Vezir-i-a'zam iş başında bulundukça saltanat nüfuzunu istediği gibi kullanamamıştır. «Hayrullah Efendi» aşağıki fıkrasında Paşa'nın azlini bile işte bundan mütevellit tabiî bir netice gösterir:

«Sadır-ı-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın zâhirde azl-ü-teb'idine bir sebeb olmayup fakat Pâşây-ı müşârünileyhin zâtinde olan asâlet iktizâsınca sâhib-haysiyyet olmağla huzûr-i Hümâyuna girüp mesâlih-i mülkiyye müzâkeresine giriştikçe Pâdişâh noksân-ı tecribesi ve belki kabl-el-cülûs ya'ni şehzâdelikleri vaktinde Pîrî Paşa'ya olan müdârası cihetiyle dâimâ hicâb altında kalup ma'rûzâtına müsâade itmeğe kendüsünü mecbûr gibi zanneder idi. Hattâ :

— Pîrî Paşa'yı Sadâretten azlitmeyince Pâdişâhlıkda olan istiklâl lezzetini bulamadım; zîrâ her ne zaman Pîrî Paşa huzûra girse ben kendümü her şeyde cesâretsiz ve umûr-i icrâiyyede mütereddid görür idim!

diyü buyurmuşlardır. Filhakîka burası umûr-i tabîiyyedendir: zîrâ her bir şahıs kendüsünün zamân-ı evâili evâsıtına veyâ evâhirine nazaran ne kadar dûn ise o kadar az halkın bildiğini ister».

Osman-zâde Tâib, Hayrullâh Efendi vesaire gibi bâzı müellifler Pîrî-Mehmet Paşa merhumun azliyle tekaüde sevkını «bî-îcâb» veyahut «zâhirde sebebsiz» göstermiş olmakla beraber, diger bir çok menbâlarda muhtelif sebeblerden bahsedilir. Bu sebeblerin başlıcaları şöyle sıralanabilir 1 — Yukarda gördüğümüz gibi Pîrî-Paşa'nın mânevî büyüklüğü karşısında Kanunî'nin kendini küçük görmekten muazzeb olması; 2 — Padişahın şehzâdeliğindenberi teveccüh ve itimâdını kazanıp o sırada sarayın en zînüfuz şahsiyyeti haline gelen Hâs-Oda-

başı, yâni Baş-Mâbeynci İbrahim Ağa'yı hükûmetin başına geçirmek istemesi; 3 — «İnad» ve «Hâin» lâkaplariyle meşhur ikinci vezir Arnavut Ahmed Paşa'nın temsil ettiği Devşirmeler zümresinin Anadolu Türk aristokrasisini temsil eden Pîrî-Mehmet Paşa merhumu ıskaat edip devlet idaresini kendi ellerine geçirmek için bir takım gizli entrikalar çevirmeleri; 4 — İşte bu entrikalar cümlesinden olarak bütün memleket nazarında tertemiz ahlâkı ve gün gibi namusiyle lekesiz bir şeref ve haysiyet timsâli sayılan bu muhterem ve büyük veziri irtikâb ve irtişâ gibi suçlarla lekeliyecek şenî isnâtlar ve fâhiş iftirâlar tertibi! — Pîrî-Mehmet Paşa'nın Yavuz devrindeki hizmetlerinden sonra Kanunî devrinde Türk ordusuna orta Avrupa yolunu açan Belgrad fethine ve Türk donanmasına Şarkî-Akdeniz hâkimiyyetini temin eden Rodos seferindeki büyük ve unutulmaz hizmetlerine rağmen azledildip tekaüde sevkedilmesinde işte bütün bu sebeblerin hepsinden istifade edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hâin-Ahmet Paşa ile etrafındaki devşirmelerin tezvirleri daha Belgrad seferinden başlamış ve Pîrî-Paşa'nın mevkii işte bu Devşirme ahlâksızlığından dolayı gittikçe sarsılmıştır. Hâin-Ahmed'i:

«Hadd-i zâtinde şiddet-i şakaavet muzmar, meşreb-i şiddet-nişânı envâ'-ı fesâd-u-mazarrâta mazhar»

şeklinde tasvir eden Celâl-zâde Mustafa Çelebi, bu müfsid ve ahlâksız dönme ile etrafındaki devşirmelerin bu husustaki faaliyetlerini şöyle anlatır

«Zamân-ı devlet-i Selim-Hânîde mahrûsa-i Mısr a'yânından Istanbul'a sürgün olan eşhâsın rüşvetleri alınup anlara destûr virildi diyû Düstûr-i bî-günâha cerâyim isnâd idüp ba'zı eşhâs-ı şakaavet-istînâs dakhî Ahmed Paşa'ya muîn-u-zahir olup Kadı-asker Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi bu hususa müfettiş ta'yîn olup şân-ı Şer'e teşvîş virdi, tarîk-ı hakdan çıkup taassub ve teseyyüb yollarına sülûk itti; erbâb-ı zulm-u-hayf olan bî-dinlere mutî'-u-tâbi' olup nakd-î adli zâyi' eyledi; müfsidîn her cihetten Paşa'ya hücum idüp envâ'-ı tezvîr-ü-telbîsler peydâ ittiler».

Bu fıkrada bahsi geçen «Erbâb-ı zulm-u-hayf olan bî-dinler»le «müfsidîn» den maksat tabiî Devşirmelerdir. Bu ahlâksız gürûhun başında bulunan Hâin-Ahmed bu meselede bir saray entrikası da çevirmek üzere padişahın en gözde adamı olan Hâs-Oda-başı Rum yahut Frenk İbrahim Ağa ile de elbirliği etmiştir. Hayrullâh Efendi bu noktayı şöyle anlatır:

«Ahmed Paşa devr-i ebvâb itmekten üşenmez ve söz söylemekten osanmaz, kiz bi meydana çıkdıkda te'vîle sapup aslâ utanmaz, istiskaali kaydetmez, tahkîri anlamaz, maskaralığı vesîle-i takarrüb addidüp kendü işini bırağup ekâbir kapularında dolaşmağı iş idinmiş mekkâr-u-hîlekâr yalancı olmağla Sadr-ı-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa buna emniyet câiz olmadığını bildiğinden uzûbet-i lisânına firifte olanları ıslâh ile meşgul iken Sadr-ı-a'zamın hasmı olan Baş-Mâbeynci İbrahim Ağa ki Pâdişâhın nedîm-ü-yârı ve mahrem-i esrârı idi, ana çatup Sadr-ı-a'zamın aleyhinde tertîb eylediği mukaddimâtı bastiderek İbrahim Ağa'yı Sadârete heveslendirüp kendüsüne mükâfat olarak Mısır eyâletini va'dittirdi». Bununla beraber Hâin-Ahmed'in ikinci vezir olmak itibariyle derece bakımından Sadâret mevkiini kendisi için istemiş olduğu ve bu maksadında muvaffak olamayıp o mevkie İbrahim Ağa tayin edilince Mısır valiliğine sonradan tâlib olduğu daha kuvvetle rivayet edilir. Her halde sarayın içinde ve dışındaki dönmelerle devşirmelerin o büyük Türk vezirine karşı elbirliği ettikleri muhakkaktır. Muhtelif milletlerle milliyetlerin söküntü ve döküntülerinden mürekkep olan bu karmakarışık gürûhun o genç ve henüz tecribesiz padişahta gördükleri kanun ve adalet duygularını istismâr etmek, yâni adaleti zulmün âleti haline getirmek için Pîrî Paşa aleyhine tertib ettikleri iftirâların başlıcaları, Anadolu'nun bâzı yerlerindeki iskân işlerinde sûistimâl edilmiş olması ve Yavuz devrinde Istanbul'a tehcir edilmiş olan Mısır sürgünleri Kanunî devrinde serbest bırakılırken Paşa'nın gûyâ bunlardan rüşvet alması gibi hiç birinin aslı faslı olmıyan bir takım çirkin ve şenî isnâtlardır. Kanunî'nin zihnine içerden, dışardan hep işte böyle birtakım tezvirlerle iftirâlar doldurulmuştur. Bununla beraber, kararlarında yalnız isnâdı kâfi görmiyen Sultan Süleyman bu iddiâla-

rın tahkikı için Kadı-asker «Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi» yi müfettiş tayin etmiş, fakat bu vaziyet üzerine Devşirmeler derhal o seciyyesiz müfettişi elde etmiye muvaffak olmuşlardır Fenârî-zâde'nin tahkikatında adaletsizlik etmiş olduğunda bütün müverrihler müttefiktir. Fakat buna rağmen isnâtların hiç biri kat'î delillerle sâbit olamadığı ve hiç bir iftirâ isbât edilemediği için o ma'-sûm ve «bi-günâh» Türke hiç bir cezâ verilmemiş, fakat azli ve tekaüde sevkı suretiyle siyasi hayattan uzaklaştırılması Devşirmeler gürûhunun en mühim maksatlarını tamamiyle temin etmiştir: Yavuz Sultan Selim'in Devşirmeler partisine rağmen ve onların burunlarını kırmak için derece derece yetiştirip Sadâret mevkiine kadar çıkardığı bu mümtâz Türk vezirinin iş başından uzaklaştırılması Vezâret-i-uzmâ makamını artık bütün tarih boyunca bir devşirme arpalığı haline getirmiş ve bundan sonra tek tük görülen Türk Vezir-i-a'zamlar şuûrsuz bir tesadüf eseri olarak iş başına gelebilmişlerdir! Yavuz'un Pîrî Paşa'yı nasıl bir şuûrun tesiriyle yetiştirmiş olduğu hakkında 1514 = 920 vukuâtının «15 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Her halde Pîrî-Mehmet Paşa iş başında bulundukça padişahlıktan lezzet duymıyan Sultan Süleyman'ın Oda-başısını hükûmet başına geçirip devlet idaresinde istiklâlini temin ederek âdetâ vesâyet altından kurtulmak için bu tezvir ve iftirâ meselesinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır Zaten bir çok müellifler ötedenberi Pîrî Paşa'yı azle vesîle arayan Kanunî için bu meselenin bir «bahâne» teşkil ettiğinde müttefiktir. Hattâ o sırada bir gün Kanunî'nin Pîrî-Mehmet Paşa'ya:

— Kullarımdan birini mühim bir mevkie tayin etmek istiyorum Sen hangi mevkii münâsip görürsün?

gibi bir şey söylemesi üzerine, padişahın Oda-başı İbrahim Ağa için Vezâret-i-uzmâ makamını kasdetmekte olduğunu anlıyan ve Sultan Süleyman'ın bu temâyülüne bir müddettenberi vâkıf olan Pîrî Paşa'nın

— En münâsip mevki kulunuzun mevkiimdir!

şeklinde mukabele ettiğinden bile bahsedilir. — İki yüz bin akça ile tekaüde sevkedilen Pîrî-Mehmet Paşa merhum artık İstanbul'da durmayıp Silivri'deki çiftliğine çekilmiş ve yalnız bâzı münasebetlerle ara sıra İstanbul'a gelip gitmiştir Paşa'nın böyle bir inzivâya çekilmesi, iş başına geçen devşirmelerin hayatına kasdetmek endişesinden de mütevellid olabilir; nitekim bu tarihten on sene sonra Pîrî-Mehmet Paşa devşirmeler tarafından zehirlenerek şehîd edilmiştir 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Pîrî Paşa'nın göz önünden uzaklaştırılmasında yeni Vezir-i-a'zam devşirme İbrahim Paşa'nın da tesiri olmak ihtimali vardır. — Pîrî-Mehmet Paşa'nın Kanunî devrindeki Sadâreti 1520 = 926 senesi 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar 2 sene, 8 ay, 27 gün sürmüştür. Ondan evvel Yavuz devrinde ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in vefatiyle Kanunî'nin cülûsu arasındaki geçen günler zarfında 2 sene, 8 ay, 7 gün süren sadâreti de Kanunî devrindeki yekûna zammedildiği takdirde, Pîrî-Mehmet Paşa'nın bu iki padişah zamanında 1518 = 921 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden bu 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar cem'an 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olduğu anlaşılır. Sultan Süleyman'ın 1523 = 929 senesi 29 Teşrinisâni = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü Rodos'dan İstanbul'a gelmesinden itibaren Pîrî Paşa ancak 4 ay 29 gün iş başında kalabilmiştir. — Osmanlı tarihinde âdetâ bir dönüm noktasına benziyen bu tebeddülün büyük bir ehemmiyeti vardır İmparatorluk idaresinde Fatih devrindenberi Türk devlet adamlarıyla Devşirmeler gürûhu arasında cereyan eden uzun ve tarihî mücadele Pîrî-Mehmet Paşa'nın sukutiyle nihayet bulmuş, Devşirme takımı dalkavukluk, entrika ve iftirâ silâhlarını kullanarak artık kat'î surette iş başına gelmiş, idare makinası tamamiyle kozmopolit ellere geçmiş ve Türk padişahlarıyla Türk milleti arasına beynelmilel bir idare zümresi girmiştir Bu tarihten itibaren Kanunî devrinde artık hiç bir Türk Vezir-i-a'zam görülmiyecektir! Hattâ İkinci Selim, Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmet devirleri de böyledir; onun için Türkler tarafından kurulmuş muazzam bir im-

paratorluğun şevket ve kudretinden mütevellit büyük zaferlerle muvaffakıyetler hep Devşirmelere mal edilecek ve hep onların dirâyet ve iktidarlarından mütevellit gibi gösterilecektir! Bundan sonra Osmanlı tarihinde bir Türk Vezir-i-a'zam yüzü görebilmek, tesadüfün biraz nâdir bir lûtfuna bağlıdır! Bu halin neticesi olarak daha sonraları tek bir kelime Türkçe bilmiyen Sadr-ı-a'zamlar bile görülecektir! Fatih'denberi teselsül eden büyük Osmanlı padişahlarının küçük ve zayıf tarafları, devlet idaresine işte böyle kozmopolit bir mahiyet vererek Osmanlı tereddi ve inhitâtının en mühim sebebini daha o zamandan itibaren kendi elleriyle hazırlamış olmalarında gösterilebilir. Kanunî devrinin bir tarihini yazan «Fairfax Downey» nin dediği gibi artık Osmanlı imparatorluğunu idare edenler, bizzat ihtidâ etmiş hıristiyanlar ve müslüman kıyâfetine girmiş yabancılardır: Saray ve hükûmet hep bu türedilerle dolduğu için Osmanlı câmiasında artık hâkim millet kalmamıştır! İnhitâtın en büyük sebebi işte budur: Çünkü artık Türk ölkesinde her türlü siyasî hukuku ihrâz edebilmek için bir «Kelime-i şahâdet» den başka birşey lâzım değildir! Bu fecî gürûhun en meşhur örneklerinden biri de Pîrî-Mehmet Paşa merhumun yerine yekten Vezir-i-a'zam olan Hâs-Oda-başı devşirme İbrahim Ağa'dır. Osmanlı menbâlarında «Frenk İbrahim Paşa», «Makbûl İbrahim Paşa» ve uzun bir ikbal devresinden sonra müstahak olduğu âkıbetten dolayı da «Maktûl İbrahim Paşa» gibi isimlerle anılan bu muhteşem serseri menşe itibariyle Arnavutluk sahilinin cenubunda ve Korfu adasının karşısında bulunan Parga kasabasındandır; babasının gemici yahut balıkçı olduğu rivayet edilir. Irkı hakkında ihtilâf vardır: Eski Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Efrencîyy-ül-asl» ve «Firengîyy-ül-asl» gösterilir; bâzı muahhar menbâlarda da babasının Parga'da tavattun etmiş bir Ciniviz, yâni Cenovalı bir İtalyan olduğundan bahsedilmektedir; fakat bu Frenklik rivayetine mukabil Rumluk ve Hırvatlık rivayetleri de vardır: Meselâ Hammer'e nazaran İbrahim Paşa Rumdur. Osman-zâde Tâib «Hadikat-ül-vüzerâ» sında «Efrencîyy-ül-asl» olduğunu söyledikten sonra:

«Silsile-i nesebi İstanbul'un sûr-i kadîmine bânî olan Yanko ibni Mâdyân'a vâbeste olmak üzere meşhûrdur».

şeklinde efsanevî bir ifade kullanarak Rumluk rivayetini de ihmal etmemiş gibidir. Tâib'in işte bu ifadesini me'haz ittihâz eden Atâ tarihinde İbrahim Paşa'nın «Fransâvîyy-ül-asl» terkibiyle Fransız gösterilmesi «Efrencî» kelimesinin «Frenk = Avrupalı» yerine «Fransız» mânâsına alınmasındandır. Bâzı menbâlarda da Hırvat devşirmelerinden gösterilir. Her halde İbrahim Paşa'nın milliyeti pek karışık bir meseledir. Bu zeki ve kurnaz kölenin İkinci Bâyezid devrindeki akınlardan birinde daha çocukken esir edildiği rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman'la yaşıt olduğu hakkında da bir rivayet vardır; fakat Kanunî'ye nerede ve nasıl intisâb ettiği ihtilâflıdır. Bir rivayete göre kendisini esir eden «ümerây-ı guzât-ı islâmiyyeden biri» güzelliğinden dolayı «Rikâb-ı Hümâyûna ithâf» ettiği için Enderun'da terbiye görmüş, diger bir rivayete göre Kanunî Sultan Süleyman dedesi İkinci Bâyezid'in saltanat devrinde Kefe valisi iken Pargalı İbrahim orada kendisine «ihdâ» edilmiş ve nihayet fazla Garp menbâlarında rağbet bulan başka bir rivayete göre de Türk korsanları tarafından Mağnisa'da zengin bir dul kadına satılıp evlâtlık gibi terbiye edildikten sonra Yavuz devrinde Mağnisa valisi olan Sultan Süleyman'a sırf bir tesadüf eseri olarak intisâb etmiş! Bu son rivayete nazaran şehzâde Süleyman bir gün bir gezinti esnasında ağaçların arasından güzel bir keman sesi işitmiş: Bu kemanı çalan Pargalı İbrahim'miş! Sultan Süleyman hemen huzuruna getirtmiş Kıyâfetini, zarâfetini, zekâsını ve güzelliğini çok beğendiği için derhal maiyyetine almış; kurnaz köle genç prensin o kadar gözüne girmiş ki gittikçe efendisine daimî bir arkadaş olmuş ikisi beraber tahsil etmiş, beraber yetişmiş. Her halde bütün bu rivayetlerin birleştiği nokta, Pargalı İbrahim'in Sultan Süleyman'a şehzâdelik devrinde intisâb edip son derece teveccühünü kazanmış olmasıdır. İşte bundan dolayı Kanunî tahta çıkar çıkmaz bu parlak serseriyi usul harici olarak birdenbire Hâs-Oda-başı ünvaniyle Baş-Mâbeyinciliğe tâyin etmiş ve bu mühim memuriyete İç-Şâhinciler Ağalığını da ilâve etmek sure-

tiyle bu dönme ve devşirme köleyi birdenbire parlatmıştır. Pargalı İbrahim'in Osmanlı sarayındaki bu parlak mevkii Pîrî-Mehmet Paşa merhumun Kanunî devrindeki Sadâret müddetince 2 sene, 8 ay, 28 gün sürmüştür. İbrahim'in üç seneye yaklaşan bu saray âmirliği, padişahın teveccühünü her gün biraz daha fazla kazanmasından dolayı nüfuz ve itibarının büsbütün artmasına sebeb olmuştur. Bununla beraber bir çok kıdemli ve tecribeli devlet adamları dururken tecribesiz saray adamlarının Vezir-i-a'zam olması usul ve teâmüle mugayirdir: Onun için Kanunî o devşirme kölesini birdenbire devletin en yüksek makamına çıkarmakla bu asırdide teâmülü çiğnemiş ve Osmanlı tarihinde o zamana kadar misli görülmemiş bir siyasî «bid'at» ihdâs etmiş demektir! Dördüncü Murad'a takdim ettiği lâyihaların birinde meşhur Koçu-Bey Kanunî'nin daha sonraki devirlerde de zararları görülen bu bid'atini şöyle tenkid etmektedir:

«Harem-i hâss huddâmından silâhdârı olan İbrahim Paşa'yı def'aten Vezir-i-a'zam idüp evvelki kaideyi gözetmedi. Giderek her pâdişâh mahsus bendelerini ilerü çeküp az zamanda Vezir-i-a'zam itmekle ol makuulelerin ahvâl-i âleme vukufları olmayup tâzeliğe ve iltifât-ı Pâdişâhîye mağrûr olmağla vukuufu olanlara dakhî suâl itmeğe tenezzül eylemeyüp gafletleri kemâlde olmağın âlemin intizâmı bozuldu».

Yirmi sekiz yaşındaki serseri kölesini birdenbire Vezir-i-a'zam yapmakla iktifâ etmiyen Kanunî, biraz sonra veyahut derhal bu türedi Sadr-ı-a'zamına Rumeli Beylerbeyliğini de ilâveten tevcih etmek suretiyle teveccühünün ne kadar büyük olduğunu göstermiş, fakat aşağıda görüleceği gibi bu gösteriş devletin başına mühim gaileler çıkarmış ve hattâ Mısır'da kan dökülmesine bile sebeb olmuştur! Kanunî Sultan Süleyman gibi bir çok büyük cephelere mâlik bir hükümdarın bu za'fını hiç bir mülâhaza ile affetmek imkânı yoktur Bilhassa en süflî devşirme dalkavuklarına aldanarak böyle bir za'fa kapılması, tarihte kendisine büyük ve parlak bir mevki temin etmiş olan adalet ve hakkaniyet şiâriyle de mütenâsip değildir; çünkü Pargalı İbrahim şahsî meziyetlerinden ziyâde köpekçe dalkavukluklarıyla Kanunî'nin gözüne girmiştir;

«Müneccim-başı» onun bu halini şöyle anlatır:
«Şehriyâr Hazretlerinin tırnaklarını kesüp pây-ı Şerîflerini gaslettikleri suyu nûş ider idi»!

Bu vaziyete göre Pargalı'nın saraydan çıkarılıp Vezâret-i-uzmâ makamına oturtulması demek, Osmanlı tarihinde belki ilk defa olarak dalkavukluğun iş başına geçmesi demektir! Kanunî Sultan Süleyman her sefer ayağa kalkarak hürmetle karşıladığı büyük Türk veziri Pîrî-Mehmet Paşa merhuma karşı ayak suyu içen dalkavuk devşirmeyi tercih etmekle artık imparatorluğun mukadderâtına dönmelik ve devşirmelikle beraber dalkavukluğun da kat'î surette hâkim olmaya başladığını gösteren inhitat kapısını kendi eliyle açmış gibidir. Osmanlı tarihine dalkavukluğu devşirmeler sokmuştur. Aşağıda sırayla görüleceği gibi saray entrikalarıyla yabancı kadınlar saltanatı da işte bu dönme ve devşirme dalkavuklar saltanatiyle beraber Osmanlı tarihinin o en parlak azamet ve kudret devrinde devlet bünyesini bozmıya sebeb olarak müstakbel tereddi ve inhitât asırlarını hazırlamıya başlamıştır. Hükûmetin başında bundan sonra hemen fâsılasız bir şekilde teselsül edecek olan dönmeler ve devşirmelerle dalkavuklar büsbütün meziyetsiz adamlar değildir: Fakat devletin azamet devrindeki kuvvet ve kudretinden mütevellit olan büyük muvaffakıyetlerle muzafferiyetleri hep bunların zekâ ve dirâyetlerinden ve Yeniçeri ocağının şecâat ve cesaretinden mütevellit gibi görmek ve göstermek tarihin kanunlarını anlamamaktan mütevellit en büyük gaflettir. Meselâ Pargalı İbrahim cidden zeki, zarif, güzel sesli ve güzel yüzlü, az çok san'attan anlar, güzel keman çalar ve bilhassa göz boyamak için mükemmel çalım satar cerbezeli, becerikli bir şahsiyettir Orta boylu, esmer tenli, beyzî çehreli ve ön dişlerinin hayvânî bir ihtirâs ifade edecek kadar sivriliği her kesin dikkatini çeken bu yakışıklı delikanlı, ikisinden biri ana dili olması lâzımgelen Rumca ile İtalyancadan başka Türkçe, Arapça ve Acemce de bilir! Fakat Türk ordusunun me-

selâ Mohaç muzafferiyetini bu muhteşem serserinin o yaldızlı meziyetleri temin etmiş değildir. Bu gibi zaferlerin o gibi şahsiyetlere izâfesi, devletlerin azamet ve inhitat kanunlarından bîhaber olmak demektir. — Pargalı'nın iş başına gelmesiyle hâsıl olan vaziyette dikkat edilecek mühim bir nokta vardır Böyle bir saray memurunun hükûmet başına geçirilmesi demek, Osmanlı mutlakıyetinin inhitat devirlerinde görüldüğü gibi, sarayla hükûmetin birleştirilmesi ve bu suretle devletin saraydan idaresi demek değildir Pargalı İbrahim çok büyük salâhiyetlerle iş başına gelmiştir. Onun için saltanatla hükûmet henüz birbirinden ayrılığını muhâfaza eden iki müessese gibidir. Sultan Süleyman Makbûl-İbrahim Paşa'ya o kadar fazla salâhiyet vermiştir ki 1533 = 939 senesi 27 Mayıs = 3 Zülka'de Salı günü At-meydanı'ndaki meşhur sarayında Avusturya elçilerini kabul eden İbrahim Paşa'nın bunlara söylediği şu sözler o muhteşem padişahın yalnız saltanat sürdüğünü ve devletin de hükûmet reisi olan Vezir-i-a'zam tarafından idare edildiğini gösterdiği için, idare tarihimiz bakımından çok mühimdir :

— Bu muazzam devleti idare eden benim. Ben her ne yaparsam yapılıp bitmiş olur, zîrâ bütün kuvvet ve kudret benim elimdedir. Memuriyetleri ben veririm; eyâletleri, mâlikâneleri ben tevzi ederim. Verdiğim verilmiş, vermediğim verilmemiştir! Hattâ padişah bile bir şey ihsan etmek ister veyahut eder de ben tasvib etmiyecek olursam onun ihsanı hükümsüz kalır! Çünkü harb, sulh, servet, kuvvet ve kudret hep benim elimdedir!

Bir taraftan da kanun hâkimiyyeti çok kuvvetlidir: Bu vaziyet için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız. Kanunî'nin nizam ve kanuna riâyet zihniyeti ölünceye kadar devam etmiştir; onun bu sefer yaptığı şey yalnız devlet reisi sıfatiyle istediği adamı iş başına geçirmiş olmaktan ibaret kalmış, fakat kanunla teâmülün tayin ettiği diger haklarla salâhiyetlere riâyet etmekte devam etmiştir. Bâzı vaziyetlerde hükûmetle fikir ihtilâfına bile düşmüş ve hattâ hükûmet reisi olan Vezir-i-a'zam kendisine karşı kanunî salâhiyetlerini müdafaa bile etmiştir 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasındaki 3 numaralı paragrafa bakınız. Osmanlı ölkesinin o zamanki üstünlüğünü temin eden en mühim âmillerin biri de ilk inhitat mikroplarına rağmen devam etmekte olan bu vazife ve salâhiyet ayrılığı ve kanun hâkimiyyetidir: Bu hâkimiyyet, Pargalı İbrahim'in bâzı keyfî icraâtı yüzünden mevkiinin sarsılmasına bile sebeb olacak kadar kuvvetli sayılabilir. — O zamana kadar devam eden siyasî teâmüle göre Vezâret-i-uzmâ makamına vüzerâdan birinin ve bilhassa «Vezir-i-sânî» denilen ikinci vezirin tayini lâzımgelir Kanunî'nin bu teâmülü bozarak kendi kölesi olan Hâs-Oda-başısını birdenbire Vezir-i-a'zam yapması, Türk devlet adamlarına karşı elbirliği etmiş olan Devşirmeler partisinde derhal bir tefrika hâsıl etmekle neticelenmiştir; devletin emniyetini sarsacak ve Osmanlı imparatorluğunu bir parçalanma tehlikesine bile mâruz bırakacak dereceleri bulan bu vahîm tefrika için aşağıda 15 Temmuz = 2 Ramazan ve 20 Ağustos = 8 Şevvâl fıkralarına bakınız. — Bu devre gelinceye kadar Vezâret-i-uzmâ makamı için Türklerle Devşirmeler arasında muhtelif mücadeleler olmuş ve bu makam iki taraf arasında bir kaç kere alınıp verilmiştir : İstanbul'un fethine kadar Türklerin elinde bulunan Vezaret-i-uzma'nın o tarihten itibaren Devşirmelere intikali için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının üçüncü ve dördüncüsüyle «10 Temmuz» fıkrasına ve ondan sonraki hâdiseler için de 1477 = 882 vukuâtının ikinci fıkrasına, 1481 = 886 vukuâtının İkinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına ve 1518 = 924 vukuâtının da «25 Kânunusâni» fıkrasına bakınız).

15 Temmuz = 2 Ramazan, Çarşanba : İkinci vezir Hâin-Ahmed Paşa'nın Mısır valiliğine tayini.

(Evvelce Yavuz Sultan Selim'in Mısır valiliğine tayin etmiş olduğu Hayr-Bay'ın Rodos muhâsarası esnasında vefatı üzerine bu büyük valiliğe ikinci vezir Mustafa Paşa'nın tayin edilmiş ve maiyyetine 15 gemiyle 500 Yeniçeri alarak

Rodos'dan Mısır'a hareket etmiş olduğunu görmüştük : 1522 = 929 vukuâtı için-de «20 Kânunuevvel» fıkrasının 2 numaralı paragrafına bakınız. — Vezir-i-a'zam Yûnus Paşa ile Hayr-Bay'dan sonra Mısır'ın üçüncü Osmanlı valisi olan Boşnak Mustafa Paşa Yavuz Sultan Selim'in damadı ve Kanunî'nin eniştesidir. — 1517 = 923 tarihinde fethedilmiş olan Mısır, henüz altı senelik bir mâziye mâlik olan Osmanlı hâkimiyyetine tamamiyle ısınamamış ve bilhassa Kölemen beylerinin gönüllerindeki istiklâl hâtıraları henüz silinmemişti; Hayr-Bay'ın valiliği zamanında ısyan çıkmaması kendisinin de esasen Kölemen beylerinden ve hattâ bunların en mühimlerinden olmasındandı; fakat Boşnak Mustafa Paşa gibi kendilerinden olmıyan bir Osmanlı vezirinin Mısır valiliğine tayini Kölemen döküntülerini ısyâna sevkeden bir sebeb teşkil etti. Hayr-Bay'ın maiyyet beylerinden «Kansu» yu Mısır tahtına çıkarmak üzere «Cânum», «İnal», «Budak» vesaire gibi bâzı beyler arasında bir ittifak vücuda geldi. Fakat bu ısyan hareketi çabuk bastırıldı. Mustafa Paşa'nın tenkil hareketlerindeki muvaffakıyeti, maiyyetindeki kumandanlardan Kara-Musâ ile Hızır Ağa'nın dirâyet ve cesaretlerinden mütevellit gösterilir. Fakat buna rağmen Mustafa Paşa Mısır'da bırakılmıyarak 27 Mayıs = 12 Receb Çarşanba günü geri çağırılmıştır : Bu suretle Damad Mustafa Paşa'nın Mısır Beylerbeyliği 1522 = 929 senesi 24 Teşrinievvel = 3 Zülhicce Cuma gününden 1523 = 929 senesi 27 Mayıs = 12Receb Çarşanba gününe kadar beş ay yedi gün sürmüş demektir. Mustafa Paşa'nın Rodos seferi esnasında vefat eden Hayr-Bay yerine Mısır valiliğine tayini için 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Mısır'dan kaldırılmasına sebeb olarak Kanunî'nin kızkardeşi olan hareminin Paşa'yı İstanbul'a aldırmak için yaptığı tesirden bahsedilir; yâni Damad Mustafa Paşa muvaffakıyetsizliğinden dolayı azledilmiş değildir. İşte bunun üzerine Mısır valiliğine «Güzelce-Kasım Paşa» tayin edilmiştir Haliç'deki «Kasımpaşa» mahallesi bu paşanın mini taşır 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız. Güzelce-Kasım Paşa, Yûnus Paşa ile Hayr-Bay ve Mustafa Paşa'dan sonra Mısır'ın dördüncü Osmanlı valisidir Fakat valilik müddeti pek az sürdüğü için bâzı menbâlarda isminin zikri bile ihmal edilir; Kasım Paşa'nın bu ilk Mısır valiliği 27 Mayıs = 12 Receb Çarşanba gününden 30 Haziran = 16 Şa'bân Salı gününe kadar 34 gün sürmüştür; Güzelce-Kasım Paşa'nın ikinci defa Mısır valiliği için 1524 = 930 vukuâtının Ağustos = Şevvâl fıkrasına bakınız. — Osmanlı menbâlarında «İnad» ve «Hâin» lâkaplarıyla damgalanan devşirme vezir Ahmed Paşa'nın entrikaları işte bu zamana tesadüf etmektedir Pîrî-Mehmet Paşa merhum aleyhine Hâs-Oda-başı Pargalı İbrahim'le elbirliği ederek tertib ettiği tezvirler ve desîselerle o kıymetli vezirin sukutuna zemin hazırlıyan bu Hâin-Ahmed Türk devlet adamlarına karşı mücadele eden mâhud devşirmeler gürûhunun en mühim şahsiyetidir; Hâin-Ahmed Arnavut dönmesidir. Türk devletinin ikinci vezirliğine kadar yükseltilen bu yabancı ve yalancı türedinin meşrep ve tıyneti için yukarıki 27 Haziran = 13 Şa'bân fıkrasına bakınız. Pîrî-Mehmet Paşa merhumun azliyle tekaüde sevki üzerine, ikinci vezir olmak itibariyle usûlen kendisinin Vezir-i-a'zam olacağını ümid ederken hükûmetin başına Pargalı İbrahim'in geçirildiğini gören Hâin-Ahmed son derece müteessir olarak «Solak-zâde»nin dediği gibi :

«İbrahim Ağa'nın kendüye takaddümüne tahammül idemeyüp Mısır hükûmetine tâlib ve râğıb»

olmuştur Bununla beraber Hâin-Ahmed'in Mısır valiliğine kendiliğinden tâlib olmayıp her türlü fitne ve fesâdına mâni olmak için kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyen yeni Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın tensibiyle bu memuriyete tayin edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır Her halde artık Pargalı İbrahim'le Hâin-Ahmed'in arası açılıp Devşirmeler içinde tefrika hâsıl olduğu muhakkaktır; hattâ «Peçevî» nin tâbiriyle bu hâinin elinden ve dilinden «cümle ehl-i Dîvân» âciz kalmış ve «Mısır'a uzalmasına her kes râğıb» olmuştur. Bir rivayete göre de Pargalı Vezir-i-a'zam olunca, onun başa geçmesine tahammül edemiyen Hâin-Ahmed Paşa Anadolu'daki mezalimiyle meşhur üçüncü vezir Ferhad Paşa ile beraber Makbûl-İbrahim Paşa'ya karşı cephe

alarak Divan'da kavga çıkarmış ve işte bunun üzerine gazaba uğrıyarak Istanbul'dan uzaklaştırılmak üzere Mısır valiliğine tayin edilmiştir! Bu rivayetler pek karışıktır: Fakat her halde aşağıki fıkralarda görüleceği gibi, Devşirmeler arasındaki rekabet ve ihtilâf nihayet devletin başına Hâin-Ahmed'in Mısır'da ısyânı ve bu ısyânın tenkili gibi kanlı gaileler açılmasına sebeb olmuştur: Tabiî bütün bunlar genç ve tecribesiz padişahın vakur ve tecribeli bir Türk Vezir-i-a'zamına tahammül edemiyerek ayaklarını yıkadıkça suyunu içen dalkavuk devşirmeyi iş başına geçirmesinden hâsıl olmuş fecî neticelerdir).

2 Ağustos = 20 Ramazan, Pazar: Hâin-Ahmed Paşa'nın Istanbul'dan Mısır'a hareketi.

(15 Temmuz = 2 Ramazan Çarşanba günü Mısır valiliğine tayin edilmiş olan ikinci vezir Hâin-Ahmed Paşa on sekiz gün sonra yeni memuriyet yerine hareket etmiştir: Bununla beraber 10 Ramazan = 23 Temmuz Perşenbe ve 27 Ramazan = 9 Ağustos Pazar tarihleri de rivayet edilir. — Hâin-Ahmed Paşa bir kaç kadırga ve bir mıkdar askerle gönderilmiştir).

20 Ağustos = 8 Şevvâl, Perşenbe: Mısır valisi Hâin-Ahmed Paşa'nın Kahire'ye muvâsalatı.

(Muhtelif ve umumiyetle mütenâkız rivayetlerin mukayesesinden anlaşıldığına göre Hâin-Ahmed Paşa'nın Mısır'daki ısyânı hakkında iki türlü izah vardır: Bunların birine göre Ahmed Paşa Istanbul'da Vezir-i-a'zamlıktan mahrumiyyetini Kahire'de Mısır sultanlığı ile telâfi etmiye karar vermiş olduğu için, yeni vazifesinin başına işte böylebir niyetle gelir gelmez veyahut geldikten bir ay sonra ısyan hazırlıklarına başlamıştır. Henüz Osmanlı idaresine ısınamamış, altı sene evvelki istiklâl günlerini unutmamış ve bilhassa Boşnak Mustafa Paşa'nın valiliği zamanındaki ısyanlardanberi büsbütün karışmış olan Mısır ölkesi bu yeni valinin istiklâl emellerine en müsâid bir zemin vaziyetindedir; onun için Hâin-Ahmed Paşa Kahire'ye varır varmaz oradaki Yeniçerileri Istanbul'a göndermek istemiş, Osmanlı memurlarını azledip onların yerine Kölemen döküntülerini tayin etmiş, Mısır'ın büyük tımarlarını bunların beylerine vermiş ve kendisine tarafdar toplamak için bir takım esâfile Mısır hazinesinden bir çok paralar tevzi etmiştir! Yalnız bütün bu tedbirlerden kuşkulanan Yeniçerileri Istanbul'a göndermek maksadında muvaffak olamamıştır. Hâin-Ahmed'in bu ısyan hazırlıkları rivayete nazaran altı ay kadar devam etmiştir: Tabiî bütün bu hazırlıklar daha ilk ânından itibaren Istanbul hükûmetinin hiçe sayılması demektir. — Fakat bu birinci izaha mukabil ikinci bir izah şekli daha vardır: Bu ikinci rivayete göre de Hâin-Ahmed Paşa Mısır'a ısyan fikriyle gelmiş değildir; bilâkis ilkönce mutî bir vali sıfatiyle vilâyet işleriyle meşgul olmuş, yalnız aradan bir müddet geçince Istanbul'dan kendisinin idamı hakkında gizli bir ferman gelmiş, bu fermanla bunun icrâsı hakkında Kahire ümerâsına hitâben yazılmış bir takım mektuplar Hâin-Ahmed Paşa'nın eline geçmiş ve işte bunun üzerine rakîbi olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın kendisini sağ bırakmıyacağını anlıyarak başını kurtarmak için ısyandan başka çâre bulamamıştır! Fakat umumiyetle birinci rivayete daha fazla kıymet verilir; bununla beraber bâzı Arap menbâlarında ikinci rivayet esas ittihâz edilmiştir. — Bu meselede dikkat edilecek en mühim nokta, her iki rivayete göre de **bir çok kanlara mal olan Mısır ısyanının** Vezâret-i-uzmâ makamı yüzünden iki devşirme arasında çıkmış iğrenç bir rekabetten doğmuş olmasıdır Bu ahlâksız devşirmelerin bütün mukaddesâtı menfaatlerinden ibarettir).

1524 = 930

Kânunusâni = Rebî'ül-evvel: Mısır valisi Hâin-Ahmed'in saltanat ve istiklâlini ilân ederek nâmına hutba okutup sikke kestirmesi.

(1523 = 929 senesi 20 Ağustos = 8 Şevvâl Perşenbe günü Kahire'ye gelmiş olan Hâin-Ahmed, muvâsalatından itibaren altı buçuk ay kadar geçtikten sonra açıktan açığa ısyân edip Istanbul hükûmetiyle alâkasını keserek saltanat ve istiklâlini ilân etmiştir. Bununla beraber ısyan tarihi olarak gene bu senenin Rebi'ül-âhir = Şubat ayından da bahsedilir Fakat bu ikinci tarihin tenkil tarihi olduğu hakkında bir rivayet vardır. Her halde bu iki rivayete göre 6 - 7 aylık bir hazırlık devresi geçmiş demektir : Yukarıki fıkraya da bakınız. Hâin-Ahmed bu müddet zarfında Osmanlı memurlarını azledip onların yerine Kölemenlerden memurlar tayin etmiş, Osmanlı idaresine henüz ısınamamış olan bir çok gayr-i-memnunlara Mısır hazinesinden ihsanlar dağıtıp tarafdarlar toplamış, Kölemen beylerine tımarlar vermiş, Mısır sahillerinin bütün iskelelerini tutmuş ve bir rivayete göre Yeniçerileri Istanbul'a göndermek istemişse de bunlara söz geçirememiştir. İşte bu sırada Istanbul'dan bir gemiyle gizli bir ferman gelmiştir Boşnak Mustafa Paşa'nın valiliği zamanındaki ısyanların sür'atle tenkilinde büyük bir muvaffakıyet gösteren ümerâdan «Kara-Musâ» Bey'e Hâin-Ahmed Paşa'nın idamı şartiyle Mısır valiliğini tevcih için gönderilen bu fermanı getiren çavuş yakalanmış ve hem Kara-Musâ Bey, hem zavallı çavuş Hâin-Ahmed'in emriyle derhal idam edilmiştir. Bir rivayete göre de Istanbul'dan biri gizli ve biri de alenî olmak üzere iki ferman gönderilmiştir : Alenî ferman Ahmed Paşa'nın Mısır'dan Diyarbekir Beylerbeyliğine nakli hakkındadır; fakat Kara-Musâ Bey'e gönderilen gizli ferman bunu hükümsüz bırakmaktadır! Bunlardan başka diger bir takım ümerâya da gizli mektuplar geldiği rivayet edilir. İşte bu vaziyet üzerine ısyan bayrağını resmen kaldıran Hâin-Ahmed'in Istanbul hükûmetiyle alâkasını büsbütün kesmiş olduğu rivayet edilmektedir. Diger bir rivayete göre de Hâin-Ahmed saltanatını ilân etmemiş, yalnız kendi başını kurtarmak için ısyâna mecbur olmuş, fakat Istanbul'daki rakîbi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa onu saltanat ve istiklâlini ilân etmiş gibi göstererek tenkil ettirmiştir! Hâin-Ahmed Kara-Musâ Bey'i idam ettirip açıktan açığa ısyân ettiği sırada Kahire kalesi Osmanlı devletine sâdık kalan Yeniçerilerin elindedir; onun için Mısır tahtına çıkmak istiyen hâin devşirme, ordugâhını Enbâbe mevkiinde kurduktan sonra, kaleyi muhâsara etmiştir. İşte bu suretle iki devşirmenin mevki hırsı devletin başına kanlı bir gaile açmış ve altı sene evvel büyük fedakârlıklarla fethedilen bir ölkenin tekrar elden çıkmasına sebeb olabilecek vahîm bir vaziyet hâsıl olmuştur. — Kahire kalesine kapanan Yeniçerilerin mevcudu beş bin kadar gösterilir. Buna mukabil Hâin-Ahmed ekserisi Arap ve bir mıkdarı da Kölemen döküntüleriyle zencilerden mürekkep olmak üzere takriben yüz bin kişilik bir kuvvet toplamıştır. — Kahire kalesinin âsiler tarafından muhâsarası esnasında Yeniçeriler şiddetli bir huruç hareketi yaparak muhâsırlara dört bin telefât verdirdikten sonra tekrar kaleye kapanmışlardır. Fakat bu sırada Hâin-Ahmed eski Kölemen beylerinin birinden iki yüz senedir muattal duran büyük bir lâğımdan kale içine girilebileceğini öğrenip bu yer-altı yolundan bir baskın yaparak kaleyi zaptetmiş ve bu suretle Yeniçerilerin ekserisini kılıçtan geçirmiştir. Hâin-Ahmed'in işte bu muvaffakıyet üzerine «El-Melik-ül-Mansûr Sultan Ahmed Han» ünvâniyle Mısır tahtına çıkıp saltanatını ilân ederek kendi nâmına hutba okutup sikke kestirdiği ve başta dört mezheb Kadıları olmak üzere bir çok mühim şahsiyetleri zorla kendisine bîat ettirdiği rivayet edilir! Fakat kabına sığmıyacak kadar şımaran hâin devşirmenin bâzı zenginleri hapsettirip servetlerini müsâdere etmesi ve buna benzer bir takım taşkınlıkları efkârıumumiyyenin bir galeyanına sebeb olmuş ve daha ilk ânından itibaren hâin gaasıbın mevkii sarsılmıştır. — Osmanlı imparatorluğu devlet teşkilâtını taklide yeltenen Hâin kendisine üç vezir tayin etmiştir : Bunların başında gûyâ «Vezir-i-a'zam» ola-

rak Kadı-zâde Mehmet Bey vardır; bu Mehmet Bey'in Yavuz Sultan Selim devrindenberi Kahire'de bulunduğundan bahsedilmekle beraber, bu sefer Hâin-Ahmed'le beraber Istanbul'dan gönderildiği hakkında da bir rivayete tesadüf edilir. Fakat Hâin'in sözde Vezir-i-a'zamlığına tayin edilmiş olmakla beraber, Kadı-zâde Mehmet Bey Osmanlı padişahına sadâkatini muhafâza etmiştir Mehmet Bey'in Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'dan tâlimat aldığı bile rivayet edilir; hattâ Mısır'ın bu seferki kurtuluş kahramanı işte bu Kadı-zâde Mehmet Bey'dir. — Kahire kalesinin yer-altı yolundan zaptı sırasında kaçıp kurtulabilmiş olan bir mıkdar askerin Mehmet Bey tarafından bâzı evlere saklanmak suretiyle muhâfaza edildiği ve Mehmet Bey'in Hâin-Ahmed tarafından tayin edildiği vezâret vazifesine artık gitmediği ve Divan ictimâlarına da devam etmediği rivayet edilir. Kadı-zâde Mehmet Bey işte bu vaziyette el altından tertibât alarak harekete geçmek için müsâid bir fırsat kollamıya başlamıştır. — Bu sırada Hâin'in Suriye tarafına da el atmak için Gazze'yi zaptetmek üzere beş yüz kişilik bir kuvvet sevkettiği hakkında da bir rivayet vardır).

22 Mayıs = 18 Receb, Pazar; Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın muhteşem düğünü.

(Pargalı bir Rum yahut Ciniviz balıkçısının bu dönme dölüne Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi olan Hatice Sultan'ın verildiği rivayet edilir! Bu münasebetle yapılan ve 22 Mayıs = 18 Receb Pazar gününden 5 Haziran = 2 Şa'bân Pazar gününe kadar tam on beş gün on beş gece süren bu tarihî düğün «Bin bir gece» masallarını andıran bir ihtişâm içinde geçmiştir Bu merâsimin tafsilâtı, eski Osmanlı düğünleri ve düğün âdetleri hakkında küçük bir fikir verebileceği için ehemmiyetten hâlî değildir. — Düğün şenlikleri, eskiden «At-meydanı» denilen şimdiki «Sultan-Ahmed» meydanında yapılmıştır. O sırada 29 30 yaşlarında bulunan genç Vezir-i-a'zam son zamanlarda yıktırılan ve asırlarca «İbrahim Paşa sarayı» ismiyle anılan meşhur konağını yeni yaptırmış, bütün inşaât masrafını Kanunî vermiş ve Yavuz'un kızı Pargalı balıkçı oğlunun işte bu muhteşem sarayına götürülmüştür! — At-meydanı'nın Mehterhâne tarafında Sultan Süleyman için kurulan muhteşem otağın içine padişahın tahtı konulmuş, meydanın etrafına da vüzerâ, ümerâ vesair dâvetliler için «otaklar», «çardaklar», «sâyebanlar» ve «sofalar» kurulmuştur. Bütün bunların döşenip süslenmesinde Çaldıran, Otluk-beli, Merc-i Dâbık ve Rîdâniyye zaferlerinin en muhteşem ganîmetleri, Uzun-Hasan'ın, Şâh-İsmail'in, Kara-Han'ın, Kansu-Gavri'nin ve Tumanbay'ın «müzehheb kaaliçeler»i, «giranbahâ şallar»ı, «dîbâlar»ı, «atlaslar» ı «kadifeler» i kullanılmıştır! — Sağdıçlık vazifesini gören ikinci vezir Ayas Paşa Yeniçeri-ağası ile beraber sıraya girip padişahı resmen düğüne «okumuş», yâni dâvet etmiş ve Kanunî de enişteliğe seçtiği soysuz Vezir-i-a'zamını uzun uzadıya medhederek dâveti kabul etmiştir. — Bu eski Osmanlı düğünlerinin teâmül bakımından göze çarpan en mühim hususiyyetleri bir çok günler gece gündüz devam etmeleri, sınıf sınıf bütün devlet adamlarıyla memurlarının ve hattâ askerlerle payıtaht ahalisinin dâvet edilmeleri, padişahın huzurunda en mühim ulemâya dinî mübâhaseler yaptırılması, geceleri «mum donanmaları» ve hava fişekleriyle şenlikler yapılması, harb oyunlarıyla «mudhikeler» temsili, her türlü müsâbakalarla köçek rakısları ve nihayet düğün evine «Nakhl» denilen altın ve gümüş ağaçlar gönderilmesi gibi şeylerdir. Bunların içinde en mühimleri harb temsilleriyle mudhikeler ve «Nakhl» denilen altın ve gümüş ağaçlardır. — Harb oyunlarıyla mudhikelerde sahnelerde dekorlar bile kurulduğu için, bu gibi temsiller doğrudan doğruya tiyatro mahiyetindedir ve hattâ o zamanki Osmanlı tiyatrosu, sahne dekorundan umumiyetle mahrum olan Avrupa tiyatrosuna bile fâıktir; muhtelif asırlarda Istanbul'a gelmiş ecnebi seyyahlarının seyahatnâmelerinde buna ait bir çok mâlûmât vardır; bu meseleye temas eden muhtelif menbâların mukayesesinden anlaşıldığına göre, o zamanki Türk tiyatro san'atında en çok rağbet gören oyunlar Osmanlı zaferlerine ait askerî temsillerle halkı güldüren mudhikeler ve kısmen de Opera tarzında çalgılı ve

şarkılı oyunlardır. Anadolu Selçukileri devrindenberi devam ettiği en kuvvetli ve en ciddî vesikalarla sâbit olan bu eski Türk tiyatrosu On sekizinci asrın sonlarına kadar devam ettikten sonra munkarız olmuş ve On dokuzuncu asrın Tanzimât cereyanından itibaren Avrupa tiyatrosu taklid edilmiye başlamıştır. Bu mesele dikkat edilecek noktalardan biri de eski Türk ve Osmanlı tiyatro san'atiyle muahhar devirlerdeki «Orta-oyunu» arasındaki farktır: Eski Osmanlı tiyatrosunda dekor ve sahne mevcud olduğu ve oyun mevzûları bâzan hayattan bile alındığı halde Orta-oyunu'nda sahne yoktur ve mevzûlar da muayyen ve mahduttur. — «Nakhl» denilen ve altınla gümüşten yapılan ağaçlar düğünün ihtişâmiyle mütenâsip bir cesâmette yapılır Her düğünde böyle bir kaç ağaç vardır; bâzan bunların o kadar büyüklerine tesadüf edilmiştir ki dar sokaklardan geçirilebilmek için çatılarla yapıların yıktırıldığından bile bahsedilir! Hammer bu ağaçların kuvvet timsâli olduğuna hükmetmişse de doğru değildir Nesep şeceresinin timsâli olduğu hakkında daha doğru bir rivayet vardır; bu ağaçların kıymetli mâdenlerden yapılması da «cihâz» içinde mühim bir servet bulunması demektir. Bu ağaçlar büyüklüklerine göre hayvan yahut arabayla ve parlak alaylarla nakledilir. Halk ağzında «nakıl» tahrifine uğrıyan «Nakhl»in balmumundan yapıldıktan sonra altın ve gümüş yapraklarla tezyin edilenleri de vardır; fakat eski saltanat düğünlerindekiler umumiyetle som gümüş ve altındandır. Bunlar çiçek, meyve, kuş vesaire şekilleriyle de süslenir ve düğün evinde gelin odasına konulur. Makbûl-İbrahim Paşa'nın düğünündeki «nakhl» lerden birinin altmış bin ve birinin de kırk bin parçadan yapılmış olduğu rivayet edilir: Bunlar «Sîmurg», ve «Ankaa» gibi esâtirî kuşlarla da süslenmiş çok muhteşem san'at eserleridir. — Kanunînin kızkardeşi İbrahim Paşa sarayına düğünün onuncu günü parlak bir alayla götürülmüştür. — Eski Osmanlı düğünlerinin en meşhur hususiyetlerinden biri de muhteşem şekerlemeler yapılmak âdetidir: Bunların içinde câmi, saray, çeşme, bahçe, ev vesaire maketleri şeklinde olanlar da vardır; bu şekerlemeler umumiyetle dâvetlilere hediye edilir. — Osmanlı devrinde böyle düğünleri bütün tafsilâtiyle günü gününe tasvir eden bir çok manzum ve mensur eserler yazılmıştır: Bu düğün tarihlerine «Sûrnâme» denir. — Makbûl-İbrahim Paşa'nın bu muhteşem düğünü, Mısır'da kendi yüzünden kan döküldüğü devre tesadüf etmektedir).

28 Mayıs = 24 Receb, Cumartesi : Kanunî'nin ölümünden sonra «Selim-i Sâni» ismiyle Osmanlı tahtına çıkan şehzâde Selim'in doğumu.

(6 Receb = 10 Mayıs Salı, 20 Receb = 24 Mayıs Salı ve 26 Receb = 30 Mayıs Pazartesi tarihleri de rivayet edilir; gene bu senenin Şevvâl = Ağustos ayında veyahut 1523 = 929 senesi 21 Mayıs = 6 Receb Perşenbe günü doğduğu hakkındaki rivayetler tamamiyle yanlıştır Çünkü Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın yukarıki fıkrada bahsi geçen düğünü esnasında doğmuş olduğu muâsır vesikalarla sâbittir; onun için düğünden bir sene evvel veyahut iki ay sonra dünyaya gelmiş olması kabil değildir. İkinci Selim Istanbul'da doğmuştur. Anasının Osmanlı sarayında Kadınlar saltanatını kurmuş olan ve Garp menbâlarında «Roxelane» ismiyle anılan meşhur Rus dönmesi «Hurrem-Sultan» olduğu rivayet edilir; bununla beraber başka bir kadından doğduğu hakkında da bir rivayet vardır. Her halde Kanunî devrinden itibaren Osmanlı sülâlesine ecnebi anaların artık tamamiyle hulûl ettiği muhakkaktır; hem artık bu yabancı kadınlar ilk Osmanlılar devrinde bir iki misâline tesadüf edildiği gibi prenses değil, câriyedir Hattâ müslüman olanlar da bu vaziyettedir; onun için Osmanlı hanedanı bilhassa Kanunî devrinden itibaren baba tarafından padişah sülâlesi ve ana tarafından da halayık ve câriye nesli şeklini alarak çok tuhaf bir ihtilât manzarası göstermiye başlamıştır! Bu ihtilâtın bir hususiyeti de yalnız erkek tarafından gelen Türk kanına kadın tarafından asırlarca hep ecnebi kanı karışmış olmasında gösterilebilir. — Hurrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına da bakınız).

Ağustos = Şevvâl: Mısır'da ısyân edip saltanat ve istiklâlini ilân eden Hâin-Ahmed'in idamı ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi.

(Bu tenkil hareketi için Rebî'ül-âhir = Şubat tarihi de rivayet edilir Tabiî bu ikinci tarih doğru olduğu takdirde Makbûl-İbrahim Paşa'nın yukarda bu senenin 22 Mayıs = 18 Receb fıkrasında bahsi geçen şâhâne düğünününden üç ay kadar evvel Mısır gailesi bertaraf edilmiş olmak lâzım gelir. — Hâin-Ahmed'in ısyanı ve kendisini Mısır sultanı ilân ederek nâmına hutbe okutup sikke kesdirmesi hakkındaki rivayetler için yukarıda bu sene vukuâtının başındaki Kânunusâni = Rebî'ül-evvel fıkrasına, Mısır Beylerbeyliğine tâyini ve Istanbul'dan hareketle Mısır'a muvasâlatı hakkında da 1523 = 929 vukuâtının «15 Temmuz», «2 Ağustos» ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Isyan hareketinin başlamasından bahseden Kânunusâni = Rebî'ül-evvel fıkrasında görüldüğü gibi, Hâin-Ahmed'in tenkilinde en büyük rolü oynıyan zat, Kadı-zâde Mehmet Bey'dir Bâzı menbâlarda ismi Mahmud gösterilen bu Mehmet Bey'in Yavuz devrinden beri Mısır'da bulunduğuna aid bir rivayet olmakla beraber, Hâin-Ahmed'in maiyyetine me'mur edilerek Istanbul'dan onunla beraber geldiği, hattâ Makbûl-İbrahim Paşa'dan gizli tâlimât almış olduğu ve ısyan hareketleri esnasında İbrahim Paşa ile muhâberede bulunduğu da rivayet edilir. Hâin ısyan ettiği zaman işte bu Mehmet Bey'i «Vezir-i-a'zam» tâyin etmişse de, bir müddet bu vazifeyi ifa eder gibi görünen Mehmet Bey nihayet Hâin'e karşı cephe almış, Yeniçerilerin sağ kalanlarını muhtelif evlere gizlemiş ve yerli Araplardan da kuvvet toplamak için el altından tertibât ittihâz etmiştir. Mehmet Beyin ilk tenkil teşebbüsü bir hamam baskını şeklinde gösterilir. Bir gün Kahire kalesinden çıkıp şehirde hamama gitmiş olan sahte Sultan birdenbire baskına uğradığını anlayınca tıraşını yarım bırakıp damdan atlıyarak kurtulmuş, maiyyet askerleri kılıçtan geçirilmişse de kendisi derhal kaleye can atmıştır. O sırada Mısır hazinesi kaledendir: Mehmet Bey Arapların yağma hırsını tahrik için «Hâinlerin başları benim, malları sizin!» diye bağırınca muhâcirler duvarlara tırmanıp kapıları zorlamışlarsa da Hâin-Ahmed o kargaşalıkta yirmi kişilik bir maiyyetle kaleden kaçıp Şarkıyye tarafına giderek «Benî-Bakar» kabîlesinin reisi «Hâris» isminde bir Arap Şeyhine iltica etmiştir. Mısır'daki hazinenin işte bu vak'ada yağma edildiği rivayet edilir. Mehmet Bey Hâin'in peşinden üç bin atlı sevketmişse de bu müfreze hiç bir netice elde edemeden geri dönmüştür. Nihayet tâkip kuvvetlerinin başına bizzat Mehmet Bey geçmiş ve Hâin'in iltica ettiği arap şeyhinden Osmanlı İmparatorluğunun başına büyük bir gaile açmış olan o türedi mülteciyi zincirler içinde teslim almıştır. Bir rivayete göre de Mehmet Bey Hâin'in üstüne bizzat atılarak kılıçla kafasını uçurmuştur: Her halde Hâin-Ahmed'in nihayet kafası kesildiği muhakkaktır. Bu kesik baş Kahire'deki «Bâb-üz-Züveyle» de teşhir edildikten sonra zafer delili olarak Istanbul'a gönderilmiştir. Hattâ bu gaileyi basdırmak için üç bin Yeniçeri ile Istanbul'dan gönderilen İkinci Vezir Ayas Paşa karadan Mısır'a giderken Hâin'in başına yolda tesadüf ettiği için geri dönmüştür. — Kadı-zâde Mehmet Bey bu muvaffakıyetine mükâfat olarak Mısır Defterdarlığına tâyin edilmiş ve uhdesindeki tımarlar da fazlalaştırılmıştır. — Isyanın teskini üzerine Mısır Valiliği ikinci defa olarak Güzelce-Kasım Paşa'ya tevcih edilmiştir: Bu mühim vazifede Hâin Ahmed'in selefi olan Kasım Paşa'nın 34 gün süren ilk Mısır Valiliği için 1523 = 929 vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına bakınız).

30 Eylül = 1 Zülhicce, Cuma: Mısır ıslâhâtına memur olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Istanbul'dan hareketi.

(Maiyyetine devlet erkânından bâzılarıyla beş yüz Yeniçeri alan Makbûl-İbrahim Paşa on kadırgadan mürekkep bir filo ile hareket etmiştir; beş yüz Yeniçeriden başka diger sınıflara mensup iki bin asker daha aldığı hakkında da bir rivayet vardır. — Bâzı menbâlarda Makbûl-İbrahim Paşa'nın Sadâret ma-

kamına ilâveten Mısır valiliğine de tâyin edilmiş olduğundan bahsedilirse de, Vali sıfatını hâiz olmayıp fevkalâde salâhiyetlerle yalnız ıslâhata memur olduğu anlaşılmaktadır. — Kanunî, Osmanlı tarihinde misli görülmemiş bir teveccüh göstererek çok sevdiği Vezir-i-a'zamını adalara kadar teş'yi etmiştir! — İbrahim Paşa'nın sonsuz salâhiyetlerle Mısır seyahatine çıkması, bilhassa Hâin-Ahmed'in yukarıki fıkralarda gördüğümüz ısyaniyle bu ısyanın tenkilinden itibaren Mısır'da hasıl olan karışıklıklardan, bâzı arap şeyhlerinin itaatsizliklerinden ve nihayet Mısır valisi Güzelce-Kasım Paşa ile defterdar Kadı-zâde Mehmet Bey arasında zuhur eden ihtilâflardan dolayı memleketin anarşi içinde kalmış olmasıyla izah edilir. — İbrahim Paşa'nın 1 Teşrinievvel = 2 Zülhicce tarihinde hareket etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Belki de bu rivayet, İbrahim Paşa'nın Silivri'ye kadar gittikten sonra fırtına yüzünden Büyükada'ya dönmek mecburiyetinde kalmış olmasıyla alâkadardır).

1524 = 931

1 Teşrinisâni = 4 Muharrem, Salı: Damad Ferhad Paşa'nın idamı.

(Devşirme takımından bir Hırvat dönmesi olan bu ahlâksız ve zâlim Vezirin meş'um ve menfûr şahsiyeti için 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bundan iki sene evvel bir takım şenî iftiralar tertib ederek Dulgadır Beyi Şehsüvar-oğlu Ali Beyin idamına irade istihsal ettikten sonra zavallı Ali Beyi oğulları, akrabaları ve maiyyet adamlarıyla beraber kılıçtan geçirip mallarını müsâdere eden ve ondan sonra da Anadolu Türklerinden altı yüzden fazla adam öldürüp servetlerini zaptetmekten çekinmiyen bu câni devşirmenin o müdhiş cinayetleri nihayet Sultan Süleyman'a aksedip hakkındaki şikâyetlerin sâbit olması üzerine idamı emredilmişse de, Padişah'ın kızkardeşi olan karısıyla Vâlide-Sultan'ın şefâatleri üzerine affedilip Rumeli'ye nakledilerek derecesi tenzil edilmek suretiyle Semendire sancak Beyliğine tâyin edilmiştir. Fakat buna rağmen Ferhad o son vazifesinde de cinayetleriyle yağmacılıklarına devam etmekte tereddüt etmediği için halkın şikâyetleri tekrar Kanunî'ye aksetmiş ve bu sefer artık affedilmiyerek Edirne'ye celbedilip o mülevves mevcudiyetine çok haklı olarak nihayet verilmiştir. — Sultan Süleyman'ın kendi eniştesini bile hak ve adalete feda etmekte tereddüt etmemesi garp menbâlarında takdirle karşılanır. — Bâzı menbâlarda Ferhad'ın 1525 = 932 tarihinde idam edilmiş olduğundan bahsedilirse de doğru değildir — Bir rivayete göre de Ferhad Paşa izinsiz gelmiş olduğu Istanbul'da idâm edilmiştir).

28 Teşrinisâni = 1 Safer, Pazartesi: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır seyahatine kara yolundan devam etmek üzere Marmaris'e çıkması.

(Sakız ve Rodos adalarına uğradıktan sonra İskenderiyye'ye doğru hareket eden İbrahim Paşa filosu havanın muhalefetinden dolayı yoluna devam edemediği için kara yolundan ve Suriye üzerinden hareket mecburiyeti hasıl olmuştur : Bu suretle 30 Eylül = 1 Zülhicce Cuma günü Istanbul'dan hareket eden İbrahim Paşa takımı tam altmış gün denizde bocaladıktan sonra Marmaris limanında karaya çıkmış demektir).

1525 = 931

25 Mart=30 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: Istanbul'da Yeniçeri ısyanı.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketinden sonra Sultan Süleyman'ın kış mevsimini geçirmek üzere Edirne'ye gidip orada avla vakit geçirmesi, devlet ve hükûmet reislerinin uzaklaşmasından istifade eden Yeniçerilerin hareketsizlikten sızlanmalarına yol açtığı rivayet edilir. Kanunî'nin 1523 = 929 senesi 29 Kânunsâni = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü Rodos seferinden Istanbul'a dönüşündenberi tam iki sene, bir ay, yirmi sekiz gün sulh içinde kalan

ocak, üçüncü senesine giren bu uzun müddeti harb ganîmetlerinden mahrumiyet içinde geçirmiştir: Ocağın nazarında sulh demek, ganîmetsizlik demektir! — Bâzı menbâlarda Yeniçerilerin bu sefer işte bundan dolayı ayaklandıklarından bahsedilir. Bununla beraber Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya muhalif devlet adamlarından mürekkep bir zümrenin fırsattan istifade ederek Ocağı ısyâna teşvik edip Paşa'yı azlettirmek istedikleri muhakkaktır: Zaten Kanunî'nin bu ısyanda ittihâz ettiği tedbirler de bu noktayı te'yid edecek mahiyettedir. — Sultan Süleyman 22 Mart = 27 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba günü Edirne'den Istanbul'a gelmişse de sarayına inmeyip Kâğıthâne ve terkos taraflarında avlanmakla vakit geçirdiği için, bu vaziyetten istifade eden Yeniçeriler üç gün sonra ayaklanıp ikinci Vezir Ayas Paşa ile Defterdar Abdüsselâm Çelebinin ve hattâ kuvvetli bir rivayete göre de Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın konaklarıyla gümrükleri ve bâzı evleri yağma etmişlerdir. Bu vak'ada Kanunî büyük bir sür'atle hareket edip âsilerden üç kişiyi kendi eliyle öldürmüş, vak'ada müşevvik oldukları anlaşılan Yeniçeri-ağası Mustafa ağa ile Reîs-ül-küttâb Haydar Efendiyi ve diger bir kaç kişiyi idam ettirip ocağı sindirmiş ve ondan sonra da askere yüz bin ve yahut iki yüz bin duka altunu tevzi' ettirerek galeyânı teskin etmiştir. İdam edilen devlet adamlarından Reîs-ül-küttâb yâni Hariciyye Mektupçusu Haydar Çelebi, Yavuz devrinde Divan kâtibi olup Mısır seferinin mufassal bir ruznâmesini yazmış olan kıymetli müelliftir).

2 Nisan = 8 Cumâda-l-âhire, Pazar: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın muhteşem bir alayla Kahire'ye girişi.

(24 Mart = 29 Cumâdâl-l-ûlâ Cuma ve 16 Nisan = 22 Cumâda-l-âhire Pazar tarihleri de rivayet edilir. — Halep ve Şam tarikiyle gelen İbrahim Paşa'nın eski Kölemen sultanlarını gölgede bırakan bir tantana ile Kahire'ye girdiği ve bu Osmanlı ihtişamının yerliler üzerinde büyük bir te'sir bırakdığı rivayet edilir).

14 Haziran = 22 Şa'bân Çarşanba: Mısır ıslâhatından sonra Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Kahire'den Istanbul'a hareketi.

(İbrahim Paşa en kuvvetli bir rivayete göre 2 Nisan = 8 Cumâda-l-âhire Pazar günü Kahire'ye varmış olduğuna göre, Mısır'da 2 ay 13 gün, yâni 73 gün kalıp 74 üncü gün yola çıkmış demektir. — Bu müddet zarfında âsi arap şeyhlerinden ikisi emsaline ibret olarak idam edilmiş, Habeşistan hududuna kadar bütün şeyhlere sadâkat yemini ettirilip hepsinin itaat ve inkıyâdı temin olunmuş, mahallî hükûmetten şikâyeti olanlar münâdilerle dâvet edilip hakları yerine getirilmiş, borç yüzünden mahbus olan fakirlerin borçları hazineden verilip hepsi tahliye edilmiş, Kahire'nin harap olan âbideleriyle binâları derhal tâmir edilip şehrin imârına başlanmış, son valiler devrinde yükseltilen vergileri son Kölemen sultanları devrindeki defterlere göre eski nisbetlerine indirilmiş, Maarif ve eytâm işleri tanzim edilmiş ve Mısır vilâyetinin hususî şerâitine uygun mahallî kanunlar tanzim edilmiştir. İbrahim Paşa'nın en mühim tedbirlerinden biri de, Umman ve Hint denizlerindeki faaliyetleri Kızıldeniz'i tehlikede bırakan Portekizlilere karşı Süveyş limanı merkez olmak üzere bir «Mısır Kapdanlığı» ihdâs edip Kölemenler devrinde bu vazifede bulunmuş olan Türk denizcilerinden Selman-Reis'i bu mühim mevkie tâyin etmiş olmasında gösterilebilir 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran» ve 1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Rebî'ül-âhir» fıkralarına bakınız. Bu ıslâhâtın halkı çok memnun edip Osmanlı idaresine ısındırdığı hakkında bir çok rivayetler vardır. — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa bu ıslâhat işleriyle meşgul olduğu sırada Kanunî'den aldığı bir emir üzerine derhal Istanbul'a avdet etmek mecburiyetinde kalmıştır Bu emrin bir taraftan yukarıki fıkrada gördüğümüz Yeniçeri vaziyetinden ve bir taraftan da İran ve Macaristan meselelerinden dolayı verilmiş olduğu anlaşıl-

maktadır. — İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'dan aldığı salâhiyet mucibince Mısır Valiliğine Şam Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı tâyin edip kara yolundan ve Suriye üzerinden Istanbul'a hareket etmiştir).

6 Eylül = 18 Zülka'de, Çarşanba : Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Mısır seyahatinden Istanbul'a avdeti.

(1 Eylül = 13 Zülka'de Cuma ve 6 Eylül = 19 Zülka'de Çarşanba tarihleri de rivayet edilir Fakat bunlar zayıftır. — Istanbul'daki Vezirlerle bâzı askeri kıt'aların Makbûl-İbrahim Paşa'yı dört günlük yoldan karşıladıkları ve Padişahın sevgili Vezir-i-a'zamına murassâ takımları iki yüz bin duka altunu değerinde güzel bir arap atı gönderdiği rivayet edilir. — İbrahim Paşa'nın Istanbul'a girişi, Kahire'ye girişi kadar tantanalı olmuştur. — 1524 = 930 senesi 30 Eylül = 1 Zülhicce Cuma günü Istanbul'dan hareket eden Makbûl-İbrahim Paşa'nın bu Mısır seyahati o tarihten bu tarihe kadar 11 ay, 6 gün, yâni takriben bir sene sürmüştür).

1525 = 932

6 Kânunuevvel = 30 Safer, Çarşanba: İlk Fransız elçisinin huzura kabulü ve Türk istilâsı karşısında Avrupa vaziyeti.

(Fransa kralı «François I = Birinci Fransua» nâmına gelen bu ilk Fransız elçisi Kont «Jean Frangipani» isminde Fransız hizmetine girmiş bir Macar asilzâdesidir. Hakikatte bu elçi Fransa'nın Türkiye'ye gönderdiği ikinci elçi gibi gösterilir Çünkü rivayete nazaran gene bu senenin başlarında ismi mechul bir Fransız elçisi bir takım kıymetli hediyelerle ve on iki kişilik bir maiyyetle yola çıkarılmışsa da Bosna Beylerbeyinin emriyle bu ilk elçi maiyyetiyle beraber idam edilmiştir : Her halde Kanunî'nin valileri ecnebî elçilerini kendiliklerinden idam etmek salâhiyetini hâiz olmadıkları için, Fransızların bile ismini bilmedikleri bu mechul elçinin Türk'lere isnad edilen idamı çok şüpheli ve karanlık bir meseledir; onun için Fransız menbâlarında bile bu seferki Jean Frangipani Istanbul'a kadar gelip vazifesini ifa etmiş ilk Fransız elçisi sayılır. Bu Elçi Kanunî'nin huzuruna merasimle kabul edilebilmek şerefini ihraz etmiş, bir rivayete göre hiç bir sefirin nâil olamadığı derecelerde teveccüh ve iltifata mazhar olmuş ve hattâ kendisine bir mıkdar para bile ihsan edilmiştir. Gerek bu muâmelenin sebebini, gerek o zamanki muhteşem Türkiye'nin Avrupa siyasetini ve bu siyasetten çıkacak hâdiselerin hakikî mahiyetlerini anlıyabilmek için, Kanunî devrinin başlarındaki Avrupa vaziyetini kısaca gözden geçirmek mecburiyetindeyiz. — O sırada Garp hıristiyanlığı biri dinî, biri de siyasî olmak üzere iki büyük buhran içinde sarsılıp kıvranmaktadır: Siyasî buhran, Almanya İmparatoru «Charles-Quint = Beşinci Karlos» ile Fransa Kralı «François Ier = Birinci Fransua» arasındaki uzun mücadeleden, dinî buhran da «Luther»in ortaya attığı «Réforme» cereyanının Katolik birliğini inhilâle uğratıp Garp hıristiyanlığını mezhep ihtilâflarına düşürmüş olmasından mütevellittir. — Bu sırada Fransa krallığı her tarafdan Habsburg hanedanının ölkeleriyle çevrilmiş ve gerek Avrupa'nın diger yerlerinden, gerek Akdeniz'den boydan boya tecrit edilmiş bir vaziyetteydi : Avusturya, Almanya, İspanya, Holânda ve hattâ İtalya Charles-Quint'in ölkeleri haline gelmişti. Ciniviz Cumhuriyetiyle Floransa hükûmeti İmparator'un yüksek hâkimiyyetini kabul ediyor, Venedik Cumhuriyeti de İmparatorluğun nüfuzu altında bir müttefik vaziyetini kabul etmek mescburiyetinde kalıyordu; hattâ Papalık bile bu büyük nüfuza tâbi'di! Tabiî bu vaziyet Almanya İmparatorluğunu âdetâ bir Avrupa imparatorluğu haline getirmişti. Fransa işte bundan dolayı her taraftan tecrit edilmiş siyasî bir ada vaziyetindeydi. — Almanya imparatorluğunun bu vaziyeti, Charles-Quint devrinde muhtelif memleketlerin tedricen bu hükûmdar

elinde toplanmasından hâsıl olmuş gayr-i-tabiî bir teşekkül sayılır Charles'in Holânda Kralı olan babası «Philippe le Beau = Güzel Filip» Milâdın 1506 tarihinde öldüğü zaman oğluna mirâs olarak ancak Holânda ve Franche-Comté eyâletleri kalmıştı; fakat 1516 da anasının babası olan «Ferdinand d'Aragon» ölünce İspanya'nın Castille = Kastil ve Aragon krallığı da kendisine intikal etti; işte bu suretle Charles-Quint hem Holânda, hem İspanya kralı olmuş ve hattâ o zaman Aragon krallığına ait olan Napoli krallığı ile Sardenya, Minorka ve Sicilya adaları ve öteden İspanya'nın Amerika müstemlekeleri de hep birden kendisine intikal etmişti! Charles-Quint'in baba tarafından dedesi olan Maximilien de Almanya imparatoruydu Bu İmparator 1519 = 925 tarihinde öldüğü zaman, mensup olduğu Habsburg ailesinin Avusturya arşidukalığı, Styrie=İstirya, Carniole=Karniyol ve Tyrol = Tirol eyâletleriyle cenubî Almanya'nın bir çok dağınık yerleri de Charles-Quint'e kaldı. Yalnız imparatorluk intihaba tâbi'di. Fransa kralı Birinci François'nın büyük hatâsı, işte bu vaziyette bulunan bir hükümdâra karşı imparatorluk tahtına nâmzedliğini koymak düşüncesizliğiyle izah edilir; tabiî Alman prensleri için Fransa kralını intihap etmek milliyet bakımından imkânsız olduktan başka, Charles-Quint'in intihabında bâzı Alman bankalarının da mühim roller oynadıkları hakkında bir takım rivayetler vardır. İşte bu suretle 1519 = 925 tarihinde Fransa kralı Birinci François'ya karşı İspanya kralı Beşinci Karlos'un Almanya imparatorluğuna seçilmesi, bu iki rakib arasındaki ihtilâfı en şiddetli devrine getirmiş ve araya diger bir takım sebeblerle vesileler de karışmış olduğu için nihayet 1521 = 927 tarihinden itibaren Almanya, İtalya ve İspanya cephelerinde yıllarca süren şiddetli muharebeler olmuştur. Bu garbî Avrupa muharebeleri Charles-Quint'i o kadar işgal etmiştir ki İmparator'un 1522 = 928 tarihinde şarkî Avrupa'daki Avusturya arazisini küçük kardeşi arşidük Ferdinand'a terk etmesi bile kendini temamiyle Garp işlerine hasretmek maksadıyla izah edilir. Bu meşhur muharebeler bilhassa Fransa için pek fecî olmuş, fransızlar mağlûbiyyetten mağlûbiyyete uğrayıp durmuş ve nihayet Birinci François'nın bizzat kumanda ettiği büyük Fransız ordusu 1525 = 931 senesi 24 Şubat = 1 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü Şimalî İtalya'nın o zaman Fransa'ya ait olan «Milanais» eyâletindeki «Pavia/Pavie» şehrinin önünde müdhiş bir bozguna uğrıyarak Kral esir olmuş ve Madri'e sevkedilip zındana atılmıştır! Fransa kralının bu esâret devri işte o tarihten 1526 = 932 senesi 14 Kânunusâni = 30 Rebî'ül-evvel Pazar günü imzalanan Madrid muahedesine kadar 10 ay 18 gün sürmüş ve o müdhiş muahede mucibince Fransa kralı İtalya ve İspanya'daki topraklarıyla iddialarının hepsinden vazgeçmiş olduktan başka,, Almanya imparatorunun yüksek hâkimiyyetini tanımak, İmparator istediği zaman ordusu ve donanmasiyle hizmetine koşmak ve hattâ Osmanlı devletine karşı açılacak mücadelede İmparatora yardım etmek gibi istiklâl mefhumiyle hiç bir alâkası olmıyan çok ağır taahhütler altına girmek mecburiyetinde bile kalmıştı! Fakat ilk Fransa elçisi Jean Frangipani'nin Istanbul'a gelip huzura kabul edilmesi, Birinci François'nın esaretinden tam 9 ay 11 gün sonra, yâni Madrid muahedesinin akdinden 1 ay 7 gün evveldi. O zaman Fransa kralı henüz Almanya imparatorunun zındanında bulunuyordu; onun için rakîbine karşı dünyanın en büyük kuvvetini harekete getirmek ümidiyle Kanunî'ye sığınıyor ve «Solakzâde» nin izahına göre «ubûdiyyetnâme» sinde:

«Engerûs kralı Pâdişâh-ı bâ-ikbâl tarafından bir gûşmâl görmek olursa biz İspanya kralına karşu mukaabil olup intikamımızı alurduk. Recâ ve temennâmız oldur ki ol mağrûrun def'ine Sultan-ı-Cihan'ıdan inâyet ola, ba'd-el-yevm biz dakhî Sultân-ı sâmî-mekân ve Sâhib-kırân-ı zamân olan Pâdişâh Hazretlerinin bende-i ihsanı olalum»

diyordu! Tabiî Fransa kralının Osmanlılarla beraber Almanya imparatorluğuna karşı hareket edebilmesi için her şeyden evvel bir kerre zındandan kurtarılması lâzımdı Hattâ bundan dolayı gene ayni tarihte kralın saltanat nâibliğinde bulunan anası «Louise de Savoie» da Kanunî'ye bir arîza takdim edip oğlunun düşman zındanından kurtarılmasını istirham etmişti! İlk fransız elçi-

sinin Kanunî'ye takdim ettiği ve frasnız müverrihlerinin «très numble = pek hakîrâne» buldukları arîza muhteviyâtı o zamanın Avrupa diplomasisinden gizli tutulmuştu Çünkü Ehl.i-salîb asırlardanberi İslâm âlemine karşı Avrupa Katolikliğinin sözde bir mânevî birliği vardı; Fransa kralları Haçlı seferlerindenberi bu mânevî birliğin ön saffında yürümüşler ve hattâ bunu temsil bile etmek istemişlerdi : Halbuki şimdi bir hıristiyan hükümdârı diger bir hıristiyan hükümdârına karşı İslâm âleminin Halifesi olan Osmanlı Padişahına sığınıp onunla «hakîrâne» bir ittifak akdetmek istiyordu! Siyaset sahasında Katolik birliğini bozan böyle bir teşebbüs şâyi olduğu takdirde Avrupa hıristiyanlığınca «Salîbin Hilâl ile ittifakı» sayılacaktı ve nitekim bir müddet sonra şâyi olunca öyle sayıldı ve hattâ Fransa hükûmeti tarafından resmen tekzib edildi! Zaten bu ilk fransız elçisi memleketine bir ittifak muahedesiyle dönmüş değildi Tabiî zındanda inliyen bir esirle ittifak edilemezdi! Fazla olarak böyle bir ittifakın İslâm âlemine riyâset eden Kanunî için de dinî siyaset bakımından mahzurdan sâlim olmadığı rivayet edilir ve hattâ bâzı fransız menbâlarında Osmanlı Padişâhı Fransa kralıyla ittifakı şevket ve kudretine mugayir bir tenezzül saymış gösterilir; Kanunî'nin Frangipani'ye verip gönderdiği cevapnâmede kullandığı azametli lisan da bu fransız tahminini te'yid edecek mahiyettedir. Her halde Fransa sefirinin elde ettiği netice, Avrupa müvâzenesini ihlâl etmiş olan Almanya imparatoruna karşı Fransa kralıyla krallığının Türkiye tarafından himâyesini te'min etmiş olmaktan ibarettir : Hattâ Kanunî'nin aşağıki fıkralarda görülecek Macar seferi bile bâzı menbâlarda işte bununla izah edilir; her halde Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya'yı çok sarsan bu Fransız-Alman mücadelelerinin Türk istilâsını çok kolaylaştıran bir vaziyet teşkil ettiği muhakkaktır. — Avrupa'nın geçirmekte olduğu dinî buhran da Türk siyasetini Garb'a teveccüh ettiren âmillerin en mühimlerindendir : Tuna boylarından gelen Türk tehlikesi Katolik âlemini birleştirebilecek büyük bir sebep demekti; fakat bu sırada meşhur «Martin Luther» reform esaslarını ortaya atmış, Alman prensleri içinde tarafdarlar bulmuş ve 1520 tarihinde Papa «Onuncu Léon» da bu yeni mezhep nâşirini aforoz etmekten başka bir şey yapamamıştı! Artık Katolikliğin eski kuvvet ve kudreti yıkılmış demekti. «Luther» Türk milletini Allah tarafından Avrupa'nın cezasını vermek için gönderilmiş ilâhî bir kuvvet saymış ve hattâ Türklere mukavemetin küfür olduğunu bile ilân etmiştir! Bu vaziyeti büyük bir alâka ile tâkib eden Kanunî'nin ikide bir Luther'in sıhhat ve muvaffakiyyet derecesi hakkında malûmat aldırdığı bile rivayet edilir! Her halde Avrupa'nın siyasî vaziyeti gibi dinî vaziyetinin de on altıncı asır Türk diplomasisi tarafından en küçük teferruâtına kadar tetkik ve tâkib edildiği muhakkaktır. — Almanya'yı sarsan dinî buhran gittikçe diger memleketlere de sirayet ediyor ve bu hal Istanbul'un fethindenberi Türklere karşı bir Ehl.i-salîb teşkili hakkındaki fikir cereyanını artık zamanı geçmiş bir hulyâ şekline sokuluyor. O sırada bu hulyânın en büyük mümessili Almanya imparatoru Charles-Quint'di Hattâ bir aralık imparatorun Luther'le Papa'nın arasını bulmıya çalışması bile işte bu Haçlı rüyâsiyle izah edilir! Fakat Fransa meselesi kadar Réforme cereyanı da artık her hangi bir siyasî ve dinî birlik fikrinin tatbikine hiç bir suretle imkân bırakmıyacak en mühim âmil demektir. İşte bundan dolayı Fransa kralı Türk şevket ve kudretine el açarken, rakîbi olan Almanya İmparatorunun da nihayet bu hakikati anlıyarak Kanunî'ye bir ittifak teklifinde bulunduğu halde reddedildiği hakkında bile bir rivayet vardır! Kanunî'nin kuvvetli tarafa karşı zayıf tarafı iltizam etmesi çok esaslı mülâhazalara müstenittir : Macar krallarının mensup olduğu Jagellon hanedanıyla Habsburg hanedanı arasında 1515 = 921 tarihindenberi iki taraflı bir sıhriyyet münasebeti vardır Macar kralı İkinci Louis, Almanya İmparatoru Charles-Quint'le Arşidük Ferdinand'ın kızkardeşi olan Arşidüşes «Marie» ile ve bilmukabele İmparatorun kardeşi Arşidük Ferdinand da Macar kralı İkinci Louis'nin kızkardeşi prenses «Anne» ile evlenmişti: Bu suretle Arşidük Ferdinand'la kral Louis birbirinin hem eniştesi, hem kayınbiraderi oluyordu! O zaman bu siyasî izdivacların verâset meselelerinden çok

büyük bir ehemmiyeti vardı; bilhassa Türk'lere karşı düşman vaziyetinde bulunan Macar krallığının Almanya İmparatorluğuna istinad etmesi Kanunî'nin Charles-Quint'le ittifakına imkân bırakmıyordu Çünkü Türk kuvvetinin başlıca mecrâsı olan Tuna boyları Almanya İmparatorluğunun alâkadar olduğu bir saha demekti. Fazla olarak İmparator ayni zamanda İspanya kralı olmak itibariyle bu krallığın gerek müslümanlığa karşı olan tarihî siyasetine, gerek Akdeniz hâkimiyyetine ait iddialarına da yegâne vâris vaziyetindeydi. Hattâ Charles-Quint'in bir Ehl-i-salîb teşkil etmek istemesi bile bir taraftan Tuna boylarıyla olan alâkasından ve bir taraftan da işte bu İspanyol siyasetinden mütevellid gösterilir. İlkönce Türkiye aleyhine bir hıristiyanlık siyaseti tâkib etmiş olan Fransa kralının sonradan Türkiye'ye yaltaklanması da öyle bir Haçlı teşebbüsüne iltihak etmekle rakîbinin Avrupa hâkimiyyetine âlet olmak endişesindendir. — 1517 = 923 tarihinde, yâni Charles-Quint'in imparatorluk tahtına intihabından iki sene evvel Almanya imparatoruna Türkiye'nin taksmini teklif etmiş ve hattâ Lehistan ve Macaristan krallarına Osmanlı imparatorluğu aleyhine ittifak teklif etmek için elçiler göndermiş olan Birinci François'nın Madrid zındanından kurtulduktan sonra bile eski Katolik siyasetinden vazgeçmiş olması işte bütün bu sebeblerle izah edilir. — Vaktiyle Fatih'in Ortodoks mezhebini himâye altına alması, Istanbul'un fethinden bir az evvel birleştirilmiş olan Şark ve Garp kiliselerini birbirinden ayırarak hıristiyanlık âlemini ebedî surette ikiye bölmüştü : 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının ikincisine bakınız. Bu sefer de bir taraftan orta Avrupa'da Protestanlığın zuhuru ve bir taraftan da garbî Avrupa'daki Katolik Fransa'nın Müslüman-Türk himâyesine ilticası Garp hıristiyanlığının Türk istilâsını kolaylaştıracak bir tefrikaya düşmesi demekti Kanunî Sultan Süleyman işte bundan dolayı kuvvetli tarafa karşı zayıf tarafı himâye ediyordu. — Bununla beraber, Almanya İmparatorluğu ile müttefiklerine karşı yapyalnız kalıp karadan, denizden tecrit edilmiş bir hale gelen zayıf Fransa, Birinci François'nın «Pavia» bozgunundaki esâretinden itibaren muhtelif müzâheretler te'min ederek diplomasi bakımından bir az kuvvetlenmiş ve buna mukabil Almanya İmparatorluğu da müttefiklerinden bâzılarım kaybederek biraz zayıflamıştır : Bu bakımdan kralın esâreti krallık için siyaseten az çok faydalı olmuş sayılabilir! Pavia zaferinin Avrupa muvâzenesini bozarak bütün kıt'ayı imparatorluk nüfuzu altına sokmasından korkan ilk hükümdar, İngiltere kralı Sekizinci Henri'dir : Birinci François'nın esâreti üzerine Alman ittifakından ayrılarak Fransa ile bir bîtaraflık muahedesi akdeden Sekizinci Henri'nin bu hareketi İtalya hükûmetlerine de örnek olmuş ve Papalık, Venedik, Floransa ve hattâ İsviçre hükûmetleri de İmparatorluğa yem olmaktan korkarak Fransa kralını esâretten kurtarmak için İngiltere kralıyla birleşmişlerdir. Esir Kralla anasının Kanunî'ye ilticaları da işte bu siyasî vaziyete tesadüf etmektedir: Onun için Sultan Süleyman Fransa'yı himâye etmekle İngiltere ve İtalya hükûmetleriyle de müşterek bir siyaset tâkib etmiş demektir).

1525 — 1526 = 932

Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendinin ölümü.

(Halk arasında «Zenbilli» lâkabiyle şöhret bulan Şeyh-ül-İslâm «Alâüddin Aliyy-il-Cemâlî Çelebi» Karamanlıdır ve Birinci Murad devrinin meşhur ulemâsından «Cemâlüddin-i Aksarâyî» sülâlesinden Ahmed-ibni-Mehmet Çelebi'nin oğludur; ilmî kıymeti ve ahlâkî metânetiyle bütün memleketin hürmet ve emniyetini kazanmış ve şanlı adı bir adalet timsâli hâline gelmiş olan bu büyük ve mümtâz âlim, Fatih devrinin meşhur ulemâsından Şeyh-ül-İslâm Molla Husrev'in talebesidir. Büyük meziyyetleri ve faziletleriyle daha o zamandan itibaren şöhret bulmuş ve hattâ İkinci Bâyezid tahta çıktığı zaman kendisiyle görüşüp tanışmak istemişse de Zenbilli-Ali Efendi

— Selâtîn ile mülâkat ebğaz-ı mübâhâtdur!

diye padişahın bu talebini reddettiği için ilkönce müderrislikle Bursa'ya ve ondan sonra da müftilikle Amasya'ya sürülmüştür Zenbilli'nin Sultan Bâyezid'le görüşmek istememesi belki de Cem-Sultan tarafdarı olmasındandır. Amasya'dan sonra İznik ve tekrar Bursa Medreselerinde müderrislik eden Ali Efendi her halde padişahla barışmış olmalı ki nihayet Şeyh-ül-İslâm Efdal-zâde Hamîd-üd-din Molla'nın vefatı üzerine 908 = 1503 senesi Şa'bân = Şubat ayında Meşîhat makamına tâyin edilmiş ve ölünceye kadar mevkiini muhâfaza etmiştir. — Alâüddin Ali-Çelebi'ye «Zenbilli Müftî» denilmesinin sebebi, fetvâ istiyenlere kolaylık olmak üzere evinin penceresinden daimî surette bir zenbil sarkıtmak itiyâdıdır Mürâcaat sahibi «istiftâ» varakasını işte bu zenbile koyup ipi sallar ve Ali-Çelebi de hemen yukarı çekip fetvâsını yazdıktan sonra o tarihî zenbilini tekrar aşağı sarkıtırmış! — İkinci Bâyezid devrinin son yıllarıyla Yavuz Sultan Selim devrinde ve Kanunî Sultan Süleyman devrinin ilk senelerinde fâsılasız olarak 22 23 sene Şeyh-ül-İslâmlık eden Zenbilli-Ali Efendi Hicretin 932 tarihinde vefat etmişse de ay ve gün tarihleri kat'î surette mâlûm değildir Meselâ muhtelif menbâlarda Rebî'ül-evvel = Kânunuevvel 1525, Cumâda-l-ûlâ = Şubat 1526, Şa'bân = Mayıs 1526 ve Zülhicce = Eylül 1526 rivayetlerine tesadüf edilir! İşte bundan dolayı burada o Hicret senesine tesadüf eden Milâdî senelerin her ikisi de gösterilmiştir. — Zenbilli-Ali Efendi muâsır olduğu üç padişah üzerinde ilmî ve ahlâkî faziletleriyle büyük bir nüfuz kazanmış ve bilhassa Yavuz devrinde pervâsız müdâhaleleriyle yüzlerce insanı idamdan kurtarmış olmakla meşhurdur. — Kadı-askerlerin tâyininde Şeyh-ül-İslâmın re'yine mürâcaat usulünün Zenbilli-Ali Efendi devrinden başlamış olduğu rivayet edilir. — Ali Efendi'nin dinî, ahlâkî ve hukukî eserleri vardır. — Mezarı Zeyrek'dedir).

1526 = 932

23 Nisan = 11 Receb, Pazartesi : Üçüncü «Sefer-i-Hümâyûn»: Mohaç seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan hareketi.

(Kanunî'nin Belgrad fethiyle neticelenen ilk Macar seferi için 1521 = 927 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına bakınız: Bu iki sefer arasındaki beş senelik fâsıla esnasında Rodos ve mülhakatından mürekkep olan «Saint-Jean» Haçlı hükûmeti fethedilmiştir 1521 = 928, 1522 = 928, 1522 = 929 ve 1523 = 929 vukuâtına bakınız. İşte bundan dolayı Osmanlı menbâlarında bu ikinci Macar seferi Kanunî'nin cülûsundan itibaren üçüncü sefer sayılır. — Bu sırada Osmanlı devletiyle sulh halinde bulunmıyan iki devlet vardır Biri Şark'ta ve biri de Garb'da olan bu iki komşudan İran Safavî İmparatorluğuyla Yavuz devrindeki Çaldıran muharebesinden ve Macar krallığı ile de Belgrad seferindenberi sulh akdedilmemiştir. 1524 = 930 tarihinde Safavîlerin ilk hükümdarı olup Çaldıran muharebesinde Yavuz Sultan Selim'e mağlûb olan Şâh-İsmail vefat etmiş ve yerine geçen oğlu Birinci Tahmâsb babasının ölümüyle kendi cülûsunu bir sefâret hey'eti göndermek suretiyle Kanunî'ye bildirmemiş olduğu için, Sultan Süleyman'dan bir tebriknâme yerine şiddetli bir tehditnâme almıştır. Sünnîlik ve Şiîlik ihtilâfının şiddetinden ve bilhassa Çaldıran gerginliğinin henüz gevşememiş olmasından dolayı bir çok tahkirler ve tekdirlerle doldurulan bu tehditnâmeye karşı İran Sahı Tahmâsb Macar kralı İkinci Louis ve Almanya İmparatoru Charles-Quin'e elçiler göndererek Osmanlılara karşı ittifak teklif etmiştir. Şark ve Garb düşmanları arasındaki tertibâtı büyük bir dikkatle tâkib eden Kanunî'nin Şah'a yazdığı tehditnâmede «an-karîb diyâr-ı Şark'a» teveccüh edeceğinden bahsetmiş olmasına rağmen şimdilik Şark'ı bırakıp Garb'a yürüyerek ilkönce Macar krallığına yüklenmesi hem yukarıki fıkrada gözden geçirdiğimiz Avrupa işlerine bir an evvel müdahale etmek, hem Macarların Eflak işlerine müdahale ederek Ulah zâdegânını Türk hâkimiyyetine karşı ayaklandırmak suretiyle çıkardıkları kargaşalıkların bir an evvel cezasını vermekti; hattâ Macar kralı İkinci Louis Avrupa yardımından ümid kesdiği

için Osmanlılara karşı Lehistan krallığından başka Eflak ve Boğdan Prensliklerivle de ittifak edip müttefiklerinden kuvvet toplamıya başlamıştı. Onun için Kanunî'nin bu ikinci Macar seferi de birincisi gibi meşrû sebeblere istinad ediyordu Belgrad fethiyle neticelenen birinci Macar seferi Kanunî'nin Krala gönderdiği Türk elçisinin idam edilmesinden çıkmıştı; bu ikinci sefer de Osmanlı hâkimiyyetinde bulunan Eflak ve Boğdan Beyliklerinin Macar ittifakına alınmasından ve bir taraftan da Safavîlerle el birliği teşebbüslerinden çıktı: Zaten Belgrad'ın fethindenberi hudud müsâdemeleri ve akın hareketleri devam etmiş olduğu için iki taraf arasında harb hali zâil olmuş değildi. Kanunî işte bu vaziyette Istanbul'dan hareket etti).

19 Mayıs = 7 Şa'bân, Cumartesi: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Rumeli Beyleri Kanunî'yi Filibe sâhrasında karşılamışlar ve önden gidip Sofya'da toplanma emrini almışlardır).

29 Mayıs = 17 Şa'bân, Salı: Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Buraya gelinceye kadar şiddetli yağmurlardan dolayı bilhassa ağırlıkların naklinde çok sıkıntı çekilmiş ve bu yağmurlar Mohaç muharebesine kadar kısa fâsılalarla devam etmiştir).

3 Haziran = 22 Şa'ban, Pazar: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Rumeli askeriyle ileri sevki.

(İbrahim Paşa Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten Rumeli Beylerbeyliği vazifesini de hâiz olduğu için Eflaklar köyünden itibaren Padişâhın maiyyetinden ayrılıp Rumeli askeriyle ileri sevkedilmiştir).

19 Haziran = 9 Ramazan, Salı [1]: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Petervaradin fethine memur edilmesi.

(İleri hareketine gönderilmiş olan İbrahim Paşa Morava boyunda tekrar orduya iltihak edip vaziyet hakkında mâruzâtta bulunduktan sonra Tuna üzerinde mühim bir mevki' olan Peterwaradein / Petervarad = Petrovaradin kalesinin fethine memur edilmiştir Bu kalenin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız).

22 Haziran = 12 Ramazan, Cuma: Sava köprülerinin ikmâli.

(Sava nehri üzerinde ordu için inşâsı emredilen köprülerin ikmâl edilmiş olduğu Semendire Beyi Yahya Paşa-zâde Bâli/Balı Bey tarafından arzedilmiştir).

9 Temmuz = 29 Ramazan, Pazartesi: Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Padişah bayramı ordu ile beraber burada geçirmiye karar vermiştir).

10 Temmuz = 30 Ramazan, Salı: Tuna donanmasının Belgrad önlerine gelişi.

(Bu nehir donanması irili ufaklı sekiz yüz hafif gemiden mürekkeptir: Toplar ve Yeniçerilerle takviye edilmiştir).

---

[1] *«Rüyet-i hilâl» meselesinden dolayı sefer ruznâmelerinde Şa'bân ayı 30 gün itibar edildiği için, Ramazan'ın sekizinci günü Salı'ya müsâdif gösterilmişse de buradan itibaren aşağıki dört fıkrada hakikî takvim hesabı tâkib edilmiştir.*

14 Temmuz = 4 Şevvâl, Cumartesi: Petervaradin muhasarasının başlaması.

(Osmanlı menbâlarında «Varadin» ve «Petervaradin» isimleriyle anılan «Peterwaradein/Petervaradin/Petervarad» kalesinin askerlikce olan ehemmiyetinden dolayı derhal fethine karar verilmiş ve icab eden tedbirlerin ittihâzına Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa memur edilmiştir: Yukarıda bu sene vukuâtının «19 Haziran» fıkrasına bakınız. Kalenin etrafına o günden itibaren müfrezeler sevkedilmiye başlamışsa da muhasara harekâtı ancak bugünden itibaren ordunun gelmesiyle başlamıştır. — Bu kale Tuna üzerinde ve Belgrad'ın şimaligarbîsindedir).

15 Temmuz = 5 Şevvâl, Pazar: Petervaradin şehrinin fethi ve kalesinin mukavemette devamı.

(Tuna'nın sağ sahilinde ve kale dışında bulunan şehir bu gün öğle vakti yapılan umumî hücumla zaptedilmişse de iç-kale mukavemet ettiği için muhasara devam etmiştir).

27 Temmuz = 17 Şevvâl, Cuma: Petervaradin kalesinin fethi.

(14 Temmuz = 4 Şevvâl Cumartesi gününden beri muhasara altında bulunan bu meşhur kale on üç gün mukavemetten sonra on dördüncü gün lâğımlar patlatılarak açılan gedikten hücum edilmek suretiyle fethedilmiştir).

8 Ağustos = 29 Şevvâl, Çarşanba: İllok kalesinin fethi ve Eszek kalesinin teslim olması.

(Tuna üzerinde bulunan ve Osmanlı menbâlarında «İlok» ve «Uylok» isimleriyle anılan bu «İllok/Ujlak» kalesi 1 Ağustos = 22 Şevvâl Çarşanba gününden itibaren yedi gün muhasara edildikten sonra sekizinci gün fethedilmiştir: Bu muvaffakiyyet üzerine Drava nehri üzerindeki Eszek/Osiyek kalesi de kendiliğinden anahtarlarını göndermek suretiyle teslim olmuştur. — 28 Şevvâl = 7 Ağustos Salı tarihi de rivayet edilir).

19 Ağustos = 11 Zülka'de, Pazar: Drava üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli.

(Bu köprünün inşâsına 15 Ağustos = 7 Zülka'de Çarşanba günü başlanıp beş günde bitirilmiştir: Uzunluğu 284 arşın, genişliği yalnız iki arşındır. İnşaât esnasında sahile çardak kurularak Padişahla Vezir-i-a'zam işin tesriine bizzat nezâret etmişlerdir).

21 Ağustos = 13 Zülka'de, Salı: Ordunun yeni köprüden karşı yakaya geçişi.

(Bütün askerle ağırlıkların nakli ancak 23 Ağustos = 15 Zülka'de Perşenbe günü tamamlanmıştır).

23 Ağustos = 15 Zülka'de, Perşenbe: Drava köprüsünün yıkılması.

(Ordu tamamiyle geçtikten sonra köprü yıkılmıştır: Bundan maksat askerin her türlü ric'at ümidini kesmektir).

29 Ağustos = 21 Zülka'de Çarşanba: Mohaç zaferi.

(28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı ve 30 Ağustos = 22 Zülka'de Perşenbe tarihleri de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Macar krallığının istikbâline nihayet veren bu meşhur muharebeye sahne olan «Mohacz/Mohacs = Mohaç» ovası Tuna nehrinin garp sahilinde bağlık bir yerdir Burada bu ismi taşıyan bir kasaba ile Tuna'da bir adaya da tesadüf edilir. Mohaç ovasının cenubuşarkisinde Türk'lerin «Kara-su» dedikleri «Krasso / Krassehidscha» bataklığı vardır. Macar krallığının payitahtı olan «Budin» üzerine yürümekte olan Türk ordusu, Macar kralı İkinci Louis'nın işte bu ovaya doğru ilerlemekte olduğuna ait haberler geldiği için 28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı günü, muharebeden bir gün evvel buraya gelmiştir. — İki tarafın ordu mevcudları hakkında Şark ve Garp menbâlarında tesadüf edilen rakamlar arasında çok büyük farklar vardır: Meselâ Osmanlı ordusunun mevcudu hakkındaki rivayetler 300 binden 57 bine kadar ve Macar ordusu hakkındaki rivayetler de gene 300 binden 28 bine kadar birbiriyle te'lif edilemiyecek tehalüfler gösterir: bâzı askerî tetkiklerde Türk ordusu 43 bin süvari ile 24 bin piyadeden mürekkep 67 bin kişilik bir kuvvet ve Macar askeri de 84 bin piyade ile 14 bin süvariden mürekkep 98 bin kişilik bir ordu şeklinde gösterilmekte ve top adedi de Türklerde 300, Macarlarda 80 parça görünmektedir. Muahhar Garp menbâlarında umumîyetle Türk ordusunun mevcudu yüz bin ve top adedi 300 gösterilir: Fakat buna mukabil Macar ordusu 20 30 bin kişiden ibaret gibi gösterilmektedir! Tabiî Macarlara ait olan rakam tamamiyle yanlıştır: Çünkü muharebeden sonra yalnız Türk askeri tarafından sayılabilen düşman cesedleri 24 bindir ve yaralılarla kaçaklar ve kayıplar bu yekûna dahil değildir. Her halde bütün bu rivayetlerden her iki ordunun da orta hesabla yüzer bin mevcudu olduğu ve hattâ bâzı vesikalara göre Macar ordusu mevcudunun 150 binden aşağı olmadığı anlaşılmaktadır. Macar ordusunda Lehistan'dan, Bohemya'dan, Eflak'dan, Boğdan'dan ve hattâ Papalık makamından gönderilmiş yardımcı kuvvetler de vardır. Macaristan'a tâbi olan Transylvania = Erdel Voyvodası «Szapolya» nın 30 bin kişilik kuvvetleriyle yola çıktığı halde kralı kıskandığı için yardıma gelmeyip harbe iştirâk etmediği ve bu suretle Macaristan'ın felâketine sebep olduğu hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf edilir. — Osmanlı ordusunun harb nizamı hakkında verilen izahata göre önde Rumeli Beylerbeyi olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa kumandasında Rumeli askeri, ondan sonra Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasında Anadolu askeri ve daha sonra Yeniçeri, Sipahi vesair muhâfız kıt'aları ortasında Padişah mevzi' almıştır. Toplar birbirine zincirlerle bağlanmış 150 şer parçadan mürekkep iki dizi halinde Rumeli ve Anadolu askerlerinin gerilerine yerleştirilmiştir. «Çarhacılık» yâni pişdarlık vazifesi Semendire Beyi Yahya Paşa'zâde Bâli/Balı Beye ve dündârlık vazifesi de Bosna Beylerbeyi ve İkinci Bâyezid'in kızından torunu, yâni Kanunî'nin halâsının oğlu Husrev Bey'e verilmiştir. — Merkezle sağ ve sol cenahlara taksim edilmiş olan Macar ordusu Osmanlı menbâlarında «Layoş» denilen Kral «İkinci Louis» nin kumandasındadır Macaristan'ın son mustakil kralı olan İkinci Louis Jagellon sülâlesinin son hükümdârıdır. — Macarların bilhassa zırhlı süvarileri çok meşhurdur. — Pişdar kumandanı Balı Bey'le dümdâr kumandanı Husrev Bey'in teklif etmiş olduklarından bahsedilen harekât plânına göre düşman hücum edinceye kadar beklenmesi ve bu hücuma uğrıyan ileri kıt'alar ikiye ayrılarak Macarlar gerideki toplara kadar ilerledikten sonra şiddetli bir top ateşine tutulması, bu sırada düşman ordusunun sağdan ve soldan sarılması ve Balı Beyle Husrev Beyin de süvari kuvvetleriyle çevirme hareketi yapması takarrur etmiş ve bu plân aynen tatbik edilmiştir. — Türk ordusu düşman hücumunu saatlarce beklemiştir Bu sırada Kanunî Sultan Süleyman zırhını giyip başındaki tulganın üstüne üç sorguç takarak askeri teftiş edip sancakları selâmladıktan sonra «Hünkâr-tepesi» yâhut «Türk tepesi» ismini alan yüksek bir tepeye çıkarak Mohaç ovasını göz altında bulunduracak bir vaziyet almıştır Sonradan Budin Beylerbeyi Hasan Paşa'nın bu tepeye âbide şeklinde bir köşk kurdurduğu rivayet edilir. Büyük Padişah işte bu tepede iken askerinin

«umurdîde ihtiyarlarıyla» müşâvere etmek istemiş ve bunun üzerine çağrılan ihtiyar gazilerden «Altuca» yâhut «Adl-Tuca» gelmiştir; «Peçevî» bu koca yiğidi şöyle tasvir etmektedir

«Cebesi arkasında, tulgası başında, kepeneği terkisinde bir kırçıl koca ve tıraş emmâ bıyıkları tulgasundan taşra zâhir, gûyâ adûya birer tir-i khunpâşdur».

O sırada Padişahın huzurunda bulunan Bosna Beylerbeyi Husrev Bey bu muhteşem ihtiyara:

— Gel Adl-Tuca, Saâdetlü Pâdişâh müşâvere emritti!
demiş, fakat:

— Bunda müşâvere döğüşmekden özge var mudur? Beni Koca-Alaybeyi size gönderdi Düşman alayları görünmüş; çarhacumuz elleşmeğe başlamuş; gelün sancağunuz dibinde bulunun!

sözünden başka birşey söylemiyen bu koca gazi atını tepip er meydanına koşmuştur. — Bu sırada vakit ikindiyi bulmuş, zevâlî saat takriben dörde yaklaşmıştı Ova yağmur altındaydı. Macar istiklâline nihayet veren Mohaç meydan muharebesi işte bu saatte pişdarların «elleşmesiyle» başladı. — Macar'ların süvari hücumu çok müdhiş olmuştu : Öndeki Rumeli askeri yarılmış ve belki de yukarıda gördüğümüz plâna uyarak ikiye ayrılmış, bir kısmı daha gerideki Anadolu askerinin üstüne doğru püskürtülmüş ve hattâ Macar asilzâdelerinden otuz beş kahraman tâ Sultan Süleyman'ın olduğu yere kadar sokulmuştu! Türk toplarının şiddetli ateşi işte bu sırada başladı : Zaten gene bu sırada Balı Beyin kumandasındaki süvari kolları yıldırım gibi bir hareketle Macar ordusunu arkasından çevirmişti; Macarlar bir taraftan da cenahlardan çenber içine alınıyordu. Bilhassa topcu ateşinin şiddeti düşman ordusunu darmadağın etti : Kaçanlar ancak «Kara-su» bataklığına can atabiliyorlardı! Günlerdenberi süren fâsılasız yağmurların büsbütün kabarttığı bu müdhiş bataklık Macar ordusunun kılıç artıklarıyla Macaristan krallığına mezar oldu! Hattâ Macar kralı İkinci Louis bile maiyyetinde bir kaç kişiyle kaçıp giderken işte burada boğuldu: İkindi vakti başlayıp akşamdan evvel biten Mohaç meydan muharebesi ancak iki saat kadar sürmüştü Bu kadar az bir zamanda koskoca bir devlet devrilmiş demekti! — Bâzı menbâlarda Mohaç muharebesinin «yatsıya kadar» ve hattâ «gece yarısına kadar» sürdüğünden bahsedilirse de doğru değildir Bu rivayetler tâkib hareketlerinden ve Sultan Süleyman'ın gece yarısına kadar at üstünde kaldıktan sonra otağına çekilmiş olmasından galat olabilir. — Ertesi günden itibaren defterdarların nezâretinde sayılabilen düşman cesedlerinin 24 25 bin kadar tuttuğu hakkında muhtelif rivayetler vardır).

31 Ağustos = 23 Zülka'de, Cuma: Zafer tebriki.

(Osmanlı teşrifatında her zaferden sonra devlet ve ordu erkânının Padişâhı harb meydanında tebrik etmeleri âdettir : Hattâ bunun için hususî otak, taht ve saire getirilir. — Mohaç zaferinde Kanunî için muhteşem bir erguvânî «Otağ-ı-Hümâyûn» kurulmuş ve murassâ tahtına oturan Padişah vüzerâ ve umerânın tebriklerini kabul ederken derecelerine göre hepsine kıymetli ihsanlar ve zafer ganîmetlerinden de hisseler vermiştir Osmanlı zaferlerinde ümerâya büyük para mükâfatları vermek âdeti de vardır; bu gibi mükâfatlar neferlere kadar teşmil edilir; gerek ganimet, gerek bahşiş yüzünden eski zaferler asker için mühim bir servet menbâıdır).

1 Eylül = 24 Zülka'de, Cumartesi: Macaristan'ın muhtelif taraflarına akın hareketleri.

(Zaferden sonra verilen bir Divan kararı üzerine ordunun Budin üstüne yürümesi ve Macar krallığı payitahtının işgali takarrür ettiği gibi, düşmanın her

türlü mukavemet imkânlarını kırmak için memleketin her tarafına Akıncı kolları da sevkedilmiştir Yalnız Akıncıların ahaliyi esir almaktan 'men' edildikleri hakkında muhtelif rivayetler vardır).

3 Eylül = 26 Zülka'de, Pazartesi: Türk ordusunun Mohaç'dan Budin'e hareketi.

(Görülen lüzum üzerine Mohaç kasabası yakıldıktan sonra muzaffer ordu Macaristan krallığının payıtahtı olan Budin üzerine hareket etmiştir Kanunî Sultan Süleyman 28 Ağustos = 20 Zülka'de Salı günü Mohac'a gelmiş olduğuna göre, burada 1 gün kalındıktan sonra yedinci gün ileri hareket edilmiş demektir).

11 Eylül = 4 Zülhicce, Salı: Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'e girişi.

(10 Eylül = 3 Zülhicce Pazartesi tarihi de rivayet edilir Fakat bunun şehir hâricine muvâsalat tarihinden galat olduğu anlaşılmaktadır. Mohaç seferi ruznâmesinde 10 Eylül'e müsâdif olan 3 Zülhicce tarihi esas ittihâz edilmişse de gün ismi «Salı» gösterilmektedir: Halbuki 10 Eylül = 3 Zülhicce hakikî takvimde «Pazartesi» gününe tesadüf etmekte olduğu için 11 Eylül = 4 Zülhicce Salı tarihinin daha doğru olması lâzım gelir. Daha zayıf bir rivayete göre de o gün şehrin önüne gelmiş olan Sultan Süleyman ertesi gün, yâni 12 Eylül = 5 Zülhicce Çarşanba günü şehre girmiştir. — Mohaç muharebesinde Macarların «Lajos» ve Osmanlıların da «Layoş/Lağoş» dedikleri kral «İkinci Louis» nin hiç bir vâris bırakmıyarak maktul düşmesi ve Macar ordusunun bir daha kalkınamıyacak surette perişan olması, Osmanlı ordusu için artık bir olgun meyve haline gelen Macar payıtahtının müdafaasını Macarlar için imkânsız bir hale getirmiş olduğu için, maktul kraldan dul kalan ve Almanya imparatoru «Charles-Quint = Beşinci Karlos» un kızkardeşi olan kraliçe «Marie» maiyyetiyle beraber alelâcele kaçıp gitmiş, bir çok Macar asilzâdeleriyle devlet adamları payıtahttan savuşmuş ve işte bundan dolayı sahibsiz kalan şehrin anahtarları Türk ordusu Mohaç'dan kalkıp Budin üzerine yürürken ahali nâmına gelen bir hey'et tarafından «Foelward» kasabasında Kanunî'ye takdim edilmiştir. Budin'in karşısındaki Pesth = Peşte anahtarlarının da o gün ve yahut ertesi gün takdim edildiği hakkında muhtelif rivayetler vardır Solakzâde'ye göre Peşte ancak on gün sonra ordu karşı yakaya geçtiği zaman teslim olmuştur Her halde bu rivayetin karşı yakaya geçiş hareketinden kinaye olması lâzım gelir. — Halkın canına ve malına dokunulmamak şartiyle şehir teslim olduğu için asker her türlü yağma ve tahrip hareketlerinden men'edilmişse de, içeri girildikten sonra şehrin büyük kilisesiyle iki mahallesinde taşkınlık eseri olarak yangın çıkarılmasının önüne geçilememiş ve bundan çok müteessir olan Sultan Süleyman yangının söndürülmesine Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'yı memur ederek şehrin diger taraflarını kurtardığı gibi bâzı kimselere de cezalar vermiştir. — Kanunî Sultan Süleyman Budin'de Macar krallarının sarayına yerleşmiş ve avcılık merakı olduğu için kralın av köşküne de gitmiştir. — Ramazan bayramını Belgrad'da geçirmiş olan Padişah Kurban bayramını da Budin'de geçirmiştir. — Budin şehrinin Almancadaki «Ofen» ismine mukabil lâtincesi «Buda», islâvcası «Budin» dir ve Osmanlı menbâlarındaki muhtelif şekilleri de «Budin/Budun/Budim» gibi tahavvüller gösterir).

19 Eylül = 12 Zülhicce, Çarşanba: Tuna üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli.

(13 Eylül = 6 Zülhicce Perşenbe günü kurulmıya başlıyan bu köprünün 17 Eylül = 10 Zülhicce Pazartesi günü ikmal edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır Bizim esas ittihâz ettiğimiz en kuvvetli rivayete göre tam yedi günde yapılmış olduğu anlaşılan bu büyük köprünün uzunluğu 980 arşın kadar gösterilir Türk ordusu Tuna'nın karşı yakasına işte bu köprüden geçmiştir).

21 Eylül = 14 Zülhicce, Cuma: Kanunî'nin Budin'den Peşte'ye geçişi.

(11 Eylül = 4 Zülhicce Salı günü Budin'e girmiş olan Sultan Süleyman burada tam on gün kaldıktan sonra, yukarıki fıkrada gördüğümüz köprüden karşı yakaya geçerek Peşte önünde kurulan otağına inmiştir. Mustakil Macar krallığının mevcudiyetine nihayet verilip payıtahtı işgal edilmiş olduğu için, Kanunî artık Istanbul'a avdet etmek üzere ordusuyla beraber karşı yakaya geçmiştir. Ordunun karşıya nakli bir gün evvel, yâni 20 Eylül = 13 Zülhicce Perşenbe günü başlamıştır. — Kanunî'nin Budin'de kaldığı on gün içinde Macar krallığı hazinesiyle iki büyük tunç şamdan, üç heykel, meşhur Macar millî kahramanı Hunyadi Janos = Yanko Hunyad'ın oğlu olan kral Mathias Korvin'in kıymetli kütüphanesi ve sarayla kalenin topları Tuna üzerinden gemilerle Istanbul'a nakledilmiştir Bunlar 15 Eylül = 8 Zülhicce Cumartesi günü yola çıkarılmıştır. Bu tarihî ganîmetlerden tunç şamdanlar Ayasofya mihrabının iki tarafına konulmuş ve gene tunçtan «Hercule = Herkül», «Apollon» ve «Diane = Diyana» heykelleri de sonradan «Sultan-Ahmed meydanı» denilen «At-meydanı» ndaki İbrahim Paşa sarayının önünde mermer kaideler üzerine dikilmiştir; hattâ bundan dolayı bâzı müteassıpların dedikodu ettikleri ve «Trabzon'lu Figanî Ramazan Çelebi» isminde bir şairin Frenk-İbrahim Paşa'yı

Dü İbrâhîm âmed be-deyr-i cihân;
Yekî büt-şiken şüd, yekî büt-nişân

beytiyle tehzil ettiği rivayet edilir: Bu beytin Figanî'yi gözden düşürmek için rakîpleri tarafından kendisine isnâd edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bu acemce beytin türkçesi de tertib edilmiştir:

Bir Halîl evvel gelüp asnâmı kılmışdı şikest
Sen halîlim şimdi geldin halkı kıldın butperest

tabiî burada görülen iki «Halîl» den birincisi İbrahim-Peygamber, ikincisi de Vezir-i-a'zam Frenk-İbrahim Paşa'dır Her halde bunlar Pargalı devşirmenin vezâretini hoş görmiyen Türk halkının millî duygularını dinî şekillerle ifade etmesi demektir. Budin kalesiyle sarayından alınıp Istanbul'a sevkedilen toplar içinde vaktiyle Fatih'in Belgrad muhasarasını kaldırdığı zaman orada bırakmış olduğu iki büyük top da bulunduğu rivayet edilir: O zamanki neticesiz muhasara için 1456 = 860 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız; o vakit Macarların Belgrad'dan kaldırıp götürmüş oldukları bu büyük topların Istanbul'a kadar götürülmeyip tekrar Belgrad'a nakledilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Kanunî Budin'de yangından kurtulmuş olan yerlerin ve bilhassa kral sarayının muhâfazası için bir mıkdar asker bırakmıştır. — Ordunun avdetinde Buda-Peşte ile diger taraflardan toplanan yüz bin kadar sivil esirin gemilerle önden sevkedilerek Istanbul ve Selânik taraflarına iskân edildikleri ve bunlardan bilhassa Yahudilerin umumiyetle Selânik'e yerleştirildikeri rivayet edilir).

24 Eylül = 17 Zülhicce, Pazartesi: Ordunun Peşte'den hareketi.

(25 Eylül = 18 Zülhicce Salı tarihi de rivayet edilir. — Budin'de on gün kalmış olan Kanunî, Peşte konağında da 21 Eylül = 14 Zülhicce tarihinden itibaren üç gün kalıp dördüncü gün hareket etmiştir; Sultan Süleyman bu üç günü şehir önündeki otağında geçirmiş olmakla beraber şehire de girmiş ve hattâ burada Macar zâdegânından bir çoklarını huzuruna kabul ederek kendilerine Macaristanın alelâde bir vilâyet haline sokulmayıp Türkiye'ye tâbi bir krallık şeklinde idare edileceğini ve kral olarak da Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai»yi tâyin edeceğini söylemiştir Macar milliyetperverlerinin namzedi olan bu Szapolyai için aşağıda 1526 = 933 vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Netice itibariyle Mohaç zaferi Macar krallığının istiklâline nihayet verip

bu ölkeyi Türk hâkimiyyetinde bir tâbi devlet şekline sokmuş ve bu suretle artık Osmanlı imparatorluğu Orta-Avrupa'da Habsburg hanedanının hâkim olduğu o zamanki Almanya imparatorluğuyla doğrudan doğruya temas edecek coğrafi bir vaziyete gelmiş demektir. Bununla beraber, Macaristan'da henüz fethedilmemiş bâzı kaleler de vardır En mühimlerinden bâzıları aşağıki fıkralarda görüleceği gibi, bunların bir kaçı ordunun Peşte'den avdetinde fethedilmiştir. — Budin'de bırakıldığını yukarıki fıkrada gördüğümüz muhâfızların da bu gün orduyla beraber hareket ettikleri ve Budin muhâfazasının Zapolya tarafdarlarına bırakıldığı rivayet edilir).

28 Eylül = 21 Zülhicce, Cuma: Szegedin fethi.

(Theisz = Tisa nehri üzerinde bulunan bu kasabanın ahalisi kaçmış ve kalesi derhal işgal edilmiştir 29 Eylül = 22 Zülhicce tarihi de rivayet edilir. — Vaktiyle İkinci Murad'ın ilk saltanat devrinin sonlarında uğranılan mağlûbiyetler üzerine burada «Szegedin sulhü» denilen ağır bir muahede imzalanmıştır 1444 = 848 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. — Bu kalenin ismi «Szeged» şeklinde de yazılır ve Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Segedin» şekline tesadüf edilir).

29 Eylül = 22 Zülhicce, Cumartesi: Baç kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Bac/Baç/Baçka» isimleriyle bahsedilen «Bacs» kasabasının müdâfileri, kadınları ve çocuklarıyla beraber bir kiliseye tahassun ederek mukavemet etmek istemişlerse de bir günde mağlûp ve esir edilmişlerdir).

5 Teşrinievvel = 28 Zülhicce, Cuma : Beçne zaferi.

(Osmanlı menbâlarının «Becne/Beçne/Baçna» dedikleri «Becsne/Bacsania» mevkii, «Bacs = Baç» ve «Peterwaradein/Petervaradin» kaleleri arasında bataklıklarla muhât bir ovadır Binlerce Macar asilzâdeleriyle askerleri en kıymetli eşyaları ve âileleriyle buraya çekilip mevkiin müsâadesinden istifade ederek müstahkem bir ordugâh vücuda getirmişlerdir. — Macarlar burada çok şiddetli bir mukavemet göstererek mevcudiyetlerini kahramanca müdafaa etmişler ve Osmanlı ordusuna bir çok zâyiât verdirmişlerdir Hattâ Yeniçeri-ağası Şucâ Ağa ile Samsuncu-başı, Yeniçeri-çavuşu ve bir kaç Yaya-başı bu şiddetli muharebede şehid olmuştur. Garp menbâlarında Osmanlı ordusunun bu günkü zâyiâtı Mohaç muharebesindekine muâdil gösterilir! Tabiî Macar telefatı da o nisbette olmuş ve netice itibariyle Macarlar mağlûb edilerek pek çok esir ve ganîmet alınmıştır).

1526 = 933

9 Teşrinievvel = 2 Muharrem, Salı: Anadolu'da ısyan çıktığı hakkında haber gelmesi.

(Bu haber Kanunî'nin Petervaradin önünde konakladığı zaman gelmiş ve Padişah derhal Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'yı tenkil hareketine memur ederek bir mıkdar kuvvetle alelâcele sevketmiştir Bu mesele için aşağıda 1527 = 933 vukuâtının «30 Nisan» fıkrasına bakınız).

12 Teşrinievvel = 5 Muharrem, Cuma: Türk ordusunun Macaristan'dan Belgrad'a gelişi.

(Kanunî burada bir gece kalıp ertesi gün Istabul'a doğru yoluna devam etmiştir).

16 Teşrinievvel = 9 Muharrem, Salı: Erdel voyvodası Szapolya'nın Macar krallığına intihabı.

(Yukarda 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, Mohaç muharebesinde telef olan son Macar kralı «Louis II = İkinci Lajos» hiç bir vâris bırakmıyarak ölmüş ve Almanya imparatoru Charles-Quint'in kızkardeşi olan kraliçe «Marie» de Türk ordusu gelmeden evvel Budin'den kaçıp gitmiştir; işte bu vaziyetten dolayı sahipsiz kalan Macar tahtına göz dikmiş iki müddai vardır: Biri Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos» biri de son kral İkinci Lajos'un hem kayınbiraderi, hem eniştesi ve Almanya imparatoru Charles-Quint'in de küçük kardeşi olan arşidük Ferdinand'dır. Bunlardan Osmanlı menbâlarında «Sapolayi Yanoş», «Yanoş-kral» ve «Zapola» gibi isimlerle bahsedilen ve garp menbâlarında da «Jean Szapolya/Szapolyai/Zapoly» denilen Transylvania = Erdel voyvodası, Macar asilzâdelerinin en zengin ve en nüfuzlusudur Başka milletlerden kral seçilmesini istemiyen Macar milliyetperverlerinin namzedi işte budur; bir taraftan Macar tahtını yıkmamak ve bir taraftan da Macar milliyetçilerinin namzedini iltizam etmek suretiyle Macaristan'ın toprağından sonra gönlünü de fethetmek istiyen Kanunî Sultan Süleyman bu sefer Peşte'de Macar asilzâdelerini huzuruna kabul ettiği zaman onlara işte bu Szapolya'nın kral tâyin edileceğini va'detmiş ve bu suretle yabancı kral tarafdarlarına karşı milliyetçiler partisini açıktan açığa iltizam etmiştir Yukarda 1526 = 932 vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. Szapolya'ya karşı Macar tahtında bir takım verâset hakları iddia eden Ferdinand'ın istinad noktaları da son Macar kralı İkinci Lajoş'un hem kayınbiraderi, hem eniştesi sıfatıyla kendisini yegâne vâris sayması, Macaristan'da bir takım tarafdarları bulunması ve nihayet büyük kardeşi olan Almanya imparatoru Charles-Quint'e dayanmasıdır Macaristan'daki tarafdarlarının Macar ırkından olmıyan bu Avusturya Arşidükünü iltizam etmekten maksatları, Türklere karşı Almanlardan yardım görmektir. Her halde netice itibariyle «Szapolyai Janos» Kanunî'nin, Arşidük Ferdinand da Charles-Quint'in namzedi demektir. İşte bu vaziyetten dolayı Macaristan'ın Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi 16 Teşrinievvel = 9 Muharrem Salı günü Translvania = Erdel voyvodası Szapolya'yı Macar krallığına intihab etmiş ve tabiî bu intihabda bilhassa Kanunî Sultan Süleyman'ın müzâheretine istinad edilmiştir; bununla beraber krallık buhranı bu suretle nihayet bulmuş değildir Aşağıda bu sene vukuâtının «16 Kânunuevvel» fıkrasına da bakınız. — Bu intihab için 11 Teşrinisâni = 5 Safer Pazar tarihi de rivayet edilir).

24 Teşrinievvel = 17 Muharrem, Çarşanba: Macar seferinden dönen Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Sofya konağında beş gün istirahat edip altıncı gün İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

2 Teşrinisâni = 26 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Padişah Edirne sarayında sekiz gün istirahat ettikten sonra dokuzuncu gün Istanbul'a hareket etmiştir).

13 Teşrinisâni = 7 Safer, Salı: Macaristan fatihi Kanunî Sultan Süleyman'ın Mohaç seferinden İstanbul'a avdeti.

(9 Teşrinisâni = 3 Safer Cuma günü Edirne'den hareket eden muzaffer Padişah beşinci gün Istanbul'a vâsıl olmuştur 14 Teşrinisâni = 8 Safer Çarşanba tarihi de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Kanunî'nin Macaristan istik-

lâline nihayet vermekle neticelenen bu ikinci Macar seferi 1526 = 932 senesi 23 Nisan = 11 Receb Pazartesi günü Istanbul'dan hareket edip bu 1526 = 933 senesi 13 Teşrinisâni = 7 Safer Sah günü Istanbul'a evdetine kadar tam 6 ay 21 gün sürmüştür. — Belgrad'ın fethiyle neticelenen ilk Macar seferi için 1521 = 927 senesi «18 Mayıs» fıkrasına bakınız).

16 Kânunuevvel = 11 Rebî'ül-evvel, Pazar : Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi Ferdinand'ın «Pressburg = Pozsony» Diyet meclisi tarafından Macar krallığına intihabı.

(Yukarda bu sene vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi, Macar milliyetçilerinin krallık namzedi olan ve Kanunî tarafından da iltizam edilen Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos» Macaristan'ın Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi tarafından Macar kralı ilân edilmiştir Hattâ bir ay kadar sonra Budapeşte'nin cenubişarkîsine tesadüf eden «Szekesfehervar» şehrinde bu yeni kralın tetvic merasimi bile yapılmıştır! Fakat Tokay Diyetinin o tarihî kararından tam bir ay yirmi yedi gün sonra Budin'in şimaligarbîsinde ve Viyana'nın 75 kilometre şarkında Macaristan'ın eski merkezlerinden olan «Pressburg / Pozsony /Bratislava» şehrinde toplanan ikinci bir Diyet meclisi de Almanya imparatoru Beşinci Karlos = Charles-Quint'in küçük kardeşi olan Arşidük Ferdinand'ı Macar kralı ilân etmiştir! Bu suretle Türklerin Mohaç muharebesinde Macar krallığını yıkmalarından üç buçuk ay sonra ortaya iki Macar kralı çıkmış demektir! Bunların biri Türklerle Macar milliyetperverlerine, biri de Türklere karşı Almanlardan yardım bekliyen bâzı Macarlarla Habsburg imparatorluğuna güvenmektedir! Artık Macaristan iki büyük devletin, yâni Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının rekabetleriyle bu iki Macar kralının saltanat mücadelelerine sahne olmuş demektir Bu vaziyet üzerine Macaristan iki parçaya bölünmüş, bunlardan şimaligarbî ve garp hudut boyları Ferdinand'ın ve orta Macaristan'la Transylvania = Erdel Osmanlı nüfuzu altında Szapolya'nın hâkimiyyet sahası haline gelmiştir Bu ikinci sahanın mühim bir kısmı da doğrudan doğruya Osmanlı işgalindedir! Bundan sonraki hâdiselerle değişiklikler için 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasıyle 1529 = 935 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına ve 1529 = 936 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasına bakınız. — Arşidük Ferdinand'ı Macar krallığına intihab etmiş olan Diyet meclisinin toplanmış olduğu «Pressburg/Bratislava» şehri ötedenberi Diyet meclislerinin toplandığı ve kralların tetvic edildiği yerdir O zaman burada bir sarayla tetvic merasiminin yapıldığı bir kilise de vardır. — Bu intihab için 26 Teşrinisâni = 20 Safer Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

1527 = 933

30 Nisan = 28 Receb, Salı: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Anadolu isyanlarını bastırmak için İstanbul'dan hareketi.

(Kanunî'nin Macar krallığını devirmekle neticelenen Budin seferi esnasında Anadolu Osmanlı idaresine karşı bir ısyan sahası haline gelmiştir; Osmanlı menbâlarında bu geniş ısyan hareketlerinin sebeblerine pek az temas etmekle iktifa edilmekte ve yalnız hükûmet kuvvetleriyle Yavuz devrindeki ısyâna kıyâsen «Celâlîler» denilen âsiler arasındaki müsâdemeler ve muharebeler hakkında bir sürü tafsilât verilmektedir Yavuz devrindeki Celâli hareketi için 1519 = 925 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Budin seferine tesadüf eden bu son ısyanlar için Osmanlı menbâlarının gösterdikleri en mühim sebeb, Padişahın aylarca payıtahtında bulunmaması gibi ehemmiyetsiz bir vesîleden ibarettir! Bununla beraber, gerek ayni menbâlarda hakikatin sızıntıları kabîlinden tesadüf edilen bâzı dağınık ifadeler, gerek bâzı muahhar tetkiklerde görülen mütâlâalar tetkik edilecek olursa, 1526 = 932 Mohaç seferi esnasında başlayıp bu 1527 = 933 senesine kadar devam eden ve hep birbiriyle alâkadar gözüken

ısyanların umumî ve müşterek sebeblerden çıktığı anlaşılır. Bu sebeblerin en mühimleri şunlardır 1 — Safavîlerin Anadolu'da kuvvetli bir Şiîlik propagandası ve bu propagandanın çok muntazam teşkilâtı vardır Bu teşkilât içinde Safavî «halîfe» lerine bile tesadüf edilir; Şiî propagandasının bilhassa son zamanlarda büyük bir faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1526 = 932 vukuâtının birinci fıkrasında gördüğümüz gibi, İran'la 1514 = 920 tarihindeki Çaldıran muharebesindenberi on üç senedir sulh akdolunmamış ve siyasî münasebetler iade edilmemiştir Bu on üç sene içinde Türkiye'de Yavuz Sultan Selim ve İran'da Şâh-İsmail vefat etmiş ve burada Kanunî Sultan Süleyman, orada Birinci Tahmâsb cülûs etmiş olduğu halde babalarının karşılıklı düşmanlıkları oğullarına büsbütün şiddetlenerek intikal etmiştir! Hattâ 1524 = 930 tarihinde Birinci Tahmâsb tahta çıktığı zaman Kanunî kendisine bir tehditnâme göndererek yakında haddini bildireceğinden bile bahsetmekte tereddüt etmemiş ve buna karşı İran şâhı da Almanya imparatoru Charles-Quint'le sonradan Mohaç muharebesinde telef olan Macar kralı İkinci Lajos nezdine elçiler gönderip Osmanlılara karşı ittifak teklif ederek daha o zamandan itibaren Avrupa ile elbirliği etmiye kalkışmıştır Garp menbâlarında da Almanya imparatorunun İran şâhını Osmanlılara karşı kışkırtmasına ait muhtelif rivayetlere tesadüf edilir Anadolu'daki Şiî propagandasının son zamanlardaki faaliyetinde ve bilhassa Kanunî'nin Budin seferi esnasında Anadolu ısyanlarının çıkmasında bu siyasî âmillerin te'sirsiz kalmış olması hiç muhtemel değildir. 2 — O sırada Anadolu Türklüğü Şiîlik propagandaları ve tarikat faaliyetleri gibi dinî sebeblerden başka idarî ve siyasî bir takım sebebler yüzünden de İstanbul hükûmetine karşı cephe almıya son derece müsâit bir vaziyettedir: Fatih devrindenberi Devşirmelerin elinde bulunan kozmopolit İstanbul hükûmeti, vaktiyle Karaman-oğullarının, sonra Şiîlerin ve ondan sonra da Dulgadır Beylerinin tenkil ve te'dibi gibi bir takım vesilelerle Türklerin başına muhtelif milletlerden devşirilmiş ve birer müslüman ismi takınmış bir takım vatansız serserileri serdâr olarak musallat edip binlerce aileleri matem içinde bıraktırmış, servetler müsâdere edilmiş, ocaklar yıkılmış, şehirler ve köyler yıkılıp yakılmış, tımarlar zaptedilmiş ve hattâ tehcirler bile yapılarak anavatan fecî bir müstemleke muamelesi görmüştür: Azamet devrinin en parlak zamanlarında bile Osmanlı idaresinin müstakbel inhitât asırlarını hazırlıyan en zayıf tarafı işte budur. Dinî şekillerle ortaya çıkan Anadolu ısyanları her şeyden evvel işte bu millî felâketlerin pek tabiî bir takım aksül'amelleri demektir. 3 — Anadolu'daki devşirme ve dönme âmirlerle memurların yer yer işledikleri iktisadî ve mâlî zulümler de bu ısyanların en mühim sebeblerinden gösterilir: Meselâ 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin sonradan idam ettirmiş olduğu Hırvat Vezir Ferhad Paşa sırf şahsî garazından dolayı Dulgadır hanedanından Şehsüvar-oğlu Ali Beyle oğullarını, akrabalarını ve adamlarını toptan öldürtüp servetlerini müsâdere ettiği zaman, Dulgadır Beyliğindeki tımarları ibtâl edip bu yüzden geçinen bir çok kimseleri haksız yere sersefil bırakmış ve tabiî bunlar Budin seferi esnasındaki ısyanlara bütün maiyyetleriyle beraber iştirâk etmişlerdir Bunların içinde çok nüfuzlu bir takım Türkmen Beyleri de vardır. Tıpkı bunun gibi, Osmanlı menbâlarında bu ısyan hareketlerinin birincisine sebeb olarak da bir devşirme oğlunun vergi işlerindeki zulmünden bahsedilir: «Baba-Zünnûn» isminde bir reisin idare ettiği ilk ısyan Bozok'da çıkmış ve bu ihtilâlin zuhuruna da orada sancak beyi olan Hersek-zâde Ahmed Paşa oğlu Mustafa Bey ismindeki zalimin «Süğlün-Koca» yahut «Süğlün-oğlu» isminde bir ihtiyarın tarlasına nisbetsiz bir vergi tarhettirmesi ve ihtiyar Türk bunun biraz indirilmesini isteyince de hakaret olarak sakalını tıraş ettirmesi sebeb olmuştur! Her halde Şiîlik ve Safavîlik propagandacılarının bu vaziyetlerden istifade etmemiş olmaları kabil değildir: Zaten Osmanlı menbâlarında birbirinden ayrı ve mahallî bir takım hareketler şeklinde gösterilen bu ısyanların hemen hep ayni zamana tesadüf etmesi ve hâdisâtın cereyanından anlaşıldığına göre ihtilâlcilerin birbirlerine yardım etmeleri bu hareketlerin muntazam bir plân dairesinde ve belki de bir elden idare edil-

miş olduğuna delâlet edebilir. — En kuvvetli rivayetlere göre ilk ısyan hareketi 1526 = 932 senesi 20 Ağustos = 12 Zülka'de Pazartesi günü Bozok'da çıkan «Baba-Zünnûn» ihtilâlidir Bâzı menbâlarda bu ısyan 1527 = 933 senesine müsâdif gösterilirse de doğru değildir; bunun İçel taraflarına da yayılan büyük bir hareket olduğu da rivayet edilir. Zaten bu vak'a münferid kalmış değildir Çünkü ayni zamana tesadüf etmek üzere Adana havalisinde «Domuz-oğlan = Tonguz-oğlan» ve Kızılbaş halifelerinden «Velî-halîfe», Tarsus taraflarında da «Yenice-Bey» isimlerindeki ihtilâl reisleri de harekete geçmiştir. Bu birinci safhadan sonra da 1527 = 933 tarihine tesadüf eden meşhur Kalender ısyanı başlamıştır. Bütün bu hareketlerin en mühim reisi işte bu Kalender'dir: yukarda bahsi geçen «Baba-Zünnûn» buna nisbetle ikinci derecededir: İçel'den Tokad'a kadar büyük bir sahada hareket eden Zünnûn'un tenkili çok müşkil olmuş ve Osmanlı kuvvetleri muhtelif mağlûbiyetlere uğradıktan ve bir çok mühim şahsiyetler maktul düştükten sonra ısyanın bu ilk safhası bastırılabilmiştir. Bu ilk safha altı vak'aya ayrılabilir

1 — 1526 = 932 senesi 20 Ağustos = 12 Zülka'de Pazartesi günü «Baba-Zünnûn» Bozok sancak Beyi Hersek-zâde Mustafa Beyle bunun zulüm âletleri olan Kadı Muslihüddin ve kâtip Mehmet'i idam ettirerek ısyan bayrağını açmıştır;

2 — Bu vaziyet üzerine Karaman Beylerbeyi İskender Paşa-zâde Hurrem Paşa maiyyetine Kayseri Beyi Behram Beyle İçel Beyi Bostancı-Ali Bey'i alarak âsiler üzerine yürümüşse de Kayseri cıvarında «Kurşunlu» boğazında ordusu mağlûb olmuş ve hem kendisi, hem maiyyetindeki sancak Beyleri maktul düştükleri için Baba-Zünnûn Tokad tarafına yürüyüp Artıkova ve Kazova cihetlerini istilâ etmiştir;

3 — Bu tehlikeli vaziyetten telâşe düşen Sıvas Beylerbeyi Hüseyn Paşa âsilere karşı Malatya Beyi Yular-kısdı-oğlu İskender Bey'i göndermişse de müdhiş bir bozğuna uğrıyan bu sancak beyi canını kurtarıp kaçmaktan başka bir şey yapamamıştır; bu suretle Baba-Zünnûn Osmanlılara karşı üstüste üç muvaffakıyet kazanmış demektir;

4 — Nihayet Sıvas Beylerbeyi Hüseyn Paşa Adana Beyi Ramazan-oğlu Pîrî-Bey'le beraber harekete geçip 1526 = 932 senesi 26 Eylül = 19 Zülhicce Çarşanba günü «Höyüklü» mevkiinde âsileri mağlûb etmiş ve Baba-Zünnûn işte bu vak'ada maktul düşmüşse de maiyyetindeki kuvvetler dağılmamış ve hattâ o gece Hüseyn Paşa ordusuna baskın yaparak ve galipleri mağlûb ederek reislerinin intikamını almışlardır Hüseyn Paşa bu hâdiselerden yaralı olarak Sıvas'a kaçmış ve orada ölmüştür;

5 — Bu vaziyet üzerine Diyarbekir valisi Husrev Paşa büyük bir sür'atle hareket edip başsız kalan âsileri kolayca tenkile muvaffak olmuştur;

6 — Kilikya'da «Veli-halîfe», «Yenice-Bey» ve «Tonguz-Oğlan» idaresindeki mahalli hareketler de nihayet Adana Beyi Ramazan-oğlu Pîrî-Bey tarafından bastırılmıştır.

Anadolu ısyanlarının bu birinci safhası sona erdiği sıralarda «Kalender» yahut «Kalender-Şâh» ısyanı denilen ikinci safha başlamaktadır. Bu ikinci safhanın hangi tarihte başlamış olduğunu tamamiyle tâyin etmek kabil değildir. Yalnız hâdisâtın cereyan tarzına nazaran iki safha arasında mühim bir fâsıla geçmediği anlaşılmaktadır. Budin seferinden avdet eden Kanunî'ye Petervaradin önlerinde arzedilen ısyan haberi umumiyetle birinci safhaya ait gösterilir: 1526 = 933 vukuâtının «9 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Sultan Süleyman İstanbul'a geldiği zaman Kalender ısyanı büyük bir şiddet göstermiye başlamış olduğu ve Petervaradin konağından tenkil hareketine memur edilerek ileri sevkedilmiş olan Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'nın da bir şey yapamıyacağı anlaşıldığı için, nihayet Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın 3 bin Yeniçeri ve 2 bin Sipâhiden mürekkep beş bin kişilik bir takviye kuvvetiyle harekâtın başına gönderilmesi zaruret şeklini almıştır. — Aşağıki fıkralara da bakınız).

8 Haziran = 8 Ramazan, Cumartesi: Kalender'in Karaçayır zaferi.

(Âsilerin bu muvaffakiyetine sahne olan Karaçayır Sıvas'ın şimalindedir. — O

zamana kadar hükûmet kuvvetleriyle muhtelif müsâdemelerde bulunan, umumiyetle muvaffak olan ve her halde tenkil edilemiyen «Kalender» yahut «Kalender-Şâh» çok mühim bir şahsiyettir Hacı-Bektâş-ı-Velî sülâlesindne olmak itibariyle Anadolu'da Bektaşiliğin yayılmasına yıllarca çalışmış, etrafına binlerce müridler, abdallar, dervişler ve halk arasından tarafdarlar toplamış ve rivayete nazaran otuz bin kişilik bir kuvvetle ortaya atılmıştır; Kalender'in en mühim cephesi, maddî kuvvetle mânevî kuvveti cem'etmesidir; onun için halk kütlelerinden daimâ yeni kuvvetler toplıyabilecek bir vaziyettedir. Bu müdhiş şahsiyetin Osmanlılara karşı saltanat dâvâsiyle ortaya atıldığı ve hattâ «Kalender-Şâh» ünvanını bile takındığı rivayet edilir; Safavîlerle münasebette bulunduğunu gösteren deliller de vardır. Devşirmelerin Osmanlı idaresinden soğutmuş oldukları Sünnî Türklerle «Çiçeklü», «Masadlu», «Akçakoyunlu» ve «Bozoklu» Türkmen aşîretleri ve bunlardan başka Baba-Zennûn ısyanının kılıç artıkları da Kalender'in maiyyetine iltihak etmiş, netice olarak Anadolu'nun ortasından şarkına kadar büyük bir saha ısyan sahnesi haline gelmiştir. Bütün bu ısyan ve tenkil hareketlerinden dolayı anavatanı muazzam bir harabeye çeviren ve mütemadiyen Türk kanı dökülmesine sebeb olan bu fecî vaziyetin bütün tarihî mes'ûliyeti Anadolu Türklerini en müdhiş zulümlerle Osmanlı idaresinden soğutmuş olan Devşirme zümresinin boynundadır. Daha Fatih devrinden itibaren İstanbul fethinin veyahut mensub oldukları yabancı milliyetlerin intikamını Anadolu Türklüğünden almak istediklerini kendi dilleriyle açıkça söylemiş bir takım vatansız ve hâin serseriler Paşalık; Vezirlik ve Serdarlık sıfatlarıyla Anadolu Türkünün başına musallat edilmiş, Karaman oğullarının, Şiîlerin, Dulgadır Beylerinin vesairenin tenkili bahânesiyle bu serserilerin işlemedikleri cinayet kalmamıştır: 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının dördüncüsüne bakınız. İşte bundan dolayı bu seferki vaziyet Anadolu'da rüzgâr ekmiş olan Osmanlı idaresinin fırtına biçmesi demektir! — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Istanbul'dan beş bin kişilik bir kuvvetle Aksaray'a geldiği zaman âsilere karşı Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasında büyük bir ordu sevketmiştir Karaçayır muharebesinde Kalender'e mağlûb olan ordu işte budur. Bu müdhiş bozgunda en mühim Osmanlı ümerâsından bir çokları maktul düşmüş, Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa ile Alâiyye Beyi Sinan, Amasya Beyi Kocu, Birecik Beyi Mustafa, Anadolu Tımar-defterdarı Nuh ve Karaman Defterdar-kethudâsı Mehmet Beyler telef olmuş ve başkumandan vaziyetinde bulunan Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa da bin müşkilâtla kaçıp canını kurtarmıştır).

22 Haziran = 22 Ramazan, Cumartesi: Kalender'in mağlûbiyeti ve kesik başının teşhiri.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa yukarıki fıkrada gördüğümüz Karaçayır bozgununu Adana vilâyetindeki Kars kalesine geldiği zaman haber almış ve oradan maiyyetindeki beş bin askerle derhal Elbistan'a gitmişse de muzaffer ihtilâlcilerin üzerine yürüyecek kadar cür'et gösterememiştir Bundan evvelki Karaçayır muharebesine bizzat iştirâk etmemiş olan Frenk-İbrahim Paşa'nın bu sefer de kendisini tehlikeye atmaması bilhassa dikkat edilecek bir noktadır! İbrahim Paşa Elbistan'da ancak bâzı siyasî tedbirler ittihâz etmekle meşgul olmuştur Bu tedbirlerin en mühimlerinden biri Karaçayır bozgunundan kurtulup kaçabilen mağlûp ve perişan Osmanlı askerlerinin henüz harbe girmemiş olan askerle temasına müsaade edilmemesi ve bu suretle taze kuvvetlerin mâneviyyâtını bozabilecek te'sirlerden uzak tutulması, biri de vaktiyle Hırvat devşirmesi Ferhad Paşa'nın Şehsüvar-oğlu Ali Beyle oğullarını ve tarafdarlarını imha ettiği zaman ibtâl ettirmiş olduğu tımarların eski sahiplerine iâdesi ve Beylerine mükâfatlar va'dedilen Türkmen aşîretlerinin de gizli muhârebelerle Kalender'in maiyyetinden uzaklaştırılması gibi şeylerdir İşte bu siyasî tedbirlerin neticesi olarak Kalender ordusunun birdenbire tenhalaştığı ve ısyan reisinin yeni kuvvetler toplamasına veyahut İran'a kaçmasına vakit

bırakılmadan Vezir-i-a'zam'ın en çok itimad ettiği zâbitlerden «Bilâlî-Mehmet» veyahut «Belâlı-Mehmet» ve «Deli-Pervâne» kumandasında bir kuvvet sevkedildiği rivayet edilir: Bu Osmanlı kuvvetlerinin kazandığı son muharebe «Baş-saz» dağlarında âsilerin tenkili ve Kalender'in maktul düşmesiyle neticelenmiştir. Kalender'le beraber Dulgadır hanedanından «Veli-Dundar» isminde bir prensin de maktul düştüğü rivayet edilir Tabiî bu Türkmen Beyinin o ısyana iştirâki, Dulgadır oğullarının Devşirmelerden gördüğü zulümlerden dolayıdır 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Netice itibariyle bir çok kanlar dökülüp bir çok ocaklar sönerek nihayet ısyanlar tenkil edilmiş fakat sebepler izâle edilemediği için, hemen bütün Osmanlı tarihi boyunca Anadolu daimâ ayaklanmıştır).

11 Ağustos = 13 Zülka'de, Pazar: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Anadolu'dan İstanbula avdeti.

(İbrahim Paşa'nın Anadolu seferi bu 1527 = 933 senesi 30 Nisan = 28 Receb Salı gününden itibaren tam 3 ay 11 gün sürmüştür. — Âsilerin Sancakları zafer alâmeti olarak Istanbul'a getirilmiştir. — Kanunî bu neticeden çok memnun olmuş ve Makbûl-İbrahim Paşa'nın o zamana kadar «on iki yük» yâni bir milyon iki yüz bin akça tutan tahsisatını «sekiz yük» ilâvesiyle iki milyon akçaya çıkardıktan başka murassâ kılıç, hançer vesair bir takım kıymetli hediyeler de ihsan etmiştir).

1527 = 934

3 Teşrinisâni = 8 Safer, Pazar: Kaabız meselesi.

(İlmiyye mesleğine mensub olan Molla Kaabız İranlıdır ve İran'dan Istanbul'a gelip Osmanlı ulemâsı arasma katılmış şüpheli bir adamdır Bu adamın bir müddettenberi umumî yerlere ve hattâ bir rivayete göre bâzı meyhânelerde ortaya attığı tuhaf fikirler nihayet Istanbul halkını büyük bir teessür ve heyecan içinde bırakmıştır; Kaabız-Molla'nın fikirlerinde hiç bir kıymet yok, yalnız halkın itikadına dokunacak bir mahiyet vardır: Bu adamın ortaya attığı nazariyyeye göre Hazret-i İsâ bütün Peygamberlerden üstündür ve hattâ Peygamberimizden bile «efdal» dir! İşin en tuhaf tarafı, acem mollasının bu vâhî ve havaî dâvâsını şahsî bir fikir şeklinde serdetmeyip islâmî bir şekle sokması ve bir takım âyetlerle hâdîsleri istediği gibi te'vil ve tefsir ederek meseleyi İslâmiyet esaslariyle isbat ediyor gibi görünmesidir! Bu vaziyete göre Kaabız-Molla islâm dinini reddedip hıristiyanlık propagandası yapmış olmuyor, müslümanlığı kabul etmekle beraber hıristiyanlığı ondan üstün tutmuş oluyor demektir! O zaman islâm hilâfetinin merkezi olan İstanbulda, yâni islâmiyet nâmına hıristiyanlıkla mücadele edip duran bir Sünnî müslüman devletinin payıtahtında böyle bir mugalatanın ortaya atılması, tabiî memleketin mâneviyyâtını sarsacak tehlikeli bir oyundur: Bu mühlik oyunda Şark'ın ve yahut Garb'ın ne dereceye kadar te'siri bulunduğu belli değilse de çok muhtemeldir. — O zamana kadar bir takım câhillerin fikirlerini çelerek memleketin mânevî birliğini bozmıya başlıyan Kaabız'ın oynadığı rol bâzı ulemânın şikâyetleri üzerine hem saraya, hem hükûmete aksetmiş, fakat meselenin fikrî mahiyetinden dolayı Molla birdenbire cezalandırılmıyarak Divân'da nazariyyesini izaha dâvet edilmiştir: Avrupa Katolik âleminde imanlarından en hafif şekilde bile şüphe edilen insanların diri diri yakıldıkları bir devirde islâm dininin en mühim esaslarını aylarca açıktan açığa baltalıyan bir şahsın nihayet ilmî bir münâkaşaya ve nazariyyesinin isbâtına dâvet edilmesi, on altıncı asırda fikir hürriyetinin Avrupa'ya nisbetle Türkiye'de ne kadar esaslı olduğunu göstermesi bakımından bilhassa dikkat edilecek bir noktadır. — Kaabız-Molla iki gün üstüste Divâna getirilmiş ve 2 Teşrinisâni = 7 Safer Cumartesi gününe tesadüf eden ilk celsede «Sadreyn» de-

nilen Rumeli ve Anadolu Kadı-askerleriyle karşılaştırılmıştır: O sırada «Sadr-ı-Rûm», yâni Rumeli Kadı-askeri «Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi», «Sadr-ı-Anadolu» yâni Anadolu Kadı-askeri de «Kaadirî-Çelebi» dir. Kaabız-Molla bütün vüzerânın huzurunda işte bu iki din âlimine nazariyyesini uzun uzadıya izahetmiş, Kanunî bu izahâtı kafes arkasından dinlemiş, fakat bu mevzû üzerinde hazırlıksız olan Kadı-askerler nazariyye sâhibiyle ilmî bir münâkaşaya girişmekten ictinâb ederek yalnız:

— Hikemtü bi-katlihî

yanî «İdamına hükmettim» demekle iktifa etmişlerdir İslâm esaslarına taarruz eden bir müslüman şer'an idam edilir; bilhassa Kaabız'ın yaptığı yalnız din esaslarıyla oynamaktan ibaret değil, ayni zamanda Osmanlı imparatorluğunun İran şiîliğiyle Avrupa katolikliği arasında tutunabilmek için istinad ettiği sistemi de temelinden baltalamak demektir! Fakat buna rağmen nazariyyesinin yanlışlığı ilmî delillerle isbât edilip çürütülmüş olmadığı için Kadı-askerlerin müştereken verdikleri idam hükmünü Divân âzâsı kabul etmemiş, Kaabız serbest bırakılmış ve «Peçevî» nin tâbiriyle «mülhid mülzem olmayup Dîvân-ı Hümâyûn'dan çekilüp gitmiş» dir! Kafes arkasından bu sahneyi seyreden Sultan Süleyman hayret etmiş ve İbrahim Paşa'yı çağırtıp :

— Bir mülhid Dîvânumuza gelür, hezeyâna cür'et kılar ve mülzem olmaz, çıkar gider, buna bâis nedür?
dediği zaman ondan şu cevabı almıştır:

— Nice idelüm? Kadı-askerlerümüz mesâil-i şer'iyyeye âlim değüller ki mel'ûnu ilzâm-u-iskât ideler!

Bu telâkkiye göre, mukaddesâta bile dil uzatmış bir adamın fikri ancak fikirle mağlûb edilebilir, fikre karşı kılıçla mukabele etmek doğru değil demektir! Osmanlı medeniyetinin azamet devrindeki büyük cephelerinden biri de işte bu fikir hürriyetidir. Bu telâkkiye Sultan Süleyman da iştirâk ettiği için ertesi gün ikinci bir celse akdedilmesini emretmiş, o zamana kadar yaptığı propagandalarla bir takım tarafdarlar peyda etmiş olan Kaabız-Molla o gece ihtiyaten nezâret altına alınmış ve Kanunî'nin emriyle ertesi gün, yâni 3 Teşrinisâni = 8 Safer Pazar günü akdedilen ikinci Divân ictimaına 1525 1526 = 932 tarihindenberi Zenbilli-Ali Efendi'ye halef olan ve dine, edebiyata, lisaniyata ve tarihe ait iki yüz kadar eseriyle ilim tarihimizin en büyük şahsiyetlerinden sayılan «İbni-Kemal» lâkabiyle meşhur Şeyh-ül-İslâm Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed Efendi ile o devrin en büyük âlimlerinden Istanbul Kadısı «Sa'düddin Çelebi» dâvet edilmiştir. İbni-Kemal, Kaabız-Molla'nın nazariyyesini «kemâl-i hilm üzere» dinledikten sonra kendisiyle uzun bir münâkaşaya girişip islâm esaslarına istinad ettirmek istediği dâvânın çürüklüğünü ilmî delillerle isbât ettiği için nihayet söyliyecek söz bulamıyan Kaabız «Hatâsını iz'ân idinüp başın zemine salmışdır» Aylarca propaganda yapıp bir takım câhillerin zihinlerini çelerek kendi vatanı olmıyan bir memleketin mânevî birliğini bozan bir entrikacı mollanın safsataları birer birer meydana çıkarılıp boynunu bükmekten başka çaresi kalmadığı zaman bile kendisine hatâsından rücû ettiği takdirde serbest bırakılacağı hem Şeyh-ül-İslâm, hem Istanbul Kadısı tarafından teklif edilmişse de, kabul etmediği için nihayet idamına hükmedilmiştir Kaabız'ın idamı yalnız bir din meselesi değil, ayni zamanda bir millî emniyet ve selâmet meselesidir; o zamana kadar bir takım câhillerden tarafdarlar te'min eden bu şüpheli adamın fikrinde ısrâr ettiği halde cezasız bırakılması ictimaî bir tehlikenin beslenmesi demektir).

1527 — 1528 = 934

Bosna, Hırvatistan, Esklâvonya ve Dalmaçya fütuhatı.

(Bosna vilâyetinde henüz Macarların elinde bir takım kaleler vardır ve bunların en mühimmi de eski Bosna krallığının payıtahtı olan «Jajcza/Jaicsa =

Yayça» şehridir; bu müstahkem mevki vaktiyle Fatih devrinde fethedilmişse de bir müddet sonra Macarlar tekrar işgal etmişlerdir 1463 = 867 ve 1464 = 868 vukuâtının ikinci fıkralarına bakınız. Kanunî'nin Mohaç zaferinde Macar krallığının yıkılması ve ortaya bir takım krallık müddaîlerinin çıkması üzerine başsız kalan bu müstahkem şehirle diger Bosna, Dalmaçya ve saire kaleleri Osmanlı kumandanlarının taarruzlarına uğrıyarak birer birer fethedilmiye başlamış ve Istanbul şehri bu kış mevsimini hep fetih müjdeleriyle geçirmiştir. Bu fütuhâtın en mühim kahramanları, İkinci Bâyezid'in kızından torunu olan Bosna Beylerbeyi Husrev Bey'le Mohaç muharebesindeki çevirme hareketiyle şöhret bulan Semendire Beyi Yahyâ Paşa-zâde Bali/Balı Bey'dir. Bosna'da fethedilen kalelerin en mühimleri, yukarda bahsi geçen Yayça'dan başka Banyaluka/Banaluka, Sokol, Belojesero, Orbovatz, Levatz, Serepwar, Aparuç, Perga, Bassatz ve Greben mevkileri de, bunlardan başka Hırvatistan'da Türklerin «Kırbova» dedikleri Urana kaleleri fethedilmiştir. — Bu fütuhâtın ay ve gün tarihlerinde ihtilâflara tesadüf edildiği gibi, bâzılarınınki tamamiyle karanlıktır her halde bunların fethi umumiyetle Hicretin 934 ve Milâdın 1527 1528 kış mevsimine müsâdifdir ve bir çoğu mukavemet etmeden teslim olmuştur).

1528 = 934

28 Şubat = 7 Cumâda-l-âhire, Cuma: Osmanlı himâyesine giren Macar kralı Szapolya ile muahede akdi.

(Mohaç muharebesinde Macar istiklâlinin yıkılması, Macaristan'ın Osmanlı istilâsına uğraması ve son Macar kralı İkinci Lajos'un vâris bırakmadan maktul düşmesi anarşi içinde kalan bu krallık üzerinde iki saltanat müddaîsinin zuhuruna sebeb olmuş, Macar milliyetperverleri Transylvania = Erdel voyvodası Szapolya'yı ve Almanya imparatoru Charles-Quint'den Türk istilâsına karşı yardım ümid eden bâzı Macar asilzâdeleri de İmparatorun küçük kardeşi ve maktul kral Lajos'un hem eniştesi, hem kayınbiraderi olan arşidük Ferdinand'ı iltizam etmişlerdir: 1526 = 933 vukuâtının «16 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Bir taraftan da Kanunî Sultan Süleyman Peşte'den Istanbul'a dönerken huzuruna kabul ettiği Macar zâdegânına Szapolya'yı kral tâyin edeceğini va'detmiştir: 1526 = 932 vukuâtımn «24 Eylül» fıkrasına bakınız. Fakat buna rağmen o zamandanberi Macar krallığının yeni vaziyeti resmî ve hukukî vesikalarla tesbit edilmiş değildir; zaten bütün Macaristan işgal edilmemiştir: Yalnız sevkülceyş bakımından lüzum görülen kalelerin işgaliyle iktifa edilmiş ve bu suretle Macaristan'ın mühim bir kısmı iki rakîp kral arasında bir mücâdele sahnesi haline gelmiştir. Szapolya ile Ferdinand arasında vukua gelen Tokay meydan muharebesinde Szapolya mağlûb olmuşsa da mücâdeleden vazgeçmemiş ve bir tarafdan kaynatası olan Lehistan kralı Birinci Sigismond'a başvurmakla beraber, en mühim tedbir olarak da Istanbul'a bir elçi gönderip Kanunî'ye dehâlet etmiştir. Szapolya'nın gönderdiği elçi «Lasczky» isminde bir Leh asilzâdesidir. Bu elçi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'mn delâletiyle 27 Kânunusâni = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi günü Kanunî'nin huzuruna kabul edilebilmek şerefine nâil olmuş ve Sultan Süleyman Macaristan'ın kendi kılıç hakkı olduğunu, fakat Szapolya kendisine sâdık bir bende olmayı kabul ettiği için bu ölkeyi Osmanlı himâyesi altında olmak şartıyla ona terkettiğini ve Ferdinand'a karşı onu daima müdafaa ve himâye edeceğini ve binaenaleyh Szapolya'nın artık müsterih olmasını söylemek tenezzülünde bulunmuş ve işte bunun üzerine tam bir ay süren bir müzakereden sonra 28 Şubat = 7 Cumâda-l-âhire Cuma günü Macar krallığını Türk himâye ve hâkimiyyeti altına sokan meşhur muahede imza edilmiştir. Fakat bu sırada bir tarafdan Avusturya'ya karşı sefer hazırlıkları yapılırken, bir taraftan da kral Ferdinand'dan üç kişilik bir sefaret hey'eti gelmiştir Bu hey'etin vazifesi yardım veyahut himâye istemek değil, Macaristan'da işgal edilmiş olan kaleler iâde edilmek şartiyle sülh istemektir:

Hattâ elçilerin iâdesini istedikleri kalelerin bir listesini bile getirip Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya takdim ettikleri ve onun da bu çılgınca cür'etkârlığa karşı alay etmiş olduğu rivayet edilir! Avusturya elçilerinin küstahça ifâdeleri hiç hoşa gitmemiş ve kendilerinden Fransa, Lehistan, Venedik, Transilvania vesair hıristiyan hükûmetleri gibi Türk himâyesine iltica etmek dururken neden dolayı böyle yüksekten atıp tuttukları sorulmuş ve ondan sonra da ikametgâhlarında mevkuf tutulmaları emredilmiştir Bu mevkufiyet dokuz ay kadar sürmüştür. — Zapolya ile akdedilen muahede için 29 Şubat = 8 Cumâda-l-âhire Cumartesi tarihi de rivayet edilir).

1529 = 935

28 Mart = 18 Receb, Pazar : Makbûl-İbrahim Paşaya Vezaret-i-uzmâ makamına ilâveten «Ser-askerlik» tevcihi.

(Feridun Bey «Münşeât» ındaki berât suretinde «evâil-i şehr-i Şa'bân = Nisan ortaları» tarihinde yazıldığından bahsedilirse de gün rakamı yoktur. Muhtelif Osmanlı menbâlarında 8 Receb = 18 Mart Perşenbe, 10 Şa'bân = 19 Nisan Pazartesi vesaire tarihlerine de tesadüf edilir : Burada esas ittihâz edilen «28 Mart = 18 Receb Pazar». tarihi Ser-askerlik berâtını Kanunî'nin emriyle yazmış olan Celâl-zâde-Mustafa'nın «Tabakaat-ül-memâlik» indeki rivayetine müstenittir. — «Ser-asker» ünvanı o zaman «Baş-Kumandan» mânâsına kullanılmıştır. Daha sonraları ordu ve cephe kumandanlarına da verilmiş olan bu ünvanın Harbiye Nâzırlarına alem olması Tanzimât'dan sonradır; onun için Sadr-ı-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten işte bu ünvanla Baş-Kumandan olmuş demektir. — Böyle bir makam ihdâs edilip bunun İbrahim Paşa'ya tevcihine sebeb olarak Kanunî'nin «*Eknâf-ı memleketümüz uzayıp masâlih-i* Müslimin *ile mühimmâtumuza nihâyet* yok Her hususda bizzât kendümüz mübâşeret itmek münâsib olmayup» diye BaşKumandanlık vazifesini Padişahlıktan ayırmış olduğu rivayet edilir Tabiî bu tedbirin ittihâzında İbrahim Paşa'ya olan teveccüh ve itimadın da büyük bir tesiri vardır. — Ser-askerlik berâtına nazaran bu sıfatla beraber bir takım fevkalâde salâhiyetler de verilmiştir; bunlar şöyle sıralanabilir:

1 — Padişahın bizzat iştirâk ettiği ve etmediği seferlerin hepsinde İbrahim Paşa «umûmen Ser-asker»dir;

2 — Ser-asker «Her ne ki dirse ve her ne vech görürse» Padişahın emir ve irâdesi gibi itâat edilecektir;

3 — Ser-asker gerek payıtahtta, gerek taşrada Beylerbeylerinden itibaren bütün memurları azil ve nasbetmek salâhiyetini hâizdir : Yâni İbrahim Paşa vüzerâdan başka her kesi irâde istihsâline hâcet görmeden azil ve nasbedebilir ve tımar tevcihinde de ayni salâhiyeti hâizdir;

4 — İdam cezasına varıncaya kadar her türlü idarî, siyasî ve askerî cezalar vermek salâhiyeti de vardır. Bu suretle Padişah kendi salâhiyetlerinden bir çoklarını Ser-askerlik makamıyla beraber Vezir-i-a'zamına devretmiş demektir: «Peçevî» nin rivayetine göre İbrahim Paşa'ya yalnız «terakkî-i âm ve bahşiş ve ihsan» gibi mâlî salâhiyetler verilmemiştir. Bu fevkalâde tevcihe ait «Berât-ı-Hümâyûn» la beraber Makbûl-İbrahim Paşa'ya «Tabl-u-alem», yâni Mehter takımıyla altı tuğ ve dört yerine yedi sancak, beş yüz bin akça ihsân-ı Şâhâne, birinin bütün takımları murassâ olmak üzere dokuz at, bir murassâ kılıç, dört «hil'at-i-fâhire», bir «murassa' çeleng» yâni elmaslı taç, dokuz bohça kıymetli kumaş göndermiş ve bütün bunlardan başka o zamana kadar «yirmi yük» yâni iki milyon akça tutan tahsisâtı da «otuz yük» e, yâni üç milyon akçaya çıkarılmıştır! Fakat fakir bir Parga balıkçısının o devşirme ve dönme dölü üç milyonu az görüp dört milyon istemek soysuzluğunu da göstermişse de uzun uzadıya ısrarlarına rağmen Kanunî kat'iyyen muvâfakat etmemiştir! Makbûl-İbrahim'in bu tarihten 1 sene, 8 ay, 10 gün evvel bir milyon iki yüz bin akça olan tahsisâtının iki milyona çıkarılması için 1527 = 933 vukuâtının «11

Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bâzı Osmanlı ve ecnebi menbâlarında İbrahim Paşa'nın Ser-askerliği bu sırada hazırlanmakta olan birinci Viyana seferine münhasır gibi gösterilmekte ve hattâ yalnız «Alman seferine serdâr» tayin edildiğinden bahsedilmekteyse de doğru değildir : Yukarda gördüğümüz gibi, Ser-askerlik berâtına nazaran Padişahın iştirâk edeceği ve etmiyeceği seferlerin hepsine şâmil olarak Baş-Kumandan olmuştur. Zaten yalnız bir sefere serdâr tâyini bundan evvel de bir çok defalar görülmüş eski bir âdet demektir Kanunî'nin bu sefer yaptığı yenilik, İbrahim Paşa'yı bütün seferler için daimî ve umumî surette Baş-Kumandan tâyin etmiş olmasında gösterilebilir. — Ser-askerlik berâtiyle tuğlar, sancaklar ve diger hediyeler Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa'ya ve bir rivayete göre de Yeniçeri-ağası Ferhad Ağa'ya tevdi edilerek Davudpaşa çayırında ordugâh kurmuş olan İbrahim Paşa'ya gönderilmiş, «Berât-ı-Hümâyûn» bütün vüzerâ ve devlet erkâniyle ordu müvâcehesinde muhteşem merâsimle okunmuş ve ikbâl devrinin en parlak gününü idrâk eden Sadr-ı-a'zam ve Ser-asker Dâmâd-İbrahim Paşa «El-öpme» merâsimi yapılarak tebrik edilmiştir. — Yirmi sekiz yaşında Vezir-i-a'zam olan bu Makbûl-İbrahim Paşa o sırada otuz dört yaşındadır ve 5 sene, 9 ay, 1 gündenberi Sadâret makamındadır: Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine Vezâret-i-uzmâ makamına tâyini ve hüviyeti için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız).

27 Nisan = 18 Şa'bân, Salı: Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliği makamının da ilâveten tevcihi.

(İbrahim Paşa 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi günü Pîrî-Mehmet Paşa'nın yerine Vezir-i-a'zam tâyin edildiği zaman Rumeli Beylerbeyliği de Sadârete ilâveten kendisine tevcih edilmiş ve hattâ 1526 = 932 Mohaç seferine hem Sadr-ı-a'zam, hem Rumeli Beylerbeyi sıfatlarıyla iştirâk etmiştir : O sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına da bakınız. Fakat o seferden sonra Rumeli Beylerbeyliği Sadâretten ayrılarak Kasım Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bu sefer ikinci Vezir Mustafa Paşa vefat edince onun yerine Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa tâyin edilmiş ve bu Beylerbeyliği de tekrar Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya verilmiştir: Bu suretle İbrahim Paşa hem Sadr-ı-a'zam, hem Ser-asker, hem Rumeli Beylerbeyi olmuş, yâni o muazzam devletin siyasî, idarî ve askerî bütün salâhiyetlerini nefsinde toplamış demektir).

10 Mayıs = 2 Ramazan, Pazartesi : Dördüncü «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî'nin İstanbul'dan «Gazây-ı-Bec» denilen birinci Viyana seferine hareketi.

(Birinci Viyana muhâsarasıyla neticelenen bu meşhur seferin ne gibi şerâit altında açıldığını anlamak için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel», 1526 = 932 vukuâtının «24 Eylül», «16 Teşrinievvel» ve «16 Kânunuevvel» fıkralarıyla 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasına bakınız. Bu fıkralardan anlaşılacağı gibi, Mohaç meydan muharebesinde Macaristan'ın son müstakil kralı «Louis II = İkinci Lajos» un vâris bırakmadan maktul düşmesi Macar tahtı üzerinde iki müddaî zuhuruna sebeb olmuştur Biri Macar asilzâdelerinin en mühimmi olan Transylvania = Erdel voyvodası «Szapolyai Janos», biri de Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi ve maktul Macar kralının hem eniştesi, hem kayınbiraderi olan Arşidük Ferdinand'dır; bunların birincisi ecnebî kral istemiyen Macar milliyetperverlerine, ikincisi de Türklere karşı Almanlardan yardım ümid eden bâzı Macarlara istinad etmektedir; Macaristan haricinde de Almanya imparatorunun kendi kardeşini iltizâm etmesine mukabil Kanunî Sultan Süleyman milliyetçilerin istedikleri Szapolya'yı iltizam ederek Alman müdahale ve nüfuzuna karşı gelmektedir. Bu iki müddaîden Szapolya 1526 = 932 senesi 16 Teşrinievvel = 9 Muharrem Salı günü Tokay şehrinde toplanan bir Diyet meclisi tarafından ve rakîbi Ferdinand da gene o senenin 16

Kânunuevvel = 11 Rebî'ül-evvel Pazar günü Pressburg'da toplanan diger bir Diyet meclisi tarafından Macar kralı ilân edilmiş ve bu suretle ikisinin arasındaki rekabet en şiddetli devresine girmiştir: Bunlardan Szapolya esasen voyvodalığında bulunduğu Transylvania = Erdel- eyâletiyle orta Macaristan'ın bir kısmına, Ferdinand da garbî ve şimaligarbî Macaristan'da şerit gibi uzayan bir mıntakaya hâkimdir; fakat Arşidük Ferdinand Macar krallığına seçildikten iki ay sonra, yâni 1527 = 933 Şubat = Cumâda-l-ûlâ ayında son Macar kralı İkinci Lajos'un hâkim olduğu Bohemya krallığına da sıhriyyet bakımından vâris sıfatıyla intihab edilmiş ve bu suretle Avusturya, Bohemya ve garbî Macaristan'ı hükmü altında toplıyarak Szapolya'dan çok kuvvetli bir vaziyete gelmiştir. Osmanlı menbâlarında bunlardan Szapolyai Janos'a «Yanoş-kral» ve Ferdinand'a da «Ferendûş» ismi verilir! — İki rakîb arasındaki Tokay meydan muharebesi işte bu vaziyet üzerine vukua gelip Szapolya mağlûb olmuş ve Ferdinand da o 1526 = 933 senesi 20 Ağustos = 22 Zülka'de Salı günü muzafferen Buda-Peşte'ye girip yerleşmiştir: Tabiî bu vaziyet üzerine Szapolya orta Macaristan'ı kaybetmiş ve elinde kendi Beyliği olan Erdel = Transylvania'dan başka bir şey kalmamış gibidir. Szapolya'nın Istanbul'a elçi gönderip Kanunî'ye dehâlet ve iltica ederek bir tâbiiyyet ve himâye muahedesi akdetmek mecburiyetinde kalması işte bu vaziyet üzerinedir 1528 = 934 vukuâtının «28 Şubat» fıkrasına bakınız. Evvelce de gördüğümüz gibi Mohaç zaferi üzerine Türk ordusu Buda-Peşte'ye girmişse de Macar krallığının Osmanlı himâyesi altında ibkası takarrür ettiği için bütün Macaristan işgal edilmemiş, yalnız sevkülceyş bakımından lüzum görülen bâzı kalelerin işgaliyle iktifa edilmiş ve hattâ Budin'deki kral sarayını muhâfaza için ilkönce bir mıkdar asker konulmuşsa da sonradan bu bile çekilerek şehrin idaresi Macarlara bırakılmıştır Bu hareket tarzının o sırada Anadolu'da zuhur eden «Baba-Zünnûn» ve «Kalender» ısyanlarından dolayı ihtiyâr edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bununla beraber Kanunî'nin Macaristan'ı iki rakîb arasında bir mücadele sahnesi hâline getirerek olgun bir meyve şekline sokmak ve ondan sonra da istediği zaman müdahale etmek siyasetini tâkib etmiş olmak ihtimali de çok kuvvetlidir. Nihayet Szapolya'yı himâye için Birinci Ferdinand'a karşı açılan bu ilk Viyana seferi işte o siyasetin tabiî bir neticesidir: Bu vaziyette Kanunî için bütün mesele, Viyana'nın fethinden ziyade Macaristan'ı işgal ederek Balkan'lara doğru yaklaşmakta ve hattâ Türk işgalindeki Macar kalelerinin ve meselâ Belgrad'ın iâdesini bile istiyecek kadar tehdidkâr bir vaziyet almakta olan Alman nüfuz ve hâkimiyyetini tekrar Garb'a sürmektir. İşte bundan dolayı kral Ferdinand'ın 1528 = 934 de «Hobordansky» isminde bir elçi riyasetinde gönderdiği üç kişilik hey'et ikametgâhlarında dokuz ay kadar mevkuf tutulduktan sonra Kanunî'nin sefere başlamak üzere olduğunu Efendilerine bildirmek vazifesiyle memleketlerine iâde edilmişlerdir).

20 Mayıs = 12 Ramazan, Perşenbe: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa askeriyle beraber orduya burada iltihak etmiştir).

30 Mayıs = 22 Ramazan, Pazar: Ordunun Edirne'den hareketi.

(Kanunî Edirne'de on gün kalıp son hazırlıklar ikmal edildikten sonra Filibe'ye hareket etmiştir).

5 Haziran = 28 Ramazan, Cumartesi: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Ramazan bayramı burada geçirilmiş ve çok şiddetli yağmurlardan dolayı derhal hareket edilmiyerek Filibe'de on gün konaklandıktan sonra on birinci güne tesadüf eden 15 Haziran = 8 Şevvâl Salı günü yola çıkılmıştır).

20 Haziran = 13 Şevvâl, Pazar: Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada altı gün kalınıp yedinci güne tesadüf eden 26 Haziran = 19 Şevvâl Cumartesi günü hareket edilmiş ve o gün Sofya'dan sonra ilk konak olan Eflaklar köyünden itibaren Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa ayni zamanda Rumeli Beylerbeyliği sıfatını da hâiz olduğu için Rumeli askeriyle ordudan ayrılıp ileri harekete geçmiş ve Viyana önlerine kadar arasıra orduya iltihak etmek suretiyle önden gitmiştir. — Sofya'da altı gün konaklanması şiddetli yağmurlardan dolayıdır. — Muvâsalat için 14 Şevvâl = 21 Haziran Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

17 Temmuz = 11 Zülka'de, Cumartesi: Ordunun Belgrad'a muvâsalatı.

(Ordu ertesi gün Sava nehri üzerinde kurulan köprüden Osmanlı menbâlarında «Sirem» ve «Siremiyye» ve Garp menbâlarında da «Syrmium/Syrmia» denilen ve Tuna ile Sava arasındaki araziden mürekkeb olan karşı yakaya geçmiştir : Bu mıntaka için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

15 Ağustos = 10 Zülhicce, Pazar: Macar asilzâdelerinin ordugâha gelip itâat ve iltihak etmeleri.

(Bugün ve bunun ertesi gün bir çok Macar zadegânı «Mohaç» sahrâsına doğru ilerlemekte olan Türk ordusuna gelip Kanunî Sultan Süleyman'a itâat ve sadakat arzetmişlerdir : Bunlar, Macar ırkından olan kral Szapolya'ya tarafdar ve Avusturyalı Ferdinand'a muhalif milliyetperverlerdir : Yukarda bu sene vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına da bakınız. — Ordunun ileri hareketi esnasında bundan sonra da bâzı mühim şahsiyetler daha iltihak etmiştir).

18 Ağustos = 13 Zülhicce, Çarşanba: Mohaç ovasında orduya iltihak eden Macar kralı Szapolya'nın istikbal merâsimi.

(Ordunun bugün vâsıl olduğu Mohaç sahrâsı, o tarihten tam iki sene, on bir ay, yirmi bir gün evvel Kanunî'nin Macar istiklâline nihayet veren parlak zaferine sahne olmakla meşhurdur 1526 = 932 vukuâtınm «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. 28 Şubat 1528 = 7 Cumâda-l-âhire 934 İstanbul muahedesiyle Türk himâye ve hâkimiyyetine girmiş olan Macar kralı «Szapolyai Janos» işte bu tarihî sahrâda altı bin Macar atlısından mürekkep bir kuvvetle Türk ordusuna iltihak etmiştir. — Kralın ordugâha yaklaşmakta olduğu mâlûm olduğu için, ikindi vaktine doğru Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa Yeniçeri ve diger sınıflardan beş yüz askerle istikbale memur edilip yolda gelirken karşılamış ve ordugâhda hazırlanan otağa getirilmiştir).

19 Ağustos = 14 Zülhicce, Perşenbe: Macar kralı Szapolya'nın huzura kabulü.

(İkindi vakti yapılan merâsimde muhtelif sınıflara mensup Türk askerlerinin selâm vaziyetinde teşkil ettikleri muhteşem saflar arasından geçen Macar kralı «Otâğ-ı Hümâyûn» a yaklaşırken büyük metbûuna hürmeten atından inip yayan yürümiye başlamış ve Otağ'ın önünde Rumeli Beyleri tarafından karşılanarak huzura çıkarılmıştır Kral içeri girince Kanunî Sultan Süleyman büyük bir nezaket eseri göstererek tahtından kalkıp lûtfen ve tenezzülen üç adım atarak Haşmetlü mahmîsini karşılamış ve Macar kralı da büyük bir tâzimle eğilerek dünyayı titreten muhteşem Türk'ün şanlı elini öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuştur. Sultan Süleyman tahtına oturunca kralla Vezir-i-

a'zam İbrahim Paşa da karşısına konulan altın sandalyalara oturtulmuş ve diger vüzerâ ayakta divan durmuştur. — Bir müddet teveccühe ve iltifata mazhar olduktan sonra tekrar el öpüp huzurdan çıkan Macar kralı dışarı çıkınca dört muhteşem hil'at ihsanına nâil olmuş ve bunun üzerine tekrar içeri girip minnet ve şükranını arz için bir daha el öpmüştür. Kral ikinci defa dışarı çıktığı zaman da altın takımlı üç yahut dört Arab atı ihsan edilmiştir. — Mohaç'dan «Buda-Peşte» üzerine bu merâsimin ertesine tesadüf eden 20 Ağustos = 15 Zülhicce Cuma günü hareket edilmiş ve Macar kralı Szapolya da askeriyle beraber metbuûnun maiyyetinde bulunmuştur).

20 Ağustos = 15 Zülhicce, Cuma: İzvornik Beyi Küçük-Bâli Beyin Macar krallığı tacının getirilmesine memur edilmesi.

(Ordu Mohaç'la Osmanlı menbâlarında «Soksar» denilen «Sexard» arasındaki «Szekso» konağına geldiği zaman Macar krallık tâcının muhâfızıyla beraber bir kale Beyi tarafından ele geçirilmiş olduğu haber alındığı için, «Swornik = İzvornik» sancak beyi Küçük-Bâli/Balı Bey kendi maiyyet askerine ilâve edilen beş yüz Sipahiden mürekkep bir kuvvetle büyük bir tarihî kıymeti haiz olan bu meşhur tacın getirilmesine memur edilmiştir. — Macar krallık tacı, Macaristan'ı hıristiyan dinine soktuğu için Papalık makamından Milâdın 1000 ve Hicretin 390 tarihinde «Kral» ünvaniyle bu tarihî tacı alan ve daha sonra Katolik kilisesi tarafından «Saint-Etienne» ismiyle «Aizze» den olduğu ilân edilen ilk Macar kralı «Birinci Etienne»e aittir Fakat sonraları bu tac iki parçadan ve daha doğrusu iki tacın birleştirilmesinden dolayı çifteleşmiştir; mineli bir altın tas şeklindeki üst kısmı Papalık makamının göndermiş olduğundan bahsettiğimiz eski tactır : Onun altına da 1073 = 465 tarihinde Bizans imparatoru Yedinci Mihail Dukas'ın hediye ettiği murassa' çelenk eklenmiştir. Bu çifte tacı tılsımlı sayan Macarlar nazarında bir kralın millî hükümdar sayılabilmesi için mutlaka buna malik olması şarttır. — Arpad hanedanının müessisi sayılan ilk kraldan bu seferki Türk istilâsına kadar bütün Macar kralları «Tetevvüc» merâsimlerinde hep işte bu tacı giymişlerdir ve hattâ ondan sonra da bu an'aneye riâyet edildiği için bu meşhur tac zamanımıza kadar o tarihî kıymet ve ehemmiyetini muhâfaza etmiştir Kanunî'nin birinci Viyana seferinde resmî muhâfızı olan «Claude Pereny» tarafından kral Ferdinand'a kaçırılırken Drava boylarında ele geçirilen meşhur tac işte budur ve Küçük-Bâli Bey kuvvetli bir muhâfız kıt'ayla işte bu tarihî emâneti getirmiye memur edilmiştir).

3 Eylül = 29 Zülhicce, Cuma: Budin muhâsarası.

(Türklerin «Budin» dedikleri «Buda/Ofen» şehrinin Osmanlı ordusu tarafından ilk işgali için 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» fıkrasına ve ondan sonra Bohemya kralı ve Charles-Quint'in küçük kardeşi Birinci Ferdinand tarafından işgali için de yukarda bu sene vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Budin şehri 1527 = 933 senesi 20 Ağustos = 22 Zülka'de Salı günündenberi tam iki sene on beş gündür kral Ferdinand'ın işgalindedir ve şehrin müdafaası Alman ve Macar askerlerine bırakılmıştır : Türk ordusu gelip şehrin etrafındaki bağlık sırtları işgal ettiği zaman bu müdâfilere teslim teklif edilmişse de kabul etmedikleri için muhâsara tertibâtiyle harb harekâtına derhal başlanmış ve daha zayıf bir rivayete göre de iki gün muhâsara tertibâtiyle geçtikten sonra Hicrî sene başına tesadüf eden 1 Muharrem 936 = 5 Eylül 1529 Pazar günü muharebe başlamıştır. — Budin'in teslimi için aşağıda «8 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bir gün evvel esir edilmiş olan bir Alman askeri bugün serbest bırakılmış ve Türk ordusunun eşsiz intizâmiyle kuvvet ve kudretini mahsurlara anlatıp mâneviyyatlarını bozması için Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa bu esire :
— Var, gördüğün anlat!
demiştir).

4 Eylül = 30 Zülhicce, Cuma: Macar tacının Türk ordusuna getirilmesi.

(Küçük-Bâli Beyin getirmiye memur olduğu bu tarihî tac için yukarda bu sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu kıymetli tac Viyana seferinden sonra, Kanunî tarafından Macar tahtına çıkarılmış olan kral Szapolya'ya verilmiştir).

1529 = 936

7 Eylül = 3 Muharrem, Salı: Budin kale kapılarından birinin zaptı.

(Bu kapıya muhtelif menbâlarda «Aşağı-kapu» denilmektedir Her halde böyle bir kapı işgali mahsurların mâneviyyâtını büsbütün bozmuştur).

8 Eylül = 4 Muharrem, Çarşanba: Budin kalesinin Türk ordusuna teslimi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, bir gün evvel kale kapılarından birinin işgali bugün topcu ateşine lüzum görülmeksizin «yürüyüş» yâni umumî hücum yapılmasına sebeb olmuş ve sabahtan öğle vaktine kadar harbe devam edildikten sonra, kapılardan birinin zaptedilmiş olmasına rağmen henüz kale bedeninde hiç bir gedik açılmış olmadığı için mukavemet ve müdafaa imkânları mevcud olduğu halde korkuya kapılan Alman kumandanları «Besserer» ve «Taubinger» birdenbire «Aman dilemiş», yâni tatlı canlarına dokunulmamak şartıyla teslim olmuşlardır! Bu teslimden Macar kumandanı «Nadsky» nin haberi olmadığı rivayet edilir. Teslim şerâiti mucibince şehrin yağma edilmemesi ve ertesi günden itibaren istiyenlerin çıkıp gitmeleri takarrür etmiştir. Yalnız bu şerâit kale muharebelerini birer yağma ve ganîmet menbâı sayan Yeniçerilerin hoşuna gitmemiş, bunlar şehir yağmasından mahrumiyetlerine mukabil bahşiş istiyerek gürültü çıkarmış ve hattâ Segban-başı'nın kafasını yarıp bâzı zâbitleri taşlamışlarsa da Kanunî'den zorla bahşiş koparmıya muvaffak olamamışlardır! Bununla beraber ertesi gün, yâni 9 Eylül = 5 Muharrem Perşenbe günü mağlûb Almanların çıkarmış oldukları münasebetsiz bir vak'a Yeniçerilerin tamahkârlıklarını bir dereceye kadar tatmin etmiştir: O gün teslim şerâiti mucibince kaleden çıkıp memleketlerine doğru yola düzülen Alman askerlerinden biri hâline bakmadan bir Yeniçeri neferine birdenbire kılıç saplıyarak aradaki mukaveleyi ahmakça bir cinayetle ihlâl etmiş olduğu için bağların içinde Yeniçeriler Almanlardan bir çoklarını öldürmüşler, mağlûplardan ancak kaçabilenler kaçmışlar ve Yeniçerier de Almanlarla Macarlardan esir aldıkları bir çok oğlanlarla kızları satarak ve mallarını yağma ederek bir hayli kazanç te'min etmişlerdir! — Bu seferki Budin muhâsarası 1529 = 935 senesi 3 Eylül = 29 Zülhicce Cuma gününden bu 1529 = 936 senesi 8 Eylül = 4 Muharrem Çarşanba gününe kadar beş gün sürmüş ve altıncı gün şehir teslim olmuştur; bununla beraber iki gün muhâsara hazırlıklarıyla geçip üçüncü gün, yâni 5 Eylül = 1 Muharrem Pazar günü ateş açıldığı hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde altı gün muhâsara ve dört gün muharebe olmuş demektir. — Bâzı garp menbâlarında Budin'in 29 Ağustos 1529 = 24 Zülhicce 935 Pazar günü teslim olduğundan bahsedilirse de doğru değildir).

10 Eylül = 6 Muharrem, Cuma: Boğdan Prensliğinin tâbiiyyet muahedesi.

(Bâzı menbâlarda bu muahedenin metinlerine tesadüf edilirse de aralarında farklar vardır. Buradaki imza tarihi en kuvvetli rivayete göredir. — Devlet

müessisi olan bir voyvodanın isminden dolayı Türklerin «Boğdan» dedikleri «Moldavia/Moldava» prensliği Eflak'ın şimalinde ve Lehistan, Macaristan ve Osmanlı imparatorluğu gibi büyük devletler arasında ötedenberi bunların nüfuz mücadelesine sahne olmuş ve bu muhtelif nüfuzların bâzan birine, bâzan digerine ve hattâ bâzan da bir ikisine boyun eğerek mevcudiyetini muhâfaza edebilmiş küçük bir hükûmettir. Çelebi Sultan Mehmet devrindenberi Osmanlı akınlarına maruz kalan Boğdan voyvodalığı nihayet Fatih devrinde ve 1455 = 859 tarihinde senede iki bin altın haraca bağlanmışsa da Osmanlı düşmanlarıyla elbirliği etmekten geri kalmamıştır : 1475 = 879 vukuâtına bakınız. Hattâ bundan dolayı nihayet Fatih bizzat sefere çıkarak bu prensliğe çok şiddetli bir darbe indirilmiştir: 1476 = 881 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Ondan sonra İkinci Bâyezid devrinde açılan Boğdan seferinde Kilya ve Akkerman kaleleri fethedilmiştir 1484 = 889 vukuâtına bakınız. Fakat buna rağmen Boğdan voyvodası Osmanlı düşmanlarıyla elbirliği siyasetinden ayrılmamışlar ve hattâ Kanunî'nin Mohaç muharebesinde Macarlarla beraber bir kerre daha mağlûb edilmişlerdir 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Mohaç meydanında Macar kralı gibi Boğdan voyvodası da telef olmuş ve yerine kardeşi «Beşinci Petru Rareş» geçmiştir : Bu yeni voyvodanın nikâhsız bir kadından doğduğu ve «Dördüncü Ştefan cel Mare» nin gayr-i meşrû oğullarından olduğu rivayet edilir. Macaristan'ın yıkılması ve Lehistan'ın da artık Osmanlı imparatorluğuna karşı gelemiyecek bir vaziyette kalması Boğdan prensliği için Türk siyasetine boyun eğmekten başka bir çare bırakmamış ve işte bundan dolayı «Beşinci Petru Rareş» Viyana seferine Osmanlı ordusuna galip bir tâbiiyyet muâhedesi akdetmek mucburiyetinde kalmıştır. «Beşinci Petru» nun ilkönce bir elçi gönderdikten sonra bizzat gelip tâbiiyyet ve inkiyâdını arzetmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır Muahedenin en mühim esaslarına göre Boğdan prensliği o tarihten itibaren Osmanlı hâkimiyyetini kabul etmiş ve senede dört bin altın haraçla o devrin usulünce her sene metbûuna tâbiiyyet hediyesi olarak kırk gebe kısrak ve yirmi dört şâhin takdimini taahhüt etmiş ve hattâ bunların ilk taksitini beraber getirmiştir. İşte bunun üzerine lûtfen huzura kabul edilen «Beşinci Petru Rareş» Kanunî Sultan Süleyman'ın kudretli elini öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuş ve hil'at ihsaniyle taltif edilmiştir).

12 Eylül = 8 Muharrem, Pazar: Karargâhın Budin'den «Alt-Ofen = Eski-Budin» e nakli.

(Budin cıvarında olan bu mevkide Sultan Süleyman bir iki gün avla vakit geçirmiş ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa bu sırada bir konak ileri gitmiştir. Budin fethinden dolayı Kanunî ümerâsının tebriklerini işte burada kabul etmiş ve «El-öpme» merâsimi yapılmıştır : O devirlerde saçak yerine el öpmek âdeti vardır. — Padişah Budin'den ayrılırken şehir muhâfazasına elli Yeniçeri ile Elbasan Beyi Hasan Beyi memur etmiştir).

14 Eylül = 10 Muharrem, Salı: Budin sarayında Szapolya'nın Macar tahtına iclâsı.

(Osmanlı himâye ve hâkimiyyeti altında Macar krallığına tâyin edilen «Szapolyai Janos»un siyasî vaziyeti için 1528 = 934 vukuâtınm «28 Şubat» ve 1529 = 935 vukuâtının da «10 Mayıs» fıkralarına bakınız. — Macar kralını saraya götürüp tahta iclâs merâsiminin icrâsına Segban-başı memur edilmiş ve o da bir Yeniçeri müfrezesi alarak Osmanlıların Yanoş-kral» dedikleri Szapolya'yı ordugâhındaki çadırından saraya götürüp eski Arpad hanedanının tarihî tahtına oturtuvermiştir: Bu merâsimde Yeniçeri-ağası bile bulunmayıp ona nisbetle ikinci derecede bir kumandan bulunması Macar kralının bir Osmanlı memurundan başka birşey sayılmadığını gösterir; hattâ bu sırada Sultan Süleyman

Budin civarında avla meşguldür! Bununla beraber Transylvania = Erdel voyvodası o tarihe kadar müddaîsi bulunduğu Macar krallığını artık fi'len ele geçirmiş demektir: Fakat bu krallık hakikatte bir valilikten başka birşey değildir. — Szapolya kendisini tahta çıkaran Segban-başı'ya iki bin altın «in'âm» etmiş ve maiyyetindeki Yeniçerilere de bin altın dağıtmıştır).

22 Eylül = 18 Muharrem, Çarşanba: Türk ordusunun Avusturya toprağına girişi.

(Bu gün Macaristan'ın Avusturya hududunda bulunan «Ovar» kasabasına varılmıştır Almanların «Hungarisch-Altenburg» dedikleri bu kasaba «Pressburg»un 30 kilometre cenubuşarkisinde ve Tuna ile Leitha sularının kavşağında bulunan bir ada üzerindedir; burada eski Macar krallarının bir şatosu da vardır. Sultan Süleyman bu kasabayı işgal edip konakladığı sırada asker Avusturya topraklarına da ayak basıp bir çok ganimetler almış, fakat umumî hareketten evvel daha ileri gidilmemesi emrolunmuş ve ertesi gün harekete devam edilmiştir).

23 Eylül = 19 Muharrem, Perşenbe: Pişdar kuvvetlerinin Viyana müdâfileriyle ilk müsâdemesi.

(Semendire sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey kumandasındaki akıncılardan mürekkep pişdar kuvvetiyle «Christophe von Zedlitz» kumandasındaki bir düşman kuvveti arasında vukua gelen bu muharebeyi Mehmet Bey kazanmış, «Zedlitz» altı arkadaşıyla beraber esir edilmiş ve «Leitha» üzerindeki «Bruck» kasabasına gelmiş olan Sultan Süleyman'a gönderilmiştir: Bu esirlerin ellerindeki kargılara kendi maktullerinin başları takılarak ordugâha sevkedildikleri rivayet edilir).

24 Eylül = 20 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin Viyana müdâfilerine teslim teklifi.

(Yukarıki fıkrada bozguna uğratılıp esir edilerek ordugâha sevkedildiğini gördüğümüz «Christophe von Zedlitz» ile altı arkadaşı «Bruck» ordugâhında bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından sorguya çekilip lâzımgelen mâlûmat alındıktan sonra bu zâbit bir çok hediyelerle Viyana müdafaa kumandanı Kont «Salm»e gönderilip boş yere kan akmasına meydan verilmemek üzere halkın ve askerin canına ve malına dokunulmamak şartıyla teslim teklif edilmiş ve bu insanî teklif kabul edilmediği takdirde şehrin tahrib edileceği bildirilmiştir. Viyana muhasarası işte bu teklifin reddi üzerine başlamıştır).

26 Eylül = 22 Muharrem, Pazar: İbrahim Paşa kumandasındaki Rumeli askerinin Viyana önlerine muvâsalatı.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa, Ser-asker ve Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla bir konak önden giderek muhasara tertibâtını hazırlamak için mevzi almıştır).

27 Eylül = 23 Muharrem, Pazartesi: Kanunî'nin Viyana'ya muvâsalatı ve şehrin muhâsarası.

(Padişahın muvâsalatı üzerine muhâsara tertibatı derhal başlamış ve bilhassa gece çok şiddetli yağmurlar yağdığı halde büyük bir sür'at ve intizamla şehir kuşatılmıya başlamıştır. — Viyana şehrinin ismi almancada «Wien», fransızcada «Vienne» ve lâtince ile italyanca ve ispanyolca gibi Lâtin dillerinde «Vienna» şeklini alır bugün bizim kullandığımız «Viyana» şekli işte bu Lâtin te-

lâffuzundan muharreftir; eski Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen «Beç» şekli de bu şehrin macarcadaki «Becs» isminden alınmıştır. — O devirlerin hemen bütün muharebelerinde olduğu gibi bu ilk Viyana muhâsarasında da iki tarafın kuvvetleri hakkında birbirini tutmaz bir çok rakamlara tesadüf edilir: Meselâ Osmanlı ordusunun mevcudu hakkındaki rivayetler muhtelif menbâlarda 100 bin, 120 bin, 150 bin, 200 bin ve hattâ 250 bin gibi te'lifine imkân olmıyan rakamlarla ifade edilir; en kuvvetli rivayet 120 bindir; umumiyetle top mevcudu da muhtelif çaplarda 300 400 parça gösterilir; Tuna üzerinden gelen ve büyük toplardan bâzılarını taşıyan nehir donanmasının da 500 800 gemiden mürekkeb olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Fakat buna mukabil mahsurlar alelûsul pek az gösterilir: En aşağı rivayet 16 bin, en çoğu da 30 bindir ve müdafîlerin top mevcudu da bâzı Garp menbâlarına göre 72 74 parçadan ibarettir! Halbuki Kanunî'nin «Rhin» nehrine kadar ilerliyeceğinden bahsettiği hakkındaki şâyialardan dolayı büyük bir heyecana kapılan Avrupa'nın muhtelif memleketlerinden akın akın yardımcı kuvvetler yetiştirilmiş ve hattâ Türk ordusu şehre yaklaşırken bile Almanya'dan bir imdat kuvveti gelip kaleye girmiştir. Türk tehlikesinin uyandırdığı umumî dehşet içinde Katolik-Protestan ihtilâfının bile yatıştığı ve Viyana muhâsarasmda bu vaziyetten çok istifade edildiği de rivayet edilir. Fazla olarak kral Ferdinand Avusturyalıların yüzde onunu ve Bohemyalıların = Çeklerin de eli silâh tutan bütün erkeklerini müdâfaaya çağırmış ve bunların hepsi Viyana'ya gelmiş olmamakla beraber bu umumî seferberlikten çok istifade edilmiştir. Zaten müdâfiler hakkındaki rakamlar bâzı Garp menbâlarında da tenkid edilir. — Viyana müdâfilerinin Türk ordusu gelmeden evvel ittihâz ettikleri tedbirlerin en mühimleri şehrin tahkimiyle sivil ahaliden tahliyesidir: Tahkimat işlerinin en mühimleri «Stuben» kapısıyla «Karnther» kapısı arasında altı metre irtifaında yeni bir iç-sûr inşâsı, eski Tuna seddiyle istihkâmlar arasında büyük bir hendek açılması ve icab eden yerlere topçu ateşine dayanabilecek yeni sûrlar yapılması gibi şeylerdir; bunlardan başka Osmanlı ordusunun yangın bombalarına karşı şehir damlarının çatı vesaire gibi aksâmı kâmilen sökülmüş ve top güllelerinin toprağa gömülmesi için de sokakların kaldırım taşları kaldırılmıştır! Şehrin sivil ahaliden tahliyesi de iâşe müşkilâtını önlemek ve Viyana sukut ettiği takdirde ahalinin esir olmasına meydan vermemek içindir Zaten Viyanalılar daha Türk ordusu yolda iken müdhiş bir panik içinde kalmış ve hükûmetin tahliye tedbiriyle halkın muhaceret arzusu bir araya geldiği için ahali beşer bin kişilik kafileler halinde kadınları, çocukları ve en kıymetli eşyalariyle yollara dökülmüşlerdir; bununla beraber Türk Akıncılarının bu kafilelerden bir çoklarını daha yollarda giderken esir aldıkları da rivayet edilir! Bu sırada bir tarafdan da şehrin civar mahalleleri hem tahliye, hem tahrib edilmiştir: Fakat tahrib işine memur edilen askerler fırsattan istifade ederek kendi milletdaşlarını yağma etmekte de kusur etmemişler, kavgalar çıkarmışlar ve hattâ şehrin içinde de yağmacılık ettikten başka sekiz yüz evle iki asırlık Belediye hastahanesini yakmışlardır: Bâzı menbâlarda bu tahribât alelûsul Türklere izafe edilir! — Sultan Süleyman Viyana muhâsarasmda karargâhını şehrin karşısındaki «Semmering / Simmering» sırtlarına kurdurmuş, burada on iki bin Yeniçeri mevzi almış ve Rumeli Beylerbeyi olan Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'nın kumandasındaki Rumeli askeriyle Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa kumandasındaki Anadolu askerleri de şehri tamamiyle kuşatmışlardır. Topçu-başı'nın kumandasındaki üç yüz topun da «Saint-Marx» ve «Wieneberg» arasına yerleştirildiği rivayet edilir. Viyana etrafında Türk ordusunun otuz bin çadırından mürekkep büyük ve heybetli bir kuşak vücuda geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır! Türk ordusu daha gelmeden evvel kral Ferdinand Sultan Süleyman'ın eline geçmemek için şehirden çıkıp gitmiş ve Viyana müdafaasını kale kumandanı Kont «Nicolas von Salm» e tevdi etmiştir: O sırada yetmiş yaşında olduğu rivayet edilen bu ihtiyar asker ömrünü harb meydanlarında geçirmiş ve bilhassa Fransa kralı «Birinci François» ya karşı kazandığı zaferlerle şöhret bulmuş tecribeli ve kıymetli bir kumandandır. Bu

Baş-kumandanın emrindeki genarallerin en mühimleri Alman askerlerine kumanda eden «Wilhem von Wartemberg» le «Johann von Hardegg», «Landknechts = Lansquenets» denilen Alman millî kuvvetlerine kumanda eden «Eck von Reischach», Styrie = İstirya askerlerine kumanda eden «Abel von Holneck», Bohemyalılara = Çeklere kumanda eden «Ernst von Brandenstein», İspanyollara kumanda eden «Louis d'Avalos» ve süvari kumandanı «Roggendorff» gibi o zamanın en mühim askerleridir. Muhâsaradan biraz evvel Almanya imparatoru ve kral Ferdinand'ın büyük kardeşi Charles-Quint'in gönderdiği yardım kuvvetleri de Kont Philippe de Bavière kumandasındadır. Bu Kontun amcası Dük «Frédéric» de Türk ordusunun üzerine dışardan hücum etmek üzere «Linz»de toplanan imparatorluk ordusu kumandanlığına tâyin edilmiştir. — Türk ordusu Viyana önlerine gelinceye kadar işgal edilen şehirlerin en mühimleri «Comorn», «Gran», «Raab», «Martinsberg» ve «Altenburg / Ovar» kasabalarıdır. Gerek bu mevkiler, gerek Budapeşte ile Viyana arasında askerlikçe icab eden noktalar tutulmuş ve bu suretle ordu mevcudundan bir mıkdar kuvvet ayırmak mecburiyeti hasıl olduktan başka, çok şiddetli ve mütemadî yağmurlarla sellerden dolayı büyük toplardan bir kısmı da Viyana'ya kadar götürülememiştir hattâ bâzı Osmanlı menbâlarında işte bundan dolayı lâğımlar patlatılarak gedikler açmak mecburiyeti hasıl olduğundan bahsedilir Her halde iklim, hava ve arazi şerâitinden çok zarar görüldüğü muhakkaktır. — Viyana muhâsarasının en mühim hâdiseleri «Richard Kralik»in «Viyana tarihi» nde şiddetli lâğım muharebelerinden, mahsurların sık sık tekrar ettikleri huruç hareketlerinden ve Türklerin beş büyük hücumundan ibaret gösterilir. Türk hücumları lâğımlar patlatılarak açılan gediklere tevcih edilmişse de, müdâfilerin büyük kütleler halinde ayni gediklerden mukabil taarruzlara kalkışmaları çok defa iki tarafın birbirine karışmasıyla neticelenmiş ve bu yüzden müdafilerin top ateşine tutulması kabil olmamıştır; tabiî bütün bunlarda Alman menbâlarının az gösterdikleri müdafaa kuvvetlerinin hakikatte mühim yekûnlar tutan adedleri de büyük bir rol oynamıştır. En şiddetli Türk hücumunun 14 Teşrinievvel = 10 Safer Perşenbe günü açılan kırk kulaç, yâni takriben seksen arşın genişliğinde bir gediğe karşı teksif edilmiş olduğu rivayet edilir : Sabahtan ikindiye kadar üç dalga halinde yapılan ve gene neticesiz kalan bu hücum Viyana muharebelerinin sonuncusudur).

14 Teşrinievvel = 10 Safer, Perşenbe: Birinci Viyana muhâsarasının sonu.

(Bu senenin 27 Eylül = 23 Muharrem Pazartesi günü başlıyan birinci Viyana muhâsarası, yukarıki fıkranın sonunda gördüğümüz son büyük hücumun yapıldığı 14 Teşrinievvel = 10 Safer Perşenbe gününe kadar yalnız 17 gün sürmüş ve son hücumun da neticesiz kalması üzerine o gün toplanan Divan'da verilen karar üzerine ateş kesilip muhâsara kaldırılmıya başlamıştır. Garp menbâlarıyla bâzı Osmanlı tarihlerinde bu muvaffakiyetsizlik umumiyetle Viyana'nın kahramanca müdâfaası karşısında Türk ordusunun âciz kalmış olmasıyla izah edilmek istenirse de bu iddiâ kat'iyyen doğru değildir : Çünkü gene ayni menbâlarda Kanunî'nin Viyana gibi mühim bir mevkii ancak on yedi gün muhâsara ettikten sonra çekilip gitmesine beş büyük sebeb gösterilir : Bunların en mühimmi, zararları faydalarından çok fazla olan Yeniçerilerin harbetmek istememeleri, tehditler ve hattâ sopalarla ateş hattına sevkedilmeleri ve nihayet dırlanmıya başlıyarak artık dönmek istediklerini açıkca söylemekten bile çekinmemeleridir Bu devşirme ocağı devletin o en parlak azamet devrinde bile bir baş belâsından başka bir şey değildir ve hattâ Yavuz'un İran ve Arabistan seferlerinde elini kolunu bağlıyan ve Padişahı daimâ İstanbul'a avdet mecburiyetinde bırakan hep o menhûs ocaktır : 1514 = 920 vukuâtının «15 Eylü» ve 1517 = 923 vukuâtının «10 Eylül» fıkralarına bakınız. Bu sefer de Budin kalesi teslim alındığı zaman şehrin yağmasına müsâade edilmemesi ocağın Viyana muhâsarasına gönülsüz gitmesiyle neticelenmiş ve Ye-

niçeriler için bu muhâsara Budin'deki mahrumiyyetin intikamını almıya vesile teşkil etmiştir: Yukarda bu sene vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Her halde Viyana'nın kurtulmasında içeriki müdâfilerin mukavemeti kadar dışardaki Yeniçerilerin münasebetsizlikleri de hesaba katılmalıdır. Diger mühim sebebler içinde o havalide daha Eylül'den itibaren başlıyan şiddetli soğuklardan ve bilhassa kardan da bahsedilir: Hattâ mevsimin biraz daha ilerlemesi yalnız ordunun hareketini değil, mühimmât naklinde kullanılan yirmi bin devenin sevkini de imkânsız bir hale getirebilir. Bu tehlikeli vaziyete iâşe müşkilâtı da inzimam etmiş ve havaların fenalaşması üzerine erzak sıkıntısı da başlamıştır. Bir tarafdan da Dük «Frédéric» kumandasındaki imparatorluk ordusunun yola çıkmış olması ve Charles-Quint'in de Avrupayı Türk istilâsından kurtarmak için bütün ölkelerinden asker toplamıya başlaması mevcud müşkilâtı büsbütün artıran askerî tehlikeler demektir: Birinci Viyana muhâsarasının o kadar mühim bir teşebbüse kâfi gelmiyecek kadar az bir zaman sürdükten sonra birdenbire kaldırılması işte bütün bu mücbir ve mühim sebeblerin zarurî ve tabiî bir neticesidir. Bu elîm neticenin en acıklı tarafı, müdâfiler için belki on gün daha mukavemet imkânı kalmamış olduğu sırada muhâsaranın kaldırılmasına mecburiyet hâsıl olmasıdır: Şehrin civar mahalleleri baştanbaşa ve merkezi de yarıyarıya yıkılmış, sûrlar delik deşik olmuş, müdâfiler bir çok telefata uğramış, Almanya'ya kadar ilerliyen Türk Akıncıları her tarafı yıkıp yakarak Avrupa'yı haşyet ve dehşet içinde bırakmış oldukları bir sırada birdenbire verilen bu avdet kararı çok mühim bir ihânet rivayetine bile yol açmıştır: Bu fecî rivayete göre Viyana muhâsarasının kaldırılması Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Frenk-İbrahim Paşa'nın ihâneti yüzündendir ve bu devşirme Paşa Habsburglara, yâni kral Ferdinandla Charles-Quint'e satılmıştır! Bâzı muâsır Garp menbâlarından on sekizinci asrın meşhur İngiliz müverrihi «William Robertson»un «History of the reign of Charles the V» ismindeki Charles-Quint monografisine akseden bu ihânet rivayeti o monografinin 1837 de basılan fransızca nüshasının 270 inci sahifesinde Viyana muvaffakiyetsizliğinin:

«la valeur des Allemands, la conduite prudente de Ferdinand et la trahison du visir»

şeklinde sayılan üç mühim sebebinden biri gösterilir! Hammer bu rivayeti katî surette reddetmekte ve Avusturya evrak hazinesinde böyle bir isnâdı te'yid edebilecek hiç bir emâre bulunmadığından ve o tarihten altı buçuk sene sonra, yâni 1536 = 942 tarihinde İbrahim Paşa'nın idamı sebeblerinden bahseden Osmanlı menbâlarının böyle bir ihânet meselesine hiç temas etmediklerinden bahsetmektedir. Fakat bir ihânetin mutlaka resmî vesikaları olması lâzım gelmiyeceği gibi, Osmanlı müverrihleri de Paşa'nın idam sebebleri hakkında kat'î bir şey söylememişlerdir, muhtelif sebeblerin ancak idam tarihine en yakın olanlarından kısaca bahsetmişler, «sebebinde ihtilâf olunmuştur» demişler, «mezburun nice evzâından» Padişahın rencîde olduğundan bahsetmişler ve hattâ bâzen hiç bir sebepten bahsetmemişlerdir. Muhakkak olan nokta, muhâsaranın kaldırılmasında İbrahim Paşa'nın ilk müteşebbis ve başlıca âmil vaziyetinde bulunmasıdır Viyana seferi ruznâmelerinde muhâsaranın kaldırılmasından iki gün evvel, yâni 12 Teşrinievvel = 8 Safer Salı günü İbrahim Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla yalnız Rumeli Beylerinden mürekkep bir harb meclisi toplayıp ric'at fikrini nasıl ortaya attığı şöyle anlatılır:

«İki lâğıma od virilüp gaayetde eyü gedükler idüp emmâ yörüyüş olmayup te'hîr olundu ve Pâşâ Hazretleri Rumeli Beğlerin cem'idüp danuşuk idüp bî-vakt oldu diyu ve hem kahtdur seferden dönülmek münâsibdür didikleri eclden Pençşenbih günü yörüyüş olsun alunur alunmaz seferden dönülsün diyü emr mukarrer kıldular».

Bu fıkranın sonundaki «alunur alunmaz» tâbiri «alınsa da, alınmasa da» mânâsına kullanılmıştır. Bundan anlaşılacağı gibi İbrahim Paşa mevsimin ilerlemiş olmasından ve kıtlıktan bahsederek avdet fikrini ilk defa olarak Rumeli Beylerinden mürekkep bir mecliste ileri sürmüş ve hattâ bu vesikaya göre o gün açılan «gaayetde eyü» gedükler üzerine her nedense hücûm yaptırmamıştır.

Muharebenin son günü Padişahın huzurunda akdedilen Divanda muhâsaranın derhal kaldırılıp avdet edilmesine karar verilmesi de işte o ilk harb meclisindeki iptidaî kararın tabiî neticesidir. Böyle menfi bir rolün ve bu role çok müsâid olan devşirmelikle dönmeliğin bâzı Garp menbâlarındaki ihânet rivayetine pek uygun göründüğü âşikâr olmakla beraber, elde sarih bir vesika bulunmadığı için bu hususta kat'î bir hüküm vermek kabil değildir; her halde muhakkak olan nokta, Frenk-İbrahim Paşa'nın iyi bir Baş-Kumandan olmadığıdır Türklerin Viyana kapılarına dayanması İbrahim Paşa'nın iktidarından değil, tarihin tekâmül kanunundandır; İbrahim Paşa işte bu kanundan istifade etmesini bilmemiş ve Kanunî Sultan Süleyman da Belgrad ve Rodos seferlerini muvaffakiyetle başaran büyük Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'mn yerine bu şımarık ve haris devşirmeyi getirmiş olmasının cezasını işte bu ilk muvaffakiyetsizliğiyle çekmiş demektir. — Bununla beraber birinci Viyana seferinin tamamiyle neticesiz kalmış gibi gösterilmesi doğru değildir Her ne kadar Viyana şehri fethedilmemişse de Budapeşte istirdad edilmiş, Macaristan kat'î surette Türk hâkimiyyeti altına alınıp Macar tahtına bir Türk valisinden farkı olmıyan bir Macar asilzâdesi oturtularak Alman kral istemiyen milliyetperverler memnun edilmiş ve bilhassa yukarı ve aşağı Avusturya ve İstirya = Styrie arazisi büyük ve şiddetli akınlarla baştanbaşa tahrib edildiği gibi, o zamanki Almanların «Sakman» dedikleri Türk Akıncıları «Lichtenstein» Prensinin şatosunu yakıp oğlunu esir aldıktan başka Almanya'ya kadar ilerliyerek Baviyera'nın «Regensburg = Ratisbonne» şehrini yıkıp bir çok esirler ve ganîmetler almış ve bilhassa Viyana şehri muhasara esnasında yakılıp yıkıldığı için artık Avusturyalılarda Macaristan'ı istirdad ederek Balkanlar'a doğru sarkıp ilerliyebilecek bir kuvvet ve kudret bırakılmamıştır. Avusturya'nın bundan sonra Macaristan'a karşı olan teşebbüsleri artık mevziî veyahut neticesiz hareketler mahiyetinde kalacaktır: İşte bundan dolayı birinci Viyana seferi Macaristan'da Türk hâkimiyyetinin istikbalini te'min eden sefer demektir: Hattâ Sultan Süleyman'la İbrahim Paşa'nın bu fikirde oldukları hakkında bir rivayet vardır; meselâ İbrahim Paşa'nın muhâsarayı kaldırdıktan sonra şöyle bir söz söylediği rivayet edilir:

— Saâdetlü Pâdişâhumuz Bec'i almak içün gelmemişidi: Ancak garaz-ı Hümâyûnları Ferdinand-kralın mıkdârın bildürmek idi; bundan sonra dahî mıkdârunu bilmezse bi-fadl-İllâhi-Teâlâ gelüp haddini bildürmekden aczi yokdur!

İbrahim Paşa'nın böyle bir şey söylediği doğru olmasa bile, her halde bu telâkki yanlış değildir. — Bâzı Garp menbâlarmda birinci Viyana seferinde Osmanlı zâyıâtı kırk bin gösterildiği halde düşman zâyıâtı yirmi binden ibaret gösterilirse de doğru değildir Gene Garp müelliflerinden bâzılarının son tetkiklerine göre Osmanlı zâyıâtının mecmûu on dört bin kadardır: Avusturya, Macar ve Alman zâyıâtı asker ve sivil olarak bunun bir kaç mislini bulmuş olduğunda hiç şüphe yoktur).

15 Teşrinievvel = 11 Safer, Cuma: Büyük topların Tuna donanmasıyla nehir yolundan nakli.

(Mahsurlar gündüz iz'ac hareketlerinde bulundukları için toplar ortalık karardıktan sonra Anadolu askeri tarafından gemilere yükletilmiştir: Bu toplardan bâzılarının «içlerine adam sığacak kadar büyük» olduğu rivayet edilir: Viyana muhâsarasında top mıkdarı ve nakli meseleleri için yukarda bu sene vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız).

16 Teşrinievvel = 12 Safer, Cumartesi: Türk ordusunun Viyana'dan Buda-Peşte'ye hareketi.

(Viyana fethedilmemiş olmakla beraber, bu büyük seferin Macaristan işgali ve Avusturya'nın da artık Macaristan'ı geri alamıyacak ve bilhassa Osmanlı im-

paratorluğu için mühim bir tehlike teşkil edemiyecek derecelerde sarsılmasıyla neticelenmesi çok büyük bir askerî muvaffakıyet sayıldığı için, Viyana civarındaki ilk konakta bugün tebrik merâsimi yapılmış, Vezir-i-a'zamdan itibaren bütün devlet ve ordu erkânına hil'atler ve ihsanlar verilmiş ve askere de bahşiş dağıtılmıştır. — Yeniçeri ocağının 250 bin duka altınını bulan bahşişi bundan bir gün evvel Viyana önünde tevzi edilmiştir).

25 Teşrinievvel = 21 Safer, Pazartesi: Ordunun Viyana'dan Budin'e gelişi.

(Türk hâkimiyyet ve himâyesindeki Macar kralı «Szapolyai Janos» maiyyet askerleriyle payıtahtlarından çıkıp şanlı metbûunu karşılamıya koşmuş ve orduya yaklaşırken Osmanlı vüzerâsı tarafından istikbal edilip Kanunî Sultan Süleyman'ı selâmlamak şerefini ihrâz etmiştir).

27 Teşrinievvel = 23 Safer, Çarşanba: Kanunî'nin Budin'den Peşte'ye geçişi.

(Ordu, iki gün evvel Viyana'dan Budin'e gelir gelmez Tuna üzerinde ve bu iki şehir arasında evvelce kurulmuş olan köprüden karşı yakaya geçirilmiye başlamış ve askerin geçişi tamamlandıktan sonra bugün de vüzerâsiyle beraber Padişah geçmiştir: Kanunî bu Viyana dönüşünde Budin'de iki gece kaldıktan sonra Peşte yakasına geçmiş demektir).

28 Teşrinievvel = 24 Safer, Perşenbe: Macar kralının gazâ tebriki.

(Peşte ordugâhında bugün Divan kurulmuş ve Türk himâyesi altındaki Macar kralı «Szapolyai Janos» merâsimle huzura kabul edilip Macaristan'ı Avusturya istilâsından kurtaran gazâsını tebrik için Kanunî'nin kudretli ellerini bir kere daha öpebilmek şerefini ihrâza muvaffak olmuştur: Bu büyük gazâdan şahsen en çok istifade eden her halde Szapolya'dır, çünkü Avusturya'yı harâb eden Viyana seferi her şeyden evvel onun tahtını kurtarmıştır. — Bugünkü el öpme merâsiminden sonra Sultan Süleyman sâdık bendesi olan Macar kralına on «hil'at-i fâhire» ile altın takımlı üç at «in'âm» etmek lûtfunda bulunmuştur. — Bu merâsim için 29 Teşrinievvel = 25 Safer Cuma tarihinden de bahsedilirse de doğru değildir Çünkü o gün Peşte'den Istanbul'a hareket edilmiştir).

29 Teşrinievvel = 25 Safer, Cuma: Kanunî'nin Peşte'den Istanbul'a hareketi.

(25 Teşrinievvel = 21 Safer Pazartesi günü Viyana'dan Budin'e gelen Sultan Süleyman iki gece Budin'de ve iki gece de Peşte'de kaldıktan, yâni Buda-Peşte'de cem'an dört gün konaklayıp Macaristan işlerini tanzim ettikten sonra beşinci gün ordusuyla beraber yola çıkmıştır).

30 Teşrinievvel = 26 Safer, Cumartesi: Macar tacının kral Szapolya'ya gönderilmesi.

(Eski Macar krallarının bu tarihî tac için yukarda 1529 = 935 vukuâtının «20 Ağustos» ve «4 Eylül» fıkralarına bakınız. — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bugün yolda gelirken bu muhteşem tacı «At üstünde Beğleri Cemi'idüp» teşhir ettirerek:
— Nûşirevân zamânundan berü kalmuş!
dediği rivayet edilir: Tabiî bu meşhur tacın ne İslâmiyetten evvel Milâdın altıncı asrında saltanat sürmüş olan o Sâsânî hükümdariyle, ne onun İran devletiyle ve ne de o Şark imparatorunun yaşadığı asırda hiç bir münâsebeti yoktur! Ha-

kikatte bu tac, Milâdın 1000 ve Hicretin 390 tarihinde Papalık makamı tarafından Macarları hıristiyan dinine sokan ve «Arpad hanedanının müessisi sayılan ilk Macar kralı «Saint-Etienne»e krallık ünvanıyla beraber gönderilmiş olan tacdır: Kanunî'nin bu ilk Viyana seferinde Osmanlıların eline geçen o kıymetli hâtırayı Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa «At üstünde» teşhir ettirdikten sonra bu akşam konaklanan «bir susuz yerde» üç kişilik bir hey'ete tevdi ederek Osmanlı himâyesindeki Macar kralı Szapolya'ya verilmek üzere Budin'e göndermiştir! Bu tacın ordu Budin'de iken krala verilmeyip iki konak sonra gönderilmesinin sebebi pek belli değildir: Bununla beraber Buda-Peşte'de verildiği hakkında da zayıf bir rivayet vardır).

10 Teşrinisâni = 8 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

26 Teşrinisâni = 24 Rebî'ül-evvel, Cuma: Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

2 Kânunuevvel = 30 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

6 Kânunuevvel = 4 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Sultan Süleyman'ın Edirne'ye muvâsalatı.

(Padişah Edirne sarayında altı gece kaldıktan sonra yedinci güne tesadüf eden 12 Kânunuevvel = 10 Rebî'ül-âhir Pazar günü Istanbul'a hareket etmiştir).

16 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: Kanunî Sultan Süleyman'ın birinci Viyana seferinden Istanbul'a avdeti.

(Padişah Edirne'den hareketinin beşinci günü Istanbul'a vâsıl olmuştur. — 1529 = 935 senesi 10 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi günü Istanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu ilk Viyana seferi o tarihten bugüne kadar tam yedi ay, yedi gün sürmüştür. — Hem Macaristan'ın işgaliyle, hem Avusturya'ya kahir bir darbe indirilerek Macaristan'da Osmanlı hâkimiyyetinin istikbalini te'min etmekle neticelenmiş olan bu birinci Viyana seferi Kanunî'nin bizzat iştirâk etmiş olduğu seferlerin dördüncüsüdür: Belgrad fethiyle neticelenen ilk seferi için 1521 = 927 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına, Rodos ve mülhakatından mürekkep Haçlı Şövalyeler ölkesinin ilhakiyle neticelenen ikinci seferi için 1522 = 928 vukuâtının «16 Haziran» fıkrasına ve Mohaç zaferi üzerine müstakil Macar krallığının yıkılması için de 1526 = 932 vukuâtının «23 Nisan» fıkrasına bakınız).

1530 = 937

17 Teşrinievvel = 24 Safer, Pazartesi: Bir sulh akdi teşebbüsünde bulunmak üzere Avusturya'dan Istanbul'a elçiler gelmesi.

(Kanunî'nin bundan evvelki sene vukuâtında gördüğümüz Viyana seferinden-beri Avusturya ve Almanya ile sulh akdedilmiş olmadığı için, imparator Charles-Quint'in kardeşi kral Ferdinand Istanbul'a Guns kumandanı «Nicolas Ju-

rischitz» ile Lamberg Kontu «Joseph von Schneeberg» isminde iki elçi göndermiştir Yirmi dört kişilik bir maiyyetle gelen bu murahhaslar Istanbul tarafındaki «Elçi-hanı»na misafir edilmişler ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın huzuruna kabul edilebilmek için sekiz gün nezâret altında beklemişlerdir).

25 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-evvel, Salı: Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabulü.

(Yukarıki fıkrada bahsi geçen Avusturya elçileri sekiz gün bekledikten sonra nihayet bugün Vezir-i-a'zamın huzuruna kabul edilmişlerse de, Ferdinand'ın kendilerini «Macar kralı» sıfatıyla göndermiş olduğundan dem vurdukları için çok ağır sözlerle tekdir edilmişler ve Ferdinand'ın «Macar kralı» ve yahut «Bohemya kralı» olmayıp İspanya kralı Charles-Quint'in Viyana valisinden başka bir şey olamıyacağı ve hattâ büyük kardeşi Charles-Quint'in bile Türkiye nazarında «Almanya imparatoru» olmayıp ancak «İspanya kralı» olduğu şeklinde sert bir cevap almışlardır! — Bu ilk mülâkatta Avusturya elçileri ne maksatla gelmiş olduklarını İbrahim Paşa'ya söylemeyip ancak Padişaha arzedebileceklerinden bahsederek huzura kabul edilmeleri için Paşa'nın delâletini rica etmişlerdir Aşağıki fıkralara da bakınız).

9 Teşrinisâni = 18 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından ikinci defa olarak kabul edilmeleri.

(Birincisinden on beş gün sonra ikinci mülâkatı istihsâle muvaffak olan Avusturya elçileri bu sefer de bir çok sert sözlerle ağır hakaretler işitmişlerdir: Hattâ İbrahim Paşa'nın Avusturya ve Almanya ile sulh akdedilebilmek için her şeyden evvel bir kere Ferdinand'ın Macar krallığı üzerindeki iddialarından vazgeçmesi ve büyük kardeşi Charles-Quint'in de Almanya imparatorluğunu bırakıp krallığında bulunduğu İspanya'ya çekilmesi şart olduğundan bahsettiği rivayet edilir! Böyle bir vaziyette anlaşmak imkânı olmadığını gören Avusturya elçileri bir rivayete göre İbrahim Paşa'ya rüşvet teklif etmişlerse de kabul ettirememişlerdir. Bununla beraber elçilerin bu ikinci mülâkatta da Vezir-i-a'zama Avusturya'nın sulh şartlarını söylemedikleri ve ancak Padişaha arzedebileceklerinden bahsettikleri de rivayet edilir Onun için uzun bir münakaşadan sonra elde edebildikleri yegâne netice, lûtfen huzura kabul edilebilmeleri hususunda Paşa'nın delâletini te'min edebilmekten ibaret kalmıştır. — Bu ikinci mülâkatın birincisinden beş gün sonra 30 Teşrinievvel = 8 Rebî'ül-evvel Pazar gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır).

17 Teşrinisâni = 26 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Avusturya elçilerinin huzura kabulü ve Macaristan'ın Avusturya'ya terki şartıyla sulh istemeleri.

(7 Teşrinisâni = 16 Rebî'ül-evvel Pazartesi tarihi de rivayet edilir. — Kanunî'-nin huzurunda Kont «Von Lamberg» Almanca bir nutuk irad etmiş ve istedikleri sulh şartlarını ihtiva eden Lâtince bir arîza takdim ederek cevabının bir an evvel tebliğini istirham etmiştir: Avusturya'nın sulh şartları içinde en mühim nokta, senevî bir harac mukabilinde Macaristan'ın kral Ferdinand'a terk edilmesi gibi o zamana kadar dökülen Türk kanlarını hiçe sayan münasebetsiz bir taleptir Sultan Süleyman teklifnâmenin tetkik edileceği hakkında tenezzülen bir iki kelime söylemekle iktifa etmiş ve bunun üzerine elçiler huzurdan çıkarılmıştır).

19 Teşrinisâni = 28 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Vezir-i-a'zamın huzuruna celbedilen Avusturya elçilerine Türk şartlarının tebliği.

(Türkiye ile sulh akdine kendiliklerinden teşebbüs ettikleri halde Macaristan'ın kendilerine terkini şart ittihâz etmek garâbetini gösteren Avusturyalı-

ların bu gülünç cür'etkârlıkları Kanunî'yi büsbütün gazaba getirmiş olduğu için, Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa kral Ferdinand'ın elçilerini huzuruna celbedip kendilerine Mohaç ve Viyana seferlerinde iki defa fethedilmiş olan bir ölkenin hiç kimseye terkedilemiyeceğini ve Avusturya'nın Türkiye ile sulh akdine muvaffak olabilmek için Macaristan üzerindeki iddialarının hepsinden vazgeçmesi ve dünyada Osmanlı Padişahından başka bir kimsenin «imparator» ünvanını taşımasına müsaade edilemiyeceği için, Türk himâyesine iltica etmiş olan Fransa kralına karşı kendisini «Almanya imparatoru» ilân ettirmiş olan Charles-Quint'in de derhal Almanya'dan çekilip İspanya'ya gitmesi lâzımgeldiğini kat'î bir lisanla tebliğ etmiş ve krallık iddia eden Ferdinand'la imparatorluk iddia eden Charles-Quint'den istihfaf ve istihkarla bahsetmiştir. Tabiî bu vaziyette artık hiçbir sulh imkânı kalmadığı için, ellerine ayni meâlde tahrirî bir cevap da verilen Avusturya elçileri bir hafta sonra memleketlerine gitmekten başka çare bulamamışlardır).

1530 — 1531 = 937

Budin'in Alman muhâsarasından kurtarılması.

(Bu muhâsaranın hangi tarihte başlayıp hangi tarihe kadar kaç gün sürmüş olduğunda ihtilâf vardır Meselâ altı hafta, yâni 42 gün sürmüş olduğu hakkındaki rivayete mukabil 50 gün; 57 gün ve 60 gün rivayetlerine de tesadüf edilir. Hammer'e göre bu muhâsara Avusturya elçilerinin yukarıki fıkralarda gördüğümüz İstanbul müzakereleri esnasında, yâni Hicretin 937 senesine tesadüf eden 1530 tarihinde ve diger bâzı Garp menbâlarına göre de gene ayni Hicret senesine tesadüf eden 1531 tarihinde vukua gelmiştir! Başlangıç tarihi olarak da 1530 = 937 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba, 23 Kânunuevvel = 3 Cumâda-l-ûlâ Cuma, 25 Kânunuevvel = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazar ve 1531 = 937 senesi 21 Şubat = 4 Receb Salı vesaire tarihlerine tesadüf edilir : Bu son rivayeti esas ittihâz eden bâzı menbâlarda muhâsaranın nihayeti Nisan'a müsâdif gösterilmektedir; bununla beraber o tarihlerin bâzılarını muhâsaranın sonuna müsâdif gösteren rivayetler de vardır. Her halde bütün bunlardan anlaşıldığına göre bu muhâsara Hicretin 937 tarihine tesadüf eden 1530 — 1531 seneleri arasında olmuştur. — Osmanlı imparatorluğuna istinad eden Macar kralı Szapolya ile Almanya impàratorluğuna istinad eden Bohemya kralı Birinci Ferdinand arasındaki Macar tacı rekabetinin yeni bir tecellisi olan bu muhâsarayı kral Ferdinand 1529 = 936 Viyana muhâsarasında suvâri kumandanı olan «von Roggendorff»un kumandasına tevdi etmiştir. Bohemya kralının böyle bir teşebbüste bulunmasına sebeb olarak Türk himâyesindeki Macar kralı Szapolya'nın Budin'deki Osmanlı kumandanı Kasım Paşa'yı üç bin Yeniçeri ile on bin Macar askerinden mürekkep bir kuvvetle henüz kendisine itâat etmemiş olan «Szigetvar» kalesinin fethine göndererek payıtahtını askersiz bırakmış olmasından ve Ferdinand'ın da işte bu fırsattan istifade etmek istediğinden bahsedilir. Fakat bu muhâsara iki mukabil hareketten dolayı neticesiz kalmış ve Roggendorff alelâcele çekilip gitmekten başka bir şey yapamamıştır : Bu mukabil hareketlerin biri Budin meselesi üzerine «Szigetvar» seferini bırakıp geri dönen Kasım Paşa'nın Alman muhâsarasını yararak şehre girmiye muvaffak olması, biri de Semendire sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Beyin diger bir takım Akıncı Beyleriyle beraber Budin'i kurtarmak için Mohaç ovasına kadar ilerliyerek Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bütün Osmanlı ordusuyla beraber ilerlemekte olduğu hakkında korkunç bir şâyia neşretmesidir! Roggendorff bir taraftan işte bu şâyiaya inandığı ve bir taraftan da iki ateş arasında kalmaktan korktuğu için muhâsaradan vazgeçip bâzı ağırlıklarıyla büyük toplarını bırakarak büyük bir telâş içinde kaçıp gitmiştir. — Bu vaziyet üzerine Mehmet Beyin Alman işgalinde bulunan Macar topraklarıyla Avusturya arazisine şiddetli bir akın hareketine girişip geçtiği yerleri yıkıp yakarak ve etrafını dehşet içinde bırakarak bir çok ganîmetler getirdiği ve «müstasnâ kız-

lar ve mahbûb oğlanlar» dan on beş bin kadar esir aldığı rivayet edilir! Her halde Budin mâcerâsının Avusturyalılar için çok pahalıya mal olduğu muhakkaktır. Hattâ yeni bir «Alaman sefer-i-Hümâyûnu» açılmasında da en mühim sebeb Avusturya'nın işte bu Budin sergüzeştidir).

1532 = 938

25 Nisan = 19 Ramazan, Perşenbe: Beşinci «Sefer-i-Hümâyûn»: Kanunî'nin «Alaman = Alman» seferine hareketi.

(Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan hareket günü olarak 18 Nisan = 12 Ramazan Perşenbe ve 26 Nisan = 20 Ramazan Cuma tarihleri de rivayet edilmişse de doğru değildir. — Bu seferin açılmasına sebeb, Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi olan Avusturya ve Bohemya kralı Birinci Ferdinand'ın Istanbul'a elçiler gönderip Macaristan'ın kendisine terkini istemesi ve bir taraftan da Budin üzerine bir ordu sevkedip Osmanlı himâyesinde krallık eden «Szapolyai Janos = Yanuş-kral»ın payıtahtını muhâsaraya kalkması ve bilhassa 1529 = 936 daki birinci Viyana seferinde işgal edilmiş olan Macar kalelerinden bâzılarını zaptedip Osmanlı devletine karşı daimî bir mücadele vaziyetinde bulunmasıdır: Yukarda 1530 = 937 ve 1530 — 1531 = 937 vukuâtına bakınız. — Bundan evvel de gördüğümüz gibi, Charles-Quint'i «Almanya imparatoru» değil yalnız «İspanya kralı» ve küçük kardeşi Ferdinand'ı da Viyana valisi sayan Kanunî'nin bir «Vali» ye hitâb etmek tenezzülünde bulunamıyacağı için bu beşinci seferinde doğrudan doğruya Charles-Quint'e harb ilân ettiği rivayet edilir: Tabiî bu suretle Osmanlı imparatorluğu başta Almanya, Avusturya ve İspanya olmak üzere Charles-Quint'in idaresindeki Avrupa memleketlerinin hepsine birden harb açmış demektir. — Bâzı Alman menbâlarında Kanunî'nin bu beşinci seferi Avustuya payıtahtına müteveccih görülerek «İkinci Viyana seferi» sayıldığı için Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın 1668 = 1094 tarihindeki Viyana muhâsarası «Üçüncü Viyana seferi» gibi gösterilmekteyse de bu telâkki doğru değildir: Çünkü 1529 = 936 seferinde olduğu gibi Viyana şehri bu sefer muhâsara edilmiş değildir; Sultan Süleyman'ın bu seferki maksadı Charles-Quint'i mağlûb edip Almanya imparatorluğunu yıkmaktır: Aşağıda 1532 = 939 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Osmanlı ordusunun mevcudu hakkında çok ihtilâflı ve mübalâğalı rivayetler vardır: Bu rivayetler 100 bin, 200 bin, 300 bin ve hattâ 500 bin rakamlarıyla sıralanabilir; bununla beraber bâzı Garp menbâlarında yalnız 100 120 bini muhârip olmak üzere iki yüz bin kişiden bahsedilmektedir: Bunun 60 bini Akıncılardan ve mütebâkisi de Anadolu ve Rumeli askerleriyle Yeniçerilerden mürekkeptir. Top mevcudu hakkındaki rivayetler de birinci Viyana seferinde olduğu gibi 300 - 400 arasında tehâlüf etmektedir: Fakat tâkib edilen maksad Alman ordusunu ezmekten ibaret olduğu için büyük muhâsara topları götürülmemiştir. — Türk tehlikesinin azameti, Almanya'da millî bir birlik ve hattâ tekmil Avrupa'da müşterek bir müdafaa ruhu teşekkül etmesinde en mühim âmil rolünü oynamıştır: Bu vaziyetin ilk neticesi Ratisbonne Diyeti'nde Katolik Protestan ihtilâfının bir tesviye şekli bulmuş olmasında, Protestanlığın dinî ve siyasî bir teşekkül sayılmasında ve buna mukabil Protestanların da Katoliklerle beraber Türklere karşı imparatora yardım taahhüt etmiş olmalarında gösterilebilir: Kanunî'nin hareketi hakkındaki haberler Ratisbonne meclisinin Katolik ve Protestan prensler tarafından verilecek asker ve para mıkdarlarını tesbit edip müzakerelerine nihayet vermesiyle neticelenmiş ve hattâ her iki mezhep mensupları taahhütlerinden çok fazla askerî ve malî yardımlarda bulunmuşlardır. İşte bundan dolayı imparatorla kardeşinin kumandalarında toplanan İspanya'nın, İtalya'nın, Holanda'nın, Bohem'yanın, Avusturya vesair Habsburg ölkelerinin bütün muntazam askerleri en aşağı yüz bin kişilik piyâde ve otuz bin kişilik suvâri kuvvetinden mürekkep 130 bin kişilik büyük ve muntazam bir ordu ile bundan daha kala-

balık bir milis kuvveti teşkil etmiştir. Boydan boya bütün Avrupa halkı Charles-Quint'in işte bu 250 300 bin kişilik Hıristiyan ordusuyla Kanuni Sultan Süleyman'ın dünyayı titreten 120 bin kişilik muhteşem Türk ordusu arasında vukua gelecek ve Avrupa'nın mukadderatını tâyin edecek büyük müsâdemeyi gittikçe artan bir heyecan içinde aylarca bekleyip durmuş, fakat İmparator Hıristiyan ordusunun sayı üstünlüğüne rağmen Avusturya'ya girip Almanya'ya kadar sarkan Türk ordusuna karşı çıkmak cesaretini gösterememiştir! Onun için Kanunî'nin bu seferi düşman ordusunu değil, düşman ölkesini ezmekle ve Avusturyalılardan bir çok kaleler fethiyle neticelenmiştir).

3 Mayıs = 27 Ramazan, Cuma: Kanunî'nin Edirneye muvâsalatı.

(Ramazan bayramını burada geçirdiği için on üç gece kalındıktan sonra on dördüncü güne tesadüf eden 16 Mayıs = 10 Şevvâl Perşenbe günü yola çıkılmıştır).

22 Mayıs = 16 Şevvâl, Çarşanba: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada beş gece kalınıp altıncı güne tesadüf eden 27 Mayıs = 21 Şevvâl Pazartesi günü yola çıkılmıştır).

1 Haziran = 26 Şevvâl, Cumartesi : Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Burada da beş gece kalınıp altıncı güne tesadüf eden 6 Haziran = 2 Zülka'de Perşenbe günü hareket edilmiştir. — Sofya'da geçirilen bu beş gün içinde bâzı tedbirler ittihâz edilmiş ve meselâ 3 Haziran = 28 Şevvâl Pazartesi günü ileri gönderilen Yeniçeri-ağasına Rumeli askerlerinin Niş'de toplanması ve bütün ordunun orada tahaşşüdü emredildiği gibi, 4 Haziran = 29 Şevvâl Salı günü de Divan toplanarak harekât plânı müzakere edilmiştir).

12 Haziran = 8 Zülka'de, Çarşanba: Kanunî'nin Niş'e muvâsalatı.

(Burada üç gece kalınıp dördüncü güne tesadüf eden 15 Haziran = 11 Zülka'de Cumartesi günü hareket edilmiştir Niş'de huzura kabul edilen Avusturya elçileri için aşağıki fıkraya bakınız).

13 Haziran = 9 Zülka'de, Perşenbe: Niş ordugâhına gelen Avusturya murahhaslarının mütâreke talebi ve bu talebin reddi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «25 Nisan» fıkrasında gördüğümüz büyük müdafaa hazırlıklarına rağmen «Çâsâr nâmına olan bed-tebâr» yâni «imparator taslağı» sayılan Charles-Quint'le eski menbâlarımızda «Nemçe kralı» denilen küçük kardeşi Ferdinand Osmanlı fırtınasının bütün dehşetiyle üzerlerine yaklaşmasından telâşa düşerek bu müdhiş tehlikeyi siyasî tedbirlerle önlemek için son bir çare olarak Türk ordusuna elçiler gönderip mütâreke istemek mecburiyetinde kalmışlardır! Niş ordugâhına gelen iki Avusturya elçisinin biri bundan evvel 1530 = 937 tarihinde Istanbul'a gelmiş olan Kont «von Lamberg», biri de «von Nogarola» isminde bir Konttur. Çok soğuk bir muâmele gören ve hiç kimseden yüz bulamıyan bu elçilerin yalnız Ferdinand'ı değil, ayni zamanda imparator Charles-Quint'i de temsil ettikleri hakkında bir rivayet vardır. Avusturya'nın Macaristan üzerindeki iddialarından ferâgatine ait hiç bir yeni haber getirmiyerek yalnız mütâreke istemekle hareket halindeki Türk ordusunu durdurabileceklerini zanneden bu murahhaslar her ne kadar Kanunî'nin huzuruna alelûsul kabul edilmişlerse de taleplerinin hiç olmazsa tetkikini te'min edebilecek hiç bir fedâkârlıktan bahsetmedikleri için çok soğuk bir red cevabiyle karşılaşmışlardır! Hattâ kral Ferdinand'ın Macaristan üzerinde sırf

bir sıhriyyet hakkı iddia etmesine mukabil Türk devletinin iki defa fetih hakkına istinad etmekte olduğu kendilerine bir kere daha anlatılmış ve bu gibi hakların sözle değil, kılıçla ihkak edilebileceğinden bahsedilmiştir! — Mütâreke nîmetini avuç açmakla elde edilebilecek bir sadaka zanneden Avusturya murahhasları bu red cevabı üzerine ilkönce avdet ruhsatı almışlarsa da, o sırada Fransa'nın Türk azametine sığınan kralından da bir elçi gelmekte olduğu haber alındığı için Fransız murahhasına yapılacak fevkalâde muâmeleyi gözleriyle görüp Efendilerine anlatmaları için bir kaç gün daha alakonulmuşlardır).

25 Haziran = 21 Zülka'de, Salı : Ordunun Belgrad'a muvâsalatı.

(Kanunî Belgrad önündeki ordugâhında iki gece kaldıktan sonra üçüncü güne tesadüf eden 27 Haziran = 23 Zülka'de Perşenbe günü Sava nehri üzerindeki köprüden Osmanlı menbâlarında «Sirem» denilen «Syrmium» yakasına geçmiş ve orada kurulan karargâhına yerleşmiştir : «Sirem» için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

5 Temmuz = 1 Zülhicce, Cuma: Fransa sefirinin Belgrad ordugâhında fevkalâde merâsimle huzura kabulü ve Kanunî'nin Avrupa'ya karşı hegemonya siyaseti.

(Almanya İmparatoru Charles-Quint'in mağlûb ve bedbaht rakîbi «François I = Birinci Fransua» yedi senedir Türk himâyesine sığınmış ve Türklerin gerek Macaristan'da, gerek Avusturya'da Alman şevket ve kudretine indirdikleri müdhiş darbeler o zamanki mağlûb ve perişan Fransa'nın mevcudiyetini muhâfaza edebilmesinde en mühim âmillerden olmuştur: Fransa kralının Türk himâyesine ilk ilticası için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. O zamandanberi bir taraftan Fransa'yı himâye ederken bir taraftan da hemen bütün kıt'aya hâkim olan Habsburg imparatorluğunu üstüste indirdiği darbelerle temelinden sarsıp duran Süleyman'ın maksadı Avrupa'yı fethedip bütün kıt'ayı doğrudan doğruya Türk idaresi altına almak değil, Türk üstünlüğüne karşı gelebilecek hiç bir kuvvet bırakmıyarak tekmil Avrupa üzerinde umumî bir hegemonya kurmaktır : Charles-Quint'in «İmparator» sıfatı kabul edilmiyerek yalnız «Kral» sıfatının kabul edilmesi, 1530 = 937 tarihinde İstanbul'a gelen Avusturya elçilerine Türk Padişahından başka hiç bir hükümdarın «İmparator» sayılamıyacağının kat'î bir lisanla ifade ve tebliğ olunması, 1529 = 936 tarihinde birinci Viyana muhâsarası kaldırıldığı zaman Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman tarafından tâkib edilen büyük gayeyi «Beç kal'asının fethi değül», kral Ferdinand'ın te'dibi şeklinde göstermesi ve nihayet vukuâtın gerek buraya kadar, gerek bundan sonra Avusturya'nın Türk üstünlüğünü kabul ederek sulh akdetmesine kadar tâkib ettiği cereyan tarzı ancak bu esaslarla izah edilebilir. Zaten Fransa'nın Osmanlı himâyesine ilticası da Habsburgların tahakkümüne karşı Türk hegemonyasını kabul eden bir ifade ile yapılmıştır ve Kanunî Sultan Süleyman da Fransa kralına yazdığı mektublarda bir metbûun tâbiine karşı kullanacağı ifadeyi kullanmıştır : Onun için Belgrad ordugâhına gelen Fransa sefirine yapılan parlak kabulün Avusturya elçilerine gösterilmesi demek, Avrupa'da Türk hegemonyasını kabul edenlerin etmiyenlere karşı nasıl himâye ve hürmet görecekleri en parlak şekilde belirtip göstermek demektir. İşte bundan dolayı «Birinci François»nın Katalonyalı elçisi «Rinçon» o zamana kadar hiç bir sefirin görmediği bir tantana ve debdebeyle karşılanmış, evvelce «Mohaç ovasında kral Yanuş el öptüğü nice tertib olunmuş ise ol üslûb üzere» istikbal merâsimi yapılmış, yâni Fransa elçisi Türkiye'ye tâbi bir kral muâmelesi görmüş, toplar atılıp «tablkhâne» ler çalınmış ve işte bu muhteşem merâsimle huzura kabul edilen Rinçon Avrupa'nın mukadderâtını tâyin etmiye gelen ve hattâ Charles-Quint'in zulmünden Avrupa hıristiyanlığının muztarib olduğunu söyliyen bü-

yük Türk Padişahının şanlı ellerini öpebilmek şerefine bile lâyık görülmüştür. Niş konağında mütâreke talebleri reddedildiği halde 13 Haziran = 9 Zülkâ'de Perşenbe günündenberi ordugâhta alıkonulan Avusturya elçilerine işte bu muhteşem sahne seyrettirildikten sonra avdetlerine ruhsat verilmiştir! — Fransa kralının elçisine tevdi ettiği vazife, Almanya ile Fransa arasında harb başladığı takdirde Türk donanmasının Fransızlara yardım etmesini, yâni Fransa'nın Türkiye tarafından himâye edilmesini istirham etmektir: Kanunî'nin bu müracaata müsâit cevap verdiği ve hattâ bâzı himâye şartlarının da işte bu müracaat üzerine tesbit olunduğu rivayet edilir).

8 Temmuz = 4 Zülhicce, Pazartesi: Ordunun Belgrad önlerinden ileri hareketi.

(Kanunî burada Sava nehrinin iki yakasındaki ordugâhlarında 25 Haziran = 21 Zülka'de Salı gününden bugüne kadar cem'an on üç gece kaldıktan sonra on dördüncü gün hareket etmiştir).

21 Temmuz = 17 Zülhicce, Pazar: Üç kale fethi.

(Bunlar «Siklos = Şikloş», «Egerszeg = Erşak» ve «Szerecsem - Janos = Sereçyanoş» kaleleridir İlk ikisi hücumla, üçüncüsü «vire ile» yâni teslim suretiyle işgal edilmiştir).

22 Temmuz = 18 Zülhicce, Pazartesi: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Kapolna»dır: Halkın esir edilmesi men'edilmiş, yalnız malları «ganimet» ilân edilerek umumî bir hücumla fetholunmuştur).

25 Temmuz = 21 Zülhicce, Perşenbe: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Babocsa = Baboçka/Bobofca»dır).

26 Temmuz = 22 Zülhicce, Cuma: Bir kale fethi.

(Bu kalenin ismi «Belevar/Belovar = Bilvar/Belvar) dır: Hücumla zaptedilmiştir).

27 Temmuz = 23 Zülhicce, Cumartesi: Bir kale fethi.

(İsmi «Wutusch = Vutuş»dur: Hücumla fethedilmiştir).

28 Temmuz = 24 Zülhicce, Pazar: Bir kale fethi.

(İsmi «Safade = Zafade»dir: Harb etmeden teslim olmuştur).

30 Temmuz = 26 Zülhicce, Salı: Kanije kalesinin fethi.

(Macarların «Nagy-Kanisza» ve Almanların da «Gross-Kanisa» dedikleri «Kanice/Kanije» kalesi sonraları Tiryâki-Hasan Paşa'nın 1601 = 1010 tarihindeki muhteşem müdafaasiyle şöhret bulmuştur; bu meşhur kalenin tahkimi Türkler devrindedir: Kanunî fethettiği zaman tahkimâtının ehemmiyetsiz olduğu rivayet edilir).

1 Ağustos = 28 Zülhicce, Perşenbe: Üç kale fethi.

(Bugün «Kapornak = Kapornok / Kabarmak», «Poeloeske/Peleşke/Beleşker» ve «Tüskevar = Tüşarvar/Nüşarvar/Şarvar» kaleleri fethedilmiştir. Bunların canlarına dokunulmamak şartiyle teslim oldukları rivayet edilir).

1532 = 939

3 Ağustos = 1 Muharrem, Cumartesi: Bir kale fethi.

(Bugün fethedilen «Koermendvar = Kamendvar/Kermendvar» kalesinin muhâfızları hücuma dayanamıyarak kaçışmışlardır).

4 Ağustos = 2 Muharrem, Pazar: Bir kale fethi.

(Muhâfızlarıyla ahalisi harbetmeden kaçan «Rum» kalesi yakılıp yıkılmış ve malları yağma edilmiştir).

5 Ağustos = 3 Muharrem, Pazartesi: Raab nehri üzerinde köprü kurulması.

(Tuna'ya dökülen «Raab/Raba» nehri üzerinde bugün bir köprü kurulmıya başlamış ve iki günde bitirilmiştir Aşağıda «7 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Bu nehre bâzı Osmanlı menbâlarında «Rama» ismi de verilir).

6 Ağustos = 4 Muharrem, Salı: İki kale fethi.

(Bugün fethedilenler «İkerwar = Ekervar» ve «Mesteri = Meşter» kaleleridir).

7 Ağustos = 5 Muharrem, Çarşanba: Bir kale fethi ve ordunun «Raab» köprüsünden karşı yakaya geçirilmesi.

(Bugün bir taraftan «Hidveg = Hidvik/Hedvik» kalesi fethedilirken, bir taraftan da «Raab/Raba» suyu üzerinde kurulan köprüden ordu karşı yakaya geçirilmiştir: Bu köprü için yukarda «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

10 Ağustos=8 Muharrem, Cumartesi: Guns kalesinin muhâsarası.

(Macarların «Koeszegh/Köszeg/Koszeg» ve diger Avrupa milletlerinin de «Guns/Güns» dedikleri bu müstahkem mevkie Osmanlı menbâlarında Macarcadan muharref olarak «Kösek/Köseki» ismi verilir: «Raab» suyunun sol kollarından olup ayni ismi taşıyan «Guns» çayının üzerinde bulunan bu kalenin mevkii Viyana'nın 100 kilometre cenubuşarkîsine tesadüf etmektedir. — Birinci Viyana muhâsarasından sonra 1530 = 937 tarihinde sulh istemek için bir aralık Avusturya murahhası olarak Istanbul'a gelmiş ve hiç bir netice alamadan memleketine dönmüş olan «Nikolas Jurischitz» bu kalenin kumandanıdır: O sene vukuâtının «17 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Türk ordusu yaklaşmadan evvel burası takviye ve tahkim edilmiştir Elinde fazla kuvvet bulunan «Jurischitz»in Osmanlı ordusuna pişdarlık eden Semendire sancak Beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Beyin askerlerine pusu kurup şiddetli bir harbe tutuştuktan sonra geri çekilip kaleye kapandığı için Kanunî'nin muhâsara emri verdiği ve bu tarihten bir gün evvel, yâni 9 Ağustos = 7 Muharrem Cuma günü vâsıl olduğu «Gencs» köyünden Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa'yı «Guns» kalesi üzerine sevkettikten sonra kendisinin de geldiği rivayet edilir. — Bundan evvel en mühimlerinden on yedisinin birer günde kolayca fethedildiğini gördüğümüz kalelere nisbetle çok müstahkem olan bu mevkiin büyük muhâsara topları getirilmemiş olmasından ve bilhassa hiç arası kesilmiyen çok şiddetli yağmurların bataklık haline getirdiği çamurlar yüzünden bir çok günlerin hareketsiz geçirilmesinden dolayı on yedi gün mukavemet edebilmiş olması Garp menbâlarında efsanevî mübâlâğalarla süslenerek çok parlak bir muvaffakıyyet şekline sokulmakta ve hattâ Kanunî'nin yanlış olarak Viyana'ya müteveccih gösterilen bu

seferinde Avusturya payıtahtının muhâsara bile edilmeden kurtulmuş ve Türk ordusunun da avdet etmiş olması hep işte bu on yedi günlük «Guns» müdafaasının neticeleri gibi gösterilmektedir! En ciddî Garp menbâlarında bile bu safsatalar o kadar ileri götürülür ki, günün birinde mahsurların semâvî bir imdâda bile mazhar olduklarından ve hattâ o gün kaleye girmek üzere bulunan Türklerin cengâver kılıklı bir melekle karşılaştıkları için darma dağın ric'at ettiklerinden bile bahsedilir! Tabiî bütün bunlar birer günde fethedilmiş kalelere nisbetle on yedi gün mukavemet edebilmiş bir kale karşısında duyulan nisbî hayranlığın göklere çıkarılmasından hâsıl olmuş bir takım safsatalardan başka birşey değildir Hakikatte Kanunî'nin hedefi Viyana fethi olmadıktan başka, Osmanlı ordusu bu muhâsaradan sonra derhal avdet etmeyip Avusturya topraklarında çok büyük hareketlere girişmiştir! Ancak on yedi gün süren «Guns» müdafaası da on sekizinci gün kalenin Türk ordusuna teslimiyle neticelenmiştir! Aşağıki fıkraya da bakınız).

28 Ağustos = 26 Muharrem, Çarşanba: Guns kalesinin teslim olması.

(Bu sabah «kuşluk vaktinde» kale kumandanı «Jurischitz» in Türklere ve yahut Türk ordusundan gönderilen memurların Avusturyalılara teklifi üzerine «Guns» kalesi ancak on yedi gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur. Şiddetli yağmurlarla çamurların harekâta mâni olmasından dolayı on yedi gün sürebilen bu müdafaanın Avusturyalılar için tabiî hiç bir şerefli tarafı yoktur: Bilhassa «Jurischitz»in Osmanlı hâkimiyyetindeki Macar kralı «Szapolya»ya tâbi olmak ve kalede bir Türk muhâfız kıt'ası da bulunmak şartıyla mevkiinde ibka edilmiş olması, kral Ferdinand'ın tâbiyyetinden çıkıp Türk hâkimiyyetindeki kral Szapolya'nın hizmetine girmesi demektir Fakat bu adam bir müddet sonra tekrar Avusturya hizmetine girmiştir. — Yukarıki fıkralarda sırayla fethedildiklerini gördüğümüz kaleler de Szapolya'nın idaresindeki Macar krallığına ilhak edilmiştir).

30 Ağustos = 28 Muharrem, Cuma: Kanunî'nin kral Ferdinand'ı meydan muharebesine dâvet eden bir Nâme-i-Hümâyûn göndermesi.

(Bir mütâreke akdini istirham için Niş konağında Türk ordusuna gelip Belgrad konağından red cevabiyle geri çevrilen «Lamberg» ve «Nogarola» ismindeki Avusturya elçileri «Guns» muhâsarası esnasında ayni vazifeyle tekrar gelmişlerdir: İlk teşebbüsleri için 1532 = 938 vukuâtının «13 Haziran» ve «5 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bunların bu sefer hangi gün geldikleri ihtilâflıdır: Muhakkak olan nokta, bundan evvelki gibi bu ikinci ricalarının da reddedilmiş olmasıdır. Bu murahhaslar memleketlerine iade edilirken ellerine bir «Nâme-i-Hümâyûn» tevdi edilmiş ve kral Ferdinand'a hitâb eden bu nâmeye «Peçevî» nin naklettiği şu ağır sözler doldurulmuştur: «Bu kadar zaman erlik da'vâsın ider, merd-i meydânım dirsin Şimdiye değin haç kerredir ki üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden, ne de karındaşından nâm-u-nişan yok! Size saltanat ve erlik da'vâsı harâmdır! Askerinden, belki avretinden dakhî utanmaz mısın? Belki avretde gayret var, sende yokdur! Er isen meydana gelesin! Hak-Teâlâ Hazretinin takdîri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Beç sahrâsında üleşelim, reâya fukarâsı dakhî âsûde olsun! Yokhsa meydanı arslandan khâlî buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almağı erlik sayma! Bu kerre dakhî meydana gelmezsen avretler gibi iğ ve çıkrık alup dakhî pâdişahlık tâcın urunmıyasın ve erlik adını diline getürmiyesin!»
Bu müdhiş dâvetnâmeden Garp menbâlarında da bahsedilir Zaten «Peçevî» de bu bahsi «Kefere tarihlerinden» iktibas etmiştir. İşte bununla da sâbittir ki Kanunî'nin bu «Alaman seferi»nde tâkib ettiği hedef Viyana değildir, Avusturya arazisine girip düşman ölkesini yıkıp yakarak imparator Charles-Quint'le kral Ferdinand'ı bir meydan muharebesi kabulüne mecbur etmektir Yukarda 1532 = 938

vukuâtının «25 Nisan» fıkrasına da bakınız. Fakat bugüne kadar yirmi kale fethedildiği, Viyana havalisine kadar ilerliyen Türk ordusu Avusturya arazisinin mühim bir kısmını işgal ettiği, her tarafa Akıncı kolları sevkedilip bütün memleket dehşet içinde bırakıldığı ve Avusturya'nın askerî, siyasî ve iktisadi varlığı temelinden sarsıldığı halde, vatanlarıyla devletlerini sözle müdafaa için bir kaç yüz bin mevcudlu muazzam bir Katolik-Protestan ordusu hazırlıyan imparatorla kral bir türlü meydana çıkmak cür'etini gösteremiyor, Türk ordusu harb edecek bir kuvvet aradığı halde bulamıyor ve nihayet Sultan Süleyman vaktiyle şanlı babasının Çaldıran seferinde Şâh-İsmail'i bir meydan muharebesi kabulüne mecbur etmek için başvurduğu tedbire müracaat ederek Habsburg'ları korkaklıkla lekeliyen bir hakaretnâme yollayıp millî ve askerî şereflerine en ağır darbeleri indirmek suretiyle artık meydana çıkmak mecburiyetinde bırakmak istiyordu! Fakat Şâh-İsmail Çaldıran sahrâsında Yavuz Sultan Selim'e karşı meydana çıkmak mecburiyetinde bırakan hakaretler imparator Charles-Quint'le kardeşi Ferdinand üzerinde hiç bir te'sir hasıl edemedi: Bunlar İran şâhındaki Türk ruhundan mahrumdu! Onun için Kanunî'nin Yavuzca yazdığı nâmeye rağmen imparatorla kral bir türlü meydana çıkamadı: Kanunî'nin yukarda bir hülâsasını gördüğümüz hakaretnâmesini Yavuz'un Şâh-İsmail'le olan muhâberesiyle mukayese için 1514 = 920 vukuâtının «28 Nisan», «18 Temmuz» ve «5 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Kanunî'nin çarpışacak bir düşman ordusu bulamadığı için Avusturya'yı baştan başa bir kere daha tahrip ederek mevsim sonunda nihayet verdiği bu «Alaman» seferinin neticesini Habsburg ordusuyla karşılaşmaktan çekindiği için mecbur olduğu bir ric'at şeklinde göstermek istiyen Garp menbâları, Türk Padişahının ancak on yedi gün mukavemet edebilmiş olan Guns kalesinin uzun müdafaasından yılmış ve Habsburg ordusuyla çarpışmayı göze almamış olduğu hakkında hiç bir havsalaya sığmıyacak bir takım gülünç iddialarla doludur! Tabiî bu çocukça sözlerin hiç bir aslı faslı yoktur Çünkü her şeyden evvel bir kere Guns kalesi uzun bir müdafaa yapamamış ve çok şiddetli yağmurlar altında arazinin bataklık haline gelmesinden dolayı Türk ordusunun günlerce hareketsiz beklemek mecburiyetinde kalmış olmasından istifade ederek ancak on yedi gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur Bu kadarcık bir mukavemet, o zamana kadar Istanbul, Rodos, Belgrad vesaire gibi dünyanın en müstahkem kalelerini fethetmiş bir orduyu yıldıracak ve hattâ düşündürecek bir şey değildir! Kanunî'nin Habsburg ordusundan çekindiği hakkındaki tuhaf iddiâyı da gene Garp menbâlarının bahsettikleri hakaretnâmesiyle te'life hiç imkân yoktur: Avusturya'nın ortasına kadar gelip bir sürü kalelerini zaptettikten, her tarafa Akıncı kolları saldırdıktan ve Habsburg hükümdarlarının üstüste yaptıkları mütâreke tekliflerini reddettikten sonra onları meydan muharebesine dâvet eden ve o zamanki dünyanın en muntazam ve en cengâver ordusuna sahib olan muhteşem bir kahraman mütemadiyen meydan okuyup durduğu adamlarla karşılaşmaktan çekinmiş olduğunu iddiâ edebilmek için her şeyden evvel bir kere akıl ve mantıktan vazgeçmek lâzımdır. Zaten gene Garp menbâlarında imparator Charles-Quint'in de o kadar büyük hazırlıklarına rağmen Sultan Süleyman'la karşılaşmaktan çekindiği ve harekâtını hep ona göre idare ettiği umumiyetle itiraf edilen bir hakikattir. Bu sırada düşman kuvvetlerinin umumî vaziyeti şöyledir: Büyük bir orduyla tahkim edilen Viyana'nın müdafaası «Katzenstein» Baronu «Johann Katzianer»e tevdi edilmiştir: Hattâ Charles-Quint de kardeşi Ferdinand'la beraber icab ederse şehre kapanmak üzere yukarı Avusturya'da ve Viyana'nın 154 kilometre garbında bulunan «Linz» şehrinden buraya gelmiştir. Türk ordusunun o sırada bulunduğu «Guns» önlerinden Viyana'ya gitmesi için de arada bulunan ve çok müstahkem bir mevki olan «Neustadt» kalesini fethettikten sonra Viyana üzerine yürümesi ve orada da ikinci bir Viyana muhâsarasına teşebbüs etmesi lâzımdır! Halbuki bu sefer büyük muhâsara toplarıyla âletleri getirilmemiştir Kale muharebeleri yapmak için değil, Habsburg ordusuyla bir meydan muharebesine girişmek için gelmiş olan Kanunî işte bu vaziyet üzerine düşmanlarının kale müdafaasını vatan müdafaasına tercih ettiklerini anlamış ve artık Avusturya'yı boydanboya

tahrip ettirip nihayet Türk hâkimiyyetini kabul etmekten başka çare bulamıyacak bir hâle getirdikten sonra mevsim sonunda avdet etmiye karar vermiştir Türk ordusunun bundan sonra avdet tarihine kadar olan harekâtı hep işte bu plânla alâkalıdır. Bu harekât iki kısma ayrılır: Bir kısmı Akıncı kollarının muhtelif istikametlerde yaptıkları büyük akın hareketleri, biri de «İstirya = Strie» üzerine ordu kuvây-ı-külliyyesiyle yapılan tahrip hareketidir. Bu hareketler büyük bir maharet ve muvaffakıyyetle idare edilmiş, Avusturya için artık Türk hâkimiyyetini kabul etmekten başka çare bırakılmamış, bu memleketin umumî servetinden büyük bir kısmı ganîmet şeklinde Türkiye'ye nakledilmiş ve 30 bin esir alınmıştır: İmparatorla kral, ellerinde sayıca üstün kuvvetler bulunduğu halde er meydanına çıkmayışlarının cezasını işte böyle çekmişlerdir! — Bu seferde Kanunî'nin etrafa saldırdığı Akıncı Beylerinden bir ikisinin bâzı mevziî mukavemetlerde şehîd olmuş ve bilhassa bunlardan Kasım Beyin altın üstüne murassâ tulgasının cenazesinden alınabilmiş olmasını dillerine dolayan bâzı Garp menbâları hiç bir askerî kıymet ve ehemmiyeti olmıyan bu pek tabiî hâdiseleri Avusturyalılar hesabına birer muvaffakıyet gibi gösterirlerse de bu gibi safsatalar hıristiyanlık ve Türk düşmanlığı zihniyetlerinin her zaman görülen çocukça tezâhürlerinden başka birşey değildir: En büyük zaferlere en muvaffakıyetli seferlerde galiplerin de bir mikdar telefat vermesi pek tabiîdir; bütün Osmanlı akınlarında şehîd düşenler olmuştur ve olmaması kabil değildir Yalnız bunları muvaffakıyet gibi göstermenin ve bilhassa Hammer'in yaptığı gibi bir kasabanın beş yüz kişilik bir Akıncı koluna karşı tek bir kişi tarafından müdafaa edilip Türk Akıncılarının çil yavrusu gibi dağıtmış ve perişan edilmiş olduğu hakkında bir takım safsatalar kaydetmenin yalnız ilim zihniyetiyle değil, akıl ve mantıkla da hiç bir alâkası yoktur; bu gibi iddiâlar ancak kendikendini avutmak hissiyle izah edilebilir).

11 Eylül = 10 Safer, Çarşanba: Kanunî'nin «Gratz»da konaklaması.

(Osmanlı menbâlarında ordunun Gratz önlerine gelişi umumiyetle «11 Safer» tarihine müsâdif gösterilir ve sefer ruznâmesinde de bugünün bir «Çarşanba»ya tesadüf ettiğinden bahsedilir: Halbuki 11 Safer Çarşanba'ya değil, Perşembe'ye müsâdiftir; bu yanlışlık ruznâmede «Muharrem» ayının 30 gün yerine 29 gün hesab edilmiş, yâni Safer ayının bir gün evvel başlamış gibi gösterilmiş olmasından mütevellit olduğu için, burada o hatâ düzeltilerek 11 Eylül'e tesadüf eden 10 Safer Çarşanba tarihi esas ittihâz edilmiştir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Habsburg hükümdarlarının bir meydan muharebesi kabulüne cür'et edememelerinden dolayı Avusturya ölkesini baştanbaşa tahrib edip uzun zaman belini doğrultamıyacak bir hale getirmekten başka çare bulamıyan Sultan Süleyman her tarafa Akıncı kolları sevketmiş olduktan başka kendisi de ordusuyla beraber «İstirya = Styrie» eyâletine girmiş ve «Friedberg», «Kirchberg», «Hartberg» ve daha bir takım kalelerle şehirleri yıkıp yaktıktan sonra bâzı Osmanlı menbâlarında «Mura» denilen «Muhr/Mur» nehri üzerinde eyâlet merkezi olan «Gratz = Graç» önüne gelmiştir: Müstahkem mevkii, eski İstirya dukalarının şatosu, gotik katedrali, ticarî ehemmiyeti ve mühîm bir yekûn tutan nüfusuyla Avusturya'nın en mühim merkezlerinden olan bu şehir Viyana'nın 140 kilometre cenubugarbîsindedir. Kanunî'nin burasını fethettiği yahut yalnız dış şehri işgal edip kalenin mukavemet gösterdiği ve yahut şehirle kalenin teslim olduğu hakkında muhtelif rivayetlerle bâzı mahallî an'aneler varsa da, başta Hammer olmak üzere muahhar Garp müelliflerinden bâzıları bu rivayetlerin doğru olmadığına kanidir: Fakat «Jonquière»in Türk ordusunu burada bir muvaffakiyetsizliğe uğramış gibi göstermiye kalkışması kat'iyyen doğru değildir; çünkü ordu bu menzilde bir gece konakladıktan sonra ertesi gün yoluna devam etmiştir. — Her halde bu Gratz meselesi ayrıca tetkik edilmelidir).

12 Eylül = 11 Safer, Perşenbe: Türk ordusunun «Mur = Muhr» nehrinden köprüsüz geçmesi.

(Köprüsüz ve kayıksız yapılan bu çetin hareketin ancak «bir kaç âdem telef olarak» başarılabilmesi ve bilhassa ordu ağırlıklarının geçirilmesi çok büyük bir askerî muvaffakiyettir).

20 Eylül = 19 Safer, Cuma: Ordunun Drava nehrinden geçişi.

(16 Eylül = 15 Safer Pazartesi günü «Drau = Drava» sahiline varan ordu o günden itibaren dört günde bir köprü kurmuş, bugün asker geçmiye başlamış ve ertesi gün öğle vakti geçiş tamamlandığı için köprü yakılmıştır. — Bu muntazam hareket esnasında yol boylarına tesadüf eden Avusturya kaleleriyle kasabaları yıkılıp yakılmıştır).

21 Eylül = 20 Safer, Cumartesi: Andrea Doria'nın Osmanlı sahillerine ilk tecavuzu ve Koron kalesinin sukutu.

(Tarihin en büyük denizcisi ve Türk denizciliğinin şanlı piri Barbaros Hayrüddin merhumun en mühim rakibi sayılacak kadar şöhret bulan «Andrea Doria» milliyet itibariyle İtalyandır ve Milâdın on ikinci asrındanberi bir çok mühim şahsiyetler yetiştirmiş eski bir sülâle olan «Doria» ismindeki Ciniviz âilesine mensuptur. Milâdın 1468 tarihinde dünyaya gelen Andrea Doria 1560 tarihine kadar 92 sene yaşamıştır. Barbaros merhumun en kuvvetli doğum tarihi 871 = 1466 1467 senesine müsâdif bulunduğuna ve hattâ 873 = 1468 1469 tarihi de rivayet edilmiş olduğuna göre, on altıncı asrın bu iki büyük denizcisi aşağı yukarı yaşıt sayılabilir Her halde bu 1532 = 939 tarihinde Barbaros 65, Doria 64 yaşlarındadır. — Hayatı bin türlü mâcerâlarla geçen Andrea Doria renkten renge girmiş çok mütelevvin bir şahsiyettir Tarih sahnesinde daha on dokuz yaşında iken Papalık hizmetine girerek çıkmış olan bu büyük mâcerâcı daha sonra Napoli ve bir aralık da Fransa krallarının hizmetlerinde bulunduktan sonra bir aralık kendi hesabına korsanlık etmiş ve ondan sonra da Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'le Fransa kralı «Birinci François» arasındaki mücadele devrinde tekrar Fransız hizmetine girerek 1524 tarihinde bir imparatorluk donanmasını ve 1528 tarihinde de bir İspanyol filosunu mağlûb etmiş ve hattâ kendi vatanı olan Genova/Cenova'nın bile Fransız hâkimiyyetine düşmesinde mühim bir rol oynamıştır! Fakat gene o 1528 tarihinde Fransa kralıyla arası açılmış, hattâ kral o sırada Fransa nâmına Napoli şehrini denizden tazyik etmekte olan Doria'nın ustalıkla tevkifini emretmiş, fakat Amiral bu tertibattan vaktinde haberdar olduğu için mukabil tedbirler ittihâz edip kurtulmuş ve bir taraftan da Almanya imparatoru Charles-Quint'le münasebete girişerek bu sefer de Fransızlara karşı Almanların hizmetine girmiştir! İşte bu suretle Fransa hesabına Napoli'yi tazyik eden Andrea Doria nihayet Almanya hesabına Napoli'yi Fransızlardan kurtarmıya çalışmış ve hattâ evvelce Fransız hâkimiyyetine düşmesinde mühim bir rol oynadığı vatanının nihayet o hâkimiyyetten kurtulmasında da âmil olduğu için Cinivizliler arasında «Vatan babası» diye anılmıya başlamıştır! Her halde bu kıratta bir «Baba»nın pek şefkatli bir baba sayılması kolay değildir! Bu vaziyete göre, Kanunî Sultan Süleyman 1532 = 939 tarihinde Avusturya'nın «İstirya = Styrie» eyâletini yıkıp yakdığı sırada Andrea Doria dört senedir imparatorluk hizmetinde demektir ve Yunanistan'la Mora'nın garp ve cenup sahillerine saldırması işte bu sırada imparatorun emriyle yapılmış bir harekettir. — 123 gemiden mürekkep büyük bir donanma başında gelen Andrea Doria'nın ilk önce Mora'daki Modon kalesine taarruz ettiği halde burasının şiddetli müdafaasından dolayı çekilmek mecburiyetinde kaldığı ve işte bunun üzerine gene o cıvardaki Koron'a hücum ettiği rivayet edilir : Hem karadan, hem denizden iki yüz kadar topla döğülen kale duvarlarının yıkılması düşmanın karadan da umumî bir hücumunu te'min etmiş, bir

kaç yüz Türk muhâfızının mukavemeti bin beş yüz kadar İtalyan askerinin hayatına mal olmuş, fakat daha fazla mukavemet imkânı kalmadığı için Türkler âileleri ve eşyalariyle çekilmek şartiyle nihayet Koron kalesi denizden ve karadan saldıran çok üstün kuvvetlere teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır Bâzı Osmanlı menbâlarında bu teslimden dolayı Koron müdâfileri tenkid edilirse de, Garp menbâlarından anlaşıldığına göre muhâfızlar ancak mukavemet imkânları tükendikten sonra teslim olmuşlardır. — Koron'un sukutu için 22 Eylül = 21 Safer Pazar tarihi de rivayet edilir. — Andrea Doria bundan sonra Mora'nın şimaligarbî sahilinde Türklerin «Balyabardra / Balıbadra» dedikleri «Patras» ve Yunanistan'ın cenubugarbî sahilinde Türklerin «İnebahtı» dedikleri «Lepanto» limanlarını da zaptedip muhâfız kıt'alar koyduktan sonra Kapdan-ı-Deryâ Kemankeş-Ahmed Paşa kumandasında seksen gemiden mürekkep bir Osmanlı donanmasının denize açılmış olduğunu haber alarak çekilip gitmiştir! Türk ordusunun Avusturya seferiyle meşgul olmasından ve muhâfızlarının azlığından istifade edilerek birer baskınla zaptedilen bu kalelerden İnebahtı ile Koron İkinci Bâyezid devrinde fethedilmiştir 1499 = 905 vukuâtının «30 Ağustos» ve 1500 = 906 vukuâtının «16 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Kanunî ile Habsburg hanedanı arasındaki büyük mücadele devrinde üç Türk kalesinin sukutuyla neticelenen bu deniz baskınlarının tarihî ehemmiyeti, kara muharebelerinden sonra deniz muharebelerinin de başlamasına vesile teşkil etmiş olmasında gösterilebilir. Bundan sonra bu Akdeniz mücadelesinde Kanunî'yi Barbaros, Charles-Quint imparatorluğunu Andrea Doria temsil edecektir Esasen bu iki denizci arasındaki mücadele bu tarihten evvel başlamış ve imparatorun teşvikiyle Barbaros'un Afrika'daki Şerşel limanına muvaffakiyetsiz bir baskın yapan Andrea Doria Barbaros'la temasa gelmemek için o müdhiş rakîbinden daima kaçmıştır! Zaten Doria'nın baskını Barbaros'un orada bulunmadığı bir zamana tesadüf ettirilmiş, Barbaros Doria'nın peşine düşmüş, Doria Barbaros'dan mütemadiyen kaçmış ve kaçınmıştır! İmparatorluk amiralinin bu seferki Koron baskını da Şerşel baskınından farksızdır Şerşel'de Barbaros'un bulunmamasından istifade etmek istediği halde müdhiş bir hezimete uğrıyan Andrea Doria, Koron baskınında da Türk ordusunun Avusturya seferiyle meşgul olmasından istifade etmiştir! Bu vaziyette Doria göze görünmek istemiyen bir fırsat avcısı demektir! Kanunî'nin baştanbaşa tahrib ettirdiği Avusturya'dan İstanbul'a dönmesinde mevsimin ilerlemiş olması kadar işte bu vaziyetin de te'siri olduğu ve Koron cür'etkârlığını yapan Andrea Doria'yı Barbaros'la te'dib ederek karadan sonra denizde de rakîpsiz kalmak istediği muhakkaktır).

12 Teşrinievvel = 12 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada ordu yoklaması yapılmış ve beş gece kalındıktan sonra altıncı güne tesadüf eden 18 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel Cuma günü İstanbul'a doğru yola devam edilmiştir).

3 Teşrinisâni = 4 Rebî'ül-âhir, Pazar : Ordunun Sofya'ya muvâsalatı.

(Şiddetli bir kar fırtınasından dolayı burada iki gece kalınıp üçüncü güne tesadüf eden 5 Teşrinisâni = 6 Rebî'ül-âhir Salı günü yola devam edilmiştir).

8 Teşrinisâni = 9 Rebî'ül-âhir, Cuma: Ordunun Filibe'ye muvâsalatı.

(Burada bir gece kalınıp Divan kurularak askerî ve siyasî meseleler gözden geçirildikten sonra ertesi gün hareket edilmiştir).

12 Teşrinisânî = 13 Rebî'ül-âhir, Salı: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Avusturya tehlikesini izale eden muzaffer Padişahı bütün Edirne ahalisi is-

tikbal etmiş ve şehir baştan başa donanmıştır. — Sultan Süleyman Edirne sarayında beş gece kaldıktan sonra altıncı güne tesadüf eden 17 Teşrinisâni = 18 Rebi'ül-âhir Pazar günü Istanbul'a hareket etmiştir. — Eski Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumun vefatı Kanunî'nin işte bu sefer Edirne'de bulunduğu zamana tesadüf etmektedir! Aşağıki fıkraya bakınız).

13 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir, Çarşanba: Türk ordusuna Orta-Avrupa kapılarını açan ve Türk donanmasına Akdeniz hâkimiyyetini hazırlıyan eski Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa merhumun hazin ölümü.

(Bu büyük Vezirin muhterem şahsiyeti ve Türk tarihinin daimâ şükranla yâd edeceği parlak hizmetleri için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız. — Yavuz Sultan Selim'in son ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk Vezir-i-a'zamı Pîrî-Mehmet Paşa merhum bu iki büyük Padişah devrinde 1518 = 924 senesi 25 Kânunusâni = 13 Muharrem Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe kadar fâsılasız olarak 5 sene, 5 ay, 4 gün Vezâret-i-uzmâ makamında kalmış ve Çaldıran, Belgrad ve Rodos seferlerinde başlıca âmil olarak ve bir taraftan da donanmayı takviye ve denizciliği inkişaf ettirerek Türklüğe unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur. İlmi, fazlı, temiz ve yüksek ahlâkı ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman gibi bir Padişaha bile hürmet ve tâzim telkin edecek derecelerdeki vekariyle bütün milletin emniyet ve itimâdını kazanmış olan bu şanlı Vezir Anadolu'nun eski bir Türk âilesine mensuptur ve takriben 870 = 1465 — 1466 tarihinde Amasya'da dünyaya gelmiş olduğu için bu 939 = 1532 tarihinde vefat ettiği zaman takriben 66 67 yaşlarındadır; bu vaziyete göre 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününe tesadüf eden azlinden bu 1532 = 939 senesi 13 Teşrinisâni = 14 Rebî'ül-âhir Çarşanba günü vefatına kadar 9 sene, 4 ay, 16 gün mâzul yaşamış demektir. Pargalı bir devşirme olan Makbûl-İbrahim Paşa'nın Vezir-i-a'zam olabilmesi için azledilmiş olan Pîrî Paşa'nın on seneye yakın süren bu mâzuliyet devri kendisinden ziyade devlet için bir mahrûmiyyet sayılabilir. — İki yüz bin akça ile tekaüd edilmiş olan Pîrî-Mehmet Paşa Silivri'deki çiftliğine çekilip ömrünün sonuna kadar orada yaşamış ve Istanbul'a ancak resmî düğünlerle büyük alaylara dâvet edildikçe gelmiş ve bâzı seferlerde de Istanbul muhâfızlığına tâyin edilmiştir. — Pîrî Paşa'nın ölümü bâzı rivayetlere göre müdhiş bir facia şeklindedir; Osman-zâde Tâib bu faciayı şöyle anlatır:

«Ferzend-i nâ-pesendi Edirne Kadısı Mehmet Efendi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın mevâid-i arkubiyye ile firibine firîfte olup ma'cûnuna zehr ta'biye itmeğin...»

Bu izahata göre Pîrî-Mehmet Paşa'yı Sadâret makamında halefi olan Pargalı Frenk-İbrahim zehirletmiş ve bu mülevves devşirmeye ondan da mülevves olması lâzım gelen Edirne Kadısı Mehmet Efendi âlet olmuştur: Frenk-İbrahim'in bir takım parlak vaitlerle kandırıp o müdhiş cinayete âlet ittihâz ettiği bu Edirne Kadısı Mehmet Efendi Pîrî-Mehmet Paşa'nın oğludur Bu suretle Frenk-İbrahim her halde bu sıralarda sarsılmış olduğunu hissettiği mevkiini takviye için mubârek bir babanın mel'un bir oğlundan istifade etmiş demektir! Tabiî Kanunî'nin bu gizli cinayetten haberdar olmadığı muhakkaktır: Belki de sonradan haber almış ve Frenk-İbrahim'in idâmında bu iğrenç cinayetinin de te'siri olmuştur. Baba katili olan Edirne Kadısı Molla Mehmed Efendi'nin bu katmerli cinayetten istifade etmesine imkân bırakmıyan âkibeti de pek fecî olmuştur; Nişancı-zâde o hâin evlâda çok lâyık olan bu elîm âkıbeti şöyle anlatır

«Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa hâtıriyçün pederini ma'zûl iken zehirleyüp ba'dehu gayret-i Hak irişüp kadîmden şürb-i araka mübtelâ olmağın kış gicesi ocak kenarında libâsı tutuşup mestâne uyanup hayretle arak destisin su sanup üstüne dökmeğin yağ dökülmüş gibi alevlenüp içinde helâk oldu»!

Her halde Mehmet Efendinin bu âkibeti İlâhî bir adaletin hiç unutulmıyacak

bir tecellisi demektir. — Şiirde «Remzî» mahlasını kullanan Pîrî-Mehmet Paşa'nın müretteb bir divançesi olduğu rivayet edilir: Bizim görebildiğimiz bir kaç şiirinden kuvvetli bir divan şairi olduğu anlaşılmaktadır; meselâ şu iki beyit edebî şahsiyeti hakkında fikir vermek için zikredilenlerdendir:

Zâhidi hasret-i mey şöyle zaîf eyledi kim
Elde tesbîh-ü-asâsı salevât ile yürür
Remziyâ kaddine benzer nice serv ola ki ol
Salınur şîveler ile harekât ile yürür

Pîrî Paşa merhumun Frenk-İbrahim tarafından tertib edilmiş bir cinayete kurban gitmesi, İstanbul'un fethindenberi devşirmelerin Türk devlet adamlarına karşı irtikâb ettikleri cinayetler silsilesine en fecîinin inzimâmı demektir: Bundan evvelki mühim cinayetler için 1481 = 886 vukuâtının İkinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci ve sonuncu fıkralarına bakınız. — Pîrî Paşa'nın mezarı Silivri'dedir).

21 Teşrinisâni = 22 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: Kanunî'nin Alaman = Alman seferinden İstanbul'a avdeti.

(17 Teşrinisâni = 18 Rebî'ül-âhir Pazar günü Edirne'den yola çıkan Sultan Süleyman hareketinin beşinci günü İstanbul'a gelmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Alaman seferi» denilen bu büyük sefer 1532 = 938 senesi 25 Nisan = 19 Ramazan Perşenbe gününden bugüne kadar tam 6 ay 26 gün sürmüştür. — Kanunî'nin bu seferi, bâzı muahhar Garp menbâlarında iddiâ edildiği gibi netice itibariyle bir tahrip hareketinden ibaret kalmış değildir: Macaristan'ın garbında ve Avusturya'nın cenubuşarkîsinde bir çok kaleler fethedilmiş olduktan başka, Avusturya'nın ezilmesi bu düşman devleti askerî ve iktisadî bakımlardan o kadar zayıf düşürmüştür ki nihayet Osmanlı hâkimiyyetini kabul etmekten başka çare bulamamıştır: Aşağıda 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasına bakınız. Hattâ Kanunî'nin artık Garb'ı bırakıp Şark'a teveccüh edebilmesi de ancak bu büyük seferin te'min edebildiği bir imkân demektir: Yukarda bu sene vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

22 Teşrinisâni = 23 Rebî'ül-âhir, Cuma: İstanbul'da zafer şenliği.

(Alman seferinin Avusturya tehlikesini bertaraf etmiş olmasından dolayı payıtahtın bugünden itibaren beş gün beş gece donatılıp şenlikler yapılması emredilmiş, çarşılarla bedesten geceleri açık bulundurulmuş, ahali sabahlara kadar eğlenmiş, ziyafetler ve eğlenceler tertib edilmiş ve Sutan Süleyman Vezir-i-a'zamiyle beraber tebdil gezerek şehir ve bedesten donanmasını seyretmiştir. — Bu beş günlük donanma 26 Teşrinisâni = 27 Rebî'ül-âhir Salı günü akşam üstü nihayet bulmuştur).

Osmanlı - Lehistan ittifakı.

(Bir rivayete göre Kanunî'nin Alman seferinden avdeti esnasında ve diger bir rivayete göre de İstanbul'a döndükten sonra Lehistan kralı «Birinci Sigismond» dan «Pierre Opalinski» isminde bir elçi gelip bu tarihten 33 sene evvel İkinci Bâyezid devrinde akdedilmiş olan sulh esaslarının tecdit ve tevsiini istemiştir: 1499 = 904 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Türklerle Polonyalılar arasında ilk ittifak işte bunun üzerine akdedilmiştir: Birinci Süleyman ve Birinci Sigismond'la oğullarının saltanat devirlerine şamil olmak üzere akdedilen bu muahede esaslarına göre Türkiye Kırım Hanlığı ile Boğdan voyvodalığı tarafından Lehistan hudutlarına tecavüz edilmemesini ve bir harb halinde Lehistan krallığına yardım edilmesini taahhüd etmiş ve buna mukabil Lehistan krallığı

da Türkiye'nin düşmanlarıyla hiç bir zaman ittifak etmemek ve onlara doğrudan doğruya veyahut bilvâsıta hiç bir yardımda bulunmamak taahhütlerini kabul etmiştir. — Bu muâhede Osmanlı himâyesinde bulunan Macaristan krallığının da Lehistan tarafından emniyet ve masuniyyetini te'min etmiş demektir Çünkü 1526 = 932 Mohaç seferinde telef olan son müstakil Macar kralı «Louis/İkinci Lajos» işte bu Lehistan kralı «Birinci Sigismond»un yeğenidir ve hattâ Türklere karşı amcasından istimdad edip o muharebede bir mıkdar yardım bile almış, fakat Türk zaferinden sonra Macar tacı yüzünden Szapolya ile Ferdinand arasında çıkan büyük mücadelede Lehistan kralı tamamiyle bîtaraf kalarak Türklerle dostluk te'sisine çalışmıştır Bu seferki ittifak işte o mâkul siyasetin neticesidir).

1533 = 939

10 Kânunusâni = 13 Cumâda-l-âhire, Cuma: Avusturya'dan sulh istemek için Istanbul'a bir elçi gelmesi.

(9 Kânunusâni = 12 Cumâda-l-âhire Perşenbe tarihi de rivayet edilir. — Bu elçi Kanunî'nin son seferinde «Guns» kalesini ancak 17 gün müdafaa edebildikten sonra Türklere teslim etmiş olan «Jurischitz» in büyük kardeşidir 1532 = 939 vukuâtının «10 ve 28 Ağustos» fıkralarına bakınız; ismi «Jerôme de Zara»dır. On iki atlıdan ibaret bir maiyyetle gelen bu mağlûp devlet mümessili çok sönük ve soğuk kabul edilmiştir).

12 Kânunusâni = 15 Cumâda-l-âhire, Pazar: Avusturya elçisinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabulü.

(Bugün Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından kabul edilen Avusturya murahhası kat'î bir sulh akdetmek için geldiğini arzedip Kanunî'nin huzuruna kabul edilmesi için Paşa'nın delâletini rica etmiş ve bu ricası kabul edilmiştir: Zaten bu elçi daha memleketinden hareket etmeden evvel Avusturya hükûmeti Türkiye'nin müsâdesini almış ve Kanunî de İran seferi tasavvurundan dolayı Avusturya meselesinin artık halline karar vermiştir).

14 Kânunusâni = 17 Cumâda-l-âhire, Salı: Huzura kabul edilen Avusturya elçisinin sulh istemesine mukabil yalnız mütârekeye muvafakat edilmesi.

(Kral Ferdinand'ı temsil eden «Jerôme de Zara» bugün huzura kabul edilip sulh istemek için geldiğini arzetmiş, fakat Kanunî şimdilik yalnız bir mütârekeye muvafakat edebileceğini ve sulhun ancak Avusturya tarafından Türk hâkimiyyeti resmen kabul edilmek, «Gran» kalesinin anahtarları tâbiiyyet delili olarak kendisine gönderilmek ve Macaristan üzerindeki verâset iddiâlarından da vazgeçilmek şartıyla imzalanacak bir muâhede ile akdedilebileceğini tebliğ etmiştir. — Avusturya'nın itâat ve inkiyâdına delil olarak anahtarları istenen «Gran» kalesi birinci Viyana seferi esnâsında Türk ordusu tarafından işgal edilmiş olan kalelerdendir: 1529 = 936 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu mütâreke Padişah namına kral Ferdinand'a bir çavuş gönderilerek bildirilmiş olduğu gibi Avusturya elçisi tarafından da memleketinin valileriyle kumandanlarına ve bilhassa Amiral Andrea Doria'ya derhal tebliğ edilmiştir Tabiî bu vaziyet, Kanunî'nin son seferinde büsbütün sarsılan Avusturya'nın nihayet Türk kuvvet ve kudretine boyun eğmesi demektir: Yukarda 1532 = 939 vukuâtının «21 Teşrinisâni» fıkrasına da bakınız).

22 Haziran = 29 Zülka'de, Pazar: Türk hâkimiyyetini kabul eden Avusturya ile sulh akdi.

(Yukarıki fıkrada bir sulh müzakeresine mukaddime olarak Avusturyalılara bahşedildiğini gördüğümüz mütâreke haberi Viyana'ya varır varmaz kral Ferdinand Istanbul'da bulunan Jérôme de Zara ile beraber sulhün akdine çalışmak üzere «Cornelius-Dupplicius Schepper» isminde bir murahhasla Kanunî'nin itâat alâmeti olarak gönderilmesini emrettiği «Gran» kalesi anahtarlarını derhal yola çıkarmıştır. Kral Ferdinand'dan başka onun kızkardeşi ve Mohaç muharebesinde telef olan son müstakil Macar kralı İkinci Lajos'un karısı olan kraliçe Maria'yı da temsil ettiği rivayet edilen bu murahhas, imparatorla kralın birer nâmesini de getirmiştir Bu nâmelerde pazarlık zihniyetiyle hareket edildiği için, imparator Macaristan'ın kardeşine iâdesini iltimas ediyor ve kral da bu iltimas kabul edildiği takdirde Amiral Adrea Doria'nın son zamanlarda zabtettiği «Koron» kalesinin Türkiye'ye iâdesi hususunda imparator nezdinde delâlette bulunacağından bahsediyordu: Koron meselesi için yukarda 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Istanbul'da Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ile Avusturya murahhasları arasında uzun bir müzakere cereyan etmiş, yedi celse akdedilmiş, bu celselerde mağlûb Avusturya murahhaslarının hâlâ yüksekten atıp tutmalarına karşı hakiki vaziyetleri çok acı ve sert sözlerle ifade edilmiş, Türkiyenin sulhe tâlip ve muhtac olmadığı ve eger kendileri sulh istiyorlarsa her şeyden evvel Macaristan üzerindeki esassız iddiâlarından vazgeçmeleri lâzımgeldiği anlatılmış, Koron şehrinin iâdesi için kralın delâletine ihtiyac olmadığı ve Türk ordusunun istediği zaman cebren istirdâd edeceği tebliğ edilmiş ve netice itibariyle imparatorla kralın mektuplarındaki taleblerin hepsi reddedilerek kral Ferdinand için sancak Beyleri bile kendisinden daha zîkudret olan Sultan Süleyman'ın metbûiyyetini kabul etmekten başka çıkar yol olmadığı en kat'î ve en sarîh ifâdelerle anlatılmıştır. Bu müzakerelerin cereyan ettiği celselere gelen Avusturya murahhasları, muhteşem sedirinde kendilerini oturduğu yerden hiç kımıldamıyarak huzuruna kabul eden Vezir-i-a'zam'ın her sefer eteklerini öpüp ayakta durmuşlar ve ancak oturmalarına müsâade buyrulduğu zaman oturabilmişlerdir! — İmparatorluk sıfatı kabul edilmiyen Charles-Quint'in vaziyeti ayrı tutulmak ve o da sulh akdetmek istediği takdirde doğrudan doğruya kendi nâmına ayrıca murahhaslar gönderip başının çaresine bakmak şartıyla Avusturya meselesi Almanya meselesinden tamamiyle ayrıldıktan sonra, kral Ferdinand'ı temsil eden Avusturya murahhaslarına kabul ettirilen sulh esasları şöyle sıralanabilir:

1 — Kral Ferdinand Osmanlı imparatorunu baba ve metbû bilecek ve ancak «kardeş» diye hitâb ettiği Vezir-i-a'zam'la müsâvi sayılacaktır;

2 — İşte bu vaziyetin neticesi olarak kral Ferdinand Osmanlı ölkesine kendi arazisi gibi riâyet edecek ve Padişah da Avusturya'yı kendi ölkesi ve tebaasını da kendi tebaası bilecektir;

3 — Kral Ferdinand Macaristan üzerindeki verâset iddiâlarından vazgeçmiş ve yalnız Macaristan'ın şimaligarbîsiyle garbında fi'len hâkim olduğu şerit gibi arazi kendisine bırakılmıştır;

4 — İşte bundan dolayı Osmanlı himâyesindeki Macar kralı Szapolya ile kral Ferdinand arasında Osmanlı mümessillerinin nezâreti altında bir hudut hattı çekilecek ve bu hudut Türkiye tarafından ayrıca tasvib edildikten sonra mûteber olabilecektir;

5 — Eski Macar kraliçesi ve kral Ferdinand'ın kızkardeşi Maria'nın kocasından vâris olduğu mâlikâne maîşetine medâr olarak merhameten kendisine ihsan edilecektir.

6 — Bu sulh ahkâmı muvakkat değil, daîmidir.

Son Alman seferinin en mühim semeresi olan bu muahedenin akdi, Türkiye'nin Avrupa siyasetindeki nüfuzu bakımından çok büyük bir muvaffakıyettir: Bu suretle Macaristan meselesi halledildikten başka Avusturya üzerinden gelen

Alman tehlikesi de önlenmiş ve bilhassa Avrupa'nın garbında Türk himâyesine iltica etmiş olan Fransa'dan sonra Avusturya'nın da Türk hâkimiyyetini kabul etmesi Charles-Quint'in Avrupa imparatorluğu hülyasını altüst etmiştir. Kanunî'nin bu vaziyeti bile ancak İran seferi projesinden dolayı kabul ettiği rivayet edilir).

23 Haziran = 30 Zülka'de, Pazartesi: Sulh akdi üzerine Avusturya murahhaslarının huzura kabulü.

(Avusturya murahhasları «Jerôme de Zara» ile «Cornelius-Dupplicius Schepper»in sulh akdi münasebetiyle bugün huzura kabul merâsiminde Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa da bulunmuş, elçiler Padişahın eteklerini öpüp ayakta durmuş, ilkönce «Cornelius» söze başlayıp kral Ferdinand'ın Türkiye'de «biraderi İbrahim Paşa» tarafından temsil edilmesine müsâade buyurulmasını istirhâm etmiş ve ondan sonra da «Jerôme» söze başlıyarak Türk padişahının «oğlu» olmakla iftihar eden kral Ferdinand'ın şanlı babasıyla daima münasebet ve muhâberede kusur etmiyeceğinden ve eger müsâde buyurulursa Istanbul'a bir Konsolos da göndereceğinden bahsetmiştir. Kanunî bu sözlere cevaben Ferdinand'ın artık Osmanlı ölkesini kendi babasının mülkü sayabileceğinden ve bilmukabele kendisinin de Avusturya'yı artık kendi toprağı bildiğinden bahsetmiş ve Avusturya devletine daimî bir sulh ihsan ettiğini ve bu sulhun Avusturya tarafından ihlâl edilmedikçe muteber olacağını söylemek tenezzülünde bulunmuştur. Ondan sonra da Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa «Biraderi Ferdinand»ın bütün düşmanlarına karşı daimâ himâye edileceğinden bahsetmiş ve merâsime nihayet verilmiştir. — Ertesi gün İbrahim Paşa sarayına davet edilen Avusturya murahhasları sulh muâhedesinin bir suretini istemişlerse de:

— Bizim âdetimiz böyledir!

diye bu ricalarının reddedildiği rivayet edilir! Tabiî Avusturya devleti böyle bir sulhu şerefiyle istiklâli pahasına elde edebilmiş ve Hammer'in dediği gibi bu tarihten itibaren kral Ferdinand artık bir Osmanlı Veziri derecesine inmiştir).

1533 = 940

21 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir, Salı: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Istanbul'dan Şark seferine hareketi.

(Buraya kadar gözden geçirdiğimiz Macaristan ve Avusturya seferlerinin yukarıki fıkralarda gördüğümüz sulh muahedeleriyle sona erip Garp vaziyetinin emniyet altına alınması, Kanunî'nin cülûsundanberi tasavvur ettiği halde imkân bulamadığı Şark seferini artık kolayca mümkin kılacak bir vaziyet hasıl etmiştir. Bu Şark seferinin hedefi İran Safavî devletidir ve bu sırada İran tahtında Safavîlerin İkinci hükümdarı ve meşhur Şâh-İsmail'in oğlu «Birinci Tahmâsb» bulunmaktadır Çaldıran vak'asındanberi Osmanlılarla Safavîler arasında sulh akdedilmemiş olduğu için Birinci Tahmâsb 1524 = 930 tarihinde tahta çıkdığı zaman cülûsunu Kanunî'ye bildirmemiş ve hattâ bundan dolayı Sultan Süleyman yeni Şâha bir tehditnâme gönderip «an-karîb diyâr-ı Şarka» teveccüh edeceğinden bahsetmiştir : 1526 = 932 vukuâtının «23 Nisan» fıkrasına da bakınız. Bu tehditnâme tarihinden itibaren dokuz sene geçtiği halde Kanunî Garp seferleri yüzünden bir türlü Şark'a teveccüh edememiştir: Fakat şimdi Avusturya sulhu artık bu eski tehdidin îkaına en müsait fırsat demektir; bununla beraber böyle bir fırsat bir taraftan da Garb'ın bir müddet için Türk istilâsından kurtulup toparlanmasına meydan vermek gibi büyük bir mahzura da yol açmıştır : Zaten Kanunî'nin dokuz sene evvelki tehditnâmesini alan Birinci Tahmâsb o zamanki Macar krallığı ve Almanya imparatorluğuyla münasebete girişip Osmanlılara karşı elbirliği teklif etmiş, her ne kadar bu teklif resmî bir ittifak şeklini

alamamışsa da Safavîler Habsburgların ve bilmukabele Habsburglar da Safavîlerin Osmanlılarla uğraşmasından pek çok istifade etmişlerdir; hattâ bundan dolayı Papanın Türkler aleyhinde bâzı tekliflerde bulunmak üzere Charles-Quint nezdine elçilikle gönderdiği «Polo» isminde bir Kardinalin Avrupa hıristıyanlığını Türk istilâsından ancak Birinci Tahmâsb'ın kurtarmış olduğundan bahsettiği ve Charles-Quint'in de Tahmâsb'ı Osmanlılara karşı teşvik etmiş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Herhalde Kanunî devrinde Osmanlı istilâsını Orta-Avrupa'da durduran en mühim sebeplerden biri de geopolitik zaruretlerin doğurduğu bu Şark ve Garp cephelerinin arayerdeki istilâ kuvvetini sırayla hırpalamış olmasında gösterilebilir. — Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Şark seferine çıkmasında bu tarihî ve siyasî vaziyetten başka bir takım âcil sebepler de vardır Safavî valilerinden iki kişinin Osmanlılara ve Osmanlı tâbiiyyetinde bulunan bir Emirin de Safavîlere iltihakı çok karışık bir vaziyet hâsıl etmiştir. Safavî valilerinden Osmanlı imparatorluğuna iltihak veyahut iltica edenler «Halîfet-ül-Hulefâ» ünvanını taşıyan Bağdad Valisi «Zülfikar-Han»la Azerbaycan Valisi «Ulama-Han»dır: Bunlardan Muslu/Musullu aşîretine mensub olan Zülfikar-Han Bağdad'da hutba ile sikkeyi Kanunî nâmına çevirmiş ve hattâ şehrin anahtarlarını da Istanbul'a gönderip itâat ve iltihakını arzederek asker istemişse de kendisine yardım gönderilmeden evvel Bağdad üzerine yürüyen Birinci Tahmâsb 1529 = 935 yaz mevsiminde şehri muhâsara ederken Zülfikar-Han'ın maiyyetinden bâzılarını ve hattâ bir rivayete göre de kardeşlerini elde ederek bir gece yatağında kafasını kestirip Bağdad'ı bu âsi validen kurtarmış, yerine Tekeli Muhammed-Han isminde başka bir vali tâyin etmiş ve bu vaziyet o senenin 29 Temmuz = 23 Zülka'de Perşenbe günü Sultan Süleyman'a birinci Viyana muhâsarasına giderken yolda arzedilmiştir O zamandanberi dört sene geçtiği halde mukabil bir hareket olamaması Garp seferlerinin tekerrür edip durmasındandır. Bundan başka bir de Osmanlı menbâlarının «Ulama Paşa» dedikleri Azerbaycan valisinin ilticası meselesi vardır: Esasen Anadolu'nun Teke Sipahilerinden olan «Ulama-Han» İkinci Bâyezid devrindeki «Şâh-kulu» isyanına iştirâk ettikten sonra İran'a iltica edip Azerbaycan valiliğine kadar yükselmiş ve nihayet Birinci Tahmâsb ile arası açılarak 1531 = 937 tarihinde Istanbul'a gelip Kanunî'ye dehâlet etmiştir: «Şâh-kulu» isyanı için 1511 = 917 vukuâtının «9 Nisan» fıkrasına bakınız. Buna mukabil, Yavuz devrindenberi Osmanlı hâkimiyyetinde bulunan Bitlis Kürd Emîri «Dördüncü Şeref-Han» da Osmanlı tâbiiyyetinden ayrılıp İran himâyesine iltica etmiştir: Şeref-Han'ın Yavuz devrinde itaât ve inkiyâdı için 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylûl» fıkrasına bakınız. İşte bu vaziyet üzerine Bitlis Beylerbeyliği Osmanlı menbâlarının «Ulama Paşa» dedikleri sâbık Azerbaycan valisine tevcih edilip Diyarbekir, Karaman, Dulgadır ve Amasya Beylerbeyleri de Bitlis'in fethinde askerleriyle kendisine yardım etmiye memur edilmişlerse de, Ulama Paşa şehri muhâsara ederken Şeref-Han İran'dan aldığı yardım kuvvetleriyle yetişip 1532 = 938 tarihinde Ulama'yı ric'ata mecbur etmiştir. Bu suretle yukarda gördüğümüz Bağdad muvaffakiyetsizliğinden sonra Bitlis teşebbüsü de muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş ve Osmanlı ordularının Garp cephesindeki meşguliyetlerinden istifade eden Birinci Tahmâsb iki mühim muvaffakiyet kazanmış demektir: 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasında gördüğümüz Osmanlı-Avusturya sulhünün akdi nihayet işte bu Şark meselesinin halline imkân vermiş ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ilk tedbirlerin derhal ittihâzını ve bilhassa Bitlis'in işgaline memur edilerek Kanunî'nin hareketinden evvel yola çıkarılmıştır: Paşanın hareketi, Osmanlı-Avusturya sulhunun akdinden 3 ay, 28 gün sonradır. — İbrahim Paşa daha Konya'ya varmadan evvel «Çınarlı» konağında iken Bitlis'den müjdeciler gelip Ulama Paşa'nın bir zafernâmesiyle Bitlis civarında nihayet mağlûb edilen «Dördüncü Şeref-Han»ın kesik başını getirmişlerdir. Bu suretle Bitlis şehri tekrar Osmanlı hâkimiyyetine girmiş, fakat bu vaziyet üzerine Kürdleri memnun etmek siyasetine ehemmiyet veren İbrahim Paşa Ulama'nın Bitlis Beylerbeyliğine nihayet verip mağlûp ve maktul Şeref-Han'ın oğlu «Üçüncü Şemsüddin»i babasının yerine tâyin etmiştir Bu zarurî tedbir üzerine

Beylerbeyliğinden mahrum kalan Ulama Paşa'ya daha mühim bir eyâlet va'dedilmiş ve o sırada mevsim ilerlemiş olduğu için Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ordusuyla beraber Suriye'ye doğru gidip 27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Haleb'e vâsıl olarak kış mevsimini geçirmek üzere şehre yerleşmiştir. İbrahim Paşa'nın esasen Istanbul'dan doğru Haleb'e gidip vaziyeti oradan idare etmek üzere yola çıkmış olduğu hakkında da bir rivayet vardır).

27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Barbaros'un Istanbul'a gelişi.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'e vardığı gün Türk denizciliğinin şanlı piri ve Cezâyir hükümdarı Barbaros Hayrüddin de Akdeniz milletlerini dehşet içinde bırakan donanmasıyla Istanbul'a gelmiştir. — «Sultan Hayrüddin Hızır» ın doğum tarihi, ailesi, milliyet ve memleketi için 1466 — 1467 = 871 vukuâtına, Yavuz'la ilk münasebeti için 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına, Yavuz devrinde Osmanlı devletine inkıyâdı için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına, Amiral Andrea Doria'nın Türk sahillerine ilk taarruzunda Kanunî'nin ona karşı Barbaros'tan istifade etmiye karar vermesi için 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına ve o büyük kahramanımızın bu tarihten 13 sene sonra irtihâli için de 1546 = 953 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Barbaros Hayrüddin'in Istanbul'a gelişi Kanunî'nin dâvetinden dolayıdır: Bu dâvetin sebebi, 1532 = 939 tarihinde ve Kanunî'nin Alman seferi esnasında imparator Charles-Quint'in emriyle imparatorluk amirali meşhur Andrea Doria'nın Yunanistan'la Mora'daki Türk limanlarından İnebahtı = Lepanto, Patras ve Koron kalelerini ânî bir baskınla zaptetmiş olmasıdır; bu baskın, Almanya imparatorluğuna karşı karadaki mücadelelerden sonra deniz mücadelesinin de başlamasına sebeb olmuş ve Sultan Süleyman işte bundan dolayı Sinan-Çavuş'la Barbaros'a bir «Hatt-ı Şerîf» gönderip:

— İspanya'ya sefer murâdumdur; bir yarar âdemi yerine koyup gelesün; eger muhâfazaya kaadir kimse yoğ ise i'lâm idesün!

şeklinde bir emir vermiştir. — Cezâyir'i tahkim edip sonradan «Paşa» rütbesini alan Hasan Ağa ismindeki evlâtlığını ve bir rivayete göre de Ramazan-Çelebi isminde bir kumandanını muhâfız bırakan Barbaros muhtelif rivayetlere nazaran 44, 40 ve hattâ 20, 19 veyahut 18 gemiden mürekkep bir filo ile Cezâyir limanından şimalişarkîye hareket edip Sardinya ve Elba adalariyle Genova sahillerini yıkıp yaktıktan ve bir hayli ganîmet ve esir aldıktan sonra cenubuşarkîye doğru inerek İtalya ile Sicilya adasının arasındaki Messina boğazının açıklarında ve Messinalıların gözleri önünde 18 gemiden mürekkep bir düşman filosunu mağlûp edip hepsini yakmış ve ondan sonra da Andrea Doria'nın Mora sahillerinden kaçıp Preveze limanına iltica ettiğini haber alarak üzerine yürümüşse de bu hareketten telâşa düşen Doria büyük bir sür'atle Adriyatik denizine doğru kaçarak Brindisi limanına iltica etmek mecburiyetinde kalmıştır! Bu vaziyet üzerine Barbaros Andrea'nın tâkibine 25 gemi göndermiş, bu Türk filosu düşman donanmasından geri kalan yedi gemiye hücum edip beşini kaçırmış ve ikisini de zaptetmiştir. — Barbaros bu muvaffakiytli akın hareketinden sonra Zanta adasının önünden geçip cenuba doğru yoluna devam ederek Navarin limanında Kapdan-ı-Deryâ Kemankeş-Ahmed Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasiyle birleşmiş, bu münasebetle Osmanlı donanması Cezâyir'in şanlı Türk Sultanını selâmlamış ve ondan sonra da iki donanma bir arada Çanakkale boğazından geçerek İstanbul limanına gelmiştir. — Akdeniz milletleriyle devletlerini yıllardanberi dehşet içinde titreten büyük Türk kahramanının şerefine donanmış payıtahta gelişi Istanbul tarihinin unutulmaz günlerinden sayılır Sahillere yığılan Istanbulluların yüreklerinden kopan alkış tufanları, karadan ve denizden atılan topların gümbürtüleri ve Mehter takımlarının selâm havaları birbirine karışırken en meşhur Türk kapdanlarından 18 19 kahramanla karaya çıkan muhterem Barbaros halkın tükenmez duâlarıyla minnet ve şükran tezâhürleri içinde At-meydanı'nda ikametine tahsis

edilen Kemankeş-Ahmed Paşa sarayına ve bir rivayete göre Tersânede hazırlanan daireye inmiştir Bu iki rivayeti, Barbaros'un At-meydanı'ndaki saraya ve maiyyetindeki kahramanların da Tersâne'ye müsâfir edilmiş olmak ihtimaliyle te'lif etmek de kabildir. — Barbaros Hayrüddin bu sefer Istanbul'a çok mühim bir şahsiyet getirmiştir Bu adam Tunus'da saltanat süren «Beni-Hafs» hanedanından «Er-Reşîd» isminde bir prenstir ve o sırada Tunus hükümdarı olan ve «Mûlây-Hasan» diye şöhret bulan «Ebu-Abdullah Hasan»ın kardeşidir. Zâlim ve sefîh bir hükümdar olan Mûlây Hasan 1525 = 932 tarihinde babası «Beşinci Muhammed»in yerine tahta çıktığı zaman 22 yahut 34 veyahut 45 kardeşinin hepsini öldürmüş ve ancak işte bu «Reşîd» aşîretlere iltica edip canını kurtarmıştır Zâlim ve ahlâksız kardeşinin müslüman Türklere karşı Almanya imparatorluğuna istinâd etmesine mukabil Türk himâyesini te'min etmek istiyen bu prens de nihayet Cezâyir'e gelip Barbaros'a iltica etmiş olduğu için, Tunus meselesinde kendisinden istifade edilmek üzere bu sefer Istanbul'a getirilmiş ve Kanunî'ye âdetâ bir ölke serveti değerinde hediyeler getirmiştir; şanlı Gazi'nin zafer ganîmetlerinden olan bu canlı ve cansız hediyeler şöyle sıralanır : En önde altın kupalarla gümüş sürâhiler taşıyan 200 seçme esir, bunların arkasından altın torbaları taşıyan ve muhtelif Avrupa milletlerinden esir alınan 30 asilzâde, daha sonra altın ve gümüş para torbaları taşıyan 200 genç köle, ondan sonra boyunlarında kıymetli gerdanlıklar parlıyan ve omuzlarında sırmalı kumaşlar taşıyan 200 esir çocuk, bunların arkasından altın ve gümüş tepsiler taşıyan ve Avrupa milletlerinin en güzel kızlarıyla kadınlarından seçilen 200 esîre, daha arkada ipekli kumaş denkleri taşıyan 100 deve ve en arkada zincirlerle bağlı her türlü Afrika hayvanları geçirilmiştir).

28 Kânunuevvel = 11 Cumâda-l-âhire, Pazar: Barbaros'un huzura kabulü ve Haleb seyahati meselesi.

(Bu münasebetle fevkalâde merâsim yapılmış, Haleb'de bulunan Vezir-i-a'zam'dan mâadâ bütün Vüzerâ, Ulemâ ve Ümerâ bu merâsime dâvet edilmiş ve Türk denizciliğinin en şanlı kahramanı en muhteşem Osmanlı Padişahının huzuruna maiyyet erkânını teşkil eden on sekiz kaptanla beraber girmiştir : Akdenizin bu şanlı kahramanları Kanunî'nin elini öpmüşler ve muhteşem hil'atlerle taltif edilmişlerdir. — Barbaros, Yavuz devrindenberi Osmanlı hâkimiyyetinde bulunan Cezâyir Sultanlığının anavatana doğrudan doğruya ilhakını rica etmek büyüklüğünü göstermiş, Sultan Süleyman memnuniyetle kabul etmiş ve bu suretle bir Osmanlı eyâleti hâline gelen Cezâyir beylerbeyliğine gene Barbaros'u tâyin ettiğinden bahsederek pek çok teveccüh ve iltifatta bulunmuş ve Almanya imparatorluğuna karşı açılacak deniz seferinden bahsederek Barbaros'tan Andrea Doria hakkındaki fikrini sormuştur; Padişahın bu sualine şanlı Gazi'nin

— Her tarafta arıyorum; ben yaklaştıkça o kaçıyor!

gibi bir cevap verdiği rivayet edilir. — Vezir-i-a'zam'ın Haleb'de bulunması çok tuhaf bir vaziyet hâsıl etmiştir : Bir taraftan saltanatla hükûmet işlerinin ayrılığından bir taraftan da İbrahim Paşa'nın hükûmet reisliğinden başka «Serasker» sıfatiyle Başkumandan vaziyetinde bulunmasından dolayı gerek Cezâyir Beylerbeyliğinin Barbaros'a resmen tevcihi, gerek Akdeniz seferine ait askerî tâlimâtın tesbiti onun salâhiyeti dahilindedir : İşte bundan dolayı İbrahim Paşa'nın Padişaha mürâcaatla Barbaros'un kendisiyle temas edip bu meseleleri halletmek üzere Haleb'e gönderilmesini istediğinden ve bir rivayete göre de Kanunî'nin kendiliğinden buna lüzum göstermiş olduğundan bahsedilir : Barbaros'un Haleb'e hareketi bir rivayete göre Kânunuevvel içinde olduğuna ve Sultan Süleyman'la bugünkü mülâkatı da 28 Kânunuevvel Pazar gününe müsâdif bulunduğuna nazaran, ay sonuna kadar geçen üç gün içinde hareket etmiş olması lâzımgelir. Yirmi iki gün sürdüğünden bahsedilen bu Haleb seyahati umumiyetle bir kara yolculuğu şeklinde gösterilirse de, Barbaros'un Istan-

bul'dan Şam-Trablus'una kadar denizden gitmiş ve sonra karadan atla dönmüş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; Haleb'de Vezir-i-a'zam tarafından çok muhteşem merâsimle karşılanan Akdeniz kahramanı şerefine iki gün şenlikler ve ziyafetler tertib edilmiş, Cezâyir Beylerbeyliği resmen tevcih olunmuş ve açılacak sefer hakkında da müzakereler cereyan etmiştir: İlk iş olarak Osmanlı donanmasının yeni gemiler inşâsıyle takviye edilmesine karar verilmiş olduğu Barbaros'un İstanbul'a avdetinden itibaren bu işle meşgul olmasından anlaşılmaktadır. — Barbaros'un Cezâyir Beylerbeyliğine ilâveten Deryâ Kapdanlığına tâyini için aşağıda 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkrasına bakınız).

1534 = 940

19 Mart = 4 Ramazan, Perşenbe: Vâlide-Sultan'ın ölümü.

(Yavuz Sultan Selim'in güzelliğiyle meşhur karısı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın anası olan Hafsa-Hatun kocasının türbesi civarına defnedilmiş ve üzerine ayrı bir türbe yapılmıştır. — Osmanlı sarayında kadın entrikaları ve kadınlar saltanatı bu Hatunun ölümünden sonra başlamıştır. — Hafsa-Hatun için 1495 = 900 vukuâtının «27 Nisan» fıkrasına da bakınız).

2 Nisan = 18 Ramazan, Perşenbe: Koron kalesinin istirdâdı.

(Mora sahilindeki Koron kalesi Kanunî'nin Alman seferi esnasında imparatorluk amirali Andrea Doria tarafından zaptedilmiştir: 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyet üzerine Mora Beyliğine tâyin edilen eski Semendire Beyi Yahyâ Paşa-zâde Gazi Mehmet Bey kaleyi bir ay kadar muhâsara ettikten sonra daha fazla mukavemet edemiyeceklerini anlıyan mahsurlarla müzakereye girişip canlarına dokunulmamak ve çıkıp gitmelerine müsâade edilmek şartiyle kaleyi teslim almıştır. — Koron kalesi 1 sene, 6 ay, 11 gün düşman işgalinde kalmıştır).

6 Nisan = 22 Ramazan, Pazartesi: Cezâyir Beylerbeyi Barbaros Hayrüddin Paşa'ya Kapdan-ı-Deryâlık tevcihi.

(Deryâ Kapdanlarına ayni zamanda Cezâyir Beylerbeyliğinin tevcihi işte bu tarihten itibaren âdet olmuştur: Bu tarihten evvelki Kapdan Paşalar yalnız Gelibolu sancak beyi vaziyetindedir. Fakat bu meselenin tarihinde ihtilâf vardır: Barbaros'un Kapdan-ı-Deryâ olması bir rivayete göre bundan iki buçuk sene sonra 1536 - 1537 = 943 tarihine müsâdiftir; fakat bir taraftan umumiyetle bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihten bahsedilmesi ve bir taraftan da Paşa'nın Haleb seyahatinden İstanbul'a döner dönmez Tersâneye yerleşip yeni bir filo inşâsiyle meşgul olması Deryâ Kapdanlığını işte bu tarihten itibaren der'uhde ettiğine delâlet etmektedir: Barbaros'un Cezâyir ölkesini Osmanlı imparatorluğuna bağışlayıp millî birlik nâmına hükümdarlıktan vazgeçerek Osmanlı Beylerbeyliğini kabul etmesi ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'dan tâlimat almıya bile tenezzül etmek büyüklüğünü göstererek yaptığı Haleb seyahati için yukarda 1533 = 940 vukuâtının «28 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Bu tarihten itibaren İstanbul Tersânesinin ehemmiyeti büsbütün artmış, Gelibolu tersânesi eski ehemmiyetini biraz daha kaybetmiş ve eskiden Deryâ Kapdanlarına mahsus olan Gelibolu sancak Beyliği artık Kapdan-ı-Deryâ Kethudalarına verilmiye başlamıştır. — İstanbul Tersânesinin Osmanlı bahriyesine merkez ittihâzı için 1515 = 921 vukuâtının dokuzuncu fıkrasına bakınız).

16 Nisan = 2 Şevvâl, Perşenbe: Şeyh-ül-İslâm İbni-Kemal'in ölümü.

(Osmanlı devrinin ve hattâ bütün İslâm tarihinin en büyük âlimlerinden olan Kemal-Paşa-zâde Şemsüddin Ahmed Efendi ümerâdan Süleyman Bey'in

oğludur: İlkönce babası Süleyman Bey'le dedesi Kemal Paşa gibi askerliğe intisâb edip İkinci Bâyezid'in muhtelif seferlerinde yararlıklar göstermiş ve rivayete nazaran nihayet bir gün teşrifatta ulemânın ümerâya takaddüm ettiğini görerek askerlikten istifâ edip İlmiyye mesleğine girmiştir. O devrin en büyük âlimlerinden çok kuvvetli bir tahsil gördükten sonra büyük zekâsı ve temiz ahlâkiyle yeni mesleğinde mühim bir şahsiyyet hâline gelen ve «Kemal-Paşa-zâde» lâkabiyle şöhret bulan Şemsüddin Ahmed Çelebi muhtelif müderrisliklerde, Edirne Kadılığında ve nihayet Kadı-askerlikte bulunmuş ve 932 = 1525 — 1526 tarihinde meşhur Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendi'nin vefatı üzerine Meşihat makamına getirilmiştir O zaman bu makam en büyük âlimlere «kayd-i-hayât» ile tevcih edilmekte olduğu için, büyük selefi gibi bu şanlı âlim de ölünceye kadar sekiz sene Şeyh-ül-İslâmlık etmiştir. — İlmiyle iktidarının büyüklüğünden dolayı «Müfti-s-sakaleyn» ünvaniyle anılan İbni-Kemâl'in üç yüze yakın eseri vardır: Bu külliyatın bir kısmı muhtelif mevzûlara ait risâlelerden ibaret olmakla beraber kitap şeklindeki eserleri de büyük bir yekûn tutacak kadar çoktur; tefsîre, hadîse, fıkha, tarihe, edebiyata, lisaniyata ve lûgate aid olan bu eserlerinden 36 sı İkdam neşriyâtı içinde ve bir kısmı da Beyrut'da neşredilmiştir; çok mühim bir menbâ olan Osmanlı tarihinin de bir an evvel neşri lâzımdır. İlim tarihimizde olduğu kadar edebiyat tarihimizde de mühim bir mevki işgal eden İbni-Kemâl'in divanından başka on bin beyitlik «Yusuf ve Züleyhâ»sı da mevzûa ait manzum romanların en güzellerindendir. Şiirlerinin en meşhuru Yavuz Sultan Selim için yazdığı mersiyedir; bu zarif mersiyenin:

Şems-i asr idi asrda şemsin
Zılli memdûd olur zamânı kasîr

beyti âdetâ bir darbımesel gibi yayılmıştır. — Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken İbni-Kemal'in atının ayağından sıçrıyan çamurlara bulanmış kaftanını sırtından çıkarıp öldüğü zaman sandukasının üstüne örtülmesini vasiyet etmiş ve bu şerefli vasiyet yerine getirilip çamurlu kaftan sandukaya örtülmüştür: 1517 = 923 vukuâtının «13 Eylül» fıkrasına bakınız. — İbni-Kemâl Tokatlıdır: Tahsili Edirne'de olduğu için bâzı menbâlarda Edirneli gösterilir. — Mezarı Edirne-kapı hâricindeki Emîr-Buhârî tekyesi civarındadır).

14 Mayıs = 1 Zülka'de, Perşenbe: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'den Diyarbekir'e gelişi.

(Diyarbekir vilâyet merkezinin eski ismi «Âmid» dir: Vilâyet isminin şehir ismi şeklinde kullanılmasından dolayı «Âmid» ismi gittikçe unutulmuştur. — 1533 = 940 senesi 27 Kânunuevvel = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Haleb'e vâsıl olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Osmanlı menbâlarında umumiyetle ilk baharda, yâni Nisan içinde Haleb'den Diyarbekir'e hareket etmiş gösterilir: Bununla beraber 20 Zülkâ'de = 2 Haziran Salı günü yola çıkdığı hakkında da bir rivayet varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. 940 = 1533 — 1534 kış mevsiminin mühim bir kısmını Haleb'de geçirmiş olan İbrahim Paşa, üç buçuk ay kadar süren bu müddeti askerî hazırlıklar ve siyasî teşebbüslerle geçirmiştir: Bu siyasî faaliyetin ilk neticeleri Paşa'nın henüz Haleb'de bulunduğu sıralarda elde edilmiye başlamış, Yavuz devrinden sonra Osmanlı nüfuzundan sıyrılıp İran hâkimiyyetine giren Türk ve Kürt Beylerini gizli vaitler, zımnî tehditler ve çok bol ihsanlarla elde etmiye muvaffak olan İbrahim Paşa en kuvvetli rivayete göre henüz Haleb'de iken Âdilcevaz, Erciş ve Ahlat kalelerinin anahtarlarını almıştır. — İbrahim Paşa'nın Diyarbekir'de ne kadar kalmış olduğunda ihtilâf vardır: Muhtelif menbâlarda bu müddet 40, 42 ve 50 gün gösterilirse de vukuâtın cereyanına nazaran bir aydan fazla kalmamış olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbekir'de Anadolu askerleriyle ordusunu takviye ve son hazırlıklarını ikmal etmiş olan İbrahim Paşa'nın ilk fikri Mûsul üzerinden Bağdad'a inib orayı fethetmek maksadıyla izah edilir: Fakat bu sırada araya bir takım entri-

kalar karışması üzerine bu ilk fikirden vazgeçilip doğrudan doğruya İran üzerine hareket edilerek Safavîlerin ilk payıtahtı olan Tebriz'in fethi Bağdad fethine takdîm edilmiştir. Bu meselenin sebebi Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'yla Baş-Defterdar, yâni Mâliye Nâzırı İskender-Çelebi arasındaki rekabet ve husumetle izah edilir: Rivayete nazaran İskender-Çelebi o zamanki devlet adamlarının en zenginidir ve Makbûl-İbrahim Paşa'nın tantana ve ihtişâmını bile gölgede bırakan bir debdebe ve dârâtı vardır: Meselâ İbrahim Paşa'nın sırmalı üsküflerle süslü köleleri ancak dört yüz kadar olduğu halde, İskender-Çelebi'nin tepeden tırnağa kadar sırmalar içinde gözleri kamaştıran altı yüz ve ayrıca altı bin iki yüz kölesi olduğundan bahsedilir! Hattâ Baş-Defterdar'ın bin iki yüz atlıdan mürekkep bir maiyyet alayı bulunduğu hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır! Vezir-i-a'zamla Baş-Defterdar arasındaki ilk ihtilâf, işte bu sefer hazırlıkları yapılırken İbrahim Paşa İskender-Çelebi'ye haber göndererek bu muhteşem maiyyet alayından yüz on kişinin kendisine bağışlanmasını istediği halde Çelebi'nin ancak otuz kişi göndermesiyle başlamıştır! Fazla olarak İskender-Çelebi Padişahın teveccüh ve itimadına da mazhar olduğu için bu seferde Ser-asker Kethudalığına tâyin edilmiş ve hattâ bir rivayete göre Sultan Süleyman İbrahim Paşa'ya Çelebi'nin sözünden çıkmamasını emretmiştir! Tabiî böyle bir vaziyet, İbrahim Paşa'nın üzerinde bir nevi vesâyet demektir. Haleb'den itibaren araya bir takım entrikacılar da karışmıştır: Bunlardan biri «Arap ve Acem Defterdarı» denilen ve İskender-Çelebi'nin mevkiine göz diken Suriye Defterdarı Nakkaş-Ali Bey, biri de evvelce Safavîlerin Azerbaycan valisi iken Osmanlılara iltica edip Bitlis Beylerbeyliğine tâyin edilip İran'a tâbi olan bu şehrin fethine muvaffak olduktan sonra bir takım siyasî sebeblerle başka bir vazifeye tâyin edilmek üzere İbrahim Paşa tarafından azledilmiş olan Ulama Paşa'dır: Yukarda 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız. Bunların birincisi İskender-Çelebi'ye rekabet ettiği için İbrahim Paşa'ya, ikincisi de Paşa'nın gadrine uğradığı için İskender-Çelebi'ye hulûl etmiştir. İşte bu suretle teşekkül eden iki partiden birincisi, yâni İbrahim Paşa-Ali Bey tarafı müdhiş bir iftira tertib ederek bir gece ordu içinde bir gürültü çıkarıp Defterdarın Hazine develerini yağma ettirmiye kalkıştığını iddiâ ederek Çelebi'nin adamlarından otuz kişiyi haksız yere idâm ettirmiş ve buna mukabil İskeder-Ulama partisi de rivayete nazaran Vezir-i-a'zam'ı askerî bir muvaffakiyetsizliğe sürükliyerek mahvetmiye karar vermiştir: Bağdad yerine Tebriz üzerine gidilmesi işte bu gizli karar üzerine İskender-Çelebi ile Ulama Paşa'nın Vezir-i-a'zamı kandırmış olmalarından mütevellit gösterilir. Hammer'in de iltizâm ettiği bu rivayete göre Baş-Defterdar İran şâhının o sırada payıtahtından ayrılıp Horasan taraflarına gitmiş olmasından istifade edilerek payıtahtının kolayca zaptolunabileceğinden bahsetmiş ve işte bu suretle Vezir-i-a'zam'ı Tebriz fatihliğine imrendirerek tehlikeli bir mâceraya sevketmiştir: İran'ın en mühim kuvvetleri bu taraflarda bulunduktan başka, kış mevsiminin Diyarbekir'de geçirilmesini istiyen Padişahın henüz İstanbul'dan hareket etmemiş olması ve fazla olarak Tebriz işgal edildikten sonra Azerbaycan'ın muhtelif taraflarını tutmak için eldeki kuvvetleri etrafa dağıtarak zayıflatmak mecburiyeti tabiî bir takım tehlikeli vaziyetler ihdâs edebilir; bununla beraber İskender-Çelebi'nin böyle bir teklifi ihânet maksadiyle yapmış olmak ihtimalini kat'î surette tevsik ve isbât etmek kabil değildir: Çünkü şâhın o sırada hakikaten payıtahtından ayrılmış olduğu, bunun bir fırsat teşkil ettiği ve Tebriz'in de işte o fırsattan istifade edilerek kolayca işgal edildiği muhakkak olduğu gibi, ondan sonra uğranılan zâyiâtın da her şeyden evvel Vezir-i-a'zam'ın tedbirsizliğinden mütevellit olduğu ve Sultan Süleyman İran'a geldiği zaman İbrahim Paşa'nın mes'ûliyyeti rakîbine yükliyecek sözler söylediği de muhtelif menbâların ittifakiyle sâbittir. Her halde böyle bir vaziyette İskender-Çelebi'yi kat'î surette itham etmek doğru olamıyacağı gibi, Çelebi'nin telkinine kapılarak aldanmış olmak da İbrahim Paşa'nın Başkumandanlık mes'uliyyetini izâle edecek bir sebeb değildir. — İbrahim Paşa'nın Azerbaycan seferindeki hatâları için aşağıda 1534=941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

11 Haziran = 29 Zülka'de, Perşenbe: Altıncı «Sefer-i Hümâyûn» : Irâkayn seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Osmanlı menbâlarında umumiyetle 28 Zülkâ'de tarihinden bahsedilirse de doğru olmadığı anlaşılmaktadır; çünkü sefer ruznâmesinde 28 Zülkâ'de Haziran'ın 11 inci Perşenbe gününe müsâdif gösterilir; Halbuki o sene Haziran'ın 11 inci Perşenbe günü Zülka'de ayının 28 inci değil, 29 uncu gününe müsâdiftir. — Kanunî'nin bu meşhur seferi Osmanlı menbâlarında «Irâkayn seferi» ismiyle anılır; Arapçada «İki Irak» mânâsına gelen «Irâkayn» dan maksat «Irak-ı-Arab» denilen Bağdad havalisiyle İran'ın «Irâk-ı-Acem» denilen şimaligarbîsidir. — Kanunî'nin bu seferi 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran» fıkrasında gördüğümüz Avusturya sulhünden itibaren takarrur etmiş ve hattâ Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ilk tedbirlerin ittihâzı ve icab eden kalelerin bir an evvel işgali maksadıyla önden gönderilmiştir. Bâzı Osmanlı menbâlarında Padişahın İran'da bir takım müşkil vaziyetlerle karşılaşan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından gösterilen lüzum üzerine ve bilhassa askerin:

— Şâha karşı Şâh gerek!

şeklindeki dedikodusundan dolayı yola çıktığından bahsedilirse de doğru değildir : Çünkü Sultan Süleyman o İran hâdiselerinden evvel yola çıkmıştır. İbrahim Paşa'nın Azerbaycan'a girdikten sonra Padişaha mürâcaatı, Horasan'dan avdet eden İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın büyük bir ordu başında yaklaşmakta olduğu hakkındaki haberlerden telâşa düşerek Efendisinin hareketini tesrî ettirmek içindir).

14 Haziran = 2 Zülhicce, Pazar: Kanunî'nin Üsküdar'dan hareketi.

(Sultan Süleyman bugün ordusuyla Üsküdar'dan Maltepe konağına gitmiştir).

23 Haziran = 11 Zülhicce, Salı : Van fethi.

(Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Haleb'de ve ondan sonra da Diyarbekir'de bir takım siyasî teşebbüslere girişerek ve İran'a tâbi kale kumandanlarını elde ederek bâzı müstahkem mevkilerin Osmanlılara teslimini te'mine çalışmış olduğundan ve ezcümle Âdilcevaz, Erciş ve Ahlat kalelerinin işte bu suretle teslim alındığından yukarda bu sene vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasında bahsetmiştik. Gene ayni siyasetin neticesi olarak Van ve Avnik kaleleri de bugün teslim olmuştur. — Âmid'den Azerbaycan seferine çıkmış olan Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Van ve Avnik kalelerinin anahtarlarını bugün veyahut ertesi gün «Han-Suvar-Beg/Suvarig» konağında almış, Van muhâfızlığına tâyin ettiği Suriye Beylerbeyi Husrev Paşa'yı derhal yola çıkarmış ve Sultan Süleyman'a da müjdeciler göndermiştir).

24 Haziran = 12 Zülhicce, Çarşanba: Şarkî-Anadolu'da muhtelif kaleler teslim alınması.

(Anahtarları Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya getirilen bu kalelerin en mühimleri Bâyezıd, Pasin, Oltu, Vastan, Siyavan/Sivan ve Aktamar mevkileridir).

1 Temmuz = 19 Zülhicce, Çarşanba: Kanunî'nin Kütahya'ya muvâsalatı.

(Sultan Süleyman burada dört gece kalıp 5 Temmuz = 23 Zülhicce Pazar gününe tesâdüf eden beşinci gün hareket etmiştir).

11 Temmuz = 29 Zülhicce, Cumartesi: Sa'd-âbâd ovasında Tebrizlilerin İbrahim Paşa'ya itâat ve inkiyâdı.

(Sa'd-âbâd Tebriz civarındadır: İbrahim Paşa ordusu bugün burada konakladığı sırada Tebriz ahalisinin mümessilleri gelip Safavî payıtahtının itâat ve inkiyâdını arzetmek suretiyle teslim olmuşlar ve şehri yağma ve tahripten kurtarmışlardır).

1534 = 941

13 Temmuz = 1 Muharrem, Pazartesi: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Tebriz'e girişi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Tebriz mümessilleri iki gün evvel Sa'd-âbâd ordugâhına gelib itâatlarını arzetmiş oldukları için İbrahim Paşa bugün muhteşem bir alayla Safavîlerin payıtahtına girmiştir. Bu suretle Tebriz şehri Osmanlılar tarafından ikinci defa işgal edilmiş demektir; bu büyük şehrin ilk işgali Yavuz devrindedir: 1514 = 920 vukuâtının «6 Eylül» fıkrasına bakınız. İki işgal arasındaki fâsıla da 20 senedir. — İbrahim Paşa Tebriz'in idaresi için bir kadı ile muhtelif memurlar tâyin etmiş ve Safavî payıtahtı o zamanki Osmanlı adaletiyle idare intizamı sâyesinde hiç bir sarsıntıya uğramamıştır: Hattâ ordu Sa'd-âbâd konağında kalmıştır. — Bu sırada Kanunî de Akşehir konağındadır ve Van kalesiyle diğer müstahkem mevkilerin işgali müjdesini işte orada almıştır. — Yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, İbrahim Paşa'nın bu Azerbaycan seferinde bir takım tedbirsizlikleri olmuş ve bunlar hem bir çok telefâta, hem ordudan kuvvet ayrılarak kuvây-ı-külliyenin zayıflamasına sebeb olmuştur. Paşa'nın başlıca hatâları şu iki tedbirsizlikte gösterilir:
1 — Tebriz şehrini daimî surette itâat altında tutmak istiyen İbrahim Paşa, bu şehrin cenubunda Çingiz-Han neslinden ve İran'ın İlhânî hükümdarlarından meşhur Gazan-Han'ın «Şenb-i Gazâ» denilen türbesi civarında bir kale yaptırmış, bu kalenin inşâsı için bir çok ağır masraflara girdikten sonra da hareket halinde bulunmak için gelmiş olan ordusundan bin kişi ayırıp bir takım ümerâ ile kale muhâfazasına memur ederek ordu mevcudunu zayıflatmıştır.
2 — Bir «Kızılbaş ocağı» sayılan «Kızılca-dağ» yaylasına on bin kişilik bir kuvvet sevkeden İbrahim Paşa bu kuvvetin hemen kâmilen telef olmasına sebep olmuştur: Rivayete nazaran gerek Tebriz muhâfazası için yukarıki maddede bahsi geçen lüzumsuz kalenin inşâsı, gerek bu Kızılca-dağ teşebbüsü İbrahim Paşa'nın düşmanı olan Baş-Defterdar İskender-Çelebi ile Vezir-i-a'zam'a karşı müttefiki olan Ulama Paşa'nın telkinleriyle olmuştur: İbrahim Paşa ile İskender-Çelebi arasındaki rekabet ve husumet için yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. Çelebi ile Ulama'nın bu zararlı telkinlerinden maksadları İbrahim Paşa'yı muvaffakiyetsizliğe uğratarak gözden düşürüp mevkiini sarsmak arzusuyla izah edilir. Hattâ rivayete nazaran Kızılca-dağ seferine Ulama Paşa kumanda etmiş ve evvelce Safavîlerin Azerbaycan valiliğinde bulunmuş olduğu için arazi hakkındaki mâlûmatından istifade ederek maiyyetindeki askeri dar bir boğaza sokup kendisi dışarıda kalarak hepsini kırdırmıştır! Fakat bütün bu ihânet rivayetlerinin Sultan Süleyman Azerbaycan'a geldiği zaman İbrahim Paşa'nın kabahati düşmanlarına yüklemek için söylediği sözlerden galat olmak ihtimali de vardır: Çünkü Osmanlılara bu kadar ihânet etmiş olan Ulama Paşa'nın öyle bir hareketten sonra artık bir daha geri dönmemesi lâzımgeldiği halde, bilâkis derhal avdet etmiş ve hattâ Azerbaycan valiliğine bile tâyin edilmiştir! Her halde İbrahim Paşa'nın Azerbaycan'da çok tedbirsizlik ettiği ve işin başında Kanunî Sultan Süleyman mevcud olmadıkça vaziyeti idare edebilecek kuvvette bir şahsiyet olmadığı muhakkaktır. Hattâ İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın bu sırada bir ordu başında Azerbay-

can'a doğru ilerlemesi bile İbrahim Paşa'nın işte bu tedbirsizlikleriyle izah edilir. Bu vaziyetten telâşa düşen Paşa'nın Sultan Süleyman'a müstâcel bir arîza göndererek hareketini tâcil etmesi istirhamında bulunduğu ve bir taraftan da asker arasında Ser-asker Paşa aleyhine dedikodular başladığı bile rivayet edilir; hattâ bu halden çok bunalmış olan İbrahim Paşa'nın:

— Aceb Şâh üzerümüze basup düşmeden Saâdetlü Pâdişâha irişmek ve asker-i İslâma kavuşmak müyesser ola mı?

diye «Hâfız» divânından tefe'ül ettiği hakkında bile bir rivayet vardır! Bununla beraber İbrahim Paşa Kızılca-dağ mâcerâsında kaybettiği on bin kişilik kuvveti siyasî tedbirlerle bir dereceye kadar telâfi etmiye muvaffak olmamış değildir: «Muzaffer-Sultan», «Muzaffer-Han», «Muzaffer-Şâh» ve «Melik-i-Muzaffer» gibi ünvanlarla meşhur olan Gîlân Ham «Dûbâc» işte bu sırada itâatini arzetmiş, hattâ on bin kişilik ordusunun emre âmâde olduğunu bildirmiş ve «Muzaffer-Sultan» Reşt şehrini merkez ittihâz ederek Gilân'ın bir kısmında hükûmet süren «İshâkıyye» hanedanındandır: 1517 = 923 tarihinde Şâh-İsmail'e itâat ettiği için ondan işte bu «Muzaffer-Sultan» ünvanını almış ve nihayet Kanunî'nin «Irâkayn» seferinde kuvvetli tarafa temâyül ederek Osmanlı ordusuna iltihak etmiştir. İşte bu vaziyet üzerine Tebriz'den hareket eden İbrahim Paşa İran şâhının taarruz ihtimaline karşı Ûcân yaylasına gidip orada mevzi almıştır. — Aslını unutacak kadar şımarmış olan Pargalı İbrahim Paşa'nın bu seferindeki şımarıklıklarından biri de emirlerini dellâllarla orduya ilân ettirdikçe:

— Ser'asker-Sultan emridür!

dedirterek kendikendine bir «Sultanlık» ünvanı takınmış olmasıdır! Hattâ bu ünvanı «Evâmir ve ahkâma» da yazdırmıştır! Devşirme Paşa'nın bu cür'etine sebep olarak İran şâhının ümerâsına «Han» ve «Sultan» gibi ünvanlar tevcih etmesine karşı kendisinin «Paşalık» ünvanı pek sönük kaldığından bahseden dalkavuklarının telkinlerine kapılmış olduğundan ve hattâ kuvvetli bir rivayete göre de saltanat hulyâlarına kapıldığından bahsedilir! Dellâlların kullandıkları «Ser'asker-Sultan» ünvanına, açıkça itirâz eden yegâne şahsiyet, İbrahim Paşa'nın düşmanı olan Baş-Defterdar İskender-Çelebi'dir: Hattâ Çelebi'nin dellâllara:
— «Ser'asker-Sultan» demeyin, «Serasker Hazretleri» deyin!
şeklinde bir emir verdiği için İbrahim Paşa'nın Çelebi'ye düşman olduğu bile rivayet edilir! Bununla beraber İbrahim Paşa kendikendine tevcih ettiği bu «Sultan» ünvanını Kanunî geldikten sonra da kullanacak kadar küstahlığı ileri götürmekten çekinmemiş ve hattâ bu cüretkârlık müstahak olduğu âkıbetin en mühim sebeblerinden olmuştur: 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. — Tebriz'in bu ikinci işgali için 6 Ağustos = 25 Muharrem Perşenbe tarihi de rivayet edilir).

20 Temmuz = 8 Muharrem, Pazartesi: Kanunî'nin Konya'ya muvâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadüf eden 22 Temmuz = 10 Muharrem Çarşanba günü hareket etmiştir: Ordunun Konya'ya geldiği gün Şarkî-Anadolu'da teslim alınan kalelerden bir kısmının anahtarları gelmiş ve ertesi gün Sultan Süleyman Mevlâna'nın türbesini ziyaret edip şerefine yapılan bir Mevlevî âyîninde bulunmuştur).

31 Temmuz = 19 Muharrem, Cuma: Sultan Süleyman'ın Kayseri'ye muvâsalatı.

(Kanunî Kayseri'de iki gece kalıp 2 Ağustos = 21 Muharrem Pazar günü yola devam etmiştir).

1 Ağustos = 20 Muharrem, Cumartesi: Barbaros'un Tunus seferine hareketi.

(Akdeniz'de Türk hâkimiyyetini te'min için açılacak büyük sefer plânını Istanbul'da Sultan Süleyman ve Haleb'de Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ile tesbit ettikten sonra Tersâneye yerleşen şanlı Barbaros kendi istediği evsâfı hâiz sür'atli bir donanma inşâsına nezâret etmekle meşgul olmuştur: Yukarda 1533 = 940 vukuâtının «28 Kânunuevvel» ve 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkralarına bakınız. Barbaros'un yaptırdığı donanma 61 gemiden mürekkeptir: Bu yekûna kendisinin Cezâyir'den getirdiği 18 gemi ile 4 korsan gemisi de ilâve eden büyük denizci seksen dört parçayı bulan donanmasına 20 nakliye gemisi de ilâve edip sekiz yüzü Yeniçeri olmak üzere sekiz bin asker ve sefer masrafı olarak da sekiz yüz bin duka altını alarak İtalya sahillerini vurduktan sonra Tunus'u işgal etmek üzere bugün yola çıkmıştır. Barbaros'un Tunus'dan evvel İtalya sahillerini vurmıya gitmesi, Türk himâyesinde bulunan Fransa kralı Birinci François'nın o sırada Genova ile harb halinde bulunduğu için istimdâd etmiş olmasındandır. — Büyük bir sür'atle hareket eden Barbaros İtalya'nın cenub sahillerine gidip Andrea Doria'nın donanmasına güvendileri için gaflet içinde bulunan İtalyanları birdenbire bastırmış, ilkönce Reggio kalesini zaptedip yakmış ve bir çok esir ve ganîmet almış, ondan sonra Messina boğazından geçip Siglio, San-Lucido, Catraro ve Sperlonga kaleleriyle şehirlerini tamamiyle yıkıp yaktıktan ve bütün servetlerini zaptedip kadınlarıyla kızlarını esir aldıktan sonra Napoli arazisinde ve sahilden içeride bulunan Fondi kasabasını da bir ihrac hareketiyle zaptedip tamamiyle tahrib etmiştir! Hattâ o sırada Avrupa'nın en güzel kadını sayılan ve başta «Le Titien» olmak üzere bir çok İtalyan san'atkârlarına ilham menbaı olan Trajetto düşesi ve Fondi kontesi «Giulia Gonzaga» şehir civarındaki şatosundan bir at terkisinde gecelikle kaçırılarak Türklerin eline geçmekten bin müşkilâtla kurtarılmış, fakat bir rivayete göre gece karanlığında kaçırıldıktan sonra bir aralık İtalyan haydutlarının eline düşmüştür! — Barbaros'un bu hareketinden büyük bir haşyet ve dehşete kapılan papalık makamı şanlı Türkün Roma'yı fethetmek ihtimalinden korkarak bir takım müdafaa hazırlıklarına bile başlamıştır; fakat hakikatte Barbaros'un hedefi Roma değil, Tunus'dur ve Türk donanması 15 Ağustos = 4 Safer Cumartesi günü Arapların «Benzart» dedikleri «Bizerte/Bizerta» limanında demirlemiştir: O sırada Kanunî Irâkayn seferine gitmek üzere Sıvas'dan Erzincan'a doğru ilerlemektedir ve Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa da Tebriz'dedir).

8 Ağustos = 27 Muharrem, Cumartesi: Kanunî'nin Sıvas'a muvâsalatı.

(Ordu burada dört gece kalıp beşinci güne tesadüf eden 12 Ağustos = 1 Safer Çarşanba günü hareket etmiştir. — 9 Ağustos = 28 Muharrem Pazar gününden itibaren Yeniçeri-ağası pişdarlık vazifesiyle önden gitmiştir).

20 Ağustos = 9 Safer, Perşenbe: Kanunî'nin Erzincan'a muvâsalatı.

(Burada üç gece kalınıp dördüncü güne tesadüf eden 23 Ağustos = 12 Safer Pazar günü yola devam edilmiştir. Kanunî'nin Erzincan'a geldiği gün Şirvanşâhlardan «İkinci Halil» in elçisi gelip itâat ve inkiyâdını arzetmiştir: Bu suretle Gilân'dan sonra Şirvan da Osmanlı nüfuzuna girmiş demektir. Gilân için yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

22 Ağustos = 11 Safer, Cumartesi: Tunus'un fethi.

(Tunus'un sefih ve zâlim hükümdarı «Mûlây Hasan» ın şerrinden kaçıp Cezâyir'e iltica eden kardeşi «Mûlây Er-Reşîd» in Barbaros tarafından Istanbul'a

götürülmüş olduğunu evvelce görmüştük: 1533 = 940 vukuâtının «27 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Barbaros'un Tunus tahtından Hasan'ı indirip Reşîd'i çıkarmak için geldiğini zanneden Tunuslular Türklere ilkönce payıtahtın limanı olan ve Avrupalılarca «Goletta/La Goulette» gibi isimlerle anılan «Halk-ül-Vâd» kapularını açmışlar ve ondan sonra da bugün Tunus şehrini teslim etmişlerdir. Halbuki Reşîd İstanbul'da alıkonulmuş ve Barbaros öyle bir şey için gelmemiştir! Türk kahramanı beş bin askerle Tunus'a girerken çöllere kaçmış olan Mûlây Hasan işte bu vaziyetten istifade ederek Arapları etrafına toplayıp şehre taarruz etmek istemişse de Barbaros bir huruç hareketiyle bunları perişan etmiş ve ikinci bir isyan hareketinde de top arabalarını yelkenle işleten büyük kahraman «Kayruân» civarında bir zafer daha kazanarak her tarafa hâkim olduktan sonra Tunus'u cezâyir'e ilhak etmiştir. Bu vaziyet üzerine İtalya artık doğrudan doğruya Türk tehdidi altına girmiş demektir. Avrupa'da umumî bir heyecana sebeb olan bu hale karşı bir taraftan Mûlây Hasan İspanya'ya murahhaslar gönderip Charles-Quint'e tâbi olmak şartiyle müslüman Türklere karşı hıristiyanlardan istimdâd ettiği gibi, bir taraftan da Trablusgarb'a hâkim olan Malta Şövalyeleri imparatora başvurmaktan başka çare bulamamışlardır; Charles-Quint'in Barbaros'a karşı açtığı Afrika seferi işte bu vaziyet üzerine hazırlanmıya başlamıştır: Aşağıda 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız).

5 Eylül = 25 Safer, Cumartesi: Kanunî'nin Erzurum'a muvâsalatı.

(Ordu şehir hâricinde konaklamış ve şehre girip gezen Sultan Süleyman burasını çok harap bir halde bulduğu için tâmir ve îmârını emretmiştir. — Erzurum'da bir gece kalınıp ertesi gün Hasankale'ye gidilmiştir: Erzurum'un vaziyeti için 1514 = 920 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına bakınız).

16 Eylül = 7 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Ordunun Erciş kalesine muvâsalatı.

(Burası son zamanlarda teslim olan kalelerdendir: Yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Burada altı gece kalındıktan sonra yedinci güne tesadüf eden 22 Eylül = 13 Rebî'ül-evvel Salı günü hareket edilmiştir: O gün hareket edilmesi, bir gün evvel Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'dan bir çavuş gelip İran ordusunun taarruza geçmek üzere bulunduğunu haber vermiş olmasındandır; İbrahim Paşa'nın en mühim hatâsı, Kanunî gelmeden evvel Tebriz fatihliğine kalkışıp İrana girmesi ve bu suretle Osmanlı orduları birleşmeden evvel İranlıların taarruzuna imkân vermiş olmasıdır: Bununla beraber Sultan Süleyman derhal Divan toplayıp vaziyeti müzakere ederek sür'atle hareket edip İranlıların taarruzundan evvel İbrahim Paşa kuvvetleriyle birleşmiye karar vermiştir).

28 Eylül = 19 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Kanunî'nin Tebriz'e muvâsalatı.

(Şehri şallar ve kumaşlarla donatan Tebrizliler büyük Padişahı Sa'd-âbâd ovasından karşılamışlardır. — Ordu buraya gelinceye kadar İbrahim Paşa bir an evvel yetişilmesi için bir çavuş daha göndermiş ve bir çok müşkilâtla hareket tesrî edilmiştir. — Bu sırada İbrahim Paşa ordusu Ûcân yaylasındadır: Her halde Kanunî'nin sür'atli hareketi büyük bir felâketin önünü almıştır).

29 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel, Salı: İki Osmanlı ordusunun Ûcân yaylasında birleşmesi.

(İran ordusunun yaklaşmakta olduğu hakkındaki istihbârât üzerine Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Tebriz civarındaki Sa'd-âbâd ovasından kaldırdığı ordu-

sunu Ûrcân yaylasına götürüp ihtiyaten orada mevzi almış olduğunu yukarda görmüştük: Bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bu Ûrcân yaylağı İran Şâhının yazlık ordugâhıdır. İki ordunun burada birleşmesi İran Şâhında artık taarruza ve hattâ muharebe kabulüne cesaret bırakmamıştır. Bu muvaffakiyet, Kanunî'nin büyük bir sür'atle yetişmekteki gayret ve himmetiyle elde edilmiştir. — Padişahın bu münasebetle İbrahim Paşa'yı muâheze etmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete göre Sultan Süleyman İbrahim Paşa ordusunun bu kış mevsimini Diyarbekir'de geçirmesine ve kendisiyle orada birleştikten sonra bahara doğru İran üzerine toplu bir halde hareket edilmesine taraftardır. Bununla beraber iki ordunun zamanında birleşmesi, bâzı İran Beylerinin Osmanlılara iltihakı ve nihayet Çaldıran hâtıralarının henüz canlılığını muhâfaza etmesi Birinci Tahmâsb'ın cesaretini kırmış olduğu için kan dökülmesine meydan kalmamış ve bu İran seferi âdetâ bir gezinti mâhiyetinde kalmıştır).

2 Teşrinievvel = 23 Rebî'ül-evvel, Cuma: Gîlân hanı Muzaffer-Sultan'ın huzura kabulü.

(Sultan Süleyman Azerbaycan'a gelmeden evvel on bin kişilik ordusuyla Safavî nüfuzundan çıkıp Osmanlılara iltihak ederek Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya itâat ve inkiyâdını arzetmiş olan bu hükümdar için yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Muzaffer-Han bu sefer Ûcân ordugâhında Kanunî'nin huzuruna kabul edilip el öpmüş ve hil'at giydirilerek iltifata mazhar olmuştur).

5 Teşrinievvel = 26 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Kanunî'nin Ûcân yaylasından Sultâniyye'ye ve oradan Bağdad üzerine hareketi.

(Evvelce de gördüğümüz gibi Azerbaycan valiliğine Ulama Paşa tâyin edilmiş, Tebriz muhâfızlığı yukarda bu sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasında Osmanlılara itâat ve inkiyâd etmiş olduğunu gördüğümüz Şirvan-şâh'ın Mehmet-Mirzâ ismindeki oğluna verilmiş, Tebriz'e bir Kadı tâyin edilmiş, İbrahim Paşa'nın Tebriz civarında büyük masraflarla yaptırmış olduğu yeni kaleye muhâfızlar konulmuş ve Şâhın maiyyetindeki ümerâdan bâzıları da elde edildikten sonra, İran ordusunun bulunduğu Sultâniyye istikametinde cenubuşarkîye doğru gitmişse de düşmanın oralardan çekildiği anlaşılınca Bağdad istikameti takib edilmiştir. Bu hareket esnasında Vezir-i-a'zam ve Ser-asker İbrahim Paşa Rumeli askeriyle pişdar olarak önden ve Karaman askeri de dümdar olarak arkadan hareket etmiştir).

13 Teşrinievvel = 4 Rebî'ül-âhir, Salı: Ordunun Sultâniyye'ye muvâsalatı.

(Azerbaycan'ın cenubuşarkîsinde ve Kazvin'in 150 kilometre kadar şimaligarbîsinde bulunan Sultâniyye şehri «İlhânîler» denilen İran Mongol hükümdarlarından Olçaytu tarafından te'sis edilip bir müddet payıtaht ittihâz olunmuşsa da sonradan Timur istilâsında harab olmuş bir kasabadır ve Olçaytu'nun meşhur türbesi de buradadır. — Ordu burada iki gece kalıp 15 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü hareket etmiştir. — Bu iki gün içinde İran Şâhı Birinci Tahmâsb'ın artık ric'ate başlamış olduğu haber alınmış, bu suretle Osmanlı ordusu aradığı düşmanı bulamamışsa da harekâtında tamamiyle serbest kalmış ve Şâhın maiyyetinde bulunan Dulgadır-oğullarından «Şâhruh Bey oğlu Mehmet Bey» diger iki Beyle beraber Sultâniyye'ye gelib Osmanlılara iltihak etmiştir: 1536 = 943 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. Gîlân hükümdarı Muzaffer-Han işte bu Sultâniyye konağında huzura kabul edilip metbûuna tâzimâtını arzettikten sonra memleketine avdet etmiştir).

14 Teşrinievvel = 5 Rebî'ül-âhir, Çarşanba: Erzurum ve Kars havâlisindeki Türkmen beyliğine nihayet verilerek teşkil edilen yeni Erzurum eyâleti valiliğine Dulgadır-oğullarından Mehmet-Han'ın tâyini ve kardeşi Ali Bey'e de Çemişgezek sancak beyliğinin tevcihi.

(Yukarıki fıkrada bahsi geçen Dulgadır-oğullarından «Mehmet Bey» yahut «Mehmet-Han» Yavuz devrindeki Turna-dağ muharebesinde öldürülmüş olan Dulgadır hükümdarı «Alâüddevle Bozkurt» un oğullarından «Şâhrukh Bey» in oğludur; Alâüddevle Bozkurt, Yavuz Sultan Selim'in anası «Ayşe-Hatun» un babası olduğu için, Mehmet-Han Yavuz'un dayısının oğlu ve Kanunî Sultan Süleyman da Mehmet-Han'ın halasının torunudur Turna-dağ muharebesi ve Osmanlılarla Dulgadırlılar arasındaki sıhriyet râbıtaları için 1515 = 921 vukuâtının «12 Haziran» fıkrasına bakınız. — Mehmet-Han'la kardeşi Ali Bey Turna-dağ vak'ası üzerine İran'a kaçıp Şâh-İsmail'e ilticâ eden Dulgadır prenslerindendir: Bunlar orada valiliklerde istihdâm edildikten sonra Kanunî'nin işte bu İran seferinde gizli bir muhâbereden sonra «Sultaniyye» ye gelip Osmanlı padişahına ilticâ ederek pek çok iltifâta mazhar olmuşlardır; Sultan Süleyman'ın bu beylere o kadar ehemmiyet vermesi, Dulgadır oymaklarından bâzılarının İran'da bulunmasındandır. — İsmi mâlûm olmıyan diğer bir beyle beraber Kanunî'nin huzuruna kabul edilen bu iki kardeşten Mehmet-Han'a yüz bin ve Ali Bey'e yirmi bin akçayla bir takım hediyeler ve hil'atler verilmiş ve Mehmet-Han yeni teşkil edilen Erzurum Beylerbeyliğine, Ali Bey de Çemişgezek sancak beyliğine tâyin edilerek Osmanlı hizmetine alınmıştır. — 1514 = 920 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasında gördüğümüz gibi, İkinci Bâyezid ve Birinci Selim devirlerinde Safavî nüfûzu altında bir Türkmen beyliği şeklinde iken Yavuz'un Çaldıran seferinden ve hattâ bir rivayete göre de İkinci Bâyezid devrine tesadüf eden 915 = 1509 — 1510 tarihinden, yâni Yavuz'un Trabzon valiliği devrinden itibaren Osmanlı tâbiyyetine girmiş olan bu beyliğin arâzisi Erzurum, Kars ve Şüregel havâlisinden mürekkeptir: Çaldıran seferinde Yavuz Sultan Selim'e itâat ve inkıyâd etmiş olan Erzurum Türkmen beyinin ismi «Avşarlu Sevündük-Han Korçu-başı»dır. Bu bey Yavuz devrinden sonra tekrar Safavîlere temâyül etmiş ve nihayet işte bu «Irâkayn» seferinin başında Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Tebriz'e doğru giderken Erzurum Türkmen beyliğinin mevcûdiyyeti artık nihayet bulmuştur: Coğrafî vaziyetinden anlaşıldığına göre Kars'ın iltihâkı Bâyezid, Pasin, Oltu vesair bir takım kalelerin teslimi sırasında olmak lâzımgelir Yukarda 1534 = 940 vukuâtının «24 Haziran» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Erzurum'la birlikte Kars'ın ilhâkı ve buralardaki Avşar beyliğinin ilgaası Kanuni'nin bu sefer esnasında Erzurum'a girmesine müsâdif olmak ihtimali de vardır: Yukarda bu sene vukuâtının «5 Eylül» fıkrasına bakınız. — Erzurum ve Kars şehirleriyle kaleleri bu sırada pek harap bir hâlde bulunduğu için Sultan Süleyman ilkönce Erzurum'un imârını emretmiştir. — Bu sırada Kağızman, Ardahan, Şüregel Safavîlerde, Kars ovasıyla Pasin Osmanlılardadır: Onun için Osmanlılarla Safavîler arasındaki hudûdun Kars Aladağı-Yahniler-Kısırdağı hizâlarından geçtiği anlaşılmaktadır. — Sultâniyye konağında Dulgadır-oğlu Mehmet-Han'ın Erzurum Beylerbeyliğine tâyini üzerine Erzurum-Kars havâlisi artık bir Osmanlı vilâyeti şeklini almış ve hattâ Mehmet-Han'ın kardeşi Dulgadır-oğlu Ali Bey bir müddet sonra Çemişgezek'den Pasin ve Kars sancak beyliğine nakledilmiştir. — İlk zamanları Kars havâlisi Erzurum vilâyetine tâbi tutulmuşsa da, gene Kanunî devrinde daha sonraları Kars ayrı bir vilâyet olmuş ve bu yeni vilâyete bâzıları sonradan fethedilmiş olan Pasin, Kağızman, Zaroşat = Arpaçay, Göle Penek ve Oltu sancakları da ilhak edilmiştir. — Bu sırada Erzurum şehri harap bir hâlde bulunduğu için, Dulgadır-oğlu Mehmet-Han Bayburd'u muvakkaten vilâyet merkezi ittihâz etmiştir. — Mehmet-Han'ın Erzurum valiliğine ve kardeşi Ali Bey'in de Çemişgezek sancak beyliğine tâyinini bu tarihten bir müddet sonra gösteren bir rivayet de vardır: Bir çok menbâlarda tesadüf edilen bu

ikinci rivayete nazaran Dulgadırlu-Mehmet-Han'la kardeşi Ali Bey Sultâniyye konağında Kanunî'nin huzuruna kabul edildikten bir kaç gün sonra Ulama Paşa ile beraber Tebriz, Van, Âdilcevaz vesaire kalelerinin Safavî taarruzlarına karşı müdafaa ve muhâfazasına memur edilmişler ve oralarda çalıştıktan sonra Erzurum ve Çemişgezek memuriyetlerine gönderilmişlerdir. — Erzurum Beylerbeyi Mehmet-Han'ın bundan iki sene sonraki «Gürcistan» fütuhâtı için aşağıda 1536 = 943 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bir müddet sonra İran şâhının Mehmet-Han'ı tekrar elde edip Osmanlılardan ayırmıya çalıştığı haber alındığı için bu Türkmen kahramanı ihtiyâten Erzurum valiliğinden kaldırılıp Rumeli tarafına nakledilmiş ve kendisine arpalık olarak Niğbolu ve Köstendil sancakları verilmiştir. Rumeli muharebelerine de iştirâk etmiş olan Dulgadır-oğlu Mehmet-Han'ın evlât bırakmıyarak orada öldüğü ve prens olduğu için kendisine fermanlarda «Cenâb-ı Eyâlet-nisâb» elkabiyle hitâb edildiği rivayet edilir : Aşağıda 1566 = 974 vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

24 Teşrinievvel = 16 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin azli.

(Yollarda kardan ve şiddetli soğukla sisten dolayı ordu ağırlıklarının çok müşkilâtla nakledilebilmiş ve hattâ bâzı top arabalarının çamurlara saplanıp kalmış olmasını fırsat ittihâz ederek Serasker-Kethudâsı sıfatiyle bu işlerden mes'ul olan Baş-Defterdar İskender-Çelebi aleyhine Padişaha bir çok sözler söyliyen Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa nihayet Kanun'iyi iğfâle muvaffak olarak bu hususta bir taksiri olmıyan zavallı Çelebi'yi azlettirdikten başka uhdesindeki zeâmetleri de zaptettirmiştir. İleride görüleceği gibi İbrahim Paşa'nın bu tezvirâtı sonradan anlaşılarak idâmının başlıca sebeblerinden olmuştur : Bunun için aşağıda 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına ve İbrahim Paşa ile İskender-Çelebi arasındaki husûmet ve ihtilâf için de yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız).

29 Teşrinievvel = 20 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: Hemedan önlerinde ordu kurulması.

(Ordu Hemedan civarındaki «Destgîr» köyünde konaklamıştır. — Zahire tedâriki için burada iki gece kalındıktan sonra 31 Teşrinievvel = 22 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü hareket edilmiştir).

15 Teşrinisâni = 8 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Ordunun Kasr-ı-Şîrîn'de konaklaması.

(Burada bulunan Sâsâni devrine ait bir saray hârabesinin meşhur aşk efsânesindeki Şîrîn için yapılan saray enkazından olduğu rivayet edilir : Kasabanın ismi de bu rivayetle alâkadardır. — Burada bir gece kalınıp ertesi gün hareket edilmiştir).

16 Teşrinisâni = 9 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Hânıkîn konağında Bağdad valisinden mümessiller gelib itâat ve inkıyâd arzetmeleri.

(Bugün buraya Bağdad Kadısı ile beraber Safavî valisi Tekelü Muhammed-Han'ın bir mümessili gelip valinin itâat ve inkıyâdını arzetmişlerdir : Bu vali için 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Bununla beraber, Muhammed-Han iki gün sonra bütün askeriyle eşyâsını alıp Bağdad'ı boş ve müdafaasız bırakarak İran'a kaçmıştır).

23 Teşrinisâni = 16 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın Bağdad'ı işgal için ileri hareketi.

(İbrahim Paşa bugün bir ovada konaklamış olan ordudan bir mikdar kuvvetle ayrılarak valinin boş bıraktığı Bağdad'ı bir an evvel işgal etmek için önden gönderilmiştir).

28 Teşrinisâni = 21 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: Bağdad'ın ilk fethi.

(Bağdad şehri askersiz ve kumandansız olduğu için, Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa kumandasındaki Türk kuvveti tarafından hiç kan dökülmeden işgal edilmiştir: Şehrin yağma ve tahribine meydan vermemek için İbrahim Paşa yalnız bir müfreze askerle Bağdad'a girip kaleyi işgal ederek kapıları kapatmış ve orduyu şehir hâricinde kurulan ordugâhta bırakmıştır).

29 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Bağdad anahtarlarının Kanunî'ye takdimi.

(Bağdad'ın Osmanlı Türkleri için ehemmiyeti yalnız «Irâk-ı-Arab»ın merkezi ve Abbasî Halifelerinin eski payıtahtı olmasından ibaret değildir: En büyük Sünnî mezhebi olan Hanefîliğin muhterem müessisi İmâm-ı-A'zam'ın türbesi de burada ve şehir civarındaki «A'zamiyye» de bulunduğu için, Bağdad'ın fethi demek Hanefî Türkler için en mukaddes makamın Şiî hâkimiyyetinden kurtulması demektir. Kanunî işte bundan dolayı bugün İbrahim Paşa'nın Emîr-i-alemi olan Ca'fer Beyin Bağdad anahtarlarını getirmesinden çok memnun olmuş, Ca'fer Beye bir hil'atle beş yüz altın vermiş ve ayrıca İzvornik sancak Beyliğini de tevcih etmiştir: Zafer müjdecilerine ihsan vermek eski bir Osmanlı âdetidir).

30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdad'a girişi.

(Şehirde bulunan İbrahim Paşa ile şehir hâricinde bulunan askerleri Padişahı merâsimle karşılamışlar ve Beylerle Paşalar el öperek tebriklerini arzetmişlerdir. Kanunî şehre girmeden evvel «A'zamiyye» ye gidib İmâm-ı-A'zam'ı ziyaret etmiş ve derhal muhteşem bir türbe yapılmasını emretmiştir. Bu dinî merâsimden sonra şehre giren Kanunî Sultan Süleyman Bağdad'ı gördükten sonra ordugâhtaki otağına yerleşmiş ve ümerâya hil'atler giydirib ihsanlar vermiştir: Bilhassa Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'ya yirmi bin altınla bir murassâ kılıç verdikten başka tahsisatına da senede yirmi bin altın zammetmiştir).

7 Kânunuevvel = 30 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Kanunî'nin Bağdad'da kışlamak üzere ordugâhtan şehre taşınması.

(30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ulâ Pazartesi günündenberi bir hafta şehir hâricindeki karargâhında kalmış olan Sultan Süleyman kış mevsimini burada geçirdikten sonra bahara doğru tekrar İran üzerine yürüyüp şahın henüz el değmemiş bir kuvvet mahiyetini muhâfaza etmekte olan ordusuna kat'î bir darbe indirmiye karar vermiştir: Aşağıda 1535 = 941 vukuâtının «1 Nisan» fıkrasına bakınız. — Kanunî'nin Bağdad'da dört ay süren bu ikameti esnâsında Irâk'ın Basra havalisinden mâadâ her tarafı istilâ edilmiş ve hattâ Basra Emîri Râşid de bizzat gelip itâat ve inkiyâdını arzettiği için Basra emâretine dokunulmamıştır. — Bu müddet zarfında Irak arazisinin tahriri yapılıp Tımar ve Zeâmet usulleri buraya da teşmil edilmiş ve çok muntazam bir idare teşkilâtı kurulmuştur).

9 Kânunuevvel = 2 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Tebriz'in sukutu ve Van kalesinin Safavîler tarafından muhâsarası üzerine Ulama Paşa'nın istimdâdı.

(İran şâhı Birinci Tahmâsb Osmanlı ordusunun Azerbaycan'dan Irâk'a gitmiş olmasından istifade ederek Tebriz üzerine yürüyüp Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'nın bir çok masraflarla yaptırmış olduğunu yukarda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz «Şenb-i-Gazân» kalesini zaptettikten sonra

payıtahtını istirdâd etmiş, Osmanlıların Tebriz valiliğine tâyin ettikleri Ulama Paşa Van kalesine kaçmış ve bunun üzerine Birinci Tahmâsb Anadolu topraklarına girerek Van kalesini muhâsara altına almıştır: Kanunî'nin Bağdad'a yerleşmesinden iki gün sonra gelen bu haberlerle beraber Ulama Paşa'nın imdad istediği de Padişaha arzedilmişse de mevsim müsâit olmadığı için ordunun hareketi bahara bırakılmıştır).

1535 = 941

13 Mart = 8 Ramazan, Cumartesi: Sâbık Baş-defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdad'da idâmı.

(O devrin en zengin ve en zînüfuz adamlarından olan İskender-Çelebi'nin bu felâketine Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa sebeb olmuştur: Çelebi'nin Paşa ile husumet ve ihtilâfı için yukarda 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına, bu ihtilâfın İran seferindeki tezâhürleri için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına ve İbrahim Paşa'nın tezvirâtı yüzünden İskender-Çelebi'nin defterdarlıktan azli için de gene o sene vukuâtının «24 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Çelebi'nin idâmı için Kanunî gibi âdil bir Padişahtan irâde istihsal edebilmek gayretiyle İbrahim Paşa'nın hiç bir tezvir ve iftirada kusur etmediği ve hattâ Sultan Süleyman'ın bir ân evvel yetişmek suretiyle büyük bir felâket şekline inkilâb etmekten kurtarmış olduğu Âzerbaycan seferinin bütün hatâlarını zavallı Çelebi'ye yüklediği ve bu hususta Padişahın kendisine her işte İskender-Çelebi'nin re'yine mürâcaat etmesi hakkındaki tavsiyelerine istinâd ederek Kanunî gelmeden evvel Âzerbaycan'a girilmiş olmasını Çelebi'nin öyle istemiş olmasıyla izah ettiği rivayet edilir! Her halde İskender-Çelebi'nin haksız olarak idam edildiği muhakkaktır. Çelebi Bağdadın At-pazarı'nda asılarak idam edilmiş ve bütün serveti müsâdere olunmuştur. — İskender-Çelebi'nin kölelerinden yedi kişi sonradan Vezir-i-a'zam olmuştur: Bir rivayete göre meşhur Sokullu Mehmed Paşa da bunlardandır. — Osmanlı menbâlarının ittifakla rivayet ettikleri fecî bir rüyâ vardır Bu rivayete göre İskender-Çelebi'nin idam edildiği gece Sultan Süleyman rüyâsında Çelebi'nin bir nûr içinde kendisine hücûm ederek:

— Bre zâlim, ben bîgünâhı bir müfsidin sözüne uyup salbeyledün ve haylı zamandanberü hidmet-i sâbıkamı neden selbeyledün?

diye elindeki destarla Kanunî'yi boğmıya kalkışmış ve bu müdhiş rüyâdan feryâd ederek uyanan Sultan Süleyman ellerini açıp:

— İlâhi İbrahim, sen bana nice ki ol bîgünâhı berdâr ettirdin ise Allahdan dilerim ki sen dahî yılına varmayup katle sezâvâr olasun!

demiş... Fakat bu rüyânın doğru olmadığı, İskender-Çelebi'nin idamından on beş gün sonra kayınbiraderi Hüseyn-Çelebi'nin de idam edilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Her halde Vezir-i-a'zam tezvirâtını Kanunî bu tarihlerden çok sonra anlamış olmak lâzımgelir; hattâ bu mesele nihayet Makbûl-İbrahim Paşa'nın idamında en mühim sebeblerden biri sayılmıştır: 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 27 Ramazan, Perşenbe: Kanunî'nin Bağdad'dan ikinci Azerbaycan seferine hareketi.

(Bu hareketin sebebleri için yukarda 1534 = 941 vukuâtının «7 ve 9 Kânunuevvel» fıkralarına bakınız. — Bu sırada Safavî ordusu Van ve Vastan taraflarında bulunduğu ve hattâ Van kalesine kapanmış olan Ulama Paşa'dan üstüste istimdâd haberleri geldiği için doğrudan doğruya Âzerbaycan üzerine gidilmeyip Şarkî-Anadolu üzerine hareket edilmiştir. — Kanunî Sultan Süleyman 1534 = 941 senesi 30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi gününden bugüne kadar dört ay bir gün Bağdad'da kalmış, bu müddetin yalnız ilk haftasını şehir hâricindeki karargâhında geçirdikten sonra şehre yerleşmiş, bir aralık ziyaret için Kerbelâ ve Necef'e gidip gelmiş ve bu sırada bir taraftan da şehir imâr ve tah-

kim edildiği gibi, Irâk'da Sünnîliğin mânevî kalesi olarak İmâm-ı-A'zam türbesi de yapılmıştır. — Ordunun hareketinden evvel Bağdad valiliğine Diyarbekir valisi Süleyman Paşa tâyin edilip maiyyetine bin tüfekçi ile bin okçudan mürekkep iki bin kişilik bir muhâfız kıt'a bırakılmıştır: Bağdad'ın ilk Osmanlı valisi işte bu Macar mühtedisi Süleyman Paşa'dır).

14 Mayıs = 11 Zülka'de, Cuma: Safavî ordusunun Van havâlisinden çekildiği hakkında haber gelmesi.

(Bu haber, ordunun 21 Nisan = 17 Şevvâl Çarşanba günündenberi 24 gündür konaklamakta olduğu «Gök-Yurt» yahut «Gök-Tepe» menzilinde gelmiştir: Bu konakta bu kadar uzun zaman kalınması muhtelif kışlaklara dağılmış olan bâzı kıt'aların burada toplanmaları emredilmiş olduğundan dolayıdır. İranlıların ric'ati Osmanlı ordusuyla harbe girişmemek içindir: Şâhın maksadı, Kanunî'nin kuvvetlerini Şarkî-Anadolu ve Âzerbaycan içlerinde boşuna dolaştırıp iyice yormak ve iâşe müşkilâtına uğratmak suretiyle avdet mecburiyetinde bırakmak ve ondan sonra da o zamana kadar kaybettiği yerleri hiç yıpratmadan muhâfaza ettiği kuvvetlerle kolayca istirdâd etmektir. — Bu vaziyet üzerine artık Tebriz'e doğru hareket edilmiştir).

29 Mayıs = 26 Zülka'de, Cumartesi: Charles-Quint'in Barbaros'a karşı Tunus seferine hareketi.

(Yıllardanberi Avrupa hırisitiyanlığını dehşet içinde bırakan Cezâyir sultanı Barbaros Hayrüddîn'in nihayet Osmanlı donanmasını da idaresi altına alarak bütün Akdeniz'i Türk hâkimiyyetine sokacak yeni bir faaliyet devresine başlangıç olmak üzere İtalya sahillerini kasıp kavurduktan sonra Tunus'u fethedip İtalya ile Malta Şövalyelerinin idaresinde bulunan Trablusugarb'ı daimî bir tehdid altına alması bütün Avrupa milletlerini büyük bir heyecan içinde bırakmıştır: Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «1 ve 22 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Bu vaziyet üzerine bir taraftan Barbaros'un ölkesiz bıraktığı eski Tunus hükümdarı «Mûlây Hasan» İspanya'ya elçiler göndererek Türklere karşı Charles-Quint'den istimdâd etmiş olduğu gibi, bir taraftan da mevcudiyetlerini kat'î bir tehlike altında gören Malta Şövalyeleri imparatora baş vurmaktan başka çare bulamamışlardır. Bu sırada Fransa kralı Birinci François'nın teşvikiyle Barbaros'un Sicilya ile Napoli'yi fethetmek istediği ve hattâ Malta üzerine de bir hareket tasavvurunda bulunduğu hakkında bir takım rivayetler vardır. Charles-Quint'in bizzat kumanda ettiği Tunus seferi işte bu vaziyet üzerine açılmış ve bilhassa Osmanlı ordusunun İran seferiyle meşgul olmasından istifade edilmiştir. Barbaros'a karşı hemen bütün Avrupa milletlerinin harekete geldikleri ve imparatorun bayrağı altında Alman, İtalyan, İspanyol, Portekiz, Belçika, Papalık ve Malta askerlerinden mürekkep büyük bir ordu toplandığı Garp menbâlarının ittifakıyla sâbittir: Yeni bir Haçlı ordusuna benzetilen bu kuvvetin yalnız mıkdarında ihtilâf vardır; bu ordu, muhtelif devletlerle milletlerin verdikleri 500 gemiden mürekkep büyük bir donanmayla nakledilmiştir; bununla beraber, bütün sefer müddetince Avrupa'dan Afrika'ya mütemâdiyen asker, erzak ve mühimmat taşındığı hakkında da bir çok rivayetler vardır: Netice itibariyle Charles-Quint'in kumandasında bütün Avrupa Barbaros'un üstüne yüklenmiş ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in İspanya'daki «Barcelone = Barselona» limanından Tunus'a hareket etmesi işte bu 29 Mayıs = 26 Zülka'de Cumartesi gününe müsâdif gösterilir; bununla beraber 31 Mayıs = 28 Zülka'de Pazartesi günü hareket edildiği hakkında biraz daha zayıf bir rivayet de vardır. — Bu sırada Kanunî'nin ordusu Bağdad'dan ikinci defa olarak Âzerbaycan üzerine yürümektedir. — Aşağıda 1535 = 942 vukuâtının «15 ve 21 Temmuz» fıkralarına da bakınız).

21 Haziran = 19 Zülhicce, Pazartesi: Şâh Tahmâsb'ın sulh istemek için elçi göndermesi.

(Birinci Tahmâsb'ın elçilikle gönderdiği «Eşik-ağası» yâni Teşrifât Nâzırı «Ustaclu-Han» bugün «Saruca-kamış/Sarı-kamış» konağında orduya gelip şâhın istenilen şerâitle sulh akdine hazır olduğundan bahsetmişse de Safavî ordusu henüz hiç dokunulmamış bir halde bulunduğu ve Kanunî'nin en mühim maksadı da bu orduyu ezerek uzun müddet kalkınamıyacak bir hale getirmekten ibaret olduğu için bu talep reddedilmiştir: Aşağıda 1535 = 942 vukuâtının «3 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

24 Haziran = 22 Zülhicce, Perşenbe: Osmanlı ordusunun Merâga'ya muvâsalatı.

(Vaktiyle Hulâgu-Han'ın yaptırmış olduğu Rasadhâne ile meşhur olan bu kasaba Tebriz'in 80 kilometre cenubundadır. Burada Dîvân toplanıp bir taraftan Tebriz işgal edilmekle beraber, bir taraftan da Ûcân yaylasının tutulmasına karar verilmiştir).

30 Haziran = 28 Zülhicce, Çarşanba: Tebriz'in üçüncü işgali.

(Tebriz'in Yavuz devrindeki ilk işgaliyle Kanunî devrindeki ikinci işgaline nisbetle bu seferki üçüncü defa işgali sayılabilir: Birincisi için 1514 = 920 vukuâtının «6 Eylül» ve ikincisi için de 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

1535 = 942

3 Temmuz = 2 Muharrem, Cumartesi: Kanunî'nin ikinci defa Tebriz'e girişi.

(Sultan Süleyman muhteşem bir alayla şehre girip şâhın sarayına yerleşmiştir: Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Padişahla beraber sarayda kaldığı halde ikinci Vezir Ayas ve üçüncü Vezir Kasım Paşa'lar ihtiyaten S'ad-âbâd ordugâhında ve ordu başında kalmışlardır. Bu sırada Ulama Paşa kumandasında bulunan bir kuvvet de şâhın yazlık ordugâhı olan Ûcân yaylasını tutmuştur. — Kanunî bu sefer İran payıtahtında 18 gün kalmış ve bu müddet zarfında Şâh Tahmâsb'dan sulh istemek için Ustaclu-Han isminde bir elçi gelip Vezir-i-a'zam'ın huzuruna kabul edilmişse de talepleri, bundan evvel Sarı-kamış'da olduğu gibi, gene reddedilmiştir: Yukarda 1535 = 941 vukuâtının «21 Haziran» fıkrasına da bakınız).

15 Temmuz = 14 Muharrem, Perşenbe: Charles-Quint ordusuna bir ay mukavemet eden Halk-ul-Vâd kalesinin sukutu.

(Avrupalıların «Goletta» ve «La Goulette» gibi isimlerle andıkları «Halk-ul-Vâd» limanı Tunus'un iskelesidir; Tunus'u fethedip İtalyayı tehdide başlıyan Barbaros'a karşı deniz aşırı bir Afrika seferine çıkan Almanya İmparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint beş yüz gemiden mürekkep bir donanmayla naklettiği ordusunu işte bu kasaba civarına çıkarmıştır: 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Düşman donanmasının «Halk-ul-Vâd» önlerine gelişi 1535 = 941 senesinin 15 Haziran = 13 Zülhicce Salı gününe müsâdif gösterilir: 16 Haziran = 14 Zülhicce Çarşanba günü de ihraç hareketi yapılmıştır; bu seferde Hıristiyan donanmasına meşhur Adrea Doria kumanda etmiştir. İmparatorun karargâhını Kartaca harâbeleri üzerine kurduğu rivayet edilir. — Garp menbâlarında Halk-ul-Vâd muhasarası ihraç hareketinden bir hafta sonra 23 Haziran = 21 Zülhicce Çarşanba günü başlamış gösterilir:

Bununla beraber ihraç gününden itibaren harb hareketleri başlamış ve meselâ Barbaros on iki bin kişilik bir kuvvet başında o muazzam Avrupa ordusuna hücum ederek şiddetli bir muharebeden sonra Charles-Quint'i ric'at mecburiyetinde bırakmıştır! Bu nokta Garp menbâlarının bile itirafiyle sâbittir! Fakat tabiî bu zafer düşmanın denize dökülmesi demek değildir ve zaten iki taraf arasındaki kuvvet nisbetsizliğinden dolayı öyle bir netice teminine imkân yoktur. — Barbaros Hayrüddin Paşa Halk-ül-Vâd müdafaasını ümerasından Sinan-Reis'e tevdi etmiştir : Bu kahraman o nisbetsiz muhasara esnâsında üç huruç hareketi yaparak düşmana bir çok telefât verdirmiş ve her seferinde de muntazam bir surette kalesine çekilmek muvaffakiyetini göstermiştir. — Bu vaziyette Barbaros'la maiyyetindeki bir avuç Türk askerinin mâruz olduğu müşkilât yalnız düşman ordusuyla donanmasının nisbetsiz üstünlüğünden ibaret değildir : Eski hükümdarları «Mûlây-Hasan» ın Charles-Quint'le ittifakından dolayı yerli Araplar da dindaşları olan müslüman Türklere karşı cephe almışlar, hattâ Barbaros'un maiyyetindeki Arap askerler harbe iştirâk etmek istememişler ve bir taraftan da Tunus'da bulunan on bin kadar Hıristiyan esirle elbirliği etmişlerdir! Tabiî bu suretle Barbaros bir taraftan hâricî düşman ve bir taraftan da dahilî ihânetle karşılaşmış demektir. Hattâ 29 Haziran = 27 Zülhicce Salı günü eski Tunus hükümdarı «Mûlây-Hasan» çölden gelip düşman karargâhında Charles-Quint'in huzuruna kabul edilerek Türklere karşı onun hâkimiyyetini kabul etmek alçaklığını bile göstermiştir! Bununla beraber Sinan-Reis beşer kudreti fevkinde bir mukavemet göstererek Halk-ül-Vâd kalesini bir ay müdafaaya muvaffak olmuş ve nihayet işte bu 15 Temmuz = 14 Muharrem Perşenbe günü kalenin sukutu Tunus şehrinin anahtarı sayılan bir mevkii düşman eline geçirmekle neticelenmiştir. Sinan-Reis bu felâket esnasında maiyyetindeki kahramanlarla beraber oradan çekilip Barbaros'a iltihak etmiştir. Aşağıda «21 Temmuz» fıkrasına da bakınız).

20 Temmuz = 19 Muharrem, Salı: Kanunî'nin Tebriz'den İran ordusu üzerine hareketi.

(Bu hareketin sebebi, Osmanlı ordusu Bağdad'dan Âzerbaycan üzerine gelirken Şarkî-Anadolu'dan çekilmiş olan Birinci Tahmâsb'ın ilkönce Isfahan taraflarına kadar gittikten sonra ordusuyla beraber Sultâniyye'ye doğru ilerlemekte olduğu hakkında bir takım haberler alınmış olmasıdır. Bundan evvel de gördüğümüz gibi, Kanunî'nin bütün maksadı Safavî ordusuna kat'î bir darbe indirmektir ve bu maksad te'min edilmedikçe gerek Âzerbaycan'ın işgali, gerek Irak fethi pek muvakkat birer muvaffakiyet halinde kalacağı gibi, Şarkî-Anadolu bile dâimî bir tehdid altında bulunabilir Zaten şâhın o zamana kadar Osmanlı ordusuyla temasa gelmekten büyük bir dikkatle ictinab etmiş olması da işte bundan dolayıdır. Hattâ Birinci Tahmâsb'ın yukarıki fıkralarda gördüğümüz sulh teşebbüsleri bile hep elindeki taze kuvvetleri olduğu gibi muhâfaza edebilmek maksadiyle izah edilebilecek bir takım siyasî tedbirlerden başka bir şey değildir. Bir taraftan işte bu sulh tekliflerinin reddedilmiş olması ve bir taraftan da şâhın Sultâniyye'ye doğru ilerlemekte olduğu hakkında bir takım haberler alınması Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa'da nihayet Safavî ordusuyla karşılaşabilmek ümidini uyandırmış, «Serasker-Sultan» bunun :

«Asker-i İslâmı beyâbâna çeküp bî-zâd-u-tûşe kılmağla mahall-i mehâlike ilkaa itmek»

üzere kurulmuş bir tuzak olduğunu takdir edemediği için orduyu Tebriz önlerinden kaldırıp yeni bir mâcerâ peşine sevketmiştir Bu harekette Kanunî işin bütün mes'ûliyyetini ordu Başkumandanlığına bırakmış ve hâdisâtın cereyanından anlaşıldığına göre kendisi Başkumandanın kararlarına itiraz etmemekle iktifa etmiştir; hattâ işte bundan dolayı Padişahın İbrahim Paşa'yı ancak sonradan tenkit ve muaheze etmiş olduğu ve Paşa'nın gözden düşmesinde bu meselenin de büyük bir te'siri bulunduğu rivayet edilir).

21 Temmuz = 20 Muharrem, Çarşanba: Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ'nın Osmanlılara iltihâkı. — Tunus'un sukutu.

(Bu sırada İran şâhiyle bâzı prensler ve nüfuzlu Beyler arasında bir takım ihtilâflar bulunması bunlardan bâzılarının Osmanlı himâye ve hâkimiyyetine girmeleriyle neticelenmiştir; meselâ bundan evvel Gîlân ve Şirvan Hanlarının itâat ve inkıyâd arzetmeleri işte bu vaziyetle alâkadardır Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz», «2 Teşrinievvel» ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. Bu sefer Osmanlı ordusunun Safavî ordusuna karşı ileri hareketi esnâsında şâhın kardeşi Sâm-Mirza'nın «Başsuz-Künbed» konağına gelip Kanunî'ye itâat ve inkiyâd etmesi de Safavîler arasındaki dahilî mücadelelerle siyasî rekabetlerin en mühim neticelerindendir Sultan Süleyman'ın pek çok taltif ve iltifat ettiği Sam-Mirzâ'yı «oğul idindiği» ve Kızıl-özen nehrinin ötesini, yâni Irak tarafını Osmanlı hâkimiyyeti altında olmak şartiyle ona verdiği rivayet edilir. Kardeşine karşı cephe almış olan Sâm-Mirzâ uzun bir muhâbere ile bir anlaşma yapıldıktan sonra orduya gelmiştir: Tabiî bu suretle Sultan Süleyman bir taraftan Safavî devletinin en mühim şahsiyetlerini Osmanlı nüfuzuna alırken, bir taraftan da İran'ın siyaset ve idare bakımlarından parçalanması maksadını tâkib etmiş demektir.

Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Barbaros'a karşı açtığı Afrika seferi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına ve Tunus'un iskelesi olan «Halk-ul-Vâd» kalesinin sukutu için de 1535 = 942 vukuâtının «15 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Barbaros'un maiyyetindeki kuvvet bâzı Garp menbâlarında bile 9700 kişiden ibaret gösterilir: Bu mıkdarın 7 8 yüz kadarı Yeniçeridir ve mütebâkisinin de dörtte üçü Anadolu Türklerinden ve biri de yerli Araplardandır; bu hesaba göre Tunus müdafaasında 6500 kadar Türk askeriyle 7 8 yüz Yeniçeriden ibaret bir kuvvetle sayısı elli binden çok fazla bir düşman ordusu karşılaşmış demektir! Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Osmanlı ordusunu bir takım fütuhât hulyâlariyle İran'da oyalayıp durması Afrika cephesinin bidâyettenberi yardımsız kalmasına sebeb olmuş ve zaten Charles-Quint bu sefere işte o fırsattan istifade ederek çıkmıştır; fazla olarak Tunus seferinin başındanberi düşman ordusu Avrupa'dan mütemâdiyen takviye aldığı halde, Araplar Türklerle beraber harbetmek istemedikleri için Barbaros'un maiyyetindeki 9700 kişilik kuvvet Tunus civarında girişilen büyük meydan muharebesinde 7200 derecesine inmiştir! Bütün hayatı zaferler içinde geçen büyük denizcinin en şanlı kahramanlıklarından biri de işte bu vaziyette düşman ordusuna taarruz etmiş olmasında gösterilebilir: Hattâ bu nisbetsiz muharebe esnâsında Charles-Quint'in o muazzam ordusunu bir aralık denize doğru püskürtmiye bile muvaffak olan Barbaros, düşman ordusunun sayı dalgaları ve tükenmez mühimmâtı karşısında kendi kuvvetinin mütemâdiyen erimiş olmasından dolayı nihayet muntazam ve ustalıklı bir ric'at hareketine geçmiş, Tunus'a kadar çekilip şehre kapanmak istemiş, fakat bu sırada şehirdeki Araplarla birleşen Hıristiyan ve bilhassa Avrupalı esirler bütün kapıları kapadıkları için büyük Türk kahramanı ihânet yüzünden Tunus'u terketmek mecburiyetinde kalmıştır! Barbaros bu vaziyet üzerine Cezâyir'e doğru çekilip Tunus'la Cezâyir arasında Arapların «Beled-ül-Unnâb» dedikleri «Bône» şehrine gelmiş ve evvelce ihtiyaten buraya göndermiş olduğu 14 büyük gemiden mürekkep bir filonun başına geçmiştir. Garp menbâlarından bir çoğunda Charles-Quint'in böyle bir vaziyetten istifade ederek rakîbini tâkib etmemesi ve bilhassa Tunus'dan sonra Cezâyir üzerine de bir hareket yapmamış olması Barbaros'a karşı duyduğu korkunun derinliğinden mütevellit gösterilir! — Şehre giren imparatorluk ordusu Tunus müslümanlarından otuz bin kişiyi kılıçtan geçirmiş, tecavuz edilmemiş namus ve servet bırakmamış, Tunus kütüphâneleri yakılmış ve netice itibariyle Araplar Türk dindaşlarına ihânetlerinin cezâsını en acı ve en ağır şekilde çekmişlerdir. — Bununla beraber Tunus arazisinin mühim bir kısmı Barbaros'un elinde kalmış, 17 Ağustos = 17 Safer Salı günü imparator Afrika'dan Avrupa'ya dönmüş ve yalnız Halk-ul-Vâd

iskelesini işgal altında bulundurmuştur. — Tunus tahtı eski hükümdar Mûlây Hasan'a iâde edilmiş ve Hasan da bir muâhede ile imparatora haraçgüzâr olmuştur).

3 Ağustos = 3 Safer, Salı : İran şahından sulh akdi ricasiyle elçiler gelmesi.

(Taht-ı Süleyman ve Sultâniyye üzerinden geçilerek bugün varılan Der-güzîn konağında gelen Safavî elçilerinin Irâkayn'i iki devlet arasında taksim etmek, yâni Irâk-ı-Acem İran'da kalmak ve Irak-ı-Arab da Türkiye'ye bırakılmak şartiyle sulh teklif ettikleri rivayet edilir Hattâ diger bir rivayete göre de her iki Irak'la Şarkî-Anadolu'daki Van havâlisinin tamamiyle Türkiye'ye terki bile teklif edilmiştir! Fakat Safavî ordusu henüz hiç bir yerde bulunub ezilmemiş olduğu için Kanunî bu son teklifi de derhal reddedib elçileri iâde etmekte tereddüd etmemiştir. Bununla beraber Osmanlı ordusunun dört gece konakladıktan sonra beşinci gün ayrıldığı bu son menzilde Şâh-Tahmâsb'ın tekrar Isfahan taraflarına çekildiği haber alınmış ve Safavî ordusuyla hiç bir zaman karşılaşmak imkânı olamıyacağı artık iyice anlaşılmış olduğu için boşuna dolaşıp iâşe müşkilâtına uğramamak üzere Tebriz'e avdet kararı verilmiştir. Buraya gelinceye kadar on beş gün süren bu sefer, yukarda bu sene vukuâtının «20 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Başkumandan vaziyetinde bulunan İbrahim Paşa'nın Safavî ordusuyla karşılaşabileceğini zannedip kuruntuya kapılmasından ve şâhın ileri, geri hareketleriyle oynadığı oyuna aldanmasından çıkmış lüzumsuz bir yorgunluktan başka bir netice vermemiştir).

7 Ağustos = 7 Safer, Cumartesi : Ordunun Tebriz'e doğru geri hareketi.

(Osmanlı ordusunun harb edecek düşman bulamadığı için avdet mecburiyetinde kalması, elindeki kuvvetleri hırpalatmak istemiyen Birinci Tahmâsb için tabiî mühim bir muvaffakıyyet demektir Çünkü Osmanlıların Âzerbaycan istilâsı netice itibariyle geçici bir fırtına mahiyetinde kalmış ve Osmanlı ordusu çekilir çekilmez İran şâhı Âzerbaycan'ı derhal geri almıştır).

20 Ağustos = 20 Safer, Cuma : Kanunî'nin Tebriz'e avdeti.

(Sultan Süleyman bu sefer Tebriz'de yedi gece kaldıktan sonra sekizinci gün ordusuyla beraber Istanbul'a avdet etmek üzere yola çıkmıştır : Padişahın bu bir haftayı bir bahçe içinde kurulan otağmda geçirdiği rivayet edilir).

25 Ağustos = 25 Safer, Çarşanba: Safavîlerin Tebriz üzerine bir keşif hareketi.

(Şehir civarına kadar sokulan bir Safavî kuvvetine karşı Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa mukabeleye çıkmışsa da Kızılbaş atlıları derhal kayboldukları için geri dönmüştür : Düşmanın bu keşif hareketi, Osmanlı ordusunun gerilerine karşı alınan tertibâtın ilk emâresi demektir).

27 Ağustos = 27 Safer, Cuma : Kanunî'nin Tebriz'den Istanbul'a hareketi.

(Irâkayn seferinde Sultan Süleyman üç defa Tebriz'e gelmiş, birinci defasında yalnız bir gece, ikinci defasında on sekiz gün ve bu üçüncü defasında da yedi gün kaldıktan sonra sekizinci gün yola çıkmıştır : Yukarda 1534 = 941 vukuâtının «28 Eylül» fıkrasiyle bu sene vukuâtının «3 Temmuz» ve «20 Ağustos» fıkralarına bakınız. — Bu Irâkâyn seferinin te'min ettiği bütün netice yalnız Irâk-ı-Arab'ın fethinden ibaret kalmış, Âzerbaycan'ın işgaliyle İran'ın içlerine doğru yapılan seferler pek az süren askerî hareketler şeklinde geçmiş ve babasının

Çaldıran felâketini bir ibret dersi ittihâz eden Birinci Tahmasb Osmanlı ordusuyla harbe tutuşmaktan büyük bir basîretle ictinab ettiği için Osmanlılar çekilir çekilmez elindeki tâze kuvvetlerle Âzerbaycan'ı derhal istirdâda muvaffak olduğu gibi Şarkî-Anadolu'da kaybettiği yerlerden bâzılarını da geri almıştır. Osmanlı ordusunun bütün kazancı da bu uzun seferi kan dökmeden bitirmiş ve bilhassa Irâk'ı kansız fethetmiş olmasında gösterilebilir. Fakat buna mukabil Safavî ordusuyla karşılaşabilmek için Âzerbaycan ve İran'da neticesiz hareketlerle vakit geçirilmesi Afrika cephesinde Barbarosla Charles-Quint arasında vukua gelen büyük mücâdelede Barbaros'un yardımsız bırakılmasıyla neticelenmiş ve bu suretle Irâkayn seferi Almanya imparatorluğunun da işine yaramış demektir Yukarda bu sene vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına bakınız. Tabiî bu vaziyetin bütün tarihî mes'ûliyyeti, kabına sığmıyacak kadar şımarıp büyük bir cihangir rolü oynamak istiyen Makbûl-İbrahim Paşa'ya aittir).

23 Eylül = 25 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Ordunun Ahlat'a muvâsalatı, Bitlis ve Van meseleleri.

(Evvelce Osmanlı tâbiiyyetini kabul etmiş olduğu halde sonradan İran hâkimiyyetine girmiş olan Bitlis Kürt Emîri Dördüncü Şeref-Han'ın Osmanlı kuvvetleriyle giriştiği muharebede mağlûp ve maktul düşmesi üzerine Kürtleri memnun etmek istiyen Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından Bitlis Beyliğinin maktul Şeref-Han oğlu Üçüncü Şemsüddin'e tevcihi için 1533 = 940 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız Osmanlı ordusunun İran'dan Bağdad fethine gitmesinden istifade eden Birinci Tahmâsb'ın Şarkî-Anadolu'ya girmesi bâzı Beylerin tekrar Safavî hâkimiyyetine geçmeleriyle neticelenmiş ve ezcümle Bitlis Han'ı Üçüncü Şemsüddin gene o tarafa temâyül göstermiştir Şâhın bu Şarkî-Anadolu hareketi için yukarda 1534 = 941 vukuâtının «9 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Bu sefer Osmanlı ordusu Tebriz'den Ahlat'a doğru gelirken 18 Eylül = 20 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü Üçüncü Şemsüddin'in anası ordugâha gelip Bitlis'in anahtarlarını Kanunî'ye takdim ederek dehâlet etmiş olduğu için oğlunun kusuru affedilmek ve kendisine Bitlis yerine Malatya beyliği verilmek suretiyle Bitlis meselesi tesviye edilmişse de, Osmanlı ordusunun avdeti üzerine Âzerbaycan'ı derhal istirdâd etmiş olan İran şahının tekrar Anadolu'ya girmesi Van kalesinin sukutuyla neticelenmiştir. Bir rivayete göre Van'ın sukutu, muhâfız bırakılan Yeniçerilerin orduya iltihak için kaleyi terketmiş olmalarındandır. Van'ın istirdâdı için Diyarbekir Beylerbeyi Mehmet Paşa ile Ulama Paşa kumandalarında bir kuvvet gönderilmişse de bunlar şâhın ordusuna mağlûb olmuş ve Kanunî de oralarda artık mevsim müsâit olmadığı için Van'ın istirdâdiyle Safavî ordusunun tâkibine imkân bulamamıştır).

20 Teşrinievvel = 22 Rebî'ül-âhir, Çarşanba : Kanunî'nin Diyarbekir'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Diyarbekir vilâyetinin merkezi olan Âmid şehrinde 22 gün kalıp 11 Teşrinisâni = 15 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü Urfa üzerinden Haleb'e hareket etmiştir : Padişah bu müddetin 11 gününü şehir haricindeki karargâhında ve mütebâki 11 gününü de şehirde geçirmiş, 5 Teşrinisâni = 9 Cumâda-l-ûlâ gününe tesâdüf eden Cuma selâmlığında Eski-Câmi'e gitmiş, «ba'zı mehâm iktizâsiyle» Diyarbekir'de geçirdiği 22 gün içinde Safavîlere karşı bir takım tedbirler ittihâziyle meşgul olmuş ve Anadolu ve Rumeli askerleri burada terhis edilmiştir).

16 Teşrinisâni = 20 Cumâda-l-ûlâ, Salı : Sultan Süleyman'ın Urfa'ya muvâsalatı.

(Padişah Ruha = Urfa'da iki gece kalıp 18 Teşrinisâni = 22 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü Haleb'e hareket etmiştir).

24 Teşrinisâni = 28 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba : Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman Haleb'de sekiz gün kalıp kaleyi ve şehrin görülecek yerlerini gezdikten sonra dokuzuncu güne tesâdüf eden 2 Kânunuevvel = 6 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü Antakya ve İskenderun üzerinden Adana'ya hareket etmiştir).

5 Kânunuevvel = 9 Cumâda-l-âhire, Pazar: Sultan Süleyman'ın Antakya'ya muvâsalatı.

(Kanunî burada bir gece kalıb ertesi sabah hareket etmiştir).

7 Kânunuevvel = 11 Cumâda-l-âhire, Salı : Kanunî'nin İskenderun'a muvâsalatı.

(Sultan Süleyman, «Irâkayn seferi» ruznâmesinde «İskender-pınarı» denilen İskenderun'da bir gece kalıb ertesi gün Adana'ya hareket etmiştir).

14 Kânunuevvel = 18 Cumâda-l-âhire, Salı : Kanunî Sultan Süleyman'ın Adana'ya muvâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp avla vakit geçirmiş ve üçüncü güne tesadüf eden 16 Kânunuevvel = 20 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü Eskişehir üzerinden Istanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

29 Kânunuevvel = 4 Receb, Çarşanba : Kanunî'nin Eskişehir'e muvâsalatı.

(Padişah burada bir gece kalıp ertesi sabah hareket etmiştir).

4 Kânunusâni = 10 Receb, Salı : Sultan Süleyman'ın İzmit'e muvâsalatı.

(Eski Osmanlı menbâlarında «İznikmid» denilen İzmit konağında iki gece kalan Padişah üçüncü güne tesadüf eden 6 Kânunusâni = 12 Recep Perşenbe günü İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir).

1536 = 942

8 Kânunusâni = 14 Receb, Cumartesi : Kanunî Sultan Süleyman'ın Irâkayn seferinden Istanbul'a avdeti.

(Türk imparatorluğuna Irak ölkesini katmış olan muzaffer Padişahın payıtahtına avdeti şerefine bütün Istanbul baştan başa donatılmış ve büyük Sultan Süleyman alkışlar içinde sarayına girdikten sonra beş gün, beş gece şenlikler ve ziyafetler tertib edilmiştir. — Bâzı menbâlarda Kanunî'nin Istanbul'a avdeti 7 Kânunusâni = 13 Receb Cuma gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir. — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa da Padişahla beraber gelmiştir. — 1534 = 940 senesi 11 Haziran = 29 Zülka'de Perşenbe günü Istanbul'dan hareket etmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu Irâkayn seferi Milâdî takvim hesabiyle tam 1 sene, 6 ay, 27 gün sürmüştür. Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa ise Padişahtan 7 ay, 21 gün evvel hareket etmiş olmak itibariyle onun gaybûbeti Istanbul'dan hareketine tesadüf eden 1533 = 940 senesi 21 Teşrinievvel = 2 Re-

bi'ül-âhir Salı gününden bugüne kadar tam 2 sene, 2 ay, 18 gün sürmüştür. — Irâkayn seferinin başlıca neticeleri için yukarda 1535 = 942 vukuâtının «27 Ağustos» fıkrasına bakınız).

18 Şubat = 25 Şa'bân, Cuma: Fransa'ya verilen ilk Kapitülâsiyon meselesi.

(Bu meselenin bir çok noktalarında olduğu gibi tarihinde de ihtilâf vardır Meselâ bâzı menbâlarda ve hattâ bu ilk Kapitülâsyon'un bâzı metinlerinde 1535 = 941 senesi Şubat = Şa'bân ayı içinde Istanbul'da imza edilmiş olduğundan bahsedilir ve hattâ imza günü «25 Şa'bân» a müsâdif gösterilir Halbuki «25 Şa'bân tarihi o senenin «Şubat» ayına değil, «1 Mart Pazartesi» gününe müsâdif olduktan başka, o tarihte Padişahla Vezir-i-a'zam Istanbul'da değil, Bağdad'dadır: İbrahim Paşa 1534 = 941 senesi 28 Teşrinisâni = 21 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü Bağdad'a girmiş ve Kanunî Sultan Süleyman da o senenin 30 Teşrinisâni = 23 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi gününden 1535 = 941 senesi 1 Nisan = 27 Ramazan Perşenbe gününe kadar tam dört ay bir gün Vezir-i-a'zam'la beraber Bağdad'da kalmıştır! Halbuki ilk Kapitülâsyon'un Istanbul'da imza edilmiş olduğu müttefikan rivayet edilir! Ayni Kapitülâsyon'un bâzı metinlerinde de gene 1535 = 941 senesinin Şubat = Receb tarihine tesadüf edilirse de, o sene Receb'in yalnız son dört gününe müsâdif olan Şubat'ın ilk dört gününde de Padişahla Vezir-i-a'zam Istanbul'da değil, Bağdad'dadır! Fazla olarak bu ilk Kapitülâsiyon'u elde etmiye muvaffak olan Fransız elçisinin 1535 = 941 tarihinde Kanunî Bağdad'dan kalkıp ikinci defa olarak Tebriz üzerine yürürken yolda veyahut 1535 = 942 tarihinde Tebriz konağında gelmiş ve uzun bir müzakereden sonra bu tarihî vesikayı Padişahın Istanbul'a avdetinden sonra imza ettirebilmiş olduğu da rivayet edilir : Kanunî'nin Irakâyn seferinden Istanbul'a avdeti 1536 = 942 senesi 8 Kânunusâni = 14 Receb Cumartesi gününe müsâdif olmak itibariyle ilk Kapitülâsiyon'un o tarihten evvel verilmiş olması tabiî kabil değildir : Zaten son tetkikler de bu vesikanın 1536 = 942 senesi Şubat = Şa'bân ayında imza edilmiş olduğunu göstermektedir. Bu meselenin en çok hayret edilecek tarafı, şimdiye kadar hakikî metin diye muhtelif menbâlarda neşredilmiş olan ilk Kapitülâsiyon nüshalarındaki ay ve gün tarihlerinin birbirini tutmaması, sene rakamlarının hepsinde yanlışlar olması ve bilhassa 1535 = 941 tarihinde Bağdad'da bulunan Kanunî'nin Istanbul'da gösterilmesidir! Zaten bu ilk Kapitülâsiyon'un muhtelif menbâlarla muahede mecmualarındaki metinleri arasında da bir çok farklar vardır İşte bütün bunlardan dolayı bu vesikanın muhteviyâtı hakkındaki rivayetler büyük bir ihtiyatla karşılanmalıdır. — Fransa'yı bu sefer Türkiye'ye daha sıkı bir surette bağlamış olan muhtelif sebeblerin en mühimmi, Charles-Quint'le Birinci François arasında yeniden alevlenen mücadeleden dolayı Fransızlar Türkiye'ye yaltaklanırken, Osmanlı ordusunun İran seferinden istifade eden imparatorun Tunus'daki son muvaffakıyeti üzerine gözlerini tekrar Garb'a çeviren Sultan Süleyman'ın da Fransa'yı Almanya'ya karşı kullanmak istemesidir. «Jehan de la Forest = Jean de la Forêt» ismindeki Fransa sefiri işte böyle bir vaziyette Almanya'ya karşı müşterek bir Türk-Fransız hareketi te'min edebilmek ve bir de ticaret muahedesi akdetmek vazifeleriyle Irâkayn seferi esnâsında Kanunî'nin ordugâhına gelmiştir. Zâhiren yalnız bir ticaret muahedesi akdine memur olduğundan bahsedilen bu elçinin aldığı gizli tâlimât içinde Fransa kralının Almanya'ya hücûm edebilmek için harb masraflarını karşılıyabilecek parası olmadığından, fakat Sultan Süleyman gibi bir Padişah için Fransa kralına bir milyon altın ihsan ederek onu bu sıkıntıdan kurtarmanın işten bile olmıyacağından, kralın sadakatle hizmet edeceğinden, kara orduları harekâta başladığı sırada Barbaros da Türk donanmasını harekete getirdiği takdirde muvaffakıyetin muhakkak olduğundan ve büyük Padişahın bu lûtuflarına mukabil Fransa kralının Türkiye'ye her sene muayyen bir haraç vererek minnet ve şükranını ödeyeceğinden bahsedildiği de kuvvetle rivayet edilir. Fransız müverrihlerinin bu müna-

sebetle yüksekten atıp tutarak Kanunî Sultan Süleyman'la Birinci François arasında müsâvi şerâitle bir ittifak akdedilmiş olduğundan dem vurmaları tamamiyle asılsız ve imkânsız bir iddiâdır: Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'i bile «Beç kralı» sayan ve hattâ Osmanlı Vezir-i-a'zam'iyle bir derecede gören öyle muazzam bir Türk Padişahının ötedenberi himâyesine sığınan ve harb masrafı için kendisine el açan fakir ve zayıf bir hıristiyan hükümdariyle müsâvât kabul etmesi yalnız eldeki vesikalara değil, akıl ve iz'âna da mugayir bir tafrafüruşluktan başka bir şey değildir. Zaten Fransa kralı Osmanlı müzâheretine mukabil ancak haracgüzar olmak teklifinde bulunmuş ve sefirinin gizli tâlimâtı içinde bu nokta şöyle ifade edilmiştir:

«Et davantage reconnaîtra ce bienfait et payera, par chaque an, convenable tribut et pension au Grand-Seigneur...»

Tabiî bu vaziyette Kanunî ile Birinci François'nın münâsebâtı âdetâ tâbi'le metbû münâsebeti gibidir. Padişahın Irâkayn seferinden Istanbul'a avdet ettiği zaman Fransa'ya ihsan ettiği ilk imtiyaz fermanı da işte bu müsâvâtsızlık telâkkisinin resmî bir tezâhüründen başka bir şey değildir: Çünkü Fransa gibi ehemmiyetsiz ve zayıf bir hıristiyan devletiyle iki taraflı bir ticaret muahedesi akdine tenezzül edilmediği için yalnız bir taraflı bir «Hatt-ı Hümâyun» verilmiştir. Fransızların gerek bu ilk vesikaya, gerek bundan sonraki emsâline tatbik ettikleri «Capitulation» kelimesinin etimolojik mahiyeti bile işte bu vaziyetle izah edilir: Bu tâbir Lâtincenin «fasıl» ve «madde» mânâlarına gelen «Capitulum» kelimesinden çıkmıştır; bâzı müelliflere göre işte bu Lâtin kelimesinden teşekkül eden ve eski kralların emirnâmelerine tatbik edilen «Capitulaires» tâbiri on beşinci asırdan itibaren «Capitulation» kelimesinin teşekkülüne yol açmış ve bu kelime ilk zamanları galibin mağlûba, büyük devletin küçük devlete verdiği bir taraflı müsâadelerle imtiyazlara tatbik edilmiştir. Kapitülâsiyonlara ait bir fransız menbaında bu nokta şöyle izah edilir: (Le régime des Capitulations, 1898, Paris, s. 17):

«Pendant longtemps, il n'y avait de la part des sultanes que des concessions émanant de leur bon plaisir ou de leur générosité et sans aurte durée que celle de la vie du souverain qui les avait faites».

Muazzam bir devletin fakir, zayıf ve muhtaç bir millete bir takım siyasî ve askerî mülâhazalarla sadaka şeklinde vermiş olduğu bu müsâadelerin istiklâl mefhumunu ihlâl eden birer siyasî imtiyaz mahiyetini alması, Osmanlı imparatorluğunun inhitat devrinde kuvvetlenmiş olan Avrupa devletlerinin bu eski müsâadeleri gittikçe sûiistimâl etmelerinden mütevellit ve bilhassa son devirlere münhasır bir vaziyettir. Hattâ on yedinci asırda ve «Le roi-soleil = Güneş-kral» denilen «On dördüncü Louis» devrinde bile Kapitülâsiyonlar Fransa sefirlerinin «Huzûr-ı Sadâretpenâhî»de meydan dayağı yemelerine ve Fransa'ya harb ilân edilmediği halde münasebetsizliklerinden dolayı ikide bir zındana atılmalarına mânî olamamıştır. — Muahhar Osmanlı müelliflerinin «Uhûd-i atîka» dedikleri Kapitülâsiyonların ilk örneği işte bu 1536 = 942 tarihinde Fransa'ya bahşedilen «Hatt-ı Hümâyûn» da gösterilir: Bununla beraber, o tarihten çok evvel Venediklilerle Cinivizlere de bir takım ticarî müsâadeler verilmemiş değildir: Fakat bu sefer Fransızlara ihsan edilen müsâadeler sonraları başka devletlerin elde ettikleri Kapitülâsiyonlara örnek olduğu için bu çığırın ilk vesikası sayılır. Yalnız bu vesikanın şimdiye kadar neşredilen muhtelif metinleri arasında tarih yanlışından başka bir çok farklar ve hattâ mübâyenetler de vardır; meselâ bir metne göre her iki taraf tebaası karşılıklı olarak birbirinin memleketinde gümrük vergisinden başka hiç bir kayda tâbi olmıyarak ticaret serbestîsine malik olacak, Türkiye'deki Fransızlar arasında zuhur eden hukuk dâvâlarını konsoloslar fasledecek, Fransızlarla Türkler arasındaki hukuk dâvâları da bir tercüman getirilmek şartiyle Türk mahkemelerinde rü'yet edilecek, gene iki taraf tebaası arasındaki cinayet dâvâlarına Vezir-i-a'zam veyahut onun bir mümessili bakacak, Türklere borçlu olan Fransızlar memleketlerine gittikleri takdirde Fransız konsolosları mes'ul tutulmayıp Fransa kralı borçluyu borcunun tesviyesine mecbur etmekle mükellef o-

lacak, Türkiye'de ölen Fransızların mirasları kanunî vârislerine intikal edeceği gibi vasiyetnâmeleri de infâz edilecek, Fransız gemileri angarya işlerinde kullanılmıyacak, esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak ve yeniden esir alınmıyacak, Fransa'da oturacak Türklerle Türkiye'de oturan Fransızlar on sene hiç bir vergi ve angaryaya tâbi tutulmıyacak, Fransızlar cebren ihtidâ ettirilmiyecek, her iki taraf tebaası bütün bu esaslara riâyet mecburiyetinde bulunacak ve Papalık makamiyle İngiltere ve İskoçya krallıkları da sekiz ay içinde iltihaklarını bildirmek şartiyle bu müsâadelerden istifade hakkına malik olabileceklerdir. Fakat bu «Hatt-ı Hümâyûn» ahkâmı daimî değildir Kanunî ile Birinci François'nın hayatiyle kaim olduğu mukaddimede «durant la vie de chascun d'eulx» kaydiyle tasrih edilmiştir. Yalnız bu metne mukabil diger bir metin daha vardır; birincisinden daha zayıf olan o ikinci metne göre Fransız ithâlâtı ancak yüzde beş gümrük resmine tâbi olacak, Türk limanlarında ticaret hakkı Fransızlara münhasır olduğu için diger Avrupa milletlerinin gemileri ancak Fransız bandırasıyla işliyebilecek ve tekmil Osmanlı imparatorluğunda Avrupa ticareti Fransız himâyesi altında bulunacak, Kudüs'deki hıristiyan «Makamât-ı mubâreke» si Fransız papazları tarafından muhâfaza edilecek, Fransız tebaasiyle kiliselerinin Türkiye'de emlâki bulunmıyacak ve bir Fransız baba ile yerli bir hıristiyan anadan doğan çocuklar Osmanlı tebaası sayılacaktır! Her halde bir taraftan iki metnin birbirini tutmaması ve bir taraftan da ayni bir metin muhtelif nüshaları arasında bile bâzı farklara tesadüf edilmesi bütün bunların büyük bir ihtiyatla telâkki edilmesini zarurî kılacak mühim bir vaziyet demektir. — Fransa'ya verilen bu ilk Kapitülâsiyon, Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın son siyasî eseri sayılır Paşa'nın idamı için aşağıki fıkraya bakınız).

14/15 Mart = 21/22 Ramazan, Salı/Çarşanba gecesi : Vezir-i-a'zam ve Ser'asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın idamı.

(Osmanlı menbâlarında «Makbûl» ve «Maktûl» lâkaplariyle şöhret bulan Pargalı İbrahim Paşa'nın idamı Ramazan'ın «22 nci gecesi» ne müsâdif gösterilir : Şa'bân ayının 29 uncu günü akşamı Rmazan'ın birinci gecesi sayıldığı için «22 nci gece» den maksad bu Hicret ayının 21/22 nci gecesi olmak lâzımgelir ve bu da Mart ayının 14/15 inci Salı/Çarşanba gecesine müsâdiftir; bu vaziyete göre İbrahim Paşa 1523 = 929 senesi 27 Haziran = 13 Şa'bân Cumartesi gününden bugüne kadar tam 12 sene, 8 ay, 18 gün Vezaret-i-uzmâ makamında bulunmuş demektir; bu müddetin ilk 5 sene, 9 ayını yalnız Vezir-i-a'zam olarak geçiren Makbûl-İbrahim Paşa 1529 = 935 senesi 28 Mart = 18 Receb Pazar gününden itibaren «Ser-asker» ünvaniyle ve büyük selâhiyetlerle tekmil Osmanlı ordularıyla donanmalarının Başkumandanlığını da ihrâz etmiş ve idam tarihine kadar 6 sene, 11 ay, 18 gün Vezir-i-a'zam'lıkla Ser-askerliği cem'etmiştir. Gene bu 12 sene, 8 ay, 18 günlük ikbâl devrinde Makbûl-İbrahim Paşa daha bidâyetten itibaren iki defa Rumeli Beylerbeyliği vazifesini de ilâveten ifa etmiştir! Makbûl'ün ikbâli bu kadarla da kalmamış ve Pargalı bir balıkçının bu dönme ve devşirme dölüne Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice-Sultan da verilerek «Dâmâd-ı Şehriyârî» bile yapılmıştır! Vezir-i-a'zamlık, Rumeli Beylerbeyliği, Ser-askerlik ve Dâmadlık az geldiği için nihayet son İran seferinde kendikendine bir de «Sultanlık» tevcih edip «Serasker-Sultan» ünvanını alan ve daha doğrusu çalan bu doymak bilmez serserinin Hatice-Sultan'dan başka «Muhsine-Hatun» isminde bir karısı daha olduğu ve hattâ Kumkapu'daki «İbrahim Paşa câmii» ni hakikatte işte bu Hatunun yaptırdığı rivayet edilir. Makbûl-İbrahim'in «Mehmet Bey» isminde bir oğlu olmuş, fakat bu çocuk genç yaşında ölüp Eyüb'e defnedilmiştir. — Makbûl-İbrahim Paşa'nın «26 Ramazan», yâni 18/19 Mart = 25/26 Ramazan Cumartesi/Pazar gecesi idam edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır. — Sultan Süleyman'ın ayaklarını yıkadığı suları içecek dereceler-de dalkavuklukla işe başladıktan sonra en kuvvetli rivayetlere göre 28 yaş-

larında o muazzam devletin en büyük makamına çıkan ve nihayet 40 41 yaşlarında idam edilen bu muhteşem serserinin şüpheli milliyeti, menşei, Kanunî'ye intisâbı ve ikbâli için 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına bakınız. — «Frenk-İbrahim Paşa» ismiyle de anılan bu makbul ve maktul İbrahim Paşa Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük ve muhterem Vezir-i-a'zamı Pîrî-Mehmet Paşa merhumdan sonra gelen ikinci Sadr-ı-a'zamıdır ve sarayda Hâs-Odabaşı ve İç-Şâhinler-ağası iken usul hâricinde birdenbire Vezir-i-a'zam olması her kesi hayrette bırakan bir «bid'at» sayılmıştır. — Kanunî'nin gerek Istanbul'da, gerek seferde çok defa sevgili Vezir-i-a'zamiyle beraber yemek yediği ve hattâ gece sohbetlerinden dolayı İbrahim Paşa'nın sık sık sarayda kaldığı rivayet edilir İşte bundan dolayı Paşa'nın «Haremde bir höcresi», yâni Topkapu sarayının harem dairesinde bir yatak odası olduğu gibi, bâzan Padişahın odasında yattığı hakkında bile bir takım rivayetler vardır; tabiî bu vaziyette Sultan Süleyman'la İbrahim Paşa gece gündüz birbirinden ayrılmıyan iki samimî dost gibidir. Onun için Ramazan'ın 21/22 nci ve Mart'ın 14/15 inci Salı/Çarşanba gecesi Vezir-i-a'zam ve Ser-asker-Sultan «Üslûb-i sâbık üzre» sarayda alıkonmuş, «ber-kaide» gece yarılarına kadar Efendisiyle tatlı tatlı sohbet etmiş ve ondan sonra da Padişahın odasına bitişik olduğundan bahsedilen «hâbgâhına» çekilip «câmehâbına» girerek izzet ve ikbâl içinde derin ve emin bir uykuya dalmıştır! Kanunî'nin o gece sevgili Vezirine hiç bir şey belli etmediği ittifakla rivayet edilir: Onun için İbrahim Paşa'yı «gece sarayına çağırıp» alıkoyduğu hakkındaki münferid rivayetin doğru olmaması lâzımdır. Her halde Paşa'nın büyük bir emniyet ve huzur içinde derin bir uykuya daldığı sırada cellâd Kara-Ali'nin sessizce içeri girdiği muhakkaktır Kuvvetli bir rivayete göre cellâdın ilk hamlesinden ağır bir yarayla sıçrayan İbrahim Paşa can havliyle boğuşmıya başlamış, hattâ bu ecel gürültüsü bitişik odada yatan Kanunî'ye kadar aksetmiş, nihayet ses kesilmiş ve Parga'nın sefil bir balıkçı kulübesinde dünyaya gelen o tantanalı devşirme Istanbul'un muhteşem sarayında «Dâr-ı-baka'ya irsal buyurulmuştur»! Osmanlı tarihinde tantanayla debdebenin, izzetle ikbâlin en yüksek ve en parlak derecelerine kadar yükselen adam işte budur. — İbrahim Paşa'nın mezarı hakkında iki rivayet vardır Bir rivayete göre «Ok-meydanı ardında Nasuh Paşa ile bir soffadadır» ve diger bir rivayete göre de «Galatada vâkı' Cânfedâ tekyesi sâhilindedir» ve hattâ Solakzâde «Başı ucunda erguvan ağacı dikilmiş bir makbere vardır: Vezîr-i zîşânın kabri idüğüne şübhe olunmaya» demektedir: «Hadîkat-ül-cevâmi'» de her iki rivayet de doğru gibi gösterilir. Belki de Maktûl-İbrahim'in başı bir yere, bedeni başka bir yere defnedilmiştir: Umumiyetle İbrahim Paşa'nın uyurken boğulmuş olduğundan bahsedilirse de, bir taraftan cellâtla boğuşmuş olduğu ve hattâ bundan dolayı odasının duvarlarındaki kan lekelerinin on yedinci asırda bile parmakla gösterildiği hakkındaki rivayetlere ve bir taraftan da «uyurken boğazlatılmış» olduğu hakkındaki diger bir rivayete göre başının bedeninden ayrılmış ve her halde Kanunî'ye alelûsul gösterilmiş olması lâzımgelir; nihayet «Maktûl» olan «Makbûl» e iki muhteif mezar isnâd edilmesi her halde işte bu vaziyetle alâkadar olmalıdır. — Makbûl-İbrahim Paşa niçin idam edilmiştir? Osmanlı menbâlarının bâzılarında bu meseleye hiç temas edilmez ve meselâ müverrih Lütfi Paşa Kanunî'nin Vezir-i-a'zamlığında bulunduğu ve her halde işin iç yüzünü çok iyi bildiği halde «İslâmbul'a gelincek vezîri İbrahim Paşa'yı katleyledi» deyip geçer, kimisi «tafsîle muhtaç mevâdd-ı sâbıka iktizâsiyle» diye söylemek istemediğine delâlet eden bir ifade kullanır ve nihayet söyliyenler de ancak söylenebilecek sebeblerden bazılarına temas etmekle iktifa ederler. Umumiyetle Osmanlı menbâlarında «Kemâl-i istiklâl buldukda rızây-ı Hümâyûna muhâlif bir nice hareket» irtikâb etmiş olmakla ittihâm edilen Makbûl-İbrahim Paşa'nın hep Irâkayn seferine müsâdif gösterilen en mühim suçları şöyle sıralanabilir:

1 — Bitlis'in ve Şarkî-Anadolu'da Safavî işgaline düşen diger yerlerin işgal ve istirdâdı gibi ilk askerî ve siyasî tedbirlerin ittihâzı için âdetâ pişdar gibi bir vaziyette Padişahtan evvel yola çıkarılmış olan İbrahim Paşa kendikendine cihangirliğe kalkışarak Sultan Süleyman gelmeden evvel İran'a girip kuman-

dasındaki kuvvetleri tehlikeye atmış, o kış mevsiminin Diyarbekir'de geçirilmesini tavsiye eden padişahı dinlememiş ve nihayet Kanunî'nin bir an evvel yetişmesi vaziyeti kurtarmışsa da orduyu İran'da «kışa tutmak» imkânsızlığından dolayı Irak üzerine gidilirken mevsimin şiddetinden dolayı bir çok zâyiâta uğranılmış ve Vezir-i-a'zam bütün bunların mes'ûliyyetini bîgünâh olduğu sonradan anlaşılan Baş-Defterdar İskender-Çelebi'ye yüklemiştir: 1534 = 941 vukuâtının «3 Temmuz», «16 Eylül», «29 Eylül» ve «24 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız.

2 — Irâkayn seferi yalnız bir Irak'ın zaptiyle neticelenmiş, ondan evvel ve ondan sonra Âzerbaycan ve İran üzerine yapılan hareketlerin neticesiz kalması ve hattâ şâhın ordusuyla temas imkânı bile temin edilemeden avdet mecburiyetinde kalınması İbrahim Paşa'nın tedbirsizliklerinden mütevellit görülmüş ve bu nokta «delâille sâbit» olmuştur 1535 = 942 vukuâtının «20 Temmuz» ve «3 Ağustos» fıkralarına bakınız.

3 — İbrahim Paşa Baş-Defterdar İskender-Çelebi'ye iftira ederek idamına sebeb olmuş ve Çelebi'nin bigünah olduğu sonradan yapılan tahkikatla meydana çıkmıştır: Bu suretle kendi şahsî garazına padişahı bile âlet etmekte tereddüt etmemiş olan Pargalı İbrahim'in İskender-Çelebi'ye düşmanlığı ve bu husûmetin sebepleri için 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» ve 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkralarına, Çelebi'nin bu yüzden azli için gene 1534 = 941 vukuâtının «24 Teşrinievvel» fıkrasına ve nihayet Bağdad'da idamı için de 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız.

4 — Vezâret-i-uzmâ, Ser-askerlik ve Rumeli Beylerbeyliği gibi devletin en yüksek makamlariyle en büyük salâhiyetlerini nefsinde cem'etmiş olan İbrahim Paşa azamet ve ikbâlin bu derecesini bile az görerek nihayet saltanat tahtına da göz dikmiş ve bu maksadına doğru ilk adım olarak İran seferinde «Ser-asker» ünvanına «Sultan» ünvanını da ilâve edip resmî evrakta bile bu ünvanı kullanmaktan çekinmemiştir: 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bâzı menbâlara göre İbrahim Paşa'nın maksadı «şirket-i saltanat», yâni vaktiyle Bizanslılarla bir aralık Anadolu Selçukîlerinde olduğu gibi saltanat ortaklığıdır ve bu rivayet doğru olduğu takdirde Parga balıkçısının oğlu vaktiyle ayaklarının suyunu içerek gözüne girmek istediği Efendisiyle beraber Osmanlı tahtına oturmak sevdâsına kapılmış demektir! Bununla beraber İbrahim'in Kanunî ile hanedanını atarak kendi başına padişak olmak istediği, yâni «Âl-i Osman» ın yerine bir «Âli-İbrahim» kurmak istediği de rivayet edilir! Hattâ ona bu müdhiş fikri her halde mahvına sebeb olmak istiyen Ulama Paşa'nın telkin etmiş olduğu hakkında bile bir rivayet yok değildir. Bununla beraber İbrahim Paşa'ya bu saltanat sevdâsının haksız olarak isnâd edilmiş olduğuna kani olan müellifler de vardır Bunların izahına göre İran seferinde Ser-askerin «Sultan» ünvanını takınması, İran'da bu ünvanın bâzı büyük ümerâya verilmek âdetinden dolayı onlara karşı küçük düşmemek içindir; fakat bu vaziyeti halk anlamadığı için İbrahim Paşa'ya öyle bir maksat isnâd edilmiştir. Zaten Paşa'nın bâzı hâlleri ötedenberi halk arasında bir çok dedikodulara sebeb olmaktadır: Meselâ Macaristan'dan getirilen heykelleri At-meydanı'ndaki konağının önüne diktirmiş olması ve aşağıda görüleceği gibi bilhassa son zamanlarında dinî mübâlâtsızlıklar göstermesi, hele:

«Vezîr-i mezbûrun atvâr-ı acîbesinden olarak Dîvân-ı-Âlî'ye çıkdıkda rikâbında hânende ve sâzendeler icrây-ı makaamât iderek ve kendi dahî keyf-i bâde ile mest olarak Dîvan sürmesi»

efkâr-ı-umumiyyeyi tamamiyle aleyhine çevirmiştir: «Serasker-Sultan» ünvanının saltanat fikriyle izah edilmesi bâzı menbâlarda halkın işte bu hissiyâtından mütevellit gösterilir. Bununla beraber İbrahim Paşa'nın doğrudan doğruya «Sultan İbrahim nâmiyle fermanlar ısdârı vâsıl-ı sem'i Hümâyûn» olduğu hakkında da muahhar bir rivayet vardır; fakat bunun eski rivayetlerden galat olmak ihtimali de yok değildir. Bununla beraber, aşağıda görüleceği gibi

Kanunî'nin yaptığı tahkikatın da saltanat fikrini teyid etmiş olduğu rivayet edilir.

5 — İbrahim Paşa bir çok kimseleri hiç bir kanunî sebep mevcud olmadığı halde sırf bir takım şahsî maksatlarla azil ve idam ettirmiş ve fazla olarak kendine tarafdar toylayıp saltanatını temin etmek için son seferinde şuna buna ihsanlar dağıtarak devlet hazînesinden «seksen bin altun» isrâf etmiştir; hattâ Solakzâde tarihinde Kanunî'nin bu mesele hakkında şöyle bir sözü vardır

— İbrahim'in bunca bin altunu erâzil-i eşhâsa in'âmı kasd-ı saltanata cür'et-ü-ikdâmına delîl-i kat'î idüğüne bizce yakin hâsıl olmuştur ve ind-el-tahkîk sübût bulmuştur!

Her halde İbrahim Paşa gibi en «Makbûl» vezirini idam ettirmek için Kanunî Sultan Süleyman gibi bir padişahın çok sağlam bir kanaat hâsıl etmiş olması lâzımgelir.

6 — Yukarda da gördüğümüz gibi İbrahim Paşa'nın son zamanlarında ve bilhassa Irâkayn seferinde bir takım dinî mübâlâtsızlıklar göstermiş olduğu rivayet edilir: Meselâ eskiden Kur'âna karşı çok büyük bir hürmet gösterdiği ve hattâ kendisine bir Kelâm-ı-Kadîm hediye edildiği zaman göğsünde ve başında tuttuğu rivayet edilen bu devşirmenin sonraları Kur'âna ehemmiyet vermediği ve hattâ hediye edildiği takdirde kabul etmediği hakkında bir takım rivayetler vardır; tabiî bu hâller ihtidâsının samimî olmadığına delâlet ettiği için herkesi müteessir etmiştir; hattâ Kanunî'nin bile bundan çok müteessir olduğu ve İbrahim Paşa'nın gazaba uğramasında dinsizliğinin de büyük bir tesiri olduğu rivayet edilir.
İbrahim Paşa'nın idamına Osmanlı menbâlarının gösterdikleri sebeplerin en mühimleri işte bunlardır. Fakat bunlara mukabil bir de Garp menbâlarında tesadüf edilen büsbütün başka mahiyette bir takım sebepler daha vardır; bunlar da iki kısma ayrılabilir :

1 — Kanunî'nin anası ve Yavuz'un karısı Hafsa-Hatun'un bu tarihten iki sene evveline tesadüf eden ölümü Osmanlı sarayında kadınlar saltanatının başlamasına vesile teşkil eden bir hâdise sayılır : 1534 = 940 vukuâtının «19 Mart» fıkrasına bakınız. Avrupa tarih ve edebiyatında «Roxelane» ismiyle bahsedilen meşhur «Haseki Hurrem-Sultan» işte o tarihten itibaren Kanunî üzerindeki büyük nüfuzunu saray entrikalarında şahsî ihtirâsâtına âlet etmiye başlamıştır Bu suretle Osmanlı inhitâtının en mühim âmillerinden biri, azamet devrinin en parlak günlerinde ortaya çıkmiş demektir. Bir çok Garp menbâlarında Makbûl-İbrahim Paşa'nın fecî âkıbeti işte bu meşhur Haseki'nin gizli tesirlerinden mütevellit gösterilir. — Hurrem-Sultan'ın hüviyyet ve milliyeti biraz karanlıktır: Muhtelif menbâlarda aslen Rus, Leh, Fransız ve hattâ Çerkes olduğuna ait bir takım rivayetlere tesadüf edilir; fakat her halde Fransız ve Çerkes olmadığı muhakkaktır; umumiyetle Rus gösterilmesi de Kırım Tatarlarının kendisini Dniestr üzerine yaptıkları bir akın hareketinde esir almış olmalarından mütevellit olmak lâzımgelir; nisbeten daha kuvvetli bir rivayete göre Polonyalı = Leh cinsindendir; memleketinin Galiçya'da «Rohatyn / Rogatino» şehri olduğundan bahsedilir; bir rivayete göre babası bir piskopostur; isminin Marsigli olduğu hakkında çok şüpheli bir rivayet de vardır. Bütün bu rivayetler içinde muhakkak olan nokta, Garp menbâlarında «Rosanne» ismiyle de anılan «Roxelane» ın Osmanlı sarayında «Hurrem» ismini alarak terbiye edilmiş ve günün birinde güzelliğinden ziyâde câzibesiyle Kanunî'nin gözüne girmiş olmasından ibarettir. Kanunî'nin bundan evvelki gözdesi «Gülbahar» dan «Mustafa» ismindeki büyük oğlu dünyaya gelmiş olmasına mukabil, «Mehmet» «Cihangir», «Selim» ve «Bâyezid» ismindeki diger üç oğluyla «Mihrimâh» ismindeki kızının hep Hurrem-Sultan'dan doğmuş oldukları rivayet edilir : Bu vaziyete göre Sultan Süleyman'ın sarayında 1534 = 940 tarihine kadar Harem dairesinin üç mühim siması var demektir; bunların en mühimmi olan ve oğlunun üzerinde büyük bir nüfuzu bulunduğundan bahsedilen Vâlide-Sultan bir rivayete göre iki gelini arasında ölünceye kadar bir nevi müvâzene âmili olmuştur; bununla beraber Gülbahar-Hatun'un Mağnisa valisi olan oğlu büyük

şehzâde Mustafa'nın yanına gönderilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; her halde Vâlide-Sultan ölünceye kadar Hurrem-Sultan'ın mühim bir rol oynıyamadığı ve bilhassa siyasî işlere karışamadığı anlaşılmaktadır. Hafsa-Hatun'un ölümü Harem-i-Hümâyun'da çok şiddetli bir takım ihtiraslar uyanmasıyla neticelenmiştir: Bu kapalı sahnenin en meşhur kahramanı da Hurrem-Sultan'dır. Hurrem'in entrikaları büyük şehzâde Mustafa'ya karşı cephe almasıyla başlamıştır: Kanunî'nin Gülbahar-Hatun'dan olan bu oğlu saltanat vârisi olacağından başka parlak meziyetleriyle halkın ve bilhassa ordunun teveccühünü kazanmıya başlamış ve bu suretle Hurrem-Sultan'ın şehzâdelerini gölgede bırakmıştır! Hattâ Makbûl-İbrahim Paşa'nın da şehzâde Mustafa'ya tarafdar olduğundan bahsedilir: Hurrem-Sultan'ın Vezir-i-a'zama düşmanlığı işte bundan dolayıdır ve bu hisle Kanunî'ye daima İbrahim Paşa'nın aleyhinde telkinâtta bulunmuş ve bilhassa Irâkayn seferinden sonra «Serasker-Sultan» ünvanı meselesinden istifade ederek Pargalı'nın Osmanlı tahtına göz diktiği hakkında nihayet Sultan Süleyman'ı iknâa muvaffak olmuştur! Hattâ Hurrem-Sultan'ın son İran seferine muhâlif olduğundan da bahsedilir ve bunun sebebi de Fransa sefiri «Jehan de la Forest = Jean de la Forêt» nin çevirdiği entrikalara atfedilir Osmanlı ordusunun Garp cephesini bırakıp Şark cephesiyle meşgul olması Birinci François ile Charles-Quint arasındaki mücadelede Sultan'a tesir edecek bir vasıta bulduğu ve onun da İbrahim Paşa'ya karşı bu fikirden istifade etmekte kusur etmediği hakkında bir takım rivayetler vardır. Tabiî bütün bu karanlık meseleler ancak yeni vesikalar bulundukça aydınlanabilir.

2 — Garp menbâlarında İbrahim Paşa'nın ihânetine ait bir takım vesikalardan da bahsedilir Meselâ Fransa sefiri «Jean de la Forêt» nin eline geçen bir takım vesikaları Hurrem-Sultan'a göndererek onun vasıtasiyle Kanunî'ye gösterilmek suretile Vezir-i-a'zamın izâle ettirilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır; buna benzer diger bir rivayete göre de Makbûl-İbrahim'in ihânet vesikaları Barbaros'un eline geçmiştir Akdeniz'de bir Venedik gemisini zapteden büyük kahraman bu gemide Vezir-i-a'zamın Venedik dojuna yazdığı gizli bir mektup bulmuş, bu mektupta Hıristiyanlık lehine ve Türklük aleyhine bir takım gizli tertibâttan bahsedildiği için Barbaros merhum Istanbul'a gelir gelmez mektubu Kanunî'ye göstermiş ve o da işte bunun üzerine İbrahim'in idamını emretmiştir! Zaten İbrahim Paşa aslen Venedik tebaasından olduğu için Venediklilere karşı daima müsâit bir siyaset tâkib etmiş ve onlarla hoş geçinmiye büyük bir kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Bu ihânet rivayetlerini teyid eden diger bir iddiâya göre de Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdat çarşısında haksız olarak idam edilmesi, Vezir-i-a'zamın Almanya imparatorluğundan para alarak Türk ordusunu Garp'dan Şark'a sürüklemiş olduğundan bahsetmiş olmasındandır: Sonradan ele geçen ihânet vesikaları işte bu rivayeti teyid eder mahiyette şeylerdir. İbrahim Paşa'nın ihânetine ait rivayetler yalnız bu son Irâkayn seferine de münhasır değildir Bu tarihten yedi sene evvel birinci Viyana muhasarasının ancak on yedi gün sürdükten ve şehrin fethine elverişli bir vaziyet hâsıl olduktan sonra birdenbire kaldırılıvermesi de bâzı menbâlarda devşirme Paşa'nın ihânetiyle izah edilmiştir 1529 = 936 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında bütün bunların meskût geçilmesi belki de müverrihlerin siyasî mülâhazalarla ihtiyatlı bir lisan kullanmış olmalarındandır.

Her hade Makbûl-İbrahim'in siyasî cinayetlerle lekeli, son derece harîs, her türlü mukaddesâttan mahrum, ihtirâsı zekâsına galib olduğu için idaresiz ve bilhassa askerlik bakımından değersiz bir şahsiyet olduğu muhakkaktır Meselâ istirkâb ettiği Baş-Defterdar İskender-Çelebi'yi gözden düşürmek için hazineyi yağma edeceklerini iddiâ ederek adamlarından otuz kişiyi haksız yere idam ettirmesi için 1534 = 940 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına, İskender-Çelebi ile kayınbiraderi Hüseyn-Çelebi'yi bigünâh olarak astırıp kestirmesi için 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına ve bilhassa selefi olan sâbık Vezir-i-a'zam

Pirî-Mehmet Paşa merhumu zehirletmesi için 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Bu katil devşirmenin çok uzun süren ikbâl devrinde bir takım parlak seferler sıralanır: İbrahim Paşa bunların çoğunda Serasker sıfatiyle ordunun başında bulunmuş olduğu için bütün o zaferleri onun askerî iktidarından mütevellit göstermek kat'iyyen doğru değildir: Tekmil o muvaffakıyetler, azamet ve kudret devrinin en parlak noktasına varmış muazzam bir imparatorluk teşkilâtının ve bilhassa Kanunî gibi kıymetli bir askerin müşterek eserleri demektir; halbuki İbrahim Paşa tek başına kumanda ettiği İran seferini yüzüne gözüne bulaştırmış ve ancak Kanunî geldikten sonra vaziyet kurtarılmıştır Hattâ yukarda gördüğümüz gibi Osmanlı menbâlarında bu vaziyet İbrahim'in idamında en mühim sebeblerden gösterilir. — Osmanlı imparatorluğu bilhassa Istanbul'un fethinden itibaren başına musallat ettiği devşirmelerle dönmelerden çok büyük zararlar görmüştür Pargalı İbrahim de işte bu örneklerin en yaldızlılarından biridir; bundan evvelkilerin belli başlılarından Rum-Mehmed'in Türk düşmanlığı için 1453 = 857 vukuâtı içinde «1 Haziran» fıkralarının dördüncüsüne, gene Rum-Mehmet'le Gedik-Ahmed'in Anadolu cinayetleri için 1472 = 877 vukuâtının birinci fıkrasına, Gedik-Ahmed'in Arnavutluk seferine gitmemek için Fatih'e bile kafa tutması hakkında 1477 = 882 vukuâtının birinci fıkrasına Istanbul'da bir devşirme hâkimiyyeti kurmak için Türk Vezir-i-a'zam Karamanî-Mehmet Paşa'yı bir Yeniçeri ihtilâli tertib ederek öldürten Devşirme İshak için 1481 = 886 vukuâtının İkinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına, Gedik-Ahmed'in idamı ve mahiyeti için 1482 = 887 vukuâtının «18 Teşrinisâni» fıkrasına, Yûnus Paşa'nın ihâneti hakkındaki rivayetler için 1517 = 923 vukuâtının «13 Eylül» fıkrasına ve nihayet Mısır valisi Hâin-Ahmed'in Kanunî devrinde ısyâniyle saltanatını ilânı için 1524 = 930 vukuâtının «Kânunusâni» ve «Ağustos» fıkralarına bakınız. Makbûl-İbrahim de işte bu meş'um zincirin unutulmaz halkalarındandır. — İbrahim Paşa Irâkayn seferinden Istanbul'a avdet ettikten 67 gün sonra idam edilmiştir Yukarda bu sene vukuâtının «8 Kânunusâni» fıkrasına da bakınız).

15 Mart = 22 Ramazan, Çarşanba: Makbûl-İbrahim Paşa'dan inhilâl eden Vezâret-i-uzmâ makamına ikinci vezir Ayas-Mehmet Paşa'nın tâyini.

(Avlonyalı bir devşirme olan Ayas Paşa «Arnavudiyy-ül-asl» dır. Arnavutluk Rumlarından olduğu hakkında da bir rivayet vardır; kardeşlerinden üçünün Avlonya kilisesinde papas oldukları da rivayet edilir. — Ayas Paşa selefi Maktûl-İbrahim gibi saray hizmetinden birdenbire Vezir-i-a'zam olmuş değildir: Yeniçeri ağalığında ve sırayla Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliklerinde bulunduktan sonra üçüncü ve ikinci vezirliklere geçmiş ve nihayet Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmesi usul ve an'aneye muvâfık sayılmıştır. — Yeni Vezir-i-a'zam pek silik ve sönük bir şahsiyettir ve hattâ hiç bir şahsiyet sâhibi değildir; tarihte siyasî rolünden ziyâde çapkınlığıyla iz bırakmıştır! Osman-zâde Tâib onun dillere destan olan bu hususiyetini şöyle anlatır:

«Vâd-i zenperestîde benî-nev'ine galib olmağın hemîşe muâşeret-i nisvâna râğıb idi. Esnây-ı râhda tâife-i zenânâ düçâr oldukça tecdîd-i vuzû' havfinden iğmâz-ı ayn iderdi. Dîvânında bir acûz-i köhensâle nigâh-endâz olsa derhâl maslahatı biterdi: Ya'nî hammâm iktizâ iderdi! Kesret-i serârîden haremsarâyında kırktan ziyâde perestâr-ı kehvâre-cünbân berzede-dâmen idüğü an'ane-i sikaat-ı rüvât ile resîde-i derece-i îkandır. Eyyâm-ı intikaalinde zükûr-u-inâs yirmiden ziyâde evlâd istihlâf itmişidi».

Ayas Paşa'nın bu hususiyyetini Peçevî de daha sâde bir lisanla şöyle anlatmaktadır: «Zen-dostlukda nev'i şahsına münhasır idi Sarayında kırk beşik sallanmak vâkı' olmuş idi. Vefat ittikde yirmiden ziyâde evlâdı kaldı».

Gene ayni menbâda bu velûd Vezir-i-a'zam için «emmâ çandân re'y-ü-tedbîre malik değil idi» sözü de sarfedilmektedir Onun için Ayas Paşa demek, Kanunî'nin silsile-i-merâtiple yetişmiş siyasî ve askerî bir gölgesi demektir. —

Ayas Paşa'nın baba tarafından İşkodralı ve ana tarafından Avlonyalı olduğu hakkında bir rivayet vardır Arnavutluğunu Osmanlılığından üstün tutması her halde işte bundan olmalıdır; Hayrullah Efendi onun bu vaziyetini şöyle anlatır «Bunun eyyâm-ı Sadâretinde takdir-ü-tahsine şâyan bir iş görülmedi. Kendüsü İşkodralı olduğundan, oralar ahalisinin me'lûf olduğu huşûnet-i tabîiyyelerinden tekevvün eden hasârâtı te'vîl eylediğinden Arnavutluk'da günden güne ihtilâl çoğalmakta idi. Eğer Zât-i-Pâdişâhî Fransa'lunun istid'âsına mebnî İtalya'ya geçmek içün Avlonya taraflarına inmemiş olaydı, Sadr-ı-a'zamın gayret-i vataniyyeden dolayı işi küçük tutmasından Arnavutluk'da büyük rahatsızlık zuhûra gelecek idi». Bu fıkrada bahsedilen «gayret-i vataniyye»den maksat, tabiî Arnavutluk gayretidir).

1536 = 943

4 Temmuz = 15 Muharrem, Salı : Erzurum valisinin «Gürcistan» muharebesi.

(O sırada Erzurum şehri harap bir halde ve tâmir halinde bulunduğu için vilâyet merkezi Bayburt'dur ve valiliğinde de Dulgadırlu Mehmet-Han vardır: 1534 = 941 vukuâtının «13 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Bu Türkmen kahramanmın taarruz ettiği «Gürcistan», bu memleketteki üç müstakil hükûmetten Çoruh boyundaki «Samtskhé» Hıristiyan Atabeğliğidir ve bu küçük hükûmetin merkezi de Ahıska'dır 1514 = 920 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Mehmet-Han'ın bâzı Osmanlı menbâlarında bir akın hareketinden ibaret gösterilen taarruzuna ordusuyla mukabele eden Ahıska Atabeği «Dördüncü Qwarqwaré» mağlûb olup kaçmış, Türklerin eline bir çok esir ve ganîmet geçmiş ve bu Atabeğlik arazisinden bir mıkdar yer alınmıştır : Peçevî'nin «üç dört sancaklık yer» dediği bu fütûhât sâhası Oltu, Narman, Kiskim ve Artvin havâlisidir).

18 Teşrinisâni = 2 Rebî'ül-âhir, Pazartesi : Barbaros'un İtalya seferi.

(1535 = 942 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi Tunus'un sukutundan sonra Cezâyir'le Tunus arasındaki «Bâb-ül-Unnâb = Bône» limanına çekilmiş olan Barbaros Hayrüddin Paşa merhum oradaki 14 15 gemisini alıp Cezâyir'e geçmiş, Cezâyir'de bulunan diger dokuz gemisine yeniden yaptırdığı sekiz gemiyi de katarak 32 gemiden mürekkep bir filo teşkil etmiştir. Barbaros'un büyük bir sür'atle vücuda getirdiği bu filonun ilk hareketi Akdeniz'de İspanya'nın şarkına tesadüf eden Minorka adasına yapılan bir baskındır : Bu hareket esnasında bir takım İspanyol ve Portekiz gemilerinin Tunus'dan nakletmekte oldukları Türk ve Arap esirlerini düşman elinden kurtaran büyük kahraman nihayet Minorka adasının merkezi olan «Mahon» limanını zaptedip orada bulduğu bir kaç yüz Türk esirini kurtardıktan başka şehrin bütün servetini zaptetmiş, ahalisinden 5700 kişi esir etmiş ve bunları Cezâyir'e götürmüştür. Tunus muharebesinde Barbaros'un şehit veyahut esir düştüğü hakkındaki rivayetlerden dolayı sevinç içinde çalkanan Avrupa Hıristiyanlığı işte bu Minorka baskını üzerine uykusundan uyanmıştır! Hayrüddin Paşa Cezâyir'in idaresini Hasan-Ağa ismindeki evlâtlığına bıraktıktan sonra muhterem ailesinin bütün efrâdını alarak Istanbul'a nakletmiş ve Kanunî'nin Irâkayn seferinden henüz avdet etmiş olduğu günlerde payıtahta vâsıl olmuştur. — Osmanlı ordusunun İran seferinden istifade eden Charles-Quint'in Tunus seferine mukabele etmek istiyen Sultan Süleyman Barbaros'a büyük bir donanma inşâsını emretmiş ve bir taraftan bu donanma yapılırken, bir taraftan da

Hayrüddin Paşa otuz gemiden mürekkep sür'atli bir filo ile cenubî İtalya'ya akın edip Brindisi civarında «Castello» kalesini yıkıp yakmış ve bir çok esir ve ganîmet alarak Istanbul'a dönmüştür).

1537 = 943

12 Mart = 30 Ramazan, Pazartesi : Klis kalesinin fethi.

(Çok sarp bir mevkide bulunan bu kale Bosna hududunda ve Avusturyalıların elindedir : O sırada bir eşkiyâ yatağı halinde bulunduğu ve bu yüzden Türk arazisinin çok zarar gördüğü rivayet edilir. Bu hâle artık nihayet vermek istiyen Bosna Beylerbeyi Husrev Bey'le Kethudâsı Murad-Gazi o civarda iki havâle hisarı yaptırmak suretiyle bu müstahkem mevkii tazyika başlamışlar ve bir müddet tazyik ettikten sonra da taarruza geçmişlerdir : Bu haber üzerine kaleyi kurtarmak için «Crussich» isminde bir kumandan idaresinde beş bin asker gelmiş, bu kuvvet bir hamlede bozulup kumandanın kafası bir kargıya takılı olarak mahsurlara teşhir edilmiş ve işte bu vaziyet üzerine Osmanlı menbâlarında «Kilis» denilen «Klis» kalesi teslim olmuştur. Husrev Bey bu muvaffakıyet üzerine Hırvatistan ve Dalmaçya'da diğer bir takım fütûhâta girişerek Bozko, Beriszlo, Obrovaz vesaire gibi bir kaç kale daha işgal etmiştir).

11 Mayıs = 1 Zülhicce, Cumartesi : Osmanlı donanmasının İtalya seferine hareketi.

(Kanunî Sultan Süleyman Irâkayn seferinden Istanbul'a döndükten sonra ve Maktûl-İbrahim Paşa sadâretinin son günlerinde Fransa'ya ilk Kapitülâsiyon fermanı ihsan edilirken gizli bir ittifak akdedilmiş olduğu hakkında bir takım rivayetler vardır : 1536 = 942 vukuâtının «18 Şubat» fıkrasına bakınız. Hakikatte bu bir ittifak olmaktan ziyâde askerlikçe zayıf ve maliyece çok muhtac bir vaziyette bulunan Fransa'nın Türk himâyesine ilticası demektir : Fransa kralı Birinci François, Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'e karşı mücadele edebilmek için her şeyden evvel Kanunî'nin bir milyon altın ihsan etmesini istemiş, karada ve denizde himâye edilmesini rica etmiş ve bunlara mukabil Türkiye'ye haraçgüzâr olmak tekliflerinde bulunmuştur. Fransa kralının işte bu şerâitle başlıyacak müşterek harekâta İtalya'nın hedef tutulmasını teklif etmiş olduğundan da bahsedilir. Bir milyon altının verilip verilmediği kat'î surette belli değilse de, hâdisâtın cereyanına ve İtalya'ya karşı hem denizden, hem karadan sefer açılmış olmasına göre paranın da verilmiş olması lâzımgelir. Bu seferde Türklerin cenubî İtalya'da Napoli krallığına, Fransızların da şimalî İtalya'da Piemonte eyâletine taarruz etmesi takarrür etmiştir. Böyle bir ittifak muâhedesinin 1536 = 942 Kapitülâsiyonlarından bir müddet sonra işte bu 1537 = 943 tarihinde akdedilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Fransızların sefer açıldıktan sonraki vaziyetleri için aşağıki fıkraya bakınız. — O sırada Osmanlı İmparatorluğu 35 senedenberi Venedik Cumhuriyetiyle sulh halindedir : Bu son sulhün akdi için 1502 = 908 vukuâtının «14 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Venedik tâbiiyyetinde dünyaya gelmiş olan eski Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Venediklilerin son yıllardâki tecâvuzlariyle münasebetsizliklerini daimaört-bas edip sulhü muhâfaza etmiş ve halefi olan Ayas Paşa da onun bu siyasetinden ayrılmamıştır. İşte bu vaziyetten dolayı Osmanlı-Fransız ittifakı akdedilirken Venedik'e de elçi gönderilerek onun da iştirâki teklif edilmişse de Venedikliler bîtaraf kalmayı tercih etmişlerdir. — Osmanlı donanması irili ufaklı 280 parça gemiden mürekkep olarak kara ordusunun hareketinden bir hafta evvel yola çıkmıştır; bu donanma için memleketin her tarafından otuz bin kürekçi toplandığı rivayet edilir; bunlardan başka 4000 Yeniçeri, 600 Topçu ve Sipâhileriyle beraber 10 sancak beyi de donanmayla hareket etmiş ve bu kuvvetlerin ku-

mandanlığına sonradan Vezir-i-a'zam olan üçüncü vezir müverrih Lûtfi Paşa tâyin edilmiştir Dikkat edilecek noktalardan biri de Lûtfi Paşa'nın yalnız donanmayla nakledilmekte olan askere serdâr olmasıdır : Donanma başkumandanlığını tabiî Kapdan-ı-Deryâ Barbaros Hayrüddin Paşa der'uhde etmiştir. Orduyla donanmanın Avlonya'da buluşmasına karar verilmiş olduğu için, Istanbul'dan hareket eden donanma Koron, Modon ve Preveze'den geçerek Avlonya'ya gitmiştir).

17 Mayıs = 7 Zülhicce, Perşenbe : Yedinci «Sefer-i Hümâyûn» : Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Sefer-i Pulya» ve «Gazây-ı Korfos» denilen İtalya ve Adriyatik seferine hareketi.

(Bu seferde Kanunî'nin asıl hedefi Napoli krallığını fethettikten sonra Roma'ya girerek «Kızıl-Elma» yı elde etmekle izah edilir Bu «Kızıl-Elma» fikri Osmanlıların ilk devirlerindenberi nesilden nesle intikal etmiştir ve hattâ Fatih devrinin sonlarındaki İtalya seferi de ayni hedefe doğru atılmış ve büyük Fatih'in vakitsiz ölümü üzerine neticesiz kalmış bir adım demektir: 1480 = 885 vukuâtının üçüncü fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında Kanunî'nin bu İtalya seferine tıpkı Fatih'in seferi gibi «Pulya seferi» denir Bu tesmiyenin sebebi cenubî İtalya'nın bu kısmına «Apulia / Puglia /Pouille» denilmesidir; Pulya'nın en mühim şehri Fatih devrinde bir aralık zaptedilmiş olan Otranto kasabasıdır. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz Osmanlı Fransız ittifakı mucibince Türk ordusuyla donanması cenubî İtalya'ya taarruz ettikleri sırada Fransızlar da Şimalî İtalya üzerine yürüyeceklerdir : Zaten Fransa kralı Birinci François ile İtalya'ya hâkim olan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint arasındaki tarihî mücadele Osmanlı ordusuyla donanmasının hareketinden evvel yeniden alevlenmiş ve Fransızlar 11 Şubat 1536 tarihinden itibaren «Savoja = Savoie» dukalığına girmişlerdir; bundan sonra gene o sene içinde Almanlar da Fransa'yı istilâ teşebbüsünde bulunmuşlar ve ordularında hastalık çıktığı için bir müddet sonra çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır. Böyle bir vaziyette Türklerin bir İtalya seferi açmaları tabiî Fransa için hayatî bir hareket demektir; bununla beraber Fransa kralı iki yüzlü bir siyaset tâkib etmekten hiç bir an hâlî kalmamış ve Almanya imparatoruyla daima gizli münasebetlerde bulunarak bir uzlaşma zemini hazırlamıya çalışmıştır! Bütün bu müzakerelerde Birinci François'nın yegâne hedefi, Türk ittifakından ayrılmasına mukabil İtalya'dan bir mıkdar arazi koparabilmekten ibarettir! Türk Fransız ittifaklarından daima Fransızlar fayda görmüş ve Türkler hemen hep ihânetle karşılaşmışlardır Nitekim bu sefer de Türkler cenubî İtalya'ya hücum ederlerken Katolik efkârına karşı Müslümanlarla birleşmiş görünmemek lüzumunu bahâne ittihâz eden Fransızlar Piemonte'ye girmek taahhüdünün ifâsını geciktirmişler ve ancak Türk ordusu İtalya'nın cenubundan çekilip Venedik'le harbe tutuştuktan sonra harekâta başlamışlardır! Hattâ bu iki yüzlü Fransız siyaseti nihayet Papa Üçüncü Paul'ün tavassutiyle bu tarihten bir sene sonra 1538 Haziranının 18 inci günü Nis şehrinde Birinci François ile Charles-Quint arasında on senelik bir mütâreke akdiyle neticelenmiş ve Fransız menbâlarında «Trève de Nice» ismiyle meşhur olan bu mütâreke mucibince Almanya imparatorunun Savoie dukalığını Fransa'ya terketmesine mukabil Fransa kralı da Türk ittifakından ayrılmak taahhüdünde bulunmuştur! Halbuki bir taraftan da Birinci François Türkiye'deki sefiri vasıtasiyle Kanunî'ye ihtiyaten yaltaklanmakta devam etmekten hâlî kalmamıştır! Sultan Süleyman bu sefer Istanbul'dan «Pulya seferi» ne hareket ederken, o kadar himâye ettiği mahmîsi işte bu kıratta bir müttefiktir! — Kanunî bu sefere çıkarken oğullarından Mehmet'le Selim'i de beraber almıştır Yollarda iltihak eden Rumeli kıt'alarıyla beraber bu seferki ordunun mevcudunu 100 200 bin kişi gösteren muhtelif rivayetler vardır).

26 Mayıs = 16 Zülhicce, Cumartesi : Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Edirnelilerin şehir hâricinden istikbâl ettikleri padişah burada altı gece kalıp yedinci güne tesadüf eden 1 Haziran = 22 Zülhicce Cuma günü hareket etmiştir).

7 Haziran = 28 Zülhicce, Perşenbe: Sultan Süleyman'ın Filibe'ye muvâsalatı.

(Kanunî burada üç gün kalıp dördüncü güne tesadüf eden 10 Haziran 1537 = 1 Muharrem 944 Pazar günü yoluna devam etmiştir. — 8 Haziran = 28 Zülhicce Cuma günü Macar kralı Zapolya'nın Filibe'ye gelen elçisi huzura kabul edilip efendisi nâmına büyük metbûuna tâzimât ve sadâkatini arzetmiştir).

1537 = 944

22 Haziran = 13 Muharrem, Cuma : Kanunî'nin Üsküb'e muvâsalatı.

(Padişah burada dört gece kalıp beşinci güne tesadüf eden 26 Haziran = 17 Muharrem Salı günü hareket etmiştir. — Kanunî Üsküp'deyken 23 Haziran = 14 Muharrem Cumartesi günü Rumeli beyleri huzura kabul edilip el öpmüşlerdir).

7 Temmuz = 28 Muharrem, Cumartesi : Sultan Süleyman'ın Arnavutluk'da Elbasan kasabasına muvâsalatı.

(Kanunî burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadüf eden 9 Temmuz = 30 Muharrem Pazartesi günü hareket etmiş ve bu iki günü Elbasan civarında avla geçirmiştir; Sultan Süleyman av meraklısı olduğu için fırsat buldukça ava gitmek en büyük eğlencesidir).

11 Temmuz = 2 Safer, Çarşanba : Osmanlı donanmasının Avlonya'ya muvâsalatı.

(1537 = 943 senesi 11 Mayıs = 1 Zülhicce Cumartesi günü Istanbul'dan hareket etmiş olan donanma 61 günde buraya gelmiştir : Bu kadar gecikmesinin sebebi, muhtelif iskelelere uğramak suretiyle kara ordusunun harekâtına uygun davranmaktır; her halde orduyla donanma arasındaki hareket birliğinin çok iyi hesab edildiği anlaşılmaktadır).

13 Temmuz = 4 Safer, Cuma : Kanunî'nin Avlonya'ya muvâsalatı.

(Ordu, donanmadan iki gün sonra gelmiş demektir : Bunun sebebi Sultan Süleyman'ın Elbasan konağında iki gün avla vakit geçirmiş olmasıdır. — Kanunî 26 Ağustos = 19 Rebî'ül-evvel Pazar gününe kadar 44 gün Avlonya ile civarında kalmış ve bu müddet esnasında bir aralık o civarda bir yaylaya çıkıp sonra tekrar şehre inmiştir. — Padişahın Avlonya'ya muvâsalatının ertesi günü Dîvan toplanıp askerî vaziyet tetkik edilmiş ve bu Dîvan toplantıları bir kaç defa tekerrür etmiştir. — Burada yapılan ilk işlerden biri, itâattan çıkıp düşmana yataklık eden dağlıların tenkiliyle tekrar itâat altına alınmasıdır; Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır :

«Avlonya serhaddinin bir cânibi deryâya müntehî ve cânib-i âhari Arnabud-i anûd dağlarıyla mahdûd olup tâife-i mezbûre istikaamet ve sadâkatte alem-i vâlây-ı şecaâtlerine istinâd ile kimesneye raiyyet olmağı kabul itmeyüp fesâd-u-şenâatte sâbit-kadem, etrâf-u-cevâniblerine ırak ve yakın dimeyüp muttasıl ehl-i

İslâmı gaaret ve hasâret itmeğle bir mertebeye varmış idi ki eger bir müddet dahî iğmâz olunsa tuğyanları bir mertebeye varup memâlik-i İslâma zarar-ı fâhişleri mukarrer olmak zâhir olumuş idi...»
Hayrullah Efendi'nin de dediği gibi, Arnavut vesair devşirme vezirlerin millî hislerine kapılarak bu vaziyeti ihmâl etmeleri böyle mühim bir Şark-Garp mücadelesinde devletin başına lüzumsuz bir gaile açmış ve bu gailenin yatıştırılmasına ikinci vezir Mustafa Paşa memur edilmiştir. Lûtfi Paşa tarihinde Barbaros için de «Arnavut mütemerridlerinin bâzılarının gereği gibi haklarından geldi» denilmektedir. Peçevi'ye göre işte bu suretle itâat altına alınan isyan sâhası «bir sancaklık yerki Delvina sancağıdır, meftûh olup Mîr-i-livâ ve Kadı ve Dizdar tayin olunup memâlik-i mahrusâdan olmuştur». — Kanunî'nin Avlonya'da topladığı Dîvanların askerî harekât hakkında verdikleri kararlar, hâdisâtın cereyanından anlaşıldığına göre, donanmanın büyük bir kısmiyle İtalya'nın Otranto sahillerine üçüncü vezir Lûtfi Paşa kumandasında asker çıkarıp bir köprübaşı kurmak ve bu sırada imparatorluk donanması o havâlide bulunduğu için Mısır'dan erzak getirmekte olan yirmi nakliye gemisinin himâyesine de Barbaros kumandasında bir filo göndermek suretiyle iki esasa ayrılmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi bu kararların ikisi de muvaffakıyetle tatbik edilmiştir).

22 Temmuz = 13 Safer, Pazar: Andrea Doria kumandasındaki imparatorluk donanmasının küçük bir Türk filosuna galebesi.

(Bu Türk filosu yalnız on iki gemiden mürekkeptir ve Gelibolu Kethudâsı Ali Çelebi'nin kumandasında donanmaya iltihak etmek üzere gelirken Messina boğazından çıkan düşman donanmasına tesadüf edip nisbetsiz bir harbe girişmek mecburiyetinde kalmıştır: Bu muharebenin gece sabaha karşı vukua geldiği rivayet edilir. Bir buçuk saat süren şiddetli bir müsâdemeden sonra Türk gemilerinin hepsi batmış veyahut zaptedilmiş ve efrâdının bir kısmı şehit ve bir kısmı da esir düşmüştür. — Bununla beraber düşman da bir çok telefâta uğramış ve hattâ Andrea Doria dizkapağından yaralanmıştır. — Bu sırada Barbaros'un kendi üzerine gelmekte olduğunu haber alan Doria artık oralarda tutunamıyarak Messina'ya kaçmıştır).

23 Temmuz = 14 Safer, Pazartesi: İtalya'ya asker geçirilmesi.

(Kanunî Sultan Süleyman Avlonya'ya 13 Temmuz = 4 Safer Cuma günü gelmiş olduğuna göre tam on gün sonra İtalya'ya asker geçirilmiye başlamış demektir: Her halde bu on günlük müddetin hazırlıklarla geçmiş olması lâzımgelir. Bununla beraber, bu sefere bizzat kumanda etmiş olan üçüncü vezir Lûtfi Paşa'nın Osmanlı tarihindeki müphem bir ifadeyi bu tarihten bir kaç gün evvel Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa kumandasında ilk sevkıyyât yapıldıktan sonra Başkumandan vaziyetinde bulunan Lûtfi Paşa'nın işte bu 23 Temmuz Pazartesi günü hareket etmiş olmasıyla izah etmek imkânı da vardır: Halbuki Pulya seferi ruznâmesinde Rumeli askerinin bu gün geçirilmiş olduğundan bahsedilmektedir. — İtalya'ya nakledilen asker «Castro», «Otranto» ve daha bir kaç kale fethettikten başka, otuz kadar müstahkem mevkii tahrib etmiş, binlerce esir ve ganîmet almıştır Bu suretle İtalya'da istenilen köprübaşı tutulmuş demektir. Hattâ daha evvelce elde edilmiş olan Brindisi valisinin de, şehrini teslime âmâde bulunduğu rivayet edilir Fakat bu sırada Osmanlı Venedik harbinin zuhuru bu İtalya teşebbüsünden vazgeçilmekle neticelenmiş ve bu ilk muvaffakıyet Otranto havâlisinin bir ay kadar işgaline münhasır kalmıştır).

13 Ağustos = 6 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Lütfi Paşa ordusunun İtalya'dan Avlonya'ya nakli.

(Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi bunun sebebi o sırada Venedik Cumhuriyetiyle Osmanlı devleti arasında harb çıkmış olmasıdır. Osmanlılarla uzun bir

sulh devri geçirmiş olan Venedikliler bilhassa son senelerde bir takım Türk gemilerine taarruz etmiş olduktan başka, nihayet Kanunî'nin elçilikle gönderdiği Yûnus Bey'i götüren geminin bile tecâvuza uğraması ve hattâ elçiye fenâ muâmele edilmesi artık harbi ictinâb edilemiyecek bir hâle getirilmiştir. Osmanlılara karşı Venediklilerden istifade etmek istiyen Andrea Doria'nın da iki taraf arasındaki münasebetleri bozmak için bir takım hilelere mürâcaat ettiği ve meselâ Venedik cumhuriyetini Almanya imparatorluğu ile müttefik göstererek bir vesika tertib edip bunu Türklerin eline düşürdüğü rivayet edilir. Kanunî işte bu vaziyet üzerine İtalya seferinden vazgeçmiş ve hattâ Venediklilerin verdikleri tarziyeyi de reddederek cenubî İtalya'dan çektiği askerin Venedik hâkimiyyetinde bulunan Korfu adasına sevkedilip ilk darbenin işte bu deniz üssüne indirilmesi kararını vermiştir).

22 Ağustos = 15 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Barbaros'un Avlonya'ya muvâsalatı.

(Barbaros Hayrüddin Paşa 60 gemiden mürekkep bir filo ile Mısır'dan gelmekte olan zahire gemilerini himâye etmiş ve ondan sonra da Preveze'ye giderek Arnavutların tenkili hareketlerine iştirâk etmiştir. — Sultan Süleyman bundan bir gün evvel yayladan Avlonya'ya inmiş olduğu için Barbaros'la burada görüşüp Korfu seferinin teferrüâtını kararlaştırmıştır).

25 Ağustos = 18 Rebî'ül-evvel, Cumartesi: Osmanlı donanmasının Avlonya'dan Korfu üzerine hareketi.

(Avlonya'nın cenubunda ve pek yakınında bulunan bu adaya derhal asker çıkarılmıştır. — Donanmaya Barbaros, orduya da üçüncü vezir Lûtfi Paşa kumanda etmektedir: Çıkarılan asker 25 bin kişidir; bu kol ordunun otuz topu vardır. İlk iş olarak adanın her tarafı işgal edilmiş ve ondan sonra da bir tepe üstünde başlıca müstahkem mevki olan «San-Angelo» kalesi muhasara altına alınmıştır: Bu muhasarada kullanılan top sayısının otuzdan fazla ve hattâ elli kadar olduğu da rivayet edilir. Muhasaraya denizden de donanma iştirâk etmiştir: Kalenin üç cepheden denize mâruz olması çok müşkil bir vaziyet sayılır. — Arnavutluk sahilinden Korfu adasına asker naklinin gemilerle yapılmayıp muvakkat bir köprü kurulmuş olduğu hakkında da bir rivayet vardır; bu rivayeti Kâtib-Çelebi şöyle anlatır
«Bir rivayette sefâin üzerine bir buçuk mil boğazda cisir bağlanup asker-i İslâm cezîreye geçtiler»!
O zaman Korfu adasında ayni ismi taşıyan merkezinden başka 140 köy bulunduğu ve bunların kâmilen işgal ve tahrib edilmiş olduğu rivayet edilir Bu tahribât muhasara müddetince devam etmiştir. — Kale müdâfilerine teslim teklif edilmişse de reddetmişlerdir).

26 Ağustos = 19 Rebî'ül-evvel, Pazar: Kanunî'nin Korfu adası karşısındaki sahilde mevzi almak üzere Avlonya'dan hareketi.

(Sultan Süleyman Tepedelen ve Ergeri üzerlerinden cenuba doğru hareketle 2 Eylül = 26 Rebî'ül-evvel Pazar günü Korfu adası merkezinin tam karşısındaki sahilde ordugâh kurmuştur: Bu nokta, biraz içerde bulunan Konispolis kasabasının altındaki Bastia iskelesidir. Kanunî Avlonya'dan buraya yedi günde gelmiştir).

29 Ağustos = 22 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Korfu adasına ikinci ihraç hareketi.

(Vezir-i-a'zam Ayas, ikinci vezir Mustafa ve Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşalar kumandasında ihrac edilen bu ikinci kuvvetin de birincisi gibi yirmi beş

bin kişilik olduğu rivayet edilir : Bu suretle Korfu'daki ordu mevcudu elli bini bulmuş demektir).

6 Eylül = 30 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Korfu muhasarasının kaldırılması.

(Kanunî'nin birdenbire böyle bir karar vermesi muhtelif sebeplerle izah edilir Bir rivayete göre mevsimin birdenbire değişmesi ve. çok şiddetli bir fırtına çıkıp «mecrûh olmadık çadır, belki at ve âdem kalmaması», misli görülmemiş bir yağmurdan hâsıl olan sellerin askerî harekâta imkân bırakmıyacak bir hâl alması ve diger bir rivayete göre de düşmanın bir top güllesiyle dört gazinin birden şehîd oluvermesi padişahı böyle bir karara sevketmiştir! Hattâ Sultan Süleyman'ın:
— Bir mücâhid kulumu böyle hezâr kal'aya bedel kılmam!
dediği bile rivayet edilir ve bâzı Garp menbâlarında sonradan Bismarck'ın bu sözü Pomeranyalı bir Alman askerine tatbik ederek tekrar etmiş olduğudan bahsedilir. Bununla beraber Kanunî gibi er meydanlarmda pişmiş bir kahramanın bir güllede dört asker telef olmasından dolayı bu kadar mühim bir kale fethinden vazgeçmiş olması akla sığacak rivayetlerden değildir; hattâ bu rivayeti tenkid etmiş müellifler de vardır : Meselâ eskiler içinde Peçevî ve yeniler içinde Hayrullah Efendi bunlardandır; Peçevî'nin sebep göstermiyerek reddetmesine mukabil, Hayrullah Efendi şu izâhâtı verir :

«Bu madde üzerine tetebbü' olunan evrak meâlleri ile Frenk tarihlerinin hulâsalarında muhasaranın feshine Venediklü'nün istirhamları ve Fransa devletinin tavassutu sebeb olup ve bu tavassut ve istirhamın kabulü dahî mevsim-i harbin güzarân etmesindendir».

Muhârip düşman vaziyetinde bulunan Venedik cumhuriyetinin istirhamı böyle bir muhasaranın kaldırılmasına sebep teşkil edemezse de Birinci François'nın iki yüzlü siyasetinden dolayı şefâata kalkışmış olmak ihtimali bâzı Fransız menbâlarının ifadeleriyle de telif edilebilir; bu gibi siyasî sebepler içinde Safavîlerin Şarkî-Anadolu'daki faaliyetlerinden de bahsedilir: Belki de hava şartlarıyla bütün bu siyasî ve askerî sebebler bir araya gelmiştir; her halde Kanunî'nin bu ânî kararı ayrıca tetkiki lâzım çok mühim bir meseledir. — O sırada «San-Angelo» kalesinde bâzı gedikler bile açılmış olduğu için Barbaros'un bu karara itiraz ettiği ve hattâ :

— Bu kadar emekler hebâ olmak revâ değüldür : Gedükler kolaylandı!
demiş olduğu da rivayet edilir : Fakat buna rağmen, çok mühim bir takım sebeplere istinâd etmiş olması lâzımgelen Sultan Süleyman kararından dönmek istememiştir. İşte bundan dolayı 6 Eylül = 30 Rebî'ül-evvel Perşenbe günü başlıyan Korfu tahliyesi 14 Eylül = 8 Rebî'ül-âhir Cuma gününe kadar dokuz günde ikmal edilmiştir. — Muhtelif Şark ve Garp menbâlarında Korfu seferinin 8, 20 ve hattâ 43 gün sürmüş olduğu hakkında bir takım rivayetler vardır : Halbuki bu hususta en esaslı vesika olan «Pulya seferi ruznâmesi» ne göre Korfu muharebeleri 18 Rebî'ül-evvel = 25 Ağustos Cumartesi gününden bu güne kadar tam 12 gün sürmüştür; yalnız Ruznâme'deki Hicrî günlerle umumî takvim arasındaki bir günlük fark burada tashih edilmiştir. — Korfu adasına ilk ihraç hareketinin 18 Ağustos = 11 Rebî'ül-evvel Cumartesi gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır : Bu rivayet doğru olduğu takdirde Korfu muharebelerinin 12 gün değil, 19 gün sürmüş olması lâzımgelir. — Osmanlı menbâlarında Korfu adasının ismine «Korfa» şeklinde de tesadüf edilir : «Korfu» yerine «Korfo» telâffuzu da vardır).

15 Eylül = 9 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kanunî'nin Istanbul'a hareketi.

(Osmanlı - Venedik harbi Korfu muhasarasının kaldırılmasıyla nihayet bulmuş değildir : Harb harekâtı karada ve denizde bütün şiddetiyle devam etmek-

tedir; kara harekâtı Venediklilerin Mora'da son müstemlekeleri olan «Napoli di Romania/Nauplie de Romanie = Anabolu» ve «Monemvasia/Malvasia» limanlarına tevcih edilmiş ve bu harekâtın idaresine Mora beyi Kasım Paşa memur olmuştur: Kasım Paşa'nın 14 Eylül = 8 Rebî'ül-âhir Cuma tarihinden itibaren çok sarp ve müstahkem bir mevki olan Anabolu'yu tazyika başladığı rivayet edilir; aşağıki fıkrada görüleceği veçhile Barbaros da Venedik hâkimiyyetinde bulunan Kiklâd ve Sporad adalarının fethine memur edilmiş ve tabiî bu vazifesini büyük bir sür'at ve muvaffakıyetle ifa etmiştir).

Eylül - Teşrinisâni = Rebî'ül-âhir - Cumâda-l-âhire : Barbaros'un Adalar fütûhâtı.

(Kanunî'nin kara ordusuyla Arnavutluk sahilinden hareketine tesadüf ettiğini yukarıki fıkrada gördüğümüz 15 Eylül = 9 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü Barbaros'un kumandasındaki Donanma da cenuba doğru hareketle Mora sahilindeki Modon limanına gelmiş ve burada Barbaros kendi emrine 60 70 kadırga seçip üst tarafını vezir Lûtfi Paşa kumandasında Istanbul'a göndermiştir. — Osmanlı donanması Korfu önlerinden Modon'a gelirken Kefalonya adasına «er döküp» yağma ve tahrib ederek bir çok esir ve ganîmet almıştır Bu adanın Fatih devrinde Osmanlılar tarafından fethi için 1479 = 884 vukuâtının beşinci fıkrasına ve İkinci Bâyezid devrinde Venedikliler tarafından istirdâdı için de 1499 = 905 vukuâtının dördüncü fıkrasına bakınız. — Modon limanından donanmanın büyük bir kısmını Istanbul'a gönderdikten sonra kendi emrinde kalan 60 70 kadırgayla Adalar fethine çıkan Barbaros Hayrüddin şanlı isminin Akdeniz milletlerini titreten büyük ve müdhiş tesirinden istifade ederek bir çok adaları yemiş toplar gibi istilâ ve işgale muvaffak olmuştur. Bu adalar iki kısma ayrılır: Venedik hâkimiyyetinde bir dukalık şeklinde idare edilen Kiklâd grupu için 1415 = 818 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Sporad adaları da iki grup halindedir: Şimalî Sporad grupu Mora'nın şark sahillerinde, Cenubî Sporad zümresi de Sisam'la Rodos arasındadır. Barbaros ilkönce Modon'dan aşağı doğru inerek Mora'nın cenubunda Türklerin «Çuka» dedikleri «Cerigo» adasını basıp esir ve ganîmet aldıktan sonra şimale doğru çıkarak Yunanistan'la Mora arasındaki «Egine» körfezinde ayni ismi taşıyan «Egine/Oenone» adasını zaptetmiş ve ondan sonra da Kiklâd grupundan «Syroz / Syra = Şira», «Nio / İos = İne», «Paros = Para», «Anti-Paros = Antipara», «Tenos / Tine = İstendil», «Scyros / Skyra = İşkiros» ve «Zea = Mürted» adalarını harben veyahut teslim suretiyle fethetmiştir: Bunların sonuncusu olan «Zea» adasına Türklerin «Mürted» ismini vermeleri evvelce Osmanlı idaresine girmiş olan bu adanın sonradan Venediklilere iltihak etmiş olmasındandır; Venedik hâkimiyyetinde ve Venedikli bir ailenin elinde dukalık şeklinde idare edilen bu Kiklâd grupunun merkezi, Türklerin «Nakşa» dedikleri «Naxos / Naxia» adasıdır: O sırada dukalık makamında bulunan «Giovanni Crispo» Barbaros'un kuvvet ve kudretine boyun eğmekten başka çare bulamamış ve senede beş bin duka altını haraç kabul edip Osmanlı hâkimiyyetine girerek ilk taksiti derhal tesviye mecburiyetinde kalmıştır: İşte bu tarihten itibaren «Naxos = Nakşa Dukalığı» artık Türk tâbiiyyetinde bir beylik demektir. — Bundan sonra Barbaros şimalî ve cenubî Sporad gruplarına taarruz ederek şimal grupundan «Jura / Gyarus = Şeytanlık» ve cenup gurupundan da «Pathmos = Patmos» ve «Stampalia / Astypaloea = İstanpulla» adalarını fethetmiştir: Şanlı denizcinin bu suretle Kiklâd ve Sporad gruplarından bir hamlede fethetmiş olduğu adaların mecmûu tam on ikidir; bunlardan başka Kefalonya ve Çuka adalarını tahrip ve yağma etmiş ve Naxos = Nakşa dukalığının itâatından dolayı bütün Kiklâd grupunu Türk hâkimiyyetine sokmuştur. Eylül ortalarından Teşrinisâni ortalarına kadar takriben iki ay süren bu parlak fütûhattan sonra mevsim ilerlemiş olduğu için Türk denizciliğinin muhterem piri artık Istanbul'a avdet etmiştir. — Barbaros'un bu muvaffakıyeti Adalar denizini tama-

miyle Türk hâkimiyyetine sokmuştur. — Bu muhteşem seferde vurulan ve fethedilen adalardan cem'an yirmi bin kadar erkek ve kadın esirle hazineler dolduracak kadar ganîmet alınmış ve bunların hepsi Istanbul'a getirilmiştir. Barbaros'un Istanbul'a gelince Kanunî'ye takdim ettiği zafer hediyelerini Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-bihâr»ında şöyle anlatır :
«İki yüz oğlana kırmızılar giydirüp ellerinde altun gümüş surâhiler ve kadehler, ardlarınca otuz dahî birer kese altun omuzunda, dahî ardında iki yüz âdem omuzlarında birer kese akça ve dahî sonra boynu bağlu iki bin kâfir, her biri sırtında bir pasta çuka pîşkeş çeküp el öptü ve fâhir hil'atler giyüp küllî iltifâta mazhar oldu: Zîrâ bir kapdan bir asırda bu hizmeti itmemiş idi».
Bütün bunlardan başka, alayın önünde «Bin nefer müzeyyen kızlar» da vardır! Barbaros'un Sultan Süleyman'a hediye ettiği zafer hâsılâtı «beş yüz bin duka altını» gösterilir. Padişaha takdim edilen bu «pîşkeş» lerden başka «Guzât-ı zafer-makrûn hadden efzûn mâl-i ganâimden memnûn olmuşlardır»! Bu suretle o zamanki zengin Türkiye'ye yeni bir servet daha girmiş demektir; Peçevî bu vaziyetin esir piyasasına olan tesirini şöyle anlatır :
«Farzâ üç yüz altun değer zîbâ ve ra'nâ dûşîzeler ve hûbrû gulâmlar üçer yüz akçaya fürûht olundu»!
O tarihte bir altın takriben 60 akçaya muâdil olduğu için, Barbaros'un bu Adalar seferi üzerine üç yüz altın kıymetinde bir câriye beş altına satılmıya başlamış demektir!».

28 Eylül = 22 Rebî'ül-âhir, Cuma : Kanunî'nin Manastır'a muvâsalatı.

(Sultan Süleyman burada dört gece kalıp beşinci güne tesadüf eden 2 Teşrinisâni = 26 Rebî'ül-âhir Salı günü yoluna devam etmiştir).

7 Teşrinievvel = 2 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Kanunî'nin Selânik'e muvâsalatı.

(Padişah burada iki gece kalıp üçüncü güne tesadüf eden 9 Teşrinievvel = 4 Cumâda-l-ûlâ Salı günü hareket etmiştir).

12 Teşrinievvel = 7 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Sultan Süleyman'ın Serez'e muvâsalatı.

(Kanunî Serez'de bir gece kalıp ertesi gün yoluna devam etmiştir).

15 Teşrinievvel = 10 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Kanunî'nin Kavala'ya muvâsalatı.

(Padişah burada bir gece konakladıktan sonra ertesi gün yola çıkmıştır).

23 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-ûlâ, Salı: Sultan Süleyman'ın Dimetoka'ya muvâsalatı.

(Kanunî burada bir gece kalıp ertesi gün Edirne'ye hareket etmiştir).

25 Teşrinievvel = 20 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(En kuvvetli rivayetlere göre Sultan Süleyman bu sefer Edirne'deki sarayda 24 gün kalıp 25 inci güne tesadüf eden 18 Teşrinisâni = 14 Cumâda-l-âhire Pazar günü Istanbul'a hareket etmiştir; bununla beraber daha fazla kalmış ol-

duğu hakkında da bir takım rivayetler vardır: Her halde Hammer'in padişahı 1 Teşrinisâni = 27 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü Istanbul'a varmış göstermesi doğru değildir ve Osmanlı menbâlarındaki umumî rivayetlere muhâliftir. — Bu mesele için aşağıda 2 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire fıkrasına da bakınız).

22 Teşrinisâni = 18 Cumâda-l-âhire, Perşenbe: Kanunî Sultan Süleyman'ın Pulya seferinden Istanbul'a avdeti.

(Padişah Edirne'den hareketinin beşinci günü Istanbul'a vâsıl olmuştur. — «Pulya seferi», Kanunî'nin bizzat iştirâk etmiş olduğu seferlerden yedincisidir: — 1537 = 943 senesi 17 Mayıs = 7 Zülhicce Perşenbe günü Istanbul'dan hareket etmiş olan Sultan Süleyman'ın bu seferi o tarihten bu güne kadar tam 6 ay 6 gün sürmüştür. — İtalya'nın cenubunu fethetmek maksadıyla başlayıp bir Osmanlı Venedik harbi şekline inkılâb eden bu Pulya seferinin başlıca neticeleri Arnavutluk'da düşmanla elbirliği eden ısyan hareketlerinin tenkiliyle Delvine sancağının zaptı, cenubî İtalya'da Pulya havâlisinin tahribi, Kiklâd ve Sporad adalarından bir çoklarının fethi ve Naxos = Nakşa dukalığının tâbiiyyet altına alınması üzerine Adalar denizinde Venedik hâkimiyyetine tamamiyle nihayet verilerek bu denizin Türk hâkimiyyetine sokulması ve gene Venedik hâkimiyyetinde bulunan Korfu, Kefalonya ve Çuka adalarının tahribiyle müdafaa bakımından zayıflatılması gibi muhtelif kara ve deniz muvaffakıyetleri şeklinde sıralanabilir. Bunlardan başka Kanunî'nin Istanbul'dan hareketinden biraz evvel yapılan Dalmaçya fütûhâtiyle kendisinin Istanbul'a avdetinden biraz sonra Avusturyalılara karşı kazanılan parlak zafer de hep bu seferle alâkadar muvaffakıyetlerdendir: Bunlar için yukarda 1537 = 943 vukuâtının «12 Mart» fıkrasıyla aşağıda «2 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyette Osmanlı devleti Almanya imparatorluğundan başka Avusturya ve Venedik hükûmetleriyle de harb hâline girmiş demektir).

2 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire, Pazar: Vertizo zaferi.

(Almanya imparatoru Charles-Quint'in küçük kardeşi kral Ferdinand'ın Kanunî'yi metbû tanımak şartiyle 1533 = 939 senesi 22 Haziran = 29 Zülka'de, Pazar günü akdine muvaffak olduğu Osmanlı Avusturya sulhü ancak imparator Charles-Quint'in 1535 = 941 senesi 29 Mayıs = 26 Zülka'de Cumartesi günü Barbaros'a karşı Tunus seferine bir çok Avrupa milletleri gibi Avusturyalılar da iştirâk etmiş oldukları için o seferden itibaren Osmanlı - Avusturya sulhü artık bozulmuş demektir; çünkü Barbaros'un Afrika'daki fütûhâtı Osmanlı imparatorluğuna aittir ve bilhassa Tunus ölkesi Kanunî'nin emriyle onun nâmına işgal edilmiştir: 1534 = 941 vukuâtının «1 ve 22 Ağustos» fıkralarına bakınız. Osmanlı imparatorluğu bu vaziyete, yâni sulhün Avusturyalılar tarafından ihlâl edilmiş olmasına karşı denizde Charles-Quint'e ve karada kardeşi Ferdinand'a taarruz etmiye başlamış, bir taraftan Barbaros cenubî İtalya sahillerine saldırmış ve bir taraftan da Bosna Beylerbeyi Husrev Bey Avusturya hâkimiyyetindeki Hırvatistan ve Dalmaçya kalelerinden bâzılarını fethetmiştir: 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisâni» ve 1537 = 943 vukuâtının «12 Mart» fıkralarına bakınız. Tabiî bu vaziyet üzerine Osmanlı hudut beylerine gazâ kapıları yeniden açılmış ve Husrev Bey'den sonra Semendire sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey de Osmanlı müelliflerinin «Pojega» dedikleri «Posega» kalesini fethettikten başka etrafındaki Avusturya arazisini de akınlarla vurmıya başlamıştır. — «Vertizo zaferi» işte bu vaziyet üzerine kral Ferdinand'ın gönderdiği Avusturya ordusuna karşı kazanılmıştır: Bu ordunun mevcudu hakkındaki düşman rivayetleri 16 bin piyâde + 8 bin suvâri = 24 binden ibaret olduğu halde, Osmanlı menbâlarında mecmûu 45 bin kadar gösterilir; Avusturya ile

Bohemya'nın en seçme askerleriyle kumandanlarından teşkil edilen bu «Nemçe» ordusunun Başkumandanlığına en meşhur Avusturya generallerinden «Katzianer» tayin edilmiştir; Osmanlı menbâlarında bu kumandanın ismi «Kocyan» ve «Koçyan» tahriflerine uğramaktadır; harb meydanı olan «Vertizo» ovası «Essek» civarındadır. — Semendire beyi Mehmet Bey Avusturyalıların bu teşebbüsünden haberdâr olur olmaz Bosna Beylerbeyi Husrev, «Swornik = İzvornik» beyi Ca'fer, «Klis = Kilis» beyi Murad beylerle kendi kardeşi olan Alacahisar beyi Ahmet Beye derhal ulaklar göndererek hemen yetişmelerini istemiş ve bütün bunlar büyük bir sür'atle gelip «Vukovar» da birleşmişlerdir. Bu sırada düşman ordusu sekizi büyük olmak üzere 49 topla Osmanlıların «Osek» dedikleri «EssekEszeg» kalesini muhasara etmek üzere yaklaşmışsa da Mehmet Bey bunları her taraftan çevirmiye başladığı için ric'atten başka çare bulamamışlardır. Bu ric'at esnasında ağır toplarının mühim bir kısmı Drava nehrine yuvarlanan düşman ordusu bir taraftan kar fırtınaları ve bir taraftan da Osmanlı atlılarının taarruzları altında Vertizo dağının eteğindeki ovaya kadar çekilmişlerdir. — Türklerle Avusturyalılar arasındaki meşhur muharebe işte burada olmuş, 1 Kânunuevvel = 27 Cümâda-l-âhire Cumartesi günü başlıyan bu şiddetli savaşta o gün düşman ordusunun mühim bir kısmıyla bir çok kumandanları yere serilmiş, Başkumandan «Katzianer» le diger kumandanlardan bir kısmı da askerleriyle beraber o gece kaçmış ve nihayet ertesi gün Kont «Lodron» isminde bir kumandanın idaresinde Harbeden mütebâki Avusturya kıt'aları esir edilmiş, ordugâhlarıyla bütün mühimmatları zaptolunmuş ve esirlerle beraber maktullerin burunlarıyla kulakları o devrin âdetince Istanbul'a gönderilmiştir! Semendire beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey'in bütün bunları o tarihten itibaren büyük bir şöhret kazanıp mühim mevkiler işgal eden oğlu Arslan Bey'e tevdi ederek Sultan Süleyman'a göndermesini Peçevî şöyle anlatır :

«Mehmet Bey Hıristiyan kavminin eşedd-i adûsu idi. Hıristiyan kanına ol kadar kandı ki kendi dahî bir bölük âciz ve zebûnu kırmaktan osandı. Pes nice bir kâfirin burnun kulağın kestirdi ve yüzer yüzer birer sicime dizdirdi ve bin aded eli bağlı, ciğeri dağlı, ekseri cebe ve cevşenlü kâfiri oğlu Arslan Paşa ile Rikâb-ı-Hümâyûn'a gönderdi».

Bu fıkrada Arslan Bey'e «Paşa» denilmesi sonradan paşa olmasındandır : Kanunî bu büyük zaferle ilk kahramanlığını göstermiş olan Arslan Bey'i o sırada yeni teşkil edilmiş olan «Pesega = Pojega» sancak beyliğine tayin etmiştir. — Osmanlı menbâlarında Arslan Bey'in Kanunî daha Edirne'deyken müjdesini oraya götürmüş olduğundan bahsedilirse de doğru olmaması lâzımgelir Çünkü yukarda da gördüğümüz gibi Sultan Süleyman «Vertizo» muharebesinden tam on gün evvel Pulya seferinden Istanbul'a dönmüştür; zaten Hammer de esirleri Istanbul'a getirilmiş gösterir. Yukarda bu sene vukuâtının «25 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız).

1538 = 945

7 Haziran = 9 Muharrem, Cuma: Barbaros'un ikinci Adalar seferine hareketi.

(Bu hareketin ay ve gün tarihlerinde ihtilâf vardır : Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 9 Muharrem = 7 Haziran Cuma gününden başka 4 Safer = 2 Temmuz Salı, 9 Safer = 7 Temmuz Pazar ve hattâ 15 Safer = 13 Temmuz Cumartesi tarihleri de rivayet edilir! Barbaros, Kanunî'nin 10 Safer = 8 Temmuz Pazartesi günü Boğdan seferine hareketinden evvel yola çıkmış olduğu için, «15 Safer = 13 Temmuz» rivayetinin yanlış olduğu muhakkaktır; bâzı menbâlarda da ay ve gün tarihlerinden bahsedilmiyerek yalnız «evvel-bahâr» kaydiyle iktifâ edilir! Eski menbâlarda tesadüf edilen bu muhtelif rivayetleri yeni müellifler gelişi güzel kaydedip geçmişler ve ihtilâfı tetkik etmemişlerdir : Meselâ Kâtib-Çelebi'nin

«Esfâr-ül-bihâr»ında esas ittihâz ettiği «9 Muharrem» tarihi Mehmet Şükrü'-nün «Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye»sinde, Alı Rıza Seyfi'nin «Barbaros Hayrüddin» inde ve Süleyman Nutkî'nin «Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmâniyye» sinde aynen tekrar edilir ve buna mukabil Hayrullah Efendi de «evvel-bahâr» rivayetini kaydetmektedir! Hattâ bâzı yeni Garp menbâlarında bile bu «printemps = İlkbahar» rivayetine tesadüf edilir: Tabiî bu rivayet doğru olduğu takdirde Barbaros'un Nisan yahut Mayıs aylarında Istanbul'dan çıkmış olması lâzımgelir! Halbuki Kâtib-Çelebi'nin «9 Muharrem» rivayetine mukabil Peçevî'de «9 Safer» tarihi vardır! Diger bir takım yerli ve yabancı menbâlarda da hep bu gibi bir takım ihtilâflara tesadüf edilmektedir. Bizim burada «9 Muharrem = 7 Haziran» tarihini esas ittihâz edişimiz, Barbaros'un ilkönce bir takım adalar zaptettikten sonra «15 Safer = 13 Temmuz» tarihinde Girit adasına taarruz etmiş olduğu mâlûm olmasındandır: Tabiî «9 Safer»de Istanbul'dan çıkıp Venediklilerden muhtelif adalar zaptettikten sonra «15 Safer» de, yâni altı günde Girid'e varmak kabil değildir. — Bu sırada Almanya imparatorluğu ve İspanya krallığı ve Papalık ve Venedik hükûmetleri harb hâlinde bulundukları Osmanlı devletine karşı ittifak etmiş oldukları için, Kanunî'nin emriyle Barbaros bu kış mevsimini yeni bir donanma inşâ ettirmekle geçirmiştir; fakat bu donanma henüz hazır olmadığı için büyük denizci elde bulunan kırk gemiyle alelâcele hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır: Bunun sebebi, Salih-Reis kumandasında Mısır'dan getirilmekte olan bir Hint hazinesini Andrea Doria'ya karşı muhâfaza mecburiyetiyle izah edilir; çünkü Doria'nın o sırada kırk gemiyle Girit sularında bulunduğu haber alınmıştır: Mısır'dan nakledilen Hind hazinesi için aşağıki fıkraya bakınız. — Barbaros'un Boğazlardan çıktığını haber alan Andrea Doria alelûsul sırra kadem bastığı için büyük Türk denizcisi ilk iş olarak Adalar denizini Venediklilerden temizleme hareketinin son safhasıyla meşgul olmaya başlamıştır; yukarda 1537 = 944 vukuâtının «Eylül Teşrinisâni» fıkrasında gördüğümüz gibi, Pulya seferinin sonunda Barbaros Venediklilerin Adalar denizi hâkimiyyetine nihayet vermiş olmakla beraber, ötede beride henüz itâat altına alınmamış bir takım adalarla adacıklar kalmıştır; şanlı Türk amiralinin bu seferinde ilk faaliyeti işte bunlara karşıdır. — Barbaros kırk gemilik filosuna üç bin Yeniçeri ile Kocaeli sancak beyi Ali, Teke beyi Hurrem, Sayda beyi Ali ve Alâiyye beyi Mustafa Beyleri askerleriyle beraber alarak evvelâ İmroz adasına gitmiş ve orada:

«Sâbıkaa bir gemi batmış idi: İçinde on yedi pâre topu var idi, çıkarup» filosunu denizin dibindeki toplarla takviye ettikten sonra şimalî Sporad adalarına teveccüh etmiştir. Barbaros'un bunlardan ilk aldığı ada, Avrupa korsanlarına yataklık eden «Skiathos = İşketoz» adasıdır: Buradaki kaleyi yedi gün muhasara ettikten sonra kılıcını çekip askerinin en başında hücuma kalkan büyük kahraman o sarp müstahkem mevkii bir hamlede zaptettikten sonra tamamiyle tahrib etmiştir. Istanbul'da inşâsı tamamlanan mütebâkî doksan geminin işte burada Paşa'nın maiyyetine iltihak ettiği rivayet edilir; Mısır'dan Istanbul'a getirilen Hind hazinesini Salih-Reis kumandasında muhâfazaya memur olan 20 gemi de o vazifenin ifasından sonra buraya gelmiştir: Bu suretle Barbaros'un emrinde 150 gemiden mürekkep büyük bir donanma toplanmış demektir; fakat bunların 12 si işe yaramadığı için Gelibolu'ya gönderilmiş ve bir kısmı da Eğriboz adasına sevkedildiği için Paşa'nın emrinde 62 gemi kalmıştır. Bu vaziyet üzerine tekrar harekete geçen Barbaros cenubî Sporad grupundan «Skyros = İşkiroz», Kiklâd grupundan «Tenos = İstendil», «Andros = Andıra» ve «Seriphos = Koyunluca» adalarına uğrayıp bundan evvelki seferde zaptedilmiş olan ilk iki adadan birincisini bin ve ikincisini beş bin duka altını haraca bağlamış ve diger ikisini de itâat altına aldıktan sonra biner altın haraç kesmiştir. Bu adalar seferinden Istanbul'a yedi gemi dolusu esir ve ganîmet gönderilmiş olmak şartiyle ilk büyük Girit seferi işte bu vaziyet üzerine Barbaros'un yaptığı şiddetli bir akın hareketi şeklindedir: Bunun için aşağıda bu sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız).

13 Haziran = 15 Muharrem, Perşembe : Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Süveyş limanından Hint seferine hareketi.

(Hicretin X uncu ve Milâdın XVI ncı asrı Şark'la Garb'ın ve Müslümanlıkla Hıristiyanlığın en şiddetli mücadeleleriyle sarsılmış büyük bir buhran devridir: Bu devrin Haçlı seferleriyle geçen asırlardan farkı, bir taraftan Amerika'nın ve bir taraftan da Hint yolunun keşfi üzerine o tarihi mücadelenin daha geniş sahalara yayılmasında gösterilebilir. Vaktiyle Haçlı seferlerinde en büyük rolü oynıyan Papalık makamı şimdi 'de Şark - Garp' mücadelesinin bu yeni şeklinde Hıristiyanlığa önayak rolündedir «Christophe Colomb»un 1492 deki ilk Amerika seyahatinden iki sene sonra cinayetleri ve ahlâksızlıklarıyla meşhur Papa «Altıncı Alexandre Borgia» dünyanın Avrupa'ya nisbetle Garp tarafını İspanya'ya ve Şark tarafını da Portekiz'e tahsis etmiş, 1948 de «Christophe Colomb» İspanya nâmına Amerika'da dolaşırken Portekizli «Vasco de Gama» da Ümid burnundan dolaşarak Hint yolunu keşfetmiş ve bu suretle Avrupa Hıristiyanlığı bir taraftan Yeni-Dünya'ya ayak basarken bir taraftan da Hindistan'a el atmış demektir. Avrupa Hıristiyanlığı Amerika'da rakîpsizdir: «Colomb»un ilk seyahatinden yirmi beş sene sonra Papa «İkinci Jules» Yeni-Dünya yerlilerinin de diger insanlar gibi Âdem ve Havvâ nesline mensub olduklarını resmen ilân etmek suretiyle Hıristiyanlığın onlar arasında da neşrine ehemmiyet verdiğini göstermiştir; fakat Asya meselesi bu kadar basît değildir: Orada Müslümanlıkla mücadele zarureti vardır ve hattâ Hint yoluna verilen ehemmiyetin asıl sebebi, Hıristiyanlığa karşı İslâmiyyeti temsil eden Osmanlı imparatorluğunu arkadan çevirmektir; işte bundan dolayı Papalık makamının Portekizlilere Mekke'nin tahribi, Müslümanlığın imhâsı ve Hıristiyanlığın neşri gibi büyük bir mücadele vazifesi vermiş olduğundan bile bahsedilir. Bir taraftan Portekizliler Hindistan'ın Gucerat sahillerine yerleşirlerken, bir taraftan da İmparator Charles-Quint'in sünnî Osmanlılara karşı İran Şiîliği ile elbirliği etmek istemesi hep işte bu siyasetle alâkadardır. Fakat Kanunî bu vaziyette gafil değildir 1525 = 931 vukuâtının «14 Haziran», 1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Rebî'ül-âhir» ve 1554 = 961 vukuâtının «2 Temmuz» fıkralarına da bakınız. O zamanki Türk casus teşkilâtının geniş ve mükemmel faaliyeti bir çok müelliflerin dikkatini celbetmiştir; işte bu sâyede Sultan Süleyman Papalıkla Almanya imparatorluğunun Türkiye'yi arkadan vurmak için İran'la Hindistan'a kol atan siyasetlerini muntazam surette tâkib etmekten hâlî kalmamış ve bilhassa Portekizlilerin Hindistan teşebbüsleri hakkında Venedik'deki casuslarından muntazam haberler almıştır: Tabiî bu vaziyette Kanunî Sultan Süleyman İslâm halîfesi sıfatiyle Papalık makamına ve Osmanlı Padişahı sıfatiyle de Almanya İmparatorluğu ile Portekiz krallığına karşı cephe almış demektir. Kanunî'nin Mısır valisine bir Hint seferi için kuvvetli bir donanma inşâsını emretmesi işte bu vaziyet üzerinedir: Bâzı menbâlara göre bu emir 937=1530—1531 tarihinde, yâni Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferine hareketinden 7 8 sene evvel verilmiş, daha o zaman Anadolu'dan Mısır'a 60 gemi kereste gönderilmiş ve hattâ ondan sonra da kara yolundan ve Sînâ üzerinden geçirilerek bir çok levâzım ve bilhassa kereste sevkıyâtı yapılmıştır. — 1536 — 943 tarihinde Sultan Süleyman bir aralık Edirne'de bulunduğu sırada Hindistan'daki Gucerat İslâm devletinin bedbaht hükümdarı Bahadur-Şâh'dan bir elçi gelip Portekizlilerin tasallut ve taarruzlarına karşı Hilâfet makamından yardım istemesi Kanunî'nin Hindistan işlerine müdâhalesini zarurî kılan bir dâvet sayılır: Gucerat ölkesi Hindistan'ın şimaligarbî sahilindedir; Hicretin VIII inci ve Milâdın XIV üncü asırlarının sonlarından bu tarihe kadar takriben bir buçuk asırdanberi buraya hâkim olan İslâm hanedanına «Gucerat mülûkü» denir. O sırada saltanat süren Bahadur-Şâh sahilden Portekizlilerin, dahilden de «Hindistan Mongol imparatorları» denilen Timurîlerden Hümâyun-Pâdişâh'ın taarruzları arasında yegâne kurtuluş çaresini Hilâfet makamına dehâlet ve iltica bulmuştur; hattâ Portekizlilerin Bahadur-Şâh'a karşı Hümâyun-Pâdişah'la elbirliği ettiklerinden bile bahsedilir. O sırada Goa, Bassein vesaire gi-

bi muhtelif sahil noktalarında tutunmuş olan Portekizliler Gucerat'ın Diu kalesini de ele geçirmek için bir takım teşebbüslere girişmişler ve hattâ Bahâdur-Şâh'ın oğlu Mahmud'u bile elde etmiye muvaffak olmuşlardır! Bu mücadele senelerdenberi devam etmekte olduğu için Bahadur-Şâh emniyet altında bulundurmak istediği hazinesini bir müddet evvel Mekke'ye göndermiştir: Bu hazinenin 110 ve hattâ 300 sandık altın ve cevâhirden mürekkeb olduğu rivayet edilir. Kanunî'den istimdâd için elçi gönderdikten biraz sonra, yâni 1537 = 943 tarihinde Portekizliler Bahadur-Şâh'ı bir hîle ile öldürerek yerine hâin oğlu Muhammed-Şâh'ı iclâs ettikleri için Sultan Süleyman Mekke'de muhâfaza edilen hazineyi Istanbul'a getirtmiş ve bunun Akdeniz'den sâlimen geçirilmesini Barbaros temin etmiştir: Yukarıki fıkraya bakınız. — Timur-Leng ahfâdından Babur-Şâh'ın 1526 = 932 tarihindeki istilâsındanberi Hindistan'ın büyük bir kısmı Timurîlerin elindedir: 1530 = 937 tarihinde Babur öldüğü zaman yerine geçen oğlu Hümâyun-Pâdişâh Hindistan'ın diger müstakil hükûmetlerini itâat altına almak için mücadeleye girişmiş ve Gucerat devletine de işte bu maksatla taarruza başlamıştır; Timûrîlerin hücumlarına uğrıyan hükûmetlerden biri de «Dehli/Delhi» sultanlığıdır: Hattâ Kanunî'ye oradan da bir elçi gelip Hümâyun-Pâdişâh'a karşı imdâd istemişse de Müslüman devletleri arasındaki ihtilâflara müdâhale etmek istemiyen Sultan Süleyman yalnız Portekizlilere karşı hareket etmiştir. — Mısır'da kurduğu idare esasları XIX uncu asra kadar devam etmiş olan Hadım-Süleyman Paşa Kanunî devrinin en kıymetli devlet adamlarındandır: Süveyş donanmasını işte bu muktedir vali hazırlamış ve sefer kumandanlığını da kendisi der'uhde etmiştir: Kanunî'nin Süleyman Paşa'ya verdiği emrin Islâm ticaretine ve Hicaz yollarına zarar veren Portekizlilerin Hint ve Arap denizlerinden koğulması şeklinde olduğu rivayet edilir; tabiî Gucerat'ın Portekiz tasallutuna karşı himâyesi de bu büyük seferin başlıca hedeflerindendir. — Süleyman Paşa'nın donanması hakkında muhtelif rivayetler vardır: Umumiyetle 80 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilmekle beraber 72, 90 ve hattâ 100 rakamlarına da tesadüf edilir; top adedi hakkındaki rivayetler de 90 100 arasındadır. Bu donanmanın naklettiği asker mıkdarı da ihtilâflıdır: Meselâ bir rivayete göre Süleyman Paşa iki bini Yeniçeri olmak üzere dokuz bin ve diger bir rivayete göre de yedi bini Yeniçeri olmak üzere yirmi bin asker götürmüştür. — Bâzı menbâlarda bu sefer Barbaros'un Akdeniz'e hareketiyle Hadım-Süleyman Paşa'nın Kızıldeniz'den Hint denizine hareketi ayni güne müsâdif gösterilirse de, Barbaros 7 Haziran = 9 Muharrem Cuma günü yola çıktığı halde Süleyman Paşa ondan altı gün sonra işte bu 13 Haziran = 15 Muharrem Perşenbe günü hareket etmiştir: Bu suretle Türk donanmaları bir taraftan Adalar deniziyle Akdeniz hâkimiyyetini elde ederken, bir taraftan da Kızıldeniz, Umman denizi ve Hint okyânusu Türk satvet ve hâkimiyyetine açılıyor ve aşağıki fıkrada görüleceği gibi bir yandan Kanunî Sultan Süleyman Boğdan seferine çıkarken, bir yandan da Osmanlı ordusu Hindistan sahillerine «er dökmek» üzere denizler geçiyor demektir. — Süleyman Paşa'nın Hindistan seferi için aşağıda «27 Temmuz» ve «27 Ağustos» fıkralarına da bakınız).

8 Temmuz = 10 Safer, Pazartesi: Sekizinci «Sefer-i Hümâyûn»: Kanunî'nin Istanbul'dan «Gazây-ı Kara-Boğdan» denilen Boğdan seferine hareketi.

(Osmanlı Türklerinin «Boğdan» dedikleri «Moldavia / Moldava» Voyvodalığı ilk defa olarak Fatih devrinde haraca bağlanmıştır 1455 = 859 vukuâtına bakınız. Fakat o tarihten sonra bu hükûmet Türk düşmanlarıyla elbirliği etmiş olduğu için Fatih bizzat sefere çıkıp Boğdanlıları şiddetli bir mağlûbiyete uğratmıştır: 1476 = 881 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız. Daha sonra İkinci Bâyezid de Boğdan seferine çıkarak Kilya ve Akkerman kalelerini fethetmiştir 1484 = 889 vukuâtına bakınız. Boğdan voyvodaları ondan sonra da fırsat buldukça Os-

manii düşmanlarıyla birleşmişler ve meselâ Kanunî'nin Mohaç seferinde Macarlarla elbirliği etmişlerdir: 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Mohaç muharebesinde Macar kralı gibi Boğdan voyvodası da maktul düşmüş olduğu için yerine geçen yeni voyvoda «Beşinci Petru Rareş» Osmanlı hâkimiyyetini kabul etmekten başka çare bulamamış ve nihayet Kanunî'nin Viyana seferinde akdettiği bir muahedeyle hem tâbiiyyet, hem haraç kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır : 1529 = 936 vukuâtının «10 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bununla beraber, «Beşinci Petru Rareş» bir müddettir metbûuna karşı serkeşlik etmiye başlamış ve başına gelecek âkıbeti hiç hesaba katmadan bir takım münasebetsiz hareketlerde bulunmak cür'etini göstermiştir! Bu münasebetsizlikler şöyle sıralanabilir :

1 — Rareş son zamanlarda Türklere haraç vermekten imtinâ ettiği halde Türk düşmanlarına paraca yardımda bulunmuştur;

2 — Bu tarihten altı sene evvel akdedilmiş olan Osmanlı Lehistan ittifakı mucibince Kanunî Sultan Süleyman kendisine tâbi olan Kırım Hanlığı ile Boğdan voyvodalığının Lehistan arazisine tecâvuz etmiyeceklerini taahhüd etmiştir : 1532 = 939 vukuâtının son fıkrasına bakınız. Fakat buna rağmen Rareş Polonyalılarla harbetmiştir; hattâ bu yüzden azli bile taleb edilmiştir;

3 — Boğdan voyvodası son zamanlarda metbûunun kendisinden istediği 1000 süvâriyi vermekten imtinâ etmiştir;

4 — Beşinci Petru Rareş'in en mühim cür'etlerinden biri de Kanunî'nin himâyesi altında bir Venedik asilzâdesini idâm ettirmiş olmasıdır : Maktûl yahut Makbûl İbrahim Paşa'nın sadâreti devrinde göze girip İstanbul'da büyük bir nüfuz kazanmıya muvaffak olan bu Venedikli türedinin adı «Aloisio Gritti»dir; bu parlak serseri 1524 den 1538 tarihine kadar Venedik dojluğunda bulunmuş olan «Andrea Gritti» nin gayrimeşrû oğludur; ilkönce Makbûl-İbrahim Paşa'ya çatan Alaisio gittikçe Sultan Süleyman'ın da gözüne girmiş, yalnız Venedik işlerinde değil, bütün Avrupa devletleriyle olan siyasî münasebetlerde mühim roller oynayıp Osmanlı imparatorluğunun âdetâ siyasî müşâviri kesilmiş, Macaristan meselesinde ve bilhassa Zapolya'nın Macar krallığına tayininde çok tesiri olmuş, hattâ bir aralık Macar tacına göz dikmiş ve bilhassa Makbûl-İbrahim Paşa'nın delâletiyle Kanunî Sultan Süleyman gibi bir padişah bu yaldızlı serserinin İstanbul'daki sarayına gidip bir iki gün misafir olmak tenezzülünde bile bulunmuştur : Bu hâdise halkın İbrahim Paşa aleyhine dönmesinde en mühim sebeplerden sayılır. Kanunî'nin Irâkayn seferi esnasında Macaristan'a gidip Karpatlar'da Osmanlı hâkimiyyeti altında bir prenslik kurmak için «Transilvania = Erdel» taraflarında faaliyete geçen Aloisio Gritti nihayet Boğdan voyvodası Rareş'in hücumuna uğramış, «Mediaş» kalesinde muhasara edilmiş ve teslim olmaktan başka çare bulamadığı için Rareş'in emriyle idâm edilmiştir. Boğdan voyvodasının bu meselede Avusturya hükümdarı ve Charles Quint'in kardeşi kral Ferdinand'la anlaşmış olduğu rivayet edilir : Hattâ Kanunî bu meseleden dolayı Bağdad'dan kral Ferdinand'a bir nâme göndererek teessürlerini bildirmiştir;

5 — Petru Rareş bütün bunlardan başka Kral Ferdinand'la son zamanlarda tekrar gizli münasebetlere girişerek Osmanlılara karşı Habsburglarla elbirliği etmek teşebbüsünde bulunmuş ve tabiî bu vaziyet de Kanunî'ye aksetmiştir.

Sultan Süleyman'ın Boğdan seferi işte bu muhtelif ve mühim sebeplerle izah edilir. — Her halde Beşinci Petru Rareş'in bütün bu münasebetsizliklerle kendi felâketini kendi elleriyle hazırlamış olduğu muhakkaktır).

13 Temmuz = 15 Safer, Cumartesi : Barbaros'un Girit akını, Kerpe ve Kaşot adalarının fethi.

(7 Haziran = 9 Muharrem Cuma günü İstanbul'dan ikinci Adalar seferine çıkmış olan Barbaros Kiklâd ve Sporad gruplarındaki işlerini bitirdikten sonra Girid'e taarruz etmek üzere bu gün bu adanın sahillerine dayanmıştır : O sırada Girit 334 senedenberi Venedik hâkimiyyetindedir. — Vaktiyle Aydın-oğul-

larının ve ondan sonra da Osmanlı Türklerinin muhtelif akınlarına uğrıyan Girid'e karşı ilk büyük Osmanlı taarruzu, Barbaros'un bütün sahil çevresine teşmil etmiş olduğu işte bu şiddetli akın hareketidir. — Barbaros Girid'e gelirken bir yahut iki büyük Venedik gemisi zaptedip yedeğe aldığı rivayet edilir. — Bir hafta süren bu Girit akını esnasında Barbaros bütün adayı dolaşmış, muhtelif noktalarda karaya asker çıkarmış ve 15 bin esirle bir çok ganîmetler ve bâzı kalelerden toplar almıştır: Seferin sonunda bütün bunlar Istanbul'a gönderilmiştir. — Kalelerinin müstahkem olmasından dolayı mukavemet edebilen mühim mevkiler «Candie = Kandiya», «Canée = Hanya» ve «Retimo = Resmo» hisarlarıdır: Bununla beraber bunların kale haricinde bulunan varoşlarıyla 300 kadar köyleri yıkılıp yakılmış ve ahalisi dağlara kaçmış olan «Milopotamo» ve «Scittia = İstiye» kalelerinin topları zaptedildiği gibi erzak ve servetleri de iğtinâm edilmiştir: Bu son iki mevki civarındaki köylerden de yüz kadarının yakıldığı rivayet edilir. — Girid'in başında bu fırtına hüküm sürerken Venedik donanmasından veyahut Andrea Doria'dan eser bile görünmemiştir. — Bir haftada bütün Girit devredilerek tekmil sahilleri kasılıp kavrulduktan sonra şimalişarkîde ve Rodos istikametinde bulunan «Skarpantho/Karpathos = Kerpe» adasına gidilmiş, bu adada bulunan üç kale işgal edilip ahali haraca bağlanmış ve bu suretle Kerpe adasıyla yanındaki «Kasos = Kaşot» adacığı Türkiye'ye ilhak edilmiştir. — Bundan sonra donanma Rodos civarında bir iki Türk adasına uğradıktan sonra, o sırada şiddetle esen sam yellerinden dolayı «Cos = İstanköy» adasına gidilerek bir müddet istirahat edilmiş, bu müddet zarfında Hıristiyanlardan kürekçi ve Anadolu Türklerinden kadro tamamlamak için asker toplanmıştır; ağır gemilerin de burada yağlandığı rivayet edilir. Bu işler bittikten sonra Barbaros Eğriboz'a gitmiş ve Salih-Reis kumandasında adaların muhâfazasına memur olan filo orada donanmaya iltihak etmiştir).

17 Temmuz = 19 Safer, Çarşanba: Kanunî'nin Edirne'ye müvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan Boğdan seferine hareketi için yukarda bu sene vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Padişah Edirne'de dokuz gece kalıp onuncu güne tesadüf eden 26 Temmuz = 28 Safer Cuma günü hareket etmiştir. — Basra'nın Osmanlı devletine iltihakı Kanunî'nin işte bu sefer Edirne'de ikameti esnasındadır: Aşağıda «22 ve 24 Temmuz» fıkralarına bakınız).

22 Temmuz = 24 Safer, Pazartesi: Basra'nın Türkiye'ye iltihakını arzetmek üzere Emîr Mâni'in Edirne'ye gelmesi.

(Kanunî'nin Irâkayn seferinde Bağdad işgal edildikten sonra Sultan Süleyman kış mevsimini orada geçirirken Basra emîri «Râşid ibnü Makaamis» in itâat ve inkıyâd arzettiğini görmüştük: 1535 = 941 vukuâtının «7 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Irak'ın Türk işgaline girmesinden itibaren artık istiklâlini muhafaza imkânı kalmamış olduğunu takdir eden Emîr Râşid Bağdad valisiyle muhâbere ve müzakerede bulunduktan sonra yegâne kurtuluş çaresini Osmanlı ölkesine iltihak etmekte görerek «Emîr Mâni'» ismindeki oğlunun riyâsetinde veziri «Muhammed» le Kadı-askerinden mürekkep bir hey'et teşkil etmiş ve bu hey'eti bir çok hediyeler ve Arab atlarıyla Kanunî'ye gönderip Basra'nın iltihakını arza ve anahtarlarının takdimine memur etmiştir. — Basra hey'eti bu gün Edirne'ye gelmişse de Sultan Süleyman'ın huzuruna iki gün sonra kabul edilmiştir: Aşağıki fıkraya bakınız).

24 Temmuz = 26 Safer, Çarşanba: Basra anahtarlarının Kanunî'ye takdimi.

(Yukarıki fıkrada bahsi geçen Basra hey'eti bu gün Edirne sarayında Kanunî Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilip Emîr Râşid'in tâzimâtiyle Basra'nın

anahtarlarını takdim etmiş ve hey'et âzâsı iltifâta mazhar olmuştur ;. Basra vilâyeti işte bu günden itibaren Osmanlı ölkesine resmen iltihak etmiş demektir. Bu suretle Irâk-ı-Arab tamamiyle Türk hâkimiyyetine girmiş olduktan başka, Osmanlı hududu Basra körfezine de dayanmıştır. — Bu vaziyet üzerine Basra havâlisi bir Osmanlı eyâleti sayılarak valiliği Emîr Râşid'e tevcih edilmiş ve kendisine «Berât-ı-Hümâyûn» ve «Sancak» gönderilmiştir. — Hey'etin Edirne'den avdet etmiş olduğu rivayet edilir).

27 Temmuz = 29 Safer, Cumartesi: Hindistan seferine çıkan Hadım-Süleyman Paşa'nın Aden'e muvâsalatı ve Aden emâretinin zaptı.

(Aden limanı, Arabistan yarımadasının cenubugarbîsinde ve Kızıldeniz'den «Bâb-ül-Mendeb» boğazıyla ayrılan Aden körfezinin şimal sahilinde eskidenberi işlek bir ticaret iskelesidir : O sırada Aden bir Arap emâreti şeklindedir ve bu emâret 1451 = 855 tarihinden 1517 = 923 tarihine kadar 66 sene Yemen'de saltanat süren ve Emevîler neslinden olduğunu iddia eden «Benî-Tâhir» sülelesinden «Âmir-ibnü-Dâvûd» isminde bir emîrin idaresindedir. — Yemen ölkesi Kölemenler devrindenberi anarşi içindedir ve burada yer yer bir takım imamlar, emîrler, Kölemen bakıyyeleri ve hattâ Yavuz devrindenberi Türk askerleri hüküm sürmektedir 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasına da bakınız. Bütün bu muhtelif kuvvetler arasında hemen daimî bir mücadele vardır : Ezcümle Aden emîri Âmir-ibnü-Dâvud ile Zeydî imâmı Şerefüddin arasında da husûmet bulunduğu için, Osmanlı donanması Süveyş'den «Kamaran» adasına geldiği zaman Emîr Âmir bir elçi gönderip İmâm Şerefüddin aleyhine Süleyman Paşa'dan yardım istemiş, fakat Paşa zaten Aden'e uğrıyacağı için bu talebe cevap vermeden Arab emîrinin o meşhur iskelesine dayanmıştır. — Süleyman Paşa'nın Aden emâretini ilhak için ittihâz ettiği fecî tedbir Osmanlı menbâlarında umumiyetle tenkid edilir: Hattâ Paşa'nın bu hareketinden dolayı Kanunî'nin tekdirine uğradığı hakkında bile bir rivayet vardır. — Süleyman Paşa Aden'e geldiği zaman şehrin valisi vaziyetinde bulunan «Emîr Ferhan» la metbûu olan «Emîr Âmîr-ibnü-Dâvûd» arasında geçimsizlik olduğunu ve valinin hükümdarı çekemediğini anlayıp işte bu vaziyetten istifade ederek Ferhan'la anlaşmış ve alış-veriş bahânesiyle karaya çıkardığı askeri Ferhan'ın kumandasına vererek Emîr Âmîr'i Amiral gemisine celbetmiştir : Bir rivayete göre de Süleyman Paşa Aden emîrini görüşmek bahânesiyle aldatarak gemisine dâvet etmiş ve emîr de bu hîleli dâveti kabul etmiştir. Beş altı kişilik bir maiyyetle Osmanlı Amiralinin gemisine gelen Aden emîri Paşa'nın emriyle derhal serendireğine asılmış ve rivayete nazaran üç gün kadar direkte teşhir edilmiştir! Fakat buna rağmen Aden «Emîr Ferhan» a bırakılmamış ve buraya sancak beyi olarak ümerâdan Behram Bey tayin edilmiş ve maiyyetine bir mikdar kuvvet de bırakılmıştır. — Hadım-Süleyman Paşa'nın bu çok çirkin hareketi Kanunî gibi düşman tarlasına girmiş askerlerini idam edecek kadar âdil bir padişahın mümessiline yakışacak zulümlerden değildir Hattâ bu haksızlığın ondan sonra gittiği yerlerde Süleyman Paşa'ya karşı hiç kimsede emniyet ve itimat kalmamasına sebeb olduğundan ve bu yüzden bâzı zararlar bile görüldüğünden bahsedilir. — Osmanlı donanmasının Aden'e muvâsalatı için 3 Ağustos = 7 Rebî'ül-evvel Cumartesi ve 11 Ağustos = 15 Rebî'ül-evvel Pazar tarihleri de rivayet edilir : Bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz ettiğimiz 27 Temmuz = 29 Safer Cumartesi tarihi doğru olduğu takdirde, 13 Haziran = 15 Muharrem Perşenbe günü Süveyş'den hareket etmiş olan Hadım-Süleyman Paşa donanmasının Kızıldeniz'i 44 günde kat'edip 45 inci gün Aden'e vâsıl olduğu anlaşılır; bu uzun müddet ağır gidilmesinden değil, bâzı iskelelerde erzak vesaire tedariki için 10 gün ve bir hafta gibi uzun duraklar yapılmış olmasındandır).

16 Ağustos = 20 Rebî'ül-evvel, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinde Babadağ'a muvâsalatı.

(Babadağ kasabası Dobruca'da ve Silistre'nin 130 kilometre şimalişarkîsindedir: Bu kasabanın ismi, Selçukîler devrinde buraya hicret etmiş olan ve mezarı da burada bulunan «Saru-Saltuk-Baba» nın adından gelir. — Kanunî burada dört gece kalıp beşinci güne tesadüf eden 20 Ağustos = 24 Rebî'ül-evvel Salı günü ileri hareketine devam etmiştir. — Padişah'ın Babadağ'a muvâsalatının ertesi günü Boğdan voyvodası Beşinci Petru Rareş'in ordugâha gelmesi hakkındaki dâvetin kabulünden imtinâ ettiği hakkında haber gelmiştir: Bu haberi gene bu sefer esnasında yoldan gönderilmiş olan Osmanlı elçisi Sinan-Çelebi getirmiştir İtâat-tan çıkarak metbûuna kafa tutmak gafletini gösteren Rareş için yukarda bu sene vukuâtının «8 Temmuz» fıkrasına bakınız).

21 Ağustos = 25 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Kanunî'nin Tuna üzerinde İsakçı konağına muvâsalatı ve köprü kurulması.

(Sultan Süleyman burada beş gece kalıp altıncı güne tesadüf eden 26 Ağustos = 30 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü Tuna üzerine kurulmuş olan köprüden geçip ileri hareketine devam etmiştir. — Semendire'nin kahramanlıklarıyla meşhur sancak beyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey askeriyle beraber işte burada orduya iltihak etmiştir. — Tuna üzerinde kurulan köprünün muhâfazasına sâbık Defterdar Haydar-Çelebi memur olmuştur).

27 Ağustos = 1 Rebî'ül-âhir, Salı: Hadım-Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı donanmasının Hindistan'da Gucerat sahillerine muvâsalatı.

(Peçevî tarihinde bir zühul vardır: Osmanlı donanması Hint sahillerine «Rebî'ül-evvelin gurresinde» yâni «28 Temmuz Pazar» tarihinde vâsıl olmuş gösterilir! Halbuki gene Peçevî ayni donanmanın Arabistan'daki Aden iskelesine muvâsalatını doğru olarak Safer ayının sonuna, yâni «27 Temmuz Cumartesi» tarihine müsâdif gösterir Bu zühule göre Osmanlı donanmasının Arabistan'dan Hindistan'a bir günde gitmiş olması lâzımgelir! Tabiî buna imkân olamıyacağı için, her halde Peçevî'deki «Rebî'ül-evvel gurresi» tâbirinin «Rebî'ül-âhir gurresi»nden galat olduğu muhakkaktır: Zaten «Kanunî Sultan Süleyman devrinde Amiral Hadım-Süleyman Paşa'nın Hint seferi» ismiyle Türkçe olarak neşrettiği kıymetli eserde meseleyi Portekiz vesikalarına göre tetkik eden Prof. Dr. Herbert Melzig «Ağustos sonunda» demek suretiyle bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 27 Ağustos = 1 Rebî'ül-âhir tarihini teyid etmektedir. Kâtib-Çelebi'den muahhar Osmanlı müelliflerine gelinceye kadar bir çok müverrihler Peçevî'deki zühulü hiç tetkik etmeden olduğu gibi kabul etmek suretiyle tenâkuza bile düşmüşlerdir: Meselâ Kâtib-Çelebi «Efsâr-ül-bihâr»ında Süleyman Paşa'yı «7 Rebî'ül-evvel = 3 Ağustos Cumartesi» günü Aden'e vâsıl olmuş gösterdiği halde, Hindistan sahillerine «1 Rebî'ül-evvel = 28 Temmuz Pazar» günü varmış göstererek tenâkuza düşmüştür! — Hadım-Süleyman Paşa'nın en mühim vazifesi, Kanunî'ye elçi gönderdikten sonra öldürülen eski Gucerat hükümdarı Bahadur-Şâh'ın Portekizlilerden kurtarılmasını rica etmiş olduğu Diu kalesinin fethidir: O sırada Portekizlilerin elinde bulunan bu kale Gucerat'ın «Khattiawar» yarımadasının cenubunda ayni ismi taşıyan küçük bir adanın şimalişarkîsindedir; sahilden dar bir boğazla ayrılan bu adanın mesâhası takriben 30 kilometre murabbaı kadardır. Hadım-Süleyman Paşa Diu istihkâmlarına taarruz etmeden evvel burayı himâye eden Kuka ve Kat kalelerine hücum etmiştir: Portekizliler bunların birincisine «Gogala» dedikleri için Peçevî'de bu isme tesadüf edilir; Kâtib-Çelebi'de bunların yerine Goa ve Kâre kalelerinden bahsedilmesi doğru değildir. Hadım-Süleyman Paşa karaya asker

dökerek ilkönce işte bu iki kaleyi hücumla fethetmiş ve Portekizlilere bin kadar telefat verdirmiştir. — Kuka ve Kat kalelerinin fethi Ağustos sonuna kadar bir iki gün içinde temin edilmiş olduğu için, Eylül başından itibaren asıl hedef olan Diu iskelesi hem karadan, hem denizden muhasara altına alınmıştır: En kuvvetli rivayete göre 20 gün sürmüş olan bu şiddetli muhasara muhtelif menbâlarda bir ay, iki buçuk ay ve hattâ üç ay kadar devam etmiş gösterilir. — Türk topçusunun şiddetli bombardımanına ve şehirle istihkâmların harâb olmasına rağmen, «Antonio de Sylveira» isminde bir kumandanın idaresinde bulunan Portekizliler çok kahramanca bir müdafaada bulunmuşlar ve hattâ kadınlar bile harbe iştirâk etmişlerdir; fakat buna rağmen, aradan yirmi gün geçtikten sonra müdâfiler daha fazla mukavemet edemiyecek bir hâle gelmişlerdir. Hadım-Süleyman Paşa'nın birdenbire ordusuyla donanmasını toplayıp ric'at kararı vermesi işte böyle bir vaziyete tesadüf etmektedir! Muhtelif Osmanlı ve ecnebi menbâlarına göre bu ânî ric'at kararının en mühim sebepleri şöyle sıralanabilir :

1 — Bu sırada Gucerat tahtında Portekizlilerle birleşerek kendi babasına bile ihânet etmiş olan Mahmud-Şâh bulunmaktadır: Osmanlı menbâlarına göre bu hükümdarın Kanunî'den istimdâd etmiş olan babası Bahadur-Şâh gibi Türklere itimâd etmemesinin sebebi Hadım-Süleyman Paşa'nın Aden emîri «Âmir-İbnü-Dâvûd»u aldatarak öldürdükten sonra ölkesini zaptetmiş olmasıdır: Yukarda bu sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız. Hattâ Portekizlilerin Mahmud-Şâh'a :

— Süleyman Paşa mukaddemâ Aden hâkimin salbeyledi : Size ne hayr itse gerek? Gaddardır!

dediklerinden bile bahsedilir: Her halde Aden meselesinin çok fena bir tesir hâsıl ettiği Osmanlı menbâlarının ittifakıyle sâbittir; bu menbâlar Mahmud-Şâh'ın Süleyman Paşa'ya emniyet etmediği için onunla görüşmiye gelmediğinden ve erzak da vermediği için iâşe buhranı olduğundan bahsederler; hattâ Şâh'ın Paşa'ya «sâir umûrda da muhâlefet» ettiği rivayet edilir; bununla beraber Mahmud'un esasen Portekizlilerle müttefik olduğu ve merhum babasının siyasetini tâkib etmediği de muhakkaktır.

2 — Osmanlı menbâlarının ifadelerine rağmen, Mahmud-Şâh Süleyman Paşa'ya hiç yardım etmemiş değil, bilâkis yardım eder gibi görünmüştür : Meselâ Portekizlilerle gizlice anlaştıktan sonra beş bin Hintli asker vermiş, fakat bunların zâbitlerini Türk ordusunun mâneviyyâtını bozmıya memur etmiştir!

3 — İâşe meselesinde ilkönce bir mıkdar yardımda bulunan Mahmud-Şâh muhasaranın en şiddetli ânında birdenbire yardımı keserek Osmanlı ordusunda açlık zuhuruna sebeb olmuştur.

4 — Aç kalan Yeniçerilerden bâzılarını on misli gündelikle gizlice elde etmiye muvaffak olan Mahmud-Şâh Osmanlı ordusunun inhilâline sebeb olacak tehlikeli bir vaziyet husûle getirmiştir.

5 — Muhasara esnasında Hintli askerlerden hiç istifade edilmemiş, bunlar bilâkis Türk ordusunun başına birer gaile olmuş ve hattâ Türk ve Hint zâbitleri arasında ikide bir kavgalar çıkarak muhasara ordusu ihtilâflar içinde çalkanıp durmuştur.

6 — Mahmud-Şâh'ın en alçakça hîlesi Portekizlilere izâfe ettiği sahte bir mektubu casuslar tarafından yakalanmış gibi Süleyman Paşa'nın eline geçirtmiş olmasıdır : Portekiz'in Goa valisinin ağzından uydurulan bu mektup Diu kumandanı «Antonio de Sylveira»ya hitâben Portekiz donanmasının yetişmekte olduğunu haber vermektedir! Halbuki bunun aslı yoktur! Hadım-Süleyman Paşa büyük bir safderunluk göstererek işte bu düzme vesikaya aldanıp Portekiz donanması gelince iki ateş arasında kalacağını düşünmüş ve yukarıki sebeblere inzimâm eden bu mevhum tehlike üzerine bir gece karanlığında ordusunu donanmasına yükleyip denize açılmıştır!

Süleyman Paşa'nın bu ânî ric'at esnasında bir kaç topla bâzı ağır yaralılarını bırakıp gittiği bile rivayet edilir! Çok muktedir bir idare ve siyaset adamı

olduğundan bahsedilen Paşa'nın nasıl olup da böyle bir tuzağa düşmüş ve hiç farkında bile olmamış bulunmasına hayret etmemek kabil değildir! Hattâ Süleyman Paşa'nın avdetinden sonra bile Mahmud-Şâh'ın ihânetini anlıyamadığı Profesör Melzig'in Portekiz vesikalarından naklettiği bir mektubundan anlaşılmaktadır: Süleyman Paşa bu ihâneti Mahmud'un adamlarına yüklemiştir! Halbuki Portekiz vesikalarına göre baş hâin bizzat hükümdardır Bu nokta, Osmanlı menbâlarının ifadelerine de uygundur. — Her halde Hadım-Süleyman Paşa'nın bu Hint seferinde iki büyük hatâsı olduğu muhakkaktır: Biri Aden emîrini idam ettirerek muhtelif memleketlerin İslâm ahalisi arasında Osmanlı hâkimiyyetine karşı umumî bir itimatsızlık uyandırması, biri de Mahmud-Şâh'ın Diu muhasarasında kurduğu tuzaktan hiç birini anlıyamıyarak hepsine birden kapılmış olmasıdır! Halbuki Hadım-Süleyman Paşa bir kaç gün sebât etmiş olduğu takdirde Diu kalesinin her halde fethedilmiş olacağı muhakkak sayılır. — Süleyman Paşa'nın bu sırada 80 yaşlarında bulunduğu ve çok şişman olduğu için ancak dört kölesinin yardımıyla yerinden kımıldanabildiği hakkında bir rivayet vardır).

29 Ağustos = 3 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: Kanunî'nin Boğdan seferinde bir adalet eseri.

(Bu gün varılan «Kızıl-göl» konağında iki asker bir ev yaktıkları için idam edilmişlerdir: Sefer hâlinde bir ordunun düşman vaziyetine geçmiş bir memlekette bile ahalinin canına, malına, mülküne ve hattâ tarlasındaki ekinine bile tecâvuz edemiyecek kadar sıkı bir inzibât altında bulundurulması yalnız o zamankî değil, şimdiki Avrupa medeniyetinin bile yüzünü kızartacak bir vaziyettir. — Bu gibi suçluların idamla tecziyesi sefer hâline münhasırdır: Ayni cürümlerin hazardaki cezaları daha hafiftir. — Bu mesele için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına da bakınız).

31 Ağustos = 5 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Prut nehri üzerinde Mimar-Sinan'ın kurduğu köprüden Kanunî'nin ordu geçirmesi.

(Burası bataklık olduğu için ilk yapılan köprü tutturulamamış ve bunun üzerine ikinci vezir Lûtfi Paşa'nın Kanunî'ye tavsiye ettiği Mimar-Sinan sağlam bir köprü kurmuştur; Koca-Sinan bu meseleyi şöyle anlatır:
«Âb-ı Prut kenârına geldüklerinde asker geçmeğe köprü lâzım oldu; Nice kimseler mukayyed alup bir nice gün köprü binâsına mütekayyid oldular. Yapdıkları köprü âb-u-gilde batup bî-nişân oldu. Batak yeri olmağın köprü binâsında âciz mütehayyir kaldular. Merhum Lûtfi Paşa Hazretleri:
— Saâdetlü Pâdişâhum, köprü binâ olması Sinan-Sübaşı dinilen kulunuzun kadr-ü-i'tibârı ile olur: Haseki bendenüzdür. Emr eylen, yoldaşlaruyla mukayyed olsun; gaayet üstâd-ı cihan ve mi'mâr-ı kârdândür!
diyü i'lâm ittikde bu hakîre emr-i âlîşanları vârid olup on üç gün içinde bir âlî köprü binâ eyledüm Asker-i İslâm ile Şâh-ı enâm saâdetle geçtüler».
Mimar-Sinan'ın bu ifadesine göre ordu daha Prut sahillerine gelmeden evvel ileri kollar tarafından köprü kurulmuş olması lâzımgelir: Çünkü ilk köprü yıkıldıktan sonra Sinan'ın yaptığı köprünün inşâsı bile 13 gün sürmüştür).

9 Eylül = 14 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Kırım hanı Sâhib-Giray'ın orduya iltihakı.

(Tâbiiyyet vazifesini ifa ederek Boğdan seferine iştirâk etmiş olan Kırım hanı Sâhib-Giray Yaş şehrini yıkıp yakmış ve bir çok ganîmet almıştır. Bu gün orduya iltihak ettiği yer «Yaş-pazarı» konağıdır. — Boğdan boyarları voyvodanın çılgınlığına iştirâk etmedikleri için Beşinci Petru Rareş bu sırada «Transylvania = Erdel» taraflarına doğru firar hâlindedir).

15 Eylül = 20 Rebî'ül-âhir, Pazar : Boğdan payıtahtının işgali.

(O zaman Boğdan voyvodalığının payıtahtı «Suceava = Suçava» şehridir: Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, boyarlar mukavemet tarafdarı olmadıkları için âsi voyvoda Beşinci Petru Rareş memleketinden kaçmak mecburiyetinde kalmış ve Translyvania = Erdel'de «Ciceu»ya gitmiştir. Tabiî bu suretle Boğdan meselesi âdetâ askerî bir gezintiyle halledilmiş demektir. — Bu seferin neticeleri için aşağıki fıkraya bakınız).

21 Eylül = 26 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Bucak sancağının ilhakı ve Boğdan Beyliğinin yeni vaziyeti.

(Kanunî «Suceava = Suçava» da bulunduğu sırada bir taraftan Semendire suvârileriyle Tatar atlılarından mürekkep bir kuvvet üç yüz Ulah suvârisinin delâletiyle âsi ve firarî voyvoda Beşinci Petru Rareş'in tâkibine giderken, bir taraftan da bu gün Padişahın riyâsetinde Dîvan toplanıp Boğdan Prensliğinin yeni vaziyetini tesbît etmiştir; verilen kararlar şöyle sıralanabilir :

1 — Rareş ısyânına iştirâk etmemiş olan boyarların Suçava'da akdettikleri bir ictimâda arzetmiş oldukları rica kabul edilerek Boğdan voyvodalığına firârî Beşinci Petru Rareş'in kardeşi «Ştefan Lacusta» tayin edilmiştir.

2 — Yeni voyvodanın maiyyetinde muhâfız ismi altında 500 Yeniçeri bulunacaktır.

3 — Yeni Boğdan voyvodası iki senede bir bizzat Istanbul'a gelerek Boğdan harâcını metbûuna takdim edip tâzimatını arzedecektir.

4 — Beşinci Petru'nun yakmış olduğu Kilya kalesi yeniden yaptırılacak ve Akkerman kalesi de tahkim edilecektir.

5 — Türklerin «Turla» dedikleri «Dniestr» nehri üzerindeki «Tighina» kalesi «Bender» ismini alarak etrafındaki arazi ile beraber Türkiye'ye ilhak edilmiştir : Bu suretle Karadeniz sahiliyle Prut ve Dniestr nehirleri arasında bulunan ve garp tarafındaki kara hududu Bender'in biraz şimalinden başlayıp cenuba doğru inerek Prut'un Tuna'ya döküldüğü noktaya varan sâha, yâni Türklerin «Bucak/ Buçak» dedikleri Cenubî-Besarabya Boğdan'dan ayrılarak bir Türk sancağı hâline gelmiştir.

6 — Türkiye'ye ilhak edilen Bucak hudutlarında Boğdanlıların tahkimât yapmaları men'edilmiştir.

Netice itibariyle Rareş ısyânı Boğdan için çok pahalıya mal olmuş demektir: Bütün bunlardan başka «Suceava = Suçava» kalesinin mahzenlerini dolduran Boğdan hazinesi de zaptedilmiştir. Bu hazinenin fıçılar dolusu altın ve gümüş paralardan başka kıymetli vazolar, murassâ kılıçlar vesair mücevherlerden mürekkep olduğu rivayet edilir. Her halde Rareş'in Kanunî'ye ısyan gibi bir çılgınlığa kapılarak vatanına yaptığı fenalık kolay ölçülecek şeylerden değildir).

22 Eylül = 27 Rebî'ül-âhir, Pazar: Kanunî'nin Boğdan meselesini hallettikten sonra Istanbul'a hareketi.

(15 Eylül = 20 Rebî'ül-âhir Pazar günü «Suceava = Suçava» ya girmiş olan Sultan Süleyman burada yedi gece kaldıktan sonra sekizinci güne tesadüf eden bu 22 Eylül = 27 Rebî'ül-âhir Pazar günü Istanbul'a hareket etmiştir).

25 Eylül = 1 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba: Barbaros'la Andrea Doria'nın Preveze önlerinde karşılaşması.

(Hıristiyanlıkla Müslümanlığın bu en geniş mücadele devrinde bir taraftan Hint denizinde, bir taraftan Akdenizde ve bir taraftan da Avrupa'nın Avusturya ve

Boğdan cephelerinde Türk ordularıyla donanmaları zaferden zafere koşmaktadır; bu tarihî mücadelenin son safhası Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Tunus seferiyle başlamış ve ondan sonra birbirini tâkib eden İtalya, Venedik, Avusturya, Hindistan ve nihayet Boğdan seferleri hep ayni bir zincirin birbirine bağlı halkaları şeklinde teselsül etmiştir Bunlar için 1535 = 942 vukuâtının «29 Mayıs», 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisâni», 1537 = 943 vukuâtının «11 ve 17 Mayıs», 1537 = 944 vukuâtının «13 Ağustos» ve «2 Kânunuevvel», nihayet bu sene vukuâtının «13 Haziran» ve «8 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bu büyük ve şiddetli mücadelenin en mühim safhalarından biri de Barbaros'un Adalar denizinden Venediklilerin alâkasını kestikten sonra Girit üzerine yaptığı hareketle başlayıp dünya tarihinin en mühim vak'alarından biri olan Preveze zaferiyle neticelenmiştir: Yukarda bu sene vukuâtının «7 Haziran» ve «15 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bütün bu vukuât esnasında Avrupa'da Türklere karşı ittifak temâyülleri baş göstermiş, ilkönce Almanya imparatorluğu ve İspanya krallığıyla Papalık ve Avusturya arasında vücuda gelen bu Hıristiyan ittifakı gittikçe Venedik, Portekiz, Malta ve Ciniviz hükûmetleriyle de takviye edilmiştir. Akdeniz mücadelesinde Türklere karşı birleşen bu irili ufaklı müttefiklerin verdikleri filolar nihayet imparatorluk amirali Andrea Doria'nın kumandasında muazzam bir Hıristiyan donanması hâlini almıştır. İşte bu suretle toplanan deniz kuvvetinin büyüklüğü karşısında müttefikler zaferden o kadar emin olmuşlardır ki, «Léon Galibert»in Venedik tarihinde dediği gibi «müstakbel fütuhâtı peşin olarak paylaşmakta» bile tereddüd etmemişlerdir! — Yalnız müttefiklerin hepsi ayni zamanda hazırlanmış değildir Meselâ muhtelif filolar daha 1538 = 944 senesi Mart = Şevvâl ayının sonlarında Korfu adasında toplanmıya başlamış olduğu halde, İmparatorluk filosu ancak bu senenin 7 Eylül = 12 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü tamamlanabilmiştir! Aradan geçen beş ay içinde Barbaros Adalar denizindeki Venedik müstemlekelerini kasıp kavurarak 25 ada zaptetmiş ve Venediklilerin bu denizle alâkalarını kestiği halde İmparatorluk donanmasını bekliyen Venedik filosu yerinden bile kımıldanamamıştır! Hattâ bu yüzden Venediklilerle Doria'nın arası açılmış olduğundan bile bahsedilir! — Barbaros Girit seferinden sonra İstanköy adasında donanmasına istirahat verirken müttefiklerin hazırlıklarını ikmâl etmiş oldukları hakkında muhtelif haberler almış ve ondan sonra Eğriboz/Ağrıboz adasına geçtiği zaman Andrea Doria kumandasındaki düşman kuvvetlerinin Preveze'ye taarruz ederek kaleyi muhasara etmiş olduklarını öğrenmiştir: Bu zamana kadar Akdeniz'de Barbaros'un tâkibinden bucak bucak kaçan Andrea Doria'nın nihayet büyük Türk kahramanıyla karşılaşmasına ve daha doğrusu hiç istemediği halde onun karşısında kalmasına sebeb olan hâdise işte bu Preveze muhasarasıdır. — Barbaros bu muhasara haberini alır almaz Eğriboz'dan hareket etmiş ve bir keşif hareketi yaptırmak üzere meşhur Turgud-Reis kumandasındaki yirmi gemilik hafif gönüllü filosunu önden göndermiştir: Turgud-Reis'in Zanta sularında kırk gemiden mürekkep bir düşman karakol filosuna tesadüf edip bu vaziyeti Modon limanında Barbaros'a arzetmiş olduğu rivayet edilir. Diger cihetten Zanta'daki düşman filosu da derhal Preveze önlerine yetişerek Türk donanmasının yaklaşmakta olduğunu Andrea Doria'ya haber verdiği için Hıristiyan donanması Preveze'den derhal elçekip Venedik hâkimiyyetinde bulunan Korfu adasına ric'at etmiştir. — İşte bu vaziyette Preveze'ye doğru ilerliyen Barbaros bu şehrin tahribine mukabele olmak üzere Kefalonya adasını yakıp yıktıktan sonra hedefine varıp Preveze kalesini derhal tâmir ve tahkim ettirmiye başlamıştır. — Preveze kalesi, Adriyatik denizinin Arnavutluk sahilinde teşkil ettiği Arta körfezinin ağzında ve medhalin şimal kıyısındadır: Medhalin darlığına nisbetle körfezin genişliği burasını âdetâ bir havuz hâline getirmektedir; bilhassa medhalin müstahkem olması Arta körfezini bir donanma için en emin sığınak şekline sokan bir vaziyet demektir. Osmanlı donanması bir rivayete göre 24 Eylül = 29 Rebî'ül-âhir Salı günü buraya gelmiş ve körfeze girip harekete hazır bir vaziyet almıştır. — Andrea Doria kumandasındaki düşman donanmasının bu hizâya gelip Preveze'-

nin iki mil kadar açıklarında demirlemesi de 25 Eylül = 1 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba gününe müsâdiftir: İşte bu suretle Barbaros nihayet murâdına ermiş ve yıllarca aradığı halde bulamadığı Andrea Doria ile karşılaşmış demektir! — O zamana kadar Barbaros'dan daima haşyet ve dehşetle kaçmış ve kaçınmış olan Doria'nın bu seferki cür'eti, kumanda ettiği donanmanın gerek kemmiyet, gerek keyfiyet itibariyle Türk donanmasından çok üstün olmasıyla izah edilir; Hıristiyan donanmasının her bakımdan üstünlüğünde Türk ve ecnebi menbâları müttefiktir; yalnız rivayet edilen adetler arasında mühim farklar vardır: Garp menbâlarında Doria'nın donanması hakkında tesadüf edilen rakamların en mühimleri 166, 167, 200 ve nihayet 300 şeklinde sıralanabilir. Bu donanmadaki müttefik askerlerinin mecmûu da muhtelif Garp menbâlarında 54,500 ve 60,000 kadar gösterilmektedir; düşman toplarının mecmûu hakkında da 2500 ve 2594 gibi rivayetler vardır. Türk menbâlarında ise Hıristiyan donanmasının 300, 400 ve nihayet 600 küsur gemiden mürekkeb olduğu hakkında muhtelif rivayetlere tesadüf edilir. Deniz muharebelerine ait bir çok Şark ve Garp menbâlarının ifadelerinden anlaşıldığına göre bu son rivayet yanlış değildir: Yalnız bu 600 küsur geminin yarısı büyük ve yarısı da küçük gemilerle nakliyelerden mürekkeptir. Bâzı rivayetlere göre İspanya ile Portekiz krallıkları 80 kalyon, Venedik cumhuriyeti 10 kalyon ve 70 kadırga, Papalık hükûmeti 36 kadırga, Malta Şövalyeleri 10 kadırga, Genova hükûmeti 1 kalyonla 52 kadırga ve diğer bâzı Hıristiyan hükûmetleri de 49 kalyon vermiştir bu hesaba göre yalnız büyük gemilerin sayısı 308 tutuyor demektir; bunların 15 - 20 kadarı «Karaka» denilen en büyük gemilerdendir ve her birinde 2000 asker bulunduğu rivayet edilir; üst tarafı da «Çekdiri» denilen küçük gemilerden mürekkeptir. Fakat buna mukabil Barbaros'un kumandasındaki donanmanın hepsi çekdiri olmak üzere ancak 122 gemiden ibaret olduğunda umumiyetle ittifak edilir: Hattâ Garp menbâlarında bile bu rakam en fazla 150 ye kadar çıkabilmiştir; gene Garp menbâlarında Türk donanmasının 100 hafif gemiden ibaret olduğu hakkında bile bâzı rivayetler vardır: Her halde donanma küçük, fakat Barbaros büyüktür. Bu küçük donanmanın 20,000 asker taşıdığı rivayet edilirse de her halde biraz mübâlaga edilmiş olmalıdır. Tabiî böyle bir vaziyette en çok göze çarpan şey, iki taraf arasındaki kuvvet nisbetsizliğidir. — İşte bu nisbetsizlikten dolayı vaziyetin müzakeresi için Barbaros'un riyâsetinde bir harb meclisi toplanmış, hiç kimse körfezden dışarı çıkılmasına tarafdar olmadığı halde yalnız Barbaros bunun kaçırılmıyacak bir fırsat olduğunu ileri sürmüş ve kat'î karar ona aid olduğu için nihayet onun emrinde birleşilmiştir. Bu vaziyet âdetâ bir kale muhasarasındaki huruç hareketlerine benzetilebilir: Çünkü bu sırada 122 gemiden mürekkep Türk donanması 600 düşman gemisinin tıkadığı Arta körfezinde kapanıp kalmış gibi bir vaziyettedir; fakat körfezin medhali sığlık olduğu için büyük düşman gemilerinin içeri girebilmek ihtimali de yoktur; bilhassa medhalin her iki sahili de tahkim edilmiş olmak itibariyle donanma tam bir emniyet içindedir Bununla beraber Barbaros kurduğu plâna olan itimadını bu körfezdeki emniyete tercih etmiştir. — Bu gün düşman donanması bir ihraç hareketine teşebbüs etmek istemişse de, Turgud-Reis, Murad-Ağa, Güzelce-Mehmet ve Sâdık-Reis gibi bir takım kahramanlar idaresinde körfezden çıkarılan Türk filosu düşman gemilerini derhal püskürtmüştür).

27 Eylül = 3 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Preveze önlerinde Barbaros'un ilk taarruzu ve düşman donanmasının ric'atı.

(Osmanlı menbâlarında Barbaros'un Preveze muharebesi umumiyetle bu gün vukua gelmiş gösterilmekle beraber bundan bir gün sonra vukuuna delâlet eden ifadelere de tesadüf edilir Meselâ bu hususta en esaslı menbâlardan biri olan Kâtib-Çelebi'nin «Efsâr-ül-bihâr»ında düşmanın Preveze önlerine gelmesi «1 Cumâda-l-ûlâ = 25 Eylül Çarşanba» gününe, Barbaros'un körfezden çıkıp düşmana ilk taarruz hareketine geçmesi bundan «iki gün sonra», yâni «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» gününe ve zaferle neticelenen kat'î muharebe de

onun ertesi gününe müsâdif gösterildiği halde, bu son günün tarihi «4 Cumâda-l-ûlâ = 28 Eylül Cumartesi yerine tekrar «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» diye kaydedilir; tabiî bunda bir zühûl olduğu ve Hicret ayının «dördüncü günü» denilecek yerde «üçüncü günü» denilmiş olduğu muhakkaktır. Diger bâzı menbâlarda da böyle şüpheli ifadeler vardır: Meselâ Kâtib-Çelebi'den daha eski olan Edirneli Mehmed'in «Nuhbet-üt-tevârih» inde de ayni zühûle ayni ifadelerle tesadüf edilir. Bazı menbâlarda ve meselâ Kara-Çelebi-zâde'nin «Süleyman-nâme»-sinde daha muahhar tarihlere de tesadüf edilmekte ve hiç doğru olmıyan «6 Cumâda-l-ûlâ = 30 Eylül Pazartesi» tarihi ileri sürülmektedir! Osmanlı menbâlarımn bu kadar mühim bir vak'ada bile düşmüş oldukları hatâlar tabiî ancak Garp menbâlarıyla tashih edilebilir: Onlarda da bir takım müphem ve hattâ yanlış rivayetler mevcud olmakla beraber, umumiyetle Barbaros'un birinci taarruzu «27 Eylül = 3 Cumâda-l-âhire Cuma» gününe ve zaferle neticelenen kat'î muharebe de «28 Eylül = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi» tarihine müsâdif gösterilir. «3 Cumâda-l-ûlâ = 27 Eylül Cuma» tarihini esas ittihâz eden Osmanlı menbâlarında belki de iki muharebe günü birbirine karıştırılmıştır. — Barbaros'un bu birinci muharebe günü donanmasını Arta körfezinden dışarı çıkarmasına sebeb olan hâdise, bir kaç düşman gemisinin körfez medhaline gelip orsa-alabanda ederek bir iki top atmak suretiyle yaptıkları nümâyiştir: İşte bunun üzerine donanma engine açılıp altı mil kadar gittikten sonra harb nizamı alarak hilâl şeklinde bir saf teşkil etmiş ve bütün gemilerin başlarında bulunan üçer top birden ateşlenerek düşmana taarruz edilmiştir; bu sırada Andrea Doria'nın yanlış bir manevra yaparak kendi donanmasını tehlikeli bir vaziyete düşürmüş olduğudan bahsedilir; Barbaros düşmanın bu şaşkınlığından derhal istifade ederek kırk gemilik bir filoyu Hıristiyan donanmasına saldırtıp ikiye ayırmak üzere ileri sürmüş ve işte bu vaziyet üzerine Andrea Doria derhal ric'at işareti vermiştir: Bu işaretten müttefik filo kumandanlarının memnun olmadıkları ve hattâ Doria'yı ihânetle ithâma başladıkları rivayet edilir; her halde müttefikler arasında millî ihtilâflarla şahsî rekabetler bulunduğu muhakkak olmakla beraber, Barbaros'un manevralarına mukabele edebilecek kabiliyette olmadıkları da muhakkaktır. — Bu vaziyet üzerine düşman donanması Korfu istikametine doğru çekilmiş ve ortalığa karanlık bastığı için Osmanlı donanması da Arta körfezinin dışarısında ve Preveze önlerinde mevzi almıştır. — Bir rivayete göre de düşman bir mıkdar tâkib edildikten sonra karanlıklara karışarak kurtulmuştur).

28 Eylül = 4 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: Barbaros'un Preveze zaferi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Türk donanması bir gün evvelki ilk taarruzunda düşmanı ric'at mecburiyetinde bıraktıktan sonra Preveze önlerinde demirlemiştir Fakat Barbaros'un burada çok kalmadığı ve daha ortalık kararmadan evvel düşmanı Korfu'da bulmak ümidiyle şimal istikametinde «Paksos» adasına doğru açıldığı rivayet edilir; hattâ bu rivayete göre direklerde bulunan «dîdebanlar» düşman donanmasının cenup istikametinde ve «Aya-Mavri = Santa-Maura» adasının cenubundaki «Porto-figo» önlerinde bulunduğunu Paksos civarında ortalık ağarırken farketmişlerdir: Bunun sebebi Andrea Doria'nın akşam karanlığında Korfu'ya doğru giderken orada bırakmış olduğu bir filoya yolda tesadüf ederek Mora'nın şimaligarbîsindeki Patras körfezine girmek üzere gece karanlığında cenuba doğru inmiye başlamış olmasıdır. Bu vaziyet üzerine şanlı Barbaros 122 gemilik kuvvetiyle 600 gemilik düşman donanmasına karşı son sür'atle ilerlemiye başlamıştır: Onun bu ilerleyişi, denizler tarihinin en heybetli levhalarından biridir. — Düşman armadasının bulunduğu nokta, Aya-Mavri adasının cenubunda İtalyanların «Porto-figo», Rumların «Vasiliko» ve Türklerin de «İncirli-limanı» dedikleri yoldur. — Garp menbâlarında Andrea Doria'nın riyâsetinde toplanan bir harb meclisinden bahsedilir: Doria'nın Barbaros'a taarruz tarafdârı olmadığında ve hattâ ric'at teklif

etmiş olduğunda umumiyetle ittifak edilmektedir; fakat ayni rivayetlere göre bütün filo kumandanları onun bu fikrine muhâlefet ettikleri için zavallı adam ekseriyete uymak mecburiyetinde kalmıştır! Hattâ onun bu vaziyeti, kendisinin Ciniviz olmak itibariyle Venediklilere karşı beslediği millî kin ve garazla veyahut imparatordan aldığı bir takım gizli emirlerle alâkadar gösterilir Tabiî bütün bu rivayetler hep Garp müelliflerinin dinî ve millî hislerle yaptıkları bir takım tevillerle tefsirlerden başka bir şey değildir; çünkü o tarihe kadar Andrea Doria daima Barbaros'dan kaçmış ve kaçınmıştır «Barbarossa» isminin en fazla titrettiği yürek hiç şüphesiz ki Andrea Doria'nın yüreğidir. Barbaros daha kendi hayatında Akdeniz milletlerinin efsânelerine karışmıştır Hıristiyanlık mukadderâtının bütün mes'ûliyyeti Doria'nın üstünde olduğu için, en büyük tereddüdün de onda olması pek tabiidir; hattâ bu tereddüt devresinin sabahtan itibaren üç saat kadar sürdüğü ve nihayet filo kumandanlarının söz dinlememelerinden dolayı harbi kabule mecbur olduğu rivayet edilir. — İşte bu vaziyet üzerine düşman donanması Preveze üzerine yol almıya başlamıştır Bu sırada Türk donanmasının sahil tarafında bir dizi şeklini alarak ilerlediği rivayet edilir; Barbaros'un hareketi gittikçe düşman istikametine doğru inkişaf etmiş ve nihayet Türk donanması tıpkı bir gün evvel olduğu gibi hilâlî bir harb nizamı almıştır. Bu vaziyette merkeze Barbaros, sağ cenaha Sâlih-Reis, sonl cenaha Seydî-Ali-Reis ve bu harb hattının arkasında mevzi alan gönüllü ihtiyat filosuna da Turgud-Reis kumanda etmektedir: Hammer'in Turgud-Reis'i sağ cenaha kumanda etmiş göstermesi doğru değildir; bu rivayet belki de harb esnasında Turgud'un icabına göre her iki cenahta da rol oynamış olmasından galattır. Buna mukabil düşman tarafında Başkumandanlığı Andrea Doria der'uhde etmiş ve Venedik donanma kumandanı «Vicent Capello» ile Papalık donanma kumandanı «Marco Grimani» de onun emrinde çalışmıştır. — Barbaros'un Türk donanmasına verdiği hilâlî harb nizamına mukabil düşman donanması borda nizamında ve birbirinin arkasında üç saf hâlini almıştır: Gemilerin büyüklüğüne göre sıralanan bu üç saffın birincisi kalyonlarla karakalardan, ikincisi kadırgalardan ve üçüncüsü de çekdiri vesaire nev'inden, yâni en küçük gemilerden mürekkeptir. Tabiî bu vaziyette en öndeki kalyonlarla karakalardan mürekkep ağır filo bir nevi siper rolündedir ve Başkumandan Andrea Doria işte bundan dolayı ikinci saffı teşkil eden kadırgalar filosunun başındadır. — Preveze açıklarında iki taraf işte bu harb tertibâtiyle birbirine doğru yaklaşırken rüzgârın cenuptan estiği için düşmana çok müsâid olduğu halde Türk donanmasına gittikçe muhâlif bir cereyan almış olduğu rivayet edilir Hattâ bir rivayete göre Andrea Doria işte o rüzgârdan dolayı bu sefer Barbaros'un önünden kaçamamıştır! Fakat bu hâl ayni zamanda Türk donanmasında kürek kuvvetinden başka hareket kabiliyyeti bırakmamıştır: Hattâ donanma efrâdının büyük bir ye'se kapıldıkları bile rivayet edilir. Askerinin mâneviyyâtına fevkalâde ehemmiyet veren Barbaros bu sırada kendi amiral gemisinin iki yanına iri yazılı iki âyet astırmış ve bir rivayete göre de bir Kur'an yapraklarını denize serpiştirmiştir. Kâtib-Çelebi büyük kahramanın bu tedbirini şöyle anlatır:

«Derhâl Pâşây-ı Gaazi iki âyet yazup gemisinin iki tarafına bırakdıkda rüzgâr sâkin olup barçalar hareketten kaldı. Kıssadan hisse budur ki serdâr olan nâmdârlar yalnız esbâb-ı cismâniyyeye i'timâd itmeyüp kaadir oldukları kadar esbâb-ı rûhâniyyeye dahî riâyet ve i'tibâr eylemek lâzımdır».

Bu sırada cenup rüzgârının birdenbire kesilmesi düşmanın ağır gemilerini hareketsiz bırakmış ve bunun üzerine Andrea Doria ön saftaki büyük gemilerinden şiddetli bir top ateşi açtırmıştır: Fakat kalyonlardaki büyük topların namlıları kısa olduğu için mesafeleri azdır ve işte bundan dolayı düşmanın bütün mermileri denize dökülmüş ve Türk askerini güldürmekten başka bir tesiri olmamıştır. Barbaros'un hücumu işte bu vaziyet üzerinedir Donanma bandolarının cenk havaları içinde bütün askerin birden tekbir getirerek altı misli bir kuvvete karşı yalnız Allâha ve başlarındaki büyük adamın yıllardanberi Akdeniz'i sarsan dehâsına güvenerek yaptıkları bu muhteşem taarruz her halde tarihin

hiç unutmıyacağı manzaralardandır. Hafif Türk gemilerindeki topların menzilleri daha uzun olduğu için ilkönce işte bu menzil hizâsına yaklaşılıp ateş açılacağı sırada ileri çıkan bir düşman kalyonu püskürtülmüş ve ondan sonra da Türk toplarının menzil üstünlüğünden istifade edilerek düşmanın ön saffındaki ağır gemileri tahrip edilmiye başlamıştır. Bu vaziyet üzerine Andrea Doria ile Venedik amirali Capello ikinci saftaki kadırgalarını harekete geçirmek ve Türk donanmasını iki ateş arasına almak istemişlerse de şiddetli bir top ateşiyle karşılaşmışlar ve tam işte bu sırada Turgud-Reis'in bir çevirme hareketiyle de karşılaştıkları için derhal ric'ate mecbur olmuşlardır. Harbin bu en şiddetli ânında ortalığın duman ve ateş içinde kaldığı rivayet edilir Bu vaziyetten istifade etmek istiyen Andrea Doria bir iki kere Türk donanmasını iki ateş arasma almak için manevralar yapmıya kalkışmışsa da daima Barbaros'un mukabil manevralarıyla karşılaşmış ve bir kaç saat süren bu şiddetli mücadele esnasında düşmanın birbirine çatılmış büyük bir hedef teşkil eden ön saf kalyonlarıyla karakaları artık işe yaramıyacak surette tahrib edilmiştir; Barbaros'un meşhur yarma hareketi işte bu vaziyet üzerinedir : Askerin tekbir sesleri içinde yapılan şiddetli bir hücum düşmanın ön saffını ikiye ayırmış ve bu suretle Türk donanması ön saffın arkasına sığınmış olan Andrea Doria'nın idaresindeki kadırgalar filosunun üzerine yüklenmiştir : Bu sırada Turgud-Reis'in kumandasındaki hafif filo da düşmanın arkalarına saldırmış olduğu için Hıristiyan donanması bir taraftan yanlırken, bir taraftan da korkunç bir Türk çenberi içine düşecek bir hâle gelmiştir! Doria'nın donanmasına ric'at emri vermesi işte bu vaziyet üzerinedir. Bir rivayete göre Venedik amirali Capello bu neticeye rağmen harbe devam etmek fikrinde olduğu için Doria'nın ric'at işareti üzerine Amiral gemisine borda ederek

— Bedbaht! Bir zaferle bir donama kaybediyorsun»!

diye bağırmıştır! Tabiî bu sözün o ateş içinde söylenmiş olmaktan ziyade hıristiyanlık gayretiyle sonradan yazılmış olmak ihtimali daha kuvvetlidir : Çünkü bu müdhiş felâket üzerine Andrea Doria'nın iki eline iki gülle alarak döğündüğü de rivayet edilir! Her halde Andrea gibi bir adamın son ümidini kaybetmeden ric'at emri verip bütün dünyaya ve tarihe karşı kendini rezil etmek istemiyeceği muhakkaktır. Zaten Doria Preveze muharebesinde yalnız kalyon ve karaka gibi büyük gemilerinin 128 tanesini kaybetmiştir: Bu mıkdar, Türk donanmasının da bütün mevcudundan fazladır! Orta ve küçük gemilerle insan telefâtı hakkında da muhtelif rivayetler vardır : Böyle bir vaziyette tabii artık kaçmaktan başka bir çare bulamamıştır. Bilhassa Venediklilerin Andrea Doria'yı «hâin» likle ithâm ettikleri rivayet edilir Fakat Cinivizlilerle Venedikliler arasındaki tarihî rekabetten dolayı hiç bir kıymeti olmıyan bu ithâmı tabiî görmek lâzımgelir. Barbaros'un ne demek olduğunu her kesten iyi bilen Andrea Doria bu fecî âkıbeti harbten evvel sezmiş olduğu için yukarda bahsi geçen Amiraller meclisinde taarruz fikrine muhâlefet etmiş ve hattâ derhal ric'at edilmesini istemiştir Tabiî o vaziyette ric'at demek, Hıristiyan donanmasının şerefini fedâ edip mevcudiyyetini kurtarmak demektir; fakat harbin kabulü, hem şerefin, hem mevcudiyyetin suya düşmesiyle neticelenmiştir : Çünkü Avrupa'nın en muazzam donanması küçük bir Türk filosuna mağlûb olmuş demektir! Hattâ bundan dolayı Preveze muharebesinden hiç bahsetmiyen bir takım Garp menbâlarına bile tesadüf edilir : Bu gibi menbâlarda dünya tarihinin bu fevkalâde vak'ası sanki hiç vukua gelmemiş gibi tamamiyle meskût geçilir! Bunlardan başka pek ehemmiyetsiz bir vak'adan bahseder gibi ancak bir iki satırla şöyle bir temas edip geçen menbâlar da vardır! Böyle eserlerde Barbaros'un iki kalyon batırıp bir kadırga zaptettiğinden dem vurulmakla iktifa edilir! Tabiî bunların hiç bir ilmî kıymeti yoktur. Buna mukabil Preveze muharebesi hakkında bilhassa askerlik bakımından yapılmış ciddî tetkikler de vardır Denizcilik mütehassıslarının fikirlerine göre Barbaros bu dehâ eseriyle deniz muharebeleri tarihinde bir inkılâp yapmış ve bilhassa ilk defa olarak yarma hareketleriyle düşman kuvvetlerini bölüp arkalarına sarkarak çevirmesi kendisinden sonra bütün dünya denizciliği için tarihî bir ders olmuştur. Bu manevranın esası, düşman donanmasını bir kaç parçaya bölerek

aralarındaki irtibâtı kesmek ve bunları birer birer imhâ ederken ihtiyat filolarıyla arkalarını çevirip ric'at hatlarından da ateş altına almaktır. Barbaros işte bu suretle büyük bir kuvveti küçük kuvvetler hâline getirdikten sonra kolayca imhâ etmiş demektir. Barbaros'dan sonra İngiliz Bahriyesinin Amiral «Rodney», «Saint-Vincent» ve «Nelson» gibi büyük şahsiyetleri hep Türk kahramanının işte bu parlak dersinden istifade ederek zaferler kazanmış adamlardır. Orduların kara muharebelerinde tâkib ettikleri kaideler büyük fatihlerin seferlerinden çıkarılmış olduğu gibi, deniz muharebelerinin bir çok esasları da Barbaros'un zaferlerinden çıkmıştır. — Preveze zaferinin en mühim neticesi Akdeniz'i Türk hâkimiyyetine sokmuş olmasında gösterilir : Bu büyük zaferden itibaren Türk ordusunun karalardaki hâkimiyyeti, Türk donanmasının denizlerdeki hâkimiyyetiyle tamamlanmış demektir; bu suretle daha Fatih devrinden itibaren bir Türk gölü hâline gelen Karadeniz'den sonra Kanunî devrinde de Hadım-Süleyman Paşa'nın Hindistan seferinden itibaren Kızıldeniz ve Barbaros'un Preveze muharebesinden itibaren de Akdeniz birer Türk gölü şeklini almıştır. Bu büyük zaferin en mühim neticelerinden biri de Adalar denizi fütuhatının âtisini temin etmiş olmasında gösterilebilir : Bu bakımdan en büyük darbeyi Venedik cumhuriyeti yemiş demektir. — Preveze muharebesi en kuvvetli rivayetlere göre kuşluk vaktinden ikindi vaktine, yâni takriben zevalî saat ondan üçe kadar beş saat sürmüş ve ondan sonra da akşama kadar tâkip harekâtı devam etmiştir : Bu tâkip harekâtının gece karanlığına kadar devam ettiği ve hattâ Doria'nın bütün fenerlerini söndürerek zifiri karanlıklara bürünüp izini kaybettirmiye muvaffak olabildiği bile rivayet edilir! Bir İtalyan menbâına göre bu münasebetle Barbaros :

— Aman şu Andrea Doria ne taraftan kaçtığını göstermemek için fenerlerini ne kahramanca vurup öldürüyor!
demiştir! Fakat buna rağmen Barbaros o tâkip hareketinde karanlıkla fırtınaya rağmen birkaç düşman kalyonuyla kadırgası daha zaptetmiye muvaffak olmuş ve ancak ondan sonra Preveze önlerindeki üssüne dönmüştür. — Bu meşhur zaferde Barbaros düşmandan irili ufaklı gemilerden başka bir çok esirler almış, Hıristiyan donanmasının bâzı mühim şahsiyetlerini esir etmiş ve bir takım Garp menbâlarının bile itiraf ettiği gibi çok «şâhâne ganîmetler» elde etmiştir. — Preveze zaferinin Kanunî'ye tebşiri için aşağıki fıkraya bakınız).

15 Teşrinievvel = 21 Cumâda-l-ûlâ, Salı : Yanbolu konağında Preveze zaferinin Kanunî Sultan Süleyman'a tebşiri.

(Padişahın Boğdan seferinden dönerken Yanbolu'ya 11 Cumâda-l-ûlâ = 5 Teşrinievvel Cumartesi günü vâsıl olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır — Barbaros'un oğluna tevdi ederek gönderdiği Preveze zafernâmesiyle düşman kapdanlarından iki mühim esirin işte burada ordugâha vardığı rivayet edilir. — Akdeniz'i bir Türk gölü hâline getiren bu büyük zaferden son derece memnun olan Sultan Süleyman derhal Dîvânı toplamış ve büyük Barbaros'un muhteşem zafernâmesi merâsimle okunup hürmetle dinlenmiştir; Kâtib-Çelebi bu merâsimi şöyle anlatır :
«Dîvan kurulup fethnâme ayağ üzere okundu: Hakk'a hamd-ü-şükr-i firâvân ittiler».

Kanunî Barbaros'un zafernâmesini vüzerâsiyle beraber kaimen dinledikten sonra bu deniz «Cihâd-ı ekber»ini bütün vilâyetlere tebşir ettirip her tarafta şenliklerle donanmalar yapılmasını emretmiş ve bütün memleket zafer tezâhürâtiyle çalkalanmıştır. — Bu münasebetle «Kapdan Paşa hâslarına yüz bin akça» ilâve edilmiştir Fakat her halde Barbaros'un kazandığı en büyük mükâfat, Türk tarihinin ebedî minnet ve şükrânıdır).

23 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba : Boğdan seferinden dönen Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın Edirne sarayında bir ay kadar kaldığı rivayet edilir. —

Barbaros Preveze zaferinden sonra Venediklilerin Arnavutluk sahilindeki Parga kalesini yıktıktan sonra fırtınadan dolayı on gün kadar Avlonya'da kalmış ve ondan sonra da kışı geçirmek için şenlikler içinde Istanbul'a ve Sultan Süleyman'la görüşmek için de Edirne'ye gelmiştir Bu mülâkatta Paşa Padişaha Preveze zaferi hakkında şifahî bilgi vermiş ve pek çok iltifata mazhar olmuştur. — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı için 13 Teşrinievvel = 19 Cumâda-l-ûlâ Pazar tarihi de rivayet edilir).

27 Teşrinievvel = 3 Cumâda-l-âhire, Pazar: «Castelnuovo» kalesinin sukutu.

(Preveze zaferine rağmen müttefik düşmanlarla kara ve deniz muharebeleri bütün şiddetiyle devam etmektedir En mühim hâdiseler Dalmaçya sahilleriyle Avusturya işgalindeki Macaristan topraklarında cereyan etmiştir. — Dalmaçya'da taarruza geçmiş olan Venedikliler Türklerden Ostrovitz, Obrovaz ve Scardona kasabalarını zaptetmiş oldukları gibi, Türkler de gene bu havâlide Venediklilerden Nadin, Doubicza vesaire kalelerini ve Macaristan cephesinde de Avusturyalılardan Tokay vesaire gibi bâzı mühim yerleri fethetmişlerdir. — Bu mücadelenin en mühim vak'ası, denizden yapılan bir taarruzla «Castelnuovo/Castel-Novo» kalesinin düşman eline geçmiş olmasıdır: Bu mühim mevki Dalmaçya'nın cenup müntehâsında ve Karadağ sahilindeki «Cattaro/Kotor» körfezinin garp yakasındadır. — Preveze muharebesinden sonra düşmanı tâkibe kalkıp büyük bir fırtınaya tutularak ve hattâ bu fırtınada bâzı gemilerini de kaybederek Avlonya limanına iltica etmiş olan Barbaros'un orada bulunmasından istifade eden Andrea Doria elinde kalan gemilerle «Castelnuovo»ya taarruz etmiş ve buradaki Osmanlı muhâfızının tedbirsizliğinden istifade ederek ânî bir hücumla kaleyi işgale muvaffak olmuştur: Doria'nın buraya 3, yahut 4 veyahut 6 bin İspanyol askeri bıraktığı rivayet edilir: Barbaros'un bu kaleyi istirdâdı için aşağıda 1539 = 946 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız).

27 Teşrinisâni = 5 Receb, Çarşanba: Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan seferinden Istanbul'a avdeti.

(Sultan Süleyman bu senenin 8 Temmuz = 10 Safer Pazartesi günü Istanbul'dan hareket etmiş olduğuna göre, Türklerin «Boğdan» dedikleri «Moldava/Moldavia» seferi tam 4 ay, 20 gün sürmüş demektir. — Muzaffer padişah bu seferinde itâatten çıkmış olan Boğdan voyvodalığını mümtâz bir eyâlet hâline getirip askerî işgal altına almış olduğu gibi Bucak sancağını da işgal ve ilhak ederek bu voyvodalık arazisini eskisine nisbetle bir haylı küçültmüştür. Bir taraftan karada bu muvaffakıyet temin edilirken bir taraftan da Akdeniz'le Kızıldeniz Türk hâkimiyyetine girmiş, Arabistan'da Aden emâreti zaptedilmiş ve Osmanlı bayrağı Hindistan sahillerinde dalgalanmış olduğu için, bu 1538 = 945 senesi Türk tarihinin en paklak zafer yıllarından biri demektir).

1539 = 945

13 Mart = 22 Şevvâl, Perşenbe: Hindistan seferinden dönen Hadım-Süleyman Paşa'nın Yemen'de bir Türk vilâyeti kurduktan sonra Cidde limanına avdeti.

(Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa'nın Süveyş limanından Hindistan seferine hareketi için yukarda 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına, bu sefer esnasında Aden emâretini işgal ve ilhakı için ayni senenin «27 Temmuz» fıkrasına ve Hindistan'daki harekâtı için de gene o senenin «27 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Süleyman Paşa'nın bu meşhur seferi umumiyetle on ay sürmüş gösterilirse de burada esas ittihâz ettiğimiz en kuvvetli hareket ve avdet tarihlerine nazaran tam dokuz ay sürmüş olduğu anlaşılmaktadır. — Hindistan'da

Gucerat hükümdarı Mahmud-Şâh'ın ihânetine uğrayıp tertib ettiği hîlelere aldanmış olduğu için muvaffak olamıyan Hadım-Süleyman Paşa'nın bu büyük deniz seferi neticesiz bir mâceradan ibaret kalmış değildir En mühim neticeler Kızıldeniz'in Osmanlı hâkimiyyetine alınmasıyla Yemen sahillerinin işgalinde gösterilebilir Daha Hindistan'a giderken Kızıldeniz'in hâricinde ve Arabistan yarımadasının cenubundaki Aden emâretini zaptetmiş ve bir Türk sancağı hâline getirip bir de sancak beyi tâyin etmiş olan Süleyman Paşa, Hint seferinden avdetinde de Kızıldeniz'de Hüdeyde'nin cenubuna tesadüf eden Zebîd sahillerinde durarak Yemen'in bu kısmını mülhakatiyle beraber işgal edip ilk Osmanlı vilâyetini tesise muvaffak olmuştur. — O sırada umumî bir anarşi içinde bulunan Yemen'in bu havâlisinde Mısır Kölemen döküntülerinden «Nâhudâ-Ahmed» isminde bir emîr hüküm sürmektedir: Süleyman Paşa Hindistan'dan avdetinde işte bu Beylik sahillerine geldiği zaman Emîr-Ahmed'i Amiral gemisine dâvet etmişse de, evvelce Aden emîrinin başına gelmiş olan âkıbetten pek haklı olarak korkuya düşen Ahmed bu şüpheli dâvete icâbet etmek istememiş ve bunun üzerine Hadım-Süleyman Paşa Emîr-Ahmed'in maiyyetindeki beylerle askerlerken bâzılarını elde ederek emîri öldürtmüş, efendilerine sâdık kalan askerlerinden 300 kişiyi kılıçtan geçirtmiş ve işte bu suretle hem Zebîd emaretini, hem çok zengin olduğu rivayet edilen Emîr-Ahmed'in hazinelerini zaptetmiştir; hattâ pek tamahkâr bir adam olan Süleyman Paşa'nın Zebîd emâretinden ziyâde işte bu hazineleri ele geçirmek için böyle bir harekette bulunduğu bile rivayet edilirse de bunda biraz mübâlaga olduğu muhakkaktır. — Adenden sonra Zebîd'in de işgali üzerine bu iki beylik arazisinin mecmûunu bir Türk vilâyeti hâline getiren Hadım-Süleyman Paşa bu yeni Yemen valiliğine eski Gazze sancak beyi Mustafa Bey'i tâyin etmiştir: Bu Mustafa Bey, Şarkî-Anaildolu'daki fütûhâtiyle meşhur olan Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın oğludur: Mehmet Paşa için 1514 = 920 vukuâtının «17 Teşrinievvel», 1515 = 921 vukuâtının «19 Eylül» ve 1516 = 922 vukuâtının da «Mayıs-Rebî'ül-evvel» fıkralarına bakınız. — Hadım-Süleyman Paşa Osmanlı imparatorluğunun bu ilk Yemen valisi Mustafa Bey'e Taaz havâlisinin de fethi vazifesini verdikten ve Zeydî imâmı Şerefüddin'e Aden ve Zebîd fütûhâtiyle bu iki memleket emîrlerinin itâatsizliklerinden dolayı idam edilmiş olduklarını ve bu vesile ile Padişaha itâat ve inkıyâd lüzumunu bir mektupla bildirdikten sonra, Mustafa Bey'in maiyyetine bir mıkdar kuvvet bırakarak Cidde'ye gelmiş ve oradan donanmasını Süveyş limanına gönderip haccettikten sonra İstanbul'a gitmek üzere Mekke'ye hareket etmiştir. — Yemen meselesinin bundan evvelki safahâtı için 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasıyla 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına ve bundan sonrası için de 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve 1547 = 954 vukuâtının da «23 Ağustos» fıkralarına bakınız).

1539 = 946

13 Temmuz = 26 Safer, Pazar : Vezir-i-a'zam Ayas Paşa'nın vefatı üzerine Vezâreti-uzmâ makamına ikinci vezir Lûtfi Paşa'nın tâyini.

(Muhtelif Osmanlı menbâlarında Ayas Paşa'nın vefatiyle Lûtfi Paşa'nın Vezir-i-a'zamlığı umumiyetle 944 = 1537 senesi Receb = Kânunuevvel ayının ilk günlerine ve bâzı menbâlarda da o tarihten 5 6 ay sonra 944 = 1538 senesi Zülhicce = Mayıs ayına müsâdif gösterilirse de bu rivayetler tamamiyle yanlıştır Çünkü Lûtfi Paşa 1341 de basılmış olan «Tevarîh-i âl-i Osman» ının iki yerinde gerek Ayas Paşa'nın vefatını, gerek kendisinin tâyinini 1539 = 946 tarihine müsâdif gösterir. Bu eserin 370 inci sahifesine tesadüf eden fıkrada Safer ayından bahsedilirken şöyle denilmektedir

«Mâh-ı mezkûrun yirmi altısında Ayas Paşa mat'ûn olup vefat itti ve anun yerine bu fakîr Vezir-i-a'zam oldu».

374 üncü sahifede de şu fıkraya tesadüf edilir :

«İslâmbol'da tâûn-i ekber olup Ayas Paşa Vezir-i-a'zam tâûndan fevt olup Pâ-

dişâh-ı âlempenâh Sultan Süleyman Vezir-i-a'zamlığı bu tarihin müellifine viricek...».

Diger Osmanlı müelliflerinin bir iki senelik bir hatâya düşmüş oldukları Lûtfi Paşa'nın işte bu fıkralarıyla sâbittir. — O sırada Istanbul'da büyük bir şiddet gösteren tâun = vebâ hastalığından ölen Ayas-Mehmet Paşa, «Makbûl» yahut «Maktûl» İbrahim Paşa'nın yerine 1536 = 942 senesi 15 Mart = 22 Ramazan Çarşanba günü Vezir-i-a'zam olduğu için, Sadâret müddeti o tarihten bu güne kadar tam 3 sene, 3 ay, 29 gün tutmaktadır. — Ayas Paşa gibi Lûtfi Paşa da Arnavuttur: İşkodralı veyahut Yanyalı olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Lûtfi Paşa umumiyetle hiddetli, şiddetli, mütehevvir, ilmine mağrur olduğu için kendini beğenmiş, geçimsiz ve serkeş olduğu için her kesi istihfaf etmiş tuhaf bir tip şeklinde tasvir edilir ve «Arnabûd ve ol sebeple bed-hulk-u-anûd» gibi tâbirlerle hırpalanır; müverrih Peçevî ilmine lüzumundan çok fazla mağrur olan Lûtfi Paşa'nın şöyle bir za'fından bahsetmektedir: «Bir mıkdar sarf-u-nahv görmeğle kendüyü allâme-i asr sanup kibâr-ı ulemâdan meclisine gelenlere kelime sorar dururdu....» Bununla beraber diger devşirmelere nisbetle bâzı meziyyetleri de vardır Oldukça muktedir bir devlet adamı olduğu muhakkak olan Lûtfi Paşa ayni zamanda kuvvetlice bir ilim adamı, orta derecede bir müverrih ve hattâ şöyle böyle bir şairdir; fıkha, kelâma, tarihe ve Osmanlı kanunlarına ait bir çok eserleri vardır; «Tevârîh-i âl-i Osman»ının en kıymetli tarafı kendi zamanına ait izâhâtından ibaret olmakla beraber, kuvvetli bir tarih görüşünden mahrum olduğu ve bilhassa hissiyâtına çok kapıldığı için pek sağlam bir vesika kıymetini haiz değildir: Meselâ hiç çekemediği Barbaros'un aleyhinde bile çok şiddetli, haksız ve hattâ münasebetsiz tenkitlere kalkışır! Bundan başka Paşa'nın devlet idaresine ait prensiplerini hulâsa eden «Âsaf-nâme» ismindeki risâlesi de idare tarihimiz için çok kıymetli bir vesika sayılabilir. — Makbul-İbrahim Paşa gibi Lûtfi Paşa'ya da Yavuz Sultan Selim'in kızlarından ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşlerinden bir sultan verilmiş ve bu suretle Paşa Osmanlı hanedanına damad olmuştur Lûtfi Paşa'ya verilen Osmanlı prensesinin ismi «Şâh-sultan» olduğu halde Hayrullah Efendi tarihinde «Hatice-Sultan» gösterilmesi her halde bir zühûl eseri olmak lâzımgelir; çünkü Hatice-sultan Makbûl-İbrahim Paşa'nın haremidir 1524 = 930 vukuâtının «22 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Evvelce üçüncü vezir olan Lûtfi Paşa 1538 = 945 senesi 30 Mayıs = 1 Muharrem Perşenbe günü Mustafa Paşa'nın vefâtı üzerine açılan ikinci vezirliğe tâyin edilmiş ve 1 sene, 1 ay, 14 gün bu vazifede bulunduktan sonra Ayas Paşa'nın vefatı üzerine alelûsul Vezir-i-a'zam olmuştur. — Lûtfi Paşa'nın çok çirkin bir taassup fâciası üzerine azli ve nefyi için aşağıda 1541=948 vukuâtının «Nisan. = Muharrem» fıkrasına bakınız).

10 Ağustos = 25 Rebî'ül-evvel, Pazar: «Castelnuovo» kalesinin istirdâdı.

(Dalmaçya'nın cenubunda bulunan bu sahil kalesinin bundan 9 ay, 14 gün evvel düşman eline geçmesi için 1538 = 945 vukuâtının «27 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Venedikliler sulh istemek için İstanbul'a murahhas göndermiş ve müzakereye başlamış olmak itibariyle bu müzakerelerin intâcmdan evvel «Castelnuovo»nun istirdâdına büyük bir ehemmiyet verilmiştir. — Çok müstahkem bir mevki olan bu kale üzerine karadan Rumeli Beylerbeyi Husrev Paşa ve denizden de 100 - 150 gemilik bir donanmayla Barbaros taarruz etmiş, muhasara harekâtı üç hafta kadar sürmüş, bir kaç hücum yapılmış ve nihayet bugün umumî bir hücumla kale istirdâd edilip müdâfilerin kılıc artıklarıyla kumandanları esir alınarak Istanbul'a sevkedilmiştir. — Bu muvaffakıyet üzerine «Castelnuovo/Castel-Novo» muhâfızlığı evvelce Âzerbaycan ve Diyarbekir valiliklerinde bulunmuş olan yeni Bosna valisi Ulama Paşa'ya verilmiştir. — «Castelnuovo» kalesinin istirdâdı için 28 Rebî'ül-evvel = 13 Ağustos Çarşanba tarihi de rivayet edilir; hattâ 9 Rebî'ül-âhir = 24 Ağustos Pazar tarihi bile rivayet edilmişse de doğru değildir).

1540 = 947

20 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Osmanlı - Venedik sulhü.

(Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'in Türklere karşı tertib ettiği ittifaka girip Türkiye'ye karşı cephe almış olan Venedik cumhuriyeti Barbaros'un üstüste indirdiği şiddetli darbeler altında en fazla zarar gören devlet vaziyetindedir; bilhassa Preveze muharebesinden itibaren Akdeniz hâkimiyyetinin Türklere intikali Venedikliler için karadan sonra denizde de artık bütün ümitlerle hayallerin sukutu demektir; fazla olarak Adalar denizindeki müstemlekâtını kaybetmiş olan Venedik için nihayet bir Girit ve hattâ bir Kıbrıs tehlikesi de belirmiştir; bir taraftan da aslen Ciniviz olan Andrea Doria'nın Venedik menfaatlerini muhâfazada tamamiyle lâkayd olduğu da son hâdiselerin isbât etmiş olduğu bir hakikat demektir. — İşte bütün bu mülâhazalardan dolayı zararın neresinden dönülse kâr olacağını takdir eden Venedik cumhuriyeti hiç olmazsa Girit ve Kıbrıs gibi büyük adalarının selâmetini temin etmek ve şark ticaretini kurtarmak için her ne bahâsına olursa olsun bir sulh akdinden başka çare kalmadığına karar vererek 1539 = 945 senesi Nisan = Zülka'de ayından itibaren Istanbul'a Gritti, Pietro Zeno ve bunun yolda ölmesi üzerine Tomaso Contarini isimlerinde bir takım elçiler gönderip her türlü zilletlere ve hattâ Kanunî'nin istihfâfına bile katlanarak uzun müzakerelere girişmiştir; fakat pazarlık zihniyetiyle yapılan bu müzakereler bir türlü neticelenmediği için nihayet işte bu sene baharında «Luigi Badoero» isminde son bir murahhas daha gelip büyük salâhiyetlerle gönderildiği için meseleyi halletmeye muvaffak olmuştur. Bu sulhün başlıca ahkâmı şöyle sıralanabilir:

1 — Venedik cumhuriyetinin Osmanlı imparatorluğuna 300,000 duka altını harb tazminâtı vermesi;

2 — Venediklilerin Mora'da son müstemlekelerinden olan «Napoli di Romania/Nauplie de Romanie = Anabolu» ve bâzı Osmanlı menbâlarında «Manvasya» denilen «Monemvasia/Malvasia/Malvoisie» kalelerinin Türklere terki Mora beyi tarafından tazyik edilen bu çok müstahkem ve sarp kaleler için 1537 = 944 vukuâtının «15 Eylül» fıkrasına bakınız;

3 — Dalmaçya'da Nadin ve Urana kalelerinin Türkiye'ye teslim edilmesi;

4 — Barbaros'un son seferlerinde fethetmiş olduğu adaların Türklere terki.

Tabiî bu suretle Venedik artık Adalar deniziyle Mora'yı Türk hâkimiyyetine devretmiş, Dalmaçya'da ağır fedâkârlıklara katlanmış, kendi harb zararlarına ve bilhassa haricî ticaretinin uğramış olduğu darbelere rağmen o zamana göre çok büyük bir para tazminâtına mahkûm olmuş ve bütün bunlara mukabil Girit ve Kıbrıs gibi büyük adalarının masûniyyetiyle Şark ticaretini kurtarabilmiştir. Osmanlı imparatorluğu ise sulh muahedesinin temin ettiği büyük kazançlardan başka Venedik cumhuriyetini müttefik düşmanlardan ayırmak gibi büyük bir siyasî muvaffakıyet de kazanmış demektir).

1541 = 948

Nisan nihayetleri = Muharrem iptidâları: Vezir-i-a'zam Lûtfi Paşa'nın Dâmâtlıktan tardı ve Sadâretten azliyle Vezâret-i-uzmâ makamına Hadım-Süleyman Paşa'nın tâyini.

(Osmanlı menbâlarında bu vak'a umumiyetle 947 = 1540 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir Çünkü Lûtfi Paşa «Tevârîh-i âl-i Osman»ının 3 üncü sahifesinde

— Tarih dokuz yüz kırk sekize gelicek Muharrem-ül-harâm ayının evâyilinde

Pâdişâh-ı âlem-penâh bu hakîr uhdesinde olan Vezâret hidmetin âhar kimesnelere virüp...

dedikten başka 386 ncı sahifesinde de bu ifadesini:

— Tarihin dokuz yüz kırk sekizi olucak bu yılda işbu tarihin müellifi uhdesinde olan Vezâret hidmetini Pâdişah-ı âlem-penâh âhar kimesnelere virüp...

şeklinde teyid etmektedir: Paşa'nın bu ifadelerine göre 1 Muharrem = 27 Nisan Çarşanba günü azledilmiş olmak ihtimali çok kuvvetlidir; çünkü «evâyil» tâbiriyle bazan ayın birinci günü kasdedilir: Bununla beraber bu ihtimâli tevsik etmek kabil değildir. — Bu vaziyete göre Lûtfi Paşa 1539 = 946 senesi 13 Temmuz = 26 Safer Pazar gününden bu tarihe kadar takriben bir sene dokuz buçuk ay Sadârette bulunmuş demektir. — Paşa'nın azli, hanedan dâmatlığından atılmasıyla beraber olmuştur; bu hâdise Kanunî devrinin insanî ve ahlâkî telâkkilerini göstermesi bakımından çok mühimdir; Lütfi Paşa'nın çok mağrur olduğu ilmine rağmen vahşiyâne taassubuna kurban olduğunu gösteren fâcia şöyle izah edilir:

«Menkuldür ki zaman-ı Vezâretinde bir fâhişe er ile tutulmuş Paşây-ı mesfûrun ta'yîni ile esnây-ı siyâsetde ferci oyulmuş. Bu vaz'-ı bî-edebâne ba'zı tavâşî lisânundan halîle-i celîlesi sem'ine vâsıl olmuş. Ol gice esnâ-i musâhabetde vech-i ma'kul ile kendüye nasîhat kılmış

— Kangı vezir zamanında bu yüzden keşf-i avret kılınmışdur ki senin asrunda vâkı' ola!

diyü fî-mâ-ba'd men'ine bezl-i himmet kılmuş. Hâlâ ki muânid-i mezbûr izâbet-i da'vâsundan ferâgat itmemüş:

— Min ba'din kangı zâniye elüme girerse ol yüzden siyâsetüm mukarrrerdür! diyû söylemüş. Giderek ırk-ı gazab-ı sultânî müteharrik olmuş:

— Sen bir muânid ve zâlim-i bî-edebsün!

diyü âzârları tahakkuk bulmuş. Feemmâ Pâşây-ı mesfûr bu mıkdâr itâba tahammül eylememüş. Hiddet ve tehevvür idüp hadîd cinsinden olan bozdoğanuna el urmuş. Zu'm-i fâsidince hâher-i Şehriyârînün darb-u-te'dîbini câiz görmüş! Felâcerem ağayân-ı Harem ve cevârî-i haşem fi-l-hâl üşüşmüşler: Vezîr-i galîzi sille ile taşra sürmüşler. Bu ma'nâ ki Padişâh-ı asra ma'rûz kılınmuş, hâherinün taleb-ü-rağbetine binâen tefrîkı vâcib bilinmüş».

Şaraptan dönme sirkeye benziyen Devşirmelerin bütün Osmanlı tarihi boyunca irtikâb ettikleri taassup fâcialarından unutulmaz bir örnek olan bu aile sahnesinin en tuhaf noktası, Lûtfi Paşa gibi dönme ve devşirme kölenin şımarıklıkla taşkınlığı Yavuz Sultan Selim'in kızına el kaldıracak derecelere kadar götürmüş olmasıdır! Paşa'nın fâhişeye verdirdiği ceza, hem o zaman tatbik edilen Şerîat ahkâmına, hem Osmanlı kanunlarına mugayirdir Fakat bunlardan daha fecî tarafı da insanlık hissiyle hayâ denilen duyguya mugayir olmasında gösterilebilir; Yavuz'un kızı dönme ve devşirme kocasına karşı Türklüğünün işte bu fazîletlerini müdafaa etmiş, fakat karşısındaki adam öyle şeylerden anlıyacak kıratta olmadığı için mükemmel bir sopa çektirdikten sonra sarayından attırmıştır! — D'Ohsson'un rivayetine göre Paşa'nın fâhişeye yaptırdığı canavarca ameliyât usturayla yapılmıştır! Lûtfi Paşa'nın Sadâret makamından derhal atılması, Kanunî devrinde işte bu cezayı kanun hâline getirmek istemesindendir! Sultan Süleyman'ın bu fâcia karşısındaki nefret ve ikrâhını D'Ohsson şöyle anlatır:

«Suleyman blâma hautement la conduite de Lutfi, ordonna sa séparation de la sultane, le dépouilla de sa dignité et l'envoya en exil à Demotica».

Halbuki Lûtfi Paşa işlediği menfur ve müstekreh cinayetten, yediği dayaktan ve Dimetoka'ya nefyedildiğinden bahsetmeyip pek tabiî olarak te'vile sapmakta ve Osmanlı tarihinde bu meselelere hiç temas etmediği hâlde «Âsafnâme» sinde şöyle bir ifade kullanmaktadır:

«Mağlûb-i nisâ olmayup anların mekrinden emîn olmak içün hüsn-i rızâm ile Sadâret-i-uzmâ'dan ferâgat evlâ görülmeğin temennî ile fâriğ olup Edirne'de çiftliğime gidüp gûşe-i inzivâda ferâğ-ı bâl ile Cenâb-ı Bârî'ye duâda olmuş idüm».

Taassubuna olduğu kadar Barbaros'a küfredecek dereceleri bulan ihtirâsâtına da mağlûb olan bu serkeş ve küstah devşirmenin «ferâgat» ten bahsetmesi her halde pek acemice bir te'vilden başka bir şey değildir. — Bu çirkin fâciaların çok güzel bir cephesi de vardır O da Kanunî Sultan Süleyman'la muhterem hemşiresi Şâh-Sultan'ın insâniyet nâmına fâhişelerin bile hukukunu müdafaada almış oldukları müşterek cephedir; Lûtfi Paşa işte bu hukuku bilmediği ve insanlık mefhumunun bütün insanlara şâmil olduğunu kabul etmediği için devrilmiş ve bir daha doğrulamamıştır. — Bu vak'a üzerine ikinci vezirlikten Vezir-i-a'zam olan Hadım-Süleyman Paşa bundan üç sene evvelki Hindistan seferiyle meşhurdur : 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran», «27 Temmuz», «27 Ağustos» ve 1539 = 945 vukuâtının da «13 Mart» fıkralarına bakınız Hadım-Süleyman Paşa bu sırada seksen yaşını geçmiş çok ihtiyar bir vezirdir. Bu tebeddül esnasında ikinci vezirliğe Kanunî'nin meşhur damadı ve «Mihrimâh» Sultanın kocası Rüstem Paşa, üçüncü vezirliğe «Hacı» yahut «Sofu» Mehmet Paşa ve dördüncü vezirliğe de Rumeli Beylerbeyi Dîvâne-Husrev Paşa tâyin edilmiştir : Diger bir rivayete göre de Rüstem Paşa üçüncü, Husrev Paşa ikinci vezirdir. — Yeni Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa devşirmelerden ve saraydan yetişmiş ak-ağalarındandır : Çok sert, mağrur bununla beraber zeki ve müdebbir bir devlet adamıdır; fakat bu meziyyetleri Hint seferinde Gucerat hükümdarının tuzağına düşmekten kendisini kurtaramamıştır : 1538 = 945 vukuâtının «27 Ağustos» fıkrasına bakınız. Hadım-Süleyman Paşa büyük servetinin dillerde destan olmasıyla da meşhurdur; Osman-zâde Tâib bu noktayı şöyle anlatır :

«Bîrûn-i küncâyiş-i şümâr servet-ü-yesârı, bin nefer-i zer-kemer direm-hırîde hidmetkârı ve bisyârî-i avene-i ensâr ile iftihâr-ı-iştihârı var idi».

Şarkın ve Garbın bütün serveti Türkiye'de toplandığı sırada büyük seferler yapıp şâhâne ganîmetler almış muzaffer devlet adamlarının bu efsanevî servetleri o zaman için pek tabiîdir).

20 Haziran = 25 Safer, Pazartesi : Dokuzuncu «Sefer-i Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Istabur seferi» denilen Budin seferine hareketi.

(Sultan Süleyman'ın Türk hâkimiyyeti altında olmak şartiyle Macar krallığına tâyin etmiş olduğu «Szapolyai Janos» 1538 = 945 tarihinde velînimeti olan metbûuna ihânet ederek Avusturya hükümdarı, Macar krallığı muddaîsi ve Charles-Quint'in küçük kardeşi Ferdinand'la gizli bir muahede akdetmiş ve bu muahede mucibince Kral Ferdinand'ın kendisini «kayd-i-hayat» ile Macar kralı tanımasına mukabil kendisi de o tarihte bekâr ve bu sebeple vârissiz olduğu için ölümünden sonra ölkesinin kral Ferdinand'a intikalini gizli bir muahedeyle kabul etmiştir! Macar tahtını ancak Kanunî'nin irâdesine medyun olan ve Ferdinand'ın taarruzlarından hep Türk ordusunun himâyesine sığınarak kurtulan Szapolya'nın bu hareketi bir taraftan onu Efendisinin gözünden düşürmek istiyen yeni müttefiki Ferdinand'ın tezvirâtiyle Sultan Süleyman'a ifşâ edilirken, bir taraftan da kendi tebaası arasında şâyi olmuş ve Macaristan'ın Alman hâkimiyyetine girmesini istemiyen Macar milliyetperverleri arasında muhâlefet cereyanları başlamıştır : Hattâ Szapolya'nın işte bundan dolayı derhal evlenip tahtına bir vâris bırakmıya dâvet edilmiş olduğu rivayet edilir! Szapolya'nın Lehistan kralı Birinci Sigismond'un kızı «Isabelle» le evlenmesi işte bu vaziyet üzerinedir ve 1539 tarihinde Budin sarayında yapılan düğün Macar milliyetçilerini teskin eden bir hâdise sayılmıştır Fakat aradan bir sene geçince Szapolya'nın bir oğlu olması ve «Szigmond-Janos» ismini alan bu çocuk doğduktan on beş gün sonra babasının ölmesi ortaya mühim bir verâset meselesi çıkarmıştır; bu mesele münasebetiyle ortaya atılan iddiâlar şu üç esasa ayrılabilir : 1 — 1487 = 892 tarihinde doğup 1540 = 947 senesi 22 Ağustos = 18 Rebî'ül-âhir Pazar günü 53 yaşında ölmüş olan Szapolya'nın hiç çocuğu olmadığı ve Isabelle'den dünyaya gelen «Szigmond-Janos» un gayri-meşrû olduğu ileri sürülerek

bu çocuğun verâset hakkı ibtâl edilmek istenmiştir: Çünkü Ferdinand'la Zapolya arasındaki gizli muahedede Zapolya'nın evlenmesi ve öyle muhtemel bir izdivaçtan böyle bir vâris dünyaya gelmek ihtimali hesaba katılmamış olduğu için küçük prensin doğumu Ferdinand'ın hesaplarını altüst etmiştir;

2 — Zapolya'nın ölümü üzerine kral Ferdinand Macaristan'ın kendisine intikalini temin için bir kaç teşebbüse birden girişmiştir: Bir taraftan kraliçe İsabelle nezdine bir elçi gönderip kocasının imzalamış olduğu muahede ahkâmı mucibince Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde küçük prense Erdel = Transylvania prensliğinin terkedileceğini bildirmiş, bir taraftan Macaristan'a bir ordu sevkederek «Waizen», «Wissegrad» ve «Stuhlweiszenburg» kalelerini zaptettirmek suretiyle işgal hareketine başlamış ve bir taraftan da Istanbul'a «Lasczky» isminde bir elçi göndererek Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde Zapolya'nın zamanındaki haraç ve tâbiiyyet şartlarının hepsini kabul etmiye âmâde bulunduğunu arzederek her türlü zillete katlanmıştır;

3 — Bu vaziyet karşısında bir de Kanunî'nin temsil ettiği Türk hukuku meselesi vardır Bu hukukun esası, Macaristan'ın Türk ordusu tarafından iki defa fethedilmiş ve ikinci fethinden itibaren Türkiye'ye tâbi bir krallık hâline getirilmiş olmasına istinâd etmektedir; Zapolya ancak bir Türk valisi vaziyetindedir ve kendisinin Macaristan'ın başka bir devlete miras bırakmak salâhiyyeti yoktur ve bundan dolayı Ferdinand'la akdettiği muahede hukukî bir kıymeti hâiz değildir Türklerin Macaristan'a karşı ihrâz ettikleri bu iki fetih hakkıyla Almanlara karşı Macar millî cereyanının iltizâmı, Zapolya'nın Türk ve Macar namzedi olarak kral intihabı, Almanlardan kurtarılan Budin tahtına Zapolya'nın iclâsı ve Kanunî'nin iki defa Budin'e girişi gibi meseleler için 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos», «11 Eylül» ve «16 Teşrinievvel» fıkralarına, 1529 = 935 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına ve 1529 = 936 vukuâtının da «8 ve 14 Eylül» fıkralarına bakınız. — Kanunî'nin bu hukukî vaziyetini takviye eden noktalardan biri de Türkiye ile harb hâlinde bulunan Ferdinand'ın bir taraftan Macaristan kendisine bırakılmak şartiyle haraçgüzâr olmak için Istanbul'a elçiler gönderirken bir taraftan da Türk himâyesi altında bulunan Macar topraklarını istilâya kalkışmış olmasıdır. Böyle bir vaziyette bir kadınla bir çocuğun elinde ve düşman istilâsı altında kalmış olan Macaristan'ın hâmisi ve metbûu sıfatiyle Kanunî'nin himâye ve müdafaa vazifesini ifaya kalkışması pek tabiîdir: Zaten Zapolya'nın Ferdinand'la akdetmiş olduğu muahede Türkiye'nin müsâadesi alınmaksızın imza edilmiş olmak itibariyle «keen-lem-yekün» olduktan başka, o muahede tarihinden sonra Zapolya'nın bir oğlu dünyaya gelmiş olmak itibariyle de hükümsüzdür ve hattâ işte bundan dolayı Zapolya ölürken bir vasiyetnâme bırakıp oğlunu krallık vârisi ilân etmiş ve rüşdünü idrâk edinciye kadar çocuğa vasî olarak kraliçe İsabelle ile Varadin piskoposu Utyeşenoviç Martinuzzi'yi seçmiştir. Hattâ Zapolya öldüğü zaman oğlunun krallığını senede 50 bin filorin haraç mukabilinde tasdik eden Sultan Süleyman'ın Budin'e bir saltanat menşûru göndermiş olduğu bile rivayet edilir. Tabiî böyle bir vaziyet karşısında Habsburg tarafdarlarının küçük prens aleyhine ortaya atmış oldukları «gayr-i-meşrûiyyet» iftirâsının hiçbir hukukî ehemmiyet ve kıymeti yoktur.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan seferi işte bu buhranlı vaziyetin hâsıl ettiği bir zaruretten mütevellittir; hattâ büyük bir sür'at göstermek lüzumu bile hâsıl olmuştur Çünkü gene bu sırada kral Ferdinand «von Roggendorf» isminde bir kumandanın idaresi altında sevkettiği büyük bir Avusturya-Alman ordusuyla Budin'i muhasara ettirmiş ve bu vaziyet üzerine bir taraftan piskopos Martinuzzi küçük kralın vasîsi sıfatiyle payıtahtını müdafaa ederken, bir taraftan da kraliçe İsabelle gene ayni sıfatla Macaristan'ın metbûu ve hâmisi olan Sultan Süleyman'a Verboeczy isminde bir elçi göndererek istimdâd etmiş ve Türk ordusunun himâyesini istemiştir. Vaziyetin bu şekli alması üzerine Kanunî Sultan Süleyman kendi hareketinden evvel vezir Sofu-Mehmet ve Rumeli Beylerbeyi Husrev Paşalar kumandasında bir ordu sevketmiş, bu orduyla beraber Tuna üzerinden Kasım Paşa kumandasında hafif bir donanma da sev-

kedilmiş ve bu tedbirler ittihâz edildikten bir müddet sonra Kanunî harekete başlamıştır; hattâ önden sevkedilen Paşalarm kumandasındaki ordu, yukarıki fıkrada gördüğümüz Vezâret-i-uzmâ tebeddülünden biraz evvel yola çıkmıştır. — Sultan Süleyman'ın bu seferine oğullarından Selim'le Bâyezid ve bir rivayete göre de Selim'le Mehmet de iştirâk etmişlerdir : Hareket tarihi olarak 28 Safer = 23 Haziran Perşenbe ve 15 Safer = 10 Haziran Cuma günleri de rivayet edilir, fakat bunlar zayıftır. — Yeni Vezir-i-'zam Hadım-Süleyman Paşa bu sefere iştirâk etmiyerek Safavîlerin tecavuz ihtimaline karşı bir ihtiyat kuvveti başında Anadolu muhafazasına memur olmuştur : Bunun sebebi, o sırada İran şâhının Almanya ve Portekiz'e elçiler göndererek Avrupa ile Asya'yı paylaşma teklifiyle bir ittifak akdine teşebbüs etmiş olmasında gösterilir; Lûtfi Paşa tarihinde Tahmâsb'ın Charles-Quint'e yaptığı teklif şöyle izah edilir

«Ve bu yılda Beç kralı Acem şâhı Tahmasb ile elçileşüp Tahmâs didi kim

— Şöyle kim Rûm şâhı senün üzerüne vara, ben bu tarafdan yörüyem; şöyle kim benüm üzerüme gele, sen öteden yörüyesün!».

Bununla beraber Hadım-Süleyman Paşa'nın İran meselesi vesile ittihâz edilerek hakikatte Mağnisa valiliğinde bulunan büyük şehzâde Mustafa'nın şüpheli vaziyetini kontrol etmek vazifesiyle gönderilmiş olduğu ve Kanunî'nin bu oğlundan kuşkulanmıya başladığı hakkında da bir rivayet vardır. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Sultan Süleyman'ın bu seferine «Istabur seferi» denilmesinin sebebi için aşağıki fıkraya bakınız).

21/22 Ağustos = 28/29 Rebî'ül-âhir, Pazar/Pazartesi gecesi: Istabur zaferi.

(Osmanlı menbâlarında «Istabur» yahut «Tabur» tâbiri, askerin dört cepheden mürekkep bir murabbâ teşkil etmesinden hâsıl olan müstahkem ordugâh mânâsına kullanılır : Bu müstahkem ordugâhların etrafına hendekler kazıldıktan başka top ve nakliye arabalarından sıralar teşkil edilmek suretiyle de tahkim edilir. — Vezir Mehmet ve Husrev Paşalar kumandasında önden sevkedilmiş olan Türk ordusunun Budin önlerine muvâsalatı üzerine kale müdâfileriyle Osmanlı askerinin iki taraflı ateşleri arasında kalmış olan «von Roggendorf» kumandasındaki Avusturya Alman muhasara ordusunun işte böyle bir «Istabur» vaziyeti almış olmasından dolayı, Kanunî'nin yukarıki fıkrada gördüğümüz Budin seferiyle padişah gelmeden evvel Paşaların kazandıkları zafere «Istabur seferi» veyahut «Istabur zaferi» gibi isimler verilir. — Osmanlı menbâlarında düşman ordusunun «Gürz-İlyas depesi dibinde» ıstabur kurmuş olduğundan bahsedilir : Bu tepenin şimalde «Kalvaria» veyahut cenupta «Gellert» tepelerinden biri olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Peçevî'nin izahına göre düşmanın :
«Cenge çıkan suvâr ve piyâdesi top altından ayrılmayup asker-i İslâm ile ceng iderek galebe gördükçe tabura kaçup top mahalline geçerdi Bu tarîk ile bir aydan ziyâde ceng oldu».

Fakat Kanunî'nin büyük bir ordu başında yaklaşmata olduğunu haber alan düşman nihayet gece karanlığından istifade ederek Tuna'dan geçip kaçmıya karar vermiş, fakat Türk ordusu da bu hareketi gözden kaçırmamış olduğu için şiddetli bir hücumla Alman ordusunun üstüne yüklenerek büyük bir kısmını kılıçtan geçirmiş, bir çok düşman askeri Tuna'da boğulmuş, Ferdinand'ın Zapolya ölür ölmez yaptırdığı istilâ hareketinde zaptettirmiş olduğu Peşte kalesi tahliye edilmiş ve bu kaleyi Tuna üzerindeki Türk filosu kumandanı Kasım Paşa derhal işgal etmiştir. — Başta «von Roggendorf» olmak üzere bu gece muharebesinde yaralanan düşman kumandanlarından bir çokları perişan bir hâlde kaçıp giderken yollarda telef olmuşlardır : Bu büyük zafer, Türk hâkimiyyetindeki Macar kralı Zapolya'nın 1540 = 947 senesi 22 Ağustos = 18 Rebî'ül-âhir Pazar gününe tesadüf eden ölümünün yıl dönümüne müsâdiftir! — Istabur zaferi Macaristan'ın Avusturya Alman istilasından kurtulmasını temin etmiş olmak itibariyle çok mühim bir vak'a demektir : Bundan evvel iki defa

Macaristan'ı fethetmiş olan Türk ordusu bu krallığı nihayet üçüncü defa olarak da düşman istilâsından kurtarmıştır. Fakat buna rağmen Budin'deki mahsurlar Türk ordusuna kapılarını açmamışlar ve bu vaziyet karşısında Paşalar artık çok yaklaşmış olan padişahın muvâsalatını beklemeye karar vererek hiç bir harekette bulunmamışlardır).

26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ, Cuma : Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin önlerine muvâsalatı.

(Istabur zaferini kazanan Paşalarla askerler tarafından karşılanan Sultan Süleyman Türklerin «Eski-Budin» dedikleri «Alt-Ofen»de karargâh kurmuştur).

28 Ağustos = 6 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Bir yaşındaki küçük Macar kralının ordugâha dâveti.

(İkinci Yanoş denilen küçük kral «Szigmond-Janos» bu sırada tam bir sene 21 günlük bir çocuktur! Türk ordusu İstabur zaferiyle gerek Budin'i, gerek Macaristan'ı Alman istilâsından kurtarmış olduğu ve zaten Macaristan Türk hâkimiyyetinde bulunduğu hâlde kapılarının açılmamış olması ve hattâ kralı temsil eden vasîlerinin Kanunî gelirken istikbâle çıkmamış olmaları tuhaf bir vaziyet hâsıl etmiş olduğu için, meselenin cebren halline lüzum görmiyen Kanunî küçük kralın metbûuna tâzimâtını arzetmek üzere karargâhına getirilmesini emretmiş, Çavuş-başı Ali Ağa vasıtasiyle ve kraliçeye kıymetli yüzükler vesair hediyeler gönderilmek suretiyle tebliğ edilen bu emir kraliçe İsabelle'i çok telâşa düşürmüştür : Hattâ o gece bir meclis toplıyan kraliçe meseleyi müzakereye koymuşsa da, kendisiyle beraber küçük krala vasî olan ve Almanlara karşı Budin müdafaasında büyük hizmetleri görülen piskopos Martinuzzi bu emre itâatten başka çare olmadığını anlattığı için ertesi gün çocuğun ordugâha götürülmesine karar verilmiştir).

29 Ağustos = 7 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Küçük Macar kralı İkinci Yanoş'un Türk ordugâhına getirilmesi, Budin'in işgali ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhakı.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz emre itâat eden kraliçe İsabelle bir yaşındaki oğlunu bir sütnine, iki dadı ve başta küçük kralın vasîsi olan Varadin piskoposu Martinuzzi olmak üzere altı müşâvir refâkatinde Kanunî'nin ordugâhına göndermiştir : Bu sırada Sultan Süleyman'ın karargâhı Budin civarındaki «Alt-Ofen = Eski-Budin» dedir. Küçük kral Budin'den Eski-Budin'e altın yaldızlı bir saltanat arabasıyla götürülmüş ve sütninesiyle dadıları da yanına oturtulmuştur! Piskoposla diğer beş müşavirin araba etrafında yayan yürüdükleri rivayet edilir. — Küçük kral Türk ordugâhına gelirken Defterdar, Nişancı vesaire gibi büyük memurlarla bir çok sancak beyleri ve Yeniçeri kıt'aları tarafından karşılanıp selâmlanmıştır! — Ordugâhta hususî bir otak kurulmuş olduğu rivayet edilir : İlkönce işte bu otağa alınan İkinci Yanoş biraz sonra müşâvirlerlyle beraber metbûunun huzuruna götürülmek üzere dışarı çıkarılmışsa da çocuk sütninesinden ayrılmamak için ağlamıya başlamış ve nihayet sütnine de beraber gelmiştir! — Küçük kralı okşamak lûtfunda bulunan Sultan Süleyman Krallık müşâvirlerine Macaristan'ın bir kadınla bir küçük çocuk elinde bırakılmasından hâsıl olacak tehlikeleri anlatarak bu sahipsiz memleketi Osmanlı imparatorluğuna ilhak ettiğini vüzerâsı vasıtasiyle tebliğ etmiş ve zaten o sırada kralın kaleden çıkarılması münasebetiyle hâsıl olan kalabalıklara karışmış Türk askerleri Budin'e girip kale kapılarını tutmuşlardır: İşte bu suretle bir kadın elinde bulunan Budin kalesi hiç kan dökülmeden işgal edilivermiş, dellâllar ahaliye silâhlarını teslim etmek şartiyle can, mal, mülk ve mezhep masûniyyet ve hürriyeti ilân etmiş ve akşamdan evvel şehir Türk idaresine geç-

miştir. Bu tarihî gün, 1526 = 932 senesi 29 Ağustos = 21 Zulka'de Çarşanba gününe tesadüf eden Mohaç meydan muharebesinin tam on beşinci yıl dönümüne müsâdiftir : Macar istiklâli işte o tarihte nihayet bulmuş olduğu gibi. Macaristan'ın Türk himâye ve hâkimiyyeti altındaki siyasî mevcudiyeti de işte bu gün nihayet bulmuştur. — Budin şehriyle orta Macaristan bu tarihten itibaren tam 145 sene 4 gün bir Türk vilâyeti hâlini almıştır Budin'in sukutu için 1686 = 1097 vukuâtının «2 Eylül» fıkrasına bakınız. Mohaç zaferinden bu güne kadar Macaristan'ın Türk himâye ve hâkimiyyeti altında geçirmiş olduğu 15 sene de bu müddete zammedildiği takdirde, bu memleketin tâbi devlet ve vilâyet şeklinde Türk hâkimiyyetinde geçirmiş olduğu müddetin tam 160 sene 4 gün olduğu anlaşılır. — Bâzı ecnebi menbâlarında Kanunî'nin bu ilhak kararı tamamiyle haksız olarak tenkid edilir Fakat Almanya ile Avusturya'nın Macaristan'a karşı olan iddiâlariyle ikide bir tekrar ettikleri istilâ teşebbüsleri karşısında böyle bir memleketi âciz bir kadınla küçük bir çocuk elinde bırakmak, Balkan yollarını düşman tehdidine açık bırakmaktan başka bir şey değildir; fazla olarak, yukarda bu sene vukuâtının «20 Haziran» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin Macar milli cereyanlarına hürmet ederek krallık tahtına çıkarmış olduğu Zapolyai-Janos ölümünden iki sene evvel Türk himâye ve hâkimiyyetine ihânet ederek Macaristan'ın en müdhiş düşmanı olan kral Ferdinand'la gizli bir muahede akdedip ölkesinin ona intikalini kabul etmiş olduktan başka, Budin kalesini Alman muhasarasından kurtarmış olan Istabur zaferi üzerine kraliçenin Türk ordusuna karşı şehir kapularını kapalı bulundurması da Kanunî'nin itimâdını artık tamamiyle izâle etmiştir. Bununla beraber büyük padişah kendisine ihânet etmiş olan kral Zapolya'nın dul karısıyla yetim çocuğuna acıdığı için bunları büsbütün mahrum bırakmamış ve bir yaşındaki küçük kralı Türk hâkimiyyet ve himâyesi altında olmak şartiyle Transylvania = Erdel banlığına tâyin etmiştir : Bu vaziyet üzerine Mohaç muharebesinden evvelki Macar toprakları üç mıntakaya ayrılmış ve netice itibariyle ortaya üç Macaristan çıkmış demektir; bunlar şöyle sıralanır

1 — Budin şehri merkez olmak üzere orta Macaristan bir Türk vilâyeti hâline gelmiştir Burası eski büyük Macaristan'ın en mühim kısmıdır;

2 — Şarkta Erdel = Translvania banlığı Türk himâye ve hâkimiyyeti altında haraçgüzar bir prenslik vaziyetindedir Erdel banları Diyet meclislerinin intihâbiyle ve Osmanlı padişahları tarafından tasdik edilmek suretiyle tâyin edilir. Macar milliyet ve kültürü en fazla işte burada mahfuz kalmış ve bu milliyet Alman hulûliyle istilâsından ancak Türk himâyesi sâyesinde kurtulmuştur : Bu bakımdan Türk idaresi Macar milliyetine en zayıf devrinde bekçilik etmiş sayılabilir.

3 — Şimalde ve şimaligarbîde şerit gibi uzayan bir kısım arazi de Macaristan'ın Habsburg hâkimiyyetindeki kısmını teşkil etmiştir Hattâ bu vaziyetten dolayı Habsburg hükümdarları kendilerini Macar kralı saymışlarsa da, hakikatte burası bir Alman vilâyetinden başka birşey değildir ve bu noktada bir çok Macar müellifleri de müttefiktir.
Orta Macaristan'da kurulan Türk idaresi için aşağıki fıkraya bakınız).

30 Ağustos = 8 Cumâda-l-ûlâ, Salı : Orta-Macaristan'da ilk idare teşkilâtı.

(Macaristan umumî valiliğine «Budin Beylerbeyi» ünvâniyle bu gün eski Bağdad valisi ve Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa üç tuğlu vezir rütbesiyle ve büyük salâhiyetlerle tâyin edilmiştir Hem Bağdad'ın, hem Budin'in ilk Osmanlı valisi olan Süleyman Paşa aslen Macar mühtedîsidir ve hattâ işte bundan dolayı Budin valiliğine tâyin edilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır. Kanunî'nin Süleyman Paşa'ya vermiş olduğu salâhiyetlerin hududu tamamiyle belli olmamakla beraber, daha sonraki vesikalardan anlaşıldığına göre mahlûl tımar tevcihi, kale muhâfızlarının tâyini, seferlerde komşu beylere baş kumandanlık etmek salâhiyeti, Osmanlı hâkimiyyetindeki Transylvania = Erdel

prensliği ve hattâ Avusturya ve Almanya devletleriyle olan münasebâtın idare ve tanzimi gibi şeylerdir. — Bunun yanında bir de Budin Kadılığı ihdâs edilmiş ve bu büyük makama da ulemâdan Hayrüddin-Çelebi tâyin olunmuştur : Bu büyük kadı, bütün Macaristan'ın başhâkimi vaziyetindedir ve diger şehirlerle kasabalarda hep buna tâbi bir takım «Nâib» ler vardır; bununla beraber, hıristiyan Macarlar için ayrıca bir Baş-hâkimlik ihdâs edilmiş ve bu makama da kraliçe İsabelle'in son defa istimdâd için Istanbul'a göndermiş olduğu elçi «Verboeczy» tâyin edilip günde 500 akça tahsisât bağlanmıştır. — Bunlardan başka Süleyman Paşa'nın maiyyetine Hazine ve Tımar defterdarlarıyla muhtelif maliye memurları da verilmiştir. — Muhâfız olarak bırakılan asker mıkdârı hakkında ihtilâf vardır: Umumiyetle Segbanbaşı Yusuf Ağa kumandasında muhtelif sınıflara mensup 6000 askerden bahsedilmekle beraber, 2 3 bin Yeniçeri, 1000 Sipâhi, 1000 Martoloz, 500 solak ve 500 gemiciden mürekkep 5 6 bin kişilik bir kuvvet bırakılmış olduğu ve hattâ bu kuvvetin 20 bini bulduğu hakkında bile bir takım rivayetlere tesadüf edilir. Tuna'daki gemilerle gemiciler «Budin Kapdanı» isminde bir komodorun idaresindedir. — Her halde Macaristan bu tarihten itibaren Kanunî devrinin idare intizamından istifade etmiye başlamış ve hattâ Kanunî'den sonra da Türk idaresinin Avrupa'yı çok geride bırakan hürriyet ve adaleti bir çok Avusturyalıların bile insan gibi yaşamak için Türk topraklarına hicretleriyle neticelenmiştir : Türkiyat mecmuasında «Tayyib Gökbilgin» imzasiyle neşredilen bir etüdde XVII nci asırdaki Budin Beylerbeylerinden Hasan Paşa'nın 1631 = 1041 tarihinde Palatin Eszterhazy'ye gönderdiği mektubun bu vaziyetle alâkadar şöyle bir cümlesi vardır
«... Tarafınızdan olan zulümleri andan kıyâs eyliyesiz ki reâyâ sizin dindaşınız iken sizden rûgerdân olalar ve Türk'e sığınmağı canlarına minnet bileler ve imdâd recâ eyliyeler. .».
Fakat bu vaziyete rağmen bir çok Macar müellifleri Osmanlı idaresinin aleyhinde bulunmayı millî bir zevk ittihâz etmişlerdir).

2 Eylül = 11 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Kanunî'nin Budin'e girişi ve ilk Cuma namazı.

(Osmanlı tarihinde daima riâyet edilen bir an'ane vardır Yeni fethedilen şehirlerle kalelerin en büyük kiliseleri derhal câmiye tahvil edilip ilk Cuma namazı büyük merâsimle işte o yeni câmide kılınır ve bu câmi bir fetih âbidesi mâhiyetini alır : Bu sefer Budin'de câmiye tahvil edilen kilise «Fethiyye» ismini almış ve Sultan Süleyman bu gün Cuma namazını iç tertibâtı bir iki günde ikmâl edilen bu câmide kılmıştır. Budin'de kılınan bu ilk Cuma namazına o sırada Rumeli Kadı-askerliğinde bulunan büyük ve meşhur âlim Ebu-s-Suûd Efendi imâmet etmiştir. — Bu tarihten 145 sene sonra Budin'in sukutu gene böyle bir 2 Eylül gününe tesadüf etmektedir O acı gün için 1686 = 1097 vukuâtının «2 Eylûl» fıkrasına bakınız).

4 Eylül = 13 Cumâda-l-ûlâ Pazar : Küçük «Zsigmond-Janos» a tevdi edilen Transylvania = Erdel banlığı fermanının kraliçe İsabelle'e gönderilmesi.

(Lehistan kralı Birinci Sigismond'un kızı, bu tarihten bir sene evvel ölen Macar kralı Zapolyai-Janos'un karısı ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhakı üzerine saltanatı nihayet bulan ve bâzı menbâlarda «İkinci Janos» ismiyle anılan bir yaşındaki son kral «Zsigmond-Janos»un anası ve sâbık Macar kraliçesi «İsabelle» o sırada henüz Budin sarayındadır : Çocuk krala tevcih edilen Erdel banlığına ait ferman altın ve lâcivert yazılar ve tezhiplerle süslenerek Koca-Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi eliyle kraliçeye gönderilmiştir; bu fermanda çocuk rüşdünü idrâk ettiği zaman babasının tahtına iâdesi va'dedilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır. Küçük Erdel banının vasîliklerine Piskopos Martinuzzi ile müşâvir Petrovich tâyin edilmiş ve kraliçenin krallık sarayını bir an evvel tahliyesi lüzumu da tebliğ olunmuştur).

5 Eylül = 14 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Kraliçe İsabelle'in krallık sarayını tahliyesi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz tebliğ üzerine kraliçe İsabelle bu gün Budin sarayından ayrılmışsa da yol hazırlıkları henüz tamamlanmadığından, eski payıtahtında on sekiz gün daha kalıp on dokuzuncu gün yola çıkmıştır Aşağıda «24 Eylül» fıkrasına bakınız).

7 Eylül = 16 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba : Kral Ferdinand'ın elçiler göndererek Osmanlı hâkimiyyeti altında Macar krallığına tâlip olması ve bu talebin reddi.

(Kral Ferdinand yukarda «21/22 Ağustos» fıkrasında gördüğümüz Istabur felâketine rağmen Macar krallığı sevdâsından hâlâ vazgeçememiş olduğu için Kont «Nicolas von Salm» ve «Sigismond von Herberstein» isminde iki elçiyle Sultan Süleyman'a çok kıymetli hediyeler takdimine cür'et ederek kuvvet tecribesinden sonra zillet tecribesine de kalkışmış ve bütün Macaristan kendisine bırakıldığı takdirde senede yüz bin florin, yalnız Avusturya işgalindeki yukarı Macaristan bırakıldığı takdirde ise kırk bin duka altını haraç taahhüd etmek şartiyle sulh teklif etmiştir: Fakat Türk silâhlarının temin etmiş olduğu bir netice üzerinde hiç bir pazarlığa lüzum olmadığı için bu teklifi getiren murahhaslara bir sulh akdedebilmek için her şeyden evvel Zapolya öldüğü zaman fırsattan istifade edilerek zaptedilmiş olan Macar kalelerinin iâdesi lüzumundan bahsedilmiş ve bu suretle 10 gün müzakere edildikten sonra hiç bir neticeye varılamadığı için Ferdinand'ın murahhasları on birinci güne tesadüf eden 18 Eylül = 27 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü red cevabiyle iâde edilmişlerdir).

24 Eylül = 3 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Eski Macar kraliçesi İsabelle'in Erdel = Transylvania banlığına tâyin edilen oğluyla beraber Budin'den hareketi.

(Oğlunun vasîliklerine tâyin edilen Piskopos Martinuzzi ve Müşâvir Petrovich'le beraber gözyaşları içinde yola çıkmış olduğundan bahsedilen sâbık kraliçe Tımışvar'ın şimalişarkîsindeki Lippa kalesine çekilmiştir).

28 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'den Istanbul'a hareketi.

(Padişahın hareketi için 24 Cumâda-l-ûlâ = 15 Eylül Perşenbe ve 26 Cumâda-l-ûlâ = 17 Eylül Cumartesi tarihleri de rivayet edilirse de doğru değildir. — Sultan Süleyman bu sefer 26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü Budin önlerine gelmiş olduğuna göre bu güne kadar bir ay iki gün kalmış demektir : Fakat şehre girmesi 2 Eylül = 11 Cumâda-l-ûlâ Cuma gününe tesadüf ettiği için, Budin sarayında geçirdiği müddet 27 günden ibarettir. — Kanunî'nin bundan evvelki Budin seferleri için 1526 = 932 vukuâtının «11 Eylül» ve 1529 = 935 vukuâtının «8 Eylül» fıkralarına bakınız Bu seferlerin birincisiyle ikincisi arasında üç sene ve ikincisiyle üçüncüsü arasında da on iki sene geçmiş ve padişahın Budin'de konaklaması her üç seferde de Eylül ayına tesadüf etmiştir).

20 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-âhire, Perşenbe : Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferine çıkan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Cezâyir sahillerine ihraç hareketi.

(Bu ihraç hareketi bir rivayete göre de 23 Teşrinievvel = 3 Receb Pazar gününe müsâdiftir : İmparatorun asker çıkardığı yer, Harrâş ırmağının Akdeniz'e dö-

küldüğü noktadır. — Bu seferin sebebi, Cezâyir'de Barbaros'a vekâlet eden Hasan-Ağa'nın İspanya sahillerine mütemâdî akınlar yapması, İspanyolların paratora şikâyetleri ve nihayet Charles-Quint'in Osmanlı imparatorluğuna karşı karada mücadeleye cür'et edememesi gibi muhtelif âmillerle izah edilir. — Cezâyir'in Barbaros tarafından fevkalâde tahkim edilmiş olması ve ayni zamanda mevsimin de müsâid olmaması gibi bir takım mahzurlardan dolayı Papa ile amiral Andrea Doria'nın imparatoru bu sırada böyle bir seferden vazgeçirmek için çok uğraştıkları halde söz geçiremedikleri hakkında bâzı rivayetler vardır. — Charles-Quint'in Andrea Doria kumandasındaki büyük donanmasında 12,330 gemiciden başka 20 bin piyâde, iki bin suvâri, İtalyan ve İspanyol zâdegânından iki bin gönüllü. 500 şövalye idaresinde bin Malta askeri bulunduğu ve bu suretle imparatorun 37,830 kişilik bir kuvvet getirmiş olduğu rivayet edilir Bunlardan başka Charles-Quint'in donanmasında zafer seyrine gelmiş bir çok zâdegân kadınlarıyla kızları da vardır! Bu kadınların getirilmesi, imparatorun Tunus üzerine yaptığı birinci Afrika seferinde elde etmiş olduğu kolay muvaffakıyetin gene aynı kolaylıkla kazanılabileceği vehmine kapılmış olmasındandır! Charles-Quint'in ilk Afrika seferi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına ve 1535 = 942 vukuâtının da «15 ve 21 Temmuz» fıkralarına bakınız. — İmparatorun bu büyük kuvvetlerine mukabil Hasan Ağa'nın emrindeki kuvvet bâzı Osmanlı menbâlarında 600 Türk ve iki bin Arab atlısından ibaret gösterilir: Garp menbâlarında da 800 Türk ve 5000 Arap rivayetleri vardır. — Yetmiş gemilik bir donanmayla Akdeniz'e açılmış olan Barbaros'un bu sırada çıkan şiddetli bir fırtınadan dolayı Cezâyir'in imdâdına yetişemiyerek bir limanda beklemek mecburiyetinde kaldığı rivayet edilir).

23/24 Teşrinievvel = 3/4 Receb, Pazar/Pazartesi gecesi: Cezâyir müdâfii Hasan-Ağa'nın Charles-Quint ordusuna karşı zaferi.

(Bu gece çok şiddetli bir fırtına çıkmış, sahildeki düşman donanmasından muhtelif rivayetlere göre 106, 140, 144 veyahut 175 gemi parçalanmış, büyük bir şiddetle yağan yağmurlar ortalığı seller içinde bıraktığı için karadaki muhasara ordusunun mühimmâtı sular içinde kalmış, donanmadan 800 kişi telef olmuş, karadaki askerler kımıldanamıyacak bir hâle gelmiş ve Cezâyir önlerinde tutunamıyan Andrea Doria yirmi mil kadar ilerde bulunan «Matifu/Metafuz/Monte-fuse» burnuna çekilmiştir! — Yukarki fıkrada gördüğümüz ihraç noktasından Cezâyir önlerine kadar olan 12 15 millik mesâfeyi ancak üç günde kat'edebilmiş olan düşman ordusu üçüncü güne tesadüf eden bu 23 Teşrinievvel = 3 Receb Pazar günü şehre hâkim olan «Kudyat-us-Sabûn» tepesinde mevzi almış ve o geceki fırtınaya işte burada mâruz olmuştur. — İmparatorun bu tepeyi tutar tutmaz Hasan-Ağa'ya teslim teklifinde bulunduğu ve bu büyük kahramanın da reddettiği kuvvetle rivayet edilir. — Hasan-Ağa'nın meşhur gece baskını işte bu fırtınadan istifade için yapılmış çok mâhirâne bir harekettir. Barutları ıslanmış, erzakları kalmamış ve efrâdı da su içinde kalmış olan imparatorluk ordusu gece sabaha karşı uğradığı bu şiddetli hücumda binlerce telefattân başka bir çok esir ve ganîmet vermiş, asker dağılmış ve bir daha toparlanamıyacak kadar perişan olmuştur. — Bu vak'anın ertesi günü Andrea Doria imparatora adam gönderip «Matafuz/Matifu» burnunun altındaki mahfuz koya çekildiğini bildirmiş ve ordunun da bir an evvel oraya çekilmesi lâzımgeldiğinden bahsetmiş olduğu için askerinin kılıç ve fırtına artıklarını bin müşkilâtla toparlıyabilen Charles-Quint derhal yola çıkıp ancak dört günde donanmasına kavuşabilmiştir! On ikî millik bir yolun bu kadar uzun bir zamanda kat'edilebilmesi bir taraftan Hasan-Ağa'nın çok şiddetli ve mütemadî tâkip hareketinden ve bir taraftan da arazinin seller altında ve bataklık hâlinde bulunmasındandır Bilhassa Harrâş suyu taşmış olduğu için oradan geçmekte çok müşkilât çekilmiş, tâkipçilerin taarruzlarından dolayı düşman askeri bir çok telefâta uğramış ve bir rivayete göre de ancak Malta şövalyelerinin bu su boyunda gösterdikleri mukavemet sâyesinde Alman, İtalyan ve İspanyol askerleri

karşıya geçirilebilmiştir! — Kâtib-Çelebi «Esfâr-ül-bihâr» ında düşman ordusunun Cezâyir önlerinde bir çok günler kaldığından ve hattâ ilk gece baskınından beş gün sonra ikinci bir baskın daha yapıldığından bahsederse de bunun tâkip hareketindeki müsâdemelerden galat olması lâzımgelir. — İmparator Charles-Quint işte böyle perişan bir hâlde donanmasının barındığı sâhile vardığı zaman, bâzı Garp menbâlarının kaydettikleri bir rivayete göre tacını denize atmış ve

— Haydi git başımdan ey zavallı oyuncak! Bârî benden daha tâli'li bir hükümdarın eline geç de onun başına kon!

demiştir. — Charles-Quint'in bu müdhiş mağlûbiyyeti, Afrika Türk ocaklarının istikbâlini temin eden en mühim hâdise sayılır).

31 Teşrinievvel = 11 Receb, Pazartesi : Charles-Quint'in Afrika sahilindeki ordu döküntüsünü donanmasına yüklemesi.

(Cezâyir müdafii Hasan Ağa'nın yukarıki fıkrada gördüğümüz ilk gece baskınından itibaren dört büyük fırtınaya uğrıyan düşman donanmasının yarı nisbetinde zâyiâta uğradığı rivayet edilir 516 gemiden mürekkep olan bu büyük donanma nihayet 260-280 gemiden ibaret kalmıştır! Kara ordusunun zâyiâtı da ayni nisbettedir: 37.830 kişiyi bulan bu ordudan sağ kalabilenler bâzı Garp menbâlarına göre ancak 18 bin kişiden ibarettir! Suvâri hayvanlarının büyük bir kısmı telef olmuş, kesilip yenilmiş ve mütebâkisi de Hasan-Ağa'nın eline geçmiştir! Bundan başka düşman ordusunun toplarıyla ağırlıkları ve daha bir çok levâzımı da Cezâyir müdâfilerine ganîmet olmuştur! Hattâ imparatorun denize attırmış olduğu topların bile sonradan çıkarılıp kullanıldığı rivayet edilir! Düşmanın verdiği kadın ve erkek esirler o kadar mühim bir yekûn tutmuştur ki, bu vak'adan itibaren:

— Bir hıristiyan esiri bir soğan değmez!

sözünün Cezâyirliler arasında bir darbımesel gibi kullanılmıya başladığı hakkında bile bir takım rivayetler vardır! — Bu fecî teşebbüste düşmanın muhtelif milletlere mensup bir çok kumandanları, şövalyeleri ve zâbitleri telef olmuş ve hattâ meşhur Meksika fatihi «Hernando-Cortez» bin müşkilâtla canını kurtarmıştır. — Ordu döküntüsünün donanma artığına yüklenmesi bu gün başlayıp üç gün sürmüş ve bir rivayete göre imparator Charles-Quint bütün askerini yükledikten sonra gemisine binmiştir : Aşağıki fıkraya da bakınız).

2 Teşrinisâni = 13 Receb, Çarşanba : İmparator Charles-Quint'in mağlûb ordusunu perişan donanmasına yükliyerek Afrika sahillerinden savuşması.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi düşman ordusunun kılıç artıkları 31 Teşrinievvel = 11 Receb Pazartesi günü «Mafitu/Metafuz» sahilinde gemilere yüklenmiye başlamış, düşman donanmasıyla topçusunun himâyesi altında yapılan bu çetin hareket Cezâyir kahramanlarının taarruzlarından dolayı bir çok telefâta mal olmuş, ve nihayet üçüncü güne tesadüf eden bu Çarşanba günü ikmâl edilerek perişan bir kafile hâlinde yola çıkılmıştır! Yeni-dünyada da arazisi bulunduğu için ölkesinde güneş batmadığını söyliyen imparatorun bu hazin ve fecî mâcerâsı ordusuyla donanmasını büsbütün zayıf düşürmekten başka bir netice vermemiştir Hattâ Fransa kralı Birinci François'nın Charles-Quint'e karşı yeni bir mücadele safhasına atılmasında bu vak'anın en mühim âmil olduğu rivayet edilir. — Düşman donanması denize açıldıktan sonra yeni bir fırtınaya daha mâruz olduğu için tekrar Afrika sahillerine atılmış ve son bir gayretle yola çıktıktan sonra da darmadağın olup her gemi gidebildiği limana can atmıştır Bu suretle o muhteşem donanmayla ordunun döküntüleri İspanya ile İtalya'nın muhtelif sahillerine döküldüğü için, bütün Avrupa'da büyük bir heyecana sebeb olmuştur. — İmparator Charles-Quint bu ikinci Afrika seferinde 20 Teşrinievvel = 29 Cumâda-l-âhire Perşenbe gününden bu güne

kadar 13 gün Cezâyir sahillerinde kalmış ve on dördüncü gün hareket etmiş demektir Bununla beraber, düşman donanmasının 20 Teşrinievvel = 29 Cumâ-da-l-âhire Perşenbe günü Cezâyir sahilinde demirlediği ve ancak 23 Teşrinievvel = 3 Receb Pazar günü ihraç hareketi yapılmış olduğu hakkında da bir rivayet vardır Bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde imparatorun ancak on gün karada kalıp on birinci günü hareket etmiş olması lâzımgelir. — Kâtib-Çelebi düşman donanmasının Cezâyir sahillerinden ayrılması tarihini 26 Receb = 15 Teşrinisâni Salı gününe müsâdif gösterirse de doğru değildir).

27 Teşrinisâni = 8 Şa'bân, Pazar : Kanunî Sultan Süleyman'ın Istabur seferinden Istanbul'a avdeti.

(Bu senenin 20 Haziran = 25 Safer Pazartesi günü Istanbul'dan hareket etmiş olan büyük padişahın Macaristan'ı Türk topraklarına ilhak etmekle neticelenen bu dokuzuncu seferi o tarihten bu güne kadar tam 5 ay 7 gün sürmüştür).

1542 = 949

9 Teşrinisâni = 30 Receb, Perşenbe : Kral Ferdinand nâmına haraç mukabilinde Macar tacını istemiye gelen Avusturya elçisinin red cevabiyle iâdesi.

(Mohaç muharebesinde Macar istiklâline nihayet verildiği gündenberi Türklere karşı açtığı mücadelede mütemâdiyen mağlûb olan ve buna rağmen Macar krallığını ele geçirmek için ikide bir Kanunî Sultan Süleyman'a elçiler gönderip hep ayni ricayı âdetâ bir nakarat gibi tekrar edip durmaktan bıkıp osanmıyan kral Ferdinand'ın bu münasebetsiz mürâcaatleri artık bir siyasî dilencilik şeklini almıştır : Bundan evvelki mürâcaatler için 1530 = 937 vukuâtının «17 Teşrinievvel», 1532 = 938 vukuâtının «25 Nisan» ve «13 Haziran», 1533 = 939 vukuâtının «22 Haziran», 1541 = 948 vukuâtının da «20 Haziran» ve «7 Eylül» fıkralarına bakınız. — Ayni mürâcaati bu sefer gene tekrar etmekten çekinmiyen Ferdinad Istanbul'a «Tranquillus-Andronicus» isminde bir elçi daha göndermiş ve hükûmetle bir pazarlığa girişmek istiyen bu son elçi, Macar krallığı efendisine tevcih buyurulduğu takdirde senede elli bin ve nihayet yüz bin duka altını haraç teklif edip Ferdinand'ın da Zapolya gibi Türk hâkimiyyetine inkıyâd edeceğini arzetmiştir! — Osmanlı vüzerâsı bu lüzumsuz nakarâtı o kadar istihfaf etmişlerdir ki, Kanunî'nin huzuruna kabul edilmesini istiyen Avusturya elçisinin bu ricâsını bile reddetmişler ve ancak Ferdinand eger Macaristan'ın Avusturya işgalinde bulunan kalelerini iâde edip Avusturya devleti nâmına haraç vermek taahhüdünde bulunacak olursa, işte o zaman bir sulh müzakeresine başlıyabilmek imkânı olabileceğinden bahsetmişlerdir! Hattâ Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa bir gün huzuruna kabul ettiği Avusturya elçisine Ferdinand'ın artık Macaristan üzerindeki iddiâlarından vazgeçmek zamanı gelmiş olduğundan bahsedip

— Eger vazgeçmiyecek olursa bütün hanedaniyle beraber imhâ edilecektir Vaktiyle oğullarıyla beraber kafası kesilen Alâüddevle'nin âkıbetinden ibret almalıdır! demiş ve hattâ bu müdhiş tehdit karşısında Ferdinand'ın elçisi kendi başının telâşına düşmüştür! Yavuz Sultan Selim devrinde oğullarıyla beraber idam edilerek ölkesi zaptedilmiş olan Dulgadır hükümdarı Alâüddevle için 1515 = 921 vukuâtının «12 Haziran» fıkrasına bakınız. — Hadım-Süleyman Paşa'nın Habsburg hanedanını tehdid etmesine mukabil, o sırada ikinci veyahut üçüncü vezirlikte bulunan Dâmâd-Rüstem Paşa da şu sözleriyle Viyana şehrini tehdid etmiştir :

— Bundan evvel Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa Viyana şehrine ancak parmak ucuyla şöyle bir temas edivermişti Ben yapınca öyle yapmam, iki elimle tutarım!

Bu mülâkatlarda Osmanlı vezirleri Avusturya elçisine kral Ferdinand'ın iki yüzlülüğünden de bahsetmişler ve bir taraftan Istanbul'a elçi gönderip itâat ve inkıyâddan bahsederken, bir taraftan da Avrupa milletlerinden topladığı büyük bir orduyu Macaristan üzerine sevketmekte olduğunu söylemişlerdir Ferdinand'ın müdhiş bir hezimetle neticelenen bu çılgınca teşebbüsü için aşağıda bu sene vukuâtının «24 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Tabiî bu vaziyet üzerine Avusturya elçisi «Tranquillus-Andronicus» elçilere dokunmıyan Kanunî'nin adaleti sâyesinde canını kurtardığına şükrederek geri dönmekten başka çare bulamamıştır).

17 Teşrinisâni = 8 Şa'bân, Cuma : Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan üzerine yürüyen müttefik Avrupa ordularına karşı Istanbul'dan Edirne'ye hareketi.

(Almanya, Avusturya vesair Avrupa askerlerinden mürekkep büyük bir ordunun Peşte üzerine yürümekte olduğu haber alınmış olduğu için, Kanunî bu gün ordusunun başında Istanbul'dan Edirne'ye hareket etmiştir: Sultan Süleyman'ın Edirne'den daha ileri gitmeyip bu kış mevsimini orada avla geçirmiş olması bâzı müelliflere bunun askerî bir sefer olmadığı zannını vermişse de, Peçevî, Edirneli Mehmet, Solâkzâde vesaire gibi muhtelif menbâlarda bu hareketin Peşte muhasarası üzerine açılmış bir sefer olduğundan bahsetmektedir; Padişahın Edirne'den ileri gitmemiş olması da düşman ordusunun Peşte müdâfileri tarafından mağlûb edilmiş olduğu hakkındaki müjdenin Edirne'de alınmış ve daha ileri gitmiye artık hâcet kalmamış olmasındandır Peşte zaferi için aşağıki fıkraya ve Kanunî'nin Edirne'ye muvasâlatı için de onun altındaki «26 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Sultan Süleyman'ın oğullarından şehzâde Bâyezid de babasının bu seferine iştirâk etmiştir).

24 Teşrinisâni = 15 Şâ'bân, Cuma: Peşte'yi muhasara eden müttefik Avrupa ordularının on ikide bir nisbetindeki Türk müdâfilerine mağlûb olduktan sonra perişan bir hâlde kaçarken imhâ edilmesi.

(Harb tarihimizin en mühim vak'alarından olan bu Peşte zaferinin umumiyetle yalnız sene tarihi gösterilip ay ve gün tarihleri meskût geçilir: Düşman muhasarasının ancak yedi gün sürmüş olduğundan bahseden Hammer bu vak'anın yukarda bu sene vukuâtının «9 Teşrinisâni» fıkrasında gördüğümüz Istanbul müzakerelerine tesadüf ettiğinden bahsederse de bunun bir zühul olması lâzımgelir ve her halde bu zühûl düşman ordusunun Eylül = Cumâda-l-âhire ayından itibaren yola çıkmış olmasından galat olmalıdır; çünkü Kanunî'nin bu düşman hareketine karşı sefere çıkmak üzere Istanbul'dan Edirne'ye hareketi Istanbul müzakerelerinin red cevabiyle neticelenmesinden tam sekiz gün sonradır: Yukarda bu sene vukuâtının «9 ve 17 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Tabiî o yedi günlük muhasara Istanbul müzakerelerine tesadüf etmiş olsaydı, her halde Padişahın kış başlarında ordusunun başına geçip alelâcele hareket etmemesi lâzımgelirdi. Bundan başka bir de bâzı muahhar Garp menbâlarında Peşte muhasarasının 1541 = 948 senesi 15 Eylül = 24 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe gününden 9 Teşrinievvel = 18 Cumâda-l-âhire Pazar gününe kadar 25 gün sürmüş olduğundan bahsedilirse de bu rivayet büsbütün yanlıştır: Çünkü o sırada Kanunî henüz Istabur seferinde ve bilhassa 26 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ Cuma gününden 28 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire Çarşanba gününe kadar bir ay iki gün Budin civarındaki karargâhında veyahut şehrin içindedir! Sultan Süleyman orada iken böyle bir muhasara olamıyacağı ve bilhassa olmadığı için bu rivayetin tamamiyle yanlış olduğu muhakkaktır: Kanunî'nin Istanbul'dan Istabur seferine hareketi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına ve Istanbul'a avdeti için de gene o sene vukuâtının «27 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Bu vaziyeti bir dereceye kadar tenvir eden yegâne menbâ Lûtfi Paşa tarihi-

dir : Bu vak'adan evvel Vezâret-i-uzmâ makamında bulunmuş olmak itibariyle kendi devrinden sonraki vukuâtı her halde başkalarından daha kuvvetli istihbârâta istinâd ederek kaydetmiş olması lâzımgelen bu sâbık Vezir-i-a'zam, «Tevârîh-i-âl-i Osman»ının 413 üncü sahifesinde Peşte zaferini «Şa'bân ayının evâsıtında» kazanılmış göstermektedir Her ne kadar «evâsıt» tâbiri ayın ortasına tesadüf eden 10 20 nci günlerine şâmil olmak lâzımgelirse de, eski Osmanlı müverrihlerinin çok defa «evâil» tâbiriyle ayın birinci gününü «evâsıt» tâbiriyle on beşini ve «evâhir» tâbiriyle de son gününü kasdetmek suretiyle fena bir itiyâda kapıldıkları da bir çok misallerle sâbittir. Lûtfi Paşa'nın «Şa'bân evâsıtı» demekle bu Hicret ayının on beşini kasdetmiş olduğu da Peşte muhasarasının ancak yedi gün sürmüş ve Kanunî'nin de Peşte üzerine düşman gelmekte olduğunu Fransızlardan haber alarak 8 Şa'bân — 17 Teşrinisâni Cuma günü Istanbul'dan Edirne'ye hareket etmiş olmasından anlaşılmaktadır. Bununla beraber bizim işte bu gibi delillere istinâd ederek burada esas ittihâz ettiğimiz bu «24 Teşrinisâni = 15 Şa'bân Cuma» tarihi ihtiyatla karşılanmalıdır. — Avrupa müttefiklerinin bu Peşte muhasarası, Kanunî'nin 1541 = 948 tarihindeki «Istabur seferi»nde Macaristan'ı Türkiye'ye ilhak etmiş olmasına mukabele sayılır : O sene vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Avrupa hıristiyanlığının bu teşebbüsünde önayak olanlar, Türk düşmanlığıyla meşhur olan Papa Üçüncü Paul, Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint ve bilhassa doğrudan doğruya alâkadar olan küçük kardeşi kral Ferdinand'dir Bunlar Fransa ile Venedik müstesnâ olmak üzere Avrupa'nın hemen her milletinden asker toplamışlar ve 100,000 mevcutlu büyük bir ordu teşkil ederek Brandenburg elektörü «İkinci Joachim»in kumandasında Macaristan üzerine sevketmişlerdir; bu orduyla beraber Tuna üzerinden bir donanma da hareket etmiştir; muhtelif milletlerden bir çok büyük kumandanların da iştirâk etmiş oldukları bu taarruz hareketi, Avrupa hıristiyanlığının Müslüman-Türklüğe karşı yeni bir Ehl-i-Salîb seferi sayılabilecek adar mühim bir harekettir. — Osmanlı menbâlarında müttefik Başkumandanı «Joachim von Brandenburg»a «Kara-Hersek» yahut «Kara-Hersek oğlu» denilmektedir Her halde bu tesmiyenin Almancada «Duc = Duka» mânâsına gelen «Herzog» ünvanından muharref olması lâzımgelir. — Bu büyük seferin hazırlandığını hükûmete Fransa sefiri haber vermiştir : Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya Sofya'da tahaşşüd emri verildiği gibi, o sırada tâun hastalığından öldüğü veyahut tekaüde sevkedildiği rivayet edilen Budin Beylerbeyi Süleyman Paşa'nın yerine Yahyâ-Paşa-zâde Bâli/Balı Bey tâyin edilmiş ve Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa ile Semendire sancak beyi Dukagin-zâde Mehmet Bey, Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Bey oğlu Arslan Bey, Köstendil sancak beyi Hızır Bey, Alaca-hisar sancak beyi Kej-dehan Mehmet Bey ve Posega = Pojega sancak beyi Murad Bey de Peşte müdâfaasına iştirâk emrini almışlardır; bunlardan başka Budin muhâfazasına memur olan Segbanbaşı Yusuf Ağa da üç bin Yeniçeri ile Peşte'ye geçmiştir. Ulama Paşa'nın üç bin suvâri ve Murad Bey'in de bin atlı getirdiği rivayet edilir : Bununla beraber diger beyler ancak maiyyet askerleriyle yetişebildikleri için Peşte'de toplanan asker mıkdarının sekiz binden fazla olmadığında Garp menbâları bile müttefiktir : İşte bu sekiz bin kahraman Peşte kalesini yüz bin kişilik bir düşman ordusuyla sayısında ihtilâf olan bir Tuna donanmasına karşı yedi gün müdafaa ettikten sonra büyük bir zafer kazanmışlardır! — Düşmanın kırk büyük topla döğdüğü Peşte sûrlarında nihayet yüz arşın genişliğinde büyük bir gedik açılmış olduğu rivayet edilir : Fakat kahraman müdâfiler bu gediğin boyunca geniş ve derin bir hendek kazıp bir çok meterisler de kurmuş oldukları için, düşmanın buradan yaptığı hücum çok kanlı bir mağlûbiyet şeklini almıştır; yedi gün sürmüş olan muhasaradan evvel düşmanı Peşte hâricinde karşılamış olan Türk askeri Hıristiyan ordusunun çokluğuna ehemmiyet vermiyerek şiddetli bir harbe tutuşup Avrupalılara bir çok telefat verdirmiş, müdâfilerin kaleye çekildikten sonra yaptıkları şiddetli mukavemet bu ilk telefât yekûnunun büsbütün kabarmasına sebeb olmuş ve bilhassa büyük gedikten yapılan şiddetli hücum da çok kanlı zâyiatla püskürtülmüş olduğu için, müttefik kumandanları nihayet kılıç artıklarını toplayıp kaçmaktan başka ya-

pılacak bir şey kalmadığına kārar vermişlerdir. Gizli tutulan bu kararın tatbikine bir gece karanlığında geçilmiş, fakat düşmanın bütün harekâtını büyük bir dikkatle tâkib eden Türkler bu hareketi gözden kaçırmadıkları için derhal taarruza girişmişlerdir Bilhassa işte bu gece taarruzu düşman ordusunun büsbütün perişan olmasına sebeb olmuş, muhâsırların ric'at hareketi bozgun şeklini aldığı için darmadağın bir kaçışma başlamış ve bu müdhiş bâdire içinde tâkibe koyulan Türkler önlerine gelenleri kılıçtan geçirmişlerdir. — Bu gece düşman kumandanlarından bir çokları telef olmuş ve yaralanmış ve hattâ yaralananların bir kısmı yollarda can vermiştir; Osmanlı menbâlarına göre Başkumandan «Kara-Hersek» muhasara esnasında Budin kalesinden atılan bir top güllesiyle çadırında maktul düşmüş ve bâzı rivayetlere göre de işte bu bozgun gecesi telef olmuştur. — Macaristan'dan sonra Belgrad'ı bile zaptedip Balkanlara dayanmak iddiâsiyle yola çıkan müttefiklerin uğradıkları bu fecî âkıbet Kanunî Sultan Süleyman'la Charles-Quint'in temsil etmekte oldukları Şark Garp mücadelesinde Şark'ın mânevî cephe bakımından da üstünlüğünü gösteren ve bu itibarla 1541 = 948 vukuâtının «23/24 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz Cezâyir müdâfaasına benzeyen çok mühim bir hâdise sayılabilir. — Cezâyir zaferi takriben ona karşı bir ve Peşte zaferi de hiç olmazsa on ikiye karşı bir nisbetinde kazanılmıştır. — Cezâyirde olduğu gibi Peşte'de de düşman'dan pek çok esir ve ganîmet alınmıştır. — Bu büyük zafer müjdesi Kanunî'ye Edirne'de gelmiş ve işte bunun üzerine daha ileri gitmiyerek kış mevsimini orada geçirmiştir: Yukarıki fıkraya da bakınız).

26 Teşrinisâni = 17 Şa'bân, Pazar : Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(17 Teşrinisâni = 8 Şa'bân Cuma günü Istanbul'dan hareket eden Sultan Süleyman mevsim müşkilâtından dolayı Istanbul - Edirne yolunu ancak dokuz günde kat'edip onuncu günü Edirne sarayına inmiştir : Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Peşte zaferinin müjdesi burada geldiği için Padişah Edirne'de kışlamış ve baharda Avusturya seferi açılmak üzere her tarafa hazırlık emri verilmiştir. — Ava çok düşkün olan Sultan Süleyman'ın bu kışı Edirne civarında avlanmakla geçirdiği rivayet edilir).

1543 = 950

23 Nisan = 18 Muharrem, Pazartesi: Onuncu «Sefer-i-Hümâyûn» : Kanunî Sultan Süleyman'ın Edirne'den «Usturgon seferi» denilen Avusturya seferine hareketi.

(2 Muharrem = 7 Nisan Cumartesi tarihi de rivayet edilir : Fakat bu rivayet zayıftır. — Bu sefere Osmanlı menbâlarında umumiyetle «Usturgon seferi» denilmesi «Gran = Esztergom» kalesinin fethedilmiş olmasından dolayıdır Aşağıda bu sene vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Kanunî'nin bu hareketine Avrupa müttefiklerinin son Peşte muhasarası sebeb olmuş ve kış mevsimi askerî hazırlıklarla geçirilmiştir. — Bu sefer, Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği büyük seferlerin onuncusudur. — Kanunî 1542 = 949 senesi 26 Teşrinisâni = 17 Şa'bân Pazar gününden bu güne kadar Edirne'de tam dört ay kalmıştır. — Gerek ordunun intizam ve inzibâtı, gerek levâzımın mükemmeliyyeti bakımından Kanunî'nin bu seferi, bundan evvelkilerden daha parlak ve daha muntazam sayılır; Anadolu ve Rumeli ordularıyla padişahın doğrudan doğruya maiyyetini teşkil eden muhtelif sınıfların aldığı sefer tertibi ve muazzam ordunun muhteşem sessizliği hakkında ecnebî menbâlarında bir çok tafsilât vardır. — Bu sırada 371 gemiden mürekkep bir donanmayla Karadeniz'den Tuna içerilerine erzak taşınmıştır).

28 Mayıs = 23 Safer, Pazartesi: Barbaros'un Istanbul'dan «Nice = Nis» seferine hareketi.

(Donanmanın bu hareketi Osmanlı menbâlarında umumiyetle bahar mevsiminin başlarında ve bilhassa Kanunî'nin yukarıki fıkrada gördüğümüz hareketinden biraz evvel olmuş gibi gösterilirse de, muhtelif Garp menbâlarında bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe tesadüf eder. — Barbaros'un bu seferi, Fransa kralı Birinci François'nın bir müddettenberi üstüste yaptığı mürâcaatler üzerine açılmıştır Muhtelif rivayetlere nazaran 1541 = 948 tarihinde Sultan Süleyman «Istabur seferi» nden dolayı Belgrad'da bulunduğu sırada Birinci François'dan «Polin» yahut «Paulin» isminde bir elçi gelmiştir; «Baron de la Garde» ünvanını taşıyan bu elçi Padişahın maiyyetine katılarak Budin'den Belgrad'a veyahut Istanbul'a kadar gelmiş ve Charles-Quint'in Cezâyir hezimetinden istifade etmek istiyen efendisinin Almanya aleyhine harbe hazır olduğundan ve Türk donanması Fransa'ya yardım ettiği takdirde derhal harekete geçeceğinden bahsederek yalvarıp yakarmıya başlamıştı; fakat François'nın mütemadî ihânetlerinden dolayı Türkiye nazarında Fransa'nın artık hiç bir haysiyyet ve itibârı kalmamıştır Bu tarihe kadar zayıf ve fakir Fransa'ya askerî ve malî yardımlar yapılmış, karada ve denizde en mühlik düşmanı olan Almanya'ya karşı daima himâye edilmiş, hattâ bir himâye muahedesi akdedilerek «müttefik» sayılmak tenezzülünde bile bulunulmuş ve bilhassa Fransız ticaretinin inkişâf edebilmesi ve bu aç milletin biraz doyabilmesi için «Capitulation/Kapitülâsyon» ismi altında ve sadaka şeklinde bir takım ticarî imtiyazlar bile verilmiş olduğu halde, Fransayı himâye için yapılmış muharebelerde bile Fransa'dan ihânet görülmüştür! Hattâ Fransa kralı 18 Haziran 1538 tarihinde Almanya imparatoru Charles-Quint'le Türkiye aleyhine gizli bir muahede akdetmiş ve «Trève de Nice» denilen bu muahede mucibince Sovoie dukalığı arazisinin Fransa'ya terki mukabilinde Birinci François Türk ittifakından ayrılmak taahhüdünde bile bulunmuştur Bütün bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «18 Şubat», 1537 = 943 vukuâtının «11 Mayıs» ve «17 Mayıs» fıkralarına bakınız. Onun için bu sefer Fransa sefiri çok ağır muâmeleler görmüş ve çok acı sözler işitmiştir Cevdet tarihinde Vezir-i-sâni Hadım-İbrahim Paşa'ya izafe edilen bir nutuk vardır: «Dîvân-ı-âlî»de Fransa elçisine irâd edildiğinden bahsedilen bu resmî nutukta temas edilen hâdiselerden anlaşıldığına göre bunun İbrahim Paşa tarafından değil, ancak işte bu sırada Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan Hadım-Süleyman Paşa tarafından irâd edilmiş olması lâzımgelir; zaten Hayrullah Efendi tarihinde de Cevdet Paşa'nın bu zühulü Vezir-i-a'zam Maktûl-İbrahim Paşa'ya ait zannedilerek tenkid edilmiş ve nutkun Rüstem Paşa'ya aid olması lâzımgeldiğinden bahsedilmiştir Fakat Rüstem Paşa'nın Sadâreti daha sonradır; halbuki nutukta Fransa'nın donanma istediğinden bahsedilmektedir ve bu mürâcaat vezir Rüstem Paşa'nın Vezir-i-a'zam Süleyman Paşa'ya karşı Fransız mürâcaatini desteklemiş olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır; işte bunlardan dolayı öyle bir nutuk irâd edilmiş olduğu takdirde her halde Hadım-Süleyman Paşa'ya aid olması lâzımgelir. Polin Istabur seferinden itibaren iki defa Türkiye'ye gelmiş, birinci defasında en kuvvetli rivayetlere göre Belgrad'dan Fransa'ya dönmüş ve Süleyman Paşa da Istabur seferine iştirâk etmemiş olduğu için bu nutkun her halde Polin Istanbul'a geldiği ve Vezir-i-a'zam tarafından kabul edildiği zaman irâd edilmiş olması lâzımdır. Zaten Fransız menbâlarına göre Polin'in bir çok tereddütler ve acı sözlerle karşılaştığı ve hattâ Vezir-i-a'zam «Trève de Nice» hakkında izâhât istediği muhakkaktır; onun için Cevdet tarihinde yanlışlıkla Hadım-İbrahim Paşa'ya izâfe edilen nutkun işte bu haklı telâkki tarziyle alâkadar olması lâzımgelir; meselâ Vezir-i-a'zamın Fransa elçisine şöyle sual irâd ettiği rivayet edilir

— Almanya imparatoru ve İspanya kralı olan Karlos Devlet-i-Aliyye aleyhine memâlik-i garbiyyenin bilcümle asâkirini Avusturya ve Macaristan'a celb-ü-cem' ve cezîre-i Mora bilâdı üzerine ve Tunus muhâsarasına sevk-u-teslit etmi-

şiken müşterek olan düşmanımızın işgaline müteallik kangı eser-i mahabbet ve iânetiniz zuhûr etti?

1537 = 943/944 İtalya seferinde Fransa'nın gösterdiği iki yüzlülükle döneklik hakkında da Vezir-i-a'zam elçiye şu acı sözleri söylemiştir :

— İtalya'ya geçmek ve size iânet ve hidmet etmek me'mûriyyetiyle Ser-askerimiz Avlonya'ya dek kat'-ı mesâfe ve sevk-ı asâkir-i islâmiyye etmişiken İtalya sevâhilinde asâkirimize muîn olacak tarafdarlardan ve mütefâhirâne va'd-ü- haber verdiğiniz dostlardan hiç birisi görünmedi ve tarafınızdan dahî yek-demde bi-l-ittifak İtalya'ya li-ecl-il-işgal ta'yîn-i asker etmek muktezâ-ı şürût-i dostîden iken sizlerden bir hareket rûnümâ olmayup şöyle ki bizler her ne kadar mukaddemen ve muahharen re'y-ü-tedbirinizden ve iânet-ü-himmetinizden müstağnî olduk ise de sizler ne bize ve ne kendinize yarayacak tavırda bulunup daima iyilik ve dostluk etmek fırsatını fevtedegeldiniz!

Gerek Preveze muharebesinin temin ettiği Akdeniz hâkimiyyetinde, gerek diğer Osmanlı fütûhâtiyle muvaffakıyetlerinde Fransa'nın hiç bir hizmeti görülmemiş olduğu da Fransız elçisine şöyle anlatılmıştır

— Tarafınızdan bir imdâd zuhûr etmeksizin bizler a'dâmızın savletini def'e muvaffak ve Hayrüddin Paşa'nın himmetiyle düşmanın kuvvet-i bahriyyesini târmâr ve İspanya korsanlarını mahv-ü-izâle ve memâlikimizi ba'd-el-istihlâs müceddeden memâlik-i müteaddide dahî feth-ü-teshîre destres olduk: Ma'lûmunuz olsun ki bu fütûhâtda sizin medhal ve himmetiniz olmamak hasebiyle size arz-ı minnet ve teşekkür etmeyiz!

On altıncı asırda Fransa'nın Alman istilâsından kurtuluşu ancak Türk himâyesinin ve yıllarca Almanya üzerine saldıran Türk dalgalarının temin ettiği bir mu'cizedir; Charles-Quint'in zındanlarında inliyen Birinci François'yı kurtarmak için açılmış olan Mohaç zaferi Fransa'yı kurtaran hâdisât zincirinin baş halkası demektir : 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Eğer o zaman Avrupa'ya hâkim olan Almanya imparatorluğu Türk'ün Şark'dan indirdiği darbeler altında sarsılmış olmasaydı, belki bugün dünyada bir Fransa mevcud olamazdı! Fakat buna rağmen Fransızlar Türk himâyesini daima nankörlüklerle karşılamışlar ve hattâ kendilerini kurtarmıya giden Barbaros'u bile asırlar boyunca «barbar» gösteren müellifler yetiştirmişlerdir! Daha Kanunî devrinde anlaşılmış olan bu vaziyete ve bilhassa Vezir-i-a'zam Süleyman Paşa'nın muhâlefetine rağmen, Fransız elçisi Polin, padişahın dâmâdı olduğu için büyük bir nüfuza sahib olan vezir Rüstem Paşa'nın müzâheretini temin etmiş ve bir rivayete göre Barbaros da bu Fransız mürâcaatinin kabulünü Andrea Doria'ya karşı yeni bir hamleye vesîle saymış olduğu için, Fransa kralına bir kere daha yardım edileceği bildirilmiştir! — Bu yardım donanmasının Osmanlı menbâlarında 100 gemiden ibaret gösterilmesine mukabil Garp menbâlarının izâhâtına nazaran kalyon, kadırga ve çekdiri envâından irili ufaklı 150, 153 veyahut 154 gemiden mürekkep olduğu anlaşılmaktadır. Barbaros'un kumanda ettiği bu kuvvetli donanmadaki efrad mecmûu da 30 bin kadar gösterilir. — Fransa sefiri Polin de Türk donanmasıyla hareket etmiştir).

4 Haziran = 1 Rebî'ül-evvel, Pazartesi : Edirne'den Avusturya seferine çıkan Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(5 Haziran = 2 Rebî'ül-evvel Sah tarihi de rivayet edilir. — 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü Edirne'den hareket etmiş olan Sultan Süleyman 1 ay 12 günde Belgrad'a gelmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa askerleriyle beraber orduya işte burada iltihak etmişlerdir).

6 Haziran = 3 Rebî'ül-evvel, Çarşanba: Kanunî'nin Belgrad'dan ileri hareketi.

(Sultan Süleyman Belgrad'da iki gece kaldıktan sonra bu üçüncü gün hareket

etmiş ve Sava üzerindeki köprüden geçip «Sirem = Syrmium» yakasına girmiştir: Sirem için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

20 Haziran = 17 Rebî'ül-evvel, Çarşanba : Messina ve Reggio kalelerini teslim aldıktan sonra tahrib eden Barbaros'un İtalya sahillerindeki faaliyeti.

(Messina boğazının iki yakasında iki mühim kale vardır Bunların biri Sicilya adasının şimalişarki müntehâsındaki Messina kalesi ve öteki de İtalya'nın cenup müntehâsındaki Reggio kasabasıdır; Messina boğazına hâkim olan bu iki kale Barbaros'un bir işareti üzerine derhal teslim olmuş ve istihkâmları yıkılmıştır: Barbaros'un Nice = Nis seferindeki ilk muvaffakıyyeti, Istanbul'dan hareketinin 24 üncü gününe tesadüf eden işte bu Messina vak'asıdır: Yukarda bu sene vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Büyük Türk amirali bundan sonra şimale doğru teveccüh ederek İtalya'nın Garp sahillerini tâkib etmiş ve ilkönce Napoli'nin 70 kilometre şimaligarbîsindeki «Gaeta/Gaëte» limanına dayanmıştır Bu müstahkem mevkiin valisi olan «Don Diego Gaetano» ismindeki İspanyol asilzâdesi Barbaros'un teslim teklifini reddedip bir iki gülle atarak üç Türk neferinin şehâdetine sebeb olmak cür'etinde bulunduğu için sahile derhal on iki bin er döken şanlı Amiral şiddetli bir bombardımanla kaleyi yıkmış, şehri zaptetmiş ve bir çok esirle ganîmet almıştır Esirlerin içinde «Don Diego Gaetano» ile karısı ve fevkalâde güzelliğiyle meşhur olan on sekiz yaşındaki kızı «Dona Maria» da vardır; derhal ihtidâ eden bu güzel kızı Barbaros nikâhla almış ve gelini Amiral gemisine nakledip kendisine kaynata ve kaynana olmak şerefini ihrâza muvaffak olan «Don Diego» ile karısını affedip serbest bırakmıştır: «Dona Maria»nın eski nişanlısı olan «Don Alverez de Guyman»ın affedilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır! — Bundan sonra gene sahil boylarını tâkib ederek daha şimale doğru çıkan Barbaros nihayet Roma'nın iskelesi olan ve Türklerin «Tiber», Fransızların «Tibre» ve İtalyanların da «Tevere» dedikleri nehrin ağzında bulunan Ostia limanına dayanmıştır! Bu liman Roma şehrinin 16 kilometre cenubugarbîsindedir Papalıkla Hıristiyanlığın payıtahtı ve can evi demek olan Roma'nın kapısı vaziyetinde bulunan bu limanda, şanlı adı yıllardanberi Avrupa'yı titreten Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının görünüvermesi ve hattâ Tiber nehrinin ağzına kadar sokularak su almıya başlaması Roma'da müdhiş bir panik uyandırmış, ilkönce râhipler, râhibeler, kadınlar, kızlar ve çocuklar dağlara doğru kaçmış ve bilhassa gece olup ortalığa karanlık basınca :

— Barbaros geliyor!

vâveylâları içinde her tarafa kaçışan halk kütleleri artık zaptedilmez bir hâle gelmiştir: Büyük Türk amirali o gece «Kızıl-Elma»ya o kadar yaklaşmıştır ki, şanlı elini şöyle bir uzatmakla ırkının asırlardanberi sayıkladığı o muhteşem meyveyi koparıvermek onun için artık işten bile değildir! Fakat donanmasında bütün kuvvetini zilletinden alan uğursuz bir tip vardır: Müslüman Türklerden imdâd istediği için ötedenberi Hıristiyanlık âleminin nefret ve lânetine marûz olan Fransa kralının iki yüzlü sefiri Türk donanmasındadır! Efendisinin dâvet ettiği ve kendisinin de binip getirdiği bir donanmanın Fransa'ya giderken Ostia sahillerine asker döküp Vatikan'ın kulelerine Müslüman-Türk bayraklarını dikmesi demek, François'yı da, Fransa krallığını da Katolik âleminden ebediyyen ayıracak bir hâdise demektir: İşte bundan dolayı sefir Polin meselenin siyasî mahzurlarından bahsederek Barbaros'a yalvarıp yakarmış, böyle bir hareketin Fransa'yı kurtaracağına büsbütün mahvedeceğinden bahsetmiş ve Barbaros da bütün ihânetlerine rağmen Fransa'yı kurtarmak vazifesiyle sefere çıkmış olduğu için sefirin Roma'ya bir teminat mektubu göndermesine müsaade etmiştir! Bu suretle «Kızıl-Elma» Barbaros'un elinden bir kere daha kurtulmuş demektir! Fakat Romalıların bu Fransız teminâtına itimâd etmedikleri için Türk donanması Ostia'dan çekilinciye kadar dehşet ve heyecan içinde kaldıkları ve hattâ Barbaros'un hareketinden sonra bile bu heyecanın

bir müddet daha devam etmiş olduğu rivayet edilir. — Bir taraftan Roma şehri panik içinde çalkalanırken, bir taraftan da Ostia ve Nettuno ahalisi Türk donanmasına erzak ve yemiş taşıyarak hizmet ve gayretleriyle Barbaros'un merhametini celbetmiye çalışmışlardır. — «Don Diego Gaetano»nun kızı «Dona Maria»nın Mesina veyahut Reggio'da esir olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır).

22 Haziran = 19 Rebî'ül-evvel, Cuma : Valpo kalesinin fethi.

(Kanunî Sultan Süleyman Avusturya seferine çıkmak üzere 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü Edirne'den hareket ettiği sırada Budin Beylerbeyi Bali ve Bosna Beylerbeyi Ulama Paşalarla o taraflardaki sancak beylerinden bâzıları da ilk harekâta girişmek üzere Macaristan ve Esklâvonya'nın Avusturya işgalinde bulunan kalelerine karşı harekete başlamışlardır: Daha padişah gelmeden evvel bu hudut beylerinin Athina, Sophronica, Belostina, Rahoczsa ve Nana kalelerini fethettikten sonra bunlardan daha müstahkem bir mevki olan Valpo kalesini de muhasara etmiş oldukları Sultan Süleyman'a yolda müjdelenmiş, ordunun pişdar kuvvetlerine kumanda eden Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa da askeriyle beraber muhasara kuvvetlerine iltihak etmiş ve işte bunun üzerine yapılan umumî bir hücumla bu mühim mevki cebren fethedilmiştir. Bununla beraber Valpo'nun bir kaç gün mukavemet ettikten sonra teslim olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Peçevî'ye göre kalenin teslimi Kanunî'nin buraya muvâsalatı üzerinedir : Fakat ondan evvel teslim olduğu ve Sultan Süleyman gelirken müjdesini aldığı hakkında daha kuvvetli bir rivayet de vardır).

4 Temmuz = 1 Rebî'ül-âhir, Çarşanba : Pécs kalesinin teslimi.

(Budin'in 166 kilometre cenubugarbîsinde bulunan bu kalenin ismi Osmanlı menbâlarında «Peçuy» şeklinde yazılır ve bu imlâ hem «Peçuy», hem «Peçevî» şeklinde okunabilir : Büyük Osmanlı müverrihi «Peçevî» buralıdır; Almanlar bu şehre «Fünfkirchen» ismini vermişlerdir; en eski Macar kilisesinin işte burada olduğu rivayet edilir; bu kale evvelce Zapolya'ya aid olduğu halde onun ölümü üzerine sonradan Avusturyalılar tarafından işgal edilmiştir Peçevî'nin rivayetine göre bu kasaba Mohaç beyi Kasım Beye teslim olmuştur ve teslim tarihi de Rebî'ül-evvel = Haziran ayının son günlerine müsâdiftir; fakat aşağıki fıkrada görülecek Siklos fethinden bir gün evvel teslim olduğu hakkında daha kuvvetli bir rivayet mevcud olduğu için burada 4 Temmuz = 1 Rebî'ül-âhir Çarşanba tarihi esas ittihâz edilmiştir).

5 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhir, Perşenbe : Siklos = Şiklos şehrinin teslimi.

(Sekiz gündür muhasara altında bulunan bu şehir nihayet bu gün teslim olmuşsa da iç-kalesi mukavemette devam etmiştir : Aşağıki fıkraya da bakınız. — Şikloş şehrinin teslimi için 1 Rebî'ül-âhir = 4 Temmuz Çarşanba tarihi de rivayet edilir).

8 Temmuz = 5 Rebî'ül-âhir, Pazar : Siklos = Şiklos kalesinin teslimi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz şehir tesliminden sonra iç-kale ancak üç gün mukavemet edebildikten sonra nihayet bu gün teslim olmak mecburiyyetinde kalmıştır Bundan evvel şehirle beraber müdafaa ettiği günler de hesab edilmek şartiyle kalenin Türk taarruzuna ancak 10 gün mukavemet edip 11 inci gün teslim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Şikloş kalesinin 14 Rebî'ül-âhir = 17 Temmuz Salı gününe kadar mukavemet ettiği hakkında da bir rivayet

vardır : Daha zayıf olan bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde kalenin 20 gün mukavemet etmiş olması lâzımgelir).

20 Temmuz = 17 Rebî'ül-âhir, Cuma : Fransa'ya yardım etmek için giden Türk donanmasının Marsilya'ya muvâsalatı.

(Barbaros'un kumandasında hareket eden Osmanlı donanmasının Istanbul'dan hareketi için yukarda bu sene vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına ve İtalya sahillerindeki faaliyeti için de «20 Haziran» fıkrasına bakınız. — İtalya üzerinden Fransanın cenup sahillerine teveccüh eden Barbaros Toulon önlerinden geçerken ve bir rivayete göre de ilkönce bu limana uğradığı zaman orada bulunan üç Fransız kadırgası tarafından bütün yelkenleri üç defa indirilip kaldırılmak suretiyle selâmlanmış ve bu kadırgaların direklerindeki Fransız krallığı bayrakları derhal indirilerek onların yerlerine Türk bayrakları çekilmiştir. — Toulon üzerinden Marsilya'ya giden Barbaros burada çok parlak tezâhüratla istikbal edilmiş, Türk donanmasını «Comte d'Enghien» ve «François de Bourbon» kumandasında 30 gemiden mürekkep bir Fransız filosu karşılamış, Marsilya'nın 3 kilometre cenubugarbisinde bulunan «If» adasındaki istihkâmın önüne gelindiği zaman Türk gemileri ikişer selâm topu atmış ve buna gerek kalenin, gerek Fransız donanmasının bütün topları birden mukabelede bulunmuştur. — Barbaros'un donanmasını dışarda bırakarak otuz kalyonla limana girdiği rivayet edilir. — Yıllardanberi bütün Avrupa Hıristiyanlık âlemini titreten şanlı Türkün Fransa'yı kurtarmak için Marsilya'ya gelişi Fransızlar için fevkalâde bir hâdise olmuş, saray zâdegânının bir çokları büyük kahramanı görebilmek için Marsilya'ya gelmiş ve hattâ Fransa'nın bir çok yerlerinden çok kalabalık halk kütleleri de Marsilya'ya akın etmiş olduğu için iâşe müşkilâtından dolayı Birinci François bir irâde neşrederek bu halk akınlarının önüne geçmek mecburiyetinde kalmıştır. — Barbaros'un kumandasındaki 30 gemilik Türk filosu Marsilya limanına girerken sahillere birikmiş olan ahali Akdeniz fatihini en hararetli tezâhürlerle alkışlamıştır. — Krallık hanedanına mensub olan «Comte d'Enghien» Barbaros'un Amiral gemisine giderek büyük Türkü Fransa kralı, Fransız milleti ve Marsilya şehri nâmına selâmlayıp kralın buradaki köşküne davet etmiştir : Fransa donanmasının Başkumandanı olan bu prensin o sırada ancak yirmi yaşlarında olduğu rivayet edilir. — Barbaros'un karaya çıkması muvâsalatının ertesi günüdür).

21 Temmuz = 18 Rebî'ül-âhir, Cumartesi : Büyük Türk amirali Barbaros-Hayrüddin Paşa'nın Marsilya'da karaya çıkması.

(Filo kumandanlarıyla büyük Türk kapdanlarından mürekkep bir maiyyetle ve Fransızların gözlerini kamaştıran sırmalı elbiseler ve murassâ silâhlarla hem şehri ziyaret, hem kral nâmına yapılan resmî ziyâfete icâbet için bu gün karaya çıkan şanlı Barbaros Cezâyir hükümdarı sayıldığı için krallara mahsus merâsimle karşılanmış, halkın şiddetli alkışları içinde karaya ayak bastığı zaman Kral nâmına «Comte d'Enghien» ve şehir nâmına da «Provence» valisi «Baron de Grignan» tarafından istikbâl edilmiştir. — Bu gün verilen resmî ziyâfetin çok parlak olduğundan bahsedilir : Fakat Barbaros Fransa'nın harb hazırlıklarını hiç de parlak bulmamış, henüz hiç bir şey yapılmamış olduğunu anladığı için Fransızları tekdir ederek bağırıp çağırmış ve nihayet «Comte d'Enghien» büyük kahramanı bin müşkilâtla teşkin etmiye muvaffak olmuştur. — Ziyâfetten sonra Barbaros'un amiral gemisine büyük bir hiddet içinde dönmüş olduğu rivayet edilir).

29 Temmuz = 26 Rebî'ül-âhir, Pazar: Gran=Esztergom muhasarası.

(Türklerin «Usturgon» dedikleri bu mühim ve müstahkem mevki, Gran ve Tuna nehirlerinin kavşağında, Tuna'nın sağ sahilinde ve Budin'in 45 kilometre

şimaligarbîsinde bir vilâyet merkezidir Ayni zamanda bir Başpiskoposluk merkezi olan bu şehir Zapolya'nın ölümünden evvel Avusturyalıların eline geçmiş ve Alman, İspanyol ve İtalyan askerlerinden muhâfızlar konulmuştur; bunlar teslim teklifine muvâfakat etmedikleri için bu günden itibaren şiddetli bir muhasara başlamış ve kale 315 topla döğülmüştür : Aşağıki fıkraya bakınız).

10 Ağustos = 9 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Gran = Esztergom fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Usturgon» isfiyle bahsedilen bu mühim mevki Türk muhasarasına ancak 12 gün mukavemet edebildikten sonra nihayet bu gün müdâfilerin çekilip gitmelerine müsâade edilmek şartiyle bir mukavele imza edilerek teslim olmuştur : Diger bir rivayete göre de bu muvaffakıyet 2 Cumâda-l-ûlâ = 3 Ağustos Cuma gününe müsâdiftir; bu rivayet doğru olduğu takdirde Usturgon'un ancak beş gün müdafaa edebildikten sonra altıncı gün teslim edilmiş olması lâzımgelir. — Şehrin büyük katedrali derhal câmiye tahvil edilerek daima riâyet edilen eski Osmanlı an'anesi mucibince Kanunî Sultan Süleyman bu gün şehre girip Cuma namazını işte bu yeni câmide kılmış ve nâmına hutba okunmuştur. — Muhasara esnasında bu gotik katedralin tepesindeki altın haçın bir gülle isâbetiyle yıkılıp devrildiğini gören Sultan Süleyman'ın bu tesadüfü bir «fâl-i hayr» addederek

— Artık şehri fethettik demektir!

diye haykırdığı rivayet edilir. — Usturgon Budin Beylerbeyliğine ilhak edilmiş ve bu mevkide bulunan Bali Paşa o sırada vefat etmiş olduğu için yerine Yahya-Paşa-zâde Mehmet Bey tâyin edilmiştir).

5 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının Marsilya'dan Toulon'a hareketi.

(Yukarda bu sene vukuâtının «20 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Türk donanması Fransızlarla elbirliği ederek büyük bir harb hareketine geçmek üzere Marsilya'ya gelmiş olduğu halde Fransızlarda hiç bir hazırlık olmadığı için burada beklemek mecburiyeti hâsıl olmuş, Barbaros pek haklı olarak hiddetlenip kralın mümessillerini azarlamış, mevsim ilerlemeden evvel harekete geçilemiyeceği için çok kızmış ve bir taraftan da Türk donanmasının Marsilya önlerinde boşuna bekleyip durması bu şehirde iâşe bakımından bir çok müşkilâta sebeb olmuştur! Fransızların bu vaziyetine sebeb olarak Hıristiyanlara karşı Müslüman donanmasını imdâdına çağırdığından dolayı kralın Katolik âleminden korkmıya başlamış olduğundan bahsedilir! Bu vaziyeti bilhassa Charles-Quint pek çok istismâr etmiş ve bütün Hıristiyanlık âleminde Birinci François'yı bir din hâini telâkki ettirecek bir propaganda yapmıştır. Hattâ bundan dolayı Fransa kralının Türklerden istimdâd ettiğine pişman olduğundan bile bahsedilir! Bununla beraber Barbaros'un hiç bir şey yapmadan geri dönmiyeceğini çok iyi bildiği için ehemmiyetsiz bir hareketle işi idare etmiye karar vererek hem Barbaros'u, hem Katolik âlemini tatmin etmek siyasetine sarılmak istemiştir İmparatorluğa karşı büyük bir harekete girişmiyerek Nice = Nis şehri üzerine bir sefer açmakla iktifâ etmesi işte bundan dolayıdır. Barbaros bundan hiç memnun olmadığı ve hattâ kendisinin büyük bir sefer için geldiğini söylediği halde, Fransa krallığı nâmına kendiliğinden öyle bir sefer açamıyacağı için Nice = Nis hareketini ister istemez kabule mecbur olmuştur! Marsilya'dan Toulon'a gelmesi işte bundan dolayıdır : Zaten Birinci François Toulon limanını ve şehrin idaresini sefer nihayetine kadar Barbaros'a terketmiş ve bu hususta ahaliye hitâben bir irâde bile neşretmiştir; tabiî bu vaziyette Toulon muvakkaten bir Türk şehri olmuş ve hattâ Türk bayrağı çekilmiştir. — Aşağıki fıkraya da bakınız).

20 Ağustos = 19 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Nice = Nis» fethi.

(Bu seferde Toulon'dan kalkan Barbaros'un maiyyetine ehemmiyetsiz bir

Fransız filosu da iltihak etmiştir Kendilerine ait şeyleri çok büyük göstermek za'afına müptelâ olan Fransız menbâları kuru bir gösterişten başka hiç bir mahiyet ve kıymeti olmıyan bu filoyu «François de Bourbon» kumandasında 22 kadırga ile Istanbul sefirliğinde bulunmuş olan «Paulin/Polin» kumandasında 18 Küçük gemiden ve ayrıca Kont «de La Anguilara»ya ait dört kalyondan mürekkep gösterirler: Bunların mecmûu 44 gemi tutmaktadır; halbuki gene Fransız menbâlarından bâzılarında bu filonun yalnız 40 gemiden ibaret olduğu hakkında da bir rivayet vardır; fakat buna mukabil bâzı Osmanlı menbâlarında Fransız filosu dördü kalyon ve sekizi kadırga nev'inden olmak üzere 12 gemiye münhasır gösterilir! Bu gemilerle nakledilen Fransız askerlerinin mıkdarı da onların menbâlarında yedi binden başlayıp 18 bine kadar çıkarılır! Bütün bu derme çatma kuvvetler krallık hanedanından «Comte d'Enghien»in kumandasına verilmiştir: Fakat tabiî bu prens doğrudan doğruya Barbaros'un emri altındadır. Söküntü ve döküntü makulesinden olan bu Fransız askerleriyle gemilerinin iki mühim eksikleri vardır : Bunların birincisi baruttan, ikincisi de tâlim ve terbiyeden mahrumiyyetleridir! Onun için daha Toulon'dan hareket eder etmez Barbaros'dan barutla gülle istemiye başlamışlar ve seferin sonuna kadar cephâneleri tükendikçe Türklerden isteyip durmuşlardır! Bu rezâlet Fransız menbâlarının itirâfiyle de sâbittir! Hattâ bundan dolayı Barbaros'un şöyle bir sözüne de tesadüf edilir :

— Şu Fransızların askerliğine diyecek yok doğrusu! Gemilerine şarap fıçıları doldurmayı unutmuyorlar da barut fıçılarını unutuyorlar!

Tabiî böyle bir vaziyette Barbaros gibi o devrin en yüksek medeniyyetiyle tekniğini temsil eden bir Başkumandan nazarında o kadar iptidaî bir seviyyede bulunan Fransız gemileriyle askerleri ancak nezâketen ve siyâseten tahammül edilen bir kuru kalabalıktan başka bir şey değildir! — «Nice» şehri o sırada Almanya imparatoru Charles-Quint'in hâkimiyyeti altında bulunan Savoie/Savoja dukasının elinde kalmış yegâne şehirdir : Barbaros donanmasını bu şehrin pek yakınında bulunan Villafranca/Villefranche limanına sokmuş ve burasını bombardman edip işgal ettikten sonra bataryalarını o civardaki dağlardan aşırmak suretiyle Nice/Nizza şehrine hâkim bir vaziyet almıştır Şehir muhâfızları büyük Türkün insâniyet nâmına yaptığı teslim teklifini reddetmiş oldukları için derhal şiddetli bir ateş açılmış ve bu müdhiş bombardman altında mukavemet imkânı kalmadığını anlıyan Nisliler nihayet teslim olmaktan başka çare bulamamışlardır! Şehri saran Türk kuvvetlerinin büyük bir sür'atle yerden fışkırır gibi vücuda getirdikleri meterislerle bataryalar karşısında Fransızların duydukları hayretler kendi menbâlarının itiraflarıyla sâbittir! — «Nice» şehrinin tesliminde Fransız kumandanları bir entrika çevirip müdâfilerle gizli bir muhâbereye girişmişler ve şehir servetinin ganimet olarak Türk ordusuna intikal etmemesi için Fransızlara teslim olmalarını temin etmişlerdir! Türklerin haberi olmadan Fransızların Nislilere canlarıyla mallarını bağışlamaları Barbaros'un pek haklı olarak son derece hiddetlenmesine sebeb olmuş ve hattâ sefir Polin'le François de Bourbon idam veyahut dayak cezasından güç hâlle kurtulabilmişlerdir! Şehir işte bu suretle teslim olduğu halde mukavemette devam eden kalenin artık fethine lüzum görmiyen Barbaros'un birdenbire Toulon'a avdet emrini vermesi her halde bu Fransız ihânetinin hak ettiği bir mukabele demektir : Halbuki bâzı Fransız menbâlarında bu meselenin büsbütün başka bir izâhına tesadüf edilir; bu tuhaf rivayete göre o sırada bir mektup ele geçmiş ve kale muhâfızına yazılan bu mektuptan mahsurlara yardım kuvvetleri gelmekte olduğu anlaşıldığı için, muhasara kaldırılmıştır! Büyük bir sefer açmadıkları için Fransızlara söylemediğini bırakmamış ve Nis seferini hiçe saymış olan Barbaros'un öyle bir haber üzerine muhasara kaldırmış olması akla sığacak iddiâlardan değildir! İşin hakikati Fransızların ihânetidir. — Nis muharebesindeki Türk telefâtının mecmûu yüz kişiden ibaret gösterilir. — Bu vaziyet üzerine Barbaros top bataryalarını tekrar dağlardan aşırıp Villafranca'ya getirmiş ve oradan da kış mevsimini geçirmek üzere Toulon'a gelmiştir. — Barbaros'un Toulon'da geçirdiği zaman boş geçmemiş, filo kumandanları olan Salih ve Hasan Reisler İspanya'nın Katalonya sahille-

rini vurup bir çok esirler ve ganîmetler alarak Cezâyir'e götürmüşlerdir Hattâ bundan dolayı o sırada Cezâyir Beylerbeyliğinde İspanyol kızlarının piyasası hiç bahasına kadar düşmüş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır! — Gerek Nis seferinden evvel, gerek o sefer esnasında ve gerekse ondan sonra Toulon'da geçirilen bütün bir kış mevsiminde Andrea Doria'nın kumandasındaki İmparatorluk donanması hiç görünmemiş ve hattâ Doria bilvâsıta Barbaros'la anlaşarak kendisine Cinivizlerin büyük kürekler satmasına bile delâlet etmiştir! Gene bu anlaşma mucibince imparatorluk donanmasında esir olan meşhur Turgut-Reis de hafif bir fidye mukabilinde Barbaros'a iâde edilmiştir! Nis seferini yapan Türk donanması Toulon limanında dururken ve bir taraftan da Salih ve Hasan Reisler İspanya ve Sardenya sahillerini yıkıp yakarak binlerce esir alırken İmparatorluk donanmasının böyle bir vaziyet alması tabiî Preveze muharebesindenberi Akdeniz'in artık tamamiyle Türk hâkimiyyeti altına girmiş olmasındandır. — Bu sırada bir taraftan da İspanya'nın Valencia eyâletindeki müslüman Araplar İspanyol idaresine isyan ederek Türklerle elbirliği etmek için mücadeleye girişmişler ve hattâ Barbaros'la irtibat temin etmişlerdir. — 8 Eylül = 8 Cumâda-l-âhire Cumartesi günü Nis'de çıkan ve şehrin büyük bir kısmını yakan bir yangın bir çok Fransız menbâlarında Türklere isnâd edilirse de bunun alelûsul tertib edilmiş bir iftirâdan başka bir şey olmadığı muâsır bir Fransız menbâının şu itirâfiyle sâbittir:

«De quoi il ne faut blâmer Barbarousse ni les Sarrasins, car ils étoient déjà eloignés; toutefois on rejeta cette faute sur eux pour l'honneur de la France et de la Chrétienté».

Fransa ile Hıristiyanlığın şerefini kurtarmak için bu cinayetin Türklere isnâd edildiğini itiraf etmekten çekinmiyen bu menbâın verdiği ibret dersi, Türkler aleyhindeki iftirâların mahiyetlerine çok güzel bir miyar olabilir! Bundan başka Türk donanmasının Fransız limanlarında gösterdiği sıkı disiplin ve sessizlik içindeki intizam hakkında da bir çok itiraflar vardır. — Türk donanması Fransa'da bulunduğu müddetçe ayda elli bin duka altını tesviyesini taahhüd etmiş olan Fransa hükûmetinin tediyatta gösterdiği intizamsızlık Barbaros'un hiddetine sebeb olduğu için Fransa kralı hemen yola gelmek mecburiyetinde kalmış, bu vaziyet fakir Fransız hazinesini büsbütün sarsmış ve nihayet bahar mevsiminde Türk donanması artık avdet için Akdenize açılırken Birinci François Barbaros'a harb masrafı olarak sekiz yüz bin duka altını tesviye ettikten başka, hazinesinin en kıymetli kumaşlarıyla altın ve gümüş takımlarından bir çok hediyeler takdim etmek suretiyle kusurlarını affettirmiye çalışmıştır; büyük Amiral muhtelif tarihlerde Fransızların ellerine geçmiş olan Türk ve müslüman esirlerin hepsini kurtarıp donanmasına almış ve hattâ bunlardan başka Fransızlardan da kürek çektirmek için bir mıkdar adam almıştır. — Toulon'da bulunduğu müddetçe Barbaros'un çan çalınmasını men'ettiği ve muvakkaten Türk şehri olan Toulon'da her gün beş vakit ezan okunduğu rivayet edilir: Diger bir rivayete göre de Toulon ve havâlisinden vergi bile alınmıştır. — Barbaros'un Toulon'dan ertesi sene Ağustos'da ayrılmış olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir: En kuvvetli rivayetlere göre yalnız kış mevsimini burada çıkarıp 1544 = 951 şenesi Nisan = Muharrem ayında Fransa'dan ayrılarak İtalya sahilleriyle adalarından bir çoklarını yıkıp yakmış ve bütün donanmasını dolduracak kadar esir ve ganîmet alarak Ağustos = Cumâda-l-ûlâ — Cumâda-l-âhire ayında Istanbul'a avdet etmiştir; biraz daha evvel döndüğü hakkında da bir takım rivayetler vardır. — Barbaros'un bu seferinde Toulon şehri 1543 = 950 senesi 5 Ağustos = 4 Cumâda-l-ûlâ Pazar gününden 1544 = 951 senesi Nisan = Muharrem ayına kadar takriben sekiz ay Türk idaresinde kalmıştır. — Büyük denizcinin Istanbul'a götürdüğü giranbahâ ganîmetlerden başka 14 bin esir de getirmiş olduğu rivayet edilir).

20 Ağustos = 19 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : «İstoni-i-Belgrad» muhasarası.

(Türklerin «İstoni-i-Belgrad» veyahut «İstolni-Belgrad» dedikleri bu kalenin

Macarca ismi «Szekesfehervar» ve Almanca ismi de «Stuhlweissenburg» şeklindedir: Türklerin kullandıkları şekil için aşağıki fıkraya bakınız. — Bu meşhur kale Zapolya'nın ölümünde kral Ferdinand'ın fırsattan istifade ederek işgal ettirdiği yerlerdendir: 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına bakınız. — Burada muhâfız olarak Alman, İtalyan ve Macar askerlerinden mürekkep İmparatorluk kıt'aları vardır).

4 Eylül = 4 Cumâda-l-âhire, Salı : «İstoni-i-Belgrad» fethi.

(3 Eylül 3 Cumâda-l-âhire Pazartesi rivayeti de vardır. — Macarların «Szekesfehervar» ve Almanların da «Stuhlweissenburg» dedikleri bu büyük şehir eski Macar krallarının tetevvüç merâsimlerine tam beş asır sahne olan ve kralların mezarlarını da ihtivâ eden «Assomption» kilisesiyle meşhur bir eyâlet merkezidir. Budin'in 58 kilometre cenubugarbîsine tesadüf eden bu mühim merkeze Türklerin verdikleri «İstoni-i-Belgrad» yahut «İstolni-Belgrad» ismini Peçevî şöyle izah etmektedir:

«Vasat-ı kal'ada bir kenîsây-ı âlî-tâk felek-i nüh-tıbâk gibi bî-mânend-i âfâk idi. Cânibi cenubda krallara medfen olmak içün bir azîm kubbe binâ olunup kenîse-i mezbûreye muttasıl idi. Belki on kralın lâşe-i murdârı anda medfun idi. Bâ'd-l-feth bu kenîse yine kefere elinde ibka olunmuş idi ve krallar cülûsu dahî bunda olmak mukarrer olmuş idi ve krallık ile bunda biat olunurlar idi: Hattâ «İstoni» dimek Hırvat lisanında İskemle, ya'nî Taht ma'nâsınadır; ol ecIden ki kralların medfeni ve cülûs idecek yeri olmağla içlerinde gaayet mu'teber yer idi».

Bu izaha göre «İstoni-i-Belgrad» terkibinin «Belgrad'ın payıtahtı» mânâsına gelmesi ve bunun da Belgrad şehrinin Macarlardan fethedilmiş olmasıyla alâkadar bulunması lâzımgelir. — Bu şehrin 15 gün süren muhasarası esnasında iki büyük hücum yapıldıktan sonra üçüncüsünde kale fethedilmiştir. — Kahramanca bir müdafaa yapmış olan Macar kumandanı «Varcocs» un fetihten sonra huzura kabul edilerek Sultan Süleyman'ın elini öpmek şerefini ihrâza muvaffak olduğu rivayet edilir. — Kanunî şehre girdiği zaman «Assomption» kilisesiyle krallar medfenini gezmiştir; Solakzâde medfenin manzarasını şöyle anlatır

«Ol medfen-i pür-fiten-i ma'bed-i mevfur-ül-hazen murassa' taclı, parmakları mücevher yüzüklü kadîdler ve göğüslerinde zer-ü-sîmden zî-kıymet salîbler ile müzeyyen ve her birinin mertebesince makam-ı muayyeneleri olup birer kûşeye vaz'itmişler: Ehl-i-nazar ve ibretbîn olanlar dünyâ ne makule dâr-ı fenâ idüğün bildiler ve düşmen-i nâkıs-ül-ıyârın akılları olmadığın idrâk kıldılar».

Ahalinin ricası üzerine bu kilise kendilerine bırakılıp başka bir kilise câmiye tahvil edilmiş ve bu tarihten üç gün sonra 7 Eylül = 7 Cumâda-l-âhire Cuma günü orada namaz kılınıp Kanunî'nin huzurunda hutba okunmuştur. — İstoni-i-Belgrad bir sancak merkezi ittihâz edilmiş ve Budin Beylerbeyliğine ilhak edilen bu yeni sancak beyliğine «Lepanto = İnebahtı» beyi, Ahmed Bey senede «altı kere yüz bin akça» yâni ayda takriben bin altın tahsisâtla tâyin edilmiştir: Bu Ahmed Bey, Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşa-zâde Mehmet Paşa'nın kardeşidir; maiyyetine muhâfız olarak bini Yeniçeri olmak üzere dört bin asker bırakıldıktan sonra mevsim ilerlemiş olduğu için artık avdet kararı verilmiştir).

9 Teşrinievvel = 10 Receb, Salı : Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı.

(5 Receb = 4 Teşrinievvel Perşenbe tarihini gösteren zayıf bir rivayet de vardır: Hammer Kanunî'nin Peşte üzerinden Belgrad'a muvâsalatını 21 Eylül = 21 Cumâda-l-âhire Cuma gününe müsâdif gösterirse de doğru olmaması lâzımgelir: Zaten Osmanlı menbâlarında umumiyetle bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe tesadüf edilir).

5/6 Teşrinisâni = 7/8 Şa'bân, Pazartesi/Salı gecesi : Kanunî'nin veliahdi ve Mağnisa valisi Şehzâde Mehmed'in ölümü.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz oğlu olmuştur: Bunlardan Şehzâde Murad 927 = 1520 — 1521, Mahmud 928 = 1521 — 1522 ve Abdullah da 932 = 1525 — 1526 tarihlerinde çocukken ölmüşlerdir. Sağ kalan diger beş oğlundan Şehzâde Mustafa 921 = 1515 de, Mehmet 927 = 1520 — 1521 de, Selim 930 = 1524 de, Bâyezid 932 = 1525 — 1526 da ve en küçükleri olan Cihangir de 937 = 1530 — 1531 de doğmuştur :O sırada bunların birincisi 28, ikincisi 22, üçüncüsü 19, dördüncüsü 17 ve beşincisi de 12 13 yaşlarındadır. Bu şehzâdelerin ilmî, edebî ve askerî tahsil ve terbiyelerine son derece itinâ edilmiş ve eski Osmanlı âdetince Anadolu valiliklerinde istihdâm edilerek idare tecribesi görmelerine de imkân verilmiştir. Edebî kültürleri çok kuvvetli olan bu beş şehzâdenin beşi de şairdir ve çok güzel şiirleri vardır. — Osmanlı saltanatında o zaman henüz «Ekberiyyet» kaidesi takarrür etmemiş olduğu için, Sultan Süleyman bu beş oğlundan en çok sevdiği Şehzâde Mehmed'i veliahd ittihâz etmiş ve işte bundan dolayı onu Istanbul'a en yakın vilâyet olan Saruhan valiliğine tâyin etmiştir : Veliahdin payıtahta en yakın vilâyet valiliğine tâyini, padişah öldüğü zaman derhal ve bilhassa diger kardeşlerinden evvel Istanbul'a gelip cülûs edebilmesini temin fikriyle izah edilir. Kanunî'nin ikinci oğlu Mehmed'i veliahd ittihâz etmiş olduğu gerek işte bu en yakın vilâyete tâyin etmiş olmasından, gerek en sevgili oğlu olduğu hakkındaki rivayetlerden ve gerekse türbesindeki mezarının üstüne ağaçtan bir taht şekli koydurmuş olmasından anlaşılmaktadır. — Ahlâkî faziletleriyle de kendini sevdirmiş olan bu mümtâz prensin Mağnisa'da vefatı Osmanlı menbâlarında umumiyetle «8 Şa'bân Pazartesi gecesi»ne müsâdif gösterilir : Fakat Şa'bân'ın sekizinci günü Salı'ya müsâdif olduğu için «Pazartesi gecesi» tâbiriyle her halde «7/8 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi»nin kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü dünyaya gelmiş olduğuna nazaran, bu sırada 49 yaşına basmış ve 23 senedir zaferler ve azametler içinde geçen muhteşem bir saltanattan sonra hayatının ilk büyük acısını işte bu yaşında görmüştür: Mukadderâtın o büyük adama ilk büyük darbesi işte budur. — Osmanlı menbâlarında bu kara-haberin Sultan Süleyman'a Macaristan'dan dönerken arzedildiğinden bahsedilirse de nerede geldiği pek belli değildir : Meselâ Edirne'ye gelirken, Edirne'de, Çorlu civarında ve hattâ daha zayıf bir rivayete göre Istanbul'a avdetinden sonra haber geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır; Edirne rivayeti en kuvvetlisidir ve hattâ bunun üzerine padişahın büyük bir sür'atle Istanbul'a geldiği ve ayni zamanda cenâzenin payıtahta naklini de emrettiği rivayet edilir. — Şiirlerinden ancak bâzı parçalar görebildiğim Şehzâde Mehmed'in şu beyti üslûbunun kuvvetini göstermiye kâfi gelecek kadar güzeldir :

Dilber oldur ey Muhammed hışm idince âşıka
Boynuna bend eylerüm zülf-i hümâyûnum diye

Kanunî'nin bu sevgili oğlu için yaptırdığı «Şehzâde câmii» ile türbesi için aşağıki fıkralara bakınız).

16 Teşrinisâni = 18 Şa'bân, Cuma : Kanunî'nin Istanbul'a avdeti ve veliahdinin cenâze merâsimi.

(Edirne üzerinden Istanbul'a gelen Sultan Süleyman'ın avdet tarihini 23 Şa'bân = 21 Teşrinisâni Çarşanba gününe müsâdif gösteren bir rivayet daha varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır: Çünkü Şehzâde Mehmed'in bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 18 Şa'bân = 16 Teşrinisâni Cuma günü defnedildiğinde ve babasının da cenâze merâsimine iştirâk etmiş olduğunda Osmanlı menbâları ittifak etmektedir : Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gi-

bi, sevgili oğlunun ölümünü Edirne civarında haber almış olan Sultan Süleyman'ın büyük bir sür'atle Istanbul'a gelmiş olduğu rivayet edilmekte olduğuna göre, cenâze merâsimi Padişahın geldiği gün yapılmış demektir; bu nokta bir çok menbâların ifade tarzından da anlaşılmaktadır. — Kanunî'nin bu onuncu seferi Edirne'den bu senenin 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi günü hareketinden itibaren tam 6 ay 23 gün sürmüştür. — Veliahdin cenâzesi Mağnisa'dan arabayla nakledilmiş ve Üsküdar'da İbrahim-Ağa çiftliğinde tabuta konulduktan sonra Istanbul'a geçirilmiştir: Kanunî gelinceye kadar tabutun Bâyezid câmiinde durduğu ve padişah gelince cenâze namazı da orada kılındıktan sonra bütün devlet adamlarının ve Sultan Süleyman'ın iştirâkiyle çok muhteşem bir cenâze merâsimi yapılmış olduğu rivayet edilir. — Şehzâde Mehmet Yeniçerilere aid olan «Eski-Odalar başı»nda hazırlanan bir mezara defnedilmiş ve işte o tarihten itibaren bu semte «Şehzâde-başı» denilmiştir: Kanunî'nin yaptırdığı türbeyle sevgili oğluna izâfe ettiği «Şehzâde câmii» için aşağıki fıkraya bakınız. — Çok kuvvetli bir şair olan ve kalemi de kılıç gibi kullanan Kanunî Sultan Süleyman'ın bu büyük matem tarihini eski yazıdaki «Ebced» hesâbiyle tesbit eden iki mısrâı vardır; biri Türkçe, biri acemce yazılan bu mısrâların birincisi şöyledir:

Şehzâdeler güzîdesi Sultan Mehemmedim

Acemce tarih mısrâı da şöyledir:

Merkad-i Sultan Muhammed bâd Firdevs-i ebed

Bu mısrâların her ikisi de «Ebced» hesâbiyle veliahdin ölüm tarihi olan «950» senesini gösterir: Bu Hicret yılının Milâdî karşılığı 1543 dür).

1544 = 951

Muharrem iptidâları: Şehzâde câmiinin inşâsına başlanması.

(Yukarıki fıkralarda vefatiyle defnini gördüğümüz Mağnisa valisi ve Kanunî'nin veliahdi Şehzâde Mehmed'in türbesiyle nâmına izafe edilen câmiin inşâsına başlanması hakkında üç türlü rivayet vardır:

1 — Câmiin inşâsına şehzâdenin ölümünden evvel başlanmıştır Peçevî bu rivayeti şöyle anlatır: «Ba'zı sâlhûrde pîrlerden mesmûumuz olmuş idi: Ol câmi'-i şerîfin binâsına mübâşeret ve esâsı yer yüzüne çıkmış idi, merhûmun meyyiti gelüp kurbünde defnolunmağla anlara izâfeyle itmâmâ eriştirildi». Fakat bu bir ağız rivayetinden ibaret olduğu için ihtiyatla telâkki edilmelidir; bununla beraber «Tezkiret-ül-bünyân» ismindeki eserinde bizzat Mimar-Sinan da bu ağız rivayetini teyid edebilecek bir ifade kullanır: Bu müphem ifadeye göre inşaâtın başlaması 950 = 1543 senesi Rebî'ül-evvel = Haziran iptidâlarına müsâdif olmak lâzımgelirse de, gene Mimar-Sinan bu câmiin şehzâde öldükten sonra onun ruhuna inşâsı emredilmiş olduğundan bahsetmekte olmasına ve şehzâdenin ölümü de o tarihten beş ay sonra olduğuna göre bu ifadede her halde bir istinsah veyahut tertip hatâsı olmak ihtimali vardır

2 — Osmanlı menbâlarında umumiyetle bu inşaâta 950 = 1543 tarihinde şehzâdenin defni üzerine başlandığından bahsedilir: Fakat ay ve gün tarihleri gösterilmediği gibi müphem bir ifade kullanılmakta olduğu ve hattâ şehzâdenin ölümünden «sonra» tâbiri ertesi seneye de şâmil olabileceği için bu rivâyet de kat'î bir mahiyeti hâiz değildir;

3 — Bâzı yeni tetkiklere göre inşaâtın başlangıcı işte bu 1544 = 951 senesinin iptidâlarına müsâdiftir: Meselâ Halil Edhem Bey merhum bu fikirdedir; zaten şehzâdenin defni 950 = 1543 senesinin son aylarına müsâdif olduğu için burada ertesi senenin başları esas ittihâz edilmiştir. Herhalde temel atma merâsiminin tarihi mâlûm değildir: Bununla beraber Mimar-Sinan'ın yukarda gördüğümüz «Rebî'ül-evvel ibtidâsı» rivayetinin bu 951 senesine aid olmak ihtimali de yok değildir: Bu takdirde inşaâta Milâdın 1544 senesi Mayıs ayının 23 üncü Cuma günü başlanmış olması lâzımgelir; Celâl-zâde Mustafa'nın câmi inşâatını türbe ikmâl edildikten sonra başlamış göstermesi de bu ihtimali teyid edecek bir vaziyettir.

Koca-Sinan'ın ilk büyük eseri sayılan bu muhteşem âbide'nin inşâsına «yüz elli yük akça» sarfedilmiş olduğu rivayet edilir: bir «yük» yüz bin akçadır ve Kanunî devrinde bir altın takriben 50 - 60 akça tuttuğuna göre 150 yük akça 300,000 altın kadardır; yalnız o zamanki altının bugünküne nisbetle çok daha kıymetli olduğu da unutulmamalıdır. — Şehzâde câmii inşaâtının ikmâli için 1548 = 955 vukuâtının «Ağustos = Receb» fıkrasına bakınız).

23 Nisan = 30 Muharrem, Çarşanba: Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşâ-zâde Mehmet Paşa'nın Macaristan'daki Avusturya kalelerine karşı hareketi.

(Kanunî'nin geçen 1543 = 950 seferindeki fütûhâtına mevsim sonundan dolayı fâsıla verilmiş ve şimdi sefer mevsimi olan baharın hulûlü geri kalan yerlerin de fethine fırsat vermiştir: İşte bundan dolayı Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa kendi vilâyetine tâbi olan sancak beylerini askerleriyle beraber vilâyet merkezine toplamış ve bâzı kalelerden de birer mıkdar Yeniçeri alarak bu gün Budin'den harekete başlamıştır: Bu harekete bir çok muhasara toplarıyla çıkan Mehmet Paşa'nın ilk hedefi, eski Macar krallığının en mühim ve mâmur merkezlerinden olan ve Zapolya öldüğü zaman Avusturyalıların eline geçen «Vişgrad» şehridir; ondan sonra da gerek bizzat Mehmet Paşa, gerek maiyyetindeki sancak beyleri tarafından muhtelif kaleler fethedilmiştir; Macaristan'ı Avusturyalılardan temizlemek için yapılan bu fütûhât şöyle sıralanabilir:

1 — İlk muhasara edilen ve Osmanlı menbâlarında «Vişgrad» denilen büyük şehir Macarların «Wissegrad» ve Almanların da «Blindenburg» dedikleri kaledir: Bu müstahkem mevki ancak on gün mukavemet edebildikten sonra teslim olmuştur

2 — Eski Macaristan'ın eyâlet merkezlerinden olan ve Osmanlı menbâlarında «Noygrad» denilen «Neograd» kalesinin muhâfızları Türkler gelirken korkup kaçmış oldukları için bu mühim merkez hiç kan dökülmesine hâcet kalmaksızın işgal edilmiştir;

3 — Ondan sonra gidilen «Hatwan = Hatvan» kalesinin muhâfızları da şehri ateşliyerek kaçmış oldukları için burası da harbsiz işgal edilmiştir;

4 — Nihayet muhtelif kollardan hareket edilerek alınan yerler «Dombovar», «Daerbraekaez», «Simontornya» ve «Ozara» kaleleridir: Bunlardan Osmanlı menbâlarının «Şimotorna» dedikleri «Simontornva» kalesi muhasara edilirken Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa Bosna ve Hırvatistan fütûhâtına yardım kuvvetleri göndermek emrini almış ve bunun üzerine bâzı sancak beylerinin kumandasında o cepheye de bir mıkdar asker yetiştirilmiştir: Bu yardımın sebebi, Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa'nın o taraftan sefere çıkmış olmasıdır.
Bu sırada Bosna cephesindeki fütûhâtın başında oranın Beylerbeyi olan Ulama Paşa ile beraber Hersek sancak beyi Malkoç Bey de vardır Macaristan cephesinden aldıkları yardım kuvvetleriyle harekete geçen bu kumandanlar da Bosna'da Velika ve Hırvatistan'da Monoslo kalelerini fethetmişlerdir. — Gerek Macaristan, gerek Bosna ve Hırvatistan cephelerinde yapılan bu sür'atli fütûhâtta zaptedilen yerler hep Avusturyalıların işgalindeki kalelerdir. Tabiî bütün bu hareketler, Kanunî'nin geçen mevsimdeki fütûhatının devamı demektir. — Her iki cephede fethedilen yerler hem Budin, hem Bosna vilâyetlerinde yeni sancaklar teşkiline sebeb olmuş ve bu suretle Osmanlı teşkilâtında «Budin Beylerbeyliği» denilen Orta-Macaristan on iki sancak beyliğine ayrılmıştır: Bu taksimât daha sonraları Osmanlı hududunun genişleyip daralmasına veyahut bâzı sancakların başka vilâyetlere ilhak edilişlerine göre bir takım değişikliklere uğramıştır; Budin vilâyetinin en çok genişlediği devirde sancakların sayısı on sekizi bulmuştur. Gene bu sırada Bosna vilâyeti de beş sancaktan mürekkeptir. — Budin Beylerbeyliğinin malî teşkilâtına ve vergilerine esas olan tahrir defterleri Kanunî'nin işte bu sırada Budin Defterdarlığına tâyin etmiş olduğu Defterî-Halil Bey'in eseridir: Bu defterlerin Osmanlılar Macaristan'dan çekilinceye kadar esas tutulduğu rivayet edilir).

28 Teşrinisâni = 13 Ramazan, Cuma: Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa'nın azli ve «Kehle-i ikbâl» lâkabiyle meşhur Dâmâd-Rüstem Paşa'nın sadâreti.

(Osmanlı menbâlarında bu değişiklik umumiyetle 951 = 1544 tarihine müsâdif gösterilir: Ancak bâzı menbâlarda 952 = 1545 tarihi vardır; meselâ Hadım-Süleyman Paşa'dan evvel Vezâret'i-uzmâ makamında bulunmuş ve azlinden sonraki vukuâtı da tâkib ederek bir «Tevârîh-i âl-i Osman» yazmış olan Lûtfi Paşa bu meseleyi şöyle anlatır:

«Tarihin dokuz yüz elli ikisinde Süleyman Paşa ve Husrev Paşa Pâdişâh-ı âlem-penâh huzûrunda ba'zı husûsdan ötürü nâ-ma'kul ve nâ-sezâ kelimâtlar idüp gaayetle edebsizlik ittiklerinden ötürü Pâdişâh-ı zaman dahî haylı bî-huzûr olup ikisin dahî vezâretden azleyledi».

Solakzâde tarihinin matbû nüshasında bu vak'a «Dokuz yüz elli bir senesinin evâili»ne müsâdif gösterilmekteyse de, bunun bir zühûl olduğu muhakkaktır: Çünkü o tarihten evvelki sene «951 = 1544» ve ondan bir sene sonrası da «953 = 1546» vukuâtına hasredilmektedir. Hammer'in Atâ Bey tercemesinde de bu tebeddül «1544 Mart» ayına müsâdif gibi gösterilmişse de bunda da zühûl olduğu Fransızca nüshadaki «1545 Mart» tarihiyle sâbittir: Bir taraftan Solakzâdedeki «evâil» kaydinden ve bir taraftan da Avusturya vesikalarına istinâd eden Hammer'in bu ifadesinden anlaşıldığına göre Hadım-Süleyman Paşa'nın azline sebeb olan kavga 1544 = 951 senesinin son günlerinde olmuş ve Rüstem Paşa'nın tâyini de 1545 = 952 senesinin ilk günlerine tesadüf etmiştir; halbuki Üniversite kütüphanesinde yazma bir nüshası bulunan Rüstem Paşa tarihinde bu tebeddül 951 = 1544 senesi 13 Ramazan = 28 Teşrinisâni Cuma gününe müsâdif gösterilir: Bu rivayetin sene rakamı umumiyetle kabul edilen tarihe uygun olduğu ve fazla olarak ay ve gün tarihlerini de gösterdiği için digerlerinden daha doğru olduğu muhakkaktır. — Bu hesaba göre Hadım-Süleyman Paşa 1541 = 948 senesi Nisan nihayetlerinden bu güne kadar 3 sene 7 ay Sadârette bulunmuş demektir. — Hadım-Süleyman Paşa'nın azli hemen bütün menbâlarda hep ayni şekilde anlatılır; meselâ Müneccim-başı'ya göre:

«Bir gün Dîvân-ı Hümâyûn'da Husrev Paşa ile müşâcere idüp üzerine hançer çekdi Güc ile araladılar; bu sû'-i edebi için Vezir-i-a'zamlıkdan azlolunmuşdur»! Osman-zâde Tâib de «Hadîkat-ül-Vüzerâ» sında bu kavgayı şöyle anlatır:
«Dokuz yüz elli birde Dîvân-ı Hümâyûnda Dîvâne-Husrev Paşa ile muhill-i nâmûs-i Vezâret evzâa mübâderet itmeğin tâziyâne-i azl-ü-ib'âd ile te'dîb ve ta'yîn-i râtibe-i tekaaüd ile Mılgara'ya tağrîb olundu».

Hadım-Süleyman Paşa'yla Dîvân-ı-Hümâyun'da «münâzaa» ve «müşâcere» ettiğinden bahsedilen «Deli» yahut «Dîvâne» Husrev Paşa Rumeli Beylerbeyliğinde ve Mısır valiliğinde bulunduktan sonra ikinci vezirliğe kadar yükselmiş bir Boşnak devşirmesidir ve Sokullu âilesindendir; bununla beraber Husrev Paşa'nın o sırada üçüncü vezir olduğu ve ikinci vezirlikte Dâmâd Rüstem Paşa bulunduğu hakkında da bir rivayet vardır. Bu ihtiyar vezirlerin birbirlerine hançer çekmeleriyle neticelenen ve Lûtfi Paşa'nın yukarda gördüğümüz ifadesine göre Kanunî'nin huzurunda vukua gelen bu kavganın sebebi hakkında bir takım müphem izahlara tesadüf edilir: Bütün bunlardan anlaşıldığına göre işin içinde hem kadın parmağı, hem üçüncü yahut ikinci vezir Dâmâd-Rüstem Paşa'nın etrikası vardır! Rüstem Paşa Kanunî'nin sevgili kızı «Mihrimâh/Mihr-u-Mâh» sultanın kocasıdır. Gerek bu sultan, gerek bunun anası ve Sultan Süleyman'ın sevgili karısı Hurrem-Sultan Rüstem Paşa'nın Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmesini temin için elbirliği etmişlerdir: Osmanlı sarayında kadınlar saltanatının ilk müessisi olan Hurrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. Fakat Sultanların arzusunu is'âfa usul ve an'ane müsâit değildir; çünkü Vezir-i-a'zamın sebepsiz azli usule mugayir olduktan başka, azledildiği takdirde yerine ikinci vezir olan Husrev Paşa'nın tâyini lâzımdır; tabiî bu vaziyette Rüstem Paşa'nın önünde iki büyük engel var de-

mektir İşte bu engelleri ortadan kaldırıp Vezir-i-a'zam oluvermek için Rüstem Paşa'nın Süleyman Paşa ile Husrev Paşa arasına fitne soktuğu ve ikisini birbirine düşürüp nihayet Dîvân-ı-Hümâyun'da kavga etmelerine sebeb olduğu rivayet edilir! Bununla beraber diger bir rivayete göre bu kavga hakikatte alelâde bir münakaşadan ibarettir Fakat Rüstem Paşa meseleyi kavga şekline sokup işin içine hançer hikâyesini de katarak bir sürü mübâlagalarla Kanunî'ye anlatmış ve işte bunun üzerine her iki Paşa birden azledilerek Vezâret-i- uzmâ makamı usule muvafık olarak Rüstem Paşa'ya intikal etmiştir! Bir rivayete göre de ikinci vezir olan Rüstem Paşa, üçüncü vezir Dîvâne-Husrev Paşa'yı Hadım-Süleyman Paşa'ya musallat etmek suretiyle Vezâret-i-uzmânın inhilâlini temin etmiştir. Süleyman ve Husrev Paşalar bir daha devlet hizmetinde kullanılmamışlar ve birer müddet sonra kederlerinden ölmüşlerdir : Hattâ Husrev Paşa'nın «Açlık grevi» yaparak intihar etmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır! — Yeni Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa, Peçevî'nin tâbirleriyle «Kul cinsinden Hırvâtîyy-ül-asl» bir devşirmedir! Çirkinliği ve cehâletiyle meşhur olan ve yalnız iyi bir asker olduğu söylenen bu yeni Sadr-ı-a'zama «Kehle-i-İkbâl» lâkabı verilir : Bu lâkabın takılmasına sebep, Rüstem Paşa'nın bir bit yüzünden Dâmâd ve Dâmâd olduğu için de nihayet Vezir-i-a'zam olmasıdır! Umumiyetle rivayet edildiğine göre Rüstem Paşa'nın askerliğini takdir eden Sultan Süleyman kendisine kızını vermiye karar vermiş, fakat Padişahın bu kararı şâyi olunca Paşa'nın düşmanları onda cüzzâm olduğunu iddiâ etmişlerdir! Osman-zâde Tâib Kanunî'nin bu iddiâ üzerine ittihâz ettiği tedbiri şöyle anlatır :

«Bed-hâhları hâşâ maraz-ı cüzâma mübtelâ ve âsârı çehresinde hüveydâdır diyü tenfîr-i kulûba dâir erâcîf îrâd iderler idi. İllet-i mezbûre emârâtı Ser-Etıbbâdan istifsâr olundukda akvây-ı alâmâtından biri vücûd-i meczûmdan kehle ma'dûm olur diyü cevab vermeğin istikşâf-ı hâl içün etibbây-ı hâssadan Mehmet Ağa Diyarbekir'e irsâl olunmuş idi. Lede-l-vusûl pîşgâh-ı Rüstemî'ye ruhsat-yâfte-i müsûl oldukda ber-mûcib-i fermân-ı lâzım-ül-iz'ân visâk-ı mahsûsda nihâî uryân ve pîrâhen-ü-endâmına tevcih-i-nazar-ı im'ân ittikde destyârî-i tâli'-i kârsâz ile bir kehlecik nümâyân olmağın gaaile-i ârıza-ı maraz-ı hâll zâil ve Anadolu eyâletine nâil oldu. Dokuz yüz kırk altıda Mihr-ü-Mâh Sultan'ın revâc-ı dîbâc-ı izdivâcı tırâz-ı teşrîf-i balây-ı ibtihâcı kılındı».

Hattâ bundan dolayı muhtelif menbâlara geçmiş meşhur bir beyit vardır :

Olucak bir kişinin bahtı kavî tâlii yâr
Kehlesi dâhi mahallinde anun işe yarar

Dâmâd-Rüstem Paşa işte bundan dolayı «Kehle-i ikbâl» lâkabiyle şöhret bulmuştur! Paşa'nın gömleğinde bulunan uğurlu bit kendisini bulup çıkaran bahtiyar hekimi servete garketmiş olduğu için, hakikî olmaktan ziyâde mecazî bir bit olmak ihtimali de vardır! — Eski Osmanlı menbâlarında Rüstem Paşa «ibtidâ ebvâb-ı rüşvetı fetheden» vezir olmakla da meşhurdur : Fakat devlet o kadar zengin, devlet adamları o kadar müreffeh ve kanunla nizâm o kadar sıkı ve ciddîdir ki, bu ilk Osmanlı mürteşîsinin aldığı rüşvetler ancak hediye kabîlinden şeylerdir : Hattâ bu alenî rüşvetlerin bir nevi bareme bile tâb'i olduğu anlaşılmaktadır! Meselâ Peçevî «Vâz-ı irtişâ» dediği Rüstem Paşa'yı işte bu yüzden müdafaa bile eder :

«Mürteşilerin gaayet ehl-i insâfından idi : Menkuuldür ki bir def'a Erzurum Beylerbeyisi (At bahâsı) diyü beş bin altun ihdâ ider; üç binin alup iki binini reddider : Ol mansıbın bundan ziyâde tahammülü yoktur dir»!

Her halde Rüstem Paşa'nın, zararı kendi zamanından ziyâde kendisinden sonraki zamanlara şâmil bir ahlâksızlık kapısı açmış olduğu muhakkaktır : Devşirmelerin devlet bünyesine soktukları fesat tohumlarından biri de işte budur. — Bu «Vâzı'-ı irtişâ» öldüğü zaman kaydedilen terekesi bilhassa Vezâret-i-uzmâ makamında temin etmiş olduğu efsânevî servet hakkında küçük bir fikir verebilecek mahiyettedir : Fakat bütün bu servetin irtikâb ve irtişa mahsûlü olduğuna hükmetmemek de doğru değildir; krallarla imparatorlardan bile res-

men ve hattâ muahede mucibince şahsî haraç alan ve Kanunî devrinde yıllarca Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan bir devlet adamı için bu servetin mühim bir kısmını tabiî görmek zarurîdir; Rüstem Paşa'nın «muhallefât»ından en mühimleri şunlardır :
8000 yazma Kur'an. — 130 murassâ Kur'an. — 5000 yazma kitap. — 170 köle. — 2900 at. — 1160 deve. — 80,000 tülbent. — 780,000 altın. — 5,000 hil'at. — 1,100 altın üsküf. — 2009 yük keçe. — 2000 zırh. — 600 gümüş eğer. — 500 murassâ altın eğer. — 130 çift altın üzengi, — 860 murassâ kılıç, — 1500 gümüş tulga. — 1000 gümüş şeşper. — 33 kıymetli taş. — 1000 yük gümüş külçesi. — Anadolu ve Rumeli'de 1000 çiftlik, 476 değirmen vesaire...)
Bu liste, Rüstem Paşa terekesinin ancak bir kısmını göstermektedir! — Hadım-Süleyman Paşa'nın yerine Kehle-i-ikbâl'in tâyini demek, Kanunî'nin temsil ettiği azamet devrinde kadın nüfûziyle rüşvet mikrobunun devlet bünyesine girmesi demektir : Dâmâd-Rüstem Paşa işte bu iki fenalığın ilk mümessilidir).

1545 = 952

10 Teşrinisâni = 5 Ramazan, Salı : Almanya ve Avusturya devletleriyle bir buçuk senelik bir mütâreke akdi.

(Karada ve denizde üstüste uğradıkları mağlûbiyetlerin altından artık harble kalkınamıyacaklarını iyice anlamış ve daha fazla zarara uğramamak için bir an evvel sulh akdinden başka çare kalmadığını tamamiyle takdir etmiş olan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint'le küçük kardeşi kral Ferdinand geçen 1544 = 951 senesi Haziran = Rebî'ül-âhir ayındanberi Türklerle ilkönce bir mütâreke akdettikten sonra sulh teşebbüslerinde bulunmak üzere Budin Beylerbeyi Yahyâ-Paşâ-zâde Mehmet Paşa'ya müracaat etmişler ve evvelâ bir aylık bir mütâreke akdine muvaffak olmuşlardır. Ondan sonra Istanbul'a iki murahhas gelmiştir Bunlardan «Nicolas Sıcco» kral Ferdinand'ı ve Holândalı «Veltwick» de imparator Charles-Quint'i temsil etmiştir. — Bir müddet müzakereden sonra Edirne'de akdedilmiş olan bir buçuk senelik mütâreke ahkâmına göre son Türk fütûhâtının tâyin ettiği hudud esas ittihâz edilerek harb harekâtına nihayet verilecek, bu müddet zarfında sulh şartları tesbit edilip bir muahede akdolunacak ve gene bu müddet zarfında Sultan Süleyman'a senede on bin altın, Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya üç bin ve diger vüzerâya da biner altın haraç verilecektir : Tabiî bu vaziyette Almanya ile Avusturya mütâreke nimetini parayla satın almak mecburiyetinde kalmışlar demektir).

1546 = 952

12 Şubat = 10 Zülhicce, Cuma: Taaz'in fethi.

(1539 = 945 vukuâtının «13 Mart» fıkrasında gördüğümüz gibi, Hadım-Süleyman Paşa'nın Hindistan seferinde Yemen'in Aden ve Zebîd havâlisi bir Osmanlı vilâyeti hâline getirilmiş ve o zaman bu yeni vilâyete Gazze sancak-beyi Mustafa Bey vali tâyin edilmiştir : Mustafa Bey'den sonra Yemen Beylerbeyliğine tâyin edilen ve Yavuz devrindeki Şarkî-Anadolu fütûhâtiyle meşhur Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın kardeşi olan Üveys Paşa, Yemen imâmı Şerefüddin'le oğlu Mutahhar arasındaki ihtilâftan istifade ederek vilâyet arâzisini genişletmiş ve nihayet işte bu gün Taaz'e girmiştir Aşağıda 1547 = 954 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına da bakınız).

1546 = 953

4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Barbaros'un ölümü.

(Bu millî matemin 6 Cumâda-l-ûlâ = 5 Temmuz Pazartesi gününe tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır. — Takriben 80 yaşlarında bulunan şanlı

kahramanımızın soğuk algınlığından hastalanarak irtihâl ettiği hakkında bir rivayet vardır: Türk tarihinin en büyük mefâhirinden biri ve dünya denizcilik tarihinin en büyük ve en mümtâz şahsiyeti olan bu mubârek ve şanlı ihtiyarın doğum tarihi, ailesi ve menşei gibi meseleler için 1466 — 1467 = 871 vukuâtına, Yavuz devrinde Osmanlı devletiyle ilk münâsebeti için 1518 = 924 vukuâtının «25 Temmuz» fıkrasına, gene Yavuz devrinde Osmanlı hâkimiyyetini kabulü için 1519 = 925 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına, Kanunî Sultan Süleyman'ın Andrea Doria'ya karşı Barbaros'dan istifadeye karar vermesi için 1532 = 939 vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına, Barbaros'un Istanbul'a gelişi için 1533 = 940 vukuâtının «27 Kânunuevvel» fıkrasına, ilk defa olarak Kanunî'nin huzuruna kabulü için gene o sene vukuâtının «28 Kânunuevvel» fıkrasına, Kapdan-ı-Deryâ makamına tâyini için 1534 = 940 vukuâtının «6 Nisan» fıkrasına, Tunus seferine hareketi için 1534 = 941 vukuâtının «1 Ağustos» fıkrasına, Tunus fethi için gene o sene vukuâtının «22 Ağustos» fıkrasına, Charles-Quint'in Barbaros'a karşı ilk Afrika seferine hareketi için 1535 = 941 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına, Tunus'un sukutu için 1535 = 942 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına, Barbaros'un birinci İtalya seferi için 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisânî» fıkrasına, ikinci İtalya seferi için 1537 = 943 vukuâtının «11 Mayıs» fıkrasına, Korfu seferi için 1537 = 944 vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına, ilk Adalar fütûhâtı için gene ayni senenin «Eylül - Teşrinisânî» fıkrasına, ikinci Adalar fütûhâtı için 1538 = 945 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına, Girit akını için gene o sene vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına, Preveze önlerinde Andrea Doria ile karşılaşması için gene ayni senenin «25 Eylül» fıkrasına, Preveze'de ilk muvaffakıyeti için gene ayni sene vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına, Preveze zaferi için gene o senenin «28 Eylül» fıkrasına, Castelnuovo kalesinin istirdâdı için 1539 = 946 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına, Charles-Quint'in Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferinde Cezâyir sahillerine yaptığı ihraç hareketi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Teşrinievvel» fıkrasına, Cezâyir zaferi için gene o sene vukuâtının «23//24 Teşrinievvel» fıkrasına, Barbaros'un Nis seferine hareketi için 1543 = 950 vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına, bu seferde İtalya sahillerindeki faaliyeti için ayni sene vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına, Marsilya'ya muvâsalatı için gene o senenin «20 Temmuz» fıkrasına, Marsilya'da karaya çıkması için ayni sene vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına Marsilya'dan Toulon'a hareketi için gene o senenin «5 Ağustos» fıkrasına ve nihayet Nis fethi için de ayni sene vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Şanlı adı Türk ırkına şeref veren Barbaros milletinin vicdanıyle tarihinde daima bir bayrak kudsiyetiyle yaşayacaktır. — Barbaros'un yerine Kapdan-ı-Deryâ olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın hüviyyet ve şahsiyyeti için 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına bakınız. — Barbaros'un Beşiktaş sâhilindeki türbesi asırlarca Türk donanmasının hareket merkezi olmuştur).

4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Şehzâde Murad'ın doğumu.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra Selîm-i Sânî = İkinci Selim» ismiyle tahta çıkan Saruhan = Mağnisa valisi şehzâde Selim'in oğlu olan bu şehzâde Murad, 1574 = 982 tarihinde babasının vefatı üzerine padişah olan «Murâd-ı Sâlis = Üçüncü Murad» dır Yahudi dönmesi olan anasının ismi «Nûr-Bânû»dur. — Bu şehzâdenin doğumu Barbaros'un öldüğü güne tesadüf etmiştir. — Aşağıda 1561 = 968 vukuâtının «18 Mart» fıkrasına da bakınız).

14 Kânunuevvel = 20 Şevvâl, Salı: Almanya ve Avusturya murahhası Veltwick'in Edirne'de huzura kabulü.

(Yukarda 1545 = 952 vukuâtının «10 Teşrinisânî» fıkrasında gördüğümüz bir buçuk senelik mütâreke ahkâmı mucibince sulh akdine memur olan ve hem Charles-Quint'i, hem kral Ferdinand'ı temsil eden Holandalı Veltwick ilkönce Istanbul'a gelmişse de Sultan Süleyman'ın Edirne'ye hareketi üzerine o da oraya gitmek mecburiyetinde kalmış ve huzura kabulü için bir buçuk ay kadar bekledikten sonra ancak bu gün kabul edilmiştir. — Bu merâsim esnâsında düşman

elçisi Kanunî'ye imparatorla kralın altın ve gümüş vazolardan mürekkep kıymetli hediyelerini takdim ettikten sonra bir nutuk irâd edip sulh akdine müsâade buyurulmasını istirhâm etmiş, bu hususta bir de arîza takdim edip Sultan Süleyman'dan bir muvâfakat cevabı ümid etmişse de Padişah kendisinden arazi meselelerine ait Türk metâlibinin kabul edilip edilmediğini sormuş, elçi bu cihetin vezirlerle müzakeresine müsâade buyurulmasını rica etmiş ve Sultan Süleyman da yalnız:

— Peki!

demekle iktifa etmiştir. İşte bu cevab üzerine huzurdan çıkan elçi artık hükûmetle müzakere imkânını temine muvaffak olmuştur).

1547 = 954

13 Haziran = 24 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Almanya ve Avusturya ile akdedilen sulh muahedesi mucibince bu iki devletin haraca bağlanması.

(1546 = 953 senesi 14 Kânunuevvel = 20 Şevvâl Salı gününden bu güne kadar tam yedi ay süren uzun ve çetin bir müzakereden sonra Almanya ve Avusturya ile nihayet sulh esaslarının tesbiti kabil olabilmiştir : Feridun Bey Münşeât'ında Kanunî'nin bu sulh ahkâmını kral Ferdinand'a bildiren bir Nâme-i-Hümâyunu vardır; Hicretin 954 senesi Şa'bân ayının 23 üncü Cumartesi günü yazılmış olan bu vesikada Milâdî tarih «Bin beş yüz kırk beş» gösterilmişse de bunun muahhar bir zühûl olması lâzımgelir : Çünkü Hicretin 954 senesi Milâdın 1545 tarihine değil, 1547 senesine müsâdiftir ve zaten bu sulh işte o tarihte akdedilmiştir; Garp menbâlarında muahedenin akdi bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihe müsâdif gösterilir; yalnız imzâ ve tasdik günleri daha sonradır : İmzâ tarihi için aşağıda «19 Haziran» fıkrasına, Charles-Quint tarafından tasdiki için «1 Ağustos» fıkrasına ve sulh şartlarıyla Kanunî tarafından tasdiki için de «8 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bu muahedenin müzakeresi esnâsında Fransızlar çok çirkin ve gülünç bir rol oynamışlardır : O sırada Istanbul'da Fransa kralı Birinci François'nın «Gabriel d'Aramon» isminde bir elçisi vardır; Barbaros'un 1543 = 950 Nis seferinden sonra Birinci François can ve kan düşmanı olan Charles-Quint'le Türkler aleyhine 18 Eylül 1544 tarihinde meşhur «Crespy» sulhünü akdetmiş olduğu halde iki yüzlü bir siyaset tâkib ederek Istanbul'a böyle bir elçi göndermiş ve hattâ Türkiye'den bir kaç yüz bin altınlık bir istikraz akdetmek teşebbüsüne bile girişmiştir! Fakat Fransa kralının ne mal olduğu lüzumundan fazla anlaşılmış olduğu için bu mürâcaati reddedilmiştir. Almanya ve Avusturya murahhası Veltwick'in sulh müzakereleri işte bu sıralara tesadüf etmektedir; Fransa elçisi «Gabriel d'Aramon» malî sahadaki muvaffakıyetsizliğini siyasî bir muvaffakıyetle telâfi etmek istediği için, Fransa'yı çok müşkil vaziyetlere sokabilecek bir Türk Alman sulhüne mâni olmak maksadiyle çok hararetli bir faaliyet sarfına başlamıştır! Fakat bu meselenin bir de gülünç tarafı vardır Alman murahhası Veltwick Türkiye'ye gelirken sulh talebini tervic ettirmek için Birinci François'nın yolladığı «Jean de Montluc» isminde ikinci bir Fransız elçisiyle beraber gelmiştir! Birinci Fransız elçisi Türk Alman sulhüne muhâlif olduğu halde ikinci Fransız elçisi bilâkis tarafdardır : Onun için bu ikinci elçinin yapmıya çalıştığını birinci elçi bozmıya çalışmış, iki Fransız sefiri birbiriyle darılmış ve bu gülünç adamların o tuhaf vaziyetleri Osmanlı vüzerâsını hem eğlendirmiş, hem tiksindirmiştir! İş bu şekli alınca «d'Aramon» derhal Fransa'ya dönmüş ve o sırada Birinci François ile Charles-Quint'in araları yeniden bozulmıya başladığı için tekrar Türkiye'ye gelip Türk-Alman müzakerelerini bozmak üzere elinden geldiği kadar çalışıp çabalamışsa da tabiî artık ehemmiyet veren olmamıştır).

19 Haziran = 1 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Türk Alman sulh muahedesinin imzâsı.

(Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos/Charles-Quint'le Avus-

turya hükümdarı kral Ferdinand'dan başka Papalık makamiyle Fransa krallığına ve Venedik cumhuriyetine de teşmil edilen bu muahedenin esasları yukarıki fıkrada gördüğümüz 13 Haziran = 24 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü iki taraf murahhasları arasında tamamiyle takarrür ettikten sonra bu gün de imzâ merâsimi olmuştur : Tasdik muâmeleleriyle sulh şartları için aşağıda «1 Ağustos» ve «8 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız).

1 Ağustos = 14 Cumâdal-lâhire, Pazartesi: Sulh muahedesinin Charles-Quint tarafından tasdiki.

(Bundan evvelki iki fıkrada akdiyle imzâsını gördüğümüz Türk-Alman muahedesinin imzâ tarihinden itibaren üç ay içinde Almanya ve Avusturya hükümdarları tarafından tasdikı şart ittihâz edilmiş olduğu için, derhal Almanya'ya gönderilen muahede sureti işte bu tarihte imparator tarafından Augsburg şehrinde tasdik edilmiştir Bu suretle tasdik muâmelesi imzâ tarihinden 1 ay 11 gün sonra olmuş demektir. — Üç ay mühletle mukayyed olmıyan Kanunî'nin tasdiknâmesiyle sulh şartları için aşağıda «8 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

23 Ağustos = 7 Receb, Salı: San'â'nın fethi.

(Yemen'in merkezi olan San'â kalesini Özdemir Paşa fethetmiştir : Meşhur Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın babası olan bu kumandanın Mısır Çerkeslerinden olduğu rivayet edilir; Dağıstanlı olduğu hakkında da bir rivayet vardır. 1539 = 945 tarihindeki Hindistan seferiyle meşhur olan Hadım-Süleyman Paşa'nın maiyyetinde şecâatiyle kendini gösteren Özdemir Paşa ilkönce Mısır'da ve ondan sonra da Yemen'de muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra Yemen Beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. Özdemir Paşa Yemen ve Habeş fütûhâtiyle meşhurdur ve bu fütûhâtın en mühimmi de Osmanlı menbâlarında «Mutahhar-Leng» denilen Yemen imâmı «Mutahhar ibnü Şerefiddin»in elinde bulunan San'â kalesini bu senenin 17 Ağustos = 1 Receb Çarşanba gününden bu güne kadar altı gün muhâsara ettikten sonra yedinci gün fethine muvaffak olmasıdır : Bu suretle Yemen kıt'asının mühim bir kısmı bir Osmanlı eyâleti hâline gelmiş demektir. — Yukarda 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve aşağıda 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkralarına da bakınız. — Özdemir Paşa 1554 = 962 Kânunuevvel = Muharrem'ine kadar Yemen'de kaldıktan sonra istifâ edip İstanbul'a gitmiş ve ondan sonra Habeşistan'da da bir eyâlet teşkil edecek kadar arâzi fethettiği için, yeni teşkil edilen Habeş Beylerbeyliğine tâyin edilmiştir : Vefatı 969 = 1561 — 1562 tarihindedir).

8 Teşrinievvel = 23 Şa'bân, Cumartesi : Kanunî Sultan Süleyman'ın Almanya ve Avusturya ile akdedilen Sulh muahedesini tasdik etmesi.

(Feridun Bey «Münşeât»ında bir sureti bulunan bu tasdiknâmenin tarihi için yukarda bu sene vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına bakınız. — Gerek Kanunî'nin bu tasdiknâmesine, gerek Garp menbâlarının şerâit hakkındaki izâhâtına göre Osmanlı - Habsburg sulhünün esasları şöyle sıralanabilir :

1 — Macaristan'da Türkler tarafından son zamanlara kadar fethedilen yerler Türk idaresinde kalacaktır;

2 — Almanya, Avusturya ve onlarla müttefik ve dost devletler Türkiye'ye karşı «yaşdan ve kurudan», yâni karadan ve denizden hiçbir bahâneyle hiç bir taarruzda bulunmıyacaklardır;

3 — Şimalî Afrika'daki Türk arazisi de bu masûniyyetten istifade edecektir;

4 — Muahedeye mugayir olarak bu Türk topraklarına tecavuz ve taarruz edenler alâkadar devletler tarafından derhal cezalandırılacak ve ayni zamanda Türkiye'ye zarar ve ziyan verilecektir Tabiî bu madde karada çete ve denizde korsan hareketlerine aittir;

5 — Macaristan'da Türkler tarafından henüz fethedilmiş olmayıp, Avusturya işgalinde kalmış olan yerler Türkiye'nin vâris olduğu eski Macar krallığı arazi-

sinden olmak itibariyle bunların Avusturya işgalinde kalmasına mukabil Türk hazinesine her sene «otuz bin sikke» altın» haraç verilecektir;

6 — Bu haraç her sene «Mart ayının evvelinde», yâni birinci günü «Hızâne-i Âmire»ye yatırılmış olacaktır;

7 — Her iki taraf tebaası mütekabilen ticaret serbestîsini hâiz olacak ve memleket kanunlarıyla gümrük nizamlarından başka hiç bir kayde tâbi tutulmıyacaktır;

8 — Türkiye'den karşı tarafa kaçan firarîler hangi din ve cinsiyetten olurlarsa olsunlar derhal bulunup hiç bir bahâne ve mâzeret serdedilmemek şartiyle derhal iâde edileceklerdir;

9 — Almanya, Avusturya vesaireden Türkiye'ye kaçanlar hakkında Türk hükûmeti tahkikat yapıp icab eden «cezâsı ve sezâsı ne ise» tatbik edecek, fakat iâde ile mükellef olmıyacaktır;

10 — Macaristan ve Bosna sınırlarındaki haydut çeteleri Avusturyalılar tarafından tenkil edilip hudut boylarında âsâyiş iâde edilecektir;

11 — Her sene Martının başında tesviye edilecek olan otuz bin Macar altınından başka, 1545 = 952 senesi 10 Teşrinisâni = 5 Ramazan Salı günü akdedilmiş olan bir buçuk senelik mütâreke mucibince her sene Vezir-i-a'zama verilmesi takarrür etmiş olan üç bin altınla diger vüzerâya verilmesi kabul edilen biner altının da ayrıca tesviyesine devam edilecektir;

12 — Bu muahede ahkâmı Fransa krallığıyla Papalık makamına, Venedik cumhuriyetine ve mütekabilen her iki tarafla dost olan memleketlere de teşmil edilmiştir:

13 — Bu muahede beş yıl müddetle akdedilmiştir: Bu itibarla bir sulh muahedesinden ziyâde uzun müddetli bir mütâreke sayılabilir;

14 — Bu müddet zarfında Türkiye tecavuza uğramadıkça muahede esaslarına riâyet edilecektir: Tabiî bu vaziyette her hangi bir tecavuz muahede ahkâmını tamamiyle hükümsüz bırakacak demektir;

15 — Bu muahedenin Almanya ve Avusturya tarafından arzedilen istiham üzerine lûtfen verilmiş bir ihsan mahiyetinde olduğunu ve işte bundan dolayı iki taraf arasında bir «müsâvât» esasına istinâd etmediğini kral Ferdinand'dan bahsederken bilhassa tebârüz ettirmek istiyen Kanunî Sultan Süleyman bu mühim noktayı şöyle tasrih etmiştir:

«Bilfiil Engerûs vilâyetinden hıristîyan tâifesinin ellerinde olan yerler mukabelesinde her yıl Saâdetlü Dergâhıma otuz bin sikke Macar altunu kesim virmek üzere emân-ı Şerîfim taleb idüp istid'ây-ı âtıfet ve temennây-ı şefkat eyledüğü eclden kemâl-i inâyet-i Padişâhânemden kendüye ve müşârünileyh İspanya kralına beş yıla değin emân-ı Şefîfim ihsân eyleyüp...»

Bu fıkrada bahsi geçen İspanya kralından maksat Charles-Quint'dir.

16 — Charles-Quint'in Almanya imparatorluğu tasdik edilmemiş olduğu için yalnız İspanya krallığından bahsedilmekte ve hattâ:

«Romanlarun ve ana tâbi' olan yerlerün kralı olan Ferendüş kral... ve anun karındaşı vilâyet-i İspanya kralı Karlo...»

gibi pek kuru ve soğuk ifadelerle istihfaf edilmektedir! Bunlardan birincisi «Romalılar kralı» ünvânını hâiz olan kral Ferdinand ve ikincisi de «anun karındaşı» diye istihfaf edilen ve bütün sıfatı «viâyet-i İspanya kralı» olmaktan ibâret gösterilen Charles-Quint'dir: Almanya, İspanya, Holânda, Napoli ve diger bir takım Avrupa memleketleriyle Amerika'daki İspanyol müstemlekelerine hükmeden Charles-Quint'in siyasî vaziyeti için 1525 = 932 vukuâtının «6 Kânunuevvel» fıkrasına ve Osmanlı devletinin Almanya imparatorluğunu tasdik etmekten imtinâı için de 1530 = 937 vukuâtının «25 Teşrinievvel», «9 Teşrinisâni» ve «19 Teşrinisâni» fıkralarıyla 1532 = 938 vukuâtının «13 Haziran» ve «5 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bu sefer akdedilen sulh muahedesinde Charles-Quint'e yalnız «İspanya kralı» denilmesi işte bundan dolayıdır. — Türkiye'yi bütün Avrupa devletleriyle sulh hâline sokup Garp cephelerindeki kara ve deniz mücadelelerine bir müddet için fâsıla vermiş olan bu muahededen Osmanlı imparatorluğunun başlıca istifâdesi Şark'a dönmek ve bilhassa Şarkî-

Anadolu'yu tehdid eden Safavîlerin idaresindeki İran'a karşı hareket edebilmek imkânını temin etmiş olmasında gösterilebilir; bu vesikanın ikinci bir hususiyeti de Almanya ve İspanya ile Avusturya gibi en mühim Avrupa devletlerini tıpkı Fransa gibi Türk hegemonyası altına sokmuş olmasıdır : Türkiye artık hem Avrupaya, hem dünya siyasetine hâkim olan en muazzam devlet demektir).

İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Elkas-Mirzâ'nın Türkiye'ye ilticası.

(Elkas-Mirzâ Şirvan valiliğindeyken saltanat sevdâsına kapıldığı için kardeşinin tazyikinden kaçarak veziri Seyyid Azîzullâh ve diger bir takım adamlarıyla beraber Kıpçak ve Kırım'a geçip Kefe'den gemiyle Istanbul'a gelmiş ve o sırada Edirne'de bulunan Kanunî Sultan Süleyman bu Safavî prensinin bir sarayda misâfir edilip her türlü levâzımının teminini ve kendisi Istanbul'a gelinceye kadar hürmet ve riâyette kusur edilmemesini emretmiştir. Elkas-Mirzâ'nın bu sene sonlarında geldiği mâlûm olmakla beraber muvâsalat günü belli değildir — Bu Safavî prensinin Şirvan valiliğine tâyini, Tahmâsb-Şâh'ın Şirvan istilâsı üzerinedir : 1534 = 941 vukuâtının «20 Ağustos» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî'nin «Irâkayn seferi» esnâsında Şirvanşâhlardan «İkinci Halil» Osmanlı imparatoruna itâat inkıyâdını arzederek İran nüfuzundan çıkmıştır: «Halil-Pâdişâh» denilen bu hükümdarın karısı Şâh-İsmail'in kızıdır; İkinci Halil öldükten sonra yerine geçen oğlu «Bürhân-ı-Ali» küçük bir çocuk olduğu için hükûmetini amcasının oğlu «Şâhrukh-Mirzâ» zaptetmiş ve Birinci Tahmâsb da işte bu vaziyetten istifade ederek Şirvan'ı işgal edip kardeşi Elkas-Mirzâ'yı buraya vali tâyin etmiştir. Bürhân-ı-Ali'nin hükûmetini istirdâd için Elkas-Mirzâ'ya karşı giriştiği muharebelerde muvaffak olamadığı rivayet edilir : İşte bundan dolayı bu Şirvan prensi babasının metbû ittihâz ettiği Kanunî Sultan Süleyman'a iltica etmek üzere Istanbul'a gelmiştir; nihayet Elkas da Istanbul'a gelince iki düşman ayni yerde mülteci sıfatiyle karşılaşmış demektir! Bunların her ikisi de İran şâhı Tahmâsb'ın düşmanı olmak itibariyle nihayet menfaat birliğinden dolayı artık eski rekabetlerini unutmuşlar ve Türk şevket ve kudretinden müştereken istifade yolunda birleşmişlerdir Aşağıda görüleceği gibi, Kanunî bir müddet sonra açtığı İran seferinde bunların ikisini de önden sevketmiştir. — Elkas-Mirzâ'nın Istanbul'a ilticasından bir müddet sonra Sultan Süleyman Edirne'den Istanbul'a gelmiştir : Büyük Türk padişahının payıtahtına giriş alayını seyretmek istiyen Elkas-Mirzâ'nın güzergâhta hazırlanan münâsip bir yere oturtulduğu rivayet edilir; Kanunî devrindeki Osmanlı ihtişâmından gözleri kamaşan İran prensinin altınlar ve elmaslar içinde geçen her Türk kumandanını Padişah zannederek yaptığı hareketleri Peçevî şöyle anlatır :

«Her geçüp giden üzengi ağasın, meselâ Arabacı ve Topçu ağalarını âyîn-i Osmânî üzre neferâtiyle zîb-ü-ziynet ile gördükde

— Padişah bu mudur?

diyü ayağa kalkıp ta'zîm ve tekrîm iderek inhinâ ile selâmlayup sonra ki Yeniçeri-ağası ve Mîr-âhûrlar ve der-akab Vüzerâ-i-zâm manzûru oldu: Dehşet ve hayreti bir mertebeye irişdi ki Saâdetlü Pâdişâh-ı âlempenâh Hazretleri devletle güzer ittiklerinde mebhût-u-ya'kıl olmuşdu».

Yukarıki fıkrada gördüğümüz sulhün akdinden itibaren Garp cephesinden emin olduğu için artık Şark cephesiyle meşgul olmak istiyen Kanunî'nin Elkas-Mirzâ'ya çok ehemmiyet verip iltifat gösterdiği, Istanbul'a muvâsalatından bir iki gün sonra sarayda bir ziyafet verdiği ve vezirlerine de ayrıca muhteşem ziyâfetler verdirdiği rivayet edilir; bilhassa Padişahla karısı Hurrem-Sultan'ın Safavî prensine verdikleri şâhâne hediyeler Osmanlı menbâlarında uzun uzadıya izah edilmektedir : Kanunî'nin saraydaki ziyâfetinden bir gün sonra gönderdiği hediyeler içinde keselerle altın ve gümüş paralar, altın ve gümüş takımlar, «gözler görmedik yadigârlar», «boğça boğça zer-endûd hil'atler», kıymetli kumaşlar,

nâdîde kürkler, altın ve murassâ eğerler, üzengiler, kılıçlar ve sair silâhlar, köleler, câriyeler, atlar ve esterler sayılır! Hurrem-Sultan'ın hediyeleri de kendi eliyle dikilmiş ipekli gömlekler, sırmalı elbiseler, yataklar, döşemeler, yastıklar, altın işlemeli yorganlar ve çarşaflar şeklinde sıralandıktan sonra bunların o zamanki parayla «on bin altunlukdan ziyâde» tuttuğundan bahsedilmektedir; hattâ Padişahın emriyle vüzerâ ve diger devlet erkânı da hediye vermekte birbiriyle yarışır gibi davranmışlardır! Fakat İran prensinin şiiliğinden dolayı bu ifrâtı fazla gören halkın sünnîlik hissiyle dedikoduya başladıklarından da bahsedilir:

— Bu kadar masârif-i bîhûde neden icâb ider? Bu hod ehl-i Sünnete rağbete gelmedi, belki başın tahlîse geldi; maa-hâzâ hamîr-i mâye-i rafd-u-ilhâddur: Ehl-i İslâm içre vücûdu zarar-ı mahzdur!

şeklindeki dedikodular Sultan Süleyman'a aksedince:

— Nâmûs-i saltanata düşeni biz ittük Bir hiyânet iderse cezâsın dahî Cenâb-ı Bârî-Teâlâ'ya havâle ittük!

demiş olduğu hakkında bir rivayet vardır: Fakat buna mukabil Elkas-Mirzâ'nın mezhep değiştirip Sünnî olduğu ve hattâ aşağıda görülecek İran seferinde Kerbelâ'ya gittiği zaman tekrar eski mezhebine döndüğü için Kanunî'nin gözünden düşmüş olduğu da rivayet edilir. — Osmanlı menbâlarında Elkas-Mirzâ'nın Sultan Süleyman'la daha ilk mülâkatından itibaren Padişahı İran seferine teşvik etmiş olduğu, böyle bir sefer açıldığı takdirde Tahmâsb'a karşı isyâna âmâde bulunan Safavî Beylerinin derhal iltihak edeceklerinden bahsettiği ve Kanunî'nin işte bundan dolayı Şark seferine karar verdiği söylenirse de, Garp sulhünü akdeden Sultan Süleyman'ın esasen Şark'a teveccüh etmek niyetinde bulunduğundan da bahseden menbâlar vardır: Hattâ Elkas-Mirzâ'nın ilticasından evvel elde edilmiş ve kendisine İran tahtı va'dedilmiş olduğu hakkında bile bir rivayete tesadüf edilmektedir; tabiî bundan maksat İran şiiliğini yıkmak ve bu komşu memlekette sünnîliği canlandırarak Şark tehlikesini ortadan kaldırmaktır).

1548 = 955

29 Mart = 18 Safer, Perşenbe: On birinci «Sefer-i-Hümâyûn» · İkinci İran seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Kanunî'nin «Irâkayn seferi» ismiyle meşhur olan ilk İran seferine hareketi için 1534 = 940 vukuâtının «11 Haziran» fıkrasına bakınız. O ilk seferden 1536= 942 senesinin 8 Kânunusâni = 14 Receb Cumartesi günü dönmüş olan büyük padişah o zamandanberi geçen 12 seneyi hep Garp cephelerinde geçirmiş ve nihayet ancak bu gün ikinci İran seferine çıkabilmek imkânını bulmuştur Bu ikinci seferin en mühim sebebi, Türkiye'nin Avrupa'da meşgul olmasından istifade eden Safavîlerin Şarkî-Anadolu'ya yeniden hulûl edip başta Van kalesi olmak üzere bâzı yerleri işgal ettikten başka Şiiliğin Anadolu içerilerinde intişarını temin edecek bir propaganda faaliyetinden geri durmamış olmalarıdır; Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Elkas-Mirzâ'nın yukarıki fıkrada gördüğümüz ilticası, esasen mukarrer olan bu büyük seferin belki ancak tâcilinde âmil olabilmiştir: Her halde Elkas'dan istifade edilmek istenildiği ve hattâ edilmiş olduğu muhakkaktır; fakat böyle bir seferin sırf o fırsattan istifade için açılmış olduğunu zannetmek doğru değildir: hattâ bilhassa Garp menbâlarında ehemmiyetle kaydedilen bir rivayete göre bu İran seferinin en mühim âmillerinden biri de Kanunî'nin sevgili karısı Hurrem-Sultan'dır! Sultan Süleyman'ın yaşı ilerledikçe bu kadının da nüfuzu artmış olduğundan bahsedilir: Bilhassa bu sıralarda Kanunî'ye tamamiyle hâkim olan Hurrem-Sultan'ın böyle bir sefer açtırmaktan maksadı saltanat verâsetini kendi istediği gibi halletmek fikriyle alâkadardır. Verâset meselesi bilhassa veliahd şehzâde Mehmed'in bundan beş sene kadar evvel vefatı üzerine alevlenmiye başlamıştır: 1543 = 950 vukuâtının

«5/6 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Sultan Süleyman'ın şimdi artık Mustafa, Selim, Bâyezid ve Cihangir isimlerinde dört oğlu kalmıştır: Kanunî'nin bunlardan en büyük oğlu olan Amasya valisi Mustafa'ya mütemâyil olduğu rivayet edilir; fakat şehzâde Mustafa Hurrem-Sultan'dan olmuş değildir; onun için Hurrem kendi oğullarından Bâyezid'in veliahd olmasını temine çalışmakta ve bu hususta kızı Mihrimâh-Sultan da kendisine yardım etmektedir Mihrimâh-Sultan «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın haremi olduğu için Paşa da karısı ve kaynanasıyla beraber Karaman valisi Bâyezid'e tarafdar kesilmiştir! Bununla beraber bir rivayete göre de Hurrem-Sultan gene kendi oğullarından olan şehzâde Selim'e tarafdardır ve hattâ İran seferinin açılmasını Selim'in saltanat kaymakamlığında bulunabilmesi için istemiş olduğundan bile bahsedilir; ikinci bir sebeb olarak da Kehle-i-ikbâl'in zaferler kazanarak mevkiini tahkim etmesine yol açmak istediği hakkında da bir rivayet vardır; Elkas-Mirzâ'ya gösterilen ikram ve iltifatta her halde bütün bunların tesiri olmak lâzımgelir. — Kanunî ordu başında hareketinden evvel İstanbul'da mülteci bulunan Şirvan ve İran prenslerini birer mıkdar kuvvetle önden yola çıkarmıştır: Fakat bunların ikisi beraber gitmiş değildir; Şirvan prensi Bürhân-i-Ali'nin kendi tahtını zaptetmek vazifesiyle ve Karadeniz tarikiyle gönderildiği rivayet edilir; karadan giden İran prensinin Padişahtan kaç gün evvel hareket ettiği kat'î surette mâlûm olmamakla beraber iki üç gün evvel yola çıktığı anlaşılmaktadır; hattâ bir rivayete göre bu 18 Safer = 29 Mart Perşenbe günü Elkas-Mirzâ hareket etmiş ve ondan iki gün sonra 20 Safer = 31 Mart Cumartesi günü de Sultan Süleyman yola çıkmıştır: Fakat bu ikinci rivayet daha zayıftır. — Bâzı Garp menbâlarında Elkas-Mirzâ'nın 25 Nisan = 16 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü ve Kanunî'nin de ondan üç gün sonra 28 Nisan = 19 Rebî'ül-evvel Cumartesi günü hareket etmiş olduğu hakkında bir takım rivayetler varsa da bunlar Osmanlı tarihlerinde umumiyetle kabul edilen günlere uymamaktadır ve hattâ iki rivayet arasında bir ay kadar bir fark vardır: Bu fark, Kanunî'nin bu seferi tâcil etmiş olduğu hakkındaki rivayete de münâfidir; meselâ Lûtfi Paşa bu isti'câli şöyle anlatır:

«Rûm şâhı Sultan Süleyman henüz sefer vakti olmadın Rumillü ve Anadollu beylerine ve sipâhilerine hükm ile âdemler gönderüp ale-t-ta'cîl bana yetişesiz benüm mühim seferüm vardur diyüp ve kendüsü dahî henüz bahar olmadın İslâmbol'dan deryâdan ubûr idüp...»

Paşa'nın burada «deryâdan ubûr» dediği Padişahın İstanbul'dan Üsküdar yakasına geçişidir. İşte bu gibi sarâhatlerden anlaşıldığına göre ecnebi menbâlarının bâzılarında tesadüf edilen Nisan rivayeti doğru değildir).

10 Nisan = 1 Rebî'ül-evvel, Salı: Kanunî'nin Seyyid-Gazi konağına muvâsalatı.

(2 Rebî'ül-evvel = 11 Nisan Çarşanba tarihi de rivayet edilir. — Mağnisa valisi şehzâde Selim işte bu konakta babasının ordugâhına gelmiş ve sefer esnasında «Rumeli muhâfazasına» memur olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bu vazife saltanat kaymakamlığı demektir: Yukarıki fıkraya da bakınız. Şehzâde Selim'in Edirne'yi merkez ittihâz etmek emrini almış olduğu da rivayet edilir).

19 Nisan = 10 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Sultan Süleyman'ın akşehir konağına muvâsalatı.

(Konya'dan gelen Karaman valisi şehzâde Bâyezid babasını burada karşılamış ve bir kaç gün teşyi ettikten sonra vilâyet merkezine dönmüştür. — Sultan Süleyman Sıvas'a geldiği zaman da Amasya valisi olan büyük şehzâde Sultan Mustafa gelmiş ve o da bir kaç gün babasına refakat ettikten sonra geri dönmüşse de tarihi belli değildir).

10 Temmuz = 3 Cumâda-l-âhire, Salı: Kanunî'nin Âdilcevaz'a muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın buradan Erzurum Beylerbeyi Ulama Paşa ile Karaman Beylerbeyi Pîri Paşa'yı Safavîlerin işgalinde bulunan Van kalesi üzerine sevkettiği rivayet edilir Ulama Paşa son zamanlara kadar Bosna Beylerbeyi olduğu halde, İran seferinin takarrürü üzerine Erzurum Beylerbeyliğine nakledilmiş ve hattâ bir rivayete göre de bu vazifeye ilâveten Elkas-Mirzâ'nın Lalalığına tâyin edilerek onunla beraber Padişahtan bir iki gün evvel yola çıkarılmıştır; bu vaziyete göre Kanunî'nin ordusuna sonradan iltihak etmiş demektir. Ulama Paşa'nın Erzurum Beylerbeyliğine tâyini, kendisinin evvelce Azerbaycan valiliğinde bulunmuş ve burada mühim roller oynamış olmasıyla izah edilir. — Bu iki Paşa'nın Van'a karşı hareketi bâzı menbâlara göre çok müstahkem olan bu kalenin muhasara ve fethinden ziyâde yollarının tutulması ve ablukası içindir).

21 Temmuz = 14 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Hoy şehrine muvâsalatı.

(İlkönce Van kalesine yürüyüp orayı istirdâd ettikten sonra şarkî-Anadolu'yu Safavîlerden temizlemek istiyen Sultan Süleyman'ın bu kararından şimdilik vazgeçip İran üzerine hareket etmesi Elkas-Mirzâ'nın tesiriyle izah edilir: İran tahtını zaptetmek istiyen Elkas'ın Tebriz'de iclâs edilmesine bile karar verilmiş olduğu hakkında bir rivayet vardır; tabiî bu vaziyette Elkas Osmanlı hâkimiyyeti altında Zapolya'nın vaktiyle Macaristan'da oynadığı rolü oynıyacak demektir: Kanunî'nin Hoy üzerinden Tebriz'e yürümesi işte bundan dolayıdır; fazla olarak bu sırada Birinci Tahmâsb'ın da Tebriz'de bulunduğu hakkında bir takım haberler alınmıştır: Vaktiyle «Irâkayn» seferinde Safavî ordusuyla karşılaşmıya muvaffak olamıyan Kanunî'nin şimdi bu vaziyetten istifade etmek istemesi de pek tabiîdir).

27 Temmuz = 20 Cumâda-l-âhire, Cuma : Sultan Süleyman'ın Şenb-i-Gazân'a muvâsalatı ve Tebriz'in işgali.

(Tebriz civarında bulunan «Şenb-i-Gazân» mevkii için 1534 = 941 vukuâtının «13 Temmuz» fıkrasına bakınız. Şehir derhal işgal edilmiştir: Bu suretle Kanunî Sultan Süleyman dördüncü defa olarak Tebriz'e geliyor demektir; bundan evvelki üç defası «Irâkayn» seferindedir: 1534 = 941 vukuâtının «28 Eylül» fıkrasıyla 1535=942 vukuâtının «3 Temmuz», «20 ve 28 Ağustos» fıkralarına bakınız. Bu sefer Padişah'n şehre asker gönderip işgal ettirmekle beraber kendisinin ordugâhta kaldığı ve ancak bir iki defa gündüzleri Tebriz'e girdiği hakkında bir rivayet vardır. — Şehirde öyle bir inzibat tesis edilmiştir ki, Osmanlı menbâlarının tasvirlerine göre hiç kimsenin bir yumurtası bile kırılmamış ve hiç bir kocakarı tavuklarının gasbından dolayı feryâd etmemiştir! — Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Kanunî'nin ilk fikri Tebriz'i işgal edince Elkas-Mirzâ'yı İran tahtına çıkarmaktır; fakat sonradan vazgeçtiği için bu karar tatbik edilmemiştir; bunun sebebini Peçevî şöyle anlatır:

«Elkas'ın hilkatinde ol lûtfa liyâkat olmadığından gayri mukaddemâ Şirvan'da vali iken envâ'-ı teaddîsinden fukarâ ve ağniyâsı câna yetmişler : Hâliyâ dahî Tebriz ahâlisine teklif-i mâl ile nice fakire azâb ve işkenceler itmişler ve dâimâ erâzil-nişîn ve erâzil-perest ve kendi zîr-i destinde olan merede ve evbâş zaptında süst-ü-bâzû-şikest olduğu ma'lûm-i Hümâyûn-i pâdişâhî olmağla ol dâiyeden ferâgat buyurdular».

Celâlzâde'nin rivayeti de böyledir; fakat Müneccim-başı'nın izahı başka türlüdür : «Murâd-ı Hümâyunları Elkas-Mirzâ'yı Acem tahtına iclâs etmek idi; lâkin mumâileyh mukaddemâ

— Bilcümle Acem ümerâsı Tahmâsb'dan münhariflerdir: Ol tarafa hareket buyurulsa cümle gelüp itâat iderlerdi!
diyü kelimât etmiş idi; bu vakitde kizbi zuhûr edip anlar itâat etmek değil, Âzerbaycan'a vusûl esnasında Elkas'ın yanında olan Acemler dahî Tahmâsb tarafına firâr ettiler: Bu husûs ve mezhebinin bedliği sebeb-i fesh-i azîmet olup...».
Bununla beraber bu sırada Elkas-Mirzâ'nın henüz gözden düşmüş olmadığı ve hattâ sadâkatle hizmet etmekte olduğu hakkında da bir takım rivayetler vardır. Lûtfi Paşa'ya göre Kanunî'nin Tebriz'de «üç dört gün» kaldıktan sonra çekilmesi ordu hayvanlarında hastalık çıkmasından ve iâşe müşkilâtındandır:
«Rûm leşgerine âfet-i semâvî yetişüp at kırgunu olup kimsede işe yarar at kalmayup ve hem kızlık olup zâd-u-zevâde bulunmayup Tebriz'den göçüp...».
Birinci Tahmâsb bu sefer de bundan evvelki «Irâkayn» seferinde olduğu gibi Osmanlılarla bir meydan muharebesi kabul etmekten ictinâb etmiş ve yalnız bir takım akıncı kollarıyla hafif müsâdemeler yaptırmışsa da püskürtülmüştür).

1 Ağustos = 25 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Kanunî'nin Tebriz'den Van üzerine hareketi.

(Sultan Süleyman bu sefer yol değiştirmiş ve Selmas üzerinden Van'a gitmiştir. — Van kalesi bu sırada abluka altındadır Yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız).

Ağustos = Receb : Istanbul'da Şehzâde câmii inşaâtının ikmâli.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın 1543 = 950 senesi 5/6 Teşrinisâni = 7/8 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi Mağnisa'da ölüp cenâzesi Istanbul'a nakledilmiş olan en sevgili oğlu ve veliahdi şehzâde Mehmet nâmına izâfe edilen bu muhteşem câmiin inşâsı en kuvvetli rivayete göre 1544 = 951 senesi Nisan = Muharrem iptidâlarında başlamış olduğuna nazaran 4 sene 4 ayda ikmâl edilmiş demektir. Murabbâ bir plân üzerine kurulmuş olan bu güzel câmi Koca-Sinan'ın ilk büyük eseri sayılır: İkişer şerefeli minareleri çok süslüdür. Şehzâde Mehmed'in türbesi mihrab tarafındaki mezarlıktadır: Bu sekiz köşeli türbenin içindeki lâhdin üstünde ağaçtan yapılmış bir taht şekli vardır; bilhassa kubbeye kadar çıkan sarı zeminli çinileri eski Türk san'atının en zarif eserlerindendir. — Istanbul'un bu semtine «Şehzâde-başı» denilmesi işte bu türbeyle câmiden dolayıdır. — Câmi gibi türbe de Mimar Sinan'ın eseridir).

15 Ağustos = 10 Receb, Çarşanba: Kanunî'nin Van'a muvâsalatı.

(4 Receb = 9 Ağustos Perşenbe tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir. — Bu gün ordu gelir gelmez meterisler hazırlanıp muhasaraya başlandığı hakkında bir rivayet vardır Muhtelif menbâlara göre kalenin tazyiki bir hafta, dokuz gün ve yahut on gün sürmüştür. — Aşağıki fıkraya bakınız).

25 Ağustos = 20 Receb, Cumartesi: Van kalesinin teslim olması.

(13 Receb = 18 Ağustos Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir. — Dokuz gün mukavemet eden kalenin tesliminde Elkas-Mirzâ'nın âmil olduğu rivayet edilir. — Van kalesinin bundan evvelki fethi için 1534 = 941 vukuâtının «23 Haziran» fıkrasına ve sukutu için de 1535 = 942 vukuâtının «23 Eylül» fıkrasına bakınız. — Bir daha Safavîlerin eline geçmesine mâni olmak üzere Van kalesi fevkalâde tahkim edilip kuvvetli bir muhafız kıt'a konulmuş ve yeni bir Beylerbeylik merkezi ittihâz edilerek bu mühim mevkie Anadolu Defterdarı Çerkes-İskender Paşa tâyin edilmiştir. — Bu tedbirlerin ikmâlinden sonra mevsim artık ilerlemiş olduğu için Sultan Süleyman kışı geçirmek üzere Diyarbekir tarafına hareket etmiştir).

29 Eylül = 25 Şa'bân, Cumartesi : Kanunî'nin Diyarbekir'e muvâsalatı.

(Sultan Süleyman'ın Diyarbekir'e hareketinden istifade eden Şâh Tahmâsb Van fethinin intikamını almak üzere Âdilcevaz, Muş, Erciş ve Ahlat taraflarına taarruz ederek buraları yıkıp yakmış, ahaliyi kılıçtan geçirmiş ve bütün mallarını yağma etmiştir Bu haber üzerine tekrar harekete geçen Kanunî üçüncü Vezir Ahmed Paşa'yı bir mıkdar kuvvetle gönderdikten sonra kendisi de ordusunun başında ilerlemiye başlamıştır. — Bu hareket esnasında Vezir Ahmed Paşa'nın pişdar kuvvetlerine kumanda eden Çerkes-Osman Paşa Kemah civarında bir düşman fırkasını baskınla perişan etmişse de maiyyetinde pek az asker bulunduğu için biraz daha ileri gidip Safavî ordusuna taarruz imkânını bulamamıştır Bununla beraber düşman ordusunda panik çıktığı için

— Osmanlı geliyor!

diye dağılıp kaçtıkları rivayet edilir; bir rivayete göre Çerkes-Osman Paşa bu muvaffakıyetinden dolayı Haleb valiliğine tâyin edilmiştir. — Vezir Ahmed Paşa Harput civarında Kanunî'nin ordusuna iltihak edip düşman ordusunun firarını arzetmiş olduğu için Sultan Süleyman tekrar Diyarbekir'e gelmiş ve şâhın akın hareketine mukabele olmak üzere Elkas-Mirzâ'yı bir takım aşîret kuvvetleriyle İran içerilerine büyük bir akın yaparak Isfahan, Kum ve Kâşân taraflarının vurulmasına memur etmiştir Bu harekette Elkas-Mirzâ'ya muntazam asker verilmeyip Türkmen ve Kürt aşîretleri verilmiş olması Kanunî'nin kendisinden şüphelenmiye başlamış olmasıyla izah edilir. Elkas İran'a Bağdad üzerinden hareket etmiş, yollarda maiyyetine iltihak eden çapulcularla kuvveti kabarmış ve bir rivayete göre Şiîlerce mukaddes makamları ziyaret için ilkönce Kerbelâ'ya uğramıştır; burada bulunan Şiîlerin :

— Sen Şîa'dan rûgerdân olup tesennün ittiğin içün ziyâretlerine rizây-ı şerîfler yoktur!

diye türbelere girmekten men'etmeleri üzerine Elkas-Mirzâ'nın yeniden eski mezhebine döndüğü de rivayet edilir; hattâ Kanunî'nin teveccühünü işte bu yüzden kaybetmiş olduğunu bile söyliyenler varsa da bütün bunlar ihtiyatla karşılanmalıdır).

25 Teşrinisâni = 23 Şevvâl, Pazar : Kış mevsimini geçirmek için Kanunî'nin Haleb'e gelişi.

(25 Şevvâl = 27 Teşrinisâni Salı tarihi de rivayet edilirse de daha zayıftır: Belki de bu ikinci rivayet Padişahın ordugâhtan şehre girmesine aittir. — Sultan Süleyman'ın Haleb'de geçirdiği kış mevsimi içinde cereyan eden vak'alar şöyle sıralanabilir:

1 — Yukarıki fıkrada akın için İran'a sevkedildiğini gördüğümüz Elkas-Mirzâ Kermenşâh üzerinden Hemedan, Kum, Kâşân ve Isfahan'a kadar büyük bir hareket dairesi tâkip edip İran'ın en mâmur yerlerini yıkıp yakarak bir çok ganîmet ve esîr almış ve hattâ Birinci Tahmâsb ile diger kardeşi Behrâm-Mirzâ'nın aile efrâdından bâzılarını bile eline geçirmiştir: Osmanlı menbâlarında bu hareket şâhın Padişah Diyarbekir'e geldiği zaman yaptığı Şarkî-Anadolu akınına mukabele sayılır: Yukarıki fıkraya bakınız. İran'dan tekrar Bağdad'a dönen Elkas-Mirzâ'nın veziri «Azîzullâh-ı Şirvânî» ile Haleb'de bulunan Sultan Süleyman'a gönderdiği giranbahâ hediyeler işte bu akında alınan ganîmetlerdendir: bu hediyelerin en mühimleri tezhibli ve minyatürlü Şahnâme, Divan, Tarih, Hadîs vesaire kitaplarıyla murassâ silâhlar, kıymetli taşlar, tabla tabla misklerle anberler ve muhteşem kumaşlardır; bunların bir kaç katar deve ve ester yükü tuttuğundan bahsediir : Bunlara mukabil Sultan Süleyman da Elkas'a hil'atler ve hediyeler göndermiştir. — Elkas'ın yukarıki fıkrada gördüğümüz Kerbelâ ziyaretini işte bu sefer İran'dan avdetine müsâdif gösteren bir rivayet de vardır.

2 — Padişah Haleb'deyken Karaman valisi şehzâde Bâyezid'i dâvet etmiş ve

çok meraklı olduğu av partilerine onu da iştirâk ettirmiştir Kanunî'nin büyük şehzâde Mustafa'yı tercih etmesine mukabil Hurrem-Sultan'ın idare ettiği saray partisinin saltanat verâsetinde işte bu şehzâdeyi iltizâm etmekte olduğu hakkında kuvvetli bir rivayet mevcud olduğu için bu dâvetin siyasî bir mâhiyeti de olmak ihtimali vardır: Fakat bu gibi noktaların tenviri maattessüf kabil değildir. — Şehzâde Bâyezid'in vaziyeti ve rakîpleri için yukarda bu sene vukuâtının «29 Mart» fıkrasına bakınız.

3 — Sultan Süleyman bu sene Haleb'de kışlarken av için Hama'ya da gitmiş, bu seyahate şehzâde Bâyezid de iştirâk etmiş ve ondan sonra tekrar Haleb'e dönmüştür Hama'ya hareketi 6 Kânunuevvel = 5 Zülka'de Perşenbe gününe müsâdiftir.

4 — Gene bu sırada Van Beylerbeyi Çerkes-İskender Paşa İran'ın Hoy şehri üzerine bir baskın yapıp evvelce Osmanlı hizmetinde bulunduğu halde sonradan Safavîlere iltihak edip Hoy hanlığına tâyin edilmiş olan aşîret beylerinden «Dünbüllü Hacı-Han»ı mağlûb ve perişan ederek kafasını kestirip bir mızrağa taktırarak Haleb'e göndermiştir: İran şâhı bu Dünbüllü-Hacı'yı Van kalesinin istirdâdına memur etmiş olduğu için İskender Paşa'nın zaferi bu yeni vilâyet merkezini tehlikeden kurtarmış demektir; onun için Sultan Süleyman bu müjdeyi alınca çok memnun olmuş ve İskender Paşa'yı hil'atle taltif etmiştir. — Çerkes-İskender Paşa'nın Van Beylerbeyliğine tâyini için yukarda bu sene vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına bakınız.

5 — Çoruh boylarına açılan sefer de bu sırada bir çok kaleler fethiyle neticelenmiştir: Bu hareketin sebebi, daha mevsim başlarından itibaren Gürcistan Atabeğleriyle elbirliği eden Safavîlerin onlarla beraber yaptıkları taarruzlarda gösterilebilir; İranlılar Erzurum ve Kars havalisine, Atabeğler de Artvin ve Oltu taraflarına saldırmışlardır. — Bu Atabeğ/Atabek devleti Gürcistan'ın üç müstakil hükûmetinden biridir: Merkezi Ahıska olan ve «Samtskhé Atabeğliği» denilen bu Hıristiyan-Gürcü hükûmeti için 1514 = 920 vukuâtının «10 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu sırada Atabeğlik makamında «Qwarqwaré» sülâlesinden «Kaikhosro = Keyhusrev» isminde bir prens bulunmaktadır. — Osmanlı menbâlarında bu seferin sebebi evvelce Erzurum valisi İsfendiyar-oğullarından Sarhoş-Musâ Paşa'nın yaptığı bir akın hareketinden mağlûb edilip kafası kesilmiş ve bunun üzerine Diyarbekir Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın derhal yetişip Gürcüleri püskürterek Musâ Paşa'nın kesik başını geri almış olmasıyla izah edilir: Rivayete nazaran bu seneki Gürcistan seferi işte o vak'anın intikamını almak için açılmış ve Receb = Ağustos ayının başlarında Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa bâzı sancak beyleriyle beraber Çoruh boylarına sevkedilmiştir: Bu seferde fetih ve teslim suretiyle Gürcülerden alınan kaleler Bırakan, Komuka/Komik, Banak/Penek, Pertek, Samagar ve Akha kasabalarıdır; bu muvaffakıyet Sultan Süleyman'a Haleb'de arzedilmiştir).

1549 = 956

6 Haziran = 10 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Kanunî'nin Haleb'den hareketi.

(1548 = 955 senesi 25 Teşrinisâni = 23 Şevvâl Pazar günü kış mevsimini geçirmek için Haleb'e gelmiş olan Sultan Süleyman burada tam altı ay on bir gün kalmış ve bu müddet zarfında bir aralık Hama'ya da gidip gelmiştir: Şimdi sefer mevsimi olduğu için İranlılara karşı harekâtına devam etmek üzere yola çıkmıştır. — Şehzâde Bâyezid 11 Haziran = 15 Cumâda-l-ûlâ Salı günü ordu Fırat'a doğru ilerlediği sırada babasından ayrılıp valiliğinde bulunduğu Karaman'a gitmiştir).

16 Haziran = 20 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: Ordunun Fırat'dan geçişi.

(Birecik civarında gemilerle geçildiği rivayet edilir: Hareket Âmid = Diyarbekir istikametindedir).

3 Temmuz = 7 Cumâda-l-âhire, Çarşanba: Elkas Mirzâ'nın Elmalı konağındaki ordugâha dâvet edilmesi.

(Elkas'ın evvelce Sünnîliği kabul ettikten sonra İran akınında Kerbelâ'ya gittiği zaman tekrar Şiîliğe döndüğü hakkındaki rivayetler için yukarda 1548 = 955 vukuâtının «29 Eylül» ve «25 Teşrinisânî» fıkralarına bakınız. Sultan Süleyman'ın teveccühünü işte bu yüzden kaybetmiş olduğu hakkında bâzı rivayetler bulunmakla beraber, İran akınında kazanmış olduğu muvaffakıyetlerle toplamış olduğu kuvvetlere mağrur olarak Kanunî'nin emirlerini dinlemediği, kendi başına hareket etmek istediği ve bilhassa Istanbul'da va'dedilmiş olduğu halde Tebriz'de tahta çıkarılmamış olduğu için gücendiği hakkında da muhtelif rivayetlere tesadüf edilir Bütün bunlardan başka Kanunî'nin Haleb'e gelirken üçüncü vezir Sofu-Mehmet Paşa'yı Bağdad muhâfazasına göndermiş olmasını da kendisine karşı bir tedbir gibi gören Safavî prensinin büsbütün kuşkulanmış olduğu da rivayet edilir; işte bu gibi bir takım sebeblerden dolayı hayatını tehlikede gören Elkas-Mirzâ Kanunî'nin dâvetine icâbet etmekten çekinmiştir; Lûtfi Paşa bu meseleyi şöyle anlatır
«Ba'zı husûdlar Elkas'ın kethudâsına hased ve ba'zı nâ-ma'kul nesneler isnâd idüp ve Sultan Süleyman'a gamzidüp çengâle urdular. Elkas dahî bu hâli işidicek can başına sıçrayup Rûm pâdişâhı Süleyman âstânesine gelmek sadedinde iken dembeste olup durduğu yerde ne yana gideceğin bilmedi».
Bu vaziyet üzerine bir Kürt beyine ilticadan başka çare bulamıyan Elkas-Mirzâ «Kesik-Çınar» mevkiinde ordu kurmuşsa da sıtmaya tutulup yattığı sırada Kürt beyinin «Sohrâb» ismindeki kardeşi ânî bir baskınla muhâfızlarını dağıtıp kendisini esir etmis ve Tahmâsb-Şâh'a gönderip mükâfat olarak va'dettiği «ağırlığınca altın ve gümüş»ü almıştır! Birinci Tahmâsb âsi kardeşini «Kahkahâ» kalesine yollamış ve işte orada hayâtına hâtime çektirmiştir).

25 Ağustos = 1 Şa'bân, Pazar: Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Ahıska Atabeğliği üzerine sevki.

(Elmalı'da hastalanan Sultan Süleyman o civarda ve Diyarbekir'in cenubugarbîsinde bulunan «Karacadağ» yaylasına gelmiş ve burada tebdilihavâ ettiği sırada Gürcülerin geçen sene fethedilen kalelerini istirdâd için taarruza başladıklarını haber almıştır Yukarda 1548 = 955 vukuâtının «25 Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin Ahıska Atabeğliğine karşı bir sefer daha açması işte bundan dolayıdır: Bu sefere memur edilen ve o sırada ikinci veyahut üçüncü vezir olduğunda ihtilâf olan Ahmed Paşa'nın maiyyetine Erzurum, Karaman, Dulgadır ve Sıvas Beylerbeyleriyle sancak beyleri ve bir kaç bin Yeniçeri ile Yeniçeri-kethudâsı'nın da verildiği rivayet edilir. — Bir rivayete göre de Kanunî bu gün Karacadağ yaylasına gelmiş ve Ahmed Paşa da 29 Ağustos = 5 Şa'bân Perşenbe günü yola çıkmıştır Ahmed Paşa'nın emrine verilen kumandanların Erzurum'da toplanmaları emredilmiş olduğu için Paşa Karacadağ'dan oraya gitmiştir).

10 Eylül = 17 Şa'bân Salı: Vezir Ahmed Paşa'nın Erzurum'dan Ahıska Atabeğliği üzerine hareketi.

(Yukarıki fıkrada maiyyetine verildiklerini gördüğümüz kumandanlar askerleriyle beraber Erzurum'da toplanmış oldukları için, burada bütün levâzım ikmâl edildikten sonra bu gün Çoruh boylarına doğru hareket edilmiştir).

13 Eylül = 20 Şa'bân, Cuma: Ahmed Paşa ordusunun Tortum önlerine muvâsalatı.

(Çok müstahkem bir mevki olan Tortum kalesi derhal muhasara edilmiş ve

harb harekâtı başlamıştır Bu muhasara esnasında o civardaki Nihac/Nihak ve İmrahor/Emirâhur kaleleri üzerine de asker sevkedilmiş ve şiddetli bir bombardıman karşısında bunlar hemen teslim olmuşlarsa da Tortum kalesi bir kaç gün mukavemet etmiştir).

17 Eylül = 24 Şa'bân, Salı: Tortum kalesinin fethi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz muhasara tarihindenberi dört gündür mukavemet eden Tortum müdâfileri nihayet bu gün teslim olmak mecburiyetinde kalmışlardır. — Bundan sonra Ahmed Paşa ordusu gene bu havâlide en mühimleri Akçakale, Eşkesor, Kâmhıs, Penesgert, Anzav ve Pertekrek olmak üzere 40 küsur kale daha fethetmiş ve bunların 15 kadarı tahkim edilerek mütebâkisi tahrib olunmuştur. — Bu fütûhât üzerine Tortum, Akçakale, Kâmhıs ve Livana-deresi isimlerinde dört sancak teşkil edilmiş ve bunlar yeni bir vilâyet sayılmıştır).

24 Teşrinievvel = 2 Şevvâl, Perşenbe: Vezir Ahmed Paşa'nın Cülek'deki ordugâha iltihakı.

(Ahmed Paşa hil'atle taltif edilip pek çok iltifata mazhar olmuştur. — Bu sırada Sultan Süleyman'ın bulunduğu Cülek mevkii Diyarbekir civarındadır).

5 Teşrinisâni = 14 Şevvâl, Salı: Kanunî'nin Diyarbekir'den Istanbul'a hareketi.

(Padişahın bu kış mevsimini de Haleb'de geçirip ertesi bahar mevsiminde İran seferine devam etmek istediği halde Yeniçerilerin mırıldanmıya başlamalarından dolayı artık Istanbul'a avdet kararını verdiği hakkında bir rivayet vardır. — Ordu Antep'de terhis edilmiş ve ondan sonra padişah payıtahtına doğru yoluna devam etmiştir).

21 Kânunuevvel = 1 Zülhicce, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden Istanbul'a avdeti.

(Sultan Süleyman'ın bu ikinci İran seferi 1548 = 955 senesi 29 Mart = 18 Safer Perşenbe günü Istanbul'dan hareketinden bu güne kadar tam bir sene, sekiz ay, yirmi üç gün sürmüştür. — Bu sefer hakkında kral Ferdinand'a gönderilen zafernâmede 31 şehir fethedildiğinden, 14 şehir tahrib olunduğundan ve evvelce müstahkem olmıyan mevkilerden 28 kasabanın tahkîm edildiğinden bahsedilmekteyse de, her halde bunların en mühim yerler olması lâzımgelir: Çünkü yukarda bu sene vukuâtının «17 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, yalnız Ahmed Paşa'nın son Çoruh seferinde fethedilen veyahut zaptedildikten sonra lüzumsuz görüldüğü için tahrib olunan kalelerin sayısı bile kırktan fazla gösterilir. — Kanunî'nin bu seferinde elde edilen en mühim neticelerden biri de Van kalesinin Safavîlerden istirdâdı ve burasının yeni bir Beylerbeylik merkezi ittihâz edilip tahkîmi sâyesinde İranlıların Şarkî-Anadolu'daki faaliyetlerine karşı mühim bir sed kurulmuş olmasıdır).

1550 = 957

13 Haziran = 27 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Süleymânîyye câmiinin temel-atma merâsimi.

(Ay ve gün tarihleri ihtilâflıdır: Dünyanın en güzel eserlerinden biri olan bu muhteşem âbideyi hangi tarihte kurmıya başladığını şanlı mimârı Koca-Sinan bile maatteessüf kaydetmemiştir; «Tezkiret-ül-bünyân» ismindeki eserinde diger âbidelerinin bâzılarına başlama ve bitirme tarihleri göstermiş olduğu halde Süleymâniyye için yalnız:

— Bir vakt-i şerîf ve bir sâat-i saîd-ü-lâtîfde ol câmi-i münîfe temel uruldu!

demekle iktifâ etmektedir. — Bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz ettiğimiz tarihten başka muhtelif membâlarda 19 Cumâda-l-ûlâ = 5 Haziran Perşenbe, 21 Cumâda-l-ûlâ = 7 Haziran Cumartesi ve 27 Cumâda-l-âhire = 13 Temmuz Pazar günleri de rivayet edilir: Hattâ Celâl-zâde Mustafa ve Âlî gibi muâsır müelliflerin muhtelif nüshaları arasında bile rakam ihtilâflarına tesadüf edilmektedir; bu nüshalarda sene rakamı olarak 956 = 1549 tarihi bile vardır! — Temel-atma merâsiminde Sultan Süleyman'la vüzerâsı hazır bulunmuş ve ilk temel taşını meşhur Şeyh-ül-İslâm Ebu-s-Suûd Efendi koymuştur. — İnşaâtın ikmâli için 1557 = 964 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına bakınız).

1551 = 958

10 Temmuz = 6 Receb, Cuma: Avusturyalılara karşı Macaristan serdarlığına tâyin edilen Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın ordu başında Belgrad'a muvâsalatı.

(Avusturya ve Almanya ile akdedilmiş olan son sulh için 1547 = 954 vukuâtının «1 Ağustos» fıkrasına bakınız: Beş sene müddetle akdedilmiş olan bu muahede dört seneyi doldurmadan bozulmuştur; bunun sebebi Avusturya'nın daha 1549 = 956 tarihinde ve Kanunî'nin ikinci İran seferi esnasında sulhün ihlâline başlamış olmasıdır. — 1541 = 948 «Istabur seferi Macaristan'ın Osmanlı imparatorluğuna ilhakiyle neticelendiği zaman henüz bir yaşındaki Macar kralı Szigmond-Janos'un Sultan Süleyman tarafından Transylvania = Erdel prensliğine tâyin edilmiş ve küçük prense vasî olarak da babasının müşâvirlerinden Waradin piskoposu «Utyeşenoviç Martinuzzi» ile «Petroviç»in verilmiş olduğunu görmüştük O sene vukuâtının «4 Eylül» fıkrasına bakınız. Papaslığına rağmen siyasî ihtiraslariyle meşhur olan Martinuzzi Erdel'de bir türlü rahat duramamış ve ilkönce küçük prensin anası olan eski Macar kraliçesi Isabella ile nüfuz yarışına başlamış ve ahali ile zâdegân arasında iki parti teşekkülüne sebeb olmuştur: Martinuzzi'nin kraliçeye karşı cephe alması Erdel prensliğine göz dikmiş olmasıyla izah edilir! İşte böyle bir sevdâya kapılan o harîs papas nihayet bir takım siyasî entrikalar çevirmiye kalkışarak Avusturya hükümdarı Ferdinand'la gizlice muhabere ederek Transylvania'yı ona pişkeş çekmiş ve hattâ gizli bir muahede bile akdetmiştir: Bu muahede mucibince Erdel'den başka Tımışvar havâlisinden mürekkeb olan Banat arazisi de Avusturya'ya terkedecek ve buna mukabil küçük Szigmond-Janos'a kral Ferdinand tarafından Silezya'da Oppelen ve Ratibor prenslikleri tâvizât olarak verilecektir. Martinuzzi'nin bu tertibâtım artık hiç bir nüfuzu kalmamış olan kraliçeye de kabul ettirmiş olduğu rivayet edilir. İşte bu suretle bir taraftan Avusturya'da Translyvania'yı işgal edecek büyük bir ordu hazırlanırken, bir taraftan da Martinuzzi Istanbul hükûmetine sadâkat teminâtı vermiş ve hattâ büyük bir Avusturya ordusu Transylvania'ya doğru ilerlemiye başladıktan sonra bile öyle bir şey olmadığı hakkında teminât verip durmakta devam etmiştir! Alman, İspanyol ve Avusturya askerlerinden mürekkep olan bu düşman ordusu Marki «Castaldo de Piadena» isminde bir generalin kumandasında gelirken, kral Ferdinand'ın tavsiyesiyle Papalık makamı tarafmdan kardinallik pâyesi almış ve «Strigonie» başpiskoposluğuna da tâyin edilmiş olan Martinuzzi nihayet isyan bayrağını açmış ve hattâ kraliçeyi Transylvania kalelerinin Hıristiyan ordusuna müdafaasız teslimi mecburiyetinde bırakmıştır! Kraliçe İsabella'nın hakikî vaziyeti ancak işte bu sırada anladığı için derhal Istanbul'a bir elçi göndererek istimdâd ettiği rivayet edilir; bir rivayete göre de gene bu sırada kraliçe ile on bir yaşlarında bulunan oğlu Szigmond-Janos Silezya'ya nakledilmişlerdir! Bu suretle Martinuzzi ilkönce Avusturya'ya ihânet etmekle işe başladıktan sonra Sultan Süleyman'la kraliçe İsabella'ya da ihânet etmiş demektir! Hattâ bundan dolayı kral Ferdinand o harîs papası Translyvania valiliğine bile tâyin etmiştir! Fakat Martinuzzi'nin ihtirâsı Kardinallik, Başpiskoposluk ve Valilik gibi şeylerle söndürülebilecek ateşlerden değildir: Onun için

aşağıda bu sene vukuâtının «18 Kânunuevvel» fıkrasında görüleceği gibi Avusturyalılara bir kere daha ihânet edip nihayet o yüzden bıçak altında can verecektir! — Kapdan-ı-Deryâ makamından Rumeli Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın seksen bin kişilik bir ordu başında Avusturyalılara karşı sevkedilmesi işte bu vaziyet üzerinedir. — Erzurum Beylerbeyliğinden eski vazifesi olan Bosna Beylerbeyliğine iâde edilen Ulama Paşa da Sokullu'nun emrinde bu sefere iştirâk etmiş ve Erzurum Beylerbeyliğine de Van Beylerbeyi İskender Paşa tâyin edilmiştir: İskender Paşa için yukarda 1548 = 955 vukuâtının «25 Ağustos» ve «25 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. — Bu sefer açıldığı zaman, Almanya ve Avusturya ile akdedilen 1547 = 954 sulhündenberi hem mümessil, hem rehîne sıfatiyle Istanbul'da bulunan Malvezzi hapsedilmiştir. — Budin Beylerbeyliğinde bulunan «Yahyâlu» yahut «Yahyâ-Paşa-zâde» Mehmet Paşa vefat ettiği için yerine Kasım Paşa tâyin edilmiş ve bunun da yukarda bahsettiğimiz hâdiselerde Avusturyalılara karşı bir muvaffakıyet gösterememiş olmasından dolayı azli üzerine bu mühim mevki kahramanlıklarıyla meşhur Hadım-Ali Paşa'ya verilmiştir. — Türk ordusu Belgrad'da toplanırken Transylvania'nın Avusturyalılar tarafından işgali de tamamlanmaktadır).

14 Temmuz = 12 Receb, Perşenbe: Turgud-Reis'in ilk Malta akını.

(Bu sırada Malta adasıyla şimaligarbîsindeki küçük Gozzo adası ve Trablusgarb eyâleti, Sultan Süleyman'ın Rodos ve mülhakatından çıkardığı «Saint-Jean» Şövalyelerindedir; Milâdın 1530 tarihinden itibaren «Ordre des Chevaliers de Malte = Malta Şövalyeleri teşkilâtı» ismini alan bu Haçlı ocağına o iki adayla Trablusgarb'ı Charles-Quint vermiştir: Rodos'un fethi için 1522 = 929 vukuâtının «20 Kânunuevvel» fıkrasına ve bu Şövalye teşkilâtına Malta adasının tahsisi için de 1523 = 929 vukuâtının «1/2 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Barbaros'dan sonra Kapdan-ı-Deryâ olan Sokullu Mehmet Paşa'nın 1550 = 957 tarihinde Rumeli Beylerbeyliğine tâyini üzerine Kapdanlık makamına getirilmiş olan Koca-Sinan Paşa bu Malta akınında resmen donanma kumandanı vaziyetinde bulunmakla beraber, hakikatte donanmayı Turgud-Reis idare etmiştir: O sırada Vezâret-i-uzmâ makamında bulunan Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi olduğu için Kapdan-ı-deryâ olan Sinan Paşa âdetâ bir gölgeden başka bir şey değildir! Barbaros'un en muktedir talebesi ve en şanlı halefi olan Turgut/Turgutça-Reis Menteşe'nin şimdi ayni ismi taşıyan bir köyünden «Veli» isminde bir Türk çiftçisinin oğludur. 1485 = 890 tarihinde doğmuş olduğu hakkında bir rivayet bulunduğuna göre bu sırada takriben 66 yaşlarındadır. Denizcilik hayatına korsanlıkla başladıktan sonra Barbaros'un maiyyetine girmiş ve bir çok muharebelerde büyük kabiliyetleri ve yararlıklarıyla hocasının takdir ve teveccühünü kazanmıştır; Avrupalıların «Dragut» dedikleri Turgud Akdeniz milletlerini yıllarca titrettikten sonra, emrinde çalışan kahraman yoldaşlarından Avrupalıların «Ochiale» dedikleri Uluc-Ali = Kılıc-Ali, Gazi Mustafa, Hasan-Reis, Mehmet-Reis, Sancakdar-Reis, Deli-Ca'fer, Kara-Dayı ve Kara-Kadı gibi kapdanlarla ve sekiz gemiyle Istanbul'a gelip Sultan Süleyman'a itâat ve inkıyâdını arzetmiş ve el öpme merâsiminde arkadaşlarıyla beraber pek çok iltifâta mazhar olarak Yunanistan'ın Garp sahilindeki Karlı-eli sancakbeyliğine tâyin edilmiştir. — Bir gün Akdeniz'de bir Venedik harb gemisi usulen yelkenlerini indirip kendisini selâmlamadığı ve pişkeş takdim etmediği için Turgud-Reis bu gemiyi derhal topa tutup yakmıştır: O sırada Venedik cumhuriyeti Türkiye ile sulh hâlinde bulunduğu için Istanbul'daki Venedik balyozu Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya şikâyet etmiş ve o da Deryâ kapdanlığında bulunan kardeşi Sinan Paşa'ya rakîp saydığı Turgud-Reis'i Istanbul'a dâvet etmişse de, bu harîs devşirmeye haklı olarak itimâd etmiyen Turgud âsi vaziyetine geçerek iki yıl kadar Mağrıb denizlerinde dolaşmıştır: Nihayet Trablusugarb'ın fethini istiyen Kanunî Turgud'a bir Kur'anla bir altın kılıç gönderip Trablus'u fethettiği takdirde valiliğini va'detmek suretiyle büyük kahramanı

tekrar hizmetine almıştır; bu ilk Malta akını, işte o Trablus seferinin birinci merhalesidir. — 120 - 174 gemiden mürekkeb olan Türk donanması Malta'yı bombardman ettikten sonra Gozzo adasını yağma ve tahrib ederek Trablusugarb'e hareket etmiştir. — Bundan 14 sene sonra yapılan ve Turgud-Reis'in şehadeti üzerine neticesiz kalan büyük Malta seferi için 1565 = 972 vukuâtının «1 Nisan» fıkrasına bakınız).

Ağustos = Şa'bân: İran şâhı Tahmâsb'ın Şarkî-Anadolu akını.

(Kanunî İran seferlerinden döndükçe Şarkî-Anadolu'ya saldırmayı artık âdet ittihâz etmiş olan Birinci Tahmasb bu sefer de Erciş, Âdilcevaz ve Ahlat kalelerinin istirdâdına kalkışmıştır. Acem ve Gürcü menbâlarındaki müphem ve dağınık izahlardan anlaşıldığına göre şâhın bu hareketine sebeb, Van Beylerbeyliğinden Erzurum'a nakledilmiş olan İskender Paşa'nın Ahıska Atabeğliğine tecavuzu üzerine bu hıristiyan Gürcü atabeğinin İran şâhından istimdâd etmiş olmasıdır «Samtskhé Atabeğliği» denilen itibarî Gürcü hükûmeti için 1515 = 920 vukuâtının «10 Ağustos», 1536 = 934 vukuâtınm «4 Temmuz» ve 1548 = 955 vukuâtının da «25 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. İskender Paşa'nın yaptığı hareket, işte bu Atabeğliğin Artanuç/Ardanuç kalesini fethetmekle neticelenmiştir: O sırada Atabeğlik makamında bulunan «Kaikhosro = Keyhusrev» daha bu kale muhasara edilirken Şâh Tahmâsb'a elçilerle hediyeler göndererek şikâyette bulunmuş ve Osmanlılara karşı Safavîlerden yardım istemiştir; Birinci Tahmâsb'ın bu sırada zaten garba doğru ilerlemekte olduğundan bahsedilir; Brosset'nin neşrettiği Gürcistan vakayinâmesinde Türklerin Ardanuç fethi Gürcü takviminin 241 ve Milâdın 1553 tarihine müsâdif gösterilirse de her halde yanlış olması lâzımgelir gene ayni menbâda Türklerin Ardanuç kalesinden başka «Pharnac» isminde bir kale daha almış olduklarından da bahsedilmektedir; bu ikinci kale de birincisinin yakınlarındadır. Tahmâsb-Şâh ilkönce Gürcistan taraflarına doğru ilerleyip bir takım yerli beylerin ellerinden aldığı Ahılkelek ve Tümük kalelerini ordusuna gelip kendisine itâat ve inkıyâd etmiş olan Atabeğ Kaikhosro'ya vermek suretiyle bu Atabeğliği Osmanlılara karşı takviye ve himâye etmiştir. Şâhın Erciş taraflarına gelişi Ağustos ayındadır Erciş beyliğinde bulunan İbrahim Bey çok kuvvetli bir müdafaa ile Safavîleri çekilmek mecburiyetinde bırakmış, Âdilcevaz beyi Sinan-Paşa-zâde Mustafa Bey de ayni muvaffakıyeti kazanmış ve ancak tahkimâtı uzun bir müdafaaya müsâid olmadığından bahsedilen Ahlat halkı çekilip gitmek şartiyle kaleyi teslime muvâfakat etmişlerse de dışarı çıkar çıkmaz kılıçtan geçirilmişlerdir! Bu sırada Safavîler bir taraftan da Ercişlilerden bâzı kimseleri elde ederek orayı kendilerine karşı muvaffakıyetle müdafaa etmiş olan İbrahim beyi öldürtmüşlerdir: İran şâhı bu akınında Van gölünün şimal ve şimaligarbî sahillerini boydanboya tahrip ve yağma etmiş ve binlerce halkın kanına girmiştir; tabiî bu hareket, Kanunî'nin büyük İran seferlerine mukabele demektir. — Safavîlerin bundan sonra Erzurum üzerine yaptıkları hareket için aşağıda «Eylül=Ramazan» fıkrasına bakınız).

15 Ağustos = 12 Şa'bân, Cumartesi: Trablusgarb'in fethi.

(Yukarda bu senenin «16 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz Malta ve Gozzo akınından sonra Malta Şövalyelerinin hâkimiyyetinde bulunan Trablusugarb kalesine teveccüh eden Turgud-Reis ateş açmadan evvel usulen teslim teklifinde bulunmuşsa da Şövalyeler reddetmişlerdir Bu sırada teşkilâtın Malta'da bulunan umumî reisi «don Juan de Omédès» ve Trablusugarb kumandanı da «Gaspard de Vallier»dir; bundan başka «Desroches» isminde bir Fransız şövalyesi de kale kumandanıdır; Türk donanması daha Malta'ya gelmeden evvel ihtiyaten Trablusugarb'e bir mıkdar yardım kuvveti de gönderilmiştir Müdâfiler arasında Fransız, İtalyan, İspanyol vesair Avrupa Hıristiyan askerlerinden başka bir takım Faslı müslümanlar da bulunduğu rivayet edilir! — Da-

ima olduğu gibi ilk korkaklık eseri gene İtalyanlardan çıkmış ve bunlar Türk muhasarasıyla kara ve deniz bombardmanı başlar başlamaz gece karanlığından istifade ederek gemiyle kaçmak istemişlerse de Fransızlarla İspanyollar işi anladıkları için bunları kaledeki vazifelerinden alıp diger mevkilere dağıtmak mecburiyetinde kalmışlardır! Fakat bu tedbir netice itibariyle daha fena olmuş ve İtalyan paniği digerlerine sirayet ettiği için kumanlarını teslime icbâr etmek istiyen askerler isyan etmiştir! Zaten kalede büyük bir gedik de açılmış ve askerlerinden pek farklı olmıyan kumandanlar da bir meclis akdederek bir kaç günlük bir mukavemetten sonra teslim olmıya karar vermişlerdir : Teslim şartları içinde kendilerinin çıkıp gidebilmelerine mukabil, Malta'da bulunan otuz Türk esirinin derhal serbest bırakılıp Türk ordusuna teslim edilmesi şartı da vardır. — Evvelce Tunus'daki «Benî-Hafs» hanedanının elinde bulunan Trablusugarb eyâleti 1510 = 916 tarihinde İspanyollar tarafından zaptedilmiş olmak itibariyle o tarihten bu tarihe kadar 41 sene Hıristiyan hâkimiyyetinde kaldıktan sonra müslüman Türkler tarafından fethedilmiştir: Bu kırk bir sene içinde Trablus'un müslüman vatanperverleri vilâyet merkezinin şarkında bulunan «Tâcûra» kalesini merkez ittihâz edip millî ve dinî bir mücadeleye girişmişlerse de silâh nisbetsizliğinden dolayı başa çıkamıyacaklarını anladıkları için İstanbul'a bir hey'et gönderip Kanunî'den istimdâd etmişlerdir : İşte bunun üzerine Tâcûra'ya Enderun ağalarından Hadım-Murad Ağa idaresinde bir mıkdar kuvvet gönderilmişse de Murad Ağa mütemâdiyen istimdâd edip durmaktan başka bir şey yapamamıştır: Trablus seferinin açılmasında işte bu vaziyetin de tesiri vardır. — Yukarda bu sene vukuâtının «16 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî Trablusugarb valiliğini vilâyetin fethi şartiyle Turgud-Reis'e va'detmiştir: Fakat Turgud'u istirkab eden Kapdan-ı-deryâ Sinan Paşa Padişahın bu va'dine rağmen valilik makamına Tâcûra sancak beyi Hadım-Hurad Ağa'yı oturtmuş ve bunun üzerine Trablusugarb fatihi Turgud-Reis Mağrıb'a doğru yelken açınca bütün donanma peşine takılmışsa da Sinan Paşa araya vasıtalar koyarak rica ve minnetle gönlünü alıp geri çevirmiştir! — Trablusugarb vilâyeti işte bu tarihten 1911 = 1329 İtalyan istilâsına kadar 360 sene Türk idaresinde kalmıştır).

Eylül = Ramazan : Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa'nın bir zafer kadar parlak mağlûbiyyeti.

(Birinci Tahmâsb'ın sonradan «İkinci İsmail» ismiyle İran tahtında kendisine halef olan meşhur oğlu İsmail-Mirzâ Ahlat'dan Erzurum'a yürümüş, maiyyetindeki büyük kuvvetleri muhtelif pusulara yatırarak yalnız bir iki alay askerle Erzurum önlerinde görünüp etrafını tahribe başlıyarak İskender Paşa'yı dışarı çekmek maksadını tâkib etmiştir : Çok ateşli bir kahraman olan Paşa'nın atılganlığı pek meşhur olduğu için Safavî prensinin böyle bir nümâyişle onu tuzağa düşürmek istediği rivayet edilir! Bu sırada oraların kış mevsimi başlamış olduğu için, İskender Paşa'nın yukarıki «Ağustos» fıkrasında gördüğümüz Çoruh seferinde toplamış olduğu askerleri yerlerine gönderip yalnız kale muhâfızlarıyla kalmış olduğu ve henüz yerlerine dönmemiş olan sancak beylerinin de şahsî muhâfızlarından başka bir kuvvetleri olmadığı hakkında muhtelif rivayetler vardır. İşte buna rağmen kale içinde seyirci kalmıya tahammül edemiyen İskender Paşa mevcud kuvvetlerini alıp dışarı çıkmış ve bu suretle İsmail-Mirzâ'nın ekmeğine yağ sürerek kurduğu pusuların arasına düşmüştür : Bununla beraber efsanevî bir kahramanlıkla son haddine kadar savaşmaktan çekinmiyen İskender Paşa düşmanın nisbetsiz derecelerdeki üstün kuvvetlerine pek çok telefat verdimiş ve Erzurum'un Safavî istilâsından kurtulmasını temin eden şanlı bir mağlûbiyyete uğradıktan sonra elinde kalan kılıç artıklarıyla ustalıklı bir ric'at hareketi yaparak kaleye çekilmek muvaffakıyetini göstermiştir! Bu nisbetsiz muharebede Trabzon beyi Mustafa, Malatya beyi Hayrüddin, Bozok beyi İsâ ve Karahisar beyi Mahmud Beyler gibi bir takım kıymetli sancak beyleri şehid olmuş ve Biga beyi Mahmud Bey de esir düşmüştür. — Erzurum'u

kurtarmakla neticelenen bu şanlı mağlûbiyyet üzerine Sultan Süleyman İskender Paşa'ya bir altın kılıç ve bir murassâ topuzla bir tesliyetnâme göndermiştir; kadirşinas padişahın bu nâmesinde İskender Paşa'ya şöyle sözler söylediği rivayet edilir:
«İskender, berhudâr olasun, iki cihanda yüzün ağ olsun! Sen Şâh oğlunun asker ile küfvü değülsün: Anun askeri vefret ve kesret üzre iken bu mertebe mukabeleye ikdâm-u-kûşiş-u-ihtimâm ancak olur. Lâ-cerem sana lâzım gelen bezl-i makdûr idi; hakkaa-ki sa'yinde kusûr itmedün ve bahâdirlikde taksîr itmedün; nusret ve hezîmet meşiyyet-i Hudâ'ya müteallıkdır: Hâtırın hoş dutasun!». Kanunî'nin vüzerâsına da bu meâlde mektuplar yazdırmış olduğu rivayet edilir).

7 Eylül = 6 Ramazan, Pazartesi: Belgrad'dan hareket eden Sokullu ordusunun «Peterwardein/Petervaradin» civarında Tuna'dan karşıya geçmesi.

(Sokullu-Mehmet Paşa kumandasında yapılan bu hareket için yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Ordu mevcudunun 80 bin ve top mevcudunun da 150 kadar olduğu rivayet edilir: Bir rivayete göre de bu topların 50 kadarı büyük çapta muhasara toplarıdır. — Tuna'dan sonra «Theisz = Tisa» nehri de «Titel» civarında geçilmiştir).

18 Eylül = 17 Ramazan, Cuma: «Becsé» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Beçi» ve «Beçe» denilen bu kasaba «Theisz = Tisa» nehrinin sol sahilindedir: Buraya Osmanlı devrinden itibaren Macarlar «Török Becse» ve Almanlar da «Türkisch Becse» demişlerdir; gene ayni nehrin sağ sahilinde de ayni ismi taşıyan «Alt Becse = Eski Beçe» vardır: bunlar birbirine karıştırılmamalıdır; Macarlar birincisine «Uj-Becse» ve ikincisine de «O-Becse» derler. Bu sefer Türk ordusunun hücumla fethetmiş olduğu müstahkem mevki «Uj-Becse»dir. Bu kale zaptedildikten sonra bir mıkdar muhâfız konulmuştur).

21 Eylül = 20 Ramazan, Pazartesi: «Becskerek» kalesinin işgali ve bunu tâkib eden Türk fütûhâtı.

(Tımışvar'ın 70 kilometre cenubugarbîsinde ve Béga nehri üzerinde bulunan bu müstahkem mevkiin ismi Osmanlı menbâlarında «Beçkerek» şeklindedir Bu kale Türk ordusu ateş açmadan evvel teslim olduğu için derhal işgal edilip muhâfızlar konulmuştur. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz «Becsé = Beçe» kalesiyle bu «Becskerek = Beçkerek» mevkiinin fethi, bunların askerî ehemmiyetleri bakımından bir çok fütûhâta yol açmış ve bilhassa «Csanad = Çanad», «Illadia», «Arad», «Galad», «Aracia», «Besonico», «Nagy-Fellak», «Egres» «Chiallia», «Palelesse», «Bodorlak», «Zadorlaka», «Eperieske», «Horogaszeg», «Charkissomlio» ve nihayet Osmanlı menbâlarında «Lipva» denilen «Lippa» kalesi hücum veyahut teslim suretiyle kolayca fethedilmiştir. — Bunların en mühimmi «Lippa = Lipva» kalesidir: Macaristan ilhak edilip son Macar kralı Erdel banlığına tâyin edildiği zaman anasıyla beraber Budin'den çıkıp ilkönce işte bu kaleye gelmiştir 1541 = 948 vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. — Tımışvar'ın 54 kilometre şimalişarkîsinde bulunan bu müstahkem mevkiin müdafaası hâin ve âsi kardinal Martinuzzi tarafından «Pethae-Janos» isminde bir muhâfıza tevdi edilmişse de şehir halkı bu kumandanı müdafaasız teslime icbâr ettiği için, «Pethae» toplarını tahrib edip barut mahzenlerini berhavâ ettikten sonra kaçıp gitmiştir. — «Lippa» nın ehemmiyetinden dolayı Sokullu-Mehmet Paşa buraya muhâfız olarak Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa'yı bırakmış ve maiyyetine iki yüzü Yeniçeri olmak üzere beş bin kadar asker vermiştir: Bu mev-

kiin âkıbeti için aşağıda bu sene vukuâtının «4, 7, 16 Teşrinisâni» fıkralarıyla «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

1 Teşrinisâni = 2 Zülka'de, Pazar: Tımışvar muhasarası.

(Banat eyâletinin merkezi olan «Temesvar = Tımışvar» için aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «27 Haziran fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa yukarıki fıkrada fethini gördüğümüz Lippa'dan buraya gelmiş ve kale müdâfilerine teslim teklif etmişse de reddedilmiştir: Tımışvar kumandanlığında bulunan «Etienne Losonczy» nin emrinde İspanyol, Macar ve Alman zâbitleriyle askerlerinden mürekkep çok büyük bir müdafaa kuvveti vardır. — Sokullu'nun Tımışvar muhasarası 15 gün sürmüş, fakat mevsim ilerlemiş, soğuklar başlamış ve bilhassa çok şiddetli yağmurlar yüzünden «Meteris hendekleri» ile «Sıçan yolları» nın içine sular dolmuş olması muhasaranın netice alınmadan kaldırılmasına sebeb olmuştur: Ordunun Tımışvar'dan Belgrad'a çekilmek üzere muhasarayı kaldırması 16 Teşrinisâni = 17 Zülka'de Pazartesi gününe müsâdiftir.

4 Teşrinisâni = 5 Zülka'de, Çarşanba: Avusturyalıların Lippa muhasarası.

(Lippa kalesinin fethiyle buraya Ulama Paşa kumandasında bir muhâfız kıt'a konulması için yukarda bu sene vukuâtının «21 Eylül» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkrada Sokullu-Mehmet Paşa tarafından on beş gün muhasara edildiğini gördüğümüz Tımışvar kalesini kurtarmak için meşhur «Castaldo» kumandasında yola çıkan yüz bin kişilik bir imparatorluk ordusu Tuna nehrinden geçip ilkönce işte bu Lippa kalesine yürümüştür. Bu sırada Sokullu Tımışvar muhasarasıyla meşguldür İşte bu vaziyetten istifade eden Castaldo bu gün maiyyetindeki Alman, İtalyan, İspanyol ve Macar askerleriyle Lippa kalesini her taraftan kuşatmıştır; fakat içerde en mübâlagalı rakamlara göre en fazla beş bin Türk askeri bulunduğu halde, dışarda bir çok Garp menbâlarının ittifakiyle yüz bin kişilik bir düşman ordusu vardır).

7 Teşrinisâni = 8 Zülka'de, Cumartesi: Lippa şehrinin sukutu ve kalenin müdafaada devamı.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi yüz bin kişilik bir orduya karşı en fazla beş bin kişiden ibaret bir kuvvetin açık bir şehirde mukavemet imkânı olamıyacağı için, bu gün yapılan şehir muharebesi iki taraftan bir çok telefât olduktan sonra Ulama Paşa'nın ustalıklı bir hareket yaparak kaleye kapanmasıyla neticelenmiştir Paşa'nın maiyyetinde kalan kuvvetin 1300 1500 den ibaret olduğu rivayet edilir; bu rivayetle harbden evvelki mevcudu beş bin gösteren rivayet doğru olduğu takdirde Türklerin üçte iki nisbetinde telefat vermiş olmaları lâzımgelirse de gerek birinci, gerek ikinci rivayet ihtiyatla karşılanmalıdır: Bununla beraber yirmiye karşı bir nisbetinde girişilmiş bir muharebede fazla zâyiât olması pek tabiidir; bu vaziyette Ulama Paşa'nın çok büyük bir muvaffakıyeti vardır ki o da geri kalan kuvvetleriyle kaleye çekilebilmiş olmasıdır. — Türkler içeri çekildikten sonra düşman askeri şehri yağma etmişse de, henüz fethedilen bu şehirde Türk ahali mevcud olmadığı için hıristiyan askeri hıristiyan ahaliyi yağma etmiş demektir!).

16 Teşrinisâni = 17 Zülka'de, Pazartesi: Lippa kalesinin teslimi için Ulama Paşa'nın yirmi günlük bir mütâreke akdetmesi.

(Elinde kalan 1300 - 1500 kişilik bir kuvvetle müdafaada devam etmek imkânı olamıyacağını ve bilhassa erzak kalmadığı için askerin at, kedi ve köpek eti ye-

mek mecburiyetinde kaldığını gören Ulama Paşa dokuz gün süren bir müdafaadan sonra şerefli bir şekilde kaleyi teslim etmekten başka çare bulamamıştır: Meselenin böyle bir şekilde halledilmesine düşman ordusunda bulunan hâin ve âsi Kardinal Martinuzzi'nin delâlet ettiği rivayet edilir; Kardinal'in iki tarafa kabul ettirdiği şartlara göre yirmi gün sürecek bir mütâreke devrinde Türkler kalede kalacak ve kendilerine erzak da verilecektir Bu müddetin sonunda Ulama Paşa askeriyle beraber serbestçe çekilip gidecektir; hattâ Paşa'ya bu hususta bir de emannâme verilmiştir Bu yirmi günlük mütâreke Kardinal'in Avusturyalılara tekrar ihânet etmiş olmasıyla izah edilir Rivayete nazaran Martinuzzi'nin bundan maksadı, böyle bir hizmet mukabilinde Ulama Paşa'nın Kanunî nezdinde şefâatte bulunup kendisini affettirmesi ve hattâ Transylvania = Erdel prensliğine tâyini hakkında bir irâde istihsâl etmesidir; yirmi gün işte böyle bir muhâbere müddeti şeklinde tefsir edilir! Transylvania'yı Avusturya'ya pişkeş çekmiş olduğu halde kral Ferdinand'dan alelâde bir valilikten başka bir şey koparmıya muvaffak olamıyan Kardinal'in tekrar Türklere yanaşması ve böyle bir fırsatı vesile ittihâz etmesi pek tabiîdir; hattâ bir müddettenberi Avusturyalıların Martinuzzi'den şüphelenmekte oldukları ve bilhassa ordu kumandanı Castaldo'nun kral Ferdinand tarafından kardinalin bütün hareketlerini tecessüs ve tarassuda bile memur olduğu rivayet edilir. Hammer'in fikrine göre kaledeki Türklerin hemen çıkıp gitmiyerek yirmi gün beklemeleri ancak işte bu suretle izah edilebilecek bir vaziyettir : Martinuzzi'nin Castaldo'ya böyle bir mütâreke kabul ettirmesi de kral tarafından evvelce kendisine verilmiş olan fevkalâde salâhiyetlerle izah edilir Martunizzi'nin tâkib ettiği karışık siyaset için yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bu yirmi günlük mütârekenin akdine tesadüf eden «16 Teşrinisâni» günü, Sokullu Mehmet-Paşa'nın 1 Teşrinisânide başlamış olan 15 günlük Tımışvar muhasarasının kaldırıldığı güne müsâdiftir Sokullu'nun neden dolayı böyle bir vaziyeten istifade edip Ulama Paşa'nın imdâdına yetişmediği belli değildir; her halde bu alâkasızlığın büyük bir hatâ teşkil etmiş olduğu muhakkaktır : Çünkü aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «22 Nisan» fıkrasında da görüleceği gibi Sultan Süleyman işte bu hatâsından dolayı Sokullu'yu Serdarlıktan azletmiştir).

5 Kânunuevvel = 6 Zülhicce, Cumartesi: Ulama Paşa'nın askeriyle beraber Lippa kalesinden çıkışı ve Avusturyalıların ihâneti.

(Yukardaki fıkrada gördüğümüz yirmi günlük mütârekenin akdine delâletinden, Türk askerine erzak verdirmesinden ve bilhassa Avusturyalılara tekrar ihânet edip yeniden Türklere temâyülünden dolayı Ulama Paşa'nın Kardinal Martinuzzi'ye bir altın kandil, bir kıymetli Acem halısı, bir murassâ hançer ve dört Arab atı hediye etmiş olduğu rivayet edilir : Ulama Paşa kaleden gece yarısı çıkmıştır. — Avusturyalılar Türk kumandanına verdikleri masûniyyetnâmeye riâyet etmemişlerdir : Hattâ Martinuzzi'nin bu ihânet tertibâtını Ulama Paşa'ya haber vermiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır! İşte bundan dolayı her türlü ihtiyat tedbirlerine riâyet eden Paşa kaleden ayrıldıktan bir müddet sonra Balassa, Horvath ve Ambros de Nagylak gibi bâzı kumandanlar idaresinde yol kesip taarruza kalkışan düşman kuvvetleriyle şiddetli bir müsademeye girişip bunları mağlûb etmiş ve hattâ bu müsademede düşman kumandanlarından Ambros de Nagylak telef olduğu gibi Balassa da tehlikeli yaralarla kaçabilmiştir! Bâzı Osmanlı menbâlarında Ulama Paşa'nın işte bu vak'ada şehîd olduğu hakkında bir rivayete tesadüf edilirse de doğru değildir : Büyük bir kahramanlıkla işin içinden sıyrılan Paşa ancak yaralanmış ve bir mıkdar telefat verdikten sonra Belgrad'a gelmiştir. — Avusturyalıların bu ihânetine bir müddet sonra aynen mukabele edilmiş ve bu mukabele yapıldığı zaman kendilerine de söylenmiştir Aşağıda 1552 = 959 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

18 Kânunuevvel = 19 Zülhicce, Cuma: Kardinal Martinuzzi'nin katli.

(Hem Macaristan'a, hem Avusturya'ya, hem Türkiye'ye yaptığı ihânetlerle tarihte çok kirli bir isim bırakmış olan bu harîs papasın oynadığı rollerle tâkib ettiği maksatlar için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» ve «4 Eylül» fıkralarıyla yukarda bu sene vukuâtının «10 Temmuz» ve «16 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. — Türklerin Translyvania = Erdel ve Banat fütûhâtına karşı koymak üzere büyük bir ordu başında gönderilmiş ve Martinuzzi ile elbirliği etmiş olduğunu gördüğümüz General Castaldo Kardinal'in tekrar Türkiye'ye temâyül göstermiye başladığını sezerek şüphelerini kral Ferdinand'a bildirmiş, tarassud ve tecessüse memur edilmiş ve nihayet yukarıki fıkralarda gördüğümüz Lippa vak'asından biraz sonra bir takım mektuplar bile yakalamıya muvaffak olmuştur! Hattâ Castaldo'nun bu vaziyete bir an evvel nihayet verilmediği takdirde Transylvania'nın tamamiyle elden çıkacağı hakkında kral Ferdinand'a daha bidayetten itibaren raporlar gönderdiği bile rivayet edilir Ferdinand'ın Castaldo'ya kardinalin ustalıkla izâlesi hakkında işte bundan dolayı emir vermiş olduğu rivayet edilir. — Bu siyasî cinayet, evvelce müstahkem bir manastır olduğu halde şimdi Martinuzzi'nin sâhip ve sâkin olduğu »Alvincz» şatosunda yapılmıştır : En kuvvetli rivayetlere nazaran bu sabah Castaldo'nun bâzı adamları 24 askerle beraber dost sıfatiyle şatoya girdikten sonra askerler derhal kuleleri işgal etmişlerdir. Kardinal'in yazı odasına giren ilk katil Castaldo'nun kâtibi Antonio Ferrario'dur Elinde Kardinal'e imza ettirmek üzere bir takım kâğıtlarla içeri giren bu müsellâh kâtip masasının başında çalışmakta olan Martinuzzi'ye doğru eğilerek birdenbire boğazıyla göğsüne hançer saplamış, can hevliyle yerinden fırlıyan kardinal kâtiple mücadeleye kalkışmışsa da dışarda bekleşen diger kaatiller de içeri saldırmış ve işte bu suretle kardinal «Utyeşenoviç Martunizzi» yetmiş beş yaşında 63 hançer darbesiyle hayat sahnesinden tarih sahnesine nakledilmiştir! — Bu hâdise, netice itibariyle Avusturyalılardan ziyâde Türklerin işine yaramıştır : Çünkü o zamana kadar Hıristiyanlık nâmına Avusturyalılarla Almanlara tarafdarlık eden Transylvanialılar bu siyasî cinayetten itibaren artık onlardan yüz çevirmiye ve hattâ Türklere karşı onlarla beraber harbetmemek için ellerinden geleni yapmıya başlamışlardır).

1552 = 959

23/24 Şubat = 27/28 Safer, Salı/Çarşanba gecesi: Büyük bir Türk zaferiyle neticelenen «Szegedin» baskını.

(Düşman ordusunun meşhur kumandanı Castaldo harb harekâtına müsâid olmıyan böyle bir mevsimde bir gece baskınıyla mühim bir muvaffakıyet kazanabileceğini düşünerek Türklerin «Segedin» dedikleri «Szeged/Szegedin» kalesine karşı «Michel Toth» isminde bir kumandanla 10 bin İspanyol ve İtalyan askerinden mürekkep bir kuvvet sevketmiştir : Osmanlı menbâlarında bu kumandanın ismi «Tot Mihal» şeklindedir. — Castaldo'nun Szegedin «reâyâ»sından bâzılarını elde ederek kalenin içerden fethini temin edecek esbâba da tevessül etmekte kusur etmemiş olduğu rivayet edilir. — Szegedin sancak beyi Mihal-oğlu Hızır Bey bir rivayete göre bu teşebbüsü casuslarından haber almış olduğu için düşman gelmeden evvel kaleye çekilmiş ve diger bir rivayete göre de şehirde gafil avlanmışsa da derhal kaleye çekilip müdafaa vaziyetine geçmiştir Her halde şehrin sukut edip yağma edildiği ve bu vaziyetten de Türklere ihânet eden hıristiyan ahalinin mutazarrır olduğu muhakkaktır! — Hızır Bey bir taraftan şiddetli huruç hareketleriyle düşmanı hırpalayıp dururken, bir taraftan da Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'ya bir «kebûtername» göndererek imdâd istemiş ve Ali Paşa da Semendire sancak beyi Rüstem Bey'le bâzı kalelerden bir mıkdar asker alıp derhal harekete başlamıştır. — Ha-

dım-Ali Paşa kuvvetleri Szegedin'e yaklaşırken şehirde bulunan düşman askeri dışarı çıkıp alay bağlandığından bahsedilir Türk kuvvetleri bir saf hâlinde dizilmiş, sağa ve sola suvârilerle topçular konulmuş ve Ali Paşa da merkezde piyâde kıt'alarının başında durmuştur; iki cenahtaki topların «altışar darbezen» den ibaret olduğu rivayet edilir: İlkönce işte bunlarla şiddetli bir topçu ateşi açıldıktan sonra asker tekbir getirerek hücuma kalkmış ve iki cenahtaki suvâriler de düşman alaylarının gerilerine sarkarak ustalıklı bir çevirme hareketi yapmışlardır. O gün elde edilen parlak zafer bütün düşman kuvvetlerinin imhâsiyle neticelenmiş ve hattâ «Michel Toth» yalnız yirmi kişiyle kaçmıya muvaffak olarak «Theisz = Tisa» nehrinden yüzerek geçip bin müşkilâtla canını kurtarabilmiştir! — Hadım-Ali Paşa bu muhteşem zaferini o zamanın usulünce «beş bin burun» ve kırk düşman sancağı göndererek Istanbul'a bildirmiş, Sultan Süleyman da kendisini bir murassâ kılıç ve bir «hil'at-i-fâhire» ile taltif etmiştir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında bu zafer 958 = 1551 tarihine müsâdif gösterilirse de doğru değildir).

Nisan = Rebî'ül-âhir: Hind-Kapdanı Pîrî-Reis'in Portekizlilere karşı Maskat ve Hürmüz seferi.

(Bu tarihten 27 sene evvel Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa Mısır ıslâhatına memur olarak Kahire'ye gittiği zaman Portekizlilerin Umman ve Hint denizlerindeki faaliyetlerine ve Kızıldeniz'le Basra körfezine hulûl için sarfetmekte oldukları gayretlere karşı «Mısır-Kapdanlığı» veyahut «Hint-Kapdanlığı» ismiyle gittikçe ehemmiyeti artan bir Amirallık ihdâs etmiş ve merkezi Süveyş olmak üzere bu mühim mevkie evvelce Kölemenlerin hizmetinde bulunan Türk gemicilerinden «Selman-Reis» i tâyin etmiştir 1525 = 931 vukuâtının «14 Haziran» fıkrasına bakınız. Yalnız Yemen üzerine bir sefer açan Selman-Reis 933 = 1527 tarihinde öldürülmüş, yerine yeğeni Bayram-oğlu Mustafa geçmiş ve bu vak'adan 11 sene sonra Mısır valisi Hadım-Süleyman Paşa da donanma kumandanlığını bizzat der'uhde ederek Hint seferine çıkmıştır: 1538 = 945 vukuâtının «13 Haziran» fıkrasına bakınız. Bilhassa işte bu seferden sonra ehemmiyeti artan Hint yahut Mısır Kapdanlığına ilkönce Solak-Ferhad Bey tâyin edilmiş ve onun Yemen valiliğine naklinden sonra da yerine 1547 = 954 tarihinde meşhur Pîrî-Reis getirilmiştir. Denizciliğe ve deniz coğrafyasına ait kıymetli eserleriyle ve bilhassa «Kitâb-ı Bahriyye»siyle Türk kültür tarihinde çok mühim bir mevki tutan Pîrî-Reis'in Gelibolu'da doğmuş olduğu hakkında bir rivayet mevcud olmakla beraber künyesinin «Ahmed-ibn-ül-Hac Muhammed-i Karamânî-i Lârendevî» şeklinde olmasına nazaran babasının Karamanlı bir Türk olduğu anlaşılmaktadır. İkinci Bâyezid devrindeki «Sapienza» deniz muharebesi kahramanlarından meşhur Kemal-Reis işte bu Karamanlı Hacı-Mehmed'in kardeşi ve Pîrî-Reis'in de amcasıdır: Kemal-Reis için 1499 = 904 vukuâtının «31 Mayıs» ve «28 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Pîrî-Reis'in Hint-Kapdanlığında başlıca muvaffakıyyeti, Hadım-Süleyman Paşa tarafından fethedildikten sonra yerli Arapların Portekizlilerle ittifak ederek ele geçirmiş oldukları Aden limanını 1548 = 955 senesi 26 Şubat = 16 Muharrem Pazar günü istirdâd etmiş olmasıdır. Bu sırada Portekizliler Basra körfezinin medhalini teşkil eden Hürmüz boğazına dışardan hâkim olan Maskat kalesiyle içerden hâkim olan Hürmüz adasını ellerinde bulundurdukları için, ticaret ve askerlik bakımlarından bu kapalı medhalin açılıp kurtarılmasını zarurî gören Sultan Süleyman Pîrî-Reis'i işte bu mühim harekete memur etmiş ve o Hint-Kapdanı da 24 kadırga, 1 kalite = Kalyota ve 5 barça/parça'dan mürekkep 30 gemilik bir donanmaya sancak beylerinden Ali Bey kumandasında bir mıkdar asker de bindirerek bu ay Süveyş limanından hareket etmiştir. — Umman sahilindeki Maskat kalesini fethe muvaffak olan Pîrî-Reis oradan Hürmüz adasına gidip kalesini muhasara ve tahrip etmişse de, ne dereceye kadar doğru olduğu mâlûm olmıyan tuhaf bir rivayete göre buradaki Portekiz kumandanı kendisine «ağzı mürebbâ, içi dolu altun mertebânî kavanozlar» takdim ettiği için muhasarayı kaldırmış

gösterilir! Bu şüpheli rivayet doğru olduğu takdirde Pîrî-Reis'in fethetmek üzere olduğu mühim bir kaleyi rüşvet alarak düşman elinde bırakmış olması lâzımgelir! Fakat tabiî böyle bir isnâdın tevsik ve isbâtı kabil değildir. — Pîrî-Reis Hürmüz adasından şimale doğru hareketle Basra'ya gitmişse de, fırtınadan çok zarar gören gemilerinin tâmirinde Basra valisi Kubad Paşa'dan yardım görmemiş ve bilhassa kürekçilerinden mühim bir kısmı kaçmıştır! Bu sırada yetmiş gemiden mürekkep bir Portekiz donanmasının Hürmüz boğazına doğru yaklaşmakta olduğu da haber alındığı için, kürekçileri kalmamış kırık teknelerle mukabele etmesine imkân olmıyan Pîrî-Reis düşman gelmeden evvel üç gemiyle Süveyş'e kaçmış, bu gemilerin biri de yolda batmış ve nihayet iki gemiyle 1553 = 960 tarihinde Süveyş'e varmıştır. — Bir taraftan Basra valisi Kubad Paşa ve bir taraftan da Mısır valisi Dukagin-oğlu Mehmet Paşa bu neticeyi Istanbul'a bildirirken Mehmet Paşa Pîrî-Reis'i ihtiyâten zındana attırmış ve nihayet o zavallı Pîrî-Reis ihânetle ithâm edilerek 1554 = 961 tarihinde boynu vurularak idâm edilmiştir: Bu kıymetli ve bedbaht adamın o fecî âkıbetinde ganîmetlerinden hisse istediği halde alamıyan Basra valisi Kubad Paşa'nın haksız ithamlariyle bu muhteşem ganîmetleri hazineye mâl etmek istiyen Mısır valisi Dukagin-oğlu Mehmet Paşa'nın tezvîrâtı âmil olduğu hakkında da bir rivayet vardır! — Pîrî-Reis'in bu ganîmetleri Maskat fethinde elde etmiş olduğu muhakkaktır: Hürmüz kumandanından rüşvet alacak olduktan sonra bunun masallarda olduğu gibi fağfur kâseler içinde konulup üzerlerinin «mürebbâ» ile örtülmesine tabiî hâcet yoktur! Muhasaranın kaldırılması her halde çok üstün bir düşman donanmasının yaklaşmakta olmasıyla ve Türk gemilerinden bâzılarının da fırtınadan çok zedelenmiş bulunmasıyla alâkadar olabilir Çünkü pek az sonra hakikaten buralara büyük bir düşman donanması gelmiştir! Hattâ Pîrî-Reis'den sonra onun yerine tâyin edilen ve Basra sahillerindeki 15 17 gemilik filo bakıyyesinin Süveyş'e nakline memur olan Murad-Reis Hürmüz boğazına gelince bu büyük düşman donanmasıyla harbe tutuşmuşsa da başa çıkamadığı için bir mıkdar zâyiatla geri dönmek mecburiyetinde kalmış ve bu yüzden azledilmiştir: Ondan sonra Hint-Kapdanı olup ayni vazifeye memur edilen Seydi-Ali-Reis için aşağıda 1554 = 961 vukuâtının «2 Temmuz» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 6 Rebî'ül-âhir, Cuma: «Veszprém» muhasarası.

(Budin'in 97 kilometre cenubugarbîsinde müstahkem bir sancak ve piskoposluk merkezi olan bu kaleye Macarlar «Veszprém», Almanlar «Weszprim» ve Türkler de «Bespirem» derler Peçevi tarihinin matbû nüshasında görülen «Sirem» şeklinin her halde bir istinsah veyahut tertip hatâsından mütevellid olması lâzımgelir. — Budin Beylerbeyi ve Szegedin kahramanı Hadım-Ali Paşa'nın bu kaleyi muhasara etmesi, Türklerin «İstoni-i-Belgrad» yahut «İstolni-Belgrad» dedikleri «Stuhlweiszenburg» sancak beyliğine tâyin edilmiş olan hudut kahramanlarından Hamze Bey'in maiyyetiyle beraber memuriyet mahalline giderken işte bu kaledeki Avusturyalı muhâfızların ânî bir hücumuna uğrayarak esir veyahut şehîd edilmiş olmasındandır Hamze Bey'in maiyyetindeki Yeniçeri kumandanı İlyas Ağa'nın da bu vak'ada şehîd olduğu rivayet edilir; Hadım-Ali Paşa işte bunun intikamını almıya gelmiştir).

11 Nisan = 16 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: «Veszprém» fethi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz muhasaradan itibaren Hadım-Ali Paşa on gün, gece gündüz mütemâdiyen kaleyi şiddetli bir top ateşine tutmuş ve kale muhâfızı «Michel Vas» daha fazla mukavemet edemiyeceğini anlıyarak teslim teklifinde bulunduğu sırada yapılan bir hücumla bu mühim mevki cebren fethedilmiştir Bu muvaffakıyet üzerine Veszprém = Bespirem muhâfızlığına Ca'fer Ağa isminde bir Türk cengâveri tâyin edilmiştir).

22 Nisan = 27 Rebî'ül-âhir, Cuma, Sokullu'nun azli üzerine Avusturyalılara karşı Macaristan serdarlığına tâyin edilen ikinci vezir Ahmed Paşa'nın ordu başında Edirne'den hareketi.

(Yukarda 1551 = 958 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasında gördüğümüz Tımışvar muhasarasının neticesiz bırakılmasından ve bilhassa gene o senenin «16 Teşrinisâni» fıkrasında bahsi geçen Lippa vak'asında Ulama Paşa'ya yardım etmemiş olmasından dolayı Sokullu-Mehmet Paşa'ya karşı gazaba gelen Kanunî Sultan Süleyman onu azlederek yerine ikinci vezir Ahmed Paşa'yı tâyin etmiş ve hattâ Rumeli Beylerbeyliğindeki mevkiini muhafâza eden Sokullu'yu da Ahmed Paşa'nın maiyyetine vermiştir Her halde Sokullu-Mehmet Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliğini muhâfaza etmesinden anlaşıldığına göre uğramış olduğundan bahsedilen «gazab-ı Şâhâne» pek şiddetli değildir. — Kıymetli bir asker olan ikinci vezir Ahmed Paşa'nın maiyyetine Segbanbaşı kumandasında bir kaç bin Yeniçeri ile dört bölük ağası ve Topçu, Cebeci vesaire askerleri de verilmiştir. — Ahmed Paşa'nın Edirne'den hareketi için Hammer 23 Nisan = 28 Rebî'ül-âhir Cumartesi gününden bahsederse de bu bir günlük farkın bir zühul eseri olmak ihtimali vardır).

15 Mayıs = 21 Cumâda-l-ûlâ, Pazar : Ahmed Paşa ordusunun Belgrad'da Sokullu kuvvetleriyle birleşmesi.

(Rumeli askerini toplıyarak sefer hazırlığını tamamlamış olan Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın Tuna üzerinde büyük bir köprü kurdurmuş olduğu da rivayet edilir).

27 Haziran = 5 Receb, Pazartesi: Türk ordusunun Tımışvar'a muvâsalatı.

(Türklerin «Tımışvar» dedikleri «Temesvar/Timişoara» şehri Banat eyâletinin merkezidir : Bu eyâlet Macaristan'ın cenubuşarkîsinde, Tuna'nın şimalinde ve Transylvania = Erdel'in garbındadır. Budin'in 355 kilometre kadar cenubuşarkîsine tesâdüf eden Tımışvar müstahkem mevkii Béga nehri üzerindedir ve Katolik ve Ortodoks katedralleri, piskopos sarayları ve bilahssa XV inci asırdaki Macar millî kahramanı Hunyadi-Janos = Yanko-Hunyad'ın şatosuyla meşhurdur. — İkinci vezir Ahmed Paşa kumandasındaki Türk ordusu buraya geldiği zaman kale kumandanlığında bundan evvel Sokullu-Mehmet Paşa'ya karşı da müdafaada bulunmuş olan «Etienne Losonczy» vardır : 1551 = 958 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Bu kumandanın emrindeki muhâfız kıt'a Garp menbâlarında 2500 - 3000 kişiden ibaret gösterilirse de bu rivayet tabiî ihtiyatla karşılanmalıdır : Bu muhâfızların Macar, Alman, İspanyol, İtalyan ve Hırvat askerlerinden mürekkep olduğu rivayet edilir).

28 Haziran = 6 Receb, Salı: Tımışvar muhasarası.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, bundan bir gün evvel buraya vâsıl olan Ahmed Paşa ordusu teslim teklifinin reddi üzerine bu gün kaleye ateş açmıştır : Hammer bu vak'ayı «Saint-Pierre ve Saint-Paul» yortusundan bir gün evvel gösterir; bu yortu 29 Haziran'a müsâdif olduğu için o rivaye doğru ise de Peçevîn'in kaydettiği «5 Ramazan = 25 Ağustos Perşenbe» rivayeti tamamiyle yanlıştır : Çünkü muhasaranın başlaması şöyle dursun, Tımışvar'ın fethi bile Temmuz içindedir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Türk ordusundaki top adedi «16 Balyemez» den ibaret gösterilirse de 36 büyük ve bir çok küçük toplar kullanıldığı hakkındaki rivayetler daha doğrudur. — Şehir civarındaki evler derhal yıkılarak enkazından tabyalar yapılmıştır. — Bu muhasara esnasında Anadolu Beylerbeyi Hasan Paşa barut getirerek bir mıkdar askerle orduya ilti-

hak etmiştir Paşa gelirken bir düşman taarruzuna uğramışsa da derhal mağlûb ederek hedefine varmıştır).

25 Temmuz = 3 Şa'bân, Pazartesi: Türk ordusunun Tımışvar üzerine umumî hücumu.

(Kaleye karşı yapılan muhtelif hücumların en şiddetlisi bugün başlıyan umumî hücumdur Tımışvar kulelerinin en müstahkemi olan «Su kulesi» bombardmanla yıkılmış olduğu için umumî hücum işte bu noktaya tevcih edilmiş ve çok şiddetli bir mukavemet karşısında her iki taraftan bir haylı telefâta sebeb olarak tam beş saat devam etmiştir. Peçevî bunu şöyle anlatır
«Elhak mel'un haylı bahâdırlık itmüş ve sa'y-u-kûşişden taksîr itmemüş emmâ ehl-i İslâm ümerâsı ve sâir guzât-ı zafer-istînâs bir mertebe dilirlikler ve bir derece bahâdırlıklar eylemüşler ki mâ-fevkı mutasavver değüldür. Yörüyüşlerde ölmekden birbirine takaddüm itmeğe iverler, kat'â yüz çevürmezler, koyun tuza gider gibi giderlerdi».
Bu gün neticelenmiyen bu büyük taarruz ertesi gün de devam etmiştir).

26 Temmuz = 4 Şa'bân, Salı: Tımışvar fethi.

(Bir gün evvel başladığını yukarıki fıkrada gördüğümüz umumî hücuma bu gün de ayni şiddetle ve ayni nokta üzerinde devam edilmiş ve nihayet kuşluk vaktine doğru kalenin en müstahkem yeri olan ve bombardmanla tahrîb edilen su kulesi zaptedilmiştir Tımışvar'ın fethine işte bu hâdise sebeb olmuştur. Vaziyet bu şekli alınca Alman ve İspanyol kıt'alarının kale kumandam «Losonczy»yi tazyik ederek teslime mecbur ettikleri rivayet edilir Daha fazla kan dökülmesine sebeb kalmadığı için mağlûb düşmanın bu ricası kabul edilmiş, ateş kesilmiş ve «Losonczy» ile maiyyeti kaleden dışarı çıkmıştır; bu kumandanın maiyyetinde bir takım genç pajlar vardır: Yeniçeriler bunları esir almak istedikleri için Losonczy maiyyetiyle beraber derhal silâha sarılmışsa da mukabelesini görmüş ve ağır yaralar içinde Paşa'nın huzuruna getirilmiştir! Düşman kumandanı Ahmed Paşa'ya teslim şartlarının Türk askeri tarafından ihlâl edilmiş olmasından dolayı çok sert ve serkeş bir lisanla şikâyet ve itiraz ettikten başka Türk milletine de küfretmek küstahlığında bulunduğu için Paşa'dan şu haklı cevabı almıştır:
— Geçen sene siz Lippa kalesinde muhasara ettiğiniz Ulama Paşa ile akdetmiş olduğunuz yirmi günlük bir mütâreke muahedesi mucibince bu müddetin sonunda eline verdiğiniz bir emannâme ile kaleden çıkan Paşa ile askerlerine yolda taarruz edip bir çok Türk kanı döktünüz: Bu gün başınıza gelen, işte ogünkü hareketinizin en meşrû mukabelesinden ibarettir!
Ahmed Paşa'nın bahsettiği «Ulama Paşa vak'ası» için yukarda 1551 = 958 vukuâtının «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Paşa'nın bu haklı ve acı sözlerinden bile aklı başına gelmiyen küstah düşman Türk milletine küfretmekte devam etmekten çekinmemiş ve işte bundan dolayı Ahmed Paşa çok haklı ve doğru olarak bu mütecâviz mağlûbun derhal kafasını kestirerek tahnît ettirdikten sonra zafer alâmeti olarak Sultan Süleyman'a göndermiştir. — Yukarda gördüğümüz gibi Tımışvar kalesi kendiliğinden teslim olmamış, Türkler en müstahkem nokta olan su kulesini zaptedip içeri girdikten sonra korkuya kapılan Alman ve İspanyol askerlerinin ısyanı üzerine harbe nihayet vermiştir. — Tımışvar muhasarası 28 Haziran = 6 Receb Salı gününden bu güne kadar 28 gün sürüp 29 uncu gün kale fethedilmiştir: Peçevî düşmanın 35 gün dayanmış olduğundan bahsederse de doğru değildir; zaten bu müellif muhasaranın başlama tarihinde de yanılmıştır. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Tımışvar fethinin «1 Şa'bân = 23 Temmuz Cumartesi» gününe müsâdif olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. — Bu büyük muvaffakıyet üzerine başta «Lippa = Lipva» ve «Solymos = Solmuş» kaleleri olmak üzere irili ufaklı 15 kadar kale daha fethedilmiş, bu kalelerden bir çoklarının muhâfızları Türkler gelirken korkuya ka-

pılıp kaçtıkları ve bâzıları da tahkimâtı yıkıp yaktıkları için Tımışvar'ın mülhakatını teşkil eden Banat eyâleti kolayca işgal edilmiştir «Lippa = Lipva» kalesi için yukarda 1551 = 958 vukuâtının «16 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Bu fütûhât üzerine eski Macaristan'ın Banat eyâleti «Tımışvar Beylerbeyliği» ismiyle bir Türk vilâyeti şeklini almış ve Beylerbeyliğine de eski Budin Beylerbeyi Kasım Paşa tâyin edilmiştir: İlk Tımışvar valisi işte bu Kasım Paşa'dır).

11 Ağustos = 20 Şa'bân, Perşenbe: Fülek zaferi.

(Tımışvar muhasarası esnasında boş durmıyan Budin Beylerbeyi ve Szegedin kahramanı Hadım-Ali Paşa Almanların «Stuhlweissenburg», Macarların «Szekesfehervâr» ve Türklerin de «İstoni-i-Belgrad/İstolni-Belgrad» dedikleri sancak beyliğinde bulunan «Yahyâlu/Yahyâ-Paşa-zâde» Mehmet Paşa oğlu Arslan Bey'i de yanına alarak Avusturya işgalinde bulunan yerlerden «Dregeli», «Salgo», «Széczény = Seçen», «Hollokoe», «Bujak», «Sagh = Saç» ve «Gyarmath» kalelerini fethettikten sonra «Fülek/Filek» kalesi civarında 7 8 bin kişilik bir Avusturya kuvvetiyle karşılaşmıştır Baron «Teufel von Gundersdorf» isminde bir kumandanın idaresinde bulunan bu düşman kuvvetini Hadım-Ali Paşa çok ustalıklı bir hareketle derhal imhâ edip düşman generalini dört bin askeriyle beraber esir etmiş, kırk bayrak almış, Fülek kalesini işgal etmiş ve kumandanla düşman bayraklarını zafer alâmeti olarak Istanbul'a gönderirken zafer havaları çaldırarak Budin'e dönmüştür. — Bu vaziyet üzerine Budin'de bir Alman esirinin bir ölçek zâhireye, yahut bir çanak tere-yağına veyahut bir petek bala satıldığı rivayet edilir!).

4 Eylül = 15 Ramazan, Pazar: «Szolnok» fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Sonlok/Solnok» isimleriyle bahsedilen «Szolnok» kalesi Budin'in cenubuşarkî istikametinde ve «Theisz = Tisa» nehri üzerinde Transylvania'nın çok mühim ve müstahkem bir sancak merkezidir. — O sırada bu kalenin muhâfızları, topları, barutu, erzak ve mühimmâtı bol ve mükemmel olduğu halde kumandanlığında bulunan «Laurent Nyary» nin korkaklığı ve bir taraftan da Alman, Çek ve Macar unsurlarına mensub olan askerlerinin geçimsizliği Türkler yaklaşırken bunların kaçıp gitmelerine sebeb olmuştur! Kale muhâfızı «Nyary» kaçarken yakalanıp Osmanlı serdârı Ahmed Paşa'nın huzuruna getirilmiş ve fidye olarak kızını vermek suretiyle hürriyetini istirdâda muvaffak olmuştur Bu kızın Paşa'ya değil, genç kahramanlardan birine bağışlandığı rivayet edilir! Szolnok kalesi işte böyle işgal edilmiş ve canlarını kurtarmak için askerî vazifelerini yapmadan kaçan firarîler tâkib ettirilerek ekserisi imhâ edilip bir kısmı da esir alınmıştır).

9 Eylül = 20 Ramazan, Cuma: «Eger» muhasarası.

(Macarların «Eger», Lâtinlerin «Agria», Almanların «Erlau» ve Türklerin de «Eğri/Egre» dedikleri bu meşhur şehir Budin'in 137 kilometre şimalişarkîsinde ve «Theisz = Tisa» kollarından ayni ismi taşıyan Eger suyunun üzerindedir. — Türk ordusu buraya gelirken Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa ile Bosna Beylerbeyi Ulama Paşa kuvvetleri de orduya iltihak etmiştir Bunlardan Ulama Paşa'nın bidâyettenberi Ahmed Paşa ile beraber bulunduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Müdâfilerin başında «Dobo de Ruszka» ve «Etienne Metskei» isimlerinde iki meşhur kumandan bulunmaktadır Türk ordusu geldiği zaman bunlara teslim teklif edilmişse de kabul etmedikleri için derhal muhasaraya başlanmıştır. — Bu muhasaranın en büyük mahzûru mevsimin çok ilerlemiş olmasında gösterilir: Oralarda Eylül'den itibaren başlıyan kar ve yağmur fırtınaları harb hareketlerinin en mühim mâniidir — Bir rivayete göre bu gün ilkönce yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle Budin Beylerbeyi Hadım-Ali

Paşa gelmiş ve Serdâr Ahmed Paşa ile onun maiyyetinde bulunan Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa askerleriyle beraber bir iki gün sonra vâsıl olmuşlardır. — Çok şiddetli muharebelerle geçen bu muhasarada Türk ordusu bir taraftan düşmanla, bir taraftan da mevsim ilerlemiş olduğu için tabiatla mücadele mecburiyetinde kalmıştır).

19 Eylül = 30 Ramazan, Pazartesi: Eger kalesinde gedikler açılması.

(Kale duvarlarıyla katedralinin top ateşiyle yıkılmasına rağmen, mahsurlar gedikleri kum fıçılarıyla doldurdukları için bu gün yapılan hücum neticesiz kalmıştır).

29 Eylül = 10 Şevvâl, Perşenbe: Eger kalesinden bir burcun işgali.

(Bu gün sabahtan itibaren üç büyük taarruz yapılmışsa da kale burçlarından ancak biri işgal edilebilmiş ve diger taraflar zaptedilemediği için burasının da terkine mecburiyet hâsıl olmuştur. — Bu burcun işgali üzerine müdâfilere ikinci defa olarak teslim teklif edilmişse de reddedilmiştir).

4/5 Teşrinievvel = 15/16 Şevvâl, Salı/Çarşanba gecesi: Kaledeki barut deposunun patlatılması.

(Hammer bu infilâkı bir kaza eseri gibi göstermişse de doğru değildir Bombardman neticesinde infilâk eden barut deposu şehrin iâşesini temin eden iki değirmeni harâb etmiş, fakat barutsuz ve ekmeksiz kalmak tehlikelerine rağmen kale teslim olmamıştır; iki değirmen enkazından derhal yeni bir değirmen kurulmuş ve bir taraftan da büyük bir gayretle barut yapılmıya başlanmıştır. — Bu sırada kalenin dışındaki hendekleri kum torbalarıyla dolduran Türk ordusu sûrlara yaklaşmak için büyük ahşap kuleler kurmuşsa da, müdâfiler bunları da yakıcı maddeler atarak yakmışlardır).

10 Teşrinievvel = 21 Şevvâl, Pazartesi: Umumî hücumun tekrarı.

(Bu gün sabahtan akşama kadar süren bu umumî hücum da neticesiz kalmıştır).

12 Teşrinievvel = 23 Şevvâl, Çarşanba: Son hücumun neticesizliği.

(Bu son hücuma karar verildiği zaman, kale fethedilemeğidi takdirde artık mevsim çok ilerlemiş ve ordu sular içinde kalmış olduğu için bir daha tekrar edilmeden muhasaranın kaldırılması da takarrür etmiştir. Müdâfiler çok büyük gayretler göstermiş olmakla beraber Türk askeri soğukla yağmurdan çok muztarib olduğu için bu günkü son hücum da neticesiz kalmıştır).

18 Teşrinievvel = 29 Şevvâl, Salı: Türk ordusunun ateş kesmesi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz son hücumdan itibaren altı gün daha devam eden topçu ateşi nihayet bu gün kesilmiş ve orduya hareket hazırlığı emredilmiştir : Bu altı gün içinde hücum yapılmamıştır).

19 Teşrinievvel = 1 Zülka'de, Çarşanba: «Eger» muhasarasının kaldırılması ve ordunun hareketi.

(Neticesiz kalan bu meşhur muhasara bu senenin 9 Eylül = 20 Ramazan Cuma gününden bu güne kadar 39 gün sürmüş ve kırkıncı gün muhasara kaldırılmış-

tır : Harb harekâtının başlamasından ateş kesilmesine kadar geçen müddet en kuvvetli rivayetlerden anlaşıldığına göre 36 gün kadardır. — Bu muhasarada müdâfilerin kahramanca bir mukavemet göstermiş oldukları muhakkak olmakla beraber, Türk ordusunun netice almadan evvel avdet etmesinin en mühim sebebi mevsimin harekâta mâni olacak kadar ilerlemiş, askerin kar tipileri, yağmur selleri ve şiddetli rüzgâr fırtınaları yüzünden kımıldanamıyacak bir hâle gelmiş olmasıdır Kanunî devrinde Eğri kalesini kurtaran en mühim âmil işte budur. — Böyle bir mevsimde öyle bir muhasaraya teşebbüs edilmesi tabiî büyük bir hatâdır : Rivayete nazaran Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa Serdâr Ahmed Paşa'ya bu kalenin de digerleri gibi kolayca alınabileceğinden bahsederek muhasaraya teşvik etmiş ve bu neticeye ve daha doğrusu neticesizliğe işte onun bu teşviki sebeb olmuştur; hattâ bundan dolayı Ahmed Paşa muhasaranın kaldırılmasına karar verildiği zaman Hadım-Ali Paşa'yı şiddetle tenkid etmiş ve nihayet Budin Beylerbeyliğinden azline bile sebeb olmuştur. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Eğri muhasarasının 17 Şevvâl = 6 Teşrinievvel Perşenbe günü kaldırılmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. — Kanunî devrinde işte bu yüzden fethedilememiş olan Eğri kalesi nihayet Üçüncü Mehmet devrinde fethedilmiştir. — Umumî netice itibariyle bu seneki sefer devri Transylvania = Erdel ve Banat kıt'alarının fethiyle kapanmış demektir).

1553 = 960

1 Şubat = 16 Safer, Çarşanba: Istanbul'da akdedilen bir himâye muahedesi mucibince Fransa'nın Türkiye'ye vereceği tazminâta mukabil Fransız donanmasının Türklere terhîni.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın mahmîsi olan Fransa kralı Birinci François 1547 = 954 senesi 31 Mart = 9 Safer Perşenbe günü ölmüş ve o tarihte yerine geçen oğlu «Henri II = İkinci Henri» hem Habsburglarla mücâdele, hem Türklerden istiâne siyasetlerine babasından vâris olmuştur İşte bundan dolayı Istanbul'daki Fransa sefiri «d'Aramont» yeni bir muahede akdine çalışmış ve nihayet bu gün Istanbul'da imzâ edilen ve Fransızların yüksekten atarak iddiâ ettikleri ittifaktan ziyâde ağır bir himâyeye benziyen bu muahede mucibince Fransa devleti şimdiye kadar gördüğü müzâheretler mukabilinde Türk hazinesine üç yüz bin altın tazminât tediyesini kabul edip bu borcun itfâsına kadar harb gemilerini:
«engagés en néantissement de la somme préciée, jusqu'à ce que cette dernière soit payée à l'amiral du Grand-Seigneur»
kaydiyle Türk donanmasına terhîn etmek taahhüdünde bulunmuştur! Diger şartlar da çok ağırdır Meselâ bu muahedenin akdinden sonra Fransa'ya yardım edecek Türk donanmasından «Toscana» denizi haricinde de yardım istenildiği takdirde ayrıca yüz elli bin altın tazminât verilecek, düşmandan müsâdere edilecek gemilerin hepsi Türkiye'ye aid olacak, o havâlide Fransa için zaptedilecek şehirler Fransızlara bahşedilmekle beraber bütün servetleriyle ahalisi ganîmet ve esir olarak Türklere verilecek ve cenubî İtalya'daki «Pouille = Pulya» şehirleri eğer Fransa'nın yardımıyla Türkler tarafından fethedilecek olursa Fransa donanmasının terhînine sebeb olan üç yüz bin altınlık tazminât affedilecektir! — Bir çok Fransız menbâlarının millî hislerle meskût geçtikleri bu himâye muahedesinin tatbikatı için aşağıda bu sene vukuâtının «15 Haziran» fıkrasına bakınız).

15 Haziran = 3 Receb, Perşenbe: Turgud-Reis'in Fransa'yı himâye için Akdeniz seferine hareketi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz muahede mucibince Fransa'yı himâye için 45 kadırgadan mürekkep bir filoyla Akdeniz'e açılan Turgud-Reis, evvelce elçi-

likle Istanbul'da bulunmuş olan «Baron Paulin de la Garde» kumandasındaki Fransız donanmasını da emrine alarak Napoli ve Sicilya sahillerini vurup bir çok esir ve ganimet aldıktan sonra Charles-Quint'le müttefik olan Cinivizlerin Korsika adasına saldırarak Bastia limanına asker çıkarmıştır Bu liman o zaman Korsika'nın merkezidir ve çok müstahkem bir kalesi de vardır. Muhasara esnasında mahsurlara imdâd için gelen yedi bin kişilik bir suvâri ve piyâde kuvvetini Turgud-Reis kısa bir meydan muharebesinde mağlûb etmiş ve bunun üzerine daha fazla mukavemet edemiyeceğini anlıyan kale muhâfızı 17 Ağustos = 7 Ramazan Perşenbe günü teslim olmuştur Bu muvaffakıyet üzerine Turgud-Reis şehir ahalisinden yedi bin kişi esir ettiği gibi Bastia'nın bütün servetini de ganîmet olarak almıştır Bundan sonra Korsika'nın bütün diğer sahil şehirleri de ayni âkıbete uğrayıp zaptedilmişse de, Fransızlar yukarıki fıkrada bahsi geçen himâye muahedesine mugayir olarak Türklerin esir ve ganîmet almasına itiraz etmek cür'etinde bulundukları için Turgud-Reis bu şımarık mahmilerini pek haklı olarak yüzüstü bırakıp binlerce esirleri ve muhteşem ganîmetleriyle Istanbul'a dönmüştür Tabiî Fransızlar bu vaziyet üzerine artık bütün Korsika fütûhâtını bırakıp hemen savuşmak mecburiyetinde kalmışlardır! — Kaunuî Sultan Süleyman, büyük Barbaros'un en parlak talebesi ve en şanlı halefi olan Turgud-Reis'i bu muvaffakıyet üzerine Deryâ-kapdanlığıyla Cezâyir Beylerbeyliğine tâyin etmişse de, Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa:

— Taşrada hâsıl oldum dir, Dergâh-ı-Muallâ hidmetinde olmağı istemez!

diye bir tezvirde bulunarak kardeşi Sinan Paşa'nın mevkiini kurtarıp Turgud-Reis'i gene Karlı-eli sancak beyliğinde ibka ettirmiştir! Kehle-i-ikbâl'in en büyük fenalıklarından biri de işte böyle bir dolap çevirerek Türk bahriyesini kendi değersiz kardeşinin elinde bırakıp Turgud-Reis gibi bir Başkumandandan mahrum etmesidir ; Hattâ bu hâdiseyi o sahadaki inhitâtımızın başlangıcı sayanlar bile vardır. Turgud-Reis'in bizzat fethetmiş olduğu Trablusugarb valiliğine mâni olan da Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'dır: 1551 = 958 vukuâtının «7 Ağustos» fıkrasına bakınız. Rivayete nazaran Sultan Süleyman bir gün sefere çıkmak üzere atına bindiği zaman Turgud Bey üzengisini tutup Trablus hakkındaki eski va'dini hürmetle hatırlatmış ve Kanunî de bu haklı mürâcaatı derhal kabul edip büyük kahramanı kılıcının hakkı olan Trablusugarb Beylerbeyliğine «kayd-i hayât» ile tâyin etmiştir : Tarihi belli değilse de, bâzı resmî vesikalara göre bundan bir sene sonra ilk Trablusugarb valisi Hadım-Murad Paşa'nın vefatı üzerine Turgud Paşa'nın tâyin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Turgud Paşa ölünceye kadar on bir sene bu büyük valilikte kalmış, bütün vilâyet mülhakatını az zamanda işgal etmiş, imârına çok çalıştığı Trablusugarb'da bir çok eserler bırakmıştır ; Malta'da şehîd olduğu zaman muhterem na'şi oraya nakledilmiş olduğu için, Türk tarihinin en şanlı âbidelerinden olan türbesi de oradadır).

28 Ağustos = 18 Ramazan, Pazartesi: On ikinci «Sefer-i Hümâyûn»: Nahcivan seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(Kanunî'nin bu üçüncü Iran seferine sebeb olarak 1551 = 958 vukuâtının «Eylül = Ramazan» fıkrasında gördüğümüz İskender Paşa'nın Erzurum vak'asından bahsedilir Halbuki aradan tam iki sene geçmiştir! Hakikatte sebeb büsbütün başkadır. — Kanunî Sultan Süleyman 1549 = 956 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Zülhicce Cumartesi günü ikinci Iran seferinden Istanbul'a avdetindenberi 3 sene, 8 ay, 8 gün sefere çıkmamış, Istanbul ve Edirne ile bunların civarlarında mevsimler geçirerek istirahat etmiştir! Bunun sebebi ihtiyarlıktan ziyâde yorgunluk ve bezginlikle izah edilebilir : Her halde artık biraz da dinlenmek ihtiyacındadır, çünkü o da her kes gibi insandır. En kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da dünyaya gelmiş olan bu büyük padişahın yaşı o sırada tam 58 sene, 4 ay, 2 gündür : Yâni 59 yaşının içinde demektir. Tabiî her hangi bir insan için bu yaş derecesi fazla bir ihti-

yarlık değildir Fakat Sultan Süleyman'ın bu 59 yaşı hiç kimsenin uğramadığı yorgunluklarla geçmiştir; şehzâdeliğindeki seferleriyle seyâhatleri sayılmamak şartiyle yalnız saltanat devrinde bu «Nahcivan» seferinden evvelki on bir seferinin bir insan hayatında işgal ettiği müddet en sağlam bünyeleri bile yıprandıracak ve çökertecek bir yekûn tutmaktadır 1521 = 927 tarihindeki Belgrad seferi 5 ay 3 gün, 1522 — 1523 = 928 — 929 daki Rodos seferi 7 ay 13 gün, 1526 = 932 — 933 deki Mohaç seferi 6 ay 21 gün, 1529 = 935 — 936 daki Viyana seferi 7 ay 7 gün, 1532=938—939 daki Alman seferi 6 ay 26 gün, 1534—1536=940—942 deki Irâkayn seferi 1 sene 6 ay 27 gün, 1537 = 943—944 deki Pulya seferi 6 ay 6 gün, 1538=945 deki Boğdan seferi 4 ay 20 gün, 1541=948 deki Istabur seferi 5 ay 7 gün, 1543 = 950 deki Usturgon seferi 6 ay 23 gün ve nihayet 1548—1549=955—956 daki İran seferi de 1 sene 8 ay 23 gün sürmüş olduğuna göre, 1520 = 926 tarihindeki cülûsundan son İran seferinin nihayetine kadar geçen 29 senenin 8 sene 26 gününü harb meydanlarında ve mütemâdî sefer yorgunlukları içinde geçirmiş ve bilhassa mütemâdiyen dünyanın en ağır haricî mes'ûliyetleri ve çok çetin ve tehlikeli dahilî gaileleri içinde yaşamıştır! Bu ezici şartlar altında varılan elli dokuz yaş tabiî her hangi bir kimsenin 59 yaşı demek değildir. Saray entrikalarıyla en sevgili oğlunun ölümü gibi âile gaileleri de Kanunî'yi çok sarsmıştır. Bu 59 yılın son 3 sene, 8 ay, 8 gününü sefersiz geçirmesi işte bundandır : Bilhassa Istanbul ve Edirne'de geçirdiği bu son istirâhat senelerine tesadüf eden Macaristan, Transylvania = Erdel ve Banat seferlerini hep Sokullu-Mehmet Paşa, Vezir Ahmed Paşa, Hadım-Ali Paşa ve Ulama Paşa gibi serdarları vasıtasıyla idare etmesi işte bundandır. Fakat o zaman asker ve hattâ ahâli nazarında Padişah demek yorulmak, yıpranmak, ihtiyarlamak ve bilhassa dinlenmek hakkı olmıyan istisnâî bir mahlûk demektir! Onun için asker ve halk arasında çok tehlikeli dedikodular başlamıştır 1552 = 959 vukuâtının «19 Teşriniievvel» fıkrasında gördüğümüz «Eger = Eğri» muhasarası kaldırıldıktan sonra padişah İran'a karşı sefer ilân ederek Anadolu'ya gönderdiği ordunun idaresini gene vüzerasına havâle etmek istemiş, Sokullu-Mehmet Paşa ile Rumeli askerini mevsim ilerlediği halde Gelibolu'dan geçirtip Tokad'a yollamış, tekmil Anadolu'ya seferberlik emri vermiş, ikinci vezir Ahmed Paşa'yı Budin'de Garp cephesinin muhâfazasına memur etmiş ve bunun üzerine halk arasında

— Öte yakada olan askere hall-ü-akd sâhibi bir serdâr-ı nâmdâr lâzımdır!

dedikodusu çıkınca Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'yı başkumandan olarak göndermiştir Kar ve kış içinde bocalıyan Kehle-i-ikbâl'in Ankara-Kayseri-Aksaray-Ereğli taraflarında dolaştıktan sonra Konya'ya gelip oturduğu ve daha kuvvetli bir rivayete göre de Aksaray'da kaldığı ve işte oradan padişahla muhâbereye başladığı rivayet edilir. Solakzâde ordunun bu sıradaki hâlini şöyle anlatır

«Acep temâşâdur Ordûy-ı Hümâyunda asker lisânunda nice nâ-sezâ haberler şâyi' olup ba'zı nâ-ma'kuul sözler ile çadırlar dolup gizli ve âşkâr söylenür ki

— Padişâh-ı âlempenâh gaayet kocaldı, pîrlik vücûduna za'f virüp âfiyetin aldı; ba'd.el-yevm seferden ve hareketten kaldı; anınçün Rüstem Paşa'yı Anadolu'ya serdâr nasbeyledi; hakk-el-insâf şehzâde Sultan Mustafa'yı yerlerine istihlâf itmek murâd-ı Şerîfleri olduğuna hilâf yoğ imiş Mâni' olan Rüstem Paşa imiş! diyü bu gûne güft-ü-şinîd karîb-u-baîd giderek hadd-ı tevâtüre irişüp her kesden sâdır olmağa başladı».

O zamanlar padişahlığın ne kadar güç ve tehlikeli bir san'at olduğunu gösteren bu vaziyeti Peçevî de şöyle anlatır

«Şehzâde Sultan Mustafa merhum ki sinn-i şerîfleri erbaîne dâhil olmuş bir zîşân-ı-sâhib-ünvân ve ulûm-u-maârifde ve sehâ ve dâd-u-dihişde mahsûd-ı şehzâdegân ve ekser-i asker halkı dahî mahabbetlerinde yekdil-ü-yekzebân olmağla ba'zı süfehâ ve erâzil şehzâde-i âzâdeye hoş dil döküp

— Vâlid-i mâcidiniz kocaldı, seferden ve hareketten kaldı; bi-z-zarûrî Vezir-i-a'zamı serdâr idüp sefere saldı; ihtiyârı ile sizi yerine istihlâf itmek maksûdları idiğinde hilâf yokdur; mâni' olan Rüstem Paşa'dır; Varup başın kessenüz ve asker önüne düşşenüz cümle asker hod sizi ister ve diler! Koca pâdişâh dahî Dimetoka saraylarunda bakıyye-i ömrün tâat-u-ibâdete sarfeylesün! Sizden emn hâsıl idicek safâ

ider! diyü bu makuule türrehât ve bîhude kelimat ile şehzâde-i sâde-derûn hoş-âmed gülerek sözlerine firîfte ve meftûn olup derneğe çıkdı ve tûğ-u-alemlerin dikdi...»

Peçevî'nin bu izahına göre ordu ile halka istinâd eden büyük şehzâde Mustafa Vezir-i-a'zama karşı yürümek üzere asker toplamış ve «tûğ-u-alemlerin» dikmiştir! O sırada Peçevî'nin dediği gibi kırk değil, Milâdî takvim hesabiyle 38 yaşında bulunan bu kıymetli ve muktedir şehzâdeye karşı sarayda Hurrem-Sultan'la kızı Mihrimâh/Mihr-ü-mâh'ın ve damadı Rüstem Paşa'nın elbirliğinden hâsıl olmuş bir parti vardır: Kanunî'nin kızıyla diger şehzâdeleri hep Hurrem-Sultan'dan dünyaya gelmiş oldukları halde yalnız en büyük ve en mümtâz oğlu olan bu şehzâde Mustafa Gülbahar-Hatun'dan olmuştur; saray partisinin Mustafa'ya karşı cephe alması işte bundandır Hattâ vaktiyle Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın idâmını bile şehzâde Mustafa tarafdarlığından dolayı Hurrem-Sultan'ın hışmına uğramış olmasıyla izah eden bir rivayet bile vardır: Bütün bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» ve 1544 = 951 vukuâtının da «28 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Müneccim-başı bu vaziyeti şöyle anlatır:

«Hâtır-ı Hümâyun şehzâde Mustafa tarafına mâil olup kendüyü veli-ahd itmeğe azimet itmişler idi: Lâkin şehzâde Sultan Bâyezîd'in li-ebeveyn hemşiresi olan Mihrimâh-Sultan Rüstem Paşa'nın zevcesi idi; felâ-cerem mezbûre ve vâlidesi, Sultan Bâyezîd'e vilâyet-i-ahd tahsîli dâiyesine düştüler; mülâhazalarında bu husûsa Selim-Han'ın aslâ rekabeti olmayup hemen ancak Sultan Mustafa'nın def'ine mevkuuf olmağla bu maddede Rüstem Paşa'yı havâdâr idüp anın sa'y-ü-nifâkı ile maslahat tamâm oldu».

Fakat saray partisinin şehzâde Bâyezid'e değil, sonradan «İkinci Selim» ismiyle babasına halef olan şehzâde Selim'e tarafdar olduğu hakkında da bir rivayet vardır Tabiî her iki takdirde de büyük şehzâde Mustafa'ya karşı cephe alınmış olduğu muhakkaktır! Fazla olarak, Mustafa'ya karşı ittihâz edilen tedbirler Rüstem Paşa'nın sadâretinden evvel başlamış ve meselâ bu tarihten 12 sene evvel şehzâde Mustafa Mağnisa valisi iken Rumeli tarafında «Istabur seferi»ne çıkan pâdişah o zamanki Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa'yı da İran'a karşı ihtiyat tedbiri bahânesiyle bu şehzâdenin muhtemel bir hareketine karşı Anadolu'ya göndermiştir: 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına bakınız. Tabiî bunun sebebi Hurrem-Sultan'ın kocasına üvey oğlu aleyhine mütemâdiyen telkinâtta bulunup durmasıdır Şehzâde Mustafa da üvey annesinin bu gibi telkinleriyle tertiplerinden her halde bîhaber değildir Hattâ bir rivayete göre 1552 = 959 kış mevsiminde Rüstem Paşa'nın gene İran seferi bahânesiyle büyük bir ordu başında Anadolu'ya gönderilmesi de hakikatte büyük şehzâdeye karşı bir hareket olduğu için şehzâde de ona göre tedbirli davranmıştır; diger bir rivayete göre de bu hareket hakikaten İran'a karşı olduğu halde kışın şiddetinden dolayı şarka gidemiyen Rüstem Paşa orta Anadolu'da kalıp kaynanası Hurrem-Sultan'ın tâlimatı mucibince şehzâdenin aleyhine bir takım tezvirât tertibiyle meşgul olmuş ve kaynatası Sultan Süleyman'ın büyük oğlunun ısyan hazırlıklarında bulunduğunu bildirmiştir! Takriben dört senedir sefere çıkmadığı için askerle halk arasında bir takım dedikodulara yol açtığından bahsettiğimiz Kanunî'nin bu haklı istirahati hoş görülmediği için «hall-ü-akd sâhibi» bir serdâr ihtiyacından bahsedilip durması ve bilhassa büyük meziyyetleri ve faziletleriyle hem halkın, hem ordunun kalbinde yer tutmuş olan şehzâde Mustafa'nın bütün memlekette babasına en lâyık halef sayılması ve isminin âdetâ havada dalgalanarak her tarafa aksetmesi Kehle-i-ikbâl'in tezvirâtını her halde çok kolaylaştıracak bir vaziyettir ve tabiî Kehle bundan istifade etmekte kusur etmemiştir! Şehzâde Mustafa'nın en büyük cürmü işte bu umumî teveccühte gösterilebilir! Rüstem Paşa Konya ve Aksaray taraflarında bulunduğu zaman şehzâde Mustafa'nın Peçevî'de gördüğümüz gibi bir harekete kalkışarak «tûğ-u-alemlerin» dikip dikmediği kat'î surette belli değildir Yalnız şurası muhakkaktır ki saray partisini temsil eden Vezir-i-a'zam kaynanasından aldığı tâlimâta tamamiyle riâyet ederek askerle ahalinin dedikodusunu çok kurnazca istismâr etmiş ve bu dedikoduları bin türlü mübâlagalarla

süsliyerek çok tehlikeli bir vaziyet şekline sokup derhal Sultan Süleyman'a adamlar göndermiştir; gene Peçevî bu noktayı da şöyle anlatır:

«Çün bu ahvâl Vezir-i-a'zama mün'akis oldu: Bu ahvali bilâ-te'hîr-ü-ihmal Şemsi Paşa ki ol hinde Sipâh-oğlanları ağası idi ve Çavuş-başı Ali Ağa'yı irsâl idüp rikâb-ı Pâdişâhîye telhîs eyledi».

Paşalık ünvanını daha sonra alan bu «Şemsi Ağa» İsfendiyâr-oğullarından Üsküdar sahillerinde medfun olan meşhur «Şemsi Paşa»dır. Kehle-i-ikbâl işte bu vasıta ile Kanunî'ye Amasya'daki büyük oğlunun ısyan hazırlığına başladığını bildirmiş, bâzı Garp menbâlarında ve bilhassa Robertson'da tesadüf edilen bir rivayete göre şehzâde Mustafa'nın İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın kızlarından biriyle evlenerek onunla elbirliği edeceğine dâir bir takım sahte mektuplar tertip edip ihânet vesikası olarak Sultan Süleyman'a göndermiş ve artık bu mühlik vaziyette Padişahın «bizzât sefer-i Hümâyûna teveccüh» etmesinden başka çâre kalmadığını arzetmiştir! Kanunî bu fena haberleri dinledikten ve Rüstem Paşa'nın telhîsini okuduktan sonra Şemsi Ağa'ya

— Hâşâ ki Mustafa-Hânum bu küstahlığa cür'et ide ve benüm hayâtumda böyle bir vaz'-ı nâ-ma'kuul irtikâb ide! Ba'zı müfsidler kendüler mâil olduğu şehzâdeye mülk münhasır olsun diyü bühtân iderler! Zinhâr bu sözü bir dahî lisâna getürmeyün ve bu makuule mesâvîye vücud virmeyün!

demiş ve bununla beraber «evvel-bahârda» sefere çıkacağını söyleyip şimdilik ordunun dağılmasını ve Rüstem Paşa'nın İstanbul'a gelmesini emretmiştir Kanunî'nin bu seferi işte o vaziyetin neticesidir; onun için hakikatte İran'dan evvel şehzâde Mustafa'ya karşı açılmış demektir. Padişahın Şemsi Ağa'ya söylediği sözlerde bilhassa dikkat edilecek bir nokta vardır: Oğlunun böyle bir hareketine ihtimal vermediğini söyliyen Kanunî Sultan Süleyman onun saltanatına «mâil» olanlar bulunduğunu kabul etmekte ve işte bu tehlikenin büyüklüğünden dolayı «evvel-bahârda» sefere çıkacağından bahsetmektedir! Tabiî bu sefer, bundan on iki sene evvel Hadım-Süleyman Paşa'nın ve şimdi de Rüstem Paşa'nın seferlerinde olduğu gibi zâhiren sırf İran'a müteveccih gösterilecektir! Padişahın Şemsi Ağa'ya işin gizli tutulmasını emretmesi işte bundan dolayıdır. — Her halde Sultan Süleyman'ın bu kararında Robertson'un «Histoire de l'empereur Charles-Quint» ismindeki eserinde bahsettiği sahte mektupların da büyük bir tesiri olmak lâzımgelir: Osmanlı menbâlarında bu meseleye temas edilmemekle beraber, şehzâde Mustafa'nın bütün milleti müteessir eden idâmından sonra şair Yahyâ Bey'in her tarafta okunup ezberlenen meşhur mersiyesinde bu rivayeti teyid eden şöyle bir beyte tesadüf edilir:

Bir iki eğri fesâd ehli nitekim şemşîr
Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr

Robertson'un «Charles-Quint» tarihindeki sahte mektuplar rivayetinin doğruluğu işte bu muâsır vesikayla da sâbittir Tabiî bu suretle zavallı Kanunî en güzide ve en mümtâz oğlunun saltanat dâvâsiyle kendisine karşı bir ısyan hazırladıktan başka tıpkı Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Elkas-Mirzâ gibi düşmanla elbirliği ederek vatan hâinliği etmekte olduğuna da iknâ edilmiş ve bu müdhiş ihânetlerin Sultan Süleyman'ı bile aldatacak kadar ustalıkla tertib edilen vesikaları kendisine bu iş için Anadolu'da bulunan ve en çok itimâd edebileceği adamı olması lâzımgelen hükûmet reisi tarafından gönderilmiştir! Fazla olarak Osmanlı tarihinde babalarına karşı ısyan etmiş evlâtlar da yok değildir: Meselâ vaktiyle şehzâde Savcı Bey babası Birinci Murad'a karşı ısyan bayrağını açmış olduğu gibi, daha sonraları Kanunî'nin bizzât kendi babası Birinci Selim de dedesi İkinci Bâyezid'le harbedip mağlûb olduktan sonra sırf askerin teveccühüne istinâden tahta çıkmıştır: 1385 = 787 vukuâtının üçüncü fıkrasıyla 1511 = 917 vukuâtının «3 Ağustos» ve 1512 = 917 vukuâtının da «6 Mart» fıkralarına bakınız. Yavuz'un cülûsunda İkinci Bâyezid'in gönderildiği ve yolda zehirlenip öldüğü için varamadığı Dimetoka sarayına şimdi de şehzâde Mustafa tarafdarları Kanunî Sultan Süleyman'ı göndermek lüzumundan bahsetmiye başlamışlardır! Sultan Süleyman da her kes gibi insandır: Bütün insanlar gibi onun da nef-

sini muhâfaza endişeleri, onun da can kaygıları ve nihayet her kes gibi onun da kendine göre bir takım kuruntuları vardır ve bilhassa bu sırada 33 seneyi bulan saltanat müddetinde Şarkla Garb arasında cepheden cepheye koşarak bu kadar yıpranıp yorulduktan sonra bu beşerî duygulara her kesten fazla kapılması bile pek tabiîdir Onun için Vezir-i-a'zamının gönderdiği «telhîs»le sahte olduklarını bilmediği ihânet vesikalarını okurken zihninden «Savcı Bey», «Sultan Selim» «İkinci Bâyezid», «Uğraş-deresi» ve bilhassa «Dimetoka sarayı» gibi isimlerin sırayla geçmemiş olması kabil değildir. Bu şahsî ve beşerî endîşelerden başka, bir de vatan ve devlet endîşesi vardır ve Kanunî kıymetinde bir kahraman için bu mülâhaza her şeyin üstündedir Şehzâde Mustafa'nın Safavîlerle elbirliği etmesi demek, dahilî tehlikeyle haricî tehlikenin birleşmesi demektir; bilhassa askerle ahali şehzâdeye tarafdâr olduğu için böyle bir mücadelenin encâmı yalnız Kanunî'nin 33 senede kurduğu fütûhât sistemini değil, devletin bütün temellerini birden sarsabilir Bu sırada devlet Şark cephesinde İran'la, Garp cephesinde Avusturya ve Almanya ile harb hâlindedir ve bu iki düşman cephesinin birbiriyle alâka ve irtibâtı da vardır; içerden çıkacak bir şehzâde Mustafa ısyanı dışarıdaki düşmanların şimdiye kadar yapamadıkları büyük ve ciddî bir elbirliğine yol açacak en müsâit fırsat demektir. Kanunî'nin «evvel-bahar» a ait kararında tabiî bütün bunların tesiri vardır Çünkü o zamanki vaziyet böyledir. Fazla olarak yıllardanberi Hurrem-Sultan'la Mihrimâh-Sultan ona hep şehzâde Mustafa tehlikesini telkin edip durdukları için Kanunî'nin zihni artık bu bedbaht oğlu aleyhine en müsâit zemin hâline gelmiştir. Bilhassa bütün saltanat müddetince kanun mefhûmuna her kesten evvel bizzât kendisi itaât ve hürmet etmiş bir hükümdar için her hangi bir şehzâdenin düşmanla elbirliği ederek saltanat tahtına ihânet ve ısyan yolundan gitmiye kalkışması da meşrûiyyet esasiyle ictimaî nizamın ihlâli demektir Kanunî için meselenin şahsî ve siyasî cephelerinden başka bir de işte bu hukukî cephesi vardır. Zaten Fatih'in «Kanun-nâme»si de «nizâm-ı âlem içün» şehzâde katlini hususî bir madde ile tecvîz etmiştir : 1451 = 855 vukuâtının İkinci Mehmet devrine müsâdif üçüncü fıkrasına bakınız. İhtiyar bir babayı «Nahcivan seferi» bahânesiyle en mümtâz oğlunun üstüne sevkeden âmiller işte bunlardır Tabiî bu tarihî ve müdhiş cinayetin bütün mes'ûliyyeti Leh veyahut Rus cinsinden Hurrem-Sultan'la onun hem dâmâdı, hem siyasî âleti olan Hırvat Rüstem'in boynundadır; bu vicdansız mahlûkların o vesikalı iftirâlarına aldanarak yola çıkan Kanunî'nin rolü de, düşmanla elbirliği edip saltanat uğurunda vatanını tehlikeye atacak zannettiği ma'sum bir hâine saldıran ve bu suçsuz hâinin kendi oğlu olmasına bile ehemmiyet vermiyen zavallı bir kahraman rolüdür! Osmanlı sarayı ile hükûmetine musallat olan kadınlı, erkekli devşirmelerle dönmeler nihayet mâsum bir babayı mâsum bir evlâda saldırıp o fecî levhayı derin bir menfaat zevkıyle seyretmişlerdir! — Her halde Kanunî'yi alelâde bir evlât kaatili şeklinde tasvir eden bâzı muahhar menbâlarla bir takım ecnebi müelliflerinin bu telâkkileri hiç doğru değildir Hattâ eski Osmanlı menbâlarından bâzılarında bile Sultan Süleyman'ın bu fâciaya kadar «Ricâlullah zümresinden», yâni büyük zaferleriyle gazâlarından ve bilhassa bütün dünyada bir kanun ve adâlet timsâli olmasından dolayı evliyadan sayıldığı halde bu cinayetinden sonra artık o mertebeyi kaybetmiş olduğundan bahsedilerek dinî bir ifâdeyle onun o büyük ve parlak şahsiyyeti işte bu yüzden sönüp kararmış gibi gösterilir : Fakat bütün bu müellifler o zavallı babanın koynuna masum oğlunun ihâneti hakkında Rüstem Paşa'nın tertib ettiği sahte vesikalar doldurulmuş olduğuna her nedense dikkat etmemişlerdir! İhmâl edilmesi haksızlık olacak ikinci bir nokta daha vardır: Şehzâde Mustafa'nın İran'la elbirliği etmek istediği hakkındaki vesikaların Rüstem Paşa tarafından uydurulmuş olduğu gerek ecnebi menbâlarının, gerek yukarda bahsi geçen Yahyâ Bey mersiyesinin ittifakıyle sâbit olmakla beraber, askerle ahâlinin bu parlak prense tarafdâr oldukları ve hattâ bu tarafdarlığın gittikçe onu sürükleyip ister istemez ayaklandırabilecek bir takım tezâhürler bile göstermiye başlamış olduğu da muhakkaktır; bu bakımdan Kanunî için şehzâde Mustafa'nın izâlesi demek, evlâdını fedâ ederek dahilî bir harbin önünü almak demektir : Halkın ve askerin

istediği bir prensin sağ kalması demek, o prense öyle bir şey istemese bile daimî tehlikenin yaşaması demektir; böyle bir tehlikenin ehemmiyetini kavramak için, bundan dört asır evvelki ictimaî ve siyasî şerâiti göz önüne getirmek kâfidir; tabii bu hâl acıdır, fakat o zamanki hakikat böyledir. — Kanunî'nin Istanbul'dan hareketi için 17 Ramazan = 27 Ağustos Pazar ve 20 Ramazan = 30 Ağustos Çarşanba tarihleri de rivayet edilir: Fakat bunlar zayıftır. — Sultan Süleyman'ın o sırada 22 23 yaşlarında bulunan en küçük oğlu şehzâde Cihangir de babasıyla beraber bu sefere iştirâk etmiştir. — Büyük şehzâde Mustafa'nın idâmı için aşağıda bu sene vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

8 Eylül = 29 Ramazan, Cuma: Kanunî'nin Yenişehir'e muvâsalatı.

(Karaman valisi şehzâde Bâyezid babasını burada karşılamış ve Rumeli muhâfazasına, yâni Edirne'de saltanat kaymakamlığına memur olarak derhal yola çıkarılmıştır Kanunî'nin bundan evvelki ikinci İran seferinde bu mühim vazifeye Mağnisa valisi şehzâde Selim memur edilmiş olduğu halde, bu sefer Bâyezid'in tâyin edilmesinde her halde Hurrem-Sultan partisinin bir tesiri olmak lâzımgelir İkinci İran seferinde şehzâde Selim'in saltanat kaymakamlığı için 1548 = 955 vukuâtının «10 Nisan» fıkrasına ve Hurrem-Sultan'ın şehzâdelere karşı vaziyeti için de yukarıki fıkraya bakınız).

21 Eylül = 12 Şevvâl, Perşenbe: Sultan Süleyman'ın Bolvadin'e muvâsalatı.

(Saruhan valisi şehzâde Selim eyâlet askeriyle babasını işte burada karşılamış ve sefere iştirâk emrini almıştır Bu şehzâde, sonradan «İkinci Sultan Selim» ismiyle Kanunî'ye halef olan «Sarı-Selim» yahut «Sarhoş-Selim» dir; bu suretle, sağ kalan dört şehzâdeden Cihangir'le Selim bu seferde babalarının maiyyetinde bulunuyor demektir).

5 Teşrinievvel = 26 Şevvâl, Perşenbe: Kanunî'nin Konya-Ereğlisi civarında «Ak-tepe/Ak-öyük» menzilinde konaklaması.

(Bu feci seferin asıl hedefini teşkil eden Amasya valisi büyük şehzâde Sultan Mustafa babasını karşılamak için işte buraya gelmiştir: Bu bedbaht prensin «Ak-öyük» yahut «Ak-tepe»ye bundan bir gün evvel veyahut bu gün geldiği hakkında muhtelif rivayetler vardır; hattâ bâzı rivayetlerden bir kaç gün evvel gelmiş olduğu bile istidlâl edilebilir; eyâlet askeriyle gelmiş olan Sultan Mustafa o civarda ve babasınınkinden biraz ilerde bir ordugâh kurmuştur. Zavallı şehzâdeye bir takım gizli maksatlar isnâd etmek için çok büyük kuvvetlerle gelmiş olduğundan ve hattâ «şevket-u-izzet-i tamâm ile hayme ve bârgâh ve serâperde ve hargâh kurmuş» olduğundan bahsedilir! Halbuki bu kelimeler aşağı yukarı hep ayni mânâya gelir Hepsi de «Otak» demektir! İran seferi münasebetiyle bütün şehzâdelere seferberlik emri verilmiş olduğu için Sultan Mustafa da tıpkı diger kardeşleri gibi babasının emrine itâat ederek eyâlet askerlerini toplayıp büyük orduya iltihak etmek üzere gelmiştir: Hattâ bir rivayete göre kendisini çok seven ikinci-vezir Ahmed Paşa gizlice haber gönderip mârûz olacağı tehlikeyi bildirmiş olduğu halde, mâsûmiyyetine güvenen ve her halde âdil babasına derd anlatmak imkânı olabileceğini zanneden zavallı şehzâde Amasya'dan kalkıp gelmekte tereddüt bile etmemiştir!).

6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl, Cuma: Şehzâde Mustafa'nın idâmı ve Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın azliyle yerine Kara-Ahmed Paşa'nın tâyini.

(Konya-Ereğlisi civarındaki «Ak-öyük» yahut «Ak-tepe» mevkiinde birbirine

yakın noktalara kurulmuş iki ordugâhın ikisinde de sabahtan itibaren neş'eli bir faaliyet başlamıştır: Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük oğlu ve orduyla halkın müşterek sevgilisi şehzâde Sultan Mustafa parlak merâsimle babasının elini öpmiye getirilecektir! Karşılıklı kurulmuş iki ordugâhtaki askerlerin bildiği işte bundan ibarettir! Peçevî vüzerânın büyük şehzâdeyi getirmiye gidişini şöyle anlatır:

«Âdet-i kadîme-i Pâdişâhî üzere âmme-i erkân-ı devlet bârgâhına varup el öpdüler ve cümleten tahlîât-ı fâhire ile ilbâs olundular. Andan şehzâde-i âzâde suvâr olup bârgâh-ı Padişâh-ı saâdet-destgâha geldiler. Dîvanhâne-i Hümâyûna karîb yerde piyâde olup vüzerâ önüne düşüp hayme-i Hümâyûn önünde selâmlayup şehzâde içerüye dühûl ittiği gibi takdîr-i Hak'da zamân-ı hayâtı ol demde âhir imiş, ol sâatde eyyâm-ı ömrü itmâma irişdi...».

Zavallı Sultan Mustafa'yı merâsim ve teşrifâtla aldatarak babasının huzuru diye ecelin huzuruna götürmek için tertib edilen bu fecî alayı Solakzâde daha sâde ve daha vâzıh bir ifâdeyle şöyle anlatır:

«Fermân-ı Hudâvendigâr-ı vâlâ-mekân ve sâhib-kırân-ı zamân ile âmme-i erkân-ı devlet ve a'yân-ı saltanat şehzâdeyi istikbâle varup dest-bûsdan sonra mertebelü mertebesince hil'atler giyüp kanun üzre ordûy-i Hümâyûn tarafına azîm alay ile önüne düşüp alup geldiler. Otâğ-ı Pâdişâhî'ye yaklaştıkları gibi cümle vüzerâ piyâde olup ta'zîm-ü-tekrîm ile atdan indirdiler ve serâperde kapusuna gelince koltuğuna girdiler. Ol dem ale-l-acele içerüye da'vet olundu. Hemen derûn-i serâperdeye azîmet idüp vüzerâyı selâmlıyarak mihr-i âlemtâb gibi dolandı... Ömr-i cüvânînin gaayeti ve hengâm-ı zindegânînin nihâyeti olmağın fi-l-hâl şehzâdenin tedârükü görüldü...».

Koltuklarına giren ve etrafında halka teşkil eden vüzerâ ile devlet erkânının ortasında babasının otağına doğru ağır ağır ilerledikçe hiç bir şeyden haberdâr olmıyan askerin samimî duâlarıyla alkışlanan Sultan Mustafa, bilhassa Garp menbâlarında verilen tafsilâta göre vüzerâyı kapuda bırakıp yalnız başına içeri girdiği zaman otakta babasından eser olmadığını hayretle görmüş ve bu sırada birdenbire üzerine yedi dilsiz saldırmıştır! Bu dilsizlerin vaktiyle Topkapu sarayında Vezir-i a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'yı boğan dilsizler olduğu rivayet edilir! Çok güçlü kuvvetli bir bünyesi olan zavallı şehzâde Mustafa bir taraftan babasını imdâdına çağırırken bir taraftan da dilsizlerle şiddetli bir mücadeleye girişmiş ve nihayet «Zal-Mahmud» isminde bir canavar kollarından tutup boğulmasına yardım etmiştir! Bu sırada otağın kapısında şehzâdenin Emîr-âhûru ile ağalarından birinin bekleşmekte oldukları rivayet edilir: Her halde Sultan Mustafa'nın feryâdı üzerine bunlar içeri atılmak istemiş olacaklar ki her ikisi de hemen yakalanıp «meydân-ı siyâsete götürülerek boyunları urulmuştur»! — Bu sırada Sultan Süleyman'la diger iki şehzâdesi Selim ve Cihangir'in nerede bulundukları kat'î surette mâlûm değildir: Garp menbâlarına göre padişah çadırın içindeki ipekli perdenin arkasındadır ve hattâ Sultan Mustafa'nın mücadelesi esnasında bir aralık cellâtları teşvik için perde aralığından başını uzatıp:

— Çabuk olun!

diye fecî bir emir bile vermiştir! Fakat tabiî bütün bunlar millî bir fâcianın ecnebi menbâlarında romanlaşmış şekilleridir: Kanunî Sultan Süleyman gibi ince hisli, şair ruhlu ve bilhassa çok şefkatli bir babanın millî ve siyasî selâmet nâmına iğfâl edilerek ve istemiyerek vermiş olduğu fecî bir emrin tatbikine bu kadar hissizce seyircilik etmesi akla sığacak efsânelerden değildir; bilhassa yanında en küçük oğlu şehzâde Cihangir'in bu fâciadan çok müteessir olarak sırf ağabeysinin matemine dayanamadığı için hastalanıp öldüğü hakkında gene Garp menbâlarında tesadüf edilen rivayetleri o hissizlik iddiâlarıyla telif etmek kolay değildir; onun için her halde Kanunî'nin o sırada diger iki şehzâdesiyle beraber oralardan uzaklaşmış ve hiç olmazsa uzak bir çadıra çekilmiş olması lâzımgelir. Bununla beraber, bâzı Osmanlı menbâlarında büsbütün başka bir rivayet daha vardır; meselâ Peçevî «Zal-Mahmud»un rolünü şöyle anlatır:

«Şehzâde-i derdmend pençe-i cellâdândan rehâ bulup cânib-i Pâdişâhîye girîzân

iken merkum irişüp küştgirîde bî-nazîr pehlevân olmağla yıkup altuna alup ol sebeb ile ol lâkaba sezâvâr görülür».

Bu fıkrada şehzâdenin babasına iltica etmek istediğinden bahsedildiği halde babasının nerede bulunduğu müphem bırakılmaktadır. Fakat Müneccim-Başı'ya göre Kanunî otağındadır ve hattâ şehzâde Mustafa babasına hücum ettiği için Boşnak Mahmud müdâhâle etmiştir

«Sultan Süleyman Hazretleri şehzâde Sultan Mustafa'yı katl içün huzûr-i Hümâyunlarına izhâr ittiklerinde şehzâde Sultan Mustafa kazıyyeden haberdâr olup Şehriyâr Hazretlerinin üzerine hücum eyledikde mevcud bulunan huddâm müteferrik ve perîşân oldular Mahmud Ağa ol vakt güreşcilik fenninde mâhir olmağla Sultan Mustafa'nın üzerine pertâb idüp yıkdı ve bağladı; pes Şehriyâr Hazretleri müşârünileyhi Zâl diyü telkib buyurdular».

Bu rivayet doğru olduğu takdirde, vaziyetin baba ile oğul arasında bir mücâdele şeklini bile almış olması lâzımgelir : Her halde bu mesele ayrıca tetkik edilmelidir. Sonradan vezârete kadar yükselerek Osmanlı hânedânına dâmad bile olan Zal-Mahmud için 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Sultan Mustafa'nın hiç beklemediği âkıbeti orduda hemen şâyi olmuş, vâveylâlar ve ısyan sesleri birbirine karışmıştır! Bu sırada vüzerânın «Dîvanhâne»de bulunduğu rivayet edilir Birdenbire sesleri yükselmiye başlıyan Yeniçeriler de Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın tecziyesini istemiye başlamışlardır! Sultan Süleyman bu vaziyeti büyük bir mehâretle idare etmiş ve derhal Kapucular-kethudâsını Dîvanhâne'ye göndererek vüzerâ ictimâ hâlinde iken Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'dan «Mühr-i-Hümâyûn»u aldırdığı gibi üçüncü vezir Haydar Paşa'ya da:

— Çadırınıza gidiniz!

emriyle azlini tebliğ ettirmiştir! Diger vüzerâ yerlerinde kalıp hükûmet buhrânının neticesini beklerken Kapucular-kethudâsı tekrar içeri girmiş ve elindeki «Mühr-i-Hümâyûn»u askerin çok sevdiği Tımışvar fatihi ikinci vezir Ahmed Paşa'ya tevdi edip sadâretini tebrik etmiştir: Bu suretle Kehle-i-ikbâl'in bu birinci sadâreti 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisâni = 13 Ramazan Cuma gününden bu güne kadar tam 8 sene, 10 ay, 8 gün sürmüş demektir. Kanunî'nin dâmâdı olan bu Hırvat vezirini azletmekle kendisine iyilik edip Yeniçerilerin elinden kellesini kurtarmış olduğundan bahsedilir: Bu tarihten 1 sene 11 ay, 23 gün sonra Kara-Ahmed Paşa'nın idâmiyle Rüstem Paşa'nın ikinci sadâreti için aşağıda 1555 = 962 vukuâtının «29 Eylül» fıkrasına bakınız. — Büyük meziyyetleriyle kazanmış olduğu umumî teveccühe ve bu yüzden uğradığı iftirâlara kurban olan zavallı şehzâde Mustafa'nın cenaze namazı orduda bulunan Kadı-askerlerin de iştirâkiyle Ereğli'de kılınmış ve babasının emriyle tabutu Bursa'ya nakledilip İkinci Murad türbesi civarına defnedilmiştir. — Bu büyük fâciayı ikinci bir fâcia daha tâkib etmiştir: Osmanlı menbâlarında meskût geçildiği halde Garp menbâlarına akseden bir rivayete göre Sultan Mustafa'nın Bursa veyahut Amasya'da bulunan küçük yaşdaki oğlu da dedesinin emriyle bu günlerde anasının kucağından alınıp boğularak idâm edilmiştir! Tabiî bu suretle de müstakbel bir kan dâvâsının önü alınmış demektir! — 921 = 1515 tarihinde dünyaya gelmiş olmak itibariyle 38 yaşında şehîd edilmiş olan şehzâde Mustafa, Kanunî Sultan Süleyman'ın en değerli ve en muktedir oğludur: Çok esaslı bir kültür sâhibi olan bu kıymetli gencin kuvvetli bir şair olduğu da muhtelif menbâlardaki şiirlerinden anlaşılmaktadır; meselâ merhum Ali Emirî'nin mecmuasında babasının bir şiirine yazdığı nazîrenin şöyle bir beytine tesadüf edilir :

Nâz sahrâsında tîr-î gamze-î hunrîz ile
Şir-i dil saydeyliyen ol çeşm-i âhûlar mudur?

Bilhassa Bursa'lı Belîğ'in kaydettiği şu gazelde zavallı Mustafa âdetâ âkıbetini sezmiş gibi bir lisan kullanır

Rif'at istersen eger mihr-î cihân-ârâ gibi
Sür yüzün her dem yerê eylê tenezzül mâ gibi

Hoş kabâ yeldür değül bâkî bu nakş-î rüzgâr
Fi-l-mesel dünyâ misâl-î âlem-î rü'yâ gibi
Sûzen-î müjgânlarundan geçmedî dil riştesi
Yolda kaldum ey Mesihâ Hazret-i Îsâ gibi
Pehlevân-î âlem olmuş kalb-i istiğnâ ile
Tûb-i çarh-î dehr elinde oynadur almâ gibi
Katradan kemdür vücûdun Mustafâ emmâ aceb
Nazmidüp dürler döker tab'un senün deryâ gibi

Sultan Mustafa'nın fecî âkıbeti bütün memlekette umumî bir teessür uyandırmış ve âdetâ millî bir matem hâlini alan bu teessür Divan edebiyatında unutulmaz akisler bırakmıştır Bir çok şairlerin mersiyeleri ve tarihleri vardır; bunların en meşhuru yukarda bahsi geçen Yahyâ Bey'in «Ebced» hesabiyle Hicretin «960» tarihini gösteren «Mekr-i Rüstem» terkibiyle kırk, iki beyitlik uzun ve hazin mersiyesidir; Yahyâ Bey bu cinayetin bütün mes'ûliyyetini Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'da gösterir : Şehzâdeye ihânet isnâd eden mektupların sahteliğinden bahseden şair, Kehle-i-ikbâl'in rolünü şöyle anlatır :

Yalancının kuru bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıtdı yâşumuzû yakdı nâr-ı hicrânı

Şehzâdenin kollarını tutan veyahut kolları tutulduğu zaman boynuna kemendi geçirip boğan «Zal-Mahmud» Yahyâ Bey'in şu beytine göre Rüstem Paşa'nın adamlarından olmalıdır

Getürdü arkasınî yîre Zâl-i devr-i zamân
Vücûdunâ sitem-î Rüstem île irdi ziyân

Cesur şair, askerle halkın teessürünü de şu mısrâlarla ifade etmekten çekinmemiştir

Döküldü gözyaşı yıldızlarî çoğaldı figân
Dem-î memâtı kıyâmet gününden oldu nişân
Gırîv-u-nâle vu zâr île doldu kevn-ü-mekân
Akar su gîbi müdâm ağlamakda pîr-ü-cüvân

Hattâ bundan dolayı Yahyâ Bey şu beytinde Rüstem Paşa'nın idâmını istiyen bir ifâde kullanır :

O cân-ı âdemiyân oldu hâk ilê yeksân
Dirî kala ne revâdur fesâd iden şeytân?

Teessürlerinde çok samimî olan Yahyâ Bey Sultan Süleyman'ı bile tenkid edecek kadar cesaret göstermektedir :

Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb
Ki oğlunâ kıya bir server-î Ömer-meşreb?

Yahyâ Bey'in bu ateşli mersiyesi o zaman elden ele ve ağızdan ağıza dolaşmıştır; kendisi bunu şöyle anlatır :
«Ertesi ordûy-i Hümâyûn seyrine vardum: Gûşe gûşe okunur, kimi ağlar, kimî Yahyâ Beğ'ün sebeb-i mağfiretidür diyüp âh eyler gördüm!».
Esasen şair düşmanı olmakla meşhur olan Kehle-i-ikbâl sonradan ikinci defa olarak Vezir-i-a'zam olduğu zaman Yahyâ Bey'in «nizâm-ı âlem içün» idâmını arzetmişse de Kanunî
— Bu makuulelere kulak dutma ve intikam kasdın itme!
diyerek kendisini bile tenkid etmekten çekinmemiş olan cesur şairi himâye etmek büyüklüğünü göstermiştir; bununla beraber Rüstem Paşa Yahyâ Bey'i huzuruna getirip uzun uzadıya tekdir ettikten sonra Sultan Bâyezid evkafı

mütevelliliğinden azletmiştir. — Bu tarihten bir sene dokuz ay sonra şehzâde Mustafa olduğunu iddia eden bir düzmecenin çıkardığı isyan üzerine idâmı için 1555 = 962 vukuâtının «31 Temmuz» fıkrasına bakınız).

8 Teşrinisâni = 1 Zülhicce, Çarşanba: Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı.

(Bu seferin asıl hedefini teşkil eden Şehzâde Mustafa meselesi halledilmiş ve mevsim de ilerlemiş olduğu için Sultan Süleyman kışı geçirmek için Haleb'e gelmiş ve İran seferini bahara bırakmıştır: Bu vaziyet üzerine orduda bulunan Saruhan valisi şehzâde Selim eyâlet askeriyle beraber Maraş'da ve Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa da Rumeli askeriyle Tokad'da kışlamıya memur olmuşlardır. — Kanunî İstanbul'dan hareket edeceği sırada İran şâhı Birinci Tahmâsb'dan sulh istemek için bir elçi gelmiş ve padişah bu teşebbüsü sefer tehir ettirmek için yapılmış bir kurnazlıktan ibaret saymıştır Orduyla beraber yola çıkarılan Safavî elçisi şehzâde Mustafa imhâ edilmeden iâde edilmemiş ve ondan sonra da baharda sefere başlanacağına ait bir cevapla iâde edilmiştir. — En küçük şehzâde Cihangir babasının yanında kalmıştır. — Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı için 20 Zülka'de = 28 Teşrinievvel Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir).

27 Teşrinisâni = 20 Zülhicce, Pazartesi: Şehzâde Cihangir'in ölümü.

(Şehzâde Cihangir Kanunî'nin en küçük oğludur 937 = 1530 — 1531 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu rivayet edildiğine göre bu sırada 22 23 yaşlarındadır. Sultan Süleyman'ın bütün oğulları gibi çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş ve bilhassa zarafeti, nüktedanlığı ve zekâsiyle şöhret bulmuş olan bu genç şehzâde de babası ve diger kardeşleri gibi şairdir; şu beyti, babasıyla bu sefer şehîd edilen kardeşi Sultan Mustafa'ya yazdığı bir nazîredendir:

Dir gören ebrûlarun altındakî çeşmânunu
Hancer altındâ yatur saydolmuş âhûlar mudur?

En büyük ağabeysi şehzâde Mustafa'yı bütün kardeşlerinden fazla seven bu hassas gencin yukarda gördüğümüz «Ak-tepe» fâciasından sonra bütün neş'esini kaybedip derin bir hüzne kapıldığı ve nihayet bu büyük mateme dayanamıyarak ve bilhassa kendisinin de nihayet aynı akıbete uğrıyacağını düşünerek buhranlar içinde hastalanıp bu gün Haleb'de öldüğü rivayet edilir: Bu suretle Rüstem Paşa'nın yaptırdığı cinayet netice itibariyle bir şehzâdenin daha ölümüne sebeb olmuş demektir! Kanunî'nin oğullarından artık Bâyezid'le Selim'den başka kimse kalmamıştır: Bu sırada Bâyezid Edirne'de saltanat kaymakamlığında, Selim de askeriyle beraber Maraş kışlağındadır. — En sevgili oğlu şehzâde Mehmed'in 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» fıkrasında gördüğümüz ölümünden itibaren baba şefkatini işte bu en küçük oğluna bağlıyan Sultan Süleyman'ın şehzâde Mustafa fâciasından sonra Cihangir'i de kaybetmesinden çok sarsılmış olduğu rivayet edilir. — Şehzâde Cihangir'in cenaze namazı Haleb'de kılındıktan sonra tabutu babasının emriyle İstanbul'a nakledilip on sene evvel ölen büyük kardeşi Mehmed'in Şehzâde-câmiindeki türbesine defnedilmiştir. — Tophâne'nin üstündeki «Cihangir» mahallesi işte bu şehzâdenin ismini taşır: Kanunî bu sevgili oğlunun ruhuna burada bir câmi, bir mektep ve bir de tekye yaptırmış ve bu binâlara Cihangir'in ismi verilmiş olduğu için o semte «Cihangir» denilmiştir: Câmiin inşâsı 967 = 1559 — 1560 da ikmâl edilmiştir. — Bu yeni mateminden çok muztarib olan Kanunî Maraş kışlağında bulunan oğlu Selim'i Haleb'e davet edip onunla oyalanmıya çalışmış ve Hama civarında bir müddet avla vakit geçirdikten sonra tekrar Maraş'a göndermiştir).

1554 = 961

9 Nisan = 6 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi: Kanunî'nin Haleb'den İran seferine hareketi.

(5 Cumâda-l-ûlâ = 8 Nisan Pazar ve 16 Cumâda-l-ûlâ = 19 Nisan Perşenbe tarihleri de rivayet edilirse de bilhassa ikinci rivayet tamamiyle yanlıştır. — 1553 = 960 senesi 8 Teşrinisâni = 1 Zülhicce Çarşanba günü Haleb'e gelmiş olan Sultan Süleyman burada ve bir aralık av için gittiği Hama civarında cem'an 5 ay 1 gün kalmıştır Tabiî bu hesap en kuvvetli rivayetlere göredir. — Kanunî Haleb'de bulunduğu zaman bir takım idarî ıslâhât işleriyle de meşgul olmuştur).

12 Mayıs = 9 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Kanunî'nin Diyarbekir civarında «Cülek/Çülek» mevkiine muvâsalatı.

(Burada ordu kurulmuş ve Sultan Süleyman şehre girmiyerek otağında kalmıştır. — Şam Beylerbeyi Teke-oğlu Mehmet Paşa da askeriyle beraber orduya burada iltihak etmiştir).

15 Mayıs = 12 Cumâda-l-âhire, Salı: «Cülek» ordugâhında büyük harb dîvânı.

(1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz «Ak-tepe/Ak-öyük» fâciası bütün orduyu müteessir ettiği ve bilhassa bu teessürün bir hükûmet tebeddüliyle de teskini kabil olamadığı için, İran üzerine yürümek üzere Haleb'den kalkıp Diyarbekir'e gelmiş olan Kanunî Sultan Süleyman asker nazarında sarsılmış olan nüfuzunu her hangi bir harb hareketine girişmeden evvel tahkime lüzum gördüğü için böyle bir dîvan toplamıştır: Hakikatte bu bir Harb dîvânı olmaktan ziyâde muhtelif asker sınıflarını sırayla huzura kabul edip teskin ve tatyîb etmek ve bilhassa şimdiye kadar olduğu gibi sadâkatle hizmet edecekleri hakkında söz almak için ittihâz edilmiş bir ihtiyat tedbirinden ibarettir! Bu merâsimin Diyarbekir'de olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir : Kanunî Cülek ordugâhındaki otağında tahtına oturup ilkönce Yeniçerileri kabul etmiştir; başta Yeniçeri-ağası olmak üzere Yeniçeri-kethudâsı, kâtipleri, Ocak ağaları, Yaya-başıları, Bölük-başıları, Oda-başıları, Vekilharçları, Solakları ve hattâ bütün bölüklerin ihtiyar neferleri sırayla huzura girip padişahın karşısına dizilmişlerdir : Sultan Süleyman ilkönce hatırlarını sormuş, ondan sonra da İran şâhının tecavuzlarından bahsederek şimdiye kadar olduğu gibi şimdi de kendilerinden büyük hizmetler beklediğini söyleyip «cezb-i kulûb» etmek istemiştir! Padişahın bu fevkalâde iltifâtından gözleri yaşaran Yeniçerilerin:

— Hind'e ve Sind'e gidersen, belki kûh-i Kaaf'a sefer idersen yüz döndermezzüz ve uğûr-i Hümâyûna baş terkin devlet-i dâreyn bilürüz : Her ne emridersen fermanberüz!

dedikleri rivayet edilir. Bundan sonra diger sınıflar da Kethudâları, Bölük-ağaları, zâbitleri ve ihtiyar neferleriyle huzura kabul edilmişler ve onlar da ayni sözlerle karşılanıp ayni mahiyette cevaplar vermişlerdir : Orduyu çok memnun eden bu merâsimde vezirlerle Kadı-askerler de bulunmuşlardır; tabiî bu suretle artık ordunun gönlü alınmış demektir).

20 Mayıs = 17 Cumâda-l-âhire, Pazar: Kanunî'nin Diyarbekir'den hareketi.

(Sultan Süleyman Diyarbekir civarındaki «Cülek» ordugâhında yedi gece kalıp sekizinci gün hareket etmiştir Bu hareket Nahcivan ve Erivan üzerinedir. — Padişah Diyarbekir önlerinde geçirdiği bir hafta içinde şehre yalnız gündüz girmiştir).

5 Haziran = 4 Receb, Salı: Suşehri'nde ordu alayı.

(Burada «Ordu alayı» denilen bir geçit resmi yapılmış, sağ kolda Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa ve sol kolda Vezir-i-sâni Ali Paşa kıt'aları techizât ve intizamlarının mükemmelliğiyle takdirler kazanmış fakat bilhassa Rumeli Beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın «kaplan postlu, kurt taclu, çekirdek mahmuzlu, tekne kalkanlu», demir eldivenli, ak ve kızıl bayraklı askerleri gözler kamaştırmıştır; suvâri kıt'alarının atları hep bir tondadır; bâzı kıt'aların tulgalarında tilki ve bâzılarında kurt kuyrukları takılıdır Tabiî böyle bir ordu dünyanın en zengin, en muntazam ve en muhteşem ordusudur).

2 Temmuz = 1 Şa'bân, Pazartesi: Hint-kapdanı Seydi-Ali-Reis'in Basra'dan hareketi.

(1552 = 959 vukuâtının «Nisan = Rebî'ül-âhir» fıkrasında Pirî-Reis'in Basra sahillerinde bırakmış ve onun yerine tâyin edilen Murad-Reis'in de büyük bir Portekiz donanmasıyla çarpışmak mecburiyetinde kaldığı için getirememiş olduğunu gördüğümüz donanma bakıyyesinin oradan kaldırılıp Süveyş limanına getirilmesi, 1553 = 960 senesi Teşrinisâni = Zülhicce sonlarında Hint-Kapdanlığına tâyin edilmiş olan Seydi-Reis'e emredilmiştir Bu «Seydi-Reis» lâkabiyle meşhur «Seyyidî-Ali ibni Hüseyn-Reis» Galatalıdır ve babası Hüseyn-Reis'den başka dedesi de «Dâr-üs-sınâa-i Âmire» yâni «Tersâne» kethudâlığında bulunmuştur Soyca denizci olan Seydi-Reis «Muhit» ve «Mir'ât-ı kâînât fî ilm-il-mîkaat» gibi mesleğine aid eserleri ve bilhassa bu seferinde sürüklendiği seyâhate ait «Mir'ât-ül-memâlik» isminde bir seyâhatnâmesiyle mâruf olduğu gibi kuvvetli şiirleri de vardır Bunlarda «Kâtibî» mahlasını kullanır ve bâzan «Kâtibî-i Rûmî» lâkabiyle de anılır. Nahcivan seferinde Kanunî'nin maiyyetinde bulunan Seydi-Reis yeni vazifesine tâyin edilince iki senedir Basra'da kalıp bir türlü Süveyş'e sevkedilemiyen donanma bakıyyesinin derhal nakline memur olarak 1553 = 961 senesi 7 Kânunuevvel = 1 Muharrem Perşenbe günü Haleb'den hareket edip bu senenin 3 Şubat = 29 Safer Cumartesi günü Basra'ya gelmiş, gemilerin tâmir ve techiziyle meşgul olarak nihayet bu gün yola çıkabilmiştir; fakat Seydi-Reis de Hint-Kapdanlığında son selefleri olan Murad ve Pîrî-Reislerden fazla bir muvaffakıyet gösterebilmiş değildir Hürmüz boğazından çıktıktan sonra 9 Ağustos = 10 Ramazan Perşembe günü 25 gemilik bir Portekiz filosunu mağlûb eden Seydi-Reis 25 Ağustos = 26 Ramazan Cumartesi günü de Maskat civarında 34 gemiden mürekkep bir Portekiz donanmasıyla çetin bir harbe tutuştuktan sonra yoluna devam etmişse de, oralarda «Tûfân-ı fîl» denilen şiddetli bir fırtınaya tutulup ve bir çok ağırlıklarını atıp hiç yelken açmaksızın şark istikametine doğru sürüklenmiş ve nihayet Basra'dan hareketinden tam üç ay sonra Gucerât sahillerine düşüp toplarıyla mütebâkî ağırlıklarını Gucerât müslüman hükümdarının memurlarına emânet ettikten sonra bir mıkdar maiyyetiyle beraber Hindistan, Efganistan, İran ve Anadolu üzerinden 1557 = 964 Mayıs = Receb iptidâlarında Istanbul'a gelip âilesine kavuşmuştur: Bu mecburî seyâhatine aid olan «Mir'ât-ül-memâlik» inde o kadar meşakkatten sonra bile Gucerât'ın Türkiye'ye ilhâkı sevdâsından hâlâ kurtulamadığını söyledikten sonra derdini şöyle anlatır :

Senün gitmez başundan bu havâlar
Dimâğun cümle toprak dolmayunca
Bu sergerdanluğun pâyânı yokdur
Vücûdun serteser hâk olmayunca

Kanunî Sultan Süleyman Seydi-Reis'e «Müteferrika» lık, maiyyetindeki adamlara da münâsip bir dirlik vermiştir).

5 Temmuz = 4 Şa'bân, Perşenbe: Kars önlerinde İran şâhına harb ilânı.

(Yavuz Sultan Selim devrindenberi iki devlet arasında harb hâli hiç nihayet bulmamış olduğu için, hakikatte bu bir harb ilânından ziyâde şâhı meydana çıkmak mecburiyetinde bırakmak için gönderilmiş bir hâkâretnâmeden, yâni bir nevi meydan okumadan ibarettir! — Sünnî Osmanlılar, «Mülhid» dedikleri Şiilere «Ehl-i-Kitâb» addettikleri Hıristiyanlardan fazla düşmandırlar İşte bundan dolayı Kanunî'nin beyannâmesinde Râfızîlerin canlarıyla malları helâl olduğuna ait fetvâlardan bahsedilerek :

«Mezheb-i bâtıl ve i'tikaad-ı âtılınızda musır olduğunuz takdirce vücûd-i bî-sûdun izâlesine hüsn-i niyyetle bi-inâyet-İllâh-i Teâlâ teveccüh kılınmışdur»

tarzında çok sert bir ifâde kullanılmıştır; İran şâhı Birinci Tahmâsb Kanunî'nin bundan evvelki seferlerinde hep içeri çekilip hiç meydana çıkmamış olduğu için, Sultan Süleyman bundan evvel olduğu gibi bu sefer de merhum babası Yavuz Sultan Selim'in Şâh-İsmail'e yazdığı hakaret cümlelerini hatırlatacak bir ifâde kullanmış ve meselâ :

«İmdi merdlük da'vâsın idenlere nâ-merdlükle zen gibi meydandan kaçup muhtefî olmak düşmez»

demiştir! Safavîlerin nazarında merdin silâhı kılıçtır Onun için ötedenberi Osmanlıları top ve tüfek gibi ateşli silâhlar sâyesinde kolay muvaffakıyetler kazanmakla ithâm edip durmaktadırlar! Kanunî'nin beyannâmesinde işte bu telâkkiden dolayı şöyle bir cümleye de tesadüf edilir :

«... ve eger havf-ü-hirâs ile firâruna bâis olan tûb-u-tüfeng ise, ol makuule âlât-ı ceng revâfız-u-mülhidîn içün âmâde ve âheng olmayup ahvâlleri ma'lûm olan gürûh-i mekrûhun def'ine şirân-ı ceng-ü-vegaa elünde olan tiğ-i âbdâr kâfîdür!»

Fakat bütün bunların hiç bir tesiri olmamış, İran ordusu gene meydana çıkmadığı için düşman arazisinin yakılıp yıkılmasından ve bu suretle şâhın Şarkî-Anadolu akınlarının intikamı alınmasından başka çâre bulunamamıştır).

18 Temmuz = 17 Şa'bân, Çarşanba: Osmanlı ordusunun Erivan'a muvâsalatı.

(Tahmâsb-Şâh'ı mukabeleye mecbur etmek için yukarıki fıkrada gördüğümüz beyannâme gönderildikten sonra o zaman İran'a tâbi olan Şüregil, Şaraphâne ve Nilfirâk mâmûreleri yağma ve tahrip edilip Erivan önlerine gelinmiştir: Birinci Tahmâsb ile oğlunun ve bâzı ümerâsının buradaki saraylarıyla bahçeleri ve bilhassa «Bâğ-ı Sultâniyye» denilen büyük bahçe kâmilen yıkılıp yakılmıştır. — Kanunî'nin Erivan'a muvâsalatı için 15 Şa'bân = 16 Temmuz Pazartesi tarihi de rivayet edilir).

24 Temmuz = 23 Şa'bân, Salı: Arpaçay'ın tahribi.

(Şarkî-Arpaçayı ismiyle de anılan Nahcivan-Arpaçayırı'nın aşağısındaki «Arpaçayırı» kışlağının yağma ve tahribi için 21 Şa'bân = 22 Temmuz Pazar tarihi de rivayet edilir).

25 Temmuz = 24 Şa'bân, Çarşanba: Safavîlerle bir pusu müsâdemesi.

(Ordu Aras boyundaki «Karahisar» mevkiindeyken civar köylere baskın yapan Karaman askerinden bir müfreze pusuya düşüp üstün kuvvetler karşısında bir mıkdar zâyiâta uğramıştır).

26 Temmuz = 25 Şa'bân, Perşenbe: Karabağ'ın tahribi.

(Bu mâmur mıntakanın ahalisi kaçışmış olduğu için malları yağma edilmiş, mağaralarla definelere sakladıkları hazineler çıkarılmış ve köylerle kasabalar yıkılıp yakılmıştır).

28 Temmuz = 27 Şa'bân, Cumartesi: Nahcivan'ın tahribi.

(Burada da Osmanlılar gelmeden evvel ahali kaçmış olduğundan malları ve gizli hazineleri yağma edilmiş, şâhla oğlunun ve ümerâsının sarayları yıkılıp yakılmış ve dört beş günlük ve hattâ bâzı rivayetlere göre yirmi günlük bir çevre dahilinde «taş üzere taş» bırakılmamıştır Bir çok güzel kızlarla oğlanlar ve büyük servetler iğtinâm edilmiş, Safavî ordusu gene ortaya çıkmamış ve hattâ Şâhın Lor = Loristan dağlarına çekildiği haber alınmıştır. — Ordunun Nahcivan'a muvâsalatı için 21 Şa'bân = 22 Temmuz Pazar ve 24 Şa'bân = 25 Temmuz Çarşanba tarihlerine de tesadüf edilirse de doğru değildir).

30 Temmuz = 29 Şa'bân, Pazartesi: Kanunî'nin Nahcivan'dan avdeti.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Tahmâsb-Şâh'ın Loristan dağlarına çekilmiş olması Safavî ordusuyla karşılaşmak imkânı kalmadığını bir kere daha meydana çıkarmış ve yaz sonlarına da yaklaşılmış olduğu için harekâtın bahara bırakılması ve henüz mevsim müsâitken Padişahın Amasya'ya, ordunun da kışlaklara çekilmesi takarrür etmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Nahcivan seferi», ismiyle bahsedilen bu büyük tahrip hareketi düşmanın müstahkem mevkilerini harâb etmek suretiyle müdafaa tertibâtını zayıflatmak, hudut boylarında mühim noktalar tutmak ve bilhassa o zamanki İran'ın en zengin sahalarından olan bu mıntakayı iktisaden ezmekle neticelenmiştir: Müsadere edilen mallarla hazineler Türkiye'ye büyük bir servetin girmesi demektir; Osmanlı azametinin en mühim sebeblerinden biri de Şark ve Garp cephelerinin daimî birer servet menbaı hâline getirilmiş olmasında gösterilebilir; bu devir, Şark'la Garp servetlerinin Türkiye'de biriktiği devirdir. — Nahcivan seferi münasebetiyle Osmanlı menbâlarında bilhassa sivil esirler meselesi hakkında bir takım tafsilâta tesadüf edilir: «Sîm-ten, gonce-fem mahbûblar»la «gülrukh ve mevzûn-şemâil nâzenîn duhterler ve hüsn-ü-behcetde bî-nazîr nev-arûslar»dan her asker çadırında ikişer, beşer ve hattâ onar tânesine tesadüf edildiği hakkında muhtelif rivayetler vardır! Tabiî bu canlı ganîmetler, düşman ölkelerini nüfus bakımından da sarsan Osmanlı hareketlerinin demografik neticeleri demektir).

2 Ağustos = 3 Ramazan, Perşenbe: «Taht-ı-Süleyman» muharebesi.

(Kanunî'nin emriyle İmâdiyye beyi Sultan-Hüseyn Bey'in Tebriz üzerinden Merâga'ya kadar İran'da yaptığı büyük akın hareketine karşı Bağdad havâlisini tahribe gelen Safavî ümerâsından Hamze-Sultan'la diger bir takım Kızılbaş beyleri «Taht-ı-Süleyman» mevkiinde Hüseyn Bey'le karşılaşmışlardır: Çok şiddetli bir muharebe olduğundan bahsedilir; Hüseyn Bey İranlıları mağlûb etmiş, Safavî kumandanı Hamze-Sultan maktul düşmüş, sancakları, murassâ tacları ve ordu çalgıları zaptedilmiştir. Bu muvaffakıyetten çok memnun olan Sultan Süleyman Hüseyn Bey'i hil'atle taltif etmiştir).

6 Ağustos = 7 Ramazan, Pazartesi: Bâyezid konağında İran'ın sulh teklifi.

(Sultan Süleyman Bâyezid konağına geldiği zaman Safavîlerin salıverdikleri bir Türk esiri Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa'ya hitâben bir nâme getirmiştir: Bu nâmede Osmanlı tahribâtına şâhın da mukabele edeceğinden bahsedilmek suretiyle bir tehdid savrulduktan sonra bu karşılıklı tahribâtın iki tarafa da zararlı olmaktan başka bir netice vermek ihtimali olmadığından dolayı artık bir sulh akdedilerek bu hâle nihayet verilmesi teklif edilmiştir. Safavîler bu nâmede Osmanlıların ateşli silâhlar kullanmalarından da şikâyet ettikleri için iki taraf arasında münâkaşalı bir muhâbere başlamış, karşılıklı tehdidler savrulmuş ve hattâ Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa İranlılara verdiği cevapların birinde

gelecek bahara Safavîlerin dinî merkezleri olan Erdebil'in de tahrib edileceğinden bahsetmiştir! Bilhassa bu tehdidin İranlılar üzerinde çok derin bir tesir yaptığından bahsedilir).

17 Ağustos = 18 Ramazan, Cuma: Hasan-kale = Pasinler konağında Şarkî-Anadolu beyleriyle askerlerinin terhisi.

(Burada Diyarbekir ve Van Beylerbeyleriyle ordu hizmetinde bulunan Kürt beylerine hil'atler giydirilip el öptürüldükten sonra kışlaklarına çekilme ruhsatı verilmiştir. — Ramazan bayramı burada geçirilmiştir. — Sultan Süleyman'ın buraya muvâsalatı için 9 Ramazan = 8 Ağustos tarihi de rivayet edilmişse de doğru değildir)

22 Ağustos = 23 Ramazan, Çarşanba: «Kal'a-i-Zâlim» fethi ve Kerkük sancağının işgali.

(Kanunî bu Nahcivan seferine çıkarken İran'a tâbi Kürt beylerinin ellerinde bulunan Şehr-i-Zûl/Şehr-i-Zûr = Kerkük mıntakasının işgaline Bağdad valisi Osman Paşa'yı memur etmiştir Paşa bu mıntakanın en sarp ve müstahkem mevkii ve askerlikçe anahtarı sayılan «Kal'a-i-Zâlim/Zâlim-Ali kalesi»ni muhasara etmiş ve uzun süren bu muhasara esnasında Osman Paşa vefat etmişse de yerine Bağdad Beylerbeyi olan Baltacı-Mehmet Paşa gelmiştir; bir rivayete göre de esasen Bağdad valisi olan Baltacı-Mehmet Paşa, merhum Osman Paşa ile beraber muhasarada bulunmakta olduğu için onun vefatı veyahut şehâdeti üzerine harekâtı yalnız başına idare etmiştir. — Daha fazla mukavemet edemiyeceğini anlıyan Safavî kumandanı Sohrâb Bey'in bir gece kaçıp gittiği rivayet edilir İşte bunun üzerine Baltacı-Mehmet Paşa bu gün kaleye girmiş, ondan sonra sancağın diger kaleleri işgal ve teslim suretleriyle kolayca zaptedilmiş ve bu yeni sancak beyliğine ümerâdan Murad Bey tâyin edilmiştir).

3 Eylül = 5 Şevvâl, Pazartesi: Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa'nın Çoruh boyuna sevki.

(Bu gün Erzurum civarına gelindiği zaman şâhın Çoruh boyundaki Osmanlı kalelerine taarruz etmek üzere ilerlemiye başladığı haber alındığı için, Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa kumandasında dört bin Yeniçeri ile Anadolu ve Rumeli ordularından seçilmiş mühim bir kuvvet sevkedilmiştir).

9 Eylül = 11 Şevvâl, Pazar: Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa ordusunun Oltu'ya muvâsalatı.

(Bu gün Oltu'ya varan Ahmed Paşa İran şâhının bu hareketten haberdâr olunca büyük bir sür'atle ric'ate başlamış olduğunu öğrendiği için geri dönmiye karar vermiştir).

21 Eylül = 23 Şevvâl, Cuma: Ahmed Paşa'nın orduya iltihakı.

(Şâhın ric'ati üzerine Oltu'dan avdet eden Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa bu gün Erzurum'da Kanunî'nin ordusuna iltihak etmiştir).

26 Eylül = 28 Şevvâl, Çarşanba: Erzurum konağına gelen İran elçisinin mütâreke talebi ve bu talebin kabulü.

(İran şâhının «Korçu-Kaçar» ünvaniyle Hassa kumandanı olan bu Safavî el-

çisinin ismi «Şâh-kuli Aka»dır Bu murahhasın efendisinden getirdiği nâme, yukarda bu sene vukuâtının «6 Ağustos» fıkrasındaki mürâcaatle başladığını gördüğümüz siyasî muhâberenin son tezâhürü demektir; şâhın bu nâmesinde bir mütâreke akdi talebinde bulunmuş olduğu rivayet edilir : Dîvan'da Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilip el öpmek şerefine mazhar olan Safavî elçisine hudut vesaire hakkındaki şartları tesbit edecek bir sulh muahedesi akdedilinceye kadar mütârekeye muvafakat edildiği ve Safavîler tarafından ihlâl edilmedikçe bu mütârekeye riâyet edileceği tebliğ edilmiştir: Aşağıda 1555 = 962 vukuâtının «10 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

28 Eylül = 1 Zülka'de, Cuma: Kanunî'nin Erzurum'dan hareketi.

(Sultan Süleyman burada kaldığı 24 günü ordugâhtaki otağında geçirmiştir. — Hareket tarihi olarak 3 Zülka'de = 30 Eylül Pazar gününden de bahsedilir).

18 Teşrinievvel = 21 Zülka'de, Perşenbe: Sultan Süleyman'ın Sıvas'a muvâsalatı.

(Padişah burada bir gece konaklayıp ertesi gün hareket etmiştir).

22 Teşrinievvel = 25 Zülka'de, Pazartesi: Kanunî'nin Tokad'a muvâsalatı.

(Burada da bir gece kalındıktan sonra Amasya'ya hareket edilmiştir Rumeli ordusunun Tokad'da kışlaması emredilmiştir).

30 Teşrinievvel = 3 Zülhicce, Salı: Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahcîvan seferinden Amasya'ya avdeti.

(Yukarda bu sene vukuâtının «26 Eylül» fıkrasında gördüğümüz mütârekenin akdine rağmen henüz sulh imzalanmadığı için her türlü ihtimale karşı Padişahla ordunun bu kış mevsimini Anadolu'da geçirmesi takarrür etmiş ve Sultan Süleyman Amasya'da kalmıya karar vermiştir. — Askerin muhtelif kışlaklara taksimi burada emredilmiştir. — Kanunî'nin kararı, kat'î bir sulh akdedilemediği takdirde ilkbahar başlarında tekrar İran üzerine yürümektir Tabiî bu vaziyet, İran'a istenilen sulh şartlarının kabul ettirilmesinde de âmil olmuştur. — Padişah'ın Amasya'da geçirdiği bu kış esnasındaki mühim meselelerden biri de Fransa kralı İkinci Henri'den «Codignac» isminde bir elçi gelip Türk donanmasından himâye ve yardım istemesidir Fransa krallığıyla son defa akdedilen himâye muahedesi için 1553 = 960 vukuâtının «1 Şubat» fıkrasına ve bu muahede mucibince Turgud-Reis'in yaptığı Korsika seferi için de gene o senenin «15 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu sefer Amasya'ya gelen Codignac'ın ricası Fransızların bu tarihe kadar işlemiş oldukları ihânetlere ve bilhassa son Korsika seferinde Turgut-Reis'e karşı gösterdikleri münasebetsizliklere rağmen gene kabul edilmiş ve hattâ Akdeniz seferine hazırlanması için Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa'ya emir verilmiştir Piyâle Paşa'nın hareketi için aşağıda 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına bakınız. Gene Kanunî'nin Amasya'da geçirdiği mevsime tesadüf eden hâdiselerin en mühimmi de İran sulhüdür Bu mesele için gene 1555 = 962 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız.

1555 = 962

10 Mayıs = 18 Cumâda-l-âhire, Cuma: İran şâhının sulh akdine memur ettiği elçinin Amasya'ya muvâsalatı.

(Bundan evvel akdedilmiş olan mütâreke için yukarda 1554 = 961 vukuâtının «26

Eylül» fıkrasına bakınız. — Bu gün gelen elçi İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın «Eşik-ağası», yâni Baş-mabeyncisi «Kemâlüddin Ferruhzâde Bey» dir: Bu zâtin Erzurum'a geldiği Amasya'ya bildirilmiş ve verilen müsâade üzerine derhal Amasya'ya gönderilmiştir: Ferruhzâde Bey'in gerek Kanunî Sultan Süleyman'a, gerek Vezir-i-a'zamla diger vüzerâya çok kıymetli hediyeler getirdiği rivayet edilir. Gerek mütârekenin akdedilmiş olmasından, gerek sulhün takarrüründen dolayı İran elçisi Amasya'da çok iyi karşılanmış ve Kanunî'nin emriyle kendisine ilkönce Vezir-i-a'zam Ahmed Paşa ve ondan sonra da sırayla ikinci vezir Ali Paşa ve üçüncü vezir Mehmet Paşa tarafından ziyâfetler verilmiştir : Bu ziyâfetlerle ikramlardan sonra huzura kabul edilen Ferruhzâde Bey'e hil'at giydirilmiş ve Sultan Süleyman kendisine şâhın sulh ricasını kabul ettiğinden bahsetmiştir Sulhün akdi için aşağıki fıkraya bakınız).

29 Mayıs = 8 Receb, Çarşanba: Osmanlı - Safavî sulhü.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz İran elçisi Ferruhzâde Bey Birinci Tahmâsb'ın acemce bir nâmesiyle gelmiş ve Kanunî Sultan Süleyman da buna Türkçe bir cevap vermiştir; bununla beraber İran murahhası Amasya'ya muvâsalat tarihi olan 10 Mayıs = 18 Cumâda-l-âhire Cuma gününden itibaren Osmanlı vezirleriyle müzakerede bulunmuş ve hududun son Türk fütûhâtı esas olmak şartiyle tesbitine karar verilmiştir Bu vaziyet üzerine Ardahan, Göle, Zarşat = Arpaçay vesaire havâlisi İran'dan Türkiye'ye intikal etmiştir. Bundan başka Sünnîlikle Şiîlik arasında en büyük dinî husûmet sebebinin de izâlesine ehemmiyet verildiği anlaşılmaktadır; bu husûmet sebebi Şiîlerin Hazret-i-Ali'den başka büyük ashâba hürmet etmemeleri ve bilhassa Ebu-Bekir ve Ömer gibi en büyük sahâbîlere küfretmeleridir Osmanlı menbâlarında «Şeyheyn'e sebb-ü-şetm» şeklinde bahsedilen bu mesele Sünnîliği en çok müteessir eden vaziyettir; hattâ Kanunî Sultan Süleyman şu tarihî gazelinde bu meseleyi İran seferlerinin en mühim sebebi gibi gösterir

Allah Allah diyelüm sancağ-ı şâhî çekelüm
Yörüyüp her yanadan şarka sipâhî çekelüm
İki yerden kuşanâlum yine gayret kuşağın
Bulaşup toz ile toprağa bu râhî çekelüm
Pâymâl eyliyelüm kişverinî Sûrh-serün
Gözünê sürme diyû dûd-i siyâhî çekelüm
Bize farz olmuş iken olmamuz İslâma zahîr
Nice bir ôturalum bunca günâhî çekelüm
Umarum rehber olâ bîze Ebu-Bekr u Ömer
Ey (Muhibbî) yörüyüp şarka sipâhî çekelüm

Padişahın bu gazelinden anlaşılacağı gibi, İran seferlerinde Sünnî Türkler Şiîlerin küfretmekte oldukları «Şeyheyn» in rûhâniyyetlerinden istimdâd ederek ileri atılmışlardır.

Safavî elçisi Ferruhzâde Bey işte bu münasebetsiz vaziyete artık nihayet verileceği hususunda Osmanlı hükûmetine teminat vermiş ve hattâ bu teminattan memnun olduğunu Sultan Süleyman da Birinci Tahmâsb'a yazdığı mektupta ehemmiyetle tasrih etmiştir; bundan başka İran hacılarının mukaddes makamları ziyaretlerine de Osmanlı idaresince müsâade edilecek ve teshilât gösterilecektir; şâhın pâdişaha gönderdiği nâmede :

«Ziyâret-i Beyti'llâh-i harâm ve Medîne-i müşerrefe ve mükerreme ve sâir meşâhid-i mukaddese»

denildiğine göre Mekke ve Medîne'den başka Şiîlerce en fazla takdis edilen makamların bulunduğu Bağdad, Kerbelâ ve Necef gibi yerlerin de bu müsâadeler sâhasına dâhil olması lâzımgelir. — İranlılar Osmanlı hududuna hiç bir tecâvuzda bulunmamak ve dostluk münasebetleri tesis etmek taahhüdünde de bulunmuşlardır Bu sulh iki hükümdarın teâti ettikleri mektuplarla akdedilmiştir. — Bundan evvel akdedilen Erzurum mütârekesinden bu Amasya sulhünün

takarrürüne kadar tam 8 ay 3 gün geçmiştir Yukarda 1554 = 961 vukuâtının «26 Eylül» fıkrasına bakınız. — Amasya sulhü Osmanlılarla Safavîler arasında yarım asırlık bir husûmet devrine nihayet vermiştir Şâh-İsmail'in İkinci Bâyezid devrine tesadüf eden 1502 = 907 tarihinde kurduğu Safavî imparatorluğu şimdiye kadar Osmanlı devletiyle dostluk tesis edememiş olduğuna göre, o tarihten itibaren husûmet hâli 53 sene devam etmiş demektir; askerî hareketler Şâh-İsmail'in 1508 = 913 senesi Kânunusâni = Ramazan ayında yaptığı büyük Anadolu akınıyla başlamış olduğuna göre de fi'lî husûmet devri 47 sene sürmüş sayılabilir 1507 — 1508 = 913 vukuâtına bakınız. İran tecâvuzlarına Osmanlıların mukabelesi esas ittihâz edildiği takdirde ise Yavuz'un Çaldıran seferine giderken İzmit'den 1514 = 920 senesi 28 Nisan = 3 Rebî'ül-evvel Cuma günü gönderdiği ilân-ı-harb beyannâmesine nazaran resmî harb hâli tam 41 sene 1 ay sürmüş ve Çaldıran muharebesinden itibaren de 40 sene, 9 ay, 6 gün geçmiştir: 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu uzun müddet zarfında yegâne büyük meydan muharebesi Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran harbidir Kanunî'nin seferlerinde Safavî ordusu hiç bir meydan muharebesi kabul etmediği için bu seferler büyük ve muvakkat istilâ hareketleri mahiyetinde kalmıştır. İranlıların Kanunî devrindeki mukabeleleri Osmanlı ordusu çekildikten sonra Şarkî-Anadolu'ya tasallut hareketlerinden ibarettir: Bununla beraber bu yarım asırlık husûmet devresi nihayet Şarkî-Anadolu ile Irâk'ın kat'î surette Türkiye'de kalmasını temin etmiştir. — Bâzı muahhar menbâlarla bir takım ecnebî müelliflerinin Osmanlı-Safavî mücâdelelerini Şiîlikle Sünnîliğin lüzumsuz bir çarpışmasından ibaret göstermeleri doğru değildir Mezheb gayreti iki taraf için de muharrik bir kuvvet rolünü oynamış ve çok mühim siyasî ve askerî neticeler vermiş demektir; hakikatte bu tarihî mücadele jeopolitik zaruretlerin tabiî bir neticesinden başka birşey değildir. — Amasya'ya gelen İran elçisi Ferruhzâde bir rivayete göre 2 Haziran = 12 Receb Pazar günü avdet etmiştir).

2 Haziran = 12 Receb, Pazar: Sulh akdine geldikleri halde ancak altı aylık bir mütâreke istihsal edebilen Avusturya elçilerinin Amasya'dan hareketi.

(Macaristan ve Transylvania = Erdel hudutlarındaki Türk kumandanlarının muvaffakıyetli taarruzlarıyla bir takım fütûhatma karşı âciz kalan kral Ferdinand nihayet sulh istemek mecburiyetinde kalmıştır Avusturyalılardan bir çok yerler alındıktan sonra 1552 = 959 senesi 19 Teşrinievvel = 1 Zülka'de Çarşanba günü «Eger-Eğri» muhasarasının kaldırılmasıyla nihayet bulan büyük seferdenberi tam 2 sene, 7 ay, 14 gündür henüz sulh akdedilmemiş olması Macaristan'daki Avusturya arazisini Türklerin mütemâdî taarruzlarına açık bulundurmaktadır; kral Ferdinand'ın Amasya'ya elçiler gönderip sulh istemesi işte bu vaziyete nihayet vermek içindir. — Istanbul üzerinden 7 Nisan = 15 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü Amasya'ya gelen Avusturya murahhasları «Auger Busbek/Busbecq», «Anton Wranczy/Verantius» ve «François Zay» isimlerinde üç kişidir: Bunlardan Busbek Türkiye'de gördüklerine ve Osmanlı kuvvet ve za'fının tahliline ait Lâtince mektuplarıyla meşhurdur Bu kıymetli eserin muhtelif tarihlerde muhtelif mütercimler tarafından neşredilmiş İngilizce ve Fransızca tercümeleri de vardır; Ankara'daki «Auguste» kitâbesini keşfeden de işte bu Busbek'dir. — Avusturya hey'etinin Amasya'da bulunduğu günler, yukarıki fıkrada gördüğümüz İran sefirinin bulunduğu zamana müsâdiftir Hattâ Busbek'le Ferruhzâde Bey, bir gün ayni zamanda huzura kabul edilmişlerdir. — Hem bir sulh akdı, hem büyük haraçlar mukabilinde Transylvania = Erdel hâkimiyyetinin istihsali için gelmiş olan Avusturya hey'eti haraç olarak on bin duka altınıyla hediye olarak altın yaldızlı ve musannâ bir gümüş sofra takımı getirmiştir; fakat bütün bu pişkeşlere rağmen ne Transylvania hakkındaki ricaları kabul edilmiş, ne de sulh akdolunmuştur bir çok uğraştıktan sonra Avusturya elçilerinin koparabildikleri yegâne şey altı aylık bir mütâre-

keden ibarettir! Busbek'le arkadaşları işte ancak bu kadar bir muvaffakıyet temin edebildikten sonra bu gün Amasya'dan hareket etmişlerdir Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, İran sefiri Kemâlüddin Ferruhzâde Bey de bu gün yola çıkmıştır).

21 Haziran = 1 Şa'bân, Cuma : Kanunî Sultan Süleyman'ın Amasya'dan Istanbul'a hareketi.

(Nahcivan seferinden avdetinde bu kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan hünkâr burada 1554 = 961 senesi 30 Teşrinievvel = 3 Zülhicce Salı gününden bu güne kadar tam 7 ay 22 gün kalmıştır).

26 Haziran = 6 Şa'bân, Çarşanba: Kapdan-ı-Deryâ Piyâle ve Trablusugarb valisi Turgud Paşaların Fransa'yı himâye için Akdeniz seferine hareketi.

(Bu hareketin bahara tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet vardır. — Barbaros'un ölümünden sonra yerine ilkönce Sokullu-Mehmet Paşa ve onun Rumeli Beylerbeyliğine nakli üzerine de Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın kardeşi olan Koca-Sinan Paşa Kapdan-ı-Deryâ olmuş, 1554 = 961 tarihinde ölünceye kadar kendine rakib addettiği Turgud-Reis'e karşı kardeşiyle beraber bir takım entrikalar çevirmekten ve hattâ Turgut-Reis'in fütûhâtını benimsemekten başka bir şey yapamıyan bu şımarık devşirmenin yerine de Piyâle Bey tâyin edilmiştir Koca-Sinan Paşa'nın Turgud-Reis'i istirkab edip bir takım entrikalar çevirmesi için 1551 = 958 vukuâtının «15 Ağustos» fıkrasına bakınız. Beşiktaş'daki «Sinan Paşa câmii» işte bu Koca-Sinan Paşa'nındır. — Piyâle Paşa bir rivayete göre Hırvat ve daha kuvvetli bir rivayete göre de Macar devşirmesidir Hattâ çocukluğunda Mohaç muharebesinde esir edilip Enderun'da terbiye edildiği rivayet edilir; sonradan kendisine bir sultan da verilmiş ve Osmanlı hanedanına dâmad da olmuştur. — Bu tarihten iki sene evvel Fransa ile bir himâye muahedesi akdedilmiş ve muahede mucibince ilkönce Turgut-Reis Korsika seferine çıkmıştır 1553 = 960 vukuâtının «1 Şubat» ve «15 Haziran» fıkralarına bakınız. Bu sefer Sultan Süleyman Amasya'da iken Fransa'dan «Codignac» isminde bir elçi daha gelip aynı muahede mucibince tekrar yardım dilediğinden Piyâle Paşa'ya donanmanın hazırlanması emredilmiştir 1554 = 961 vukuâtının «30 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bundan evvel Sinan Paşa'nın Kapdanlığında olduğu gibi bu sefer de donanmaya Trablusugarb Beylerbeyi Turgud Paşa kumanda etmiş, ilkönce cenubî İtalya'nın Messina boğazı üzerinde Türklerin «Rice» dedikleri «Reggio» kalesi zaptedilmiş, bir ihraç hareketiyle içeriler yağma ve tahrib olunmuş, bu sırada amiral Andrea Doria'nın büyük bir donanmayla Napoli sahillerinde bulunduğu haber alınarak hemen üstüne gidilmişse de Doria alelûsul kaçmış ve ondan sonra da İtalya'dan İspanya'ya kadar büyük bir deniz hareketi yapılıp mevsim sonu sayılan Kasım iptidâlarında avdet edilmiştir).

31 Temmuz = 12 Ramazan, Çarşanba: Nahcivan seferinden dönen Sultan Süleyman'ın Üsküdar sarayına muvâsalatı ve Rumeli'de büyük bir ısyan hareketi yapan düzmece Mustafa'nın idâmı.

(Kanunî'nin Üsküdar sarayına muvâsalatı için 1 Ağustos = 13 Ramazan Perşenbe tarihi de rivayet edilir. — Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği seferlerin on ikincisi olan bu Nahcivan seferi, padişahın 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi günü Istanbul'dan hareketinden bu güne kadar tam 1 sene, 11 ay, 3 gün sürmüştür. — Rumeli'de çıkan yeni «Düzmece-Mustafa» vak'ası işte bu sefer esnasında zuhur etmiştir; Birinci Mehmet ve İkinci Murad devirlerinde «Düzme» ve «Düzmece» gibi lâkaplar takılarak sahte gösterilmiş bir

hakikî şehzâde Mustafa ile hakikaten sahte bir Mustafa ve bir de Küçük-Mustafa gaileleri vardır 1420 = 823 vukuâtının son fıkrasıyla 1422 = 825 vukuâtının birinci ve ikinci fıkralarına ve 1423 = 826 vukuâtının da birinci fıkrasına bakınız. Bunlara benzer bir vak'a da bu sefer padişahın Nahcivan seferinde zuhur etmiştir Bu da bir nevi «Düzmece-Mustafa» ısyânıdır! Osmanlı menbâlarının çok ihtiyatlı bir lisan kullanmaları bu vak'ayı karanlık bırakmaktadır : Bu seferki Mustafa, 1553 = 960 senesi 6 Teşrinisâni = 27 Şevvâl Cuma günü Ereğli civarındaki «Ak-öyük» ordugâhında idâm edilmiş olan büyük şehzâde Mustafa olduğunu iddiâ ederek Rumeli'de ortaya çıkmıştır; Osmanlı menbâlarının rivayetine nazaran bu sahte müddaî Kanunî'nin büyük oğluna pek çok benzemesinden istifade etmiş ve her kes ona bu benzeyişten bahsettikçe:

— Aman beni ele vermeyin; ben zaten başımı güç kurtardım Her şeyin zamanı var!

gibi ustalıklı sözlerle etrafına on bin kişilik bir kuvvet toplamıştır! Bu kuvvet içinde Akıncılar, Levendler vesaire gibi bir takım askerler bile vardır! Isyanın nerede çıktığı ve bilhassa sahte Mustafa'nın hüviyyetiyle menşei kat'î surette mâlûm olmamakla beraber zayıf bir rivayete nazaran Selânik ve Yenişehir havâlisinde başlıyan bu hareket oradan Dobruca'ya doğru yayılmıştır; bununla beraber Dobruca'dan başlayıp Tuna boylarında Silistre ve Niğbolu üzerinden Selânik ve Yenişehir taraflarına kadar genişlediği hakkında daha kuvvetli bir rivayet vardır! Tabiî bu suretle Rumeli'nin büyük bir kısmı bu ısyan hareketine sahne olmuş demektir. — Osmanlı menbâlarında «bir şahs-ı mechûl-ün-neseb» ve «bir bed-asl-u-bed-haseb» denilen sahte Mustafa «Ak-öyük» fâciasında cellâdların kendisine benziyen başka bir şahsı idâm ettiklerinden bahsederek Kanunî Sultan Süleyman'ın büyük oğlu olduğunu iddiâ etmiştir! Her halde içlerinde şehzâde Mustafa'yı pek çok ve pek yakından görmüş binlerce insanlar bulunması lâzımgelen böyle muazzam bir kütlenin nasıl olup da öyle bir sahtekâra bu kadar kolayca kanıvermiş olduğuna hayret etmemek kabil değildir. — Bu meselede dikkat edilecek noktalardan biri de Fetret ve Birinci Mehmet devirlerindeki kommünist fikirleri ve hareketleriyle meşhur Şeyh Bedrüddin'in Dobruca'da hâlâ mevcud olduğu anlaşılan muakkıplarıyla meslekdaşlarının da bu ısyâna iştirâk etmiş olmalarıdır : «Simavna-Kadısı oğlu Şeyh Bedrüddin Mahmud» un şahsiyyeti için 1411 = 813 vukuâtının üçüncü fıkrasına ve Anadolu ile Rumeli cihetlerinde açtığı ve açtırdığı ısyân hareketleri için de 1420 = 823 vukuâtının birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarına bakınız. Peçevî sahte Mustafa'nın bu meslek tarafdarlarıyla elbirliğini şöyle anlatır

«Otak ve tumturâkı ile Dobruca'da Simavnî sûfîleri arasına düşer ve yâya, husûsa mültezimîn-ü-ümenâya ve cizyedârlara vesâir mübâşirîn-i emvâle akçalar salup ve dâd-u-dihişe ve tablhâne ve alem vesâir levâzım ve hayl-ü-haşem tertîbine mübâşeret kılar»!

Bu fıkradan anlaşıldığına göre bir taraftan zenginlerle Mâliye sandıklarından paralar alınmış ve bir taraftan da bu paralar icab edenlere dağıtılmıştır! Düzme Mustafa'nın saltanatını ilân ederek «Uyul-doğca / Uyul-doğdu / Toğca / Toyca» isminde birini kendine vezir tâyin ettiği ve bundan başka iki softaya Kadı-askerlik verdiği de rivayet edilir Her halde bu Kadı-askerler Peçevî'nin bahsettiği «Simavnî sûfîler» den olmalıdır! — Zenginlerin mallarını züğürtlere dağıtarak Rumeli'nin hemen bütün halk tabakalarını ayaklandırmış olduğu anlaşılan bu korkunç harekete karşı ilk tedbirleri Edirne'de Rumeli muhâfâzasına memur olan şehzâde Bâyezid ittihâz etmiş, bir taraftan kendi «üzengi ağalarından» birinin kumandasında mühim bir kuvvet gönderdiği ve ayni zamanda Niğbolu sancak beyi Dulgadırlu-Mehmet-Han'ı âsilere karşı sevkettiği gibi, bir taraftan da Amasya'da bulunan padişaha üstüste haberler ve telhisler göndermiştir; Kanunî'nin bu haberleri Amasya'dan Istanbul'a gelirken yolda aldığı ve Nahcivan seferinde Rumeli Beylerbeyliğinden üçüncü vezirliğe terfi etmiş olan Sokullu-Mehmet Paşa kumandasında alelâcele bir kuvvet sevkettiği rivayet edilir : Bir rivayete göre Sokullu Edirne'ye yaklaşırken ve diger bir rivayete göre de «Uğraş-köyü»ne geldiği zaman Düzmece-Mustafa'nın yakalandığını haber almıştır; kan dökülmeden elde edilen bu netice Dulgadırlu-Mehmet-Han'ın siyasî bir mu-

vaffakıyeti şeklinde gösterilir Bu Niğbolu beyinin yaptığı ısyan reisinin vezirliğinde bulunan «Uyul-doğca»yı bir takım vaitlerle elde etmiş olmaktan ibarettir Rivayete nazaran hükûmet kuvvetlerinin yaklaşması üzerine âsilerin kaçışmıya başlamasından istifade eden bu «Doğca» yahut «Toyca» tenhâ bir zamanda fırsat düşürüp Düzmece'yi bağlıyarak Niğbolu beyine göndermiş, o da Edirne'deki şehzâde Bâyezid'e yollamıştır Edirne'den de Istanbul'a gönderilen Düzmece-Mustafa, Kanunî'nin Üsküdar'a muvâsalat ettiği gün «ba'd-et-teşhîr» ve «eşedd-i ukubetden sonra» asılarak idâm edilmiştir. Padişahın Istanbul'a geçmeden evvel Üsküdar sarayında kalması her halde bu vak'a ile alâkadar olmak lâzımgelir. — Meşhur Avusturya sefiri «Auger Busbek» in bir mektubunda bu ısyânın kargaşalıktan istifade ederek babasının tahtını zaptetmek istiyen şehzâde Bâyezid tarafından tertip ettirilmiş olduğundan bahsedilirse de bu rivayet çok zayıftır).

29 Eylül = 13 Zülka'de, Pazar : Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'nın idâmı ve selefi «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın ikinci sadâreti.

(Bu tebeddül için 12 Zülka'de = 28 Eylül Cumartesi tarihinden de bahsedilir. — Büyük şehzâde Mustafa'nın Nahcivan seferinde idâmındanberi Üsküdar'daki konağında mâzul yaşıyan eski Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa Sultan Süleyman'ın dâmâdı, Mihrimâh-Sultan'ın kocası ve sarayda kadınlar saltanatını kurmuş olmakla meşhur Hurrem-Sultan'ın da fitne, fesad ve cinayet âletidir! Kanunî Sultan Süleyman'ın bu Hırvat bozuntusunu «Ak-öyük» vak'asında Sadâretten azletmekle şehzâde Mustafa'nın idâmından müteessir olan ordunun taarruz ve tecâvuzundan kurtarmış olduğu rivayet edilir; tabiî aradan iki seneye yakın bir zaman geçmesi askerin gazabını yatıştırmış ve Kehle-i İkbâl'in lekeli şahsiyyeti âdetâ bir mâzuliyyet suyu ile yıkanmıştır! Bu kanlı Hırvatın daha fazla mâzul kalmasına tabiî ne kaynanası Hurrem-Sultan, ne de karısı Mihrimâh-Sultan râzıdır! Bu sırada altmış yaşında olan ve uzun sefer yorgunluklarıyla büyük mâtemler ve muazzam gaileler içinde geçmiş 35 senelik bir saltanattan çok yorulup sarsıldığı anlaşılan Kanunî Sultan Süleyman artık karısıyla kızının elinde bir oyuncak hâline gelmiştir! Rüstem Paşa'nın yeniden iş başına gelmesini temin eden hakikî vaziyet işte budur. — Bir şehzâdenin kanı döküldüğü zaman azledilen Rüstem'in bu sefer de bir Vezir-i-a'zam kanı dökülerek iş başına gelmesi Hurrem-Sultan'ın gizli siyasetiyle alâkadardır Rivayete nazaran bu harîs kadın her emrine münkad olan vicdansız dâmâdını Kara-Ahmed Paşa gibi hem halkın, hem ordunun teveccühünü kazanmış tehlikeli bir rakîpten kurtarmak istemiştir; Ahmed Paşa'nın evvelce şehzâde Mustafa'ya tarafdâr olduğu rivayet edilir : Hattâ Paşa'nın şehzâdeye haber göndererek Nahcivan seferinde babasının ordugâhına gelmemesini bildirmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır; diger bir rivayete göre de Sultan Mustafa idâm edilip Rüstem Paşa askeri teskin için azledildiği zaman Kara-Ahmed Paşa Kanunî'nin kendisine teklif ettiği sadâreti kabul etmek istememiş, Hurrem-Sultan'ın şerrine uğrıyacağını daha o zaman anlamış ve nihayet Sultan Süleyman kendisini hiç bir zaman azletmiyeceğine yemin ettiği için «Mühr-i-Hümâyûn»u kabule mecbur olmuştur! Bu vaziyetten bütün teferrüâtiyle haberdâr olan Hurrem-Sultan'ın Ahmed Paşa'yı mahvetmek için yukarıki fıkrada gördüğümüz Düzmece-Mustafa ısyânında parmağı olduğundan bile bahsettiği hakkında bir rivayet vardır! Diger bir rivayete göre de Kanunî Ahmed Paşa'yı azletmiyeceğine yemin etmiş olduğu için idâm ettirerek vazifesine nihayet vermiştir! Kâtib-Çelebi bu noktayı

«Min-ba'bin azlitmem diyü yemin itmiştir Fi-l-vâkı' katlittiler!»

şeklinde anlatır. Bununla beraber hak ve adalet mefhumlarına Kanunî kadar hürmet etmiş bir hükümdarın otuz beş sene saltanattan sonra bu derece zâlim olabileceği pek kolay kabul edilebilecek ihtimallerden değildir : Zaten Ahmed Paşa'nın idamına sebeb olarak Mısır halkını ağır vergiler altında bulundurmuş ve bu hususta padişahı bile dinlememiş olduğu hakkında da bir

rivayet vardır. Bununla beraber en mühim sebeb Hurrem-Sultan'ın kin ve gayzında gösterilir ve umumiyetle :

«Bî-icab-ı mûcib mekr-i zenân ile tecerrü'-i zehrâb-ı siyâset»

etmiş olduğundan bahsedilir! Fakat her halde hiç bir «icâb-ı mûcib» olmaması Sultan Süleyman'ın haremsarâyında mevhum sebeblerle kandırılmış olmasına mâni değildir. Netice itibariyle Hurrem-Haseki «Makbûl-İbrahim Paşa» dan sonra «Kara-Ahmed Paşa»yı da ihtirâsâtına kurban ederek iki Vezir-i-a'zam idâm ettirmiş ve «Ak-öyük»de boğdurduğu şehzâde Mustafa ile onun ölümüne dayanamadığı için öldüğünden bahsedilen şehzâde Cihangir de hesab edilmek şartiyle iki prensin de ölümlerine sebeb olmuş demektir! — Kara-Ahmed Paşa Topkapı sarayındaki «Arz-odası»nın önünde boynu vurularak veyahut boğularak idâm edilmiştir : Hiç bir şeyden haberi olmıyan Paşa'nın Dîvân ictimâına iştirâk için gelmiş olduğu rivayet edilir! — Bir Arnavut devşirmesi olan Ahmed Paşa'nın iyi bir müslüman olduğu, idaresinin intizâmı ve adaletiyle halkın ve ordunun teveccühünü kazandığı için Rüstem Paşa'yı gölgede bırakarak Hurrem-Sultan'ın hışmına uğradığı rivayet edilir Her halde devşirmelerin en iyilerinden olduğu ve bilhassa Erdel = Transylvania ve Banat fütûhâtında çok büyük hizmetleri görüldüğü muhakkaktır : 1552 = 959 vukuâtına bakınız. — Kara-Ahmed Paşa'nın idâmı başka memleketlerde bile çok fena tesirler bırakmış ve meselâ bir rivayete göre İran şâhı Birinci Tahmâsb Osmanlı elçisi Hasan Paşa'ya:

— Pâdişahınızın medhûl-ü-nâ-makbûl olan ef'âlinin biri Sultan Mustafa gibi erşed-i evlâdına kıyması, ikincisi Ahmed Paşa gibi şir-i cihâdı kanlar sözüyle katlitmesidir!

gibi acı sözler söylemiştir. — Kara-Ahmed Paşa'nın sadâreti 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl Cuma gününden bu güne kadar tam 1 sene, 11 ay, 23 gündür. — Bâzı menbâlarda Ahmed Paşa Rüstem'in kardeşi gibi gösterilirse de doğru değildir).

Istanbul'da kahve içilmiye başlaması.

(Bu tarihe kadar Türkiye'de ismi bile mâlûm olmıyan kahvenin ilk defa olarak işte bu sene Istanbul'a getirilmiş olduğu rivayet edilir Bununla beraber bundan bir sene evvel 1554 = 961 tarihinde getirtilip bu seneden itibaren kahvehâneler açılarak umumî bir rağbetle karşılanmıya başladığı hakkında da bir rivayet vardır. — Kahveyi Istanbul'a Halebli «Hakem» ve Şamlı «Şems» isminde iki Arap kahvecinin getirmiş olduğu rivayet edilir Bir rivayete göre de bundan bir sene evvel Şamlı «Şems» gelmiş ve bu sene de Halebli «Hakem» gelince her ikisi de «Taht-el-kal'a» yâni «Tahtakale» de birer kahvehâne açmışlardır; bununla beraber kahvenin Türkiye'ye ilk defa olarak bu tarihten 6-7 sene sonra 969 = 1561 — 1562 tarihinde girmiş olduğu hakkında da biraz daha zayıf bir rivayet yok değildir. — Gittikçe Istanbul'un her semtine yayılan ilk kahvehânelerin birer «Mecmua'i zurefâ» olduğu ve buralarda «okur yazar makuulesinden nice zurefâ» toplandığı rivayet edilir; tavla ve şatranç oynıyanlar olduğu gibi, kitap okuyanlar ve «nev-güfte gazeller getürüp maârifden bahsidenler» de vardır; devlet erkânı müstesnâ olmak üzere bütün kibar, zarif ve münevver adamların birer klöb hâline getirdikleri bu ilk Istanbul kahvelerini Peçevî şöyle anlatır

«... böyle bir eğlenecek ve gönül dinlenecek yer olmaz diyü dolup oturacak ve duracak bir yer bulunmaz oldu ve bi-l-cümle ol kadar şöhret buldu ki ashâb-ı manâsıbdan gayri kibâr bî-ihtiyâr gelür oldular»!

«Kahve» kelimesi Arap dilinde esasen «şarap» demektir : Kelimenin işte bu mânâsından dolayı gittikçe Ulemâ sınıfı arasında dedikodular başlamıştır! Gene ayni müellif bu meseleyi de şöyle anlatır

«İmamlar ve müezzinler ve zerrâk sofular :

— Halk kahvehâneye müptelâ oldu, mescidlere kimesne gelmez oldu!

didiler; ulemâ ise :

— Mesâvîhânedür : Ana varmakdan meyhâneye varmak evlâdur!
diyüp husûsâ vâızlar men'i bâbında gaayet kûşiş ider oldular ve müftîler
— Her nesne ki fahm mertebesine vara, ya'nî kömür ola, harâm-ı sırfdur!
diyü fetvâlar virdiler».
Bilhassa «kahve» kelimesinin «şarap» mânâsına gelmesinden kuşkulanan Ulemâ sınıfının bu tuhaf mücâdelesi uzun zaman devam etmiş, şarap gibi zavallı kahve de bir aralık yasak edilmiş ve hattâ Üçüncü Murad devrinde «Koltuk meyhâneleri»ne mukabil «Koltuk kahveleri» açılmış, tiryâkiler çıkmaz sokaklarla sapa yerlerde kurulan bu koltuk-kahvelerine bâzı dükkânların arka kapılarından işlemiye başlamış, fakat nihayet ulemânın da kahve iptilâsına uğraması gittikçe bu nesnenin harâm olmayıp helâl olduğu hakkında manzum ve mensur fetvâlar verilmesine bile sebeb olmuştur! Peçevî bu vaziyeti de şöyle anlatır:
«Vâızlar ve müftîler
— Kömür haddine gelmezmüş, içmesi câiz imüş!
dir oldu. Ulemâdan ve meşâyîhden, vüzerâdan ve kibârdan içmez âdem kalmadı Hattâ bir mertebeye vardı ki vüzerâ'-i izâm akaar içün kahveler ihdâs ittiler ve yevmiyye birer, ikişer altun kirâ alur oldular»!
Hattâ kahvenin bu revâcına mukabil Kanunî'nin son devirlerinde meyhânelerin kapatılması ve «dermân içün bir katra şarâb» bulunamaması

Humlar şikeste câm tehî yok vücûd-i mey
Kıldun esîr-i kahve bize hey zamâne hey!

gibi beyitlerle dîvan edebiyatında bile akisler bırakmıştır).

1555 — 1556 = 963

Fuzulî'nin ölümü.

(Hicretin 963 senesi, Milâdın 1555 senesi Teşrinisânisinin 16 ncı Cumartesi nünden başlayıp 1556 senesi Teşrinisânisinin 3 üncü Salı gününe kadar devam tiği ve bu büyük matemin ay ve gün tarihleri de malûm olmadığı için, burada o Hicret senesine mukabil Milâdın hem 1555, hem 1556 seneleri esas ittihâz edilmiştir Fuzulî hakkındaki son tetkiklerde Hicretin 963 tarihine mukabil Milâdın yalnız 1555 senesi esas ittihâz edilirse de doğru değildir; çünkü Hicretin bu 963 senesinin ancak ilk 46 günü Milâdın 1555 tarihine tesadüf etmekte ve 17 Sefer = 1 Kânunusâni Çarşanba gününden itibaren 1556 senesi başlamaktadır; bu vaziyete göre 963 senesinin ancak bir buçuk ayı 1555 tarihine tesadüf ettiği halde bâkî on buçuk ayı 1556 senesine müsâdif demektir Onun için Fuzulî'nin vefatı bu Milâd senelerinin ikisinden birine ve hattâ birincisinden ziyâde ikincisine tesadüf etmiş olmak ihtimali vardır. — Vücudu Türk ırkına şeref veren bu büyük dâhinin tercemeihali hakkındaki vesikalar pek az olduğu için, hayatı hakkındaki mâlûmâtımız da pek cüz'îdir. Gerek bu vesikalardan, gerek şimdiye kadar yapılan tetkiklerden çıkan neticeler şöyle sıralanabilir :
1 — Lehçe bakımından Âzerî dâiresine mensub olan Fuzulî, 24 boya ayrılan Oğuz Türklerinin «Bozok» soyuna mensub olan «Bayat» boyundandır Oğuzların garba doğru muhaceretleri esnasında bu boyun muhtelif oymakları Irak, Âzerbaycan ve Anadolu'nun muhtelif taraflarına yerleşmiştir. Türk musıkisindeki «Bayâtî» makamı işte bu boyun ismini taşır. Bâzı müsteşrikler Irak'da «Bayat» isminde bir Kürt aşîreti bulunmasına istinaden Fuzulî'yi kürtleştirmek gibi gülünç bir hatâya düşmüşlerse de, bunun hiç bir aslı faslı olmadığı en büyük dâhimizin kendi manzum ve mensur ifadeleriyle sâbit ve her türlü şüphe imkânından tamamiyle münezzeh ve kat'î bir hakikattir; Fuzulî Fârsî dîvânının mukaddimesinde Türk milliyeti için

Selîka-i aslî-ı men

demektedir: Buradaki «Selîka» kelimesi «Hilkat, tabiat, hamur, maya» mânâ-

larına gelir. Türk dilini «Selika-i asliyye» lisanı gösteren ulu Türk aynî mukaddimesinde Arapçayı ilim dili ve Acemceyi de kullanılması moda hâline gelmiş bir edebî dil şeklinde tasvir etmektedir! Bu noktayı ilk defa olarak Süleyman Nazif merhum «Fuzulî» hakkındaki eserinde tesbit etmiştir. Fakat büyük şair bundan başka «Hadîkat-üs-Suadâ» mukaddimesindeki rübâîsinde de milliyetini kat'î bir ifadeyle tasrih etmektedir

Ey fêyz-resân-î Arab-u-Türk-ü-Acem
Kıldun Arabı efsah-i ehl-î âlem
İttün fusahây-î Acemi îsî-dem
Ben Türk-zebandan iltifât eyleme kem

Fuzulî bu rübaîsinde üç büyük İslâm milletini sıralayıp kendisine yabancı olan Arab'la Acem'i ayırdıktan sonra kendisini

— Ben Türk-zebân!

diye takdim etmektedir. Onun hem ırk, hem dil bakımından Türk olduğunu gösteren bu manzum ve mensûr ifadeleri karşısında Kürt olduğunu iddia edebilmek için yalnız ilmin değil, akıl ve iz'ânın da haricine çıkmak lâzımdır! Fazla olarak Fuzulî ırkının büyüklüğüne ve hattâ en büyük ırk olduğuna iman etmiş ve bunu da açıkça söylemiş bir Türk milliyetperveridir; gene «Hadîkat-üs-Suadâ» mukaddimesinde bu noktayı da şöyle anlatır (1253 Bulak tab'ı, s. 7):

«Aizze-i Etrâk ki cüz'-i a'zam-ı terkîb-i âlem ve sınf-i nev'i benî-Âdem...»

İşte bütün bu sarâhatlerle sâbit olduğu gibi, Fuzulî Türk ırkından ve Oğuz Türklerinin Bayat boyundan, milliyetini Araplıkla Acemliğe karşı müdâfaa eden ve ırkını dünyanın en büyük ırkı bilen bir Türkmendir.

2 — Türkçe dîvânının mukaddimesinde «Menşe' ve mevlidim Irâk-ı Arab» diyen Fuzulî'nin Irak Türklerinden olduğu muhakkak olmakla beraber, hangi şehirde dünyaya geldiği kat'î surette mâlûm değildir. Künyesinde «Fuzulî-i Bağdâdî» diye Bağdad'a nisbet edilmesi bu şehrin ötedenberi Irak'ın merkezi olmasındandır. Muhtelif menbâlarda doğum yeri olarak Kerbelâ ile Hille'den bahsedilir; fakat en kuvvetli ihtimale göre Kerbelâ'da doğmuş olması lâzımdır: Çünkü gene aynı mukaddimede diger Türk lehçelerine nisbetle kendi memleketinin lehçesine sadık kaldığından bahsederken

— Her memleketün ehline âriyetden âr gelür

dedikten sonra

— Lillâh-il-hamdi ve-l-minne ki hâk-i Kerbelâ sâir memâlik iksîrinden eşref olduğu ma'lûmdur ve rütbe-i şi'rimi her yerde bülend iden hakîkatde bu mefhûmdur!

şeklinde kendi memleketinin lehçesiyle iftihar etmektedir. «Hadîkat-üs-Suadâ» mukaddimesindeki

«Perverde-i hân-ı ni'met-i Şâh-ı Kerbelâ Fuzûlî-i mübtelâ»

ibâresi de Kerbelâ'da yetişmiş olduğunu çok sarîh olarak göstermektedir. Onun için Fuzulî'nin bir zaman Hille'de yaşamış olduğunu gösteren Acemce bir kıt'aya ve babasının Hille müftîsi olduğu hakkındaki an'aneye istinâd ederek onu orada doğmuş gösteren Süleyman Nazif'in tahmini bu sarâhatlere mugayirdir.

3. — Fuzulî'nin doğduğu yer gibi ölüm ve doğum tarihleri de ihtilâflıdır: Muahhar menbâlarda doğum tarihi olarak tesadüf edilen 895 = 1490, 900=1494—1495 ve 910 = 1504 — 1505 tarihleri hep tahmine müstenittir. — Ölüm tarihi olarak da 963 = 1555 — 1556, 969 = 1561 — 1562, 970 = 1562 — 1563, 971 = 1563 — 1564 ve nihayet 975 = 1567 — 1568 senelerinden bahsedilir: Bunların en kuvvetlisi birincisi'dir. Fuzulî ile muâsır olan «Ahdî-i Bağdâdî»nin büyük şair öldükten sekiz sene sonra yazdığı «Gülşen-i şuarâ» sında işte bu 963 = 1555 — 1556 senesi esas tutulmuş olduktan başka, Kâtib-Çelebi'nin matbû «Keşf-üz-zunûn» nüshalarında yanlış olarak görülen 971 = 1563 — 1564 tarihine mukabil Süleyman Nazif tarafından Millet kütüphânesinde tetkik edilen ve müellifin elyazısıyla yazılmış olan nüsha ile bâzı tezkirelerde de gene bu 963 = 1555 — 1556 tarihine tesadüf edilmesi bunu büsbütün tevsik etmektedir. «Ebced» hesabiyle vefat tarihi olarak rivayet

edilen «Göçtü Fuzulî» ibâresi de Hicrî 963 senesini gösterir. Ancak eski yazıda bu ibâre «V» ilâvesiyle de yazılabilir ve bu takdirde 969 = 1561 — 1562 senesini gösterebilirse de, bu ihtimalin vârid olmadığı Ahdî, Kâtib-Çelebi, Fâizî ve Riyâzî gibi müelliflerin sarâhatleriyle sâbittir. — Umumiyetle Fuzulî Hicrî takvim hesabiyle altmış seneden fazla ve hattâ altmış beş sene yaşamış gösterildiğine göre, en kuvvetli ihtimale nazaran 898 = 1492 — 1493 tarihlerine doğru dünyaya gelmiş olması lâzımgelir : Fakat tabiî bunun bir tahminden ibaret olduğu unutulmamalıdır.

4 — Fuzulî işte bu 963 = 1555 — 1556 tarihinde Bağdad'da zuhur eden «maraz-ı tâûn ile mat'ûn» olarak ölmüş, yâni vebâdan vefat etmiştir. Bâzı menbâlarda Bağda'd'da ölmüş gibi gösteren ifadelere tesadüf edilirse de burada «Bağdad»dan maksat «Irak» olmak lâzımgelir : Çünkü an'aneye nazaran mezarı Bağdad şehrinde değildir.

5 — Fuzulî'nin âilesi hakkındaki mâlûmatımız babasının, kaynatasının ve oğlunun isimlerine münhasır gibidir Hille müftîliğinde bulunmuş olduğu rivayet edilen babasının adı «Süleyman» dır; büyük şairin mahlasını andıran oğlunun adı da «Fazlî» dir; şanlı babasının yanında gölgede kalan Fazlî'nin de Türkçe, Arapça ve Acemce şiirleri vardır. — An'aneye göre Fuzulî «Rahmetullâh» ismindeki hocasının kızını severek almıştır Hattâ ilk şiirlerini işte bu aşkın tesiriyle yazmıya başlamış olduğundan bile bahsedilir! Fakat tabiî bütün bu rivayetler tevsikine imkân olmıyan birer an'aneden ibarettir.

6 — Fuzulî'nin asıl ismi Mehmet'dir Muhtelif menbâlarda «Mevlânâ Fusûlî-i Bağdâdî», «Molla Mehmed ibni Süleyman» ve Sicill-i Osmânî'de de yanlış olarak «Süleyman oğlu Mahmud Çelebi» gibi künyelerle anılan büyük dâhi «Her işe burnunu sokup lüzumsuz şeylerle uğraşan boşboğaz» mânasına gelen «Fuzûlî» kelimesini hiç kimsenin kullanmıyacağı bir mahlas olduğu için seçtiğinden bahsetmekle beraber, Fârsî divanının mukaddimesinde bu kelimenin etimoloji bakımından iyi bir mânâsı olduğunu da söyleyip, «Fuzûlî» kelimesinin «fazilet» mânâsına gelen ««fazl» kökünden cemi şekli olan «fuzûl» den teşekkül etmiş olduğundan bahsetmektedir. Onun için «Fuzulî» mahlasının fena mânâsı iyi mânâsına siper edilmiş demektir!

7 — Fuzulî'nin bütün hayatı Irak'da ve bilhassa Kerbelâ, Hille ve Bağdad şehirlerinde geçmiş ve hattâ büyük şair ömründe Irak hâricine çıkmamıştır; bizzat kendisi Türkçe divanının mukaddimesinde bu noktayı :
«Menşe'-ü-mevlidim Irâk-ı Arap olup tamâmî-i ömrümde gayr memleketlere seyâhat kılmadığıma...»
şeklinde ifade etmektedir. Bununla beraber dehâsının inkişâfına müsâit bir muhit hasretini daima hissetmş olduğunu gösteren bâzı sözlerine de tesadüf edilir; meselâ şu beytinde hep «Ayşhâne-i Rûm» terkibiyle kasdettiği Istanbul'da olduğundan bahsetmektedir :

Fuzûli eyledi âheng-i ayşhane-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm

Gene ayni iştiyâkını ifade eden şöyle bir beyti daha vardır :

Fuzûli ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Rûmu gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

Fakat zavallı Fuzûlî görmeden özlediği Istanbul'u göremeden ölmüştür :
8 — Fuzulî'nin edebî cephesinden başka çok kuvvetli ve büyük bir ilim cephesi de vardır : Tıb, hey'et, hendese, tarih, tasavvuf ve Fıkıh'la Hadîs gibi tabiî, riyazî ve dinî ilimlerin hepsinden zamanının en yüksek kültür derecelerine çıkmış ve hattâ ilmi şiirin temeli saymıştır

— İlimsiz şi'r esâsı yok dîvâr gibi olur!
diyen en büyük şairimiz, anadilinden başka o devrin en mühim ilim ve edebiyat lisanları olan Arapça ile Acemcenin de en büyük üstâdlarındandır ve Türkçe divanından başka Arapça ve Acemce divanları da vardır. — An'aneye nazaran Fuzulî'nin klâsik tahsil hayatındaki hocalarından yalnız ikisinin ismi bellidir Bunlardan biri kendi kaynatası olduğundan bahsedilen «Hâce Rahmetullâh» biri de bir aralık Şâh-İsmail'in maiyyetinde bulunduktan sonra Istanbul'a gelen Melik-üş-şuarâ «Habîbî»dir; fakat bu an'anenin hakikate ne dereceye kadar uygun olduğu belli değildir: Her halde Fuzulî'nin kendi ifadesine göre en büyük hocası gene kendisidir; Türkçe divanının mukaddimesinde bu hususiyetini de şöyle anlatır:

«Pâye-i şi'rimi hilye-i ilmden muarrâ olmağı mûcib-i ihânet bilüp ilmsiz şi'rden kaalib-i bî-rûh gibi teneffür kılup bir müddet nakd-i hayâtum sarf-ı iktisâb-ı fünûn-i ilm-i aklî ve naklî ve hâsıl-ı ömrüm bezl-i iktibâs-ı fevâid-i hikemî ve hendesî kılmağın mürûr ile leâlî-i asnâf-ı hünerden şâhid-i nazmıma pîrâyeler müretteb kıldım».

Bu izaha göre Fuzulî'nin her halde bir «autodidacte» olması lâzımgelir.
9 — Fuzulî'nin hayatı Irak'ın siyasî vaziyetine tâbi olarak üç Türk devletinin tâbiiyyetinde geçmiştir Yukarda 3 numaralı paragrafta gördüğümüz gibi, tahminen 898 = 1492 1493 tarihinde doğmuş olması lâzımgelen büyük şair en kuvvetli ihtimale göre Kerbelâ'da dünyaya geldiği sıralarda Irak ölkesi Akkoyunlu hâkimiyyetindedir Bu hâkimiyyet, İran'da saltanat kuran Şâh-İsmail'in 1508 = 914 tarihindeki istilâsiyle Akkoyunlulardan Safavîlere ve nihayet Kanunî'nin Irâkayn seferinde ve 1534 = 941 tarihinde de Osmanlı Türklerine intikal etmiştir. Bu vaziyete göre Fuzulî doğumundan 15 - 16 yaşlarına kadar Akkoyunlu tâbiiyyetinde kaldıktan sonra Şâh-İsmail'in Irak istilâsından Osmanlı fethine kadar 26 sene Safavî hâkimiyyetinde ve nihayet Kanunî'nin Bağdad fethinden itibaren 21 - 22 sene kadar da Osmanlı tâbiiyyetinde yaşamış demektir. Safavî istilâsına 15 16 yaşlarında şâhid olan Fuzulî Osmanlı fethinde meşhur «Bağdad kasidesi»ni yazdığı zaman takriben 41 - 42 yaşlarındadır. Büyük şairimizin idrâk ettiği bu üç Türk idaresinin birincisiyle üçüncüsü sünnî ve yalnız ikincisi şiîdir. Fuzulî'nin eserlerinde bunlardan yalnız son ikisine ait akisler bulunması, birincisini çocukluk devrinde geçirmiş olmasındandır.
10 — Fuzulî'nin mezheb itibariyle Sünnîlikle Şiîlikten hangisine mensub olduğu ihtilâflı bir mesele şeklini almıştır. Fakat her halde şiiliğini kat'î vesikalarla isbât etmek kabil değildir; zaten bu fikirde olanlar bir takım müphem rivayetlerle Fuzulî'nin bâzı şiirlerindeki «Âl-i-abâ» sevgisine istinâd etmek istemişlerse de, bu sevgi sünnîlerde de mevcud olan müşterek bir histir; fazla olarak büyük şairin meşhur «Bağdad kasîdesi»nde şiilik «Küfr» ve «Cehl» şeklinde gösterilmektedir; meselâ Irak'ın Safavî idaresindeki dinî vaziyeti Fuzulî'nin nazarında islâmiyyetin bir kâfir istilâsı altında kalması demektir:

Küfr müstevlî olup kılmışdı İslâmı zebûn
Cehl istilâ bulup itmişdi ilm ehlini hâr

Bundan başka Fuzulî muhtelif şiirlerinde «Çehâr-Yâr»ı da medhetmektedir. Halbuki şiîler bu ilk dört halîfeden yalnız «Ali»ye tarafdar oldukları halde digerlerine muhaliftirler ve bilhassa «Şeyheyn» denilen Ebû-Bekir'le Ömer'e «sebb-ü-şetm» ederler! Hattâ Şiîlerin en fazla düşman oldukları Ömer, Fuzulî'nin «Hadîkat-üs-Suadâ» sında «Hazret-i Ömer-ül-Fâruk radıyallâhu-anh» şeklinde tebcil ve takdîs edilir. Herhalde bütün bu sarâhatleri bir tarafa bırakıp bir takım tevillerle müphem delâletlere istinâd ederek Fuzulî'yi şiî göstermek doğru değildir. Bilhassa şiî gösterilen hocasının kızını alabilmek için Fuzulî'nin mezheb değiştirmiş olduğu hakkındaki muahhar rivayetin hiç bir aslı faslı yoktur.
11 — Fuzulî'nin Türkçe, Arapça ve Acemce manzum ve mensûr, büyük ve küçük eserlerinden şimdiye kadar mâlûm olabilenler 16 yı bulmaktadır: Bunların en mühimleri Türkçe, Arapça ve Acemce divanlarıyla «Leylâ ve Mec-

nûn» u, «Hadîkat-üs-Suadâ» sı, «Beng-ü-bâde» si, «Sâkînâme» ismiyle meşhur «Heft-câm» ı ve «Şikâyetnâme» ismindeki eşsiz mektubudur.

12 — Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534 = 941 tarihindeki Bağdad fethinde Fuzulî'nin Osmanlı idaresinden gördüğü alâka ve himâye «zevâid-i evkafdan» dokuz akça yevmiye tâyininden ibarettir! «Âşık-Çelebi» bunu şöyle anlatır

«Fuzûlî rikâb-ı Pâdişâhîye ve meclis-i İbrâhim Pâşây-ı vezâretpenâhîye kasîdeler virüp Kaadirî Efendi'ye dahî kasîde virüp ol dahî Padişâha ve Pâşâya terbiyeler idüp idrârât-ı Pâdişâhîden irtifâ'-ı vilâyet-i Bağdâd'dan sedd-i remak belki siat-i maîşet olacak râtibe-i mürettebe tâyîn olunmuşdur».

Bu izâhâttan anlaşıldığına göre Fuzulî ilkönce Kadı-esker Kaadirî-Çelebi'ye bir kasîde takdim etmiş ve onun delâletiyle de Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'ya ve nihayet Sultan Süleyman'a kasîdeler sunmuştur Padişaha takdim ettiği kasîde yetmiş beyitlik «Bağdad kasîdesi» dir. Bunlardan başka Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi'ye de bir kasîde yazmış ve ondan da himâye görmüştür Fakat bütün bu muhteşem kasîdelerle yüksek himâyelerden çıkan yegâne netice «zevâid-i evkaf» dan, yâni Evkaf vâridâtının fazlasından verilmek şartiyle günde «dokuz akça» ya münhasır bir dirlik tâyininden ibaret kalmış ve hattâ Evkaf memurları bunu bile

— Zevâiddür, husûlü mümkin olmaz!

diye tesviye etmedikleri için zavallı Fuzulî nihayet «Hazret-i Nişancı Pâşâ»ya meşhur şikâyetnâmesini yazmıştır! Türk nesrinin en güzel eserlerinden olan bu mektubun muhâtabı uzun zaman «Nişancı Mehmet Paşa» zannedilmişse de, son tetkiklere göre «Nişancı Celâl-zâde Mustafa-Çelebi» dir.

13 — Fuzulî Türkçe divanındaki şiirlerinin çocukluk eserleri olduğundan bahseder

«Zemân-ı tufûliyyetümde sâdır olup müteferrik olan gazellerden bir muhtasar dîvân cem'itmek salâhın gördüm ve ol vaktde benden iltimâs ile ahz idenlerden iltimâs ile aldum ve sûret-i cem'in ihtisâr ile bitürdüm».

Bu izaha göre, belki 15 20 yaşları arasında yazıp birer sûretini şuna buna vermiş olduğu şiirlerinin bir çoklarını kaybetmiş, aradan seneler geçip bunları bir divan hâlinde toplamak isteyince eşten dosttan istinsâh etmek mecburiyetinde kalmış ve hepsini topladıktan sonra da en çok beğendiklerini seçip divanına yalnız bunları koymuş demektir! Büyük şair bu münasebetle şöhretinin pek çabuk yayılmış olduğunu da anlatır

— Günden güne bir gaayetde mütezâyid oldu ki az müddetde eşi'a-i envâr-ı nazmum ile çok şehrler ve vilâyetler doldu!

Bu büyük şöhretin çocukluk devrine tesadüf ettiği de şu beytinden anlaşılmaktadır :

Sıyt-î fasâhat ile sözüm duttu âlemi
Ben mehd-i i'tibârda tıfl-î zebun henûz

Abbâsîler devrinden itibaren Türk unsurlarının hulûle başladığı Irak, daha sonraları teselsül eden Türk devletlerinin dalga dalga getirdikleri Türkmen unsurlarından dolayı Fuzulî devrinde Türk diliyle kültürünün en mühim intişar sâhalarından biri hâlindedir; hattâ İran da bu vaziyettedir; büyük şairimizin şu fıkrasında şöhretini her tarafa yayılmış göstermesi tabiî bu vaziyetle alâkadardır: «Gürûh gürûh Leyl-veşler Mecnun gibi istimâ'-ı şi'r için başuma üşüp şâirliğüm mukarrer oldu ve âvâze-i nazmumla âlemler dolu ve şöhret-i tâm buldu».

14 — Fuzulî'nin hem Kerbelâ'da, hem Hille'de medfun olduğu hakkında iki türlü rivayet varsa da birincisi ikincisinden daha kuvvetlidir. Kerbelâ'da Fuzulî'ye isnâd edilen mezar bir Bektaşi tekyesinde ve büyük şairle muâsır gösterilen «Abd-ül-Mü'min-Dede» isminde bir Bektaşi şeyhinin türbesindedir. Fuzulî'nin işte bu şeyhe intisâb ederek tekyenin «Çirâğsûz» u olduğu hakkında mahallî bir an'ane de vardır: Tabiî bu an'anenin ne dereceye kadar doğru olduğu belli değildir; bilhassa Bektaşilik meselesi hiç bir vesikayla sabit olmadığı gibi, Fuzulî'nin orada medfun olduğu hakkında da hiç bir muâsır kitâbe mevcut değildir 1914 tarihinde Bağdad valiliğinde bulunmuş olan Süleyman Nazif

merhum Fuzuli'ye ait bir iz bulmak için bâzı araştırmalar yaptırmışsa da hiç bir netice elde edememiştir; hattâ bundan dolayı «Fuzulî» ismindeki eserinde Kerbelâ'daki mezarın ancak bir makam olabilmek ihtimaline hükmetmektedir; Hille'de de böyle bir makam olabilir; hattâ Fuzulî'nin Bağdad'da ölüp orada defnedilmiş olmak ihtimali bile yok değildir. Her halde Türk edebiyatının en büyük ve en mümtaz şahsiyyetine izâfe edilen mezarlar birer «makam»dan ibaret bile olsa, bugün ihmal içinde harâb olan bu makamlarla alâkadar olmak Türkiye için en tabiî vazife ve en kudsî borçtur Unutmamalıdır ki Kanunî Sultan Süleyman'ın en parlak azamet devrine çıkardığı maddî imparatorluk nihayet yıkıldığı halde, bizim ölmez Fuzulî'mizin kurduğu mânevî imparatorluğumuz hiç bir zaman yıkılmıyacak ve daima genişliyecektir).

1556 = 963

21 Mayıs = 11 Receb, Perşenbe : Budin valisi Hadım-Ali Paşa'nın kaleyi muhasara için Szigeth önlerine gelmesi.

(Geçen sene Avusturyalılarla akdedilmiş olduğunu gördüğümüz altı aylık Amasya mütârekesi nihayet bulmadan evvel gene Avusturyalıların hudut boylarındaki tecâvuzlariyle ihlâl edilmiş olduktan başka, o müddetin inkızâsından itibaren hiç bir sulh ve mütâreke muahedesi akdedilmemiştir. — Avusturyalıların mütârekeyi ihlâl eden tecâvuzları o zamanki Budin Beylerbeyi Tuygun Paşa'nın şiddetli bir hareketiyle karşılanmış ve bu harekette bir takım kaleler zaptedilmek suretiyle Türk hududu genişletilmiştir. — Geçen sene nihayet bulan Nahcivan seferiyle Osmanlı İran sulhünden sonra Tuygun Paşa'nın yerine eski Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa ikinci defa tâyin edilmiş ve bu senenin sefer mevsimi başlar başlamaz sancak beylerini maiyyetine alarak Macaristan'ın en müstahkem mevkilerinden olan «Szigeth / Szigetvar» kalesine hareket etmiştir : Bu sefer fethedilemiyen bu kale bundan on sene sonraki muhasarasında Kanunî'nin ölüm sahnesi olarak şöhret bulmuştur : 1566 = 974 vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız. — Osmanlı menbâlarında bu şehre «Sigetvar / Siketvar» ismi verilir. — Bu sefer Budin valisi Hadım-Ali Paşa'nın muhasara ettiği «Saint-Laurent» kalesi şehrin bir mil mesafesindedir. — Türkler kaleyi kuşattıktan sonra etrafındaki hendekleri binlerce araba dolusu çalı ve odunla doldurmuşlar ve bir kaç gün sonra da şehri işgal etmişlerdir Kale üzerine yapılan tazyik şehrin işgalinden sonradır).

24 Mayıs = 14 Receb, Pazar: Saint-Laurent muhasarası.

(Szigeth şehrinin istihkâmı olan bu kalenin muhasarasına bu gün başlanmıştır : Fakat yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, muhasara hattı kurulup hendekler doldurulmakla beraber, şehrin işgalinden evvel umumî hücum yapılmamıştır).

21 Haziran = 12 Şa'bân, Pazar: Umumî hücumun neticesiz kalması.

(Bu günkü umumî hücumun neticesiz kalması, hendeklere doldurulan odunların tutuşturulmasından hâsıl olan şiddetli ateşin şehre de sirâyet edip büyük bir yangın çıkarmasındandır Bu yangını söndürmek için askerin mühim bir kısmını şehre sevketmek mecburiyeti hâsıl olmuş ve işte bu yüzden o büyük taarruz neticesiz kalmıştır).

31 Temmuz = 23 Ramazan, Cuma: Szigeth muhasarasının kaldırılması.

(Bu muhasara esnasında Avusturyalılar Türk işgalindeki «Babocsa = Baboça»

kalesini muhasara ettikleri için Hadım-Ali Paşa mühim bir kuvvet ayırıp o tarafa da yetişmek mecburiyetinde kalmış ve 25 Temmuz = 17 Ramazan Cumartesi günü çok şiddetli bir muharebeye tutuşarak bir hayli telefât vermiş olduğu için, o muharebeden sonra tekrar Szigeth muhasarasına gelmişse de artık ordusu zayıflamış olduğu için muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kalmıştır. — Bu ilk Szigeth muhasarası 2 ay 8 gün sürmüştür).

Donanmanın Akdeniz seferi ve Cezâyir'de Oran limanının fethi.

(Arapların «Vehrân» dedikleri Oran limanı «Tlemsân = Telemsen» şehrinin iskelesidir ve Cezâyir'in en mühim limanlarındandır; evvelce bütün Cezâyir'i fethetmiş olan Barbaros tabiî burasını da almıştır; fakat sonradan Araplarla elbirliği eden İspanyollar bu mühim limanı ellerine geçirmiş oldukları için, bu senenin bahar mevsiminde Istanbul'dan hareket eden Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa İtalya'nın Piombino limaniyle Elbe adasını vurduktan sonra Afrika'ya geçmiş ve Cezâyir Beylerbeyi Salih Paşa ile birleşerek Oran kale ve limanını istirdâd etmiştir).

1557 = 964

7 Haziran = 9 Şa'bân, Pazartesi: İnşaâtı ikmâl edilen Süleymâniyye câmiinin halka açılması.

(Bütün dünyanın en muhteşem binâlarından biri olduğunda ittifak edilen bu san'at ve iman hârikasının ikmâli ve açılma merâsimi hakkında rivayet edilen bir iki tarihi birbiriyle telife imkân yoktur Muhtelif menbâlarda sene rakamı olarak 963 = 1556, 964 = 1557 ve 965 = 1558 rakamlarına tesadüf edilir! Bunların doğrusu işte bu 964 = 1557 tarihidir ve zaten umumiyetle bu tarih rivayet edilmekte olduğu gibi, son tetkiklerde de hep bu sene esas ittihâz edilir; Arapça ve Türkçe manzum ve mensur tarih mısrâlarıyla ibârelerinin hepsi bu seneyi göstermektedir; meselâ şair Yahyâ Bey'in şu beyti öyledir:

Sâhibü'l-cum'a, şeh-i sünnî, Süleymân-ı zamân
Câmi'-i bâlâ ta'âla'llâh aceb âlî binâ.

Sene rakamında olan ihtilâfa tabiî ay ve gün tarihlerinde de tesadüf edilir; umumiyetle bunlardan hiç bahsedilmemekle beraber bâzı menbâlarda bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 9 Şa'bân = 7 Haziran Pazartesi gününe, bâzılarında 8 Şevvâl = 4 Ağustos Çarşanba tarihine ve nihayet bâzılarında da yalnız mevsim ismine tesadüf edilmektedir! Burada 9 Şa'bân = 7 Haziran Pazartesi rivayetinin tercih edilmesi, yaz başlarına tesadüf ettiği hakkında da bir rivayet mevcud olmasındandır. Koca-Sinan «Tezkiret-ül-bünyân» da inşaâtın başlama ve bitme tarihlerini maatteessüf zikretmemiştir onun için bütün bu rivayetler ihtiyatla karşılanmalıdır. — Bizim burada esas ittihâz ettiğimiz en kuvvetli rivayetler doğru olduğu takdirde, 1550 = 957 senesi 13 Haziran = 27 Cumâda-l-ûlâ Cuma günü başlamış olan inşaâtın o günden bu güne kadar 6 sene, 11 ay, 24 gün sürmüş olması lâzımgelir: Bu hesaba göre Süleymaniyye câmii takriben yedi senede yapılmış demektir. — Istanbul'un yedi tepesinden biri üzerinde ilâhî âhengiyle şehrin simâsına en güzel hususiyyetini veren bu muhteşem şâheserin mimârî kıymeti hakkında şimdiye kadar bizde ve hâricde pek çok tetkikler yapılmış olduğu için, burada yalnız şanlı mimârının «Tezkiret-ül-bünyân»-ında bahsettiği bir iki noktaya temas etmekle iktifâ edeceğiz. — Koca-Sinan her şeyden evvel dört mermer sütun hakkında izahat verir:
«Evvelâ ol çâr mermer sütûn ki makaam-ı Cihâr-Yâr-ı-Güzîn'dür, her biri bir serv-i ser-efrâz-ı riyâz-ı dîndür, her biri bir diyârdan gelmüşdür» diyen ulu san'atkâr bu dört sütunun biri Istanbul'daki «Kıztaşı mahallesi didükleri mahal» den, biri «mavna ile» İskenderiyye'den, biri «Baalbek'den deryâ limanlarına indirülüp» mavna ile Suriye sahilinden getirilmiş ve nihayet biri de «Bahriye-i

âmirede hâzır» bulunmuş olduğundan bahsetmektedir. Diger mermerler de cinslerine göre muhtelif yerlerden gelmiştir :

«Mülevven mermerlerinin her biri şöhre-i âfaak olup bir diyârdan yâdgâr gelmiş» ve meselâ

«Ak mermerleri Marmara nâm cezîre ma'deninden kesüp ve yeşil mermerleri Arabistan'dan»

getirilmiştir. Mimar-Sinan Süleymâniyye'nin kubbelerini «Deryây-ı letâfetin habâbları» na ve renkli camlarından süzülen güneş ziyâsını da «şehper-i Cibrîl»e benzetir! Büyük dâhi «câmi'-i şerîfin kubbe-i lâtifi» ni kurduktan sonra bâzı düşmanları o hârıkanın durmasında şüphe olduğundan bahsederek ortalığı velveleye vermişlerdir

— Herif ana hayrandur! Heman günün geçirür; tedârükden kalmış, sevdâ galebesiyle cünun vâdîsine varmuşdır!

diyenleri Koca-Sinan «Bir takım ahmaklar» diye istihfâf etmektedir. Fakat bu tükenmez dedikodular nihayet Sultan Süleyman'ı bile telâşa düşürmüş ve hattâ

İsteyüp at gazabla Şâh-ı cihân
Hiddet ile olur binâya revân

beytinden anlaşılacağı gibi padişah bir gün atına binip iş başına gelmiştir. Sultan Süleyman'ı en fazla hiddetlendiren şâyia, Mimar-Sinan'ın başka inşaâtla meşgul olup Süleymâniyye'yi ihmal etmiş olduğu hakkındaki dedikodudur. Sinan bu noktayı şöyle anlatır :

«Bu hakîr dahî bu ahvâlden gaafil, mermerciler kârhânesi olan mahalde mihrâb-ı şerîfin ve minber-i münîfin tarh-u-taksîminde iken Saâdetlü Padişâh geldiler. Edeb birle selâmlayup makaam-ı hidmetde durdum. Merhûm ve mağfûrün-leh rûy-i celâl ile bu hakîr-i zaîf-ül-hâlden ol binâlarun ahvâlinden suâl idüp:

— Niçün bentüm câmiim ile mukayyed olmayup mühim olmıyan nesneler ile ta'tîl-i evkaat eylersün? Ceddüm Sultan Mehmet-Hân mi'mârı sana nümûne yetmez mi? didi ve

— Bana bu binâ ne zamanda tamâm olur, tiz haber vir! Yoksa sen bilürsün! didiler. Çünki bu şiddet-ü-hiddetle Pâdişâh-ı cihan-penâhda kemâl-i gazabı müşâhede eyledüm, bu mûr-i zaîf-ül-hâl mebhût-u-lâl oldum. Âhir kudret-Ullâh ile lisânuma bilâ tereddüd bu cârî oldu ki

— Saâdetlü Pâdişâhumun devletinde iki ayda İn-şâ'Allâhu-Teâlâ tamâm olur!

Tekrar suâl buyurduklarında ağalar dahî

— Mi'mr Ağa, Saâdetlu Pâdişah ne buyururlar, işidirmisin? Bu binâ kaçan kapusu kapayu tamâm olur?

— İki ay tamâm olunca bu binâ da tamâm olur!

didüm. Hazır olan ağaları Merhum şâhid tutup :

— Mi'mâr! Hele iki ay olunca tamâm olmazsa seninle söyleşirüz!

diyüp sarây-ı Hümâyunlarına revân oldular. Saraya varduklarında Hazînedârbaşı'ya ve sâir ağalara buyururlar ki :

— Mi'mârun cünûnu zâhir oldu. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkin mümüdür? Herif başı korkusundan aklını aldurdu. Çağurup siz de suâl idiniz, görün ne cevâb virir. Eger halt-ı kelâm iderse binâ ahvâli müşkil olur!

diye buyururlar. Ol mahalde hakîre âdemler gelüp saray ağaları davet iderler diyü. Alel-acele saraya vardum Yine ağalar binânun ne zamanda tamâm olması mümkindür diyü suâl buyurduklarında

— Pâdişâh Hazretlerine iki ayda tamâm olur diyü cevâb virdüm, şâhid tuttular; in-şâ'Allâhu-Teâlâ iki ayda tamam idüp sahîfe-i rüzgârda bir nâm koyam! didüm. Bu nev'e cevâb virince ağalar Pâdişâh-ı âlempenâha arzidüp dirler ki :

— Pâdişâhum, herife gayret düşmüş! İn-şâ'Allâh akl-ı evveldür. Bu ihtimâm ki bunda vardur, an-karib câmi'-i şerîfinizde namaz kılınmak nasîb ola!»

İşte bu şakasız taahhüd üzerine artık «leyl-ü-nehâr bir an ve bir sâat karâr

eylemeyüp» çalışan Koca-Sinan bir hafta sonra iş başında gene Kanunî Sultan Süleyman'la karşılaşır
«Bir gün Saâdetlû Pâdişâh seyr-i binâya gelüp

— Mi'mâr! Nice kavl-ü-karârunda ber-karâr musun?
diyü istifsâr buyurduklarında

— Bi-avn-İllâh-il-Melik-il-Gaffar ol günden iki ay olunca Saâdetlü Pâdişâhumun himmeti ile câmi'-i şerîfün bi-t-tamâm kapusun kapayup mefâtîh-i ebvâbın dest-i şerîf-i kâmyâblaruna vâsıl idem!
didüm. Yine ağaları cem'idüp şâhidlerin tecdîd eyleyüp sarây-ı Hümâyunlarına revân oldular».
Gece gündüz çalıştığını söyliyen Koca-Sinan iki ay sonraki üçüncü sahneyi de şöyle anlatır

«... İki ay tamâm olunca aslâ bir gûşe kalmayup kapusu kapuyu binâ tamâm oldu. Mihr-i cihantâb-misâl matla'-i saâdetden Pâdişâh-ı cihan-penâh zâhir olup miftâh-ı münîf-i bâb-ı şerîfi duâ eyleyüp mubârek dest-i şerîflerine virdüm... Saâdetle miftâhı dest-i mubâreklerine virdüm. Duâ eyleyüp el kavuşdurup durdum. Saâdetlü Pâdişâh Oda-başı tarafına müteveccih olup :

— Feth-i bâb-ı câmi'e elyak-u-ahrâ kim ola?
dediklerinde

— Pâdişâhum! Mimar Ağa bendenüz bir pîr-i-azîzdür : Bu bâbda cümleden elyak ol emekdâr kulundur!
diyince Pâdişah-ı ins-ü-cânın merhûm ve mağfûrün-leh Sultan Süleyman Hân aleyhi-i-rahmeti ve-l-ğufrân :
— Bu binâ eylediğün Beyt-Ullâhı sıdk-u-safâ ve duâ ile yine sen açmak evlâdur!
diyü duâ ve senâ ile miftâhı cân-u-dilden virince nice gez :

— Yâ Fettâh!
diyüp açdum».
Bu vaziyete göre Süleymâniyye'nin ilk temel taşını Osmanlı tarihinin en büyük ve en mümtâz âlimlerinden Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi koymuş ve kapısını da şanlı mimârı Koca-Sinan açmış demektir. — «Tezkiret-ül-bünyân» da inşaât masrafı şöyle anlatılır :
«Mezkûr câmi'-i şerîfin cümle tevâbi' ve levâhıkı ile ihrâcâtına dokuz yüz bin ve doksan altı bin üç yüz sikke ki her sikke altmış akça hisâbı üzre beş yüz doksan yedi yük ve altmış bin yüz seksen akça sarfolunmuştur».

Donanmanın Akdeniz seferi ve Bizerte'nin fethi.

(Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa kumandasındaki donanma baharda denize açılıp Tunus'a gitmiş ve İspanyol işgalinde bulunan «Benzert/Bizerte» kalesini fethetmiştir : Bu liman askerlik bakımından Sicilya adasını tehdid eden mühim bir deniz üssü sayılır. — Piyâle Paşa bundan sonra 60 gemilik donanmasıyla Afrika sahillerinde Türk bayrağını dalgalandırarak Kasım iptidâlarında Istanbul'a avdet etmiştir).

1558=965

Mavorka seferi.

(Bu sefere yüz elli gemiden mürekkep büyük bir donanmayla çıkan Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa İspanya'nın şarkındaki Balear adalarının en büyüğü olan «Mallorca/Majorca/Majorque» adasına çok şiddetli bir baskın yapmıştır Karaya er döken Piyâle Paşa adanın bir çok kasabalarıyla köylerini yağma ve tahrib ettirmiş ve pek çok esir ve ganîmet almıştır. — Bu deniz seferleri Barbaros'un Preveze zaferinden itibaren Akdeniz hâkimiyyetinin Türü donanma-

sına intikal etmiş olmasının tabiî neticeleridir Avrupa donanmaları artık sinmiş vaziyettedir. — Kanunî bu seferden çok memnun olduğu için, Piyâle Paşa'nın Kapdan-ı-Deryâ makamiyle beraber uhdesinde bulunan Gelibolu sancak beyliğini Cezayir Beylerbeyliğine tahvil ettirmiştir Bu tarihe kadar «Piyâle Bey» denilen amiralin Paşalık ünvânı da işte bu muvaffakıyet üzerine almış olduğu rivayet edilir 1560 = 968 vukuâtına da bakınız).

1559 = 966

29 Mayıs = 21 Şa'bân, Pazartesi: Şehzâde Bâyezid'le Selim'in Konya ovasında karşılaşmaları.

(Bundan evvell de gördüğümüz gibi Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz oğlundan Murad, Mahmud ve Abdullah küçük yaşta ölmüş ve sağ kalan diğer beş oğlundan şehzâde Mehmet 1543 = 950 tarihinde eceliyle vefat etmiş, şehzâde Mus- 1553 = 960 tarihinde idâm edilmiş ve en küçükleri olan şehzâde Cihangir de ağabeyisinin acısına dayanamıyarak ondan biraz sonra ölmüştür Bunlar için 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni», 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» ve «27 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Bu beş şehzâdeden yalnız Mustafa başka bir anadan olduğu halde diger dördünün Hurrem-Sultan'dan doğmuş olduğu hakkında bir rivayet vardır; Kanunî'nin yegâne kızı olan «Mihrmâh / Mihrimâh» sultan da Hurrem'den olmuştur. — Beş şehzâdenin biri idâm edilip ikisi öldükten sonra Sultan Süleyman'ın artık iki oğluyla bir kızı kalmış demektir Sağ kalan iki şehzâdeden Selim Mağnisa, Bâyezid Kütahya valisidir; bunlardan Selim 1524 = 930 tarihinde dünyaya gelmiş olduğu için, 1525 — 1526 = 932 de doğmuş olan Bâyezid'den iki yaş kadar büyüktür Selim'in doğumu için 1524 = 930 vukuâtının «28 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Bu sırada Osmanlı saltanatında verâset meselesi henüz kat'î bir şekle bağlanmş değildir Saltanat babadan oğula geçip sonradan olduğu gibi kardeşlere intikal etmemekle beraber, bir padişahın muhtelif oğulları olduğu takdirde hangisinin vâris olacağı hakkındaki esasta bir kat'iyyet yoktur; Kanunî devrine gelinceye kadar Osmanlı tarihinde teselsül eden ve en şiddetli şeklini Fetret devrinde gösteren şehzâde kavgaları hep işte bu hukukî vuzuhsuzluğun neticeleridir. Oğullarının içinde en fazla sevdiği Bâyezid'e tarafdâr olan Hurrem-Sultan'ın çevirdiği entrikalarda da bu vaziyetin büyük bir tesiri olduğu muhakkaktır; Kanunî üzerinde en müessir şahsiyyet olan Hurrem-Sultan'la beraber kızı Mihrimâh-Sultan ve dâmâdı Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa da şehzâde Bâyezid lehine elbirliği etmişlerdir; şehzâde Mustafa'nın idâmı işte bu saray partisinin Bâyezid lehine kurmuş olduğu bir cinayettir; bununla beraber Hurrem-Sultan'ın Bâyezid'e değil, Selim'e tarafdâr olduğu hakkında da bir rivayet varsa da çok zayıftır. Onun için şehzâde Selim'in «Ekberiyyet» an'anesine istinâd etmesine mukabil, şehzâde Bâyezid de işte bu saray partisinin müzâheretine istinâd ediyor demektir. Fakat Hurrem-Sultan bundan bir sene kadar evvel 1558 = 965 tarihinde vefat ettiği için saray partisi artık reisini kaybetmiş ve tabiî eski kuvvet ve tesiri kalmamıştır; fazla olarak Kanunî'nin Bâyezid'den ziyâde Selim'e mütemâyil olduğu hakkında da bir rivayet vardır Bu rivayetin ne derece doğru olduğu mâlûm olmamakla beraber, Sultan Süleyman'ın bundan bir müddet evvel 1558 = 965 senesi 8 Eylül = 25 Zülka'de Perşenbe günü bu iki şehzâdenin eyâletlerini değiştirmesi bu rivayeti biraz teyid edebilecek bir tedbir sayılabilir : Kanunî işte o tarihte Mağnisa valisi Selim'i Konya ve oğlu Murad'ı Akşehir beyliğine, Kütahya valisi Bâyezid'i Amasya ve oğlu Orhan'ı da Çorum beyliklerine tâyin etmiş ve bu kararı Selim'e Kapucu-başılarından Mahmud Ağa, Bâyezid'e de gene Kapucu-başılardan Semender Ağa vasıtasiyle tebliğ etmiştir — Bu iki şehzâdenin ne ma'nen, ne maddeten birbirine hiç benzemedikleri rivayet edilir : Büyük şehzâde Selim içki ve eğlence düşkünü, sefih, sarhoş, âtıl, bâtıl bir tiptir; çok zeki ve kuvvetli bir kültür sâhibi olduğu muhakkak olmakla beraber orduyu tatmin edebilecek bir cengâver de-

ğildir; yüzünün de tıpkı anasına benzediği rivayet edilir; fakat Bâyezid öyle değildir Şeklen tıpkı babasına benziyen bu münevver ve ateş gibi prens âdetâ Yavuz Sultan Selim'in büyük ve kahraman ruhuna vâristir Tıpkı Yavuz gibi bu da kalemle kılıcı ayni mahâretle kullanır; çok zarif ve ince şiirleri vardır; bilhassa büyük şehzâde Mustafa'nın idâmından itibaren askerle ordunun işte buna ümit bağladıkları rivayet edilir; büyük kardeşi Selim'in saltanatta pek ümidi olmadığı halde Bâyezid'in tıpkı dedesi Yavuz gibi bir an evvel ordunun başına geçmek için sabırsızlandığı hakkında bile rivayet vardır! Hattâ saray partisinin onu Kütahya valiliğine tâyin ettirmesi de bu vilâyetin İstanbul'a yakınlığından ve babasına bir hâl olduğu takdirde Selim'den evvel payıtahta yetişebilmesini temin etmek endişesindendir; onun için Hurrem-Sultan öldükten sonra Kanunî'nin Bâyezid'i Amasya'ya atması onu hem payıtahttan, hem tahttan uzaklaştırmak demektir! Mağnisa valisi şehzâde Selim Kapucubaşı Mahmud Ağa'nın tebliğ ettiği Konya emrine hiç itirâz etmeden itâat ettiği halde, Kütahya valisi şehzâde Bâyezid'in Amasya emrine itirâz etmesi işte bundan dolayıdır. Fakat Bâyezid'in itirâzı babasına karşı cephe almaktan ziyâde Kütahya'da ibkâsını istirham şeklinde başlamıştır Kütahya'ya alışmış ve âdetâ ikinci bir vatan saymıya başlamış olduğundan bahsederek babasına bir arîza gönderdiği rivayet edilir. Bu sırada Şehzâde Selim aldığı emre imtisâlen Mağnisa'dan kalkıp Konya'ya gitmek üzere Bursa'ya gelmiş ve daha ileri gitmiyerek o da babasına bir mektup yazmış ve yoluna devam ettiği takdirde Kütahya'daki kardeşinin belki de kendisine taarruz edip bir vak'a çıkarmak ihtimalinden bahsetmiştir! Bu tuhaf vaziyet üzerine Sultan Süleyman her iki şehzâdeye de birer «Hatt-ı-şerif» ile birer nasihatçi göndermiştir Bâyezid'e dördüncü vezir Pertev Paşa, Selim'e de üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa gitmiştir; büyük şehzâdeye nasihatçi gönderilmesi, küçük şehzâdenin istisnai bir muâmeleye tâbi tutulmadığını göstermek endişesiyle izah edilir. Onun için Selim Sokullu'yu memnuniyetle kabul edip izâz ve ikrâm ettiği halde Bâyezid Pertev Paşa'ya hiç yüz vermemiş, tekdir etmiş ve hattâ bir rivayete nazaran:

— Mahrûsâ-i Kostantîniyye mevâli-i izâm ve meşâyih-i kirâm ile mâlâmâl iken acep hâldir ki bir mürebbî ve nâsıh anlardan irsâl olunmıya Bâri sözlerine i'timâd ve delâil-i akliyyelerine i'tikaad mümkin idi!

gibi çok sert sözler söylemiştir. Bununla beraber henüz emrinde lüzumu kadar asker bulunmadığı için ister istemez Amasya'ya hareket etmekten de geri kalmış değildir: Tabiî bu suretle Amasya valisi Bâyezid'le Konya valisi Selim birbirine karşı iki düşman hükümdar vaziyetine geçmiş demektir! — Bu saltanat mücadelesinin bir teşvik eseri olduğundan bahsedilirse de müşevvikin şahsiyetinde ihtilâf vardır: Umumiyetle en mühim müşevvik olarak Lala-Mustafa Paşa'dan bahsedilmekle beraber, Vezir-i-a'zam Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'dan, Emîr-âhur Hasan Ağa'dan ve nihayet Amasya'da şehzâde Bâyezid'in etrafına toplandıkları rivayet edilen Kuduz-Ferhad, Aksak-Seyfüddin ve Mestâne-Alaybeyi gibi bir takım kimselerden de bahsedilir. Bunların içinde en mühim rol Lala-Mustafa Paşa'ya izâfe edilmektedir Âli-Çelebi'den naklen bütün Osmanlı menbâlarının bir çok tafsilâtla bahsettikleri bu rolün kahramanı olan Lala-Mustafa Paşa yahut Kara-Mustafa Paşa, bundan evvel bir Dîvan ictimâında Vezir-i-a'zam Hadım-Süleyman Paşa'ya hançer çekerek kavga ettiği için azledilmiş ve bir daha istihdâm edilmemiş olan Boşnak vezir Deli-Husrev Paşa'nın kardeşidir ve Sokullu âilesindendir: 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. Kurnazlığı ve hîlekârlığıyla şöhret bulan Lala-Mustafa Paşa Enderun'dan yetişip şehzâde Bâyezid'le Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'ya çatarak ikinci Emîr-âhurluğa kadar yükselmişse de, Kara-Ahmed Paşa'nın 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar günü idâmı üzerine Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa ikinci defa olarak Sadâret makamına çıkınca artık itibarını kaybetmiye başlamıştır. Ahmed Paşa'nın adamı olduğu için Rüstem Paşa'nın hışmına uğrıyan Lala-Mustafa'nın derecesi derhal tenzil edilip Çaşnigîrbaşılığa indirilmiş ve ondan sonra da Istanbul'dan uzaklaştırılmak için Safed sancak beyliğine atılmıştır; Lala-Mustafa'nın şerrinden Rüstem Paşa'nın çok

çekindiği rivayet edilir İşte bundan dolayı Vezir-i-a'zam onu Sadef'de de bırakmamış ve aklınca başına bir belâ getirmek için biraz sonra Mağnisa valisi büyük şehzâde Selim'in lalalığına tâyin etmiştir! Rüstem Paşa'nın bundan maksadı, evvelce şehzâde Bâyezid'in maiyyetinde bulunup onun teveccühünü kazanmış olan Lala-Mustafa'yı iyi gözle görmiyecek bir muhite atmak ve bu suretle şehzâdenin gazabına mâruz bırakmaktır! Hattâ Rüstem Paşa'nın Lala'yı Mağnisa'ya göndermekle muhakkak bir ölüme göndermiş olduğu zannında bulunduğundan bile bahsedilir! Mustafa Paşa'nın bu nâzik vazifeye tâyini 963 = 1556 tarihindedir. Kuvvetli bir rivayete göre Lala-Mustafa Safed'den kalkıp Mağnisa'ya gelirken, eski efendisi olan Kütahya valisi şehzâde Bâyezid hem babasına mürâcaat edip onun kendi lalalığına tâyinini istemiş, hem Mustafa Paşa'ya haber gönderip yanına gelmesini emretmiştir Kurnaz Lala'nın ilk entrikasını işte bu vaziyette çevirdiği rivayet edilir; bu rivayete göre Mustafa Paşa daha yoldayken şehzâde Bâyezid'e gizli bir mektup gönderip Selim'in sarayında kendisine daha faydalı olabileceğini bildirmiş ve Mağnisa'ya vardığı zaman sefâhat ve gaflet içinde bulduğu şehzâde Selim'in saltanat hırsını uyandırarak derhal işe başlamıştır; Lala-Mustafa'nın Selim'e söylediği ilk sözleri Peçevî şöyle anlatır:

— Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın ve ekser-i mukarribî'nin ve ağavâtun, belki kibâr-ı vükelây-ı devletün meyilleri Sultan Bâyezid-Hân'adur; sizin meşreb-i şerîfinüz ayş-ü-işrete ve nüdemây-ı şîrin-kârân ile ülfete mâil olmağla fırsat buldukça Saâdetlû Pâdişâhı sizden tahvîl itmek ve Sultan Bâyezid'i veliahd itmek ihtimâli vardur; buna vaktiyle tedbîr olunmazsa irâdet-Ullâh ile Saâdetlü Pâdişâh vefât idicek hâl mükedder olur; kimesneden muâvenet ihtimâli olmayıcak saltanat bu gaflet ile nice müyesser olur?

Şehzâde Bâyezid'i yoldan yazdığı mektupla kandırdıktan sonra Selim'i de Mağnisa'da işte bu sözlerle elde eden Lala-Mustafa bu iki yüzlü siyasetiyle her şeyden evvel bir kere Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın hesaplarını boşa çıkarmış ve ağzına atıldığı arslanın yularını derhal eline almıştır! Şehzâde Selim'in en zayıf damarlarını oynatan bu sözlere karşı

— İmdi göreyin seni, her nice bilürsen ve nice ma'kuul görürsen tedbir senündür! İnşâallâhu-Teâlâ taht müyesser olursa Vezir-i-a'zamluk senün baş hakkundur! dediği ve işte bu andan itibaren Lala'sına sonsuz bir entrika salâhiyyeti bahşettiği rivayet edilir! Bu salâhiyyet üzerine Lala-Mustafa'nın ilk işi şehzâde Bâyezid'e bir mektup yazıp sarhoş ve sefih Selim'in gaflet içinde bastırılıp imhâsından kolay bir şey olamıyacağını bildirmek olmuş ve bu mektubu Selim'e gösterdikten sonra Bâyezid'e yollamıştır! Tabiî bu vaziyette iki kardeş çarpıştığı zaman hangisi galip gelirse gelsin, her halde Lala-Mustafa muzaffer taraftan mutlaka mükâfâtını alacak demektir Göz diktiği mükâfâtın da Vezâret-i-uzmâ olduğunda ittifak edilir! Her iki şehzâde de onu kendisine tarafdar bilmektedir; bununla beraber Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın iltizâm ettiği Bâyezid'e karşı Lala'nın samimî olarak Selim tarafdarlığı ettiğinden de bahsedilir. Her halde bu vaziyette Bâyezid'in yüzde yüz aldatılmış olduğu muhakkaktır: Kahramanlığı nisbetinde safdilliği de meşhur olan şehzâde Bâyezid Lala-Mustafa'nın kurduğu tuzağa derhal kapılmış ve hemen bir muvâfakat cevabı göndermiştir! Lala'nın bu cevabı açmadan Selim'e sunduğu rivayet edilir! Gene Selim'e göstermek şartiyle Mustafa Paşa'nın yeniden yazdığı ikinci yahut üçüncü bir mektupla da şehzâde Bâyezid ağabeyisine bir hakaretnâme gönderip meydan okumaya dâvet edilmiştir! Bu teklifi de kabul eden zavallı Bâyezid'in Selim'e tumturaklı bir hakâretname ile bir kadın elbisesi, bir hotoz vesaire gönderdiği rivayet edilir! Tabiî bunlar o devirlerin erkeklik hissine dokunup düşmanı ayaklandıracak şeylerdir! Şehzâde Selim Lala'sının tavsiyesiyle bütün bunları babasına gönderip kardeşinin hâlinden şikâyet etmiş ve rivayete nazaran işte bunun üzerine Sultan Süleyman şehzâdelerin vilâyetlerini değiştirmiş, yukarda gördüğümüz gibi Bâyezid'i Kütahya'dan Amasya'ya ve Selim'i de Mağnisa'dan Konya'ya nakletmiştir; her iki şehzâdeye nasihatçilikle birer vezir gönderilmesi de, gene yukarda gördüğümüz gibi, Bâyezid'in Amasya'ya gitmekten imtinâ etmesi üzerinedir. Bir rivayete göre de Sultan Süleyman Bâyezid'in Selim'e gönderdiği hakaretnâmeyi alır almaz küçük oğluna bir nisihat

mektubu yollamış, fakat Lala-Mustafa yollara koyduğu adamlarla pâdişahın nasihatnâmesini ele geçirmiş ve getiren adamı da idâm ettirdikten sonra bu kabahatı da Bâyezid'e yüklemiştir; her halde Lala-Mustafa Paşa'nın İstanbul -Amasya muhâberesini kestiği muhakkaktır Tabiî bu vaziyet karşısında Sultan Süleyman küçük oğlu Bâyezid'in kendisine karşı da cephe alıp emirlerine itâat etmek istemediğine hükmetmiştir; o sırada Rumeli Kadı-askerliğinde bulunan Hâmid Efendi'ye bir gün padişahın şu sözlerle küçük oğlundan şikâyet ettiği bile rivayet edilir :

— Bu kadar mektuplar gönderdüm ve hakk-ı übüvvet-ü-bünüvveti vâsıta ittüm: Büyük karındaşun ile hüsn-i zindegânî eyle diyü nasîhatler ittüm; gâh tahvîf idüp gâh minnetler ittüm; müfîd olmadı; varan kapucularumuzu katlittmüş; mektuplarumuzu ateşe yakmış; bi-z-zarûrî asker ile üzerine varmamuz lâzım geldi!

İki tarafın hazırlıkları işte bu şerâit altında başlamış, Kanunî aldatıldığı için büyük oğlu Selim'e yardım etmiş, şehzâde Bâyezid aldatıldığı için kardeşini kolayca ezebilecek kuvvetler toplamış ve netice itibariyle Lala-Mustafa isminde bir devşirmenin çevirdiği dolaplar Anadolu'nun göbeğinde Türkü Türke kırdıracak fecî bir sahne kurulmasına sebeb olmuştur! — Şehzâde Bâyezid'in topladığı kuvvet 15 20 bin arasında gösterilir : Bunların bir çoğu Türkmen aşîretlerindendir; Bâyezid'in Amasya'dan hareketi bu senenin Receb = Nisan sonlarına müsâdif gösterilir. Buna mukabil büyük oğlunu iltizam eden Kanunî Anadolu Beylerbeyi Cenâbî-zâde Ahmed Paşa, Karaman Beylerbeyi Solak-Ferhad Paşa, Maraş Beylerbeyi Lala-Ali Paşa ve Adana beyi Ramazan-oğlu Pîrî Paşa gibi bir çok ümerâya eyâlet askerleriyle şehzâde Selim'e yardım etmelerini emretmiş ve Bâyezid tarafdarı olan Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'ya itimâd etmediği için, üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa'yı da bunlara serdar tâyin edip Yeniçeri, topçu ve cebeci bölükleriyle 8 Mayıs = 30 Receb Pazartesi günü yola çıkarmıştır Tabiî bu suretle Selim'in maiyyetinde toplanan muntazam kuvvetler hem kemmiyet, hem keyfiyet bakımlarından Bâyezid'in topladığı halk ve aşîret kuvvetlerinden çok üstün demektir. — Amasya'dan hareket eden kardeşi Bâyezid'in Konya'ya doğru ilerlemekte olduğunu haber alan Selim 25 Mayıs = 17 Şa'bân Perşenbe günü Konyadan çıkıp «Cem-bağı» denilen mevkide ordugâh kurmuştur Bu mevkiin ismi, Fatih'in bedbaht oğlu şehzâde Cem'in Konya valiliği devrinden kalmadır. — Şehzâde Bâyezid ordusunun Konya önlerine vâsıl olup Selim'in ordusuyla karşılaşması işte bu 29 Mayıs = 21 Şa'bân Pazartesi gününe müsâdiftir; bir rivayete göre Bâyezid akşama doğru gelmiş olduğu için o gün harb olmamış ve her iki taraf da emniyet tertibâtı ittihâz ederek geceyi hâdisesiz geçirmiştir. — Muharebenin bu gün başlamış olduğu hakkında bir rivayet varsa da doğru değildir).

30 Mayıs = 22 Şa'bân, Salı: Konya ovasında iki kardeş muharebesi.

(Bu gün şafakla beraber başlıyan harb harekâtı gün batıncaya kadar devam ettiği halde hiç bir netice elde edilememiş, yalnız Bâyezid'in şiddetli hamleleri karşısında Selim'in ordusundaki Karaman ve Adana askerleri pek çok telefâta uğrayıp bozulmuş oldukları için üstünlük Bâyezid tarafında kalmıştır. — Şehzâde Selim'i sevmiyen askerlerinin gönülsüz harbettikleri de rivayet edilir).

31 Mayıs = 23 Şa'bân, Çarşanba: Şehzâde Bâyezid ordusunun ric'ati.

(Bu gün erkenden Lala-Mustafa Paşa büyük şehzâde Selim tarafından bütün Beylerbeyleriyle sancak beylerine selâmlar götürüp harb esnasında askerlerinin yağmacılığa kalkışmalarına meydan vermemelerini ve netice alınıncaya kadar harbedilmesini tebliğ edip hepsine ayrı ayrı mükâfatlar va'dedilmiştir Tabiî bâyle bir tebliğe lüzum görülmesi bir gün evvelki muharebede görülen gevşeklikle gayretsizliktendir. — Bu günkü muharebenin akşama kadar sürmeyip kuşluk vakti veyahut öğle üzeri nihayet bulduğu rivayet edilir Bâye-

zid ordusunun ric'atine sebeb, karşı tarafın hem sayı, hem topçu üstünlüğüdür; bununla beraber şehzâde Bâyezid büyük bir bozguna uğramış değildir: Çok üstün ve muntazam kuvvetler karşısında kat'î bir netice almak imkânı olmadığı için ric'ate mecbur olduğu anlaşılmaktadır; bu neticenin karşı taraf için de bir çok telefâta mal olduğu muhakkaktır: Hattâ Ramazan-oğlu Pîrî Paşa ile Karaman Beylerbeyi Solak-Ferhad Paşa gibi mühim kumandanlar yaralanmış ve Ankara beyi Yahyâ Bey'le Tarsus beyi Ferruh Bey maktul düşmüştür. — Şehzâde Bâyezid ric'at ederken Selim'in emriyle tâkip müfrezeleri sevkedilmişse de Bâyezidliler «Şehzâdelerine ve kimesneye el irişdirmemişlerdir». Sultan Bâyezid ordusunun tamamiyle mağlûb edilememiş olduğu işte bu mukavemetle de sâbittir. — Lala-Mustafa Paşa'nın iki yüzlülüğünü şehzâde Büyezid'in işte bu Konya muharebesinde anlamış olduğu rivayet edilir. Hattâ Amasya'ya avdetinde babasından affini istirhâm etmek için yazdığı mektupta Lala'nın kendisini nasıl aldatmış olduğundan uzun uzadıya bahsetmişse de bu mektup da bundan evvelkiler gibi Lala-Mustafa Paşa'nın yollara koyduğu «rehzenler» tarafından yakalanmış ve tabiî zavallı Bâyezid boşuna cevap bekledikten sonra babasının kendisini affetmek istemediğine hükmetmiştir!).

5 Haziran = 28 Şa'bân, Pazartesi : Yarım kalan on üçüncü «Sefer-i Humâyûn»: Anadolu vaziyetine karşı Sultan Süleyman'ın ordu başında Istanbul'dan Üsküdar'a geçişi.

(6 Haziran = 29 Şa'bân Salı tarihi de rivayet edilir. — Konya muharebesinde muvaffak olamıyan şehzâde Bâyezid Amasya'ya çekilmiş olmakla beraber, büsbütün bağlûb edilememiş olduğu için Anadolu vaziyeti henüz bütün vahâmetini muhâfaza etmektedir; hattâ şehzâde Bâyezid Amasya'ya varır varmaz yeniden asker toplamıya başlamıştır; her halde Konya muharebesinin tehlikeye nihayet vermediği muhakkaktır. Kanunî'nin hareketi işte bununla izah edilir. — Padişah Yeniçeri vesair Kapu-kullarıyla Rumeli ordusunu alarak Üsküdar'da ordugâh kurmuştur: Bütün vezirler Kanunî'nin maiyyetinde bulundukları gibi, Konya muharebesine kumanda eden üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa da harbden sonra Üsküdar'a gelmiştir. — Osmanlı menbâlarının bâzılarında Kanunî'nin şehzâde Bâyezid'e karşı ordu başında Istanbul'dan Üsküdar'a geçişi «13 üncü Sefer-i Hümâyûn» gibi gösterilirse de, âsi şehzâdenin aşağıki fıkrada görüleceği vechile Anadolu'dan İran'a kaçması bu Sefer-i Hümâyun'un neticesiz kalmasına sebeb olmuş ve Sultan Süleyman bir müddet sonra Üsküdar'dan tekrar Istanbul'a dönerek ordusunu terhis etmiştir. Yukarda «13 üncü Sefer-i Hümâyun»un yarım kalmış gösterilmesi işte bundan dolayıdır: 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

7 Temmuz = 1 Şevvâl, Cuma: Şehzâde Bâyezid'in on iki bin kişilik bir kuvvetle ve dört oğluyla beraber Amasya'dan İran'a hareketi.

(Yukarda «31 Mayıs» fıkrasında bahsi geçen af talebine cevap alamıyan şehzâde Bâyezid bir taraftan babasının bizzat sefere çıkmasından ve bir taraftan da şehzâde Selim'in Konya'dan Amasya üzerine hareketinden kuşkulanmış ve bütün bunlara mukavemet imkânı kalmadığını anlıyarak ümerâsiyle istişâre ettikten sonra İran'a ilticâ etmek üzere Ramazan bayramının birinci günü Amasya'dan hareket etmiştir. Sultan Bâyezid'in Orhan, Abdullah, Mehmet, Mahmud ve Osman isimlerinde beş oğlu vardır. Ailesini ve en küçük oğlu Osman'ı Amasya'da bıraktığı halde diger dört oğlunu beraber götürmüş ve bütün hazineleriyle kıymetli eşyalarını da almıştır; Amasya'da kalan harem kadınları içinde Mihrimâh, Hadice, Ayşe ve Hanzâde isimlerindeki dört kızı da vardır. Muhâfız olarak yanına aldığı asker mıkdarı 12 bin kadar gösterilir. Bütün ümerâsı da kendisiyle beraber gitmiştir; şehzâdenin Amasya'dan gözyaşlarıyla ayrıldığı rivayet edilir. — Bâyezid'in Amasya'dan hareketini haber alan Sultan Süleyman

üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa'yı bir mıkdar kuvvetle şehzâde Selim'i takviye ederek müşterek bir tâkip hareketi yapmıya memur etmiştir Selim Sıvas'a giderek Sokullu'yu orada beklemiş, fakat kardeşinin peşini bırakmak istemediği için Sıvas Beylerbeyi Ali Paşa ile Malatya beyi Mustafa ve Antep beyi Husrev Beyleri tâkibe göndermiştir; bu tâkipçilerle şehzâde Bâyezid takımının İran hududu civarında «Sa'd-çukuru/Saat-çukuru» denilen yerde karşılaştıkları rivayet edilir Burada çok şiddetli bir muharebe olmuş, Bâyezidliler tâkipçilerin ekserisini kılıçtan geçirmiş ve canlarını kurtarabilenler de :

— Kuskuna kuvvet, kamçıya bereket!

diye kaçışmıştır! Şehzâde Bâyezid işte bu muvaffakıyet sâyesinde kardeşine esir olmaktan kurtulup İran'a can atabilmiştir Askerin, ümerânın ve halkın çok sevdiği talihsiz prens Erzurum önlerinden geçerken buranın Beylerbeyliğinde bulunan Ayas Paşa şehirden istikbâle çıkıp tâzimatını arzetmiş ve hattâ şehzâdenin suvari kuvvetlerine lâzım olan bir kaç yük nal, mıh vesaireyi de derhal verdirmiştir Paşa'nın bu hareketi tabiî o zamana kadar almış olduğu emirlere mugayirdir; onun için şehzâde Bâyezid Kağızman üzerinden İran hududuna girdiği sırada Pasin ovasına kadar gelmiş olan şehzâde Selim Diyarbekir'e çekildikten sonra Ayas Paşa'yı celbettirip emir dinlememiş ve kardeşine yardım etmiş olduğundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'nın iğvasiyle idâm ettirmiştir 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Şehzâde Bâyezid Erzurum ve Kağızman üzerinden İran'ın «Erivan/Revan» eyâletine girmiş ve bu vilâyetin valiliğinde bulunan «Şâh-kuli-Sultan»a adam gönderip ilticâsının İran şâhı Birinci Tahmâsb'a arzedilmesini istemiştir : Şâh-Kuli Osmanlı şehzâdesini hürmetler ve tâzimlerle karşılamış ve bir taraftan da vaziyeti derhal şâha bildirmiştir; bu sırada Tahmâsb-Şâh'ın payıtahtı olan Kazvin'de olmayıp Esterâbâd taraflarında bulunduğu hakkında bir rivayet olduğu gibi, şehzâdenin ilticâsını Kazvin'de haber almış olduğu hakkında da bir rivayet vardır : Her halde Tahmâsb'ın bu haberden çok memnun olduğu ve bu sâyede Osmanlılardan bir takım şeyler koparmak ümidine düştüğü muhakkaktır; onun için derhal şehzâdeye ümerâsından Hasan-Beg-Ustaclu riyâsetinde bir hey'et gönderip Kazvin'e dâvet etmiştir. — Gerek Konya muharebesinde, gerek «Saat-çukuru» harbinde hükûmet kuvvetlerinin kat'î bir muvaffakıyet kazanamıyarak Bâyezid'in İran'a ilticâsına meydan vermesi ve bu suretle devletin başına İkinci Bâyezid devrindeki Cem vak'asını hatırlatacak bir gaile açılması askerin gönülsüz harbetmiş olmasıyla izah edilir :

«Emmâ bu dahî mukarrer idi ki askerin ekseri cengde nev'â tekâsül üzre hareket ittiler Biri bu ki iki asker bile İslâm askeri ve şehzâdeler dahî pâdişahzâdeleri olan kim nev'-i âhara münkalib ola dirlerdi. Egerçi ser-asker olanlardan taksîr olmadı emmâ asker ittiği cengi zarûrî iderler idi. Sebeb ol idi ki bu muhârebeler kemâ-hüve-l-maksûd netîce virmedi».

Hattâ şehzâde Bâyezid İran'a girdikten sonra bile gerek kendisinin, gerek Anadolu'daki tarafdarlarının muhtemel hareketlerine karşı askerî ve siyasî tedbirler ittihâz edilmiş, Kırım hanıyla Arabistan beylerine şiddetli emirler verilmiş, tenkil ve tâkip muharebelerinde yararlık gösteren kumandanlardan Malatya sancak beyi Mustafa Bey Erzurum Beylerbeyliğine ve Antep sancak beyi Husrev Bey de Pasin beyliğine tâyin edilmiştir; bundan başka şehzâde Selim'le Sokullu-Mehmet Paşa'nın ve Adana beyi Ramazan-oğlu Pîrî Paşa'nın Haleb'de kışlıyarak vaziyeti kollamaları emredilmiştir. — Bu sırada Lala-Mustafa Paşa'nın vaziyeti de ayrı bir mesele şeklini almıştır : Şehzâde Bâyezid'in ısyânında bu kurnaz ve harîs adamın oynadığı gizli rollerden nihayet haberdâr olduğu rivayet edilen Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa Kanunî'ye meseleyi anlatıp Mustafa Paşa'yı Selim'in lalalığından azlettirerek Rumeli'de bir sancak beyliğine yollamışsa da şehzâdenin şefâati üzerine Tımışvar Beylerbeyliğine tâyin edilmiş ve biraz sonra gene şehzâde Selim'in gösterdiği lüzum üzerine Bâyezid'in muhtemel hareketilerine karşı Tımışvar'dan Van Beylerbeyliğine naklolunmuştur. Ondan açılan Lalalık makamına da «Tütünsüz-Hüseyn Paşa» tâyin edilmiştir. Bu adamın mevki hırsı uğrunda döktürdüğü Türk kanlarından dolayı ne fecî bir mes'ûliyyet altında bulunduğunu Peçevî şöyle anlatır :

«Lala'nın böyle bir fit.ne-i âzîme ikaazından mülâhazası Sultan Selim taht.ı saâdet-bahta geçtiği gibi Vezir-i-a'zam olmak idi Cenâb-ı Rabb-ül-Mücîb ol devleti ana rûzî ve nasib itmedi. Pâdişâh-ı mağfûrun asr-ı şerîflerinde bundan ziyâde kesr-i ırz-ı saltanat vâkı olmamuşdur ve bu sebeb ile ehl-i İslâmdan bu kadar âdem telef oldu»!
Şehzâde Selim hudut vilâyetlerinin beylerine sulhün ihlâline sebeb olmamak için İran topraklarına tecâvuzdan ictinâb etmelerini emrettikten sonra babasının iradesi mucibince kış mevsimini geçirmek üzere Sokullu-Mehmet Paşa ile beraber Haleb'e gitmiş ve bahara kadar orada kaldıktan sonra eyâlet merkezi olan Konya'ya dönmüştür).

Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa'nın Avlonya seferi.

(Yaz başlarında 88 gemilik bir donanmayla Istanbul'dan hareket eden Piyâle Paşa'nın bu Akdeniz seferi bir kontrol hareketi mahiyetindedir: Modon önlerine geldiği zaman bir Malta gemisini zapteden Kapdan Paşa bu geminin efrâdından Avrupa devletlerinin büyük bir donanma hazırlamakta olduklarını, şimalî Afrika'daki Arap şeyhlerinin de Türklere karşı Frenklerle ittifak ettiklerini ve Trablusugarb'a karşı bir sefer açılacağını haber alıp derhal Istanbul'a bildirmiş ve bunun üzerine emrindeki donanma on gemiyle takviye edilerek mevcudu 98 gemiye çıkarılmıştır. — Modon'dan Avlonya'ya giden Piyale Paşa Akdeniz'i tarassudu altında bulundurmuşsa da hiç bir düşman hareketine tesadüf edemediği için kasım iptidâsında Istanbul'a avdet etmiştir. — Bu sırada Trablusugarb Beylerbeyi Turgud Paşa da düşmanın bahara doğru Trablus'a taarruz edeceğini bildirmiş olduğu için donanma mevcudunun bahara kadar 120 gemiye çıkarılması emredilmiştir).

1559 = 967

24 Teşrinisâni = 23 Safer, Cuma: Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'e muvâsalatı.

(11 Muharrem 967 = 13 Teşrinievvel 1559 Cuma ve 13 Rebî'ül-âhir 967 = 12 Kânunusâni 1560 Cuma günleri de rivayet edilirse de gün ismi birincisinde Perşenbe ve ikincisinde de Pazartesi gösterilir: Bunların ikisi de yanlıştır. — Yukarda 1559 = 966 vukuâtının «7 Temmuz» fıkrasında gördüğümüz gibi, tâkipçilerin elinden kurtulan şehzâde Bâyezid o sırada İran'a tâbi olan Erivan eyâletine girmiş, bu vilâyetin valiliğinde bulunan Şâh-kuli-Sultan tarafından hürmetle karşılanıp bir saraya misafir edilmiş ve vaziyet derhal İran şâhı Birinci Tahmâsb'a arzedilmiştir: Sultan Bâyezid şâhın cevabını işte burada beklemiştir. Birinci Tahmâsb'ın bu ilticâdan çok memnun olduğu ve hattâ ümerâsına:

— Bu bize Elkas'a ni'm-el-bedel Cenâb-ı Bârîden bir atıyye-i azîmedür!

dediği rivayet edilir: Bu tarihten 12 sene evvel Tahmâsb-Şâh'ın âsi kardeşi Elkas-Mirzâ'nın Kanunî Sultan Süleyman'a ilticası için 1547 = 954 vukuâtının son fıkrasına bakınız. İran şâhı Osmanlı şehzâdesinin istikbâline ümerâsından Nizâmüddin Hasan-Ustaclu ile Âzerbaycan valisi Gıyâsüddin-Atâullâh'ı göndermiş ve şehzâdenin kendisinden bir evlât muâmelesi göreceğini ve ayni zamanda affine de delâlet edeceğini bildirip Kazvin'e dâvet etmiştir: İkinci bir riayete göre de şâh şehzâdeyi Tebriz'e dâvet edip orada beklemiştir; fakat birinci rivayet daha doğrudur. — Çok parlak merâsimle Kazvin'e giden Osmanlı şehzâdesi Tahmâsb-şah'la kucaklaşıp öpüşmüş, saraya girerken başına altın, inci, firûze, yâkut vesaire dolu otuz tabak «saçu» saçılmış, İran şâhı Osmanlı prensinin kavuğuna kendi eliyle çok muhteşem bir murassâ sorguç takmış ve bu ilk mülâkattan kendisine tahsis edilen saraya dönerken de altın eğerli dokuz at hediye edilmiştir. — Şehzâdenin şâha verdiği muhteşem ziyâfet bundan beş gün sonradır Osmanlı medeniyetiyle servetinin İran'dan üstün

olduğunu göstermek istiyen Sultan Bâyezid Birinci Tahmâsb'ın güzergâhına kadife ve ipek kumaşlarla giranbahâ şallar döşetmiş, ondan daha muhteşem saçular saçtırmış, bir murassâ kılıç, bir murassâ hançer, keseler dolusu altın ve gümüş, «hokka hokka inci ve elmas», bin elbiselik ipekli ve sırmalı kumaş, haşaları altın işlemeli elli at ve gümüş eğerli 10 Arap atı hediye etmiştir! — Bu ziyâfette Osmanlı atlılarının İran şâh şerefine harb oyunları yaparak gösterdikleri hünerlerle İranlıları hayretler içinde bıraktıkları rivayet edilir Hattâ bir rivayete göre de şehzâde Bâyezid'in ümerâsından Kuduz-Ferhad Bey bu oyunların ciddîleştirilmesini ve fırsattan istifade edilerek İran tahtının zaptediliverme-sini efendisine teklif etmişse de şehzâde Bâyezid bir daha böyle bir şey söyliyecek olursa derhal kendisini idâm ettireceğinden bahsederek Ferhad Bey'i tehdid ve tekdir etmiştir! Bâyezid'in maiyyetinde 12 bin kişilik bir kuvvet mevcud olmakla beraber, bilhassa Birinci İsmail ve Birinci Tahmâsb devirlerinde Safavî hâkimiyyeti Türk ve Türkmen kuvvetlerine istinâd ettiği için bu kadar çılgınca bir teşebbüsün mevzuubahs olup olmadığı pek belli değildir ve hattâ bâzı menbâlara göre bu rivayetin aslı yoktur; her halde muhakkak olan nokta, böyle bir hareketi misafirlik an'anesine ihânet sayan şehzâdenin kat'iyyen kabul etmemiş olduğudur. Bir rivayete göre de Kuduz-Ferhad'ın bu teklifi İranlılar arasında şâyi olmuş ve hattâ bundan dolayı Birinci Tahmâsb bir kaç gün sonra şehzâdeyi iâşe ve masraf külfetlerinden vikâye bahânesiyle maiyyetindeki kuvvetlerin dokuz bin kadarını İran'ın muhtelif taraflarındaki hanlarla aşîret beylerine misâfir olarak dağıtmak mecburiyetinde kalmıştır! Bu kuvvetlerin mühim bir kısmı Türkmen aşîretlerindendir Ayni aşîretler İran'da da mevcud olduğu için Türkmenler kendi oymaklarına misâfir edilmişlerdir; bu muâmelenin de şehzâde Bâyezid'in maiyyetindeki beyleri kuşkulandırdığı rivayet edilir! Her halde şehzâdenin elinde ancak üç bin kişi kadar bir kuvvet kalması İran şahına geniş bir nefes aldırmış demektir. — Bu vaziyetten itibaren şâhın artık yegâne endişesi Türkiye cihetindendir Fakat Sultan Bâyezid'in İran'da bulunması Kanunî ile oğlu Selim'in de uykularını kaçıracak tehlikeli bir vaziyettir; işte bundan dolayı şahla padişah arasında derhal bir muhâbere kapusu açılmış, Kazvin'le İstanbul arasında elçilerle nâmeler mekik dokumıya başlamıştır Aşağıki fıkraya da bakınız).

1560 = 967

12 Şubat = 15 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'de hapsi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, İran'a ilticâ eden şehzâde Bâyezid'in maiyyetindeki on iki bin kişinin dokuz bin kadarı muhtelif hanlarla aşîret beylerine misafirlik bahânesiyle dağıtılıp şehzâdenin maiyyetinde ancak üç bin kişilik bir kuvvet bırakıldıktan sonra meselenin siyasî cephesine ait hummâli bir faaliyet başlamıştır İki taraf arasındaki muhâbere kapusu Kanunî Sultan Süleyman'la şehzâde Selim'in Tahmâsb'a gönderdikleri elçiler ve nâmelerle açılmış ve ondan sonra uzun bir müzakere ve muhâbere devresi başlamıştır. Kanunî'nin ilk talepleri şehzâde Bâyezid'in maiyyetinde bulunan müşevviklerinden üç kişinin idâmı, digerlerinin hapsi ve o zavallı şehzâdenin de Türkiye'ye teslimidir Fakat elçilere verilen şifahî ve gizli tâlimatta Bâyezid'in dört oğluyla beraber idâmı taleb edilmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Diğer bir rivayete göre de Bâyezid'in yalnız iâdesini istemiş olan Kanunî'nin bu idâm talebinden haberi yoktur ve bu gizli entrika şehzâde Selim'in adamları tarafından çevrilmiştir; her halde bu nokta biraz karanlıktır : Aşağıda 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. Şah-Tahmâsb'ın «Tâbût-Ağa» isminde bir elçiyle hem Kanunî'ye, hem şehzâde Selim'e verdiği cevaplar, aldığı tekliflerden daha ağır ve daha fecîdir : Bu cevaplarda o müdhiş teklifler ustalıklı ifadelerle kabul ediliyor ve Tâbût-Ağa da şifahî müzakerelerinde bu kanlı hizmete mukabil Bağdad vilâyetinin İran'a iâdesini istiyor.

du! Peçevî bu noktayı da şöyle anlatır
«Mezkûr elçi koca fertût, ya'nî Tâbût-Ağa bu mukabelede Bağdad'ı bizzât Saâdetlü pâdişah'dan istemiş. Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa :
— Anun cevâbı bendedür, taşra çıkun ve cevâbunuz alun!
dimiş, ve elçiyi dil ile ziyâde ta'zîr itmiş
— Şâhunuz âdâb-ı saltanatı riâyet idüp nâmesinde bir nâ-ma'kuul kelâm yazmamış Ya sen ne küstâhsun, bi-l-müşâfehe bu kelâm lisânuna getürürsün! Bu bâbı bilmez müsün? Öyle evzâ' ziyâde havfden ve zarûretden sadır olur. Bizim şehzâde Bâyezid'den ve pâdişahunuzdan ne korkumuz ve ne bâkimüz vardur ki anun içün mülk virmek irtikâb oluna? Bir iki yıl ısyân alemin kaldurdu ve ictimâ'ı usât-u-buğât içün tabl-u-nefîrler çaldurdu Yumlu nâmında Anadolu'nun bir kaç eşkıyâsın ve Zülkadriyye ve Bozok Türkmânundan bir iki bin bi-serü-pâsın ancak uydurabildi; pâdişâh kullarından ve ulûfe ve dirliğe mutasarrıf olanlarından bir âdem uydurmağa kaadir olmadı. Belki evvelden Saâdetlü pâdişâh hidmetine tâyin ittüğü kulları dahî ısyân ittiğü gibi rûgerdân olup âstân-ı pâdişâh-ı adû-sitâna geldiler. Şâh inâd ittüğü takdirde mâbeynde akdolunan ittihâd-u-dostî adâvet-ü-düşmenîye mübeddel olup pâdişâh-ı dindâr eski bildüğünüz hasm-ı adû-şikârdür, bi-fadl-İllâh-i-Teâlâ varup elünüzden hâh-nâ-hâh almağa kaadirdür; emmâ muhâlefet olunmadığı takdirde te'kîd-i muhabbet-ü vedâd-ı bâis-i izdiyâd-ı hulûs-u-sedâd içün nice in'âm-u-ihsân, belki bir genc-i-şâygân atıyye ve ihsân itseler câizdür!
diyü cevâb virdükten sonra.. hedâyây-ı mülûkâne-i lâika ve akmişe ve emtia-i fâika ile cânib-i şâha irsâl olundular».
Bu fıkradan anlaşıldığına göre Bağdad talebi reddedilmiş, bir sürü tehditler savrulmuş ve padişahın arzusu yerine getirildiği takdirde bir vilâyet yerine bir hazine bağışlanacağı bildirilmiştir! Tabiî bu suretle zavallı şehzâde Bâyezid'le dört oğlu iğrenç bir pazarlık mevzûu olmuş demektir! Bu çirkin pazarlıkta iki taraftan hiç birinin şerefli bir rol oynamadığı muhakkak olmakla beraber, devlet ve memleketinin emniyet ve selâmeti nâmına son iki oğlundan birini daha fedâ etmek mecburiyetinde kalan Kanunî'nin Fatih devrinde tertib edilen Kanun-nâme'ye uygun olan talebi, Birinci Tahmâsb'ın şeref ve haysiyyetine ilticâ edip canlarını kendisine emânet etmiş bir takım mültecilerin kellelerini pazara çıkarmasından çok hafiftir! — Bu gidiş gelişlerle gizli müzakerelerden gittikçe kuşkulanan şehzâde Bâyezid ümerâsının bir gün bir ictimâ akdettikleri rivayet edilir : Eger bu rivayete inanmak câizse, o gizli toplantıda Birinci Tahmâsb'ın üzerine hücum edilip öldürülmesine ve bu suretle hâsıl olacak kargaşalıktan istifade edilerek, Şirvan ve Gürcistan taraflarına doğru kaçılmasına karar verilmiştir! Fakat bu karar gizli kalmamış, ictimâa iştirâk edenlerden Trabzonlu Arap-Mehmet, Nişancı-Mustafa-Çelebi ve Kara-Uğurlu isimlerinde bir takım hâinler şâhın ümerâsından Hasan-Beg-Ustaclu'yu meseleden haberdâr etmişlerdir! Bir rivayete göre de günün birinde Tahmâsb-Şâh Sultan Bâyezid'le beraber bir bahçede gezerken Arap-Mehmet bir aralık şâhın kulağına fısıldıyarak :
— Zinhâr şâhum gaafil olman: Pederine ve birâder-i mihterine âk olan bu nûyin-i bed-âyin bir iki tüfeng-endâza tenbîh itmiş ve size bir zahm-i cangâh irişdirmeğe hezâr istimâlet ve va'deler virmiş!
dediği için bir rahatsızlık bahâne eden şâh oradan çekilip gitmiş ve şehzâdenin maiyyetinden biri bu sözü işitip efendisine yetiştirdiği için Arap-Mehmet'le arkadaşları Sultan Bâyezid'in emriyle derhal idâm edilmiştir. Tabiî artık şehzâdeyle şâhın arası iyice açılmış, arada emniyet kalmamış ve hattâ Birinci Tahmâsb ertesi gün Sultan Bâyezid'in ikametgâhını ahaliye taşlatmıştır! Halkın hücumuna karşı içerde tertibât alındığı sırada şâhın adamlarından iki kişi geldiği rivayet edilir : Bunlar özür dileyip taşkınlık edenlerin tecziye edileceklerini arzetmişler ve hattâ ertesi gün için şehzâdeyi bir ziyâfete dâvet etmişlerdir! O gün Sultan Bâyezid ziyâfete giderken Şâhın adamları birdenbire üstüne saldırmış, mukavemet eden maiyyet efrâdı öldürülmüş ve zavallı şehzâde yakalanıp hapsedilmiştir! Bu vak'a üzerine Bâyezid'in dört oğlundan her biri Safavî ümerâsından birine teslim edilerek babalarından ayrılmış oldukları gibi,

Kazvin'de bulunan bin küsur Türk askeri de kâmilen kılıçtan geçirilmiştir: Taşralara dağıtılmış olan askerlerden de beş bin kişi öldürüldüğü rivayet edilir! Şehzâde Bâyezid hapsedildikten sonra bütün eşyâsiyle hazineleri zaptedilmiştir! — İran şâhı bu iğrenç vak'adan sonra bile şehzâdeye tatlı diller dökmekte mahzur görmemiş ve hattâ kendisini halkın hücumundan kurtarmak için hapsettiğinden bahsetmiştir! — Aşağıda 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına da bakınız).

2 Mart = 4 Cumâda-l-âhire, Cumartesi: Avrupa hıristiyan donanmasının Cerbe adasında demirlemesi.

(Cerbe = Gerbo/Dscherbe/Djerba adası Tunus'la Trablusugarb arasındaki Gabes körfezinde, sahilden dar ve sığ bir boğazla ayrılan münbit bir adadır: Büyük bir askerî ehemmiyeti olan ve hattâ Akdeniz hâkimiyyetinin en mühim üslerinden sayılan bu küçük adanın mesahası 540 kilometre murabbaından ibarettir; bu ada, Osmanlı tarihlerinde «Cerbe vak'ası» denilen ve Garp menbâlarında da akisler bırakan bir Türk menkabesiyle meşhurdur: Vaktiyle Turgud-Reis korsanlık ederken sekiz gemilik filosiyle buranın limanında büyük bir Hıristiyan donanmasının ablukasına uğramış ve bu uzun ablukanın sonlarında teslim olması beklenirken Cerbe'de akan bir ırmakla limanın arasında kanal açarak gemilerini geçirip düşmanın haberi bile olmadan çekilip gitmiye muvaffak olmuştur! Turgud çekildikten sonra düşman donanmasının bir müddet daha teslim beklediği ve ancak şanlı Turgud'un başka taraflara yaptığı baskınlar üzerine gafletinden uyandığı rivayet edilir! Turgud-Reis Trablusugarb Beylerbeyi olduktan sonra Cerbe'yi hükmü altına alıp buraya hâkim olan Arap şeyhini haraca bağlamış ve adayı iyice tahkim etmiştir. Turgud-Reis'in Trablusugarb ile Cerbe'ye hâkim olması Avrupa sahillerini mütemâdî bir tehdid altında bulundurduktan başka, Malta Şövalye teşkilâtiyle İspanya krallığını daimî bir tehlike karşısında bırakmaktadır: Bu seferki Akdeniz Hıristiyan ittifakının en mühim sebebi işte bu vaziyette gösterilir. — Bu ittifaka Papalık, İspanya krallığı, Toskana büyük-dukalığı, Ciniviz cumhuriyeti ve diger bir takım İtalya hükûmetleriyle Malta Şövalyeleri iştirâk etmiş, bunların hepsi gemiler ve askerler vermiştir: Hattâ Almanya'dan, Fransa'dan ve Monako'dan bile asker alınmıştır; bu suretle toplanan 200 gemilik muazzam donanmaya otuz bin kişilik bir ihrâc ordusu da yüklenmiştir. Donanma kumandanlığına artık çok ihtiyar olan meşhur Andrea Doria'nın yeğeni Giovanni Andrea Doria ve ordu kumandanlığına da İspanyol asilzâdelerinden «Don Alvaro de Sandi» tâyin edilmiştir: Bu büyük seferin başkumandanlığında da Sicilya umumî valisi ve Medina-Coeli dukası «Jean de la Cerda» isminde bir kahramanlık meraklısı vardır! Seferin hedefi, Trablusugarb'ın Turgud-Reis'den alınmasıdır! Fakat Turgud Paşa bütün bu hazırlıkları daha ilk günlerinden itibaren tâkib etmiş ve hattâ vaziyeti İstanbul'a da bildirmiştir: Yukarda 1559 = 966 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Avrupa hıristiyan devletlerinin böyle bir sefer açmaları bir taraftan İspanya kralı İkinci Philippe'in teşebbüslerine ve bir taraftan da doğrudan doğruya tehlike altında kalan Malta Şövalyelerinin istimdâd edip durmalarına atfedilir: Almanya imparatoru ve İspanya kralı Beşinci Karlos = Charles-Quint artık ihtiyarlayıp yıpranmış, Katolikliğe karşı Protestanlığın ve Avrupa hıristiyanlığına karşı Türklüğün zaferleri karşısında nihayet aczini anlamış ve 1555 senesi 25 Teşrinievvelinde İspanya ile Holanda ve Belçika'yı oğlu İkinci Philippe'e ve 1556 senesi 27 Ağustos tarihinde de Almanya imparatorluğunu kardeşi Birinci Ferdinand'a terkedip bir manastıra kapanmıştır! Tabiî bu vaziyet üzerine artık Avrupa'nın o yarım-yamalak birliğinden de eser kalmamış demektir; bununla beraber hâlâ İkinci Philippe Akdeniz'de ve Birinci Ferdinand da Avrupa'da hegemonya peşindedir Bu seferki Trablusugarp teşebbüsü, İkinci Philippe'in işte bu sevdâsından doğmuş bir harekettir. — Hıristiyan donanması bir çok fırtınalara uğramış, Malta önlerine gelinceye kadar bocalayıp durmuş ve bir taraftan da sâri hastalıklar çıkması bir

iki bin asker cesedinin denize atılmasıyla neticelenmiştir: Sağ kalanların da perişan bir halde bulundukları rivayet edilir! Bu vaziyette Turgud Paşa gibi yıllardanberi Avrupa hıristiyanlığını titretmiş bir kahramanın elinden Trablusugarb'ı alınıya kalkışmanın nasıl bir çılgınlık olacağı düşünüldüğü için o sevdâdan vazgeçilerek çok mühim bir deniz üssü olan Cerbe adasna dümen çevirdiği hakkında bir rivayet vardır; diger bir rivayete göre de Hıristiyan donanmasının buraya gelmesi su almak içindir ve bu maksatla sahile çıkanlar mukavemetle karşılaştıkları için Trablus'dan vazgeçilerek Cerbe adası hedef ittihâz edilmiştir Bu rivayetlerin her ikisi de doğru olabilir).

7 Mart = 9 Cumâda-l-âhire, Perşenbe: Düşman donanmasının Cerbe adasına asker ihrâcı.

(Çok şiddetli bir rüzgâr ve fırtınadan dolayı donanmanın muvasâlatından ancak beş gün sonra karaya asker dökülebildiği rivayet edilir).

12 Mart = 14 Cumâda-l-âhire, Salı: Cerbe kalesinin teslimi.

(Kalede bulunan pek cüz'î bir kuvvet ancak bir kaç gün müdafaa edebilmiş, bu müddet zarfında bir kaç müsademe olmuş ve nihayet Turgud Paşa'ya tâbi olan Arab şeyhi bundan bir gün evveline tesadüf eden 11 Mart = 13 Cumâda-l-âhire Pazartesi günü müdâfilerin eşyaları ve silâhlarıyla çekilebilmeleri şartiyle teslim teklif etmiştir Düşman bu teklifi memnuniyetle kabul ettiği için müdâfiler çekildikten sonra bugün kale teslim edilmiştir. Buradaki Arab şeyhi nazarında müslüman Türklerle hıristiyan Avrupalılara vergi vermek arasında hiç bir fark olmadığı rivayet edilir : Hattâ şimalî Afrika'nın bir çok Arab şeyhleri de bu sırada Türklere karşı hıristiyanlarla ittifak etmişlerse de Turgud Paşa'nın kaahir pençesi altında ihânetlerini mühim bir hareket şekline sokamamışlardır! — Cerbe kalesinin teslimi için 14 Mart = 16 Cumâda-l-âhire Perşenbe tarihi de rivayet edilir. — Bu mühim üssü eline geçiren Hıristiyan ordusu adayı derhal tahkime başlamıştır).

4 Nisan = 8 Receb, Perşenbe: Türk donanmasının Akdeniz seferine hareketi.

(Barbaros'un ölümünden itibaren Türk donanması sefere çıkarken Beşiktaş'daki türbenin önünde toplanıp dinî ve askerî merâsim yapıldıktan sonra oradan hareket etmek an'ane hâline geldiği için, Piyâle Paşa kumandasındaki 120 gemilik donanma bu gün o mânevî merkezinden hareketle Akdeniz'e doğru açılmıya başlamıştır. — Yukarıki fıkralarda gördüğümüz düşman hareketlerine karşı donanma hazırlanması hakkındaki karar için 1559 = 966 vukuâtının son fıkrasına bakınız. — Osmanlı donanması Istanbul'dan cenubî Mora'daki Modon üssüne gitmiş ve orada Rodos beyi Kurdoğlu Ahmed Bey'le Midilli beyi Mustafa Bey de gemileriyle gelip iltihak etmişlerdir).

1 Mayıs = 5 Şa'bân, Çarşanba : Türk donanmasının Modon'dan hareketi.

(Modon üssünde bâzı levâzım tamamlandıktan ve son hazırlıklar da ikmâl edildikten sonra Malta üzerine hareket edilmiştir).

7 Mayıs = 11 Şa'bân, Salı : Türk donanmasının Malta önlerine muvâsalatı.

(Malta'ya taarruz edilmiş, yanındaki küçük Gazzo adası yağma ve tahrib edilmiş, esirler ve ganîmetler alınmış ve bu sırada Turgud Paşa'nın Trablusugarb'dan

gönderdiği bir gemi düşman donanmasının hâlâ Cerbe adasında bulunduğunu bildirmiştir. — Piyâle Paşa donanmasına lüzumu kadar su aldıktan sonra Cerbe'ye doğru hareket etmiştir).

14 Mayıs = 18 Şa'bân, Salı : Türk denizciliğinin en şanlı menkabelerinden Cerbe zaferi.

(Donanmanın Cerbe önlerine bundan bir gün evvel 13 Mayıs = 17 Şa'bân Pazartesi günü akşama doğru yaklaştığı ve bunun üzerine düşman donanmasında müdhiş bir heyecan başlayıp:

— Türkler geliyor!

diye umumî bir kargaşalık ve şaşkınlık olduğu rivayet edilir! — Bununla beraber başkumandan vaziyetinde bulunan Medina-Coeli dukası intizâmı iâde etmiş ve Türk donanmasına karşı harb nizâmı alarak Piyâle Paşa'nın büyük bir şiddetle başlıyan topçu ateşine mukabele etmiştir. Bu ilk top düellosundan sonra Türk donanmasının ikiye ayrılarak yaptığı ustalıklı manevra düşman donanmasını darmadağın etmiş, bir kısmı adanın arkasındaki kanala kaçmış, bir kısmı yakılmış ve nihayet bir kısmı da zaptedilmiştir! Akdeniz tarihinin en mühim vak'alarından olan bu parlak zafer bâzı düşman amiralleriyle kapdanlarının yakalanmasını da temin etmişse de, başkumandan Medina-Coeli harbin sonlarına doğru birkaç gemiyle İtalya'ya kaçıp canını kurtarmıya muvaffak olmuştur Bu adamın kahramanlık meraklısı olduğu rivayet edilir; bilhassa Cerbe adasını iki yüz gemilik bir donanma ve otuz bin kişilik bir orduyla bir avuç muhâfızının elinden bir kaç gün içinde alıvermesi bu merakını büsbütün arttırmışsa da, kendi kuvvetlerinin yarı nisbetinde olan Türk donanmasının önünde artık o sevdâdan vazgeçip ortadan kayboluvermiştir! Düşman zâyiâtının irili ufaklı 70 gemi kadar olduğu rivayet edilir; 19 gemi de zaptedilmiştir. — Bu muharebeye meşhur «Uluc/Kılıc-Ali-Reis» de iştirâk etmiştir. — Barbaros merhumun Preveze zaferiyle başlıyan Akdeniz Türk hâkimiyyeti Piyâle Paşa'nın bu Cerbe zaferiyle büsbütün sağlamlaşmıştır. — İhtiyar amiral Andrea Doria'nın Cerbe vak'asını işittiği zaman çok sarsıldığını, kiliseye gidip gözyaşları döktüğü ve hattâ bu senenin 25 Teşrinisâni tarihine tesadüf eden ölümünün işte bu yüzden olduğu rivayet edilir! — Hıristiyan donanmasının mahvolması, Cerbe adasında ve Don Alvaro de Sandi kumandasında bulunan kara ordusunun kaleye kapanıp müdafaa vaziyetine geçmesiyle neticelenmiştir. — Piyâle Paşa büyük zaferini derhal Trablusugarb Beylerbeyi Turgud Paşa'ya bildirmiş ve çok müstahkem olan Cerbe kalesinin muhasarasına iştirâk için o da kara yolundan ilerlemiye başlamıştır).

28 Mayıs = 3 Ramazan, Salı: Cerbe kalesinin muhasarası.

(Muhasaranın bu gün başlaması Turgud Paşa'nın beklenmesindendir : Büyük kahraman bu gün kara yolundan Cerbe hizâsına gelmiş olduğu için muhasara harekâtı derhal başlamıştır).

30 Temmuz = 7 Zülka'de, Salı: Cerbe kalesinin fethi.

(Don Alvaro de Sandi kumandasında İspanyol, İtalyan, Alman ve Malta askerlerinden çok mühim kuvvetlerin müdafaa ettiği Cerbe kalesi tahkimâtının kuvvetinden dolayı yukarıki fıkrada gördüğümüz muhasara tarihinden itibaren tam 63 gün mukavemet edip nihayet bu gün sukut etmiştir. Kaleyi muhasara eden Türk kuvveti 14 bin gösterilir. — Rivayete nazaran Don Alvaro bu gün sabaha karşı bir sandalla İtalya'ya kaçarken yakalanıp esir edilmiş ve işte bunun üzerine yapılan umumî hücum kalenin fethiyle neticelenmiştir. — Gerek şimalî Afrikada, gerek Akdeniz'de askerî vaziyetini çok sarsan bu neticeden dolayı İspanya kralı İkinci Philippe'in son derece müteessir olduğu rivayet edilir).

1560 = 968

27 Eylül = 6 Muharrem, Cuma: Muzaffer donanmanın Cerbe'den Istanbul'a avdeti.

(Cerbe zaferi Istanbul'a bir harb gemisiyle bildirilmiş ve bu gemi büyük bir düşman bayrağını suların üstüne sarkıtarak payıtahta gelmiştir Donanma gelinceye kadar neş'e içinde çalkanan Istanbul'da Piyâle Paşa şerefine çok parlak merasim yapıldığı rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman muzaffer donanmasının gelişini Topkapı sarayının sahilindeki köşke inerek seyretmiş, sahilleri dolduran ahali kahraman denizcileri alkışlamış, payıtahtın içi bir bayram hâlini almıştır. Düşmandan zaptedilen 19 Kadırga direksiz ve dümensiz çekilerek getirildiği gibi, salipli ve resimli hıristiyan bayrakları da sulara sarkıtılarak teşhir edilmiştir. Don Alvaro de Sandi ile deniz ve kara muharebelerinde esir edilen diğer düşman amiralleriyle generalleri Piyâle Paşa'nın gemisinde getirilmişler ve bunlar Istanbul sokaklarından geçirildikten sonra hapsedilmişlerdir. — Piyâle Paşa huzura kabul edilip pek çok iltifata mazhar olmuşsa da, iki sene evvel terfi ettiği beylerbeyliğinde kıdemi olmadığı için kendisine vezâret pâyesi verilememiş, yalnız şehzâde Selim'in kızı Gevher-Han verilerek Osmanlı hanedanına Dâmâd olması takarrür etmiştir; bu münasebetle padişahın paşaya bir çok ihsanlar da verdiği rivayet edilir. — Bu kadar parlak bir zafer karşısında bile Kanunî'nin usul ve kanuna riâyetini Kâtib-Çelebi şöyle anlatır

«Beylerbeylik pâyesi olalı iki yıldır; bu def'a vezâret pâyesi virilür ise tez olmuş olup rütbe-i vezâret tedennî bulur diyü Sultan Süleyman Han tecvîz buyurmayup revâ görmediler. Lâkin riâyeti murâd-ı Hümâyûn olmağla vâfir ihsan ve terakkiler ile tevkîrden sonra şehzâdeleri Sultan Selim Han'ın Gevher-Han nâm duhterini kendüye tezvic buyurdular. Beş sene sonra rütbe-i vezâret inâyet olundu. Bu pâyelerün izzeti ve i'tibârı ol asırda bu minvâl üzre idi. Bu asırda pâyeler mebzûl olup i'tibâr kalmamağla bir vezirin sancak beyi kadar veka'-u-vekaarı kalmadı : Her kesretün muktezâsı zilletdür».

Piyâle Paşa'nın Cerbe'den getirdiği esir mıkdarı dört bin gösterilir).

1561 = 968

18 Mart = 1 Receb, Salı: Şehzâde Murad'ın Mağnisa valiliğine tâyini.

(Büyük şehzâde Selim'in oğlu olan Murad, sonradan «Murâd-ı Sâlis = Üçüncü Murad» ismiyle babasına halef olan şehzâdedir. — 1546 = 953 senesi 4 Temmuz = 5 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü dünyaya gelmiş olan şehzâde Murad'ın yaşı tam 14 sene, 8 ay, 16 gündür. — Cülûsu için 1574 = 982 vukuâtının «22 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

10 Temmuz = 26 Şevvâl, Perşenbe: Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'nın ölümü ve yerine Vezir-i-Sânî «Semiz» yahut «Kalın» Ali Paşa'nın tâyini.

(Osmanlı menbâlarında «Kehle-i-ikbâl» lâkabiyle meşhur Hırvat Rüstem Paşa iki defa Sadr-ı-a'zam olmuştur : Birinci sadâreti 1544 = 951 senesi 28 Teşrinisâni = 13 Ramazan Cuma gününden 1553 = 960 senesi 6 Teşrinievvel = 27 Şevvâl Cuma gününe kadar 8 sene, 10 ay, 8 gün ve bu ikinci sadâreti de 1555 = 962 senesi 29 Eylül = 13 Zülka'de Pazar gününden bu güne kadar 5 sene, 9 ay, 11 gün sürmüş olduğuna göre iki sadâretinin mecmûu 14 sene, 7 ay, 19 gündür : Rüstem Paşa'nın iki sadâreti arasında geçirdiği ma'zûliyyet müddeti de 1 sene, 11 ay, 23 gün sürmüştür. — Kanunî Sultan Süleyman'ın dâmâdı ve Mihrmâh/Mihrimâh-Sultan'ın kocası olan bu devşirme Vezir-i-a'zamın hüviyyeti ve «Kehle-i-ikbâl» lâkabı için 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. — Ömründe

yüzü gülmemiş olmakla meşhur olan bu asık çehreli ve sert huylu Sadr-ı-a'zamın «İshâl = Diarrhée» yahut «İstiskaa = Hydropisie» hastalığından yetmiş yaşlarında öldüğü rivayet edilir : Hattâ İran'a iltica etmiş olan şehzâde Bâyezid'i kurtaramadığı için teessüründen öldüğü hakkında bile bir rivayet vardır! Mezarı Şehzâde câmiindedir. — Osmanlı tarihinde irtişâ illetini büyük memuriyetler tevcihine mukabil târifeli bir «resmî rüşvet» şeklinde ihdâs eden Rüstem Paşa sûuistimal kapusunu ilk açan ve Osmanlı inhitâtının en mühim âmillerinden birini hazırlamış olan şahsiyyet olmakla meşhurdur; en mühim hizmeti de saray ve devlet hazinelerini doldurmuş olmasından ibaret sayılır :

«Tevfîr-i hazîne ve vikaayet-i Beyt-ül-mâl'de bezl-i nakdîne-i makdûr idüp hazâyin-i Enderûn ecnâs-ı nükuud ile mâlî olduğundan mâadâ Yedi-kule dahi hâlî kalmadı».

Bununla beraber saray ve devlet hazineleri gibi kendi hazinesini doldurmakta da kusur etmemiş ve Müneccim-başı'nın tâbiriyle

«Pâdişâhlar hazînesinde bulunmıyacak mertebe mâl-i firâvân kalmışdır»!
Şehzâde Bâyezid'in veliahdliğini temin için saray kadınlarının tesiriyle padişahı aldatarak zavallı şehzâde Mustafa'nın idâmına sebeb olan Rüstem Paşa'nın Bâyezid İran'a ilticâ ettikten sonra büyük şehzâde Selim'in hîlelerine karşı onu müdâfaa edip idâmdan kurtarmıya çalıştığı hakkında bir rivayet varsa da biraz şüphelidir Çünkü Bâyezid'in izâlesini İran elçileriyle müzakere edip bu iğrenç cinayet mukabilinde bir «Genc-i-şâygân» teklif eden bizzat Rüstem Paşa'dır Yukarda 1560 = 967 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasına bakınız. Hattâ şehzâde Mustafa vak'asından itibaren bütün milletin nefret ve la'netine uğramış olduğu için bu sefer Selim'le Bâyezid arasındaki mücâdelede şehzâde Bâyezid lehine ağız açmamayı tercih etmiş olduğu ve bu suretle bîtaraf davrandığı hakkında bile bir rivayet vardır Şehzâde Mustafa meselesi için 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Her halde Hurrem-Sultan'dan sonra Rüstem Paşa'nın ölmesi Mihrimâh-Sultanı siyaseten yalnız bırakmış, ve bunların üçünden mürekkeb olan saray partisi büsbütün inhilâle uğramış demektir İhtiyar ve yorgun Kanunî üzerinde artık en zî-nüfuz şehsiyyet şehzâde Selim'den ibarettir. — Rüstem Paşa cehâlet ve bilhassa şiir ve şair düşmanlığıyla da meşhurdur : Hattâ bundan dolayı zamanının şairleri umumiyetle onun aleyhindedir. — Kehle-i-ikbâl Rüstem Paşa'nın yerine ikinci vezir Semiz-Ali Paşa Sadr-ı-a'zam olmuştur Ali Paşa Dalmaçya devşirmelerindendir ve hattâ Adriyatik denizinin Dalmaçya sahillerindeki Brazza/Brac = Braca adasından devşirilmiş olduğu rivayet edilir; cinsi İslâvdır. Enderun'da terbiye edilip muhtelif saray memuriyetlerinde bulunduktan sonra Kapucu-başılık, Yeniçeri-ağalığı, Rumeli Beylerbeyliği ve Mısır valiliği gibi büyük makamlarda tecrübe görmüş ve nihayet vezâret pâyesini alarak ikinci vezirliğe kadar yükselmiştir. — Osman-zâde Tâib onun dağlara benziyen cüssesini taşıyacak at bulmak mühim bir mesele olduğunu anlatır :
«Dâhâmet-ü-cesâmeti müvâzî-i cibâl-i râsiyât olmağın zîr-i rânına münâsib at nâdirâtdan idi»!
İşte bundan dolayı «Semiz» ve «Kalm» lâkaplarını alan Ali Paşa'nın halk arasında ince ve zarif nükteleriyle ve Rüstem Paşa'nın aksine olarak güleç yüzüyle şöhret bulmuş olduğu da rivayet edilir; hattâ Peçevî onun bu hususiyetini: «Gaayet lâtîfeci âdem idi, letâifini ba'zı letâifnâmelerde yazmışlardır» diye anlatır. — Sadâret tebeddülü üzerine üçüncü vezir Sokullu-Mehmet Paşa ikinci vezirliğe, dördüncü vezir Pertev Paşa üçüncülüğe ve Ferhad Paşa da dördüncülüğe terfi edilmişlerdir).

1561 = 969

25 Eylül = 15 Muharrem, Perşenbe: Şehzâde Bâyezid'in Kazvin'de dört oğluyla beraber idâmı.

(1560 = 967 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasında gördüğümüz gibi şehzâde Bâye-

zid'le Orhan, Mehmet, Mahmud ve Abdullah isimlerindeki dört oğlu İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın emriyle Kazvin'de hapsolunmuş ve kendisine sâdık kalan binlerce askerleri de ihtiyâten idâm edilmişlerdir! O vak'a esnasında ve ondan sonra Kazvin'le İstanbul arasında elçiler ve nâmeler mekik dokuyup durmuş ve işte bu suretle İran'daki şehzâdelerin Osmanlılara teslimi hem tahrirî, hem şifâhî bir pazarlıktan sonra kat'î bir şekle bağlanmıştır Yalnız bu «teslim»in mâhiyeti biraz karanlıkçadır! Çünkü şâhın tuhaf bir şartı vardır: Birinci Tahmâsb şehzâde Bâyezid'le dört oğlunu Kanunî'nin adamlarına değil, büyük şehzâde Selim'in adamlarına teslim edebileceğini bildirmiş ve bu şart kabul edilmiştir! Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır:

«Bir hîle dahî ihtirâ' idüp ve Eşik-ağası Beşâret nâm bir kızılbâş-ı bed-fercâm ile bir nâme dahî ısdâr itti ki:

— Ol zaman ki Sultan Bâyezid bu muhlisiniz mülküne ki kadem basdı, kendisiyle ahd-ü-mîsâk emrine bünyâd ve eymân-ı gulâz-u-şidâd olunmuş idi ki cânib-i Pâdişâhîden matlûb olucak virilmiye Bu def'a çün rızây-ı şerîflerine muhâlefet olunmayup virilmek muhakkak olmuştur, bârî yeminimizi te'vîl içün size virmiyelüm ve şehzâde cenâbuna gönderelüm!

Ve bundan asıl maksûdu Saâdetlü Pâdişâh bir pîr-i sâlhûrde ve şehzâde cenâbı veliahd olmağla uhûd-u-mevâsîkı anunla tecdîd itmiş ola ve bu sebeb ile tarafeynden sulh-u-salâh emri teceddüd ve tahakkuk bula...».

Bununla beraber, İran şâhının büyük şehzâde Selim'le babasından gizli bir muhâbereye de girişmiş ve kardeşiyle yeğenlerinin derhal idâmı için kendi adamlarına teslimini temin etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır: Bu rivayete göre Kanunî şehzâde Bâyezid'le oğullarını idâm ettirmek fikrinde olmadığı halde Selim tarafdarları ihtiyar padişahı aldatarak ve İran şâhiyle gizlice anlaşarak cinayetlerini irtikâb etmişlerdir! Hayrullâh Efendi bu noktayı şöyle anlatır:

«Lala Mustafa Paşa vesairleri maslahatı bu pereseye getürüp iki devleti birbirine düşürdükten sonra işi hâliyle bırakmak elvermiyeceğinden dâimâ i'mâl-i fikr-i şeytanet ile başa çıkarmağa sa'yolunmak iktizâsından olmağla hem şâhdan şehzâdeyi taleb etmekte ısrâr ve hem pâdişâh-ı muazzamı iğfâl-ü-işgaal ederek şehzâde hakkında olan iğbirârını izhâr ettirmekte idi. Velhâsıl dokuz yüz bin altun ve Kars kal'asının şâha teslim olunması şartiyle şehzâdenin huddâm-ı pâdişâhîye verilmesi her ne kadar karar verilmiş ise de ara yerde olan fesâdât mülâbesesiyle şehzâde-i müşârünileyh meyyiten teslim olundu. Şehzâdenin bu suretle teslim olunuşu Hazret-i padişâhın nâmûsuna dokunmuş ise de hasb-el-vakt kaydolunmadı».

Sultan Süleyman'la şehzâde Bâyezid'in manzum muhâbereleri de bu rivayeti te'yid edebilecek mâhiyettedir: Şiirde «Şâhî» mahlasını kullanan Bâyezid'in çok kuvvetli bir edebî şahsiyyeti ve Millet kütüphânesindeki «Emîrî» koleksiyonunda Türkçe ve Acemce dîvanları vardır; babasıyla olan manzum muhâberesine ait bir vesikayla cevabını Emîrî Efendi «Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası»nda neşretmiştir; bunlardan başka şehzâde Bâyezid'in Kanunî'ye gönderdiği bir iki manzum itizarnâmeye daha tesadüf edilir; meselâ şu güzel parça bunlardandır

Tevbeyle Hak yanunda olur her günâh afv
Afveyle sen de bendeni en Pâdişâh afv
Kimdür bu deyr içinde o kim eylemez günâh
Şirk olmasün heman tek olur her günâh afv
Ferzend eger günâh ide sehv-û-hatâ ile
Gâhî peder cefâlar ider gâh gâh afv
İttüm şu denlü tevbe ve şerm-û-nedâmeti
Mercûdurur ki itmiş ola ol İlâh afv
Afvitti Şâh (Şâhi)yi ey şâh-ı mülk-i Rûm
Afveyle sen de bendeni en Pâdişâh afv

Bilhassa şu ikinci mektup Kanunî'nin aynı vezinde yazdığı bir cevapla karşılandığı için çok mühim bir tarihî vesika sayılabilir :

Ey serâser âleme sultan Süleymânum baba
Tende cânum cânumun içinde cânânum baba
Bâyezîdine kıyar musun benüm cânum baba
Bîgünâhum Hak bilür devletlü sultânım baba

Enbiyâ serdefteri ya'nî ki Âdem hakkıçün
Hem dahî Mûsî ile Îsî-i Meryem hakkıçün
Kâinâtun serveri ol Rûh-i a'zem hakkıçün
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Sanki Mecnûnum bana dağlar başı oldu durak
Ayrılup bilcümle mâl-û-mülkden düşdüm ırak
Dökerüm gözyâşğunu vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Kim sana arzeyliye hâlüm eyâ şâh-i kerîm
Anadan kardaşlarumdan ayrulup kaldum yetîm
Yok benüm bir zerre ısyânum sana Hakdur alîm
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Bir nice ma'sûmum olduğun şehâ bilmez müsün
Anlarun kanına girmekden hazer kılmaz musun
Yoksa ben kulunla Hak dergâhuna varamaz mısın
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Hak-Teâlâ kim cihânun şâhı itmüşdür seni
Öldürüp ben kulunu güldürme şâhum düşmeni
Gözlerim nûru oğullarumdan ayırma beni
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Bu meseldür söylenür kim kul günâh itse nola
Bâyezîdün suçunu bağışla kıyma bu kula
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba

Kanunî Sultan Süleyman oğlunun bu acıklı mektubuna ayni vezinle ve nazîre tarzında noktası noktasına cevap vermiştir; bu cevapta ihtiyar baba genç oğlunu affettiğinden bahsetmektedir

Ey demâdem mazhar-î tuğyân-u-ısyânum oğul
Takmıyan boynuna herkiz tavk-ı fermânum oğul
Ben kıyar mıydum sana ey Bâyezid-Hânum oğul
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Enbiyâ vû evliyâ ervâh-ı a'zem hakkıçün
Nûh-u-İbrâhîm-u-Mûsâ İbnü-Meryem hakkıçün
Hatm-i âsâr-î nübüvvet Fahr-i-âlem hakkıçün
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Âdem adın itmiyen Mecnûna sahrâlar durak
Kurb-i tâatden kaçanlar dâimâ düşer ırak
Tan değüldür dir isen vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Neş'et-î Hakdur übüvvet râm olan olur kerim
«Lâ-tekul-üf!» kavlini inkâr iden kalur yetîm

Tâate ısyâna âlimdür Hudâvend-î-Kerîm
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânum oğul

Ruhm-u-şefkat zîb-i îmân olduğun bilmez müsün
Yâ dem-î ma'sûmu dökmekden hazer kılmaz musun
Abd-i âzâd ile Hak dergâhuna varmaz musun
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânum oğul

Hak reâyây-î mutîe râi itmişdür beni
İsterüm mağlûb idem ağnâma zi'b-î düşmeni
Hâşe-lillâh öldürürsem bî-güneh nâgeh seni
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânum oğul

Tutalum iki elün başdan başa kanda ola
Çünki istiğfâr idersün biz de afvitsek nola
Bâyezîdüm suçunu bağışlarum gelsen yola
Bî-günâhum dime bârî tevbe kıl cânum oğul

Son kıt'anın ikinci mısrâının sonundaki «Nola = Ne ola/Ne olur» tâbiri o devrin şîvesinde bir ricanın kabulünü ifade etmek için kullanılan çok zebanzed bir muvâfakat tâbiridir; onun için Sultan Süleyman'ın bu mısrâı

— Sen affini istediğin için ben de seni affediyorum!

mânâsına gelir; ondan sonraki üçüncü mısrâda

— Eğer sen yola gelirsen ben de senin suçunu bağışlarım!

denilmesi bu muhâberenin daha evvellere ve hattâ şehzâdenin ısyan devrine aid olmak ihtimâlini hatıra getirebilirse de, Bâyezid'in idâm edileceğini bilerek ve bilhassa memleketiyle âilesinden ayrılmış olduğunu gösteren bir ifâde kullanarak babasının merhametine sığınması her halde son günlerine aid olduğunu göstermektedir: Bu vaziyete göre Sultan Süleyman oğlunu affetmiş olduğu halde Selim tarafdarlarının Bâyezid'i teslim alır almaz el çabukluğuyla derhal idâm edivermiş ve bu suretle padişahı bir emrivâkı karşısında bırakmış oldukları hakkındaki rivayetin doğru olmak ihtimali pek zayf değildir. Kanunî'nin Feridun Bey «Münşeât»ında bulunan bir mektubu da böyle bir ihtimali az çok teyid edebilecek mahiyettedir Birinci Tahmâsb'a yazılan bu mektupta Sultan Süleyman şehzâde Bâyezid'in teslimi mukabilinde katlanacağı fedâkârlıkları şöyle anlatır

«İnâyet-i husrevnâmeden dokuz kerre yüz bin altun ve es'ad'i ercemend oğlum Selim-Han dahi üç kerre yüz bin altun Erzurum'a göndermek üzereyiz. Gerçekdür ki sen dahî mu'temed âdemler ile Bâyezîd-i oğlanlarıyla gönderesün Tâ anda in'âmı teslim ideler ve Kars iltimâs olunmuşudu, vireler»!

Bu vesikadan anlaşıldığına göre Bâyezid'in iâdesine mukabil İran şâhına Sultan Süleyman'la büyük oğlu Selim'in bir milyon iki yüz bin altın vermeleri ve Kars kalesini de İran'a terketmeleri takarrür etmiştir Bu büyük ücrete mukabil Birinci Tahmâsb da mültecilerini Erzurum'a gönderecek ve şehzâdelerle paraların mübâdelesi işte orada olacaktır! Halbuki İran şâhı mülteci şehzâdeleri «mu'temed âdemler ile» Erzurum'a göndermeden Kazvin'de şehzâde Selim'in mümessillerine teslim etmiş ve onlar da o şenî işlerini İran toprağında görmüşlerdir! Hayrullâh Efendi'nin dediği gibi her halde Kanunî bu neticeden müteessir olmuş ve bilhassa mukaveleye mugayir bulmuş olmalı ki, sağ teslim edilmeleri takarrür eden şehzâdelerin cenazeleri Kazvin'den Sıvas'a nakledildiği zaman İran şâh'ına bir milyon iki yüz bin altın yerine yalnız dört yüz bin altın verdirmiş ve Kars kalesini de teslim ettirmemiştir! Kanunî gibi bütün mukaveleleriyle muâhedelerine büyük bir dikkatle riâyet eden bir hükümdarın böyle bir hareketi ancak karşı tarafın taahhütlerini tamamiyle ifâ etmemiş olmasıyla izah edilebilir. Bu vaziyete göre Kazvin fâciasında Sultan Süleyman'ın alâkadar olmamak ihtimali pek zayıf değil demektir : Bununla beraber bunun bir ihtimalden ileri gidemiyeceği de unutulmamalıdır .Bâyezid Amasya'dan kaçarken Kanunî'nin oğlunu ele geçirmek için ittihâz edilecek tedbirler hakkında Kırım hanına yazdığı mektupta

«... ve eger ölüsüdür ve eger dirisidür makbûldür»
şeklinde fecî bir cümle vardır Sultan Süleyman'ın oğlunu ondan sonra affetmiş olmak ihtimali varsa da, şehzâde Bâyezid'in hayatından ümit kesmiş olduğunu gösteren son şiirini babasının kendisini affetmiş olmak ihtimaliyle telif etmek kolay değildir; zavallı gencin Kazvin'de mevkufken yazdığı bu son gazel fânilik hissini en hazin âhenkle ifâde eden bir şaheser sayılabilecek kadar güzeldir

Nideyin zâyi' idüp tûl-i emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünyâ hevesi
Iztırâbı kogul ey mürg-i revan-sabreyle
Eskiyüp işte harâba varıyor ten kafesi
Kârbân-î reh-i iklîm-i adem menzilinün
Dokunur oldu dilâ sem'ime bank-î ceresi
Gaafil olma gözün aç dîde-i hak-bîn ola gör
Hâr görme has-ü-hâşâk ile mûr-û-mekesi
Şâhi-î bîdil-ü-bîmâr-u-günehkâra ne gam
Sen olursan eger ey lûtf-i Hudâ dêst-resi

Gerek bu son şiirinden, gerek bundan evvelki manzum istiğfarnâmelerinden anlaşıldığına göre zavallı şehzâde Bâyezid şâhın ihânetiyle âkıbetinin fecâatini bile bile ve hattâ bekliye bekliye haftalarca ve belki de aylarca azap çektikten sonra idâm edilmiştir! Bu fâcianın şekli hakkında verilen tafsilâta göre Sultan Süleyman nâmına Van valisi Husrev Paşa ile «Lala-zâde dâmâdı» denilen Kapucu-başı Sinan Ağa ve büyük şehzâde Sarhoş-Selim nâmına da Çavuş-başısı Ali Ağa elçilikle Kazvin'e yollanmış ve şehzâde Bâyezid kardeşinin mümessili olan Ali Ağa'ya teslim edilmiştir. Rivayete nazaran :

«Bir bâğ-ı dilküşâda ziyâfet nâmiyle cem'iyyet idilüp

— Pederin cânibinden lalalarun gelüp nâme getürmüşlerdür, sizi isterler, varup mülâkaat idün!

dimeğle Han-Bâyezîd bir gûşeden bedîd oldukda «Çâşnîğîr-başı Sinan Ağa ve Mîr-i-mîrân Husrev Paşa görüp bildükden sonra Ali Ağa'ya teslim ve fermân-ı pâdişâhî ne ise müeddâ kılınması tefhîm olunmuşdur».
Bu fıkrada dikkat edilecek nokta Sultan Süleyman mümessillerinin şehzâdeyi teşhis ettikten sonra Sarhoş-Selim'in mümessiline bırakmalarıdır Yukarda da gördüğümüz gibi bu şartı İran şâhı ileri sürmüştür; fakat «fermân-ı pâdişâhî ne ise müeddâ kılınması»nın Ali Ağa'ya bırakılması biraz tuhaftır: Çünkü Ali Ağa padişahın yanından, yâni Istanbul'dan değil, büyük şehzâde Selim'in vali bulunduğu Konya'dan gelmektedir; tabiî bu vaziyete göre Kanunî'nin mümessilleri İran'la yapılan mukavele mucibince işe karışmamışlar ve yalnız Bâyezid'in hüviyyetini tesbit etmekle iktifâ etmişler demektir! Ali Ağa'nın tatbik ettiği emir de tabiî kendi efendisi olan Sarhos-Selim'in emridir! Diger bir rivayete nazaran da şehzâdenin hüviyyetini tesbit eden bile Ali Ağa'dır; bu izaha göre Birinci-Tahmâsb Ali Ağa'ya

— Bâyezid-Hân'ı görünce bilür misen?

diye sormuş ve Sarhoş-Selim'in o fecî elçisi de

— Gerçi sâde-rûy iken ol hazreti defeât ile görmüş idüm ve nice zamanlar hidmetinde bulunup hâk-i-pâyine yüzler sürmüş idüm: Zâhir budur ki şimdi de görsem bilürüm ve çeşm-u-ebrûlarıyla zât-i şerîfin idrâk kılurum!

demiştir. Elindeki mülteciyi para için cellâtlara satan İran şâhı bu cevap üzerine bir zillet daha irtikâb edip Ali Ağa'nın o zavallı şehzâdeyi iyice teşhis edebilmesini temin için Bâyezid'in sakalını bıyığını tıraş ettirdikten sonra huzuruna celbetmiş ve Ali Ağa denilen soysuz da Kanunî Sultan Süleyman'ın «başında bir haşîn imâme ve arkasında bir köhne câme» ile kollarından sımsıkı tutularak getirilen kahraman oğlunun derhal «işini bitürmüşdür»! Bâyezid'in dört oğlu da kapatılmış oldukları ümerâ konaklarında birer birer şehîd edilmişlerdir Yukarda da gördüğümüz gibi şehzâde Bâyezid'in Orhan, Abdullah, Mehmet, Mahmud ve Osman isimlerinde beş oğlu vardır; bunların ilk dördü baba-

larıyla beraber İran'da şehîd edilmiş ve üç yaşlarında bulunduğu rivayet edilen en küçük oğlu Osman da babasının İran'a firârı üzerine Amasya'dan nakledilmiş olduğu Bursa'da anasının kucağından alınarak boğulmuştur! Bunlardan başka şehzâde Bâyezid'in Mihrimâh, Hadice, Ayşe ve Hanzâde isimlerinde dört kızı da vardır Bâyezid neslinden sağ bırakılan işte bu kızlardan ibarettir! — Şâh-Tahmâsb'ın para için irtikâb ettiği bu iğrenç cinayetin Kazvin ahalisini son derece müteessir edip ayaklandırdığı hakkında şöyle bir rivayet vardır :

«Ol ân ve ol sâat bir derecede fetret ve bir mertebede musîbet peydâ oldu ki ehl-i Kazvin feryâd-u-âh-u-enîn ve hezâr nefrîn-u-gazab-u-kîn ile şahlarına yer yerden düşnâma başladılar ve elçiler menzilgâhlarına teveccüh ittikleründe ardlarına düşüp muhkem taşladılar»!

Kazvinlilerin hiddet ve nefret çığlıkları içinde taşlanarak yola çıkan Osmanlı elçileri şehzâde Bâyezid'le dört mâsum oğlunun cenazelerini «tahtırevanlar»a yükliyerek umumî bir la'net altında yola çıkmışlar ve Sıvas'a geldikleri zaman zavallı şehîdlerin oraya defnedilmeleri hakkında bir emir almışlardır Her halde bu emrin Anadolu halkından ve bilhassa Bâyezid tarafdarlarından korkulduğu için verilmiş olması lâzımgelir; işte bundan dolayı şehzâdeler «hâric-i Sivas'da» defnedilmişlerdir; fakat bugün mezarları belli değildir; bâzı menbâlarda şehir hâricindeki «makaabir-i- müslimîn arasında» olduklarından bahsedilirse de cihet tâyin edilmemektedir; Peçevî :

«Hâliyâ üzerlerinde bir kubbe-i âlî binâ olunmuşdur; her gün eczâ'-i şerîfe tilâvet olunur»

demişse de türbenin mevkiinden bahsetmemiştir. «Haber-i sahîh» müellifi Mehmet Mazhar Fevzi şehzâde Bâyezid'le oğullarını Sıvas kalesinin cenup tarafındaki «Melik-Acem» türbesinde medfun gösterirse de bu türbenin evkâfını tetkik eden «Sıvas şehri» müellifi İsmail Hakkı Uzunçarşılı o türbenin o tarihten yarım asır evveline aid olduğunu tesbit etmiş ve yalnız şehzâdelerin de buraya gömülmüş olmak ihtimaline hükmetmiştir; fakat Hammer aksi istikameti kabul ederek şehzâdelerin bilâkis şimal kapusu civarında ve yol üstünde medfun olduklarından bahsetmektedir : Her halde bu hususta kat'î bir şey söylemek kabil değildir. — İşte bu fecî cinayet sâyesinde Kanunî'nin sarhoşluğu, sefâhati ve bilhassa devlet işlerine karşı alâkasızlığıyla meşhur olan büyük oğlu «Sarı» yahut «Sarhoş» Selim Osmanlı tahtının yegâne vârisi ve rakîpsiz veliahdi olarak kalmıştır : Bu vaziyetin gerek Kanunî için, gerek Osmanlı tarihi için hayırlı bir netice sayılması kabil değildir; Kanunî Sultan Süleyman gibi bir hükümdara en lâyık halefler, eceliyle ölen şehzâde Mehmet'le boğularak öldürülen Mustafa ve Bâyezid gibi kuvvetli şahsiyetlerdir Sultan Süleyman'ın yarım asra yakın bir zaman saltanat sürmesi en kıymetli oğullarının birer entirakaya kurban olarak hayat sahnesinden silinmeleri ve nihayet en sefîh oğlunun da yegâne vâris olarak kalmasıyla neticelenmiştir! Hattâ sarayında kadınlar saltanatını kurup en sevgili oğlu olan şehzâde Bâyezid'in veliahdliğini temin için zavallı şehzâde Mustafa'nın idâmına sebeb olan Hurrem-Haseki'nin 1558 = 965 tarihinde ölüp Selim tarafdarlarına meydanı boş bırakmış olması bile netice itibariyle bir felâket olmuş ve bu harîs kadının hayatı kadar ölümü de devlete zarar vermiştir Çünkü Kazvin fâciası onun ölümünden doğmuş demektir! Bu facia yalnız altı şehzâdenin idâmına inhisar etmiş siyasî bir cinayetten de ibaret değildir Lala-Mustafa ismindeki devşirmenin şehzâde Selim'i tahta çıkarıp Vezir-i-a'zam olmak için çevirdiği entrika Anadolu muhârebeleriyle İran katliâmlarında 40 50 bin Türkün şehîd düşmesine sebeb olmuş ve bu suretle devşirmelerle dönmelerin Osmanlı tarihini dolduran fenalıklarına kanlı bir sahne daha inzimâm etmiştir Lala-Mustafa'nın entrikaları için 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız. — Kazvin fâciasında parmağı olanların hepsi şâhâne mükâfâtlarla taltif edilmiş ve bilhassa şehzâde Selim kuvvetlerine kumanda etmiş olan ikinci vezir Sokullu Mehmet Paşa'ya Selim'in kızlarından biri verilmiştir Cerbe zaferi üzerine dâmâdlıkla taltifi takarrür eden Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa'nın düğünü de işte bu sırada Sokullu'nun düğünü ile beraber yapılmıştır 1560 = 968 vukuâtının «27 Eylül» fıkrasına

da bakınız. — 932 = 1525 — 1526 tarihinde dünyaya gelmiş olan şehzâde Bâyezid Milâdî takvim hesabiyle takriben 35 - 36 yaşlarında idâm edilmiştir: Kanunî'nin oğulları için 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız).

1562 = 969

1 Haziran = 28 Ramazan, Pazartesi: Osmanlı - Avusturya sulhü.

(Bundan evvel 1547 = 954 senesi 13 Haziran = 24 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü akdedilip gene o senenin 19 Haziran = 1 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü imzâlanmış olan Osmanlı Avusturya - Almanya sulh muahedesi mucibince Almanya ve Avusturya devletleri senede otuz bin altın tesviyesini kabul ederek Türkiye'ye haraçgüzâr olmuşlarsa da, beş sene için akdedilmiş olan bu sulh dört seneyi doldurmadan Avusturyalılar tarafından ihlâl edilmiştir O sulhün şartları için ayni senenin «8 Teşrinievvel» fıkrasına ve ihlâli için de 1551 = 958 vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin Nahcivan seferinde Amasya'ya gelen ve Türkiye hakkındaki eseriyle meşhur olan «Auger Busbek/Busbecq» yeni bir sulh akdine çalışmışsa da muvaffak olamamış ve ancak altı aylık bir mütâreke koparabilmiştir 1555 = 962 vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu suretle harb hâli tam 11 senedir devam ediyor demektir! Son yedi sene içinde Busbecq Istanbul'da mütemâdî bir müzakereyle meşgul olmuş ve nihayet Rüstem Paşa'nın yerine Vezir-i-a'zam olan Semiz-Ali Paşa'nın sulhperverliği sâyesinde murâdına ermiştir! Bu sulhün işte bu 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü «Prague»da imparator Ferdinand tarafından imzâ ve tasdik edilmiş olduğu rivayet edilir Bundan evvel de gördüğümüz gibi Charles-Quint'in tahtından ferâgati üzerine kardeşi «Ferdinand = Ferenduş-kral» Almanya imparatoru olmuştur: 1560 = 967 vukuâtının «2 Mart» fıkrasına bakınız. Yeni sulhün en büyük hususiyyeti, imparatorun istirhâmı üzerine lûtfen ve merhameten ihsan buyrulmuş olmasıdır. Bu sulhun esaslarının başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1 — Bundan evvelki 1547 = 954 sulhünde olduğu gibi imparatorluk senede otuz bin Macar altını harac altına girmiştir.

2 — İmparator Ferdinand Erdel = Transylvania üzerindeki iddiâlarının hepsinden kat'î surette ferâgat etmiştir.

Bu sırada Erdel banlığında vaktiyle Kanunî tarafından Macar krallığına tâyin edilmiş olan «Zapolyai-Janos = Yanuş-Kral» ın oğlu olan «Zsigmond-Janos» bulunmaktadır Transylvania = Erdel prensliğinin vaziyeti için 1541 = 948 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına ve «Zsigmond» için de gene o senenin «20 Haziran» fıkrasına bakınız. Kanunî'nin «Kral» ve «Kral-oğlu» şeklinde bahsettiği işte bu Erdel banı «Zgismond-Jonos»dur

3 — İmparatorlukla Erdel banlığı arasında zuhur edebilecek bütün ihtilâflarla hudud meselelerinin hallinde kat'î merci Türk Padişahıdır.

4 — Türkiye'ye tâbi olan Erdel, Eflak ve Boğdan prenslikleri arasında vukua gelebilecek bütün ihtilâfların yegâne mercii Türkiye'dir.

5 — Hudud hattında son fütûhât esas ittihâz edilmiş ve ihtilâfların iki taraftan komiserler tâyiniyle halli takarrür etmiştir.

6 — İmparatorun Istanbul'da elçi, maslahatgüzâr ve istediği kadar tercüman bulundurmak ricası da kabul edilmiştir.

7 — Hudud kumandanları sulh esaslarını ihlâl ettikleri takdirde cezâ görecеklerdir.

8 — Haydutlar yakalanıp tecziye edileceklerdir.

9 — Hudud boylarında iki tarafın tebaası arasında duello yasaktır; mübârezeye dâvet edilen taraf şikâyet ettiği takdirde meydan okuyan cezâ görecektir.

10 — Hudut boylarında iki taraf için de tahkimât serbesttir.
11 — Bu sulh sekiz sene müddetle akdedilmiştir.
12 — Bu sulh vesikasının bir sureti imparatorluk elçisine tevdi edilecektir.
İmparatorun elçisine verilen suret lâtincedir Almanlarla Avusturyalıların yıllarca uğraştıktan sonra «sadaka» şeklinde elde etmiye muvaffak oldukları bu sulh ahkâmı daha akdinden itibaren iki taraf arasında bir takım ihtilâflara sebeb olmuş, Türkiye geçmiş haraçların tesviyesini istemiş, Almanya imparatorluğu lâtince metinle Türkçe metin arasında bâzı farklar olduğunu iddiâ edip bunların tasrihini rica etmiş, elçiler gidip gelmiş ve hattâ biraz sonra hudut boylarında sulhe rağmen yeniden hareket başlayıp büyük akınlar yapılmıştır. — İkinci Selim devrinde bu sulhun tecdidi için 1568 = 975 vukuâtının «17 Şubat» fıkrasına bakınız).

1563 = 971

20 Eylül = 1 Safer, Pazartesi: Istanbul'da büyük bir sel âfeti.

(Bir gün bir gece misli görülmemiş şiddette mütemâdî bir yağmur yağmış ve 74 binâya yıldırım inmiştir İşte bundan dolayı Halkalı deresi kabarıp taşmış, ortalığı müdhiş bir sel kaplamış, insan, hayvan, ağaç gibi önüne gelen şeyleri denize atan bu korkunç sel Edirne-kapusu ile Topkapu arasındaki sûrların üstünden aşıp Yenibahçe'den Langa-bostanı'na kadar yayılarak bütün binâları yıkmış ve pek çok nüfus zâyiâtına sebeb olmuştur : Bu sırada Ayastefanos = Yeşilköy taraflarında ava çıkmış olan Kanunî Sultan Süleyman tuhaf bir tesadüf eseri olarak bu tarihten 28 sene evvel Bağdad'da idâm ettirdiği Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin sarayına ilticâ ederek canını kurtarabilmiştir İskender-Çelebi'nin idâmı için 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız. Hattâ nihayet bu saray da suların altında kalmış ve padişah bir odanın musandırasına çıkarılarak kurtarılmıştır! Selânikî Mustafa Efendi selin sarayı «esâsundan yıka-yazduğunu» söyledikten sonra Sultan Süleyman'ın kurtarılışını şöyle anlatır: «Pâdişâh-ı cihan-penâh Hazretlerini ağây-ı Enderun'dan bir tüvânâ ve bâlâ-kad arkasuna alup musandıraya is'âd ile tahlis itmeğle rûy-i niyâzı hâk-i mezellete sürüp secedât-ı şükr-ü-sipâs olundu ve müstahıkkîne salât-u-sadakaat içün bezl-i mâl-i firâvân ve kurbanlar olundu».
O taraflarda yeni yapılmış olan su kemerlerinin gözleri dolduğu için geceleyin suların tazyîkine mukavemet edemiyen bu kemerler müdhiş terrâkalarla yıkılmış ve bilhassa bu andan itibaren felâket büsbütün şiddetlenmiştir. — Suların şehre hücumu yalnız o tarafa da münhasır kalmamış, Kâğıthâne deresi de taşmış ve bu yüzden Eyüp tarafları sular altında kalmıştır Hattâ türbenin içinde suyun bir arşın kadar yükseldiği rivayet edilir. — Bu müdhiş selden biriken sular bir hafta sonra çekilmiye başlamıştır. — Bu felâket üzerine İstanbul etrafındaki köprülerle kemerlerin tâmiriyle eskisinden daha sağlam yapılmasına yarım milyon altın tahsis eden Sultan Süleyman bu işlere Koca-Sinan'ı memur etmiş ve inşâat derhal başlamıştır).

1564 = 972

22 Kânunuevvel = 18 Cumâda-l-ûlâ, Cuma: Haraç getiren Avusturya murahhaslarının Istanbul'a muvâsalatı.

(Almanya imparatoru ve meşhur Charles-Quint'in küçük kardeşi ve halefi Birinci Ferdinand 1564 tarihinde ölmüş ve yerine oğlu Maximilien geçmiştir : Bu münasebetle 1562 = 969 senesi 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü Ferdinand'ın imzâlamış olduğu sulh ahkâmı mucibince Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa iki senedir verilmemiş olan haraçların tesviyesini istemiş ve hattâ Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'ya haraç getirmiyen Avusturya elçilerinin huduttan

içeri sokulmamalarını emretmiştir! Bir taraftan bu emir tatbik edilirken, bir taraftan da cülûs tebriki için gönderilen Osmanlı elçisi haraçların tesviyesini ve harble sulhden hangisi tercih ediliyorsa bildirilmesini istemiş ve işte bu tazyik üzerine «Michel Czernowicz», «Georges Albani» ve «Achaz-Csabi» isimlerinde üç elçiyle birikmiş haraçların hepsi gönderilmiştir: Biriken mıkdar otuzar binden iki senelik 60 bin altındır; bundan başka vüzerâya verilmesi taahhüd edilmiş olan 30 bin altın daha vardır; mecmûu doksan bin altın eden bu parayı getirmiye memur olan murahhaslar bu gün Istanbul'a vâsıl olmuşlarsa da bunlardan «Albani» Kânunusâni başlarında ölmüştür).

1565 = 972

4 Şubat = 3 Receb, Pazar : İmparatorluk elçileri tarafından Avusturya harâcının takdimi ve sulh işinin yeniden bozulmıya başlaması.

(Bu gün akdedilen Dîvan'da Avusturya elçileri iki senelik devlet harâciyle otuz bin altın tutan vüzerâ harâcını merâsimle takdim etmişlerdir. — Yeni imparator babasının akdetmiş olduğu sulhün idâmesini istediği için Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa bu sulhün sekiz sene daha temdidine muvâfakat etmiş, fakat diger bir meseleden dolayı yeni bir muahede akdedilmemiştir Bu meseie, Erdel = Transylvania banı «Zsigmond»un «Szathmar» kalesini zaptetmiş olmasıdır; imparator bu kalenin iâdesini istemiş, Kanunî muvâfakat etmemiş, bu hususta bir salâhiyeti hâiz olmıyan Czernowicz meseleyi hükûmetiyle müzakere etmek üzere yola çıkmışsa da Çorlu'da tevkif edilip geri çevrilmiştir: Bunun sebebi, bu sırada imparator Maxmilien'in Tokay şehrini zaptetmiş olduğu hakkında haber gelmiş olmasıdır; bu habere çok kızan Kanunî bir taraftan elçiyi tevkif ettirdiği gibi, bir taraftan da Erdel = Transylvania prensine yardım edilmesini emretmiştir! Bu suretle yeniden başlıyan Osmanlı Avusturya ihtilâfı nihayet Kanunî'nin son seferiyle neticelenmiştir 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasına bakınız).

1 Nisan = 29 Şa'bân, Pazar: Osmanlı donanmasının Malta seferine hareketi.

(Osmanlı menbâlarının bir çoğunda Malta seferi bu tarihten evvel 969 = 1561 — 1562 ve 970 = 1563 senelerine müsâdif gibi gösterilirse de doğru değildir. — 1560 = 967 vukuâtının «14 Mayıs» ve «3 Temmuz» fıkralarında gördüğümüz Cerbe zaferleri Ispanya krallığında Charles-Quint'in halefi olan Ikinci Philippe'i çok müteessir etmiş ve o Türk zaferlerinden intikam almak istiyen bu kral nihayet 10 Ağustos 1564 tarihinde Afrika'ya bir donanma sevketmiştir Katalonya vali-i-umumîsinin kumandasında gönderilen bu büyük donanma, şimalî Afrika'nın «Gomora de Velez» şehriyle «Penon de Velez» kalesini hedef ittihâz etmiştir. Katalonya valisi «Garcia de Toledo» şehri kolayca zaptettikten sonra kaleyi de teslim almış ve bir taraftan bu baskın yapılırken, bir taraftan da yedi harb gemisinden mürekkep bir Malta filosu Istanbul'a eşya götüren büyük bir Türk ticaret gemisini zaptetmiştir Bu gemideki eşyanın saray kadınlarına aid olduğu rivayet edilir! Bu haberler Istanbul'a aksettiği zaman «Penon de Velez» kalesinden dolayı Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa ve eşya gemisinden dolayı da saray kadınları şikâyet etmiş ve bir rivayete göre de Kanunî'nin Vezir-i-a'zam Rüstem Paşa'dan dul kalan yegâne kızı Mihrimâh-Sultan babasını Malta fethine teşvik etmiştir. Napoli sahillerine karşı hazırlanmış olan donanmanın Malta seferine sevkedilmesi işte bu sebeblerle izah edilir 130 150 ve hattâ 200 - 300 gemiden mürekkep olduğu rivayet edilen donanmanın kumandanlığını Kapdan-ı-Deryâ Dâmâd-Piyâle Paşa der'uhde etmiş ve bu donanmayla hareket eden ihraç kuvvetlerinin kumandanlığına da meşhur Şemsi Paşa'nın kardeşi beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa tâyin edilmiştir Yetmişlik ve hattâ yetmiş beşlik bir ihtiyar olan Mustafa Paşa'nın üçüncü veyahut dördüncü vezir olduğu hakkında da bâzı rivayetler vardır. İhraç kuvvetlerinin

mıkdarı 30 bin kadardır: Bunların dört bin beş yüzü Yeniçeridir. — Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa donanmaya giderek kumandanları teşyi etmiştir. — Bu tarihten 14 sene evvel Malta Şövalyelerinden Trablusugarb'ın fethi için 1551 = 958 vukuâtının «15 Ağustos» fıkrasına bakınız).

19 Mayıs = 18 Şevvâl, Cumartesi: Osmanlı donanmasının Malta'da «Marsa-Scirocco» limanına muvâsalatı.

(18 Mayıs = 17 Şevvâl Cuma tarihi de rivayet edilir. — 15 Mayıs = 14 Şevvâl Salı günü Mora'nın cenubugarbîsindeki Navarin limanından hareket eden donanma bu sabah saat dokuzda Malta'dan görünmiye başlamış, her türlü müdafaa hazırlıklarını ikmâl etmiş olan Şövalyeler kalelerle istihkâmlara çekilmiş, dışarlarda kimse kalmamış, her kes vazifesinin başına gelmiş ve nihayet saat on bire doğru Türk donanması Malta adasının cenubuşarkîsindeki «Marsa-Scirocco» limanına dayanmıştır Osmanlı menbâlarında bu limanın ismi «Marsaşuluk» tahrifine uğramaktadır. — Donanma vâsıl olduğu sırada bu limanı gündoğusu tuttuğu için yanaşmak imkânı olmamış, bunun üzerine adanın garbındaki «Mugiaro» koyuna gidilmiş ve bir rivayete göre o gece sessizce karaya üç bin kadar asker çıkarılmıştır. — Bu sırada Malta Şövalye teşkilâtı «Üstâd-ı-a'zam = Grand-Maître»liğinde şecâat ve dirâyetiyle şöhret bulan «Jean de la Valette-Parisot» bulunmaktadır Evvelce Rodos'da bulunan ve Kanunî devrinin bidâyetinde Rodos'un Türkler tarafından fethi üzerine din perdesi altındaki şekavet ocağını Malta'ya nakleden bu Şövalye teşkilâtı için 1522 = 928 vukuâtının «4 Haziran» ve 1523 = 929 vukuâtının da «1/2 Kânunusâni fıkralarına bakınız).

20 Mayıs = 19 Şevvâl, Pazar: Malta adasına asker ihrâcı.

(19 Mayıs = 18 Şevvâl Cumartesi ve 22 Mayıs = 21 Şevvâl Salı tarihleri de rivayet edilir Fakat Kâtib-Çelebi'ye aid olan ikinci rivayet çok şüphelidir. — Donanmanın Malta'ya gelmesine ve Malta'ya geldikten sonra iki büyük hatâ irtikâb edilmiştir: Bunların birincisi, Trablusugarb'dan gelecek olan Turgud Paşa filosunun henüz hazırlıkları tamamlanmadan ve Malta önlerine onunla ayni günde varılacak surette harekât tanzim edilmeden alelâcele gelinmiş olması ve ikincisi de Malta'ya geldikten sonra Turgud Paşa beklenmeksizin karaya asker dökülerek ikinci derecede bir istihkâmın muhasara edilmesidir! Bu hareketler her şeyden evvel bir kere Sultan Süleyman'ın sarîh emirlerine münâfidir; işin ehemmiyetini ve tıpkı Rodos gibi Malta'nın da dünyanın en müstahkem mevkilerinden biri ve belki de birincisi olduğunu çok iyi takdir eden Kanunî, donanma hareket edeceği sırada Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa ile ihraç kuvvetleri serdârı Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa'ya:

— Turgudca Paşa Malta cezîresinün her ahvâline ve kal'asınun döğülecek semtine ve meterisler nasbolunacak yerine cümleden vukuuf-u-şuûru ziyâdedür: Zinhâr re'yine muhâlefet itmen!

tâlimâtını vermiş ve bu suretle Piyâle Paşa ile Mustafa Paşa'yı Trablusugarb fatihinin emrine vererek Turgud Paşa'yı kara ve deniz kuvvetlerinin müşterek başkumandanı tâyin etmiş demektir; onun için Piyâle ve Mustafa Paşaların Turgud Paşa ile hareket birliği temin etmeden Mora sahillerinden alelâcele Malta'ya gitmeleri ve orada da Kanunî'nin kat'î emrine rağmen büyük Turgud'u beklemiyerek yanlış ve hattâ zararlı bir muhasaraya başlamaları askerlik bakımından kolay affedilecek şeylerden değildir. Bununla beraber Cerbe zaferini kazanarak Türk denizcilik tarihine parlak bir menkabe katmış olan Kapdan-ı-deryâ Piyâle Paşa'nın vaziyeti takdir ettiği için asker ihrâcına muhâlefet etmiş olduğu hakkında da bir rivayet vardır Cerbe zaferi için 1560 = 967 vukuâtının «14 Mayıs» fıkrasına bakınız. Piyâle Paşa'nın bu muhâlefetine rağmen vezir Mustafa Paşa'ya söz dinletemediği ve bu ihtiyar serdârın:

— Turgud Paşa gelünce bir maslahat görelüm!
diye inâd ederek karaya er döktüğü rivayet edilir : Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa gibi yetmişini geçmiş ve bilhassa kendini beğenmiş bir pîrin bu kadar mühim bir işe memur edilmesi de her halde hükûmetle padişahın hatâsıdır : Hattâ Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa'nın donanmayı teşyî ettikten sonra Mustafa Paşa gibi bir esrarkeşin o kadar muhim bir fethi kat'iyyen başaramıyacağına ait bir nükte sarfettiğinden bile bahsedilir! Fakat her halde esrarkeş bir ihtiyarı Malta fethine göndermek mes'ûliyyeti o ihtiyara değil, o nükteyi sarfeden hükûmet reisine aittir! — Malta'ya işte bu şerâit altında asker çıkarılmıştır Bu gün rüzgâr müsâid olduğu için donanma tekrar «Marsa-Scirocco»ya gelmiş ve ihraç hareketi işte bu noktada olmuştur; ilk çıkarılan asker mıkdarının yirmi bin kadar olduğu rivayet edilir Bu kuvvetle beraber bir mıkdar top da çıkarılmıştır).

24 Mayıs = 23 Şevvâl, Perşenbe : Malta adasında «Saint-Elme» istihkâmının muhasarası.

(Osmanlı menbâlarında «Santerme», «Senterme» ve hattâ «Santa-Marya» gibi muharref isimlerle anılan «Saint-Elme» istihkâmı, Malta'nın «La Marsa/Grand-Port = Büyük-liman» ve «Marsa-Muscietto» ismindeki iki tabiî limanını birbirinden ayıran «Sceberras» yarımadasının ucunda ve her iki limana hâkim bir dağın eteğindedir Asıl Malta kaleleri, işte bu yarımadanın doğusundaki «La Marsa» limanının şark sahilindedir «Saint-Elme» kalesinin coğrafî vaziyeti her iki limana birden hâkim olduğu için, serdar Mustafa Paşa burayı fethetmekle Malta'yı kolayca ele geçirmek imkânı hâsıl olabileceğine hükmetmiştir! — Yukarıki fıkrada gördüğümüz ihraç hareketinden itibaren siperler ve meterisler hazırlıyan ihtiyar ve esrarkeş vezir muhasara tertibâtını üç günde ikmâl ederek nihayet bu dördüncü gün ateş açmıya başlamıştır : Türk bataryalarının «Saint-Elme» istihkâmını iki tarafından döğecek surette yerleştirilmiş olduğu rivayet edilir. — Bu kalenin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «23 Haziran» fıkrasına bakınız).

27 Mayıs = 26 Şevvâl, Pazar: Uluc-Ali-Reis'in muvâsalatı.

(Sonradan «Kılıc-Ali Paşa» diye şöhret bulan ve Barbaros'la Turgud'un maiyyetinde yetişen Uluc-Ali-Reis bu gün altı gemiyle İskenderiyye'den 900 kişilik bir yardım kuvveti getirerek Malta muharebelerine iştirâk etmiştir).

2 Haziran = 3 Zülka'de, Cumartesi: Turgud Paşa'nın Maltaya muvâsalatı.

(Trablusugarb fatihi ve Beylerbeyi ve Türk denizciliğinin şanlı kahramanı Turgud Paşa bu gün 13 kadırga ve 10 kalyota-kalite ile gelmiş ve bu 23 gemiyle en seçme askerlerinden 2110 er getirmiştir. — Turgud Paşa ordu ve donanma tarafından askerî merâsimle karşılandıktan sonra Paşalarla ordu ve donanma erkânından mürekkep bir harb meclisi toplamış ve kendisi beklenmiyerek «Saint-Elme» kalesinin hiç lüzumu olmadığı halde muhasara edilmesinden dolayı Piyâle ve Mustafa Paşaları çok acı ve sert sözlerle tenkid etmiştir; bâzı Hıristiyan menbâlarında bile o devrin en büyük askeri sayılan şanlı kahramanın bu münasebetle söylediği sözler Osmanlı menbâlarında şöyle nakledilir :

— Senterme alunduğunun fâidesi nedür? Asıl Malta kal'asına sarılmak gerek idi; on Senterme dahî binâ itsenüz Malta'nın kendi alunmayınca zabtı nice mümkündür? Bârî ben gelünce katlanamadunuz mu? Ya çünki isti'câl ile geldünüz, himmeti Malta'ya sarfidemedünüz mü?

Bu suretle Barbaros'un o şanlı talebesi hem donanmanın acele edip kendisinden evvel Malta'ya gelmesini, hem kendisine intizâr edilmeden karaya asker

çıkarılmasını ve hem de asıl Malta istihkâmları dururken «Saint-Elme» önlerinde kan dökülmesini tenkid etmiş demektir Yukarda bu sene vukuâtının «20 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Bununla beraber artık iş işten geçmiş, muhasara harekâtı ilerlemiş ve bilhassa bir çok asker ve mühimmât sarfedilmiş olduğu için «Saint-Elme» muhasarasını kaldırıp Malta'nın asıl tahkimâtını teşkil eden «Saint-Michel» ve «Le Bourg» istihkâmlarını muhasaraya kalkışmak, neticesi çok şüpheli bir ihtiyatsızlık hâline gelmiştir! Tabiî böyle bir hareket on gündür sarfedilen emekleri, harcanan mühimmâtı ve dökülen kanları boşa çıkarmış olacağı gibi düşmanın mâneviyyâtını da kuvvetlendirebilir İşte bu gibi mülâhazalardan dolayı Turgud Paşa emrivâkıı kabul ederek «Saint-Elme» muhasarasına devam etmekten başka çare bulamamıştır Fakat artık harekâtı bizzat kendisi idare etmiye ve kalenin bir an evvel ıskatı için lâzım gelen tedbirleri derhal ittihâza başlamıştır. — Turgud Paşa'nın bundan 14 sene evvelki ilk Malta seferi için 1551 = 958 vukuâtının «16 Temmuz» fıkrasına bakınız).

3 Haziran = 4 Zülka'de, Pazar: Turgud Paşa'nın «Saint-Elme» kalesine ateş açması.

(Büyük kahraman «Marsa-Muscietto» limanına hâkim tepeleri bataryalarla tutmuş ve liman medhalinin garbındaki buruna yerleştirilen üç bataryayı bizzat kendi kumandasına alarak «Saint-Elme» istihkâmını - dayanılmaz bir cehennem ateşi altına almıştır Malta adasının bu burnu bugün hâlâ onun şanlı adını taşıyarak «Pointe-Dragut = Turgud-burnu» ismiyle anılmaktadır. — Mahsur kalenin askerî vaziyetine göre Turgud Paşa'nın tuttuğu bu nokta kendisi için en tehlikeli yerdir).

17 Haziran = 18 Zülka'de, Pazar: Turgud Paşa'nın şahâdeti.

(Türk tarihinin en büyük kahramanlarından ve dünya denizciliğinin en şanlı şahsiyetlerinden olan büyük Turgud'un şahâdetinde bâzı ihtilâflı noktalar vardır:

1 — Burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz edilen 17 Haziran = 18 Zülka'de Pazar tarihinden başka 16 Haziran = 17 Zülka'de Cumartesi tarihi de rivayet edilir.

2 — Turgud Paşa bir rivayete göre kale bedeninde açılan gediklere karşı bu gün yaptırdığı umumî hücumda ve diger bir rivayete göre de «Saint-Elme» kalesinin bulunduğu «Sceberras» yarımadasında bu kalenin arka tarafına bütün yarımadayı boydanboya kat'edecek ve iki tarafdaki limanlara dayanacak surette yaptırdığı kapalı siperleri «La Marsa» denilen büyük limana isâl eden ameliyyâtı düşman ateşi altında idare ettiği sırada şehîd olmuştur : Hattâ o gün yapılan ve askerlikte «Traverse = Yan siperi» denilen bu mevzie Garp menbâlarında «Traverse de Dragut = Turgud siperi» denilir. Bu ihtilâfın sebebi, büyük Turgud'un yaptırdığı yan-siperi o gün akşamüstü ikmâl edildikten sonra umumî bir hücum yapılmış olmasıdır. En kuvvetli rivayetlere göre Paşa'nın şehâdeti hücumdan evvelki siper ameliyyâtı esnasındadır.

3 — Turgud Paşa'nın bir top güllesiyle şehîd olduğunda ittifak edilmekle beraber, bu gülle parçalarından birinin veyahut bunun fırlattığı bir kaya parçasının başına isâbet etmiş olduğu şeklinde iki rivayet vardır : Umumiyetle ikinci rivayet tercih edilir; fakat bu da ayrı bir ihtilâfa yol açmıştır :

«Turgudca'yı serpindi taşladı; egerçi kimi bizüm toplarun serpintisi idi, kimi küffâr toplarundan geldi dirler ve bilcümle Turgudca ol darbeden şehd-i şahâdet nûş ve bu dâr-ı gurûru ferâmûş eyledi».

Bizim toplardan şehîd olduğu hakkındaki rivayeti Peçevî şöyle anlatır :

«Meterisde top onarurken top çatlayup serpintisi darbundan şehîd oldu»!

Bu izaha göre Turgud Paşa bir gülle yahut kaya parçasıyla değil, top namlusunun parçalanmasıyla şehîd olmuştur. Buna mukabil düşman güllesiyle yaralandığı hakkındaki rivayete nazaran bu gülle yahut gülle parçası, «Turgud-siperi»nin dayanmış olduğu «La Marsa» limanının karşı sahilinde bulunan ve

Malta'nın en mühim istihkâmı olan «San-Angelo = Saint-Ange» kalesinden siper ameliyyâtını bozmak için açılan topçu ateşi esnasında isâbet etmiştir.

4 — Garp menbâlarında umumiyetle Turgud Paşa'nın derhal düşüp şehîd olduğundan bahsedilirse de, Kâtib-Çelebi, Müneccim-başı vesaire gibi Osmanlı müelliflerine göre :

«Başuna top serpindisi dokanup ağzundan, burnundan, kulaklarundan kan revân olduktan sonra dört gün dört gice lâ-ya'kıl yatup beşinci günde ki ka'a-i mezbûrenün fethi günüdür, subh-i-sâdık vaktinde intikaal eyleyüp kendünün beş pâre kadırgasıyla na'şi Trablus'a gönderülüp anda defnolunmuştur».

Her halde ecnebî menbâlarına tercih edilmesi lâzımgelen bu millî rivayete göre 17 Haziran = 18 Zülka'de Pazar günü beyaz saçlarıyla ak sakalını kana boyayan o müdhiş yarayı aldıktan sonra bir daha kendine gelemiyen şanlı ihtiyar «dört gün dört gice» değil, beş gün beş gece baygın yattıktan sonra «Saint-Elme» kalesinin kendi himmetiyle sukutuna tesadüf eden 23 Haziran = 24 Zülka'de Cumartesi günü ortalık ağarırken Allahın rahmetine ve Türk tarihinin ebedî minnet ve ta'zimine kavuşmuş demektir. — Turgud Paşa'nın can verdiği sırada «Saint-Elme» istihkâmının fethi müjdesini alıp gülümsemiş olduğu hakkında bir ecnebi rivayeti varsa da doğru olmaması lâzımgelir. — Büyük şehîdin umumiyetle başından yaralandığında ittifak edilmekle beraber karnından yaralanmış olduğu hakkında da pek zayıf bir rivayet daha vardır. — Türk denizciliği tarihine şeref veren ve hattâ şanlı hocası Barbaros'un

— Turgud benden ilerüdür!

iltifatına bile mazhar olan bu muhteşem ihtiyar en kuvvetli rivayete nazaran 890 = 1485 tarihinde dünyaya gelmiş olduğuna göre seksen yaşında şehîd olmuş demektir Bununla beraber şehâdetinde seksenini geçkin olduğu hakkında da bir rivayet vardır. — Turgud Paşa'nın cenâze namazı «Saint-Elme» kalesinin fethinden sonra Malta ordugâhında kılınmış ve yukarda da gördüğümüz gibi mubârek na'şi hem fâtihi, hem beylerbeyi olduğu Trablusugarb'a nakledilmiştir : Kendi câmiinin yanındaki türbesi yerlilerce «Murâbıt = Evliyâ» diye hâlâ ziyâret edilir. — Bir rivayete göre büyük Türk kahramanının şahâdeti üzerine mahsurlar bayrak donanması yapmışlardır Her halde Malta adası bu seferki kurtuluşunu büyük Turgud'un o fecî âkıbetine medyundur. — Turgud Paşa'nın âilesi, menşei ve ilk Malta akını için 1551 = 958 vukuâtının «16 Temmuz» fıkrasına, Trablusugarb fethi için gene o sene vukuâtının «15 Ağustos» fıkrasına, Korsika fütûhâtı ve Trablusugarb valiliğine tâyini için 1553 = 960 vukuâtının «15 Haziran» fıkrasına, İtalya seferi için 1555 = 962 vukuâtının «26 Haziran» fıkrasına, bütün Avrupa'yı hayret içinde bırakan Cerbe menkabesi ile Turgud Paşa'ya karşı kurulan Avrupa ittifakı için 1560 = 967 vukuâtının «2 Mart» fıkrasına, Cerbe kalesinin muhasara ve fethi için gene o sene vukuâtının «28 Mayıs» ve «30 Temmuz» fıkralarına ve nihayet bu sefer Malta'ya muvâsalatı için yukarda bu sene vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına bakınız. — Malta'da Turgud Paşa'nın şehîd düştüğü noktaya sonradan bir âbide yapılmıştır).

23 Haziran = 24 Zülka'de, Cumartesi: «Saint-Elme» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında «Santerme/Sentarme» denilen bu istihkâmın vaziyet ve mevkii için yukarda bu sene vukuâtının «24 Mayıs» fıkrasına bakınız. — 24 Mayıs = 23 Şevvâl Perşenbe günündenberi tam 30 gün şiddetli bir muhasara altında kalan bu çok müstahkem kale nihayet bu 31 inci gün cebren fethedilmiştir. Turgud Paşa merhumun yukarıki fıkrada gördüğümüz mecrûhiyet ve şahâdeti üzerine muhasara harekâtının son günlerini Serdar Mustafa Paşa idare etmiştir : Tabiî fetih şerefi tamamiyle Turgud Paşa'ya aittir; Mustafa Paşa'nın yaptığı Turgud Paşa'nın tertibâtına aynen riâyet etmiş olmaktan ibarettir. — Bâzı Garp menbâlarında hıristiyanlık hissiyle bu kalenin 1300 küsur neferle 300 şövalyeden ibaret gösterilen müdâfileri kâmilen telef olduktan sonra Türk askerinin içeri girebildiğinden bahsedilir ve hattâ müdâfilerin mıkdârı büsbütün azaltılarak 300 neferle 130 şövalyeden ibaret bile gösterilir! Buna mukabil

gene ayni menbâlarda Türk şehîdlerinin sayısı 400 zâbitle 9000 nefere kadar çıkarılmaktadır! Tabiî bu rivayetlerin ne kadar mübâlâgalı olduğu meydandadır: Hattâ Osmanlı menbâlarına göre düşmanın yalnız bu kaledeki telefâtı 10 binden fazladır ve fetih günü Türk ordusunun eline geçen esir adedi de 1400 dür Her halde iki tarafın rakamlarını telif etmek kolay değildir! — «Saint-Elme» istihkâmı bâzı Osmanlı menbâlarına göre bu akşama doğru ve bunu bir dereceye kadar teyid eden bir Garp rivayetine göre de öğleden sonra saat ikide fethedilmiştir: Kanunî devrindeki Malta seferinde yegâne muvaffakıyet işte bundan ibarettir. — «Saint-Elme» kalesinin fethi için bâzı Garp menbâlarında 22 Haziran = 23 Zülka'de Cuma rivayetine de tesadüf edilir Fakat bu rivayet zayıftır. — Bu fetih, hakikatte Turgud Paşa'nın son zaferi demektir).

28 Haziran = 29 Zülka'de, Perşenbe: Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa'nın vefatiyle Sokullu-Mehmet Paşa'nın sadâreti.

(Şişmanlığından dolayı «Semiz» ve «Kalın» lâkaplariyle şöhret bulan Vezir-i-a'zam Ali Paşa 1561 = 968 senesi 10 Temmuz = 26 Şevvâl Perşenbe gününden bu güne kadar 3 sene, 11 ay,19 gün Sadâret makamında bulunmuştur Selânikî tarihine göre «Hunak = Angine» hastalığından ölmüştür; şahsiyyeti için 1561 = 968 vukuâtının «10 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Semiz-Ali Paşa'nın yerine Vezir-i-a'zam olan ve eski Osmanlı menbâlarında umumiyetle boyunun uzunluğundan dolayı «Mehemmed Pâşây-ı Tavîl/Tavîl Mehmet Paşa» ismiyle anılan ikinci vezir Sokullu-Mehmet Paşa Osmanlı imparatorluğunun başına üşüşen Devşirmeler zümresi içinde ehemmiyeti en fazla i'zâm edilen ve çehresi tarihe bir agrandisman şeklinde akseden şahsiyettir. Sonraları «Sokullu» tahrifine uğrıyan soy-adının doğru şekli «Sokolowitch/Sokkolovitch = Sokoloviç» olduğu için Türkçesinin eski telâffuzu «Sokullu» olmak ihtimali vardır. Bu isim Bosna vilâyetinde Mehmet Paşa'nın memleketi olan «Sokol» kasabasına mensubiyetindendir: Babasına da «Sokolowitch» denildiği rivayet edilir. Eski Osmanlı menbâlarında «Sokolovik» şeklinde yazılan bu soy-adı Peçevi'ye göre «Şâhin-oğlu» mânâsına gelir. Bu menşee göre Sokullu-Mehmet Paşa'nın bizim «Boşnak» dediğimiz Bosna İslâvlarından olduğu muhakkaktır. — Sokullu-Mehmet Paşa'nın 911 = 1505 — 1506 tarihinde Sokol kasabasında dünyaya geldiği rivayet edildiğine göre 59 - 60 yaşlarında Vezir-i-a'zam olduğu anlaşılmaktadır. — Âile ocağından devşirme olarak alınması Kanunî devrine müsâdifse de hangi tarihte alındığı belli değildir: Yalnız «Yeşilce-Mehmet Bey» denilen ve sonraları Nişancılık makamına kadar yükselerek meşhur «Nişancı tarihi»ni yazan «Ramazan-zâde Mehmet-Çelebi»nin Devşirme memurluğu zamanında alınmış olduğu mâlûmdur. Sokol kasabasından devşirilen diger kırk çocukla beraber Edirne'ye getirilmiş olan müstakbel Vezir-i-a'zam ilkönce Edirne sarayında terbiye edilip «Mehmet» ismiyle ihtidâ ettirildikten sonra Istanbul'daki Yeni-saray'a nakledilmiş ve burada «Küçük-Odalar»la «Iç-Hazine»de zekâsı ve kabiliyyetiyle Kanunî'nin teveccühünü kazanarak Osmanlı sarayının Rikâbdarlık, Çukadarlık, Silâhdârlık, Ser-Çâşnigirlik ve nihayet Kapucular-Kethudâlığı gibi mühim vazifelerinde derece derece yükseldikten sonra Deryâ kapdanlığı ile «Taşra çıkmış», yâni saray hizmetinden hükûmet hizmetine geçmiştir: 1546 = 953 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — Bununla beraber Sokullu'nun Irâkayn seferinde idâm edilen Baş-Defterdar İskender-Çelebi kölelerinden olduğu hakkında da bir rivayet vardır: 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa daha sarayda «Mehmed Ağa» ismiyle Silâhdar olduğu zamandan itibaren memleketinden anasını, babasını, kardeşlerini ve akrabalarını Istanbul'a getirtip muhtelif hizmetlere tâyin ettirmiye başlamış, bunların hepsi ihtidâ edip müslüman isimleri almış ve hattâ babasına «Cemâlüddin Sinan Bey» ismi takılmıştır! Kardeşleri genç yaşlarında ölmüşlerse de amcasının oğlu Mustafa Paşa Budin valiliğine kadar yükselmiştir Gene bu âileden evvelce ikinci vezirlik makamına kadar yükselmiş olan «Deli» yahut «Dîvâne» Husrev Paşa için 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkra-

sına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa Deryâ kapdanlığından Rumeli Beyler-beyliğine geçip Avusturyalılara karşı bâzı hareketleriyle şöhret kazanmış ve Nahcivan seferinde gösterdiği askerî ihtişam üzerine de vezir olmuştur 1551 = 958 vukuâtına ve 1554 =961 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına bakınız. Fakat Mehmet Paşa Kanunî'nin teveccühünü bilhassa şehzâde Selim ve Bâyezid mücâdelelerinde kazanmıştır 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız. Hattâ kendisine şehzâde Selim'in kızı «Esmâ-Han Sultan»ın verilmesi bile Selim'e ettiği hizmetlerin mükâfâtıdır 1561 — 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa, Kanunî Sultan Süleyman devrinin son Sadr-ı-a'zamıdır)

30 Haziran/1 Temmuz = 1/2 Zülhicce, Cumartesi/Pazar gecesi: Malta seferinin ikinci safhası: Adanın en mühim tahkimâtını teşkil eden «Le Bourg», «Saint-Ange» ve «Saint-Michel» kalelerinin muhasarasına başlanması.

(Yukarda bu sene vukuâtının «23 Haziran» fıkrasında gördüğümüz «Saint-Elme» zaferi üzerine Serdar Mustafa Paşa Malta Şövalyeleri Üstâd-ı-a'zamı «Jean de la Valette-Parisot»ya adam gönderip daha fazla kan dökülmesine meydan verilmemek üzere diger istihkâmlarıyla beraber Malta'nın Türk ordusuna teslimini ve tıpkı vaktiyle Rodos'da olduğu gibi kendilerinin bütün malları ve eşyalarıyla çekilip gitmelerini teklif etmişse de Üstâd-ı a'zam bu teklifi reddetmiş ve hattâ Malta müdafaasında kazandığı şerefi çok çirkin bir vahşetle lekeliyerek elindeki Müslüman ve Türk esirlerini parçalayıp kesik başlarını toplara koydurarak gülle gibi Türk ordusunun üstüne yağdırmıştır! Bu vahşet bâzı Hıristiyan menbâlarında bile nefretle kaydedilir! «Saint-Elme»den evvel muhasara edilmemiş olmaları Malta seferinin neticesiz kalmasına ve Turgud Paşa merhumun şiddetli tenkitlerine sebeb olan «Le Bourg-Saint Ange-Saint Michel» müdafaa sisteminin muhasarasına işte bu vaziyet üzerine başlanmıştır : Yukarda bu sene vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına da bakınız. Bu üç kale, «La Marsa» denilen büyük tabiî limanın şark sahilinde birbirine müvâzi iki yarımada üzerindedir : Yukarda bu sene vukuâtının «24 Mayıs» fıkrasına da bakınız. Bu iki müstahkem yarımada işte bu geceden itibaren kara taraflarından kuşatılmıya başlamış ve bilhassa Saint-Michel yarımadasının iki tarafındaki körfezler arasında boydanboya bir siper kazılmıştır : Mahsurların şiddetli ateşleri altında yapılan bu ameliyyât o gece sabaha kadar muvaffakıyetle ikmâl edilmiştir).

1 Temmuz = 2 Zülhicce, Pazar: Malta adasında ikinci muhasara safhası harekâtının başlaması.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz tertibâtın geceleyin ikmâli üzerine bu sabahtan itibaren «Le Bourg-Saint Ange-Saint Michel» müdafaa sisteminin etrafındaki tepelere yerleştirilen dört batarya ile ateş açılmıştır : Toplarının mecmuû 92 yi bulduğundan bahsedilen bu bataryalarda «Şâhî = Vasiliki» denilen ve 1453 = 857 Istanbul muhasarasındanberi kullanılmakta olan büyük toplar da vardır. Türk hâkimiyyetine geçen «Saint-Elme» istihkâmiyle bu istihkâmın bulunduğu «Sceberras» yarımadasındaki toplar da aynı zamanda işlemiye başlamış olduğu için Malta istihkâmları hem şarktan, hem garptan, hem şimaligarbîden çok şiddetli bir ateş altında kalmış demektir. Bu ateş, bilhassa şark tarafındaki dört bataryaya beş batarya daha ilâvesinden itibaren büsbütün şiddetlenmiştir).

1565 = 973

7 Ağustos = 10 Muharrem, Salı: Malta adasının en mühim istihkâmlarından olan «Saint-Michel» kalesindeki «Castille» burcunun umumî bir hücumla zaptı.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz ikinci muhasara safhasının başlıca vukuâtı Cezâyir Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yardım kuvvetleriyle gelmesi ve onun muvâsalatından itibaren Malta istihkâmlarına karşı umumî hücumlara geçilmesidir: Barbaros'un oğlu ve Turgud'un damadı olan bu şanlı askerin 1565 = 972 senesi 11 Temmuz = 12 Zülhicce Çarşanba günü 2500 - 3000 asker getiren 27 gemiyle Malta önlerine vâsıl olduğu rivayet edilir. Hasan Paşa geldiği zaman takriben iki aydır devam eden muhasara hareketlerinden çok yıpranmış bulduğu Türk kuvvetlerine yeni bir gayret vererek bilhassa Saint-Michel istihkâmına karşı karadan ve denizden umumî hücumlar yaptırmıya başlamıştır Bu hücumların birincisi 1565 = 972 senesi 15 Temmuz = 16 Zülhicce Pazar gününe müsâdiftir; o tarihten itibaren muhtelif fasılalarla on büyük hücum yapıldığı rivayet edilir Bu 1565 = 973 Ağustosunun 7 nci ve Muharreminin 10 uncu Salı günü yapılan umumî hücumun ehemmiyeti «Saint-Michel» istihkâmındaki «Castille = Kastil» burcunun zaptedilmiş ve hattâ bu burca Türk bayraklarının dikilmiş olmasında gösterilir; fakat kalenin diger noktalarında mukavemet devam ettiği ve bilhassa düşmanın şiddetli bir mukabil taarruziyle karşılaşıldığı için «Castille» burcunda tutunmak mümkin olamamıştır; bununla beraber bu burc Malta harekâtının sonuna kadar iki taraf arasında bir kaç defa daha alınıp verilmiştir).

6/7 Eylül = 10/11 Safer, Perşenbe/Cuma gecesi: Malta müdâfilerine yardım için bir Hıristiyan ordusuyla silâh, cephâne ve erzak gelmesi.

(Üç buçuk aydır devam eden ve Haçlı Şövalyelerin son ocağını da yıkacak hâle gelen Türk muhasarası, Malta adasının Akdeniz hâkimiyyeti bakımından hâiz olduğu askerî ehemmiyetten dolayı Avrupa hıristiyanlığında büyük bir heyecan uyandırmış, Şövalyelerin aylardanberi devam eden istimdatları bilhassa Papalık makamiyle İspanya krallığını telâşa düşürmüş, muhtelif milletlerden gönüllülerle muntazam askerler ve paralar toplanmış, gemiler, toplar ve cephâneler hazırlanmış, fakat Malta önlerindeki Türk donanmasının Akdeniz sahillerine saldığı haşyet ve dehşet bu yardım kuvvetlerinin İspanya ve İtalya limanlarından Malta'ya naklini çok korkunç bir teşebbüs hâline getirmiştir: Hattâ 1565 = 972 senesi 16 Haziran = 17 Zülka'de Cumartesi günündenberi iki teşebbüs akîm kalmış, Malta önlerine kadar gelen iki Hıristiyan filosu geri dönmüş, Saint-Elme fethini takip eden günlerde yapılan üçüncü bir teşebbüsde bin müşkilâtla bir mıkdar asker çıkarılabilmiş ve nihayet işte dördüncü teşebbüs muvaffakıyetle neticelenmiştir. — Malta'ya gönderilen bu yardım ordusu o zaman İspanya'ya tâbi olan Sicilya üzerinden gelmiş ve bu teşebbüsün idaresi Sicilya vali-i-umumîsi «Don Garcia»ya tevdi edilmiştir. Donanma kumandanlığında da «Juan de Cardona» isminde bir İspanyol asilzâdesi vardır. Karanlıktan istifade eden bu donanma gece yarısı Malta'nın şimaligarbîsindeki «Frioul» noktasına yaklaşarak sabaha kadar asker ve mühimmat ihrâciyle meşgul olmuştur. Sicilya valisi Don Garcia'nın korkusundan karaya çıkmayıp ihraç hareketinden sonra aynı donanmayla Sicilya'ya döndüğü rivayet edilir! Umumiyetle zannedildiği gibi yalnız İspanyollardan değil, muhtelif milletlerden mürekkep olan bu imdad ordusunda 14 bin askerle İspanyollar ekseriyet teşkil etmişlerdir: Bunlardan başka 8500 Avusturya askeriyle bir mıkdar İtalyan da vardır. Muhtelif çaplarda toplarla bir çok erzak ve mühimmat da getirilmiştir. — Büyük bir donanmayla nakledilen bu kadar asker ve mühimmâtın Türk donanmasından hiç bir muhâlefet görmeksizin nasıl olup da teşebbüsünde muvaffak olduğu kolay izah edilebilecek noktalardan değildir Bâzı Garp menbâlarına göre bu mesele Serdar Mustafa Paşa ile Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa arasında bir münakaşaya bile sebeb olmuş ve Piyâle Paşa Türk gemilerinden büyük bir kısmının muhasarayla meşgul olduğundan ve mütebâkîsinin de Sicilya vesair düşman sahillerinin tarassudunda bulunduğundan bahsederek imparatorluk donanmasını karşılıyabilecek kuvvetten mahrum olduğunu anlatmak istemiştir. Sicilya'dan hareket eden düşman donanmasının

ilkönce garbe doğru yol aldıktan sonra cenuba teveccüh ederek bir şaşırtma hareketi yapmış olduğundan da bahsedilir. Fakat bütün bunlar Piyâle Paşa'nın bu husustaki gafletini mâzur göstermiye kâfi değildir Aşağıki fıkrada görüleceği gibi, Serdar Mustafa Paşa ile aralarında çıktığından bahsedilen ihtilâfın da bu vaziyette mühim bir âmil olduğu rivayet edilir; her halde bu mesele ayrıca tetkik edilmelidir. — Rivayete nazaran düşman donanması ihrac işini bitirdikten sonra çekilip giderken Piyâle Paşa çok geç kalmış bir tâkip hareketine kalkışmışsa da rüzgârın muhâlefetinden dolayı yetişememiştir).

8 Eylül = 12 Safer, Cumartesi : Malta muhasarasının kaldırılması.

(Bu kararın verilmesi muhtelif sebeblerle izah edilir

1 — Orduyla donanmanın en fazla 25 günlük erzak ve mühimmâtı kalmıştır Bilhassa yukarıki fıkrada gördüğümüz Avrupa imdâdı geldikten sonra daha çok zaman süreceği muhakkak olan Malta müdafaasının bu kadar az bir zamanda kırılması kabil değildir.

2 — Mevsim ilerlemiş, kış yaklaşmış, bundan sonra artık kara ve bilhassa deniz harekâtı çok güçleşmiş olduğu gibi, yardım ve mühimmât celbi de çok tehlikeli bir şekle girmiştir : Elde bulunan 25 günlük mühimmâtla tabiî daha fazla beklemek imkânı kalmamıştır.

3 — Takriben dört aydır devam eden Malta muharebeleri bir çok telefat ve zâyiâta sebeb olduğu için askerin taarruz kabiliyyeti mühim bir nisbette yıpranmış, yaralıların sayısı gemiler dolduracak kadar fazlalaşmıştır.

4 — Orduda muhtelif hastalıklar çıkmıya başlamış ve harb zâyiâtının yanında bu da vaziyeti sarsacak bir hâl almıştır.

5 — Sicilya'dan gelip Malta'nın şimaligarbisine çıkan Hıristiyan ordusunun vaziyeti Türk muhasarasını iki ateş arasında bırakacak en mühim tehlike demektir. Fazla olarak son günlerde barutsuzluk yüzünden teslim olmaları beklenen müdâfilerin bu asker ve mühimmât yardımı üzerine daha aylarca mukavemet edebilecek bir vaziyet kazandıkları da muhakkaktır.

Malta muhasarasının kaldırılmasına işte bu sebeblerden dolayı karar verilmiştir. Bu acı neticenin bütün mes'ûliyyeti, Turgud Paşa'nın gelmesini beklemiyerek Malta'nın asıl istihkâmları dururken askerî ehemmiyet itibariyle ikinci derecede bir mevki olan «Saint-Elme» istihkâmını muhasara edip kara kuvvetlerini yıprandıran ve işte bu yüzden asıl istihkâmların uzun zaman mukavemetine ve nihayet Avrupa'dan mahsurlara yardım kuvvetleri gelmesine meydan veren Serdar Mustafa Paşa'ya aittir : Yukarda 1565 = 972 vukuâtının «2 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu yardım kuvvetlerinin karaya çıkmasını önliyemiyecek kadar gaflet gösterdiği anlaşılan Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa'nın mes'ûliyyeti de tabiî ondan aşağı değildir. Zaten Paşalar arasında şiddetli bir geçimsizlik olduğu ve hattâ bu hâlin o muvaffakıyetsizlikte en mühim âmil sayıldığı bile rivayet edilir! Peçevî bu acı vaziyeti şöyle anlatmaktadır :

«... ve Serdâr bola kim bir iş zâhir ve bedîdâr ola diyü askere dil-dârluklar idüp terakkiler ve in'âm-u-ihsanlar eyledi, emmâ Kapdan-Paşa Turgudca muâdili bir ceng-âzmâ iken anun tarafına mültefit olmadı ve anun kolunda olan guzâta ve donanmada olan levendâta in'âm-u-ihsân itmedi. Kapdan-Paşa dahî çendân tekayyüd itmeyüp Serdâr'a çokluk mürâcaat ve mütâbaat kılmadı ve bilcumle mâbeynleri bürûdete mübeddel olup âkıbet kal'adan fâriğ oldular ve hâib-ü-hâsir Istanbul'a geldi ve biribirin suçladılar ve top atuldukça :

— Serdâr kaylûlecük itmektedür, top atulmasun!

diyü topçulara tenbîh ittirirdi; topçulara tenbih olduğuyçün neylesün ve asker-i İslâm nice dikkat-u-ihtimâm eylesün diyü Donanma halkı günâhı Serdâr'a tahmîl ittiler; yok yere bu kadar harc-u-masraf ve bu kadar guzât dahî telef oldu. Çün bu hicâb-u-şermsârî ile der-i Devlete geldiler, bu töhmet ile Serdâr'ı vezâretden ma'zûl ittiler».

Bu izaha göre Paşaların ihtilâfı netice itibariyle orduyla donanmanın arasını açacak dereceleri bile bulmuş ve belki de bu hâl müşterek vazifeleri el birlik-

lerini ihlâl etmiştir. Donanma Istanbul'a geldikten sonra beşinci vezır Serdâr Mustafa Paşa'nın vezâretten azledildiği rivayet edilirse de Paşa'nın bundan sonraki «Szigetvar» seferinde de mevkiini muhafâza etmiş olduğuna göre bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir. Piyâle Paşa da Kapdanlıktan azledilmemiştir Bu iki Paşa'nın nasıl olup da mevkilerini muhâfaza edebilmiş oldukları ayrıca tetkik edilecek bir meseledir. — Malta muhasarasının kaldırılması üzerine «Saint-Elme» istihkâmının bu günden itibaren Şövalyeler tarafından tekrar işgal edildiği rivayet edilir Bu kale 1565 = 972 senesi 23 Haziran = 24 Zülka'de Cumartesi gününden bu 1565 = 973 senesi 8 Eylül = 12 Safer Cumartesi gününe kadar tam 2 ay 16 gün Türk işgalinde kalmıştır; bununla beraber Şövalyelerin bundan bir gün sonra istirdâd etmiş oldukları hakkında da bir rivayet vardır. — Muhasaranın kaldırılması üzerine Türk askeri bu gün Malta adasını tamamiyle tahliye etmiş değildir: Yalnız muhasara hattı kaldırılmış ve karadaki asker gemilere bindirilirken adanın içerilerine doğru bir akın hareketi yapılarak Malta'nın o zamanki merkezi olan «Citta-Vecchia» üzerinde toplanmıya başlıyan Avrupa yardım kuvvetleriyle müsâdemeler olmuştur; bu yardım kuvvetlerini gören Türk akıncıları arasında bir panik olduğu bile rivayet edilir Belki de bu hareket asker ve ağırlıkların gemilere naklini himâye için yapılmıştır; Malta'nın eski merkezi olan «Citta-Vecchia» için aşağıki fıkraya da bakınız. — Muhtelif Malta kalelerinin muhasara harekâtı 1565 = 972 senesi 24 Mayıs = 23 Şevvâl Perşenbe gününden bu güne kadar tam 3 ay 16 gün, yâni 108 gün sürmüştür İlk ihraç tarihinden hareket tarihine kadar geçen müddet için aşağıki fıkraya bakınız).

1 Eylül = 15 Safer, Salı: Neticesiz bir seferden sonra Türk ordusuyla donanmasının Malta'dan Istanbul'a hareketi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, 8 Eylül = 12 Safer Cumartesi günü muhasara kaldırılmış ve askerle mümkün olan ağırlıkların gemilere alınması ancak bu gün tamamlandığı için, bir çok Türk kanına ve bilhassa denizcilik tarihimizin en şanlı kahramanlarından Turgud Paşa merhumun şehâdetine mâl olan bu uğursuz ve neticesiz teşebbüse artık nihayet verilerek bu gün Malta'dan Istanbul'a doğru «kemâl-i hacâlet-ü-şermsârî ile» hareket edilmiştir! — Ağır toplardan bâzılarının Malta'da kaldığı ve Şövalyelerin bunlarla «vâfir gururlandıkları» rivayet edilir.

Malta seferi 1565 = 972 senesi 1 Nisan = 29 Şa'bân Pazar günü donanmanın Istanbul'dan Malta'ya hareketinden itibaren bu gün Malta'dan Istanbul'a hareketine kadar 5 ay 10 gün, yâni 163 gün sürmüş ve 164 üncü gün avdet için yola çıkılmıştır. — Türk ordusunun Malta'ya ayak basmasından el çekmesine kadar geçen müddet de 1565 = 972 senesi 20 Mayıs = 19 Şevvâl Pazar günü adaya asker ihrâcından bu güne kadar 3 ay 23 gün, yâni 115 gün sürmüştür: Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, bu müddetin 108 günü muhasara harekâtiyle geçmiştir. Muhasara esnasında iki tarafın uğradığı zâyiât hakkında Garp menbâlarında gösterilen rakamlar üzerine ihtilâf olmakla beraber, umumiyetle mahsurların beş bin telefâtına mukabil Türk ordusunun yirmi bin şehîd verdiğinden bahsedilir! Malta seferine gönderilen Türk ihraç kuvvetlerinin mecmûu ancak 30 bin kadar olduğuna ve Osmanlı menbâlarında düşmanın yalnız «Saint-Elme» kalesindeki zâyiâtı 10 binden fazla gösterilmekte bulunduğuna göre bu ecnebi rivayetlerinin çok mübâlâgalı olduğu muhakkakır. — Üstâd-ı-a'zam «Jean de la Valette-Parisot» bu netice üzerine Avrupa'da umumî bir teveccühle büyük bir şöhret kazanmış ve o tarihten itibaren imâr işlerine başlıyarak Malta'nın iki tabiî limanı arasındaki «Sceberras» yarımadasında yeni bir şehir kurmıya başlamıştır Gittikçe bu yarımadanın iki tarafındaki «La Marsa» ve «Marsa-Muscietto» limanlarına doğru yayılan bu yeni şehir daha o tarihten itibaren bu meşhur Üstâd-ı-a'zamın adını alarak «Citta-Valetta/la Valette» ismiyle Malta adasına merkez olmuştur; ondan evvel Malta'nın merkezi şimdiki «Valetta'»nın

on kilometre kadar cenubugarbîsinde ve dâhilde bulunan «Citta-Vecchia / Citta-Nobile» şehridir Türk ordusu gemilere bindirilirken Malta yerlilerinin «Medîne» dedikleri bu eski merkeze karşı yapılan akın hareketi için yukarıki fıkraya bakınız. — Bir rivayete nazaran Kanunî Sultan Süleyman Malta seferinden muvaffakıyetsizlikle dönen donanmanın Istanbul limanına gece girmesini emretmiş ve bu irâde üzerine donanma pâyıtahta karanlıkta girmiştir).

1566 = 973

14 Nisan = 24 Ramazan, Pazar: Sakız adasının fethi.

(Çanakkale boğazının medhaliyle Garbî-Anadolu sahillerine hâkim olan adalardan Midilli, Limni, İmroz, Semendirek, Taşoz ve Sakız adaları Bizans devrinde Ciniviz hâkimiyyetindedir Bunlardan yalnız Sakız müstemleke şeklinde idare edilmekte olduğu halde, Fatih devrine kadar «Gattilusio» isminde bir Ciniviz âilesinin mâlikânesi olan diger adalar bir dukalık teşkil etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet bu Ciniviz dukalığından ilkönce Limni, İmroz, Semendirek ve Taşoz adalarını almıştır : 1456 = 860 vukuâtının birinci fıkrasına bakınız; Midilli'nin işgali o tarihten altı sene sonradır 1462 = 866 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız; bunlardan Limni adası bir aralık elden çıkmışsa da çok geçmeden istirdâd edilmiştir 1479 = 883 vukuâtına bakınız. Bu suretle Adalar denizinde Ciniviz müstemlekesi olarak yalnız Sakız adası kalmış demektir; fakat bu ada Fatih devrinden ve bilhassa. Istanbul fethinden itibaren senede altı bin duka altını haraca bağlanmış ve o tarihten iki sene sonra Sakız Cinivizleri Türk düşmanlarıyla elbirliği ettikleri için burası Fatih'in emriyle yağma ve tahrib edilerek tekrar itâat altına alınmıştır : 1453 = 857 ve 1455 = 859 vukuâtının son fıkralarına bakınız. İşte bu son tarihtenberi 111 senedir Türk hazinesine haraç vermekle beraber Hristiyan korsanlarına yataklık eden ve hattâ Türk sahillerine ikide bir tasallut ettikleri bile rivayet edilen Sakız Cinivizlerinin Türk topraklarıyla adalarının ortasındaki gayritabiî vaziyetlerine artık bir nihayet vermekten başka çare kalmamıştır : Kanunî Sultan Süleyman bu sene baharında donanmaya ilk iş olarak işte bu vazifeyi vermiş ve Osmanlı menbâlarına göre Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa kumandasında Akdeniz'e açılan Türk donanması ilkönce Sakız'ın karşısındaki Çeşme önünde demirlemiştir Bu vaziyet üzerine Cinivizler fırtınayı başlarından savmak ümidiyle bir mikdar hediye ile bir elçi göndermişlerse de Kapdan Paşa bütün hükûmet erkânı arz-ı-tâzimâta gelmediği takdirde Padişaha şikâyet edeceğini bildirmiş ve bu tehdidini daha müessir bir şekle sokmak için bu gün Sakız adasının önüne gelip demirlemiştir; buradaki Ciniviz kolonisinin 12 kişilik idare hey'etinin işte bu vaziyet üzerine hep birden Amiral gemisine geldikleri rivayet edilir : Boş yere kan dökülmesine meydan vermek istemiyen Piyâle Paşa, «Primat» denilen bu 12 idare âmirini derhal esir edip Kefe'ye sevketmiş ve Türk topraklarına ilhak ettiği Sakız adasına memurlar tâyin edip bir mıkdar muhâfız asker koymuştur; Lâtin hâkimiyyetinden bunalmış olan yerli Rumların Türk idaresini sevinçle karşıladıkları rivayet edilir. — Türk donanması Sakız'dan cenubî İtalya sahillerine giderek Osmanlı menbâlarında «Pulya» denilen «Puglia / Pouille» havâlisini yağma ve tahrib etmekle meşgul olmuştur).

1 Mayıs = 11 Şevvâl, Çarşanba: On üçüncü ve sonuncu «Sefer-i Hümâyûn»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Szigetvar» seferine hareketi.

(Peçevî, Âlî, Müneccim-başı, Kara-Çelebi-zâde, Solak-zâde vesaire gibi Osmanlı menbâlarında bu hareket hep 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi gününe müsâdif gösterilirse de doğru olmaması lâzımgelir : Çünkü bu sefere bizzat iştirâk etmiş olan meşhur müverrih Selânikî-Mustafa Efendi eserinin iki yerinde 11 Şevvâl =

1 Mayıs Çarşanba gününden bahsetmektedir; yalnız Mustafa Efendi bu günün Pazartesi olduğundan bahsetmekteyse de her halde bu zühûlün eski bir istinsah hatâsından mütevellid olması lâzımgelir; 9 Şevvâl = 29 Nisan tarihinden bahseden müellifler de umumiyetle o günü «Perşenbe» göstermek hatâsına düşmüşlerdir Halbuki o gün bir «Perşenbe»ye değil, bir «Pazartesi»ye müsâdiftir! Zaten Hammer de çok haklı olarak Selânikî'nin rivayetini esas ittihâz etmektedir Bizim burada 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşanba tarihini 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi rivayetine tercih edişimiz işte bundan dolayıdır; «9 Şevvâl» rivayeti belki de «Otâğ-ı-Hümâyûn» un şehir hâricine o gün nakledilmiş olmasından mütevellittir. — Bu tarihten yedi sene evvel Anadolu'daki şehzâdeler muharebesine müdâhale etmek üzere Kanunî'nin ordu başında Üsküdar'a geçtikten sonra müdâhaleye hâcet kalmadığı için geri dönmüş olmasını bâzı müverrihler «On üçüncü Sefer-i-Hümâyûn» ve bu Szigetvar seferini de «On dördüncü Sefer-i-Hümâyûn» gibi gösterirlerse de bu telâkki doğru değildir : 1559 = 966 vukuâtının «5 Haziran» fıkrasına da bakınız. — Bu seferin sebebi için 1565 = 972 vukuâtının «4 Şubat» fıkrasına bakınız O fkrada izah edildiği vechile Türk tâbiiyyetinde bulunan Transylvania = Erdel prensi «Zsigmond»un «Szathmar» kalesini Avusturyalılardan ve imparator Maximillien'in de Tokay ve Serencs kalelerini Türklerden zaptetmesi büyük bir ihtilâfa yol açmış ve o zamandanberi bu ihtilâf bir türlü halledilememiştir Türkiye'nin bu husustaki şartlarının en mühimleri şunlardır

1 — Tokay ve Serencs şehirlerinin derhal iadesi;

2 — İmparatorluğun evvelce taahhüd etmiş olduğu haraçların muntazaman tesviyesi;

3 — Transylvania = Erdel banlığına tecâvuzdan vazgeçilmesi.

Bu talepler iki taraf arasında uzun ve neticesiz müzakerelerle elçiler teâtisine yol açarken Budin Beylerbeyi Arslan Paşa yardım kuvvetleriyle Erdel'in himâyesine memur edilmiş ve imparator da Tokay'ın iadesine yanaşmak istememiştir Bilhassa imparator Maximilien'in Türk elçisi Hidâyet-Çavuş'u rehîne olarak Viyana'da alıkoyması işin sulhen tesviyesi ümitlerini büsbütün suya düşürmüştür. Kanunî'nin Avusturya'ya karşı bu son seferini açması işte bu vaziyet üzerinedir Sultan Süleyman'ın bu seferde tâkib ettiği hedeflerin, evvelce muhasara edildikleri halde fethedilememiş olan «Eger/Erlau = Eğri/Egre» ve «Sziget/Szigetvar = Sigetvar» gibi kaleleri fethederek Avusturya'yı tekrar itâat altına almak, Tokay ve Serencs şehirlerini istirdâd etmek ve Transylvania'nın emniyetini temin etmek gibi çok mühim maksatlarla alâkadar olduğu rivayet edilir Büyük padişahın Malta muhasarasında uğranıldığım gördüğümüz muvaffakıyetsizliği de dünyaya karşı işte bu suretle tâmir etmek istediği hakkında da bir rivayet vardır «Eger» ve «Szigetvar» kalelerinin bundan evvelki neticesiz muhasaraları için 1522 = 959 vukuâtının «19 Teşrinievvel» ve 1556 = 963 vukuâtının «31 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Kanunî Sultan Süleyman en kuvvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü Trabzon'da dünyaya gelmiş olmak itibariyle bu Szigetvar seferine çıktığı gün yaşının 71 sene 5 gün olması, yâni beş gündenberi 72 yaşına girmiş bulunması lâzımgelir : Yarım asra yaklaşan saltanatının ilk günündenberi bütün dünyanın en büyük gailelerini çeken ve bir taraftan da bir çok âile fâcialariyle mâtemler geçiren bu muazzam ihtiyar uzun zamandanberi Osmanlı padişahlarında irsî olan «Nikris = Damla / Goutte» hastalığından da muztariptir İhtiyarlığına, istirahat ihtiyacına, hastalığına ve bilhassa bu vaziyette çıkılacak bir seferin muhakkak bir ölüm tehlikesi demek olmasına ehemmiyet vermiyerek hükûmetin gösterdiği lüzum üzerine ordusunun başına geçmekte tereddüd etmiyen Kanunî'nin bu hareketi Türk tarihinin unutmıyacağı büyüklüklerdendir. İhiyar padişahın bu seferine Sokullu-Mehmet Paşa'nın lüzum göstermiş olduğu rivayet edilir : Bu rivayete nazaran Kanunî'nin 12 nci seferi olan ve 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi günü Istanbul'dan hareketiyle başlayıp 1555 = 962 senesi 31 Temmuz = 12 Ramazan Çarşanba günü payıtahtına avdetiyle nihayet bularak 1 sene, 11 ay, 3 gün sürmüş olan Nahcivan seferinin sonundan bu güne

kadar tam 10 sene 9 aydır padişah sefere çıkmamış ve bilhassa Sokullu'dan evvelki Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa da şişmanlık belâsiyle sefere çıkamadığı için dört sene kadar süren Sadâretini o da ihtiyar padişah gibi Istanbul'da geçirdiğinden dolayı Malta seferi muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Hattâ Kanunî'nin öyle mühim seferleri bizzat padişah idare etmedikçe muvaffakıyet temin edilemiyeceğine kaani olduğu ve işte bu kanâatle ikinci bir Malta seferi bile tasarladığı hakkında bir rivayet vardır. Avusturya'nın şımarıp kafa tutmıya başlaması bile padişahın ihtiyarlığıyla hastalığına atfedilir Sokullu-Mehmet Paşa işte bu mülâhazalarla efendisini böyle bir fedâkârlığa teşvik etmiş, bir rivayete göre Sultan Süleyman'ın çok sevdiği kızı Mihrimâh-Sultan da babasını gazâ ve cihâda teşvik edip durmuş ve Kanunî de bu haklı sözleri hayatı bahâsına dinlemek büyüklüğünü göstermiştir.

Sultan Süleyman Istanbul'dan hareketinden evvel bir iki tedbir ittihâz etmiştir Bunların en mühimmi Vezir-i-sâni Pertev Paşa'yı muhtelif sınıflardan 25 bin askerle 2 bin Yeniçeri başında Erdel = Transylvania hududuna göndermesidir Pertev Paşa'nın vazifesi Tımışvar ve Belgrad valilerinin askerleriyle birleşerek «Giula» kalesini fethetmektir Bu Paşa Selânikî'ye göre Şa'ban sonlarında, yâni Mart ortalarında ve Peçevî'ye göre de 7 Şevvâl = 27 Nisan'da hareket etmiştir; her halde birinci rivayetin daha kuvvetli olması lâzımgelir. Bir taraftan Pertev Paşa'yı «Giula» üzerine sevkeden Sultan Süleyman, bir taraftan da Kırım hanı Devlet-Giray'la Erdel = Transylvania prensi Zsigmond'u Tokay ve Şerencs şehirlerinin Avusturyalılardan istirdâdına memur etmiştir. Padişahın gaybûbeti esnasında Istanbul muhâfızlığı vazifesine de eski Anadolu Beylerbeyi Iskender Paşa tâyin edilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman bu son seferinde Ser-askerlik vazifesini Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya tevdi etmiş ve ondan başka üçüncü vezir Ferhad, dördüncü vezir Ahmed ve beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşaları da maiyyetine almıştır Malta muhasarasından muvaffakıyetsizlikle dönen bu beşinci vezir Mustafa Paşa'nın vaziyeti için yukarda 1565 = 973 vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Bunlardan başka «Sadr-ı-Rûm» denilen Rumeli Kadı-askeri Hâmid ve «Sadr-ı-Anadolu» denilen Anadolu Kadı-askeri Abdullah Pervîz Efendilerle Yeniçeri ağası Ali Ağa, Baş-Defterdar yâni Mâliye nâzırı Murad-Çelebi ve Nişancı Abdî-zâde Mehmet-Çelebi de ordudadır.

Kanunî'nin bu son sefer alayı fevkalâde parlak olmuş, halkın gözlerini kamaştıran bir ihtişâm içinde geçen ak sakallı padişah beyaz elbiseleriyle nûrdan bir minâreye teşbih edilmiştir Teşyi merâsiminin sûr hâricindeki Rüstempaşa-çayırı'nda nihayet bulduğu rivayet edilir; başta Bâkî olmak üzere bir çok şairler burada kasîdeler ve gazeller takdim etmişlerdir; büyük Bâkî zafer temennileriyle yazdığı güzel şiirin şu son beytine Kanunî'nin bu seferden sağ dönmiyeceğini sezmiş ve âdetâ yüreği sızlamış gibidir

Duâmız oldur ey Bâkî hatâdan saklasun Bârî
Hudâvend-î cihan Sultân-ı âdil Şeh-Süleymânı

Fakat zavallı Sultan Süleyman artık eskisi gibi at üstünde sefere gidebilecek halde değildir : Yalnız şehirlerden atla geçmiş ve şehirler arasını arabayla kat'etmiştir; Selânikî Mustafa Efendi, Sokullu-Mehmet Paşa'nın ihtiyar padişahı elinden geldiği kadar rahat ettirmek için nasıl uğraştığını şöyle anlatır «Halîfe-i rûy-i zemin Hazretleri ekseri arabadan çıkmayup huzûr-u-râhat üzre konağa geldikde dahî erkân-ı devleti arabadan selâmlayup otâğ-ı-Hümâyundan sâyebân altına nüzul buyururlardı ve Sadr-ı-a'zam Mehmet Paşa Hazretleri her menzile geldikçe karâr itmeyüp ilerü menzilin memerrin yollayup araba yolların düzedirdi. Mizâc-ı şerîf ve unsur-i lâtif-i Şehriyâriye âlem-i pîrîde maraz-ı nıkrisden gâhî fütûr ârız olur idi Meşâk-ı râh-ı sefer keder-ü-kelâle bâis olmasun diyü Vezîr-i kâr-âgâh Hazretleri aleddevâm hüsn-i tedbîr-ü-tedârük ile terk-i râhat idüp yolların yoklar idi».
Fakat bu kadar takayyüt ve ihtimâma rağmen, yol sarsıntılarıyla Balkan-

larda hâlâ hüküm süren soğuklar ve şiddetli yağmurlar o hasta ihtiyarı gittikçe âkıbetine yaklaştırmış demektir)

15 Mayıs = 25 Şevvâl, Çarşanba: Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı.

(Bu seferde bizzat bulunmuş olan müverrih Selânikî-Mustafa Efendi'nin izahına göre 11 Şevvâl = 1 Mayıs günü Istanbul'dan hareket edilmiş, ilk konak olarak Kanunî'nin yaptırdığı su kemerleri civarında bir gece kalındıktan sonra 12 Şevvâl = 2 Mayıs Perşenbe günü Çatalca'ya ve ertesi gün de Silivri'ye gelindikten sonra 11 günde Edirne'ye varılmış olduğuna göre işte bu 25 Şevvâl = 15 Mayıs Çarşanba günü Edirne konağına gelinmiş demektir. Gene ayni menbâda bunu teyid eden ikinci bir nokta da, Edirne'de üç gün kalındıktan sonra dördüncü gün yola çıkılıp o akşam «Gurre-i şehr-i Zilka'de hilâli»nin görülmüş olmasıdır Hicrî takvimde Şevvâl ayı 29 gün olduğuna göre Edirne'den 19 Mayıs = 29 Şevvâl Pazar günü hareket edilmiş demektir. — Solakzâde Istanbul'dan Edirne'ye 17 günde gelinmiş olduğundan bahsetmekteyse de, bu hesap 9 Şevvâl = 29 Nisan Pazartesi günü hareket edilmiş olduğuna göredir ve bu da Selânikî'yi teyid etmektedir: Çünkü Şevvâlin dokuzundan itibaren 17 nci gün bizim burada esas ittihâz ettiğimiz 25 Şevvâl = 15 Mayıs Çarşanba gününe tesadüf eder).

26 Mayıs = 7 Zülka'de, Pazar: Kanunî Sultan Süleyman'ın torununun oğlu şehzâde Mehmed'in doğumu.

(İlerde «Mehemmed-i Sâlis = Üçüncü Mehmet» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan bu şehzâde, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu ve veliahdi şehzâde Selim'in torunu ve bu sırada Saruhan = Mağnisa valisi olan şehzâde Murad'ın oğludur. — Bâzı menbâlarda 974 = 1567 tarihinde, yâni Sultan Süleyman öldükten sonra doğmuş gibi gösterilirse de doğru değildir; çünkü bu şehzâdenin ismini bile Sultan Süleyman takmıştır Aşağıki fıkraya da bakınız. — Şehzâde Mehmed'in Mağnisa civarındaki Sart ovasında dünyaya geldiği rivayet edilir).

1 Haziran = 13 Zülka'de, Cumartesi: Kanunî'nin Tatar-Pazarcığı'na muvâsalatı.

(Kanunî Sultan Süleyman yukarıki fıkrada gördüğümüz torununun oğlunun doğum müjdesini işte burada almış ve bu müjdeyi yetiştiren ulak bir de mektup getirmiştir: Bu mektupta Sultan Süleyman'dan küçük şehzâdeye isim takması istirham edildiğinden ve ihtiyar padişahın da şöyle dediğinden bahsedilir:
— Ecdâd-ı kirâmumuzda Murad oğlu Mehmet olagelmüşdür Nâm-ı şerifi Mehmet olsun!
Kanunî bu suretle İkinci Murad'la oğlu Fatih Sultan Mehmed'i kasdetmiş demektir).

3 Haziran = 15 Zülka'de, Pazartesi: Kanunî'nin Filibe'ye muvâsalatı

(Burada bir gün konaklandıktan sonra hareket edilmiştir).

19 Haziran = 1 Zülhicce, Çarşanba : Sultan Süleyman'ın Belgrad'a muvâsalatı.

(Burada üç ve daha zayıf bir rivayete göre de iki gün kalındıktan sonra hareket edilmiştir. — İhtiyar padişah bu son seferinde şehre girerken bütün ihtişamını göstermiş

«Zerîn libâslar geyüp ve altun kotaş takunup reâyâ ve berâyâya mubârek eliyle vâfir altun bezlitmişdür».
Istanbul'dan buraya kadar yol 49 gün sürmüş ve ellinci gün Belgrad'a varılmıştır Bunun sebebi padişahın ihtiyarlığıyla hastalığından dolayı ağır gidilmesi ve bâzı konaklarda fazlaca kalınmış olmasıdır. — Kanunî'nin Belgrad'a 11 Zülhicce= 29 Haziran Cumartesi günü vâsıl olduğu hakkında bir rivayet daha varsa da doğru değildir).

29 Haziran = 11 Zülhicce, Cumartesi: «Zemlin/Semlin» konağında Transylvania = Erdel banı «Zsigmond-Janos» un huzura kabulü.

(Osmanlı menbâlarında «Kral Yanoş oğlu İstefan» ve «İstefan-kral» gibi isimlerle anılan bu prens 1540 = 947 tarihinde ölen ve Osmanlı tâbiiyyetinde Macar kralı olan «Zapolyai-Janos»un oğlu ve vârisidir Anası Lehistan kralı Birinci Sigismond'un kızı İsabella / İsabelle'dir. Kendisi daha on beş günlük bir bebekken babasının ölmesi üzerine Macar kralı ilân edilmesi ile o zamanki Avusturya hükümdarı ve meşhur Charles-Quint = Beşinci Karlos'un küçük kardeşi Ferdinand sıhriyyet hukukuna istinâden Macar tahtını elde etmek sevdâsına düşmüş ve hattâ Budin'i zaptetmek için bir ordu sevketmiştir : Kanunî Sultan Süleyman'ın dokuzuncu seferi olan 1541 = 948 «Istabur sefer-i Hümâyûnu» işte o vaziyet üzerine açılmış ve Budin şehri Avusturya-Alman muhasarasından kurtarılmıştır Macaristan işte bu vaziyet üzerine bir Osmanlı vilâyeti hâline gelmiş ve küçük kral Transylvania = Erdel banlığına tâyin edilmiştir : O zamanki Macar verâseti meselesi için 1541 = 948 vukuâtının «20 Haziran» fıkrasına, küçük kralın Türk ordusuna getirilip Erdel banlığına tâyini için ayni senenin «29 Ağustos» ve «4 Eylül» fıkralarına ve Zsigmond-Janos'la anasının Budin'den Erdel'e hareketleri için de gene o sene vukuâtının «24 Eylül» fıkrasına bakınız. — Osmanlı menbâlarında bu prense «İstefan-kral» denilmesi, göbekadlarından birinin «Etienne = İstefan» olmasındandır. 1540 = 947 tarihinde doğmuş olan bu prens o sırada 26 yaşındadır.
Sultan Süleyman, Erdel banını Tuna üzerinde ve Belgrad'ın karşısında Osmanlı müelliflerinin bâzan «Semlin» dedikleri «Zemun/Zemlin/Semin» şehrine hâkim bir tepe üzerine kurulan otağında kabul etmiştir Bu şehrin isimleri için 1521 = 927 vukuâtının «3 Temmuz» fıkrasına bakınız. Kanunî Belgrad'dan hareketinden sonra Kurban bayramını işte burada geçirmiye karar vermiş ve arefe günü metbûuna arz-ı ta'zîmât için gelen bam bayramın ikinci günü huzuruna kabul etmiştir. Selânikî-Mustafa Efendi, Kanunî devrinin azametini gösteren bu levhayı şöyle anlatır :
«Mezbûra küllî iltifât-u-i'tibâr olunup kırmızı otak kurulup envâ'-ı niam-i firâvân çekildi ve irtesi gün Dîvân-ı-âlî olup mezbur İstefan pâye-i serîr-i saltanata yüz sürmeğe üç yüz nefer bâlâ-kadd mülebbes müzeyyen atlu ve yaya kâfir ile gelüp azîm kesret-ü-izdihâm üzre dîvân oldu. Kapu-halkı şu mertebe zib-ü-ziynet ve haşmet-ü-şevket ve debdebe-i devlet üzre idi ki kaabil-i ta'bir-ü- beyan değül ve Rumeli ve Anadolu ve Karaman askeri ve beylerbeyileri ve ümerâ ve zuamâ ve sipâh hadd-ü-hasrdan bîrun ve ta'dâd olunmağa mecâl-ü-imkân muhâl idi ve mezbûr İstefan-kral vüzerây-i izâm hazerâtiyle izz-i huzûr-i Şehenşâhîye girdüklerinde âyinleri üzre mücevher ve murassa' takyasın çıkarup Pâdişâh-ı âlem-penâh nazar-ı Hümâyûnunda makaam-ı ubûdiyyete diz çöküp oturdukta Saâdetlü Pâdişâh Hazretleri

— Kalksun!

diyü buyurmuşlar; emre imtisâl ile kalkup iki hatve yörüyüp yine oturmuş; üçüncü mertebede varup Hâk-i-pây-ı kîmyâ-misâllerine yüz sürüp kalkduğunda Sadr-ı-a'zam Mehmet Paşa Hazretleri incü ile dûkhte murass'a iskemleyi kendisi koyup iclâs eylemişlerdür ve dragman İbrahim Bey'e krâl-ı mezbûr taşrada özridüp

— Mehâbet beni bîhûş idüp nutka tâkatum kalmadı!

dimiş ve huzûr-i Hümâyunda

— Hemen kadîmî kul oğlu kulum, ferman Pâdişâhum Hazretlerinündür!
didüğünde

— Eyülük üstüne eyülük görsün!
buyurmuşlar».

Peçevî'nin rivayetine göre Erdel banı Avusturyalıların kendi banlığından zaptetmiş oldukları bir kaç kalenin istirdâdına memur edilmesini istirhâm etmiş ve bu ricayı kabul eden Kanunî, Hammer'in rivayetine göre

— Askerle barut, kurşun ve para tedârüküne çalış Eger bir ihtiyâcun olursa bize bildir ki çâresin görelüm!
gibi bir cevap vermiş. Gene ayni müellife göre Sultan Süleyman bu mülâkatta Erdel banına üç defa elini öptürüp

— Sevgili oğlum!

diye hitâb etmek tenezzülünde bulunmuş ve hattâ kendisine vaktiyle babasının başına konulmuş olan Macar tacını bile va'detmiştir. Bu münasebetle tâbiin metbûuna takdim ettiği hediyeler içinde elli bin duka altını kıymetinde bir yâkut bulunduğu ve metbûun da murassâ silâhlar ihsan buyurduğu rivayet edilir. — Bir rivayete göre Kanunî'nin ilk fikri «Zemlin»den «Erlau = Eğri/Egre» üzerine yürümektir Fakat bu sırada alınan mühim bir haber bu fikrin değiştirilmesine sebeb olmuştur; bu haber de «Szigeth/Szigetvar» kumandanı Kont «Nicolas Zriny»nin bir Türk müfrezesine yaptığı kanlı bir baskın hareketine aittir: Osmanlı menbâlarında ismi tahrif edilerek «Zarancuk», «Zuruncuk» ve «Zirinski Mikloş» gibi şekiller alan Zriny, Tırhala sancak-beyi Mehmet Bey'in «Siklos / Şiklos» civarında kurduğu karargâhı ânî bir baskın hareketiyle bastırmış, Mehmet Bey'le oğlunu şehîd etmiş ve 17 bin duka altınıyla bir çok ganîmetler ve esirler almıştır! Bir rivayete göre Kanunî işte bu haber üzerine «Erlau = Egre» istikametinden vazgeçip «Szigetvar» üzerine yürümiye karar vermiştir. Fakat ikinci bir rivayete göre Kanunî'nin ilkönce «Egre» üzerine yürür gibi görünmesi düşmanı şaşırtmak içindir ve hattâ Selânikî'ye göre Erdel banı huzurundan çıktıktan sonra bizzat kendisi :

— Maksûd düşmen-i din askerini tağlîtdür, murâd gayri yire varmakdur!
demiş ve «Eğri/Egre» istikametinde hareket eden ordusunun yolunu birdenbire değiştirmiştir).

18 Temmuz = 30 Zülhicce, Perşenbe: Kanunî'nin Drava üzerinde kurulan büyük köprüyü teftişi.

(İlkönce Tuna üzerinde ve Vukovar civarında bir köprü kurulmuşsa da bunu feyezan aldığından Drava üzerine daha sağlam ve büyük bir köprü yapılmıştır: Bu köprünün inşaâtına, bu sefer Tuna filosu kumandanlığına tâyin edilmiş olan ve bundan evvel Rodos beyliğinde bulunan Karlı-ili sancak beyi Ali-Portuk Bey nezâret etmiş ve inşaât muhtelif rivayetlere göre 7-8, 10 veyahut 17 günde ikmâl edilmiştir. Köprünün uzunluğu hakkındaki rakamlar da ihtilâflıdır 118 gemi üzerine kurulan bu muazzam köprünün uzunluğu 4800, 5100 ve hattâ 6000 arşın gösterilir ve genişliğinin de 14 arşın olduğundan bahsedilir! Her halde çok büyük bir şey olduğu muhakkak olan bu eser o zamanki Türk ordusunun teknik seviyyesini göstermek itibariyle hususî bir ehemmiyeti hâizdir. — Sultan Süleyman bu gün bu köprüyü yeşil zemin üzerine altın işlemeli saltanat kayığı ile teftiş etmiş ve dümeni Ali-Portuk Bey kullanmıştır; padişahın kayığını tâkib eden üç muhteşem kadırga ile bu saltanat kayığını Portuk Bey Istanbul'dan Karadeniz-Tuna yoluyla getirmiştir; bunlar bayraklar ve flâmalarla donatılmış, Sultan Süleyman şanlı ordusunun top şenlikleri ve alkış sesleri içinde Essek civarındaki muazzam köprüye doğru ilerleyip teftiş etmiş ve inşaâttan memnun olarak sahile çıkıp Yeniçeri-ağası Ali Ağa'nın çadırına inmiş, Ali-Portuk Bey'le Ali Ağa'yı taltif ettikten sonra ordunun köprüden geçmesini emretmiştir).

1566 = 974

19 Temmuz = 1 Muharrem, Cuma: Kanunî Sultan Süleyman'ın Essek köprüsünden geçişi.

(Padişah, ordunun bir kısmı karşı yakaya geçtikten sonra, köprünün üzerine iki sıra hâlinde dizilen ihtiram kıt'alarının arasından geçerek son hedefi olan «Szigeth/Szigetvar» kalesine doğru ilerlemiye başlanmıştır Bu hedef için yukarda 1566 = 973 vukuâtının «29 Haziran» fıkrasına bakınız).

3 Ağustos = 16 Muharrem, Cumartesi: Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'nın idâmı.

(Budin Beylerbeyi Arslan Paşa «Yahyâlular» denilen Yahyâ Paşa sülâlesindendir : Bu âilenin ceddi olan Yahyâ Paşa Fatih'in yetiştirmelerindendir ve Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleriyle vezirliklerde bulunmuş ve İkinci Bâyezid'e dâmâd olmuştur. Yahyâ Paşa'nın Bali/Balı, Mehmet ve Ahmed isimlerinde üç oğlu vardır En büyükleri olan Bali Bey Mohaç meydan muharebesindeki çevirme hareketiyle meşhurdur : 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu üç kardeşin en küçükleri olan Ahmed Bey de İnebahtı Sancak-beyliğinde bulunmuştur Budin Beylerbeyi Arslan Paşa'nın babası olan Mehmet Paşa da ortancalarıdır. Hammer bunlardan başka bir dördüncü kardeşlerinden de bahsetmekteyse de ismini zikretmemiştir. Arslan Paşa'nın babası Mehmet Paşa fütûhâtı ve kahramanlıklarıyla şöhret bulmuş çok mühim bir askerdir : Bu kahramanın en mühim zaferi de Avusturyalılara karşı kazandığı «Vertizo» muharebesidir ve oğlu Arslan Paşa da işte bu muharebede şöhret kazanmıya başlamıştır 1537 = 944 vukuâtının «2 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Mehmet Paşa o devrin usulünce zafer alâmeti olarak Kanunî'ye gönderdiği düşman kulaklarıyla burunlarını işte bu Arslan Paşa vâsıtasiyle takdim etmiş ve Sultan Süleyman da o zaman henüz Paşa olmıyan Arslan Bey'i babasının fethetmiş olduğu «Posega = Pojega» sancak-beyliğine tâyin ederek taltif etmiştir. Arslan Paşa o tarihten itibaren bir çok yararlıklar göstererek ilerlemiş ve nihayet vaktiyle babası Mehmet Paşa'nın da bulunmuş olduğu Budin Beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. «Mecnûnâne harekâtı» ve «lâübâlî meşrebi»yle «ezvâ'-ı mudhikânesi» ötedenberi «Mecnun» ve «Dîvâne» gibi sıfatlarla anılmasına sebeb olan bu deli-dolu kahramanın tarihe bile aksetmiş bir takım çılgınlıkları vardır : Meselâ bir gün sokakta gördüğü bir hıristiyan ırgadı «kardeşlik» ittihâz edip dalâlette kalmasına tahammül edemiyerek hemen oracıkta ihtidâ ettirip sünnet ettirmiş, derhal düğün-dernek yaptırmış ve Tablhâne çaldırarak herifi o hâliyle halkın içinde oynatmış olduğu rivayet edilir! Bunun bu hâlleri Kanunî'ye aksettikçe :

— Hükkâmumuzun cümlesi ukalâ, içlerinde böyle bir budalâ dahî olsun!

dediği hakkında da bir rivayet vardır! Tabiî bir hükümdar için böyle bir söz söyliyebilmek en büyük bahtiyarlıktır. Bununla beraber bu deli bile hakikatte budala değildir : Muharebelerde çok büyük yararlıklar göstermiş olduktan başka, Budin'de «Güherçile ihrâcı ve baruthâne te'sisi», vergiler, yevmiyeler ve mukataalar hakkında kendisinden sonra da riâyet edilmiş nizamlar tedvini gibi bir çok hizmetleri vardır. Yaptığı çılgınlıkların da esrarkeşlik ve sarhoşluk tecellilerinden ibaret olduğu rivayet edilir. — Bu gün ordunun vardığı ve Peçevî'nin «Arşan» dediği «Harsany» konağında Arslan Paşa'nın idâmına umumiyetle üç sebeb gösterilmektedir :

1 — Ordunun Istanbul'dan hareketini haber alınca Padişah gelmeden evvel hiç bir emir almadan ve hattâ istizan bile etmeden kendi başına kaleler fethedip müstakbel harekâtı kolaylaştırmak sevdâsına kapılan Arslan Paşa 8 bin asker ve 4 topla Budin'den kareket edip Avusturyalıların elinde bulunan «Palota» kalesini muhasaraya kalkışmış, 1566 = 973 senesi 9 Haziran = 21 Zül-

ka'de Pazar gününden 18 Haziran = 30 Zülka'de Sah gününe kadar on gün süren bu muhasarada gedikler açarak kaleye gireceği sırada Palota müdâfii «Thury»nin istimdâdı üzerine Kont «Eck von Salm» kumandasında gelen imparatorluk kuvvetlerinin yaklaşmakta olduğunu haber aldığı için, Selânikî'ye göre

«Filhâl kalkup kal'a-i mezbûru bırağup topları suya atup bir kaç köhne çadırlar ile sâir âlât dökülüp kalup ol gice ârı ve gayreti terkedüp kaçmışdur»!

Selânikî Mustafa Efendi Arslan Paşa'nın idâmını haklı göstermek gayretiyle üzerine gelen imparatorluk kuvvetlerini dört binden ibaret gösterirse de sekiz bin kişilik bir kuvvet başında bulunan öyle bir kahramanın dört bin kişiden kaçması akla sığacak şeylerden değildir: Her halde düşmanın çok üstün kuvvetlerle gelmesinden dolayı Arslan Paşa'nın iki ateş arasında kalmamak için çekilmiş olmak ihtimali daha kuvvetlidir.

2 — Bu ric'at üzerine «Eck von Salm» Türk hâkimiyyetinde bulunan kalelerden «Weszprém/ Weszprim» ve «Tata» kasabaları üzerine gece baskınları yapıp «köstebek gibi yerleri delerek» bunları zaptetmiş ve bütün Türk halkını şehîd edip kadınlarla çocukları esir almıştır! Garp menbâlarına göre bu bâdirede hıristiyan Macarlar bile Alman dindaşları tarafından taarruza uğramış, Türk ve Macar kanları beraber akmış, Türklerden o zamana kadar hiç bir zarar görmiyen büyük ve tarihî «Weszprém» kilisesi Almanlar tarafından yakılıp kül edilmiştir! Bu felâkete Arslan Paşa'nın yukarda gördüğümüz anî ric'ati sebeb olmuş gösterilir.

3 — Bu sırada Kanunî'nin hareketine karşı hudud üzerinde bir imparatorluk ordusu tahşîd edilmiş olduğu halde, Arslan Paşa hiç bir izne ve istizâna lüzum görmeksizin kumandasındaki «serhad askerini» başsız bırakıp Padişaha bâzı mârûzâtta bulunmak bahânesiyle kendiliğinden kalkıp «Harsany»deki ordugâha gelmiş ve bu suretle düşman karşısındaki orduyu kumandansız bırakmıştır. Arslan Paşa'nın idâmı işte bu üç sebeble izah edilir: Bununla beraber işin içine bir takım siyasî sebebler de karışmış olduğu muhakkaktır; çünkü Sokullu-Mehmet Paşa ile Arslan Paşa arasında şiddetli bir husûmet vardır meselâ Kanunî «Weszprém» ve «Tata» fâcialarını işittiği zaman Vezir-i-a'zama:

— Budin Beylerbeyisiyle ittüğünüz hünerler nice tedbîr-ü-tedârükdür?

diye çıkışmış ve Sokullu da bu fırsattan istifade ederek Arslan Paşa'dan şikâyet edip yazdığı tezkirelere hiç bir cevap alamadığını söylemiş ve hattâ

— Mâ-tekaddemden yararluk ile nâmdâr ve ocak eri ve uğur-i Hümâyunda nice hidmet ve yoldaşlukda bulunmuş kişidür; umulan bu değil idi Ferman Efendüm Hazretlerinündür!

diye eski hizmetlerine rağmen cezâ görmesi lüzumunu işrâb edecek bir ifâde kullanmıştır. Fazla olarak Arslan Paşa'nın:

«Mukaddemâ Vezîr-i-a'zam hakkunda nâ-şâyeste kelimât ile çok kadh-ü-zemm ile ırk-ı gazab-ı Şehriyârîyi tahrik idüp»

Padişahı «iğfâl» etmiş olduğundan ve hattâ bu vaziyet üzerine Sultan Süleyman'ın evvelce Arslan Paşa'dan Sokullu aleyhine aldığı bir arîzayı çıkarıp Vezir-i-a'zamına verdiğinden bile bahsedilir! Arslan Paşa'nın bu mektubunda Sokullu-Mehmet Paşa hakkında ne gibi şeyler yazdığı tabiî mechuldür; çünkü Kanunî

— Okuyup ihrâk idesün! Benüm saltanatum hil'ati senün egnündedür Ana leke kondurmak istiyenün vücud-i nâ-pâki sahîfe-i âlemden gidüp cezâsı virilmek gerekdür! Emrümü yirine getüresün!

diye o gizli mektubu yaktırmış ve zavallı Arslan Paşa'yı da Selânikî Mustafa Efendi'nin isnâd ettiği askerî suçlarından dolayı değil, işte bu mechul mektuptan dolayı Vezir-i-a'zamına fedâ ederek idâm emri vermiştir: Her halde Selânikî'nin askerî hatâlar yüzünden idam rivayetiyle bu ikinci rivayeti arasında çoh sarih bir tenâkuz vardır.

Nihayet Arslan Paşa on beş kişilik bir maiyyetle öğle vakti çıkagelince, Sokullu-Mehmet Paşa ihtiyar ve hasta padişahtan kopardığı idâm irâdesine istinâden «Divanhâne çadırında» düşmanını tekdire başlamış

— Ne haber? Neye geldün? Leşgeri kime ısmarladun? Sözün nedür? Pâdişah-ı âlem-penâh Hazretleri sana Beylerbeyilük ihsân eyledi : Hayf senün nâmuna! Bre sen delü imişsün! Sana Padişah Hazretleri siyâset buyurdu Tedbirsizlük ile ehl-i İslâm kal'alarına kâfir üşürdün bre mel'un!
dedikten sonra Çavuş-başı'ya dönüp

— Kaldur şu dinsizi!
emrini verirken Arslan Paşa nihayet itirâz etmiş :

— Pâdişâhuma arzlarum vardur!
diye yeniden iki arîza çıkarmışsa da bunları Sokullu almış, Padişaha göstermemiş ve idâm emri derhal tatbik edilmiştir! «Fakîr-i pür-taksîr hâzır idüm» diye bu fecî sahnede şâhid olduğunu söyliyen Selânikî, zavallı Arslan Paşa'nın cellâda dönüp son söz olarak şöyle dediğini anlatır :

— Üste getürdüğün kabza aşkuna tizce halâs eyle Sırça parmağun muhkem dut!

Cellât kabzayı «muhkem dutmuş» ve «el-hak eyü çalmuşdur»! — Arslan Paşa'nın Padişaha takdim edilmek üzere Sokullu'ya verdiği ve Sokullu'nun da en tabiî âdelet kaidelerini bile ihmâl ederek takdim etmediği arîzalarda belki de tarihin hiç bir zaman keşfedemiyeceği şeyler vardır : Her halde bu meselenin içyüzü çok karanlıktır. Hak ve adâlet prensipleriyle dünyaya ün salan Kanunî'nin ihtiyarlık za'fından ve son günlerinin mânevî düşkünlüğünden istifade edilerek bir haksızlık ve adâletsizlik yaptırdığı muhakkaktır. Arslan Paşa'nın idâmı Palota muhasarasını kaldırıp gitmesi ve ondan sonra da askerinin başından izinsiz ayrılıp ordugâha gelmesi gibi hatâlarının cezâsı bile olsa doğru değildir Çünkü binlerce Türkün kanına mâl olan Malta muhasarasından hacâletle dönen Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa hiç bir cezâya uğramadıktan başka her nedense Vezâret makamında bile ibka edilmiştir : 1565 = 973 vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. — Arslan Paşa'nın malları zaptedilmiş ve cenâzesi de âile mezarlığına gönderilip babasının yanına defnettirilmiştir. — Arslan Paşa'nın idâmı üzerine inhilâl eden Budin Beylerbeyliğine Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın amcasının oğlu olan Sokullu-Mustafa Paşa tâyin edilmiştir 1565 = 972 vukuâtının «28 Haziran» fıkrasına da bakınız. Sokullu-Mehmet Paşa'nın akrabâlarını himâye ettiği malûm olmakla beraber, Arslan Paşa'nın idâmında bu tâyinin ne dereceye kadar tesiri olduğu belli değildir).

4 Ağustos = 17 Muharrem, Pazar : Kanunî'nin «Pécs = Peçuy» kasabasına muvâsalatı.

(Büyük Osmanlı müverrihi Peçevî'nin vatanı olan ve Budin'in 166 kilometre cenubugarbîsinde bulunan bu kasaba o tarihten 23 sene evvel Sultan Süleyman'ın onuncu seferi olan «Usturgon sefer-i Hümâyûnu»nda fethedilen yerlerdendir 1543 = 950 vukuâtının «4 Temmuz» fıkrasına bakınız. Osmanlı menbâlarında «Peçuy / Peçevi» denilen «Pécs/Fünfkirchen» kalesi «Szigetvar»ın iki mil mesafesinde bulunduğu için, Kanunî buraya şevket ve kudretini gösterecek parlak bir alayla girmiş, bu alayın önünde Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa takımı yürümüş, asker iki sıra dizilip padişahı selâmlamış, alay sancağının altında güzel sesli hâfızlar «Sûre-i Feth» okurlarken ilerliyen padişahın arabasını atla giden vezirler sağdan, soldan ve arkadan muhteşem maiyyetlerle tâkib etmişlerdir. — Burada bir gece konaklanmış ve Padişahın otağını Yeniçeri ortaları ihâta etmiştir).

5 Ağustos = 18 Muharrem, Pazartesi: Sultan Süleyman ordusunun Szigetvar'a muvâsalatı ve kalenin muhasarası.

(Osmanlı menbâlarında umumiyetle «20 Muharrem» tarihi esas ittihâz edilir ve o da Milâdın «5 Ağustos» tarihine müsâdif gösterilir : Halbuki Muharrem ayının yirminci günü Ağustos'un beşine değil, yedinci Çarşanba gününe mü-

sâdiftir! Bâzı Osmanlı menbâlarında da «22 Muharrem»den bahsedilirse de Ağustos'un 9 uncu Cuma gününe müsâdif olan bu tarih büsbütün yanlıştır : Burada «5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi» gününün esas ittihâz edilmesi, «5 Ağustos» üzerinde bâzı eski Garp menbâlarının da Osmanlı müellifleriyle ittifak etmesindendir Bu suretle Osmanlı menbâlarında Milâdî tarih doğru gösterilmiş olduğu halde Hicrî tarihte iki günlük bir zühul var demektir. Buna mukabil muahhar Garp menbâlarından bâzılarında «Szigeth/Szigetvar» muhasarasının 5 Nisan 1566 = 15 Ramazan 973 Cuma günü başladığından bahsedilmektedir «5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi» tarihine nisbetle bu son rivayet tam dört ay hatâlıdır! — Szigetvar'ın bu tarihten on sene evvel Budin Beylerbeyi Hadım-Ali Paşa tarafından 2 ay 8 gün süren neticesiz muhasarası için 1556 = 963 vukuâtınm «21 Mayıs», «26 Mayıs», «21 Haziran» ve «31 Temmuz» fıkralarına bakınız. — Bu sırada Rumeli Beylerbeyliğinde bulunan ve Üsküdar sahilindeki türbesinden dolayı ismi o semte alem olan «Kızıl-Ahmedlü» yâni «İsfendiyar-oğlu» Şemsi-Ahmed Paşa'nın bu tarihten üç gün evvel, yâni 2 Ağustos = 15 Muharrem Cuma günü 90 bin asker ve 300 topla Szigetvar'ın şimalindeki «Similehov» tepesini tutmuş ve muhasara hattını kurmuş olduğu rivayet edilir. — Bu seferde bizzat bulunmuş olan Selânikî'ye göre Kanunî bugün Szigetvar önlerine arabayla değil, bir kır atla gelmiş ve muhasara hattındaki tertibâtı bizzat tanzim ederek ümerâsına emirler vermiştir.

Her taraftan «Almas» nehriyle ve bir takım göller ve bataklıklarla çevrilmiş bir vaziyette bulunan «Szigetvar = Adalar-şehri» bir kaleyle yeni ve eski şehirlerden mürekkep üç parça hâlindedir Kale iki şehrin arasındadır ve bunların üçü birbirine bir takım köprülerle bağlıdır; işte bundan dolayı «Szigetvar», suların ortasında üç ada şeklindedir. — Kalenin beş burcu üçer hendekle çevrilmiş ve bu hendeklere su doldurulmuştur. Bir tepe üzerinde bulunan ve çok müstahkem bir mevki olan kalenin etrafı kâmilen sazlık ve bataklıktır. — Kale muhâfızlığında, bundan evvel de gördüğümüz gibi, «Siklos/Şikloş» civarında bir Türk müfrezesine gece baskını yaparak Kanunî'nin gazabını tahrik edip fırtınayı başına çeken ve ismi Osmanlı menbâlarında «Zırnık/Zuruncuk/Zarancuk/Zirinski Mikloş» tahriflerine uğryan «Nicolas Zriny» bulunmaktadır Hâline bakmıyarak ve bilhassa başına gelecek âkıbeti hesaba katmıyarak Kanunî Sultan Süleyman gibi Eski-dünya'ya hâkim olmuş bir cihangirle alay etmek cür'etinde bulunan bu küstah ve cesur kumandan :

«Ba'zı kulelerin kırmızı çuka ile pûşîde ve zeyn itmiş ve ba'zı kullesinün sivri depelerin kalay, teneke, tahta kaplayup tezyîn kasdiyle sîm-endâm itmiş idi»! Kalede uzun bir muhasaraya yetecek erzak ve mühimmatla Garp menbâlarında mıkdarları üç bin beş yüze kadar indirilen Alman, Macar ve Hırvat askerleri toplanmıştır : Gene ayni menbâlarda müdâfilerin ellerindeki top mıkdarı da irili ufaklı 54-60 parçadan ibaret gösterilir. — Sultan Süleyman atından inip otağına girdiği sırada :

«Kal'adan küffâr-ı dûzahkarâr bir kebîr gülleyi asâkir-i mansûre üzerine atup

— Safâ geldünüz!

makaamında ki yankusu âlemi dutmuşdur».

Kanunî'nin «Otâğ-ı Hümâyûn»u muhasara sahnesine hâkim olan ve şehrin şimalinde bulunan «Similehov» tepesine kurulmuştur : Padişah buraya gelirken «Zriny» evvelce esir etmiş olduğu bir Türk ağasını güyâ intikam almış olmak için boğazlatmak vahşetini de irtikâb etmiştir! — Kanunî'nin emriyle muhasara hattı bir rivayete göre üç ve diger bir rivayete göre de dört kol hâlinde teşkil edilmiştir : Birinci rivayete nazaran sağ kola üçüncü vezir Ferhad ve Anadolu Beylerbeyi Zal-Mahmud Paşalar, sol kola beşinci vezir İsfendiyar-oğlu Mustafa Paşa ile kardeşi ve Rumeli Beylerbeyi Şemsi-Ahmed Paşa ve bunların arasında bulunan merkeze de Yeniçeri-ağası Ali Ağa ile Karlı-ili sancakbeyi ve Tuna filosu kumandanı Ali-Portuk Bey ve «Posega = Pojega» sancak-beyi Nasuh Bey memur olup hudut beyleri de bunların koluna verilmiştir: Fakat ikinci rivayete göre Ali-Portuk ve Nasuh Beyler merkezden ayrı olarak Garp tarafında dördüncü bir cephe teşkil etmişlerdir. Köstendil sancağına «Arpalık» sure-

tiyle mutasarrıf olan sâbık Erzurum Beylerbeyi Dulgadır-oğlu Mehmet-Han da karakola memur edilmiştir Bu Dulgadır prensi için 1534 = 941 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. — Bütün bu kumandanlar derhal ateş açmışlar ve o gece bir taraftan «Mum-donanması» yapılırken bir taraftan da top ve tüfek yaylımlarıyla harbe devam etmişlerdir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında 26 Muharrem = 13 Ağustos Salı günü ateş açılmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir Yukarda gördüğümüz gibi muhasara hattı Padişahın gelmesinden üç gün evvel kurulmuş olduğu için, Kanunî gelir gelmez ateş açılmıştır. — Szigetvar kalesinin fethi için aşağıda bu sene vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız).

13 Ağustos = 26 Muharrem, Salı: «Eski-Szigetvar»ın işgali.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi «Szigetvar» bir kaleyle eski ve yeni şehirlerden mürekkep üç parça hâlindedir ve bunlar birbirine köprülerle bağlıdır : Bunlardan eski şehrin bombardmanına Posega/Pojega sancak-beyi Nasuh Bey memur edilmiş ve bu kahraman büyük toplarla çok şiddetli bir ateş açtığı için daha fazla mukavemet edemiyeceklerini anlıyan mahsurlar buradan kaleye çekilmek mecburiyetinde kalmışlar ve çekilirken şehri ateşlemişlerdir. Bu vaziyet üzerine derhal taarruza geçen Türk ordusu düşmana 600 telefat verdirerek eski şehri işgal edip yangını söndürmüş, buraya da bataryalar kurmuş ve bu muvaffakıyet üzerine eski şehirle kale arasındaki bataklığın suları akıtılmış, içine toprak ve yapağı sepetleriyle çuvalları doldurularak kale üzerine sağlam bir yol temin edilmiştir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında bu ilk muvaffakıyet 22 Muharrem = 9 Ağustos ve 30 Muharrem = 17 Ağustos Cumartesi günlerine müsâdif gösterilirse de bu rivayetler zayıftır).

19 Ağustos = 2 Safer, Pazartesi: «Yeni-Szigetvar»ın işgali.

(Osmanlı menbâlarında 4 Safer = 21 Ağustos Çarşanba ve hattâ 8 Safer = 25 Ağustos Pazar tarihlerine de tesadüf edilirse de bunların bilhassa ikincisi tamamiyle yanlıştır. Her halde «4 Safer» rivayetinin de bundan evvel gördüğümüz gibi Hicrî tarihte iki günlük bir zühûl olmasından mütevellid bulunması lâzım gelir : Yukarda bu sene vukuâtının «5 Ağustos» fıkrasına da bakınız. — Yeni şehir, eski şehirden altı gün sonra fethedilmiş demektir Bu suretle artık ikisinin arasındaki kaleden başka bir mukavemet merkezi kalmamıştır. — Eski şehirde olduğu gibi yeni şehre de bataryalar yerleştirilerek kale üzerine buradan da ateş açılmıştır).

26 Ağustos = 9 Safer, Pazartesi: Szigetvar kalesine ilk umumî hücum.

(Osmanlı menbâlarında umumi hücumlara «Yörüyüş» denir : Neticesiz kalan bu ilk yörüyüşte bu tarihten üç ay altı gün evvel Mısır valiliğinden azledilmiş olan Sofu-Ali Paşa'nın şehîd olduğu rivayet edilirse de doğru değildir. — İki taraftan da pek çok telefât olduğu rivayet edilir).

29 Ağustos = 12 Safer, Perşenbe : İkinci umumî hücum.

(İhtiyar Kanunî'nin halsizliğine rağmen bu gün atına binip ordusuna genç bir kahraman gibi hücum emri vermesi bâzı Garp menbâlarında tarihin unutmıyacağı levhalardan sayılır. — Bu ikinci hücumun birincisinden daha şiddetli olduğu rivayet edilmekle beraber, bu da neticesiz kalmış ve her iki taraftan pek çok kan dökülmüştür Hammer bu günün Belgrad fethiyle Mohaç zaferine ve Budin'in işgal ve ilhâkına müsâdif olduğundan bahsetmekteyse de, o zaman Türkler Hicrî takvim kullanmakta oldukları için, Milâdî takvime göre

tesbit edilen bu tesadüfle alâkadar olmadıkları muhakkaktır: Belgrad, Mohaç ve Budin zaferleriyle fetihlerinin Milâdî ve Hicrî yıl-dönümleri için 1521 = 927 vukuâtının «29 Ağustos = 25 Ramazan Perşenbe», 1526 = 932 vukuâtının «29 Ağustos = 21 Zülka'de Çarşanba» ve 1541 = 948 vukuâtının «29 Ağustos = 7 Cumâda-l-ûlâ Pazartesi» fıkralarına bakınız).

1 Eylül = 15 Safer, Pazar: «Gyula/Giula» kalesinin Pertev Paşa ordusuna teslimi. — Kanunî Sultan Süleyman'ın son hastalığı.

(Yukarda 1566 = 973 vukuâtının «1 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Kanunî Sultan Süleyman İstanbul'dan bu son seferine hareketinden evvel ikinci vezir Pertev Paşa'yı muhtelif sınıflardan 27 bin askerle «Gulya/Giula» kalesinin fethine göndermiştir Macaristan'ın Avusturya işgalinde bulunan en mühim ve müstahkem şehirlerinden olan bu kale 1566 = 973 senesi 5 Temmuz = 17 Zülhicce Cuma gününden bu güne kadar 1 ay 27 gün, yâni 58 gün mukavemet ettikten sonra nihayet bu 59 uncu gün Varat sancak-beyi Yahyâlu-Mehmet Bey'in içeri girerek daha fazla sebât edemiyeceklerini anlıyan müdâfilerle kararlaştırdığı teslim şerâiti mucibince «vire ile» işgal edilmiştir: Bu kalenin muhâfızlığında bulunan «Keretsenyi»nin ismi Osmanlı menbâlarında «Karaçin-oğlu» tahrifine uğradığı gibi, kalenin ismi de «Güle/Göle» gibi şekiller almaktadır. — Pertev Paşa bu civarda Osmanlı müelliflerinin «Yanova» ve «Vilâgoş/Ulâgoş» dedikleri «Jenoe» ve «Vilagosvar» kalelerini de fethetmiştir. — Gyula kalesinin fethi müjdesi Kanunî'nin ordugâhına bir rivayete göre Szigetvar fethinden iki üç gün evvel, ikinci bir rivayete nazaran Padişahın öldüğü gün ve nihayet üçüncü bir rivayete göre de Kanunî'nin ölümünden sonra gelmiştir Her halde fetih tarihine göre birinci rivayetin daha kuvvetli olması lâzımgelir.
Zaten ötedenberi hastalıklı, ihtiyar ve bilhassa bu son seferden çok yorgun ve bitkin bir halde bulunan Kanunî Sultan Süleyman'ın işte bu gün büsbütün hastalanarak yatağa düştüğü hakkında bir rivayet vardır; fakat ihtiyar kahramanın bu son hastalığı da o devirlere ait bir çok şeyler gibi ihtilâflıdır: Meselâ hem «Zahîr = Dysenterie»den, hem «Nıkris = Damla = Goutte»dan, hem «Nüzûl = İnme/Apoplexie»den, hem «Yürek-ağrısı = Angine»den ve hem de umumî inhitattan bahsedilir! Belki de yaşla yorgunluk bunların bir ikisini bir araya getirmiştir).

2 Eylül = 16 Safer, Pazartesi: Szigetvar kalesine üçüncü umumî hücum.

(Düşman mukavemetinin uzun sürmesinden Sultan Süleyman'ın çok sıkıldığı ve, hattâ:
— Bu kal'a benüm yüreğüm yakmışdur: Dilerüm Hak'dan âteşlere yana!
dediği bile rivayet edilir. Bununla beraber «Esbâb-ı harb-u-darb tamâm olmadan» o zamanki tâbiriyle «yörüyüş itmeğe», yâni umumî hücum yapılmasına da müsâade etmemiş ve hattâ ateş hattında bulunan Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya bu hususta bir tezkireyle emir vermiştir. İşte bu emir üzerine «esbâb-ı harb-u-darb»ı tamamlamak için ormanlardan odunlar kesilip kalenin etrâfına dağlar gibi yığınlar kurulmuş ve bunların üstünden hücuma kalkışılmışsa da mahsurların top ateşi bir çok telefâta sebeb olmuştur: Bu sırada Yeniçerilerin «toprak ve fışkı» çuvallarından yaptıkları büyük bir kulenin üstüne çıkıp şiddetli bir ateş açmaları mahsurlara bir hayli telefat verdirmişse de şiddetli bir yağmur Türk meterislerine su doldurduğu için harekâta nihayet vermek mecburiyeti hâsıl olmuş ve tabiî bu günkü hücum da neticesiz kalmıştır).

5 Eylül = 19 Safer, Perşenbe: Kumbara patlatılarak kale bedeninde gedik açılması ve dış-kalenin fethi.

(İki «gönderli khumbara» hazırlanarak bir Yeniçeri bölük-başısına verilmiş ve

bu kahraman zâbit ölümü göze aldığı için abdest alıp vasiyet ettikten sonra bu sabah kale bedenine bir merdiven dayayıp çıkarak kumbaraları bir mazgal deliğine yerleştirmiş, fitil takmış ve tam işte o sırada vurulup şehîd olmuştur. Bununla beraber o anda müdhiş bir infilâk olarak etrâfa şiddetli bir ziyâ aksetmiş ve kumbaraların konulduğu burcun içi mahsurların barut mahzeni olduğu için hem içerden, hem dışardan bir çok adam ölerek büyük bir gedik açılmıştır. Türk askeri tekbir getirerek işte bu gedikten içeri saldırırken kaledeki düşman artıklarının canlarını kurtarabilen kısmı Osmanlı müverrihlerinin iç-kale dedikleri büyük burca çekilerek Szigetvar müdafaasının kahraman kumandanı Zriny'ye iltihak etmiştir Bu iç-kalede de ikinci bir barut mahzeni vardır. — Ölünceye kadar müdafaa ve mukavemete karar veren Nicolas Zriny bu vaziyette bile teslim olmak istememiştir Hattâ Kanunî'nin infilâktan sonra Zriny'nin ümitsizliğinden istifade için kendisine Hırvatistan ve Dalmaçya beyliğini teklif ettirmiş olduğundan ve bir taraftan da muhtelif milletlere mensup olan askerlerini tefrikaya düşürmek için Terceman-İbrahim ve Sır-kâtibi Feridun Bey'le Lala-Mustafa Paşa kethudâsı Mustafa-Kethudâ'ya Almanca, Macarca, Hırvatça ve Lâtince mektuplar yazdırıp oklara bağlatarak içeri attırdığı halde hiç bir netice hâsıl olmadığından bahsedilir).

6 Eylül = 20 Safer, Cuma: İç-kalenin odun yığınıyla çevrilmesi.

(Szigetvar müdâfii Nicolas Zriny'nin son çare olarak iç-kaleye çekilip yukarıki fıkrada gördüğümüz teslim tekliflerini reddetmesi üzerine artık bu hâle bir an evvel nihayet verilmek için bu gün sabahtan akşama kadar iç-kalenin etrâfına çalı-çırpı, tahta, odun ve ağaç kütükleri yığılıp akşamüstü ateşlenmiş ve bilhassa geceleyin cehennem gibi bir yangın hâsıl olarak geceyi gündüze çevirmiştir; kahraman Zriny'yi ye'sinden ümitsiz bir huruç hareketine sevketmek suretiyle iç-kalenin sukutunu işte bu müdhiş yangın temin etmiştir: Aşağıda bu sene vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız).

6/7 Eylül = 20/21 Safer, Cuma/Cumartesi gecesi, zevâlî saat 1,30 : Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü.

(Szigetvar seferinde bizzat bulunmuş olan Selânikî-Mustafa Efendi'den itibaren eski Osmanlı müellifleri Kanunî'nin ölümünü umumiyetle 21 veyahut 22 Safer gecelerine müsâdif gösterirler : Bu Hicrî tarihler Milâdın 7 ve 8 Eylül Cumartesi ve Pazar günlerine müsâdiftir. Bunlardan 22 Safer = 8 Eylül Pazar tarihinin yanlış olduğu muhakkaktır : Çünkü başta vak'anın şâhidi olan Selânikî olmak üzere gün ismi tasrih eden müelliflerin hemen hepsi «Sebt gicesi» ve «Şenbih gicesi» tâbirleriyle «Cumartesi gecesi»nde ittifak etmektedirler. Eski Türk şîvesinin bugün hâlâ devam eden bir hususiyetine göre «Cumartesi gecesi» demek, Cuma ve Cumartesi günleri arasındaki gece demektir : Onun için «Pazar» gününe müsâdif olan 22 Safer = 8 Eylül tarihinin yanlış olduğu muhakkaktır; bunu teyid eden ve «Cumartesi gecesi» tâbirinin «Cumartesi/Pazar gecesi» mânâsına kullanılmadığını gösteren diger bir nokta da «Szigetvar / iç-kalesinin gene ayni menbâlarda bu mâtem gecesinin ertesi günü fethedilmiş olduğu hakkındaki serâhatte gösterilebilir : Szigetvar kalesi 21 Safer = 7 Eylül Cumartesi günü fethedilmiş olmak itibariyle Kanunînin de 20/21 Safer = 6'/7 Eylül Cuma/Cumartesi gecesi vefat etmiş olması lâzımgelir. Bütün bu eski Osmanlı müellifleri içinde yalnız Peçevî hem gün isminde, hem gün tarihinde yanılarak «mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci gününün gicesi ve pençşenbih gicesi» demekteyse de, Safer ayının 22 nci gecesi bir Perşenbe gecesi değil, bir Pazar/Pazartesi gecesidir; halbuki Kanunî'nin öldüğü gece Szigetvar ordugâhında bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre padişah «Cumartesi gecesi» can vermiştir Yalnız Selânikî gün tarihi olarak «22 Safer» rakamını esas ittihâz etmekteyse de, çok defa olduğu gibi bunda yanıldığı veyahut bir «Rü'yet-i hilâl» den dolayı böyle bir günlük bir fark hâsıl olduğu anlaşılmaktadır Çünkü «22

Safer» Cumartesi değil, Pazar'dır; halbuki gene Selânikî bu mâtem gecesinin ertesi günü zaptedilen iç-kalenin fethini «Cumartesi» gösterir. İşte bütün bunlardan dolayı Kanunî Sultan Süleyman'ın 6/7 Eylül = 20/21 Safer Cum/Cumartesi gecesi Allâhın rahmetine ve Türk tarihinin ebedî hürmetine kavuşmuş olduğu muhakkaktır.

Bâzı Osmanlı menbâlarında bir gün ileri görülen tarih hatâsı Garp menbâlarında da umumiyetle bir yahut iki gün geri olarak görülmektedir: Meselâ Hammer 5/6 Eylül = 19/20 Safer Perşenbe/Cuma gecesini esas ittihâz etmiş ve Atâ Bey de Türkçe tercemesine ilâve ettiği notlarda müellifin bu hatâsını çok doğru olarak tashih etmiştir Bundan başka diger bâzı Garp menbâlarında da 5 Eylül = 19 Safer Perşenbe tarihine tesadüf edilmekteyse de bu rivayet bilhassa gündüze tesadüf ettiği için büsbütün yanlıştır.

Gün meselesinde olduğu kadar saat meselesinde de ihtilâf vardır Meselâ «Nısf-ul-leylde», «Dokuzuncu sâatde», «Dokuz buçuk sâat mürûrunda», «Sekiz buçukda» ve «Sekizinci sâatde» gibi birbirini tutmaz bir takım rivayetlere tesadüf edilir! Bütün bu ezânî saatleri zevâlîye tahvil külfetine hâcet kalmaksızın, vak'ada bizzat hazır bulunan Selânikî-Mustafa Efendi'nin «Sabaha dört sâat kaldukda» kaydini esas ittihâz etmek tabiî daha doğrudur: Eylül ayının 6/7 nci gecesi zevâlî saat 5,32 de gün doğduğuna göre, sabahtan dört saat evvel vefat etmiş olan Sultan Süleyman'ın gece yarısından sonra takriben saat bir buçukta can vermiş olması lâzımgelir.

Kanunî'nin ölüm hastalığı 15 Safer = 1 Eylül Pazar günü başlamış olduğu hakkındaki rivayet doğru olduğu takdirde, er meydanında top sesleri dinliyerek bir hafta hasta yatmış demektir. Sultan Süleyman en kuvetli rivayete göre 1495 = 900 senesi 27 Nisan = 1 Şa'bân Pazartesi günü babası Yavuz Sultan Selim'in şehzâdeliğindeki valiliği zamanında Trabzon'da dünyaya gelmiş olmak itibariyle, bu 1566 = 974 senesi 6/7 Eylül = 20/21 Safer Cuma/Cumartesi gecesi Szigetvar şehrinin şimalindeki «Similehov» tepesinde Allâhına kavuştuğu sırada Milâdî takvim hesabiyle yaşının tam 71 sene, 4 ay, 10 gün olması, yâni 72 yaşının içinde bulunması lâzımgelir Osmanlı menbâlarında 74 yaşında ölmüş gösterilmesi Hicrî takvime göredir ve tabiî ay ve gün tarihleri hesaba katılmamıştır.
Kanunî Sultan Süleyman gene en kuvvetli rivayete göre 1520 = 926 senesi 30 Eylül = 17 Şevvâl Pazar günü Istanbul'da tahta çıkmış olmak itibariyle saltanatının tam 45 sene, 11 ay, 7 gün sürmüş olması lâzımgelir: Bu Milâdî hesaba göre Kanunî cülûsundan itibaren 46 ncı sene içinde ölmüş demektir. Osmanlı menbâlarında umumiyetle 48 sene saltanat sürmüş gibi gösterilmesi hem Hicrî takvim esas ittihâz edilmesinden, hem ay ve gün tarihlerinin tıpkı yaş meselesinde olduğu gibi hesaba katılmamış olmasındandır. Osmanlı padişahları içinde en çok saltanat süren Kanunî'dir.

Trabzon'da doğmuş, Istanbul'da cülûs etmiş ve Szigetvar'da ölmüş olan Kanunî Sultan Süleyman Milâdî hesapla yaşının 25 sene, 5 ay, 4 gün olduğu, yâni 26 yaşının içinde bulunduğu sırada tahta çıkmıştır.
Sultan Süleyman bu on üçüncü «Sefer-i-Hümâyûn»una 1566 = 973 senesi 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşanba günü hareket etmiş olmak itibariyle, Istanbul'dan hareketinden itibaren tam 4 ay 6 gün, yâni 129 gün yaşamış demektir: Bu 1566 = 974 senesi 4 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi günü Szigetvar'a muvâsalatından itibaren de 33 gün yaşamıştır.
Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat idare ettiği seferler 13 «Sefer-i-Hümâyûn» dur: Bunlar şöyle bir tertib alabilir
1 — 1521 = 927 senesi 18 Mayıs = 10 Cumâda-l-âhire Cumartesi gününden 19 Teşrinievvel = 17 Zülka'de Cumartesi gününe kadar 5 ay 3 gün süren Belgrad seferi;
2 — 1522 = 928 senesi 16 Haziran = 21 Receb Pazartesi gününden 1523 = 929 senesi 29 Kânunusâni = 12 Rebî'ül-evvel Perşenbe gününe kadar 7 ay 13 gün süren Rodos seferi;
3 — 1526 = 932 senesi 23 Nisan = 11 Receb Pazartesi gününden 1526 = 933 senesi 13 Teşrinisâni = 7 Safer Salı gününe kadar 6 ay 21 gün süren Mohaç seferi;

4 — 1529 = 935 senesi 10 Mayıs = 2 Ramazan Pazartesi gününden 1529 = 936 senesi 16 Kânunuevvel = 14 Rebî'ül-âhir Perşenbe gününe kadar 7 ay 7 gün süren Viyana seferi;

5 — 1532 = 938 senesi 25 Nisan = 19 Ramazan Perşenbe gününden 1532 = 939 senesi 21 Teşrinisâni = 22 Rebî'ül-âhir Perşenbe gününe kadar 6 ay 26 gün süren «Alaman/Alman» seferi;

6 — 1534 = 940 senesi 11 Haziran = 29 Zülka'de Perşenbe gününden 1536 = 942 senesi 8 Kânunusâni = 14 Receb Cumartesi gününe kadar 1 sene, 6 ay, 27 gün süren «Irâkayn» seferi;

7 — 1537 = 943 senesi 17 Mayıs = 7 Zülhicce Perşenbe gününden 1537 = 944 senesi 22 Teşrinisâni = 18 Cumâda-l-âhire Perşenbe gününe kadar 6 ay 6 gün süren «Pulya» seferi;

8 — 1538 = 945 senesi 8 Temmuz = 10 Safer Pazartesi gününden 27 Teşrinisâni = 5 Receb Çarşanba gününe kadar 4 ay 20 gün süren «Kara-Boğdan» seferi;

9 — 1541 = 948 senesi 20 Haziran = 25 Safer Pazartesi gününden 27 Teşrinisâni = 8 Şa'bân Pazar gününe kadar 5 ay 7 gün süren «Istabur» seferi;

10 — 1543 = 950 senesi 23 Nisan = 18 Muharrem Pazartesi gününden 16 Teşrinisâni = 18 Şa'bân Cuma gününe kadar 6 ay 23 gün süren «Usturgon» seferi;

11— 1548 = 955 senesi 29 Mart = 18 Safer Perşenbe gününden 1549 = 956 senesi 21 Kânunuevvel = 1 Zülhicce Cumartesi gününe kadar 1 sene, 8 ay, 23 gün süren ikinci İran seferi,

12 — 1553 = 960 senesi 28 Ağustos = 18 Ramazan Pazartesi gününden 1555=962 senesi 31 Temmuz = 12 Ramazan Çarşanba gününe kadar 1 sene, 11 ay, 3 gün süren «Nahcivan» seferi;

13 — 1566 = 973 senesi 1 Mayıs = 11 Şevvâl Çarşanba gününden bu 1566 = 974 senesi 6/7 Eylül = 20/21 Safr Cuma/Cumartesi gecesi, vefatına kadar 4 ay 6 gün süren son Szigetvar seferi.

Sultan Süleyman'ın bu 13 seferde geçirdiği müddetlerin mecmûu 10 sene, 3 ay, 5 gün tutmaktadır : Yâni Kanunî 45 sene, 11 ay, 7 gün süren saltanat müddetinin 35 sene, 8 ay, 2 gününü hazarda ve 10 sene, 3 ay, 5 gününü seferde geçirmiş demektir.

Sultan Süleyman bu son Szigetvar seferinde yeni ve eski şehirlerle dış-kalenin fethinden takriben beş saat kadar evvel öldüğü için sabırsızlıkla beklediği bu büyük neticeyi görememiştir.

Kanunî Sultan Süleyman seferde ölen Osmanlı padişahlarının dördüncüsüdür Birinci Kosova meydan muharebesinde şehîd olan Birinci Murad için 1389 = 971 vukuâtının ilk fıkrasına, Anadolu tarafında çıktığı son seferde vefat eden Fatih Sultan Mehmet için 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasına ve Rumeli tarafında bir sefere giderken vefat eden Yavuz Sultan Selim için de 1520 = 926 vukuâtmm «21/22 Eylül» fıkrasına bakınız. Fetret devrinde hükümdarlıklarını ilân ettikleri halde Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arazisinin mecmuuna hiç bir zaman hâkim olamadıkları için padişahlar cedveline giremiyen Süleyman ve Musâ Çelebiler tabiî bu hesaba dâhil değildir.

Ömrü zaferler, şanlar ve şerefler içinde geçen Kanunî'nin ihtiyarlığında şahâdet temenni ettiği ve Szigetvar'da ölmesi bu duâsının kabulü sayıldığı bile rivayet edilir :

«Nice müddetdür ki rûy-i zemînî zîr-i zafer-karînüm itdüm : Vâsıl olmadık recâm, hâsıl olmaduk münâm kalmadı; hâlen Habîbün hörmetine saâdet-i şahâdet, ba'dehu dîdâr-ı şerîfünü müşâhedet nasîb eyle!».

Bu sözleri Kanunî söylememiş olsa bile, her halde kendisine çok yakışan bir izâfe demektir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın çok kuvvetli bir edebî şahsiyyeti vardır Sultan Süleyman, İkinci Murad'la başlıyan şâir padişahların beşincisidir ve şiirlerini şanlı babası Yavuz Sultan Selim gibi Acemce değil, dedesi İkinci Bâyezid, dedesinin babası Fatih ve dedesinin dedesi İkinci Murad gibi Türkçe yazmıştır Bununla beraber bâzı Acemce şiirleri de vardır. Eserlerinde «Muhibbî» mahla-

sını kullanır. «Millet» kütüphânesindeki «Emirî» koleksiyonunda dört yazma dîvânı vardır Bununla beraber Ali Emirî Efendi «Cevâhir-ül-Mülûk»ünde beş muhtelif dîvânını görmüş olduğundan bahsetmektedir. Bu dîvanlardan biri 1308 tarihinde İkinci Mahmud'un şâir kızı Âdile-Sultan tarafından «Dîvân-ı Muhibbî» ismiyle 236 sahifelik bir kitap hâlinde «Matbaa-i-Osmâniyye»de bastırılmıştır. Kanunî'nin kahramanlık şiirleri lirik eserlerinden daha kuvvetli ve daha güzeldir. Sultan Süleyman'ın son dakikaları hakkında Osmanlı menbâlarında hemen hiç bir şey yoktur : Fakat buna mukabil bâzı Garp menbâlarında vüsuk derecesi biraz şüpheli bir takım izâhâta tesadüf edilir. Bu rivayetlere göre Kanunî'nin son dakikalarında baş ucunda bulunanlar Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa ile Hekim-başı Kaysûnî-zâde Bedrüddin Mehmet-Çelebi'den ibarettir : Hastanın son nefesleri ak sakalını titretirken gözleri Szigetvar kalesine doğru dikilmiş,

— Bu ocağı yanacak dahi alınmıdu mı?

diye iç-kalenin niçin hâlâ alınmadığını sormuş ve tam işte bu sırada nefesi kesilerek Allâhın rahmetine kavuşmuştur. Fakat tabiî bu rivayetin ne derece mevsuk olduğunu tâyine imkân yoktur.

Kanunî Sultan Süleyman tıpkı birer ordu kumandanı gibi cepheden cepheye ve zaferden zafere koşarak Osmanlı devletini kuran ve bilhassa imparatorluğu günden güne genişleten ilk on padişahın sonuncusudur Digerlerinin yanında çok sönük kalan İkinci Bayezid bir tarafa bırakılmak şartiyle, bunların hepsi büyük asker ve büyük adamdır; Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar geçen vukuâtın hepsinde bu büyük adamların şahsiyetleriyle dehâlarının damgaları sezilebilir Bundan sonra teselsül edecek Osmanlı padişahları içinde böyle şahsiyetlere nâdiren tesadüf edilecektir.

Kanunî devrinin parlaklığı yalnız fütuhâtının azametine münhasır değildir; Osmanlı medeniyeti de en yüksek seviyyesine bu devirde çıkmıştır Edebiyatta Fuzulî ve Bâkî, ilimde Zenbilli-Ali Efendi, İbni-Kemâl ve Ebussuûd, mimârîde Koca-Sinan, tarihte Selânikî-Mustafa, Âlî, Celâl-zâde Mustafa, Nışancı-Mehmet, coğrafyada Pîrî-Reis, denizcilikte Barbaros ve Turgud hep bu muhteşem devrin adamlarıdır Sultan Süleyman seleflerinden vâris olduğu ölkeye Macaristan, Transylvania = Erdel, Trablusugarb, Cezâyir, Irak ve Rodos Haçlı devleti ölkeleriyle Anadolu'nun Van'dan Ardahan'a kadar şarkiyle şimalişarkîsini, Gürcistan Atabeylerinden Çoruh boyunu, Belgrad havâlisini, Adalar denizinde en mühimmi Sakız olmak üzere muhtelif Venedik ve Ciniviz müstemlekelerini ve Akdeniz'de büyük bir askerî ehemmiyeti olan Cerbe adasını ilâve etmiş, Yemen sahillerinde Osmanlı hâkimiyyetinin temellerini kurmuş ve bu ölkenin merkezini bile fethetmiş, Akdeniz'le Kızıldeniz'i ve Basra körfezini birer Türk gölü hâline getirmiş, Hindistan işlerine müdâhale edip Türk bayrağını Umman ve Hint denizlerinde dalgalandırmış, İran'ı büsbütün sindirmiş ve Avrupa'dan başka Amerika'da bile arazisi bulunan İspanya krallığıyla Almanya imparatorluğuna ve Avusturya devletine yüksek hâkimiyyetini kabul ettiren muâhedeler imzâ ettirip haraca bağlamıştır Türk imparatorluğunu Avrupa siyasetine hâkim bir hâle getiren bu muâhedeler için 1547 = 954 vukuâtının «8 Teşrinievvel» ve 1562 = 969 vukuâtının «1 Haziran» fıkralarına bakınız. Bâzı muahhar müelliflerde Kanunî devrini bütün parlaklığına rağmen Osmanlı inhitâtının başlangıcı saymak temâyülüne tesadüf edilir İlk inhitat sebeblerinin bu devirde görülmiye başladğı ve bilhassa büyük fütuhât yapmış büyük padişahlar çağının da Kanunî ile nihayet bulduğu muhakkaktır; meselâ kadınlar saltanatının başlamasıyla rüşvet kapısının açılması bu devre müsâdiftir : Bunlar için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» ve 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkralarına bakınız. Fakat mikrobun vücuda girmesi demek, hastalık demek değildir Onun için Osmanlı azameti Kanunî'den sonra da devam etmiş ve hattâ askerî sâhada da bir takım Kafkasya ve Âzerbaycan fütûhatı gibi çok mühim muvaffakıyetler temin edilmiştir. — Devletin a'zamî genişleme nisbeti Kanunî'den sonradır.

Kanunî devrinin müstakbel inhitâtımızı hazırlıyan en zayıf tarafı, Devşirmeliğin artık kat'î bir hâkimiyyet kurmuş olmasında gösterilebilir Sultan Süleyman'ın en büyük hatâsı, babasının Devşirme gürûhuna karşı Türk unsurunun hâkimiyyetini iâde için iş başına getirmiş olduğu Vezir-i-a'zam Pirî-Mehmet Paşa'yı azlederek Devşirmeliği dâimî bir idare sınıfı hâline getirmiş olmasıdır. Bu vaziyeti en iyi tetkik eden müellif Rumanyalı İorga'dır; muhtelif eserlerinde muhtelif münasebetlerle bu mevzûa temas eden İorga meseleyi şöyle anlatır

«Birbirine benzemiyen iki Türk cemiyeti ve daha doğrusu Osmanlı cemiyetinin yanında bir Türk cemiyeti vardır Çobanlık ve çiftçilikle geçinen eski Türkmenlerin nesline mensub olan bu Türk cemiyeti çalışkan, kanâatkâr yaşıyan ve atalarının faziletlerini hâlâ idâme eden cemiyettir. Devlet bünyesine hâkim olan Osmanlı cemiyeti o sırada henüz bu Türk cemiyetini tamamiyle istihlâf etmiş değildir Osmanlı cemiyetinin memlekette ne varsa hepsini zaptedip eline geçirmesi ancak XVII nci asırda mümkin olabilecek ve bu da yeni bir devşirme tabakasının kendisine tâze bir kan getirip aşılamasına bile hâcet kalmadan olacaktır. Her türlü ahlâksızlıklardan ve bilhassa mağlûbiyet ve mahkûmiyyet ahlâksızlıklarından başka bir şey getirmiyen dönmelerle devşirmelerin devlet bünyesinde tamamiyle hâkimiyyetleri işte o zamandır. Bu ahlâksızlıklar menşe itibariyle hıristiyanlıktan çıkmış olmadığı gibi Rum yahut İslâv ırklarından da çıkmış değildir Çünkü gene ayni İslâv ve Rum ırkları vaktiyle hürriyetlerine sahib oldukları zamanlar öyle yaşamıyorlar ve ahlâkçıların gözlerine öyle görünmüyorlardı. Ancak bu ırklar mağlûbiyet zilletine düşüp alçaldıktan ve esâret içinde ahlâksızlaştıktan sonra içlerinden Osmanlı imparatorluğuna vezir ve paşa olmak istiyen kimseler ihtidâ etmiye başlamışlardı Tabiî bu ihtidâlar, o mühtedîlerin mensub oldukları milletlerin Türk hâkimiyyeti altındaki esâretlerinden mütevellit ahlâkî düşkünlüklerini tamamiyle izâleye kâfi bir devâ değildi».

Gene İorga, bu Devşirme hâkimiyyetinin kültür sahasındaki fena tesirlerinden birini de şöyle anlatır

«Osmanlı cemiyetiyle Türk cemiyeti arasında ve daha doğrusu Osmanlı kavminin mâzisine bağlı kalan halk tabakasiyle o tarafların hemen bütün hıristiyan ırklarından devşirilmiş dönme vezirlerden, paşalardan, beylerbeylerinden ve kadı-askerlerden mürekkep olan hâkim sınıf arasında çok esaslı bir fark vardır : bu devşirmelerin bir çoğu Rum ve bir çoğu da İslâvdır Fakat İslâvlar Bulgarlar cinsinden değil, Sırp cinsindendir. Bu hâl o dereceyi bulmuştur ki Sultan Süleyman devrinde Istanbul diplomasisi üç dil kullanmıya başlamıştır : Bu diller Türkçe, Rumca ve Hırvatçadır! Venedik arşivleri Istanbul vesaireden gönderilmiş ve o devrin Rumcasıyla yazılmış siyasî vesikalarla doludur»!

Dönmelerle devşirmelerin «burunlarını kırmak» için Yavuz Sultan Selim'in iş başına getirdiği büyük Türk Vezir-i-a'zamı Pîrî-Mehmet Paşa merhumun heybet ve vekarına tahammül edemiyen Kanunî'nin ayaklarını yıkadıkça suyunu içecek kadar zillet gösteren devşirme İbrahim Paşa'yı iş başına getirmesi nihayet işte böyle bir netice hâsıl etmiş ve Fatih devrindenberi Türk devlet adamlarıyla Devşirmeler arasındaki tarihî mücadele Sultan Süleyman'ın himayesine mazhar olan Dönmelerle Devşirmelerin lehine neticelenmiştir. Bundan sonra artık iş başında Türk vezirler görünmesi tesadüfe bağlıdır. Müstakbel Osmanlı inhitâtının en büyük âmili işte budur :

Devşirmelerin Türk düşmanlığı, Anadolu Türklerinin Devşirmeler tarafından ezilmesi, Türk-Devşirme mücâdelesi, bunlara karşı Anadolu ısyanları, Devşirmelerin devleti parçalamak için ısyan çıkarmaları, saltanat makamına kadar göz dikmeleri, ihânetleri, cinâyetleri ve Osmanlı tarihinde ilk defa olarak ahlâksızlıkla rüşvet kapılarını açmaları gibi inhitâtın en mühim sebebleri olan fenalıkları için 1453 = 857 vukuâtı içindeki «1 Haziran» fıkralarının üçüncüsüyle dördüncüsüne ve «10 Temmuz» fıkrasına, 1472 = 877 vukuâtının birinci fıkrasına, 1477 = 882 vukuâtının ikinci fıkrasına, 1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasiyle, İkinci Bâyezid devrine müsâdif ikinci fıkrasına, 1482 = 887, vukuâtının «18 Teşrinisâni» fıkrasına, 1515 = 921 vukuâtının «22 Şubat» fıkrasına, 1517 =

923 vukuâtının «13 Eylül» fıkrasına, 1518 = 924 vukuâtının «25 Kânunusâni» fıkrasına, 1522 = 928 vukuâtının «21 Temmuz» fıkrasına, 1523 = 929 vukuâtının «27 Haziran» fıkrasına, 1524 = 930 vukuâtının «Kânunusâni = Rebî'ül-evvel» fıkrasına, 1524 = 931 vukuâtının «1 Teşrinisâni» fıkrasına, 1527 = 933 vukuâtının «30 Nisan» ve «8 ve 22 Haziran» fıkralarına, 1529 = 936 vukuâtının «14 Teşrinievvel» fıkrasına, 1532 = 939 vukuâtının «13 Teşrinisâni» fıkrasına, 1535 = 941 vukuâtının «13 Mart» fıkrasına, 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına, 1544 = 951 vukuâtının «28 Teşrinisâni» fıkrasına, 1553 = 960 vukuâtının «28 Ağustos» ve «6 Teşrinievvel fıkralarına, 1555 = 962 vukuâtının «29 Eylül» fıkrasına ve 1559 = 966 vukuâtının da «29 ve 31 Mayıs» fıkralarına bakınız.

Bununla beraber, devlet mekanizması henüz eskiyip yıpranmamış, Osmanlı teşkilâtı henüz bozulmamıştır Devlet bünyesinin umumî intizâmına bütün dünya hayrandır; Iorga bu vaziyeti de şöyle anlatır

«Fransız seyyahlarını en çok hayran eden şey, bu milletin o mükemmel nizam ve intizâmiyle çok sıkı ve ciddî olan inzibâtıdır. O devirde Türkiye'ye gelen seyyahlar, hiç bir gürültü çıkarmadan sessizce gidip gelen Osmanlı ordularının hareketlerini farketmek imkânı olmadığını tekrar tekrar anlatırlar. Hattâ XV inci asır seyyahlarından biri bile bir Türk ordusunun hareketinde atların kaldırımlar üzerindeki nal seslerinden başka bir şey duyulmadığından bahseder! Asker yola çıkarken hiç bir söz duyulmaz : Binlerce cengâverlerden mürekkeb olan o muazzam kütleler bir ma'bed sükûtu içinde yerlerinden kalkıp yollarına giderler. Öksürük sesleri bile hafiftir. Bu hâli kendi gözleriyle gören şâhitlerin sayısı on seyyahtan aşağı değildir».

Garp menbâlarına istinâden Kanunî devrinin bir tarihini yazmış olan «Fairfax Downey» de Türk ordusunun temizliğiyle sıhhî vaziyetini şöyle anlatır

«Türk ordugâhlarının sıhhî vaziyetiyle intizâmı yirminci asrın bu sâhalarda örnek olan teşkilâtlarını aratmıyacak kadar mükemmeldi; en sıkı disipline tâbi olan Türk orduları sükûn içinde mütemâdî bir teyakkuz gösterirdi».

Kanunî devrinin dünyayı imrendiren ve hattâ İngiliz Adliyesine bile örnek olan muhteşem cephelerden biri de adaleti ve Adliye teşkilâtıdır Bu mesele için 1520 = 926 vukuâtının «3 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. O fıkrada gördüğümüz gibi Kanunî'nin kanunîliği, yâni Osmanlı tarihinde cihangirliğinden ziyâde adâletini gösteren bir isim bırakmış olması yalnız kâğıt üstünde bir takım kanunlar tedvin ettirmiş olmasından değil, bilhassa nizâm ve hakka riâyet etmiş ve ettirmiş olmasındandır. Bununla beraber Sultan Süleyman'ın «Kanunnâme»si de o devrin Türk medeniyetine şeref verecek bâzı hukuk telâkkilerine istinâdı bakımından fevkalâde mühim bir vesikadır.

1481 = 886 vukuâtının «3 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Sultan Süleyman'ın «Kanunnâme-i Al-i Osmân»ına Fatih'in kanunnâmeleri esas olmuştur Hattâ cezâ ahkâmiyle vergilere ait kısımları aynen iktibâs edilmiş gibidir; bununla beraber Fatih'in kanunları umumiyetle kendisinden evvelki devirlere ait ahkâmın tedvininden ibaret olduğu gibi, Sultan Süleyman'ın kanunlarında da İkinci Bâyezid ve Birinci Selim devirlerindeki tanzimât ve tâ'dilât ihmâl edilmiyerek Fatih'den sonraki ve kendisinden evvelki hukukî ihtiyaçlar da nazar-ı i'tibâra alınmıştır. Kanunî devrinin ilk zamanlarında kendisinin emriyle tedvin edilen bu kanunların tanziminde İbn-i-Kemal ve Ebussuûd Efendiler gibi büyük hukukşinasların mühim rolleri olduğundan bahsedilir; bilhassa «kavânîn-i Osmâniyyeyi Şer'-i-şerîfe tatbik» etmiş olmakla meşhur olan Ebussuûd Efendi'nin yeni ihtiyaçlara ait kanunların şerîate mugayir sayılmamasını te'min hususunda mühim bir rol oynamış olduğuna hükmedilmektedir : 1574 = 982 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız.

Bu kanun metinlerini kimin yazdığı kat'î surette mâlûm değildir «Tabakaat-ül-memâlik» ismindeki eseriyle meşhur Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin yazdığı hakkında bir rivayet varsa da zayıftır; en kuvvetli tahmine göre Celâl-zâde'nin üstâdı olan ve Kanunnâme tedvin edilirken Nişancılık mevkiinde bulunan «Seyyidî/Seydi Bey»in yazmış olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Süleyman'ın adlî, mâlî ve idârî esaslara aid olan bu meşhur kanunnâ-

mesi üç «Bâb»a ayrılır Birinci bâbı dört, ikinci ve üçüncü bâbları da yedişer fasıldan mürekkeptir. O zamanki Avrupa hukuku ictimâî sınıfların müsâvâtsızlığı prensipine istinâd ettiği halde, bu Türk kanunnâmesinin cezâ hukukuna aid olan birinci bâbının en başında müsâvât esası şöyle tesbit edilmektedir «Bâb-ı evvel dört fasıl üzerine tertib olunup cinâyât mukaabelesünde olan cürüm-ü-siyâset bâbunda vaz'olundu ki sipâhî ve raiyyet ve şerîf-ü-vazî' ve deni'-ü-refî' arasunda müşterekdür Şöyle ki her kim bu cerâyimden birisi ile mücrim ola, mukabelesünde ta'yîn olunan ukuubetle muâkab olur».

Her halde bu vaziyet XVIII inci asrın sonlarındaki Fransız inkilâbından çıkan Müsâvât esasının Türkiye'ye ancak XIX uncu asırdaki «Tanzîmât-ı Hayriyye» den itibaren girebilmiş olduğunu iddiâ edenlerin yüzlerini kızartması lâzımgelecek bir vaziyettir. Şahsî hukuk itibariyle sınıf ve mevki farkı gözetmiyen bu müsâvât prensipi, siyasî hukuk bakımından da Osmanlı imparatorluğunun teşekkülündenberi tatbik edilmiş en eski esas mahiyetindedir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünü Sokullu-Mehmet Paşa büyük bir tekayyütle gizlemiştir Hattâ bâzı Osmanlı menbâlarında vezirlerin bile haberdâr olmadıklarından bahsedilirse de bu rivayetin doğru olmadığı muhakkaktır Çünkü vak'ada bizzat bulunmuş olan Selânikî-Mustafa Efendi'nin izahına göre Vezir-i-a'zam bir gece Sır-kâtibi Feridun Bey'i vüzerânın çadırlarına göndererek onların da re'yini aldıktan sonra askeri aldatmak için ertesi gün alelûsul Dîvan kurulmasına ve yeni padişah gelinciye kadar işin gizli tutulmasına karar vermiştir Hattâ gene Selânikî'ye göre Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi de vaziyetten haberdardır.
Bu gece Kanunî'nin cesedi otağında gizlice techiz ve tekfin edilerek bir tabuta konulduktan sonra tahtının altına muvakkaten defnedilmiştir; Selânikî bu noktayı şöyle anlatır

«Tabîb-i-Hâssa Kaysûnî-zâde ve İmâm-ı Sultânî Derviş Efendi ve Rikâbdâr Mustafa Ağa ve Musâ Ağa ve Hasan Ağa cümle on iki nefer kimesne mubârek cesedin gasledüp ve tekfîn idüp namazın kılup, yapup gönderilen tâbût ile taht altında emânet konuldu».

Diger bâzı menbâlarda da cesedin «tahnît» edilmiş olduğundan bahsedilir Hattâ sonradan buraya bir türbe bile yapılmış olduğu Âlî'nin «ba'de-zamânin üstüne türbe yapılması» takarrür ettiği hakkındaki ifâdesi ve Peçevî'nin de «hâliyâ türbe-i şerifeleri olan mahal» tâbirinden anlaşılmaktadır Bu türbenin yeri, Szigetvar kalesiyle Macarların «Süleyman-koy» dedikleri köyün cenubuna tesadüf etmektedir Macarların buraya hâlâ «Türbek» dedikleri tesbit edilmiştir. Osmanlı devrinde ziyâretgâh olan bu zavallı türbe sonraları bakımsızlık yüzünden harâb olmuş ve nihayet XVII inci asırda Katolik papasları tarafından maatteessüf bir kilise hâline getirilmiştir! Bu kiliseye şimdi «Türbek» yahut «Türk» kilisesi denir! Fakat mezar taşı bile kaldırılmış olduğu için, seyyahlar gidip büyük Türkün kabrini sordukça oradaki papaslardan birinin:

— İşte Süleyman'ın kalbi buradadır!

diye bir nokta gösterdiği rivayet edilir Bugünkü hudutlarımızın hâricinde kalan bu gibi makamlarla biraz alâkadar olmak her halde vazifemiz olsa gerektir. — Veliahd şehzâde Selim bu sırada Kütahya valiliğindedir Kendisine gönderilen ulak için aşağıki fıkraya bakınız).

7 Eylül = 21 Safer, Cumartesi: Szigetvar iç-kalesinin fethi. — İkinci Selim'in saltanata dâveti.

(Yukarda bu sene vukuâtının «6 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi, Szigetvar'da son mukavemet noktası olan iç-kale Kanunî'nin öldüğü gece bir odun yangınıyla kuşatılmış ve nihayet kale muhâfızı Nicolas Zriny daha fazla sebât etmek imkânı kalmadığını anlamış, içeride yanmakla teslim olmak veyahut bir huruç hareketine kalkışmak şekillerinden birini tercihe mecbur olarak son şekle karar vermiştir: Boynuna bir altın zincir, başına bir sorguç ve sırtına sırmalı bir kaftan geçirdikten sonra kendisiyle beraber ölmeyi kabul

eden 600 fedâînin başına geçen kahraman Zriny şiddetli bir huruç hareketi yapmışsa da bir ok ve bir de kurşun yarası aldığı için hemen yakalanmış ve Türk ordusu geldiği zaman elinde bulunan mâsum bir Türk esirinin kafasını kestirmiş olduğu için derhal bir top namlısının üstünde başı kesilerek idâm edilmiştir. — Ordu iç-kaleye girdiği sırada oradaki barut deposu infilâk ederek bir çok telefâta sebeb olmuştur. — Szigetvar fethi bu muvaffakıyetle nihayet bulmuş olduğu için, Sokullu-Mehmet Paşa şehirle kalenin derhal tâmirini emrederek Padişahın ölümünden haberdâr olmıyan askeri oyalamıya başlamıştır. — Szigetvar muhasarası bu senenin 5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi günü başlamış olduğuna göre, 33 gün sürdükten sonra bu 34 üncü gün fetihle nihayet bulmuş demektir. — Szigetvar sancak-beyliğine «Pécs = Peçuy» Alaybeyi İskender Bey tâyin edilmiştir. — İç-kale'nin fethi için 22 safer = 8 Eylül Pazar tarihi de rivayet edilirse de doğru değildir.

Orada hazır bulunan müverrih Selânikî'nin ifadesine göre Kütahya valisi şehzâde Selim'i saltanata dâvet için gönderilen Hasan-Çavuş bu gün yola çıkmıştır Hasan-Çavuş'un eline gizli bir mektup verilmiş olduğu için kendisinin bile götürdüğü haberden bîhaber olduğu rivayet edilir; bu çavuşa yalnız son sür'atle hareket etmesi emredilmiştir).

19 Eylül = 4 Rebî'ül-evvel, Perşenbe: Hasan-Çavuş'un saltanata dâvet mektubunu şehzâde Selim'e tevdîi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi son sür'atle hareket etmiş olan Hasan-Çavuş sekiz günde Szigetvar'dan Istanbul'a ve dört günde de Istanbul'dan şehzâdenin bu sırada bulunmakta olduğu «Sıçanlu-sahrâsı»na gelmiştir: Umumiyetle Osmanlı menbâlarında Hasan-Çavuş'un Szigetvar'dan Kütahya'ya sekiz günde gelmiş olduğundan bahsedilirse de, Szigetvar'da bizzat bulunmuş olan Selânikî-Mustafa Efendi'nin kaydine göre sekiz gün yalnız Szigetvar Istanbul arasında geçmiştir; şehzâdenin Kütahya'da bulunduğu da yanlıştır Gene Selânikî'ye göre «Sıçanlu-sahrâsı»ndadır; bir ecnebi rivayetine nazaran da şehzâde Selim bu sırada Afyon-Karahisarı'ndadır Bu iki rivayet telif edildiği takdirde, şehzâdenin bulunduğu mevki Karahisar'ın garbındaki «Sincanlı» olmak ihtimaline hükmedilebilir. — Sultan Selim derhal yola çıkmış değildir Fakat babasının ölümünü haber aldıktan kaç gün sonra hareket etmiş olduğunda ihtilâf vardır; meselâ Peçevî hemen ertesi gün hareket etmiş olduğundan bahsederse de bu hesap Hasan-Çavuş'un Szigetvar'dan Kütahya'ya sekiz günde gelmiş olmak rivayetine istinâd ettiği için tamamiyle yanlıştır; buna mukabil Selânikî de 7 Rebî'ül-evvel = 22 Eylül Pazar tarihinden bahsetmekteyse de bunun da yanlış olduğu anlaşılmaktadır: Çünkü gene Selânikî bundan iki gün sonra şehzâdenin Kütahya'ya muvâsalatını bir Cuma gününe müsâdif gösterir! Halbuki hakikatte «Salı» olması lâzımgelir! Hammer de bu meselede yanılmış olduğu için, mütercim Atâ Bey Türkçe tercemesine eklediği notlarında ihtilâfı tetkik etmiş ve gün isimlerine istinâden mümkin olduğu kadar doğru bir neticeye varmıştır: Bu mesele için aşağıki fıkraya da bakınız. — Sultan Selim hocası Atâullâh Efendi ile lalası Hüseyn Paşa'yı ve Mîr-âhûru Husrev Ağa ile diger bâzı maiyyet erkânını yanına alarak yola çıkmıştır).

27 Eylül = 12 Rebî'ül-evvel, Cuma: Karahisar civarından Istanbul'a hareket eden şehzâde Selim'in Kütahya'ya muvâsalatı.

(Yukarıdaki fıkrada gördüğümüz gibi, Sultan Selim'in «Sıçanlu-sahrâsı»ndan ne gün hareket ettiği kat'î surette belli değildir: Yalnız valiliğinde bulunduğu Kütahya'ya işte bu Cuma günü gelmiş olduğu Selânikî'nin ifadesinden anlaşılmaktadır: Hattâ gene ayni menbâa göre şehre namaz vaktinde gelmiş olan şehzâde Yeni-câmi hatîbine hutbanın kendi nâmına okunmasını emretmiş ve Kütahya'da kalmıyarak Istanbul'a hareket etmiştir).

29/30 Eylül = 14/15 Rebî'ül-evvel, Pazar/Pazartesi: «Babocsa» kalesinin fethi.

(Osmanlı menbâlarında bu kaleden umumiyetle «Bobofca» şeklinde bahsedilir: Bu şeklin eski yazıda bir nokta hatâsiyle «Bobokça» tahrifinden galat olmak ihtimali vardır. — Babocsa kalesi Drava nehrinin sol sahili civarındadır ve Âlî'nin rivayetine göre «Szigetvar'la mâbeyni bir buçuk günlük yoldur». — Başta Peçevî olmak üzere bir takım müellifler bu kalenin fethine memur olan beşinci vezir Kızıl-Ahmedlü Mustafa Paşa ile kardeşi Rumeli Beylerbeyi Şemsi-Ahmed Paşa'nın Szigetvar ordugâhından 29 Safer = 15 Eylül Pazar günü hareket etmiş ve o günün yahut ertesi günün akşamı düşmanın tahliye ettiği kaleye girmiş olduklarını kaydederlerse de bu rivayetin doğru olmaması lâzımgelir: Çünkü o sırada Szigetvar ordugâhında bulunan müverrih Selânikî-Mustafa Efendi bu paşaların 13 Safer = 28 Eylül Cumartesi günü toplanmış olan Dîvan ictimâını müteâkıp hareket etmiş olduklarından bahsetmektedir; yalnız Selânikî gün ismini doğru yazdığı halde tarih rakamında bir günlük bir hatâya düşmüştür: Çünkü onun gösterdiği 14 Rebî'ül-evvel tarihi Cumartesi'ye değil, Pazar'a müsâdiftir; halbuki Dîvânın Cumartesi günü toplandığını ve Paşaların da «ol gün göçüp gittiklerini» söyliyen gene kendisidir. — Hareket tarihini zikreden Selânikî fetih tarihini meskût geçmiştir; fakat Âli'ye göre Paşaların «ertesi gün maksadı aksâ olan ser-menzile yettikleri» anlaşılmaktadır; kalenin işgali de umumiyetle o günün akşamına müsâdif gösterilmekte olduğu için burada hareket gününün ertesine tesadüf eden 29/30 Eylül = 14/15 Rebî'ül-evvel Pazar/Pazartesi gecesi esas ittihâz edilmiştir. — Umumiyetle kale muhâfızlarının korkularından kaçmış olmalarından dolayı Babocsa'nın boş bulunup işgal edilmiş olduğundan bahsedilirse de, ordugâhta bulunan Selânikî-Mustafa Efendi meseleyi şöyle anlatır
«Rumeli askeri varduğu gibi küffar kendü eliyle âteşe urup kal'ayı bırağup firâr iderler. Ardlarundan asker-i İslâm yetişdiklerin tiğ-i âteşbâr ile Dâr-ül-bevâr'a gönderürler ve kal'anun harâb olan yerlerin ta'mîre meşgul oldukların arzeylediler».
Bu muvaffakıyet üzerine «Berzentz», «Zapanyi», «Belevar», «Szekesd» vesaire gibi muhâfızları kaçmış bir takım kalelerin derhal işgal edilmiş olduğu da rivayet edilir Babocsa ile Belevar'ın ilk fetihleri için 1532 = 938 vukuâtının «25 ve 26 Temmuz fıkralarına bakınız. — Sokullu-Mehmet Paşa'nın bir taraftan Szigetvar kalesini tamir ettirmek ve bir taraftan da askerin bir kısmını bu gibi hareketlere sevketmek suretiyle yeni padişah gelinceye kadar Kanunî'nin ölümünü gizliyerek orduyu avutmak istediği hakkında da bir rivayet vardır)

30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: Şehzâde Selim'in Kadı-köy'e muvâsalatı.

(Sultan Selim'in Istanbul'a muvâsalatı Osmanlı menbâlarında umumiyetle 9 Rebî'ül-evvel = 24 Eylül Salı gününe müsâdif gösterilir ve bu rivayette saltanata dâvet mektubunun Szigetvar'dan kendisine sekiz günde gönderilmiş olmasına istinâd edilir Halbuki yukarda bu senenin «19 Eylül» fıkrasında gördüğümüz gibi bu mektup on iki günde gelmiştir. Fazla olarak Szigetvar seferine bizzat iştirâk etmiş ve bütün bu vukuâtı büyük bir dikkatle tâkib etmiş olan Selânikî-Mustafa Efendi şehzâdenin «Üsküdar yakasında Kadı-köyü'ne» 14 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü vâsıl olduğundan bahsetmekte ve bu tarihi Selim'in cülûsu münâsebetiyle de tekrar etmektedir: Fakat Pazartesi günü Rebî'ül-evvel ayının 14 üne değil, 15 ine müsâdiftir: Fakat Pazartesi günü Rebî'ül-evvel ayının 14 üne değil, 15 ine müsâdiftir; onun için burada Selânikî'nin iki defa tekrar ettiği gün ismi esas ittihâz edilerek bir günlük rakam farkı tashih edilmiştir Selânikî'de «Pazartesi» gününün kat'î olduğunu gösteren diger bir delil de yeni padişahın üç gün sonra İstanbul'dan Belgrad'a hareketinin Perşenbe gününe müsâdif gösterilmesidir. — Bundan başka 17 Rebî'ül-evvel = 2 Teşrinievvel Çarşanba tarihi de rivayet edilir Fakat Istanbul'da üç gün kalan Sultan Selimin Perşenbe günü hareket etmiş olmasına göre bu rivayetin yanlış olması lâzımgelir).

İ K İ N C İ   S E L İ M

(Sarı Selim)

— M. 1566 = H. 974 — M. 1574 = H. 982 —

1566 = 974

30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel, Pazartesi: İkinci Selim'in Istanbul'da cülûsu.

(Kanunî'nin ölümünde olduğu gibi, oğlu İkinci Selim'in cülûs gününde de hayret edilecek bir ihtilâfa tesadüf edilir : Bu mesele için Kanunî devrinin son fıkrasına bakınız. Tabiî burada en kuvvetli tarih rivayeti esas ittihâz edilmiştir. — Osmanlı menbâlarında «Selîm-i Sânî» ve halk ağzında «Sarı-Selim» ve «Sarhoş-Selim» gibi isimlerle anılan İkinci Selim en kuvvetli rivayete göre 1524 = 930 senesi 28 Mayıs = 24 Receb Cumartesi günü Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, bu gün tahta çıktığı zaman yaşının 42 sene, 4 ay, 4 gün olması, yâni 43 yaşının içinde cülûs etmiş bulunması lâzımgelir : Osmanlı menbâlarmda 44 yaşında cülûs etmiş gösterilmesi Hicrî ve kamerî takvim hesabına göredir. — İkinci Sultan Selim'in anası en kuvvetli rivayete göre meşhur Hurrem-Sultan'dır Bir Rus yahut Leh dönmesi olan ve Osmanlı sarayında kadınlar saltanatını kuran Hurrem-Sultan için 1536 = 942 vukuâtının «14/15 Mart» fıkrasına bakınız. — Selîm-i Kadîm» denilen Yavuz Sultan Selim'e mukabil bâzı Osmanlı menbâlarında İkinci Selim'e «Selîm-i Halîm» ismi de verilir. Garp menbâlarında da «Selim II» şekli kullanılır. — İkinci Selim Osmanlı padişahlarının on birincisidir : «Fetret» devrinde saltanatlarını ilân ettikleri halde Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı arâzisinin mecmûuna hiç bir zaman hâkim olamadıkları için resmî cedvellere girmiyen Süleyman ve Musâ Çelebiler de bâzı müelliflerin yaptıkları gibi hükümdar sayıldıkları takdirde İkinci Selim'in on üçüncü Osmanlı padişahı olması lâzımgelir Fakat bu telâkki doğru değildir. — İkinci Selim iki kardeşinin kanı bahasına tahta çıkmıştır Kanunî'nin sekiz oğlundan Murad, Mahmud ve Abdullah isimlerindekiler çocukken ölmüş oldukları için, yetişkin oğulları Mustafa, Mehmet, Selim, Bâyezid ve Cihangir isimlerindeki beş şehzâdedir; bunlardan veliahd olan Mehmet'le en küçükleri olan Cihangir ecelleriyle ölmüşlerdir 1543 = 950 vukuâtının «5/6 Teşrinisâni» fıkrasıyla 1553 = 960 vukuâtının «27 Teşrinisâni» fıkrasına bakınız. Diger üçünden en değerlisi ve askerle halkın sevgilisi olan şehzâde Mustafa saraydaki kadınlar partisiyle «Kehle-i-İkbâl» denilen Vezir-i-a'zam devşirme Rüstem Paşa'nın tezvirâtı yüzünden idâm edilmiş ve nihayet Selim'den çok kıymetli bir genç olan şehzâde Bâyezid de Sarhoş-Selim'e fedâ edilerek İran'da dört oğluyla beraber idâm ettirilmiştir : 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinisâni» fıkrasıyla 1561 = 969 vukuâtının «25 Eylül» fıkrasına bakınız. Tabiî netice itibariyle Sarı-Selim'in saltanatı iki kardeşiyle beş yeğeninin kanlarına mâl olmuş demektir Çünkü şehzâde Bâyezid dört yetişkin oğluyla beraber İran'da idâm edildikten sonra, Bursa'da bulunan en küçük oğlu Osman da ihtiyaten orada izâle edilmiştir! — Bununla beraber, Kanunî'nin bütün çocukları çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş oldukları için, sarhoş ve sefih Selim bile değersiz bir adam değildir : O zamana göre çok kuvvetli bir kültür sahibi olduktan başka hassas ve kıymetli bir şairdir ve hattâ bir dîvânı da vardır; babasının adâlet

zihniyetine vâris olduğu da rivayet edilir; fakat her halde kendisine kadar teselsül eden on büyük padişahla mukayese edilebilecek bir şahsiyyet değildir. İkinci Selim bu gün ilkönce Kadıköyü'ne gelmiş ve oradan Istanbul muhâfızı İskender Paşa'ya adam göndermiştir; bu adamın Paşa'ya

— Ne aceb! bu zamâna dek bu mahalle geldük, dahî anlardan bir haber ve eser zâhir olmadı! Âyâ bâis nedür?

diye sormak vazifesiyle gönderildiği rivayet edilir; fakat İskender Paşa'nın verdiği cevap Istanbul'un henüz hiç bir şeyden haberdâr olmadığını göstermektedir:

— Niçün böyle buyururlar? Bizüm bir kıssadan haberümüz yokdur Yokhsa ne an ki böyle hareket oluna?

İkinci Selim Istanbul hükûmetiyle işte böyle başlıyan bir muhâbere üzerine istikbal edilmiş, saltanat vârisi Kadı-köy'den Üsküdar'a geçmiş ve orada hazırlanan saltanat kayıklarıyla ve maiyyetiyle Topkapı sarayına geçerken ilkönce Kız-kulesi'nden ve ondan sonra da Tophâneden atılan cülûs toplarıyla selâmlanarak saraya girmiştir Istanbul halkının saltanat tebeddülünü işte bu cülûs toplarından öğrendiği ve o gün bütün şehirde «Sultan Selim-Han velvelesinin» çalkanmış olduğu rivayet edilir.

Sultan Selim Topkapu sarayına girdiği zaman kendisine ilk bîat eden, kızkardeşi Mihrimâh-Sultan olmuştur Vaktiyle kocası Rüstem Paşa ile beraber şehzâde Bâyezid'in veliahdliğine çalışmış olan Mihrmâh Sultan'ın:

«Âteş-i hasret ü-firkat ile yanup yakulup giryân-u-sûzân»

gözyaşları dökerek Sultan-Selim'in gönlünü aldığı ve hattâ Hazîne'nin açılmasına hâcet bırakmıyarak bahşiş ve sadaka gibi şeylere sarfedilmek üzere kardeşine hemen elli bin altın ödünç para verdiği bile rivayet edilir! — İkinci Selim'in cülûsunda bütün Kubbe-vezirleri seferde bulundukları için yalnız Istanbul'daki hükûmet erkânı bîat edebilmiştir: Bunların en mühimleri Şeyh-ül-İslâm Ebussûd Efendi, Istanbul muhâfızı İskender Paşa, Istanbul Kadısı Kadı-zâde Ahmed Efendi, Defterdâr yâni Mâliye Nâzırı Küçük-Hasan-Çelebi, Balık-zâde Ali-Çelebi vesair devlet adamlarıyla muvazzaf ve mütekaait müderrislerdir. — İkinci Selim Istanbul'da kaldığı üç gün içinde Osmanlı an'anesi mucibince «Ebu-Eyyûb-il-Ensârî»den başlıyarak Fatih, İkinci Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim türbelerini ziyâret etmiş ve her türbede fukâraya otuz bin akça sadaka dağıttırmıştır. — Yukarda gördüğümüz gibi İkinci Selim kendisinden evvelki büyük padişahlarla mukayese edilebilecek bir şahsiyyet değildir Bilhassa ilk asker padişahlardan sonra çok zayıf bir tip sayılabilir; hiç bir muharebeye gitmemiş, saltanat devrini hep saray safâlariyle geçirmiştir; Müneccim-başı onun hakkında:

«Şâm-u-seher zurafâ ve nüdemâ ile zevk-u-şevka mâil olup umûr-i saltanatı Vezîr-i-a'zama tefvîz buyurmuşlardır».

hükmünü verir ve Peçevî de nasıl vakit geçirdiğini şöyle anlatır

«Dâimâ erbâb-ı dilden olan nüdemâya mâyil ve rûz-u-şeb anlar ile müvânese-u-sohbete kaayil idi; ya'nî ashâb-ı dilden bir sâhib-dil ve şuarâdan sâhib-nâm-u-mahlas yirmiden ziyâde sâir-i ahass ile âstânesi şâir şehzâdelerden mümtâz idi ve kendiler dahî gâhî âzmâyiş-i tab'-ı Şerifleri içün şi'r dimek vâkı' olur idi ve hoş-elhân-u-hoş-âvâz bir nice üstâd-ı suhan-sâz ve avvâd kişi ve tanbûr-nevâz dâimâ meclis-i Şahaneleri mülâzemetin iderler idi ve bezle-gûy-u-şîrinkârlığla iştihâr bulan Nakkaaş-Haydar emsâli bir nice bedâyı-berle ki letâyif ve şîrinkârlıkları mevtâyı güldürür ve istimâ' iden giran-can sükalâyı güle güle öldürür, dahî bunlara muâdil mudhik ve masharalar meclis-i Şerîflerin dâimâ neşât-u-sürûr ile mesrûr-u-pür-hubûr iderler idi ve bilcümle bunlara el viren esbâb-ı ayş-u-işret ve levâzım-i zevk-u-sohbet ma'lûm değüldür ki Cem-ü-Cemşîd'e dahî müyesser olmuş ola».

Bununla beraber İkinci Selim devlet işlerine karşı lâkayd bir hükümdar değildir: Hattâ ilerde görüleceği gibi, hükûmeti Kıbrıs fethine sevkeden kendisidir. Aşağıda 1574 = 982 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına da bakınız).

3 Teşrinievvel = 18 Rebî'ül-evvel, Perşenbe : İkinci Selim'in Istanbul'dan Belgrad'a hareketi.

(Yeni padişahın Istanbul'a muvâsalat ve cülûs tarihini yanlış olarak 9 Rebî'ül-evvel = 24 Eylül Salı gününe müsâdif gösteren bir çok Osmanlı müelliflerine göre İkinci Selim'in üç gün Istanbul'da kaldıktan sonra 12 Rebî'ül-evvel = 27 Eylül Cuma günü ve diger bir rivayete göre de 11 Rebî'ül-evvel = 26 Eylül Perşenbe günü Belgrad'a hareket etmiş olması lâzımgelirse de bu rivayetler doğru değildir Bunların ikincisini mehaz ittihâz eden Hammer'in Sultan Selim'i Istanbul'da yalnız iki gün kalmış göstermesi de yanlıştır; burada muâsır ve hâdisâtı tâkib etmiş bir müellif olan Selânikî ile bu hususta onu mehaz ittihâz eden Solak-zâde'nin rivayeti esas ittihâz edilmiştir: Bu mesele için Kanunî devrinin sonundaki «30 Eylül» fıkrasına da bakınız. — Sultan Selim'in Belgrad'a hareketi hükûmetin gösterdiği lüzum üzerinedir : Kanunî'nin ölümünü ordudan gizlemiş olan Sokullu-Mehmet Paşa yeni padişahı birdenbire askerin karşısına çıkarmak suretiyle eskisinin vefatını ilân etmek fikrindedir. — İkinci Selim Istanbul'dan çıkarken Fransa ve Venedik elçileri sûr hâricine gidip tâzimatlarını orada arzettikleri için iltifâta mazhar olmuşlardır).

17 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: İkinci Selim'in Belgrad'a muvâsalatı.

(Szigetvar ordugâhında bulunan vüzerâ tarafından hareketini tâcil etmesi için yeni padişaha bir arîza yazılmıştır Bu vesikanın «Feridun Bey Münşeâtı»ndaki suretinde tarih yoktur; ancak içinde Kanunî'nin ölümünden itibaren otuz beş gün geçmiş olduğundan bahsedildiğine göre 11 Teşrinievvel = 26 Rebî'ül-evvel Cuma günü yazılmış ve Sultan Selim'e Istanbul-Belgrad yolunda yetiştirilmiş olması lâzımgelir. Bu arîzada

«Otuz beş gündür asker-i İslâm'a fetret-ü-hıffet gelmemek içün ve ol bahâne ile a'dây-ı dine takviyet olmasun içün mehmâ-emken intikaal-ü-irtihâlin sırrını hıfz-u-sıyânetde bezl-i makdûr itmede dakîka fevtolunmadı. Lâkin saâdet-ü-iclâl ile serîr-i saâdete cülûs-i Hümâyun buyurulduğu ahbârı öteden gelenlerden teraşşuh itmekden hâlî olmamağın sür'at-ü-isti'câl ile ordûy-i Hümâyûna dühûl-ü vusûlleri müfîd-i dîn-ü-devlet idüğü makarrerdür».

denilmekle, yeni padişah gelmeyince orduyu yerinden kaldırmak münâsip olmayacağından bahsedilmekte ve onun için «mehmâ-emken teveccüh-i müveccehde isti'câl olunması» istirhâm edilmektedir. Tabiî iki taraf arasında bundan evvel de bu gibi muhâbereler olmuştur. Selânikî'nin:

«Belgrad Istanbul'dan bezirgân menziliyle otuz gündür, on beş günde yetişüp» ve Peçevî'nin de :

«Bir menzilde ârâm itmeyüp ber-vech-i isti'câl Belgrad'a vusûl buldular»

demesi işte bundan dolayıdır. Selânikî'nin Sultan Selim'i Istanbul'dan Belgrad'a on beş günde gelmiş göstermesine göre yeni padişah buraya işte bu gün varmış olmalıdır Hammer'in on gün göstermesi doğru değildir. — İkinci Selim Belgrad'da durmayıp orduya gitmek üzere «Vukovar»a kadar ilerlemiş ve gelmekte olduğunu Sokullu'ya bildirmişse de Selânikî Mustafa Efendi'nin rivayetine nazaran Vezir-i-a'zamdan şöyle bir cevap almıştır :

«Pâdişahum, saâdet-ü-ikbâl ile asâkir-i mansûreye teşrif buyururlar ise kul tâifesi ecdâd-ı izâmunuz kanunu üzre cülûs in'âmını isterler, bunda ise kifâyet idecek kadar hazîne getürülmemüşdür ve hem a'dây-ı dîn içine gelüp yine dönüp getmenüz münâsib değül ve dahî sefer âhir olup mevsim kalmayup kışlamak dahî müteazzirdür. Merhum ve Mağfûrün-lehin evâil-i cülûsunda fetholunan şehr-i Belgrad sevâd-ı a'zam olmuşdur : İzzet-ü-saâdetle anda âsâyiş buyurulsa» Sokullu bu arîzasında kendisinin orduyu alıp Belgrad'a getireceğinden de bahsetmiştir : Sultan Selim bu mülâhazayı kabul ederek Vukovar'dan derhal Belgrad'a dönmüştür. — Bu sırada

«Asâkir-i mansûre içinde dahî söylenmedük söz kalmadı ve Sultan Süleyman

merhumun intikaalin bilmedük kimse kalmadı. El-hükmü-lillâh diyüp asâkir-i İslâm birbirine pend-ü-nush ile keşf-i sırrı lâyık görmeyüp tekmîl-i kal'a-i mezbûra müterakkıblar idi».
Bu ibârede «tekmîl-i kal'a-i mezbûr» denilen şey, Sokullu'nun yeni padişah gelinceye kadar askeri oyalamak için tâmirine giriştiği Szigetvar kalesinin ikmâlidir: Bundan anlaşıldığına göre Kanunî'nin ölümü her şeye rağmen şâyi olmuş, kulaktan kulağa fısıldanmış, fakat resmen ilân edilmediği için harb cephesinde asker hiç ses çıkarmamıştır).

21 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhir, Pazartesi : Ordunun Szigetvar'dan Belgrad'a hareketi.

(Kanunî Sultan Süleyman'ın tabutu otağının içinde muvakkaten defnedilmiş olduğu yerden çıkarılarak sağlığında bindiği muhteşem arabaya konulmuştur: Araba yerine «taht-ı-revan»dan bahseden bir rivayet daha varsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Tabutun arabaya konulmsı ölümün resmen gizli tutulmasından ve Sultan Süleyman gûyâ sağ ve hasta gibi gösterilmek istenilmesindendir: Arabanın perdeleri tabiî kapalıdır! Bütün vezirler, kumandanlar, peykler ve solaklar tıpkı padişahın hayatında olduğu gibi arabanın etrâfını almışlar, çavuşlara alkış tutturmuşlar ve «tabl-u-nekkare ve nefîreler» çaldırmışlardır! — Kanunî'nin otağında tabutunun muvakkaten gömülmüş olduğu noktaya sonradan bir türbe yapılmıştır: Tabiî bu türbe bir mezar gibi değil, bir «makam» demektir. — Bu seferde bizzat bulunmuş olan Selânikî'nin izahına göre askeri aldatmak için Kanunî'nin arabasına tıpkı kendisine benziyen bir adam oturtulmuş ve bu adam bir Sultan Süleyman rolü oynamıştır:

«Hâs-oda oğlanlarundan Bosnavîyy-ül-asl, mümtâz-ül-kadd, ak yüzlü, doğan burunlu ve kûsec sakallu, hasta mizaclu, boynu sargulu Hasan Ağa nâm kimesne asâkir-i mansûrenün yemîn-ü-yesâruna selâm virdi»!

Fakat Peçevî arabadaki şahsın Sokullu-Mehmet Paşa damadı Silâhdar Ca'fer Ağa olduğundan ve bunun yazısı Kanunî'nin elyazısını andırdığı için bâzı mârûzâtın üstüne irâdeler yazarak her kesi aldattığından bahsetmektedir! Halbuki Solak-zâde'nin izahı büsbütün başkadır

«Vezir-i sâhib-tedbîr yollarda merhum Hudâvendigârun meyyitini gâh libâs-ı hayât ile nümâyân ider idi ve kendüsü ba'zı umûr arzitmek üslûbunda arabanun yanunca söyleşerek gider idi»!
Bu izahına göre Kanunî'nin mumyalı cesedine hareketler yaptırılarak askerin aldatılmasına çalışılmış olması lâzımgelir! Hattâ Solak-zâde, Selânikî'nin yukarıki rivayetini

— Emmâ ki bu nakl akıldan dûr görünür!

diye tenkit bile etmektedir Her halde bu gibi şeylerle askerin ne dereceye kadar aldatılabilmiş olduğu ayrı bir mesele demektir.
Ordunun Szigetvar'dan hareketini 3 Rebî'ül-âhir = 18 Teşrinievvel Cuma gününe müsâdif gösteren bir rivayet varsa da doğru değildir. — Kanunî'nin bu son seferinde Türk ordusu bu senenin 5 Ağustos = 18 Muharrem Pazartesi gününden bu 21 Teşrinievvel = 6 Rebî'ül-âhir Pazartesi gününe kadar tam 77 gün Szigetvar önlerinde kaldıktan sonra işte bu 78 inci gün yola çıkmış demektir: Bu 77 günün 33 gününü Kanunî Sultan Süleyman'ın sağlığında ve 44 günü de ölümünden sonra geçmiştir. Bâzı Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen ve Kanunî'nin ölümünden sonra orduyu Szigetvar'da 43 gün kalmış gösteren hesap bir gün hatâlıdır).

24/25 Teşrinievvel = 9/10 Rebî'ül-âhir, Perşenbe/Cuma gecesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın kırk sekiz gün gizlenmiş olan ölümünün ifşâsı ve ordunun teessürü.

(Kanunî'nin cenâzesi, Macar istiklâline nihayet vermiş olduğu Mohaç ovasından ve Sava nehrinden geçirilerek Belgrad'a yaklaşılmış olduğu için, bu gün

Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa cenâze arabasını ordudan ayırıp 300 muhâfızla altı hâfıza tevdî etmiş ve içlerinde müverrih Selânikî-Mustafa Efendi'nin de bulunduğu bu hâfızlara arabanın yanında sabaha kadar Kur'an ve ilâhî okuyup zikir çekmelerini emretmiştir: Tabiî bu emir, büyük padişahın ölümünü askerin duymasında Sokullu'nun artık hiç bir mahzur görmemesindendir. Bununla beraber, o zamana kadar ancak kulaktan kulağa fısıldanan ve yeni padişahın Istanbul'daki cülûs haberleriyle karışan millî mâtemin böyle resmen ifşâsı orduyu altüst etmiş, bütün dünyanın hayran olduğu askerî intizam bir ân içinde bozulmuştur; bu hâli kendi gözüyle gören Selânikî nasıl bir kıyâmet koptuğunu şöyle anlatır

«Merhûmun meyyiti bu vakte değin kırk sekiz gün setrolunmuş idi, emmâ keşf-i sırr olup âşıkâre olmağın kırk sekiz yıldanberi serîr-i izzetde Pâdişâh ı âlempenâh mevti hasreti te'sir idüp sû ziş-i mâtem ile herkes ah-u-nâle-vu-efgaana âğâz eyledi ve hây hây ile ağlaşup inleşdiler ve şol mertebeye vardı ki yörümeyüp:
— Hây Sultan Süleyman-Hân!

diyü feryâda başladılar: Vüzerây-ı izâm bir yere gelüp meyyiti ızhâr itdüklerine nâdim oldular ve evvelki hâl üzre gitmek evlâ imiş didiler».
Ordunun yola devâmına mâni olan bu kıyâmet karşısında Sokullu-Mehmet Paşa o gece askerin içine gelmiş ve orduyu yürütmek için nasihat etmek mecburiyetinde kalmıştır

— Kardaşlar, yoldaşlar! Niçün yörümezsiz? Yörüyelüm Bunca yıllık İslâm pâdişâhıdur; Kur'ân-ı-azîm ile ta'zîm eyliyelüm. Bu denlü gazavât idüp Engerûs vilâyetin dâr-ı İslâm eyledi ve cümlemizi ni'met-i ihsâniyle besledi İvazı bu mudur ki mubârek cesedini başumuzda götürmiyelüm? İşte oğlu Sultan Selim-Han pâdişâhumuz on yedi gündür ki Belgrad'da size muntazırdur!

Sokullu bu sözleri söyledikten sonra askere cülûs bahşişiyle «terakki», yâni tahsisat zammı da va'detmiştir. Vezir-i-a'zamın yeni padişahı «On yedi gündür» Belgrad'da gösteren sözünde her halde bir zühûl olmak lâzımgelir Bunun doğrusu «Yedi gün» olacaktır; çünkü gene Selânikî'nin bizzat verdiği kronolojik mâlûmâta göre İkinci Selim Belgrad'a geleli tam bir hafta olmuştur.
Sokullu'nun sözleri askerin aklını başına getirmiş olacak ki ordu geceleyin hareketine devam etmiş, sabaha karşı «sahrây-ı Sirem henârına» gelinmiş ve sabah namazı bu sahrâda kılınmıştır Tuna ve Sava nehirleri arasındaki «Cezîre-i Sirem» yahut «Siremiyye» için 1521 = 927 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız).

25 Teşrinievvel = 10 Rebî'ül-âhir, Cuma: Ordunun Sirem sahrâsında «Mitroviça»ya muvâsalatı ve Sokullu'nun buradan teklif ettiği tedbirlerin İkinci Selim tarafından reddi.

(Belgrad'ın şimaligarbîsinde ve Tuna ile Sava nehirleri arasından bulunan «Sirem = Syrmium» sahrâsının ayni isimdeki eski merkezinin yerinde bulunan bu «Mitroviez/Mitrovitz = Mitroviça» kasabası Sava üzerindedir. Ordu buraya «Ilgar = Cebrî-yürüyüş»le gelmiş ve hattâ çok yorulan Selânikî-Mustafa Efendi:
— Ilgar câna geçüp bî-tâkat olup kalduk! demiştir.
Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa, yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, yolda gelirken Kanunî'nin ölümünü ifşâ ettiği zaman askere bahşiş va'detmiştir Sokullu bu suretle saltanat tebeddülünde askerin gönlünü alarak orduya istinâd etmek siyasetini de tâkib etmiş olabilir; hâdisâtın aşağıda görülecek inkişâfı öyle göstermektedir; işte bundan dolayı yeni padişaha Mitroviça'dan bu maksatla bir tezkire göndermiştir; orduda bulunan Selânikî bu tezkirenin hulâsasını şöyle anlatır:
«Merhum-u-mağfûrun cenâzesiyle varduğumuzda Otâğ-ı-Hümâyûn önünde çâr-tâk-ı sâyeban kurulsun ve Istanbul'dan gelen yeni taht-ı devlet tuğlar mâbeyninde kurulsun ki merhûm-u-mağfûrün-leh
— Belki Sultan Selim-Hân'uma müyesser olup teşrîf eyliye!

dimiş idi. Devlet-ü-ikbâl ile cülûs-i Hümâyun buyurup erkân-ı devlet bendelerinüz yollu yolunca pâye-i serîr-i saltanata yüz sürüp beher-hâl kul tâifesi mâtekaddemden ecdâd-ı izâmunuz kanunu üzre bahşiş ve terakkilerini mubârek kelâm-ı Şerîfünüzünden işitmek beynleründe âdet-i mukarrerleridür; ya'nî :

— Cümlesi virilsün, makbûl-i Hümâyûnumdur!

dimenüzü isterler; alelhusûs Yeniçeri tâifesi içinde Ricâl-Ullâh mukarrerdür ve kadimî kanunları, çavuşları ellerin kaldurup ocakdan geçen yoldaşlarına ve Âl-i-Osman pâdişahlarına duâlar idüp cümlesi «Âmin!» dimek kaaide-i kadîmleridür ve hayr-ü-bereket dahî bundadır. Ba'dehu cenâze namazı kılınup ta'ziyet işi tamâm olup irtesi Dîvan içerüde olup erkân-ı devlet tehniyet içün pâye-i serîr-i izzete tekrâr yüz sürüp hil'atler virile!».

Bu tezkirenin mühim noktaları şunlardır :

1 — Orduya istinâd eden Vezir-i-a'zam, kendi kaynatası olan yeni padişaha bir nevi emir vermektedir;

2 — İkinci Selim'in Istanbul'daki cülûsuna kıymet vermiyen Vezir-i-a'zam, otağın önünde taht kurularak Yeniçeri ocağı huzurunda bir kere daha cülûs merâsimi yapılmasını istemektedir;

3 — Yeniçeriler içinde «Ricâl-Ullâh» bulunduğundan bahseden Sokullu, Ocağın âdetâ kudsî bir salâhiyetle vaziyete hâkimiyyeti esasını müdafaa etmektedir;

4 — İkinci Selim Ocağa bahşiş verileceğini bizzat söyliyecektir.

Tabiî bu suretle Sokullu-Mehmet Paşa pek kuvvetli bir şahsiyyet olmadığını çok iyi bildiği kaynatasını kendi elinde bir oyuncak hâline getirmek istiyor demektir. Fakat İkinci Selim'in maiyyetinde Anadolu'dan beraber gelmiş bir takım mühim şahsiyetlerle Anadolu Türklerinden toplanmış eyâlet askerleri vardır! Hattâ bu askerlerin bir kısmı yeni padişahın vaktiyle kardeşi Bâyezid'e karşı girişmiş olduğu saltanat ve verâset muharebelerindenberi yanındadır İkinci Selim'in böyle bir vaziyette Yeniçeri ocağına istinâden söz söyliyen damadı Sokullu-Mehmet Paşa'ya boyun eğmek istemiyeceği pek tabiîdir. Onun için Vezir-i-a'zamın tezkiresini ilkönce Anadolu'dan kendisiyle beraber gelen hocası Atâullâh Efendi'ye gösterip fikrini sormuş ve ondan şu cevabı almıştır

— Bu mertebeye ihtiyac yok Emr-i cülûs bertaraf oldu; hemen muradları hâkimi mahkûm itmekdür!

Sultan Selim'in lalası olan ve tıpkı hocası gibi Anadolu'dan beraber gelen Hüseyn Paşa'nın cevabı da şudur :

— Istanbul'da oturup buraya gelmesek ne dirler idi? Bir tedârük dahî mi iderler idi?

İkinci Selim'in çok kıymet verdiği müsâhib ve nedîmi Celâl Bey'in de şöyle bir mülâhazada bulunduğu rivayet edilir

— Evvel-zamandan bir söz işidilürdü, vâkı' imiş! Meselâ: «Âl-i Osman saltanat tahtına geçmez, mâdâm ki Kul kılıcı altından geçmiye!» gerçek imiş!... Vâris-i mülk hâzır olucak bu makuulât dağdağadur!

İşte bu suretle Anadolu'dan getirdiği hususî maiyyet erkânının fikirleriyle bir mıkdar muhâfız kuvvetine istinâd eden İkinci Selim, Yeniçeri ocağına istinâd eden Sokullu'ya karşı cephe almış demektir : Tabiî bu vaziyet, netice itibariyle Türklükle Devşirmeliğin bir kere daha karşılaşması demektir Fakat kuvvetler arasında bir nisbet yoktur; onun için gene Devşirmeler muvaffak olacaklardır Aşağıda bu sene vukuâtının «5 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. Bununla beraber bidâyette bu nisbetsizliğe ehemmiyet vermiyen Sultan Selim Anadolu'dan getirdiği müşâvirlerinin fikirlerinden ayrılmıyarak sâyeban altında ikinci bir cülûs merâsimi yapılmasını reddettikten başka bahşiş meselesini de kabul etmemiştir! — Kanunî Sultan Süleyman'ın Szigetvar'dan getirilen otağı Belgrad civarındaki «Hünkâr-tepesi»nde kurulmuş, İkinci Selim derhal gidip otağa yerleşmiş ve Sokullu'ya tebliğ edilen red cevapları da bir rivayete göre oradan gönderilmiştir. — Vezir-i-a'zamın bu cevaplardan çok müteessir olduğu rivayet edilir : Hattâ o sırada yanında bulunan Sır-kâtibi ve «Münşeât» sâhibi meşhur Feridun Bey ilk taleplerde ısrâr edilmesi ve ikinci bir arîza daha yazılması teklifinde bulunduğu halde Sokullu kabul etmemiş, Sultan Se-

lim'in kendisini azletmek ihtimalini düşünmüş, her şeyden fazla bu noktaya ehemmiyet verdiği ve yeni padişahın başına bir gaile çıkmasına her halde meydan vermek istediği için, Selânikî'nin tâbiriyle «tınmamış» ve tınmadığı için de Feridun Bey'e

— Biz vezîr idüğümüz neden ma'lûm? Câiz ki istedüğün istihdâm eyliye! Hatâ eyledünüz dimek olur!

sözleriyle endişesini ifşâ etmekten çekinmemiştir. Her halde Sokullu'nun işi oluruna bırakmak suretiyle bir Yeniçeri patırdısına yol açmak istediği muhakkaktır Hattâ padişahı kendisine muhtac ederek mevkiini sağlamlaştırmak için öyle bir patırdıyı böyle bir vaziyet üzerine bizzat teşvik etmiş ve Belgrad'a hareket etmeden evvel Ocak erkânının kulaklarını bükmüş olmak ihtimali bile yok değildir! Sokullu-Mehmet Paşa Mitroviça'dan Belgrad'a işte bu vaziyette hareket etmiştir).

26 Teşrinievvel = 11 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kanunî Sultan Süleyman'ın tabutunu getiren ordunun Belgrad'a muvâsalatı, cenâzenin Istanbul'a gönderilmesi ve Belgrad'da ilk Yeniçeri patırdısı.

(Yukarıki fıkrada görüldüğü gibi Sultan Selim bu sırada Belgrad civarındaki «Hünkâr-tepesi»nde kurulan «Otâğ-ı-Hümâyun»dadır; ordunun buraya gelişini, cenâzenin etrafındaki hâfızlar içindeç bulunan Selânikî şöyle anlatır

«Cümle erkân-ı devlet mâtem libâsiyle şemle sarınup ve solakaan-u-peykân sorguçların çıkarup börkleri üstüne peştamallar sarup ve çavuşân-u-çaşnîgîrân ve sâir agayân karalar sarınup ve bî-zebanlar çullar geyüp âh-u-nâle-vu-fer-yâd-u-enîn ile ve şehr-i Belgrad halkı köprüyü geçüp karşu gelüp mâtem libâsı çullar geyüp efgaan ile zikr-ü-tesbîh-ü-tehlîl idüp ve her biri esrik develer gibi hây-hûy ve tevhîd ile araba içinde tâbût ile sorguçlu mücevvezeyi gördüklerinde cenâzenin önüne düşüp ve beri yakada otâk-ı gerdun-nıtâk önünde âlî sâyebanlar kurulmuş, arabanın örtüsün kaldurup Sultan Süleyman-Hân-ı Gaazî'nün tâbûtu nümâyân oldukda asâkir-i nusret-meâsir bi-bakaa dünyânun ahvâline dem-beste ve hayran ve bî-ihtiyâr sûziş ile giryân-u-nâlân oldular».

Bu sırada Sultan Selim «Otâğ-ı-Hümâyun»dan mâtem elbisesiyle çıkıp etrâfına selâm vererek, şanlı babasının cenâze arabasına doğru ilerleyip ellerini kaldırmış, ağlıyarak duâ etmiş, Sokullu-Mehmet Paşa koltuğuna girmiş, cenâze namazında imamlık eden Hâce-i-Sultânî Atâullâh Efendi'nin sağında padişah, solunda vüzerâ durmuş ve nihayet:

— Er kişi niyetine!

diye birses yükselerek er-meydanmda can veren ihtiyar Türk kahramanının cenâze namazı «Birinci Sefer-i-Hümâyûn»unda fethettiği Belgrad kalesinin önlerinde kılınmıştır.

Namazdan sonra yeni padişah askere cülûs bahşişi ve terakki va'detmeksizin otağına girerken Yeniçeriler «ref'-i savt ile gulgule itmeğe»

başlamış, orada duran vüzerâya hitâben :

— Bizüm kanûn-i kadîmimüze riâyet olunup bahşişlerimüz söyleşülmüş idi, nice olacakdur? Niçün böyle eyledünüz? Emmâ sonra zahmet çekersiz, yine suçlu biz oluruz! İmdi Edirne-kapusun'da veyâ Saray kapusunda yine siz bizimsiz, haber ola!

diye tehditler savurmuşlardır. Hattâ bu kadarla da iktifa etmiyen Ocaklılar Otâğ-ı-Hümâyûn'a giren padişahın arkasından da

— Biz seni avlıyacak yeri bilürüz!

diye bağırışmışlardır : Hâdisâtın cereyan tarzına nazaran bu tehditlerde Sokullu'nun tesiri olmaması kabil değildir; bu mesele için yukarıki fıkraya da bakınız. Yeniçerilerin münasebetsizlikleri bu kadarla da kalmış değildir : Belgrad'da «beş gün oturak» ilân edilmiş olduğu için, daha ilk gününden itibaren çarşıda, pazarda Devşirme asker padişahın maiyyetinde gelen Anadolu Türk askerlerine tecâvuz etmiye başlamış, Yeniçeriler ötede beride «hasedlerinden»

— Sultan Selim-Hân ile maen gelen bî-edeb tâife içümüzde durmasunlar, yokhsa it gibi kılıç koyup kıraruz!

gibi sözlerle hayâsızlığı en son haddine kadar götürmekten çekinmemişlerdir: Tabiî bu vaziyet Devşirmelerin Türkleri koğması demektir! Hattâ bâzı makamlara bunun için «kâğıdlar sundukları» bile rivayet edilir!

Belgrad sokaklarında

— Bre ur Urumlu'yu!

diye bağıran Ocaklılar nihayet «Urumlu = Anadolulu» dedikleri Türklere hücum etmekten bile çekinmemişlerdir! Bu vaziyet karşısında işin daha fena şekiller almasına meydan vermek istemiyen İkinci Selim, Lala Hüseyn Paşa'yı Anadolu Türklerinin derhal Istanbul'a götürülmesine memur etmiş olduğu için Selânikî'nin tâbiriyle Hüseyn Paşa «borusun çaldırıp Istanbul'a göçmüşlerdir». İkinci Selim'le maiyyetine karşı Yeniçeri dâvâsını temsil eden Sokullu-Mehmet Paşa bu hâdiseler karşısında seyirci kalmaktan başka bir şey yapmamıştır: Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Vezir-i-a'zamın maksadı yeni padişahı Yeniçeri ocağına karşı âciz bırakarak râm etmek, oyuncak hâline getirmektir; Sokullu bu Devşirme siyasetinde tamamiyle muvaffak olmuş ve Belgrad patırdısı Anadolu'dan gelen Türk askerinin derhal Istanbul'a sevkinden başka padişahın nihayet cülûs bahşişine bile muvafakatiyle neticelenmiştir! İkinci Selim'in bu meseledeki nokta-i-nazarı çok haklıdır: Onun maksadı çirkin bir an'ane hâline gelmiş olan cülûs bahşişi âdetini ortadan kaldırmak değildir; ancak kendisinin bu tarihten 27 gün evvel Istanbul'daki cülûsunda ordu ve bilhassa Yeniçeri ocağı hazır bulunmamış, iş olup bitmiş ve aradan bir çok günler geçmiş olduğu için, öyle bir âdetin böyle bir cülûsla hiç bir alâkası yoktur ve bilhassa aradan yirmi yedi gün geçtikten sonra sırf askere bahşiş verebilmek için ikinci bir cülûs merâsimi yapmak büsbütün mânâsızdır! Bununla beraber Sokullu'nun seyirci kaldığı Belgrad patırdıları Sultan Selim'le «Selimlüler»in bu gibi mülâhazalarını bir anda suya düşürmüş olduğu için, «kifâyet edecek kadar hazîne götürülmemiş» olduğu halde elde bulunan para «cülûs bahşişi» olarak derhal askere tevzi edilmiştir: Tabiî bu vaziyet, İkinci Selim'in daha ilk ânından itibaren Devşirmeliğe mağlûb olması demektir! — Mecmûu 12300 tutan Yeniçeri neferlerinin her birine ikişer bin, 5885 kişilik «Bölük halkı»na da biner akça dağıtılmış ve bütün bunlara derece derece «terakkiler» yâni zamlar da verilmiştir Bunlardan «Bölük halkı» denilenler, padişahların tıpkı Yeniçeriler gibi Devşirmelerden seçilen ve «Kapu-kulu suvârisi» veyahut «Sipâh» isimleriyle de anılan atlı muhâfız kıt'alarıdır. Bunlardan başka diger sınıflara da terakkiler verilmiştir; fakat buna rağmen «Kul tâifesi» gene memnun olmamış, hattâ Yeniçeriler

— Kanunumuz üçer bindür: Bin akça dahî sefer in'âmı mukarrerdür!

diye bağırışmışlardır! Bu suretle Ocaklılar ikişer bin akça daha istiyorlar demektir! Bunlardan başka, para yetmediği için bahşişlerini hiç alamıyanlar da vardır; onun için:

— Alabilenler aldı, alamıyanlar Istanbul'a kaldı!

demekten başka çare bulunmamıştır O tarihlerde bir altın takriben altmış akça tuttuğuna göre, bin akça on altı buçuk altın demektir; bu hesaba göre her Yeniçeri neferine otuz üç altın verilmiş ve bundan başka istedikleri 33 altının verilmesi de Istanbul'a bırakılmıştır; netice itibariyle her Yeniçeri neferi 66 altın alıyor demektir! — Kanunî Sultan Süleyman'ın cenâzesi Belgrad önlerinde namazının kılındığı gün derhal yola çıkarılmıştır: Cenâzenin nakline dördüncü vezir Ahmed ve eski Mısır valisi Sofu-Ali Paşalarla merhumun Emir-âhûru Ferhad Ağa ve Szigetvar seferine askerin mâneviyyâtını yükseltmek için dâvet edilmiş olan büyük mutasavvıf ve âlim Nûrüddin-zâde Muslihiddin Mustafa Efendi ile maiyyetindeki dervişler memur edilmiş ve bunların yanına dört yüz muhâfız asker de verilmiştir).

31 Teşrinievvel = 16 Rebî'ül-âhir, Perşenbe: İkinci Selim'in Belgrad'dan Istanbul'a hareketi.

(Bu senenin 17 Teşrinievvel = 2 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü Belgrad'a gelmiş olan İkinci Selim burada 14 gece kaldıktan sonra bu on beşinci gün yola çıkmıştır. — Bu hareket, Kanunî'nin cenâzesiyle ordunun Belgrad'a muvâsalatından beş gün sonraya müsâdiftir)

1 Teşrinisâni = 17 Rebî'ül-âhir, Cuma : İçki yasağı yüzünden «Silsile-i Ulemâ yörümesi».

(Kanunî Sultan Süleyman gazellerinden birinde

Rindler bezminde sâkî bir aceb nâm eyledüm
Mescidün kandilini meyhâneye câm eyledüm

dediği halde bütün memlekette umumî bir içki yasağı ilân etmekte tereddüd etmemiştir; Ramazan-zâde Nişancı Mehmet Bey onun son yıllarına tesadüf eden bu yasağını şöyle anlatır :
«Bu rûzgâr-ı nâ-sâz-kârda sâgar-i şarâb mânend-i lâle-i sîrâb taşa çalındı, hamr ne satıldı, ne alındı.... Surâhîlerün boyunları uruldu, kopuzlarun kulakları buruldu».
Büyük şâir Bâkî de bu münasebetle yazdığı bir gazelin birinde :

Şarâb-î nâbdan humlar tehî meyhâneler tenhâ
Aceb hâlîliğin buldu riyâ ehli bu meydânun

demiş ve ötekinde de :

Keşti-î sahbâ keşâkeşden halâs olmaz dahî
Tutdular kanlû gibi muhkem resenler takdılar

diye içini çekmiştir! «Nev'î»nin de şöyle bir beyti vardır :

Kalb-i âşık gibi virân itdiler meyhâneyi
Bî-vefâlar ahdine dönderdiler peymâneyi

Şehzâdeliğindenberi «Sarhoş-Selim» diye şöhret bulmuş ve hattâ bu yüzden babasının tekdirine bile uğramış olan İkinci Selim'in cülûsu tabiî artık Kanunî devrinin bu pehrizkârlığına nihayet verecekti ve bu netice hiç gecikmedi Ordu Belgrad'dan Semendire'ye doğru giderken padişahla at başı bir giden «Sadr-ı-Rûm» yâni Rumeli Kadı-askeri Hâmid ve «Sadr-ı-Anadolu» yâni Anadolu Kadı-askeri Pervîz Efendiler yeni padişahın içki düşkünlüğünü hiç hesaba katmıyarak büyük bir cüretkârlıkla :
— Şarabı babanız merhum kaldurmuşlar idi, bolayki sizün zamân-ı Şerîfünüzde dahî memnû olaydı!
diye içki yasağının devâmını temenni etmiş oldukları için, İkinci Selim Semendire konağında bunların ikisini birden azletmiş ve bu münasebetle İlmiyye mesleğinde mühim değişiklikler olmuştur : Meselâ Rumeli Kadı-askerliği Istanbul Kadısı Kadı-zâde Ahmed Efendi'ye, Anadolu Kadı-askerliği Bursa kadısı Muallim-zâde Ahmed Efendi'ye, Istanbul Kadılığı Mısır'dan ma'zul Mevlânâ-Hasan Bey'e ve Bursa Kadılığı da İkinci Selim'in valiliğinde tanımış olduğu Kütahya Kadısı Kapucu-başı Abdullah Ağa-zâde Molla-Çelebi Efendi'ye tevcih edilmiştir : «Silsele-i Ulemâ yörümesi» denilen bu İlmiyye tevcihâtında «beş yıl mıkdârı merci'-i Ulemâ ve ekâbir» olan Hâce-i-Sultânî Atâullâh Efendi'nin âmil olduğu rivayet edilir. Bu değişikliklerin sebebi düşünülürse, artık Kanunî'nin perhiz kapısı kapanarak sefâhat kapısının ardına kadar açılmış olduğu kendiliğinden anlaşılır Bundan sonra Osmanlı sarayında yeni bir içki, saz, söz ve eğlence devri başlamş demektir; baştakileri taklide meyyâl olan halkın bile :
— Bu gün şarabımızı nerede içeceğiz? Müftide mi, Kadıda mı?
gibi sözler sarfedecek hâle geldiği rivayet edilir! — Kanunî'nin perhizi gibi İkinci Selim'in o yasağa nihayet veren rindâne kararı da Dîvan edebiyatında akisler bırakmıştır; meselâ şâir Hayâlî yeni saltanat devrini

Nola mezmûm-i cihân oldu ise bâde yine
Devr ola rehne kona hırka-vu-seccâde yine

beytiyle terennüm etmiştir!).

28 Teşrinisâni = 15 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe: Kanunî Sultan Süleyman'ın cenâze merâsimi.

(Bu senenin 26 Teşrinievvel = 11 Rebî'ül-âhir Cumartesi günü Belgrad'dan arabayla ve 400 kişilik bir muhâfız kıt'asıyla yola çıkarılan tabut 33 günde nakledildikten sonra bu 34 üncü gün Istanbul'a vâsıl olup o sırada pâyitahtta bulunan hükûmet erkâniyle ulemâ tarafından istikbâl edilerek yol boylarında olduğu gibi Istanbul'da da halkın gözyaşlarıyla vâveylâları arasında Süleymâniyye câmiine götürülmüş ve cenâze namazı Szigetvar ve Belgrad'dan sonra üçüncü defa olarak Istanbul'da meşhur Şeyh-ül-İslâm ve Müfti-l-Enâm Ebussuûd Efendi ve bir rivayete göre de Nakîb-ül-Eşrâf Taşkendli Muhterem Efendi tarafından kıldırıldıktan sonra Süleymâniyye'deki türbesinin olduğu yere defnedilmiştir. — Büyük şâir Bâkî'nin :

Gün doğdu Şâh-ı âlem uyanmaz mu hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdun-tınâbdan
Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber
Hâk-î cenâb-ı südde-i devlet-meâbdan

gibi unutulmaz mısrâlarla o millî mâtemi müstakbel asırlara nakleden ve bilhassa

Şemşîr gibi rûy-i zemîne taraf taraf
Saldun demür kuşaklu cihan pehlevanları
Aldun hezâr bütkedeyi mescid eyledün
Nâkuus yirlerinde okutdun ezanları

gibi unutulmaz mısrâlarla o millî mâtemi müstakbel asırlara nakleden ve bilsözden yapılmış bir âbide heybetiyle yaşatan «Terkîb-i-bend» şeklindeki muhteşem mersiyesi işte o günden itibaren halk arasına yayılmış ve bu millî mâtemin en samîmî ifâdesi sayılmıştır.

Selânikî-Mustafa Efendi Kanunî'nin defnini «Cumâda-l-âhire = Kânunuevvel» ayında ve Solâk-zâde ise «Cumâda-l-âhire evâsıtında = Kânunuevvel sonlarında» gösterirse de bunların «Cumâda-l-ûlâ = Teşrinisâni»den galat olması lâzımgelir: çünkü Kanunî Sultan Süleyman İkinci Selim'in Istanbul'a muvâsalatından evvel defnedilmiş, Sultan Selim babasının cenâze merâsiminde bulunmamış ve aşağıda görüleceği gibi 5 Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü, yâni Kanunî'nin defninden bir hafta sonra Istanbul'a gelmiştir).

4 Kânunuevvel = 21 Cumâda-l-ûlâ, Çarşanba: İkinci Selim'in Istanbul civarında Halkalı sarayına muvâsalatı.

(Sultan Selim Halkalı'daki saraya ve Sokullu-Mehmet Paşa da buradaki çiftliğine inmiştir Bu gecenin burada geçirilmesi, yeni padişah ertesi gün Istanbul'a girerken yapılacak alayın hazırlıklarından dolayıdır. — Bu gece tuhaf bir hâdise olmuş, müverrih Selânikî-Mustafa Efendi ile Dîvan-kâtibi Gınâyî-Çelebi bâzı arkadaşlarıyla beraber Istanbul'a giderlerken «Litoroz = Litrova» köyünde meş'aleler ve mumlarla bir içki meclisi kuran Yeniçerilerin ertesi gün için bir ihtilâl müzakeresine girişmiş olduklarını görmüşlerdir! Selânikî ile Gınâyî bu manzarayı görür görmez derhal geri dönüp meseleyi Reîs-ül-Küttâb yâni Hâriciye Mektubcusu Mehmet-Çelebi ile Sır-Kâtibi Feridun Bey'e anlatmışlar ve bunlar da bizzat gidip tahkik ettikten sonra derhal Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'ya haber vermişlerdir; Paşa'nın bu büyük tehlikeye karşı hiç bir alâka ve hareket göstermemiş olduğunu Selânikî şöyle anlatır
«Emmâ ne fâide, sabah karîb olmağın varup Vezir-i-a'zam Hazretlerin dahî âgâh eylediler emmâ hiçbir vechile tedârüke mecâl olmadı»!

Bir ihtilâl hazırlığına karşı bir hükûmet reisinin son anda bile elinden ne gelirse yapması ve bilhassa devlet reisine vaziyeti derhal arzetmesi en tabiî vazifesi olduğu halde Sokullu'nun hiç aldırış etmemesi her halde kendisinin padişahı oyuncak hâline getirmek için böyle bir şey tertib ettirmiş olmak ihtimalini çok geniş nisbette teyid eden bir vaziyet demektir! Zaten Belgrad patırdısındaki seyirci vaziyetiyle aşağıda görülecek Istanbul patırdısındaki tuhaf vaziyeti de böyle bir ihtimalin en kuvvetli delilleridir Yukarda, bu sene vukuâtının «25 ve 26 Teşrinievvel» fıkralarıyla aşağıki fıkraya da bakınız).

5 Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ûlâ, Perşenbe : İkinci Selim'in Belgrad'dan Istanbul'a avdeti ve Yeniçerilerin ikinci patırdısı.

(Osmanlı menbâlarında İkinci Selim'in Belgrad'dan Istanbu'a gelişi umumîyetle «25 Cumâda-l-âhire 974 = 7 Kânunusâni 1567 Salı» ve «27 Cumâda-l-âhire = 9 Kânunusâni 1567 Perşenbe» günleriyle böyle gün tarihi zikredilmiyerek yalnız «Cumâda-l-âhire 974 = Kânunuevvel 1566/Kânunusâni 1567» ayında gösterilir : Fakat Hammer'in padişah şehre girerken bizzat şâhid olan ve giriş alayını seyreden müverrih «Almosnino»ya istinâden kaydettiği vechile İkinci Selim işte bu 1566 = 974 senesi Kânunuevvel = 22 Cumâda-l-ûlâ Perşenbe günü İstanbul'a vâsıl olmuştur : Onun için Osmanlı menbâlarındaki «Cumâda-l-âhire» tâbirinin her halde «Cumâda-l-ûlâ»dan galat olması ve ilkönce Selânikî'de görülen bu zühûlün diger menbâlara ondan geçmiş olması lâzımgelir. Zâten 31 Teşrinievvel=16 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü Belgrad'dan yola çıkan İkinci Selim bu bir aylık yolu 35 günde kat'etmiş demektir «Cumâda-l-âhire» sonlarına ait rivayet esas tutulduğu takdirde bu bir aylık yolculuğun iki aydan fazla sürmüş olduğunu kabul etmek lâzımgelir ki bunun da doğru olamıyacağı pek tabiîdir.

Yukarıki fıkrada da gördüğümüz gibi, Sultan Selim'in bundan bir gün evvel Halkalı'da geçirdiği gece Yeniçeriler bir isyan hazırlamış, Sokullu-Mehmet Paşa bunu haber almış, fakat Sultan Selim'in maiyyeti kendisini istemediği ve kendisi de Sultan Selim'i avucuna almak istediği için hiç bir tedbir ittihâzına lüzum görmemiştir Bu vaziyette her şeyi oluruna bırakan Vezir-i-a'zam müşevvik olmasa bile her halde lâkayd bir seyircidir ve hâdisâttan ustalıkla istifade etmek istemiştir! Bilhassa padişahı vaziyetten haberdâr etmediği muhakkaktır : Onun için sabahlayın Istanbul muhâfızı İskender Paşa ile Pulya seferinden büyük ganîmetlerle dönen Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa ve Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi ile erkân ve ulemâ yeni padişahı muhteşem bir alayla sûr hâricinden istikbâl edip büyük bir tantana ve debdebeyle şehre girildikten sonra çok çirkin ve bilhassa o devrin azametine yakışmıyacak hâdiseler olmuştur Yukarda bu sene vukuâtının «31 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi Yeniçeriler Belgrad'da ikişer bin akça yâni otuz üçer altın bahşiş aldıkları halde bunu azımsayıp

— Kanunumuz üçer bindür!

diye biner akça fazla istemişler ve ayrıca biner akça da «Sefer in'âmı» koparmıya kalkışmışlardır : Hazîne pâyıtahtta bulunduğu için bu paraların kendilerine Istanbul'da verileceği ilân edilmiş olduğu halde, padişah Istanbul'a girerken sokaklarda patırdı etmeleri bu işde bir müşevvik parmağı olduğunu gösterir : O da her halde Sokullu'dur! Alay Edirne-kapusu'ndan şehre girdikten sonra büyük bir halk kalabalığı arasından ilerliyerek Şehzâde câmiinin önünde Yeniçeriler birdenbire durmuş :

— Dur a! Dur a!

diye bir bağrışma başlamış bu hâl bir saat kadar sürmüş, bağıranlara niçin bağırdıkları sorulunca da hoşnutsuzluk ifade eden tarihî tâbirleriyle :

— Otluk arabası var!

diye cevap vermişlerdir. Oradan bin müşkilâtla Bâyezid meydanına gelindiği zaman kendilerine nasihat etmek istiyen Vezir-i-sâni Pertev ve Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşaları mızraklarla atlarından aşağı atmışlar ve üçüncü

vezir Ferhad Paşa'ya da «tüfenk kundağı» ile vurmuşlardır! Beşinci Vezir Mustafa Paşa'nın o gün «temârüz idüp» hiç görünmediği rivayet edilir! — Bu vak'ada bizzat bulunan Selânikî'nin ifadesine göre o gün taarruza uğramıyanlar yalnız Sokullu-Mehmet Paşa ile dördüncü vezir Ahmed Paşa'dır! Bunlar «Ceyblerinden avuc avuc altunlar çıkarup

— Lûtfeylen yoldaşlar!

dimek ile ırzların [= şereflerini] satın alup yüzer ve ikişer yüz nefer Yeniçeri etrâfların alup sarây-ı.âmire kapusuna değin musâhabet ile götürdüler»!

Diger vezirler atlarından aşağı atılıp ezilir ve yaralanırken Sokullu'nun böyle «musâhabet ederek» muhâfızlar arasında götürülmesi tabiî bu ısyandaki alâkasını büsbütün meydana çıkaran bir vaziyet demektir. — Top.kapı sarayının önünde vüzerâyı dışarda bırakan ve hattâ padişahı bile içeri sokmıyan âsiler iki kısma ayrılmış, bir kısmı içeri girip Ayasofya'ya nâzır olan «Bâb-ı-Hümâyûn»u kapamış ve bir kısmı da dışarda kalıp o sırada oraya doğru gelen padişahın önüne vüzerâyı sürerek İkinci Selim'e :

— Girü eski kanunu vir ê, vir ê!

diye bağrışmıya başlamışlardır. Sokullu-Mehmet Paşa ancak işte bu vaziyette ve âsilerin lehinde işe müdâhale ederek :

— Şevketlü Hünkârum, bunlar mubârek lisân-ı Şerîfinüzden virgülerin işitmeyince müteselli olmazlar İnâyet eylen, fitne def'olsun, buyurun!

demiş ve Mitroviça'dan Belgrad'a gönderdiği tezkiredeki bahşiş talebini Istanbul ısyânında tekrar ederek Ocağın âdetâ vekâletini yapmıştır! Sultan Selim'in Vezir-i-a'zamına verdiği şu cevap o yetmiş iki buçuk millet döküntülerinin iyi Türkçe bilmediklerini gösterdiği için çok şâyân-ı-dikkattir :

— İçlerinde Türkçe bilür var ise gelsün, söyleyelüm!

Selânikî'ye göre bu vaziyet üzerine padişahın karşısına çıkabilecek kimse zuhur etmediği için nihayet Sultan Selim hepsine birden :

— Cümle bahşiş ve terakkileri virilsün, makbûlümdür!

demekten başka çâre bulamamıştır! Bunun üzerine saray kapısının dışında bulunanlar içerde bu sözü işitmemiş olan arkadaşlarına teminat verdikleri için, Ayasofya minârelerinde ikindi ezanı okununcaya kadar dışarda beklemiş olan padişah nihayet «Bâb-ı-Hümâyûn»dan içeri girmiştir! — Tabiî artık Sokullu-Mehmet Paşa Mitroviça'danberi dâvâ vekilliğini yaptığı Ocağa istinâden vaziyete hâkimdir ve İkinci Selim için kendisini azletmek imkânı kalmamıştır! Onun için ilk iş olarak Sultan Selim'in şehzâdeliğindeki saltanat muharebelerindenberi maiyetinde bulunan ve Belgrad'a kadar gittikleri halde oradan Istanbul'a iâde edilen Anadolu Türk askerlerinin ekserisi terhis edilip memleketlerine gönderilmiş bunların Ocağa karşı rekabetlerine nihayet verilmiş ve hattâ beylerinden bâzıları mukavemet etmek istedikleri için idâm edilmiştir. Artık Istanbul'da kurnaz ve harîs bir devlet adamı olduğu kadar Devşirmeliğin de en büyük mümessili olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın idare ettiği Devşirmeler zümresi rakîbsiz bir hâkimiyyet kurmuş demektir; Peçevî'nin dediği gibi Sokullu artık

«Makaam-ı Sadâretde bir vechile istikrâr ve istihkâm buldu ki rûz-u-şeb Saâdetlü Padişâh kendü safay-ı hâtırları ve riayet-i lezâyiz-i dünyeviyyelerine rağbet-ü-istiğâl gösterüp bilkülliye saltanat-ı sûrî kendülere müfevvaz idi»!

İkinci Selim'in devlet işlerini Sokullu'ya bırakmasında yalnız içki ve sefâhet düşkünlüğünün değil, her halde bu vaziyetin de mühim bir tesiri olmak lâzımgelir. Bununla beraber Sokullu'nun siyasî hatalariyle muvaffakiyetsizliklerinde İkinci Selim şiddetli ve hayırlı müdâhalelerde bulunmaktan da hâlî kalmamıştır 1574= 982 vukuâtının «15 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız).

7 Kânunuevvel = 24 Cumâda-l-ûlâ, Cumartesi: Cülûs bahşişinin İlmiyye sınıfına da teşmil edilerek tevzîi.

(Yukarıki fıkrada bahsi geçen cülûs bahşişinin bakiyyesi bu gün askere tevzi edildikten başka, Şeyh-ül-İslâm'dan itibaren Ulemâya da mertebelerine göre bahşişler verilip hil'atler giydirilmiş ve bu suretle bahşiş âdeti askerden son-

ra ilk defa olarak İlmiye'ye de teşmil edilmiştir. — Bu tevziat için 6 Kânunuevvel = 23 Cumada-l-ûlâ Cuma tarihi de rivayet edilirse de tâtil gününe tesadüf ettiği için doğru olmaması lâzımgelir. — Hazine'nin bu bahşiş yüzünden olan ziyânı Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşa'nın İtalya seferinden ve ikinci vezir Pertev Paşa'nın da Transylvania = Erdel'den getirdiği ganimetler ve valilerle elçilerin cülûs hediyeleri sâyesinde telâfi edilebilmiştir).

1567 = 975

16 Ağustos = 10 Safer, Cumartesi: San'â'nın sukutu ve Yemen meselesi.

(Osmanlı Türklerinin Yemen'e hulûlü ve Yemen fütûhatının bundan evvelki safahâtı için 1521 = 927 vukuâtının son fıkrasıyla 1538 = 945 vukuâtının «27 Temmuz», 1539 = 945 vukuâtının «13 Mart», 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» ve 1547 = 954 vukuâtının da «23 Ağustos» fıkralarına bakınız. - San'â fatihi Özdemir Paşa'nın Yemen fütûhâtından itibaren bu eyalette teselsül eden «Neşşâr» yahut «Saksağan» Mustafa Paşa, Kara-Şahin Mustafa Paşa ve Mahmut Paşa gibi valiler Yemen'deki Osmanlı fütûhatını genişletmek için Zeydî imamı Mutahhar-ibnü-Şemsüddin'le mütemadiyen uğraşıp durmuşlar ve nihayet İmâm'a Osmanlı hâkimiyyetini tasdik ettiren bir sulh bile kabul ettirmişlerse de 1565 = 973 tarihlerinde Gazze sancak-beyliğinden Yemen Beylerbeyliğine gelen Kara-Şahin Paşa-zâde Rıdvan Paşa fütûhât sevdasına kapılarak bu sulhü ihlâl etmiş, fakat giriştiği muharebelerde muvaffak olamıyarak bir çok yerleri kaybettikten sonra mağlup vaziyette eskisinden daha fena bir sulh akdine mecbur olmuştur.

Peçevî, Selânikî ve Âlî gibi Osmanlı müverrihlerine göre Yemen'in iki vilâyet şekline sokulması işte bu sıralardadır ve sebebi de Rıdvan Paşa'nın selefi olan eski Beylerbeyi Mahmut Paşa'nın Yemen'den azledilip Istanbul'a gidince eyalet arâzisinin genişliğiyle coğrafi vaziyetine göre iki vilâyete ayrılmasının daha münâsip olacağı hakkında hükûmeti iknâ etmiş olmasıdır Mahmut Paşa'nın Rıdvan Paşa'yı çekemediği için ona böyle bir oyun oynadığı ve bu hâlin de Yemen'deki Türk idaresini ikiye bölerek Zeydî imâmının işine yarıyan bir za'fa sebeb olduğu rivayet edilir! İşte bu vaziyet üzerine Yemen'in sahil boyunda «Tihâme» denilen ovalık kısmı «Yemen Beylerbeyliği» ve «Cebel» denilen dağlık kısmı da «San'â Beylerbeyliği» ismiyle birbirinden ayrı iki vilâyet şeklini almış ve birincisine «Zebîd», ikincisine de «San'â» merkez ittihâz edilmiştir Eski Osmanlı menbâlarında tafsilâtı bulunan bu meseleye Sultan Aziz devrinde «Târih-i Yemen ve San'a» isminde iki ciltlik kıymetli bir eser neşreden Hacı-Râşid Paşa her nedense temâs etmemiştir. — İmâm Mutahhar'a mağlûb olup bir çok arâzi vererek çok fena bir muâhede akdeden Rıdvan Paşa azledildikten sonra Yemen'de iki vali görülmektedir: Biri «Zebîd»i merkez ittihâz eden ve «Yemen Beylerbeyi» denilen Hasan Paşa, biri de San'a Beylerbeyi Murad Paşa'dır. İmâm Mutahhar işte bu ayrılık ve ikilik za'fından istifade ederek ilkönce Murad Paşa üzerine yürüyüp şiddetli bir muharebede onu şehid etmiş ve kesik başını San'â muhâfızlarına göstermek suretiyle bu 10 Safer = 16 Ağustos Cumartesi günü San'ânın teslimini temin etmiştir 9 Ağustos = 3 Safer Cumartesi tarihi de rivayet edilir Valinin mağlûbiyyet ve şahâdetiyle vilâyet merkezinin sukutu her tarafta derin bir tesir icrâ etmiş olduğu için, bu vaziyetten istifade etmekte kusur etmiyen İmâm-Mutahhar Taaz ve Aden taraflarına da kuvvet sevketmiş, evvelâ bu senenin 7 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-âhir Salı günü Taaz'i ve ondan sonra da sırayla Aden, Habb, Mokha vesaireyi kolayca ele geçirmiş ve işte bu suretle hemen bütün Yemen elden çıkmıştır Bu vaziyet üzerine yalnız «Zebîd» havâlisi Osmanlı hâkimiyyetinde kalmış, nihayet Mutahhar oraya da saldırmış ve Hasan Paşa her ne kadar mühim bir zafer kazanarak vaziyeti kurtarmışsa da kuvveti azalmış olduğu için Istanbul'dan üstüste istimdâda mecbur olmuştur Aşağıki fıkralara da bakınız).

16 Kânunuevvel = 14 Cumâda-l-âhire, Salı : Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın San'â beylerbeyliğine tâyini.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Yemen'in elden çıkması ve Osmanlı hâkimiyyetinin yalnız Zebîd havâlisine münhasır bir hale gelmesi ve bilhassa Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın istimdâd edip durması üzerine son zamanlara kadar yedi sene Habeş Beylerbeyliğinde bulunmuş ve dirâyet ve şecâatiyle şöhret bulmuş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa Yemen'in istirdâdı vazifesiyle San'â valiliğine tâyin edilmiştir; Osman Paşa'nın babası Özdemir Paşa da evvelce Yemen Beylerbeyliğinde bulunmuş ve hattâ Yemen'in merkezi olan San'â kalesini o fethetmiştir 1547 = 954 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu senenin 22 Ağustos = 16 Safer Cuma günü Habeş Beylerbeyliğinden azledilmiş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa Mısır'da dünyaya gelmiş olduğu için azlinden sonra Kahire'ye gelmiş ve işte bundan dolayı San'â Beylerbeyliğine tâyini ve bir an evvel hareketi hakkındaki emir Mısır valisi Koca-Sinan Paşa'ya gönderilmiştir. Babası Özdemir Paşa'nın Mısır Çerkeslerinden veyahut Dağıstan ahâlisinden olduğu rivayet edilen Osman Paşa'nın anası Abbâsî hânedânındandır Bu Hilâfet hânedânının Mısır kolu için 1517 = 923 vukuâtının «15 Şubat» fıkrasına bakınız. — Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bu mühim ve müşkil işe tâyini şecâat ve iktidârından başka Kızıl-deniz seferleri için Mısır'ın merkez olmasından ve icab eden askerî hazırlıkların da ötedenberi işte bu en yakın merkezde yapılmasındandır : Aşağıki fıkraya da bakınız).

30 Kânunuevvel = 28 Cumâda-l-âhire, Salı: Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa'nın Yemen Serdarlığına tâyini.

(Yemen'in yukarıki fıkralarda gördüğümüz vaziyetini Istanbul'a arzeden yalnız Yemen valisi Hasan Paşa değildir Selânikî'nin rivayetine göre Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa da

«Vilâyet-i Yemen feth-i cedîde muhtac olup elden gitdi: Nâm-u-nâmûs-i devlete bundan özge nice eksiklik ola! diyü ırk-ı gayret-ü-hamiyyet-i Osmâniyyeyi tahrîk» etmiştir Bir taraftan San'â'dan sonra Taaz ve Aden taraflarının da elden gitmiş olduğuna ait haberler gelmesi ve bir taraftan da Yemen ve Şam valilerinden böyle müheyyic tezkireler gelip durmsı Istanbul hükûmetini telâşa düşürdüğü için, işe daha fazla ehemmiyet verilmiş ve Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bu tarihten 14 gün evvel San'â Beylerbeyliğine tâyin edilmiş olmasıyla iktifâ edilmiyerek bu gün de Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa vezâret pâyesiyle ve tam salâhiyetle «Serdâr», yâni Başkumandan tâyin edilmiştir «Kara-Mustafa Paşa» ismiyle de anılan bu «Lala-Mustafa Paşa» Kanunî devrinde şehzâde Selim'le Bâyezid'i birbirine düşürüp Anadolu'da bir çok Türk kanları akmasına sebeb olan ve işte o müthiş fâciada Sultan Selim'e saltanat teminine çalışmış olduğu için bu sırada itibârının pek yüksek olduğu anlaşılan Boşnak devşirmesidir 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs», «31 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Bu hilekâr devşirmenin Başkumandanlığa tâyini üzerine Yemen meselesi iki Beylerbeyi ile bir Serdara havâle edilmiş demektir Bunlardan Serdâr Mustafa Paşa «San'â Beylerbeyi» Özdemir-oğlu Osman Paşa ile «Yemen Beylerbeyi» Hasan Paşa'nın müşterek âmiri vaziyetindedir. Lala-Mustafa Paşa'ya bir an evvel hareket etmesi de emredilmiş olduğu halde, işin azameti karşısında birdenbire gözü yılan bu devşirme Paşa hazırlık bahânesiyle beş ay kadar Şam'da vakit geçirmiş, bu müddet zarfında Osman Paşa'ya bir an evvel hareketini emretmiş ve istediği kadar asker ve levâzım verilmesi için de Mısır vilâyetine Istanbul'dan emir verilmiştir : Aşağıda 1568 = 975 vukuâtının «28 Nisan» ve «13 Mayıs» fıkralarına da bakınız).

1568 = 975

16 Şubat = 17 Şa'bân, Pazartesi : İran Elçisi Şahkuli-Hân'ın Edirne'ye muvasâlatı.

(İkinci Selim 1566 = 974 vukuâtının «5 ve 7 Kânunuevvel» fıkralarında gördüğümüz cülûs gailelerini atlattıktan sonra Istanbul'da ancak altı buçuk ay kalıp 1567 = 974 senesi 22 Haziran = 14 Zülhicce Pazar günü pâyıtahttan hareketle 1567 — 1568 kış mevsimini geçirmek üzere Edirne'ye gitmiştir O tarihten bu tarihe kadar yedi buçuk aydanberi Edirne'dedir; saltanat tebeddülü ve cülûs tebrikiyle muâhede akdi yahut tecdidi gibi vesilelerle muhtelif devletlerden gelen elçiler işten bundan dolayı Edirne'de kabul edilmişlerdir: Meselâ Almanya imparatorluğuyla Fransa ve Polonya krallıklarının, Venedik ve Raguza = Dubrovnik cumhuriyetlerinin ve Türkiye'ye tâbi olan Eflak, Boğdan ve Transylvania = Erdel prensliklerinin elçileri bu sırada hep Edirne'de toplanmışlardır. Bütün bu Avrupa elçileri Safavî Türklerinin parlak bir alayla geçecek olan muhteşem sefirini görebilmek için padişahın emriyle Edirne caddelerine dizilmişlerdir! O zamanki fakir ve geri Garb'ın gözleri o zengin ve ileri Şark'ın «Bin-bir-gece» masallarını canlandıran bu muhteşem levhasından kim bilir ne kadar kamaşmıştır Birinci Tahmâsb'ı temsil eden Safavî sefiri ve İran'ın Revan eyâleti valisi Ustaclu-Şahkuli-Hân bir rivayete göre bin ve bir rivayete göre de yedi yüz yirmi kişilik bir maiyyetle geliyordu! Bunların yüz yirmisi elmaslar içinde parlıyan beylerden, iki yüzü altın sırmalı elbiseleriyle gözleri kamaştıran Türkmen suvârilerinden ve dört yüzü de İran tüccarlarından mürekkepti Bu tüccar takımının Edirne'ye gelmeyip Istanbul'da kalmış olduğu da rivayet edilir. Şahkuli-Hân'ın alayında 1700 yük hayvanı vardı: Bunların içinde Sultan Selim'e takdim edilecek hediyeler kırk dört deve yükü tutuyordu; otuz dört deve yükü de Şahkuli-Hân'ın hediyeleriydi! Sefâret hey'etinin beş tabl, sekiz boru, beş ney, bir nefîr, bir tanbur ve bir çok çeng, zil, çârpâre, kudum vesaireden mürekkep bir mehter takımı da vardı; çalgıcılar içinde hânendelerden başka muganniyeler görülüyordu.

Sultan Selim'e takdim edilen muhteşem hediyelerin en kıymetlileri içinde, sâyebanları altın işlemeli ve resimli iki ipek çadırla yazısı Hazret-i Ali'ye izâfe edilen murassâ bir Kur'an, tezhipli ve murassâ bir Şâhnâme, küçük bir armut hacmiyle şeklinde bir Bedahşan yâkutu, on miskal yahut kırk dirhem çeken iki inci, içlerine zehirli şeyler konulduğu zaman derhal çatlayıp kırılan sekiz mâvi kâse, 164 bin altın kıymetinde irili ufaklı ve resimli ipek İran ve Horasan halılarıyla İkinci Selim'e saltanat temin etmek için İran'da idâm edilen kardeşi şehzâde Bâyezid'in silâhlarıyla atları ve eşyası da vardı! Ayrıca Vezir-i-a'zamla diger vüzerâya da bir çok kıymetli hediyeler getirilmişti.

Şahkuli-Hân'la maiyyet alayı Edirne'ye yaklaşırken o zamanki Osmanlı şevket ve kudretini gösterecek bir tantanayla istikbâle çıkan Rumeli Beylerbeyi Kızıl-Ahmedlü Şemsi Paşa Safavî sefiriyle görüşürken Türk askerinin ihtişâmını kıskanan sefirin iğneli bir nükte sarfederek :

— Vallah ki bu leşgerün ârâyiş-ü-nümâyiş ve zîb-ü-feri heman bir düğün halkına benzer!

dediği rivayet edilir Şahkuli-Hân bu sözle tabiî o ihtişâmı zâhirî bir yaldızdan ibâret saydığını anlatmak istemiş, fakat çok zarif ve nüktedan bir zât olan Şemsi-Ahmed Paşa'dan derhal şu cevabı almıştır :

— Beli, Çaldıran'dan Taclu-Hanım'ı gelin getüren bu askerdür!

Bu «Taclu-Hanum» Şâh-İsmail'in Çaldıran zaferinde esir edilen güzel karısıdır : 1514 = 920 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. Birinci Tahmâsb'ın bu kadar tantana, debdebe ve masrafla o kadar muhteşem hediyeler gönderip İkinci Selim'in cülûsunu tebrik için hazineler sarfetmekten maksadı kuru bir gösterişten veyahut siyasî bir nezâket eserinden ibaret değildir : Yeni padişahın hâricî siyaseti henüz tavazzuh etmiş olmadığı için, dünyayı titreten Osmanlı orduları-

nın Şark'a mı, yoksa Garb'a mı teveccüh edeceği henüz belli değildir! Kanunî'nin Şark ve Garp sınırları arasında ondan ona atılmakla geçen saltanat devrinden sonra İkinci Selim'in de tıpkı dedesi Birinci Selim gibi tamamiyle Şark'a yüklenmek ihtimali vardır İşte bundan dolayı Edirne'ye gelen imparatorluk elçileri Sultan Süleyman'ın Szigetvar seferiyle bozulan Avusturya sulhünü İkinci Selim'den âdetâ satın almıya çalışırlarken, İran sefiri de Osmanlılarla Safavîler arasında yarım asır sürmüş bir husûmet devresinden sonra akdedilebilen Amasya sulhünün tecdidini istemiş ve işte o muhteşem hediyelerle beraber arzettiği bu rica memnuniyetle kabul edilmiştir Amasya sulhü için 1555 = 962 vukuâtının «29 Mayıs» fıkrasına bakınız).

17 Şubat = 18 Şa'bân, Salı: Sekiz sene müddetle akdedilen Osmanlı - Avusturya sulhünün Edirne'de imzâsı.

(İmparator İkinci Maximilien'in «Antoine Verantius», «Christophe Teuffenbach» ve «Albert de Wysz» isimlerindeki üç murahhasının yedi ay müzakereden, padişaha otuz bin duka altınıyla bir takım hediyeler takdiminden ve vüzâraya da on bin duka tevziinden sonra akdine muvaffak oldukları bu sulh o tarihten altı sene evvel 1562 = 969 senesi 1 Haziran = 28 Ramazan Pazartesi günü Kanunî Sultan Süleyman'dan istihsâl edilmiş olan sulhün hemen aynen tecdidinden başka bir şey değildir İmparatorun her sene padişaha takdim edeceği haraç mıkdârı gene otuz bin duka altınıdır; yalnız yirmi altın vazo ile 2 3 duvar saati de ilâve edilmiştir; bundan başka Vezir-i-a'zama senede iki bin duka ile dört gümüş kupa, ikinci vezire iki bin duka ile iki gümüş vazo, üçüncü vezire bin duka ile iki gümüş vazo, diger üç vezire biner «thaler = 3 mark kıymetinde gümüş para», Baş-tercüman'a beş yüz thaler, ikinci tercümana üç yüz thaler ve diger bir takım şahsiyetlere de cem'an iki bin thaler verilecektir. Son fütûhâta istinad edecek olan hudutlarla Eflak, Boğdan ve Erdel = Transylvania gibi Türkiye'ye tâbi prensliklere ait esaslar 1562 = 969 sulhünün aynidir: O sene vukuâtının «1 Haziran» fıkrasına bakınız. İkinci Selim'in imparatora gönderdiği bir müvafakat fermanı üzerine akdedilen bu yeni muâhede 25 maddeden mürekkeptir).

28 Nisan = 1 Zülka'de, Çarşanba: San'â ve Yemen Beylerbeyliklerinin yeniden birleştirilmesi.

(Yemen meselesinin son şekli ve bu eyâletin son zamanlarda iki vilâyete ayrılması için yukarda 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos», «16 ve 30 Kânunuevvel» fıkralarına bakınız. — Yemen'deki Osmanlı fütûhâtının elden çıkması, bu fütûhât dairesinin ikiye bölünmesinden dolayı kumanda birliği kalmadığı için İmâm-Mutahhar'ın fırsattan istifade etmiş olmasından mütevellit tabiî bir netice demek olduğu Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından İstanbul'a arzedilmiş ve bunun üzerine «Gurre-i Zülka'de 975 = 28 Nisan 1568» tarihinde çıkan bir «Hükm-i-Şerîf» le San'â ve Yemen vilâyetleri yeniden birleştirilerek her ikisi de bu tarihten 4 ay, 14 gün evvel istirdad vazifesiyle San'â valiliğine tâyin edilmiş olan Özdemir-oğlu Osman Paşa'ya tevcih edilmiştir. «Yemen Beylerbeyi» denilen Zebîd valisi Hasan Paşa işte bunun üzerine valilikten açıkta kalmışsa da Zebîd muhâfızı olarak gene orada kalmıştır. — Bu sırada sefer hazırlıklarıyla meşgul olan Osman Paşa henüz Kahire'dedir Fakat İstanbul'dan gelen bir emirde eldeki kadırgalar ve askerlerle Paşa'nın bir an evvel hareket etmesi tebliğ edilmiştir; aşağıki fıkraya da bakınız).

13 Mayıs = 16 Zülka'de, Perşenbe: Yemen serdârı Lala-Mustafa Paşa'nın Şam'dan Mısır'a hareketi ve Serdârlık meselesi.

(Şam Beylerbeyi Lala-Mustafa Paşa'nın büyük salâhiyetlerle Yemen serdarlığı-

na tâyini ve hüviyyeti için yukarda 1567 = 975 vukuâtının «30 Kânunuevvel» fıkrasına bakınız. — Yukarıki fıkrada bir an evvel işinin başına hareket etmesi hakkında Istanbul'dan emir aldığını gördüğümüz yeni Yemen Beylerbeyi Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın bütün hazırlıkları tamamlandığı halde bir takım bahânelerle Mısır'da vakit geçirdiği rivayet edilir. — Bu vaziyette Yemen meselesiyle alâkadar dört Paşa vardır Bunlardan yalnız Zebîd muhâfızlığında bulunan sâbık vali Hasan Paşa Yemen'de ve diğer üçü de Kahire'dedir! En mühimleri olan Serdar Mustafa Paşa bu vazifeye tâyininden tam dört buçuk ay sonra Şam'dan hareket edip Mısır'a gelmiştir: Meşhur Osmanlı müverrihi Alî, Lala-Mustafa Paşa'nın kâtibi olduğu için bu seferde onunla beraberdir. — Yeni Yemen Beylerbeyi Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın da serdârı beklediği için muhtelif hareket emirlerine rağmen işinin başına gitmeyip Kahire'de kaldığı anlaşılmaktadır; Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın vazifesi Yemen'e gitmek değil, yalnız hazırlıklara yardım etmektir: Fakat bu vazifesini tamamiyle ifâ etmediği ve bir çok müşkilât çıkardığı rivayet edilir; çünkü bilhassa Sinan Paşa ile Mustafa Paşa arasında müthiş bir husumet vardır.

Kahire'de bu üç Paşa birleşince aralarında çok şiddetli ihtilâflar çıkmış olduğu ittifakla rivayet edilmektedir: Lala-Mustafa Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın arası ötedenberi iyi olduğu halde, Koca-Sinan Paşa her ikisine aleyhdar ve bilhassa Lala Paşa'ya kan ve can düşmanıdır Bu şiddetli husûmetin sebebi, bu tarihten dokuz sene evvelki şehzâdeler muharebesinde mağlûb olan şehzâde Bâyezid İran'a kaçarken Erzurum Beylerbeyliğinde bulunan ve işte bu Koca-Sinan Paşa'nın kardeşi olan Ayas Paşa'nın Bâyezid'e yardım edip Acemistan'a kaçmasını teshil etmiş olduğundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'nın iğvâsiyle idâm edilmiş olmasıdır: Bu mesele için 1559 = 966 vukuâtının «7 Temmuz» fıkrasına da bakınız. Çok inatçı ve kindar bir Arnavut olduğundan bahsedilen Sinan Paşa işte bundan dolayı Lala-Mustafa Paşa'yı kardeşinin kaatili gibi görmekte ve ona karşı için-için kan dâvâsı gütmektedir! Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın da tehlikeli bir rakîb addettiği Lala Paşa'dan hiç hoşlanmadığı muhakkaktır İşte bundan dolayı Mısır valisi Sinan Paşa'nın Lala-Mustafa Paşa aleyhine yazdıklarını Sokullu çok müsâit karşılamıştır. Lala Paşa aleyhindeki en büyük isnat, Şam'da eski Kölemen Sultanı Kansu-Gavri'nin oğlu Mehmet Bey'in kızıyla evlenmiş ve bu sâyede Kölemen döküntüleri üzerinde büyük bir nüfuz kazanarak Mısır sultanlığına göz dikmiş olduğu hakkındaki rivayettir Bununla beraber lalasını çok seven ve bilhassa şehzâdeler muharebesinde kendisine ettiği hizmetleri unutmıyan İkinci Selim bu isnâda ehemmiyet vermemiştir — Koca-Sinan Paşa'nın Özdemir-oğlu Osman Paşa'ya düşmanlığı da onun Lala Paşa ile olan samimî dostluğundan mütevellit gösterilir Hattâ işte bundan dolayı Sinan Paşa'nın her şeyden evvel bir kere bu iki dostun arasını bozmıya çalışmış olduğu halde muvaffak olamadığı bile rivayet edilir. Koca-Sinan Paşa'nın Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı Istanbul'a şikâyet ederek derhal Yemen'e hareket etmesi hakkında şiddetli bir emir getirtmesi işte bunun üzerinedir Aşağıki fıkraya da bakınız. Bu sâyede Sinan Paşa Osman Paşa'yı 3 4 bin asker ve Süveyş'den itibaren 17 gemiyle hemen yola çıkarmış ve tabii Lala-Mustafa Paşa Kahire'de can düşmanıyla başbaşa kalmıştır! Lala'nın Osman Paşa ile beraber hareket edememesi, Sinan Paşa'dan dört bin asker istediği halde onun kendisine dört yüz neferden fazla vermek istememesiyle izah edilir Sinan Paşa'nın bundan maksadı, Şam'da dört buçuk ay geçirdikten sonra Mısır'a gelen ve üç ay da burada geçiren Mustafa Paşa'yı Kahire'de ayak direyip işinin başına gitmiyor gibi göstermek suretiyle Yemen serdarlığından azlettirip yerine geçmektir! Selânikî bunu şöyle anlatır:

«Mir-i-mîrân-ı Mısr Sinan Paşa Hazretleri mufassal-u-meşrûh garaz-âmîz arzlar gönderüp Mustafa Paşa hakkında :

— Küllî tekellüfât ile isrâfât-ı Hazîne itmededür, lâkin bu kullarına serdarluk ferman olunur ise cüz'î nesne ile düşmen hakkından gelüp az vakitde fütûhât müyesser ola!

diyüp ve Mustafa Paşa dahî gitmekden imtinâ' eyledi dinilmeğin filhakika is-

tiğnâ yüzünden vezir-i mumâileyhün kendüye keyd-ü-merkrini mukarrer bilüp...».

İşte bunun üzerine Lala-Mustafa Paşa nihayet azledilip İstanbul'a gitmiş ve Yemen serdarlığı da vezâret pâyesiyle Mısır Beylerbeyi Koca-Sinan Paşa'ya tevcih edilmiştir Tarihi için aşağıki fıkraya bakınız. Sonraları «Yemen fâtihi» diye şöhret bulan Sinan Paşa işte budur. — Bir vakıf kaydine göre Koca-Sinan Paşa'nın babası «Ali Bey» isminde biridir Topkapı sarayı arşivinde Sinan Paşa kızı «Emine» imzâlı bir istid'a bulunmuştu; bu istid'âda Emine Hanım Yavuz'un kızının kızı neslinden olduğunu söylediğine öre, Sinan Paşa'nın karısı Birinci Selim'in kızından torunu olmak lâzım gelir. — Yemen serdarlığından azledilen Lala-Mustafa Paşa Kahire'den Istanbul'a gelince, bir rivayete göre bir müddet tevkif edildiği halde, padişahın şehzâdeliği devrinde saltanatını temin yolundaki hizmetleri unutulmamış olduğu için Yemen meselesindeki kusuruna bakılmıyarak altıncı vezirliğe tâyin edilmiştir Bu sırada Vezir-i-a'zam Sokullu- Mehmet Paşa, ikinci vezir Pertev Paşa, üçüncü vezir eski Kapdan-ı-Deryâ Piyâle Paşâ, dördüncü vezir Ahmed Paşa, beşinci vezir Zal-Mahmud Paşa ve nihayet altıncı vezir de Lala-Mustafa Paşa'dır Bunlardan beşinci vezir «Zal-Mahmud Paşa» bu tarihten 15 sene evvel zavallı şehzâde Mustafa'yı kendi eliyle boğmuş olan Boşnak devşirmesidir: 1553 = 960 vukuâtının «6 Teşrinisâni» fıkrasına da bakınız; o tarihten sonra çok parlıyan bu devşirmeye İkinci Selim'in kızlarından Şâh-Sultan da verilerek dâmâdlığa kabul edilmiş ve nihayet vezirliğe kadar çıkarılmıştır! Bu suretle şehzâde Mustafa'nın kaatiliyle şehzâde Bâyezid'in felâketine sebeb olmakla meşhur Lala-Mustafa Paşa İkinci Selim'in vüzerâsı içinde yer almış demektir).

1568 = 976

Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın Yemen fütûhâtı ve Taaz'in istirdâdı.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Osman Paşa Istanbul'dan gelen şiddetli bir emir üzerine nihayet işte bu 976 = 1568 senesi «evâilinde» Mısır'dan Yemen'e hareket etmiştir Gene o fıkranın sonunda bahsi geçen serdar değişikliği de bu senenin Safer = Temmuz /Ağustos ayına müsâdiftir. — Mısır kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'le diger bâzı ümerâyı da maiyyetine alan Osman Paşa 3-4 bin asker ve 17 gemiyle Süveyş'den Cidde'ye geçmiş ve orada askerini ikiye ayırarak suvârileri karadan gönderip piyâdeleri gemilerle Hüdeyde'ye götürmüştür: Osman Paşa'nın emrindeki filoya kumanda eden Mısır kapdanı Hayrüddin Hızır Bey, Kanunî'nin Rodos seferinde deniz harekâtını büyük bir muvaffakıyetle idare etmiş olan Kurdoğlu Muslihüddin-Reis'in oğludur; Muslihüddin-Reis büyük Barbaros'un yetiştirmelerinden olduğu için kahraman oğluna şanlı hocasının adını takmıştır Bundan bir sene sonraki «Sumatra seferi» ile meşhur olan Kurdoğlu Hayrüddin Hızır-Reis için aşağıda 1569 = 976 vukuâtının son fıkrasına ve babası Muslihüddin-Reis'in Rodos seferindeki hizmetleri için de 1522 = 928 vukuâtının «4 ve 26 Haziran» fıkralarına bakınız.

Özdemir-oğlu Osman Paşa Yemen'e çıktığı zaman ahali kendisine Zebîd muhâfızlığında bulunan eski vali Hasan Paşa'nın mezâliminden şikâyet etmiş, Osman Paşa'nın yaptırdığı tahkikat bu şikâyetlerin haklı olduğunu meydana çıkarmış ve işte bundan dolayı bir Rus dönmesi olduğundan bahsedilen Hasan Paşa muhâfızlıktan azledildiği gibi malları da Hazîne hesabına müsâdere edilmiştir Bu cezâ üzerine Hasan Paşa Mısır'a giderek yeni Yemen serdârı Koca-Sinan Paşa'nın maiyyetine iltihak etmiştir; yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, Sinan Paşa Osman Paşa'ya düşman olduğu için Hasan Paşa'nın bu dehâletini memnuniyetle telâkki etmiştir.

Özdemir-oğlu Osman Paşa askerinin azlığına rağmen Yemen'e gider gitmez büyük bir faaliyetle işe başlayıp kendi kuvvetlerine orada bulunan Türk askerlerini de katarak ilkönce Taaz ve havâlisini istirdâd etmiştir Taaz'in ilk fethi için 1546 = 952 vukuâtının «12 Şubat» fıkrasına ve son Zeydî hareketinde elden

çıkması için de 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız: Bu son fıkranın izâhat kısmında görüldüğü gibi, Taaz 1567 = 975 senesi 7 Teşrinievvel = 3 Rebî'ül-âhir Salı günü sukut etmiş olmak itibariyle, o tarihten bu seferki istirdâdına kadar takriben 10 ay Zeydîlerde kalmış demektir. — Osman Paşa Taaz'i istirdâd ettikten sonra Yemen'in en müstahkem mevkilerinden olan «Kahire» kalesini muhasara etmiştir: Fakat bu muhasara esnasında İmâm-Mutahhar büyük bir orduyla Paşa'nın üzerine gelmiş ve bu suretle Türk askeri iki ateş arasında kalmıştır! Bu vaziyette bir çok telefat verildikten başka zahiresizlikle susuzluktan da çok sıkıntı çekildiği için hiç kimsede ümit kalmadığı ve yalnız Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hiç fütur getirmiyerek mücâdeleye devam ettiği rivayet edilir; her halde çok kuvvetli bir asker olan Osman Paşa'nın bu ümitsiz vaziyette büyük bir metânet gösterdiği muhakkaktır. Özdemir-oğlu'nun bu sebâtı boşa gitmemiş ve kendisi son kurşunlarını sarfettiği sırada Mısır'dan gelen Sinan Paşa kuvvetleri tam zamanında yetişerek Osman Paşa'yı düşman çenberinden kurtarmıştır Aşağıki fıkralara da bakınız)

1568 — 1569 = 976

Edirne'de Selimiyye inşaâtının başlaması.

(Mimar Sinan'ın bu muhteşem eserini İkinci Selim devrinin başında veyahut 979 = 1571 — 1572 tarihinde kurdurmıya başlamış olduğu hakkında bâzı rivayetler varsa da doğru değildir Harem kapısının üstündeki manzum kitâbede temel atma tarihi «Fazlu'llah» terkibiyle gösterilir ve bu da «Ebced» hesabiyle «976» tarihine müsâdiftir. Koca-Sinan'ın «Tezkiret-ül-Bünyân»ında hiç bir tarih yoktur. — Büyük san'atkârın yaşı bu sırada seksenini geçkindir. — İnşaâtın ikmâli için 1574 = 982 vukuâtı içinde İkinci Selim devrinin sonlarına tesadüf eden «Edirne'de Selimiyye inşaâtının ikmâli» fıkrasına bakınız).

1569 = 976

5 Kânunusâni = 17 Receb, Çarşanba: Yemen serdarlığına tâyin edilen Mısır Beylerbeyi Koca-Sinan Paşa'nın Kahire'den Yemen'e hareketi.

(Sinan Paşa karadan ve Hicaz üzerinden evvelâ Taaz'a gelmiş ve oradan da büyük bir sür'atle Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın iki ateş arasında kaldığı nokta olan Kahire kalesi üzerine hareket etmiştir: Aşağıki fıkraya da bakınız. — Koca-Sinan Paşa'nın Yemen serdarlığına tâyini meselesi yukarda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasında izah edilmiştir).

3 Mayıs = 17 Zülka'de, Salı: Yemen'in en müstahkem mevkilerinden olan Kahire kalesinin fethi.

(Yukarda 1568 = 976 vukuâtında gördüğümüz gibi, Özdemir-oğlu Osman Paşa Taaz'i aldıktan sonra bu Yemen Kahire'sini muhasara etmişse de İmâm-Mutahhar büyük bir orduyla gelerek onu iki ateş arasında erzaksız ve susuz bırakmıştır Koca-Sinan Paşa ordusu işte bu vaziyette yetişmiş, İmâm'ın ordusu harbe girişmeden kaçmış ve bu netice üzerine Kahire kalesi derhal teslim olmuştur. Yukarda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Koca-Sinan Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'nın arası açıktır: Sinan Paşa ordusu, Osman Paşa ordusunu işte bu vaziyette kurtarmış olduğu için birinin halâskâr tavrı takındığı ve ötekinin de halâs olduğuna bin kerre pişman olduğu rivayet edilir! Bununla beraber Sinan Paşa'nın Osman Paşa'ya hürmette kusur etmediği halde Osman Paşa'nın düşmanı tarafından kurtarılmış olmasına tahammül edemediği hakkında da bir rivayet vardır! Hattâ Kahire kalesinin fethine rağmen Osman Paşa ayrı bir ordugâh kurduğu için bu iki Paşa birbiriyle hiç görüşmemiş oldukları bile rivayet edilir! Osman Paşa'nın Yemen'e gelir gelmez Zebid muhâfızlığından azletmiş olduğu Rus-Hasan Paşa'nın da Sinan Paşa

ordusuna iltihak ederek serdarı vali aleyhine tahrik edip durduğu muhakkaktır. İşte bundan dolayı Koca-Sinan Paşa Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı iki defa karargâhına dâvet edip görüşmek istediği halde Osman Paşa kabul etmemiştir Halbuki sonsuz salâhiyetlerle serdâr olan Koca-Sinan Paşa, Osman Paşa'nın resmî âmiridir. Özdemir-oğlu'nun itâatsizliğine sebeb olarak Sinan Paşa'ya itimatsızlığından bahsedilir: Çünkü Sinan Paşa'nın elinde «Nişanlı evâmir» vardır Bunlar tuğralı oldukları halde yazısız fermanlardır; bir serdâr bunları istediği gibi doldurup istediği adamı idâm ettirebilir ve ancak Istanbul'a döndükten sonra hükûmete hesap verir! Osman Paşa'nın çekindiği şey, Sinan Paşa'nın işte böyle bir ferman kullanmak ihtimalidir! Özdemir-oğlu işte bundan dolayı bir ordugâh kurmuş ve askerinden ayrılmamıştır. Bu vaziyete bir an evvel nihayet vermek istiyen Sinan Paşa da hâiz olduğu salâhiyyete istinâden Osman Paşa'yı Yemen Beylerbeyliğinden azletmekten başka çare bulamamıştır Osman Paşa azline itirâz etmemiş, Mısır'dan aldığı askeri Sinan Paşa'ya iâde etmiş ve kendisi de şahsî askeriyle Hicaz üzerinden Istanbul'a gitmiştir. — Özdemir-oğlu Osman Paşa Istanbul'a vardığı zaman Sokullu'nun kendisini şehre sokmadığı ve kışın en şiddetli soğuklarında sûr hâricinde karargâh kurmak mecburiyetinde bıraktığı hakkında bir rivayet vardır: Bu rivayete göre o sırada Edirne'den Istanbul'a dönmekte olan İkinci Selim'in maiyyetinde gelen Lala-Mustafa Paşa padişaha o perişan manzarayı göstererek Osman Paşa lehine şefâatte bulunmuş, Özdemir-oğlu ancak işte bu şefâat üzerine Istanbul'a girebilmiş ve bir müddet sonra da Lahsâ/El-Hasâ ve Basra valiliklerine tâyin edilmiştir).

15 Mayıs = 29 Zülka'de, Pazar : Aden'in istirdâdı.

(Yemen'in cenubunda ve Umman denizinin ayni ismi taşıyan körfezi üzerinde bulunan Aden limanıyla etrafından mürekkeb Arap emâretinin ilk işgal ve ilhâkı Hadım-Süleyman Paşa'nın 1538 = 945 tarihindeki Hindistan seferindedir: O sene vukuâtının «27 Temmuz» fıkrasına bakınız. Bu liman o tarihten sonra bir iki defa elden çıkmışsa da istirdâd edilmiş ve nihayet İmâm-Mutahhar'ın son ısyânı esnasında Zeydîlerin eline geçmiştir 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız. İşte bundan dolayı Aden takriben bir buçuk senedenberi Zeydî hâkimiyyetindedir. — Coğrafî vaziyetinden dolayı büyük bir askerî ve ticarî ehemmiyeti olan bu limana denizden Mısır kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey kumandasındaki filo ve karadan da Sinan Paşa'nın maiyyetinden Memi Bey kumandasında bir kuvvet sevkedilmiş ve bu suretle hem karadan, hem denizden tazyik edilen Aden Zeydî muhâfızı «Kasım-ibnü-Şuvay'» büyük bir mukavemet göstermeden teslim olmuştur. — Kurdoğlu Hızır Bey'den çok iyi muâmele gören bu nankör Kasım, adamlarından birini bir bahâneyle Hızır Bey'i öldürmiye göndermişse de Türk kahramanının Arap sûikasdçısını bir yumrukta öldürdüğü rivayet edilir Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in şahsiyyeti için yukarda 1568 = 976 vukuâtına ve Sumatra seferi için de aşağıki fıkraya bakınız. — Aden'in istirdâdı için Zülhicce = Mayıs /Haziran tarihi de rivayet edilir).

Mısır-Kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in Sumatra seferi ve Türk hâkimiyyetinin Okyanusya'ya dayanması.

(Asya'nın cenubuşarkîsinde, Avustralya'nın şimaligarbîsinde, Borneo adasının garbinde ve Büyük-Okyanus'la Hind-Okyanusu'nun arasında bulunan Sumatra adası Okyanusya adalarındandır. O tarihte bu büyük adayla Asya'nın cenubundaki Malakka yarımadası diger bir takım küçük adalarla beraber bir Müslüman sultanlığı şeklindedir: Bu İslâm devletine Sumatra'daki pâyıtahtının isminden dolayı «Achin/Achem = Açin» krallığı denilir: Osmanlı vesikalarında da hafif bir tahrifle «Aca/Acı sultanlığı» şekline tesadüf edilir. O sırada bu devletin hükümdarı «Sultan Alâüddin-Şâh»dır: İkinci Selim'in bâzı fermanlarında Sultan Alâüddin'den «Pâdişâh» ünvaniyle de bahsedilir.

Hint denizlerinde gösterdikleri müstemlekecilik faaliyetinden bilhassa İslâm ölkelerine musallat olmaları Kanunî devrinde Hadım-Süleyman Paşa'nın Hindistan seferine sebeb olan Portekizliler bu sırada Sumatra müslümanlarını çok tazyik etmekte oldukları için Sultan Alâüddin İslâm âleminin halîfesi ve muhâfızı vaziyetinde bulunan Kanunî Sultan Süleyman nezdine vezir «Hüseyn» isminde bir elçi ile bir nâme göndermiş ve top, topçu, silâh, askerlik mütehassısları ve bilhassa istihkâm mühendisleri istemiş, fakat bu elçinin Istanbul'a muvâsalatı Szigetvar seferine tesadüf ettiği için Kanunî'nin ölümüyle İkinci Selim'in cülûsu gibi hâdiselerden dolayı iş gecikmiş ve elçi Hüseyn Istanbul'da fazla beklemiştir; hattâ Yemen gailesinin zuhuru da yapılacak yardımın bir sene daha gecikmesine sebeb olmuştur.

Sumatra hükümdarı Sultan Alâüddin Türk himâyesini istiyerek Osmanlı padişahının yüksek hâkimiyyetini kabul etmiş ve İkinci Selim de kendisine gönderdiği cevapta bir metbûun tâbiine karşı kullanacağı âmirâne lisanı kullanmıştır; bu cevapta bir takım emirlere bile tesadüf edilir

«Ahvâl-u-atvâr her neye müncer olursa i'lâm eyliyesiz. Sonra anda olan asâkir hakkında fermân-ı Şerîfüm ne vechile sâdir olursa mûcibi ile amel eyliyesiz».
İkinci Selim, Sultan Alâüddin'e vaziyet hakkında dâimâ rapor göndermekte kusur etmemesini bile emretmektedir

«Kaide-i müstemirrenüz üzre me'mûldür ki ol diyârun ahvâl-ü-mâcerâsın mufassal şerh ve Atebe-i âlem-penâhumuz cânibine inbâ olunmakdan khâlî olunmaya».
Bu vesikadan anlaşıldığına göre Sumatra sultaniyle daha evvelce de bir takım siyasî muhâbereler cereyan etmiş ve hattâ iktisâdî meseleler bile kurcalanmıştır; hattâ gene ayni nâmenin sonunda silâh ve asker götürecek Osmanlı gemileriyle «bahârât» gönderilmesi emredilmektedir: «Gönderilmek içün bahâr ihzâr olunmuş idi: Barçalar irsâl olundu; tahmîl olunup gönderile».

Bu uzak sefere memur edilen İskenderiyye kapdanı Kurdoğlu Hayrüddin Hızır Bey'in ancak yukarıki fıkrada gördüğümüz Aden fethinden sonra hareket edebildiği anlaşılmaktadır Kurdoğlu'nun şahsiyyeti için yukarda 1568 = 976 vukuâtına bakınız.

Sumatra seferi hakkındaki fermanlarda bu işe 17 gemi ile bir Topçu-başı idaresinde 7 topçu ve bir mıkdar asker tahsis edilmiş olduğundan ve diger bir takım levâzım ve mühimmat da gönderildiğinden bahsedilmekle beraber, son tetkiklere göre sonradan bir kaç parça daha ilâve edilerek 22 gemilik bir filo teşkil edilmiş ve bu filo ile 50 -60 usta, muhtelif çaplarda bir çok top, bir çok askerle silâh ve mühimmat da gönderilmiştir. Her halde Sultan Alâüddin'in bu Türk himâyesinden çok istifade ettiği ve Türk askerlerinin Sumatra ordusunu tensik ettikleri mâlûm olmakla beraber, bu Türk mütehassıslarından kaç kişinin hangi tarihlerde avdet etmiş oldukları belli değildir: Yalnız mühim bir kısmının hiç dönmeyip orada kalmış oldukları, Sumatra'da bir Türk mezarlığı, bir Türk köyü ve Türk mütehassıslarının milliyetlerini hâlâ muhafâza ettikleri halde ana-dillerini unutmuş nesilleri mevcud olmasından anlaşılmaktadır; hattâ bu Türk nesillerinden «Raca»-lar bile yetişmiş olduğu rivayet edilir; bir rivayete göre de İkinci Selim'in Sultan Alâüddin'e göndermiş olduğu Türk bayrağı mukaddes bir emânet gibi son zamanlara kadar muhâfaza edilmiştir.
Açin/Aca sultanlığının Osmanlı himâyesine girmesi ve oraya kadar bir filo ile asker ve silâh gönderilmesi üzerine Türk hâkimiyyeti Avrupa, Asya ve Afrika'dan sonra Okyanusya'ya da el atarak dünyanın üç kıt'asından sonra dördüncü bir kıt'asına da uzanmış demektir).

1569 = 977

26 Temmuz = 11 Safer, Salı : San'â'nın istirdâdı.

(Taaz, Kahire ve Aden zaferlerinden sonra mâneviyatları sarsılmış olan Zeydîler Türk ordusu gelirken San'âyı tahliye edip çekilmiş oldukları için Koca-

Sinan Paşa bu gün gelir gelmez burayı derhal işgal etmiştir Yemen'in merkezi olan San'â ilkönce Kanunî devrinde fethedilmiştir 1547 = 954 vukuâtının «23 Ağustos» fıkrasına bakınız. İmâm-Mutahhar devrindeki son sukutu o tarihten yirmi sene sonradır 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu son tarihten bu güne kadar 1 sene, 11 ay, 11 gün Zeydîlerin elinde kaldıktan sonra istirdâd edilmiş demektir. — San'â'nın istirdâdı için 8 Safer = 23 Temmuz Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de bunun işgalden ziyade tahliye tarihi olması lâzımgelir. Yemen'in istirdâdı San'â'nın işgaliyle tamamlanmış değildir Başta meşhur «Kevkebân» kalesi olmak üzere bir takım mühim kaleler daha vardır Aşağıda 1570 = 977 vukuâtının «18 Mayıs» fıkrasına da bakınız).

4 Ağustos = 20 Safer, Perşenbe: «Ejderhan = Astrakhan» seferi ve Don-Volga kanalını açarak Karadeniz'le Hazar denizini birleştirme teşebbüsü.

(Bilhassa Milâdın XV inci ve Hicretin IX uncu asrından beri sür'atle genişleyip kuvvetlenmekte ve şimdiki Rusya'nın esasını teşkil etmekte olan Moskova Büyük-prensliğinin tarihinde birbirinden mühim iki «İvan» vardır : Bunların biri XV inci asırda «Büyük-İvan» denilen «Üçüncü İvan Vasilyeviç», biri de XVI ncı asırda «Müdhiş-İvan» denilen «Dördüncü İvan Vasilyeviç»dir. Moskova Büyük-prensliği'nin etrâfındaki Rus prensliklerini yutup ölkelerini genişleten bu iki İvan'ın birincisi Paleoloğos hânedânından bir Bizans prenseslyle evlendiği için Şarkî-Roma üzerinde verâset hakları iddiâsına başlamış, Bizans armasını benimsemiş ve Çingiz hânedânının bakıyyeleri olan Kazan vesaire Hanlarıyla uğraşmıya başlamıştır; şimalî Karadeniz sahillerindeki Ciniviz müstemlekelerini fetheden Fatih Sultan Mehmed'in Kırım Hanlığını himâyesi altına alması işte bu ilk emperyalist Rusya ile Türkiye arasına büyük bir sed kurmak demektir 1475 = 880 vukuâtına bakınız.

On altıncı asırdaki «Dördüncü İvan», on beşinci asırdaki «Üçüncü İvan»dan daha mühim bir şahsiyet sayılabilir Moskof topraklarını şarka ve cenuba doğru genişleterek Kazan ve Ejderhan = Astrakhan hanlıklarını yutmak suretiyle Hazar denizine dayanan işte budur. O zavallı müslüman hükûmetlerine karşı bilhassa Üçüncü İvan'la başlayıp Dördüncü İvan'ın fütûhâtiyle nihayet bulan mücadelede Rus muvaffakıyetlerini temin eden tarihî zemini Timur-Leng hazırlamıştır ve bu neticenin bütün tarihî mes'ûliyyeti Timur'a aittir Çünkü Rusya'ya hâkim olan Altun-Ordu hanlığına bir takım hissî sebeblerle 1391 = 793 ve 1395 = 797 tarihlerinde indirdiği iki darbeyle bu büyük hanlığın inkırâzına Timur-Leng sebeb olmuştur 1402 = 804 vukuâtının «Fetret» devri başındaki son fıkrasına bakınız. Timur'un hiç bir zaman affedilmiyecek zararları bu kadarla da kalmış değildir; Hârizm'den Kırım'a kadar uzanan sâhalardaki Türk ve Mongol kabîlelerini kırmak ve kaçırmak suretiyle de müslüman nüfusu bakımından buraların boşalmasına ve bu suretle müstakbel mukavemet imkânlarının kırılmasına sebeb olmuştur; büyük Osmanlı müverrihi Peçevî bu hâli şöyle anlatır :

«Tîmûr ol seferi idinceye değin bir kaafile Hârizm'den yüklü arabalar ile çıkup üç ayda Kırım'a gelürlerdi; maa-hâzâ zâd-u-zevâde getürmezlerdi; kabîleden kabîleye konarlar ve göçerler idi ve bu kabâil-i bisyâr umûmen Tâtâr idi... Tîmûr-i pür-zûr gelicek bunlarun kimi seby-ü-esîr ve kimi tu'me-i şemşîr oldu ve bir nice kabîlesi Leh ve Moskov keferesinün memleketine firâr ve ol dâr-ül-küfrde karâr itdiler».

Bu vaziyet itibariyle Rusya'nın teşekkülünde en mühim rolü Timur oynamış ve ondan sonra Üçüncü ve Dördüncü İvan'lar da onun hazırladığı zeminden istifade etmişler demektir!

Osmanlı müelliflerinin «Deşt-i Kıpçak Hanlığı» dedikleri «Altun-Ordu Hanlığı» Timur'un darbeleriyle yıkıldıktan sonra bir nevi «Tavâif-i-Mülûk» devri başlamış ve işte bunlardan olan Kazan ve Ejderhan hanlıkları nihayet Moskova Büyük-prensliği ile Kırım hanlığının nüfüz mücadelelerine sahne teşkil edecek

bir hâle gelmiştir. Bunların son zamanlarında bâzen Rus namzedlerinin, bâzan Kırım mahmîlerinin tahta çıkmaları işte bundan dolayıdır.

Zulümünden dolayı «Müdhiş» lâkabını alan «Dördüncü İvan» on beşinci asırdaki adaşı «Üçüncü İvan» gibi «Veliki-kniaz = Büyük-duka/Büyük-prens» ünvaniyle iktifâ etmediği için 1547 = 954 tarihinden itibaren «İmparator» mânâsına «Caesar/César = Kaysar» kelimesinden muharref «Tsar = Çar» ünvanını takınmıştır Bu kelime, vaktiyle İslâvların Rusya'ya hâkim olan Altun-Ordu Hanlarına verdikleri ünvandır ve bu mahiyeti itibariyle Dördüncü İvan'ın nazarında her şeyden evvel Türk-Mogol hâkimiyyetinden kurtulan Rusya'nın istiklâl alâmetidir; fazla olarak ana tarafından Bizans imparatorlarıyla alâkadâr olan Dördüncü İvan tıpkı Üçüncü İvan gibi kendisini Şarkî-Roma'nın bile vârisi saymaktadır! Hattâ

— Eğer Istanbul ikinci Roma ise, Moskova da üçüncü Roma'dır!

gibi bir şey söylediği bile rivayet edilir! Onun için bu «müdhiş» hükümdarın nazarında artık eski hâkimlerin mahkûm ve mahkûmların da hâkim vaziyetine çıkacakları devir gelmiş demektir Dördüncü İvan'ın 1552 = 959 senesi Haziran = Cumâda-l-âhire ayında Kazan hanlığı üzerine 150 topla mücehhez 150 bin kişilik bir orduyla hareket etmesi işte bundandır ve Kazan'ı zaptedip bütün ahalisini kılıçtan geçirerek bu hanlığın mevcudiyetine nihayet veren muvaffakıyetini de oranın anarşi derecelerini bulan dahilî mücadelelerine medyundur. Dördüncü İvan'ın cenuba teveccühle Hazar denizinin şimaligarbîsinde Osmanlı müelliflerinin «Ejderhan/Heştderhan» gibi isimlerle andıkları «Astrakhan / Astırhan/Astarhan» şehriyle hanlığını da zaptetmesi Kazan'dan iki sene sonra 1554 = 961 tarihindedir. İşte bu suretle Moskova çarlığı iki sene içinde hem şarka, hem cenuba ve cenubuşarkîye doğru genişlemiş, Rusya'nın eski sahiplerinden bakıyye kalan hanlıkları ortadan kaldırmış, bütün Volga boyunu Rus arâzisi içine almış, bilhassa ilk defa olarak Hazar denizine dayanmış, oradan İran'ı tehdide başlamış ve hattâ Don kazaklarını da Rus hâkimiyyetine sokarak hem Kırım'ı, hem Karadeniz'i tehdid altında bırakmıştır Rusya'nın Hazar sahillerine inmesi, Karadeniz sahillerine inmesinden evveldir.

Tabiî bu vaziyette Rusya'nın Karadeniz'e inebilmesi için artık arada Osmanlı himâyesindeki Kırım Hanlığından başka bir engel kalmamış demektir.

Müdhiş-İvan'ın bu büyük muvaffakıyeti bâzı Garp menbâlarında Endelüs müslümanlarının İspanya'dan tardına benzetilir ve İslâmiyetle Hıristiyanlığın mücâdele tarihinde o kadar mühim bir dönüm noktası sayılır. Kırım Hanlığına hâkim olan ve azamet devrinin en yüksek derecesinde bulunan Osmanlı imparatorluğu tabiî bu vaziyetin ehemmiyet ve vehâmetinden gafil değildir Don ve Volga nehirleri arasına bir kanal açarak Karadeniz'le Hazar denizini birleştirmek için ihtiyâr edilen bu meşhur «Ederhan seferi» her halde o vaziyetin çok iyi takdir edildiğini gösteren en mühim delil demektir.

Eski Türklerin «Kuzgun denizi» ve Osmanlı müelliflerinin de «Hârizm denizi/Şirvan denizi» ve hattâ yanlış olarak «Bahr-i Kulzüm» gibi isimlerle andıkları Hazar denizine dökülen «Volga = İtil/İdil» nehriyle Azak denizine dökülen «Don = Ton» nehrinin birbirine en çok yaklaştıkları noktada bir kanal açılarak bunların birbirine bağlanması netice itibariyle Karadeniz'le Hazar denizini birleştirmek demektir. Böyle bir muvaffakıyetin temin edebileceği büyük neticeler şöyle sıralanabilir :

1 — «Ejderhan = Astrakhan» hanlığının arâzisini Ruslardan kurtarmak suretiyle Moskof çarlığını Hazar denizinden yukarı atmak ve çarlığın temin ettiği Karadeniz yolunu kesmek;

2 — Kırım hanlığını şimalden ve şarktan tehdid eden tehlikeli vaziyete nihayet verip istikbalini kurtarmak;

3 — Kafkasya'nın şimalinde, Don ve Volga nehirlerinin cenubunda ve Hazar-Azak denizleri arasında bulunan arâziyi ilhak etmek;

4 — Şimalî ve cenubî Kafkasya'nın kolaylıkla ilhak ve işgalini temin etmek;

5 — Kara yollarına bir de deniz yolu ilâve ederek şimalî İran'ı her taraftan tehdid altına almak ve bilhassa İran seferlerinde ordu iâşesini deniz yollarından kolaylıkla temin edebilmek;

6 — Karadeniz'den sonra Hazar denizi hâkimiyyetini de temin ederek Türkiye ile Orta-Asya muvâsalasını İran engellerinden kurtarmak.
Kazan ve Ejderhan müslüman devletlerinin Rus istilâsı altında kalmasından Türkiye ile beraber Orta-Asya'daki Türk devletleri de müteessir olmuştur; meselâ Peçevî, Ejderhan'dan bahsederken Osmanlı Türklerinin teessürünü :

«Zamân-ı sâbıkda ehl-i İslâm süknâsı, ile-l-ân cevâmi'-i şerîfesinün ve hammâmât-u-medârisinün âsâr-ı binâsı zâhir-ü-nümâyân ve içinde nev'i insandan bir zî-rûk yok idüğü ıyân idi».

şeklinde ifâde etmiş olduğu gibi, Kâtib-Çelebi de

«Moskof keferesinün taht-ı kahrında kalup hâlâ dergâh-ı cihan-penâha niyâznâmeleri gelüp»
imdâd istenildiğinden bahsetmektedir. «Hâzine-i-Evrâk»ın «Mühimme defterleri»nde de Hârizm hanı «Hacı Bedr-Han»ın Moskof istilâsı hakkında tafsilât verip Türkiye'den yardım ricasında bulunan bir nâmesi tesbit edilmiştir.
Bütün Türk âleminin umumî teessürüne sebeb olduğu muhakkak olan bu vaziyete karşı böyle bir Ejderhan seferi açılarak Karadeniz'le Hazar denizini birbirine bağlıyacak büyük bir kanal kazılmasına karar verilmesi tabiî muazzam bir projenin tatbikine teşebbüs demektir : Bâzı muahhar menbâlarda bu projeyi Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın tasarlamış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir. Hammer'le onu mehaz ittihâz eden bâzı Garp müellifleri bu fikrin ilkönce Şıkk-ı-sânî Defterdârı Çerkes-Kasım Bey'den çıkmış olduğunu söylerlerse de o da yanlıştır : Osmanlı menbâlarımn en mühimlerine göre bu büyük fikrin o zamanki Türk münevverlerince ihtiyaç karşısında düşünülüp tasarlanmış millî bir fikir olduğu anlaşılmaktadır Meselâ Peçevî'ye nazaran:
«Ba'zı ehl-i vukuuf Karadeniz'e cârî olan Ton suyu ve yine Bahr-i-Kulzüm'e akan İtil ırmağı mâ-beynleri mesâfe-i kalîledür, birbirine ittisâlleri himmet-i Hümâyûn-i Pâdişâhîle emr-i esheldür diyü ilkaa itmeğle»

Sokullu bu haklı mütâlâayı kabul etmiştir İşte bundan da anlaşılacağı gibi o büyük fikir her hangi bir şahsın fikri değil, o zamanki «ehl-i vukuf»un yâni Türk münevverlerinin umumî fikridir; Kâtib-Çelebi de hemen ayni ifâdeyi kullanarak :
«Zikrolunan nehreyn ki biri Karadeniz'e akan Ton suyu ve biri Şirvan denizine dökülen nehr-i İtil'dür, bir mahalde ictimâa karîb olup girü döner tebâüd ider, ol mahal hafr ve iki nehir birbirine vaslolunsa Demir-Kapu ve Şirvan'da olan askere zehâir ve imdâd deryâdan varmak âsân olurdu ve Geylân ve Taberistân sevâhiline asker yol bulurdu; bu husûs himmet-i Pâdişâhiye nisbet emr-i selhdür diyü ba'zı ehl-i vukuuf dahî haber virmeğle»
Sokllu nihayet harekete geçmiş ve orduyla donanma ve levâzım sevkından evvel mahallî tetkikata lüzum görerek o taraflar hakkında mâlûmatı olan Şıkk-ı-sânî Defterdârı Çerkes-Kasım Bey'i paşalıkla Kefe valiliğine tâyin ederek işin tetkikine memur etmiştir : Çerkes-Kasım Bey'in bu meseleye karışması Hammer'in zannettiği gibi projenin hazırlanmasında değil, mahallî tetkikata başlanmasındandır. Hattâ bu tarihten altı ve Sokullu'nun sadâretinden iki sene evvel Kanunî devrinde, Semiz-Ali Paşa'nın sadâreti zamanında ve 1563 = 971 tarihinde bu büyük fikrin tatbikine geçilmek istendiği halde Avusturya gaileleriyle Malta seferinin mâni olduğu hakkında bile kuvvetli bir rivayet vardır. İkinci bir rivayete göre de Kanunî devrinden İkinci Selim devrine intikal eden bu proje için yapılan tetkikat daha 1567 = 975 tarihinden itibaren başlamış ve hattâ o tarihte Kırım hanlığına böyle bir sefer açılacağı bildirilmiştir.
Mahallî tetkikatın Kasım Paşa tarafından Istanbul'a bildirilen neticesine göre, iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları noktaya gidip aralarındaki mesafeyi ölçen «mu'temed âdemler», yâni mühendisler bu mesafeyi «deryâ mili ile altı mil» bulmuşlardır Her halde bu nokta Ejderhan = Astrakhan'ın şimaligarbîsinde ve Volga üzerindeki eski «Tzaritzyn»le şimdiki «Stalingrad»ın bulunduğu dirsekle bunun tam karşısında Don nehrinin teşkil ettiği dirsek arasında olmak lâzımgelir Çünkü iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları nokta burasıdır. Orta hesapla bir deniz mili 1853 metre tuttuğuna göre, bu iki dirsek arası takriben on bir kilometreden biraz fazla demektir. Osmanlı menbâlarında vâzıh

mâlûmat verilmediği için tabii bu hesaplar ihtiyatla karşılanmalıdır; hattâ ayni mesafeyi altı mil yerine iki mil gösteren bir rivayet bile vardır; ölçülen yerin de neresi olduğu tasrih edilmediği için, burada iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları nokta esas ittihâz edilmiştir Tabiî bu da tahminîdir. Bu vaziyete rağmen müverrih Âlî'nin Don ve Volga nehirlerini birbirine vasletmek imkânı olmadığından bahsetmesi hayret edilecek bir gaflettir. Sokullu'nun kanal hafriyâtını artık başlatmıya karar vermesi işte bu mahallî tetkikat üzerinedir Kanal açmak için lâzım gelen hazırlıklar Istanbul'da yapılmış, icâb eden aletlerle kazma, kürek, çapa vesaire gibi şeyler tamamiyle hazırlanmış ve şimalde kanal hafriyâtı yapılırken cenupta Ejderha'nın Moskof hâkimiyyetinde bırakılması doğru olamıyacağı için muhtelif çaplarda toplarla muhasara levâzımı da ikmâl edildikten sonra bütün bu levâzımla beraber sefere memur edilen asker Hammer'in rivayetine göre işte bu 1569 = 977 senesi 4 Ağustos = 20 Safer Perşembe günü donanma gemileriyle Istanbul'dan Azak denizine hareket etmiştir. Kâtib-Çelebi'nin rivayetine göre bu donanma Yeniçeri-ağalığından Kapdan-ı-Deryâ olan Müezzin-zâde Ali Paşa kumandasındadır; fakat diger bir rivayete göre de bu filo «Mustafa-Kapdan» kumandasında hareket etmiştir! Muhtelif yerli ve yabancı menbâların bu mesele hakkındaki ifâdeleri arasında çok mühim farklar vardır: Bilhassa gönderilen levâzımın bir veyahut iki seferde sevkedilmiş olduğu hakkındaki ifâdeler çok müphem ve mütenâkızdır. Askerin mıkdârı üzerinde de ayni ihtilâflara tesadüf edilir. Bütün bu mütenâkız ifâdelerin mukayesesinden anlaşıldığına göre sevkiyât iki partide yapılmıştır İlkönce 1569 = 976 senesi Nisan = Zülka'de ayında Mustafa-Kapdan kumandasındaki filo ile 3 bin Yeniçeri sevkedilmiş olduğu anlaşılmaktadır; bundan daha mühim olan asıl kuvvetlerle amele ve levâzım sevkı ondan bir müddet sonra işte bu 1569 = 977 senesi Ağustos = Safer ayındadır Kapdan-ı-Deryâ Ali Paşa kumandasındaki donanmayla gönderilen bu kuvvetler beş bin Yeniçeri, üç yahut altı bin amele, alaybeylerinin kumandasında yirmi yahut otuz bin sancak askeriyle Sipahi ve bir takım mühendislerle mütehassıslardan mürekkeptir. Bir rivayete göre de Sipâhiler karadan sevkedilmişlerdir. Bu hareketin ay ve gün tarihlerinden hiç bahsetmiyen Osmanlı menbâlarında sene tarihinin 976 = 1569 gösterilmesi belki de ilk sevkedilen bin kişilik kuvvetten dolayıdır. Her halde bu noktalar çok karanlıktır. Istanbul'dan gönderilen bu kuvvetlere Kırım hanı Devlet-Giray da 30 yahut 50 bin Tatar askeriyle iltihak etmiştir. Türk kuvvetlerinin kumandanı Kefe Beylerbeyi Çerkes-Kasım Paşa'dır.

Türk ordusunun Ejderhan = Astrakhan önlerine muvâsalatı «Eylül başları = Rebî'ül-evvel sonları» na müsâdif gösterilir: Bu kuvvetin mecmûu hakkındaki rivayetlerin te'lifine imkân yoktur! Yukarda bizim gözden geçirdiğimiz rivayetler esas tutulduğu takdirde 28 38 bin askerle 3 - 6 bin amele gitmiş olması lâzımgelir; fakat buna mukabil mecmûunu 17 bin, 29 bin ve hattâ 58 bin gösteren rivayetler de vardır! Istanbul'dan aldığı emirle Kırım hanı Devlet-Giray'ın getirmiş olduğundan bahsedilen 30 50 bin Tatar suvârisi tabiî bu yekûna dâhil değildir; her halde orta bir hesapla Türkiye ve Kırım kuvvetlerinin mecmûu 50 60 bin kadar olması lâzımgelir: Bu kuvvetlerin «Katchalinsk»te birleştikten sonra Ejderhan üzerine yürümüş oldukları rivayet edilir. Fakat bütün bu kuvvetler Ejderhan önlerine yığılmış değildir: Istanbul'dan gelen 3 6 bin ameleyle daha evvel o havâlide toplanmış olan işçiler bir mıkdar kuvvet muhâfazasında kanal yerine sevkedilip işe başlattırılmış ve mütebâki kuvvetler de Ejderhan muhâsarasına hasredilmiştir. Osmanlı menbâlarında bu teşebbüse «Sefer-i-Ejderhan» ve hattâ «Sefer-i Ejderhan ve Kazan» denildiği halde Ejderhan muhasarasından hiç bahsedilmemekte, hattâ şehir boş gösterilmekte ve yalnız kanal hafriyâtından bahsedilip «üç ay» kadar bu işle meşgul olan askerin kanal mecrâsından «sülüs mıkdârı», yâni altı mile nisbetle iki mil kadar yer kazmış olduğundan bahsedilmektedir. Bütün bu işler yapılırken «adûdan havfidecek hâl» olmadığı bile söylenir! Fakat bilhassa bu son rivayet kat'iyyen doğru değildir Çünkü Moskova çarı Dördüncü İvan öyle bir gaflet göstermeyip Prens «Serebianow» kumandasında 15 20 bin kişilik bir kuvvet gönderip kanal hafriyâtına hücum ettirerek amele ile muhâfızlarını dağıttırmış ve Ejder-

han müdâfileri de bir huruç hareketi yaparak bir çok kan dökülmesine sebeb olmuştur! Bununla beraber o parlak teşebbüsün neticesiz kalmasına bu düşman taarruzları sebeb olmuş değildir; en mühim sebeb, Kırım hanı Devlet-Giray'ın oynadığı fecî oyunda gösterilir; Peçevî bu meseleyi şöyle anlatır :

«Hikmet-i Hudâ adûdan havfidecek hâl yoğ iken ve zahîre ve levâzım dahî çok iken asker içine bir güftügû düştü; yâ'ni

— Bunun kışı üç ay mukaddem gelür ve her kesün ol vakt eli ve ayağı amelden kalur!

ve hemen bu efsâneye hüküm virmeğle birbirine tevakkuf itmeyüp göçüp gittiler. Ba'zı kimesnelerün i'tikaadı Tâtâr-Han tarafından askeri bu vechile tahvîf itmiş olalar Ol dahî kendüye vehmittüğünden, ya'ni:

— Asâkir-i Osmâniyân berden ve bahrden deşt-i Kıpçak ve Şirvan taraflarına varup gelmeğe başlıyacak Tâtâr'a rağbet olmaz, belki Kırım dahî elümüzde kalmaz!

diyü bu ihtimâl ile irtikâb itmiş ola dirler».

Muhtelif Garp menbâlarındaki izâhâta göre, kış mevsimini orada geçirmek için Ejderhan civarında bir müstahkem kışla yahut istihkâm bile yapılmıya başlamış olduğu halde Türk askeri içinde birdenbire bir kış korkusu başlıyarak bir nevi panik olması, Moskof çarı Dördüncü İvan'ın Kırım hanı Devlet-Giray'la gizlice muhâbere ederek eger bu kanal yapılacak olursa Kırım hanlığının istikbali bakımından neticenin çok fena olacağı hakkında onu iğfâle muvaffak olması üzerine yapılmış ustalıklı bir propaganda neticesidir Bu menfî propaganda ile bozgunculuğu Devlet-Giray yapmış ve askerle amele arasına oralarda kış mevsiminin dokuz ay sürdüğü, yaz mevsiminde de geceler ancak üç saat sürdüğü için yatsı ve sabah namazları arasında uyku zamanı kalmıyacağı ve bilhassa kışın soğuktan taşların bile çatladığı hakkında bir takım korkunç şâyialar yaymıştır; o sırada zaten soğuklarla fırtınalar başlamış olduğu için asker heyecana kapılmış, bir rivayete göre isyan başlamış, diger bir rivayete göre işler yüzüstü bırakılmış ve işte bundan dolayı orduyu kaldırıp gitmek mecburiyeti hâsıl olmuştur! Peçevî'ye göre asker

«Nakle müteassir olan cebehâne makuulesin güc ile bir hendek kazup içine gömdüler ve birbirin sebkitmekde göz yumdular»

ve Kâtib-Çelebi'ye göre de bilâkis

«Kazma ve küreği defne bile bakmayup göçtüler gettiler»!

Ejderhan muhasarasının 20 Eylül = 3 Rebî'ül-âhir Salı günü kaldırılmış olduğu rivayet edilir : Bu muhasaranın Eylül başlarında kurulmuş olduğu da rivayet edildiğine göre nihayet 16 17 gün kadar sürmüş olması lâzımgelir; bu hesaba göre Osmanlı menbâlarının «üç ay» hafriyat yapıldığı ve kanalın «sülüs mıkdârı» kazılmış olduğu hakkındaki ifâdelerinin doğru olmaması lâzımdır. Tabiî bu tahmin, bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihlerin doğruluğuna tâbidir. — Ejderhan'dan kalkan ordunun steplerde soğukla fırtınadan pek çok telefâta uğradığı rivayet edilir; hattâ İstanbul'a avdet edilirken Karadeniz'de çıkan bir fırtınada bâzı gemiler batmış olduğu için bu büyük mâcerâdan ancak yedi bin asker kurtulabilmiş olduğu hakkında bile bir rivayet vardır : Netice itibariyle o kadar emek, masraf, levâzım ve binlerce asker heder olup gitmiş demektir! Fakat en fazla acınacak şey, o büyük fikrin Kırım hanına telkin edilmiş vâhî bir kuşku yüzünden suya düşmüş olmasıdır Her halde Devlet-Giray'ın gerek Türkiye tarihine, gerek Kırım tarihine karşı mes'ûliyyeti çok büyüktür.

Bâzı muahhar müelliflerin «dâhiyâne bir fikir diye Sokullu'ya izâfe ettikleri kanal projesi ona ait değildir ve yukarda gördüğümüz gibi hakikatte Kanunî devrinden ikinci Selim devrine intikal etmiş umumî ve millî bir fikirdir : Sokullu-Mehmet Paşa bu büyük fikri lâyık olduğu ehemmiyetle kavrıyabilmiş olmak meziyyetini bile gösterememiştir; her şeyden evvel bir kere işin azametiyle mütenâsip büyük bir ordu göndermemiş, işin başına bizzat geçmemiş veyahut kuvvetli bir şahsiyyet geçirmemiş, teknik cephesi kadar askerî cephesi de büyük bir ehemmiyeti hâiz olan bu muazzam teşebbüsü Defterdarlıktan yetişme bir Çerkes-Kasım Paşa'nın eline bırakmış ve netice itibariyle işin

ehemmiyetini kavrıyamamış olduğu için büyük bir tarihî fırsatı affedilmez bir gafletle kaçırmış demektir! Böyle bir teşebbüse bizzat Sokullu bile kâfi değildir: Babasıyla dedelerinin izlerini ihmâl edip sarayının içine çekilen İkinci Selim'in de mes'ûliyyeti az değildir; Peçevî onun bu neticeden ne kadar müteessir olduğunu ve Sokullu'ya nasıl çıkıştığını şöyle anlatır:
«Saâdetlü Pâdişaha arzolundukda vüzerâ-i izâm mahzarında Sadr-ı-a'zama itâb olunup

— Cümle masârif ve zâyiât görülüp senden tazmîn olunmalıdur!
buyurmuşlar».

Bu sözü söyliyen İkinci Selim devletlerin mukadderâtını değiştiren gafletlerle ihmallerin tazmin edilemiyeceğini ve eger tazmini lâzım gelirse kendi hissesinin daha büyük olduğunu her halde takdir edememiş demektir! Kâtib-Çelebi onun bu mes'ûliyyetini şöyle anlatır:
«Kıssadan hisse budur ki küçük adamla böyük işe mübâşeret câiz değildür. Maslahatun münâsib ser-kârı gerek. Zikrolunan husûsa bir pâdişâh varup zamâniyle mübâşeret itse ancak uhdesinden gelebilür ve bu makuule işler sâhib-himmet pâdişâh işidür Vüzerâ ve serdârlar kârı değüldür».
Halbuki bizzat sefere çıkmak an'anesini yalnız İkinci Selim değil, Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa bile unutmuş ve İkinci Selim devrinin Yemen seferi, Ejderhan seferi, Kıbrıs seferi ve Tunus seferi gibi büyük seferlerine o bile iştirâk etmemiştir Her halde Sokullu büyütüldüğü kadar büyük değildir).

19 Eylül = 7 Rebî'ül-âhir, Pazartesi: Büyük Istanbul yangını.

(İkinci Bâyezid devrinde vukua gelen ve «Kıyâmet-i-suğrâ = Küçük kıyâmet» denilen büyük zelzelenin Istanbul şehrini baştanbaşa yıkması inşaât usulünde bir değişikliğe sebeb olarak kâgir yerine ahşap tercih edilmiştir: 1509 = 915 vukuâtının «14 Eylül» fıkrasiyle 1510 = 915 vukuâtına bakınız. Fakat ahşap inşaât devrinde de büyük yangınlar başlamıştır 1515 = 921 vukuâtının «25 Ağustos» fıkrasına bakınız. — İkinci Selim devrinin bu seferki büyük yangını Yahudi mahallesinden çıkmış ve yedi gün yedi gece devam ettikten sonra ancak 26 Eylül = 14 Rebî'ül-âhir Pazartesi günü söndürülebilmiştir Bâzı ecnebî vesikalarına göre bu müdhiş yangında otuz altı bin ev yanmış olduğu iddiâ edilirse de bu rivayetin çok mübâlâgalı olduğu muhakkaktır; fakat her halde binlerce binâ yanmış olduğu anlaşılmaktadır. — Şehircilik bakımından Istanbul'un simâsını sık sık değiştirmiş olan bu gibi yangınların en büyük zararlarından biri de bir çok kültür eserleriyle millî tarihimizi aydınlatabilecek binlerce vesikaların kül olup gitmiş olmasında gösterilebilir. Istanbul'un büyük yangınlarında Vezir-i-a'azamlarla Yeniçeri-ağalarının bulunması bu yangından 68 sene evvel başlamış eski bir an'anedir; bu an'anenin İkinci Bâyezid devrinde Vezir-i-a'zam Mesih Paşa'nın hayatına mâl olan bir yangından itibaren başlamış olduğu rivayet edilir: 1501 = 907 vukuâtının ikinci fıkrasına bakınız. Mesih Paşa gibi, bu sefer de Sokullu-Mehmet Paşa'nın bir kazaya uğradığı halde atlatmış olduğu hakkında bir rivayet vardır. — Sokullu'nun damadı olan Yeniçeri-ağası Ca'fer Ağa hasta olduğu için yangına gelememiş, bu yüzden başsız kalan Yeniçerilerin yağmacılığa kalkışması ateşin yayılmasına sebeb olmuş ve işte bundan dolayı Ca'fer Ağa azledilerek yerine bir Macar yahut Hırvat devşirmesi olan Baş-Emîr-âhur Siyavuş Ağa tâyin edilmiştir. — Bâzı Osmanlı menbâlarında bu büyük yangının senesi 976 = 1568/1569 tarihine müsâdif gösterilir ve bâzan da sene doğru gösterildiği halde ay tarihi olarak «Receb = Kânunuevvel»den bahsedilirse de doğru değildir).

18 Teşrinievvel = 7 Cumâda-l-ûlâ, Salı: Istanbul'da ikinci Fransız kapitülâsyonunun imzâsı.

(Kanunî Sultan Süleyman devrinde ve Makbûl-İbrahim Paşa sadâretinin son senesinde Fransa kralı Birinci François'ya verilmiş olan ilk kapitülâsyon fer-

manı için 1536=942 vukuâtının «18 Şubat» fıkrasına bakınız. O ilk kapitülâsyon Kanuni ile François'nın hayatlarıyla kaim olduğu için, bu seferki onun tecdidinden başka bir şey değildir; bu tecdide Fransa sefiri «Claude de Bourg»un teşebbüsü üzerine muvâfakat edilmiştir Bunun sebebi de İskenderiyye'de borç yüzünden bir takım Fransız gemilerine el konulmuş olmasıdır. — İkinci Selim'in bahşettiği kapitülâsyonla eskisinin arasındaki farkların en mühimleri, yenisinin müddetsiz olmasından ve Şark limanlarında kabotaj hakkının Fransız bayrağına hasredilmesinden ibarettir Bu vesikanın en mühim esası da işte bu son noktadır; bu imtiyâza göre Türk limanlarına gelecek ecnebi gemilerinin hepsi Fransız bayrağı çekmek mecburiyetindedir! Tabiî bu suretle Fransızlar bir çok bayrak kirâsı almış olacaklardır! Ferman metnine göre bu mecburiyet yalnız Ciniviz, Sicilya ve Ankona gemilerine münhasır olduğu halde, gittikçe İngiliz, Portekiz ve Venedik gemilerine de teşmil edilmiş olduğu için itirazlara uğramış ve kapitülâsyonların başka milletlere de teşmiline yol açan sebeblerden biri omuştur. — Bu ikinci kapitülâsyon imzâ edildiği zaman Fransa krallığında bulunan Dokuzuncu Charles Avrupa'nın en fakir milletlerinden birinin hükümdarıdır; Fransa'nın Şark ticareti pek ehemmiyetsizdir: Onun için bir takım siyasî mülâhazalarla ona böyle bir imtiyaz verilmesi, o zaman için Türkiye'ye zararı olmıyan bir nevi sadaka demektir. Bu siyasî mülâhazaların en mühimmi, İkinci Selim'in çoktanberi tasarlamakta olduğu Kıbrıs fethiyle alâkadardır Sultan Selim'in Fransa'yı ittifakına alarak Kıbrıs adasına hâkim olan Venediklilere karşı bir harekete sevketmek ve bu suretle babasının siyasetini tâkib etmek istediğinden bahsedilir; fakat o zamanki fakir ve zayıf Fransa'nın iş görebilecek bir donanması ve bilhassa parası olmadığı için Dokuzuncu Charles'in ancak siyasî sâhada bir rol oynıyabileceğinden bahsettiği ve hattâ işin sulhen tesviyesi için Venedikliler nezdinde bir teşebbüse girişmeyi teklif ettiği hakkında bir takım rivayetler vardır. Fransa'nın Kanunî devrinde olduğu gibi Avusturya'ya karşı da kullanılmak istenildiği muhakkaktır Fakat bir taraftan siyasetinin iki yüzlülüğü, bir taraftan da dahilî vaziyetinin perişanlığı bu lüzumsuz müttefikten hiç bir fayda görülmesine imkân bırakmamıştır).

1570 = 977

15 Mayıs = 9 Zülhicce, Pazartesi: Osmanlı donanmasının Kıbrıs seferine hareketi.

(Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs fethi hakkında vermiş olduğu meşhur fetvâ, bu seferin meşrûiyyetini şu iki sebebe istinâd ettirir

1 — İslâmiyyetin ilk zamanlarında müslüman Araplar bu adayı fethetmiş oldukları için, İslâm âleminin başında onlara vâris olan müslüman Türklerin Kıbrıs üzerinde tarihi hakları vardır; fetvâ metninde bu nokta:

«Sâbıkaa bir vilâyet dâr-ı İslâmdan olup ba'de-zamânin küffâr-ı hâksâr alup medâris-ü-mesâcidin harab kılup âyîn-i küfr ile mâlâmâl eylese...»
şeklinde ifâde edilmiştir.

2 — Kıbrıs'a hâkim olan Venedikliler deniz yollarının emniyetine ve Türk gemilerine tecâvuz ve taarruz ederek aradaki sulhe riâyetsizlik etmektedirler : Tabiî böyle bir vaziyette sefer açılması haklı ve meşrû olduğu için sulhün ihlâli mes'ûliyyeti Türkiye'ye ait değildir; bu ikinci nokta da fetvâ metninde :

«Dîn-i İslâma ihânet ve etrâf-ı âleme evzâ'-ı kabîhalarını işâat»
şeklinde ifâde edilmektedir : Fetvâlar İslâmiyet esaslarına göre tertib edildiği için, siyasî bir meselenin bile dinî bir şekilde ifâdesi pek tabiîdir.

Bu iki esasın birincisinde bahsedilen tarihî hak meselesi, Milâdın yedinci ve Hicretin birinci asrında Bizanslıların elinde bulunan Kıbrıs adasının, Hazret-i Osman'ın hilâfeti devrinde ve Muâviye'nin Şam valiliği zamanında müslüman Araplar tarafından işgaliyle alâkadardır Arap donanmaları imparator «İkinci Constant» devrine tesadüf eden 649 Milâdî ve 28 Hicrî tarihinde Bizans sula-

rına taarruz ederken Kıbrıs adasını işgal edip haraca bağlamışlar, imparatorun bizzat kumanda ettiği Bizans donanmasını mağlûb etmişler ve bir çok esir ve ganîmet alarak Şam'a götürmüşlerdir. Fakat Kıbrıs'ın İslâm ölkesine doğrudan doğruya ilhakiyle müslüman idaresine girmesi daha sonra Hicretin ikinci ve Milâdın sekizinci asrındadır ve meşhur Abbâsî halîfesi Hârûn-ür-Reşid'in hilâfet devrine müsâdiftir Hârûn'un bu hareketine sebeb, Bizanslıların haraç vermekten imtinâ etmiş olmalarıdır. İşte bu suretle iki asra yakın bir zaman İslâm idaresinde kalan Kıbrıs adası ancak Milâdın onuncu ve Hicretin dördüncü asrında Bizanslılar tarafından istirdâd edilebilmiş ve o tarihten itibaren muhtelif Hıristiyan devletlerinin elinde kaldığı için, Ebussuûd Efendi'nin fetvâsında söylediği gibi, İslâm medeniyetinin eserleri harâb olmuştur.

Milâdın 970 tarihinden 1191 tarihine kadar 221 sene Bizans idaresine tâbi olan Kıbrıs'ın Lâtinlere intikali Haçlılar devrindedir: Meşhur İngiltere kralı «Richard-Coeur-de-Lion = Arslan-yürekli Rişar», Bizans prenslerinden «İsaakios Komninos»un hâkim olduğu Kıbrıs adasını ehemmiyetsiz bir vesileden istifade ederek zaptetmiş ve 1192 tarihinde Fransız Haçlılarından «Guy de Lusignan»la tuhaf bir alış-verişe girişerek onun Kudüs krallığı üzerindeki hukukiyle kendisinin Kıbrıs üzerindeki haklarını mübâdele etmiştir! İşte bu mübâdeleden itibaren bir krallık şeklini alan Kıbrıs tahtında Milâdın 1458 tarihine kadar geçen 266 sene zarfında «Lusignan» hânedânından on kral teselsül etmiştir. Coğrafî vaziyetinden dolayı nihayet Mısır Kölemen sultanlığının hâkimiyyetini kabul edip haraca bağlanan Kıbrıs krallığının pâyıtahtı «Nicosie = Lefkoşa» şehridir.

Bu krallığın Lusignan hânedânından Venedik cumhuriyetine geçmesi gayr-i-meşrû bir vâris yüzündendir: Lusignan'ların onuncusu ve sonuncusu olan «Üçüncü Janus» iki defa evlendiği halde yalnız «Charlotte» isminde bir kızı olmuş, erkek evlâdı olmamıştır; fakat bu kralın «Jacques» isminde bir piçi vardır: Saltanat hakkından mahrum olan bu piç pâyıtahtın Baş-piskoposluğunda istihdam edilmektedir! Üçüncü Janus'un kızı «Charlotte» da «Louis de Savoie» isminde bir prensle evlenmiştir. Kıbrıs verâseti meselesinin zuhûru, son kral Üçüncü Janus'un işte bu vaziyette ölümü üzerinedir; ortada iki namzed vardır: biri piç piskopos «Jacques», biri de kralın ölümü üzerine Kıbrıs'a gelip nişanlısı olan prenses «Charlotte»la 7 Teşrini-evvel 1459 tarihinde evlenmiş olan prens «Louis de Savoie»dır! Gayr-i-meşrû olduğu için meşrû kızkardeşi kadar tarafdar bulamıyan Baş-piskopos Jacques, işi kestirmeden halletmek için Kıbrıs krallığının metbûu olan Mısır sultanına baş vurmaktan başka çare bulamamış, bu maksatla Mısır'a gitmiş, oradan aldığı bir Kölemen kuvvetiyle Kıbrıs'a gelip Lefkoşa'da tahta çıkmış ve kızkardeşiyle eniştesinin ellerindeki kaleleri zaptederek onları Türklerin «Girine» dedilkeri «Kerynia/Cérinès» kalesinde mahsur bırakmıştır. Prenses Charlotte'la kocası Papalık makamiyle Rodos şövalyelerinden istimdâd etmişlerse de kendilerini o vaziyetten kurtaracak bir yardım görememişlerdir. — Bu sırada Lefkoşa'daki gayr-i-meşrû kral Jacques'ın sarayına şahsî mâcerâlarından dolayı vatanından ayrılmış kurnaz bir Venedik asilzâdesi hulûl etmiştir: Bu adamın ismi «Marco Cornaro»dur: Kral Jacques'ın Avrupa devletlerine krallığını bir türlü tasdik ettirememiş olduğu için büyük bir sıkıntı içinde bulunduğunu gören bu Venedik serserisi ona tuhaf bir teklif kabul ettirmiştir: Marco'nun «Catherina» isminde güzel bir yeğeni vardır; kral Jacques bu kızı Venedik Cumhuriyeti tarafından resmen «evlâtlığa kabul» ettirdikten sonra almış, bu suretle «Venedik Cumhuriyetinin kızı» Kıbrıs kraliçesi olmuş, nihayet iki sene sonra kral kraliçeyi gebe bırakarak ve vasiyetnâmesinde Venedik Cumhuriyetinin himâyesine tevdî ederek öldüğü için «Catherina» karnındaki çocuk nâmına Kıbrıs krallığına doğrudan doğruya sahib olmuştur! Bu sırada Venedik donanması Cumhuriyetin kızı olan bu kraliçeyi himâye için Kıbrıs sularındadır Tabiî bu (himâye» kurdun kuzuyu himâyesinden başka bir şey değildir! Zâten senelerden-beri Kıbrıs limanlarında hep ayni «himâye» maksadiyle bir Venedik filosu yatmakta olduğu gibi, ikide bir büyük Venedik donanması da boy göstermekte kusur etmemektedir! Venedik cumhuriyetinin bu hâli, bâzı Garp menbâlarında «evlâtlığının mirâsına göz dikmiş» olmasıyla izah edilir!

Kral Jacques öldüğü zaman Venedik amirali «Mocenigo» Lefkoşa'ya gelip kraliçeyle görüşerek yeni himâye şeklini anlatmış, bütün kalelerin yerli muhâfızlarını değiştirip yerlerine Venedik askerleriyle Girit zabitleri koymuş, bu suretle bütün adayı cumhuriyetin işgali altına almış, Venedik muhâlifleriyle düşmanlarını idam ve sürgün cezâlarına uğratmış ve bütün bunları Cumhuriyetin evlâtlığı olan kraliçeyi himâye ve ihtiyâten vaziyetini takviye için yaptığını söylemekten utanmamıştır! — Kral öldükten biraz sonra kraliçenin bir oğlu olmuşsa da, bir sene sonra bu çocuk her nedense ölüverdiği için anası «Catherina Cornaro» Venedikliler tarafından oğlunun vârisi ilân edilerek bilfiil hükümdar olmuştur; İşte bunun üzerine kraliçeye «Ludovico Gabrielli» ve «Francesco Mimo» isimlerinde iki Venedikli müşavirle «Giovanni Sorenzo» isminde bir Başkumandan verilmiş ve tabiî Kıbrıs krallığı artık bunlar tarafından idare edilmiye başlamıştır! Hattâ bu vesileyle Cumhuriyet kendisini resmen «kızının vârisi» ilân etmiş ve işte bundan dolayı kraliçenin bir daha evlenip çocuk doğurmamasına hususî bir ehemmiyet vermiştir!

Bu vaziyet işte böyle devam edip dururken, nihayet İkinci Bâyezid devrindeki Osmanlı Mısır muharebelerinde iki taraftan birinin ara yerde bulunan Kıbrıs adasını harb zaruretleriyle işgal edivermek ihtimalini vesile ittihâz eden Venedik Cumhuriyeti Kıbrıs sahillerine «Priuli» isminde bir kumandanla bir çok asker ve gemi yığmış ve her türlü ihtimale karşı kumanda ve idare birliğini temin için kraliçenin tahtından ferâgat buyurmasını istemiştir; Bu mesele için 1487 = 892 vukuâtının ikinci fıkrasına da bakınız. Zavallı kraliçenin bu derecesini biraz fazla bulduğu için çok uzun bir mukavemetten sonra çaresizlik yüzünden nihayet 16 Şubat 1489 = 15 Rebî'ül-evvel 894 Pazartesi günü ferâgat mecburiyetinde kaldığı ve ayni gün pâyıtahtından çıkıp Lefkoşalıların gözyaşları içinde Magosa iskelesine gittiği rivayet edilir. Kraliçe Catherina tebaasını Venedik kumandanlarının «hayırhahlığına» tevdi eden bir beyannâme neşrettikten sonra, o senenin 14 Mayıs = 13 Cumâda-l-âhire Perşenbe günü Venedik'e gitmiş ve Treviso civarında tahsis edilen bir şatoya yerleşerek senede sekiz bin duka altını tahsisatla ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır.

İşte bu mâcerâdan dolayı Venedik Cumhuriyeti 1489 = 894 tarihinden bu 1570 = 977 tarihine kadar tam 81 senedir Kıbrıs adasına doğrudan doğruya hâkimdir. Yukarda da gördüğümüz gibi, Venedik işgalinden evvel Kıbrıs krallığı Mısır Kölemen sultanlığının yüksek hâkimiyyetini kabul edip haraca bağlanmıştır : Bu haracın son mıkdarı sekiz bin duka altınıdır; Venedikliler Kıbrıs'ı ilhak ettikleri zaman Kölemenlerle bir mesele çıkarmamak için bu paranın tesviyesine devam etmişler ve hattâ daha sonra Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiği zaman derhal elçiler göndererek hem arz-ı-tebrik etmişler, hem Kıbrıs haracını artık Osmanlı hazinesine yatıracaklarını kendiliklerinden arzetmekte kusur etmemişlerdir; 1517 = 923 vukuâtının «17 Eylül» fıkrasına bakınız.

İkinci Selim'in açtığı Kıbrıs seferinin meşrûiyyeti hakkında verilmiş olduğunu gördüğümüz fetvâda bahsi geçen harb sebebleri içinde Venediklilerin sulh muâhedesini ihlâl eden taarruzlarıyla tecâvuzlarına da temâs edilmektedir; bu çirkin hareketler şöyle sıralanabilir :

1 — Istanbul, Anadolu, Suriye ve Mısır sahilleri arasında işliyen ticaret, hac ve yolcu gemileri Kıbrıs yolcu gemileri Kıbrıs korsanlarının Kıbrıs'ı merkez ittihâz etmiş diger Hıristiyan korsanlarının mütemâdî taarruzlarına uğramakta, yolcular, tüccarlar ve haclar esir edilip malları zaptolunmaktadır;

2 — Son vak'a olarak Mısır defterdarının bindiği gemi Kıbrıs korsanları tarafından zaptedilmiş ve bu münasebetsizliği Venedikliler bile inkâr edememişlerdir;

3 — Korsanlar tarafından esir edilen müslümanlara işkence edilmekte, bâzıları öldürülmekte ve bâzıları da Kıbrıs zındanlarına atılmaktadır;

4 — Şimdiye kadar bu hareketler protesto edildikçe Venedik hükûmeti bunları Messina ve Malta korsanlarına isnâd etmek suretiyle hiç bir alâka göstermemiş ve bilâkis korsanlarını himâye ederek deniz yollarının emniyetini ihlâl etmekte ısrâr etmiştir;

5 — Venedikliler bu deniz sarkıntılıklarından başka Dalmaçya hududunda da Türk arâzisine tecâvuz etmektedirler.

Venedik cumhuriyetinin bu hareketleri yeni başlamış değildir: Kanunî devrinin sonlarına ve İkinci Selim'in şehzâdeliği devrinde böyle bir çok tecâvuzlar olmuş ve hattâ şehzâde Selim'e Mısır'dan gönderilmekte olan pirinç ve şeker gibi hediyelerle Arab atları bile Kıbrıs korsanları tarafından zaptedildiği zaman:

— Şehzâdenün idüğü neden ma'lûm?

diyen Venedikliler bu malları çok güçlükle iâde etmişlerdir! Hattâ işte bundan dolayı İkinci Selim'in Kıbrıs fethini şehzâdeliğindenberi tasarlamakta olduğu ittifakla rivayet edilir: Her halde bu fikrin ona ait olduğu ve bir fâcia şeklini alan Kıbrıs meselesinin bir «gayret ve nâmus-i pâdişâhî muktezâsı» şeklinde zihnini işgal edip durduğu muhakkaktır; Türk topraklarının arasında böyle bir Venedik müstemlekesi bulunmasını pek haklı olarak hoş görmiyen Kanunî Sultan Süleyman'ın da Kıbrıs adasının bir an evvel fethedilmesini vasiyet etmiş olduğu hakkında bir rivayet de vardır. İşte bütün bu sebeblerden dolayı İkinci Selim bu meselenin başka işlerden evvel tesviyesini istemiş ve hattâ Sokullu'nun muhâlefetine rağmen fikrinde ısrar etmiştir; bâzı Garp menbâlarında Sultan Selim'in irâdesini kullanarak Sokullu-Mehmet Paşa'ya rağmen yaptırmış olduğu yegâne işin işte bu Kıbrıs fethinden ibaret olduğu bile rivayet edilir. Sokullu'nun Kıbrıs seferine muhâlefeti hakkında gösterilen sebebler şöyle sıralanabilir:

1 — Eski Endelüs müslümanlarının İspanya'da mahkûm millet vaziyetinde bulunan bakıyyeleri İspanyol idaresinin imhâ siyasetine ısyan ederek kendilerine bir hükümdar seçip harbe başlamışlar ve İstanbul'a elçi gönderip Hilâfet makamından yardım istemişlerdir Sokullu işte bu mürâcaatın kabuliyle Avrupa hıristiyanlığına o cepheden bir darbe indirilmesi fikrindedir: Bu suretle şimalî Afrika ötedenberi devam eden İspanyol tecâvuzlarından kurtarılmış ve bilhassa Tunus meselesi halledilmiş olacaktır;

2 — Sokullu-Mehmet Paşa, İslâm tarihinin ilk zamanlarındanberi tasarlanmış olan Süveyş kanalının işte bu sırada açılabileceği fikrindedir: Tabiî bu suretle Akdeniz donanmasına Hint yolu açılarak Kanunî devrinde Portekizlilere karşı başlanmış olan büyük mücâdele çok kolaylaştırılmış olacaktır;

3 — Kubbe vüzerâsı içinde Kıbrıs seferinin tarafdarları Lala-Mustafa Paşa ile Piyâle Paşa'dır Bunlardan Lala-Mustafa Paşa vaktiyle Kanunî devrinde şehzâde Bâyezid'e karşı Sultan Selim'in veliahdliğini temin için Anadolu'yu kana boyayan entrikalarını çevirirken Selim'den sadâret va'di almış olmak itibariyle Sokullu'nun en korkunç rakibi demektir: 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Şimdi İkinci Selim Kıbrıs seferi serdarlığını işte bu eski bendesine vermek fikrindedir: Tabiî bu suretle Lala Paşa bir «Kıbrıs fâtihi» ünvanı kazanacak ve o zaman Sokullu'nun mevkii büsbütün tehlikeye düşebilecektir: Vezir-i-a'zamın işte bu şahsî endişesinden dolayı da Kıbrıs seferine muârız olduğu rivayet edilir.

Garp menbâlarında Kıbrıs seferinin başlıca sebebi çok tuhaf bir Yahudi entrikası şeklinde gösterilir: Osmanlı sarayında Yahudi nüfuzu işte bu devirde başlamıştır; İkinci Selim'in karısı ve Üçüncü Murad'ın anası «Nûr-bânû Sultan» yahudidir Sarayda nüfuz kazanmış bir takım Yahudi hekimler de vardır. Fakat bütün bu milletdaşlarını gölgede bırakan en mühim yahudi, «Yasef Nassi = Joseph Nassi» isminde bir serseridir: Bu zengin serseri esâsen Portekiz yahudilerindendir ve hattâ «marrane» denilen hıristiyanlaşmış yahudilerdendir! O zamanki ismi de «Don Juan Miquez» dir! «İnquisition» korkusundan Portekiz'de tutunamıyarak daha Kanunî devrinde ve 1554 = 961 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve bir rivayete nazaran gelirken Fransız Vükelâsından Osmanlı vüzerâsına bir takım tavsiye mektupları getirmiştir: Bununla beraber, babasının kendisinden evvel İstanbul'a gelmiş ve hattâ saraya çatmış «Salamon» isminde bir hekim olduğu hakkında da bir rivayet vardır. Yasef Nassi'nin 500 kadar İspanyol, Portekiz ve İtalyan «marrane»larıyla beraber gelmiş ve burada onlarla beraber Hıristiyanlıktan tekrar Yahudiliğe dönmüş olduğu da rivayet edilir: Onun için Türkiye'de kullandığı isim «Don Juan Miquez» değil, «Yasef Nassi»dir! Avrupa

siyasetine vâkıf, zeki, sevimli ve sokulgan bir serseri olan bu ahlâksız dalkavuğun saraya hulûlü Kanunî devrindedir; bununla beraber asıl nüfuzunu İkinci Selim devrinde temin etmiştir: Yasef Nassi buradaki büyük muvaffakıyyetini temin hususunda kendisinden bir sene evvel gelmiş olan halası «Dona Gracia Nassi»den de istifade etmiştir 1553 = 960 tarihinde İstanbul'a gelen bu madrabaz kadın yeğenine kızım verip onu kendine damad ettikten sonra onunla beraber bir de banka açmış ve büyük bir servet yapmıştır. Nassi ailesinde siyonizme benzer bir takım temâyüller de vardır Bunlar Avrupa'da Papalık makamının tazyiki ve İnquisition mezâlimi altında tehlikeli günler geçirmekte olan yahudilerle «marrane» ları toplayıp ayrı bir yurda yerleştirmek fikrini tâkib etmişlerdir: Hattâ Yasef Nassi Istanbul'a gelmeden evvel Venedik'den bir ada satın alıp Yahudi yurdu yapmak sevdâsına düşmüşse de muvaffak olamamıştır! Kanunî devrindeki faaliyeti sarayın bâzı sarraflık işlerinde göze girerek hulûl etmek şeklindedir: Meselâ bir sefer Kanunî'den oğlu Selim'e 80 bin duka altını götürmüş ve işte bu fırsattan istifade ederek o sefih şehzâdenin sefâhet ve içki iptilâlarını istismâr etmek suretiyle gözüne girmiştir; hattâ Kanunî'ye ait bir vesikada şehzâde Selim'in «nedîm-i hâssı» gösterilir! Bâzı resmî vesikalarda da «Frenk beyi», «Frenk-bey-oğlu» ve «Frenk-beyzâde» gibi ünvanlarla anılmaktadır! Bu yaldızlı serserinin şehzâdeler arasındaki saltanat mücâdeleleriyle rekabetlerde bile rol oynadığı hakkında bir rivayet vardır! Her halde bu rivayet pek asılsız olmamalı ki Sultan Selim tahta çıkar çıkmaz 1566 = 974 tarihinde Naxos = Nakşa ve diger Kiklâd adaları dukalığını işte buna tevcih etmiş ve hattâ bu münasebetle Osmanlı hâkimiyyeti altında ötedenberi Nakşa dukalığında bulunan Crispo hânedânını oradan koğdurmuştur: Nakşa dukalığı için 1415=818 vukuâtının son fıkrasına ve bu dukalığını Barbaros tarafından Türk hâkimiyyetine sokulup haraca bağlanması için de 1537=944 vukuâtının «Eylül - Teşrinisânî» fıkrasına bakınız. Fakat Yasef Nassi dukalığının başına bizzat gitmemiş, kendi yerine bir vekîl göndererek bilvâsıta idare etmiş ve Osmanlı hazinesine senede kırk bin duka altını haraç vermiştir! 996 = 1588 tarihli bir «Hükm-i-Şerîf»de «mürd olan Yasef nâm yahudi» denildiğine göre, bu serserinin 1554 = 961 tarihinden 1588 = 996 tarihine kadar 34 sene İstanbul'da yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.

Garp menbâlarında İkinci Selim'i Kıbrıs fethine işte bu Yasef Nassi'nin tahrik ve teşvik etmiş olduğundan bahsedilir! Bu Avrupa masalına göre Yasef o hususta Sultan Selim'in içki iptilâsından istifade etmiş ve ona Kıbrıs şaraplarını ballandıra ballandıra methettiğinden dolayı Sarhoş-Selim de sanki o şarabı içmek için başka çare yokmuş gibi Kıbrıs'ı fethetmiye karar vermiş! Yasef Nassi'nin padişahı böyle bir sefere teşvik etmekten maksadı da Kıbrıs'a kral olmakmış: Çünkü Sultan Selim bir sarhoşluğunda ona Kıbrıs krallığını vadetmiş! Hattâ bunun üzerine Yasef artık irâde çıkıp iş kat'îleşti diye «Kıbrıs kralı Yasef Nassi» yazılı ve armalı bir levha yaptırıp evinin kapısına astırmış! Yasef'in maksadı Kıbrıs'ı bir Yahudi yurdu yapmakmış ve işte bundan dolayı Sokullu-Mehmet Paşa Kıbrıs seferine muhâlefet etmiş! Her halde bu tuhaf rivayetler bir tarafa bırakılmak şartiyle, İkinci Selim'in yukarda gözden geçirdiğimiz sebeblerden dolayı Kıbrıs fethine karar vermiş olduğu ve bu hususta Sokullu'nun hiç doğru olmıyan mülâhazalarına ehemmiyet vermemek azmini göstermiş olduğu muhakkaktır.

Sefer açılmadan evvel İkinci-Tercüman Mahmud Ağa ile Kubad-Çavuş elçilikle Venedik'e gönderilip yukarda gördüğümüz haklı şikâyetler tebliğ edilerek işin sulhen tesviyesi için Kıbrıs adasının bir tâviz şeklinde Türkiye'ye terki istenmişse de bu talep derhal reddedilmiş ve işte bunun üzerine Türk limanlarındaki Venedik gemilerine el konulduğu gibi, İstanbul'daki Venedik balyozuyla memurları da Yedi-Kule'de hapsedilmiştir.

Kıbrıs seferinin siyasî ve askerî hazırlıkları donanmanın hareketinden çok evvel başlamıştır: Venedik'de vukua gelen mühim bir infilâk bile hazırlıkların gizli cephesiyle alâkadar sayılır; bu infilâk 1569 = 977 senesi 13/14 Eylül = 1/2 Rebî'ül-âhir Salı/Çarşanba gece yarısı Venedik'deki barut deposunun ateşlenmesinden olmuştur: Bu yüzden bir çok evlerle kiliseler yıkılmış, insanlar

ölmüş ve limandaki harb gemileri harâb olduğu gibi, Venedik cumhuriyeti en mühim barut stokundan da birdenbire mahrum edilmiştir Bu muvaffakıyetin o devirde çok mükemmel bir müessese olan Türk casus teşkilâtı tarafından temin olunduğu rivayet edilir.

Kıbrıs seferi serdarlığına altıncı vezir Lala-Mustafa Paşa ve donanma başkumandanlığına da üçüncü vezir Piyâle Paşa tâyin edilmiştir: Bu tâyinlerin sebebi, vüzerâ içinde Kıbrıs seferine en çok bunların tarafdâr olmalarıyla izah edilir; fakat Lala-Mustafa Paşa altıncı vezir olduğu halde, üçüncü vezir Piyâle Paşa onun maiyyetine verilmiş ve kendisi de bu vaziyeti memnuniyetle kabul etmiştir Hattâ bundan dolayı bâzı Osmanlı menbâlarında medhedilir; her halde Piyâle Paşa bu suretle Malta seferinin muvaffakiyetsizliğine sebeb olan geçimsizliklerini affettirmek istemiş demektir 1565 = 973 vukuâtının «8 Eylül» fıkrasına bakınız. Lala-Mustafa Paşa da Kanunî devrinde şehzâde Selim'le Bâyezid'i birbirine düşürüp Anadolu'da bir çok Türk kanı dökülmesine sebeb olan Lala Paşa'dır 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs», «31 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarına bakınız. Son Yemen serdarlığını beceremediği için gözden düşmüş olan Lala-Mustafa Paşa'nın eski itibarını iâde etmek için bu sefere çıkmak istediği hakkında da bir rivayet vardır Yemen serdarlığı için 1567 = 975 vukuâtının «30 Kânunuevvel» fıkrasına ve azli için de 1568 = 975 vukuâtının «31 Mayıs» fıkrasına bakınız. Bu sırada Kapdan-ı-Deryâ olan Müezzin-zâde Ali Paşa da Piyâle Paşa'nın emrine verilmiştir Her halde bunun sebebi, Yeniçeriağalığından yetişmiş olan Ali Paşa'nın deniz seferlerindeki tecribesizliği olsa gerektir; buna mukabil Piyâle Paşa eski bir denizcidir ve Deryâ kapdanlığından vezir olmuştur. Osmanlı donanması Kıbrıs seferine Mart'dan Mayıs'a kadar birbirinden ayrı filolar hâlinde hareket etmiştir: Meselâ Mart'da Murad-Reis Nisan'da Piyâle Paşa ve nihayet Mayıs'da da ilkönce Müezzin-zâde Ali Paşa ve ondan sonra da Başkumandan vaziyetinde bulunan Serdar Mustafa Paşa filoları yola çıkmıştır; Osmanlı menbâlarında muhtelif hareket tarihlerine tesadüf edilmesi işte bundan dolayıdır: Burada serdârın hareket tarihi esas ittihâz edilmiştir. — Osmanlı ve ecnebi menbâlarında donanmanın mecmûu muhtelif cesâmette 208, 236, 248, 350, 360 ve hattâ 400 harb ve nakliye gemisinden mürekkep gösterilir; donanmanın nakletdiği ihrac kuvvetleri de 50 bin piyâde, 5 6 bin Yeniçeri, 2500 suvâri yahut akıncı, 3 bin lâğımcı ve istihkâmcı efrâdından mürekkep a'zamî 61,500 kişilik bir ordudur; bâzı ecnebî menbâlarında 100 bin kişi gösterilmesi her halde sonradan Anadolu sahillerinden Kıbrıs'a taşınmış olan kuvvetlerin de bu hesaba katılmış olmasıyla alâkadar olabilir.

Kanunî'nin Rodos fethinden itibaren Kıbrıs adasının tahkîmine büyük bir ehemmiyet veren Venedik hükûmeti Türklere karşı yalnız kendi kuvvetlerini kâfi görmediği için Hıristiyanlık nâmına diger Avrupa devletlerinden de istimdâd etmişse de, Türkiye ile sulh hâlinde bulunan Fransa ile Avusturya son zamanlarda akdettikleri muâhedelerin ihlâline cür'et edemedikleri için bîtaraf kalmışlardır: Osmanlı Avusturya sulhü için yukarda 1568 = 975 vukuâtının «17 Şubat» ve Fransa'ya verilen son kapitülâsyon için de 1569 = 977 vukuâtının «18 Teşrinievvel» fıkralarına bakınız. İşte bu siyasî vaziyetten dolayı Venedik hükûmeti ancak Papalık ve İspanya krallığıyla ittifak edip onlardan yardım görebilmiştir Bu üçlük ittifaktan Papalık devleti iki ve İspanya krallığı altmış kadırga verdikten başka, bunların nüfuzuna tâbi olan küçük hükûmetlerden Cenova ile Malta dört, Savoja/Savoie dukalığı yedi kadırga vermiş ve bütün bunlar doksan kadırga ve kalyondan mürekkeb olan Venedik donanmasına iltihak emrini almışlardır; bu 163 gemiye biraz sonra bir mıkdar daha ilâve edildiği için hepsi 206 parçayı bulmuş, bunlara 16 bin askerle 36 bin gemici ve kürekçi yüklenmiş ve 1300 top konulmuştur. Netice itibariyle muazzam bir kuvvet vücuda gelmiş olduğu halde, bunların Girid'de Kandiya ve Suda limanlarında toplanmaları gecikmiş, nihayet toplanılmış ve bu muhteşem kuvvet 1570 = 978 senesi 22 Eylül = 21 Rebî'ül-âhir Cuma günü Meis adasına gelebildiği zaman Türk ordusunun o tarihten 12 gün evvel Kıbrıs'ın pâyıtahtı olan Lefkoşa şehrine girmiş

olduğu haber alınmıştır! Bu haber üzerine artık mevsim de ilerlemiş olduğu için bir şey yapılamıyacağına hükmeden müttefikler dağılmıya karar vermişlerdir: Başkumandan vaziyetinde bulunan Giovanni-Andrea Doria Sicilya'ya çekilmiş, Venedik gemileri de Girid'e gitmiştir.

Yukarda da gördüğümüz gibi, Türk donanması Kıbrıs seferine Mart ayından itibaren bir kaç filo hâlinde hareket etmiş olduğu için burada serdârın hareketi esas ittihâz edilmiştir: Bu hareket, Lala-Mustafa Paşa'nın maiyyetindeki Dîvân-efendisi'nin merhum Safvet Bey tarafından neşredilen «Rûznâmçe»siyle Selânikî tarihinde Kurban bayramının birinci gününe tesadüf eden «10 Zülhicce»ye müsâdif gösterilmekte ve Rûznâmçe'de o günün bir «Pazartesi» olduğu kaydedilmektedir: Halbuki o Hicret senesinin «10 Zülhicce»si hakikî takvimde bir «Salı»ya müsâdif olduğu için her halde bir «Rüyet-i-hilâl»den dolayı bir günlük bir fark hâsıl olduğu anlaşılmaktadır; işte bundan dolayı burada hakikî takvim itibariyle «Pazartesi»ye müsâdif olan «9 Zülhicce = 15 Mayıs» günü esas ittihâz edilmiştir. — Donanma hareket etmeden evvel Barbaros'un Beşiktaş sahilindeki türbesinde merâsim yapılıp kurbanlar kesilmiş, duâ edilmiş ve toplar atılmıştır: Deniz seferlerinde bu merâsim bir an'ane şeklini almıştır).

18 Mayıs = 12 Zülhicce, Perşenbe: «Kevkebân» kalesinin fethi ve Yemen sulhü.

(Mısır Beylerbeyliğinden Yemen serdarlığına tâyin edilmiş olan Koca-Sinan Paşa'nın bundan evvelki Yemen fütûhâtı için yukarda 1569 = 976 vukuâtının «3 Mayıs» ve «15 Mayıs» fıkralarıyla 1569 = 977 vukuâtının «26 Temmuz» fıkrasına bakınız. — Bu gün fethedilen Kevkebân kalesi o zamanki Yemen'in en müstahkem mevkii sayılır: Bu kale dokuz ay kadar mukavemet ettikten sonra nihayet teslim olmak mecburiyetinde kalmış ve Zeydî imâmı Mutahhar buranın da sukutu üzerine harbe devamı tehlikeli bulduğu için, bu vesileyle müzakereye girişerek nihayet bir sulh akdine mecbur olmuştur. — Bu sulh esaslarına göre evvelce Osmanlı hâkimiyyetinde bulunan yerlerin hepsi gene Türklerde kalacak, teslim kabul etmedikleri için âsi sayılan «Habb» müdâfilerine İmâm-Mutahhar hiç bir yardımda bulunmıyacak, Yemen ölkesi imâmın elinde bulunan yerlerle beraber Osmanlı padişahının yüksek hâkimiyyeti altında bulunacak ve bütün Yemen'de sikke ile hutba padişah nâmına olacaktır; bu suretle Yemen kıt'ası iki mıntakaya ayrılmış demektir: Bunların biri doğrudan doğruya Türk vilâyeti hâlindedir; öteki de Türk hâkimiyyeti altında bir beylik şeklini almış demektir; mesâha itibariyle bu iki mıntaka arasında mühim bir fark yok gibidir; İmâmın elinde kalan yerler Yemen'in şarkıyle şimaligarbîsine doğru uzanan bir sâhadır; bâzı menbâlarda imamla böyle bir sulh akdi tenkid edilirse de, bir çok Türk kanına mâl olan mühim bir gailenin tesviye edilmiş olduğu da muhakkaktır. «Habb» kalesi için aşağıda bu sene vukuâtının «21 Mayıs» fıkrasına bakınız).

21 Mayıs = 15 Zülhicce, Pazar: Yeni Yemen valisi Behram Paşa'nın Zebîd'e muvâsalatı.

(Yemen meselesi artık halledilmiş olduğu için, serdârın vazifesi nihayet bulduğu sırada yeni Beylerbeyi Behram Paşa'nın gelmesi bu memlekette tabiî hâlin avdetine mukaddime teşkil etmiştir. Behram Paşa, eski Yemen valilerinden Kara-Şâhin Paşa'nın küçük oğlu ve Yemen'deki Türk fütûhâtının elden çıkmasına sebeb olan Rıdvan Paşa'nın kardeşidir: Bu Rıdvan Paşa için 1567 = 975 vukuâtının «16 Ağustos» fıkrasına bakınız. — Behram Paşa'nın ilk işi, yukarıki fıkrada bahsi geçen sulhe rağmen mukavemette devam ettikleri için âsi sayılan «Habb» kalesi müdâfilerini şiddetli bir bombardmandan sonra teslime mecbur ederek mühim bir gaileyi ortadan kaldırmak olmuştur. — Behram Paşa «San'â» yerine «Kahire» kalesini merkez ittihâz edip şehri imâr ettirmiş ve buraya «Behrâmiyye» ismi verilmiştir).

1 Temmuz = 27 Muharrem, Cumartesi : Türk donanmasının Kıbrıs adasındaki «Limasol» koyunda demirlemesi.

(Bu koyla ayni ismi taşıyan iskelesi Kıbrıs'ın cenup sahilindedir : Osmanlı menbâlarında «Limosa» ismiyle anılan bu şehre Türk devrinde «Leymesun» denilmiştir; Yunancası «Lemissos»tur: Bugün «Limisso/Limassol» denilmektedir. — Muhtelif filoları Türk adalarında birleşmiş olan donanma bu akşam işte bu koyda demirlemiştir Başta Hammer olmak üzere bâzı Garp menbâlarında bu vak'a 1 Ağustos = 29 Safer Salı gününe müsâdif gösterilirse de doğru değildir: Her halde bunun «1 Temmuz»dan galat olması lâzımgelir; zâten Hammer bundan sonra cereyan eden bâzı vak'aları Temmuz içinde gösterir).

2 Temmuz = 28 Muharrem, Pazar: «Limasol» koyuna asker çıkarılması ve «Leftari» kalesinin teslim olması.

(Bu sırada Venediklilerin Kıbrıs umumî-valisi «Nicolo Dandolo», Magosa valisi «Astor Baglione», Başkumandan «Marco-Antonio Bragadino» ve Topçu-kumandanı da «Luigi Martinengo»dur Bunlardan Kıbrıs umumî-valisi «Nicolo Dandolo»nun acziyle iktidarsızlığından dolayı Türk ihrâcına mümânaat edilmemesi hakkında tuhaf bir emir vermiş olduğu rivayet edilir! — «Leftari» kalesi «Limasol» civarındadır Bu kale hiç bir mukavemet göstermiyerek ilk teklifte derhal teslim olduğu için muhâfızlarıyla ahalisine aman verilmiştir : Bu sırada seksen kadırgayla cenubî Anadolu'nun mukabil sahillerinden asker taşındığı rivayet edilir; donanmanın bir kısmı da Girit üzerinden gelebilecek müttefik düşman donanmalarına karşı denizde karakol vazifesi görmektedir: Müttefik düşman donanmaları için yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız).

4 Temmuz = 30 Muharrem, Salı: Ağır topların «Larnaka = Tuzla» sahiline ihrâcı ve harb meclisinde «Nikosia = Lefkoşa» muhasarasına karar verilmesi.

(Türklerin «Tuzla» dedikleri «Larnaka» iskelesi Kıbrıs'ın cenubuşarkî sahilinde ve «Limasol»un biraz şimalişarkîsindedir. Bâzı Garp menbâlarında ağır topların buraya çıkarılması 15 Temmuz = 11 Safer Cumartesi ve hattâ 15 Ağustos = 13 Rebi'ül-evvel Salı günlerine ve Osmanlı menbâlarından bâzılarında da 20 Safer = 24 Temmuz Pazartesi ve 22 Safer = 26 Temmuz Çarşanba tarihlerine müsâdif gösterilirse de doğru değildir : Çünkü Lala-Mustafa Paşa'nın kâtibi tarafından tutulan Ruznâme'de topların işte bu 30 Muharrem = 4 Temmuz Salı günü çıkarıldığı ve Lefkoşa muhasarasına da bu gün karar verildiği musarrahtır. — Bu muhasara kararının verildiği harb meclisinde iki fikrin münâkaşa edildiğinden bahsedilir: Lala-Mustafa Paşa ilkönce adanın dâhilde merkezi olan «Nikosia/Nicosie = Lefkoşa» şehrinin, Piyâle Paşa da şark sahilinde çok müstahkem bir mevki olan Famagusta/Famagouste = Magosa» kalesinin muhasarasını teklif etmiştir: Müzakere neticesinde birinci fikir ekseriyet kazandığı çin Lefkoşa üzerine hareket edilmiştir).

9 Temmuz = 5 Safer, Pazar : «Kyrinia = Girine» kalesinin teslim olması.

(Türklerin «Girine» ve «Serinya» dedikleri «Krinia/Cérines» kalesi Kıbrıs'ın şimal sahilinde ve cenubî Anadolu sahilinin tam karşısındadır. Bâzı Osmanlı menbâlarında bu kalenin teslim olması Lefkoşa'nın fethinden iki gün sonra

gösterilirse de doğru değildir Ruznâmeye göre işte bu gün teslim olmuş ve hattâ bu teslime delâlet eden yerli hıristiyanlara vergi muâfiyetleriyle ulûfeler tevcih edilmiştir).

22 Temmuz = 18 Safer, Cumartesi : Lefkoşa muhasarası.

(Bu meşhur muhasaranın başlama tarihi çok ihtilâflıdır: Ruznâmede bu nokta müphem bırakılmıştır; bâzı Garp menbâlarıyla Venedik tarihlerinde 15 Temmuz = 11 Safer Cumartesi tarihine tesadüf edilmekte ve Kâtib-Çelebi'nin «Efsar-ül-bihâr»ında da muhâsaranın 31 inci günü 13 Rebî'ül-evvel = 15 Ağustos Salı gününe tesadüf ettiğinden bahsedilerek bu rivayet teyid edilmekteyse de, umumiyetle bu muhasaranın 51 gün sürmüş olduğundan bahsedilmekte olduğuna göre burada Hammer'in de esas ittihâz ettiği 22 Temmuz = 18 Safer Cumartesi rivayeti tercih edilmiştir: Bâzı Osmanlı menbâlarında hiç bir tarih gösterilmemektedir. — «Nikosia /Nicosie/=Lefkoşa» kalesi Kıbrıs'ın takriben ortasındadır ve adanın merkezidir. Yüksek bir yerde kurulmuş olan bu şehrin eskiden çok büyük ve ma'mûr olduğundan ve meselâ 365 kilisesi bulunduğundan bahsedilir. İkinci Selim tahta çıkınca Kıbrıs'ın âkibetini hisseden Venedikliler eski kaleyi yıkarak şehri on bir kuleli bir sûr içine almışlardır: Bu büyük sûrun üç kapısı vardır. Böyle bir sûr yapmak için seksen kiliseyle eski kralların medfenleri bulunan büyük bir manastırın yıkılmış olduğu rivayet edilir. Sûra iki yüz top konulmuştur; her burç iki bin asker ve dört top alacak şekildedir.

Müdâfilerin mıkdârı Garp menbâlarında yalnız on binden ibaret gösterilirse de her halde bu rakam ihtiyatla karşılanmalıdır. Türk ordusunun Lefkoşa'yı yedi kol hâlinde kuşattığı ve her kolda yedi top bulunduğu rivayet edilir. İşte böyle başlıyan harb harekâtında yalnız üç umumî hücum = yörüyüş yapılmıştır. — Bu muhasara esnasında Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa kumandasında bir kuvvet de Magosa'yı tecride memur edilmiştir. — Bu sırada Cezâyir Beylerbeyi Uluc/Kılıc-Ali Paşa'dan «Kara-Hoca» isminde bir kapdan gelip Paşa'nın Tunus şehrini İspanyol hâkimiyyetindeki «Benî-Hafs» hânedânından fethetmiş olduktan başka bir Malta filosunu da mağlûb ettiğini ve Uluc Paşa'nın yakında Kıbrıs sularında donanmaya iltihak edeceğini müjdelemiş ve bu kapdanın getirdiği Malta bayrakları sûrun önünde teşhir edildiği için mahsurların mâneviyyâtı çok sarsılmıştır).

9 Eylül = 8 Rebî'ül-âhir, Cumartesi Lefkoşa'nın fethi ve bâzı kalelerin bu muvaffakıyet üzerine kolayca işgali.

(Şark ve Garb menbâlarında umumiyetle bu tarihte ittifak edilmekle beraber, Kıbrıs seferi Ruznâme'sinde «28 Rebî'ül-âhir Cumartesi» gününden bahsedilmektedir : Fakat Eylül ayının 29 una tesadüf eden bu gün bir «Cumartesi» değil, bir «Cuma» günüdür! Onun için bu «28 Rebî'ül-âhir»in «8 Rebî'ül-âhir» den galat olmak ihtimali çok kuvvetlidir ve bilhassa fethin bir «Cumartesi»ye tesadüf etmiş olması da bunu teyid etmektedir. — Serdar Lala-Mustafa Paşa'nın donanmadan yirmi bin bahriyeli alarak bu gün üçüncü ve en şiddetli «yörüyüş = umumî hücum» u yaptırdığı, taarruzun gün doğmadan başladığı ve ilkönce Anadolu askerinin içeri girdiği rivayet edilir Bu zafer, sabah namazından iki saat sonra, yâni takriben zevalî saat altı buçukta kazanılmıştır. — Kıbrıs umumî valisi «Nicolo Dandolo» bu gün maktul düştüğü için kesik başı Magosa valisi «Astor Baglione»ye gönderilip artık teslim olması teklif edilmişse de ibret almayıp mukavemete karar vermiştir. Lefkoşa'dan alınan 800 - 1000 esir kadından biri İstanbul'a sevkedilmek üzere bindirilmiş olduğu Sokullu kalyonundaki barut deposunu ateşlemiş ve bunların hepsi ganîmetlerle beraber müdhiş bir infilâk içinde mahvolup gitmiştir.

Lefkoşa'nın fethi üzerine «Paphos/Baffo = Baf», «Limassol = Leymesun» ve «Larnaka = Tuzla» gibi bâzı kaleler sırayla ve kolayca işgal edilmiştir. — Bu

vaziyet üzerine Kıbrıs fethinin ikmâli için artık en mühim iş olarak Magosa'nın fethi kalmış demektir.
Sefer Ruznâme'sinde Lefkoşa'nın fethi üzerine Kıbrıs Beylerbeyliğine Avlonya sancak-beyi Mustafa Paşa'nın tâyin edilmiş olduğundan bahsedilmekteyse de diğer Osmanlı menbâlarında bu vazife Magosa'nın fethinden sonra eski Şehr-i-Zur beylerbeyi Muzaffer Paşa'nın tâyin edilmiş olduğu rivayet edilir.
Lefkoşa muhasarası 49 gün sürdükten sonra 50 nci gün şehir fethedilmiştir: Umumiyetle fethin 51 inci güne tesadüf ettiğinden bahsedildikten başka, 40 yahut 44 günlük bir muhasaradan bahsedenler de vardır Tarih meselesi için yukarıki fıkraya da bakınız.
Lefkoşa'nın «Ayasofya» kilisesi eski Türk an'anesi mucibince fetih timsâli olarak derhal câmiye tahvil edilmiş, serdar Lala-Mustafa Paşa fetihten altı gün sonra 15 Eylül = 14 Rebî'ül-âhir tarihinde Cuma namazını işte bu yeni câmide kılmış ve o gün Magosa üzerine hareket etmiştir).

18 Eylül = 17 Rebî'ül-âhir, Pazartesi : Magosa muhasarası.

(16 Eylül = 15 Rebî'ül-âhir Cumartesi tarihi de rivayet edilirse de zayıftır. — Kıbrıs adasının şark sahilinde bulunan «Famagusta/Famagouste = Magosa» kalesinin ismi Romalılar devrindeki «Fama-Augusta» tesmiyesinden muharreftir Eski ismi «Arsinoe»dir. — Magosa valisi «Astor Bağlione», Başkumandan «Marco-Antonio Brakadino» ve Topçu-kumandanı «Luigi Martinengo» bu sırada oradadırlar ve sonuna kadar müdafaaya karar vermişlerdir. — Kıbrıs adasının en müstahkem mevkii olan bu sahil bilhassa coğrafî vaziyetinden dolayı Lefkoşa'dan daha çok mukavemet edebilecek bir haldedir ve hattâ deniz yolundan yardım bile almıştır : Aşağıda 1571 = 978 vukuâtının «23 Kânunusâni» fıkrasına bakınız. — Mevsim ilerlemiş olduğu için, bahara kadar abluka hâli idâme edildikten sonra muhasara harekâtı başlamıştır).

6 Teşrinievvel = 6 Cumâda-l-ûlâ Cuma : Donanmanın İstanbul'a hareketi.

(Üçüncü vezir Piyâle Paşa'nın kumandasındaki donanma, deniz mevsimi geçip kış yaklaştığı için İstanbul'a dönmüş, Kapdan-ı-Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşa da beraber gitmiş ve Kıbrıs sularında ordu emrine Rodos sancak-beyi Arab-Ahmed Bey kumandasında kırk kadırga bırakılmıştır : Bu sancak-beyinin ismi bir rivayete göre de «Hamze Bey»dir. — Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi, karadaki muhasara da kışın bir ablukadan ibaret kalmıştır).

1571 = 978

23 Kânunusâni = 26 Şa'bân, Salı : Magosa müdâfilerine yardım kuvvetleriyle levâzım ve mühimmat gelmesi.

(Bu gün Venedik'den magosa'ya 12 gemiyle 1600 asker ve bir çok erzak ve mühimmat getirilmiş ve bunların ihrâcında Türk karakol filosunun o sırada orada bulunmamasından istifade edilmiştir : Kırk gemiden mürekkep olan bu karakol filosu için yukarıki fıkraya bakınız. Bu vaziyet üzerine Serdar Mustafa Paşa düşmanın muvaffakıyetinden en çok mes'ul olan Sakız sancak-beyini idam ettirdiği gibi, ihmâli görülen diger bâzı mes'ullere de daha hafif cezalar vermiştir : Her halde bu cezâlardan itibaren deniz tarafındaki ablukanın daha sıkı bir şekil aldığı ve düşmanın bütün kış boyunca bir daha böyle bir teşebbüste bulunmamış olduğu muhakkaktır).

1 Mart = 4 Şevvâl, Perşenbe: Koca-Sinan Paşa'nın Yemen'den avdeti.

(Evvelce Mısır Beylerbeyi olan Sinan Paşa'nın Lala-Mustafa Paşa yerine Yemen serdarlığına tâyini ve fütûhâtı için yukarda 1568 = 975 vukuâtının «13 Mayıs», 1569 = 976 vukuâtının «5 Kânunusâni», «3 Mayıs» ve «15 Mayıs», 1569 = 977 vukuâtının «28 Temmuz, 1570 = 977 vukuâtının 18 Mayıs» ve «21 Mayıs» fıkralarına bakınız. — Bâzı Osmanlı menbâlarında Koca-Sinan Paşa'nn Yemen'de «bir yıl dört ay kadar» kalmış olduğundan bahsedilirse de doğru değildir: 1569 = 976 senesinin başlarından bu 1571 = 978 senesinin başlarına kadar iki sene kalmış, Yemen meselesini tesviye etmiş ve hattâ istirdat muharebelerindeki muvaffakiyetinden dolayı «Yemen fâtihi» diye şöhret bulmıya başlamış ve nihayet işte bu gün Yemen'in cenubundaki «Mokha» limanından gemilerle ve maiyyetiyle Cidde'ye geçerek haccettikten sonra Istanbul'a gelip yedinci vezir olmuştur).

4 Mayıs = 9 Zülhicce, Cuma: Donanmanın Akdeniz seferine çıkışı ve Dalmaçya fütûhâtı.

(Yukarda 1570 = 978 vukuâtının «6 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz gibi, üçüncü vezir Piyâle Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması kış mevsiminin başında Kıbrıs'tan Istanbul'a dönmüştür. — Bu yeni senenin deniz mevsimi başlarken donanmanın kumanda mevkiinde çok münasebetsiz bir değişiklik olmuş, Osmanlı tarihinin en meşhur ve en muktedir denizcilerinden olan ve Deryâ kapdanlığından Kubbe vezirliğine geçen Piyâle Paşa'nın yerine denizcilikle hiç bir alâkası olmıyan ikinci Vezir Pertev Paşa «Donanmây-ı-Hümâyun serdârı» olmuştur! Yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasında gördüğümüz gibi, Vezir-i.-a'zam Sokullu Mehmet Paşa Kıbrıs seferine muhâlif ve Piyâle Paşa ile Lala-Mustafa Paşa da tarafdardır ve hattâ onun için bu sefere memur edilmişlerdir: Sokullu'nun bu iki Paşa'yı elbirliğinden ayırmak için Piyâle Paşa'nın yerine deniz işlerinden tamamiyle bîhaber olan Pertev Paşa'yı göndermesi hem donanmayı, hem Türkiye'nin Akdeniz hâkimiyyetini en büyük tehlikeye atmış ve netice itibariyle felâkete sürüklemiştir Aşağıda 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız. Pertev Paşa gibi, Kapdan-ı-Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşa da denizci değildir: O da karadan denize, yâni Yeniçeri-ağalığından Deryâ kapdanlığına geçmiştir! Tabiî bu vaziyette zavallı donanma iki kara askerinin eline verilmiş demektir! Bilhassa muahhar menbâlarda devleti çok iyi idare ettiğinden bahsedilerek göklere çıkarılan Sokullu'nun bu hareketi kolay affedilecek fenalıklardan değildir. Esasen Deryâ kapdanlığının üzerinde bir Donanma-serdarlığı ihdâs edilmsei, Kapdan-ı-Deryâ Ali Paşa'nın denizci olmamasındandır; Kıbrıs seferinin başında Ali Paşa'nın âmiri olarak donanma-serdârı olan Piyâle Paşa büyük bir denizci olduğu için Ali Paşa'nın ehliyetsizliğini telâfi etmiştir: Fakat şimdi onun yerine bir kara askeri getirilmiş olması en tehlikeli ihtisas işinin başında iki ehliyetsizi bir araya getirmiş demektir! Bunların hiç anlamadıkları o ihtisas işlerini nasıl olup da kabul edebilmiş olduklarına da hayret etmemek kabil değildir! Pertev ve Ali Paşaların maiyyetine büyük bir denizci de katılmıştır: Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa'nın donanma hareket etmeden evvel Istanbul'a veyahut hareket ettikten sonra Girit sularına gelerek yirmi gemilik bir filo ile iltihak ettiği rivayet edilir; fakat zavallı Uluc-Ali Paşa âmir değil, memur vaziyetindedir! Peçevî bu vaziyeti şöyle anlatır:

«Vezîr-i-sâni Pertev Paşa Serdâr-ı sipehsâlâr ve Müezzin-zâde'likle iştihâr bulan Kapdan Ali Paşa kendüye ferman-berdâr ve müşârünileyh Uluc-Ali Paşa dahî maiyyet ile sarf-ı iktidâr eylemeğe me'mûr olup...»

Donanmanın Istanbul'dan hareket ederken 124 gemiden ibaret olduğu halde sonradan iltihak edenlerle 250 yi ve Levend gemileriyle 300 ü bulduğu rivayet edilir; yalnız bu sene

«Donanma mu'taddan mukaddemce ihrâc olunmağla kürekcisinde ve cengcisinde küllî noksan mukarrer»

olduğu hakkında da bir rivayet vardır. İşte bu şekilde ilkönce Magosa'ya gidilip Kıbrıs serdârı Lala-Mustafa Paşa'ya gönderilen top vesair mühimmat teslim edilmiş ve ondan sonra da ortada düşman donanmasından eser görülmediği için Rodos üzerinden Girit sahillerine gidilip yağma ve tahrib edilmiştir.

Osmanlı-Venedik harbinin Kıbrıs seferine mukabil deniz cephesini teşkil eden bu hareketler Venedik amirali «Veniero»nun Dalmaçya sahilindeki «Sopoto = Sobut» iskelesini bir baskın hareketi yaparak işgal etmesiyle başlamışsa da, Türk donanmasının mukabil hareketi çok şiddetli olmuş, Karadağ sahilinde şimalden cenuba doğru sıralanan ve Venedik hâkimiyyetinde bulunan «Budua/Budoa = Budva», «Antivari = Bar ve «Dulcigno =Ölgün» kaleleri Rumeli serdârı vezir Ahmed ve Rumeli Beylerbeyi Hüseyn Paşaların da karadan yaptıkları elbirliği üzerine fethedilmiş, Korfu, Kefalonya, Zanta, Çuka ve hattâ Sicilya adaları vurularak bir çok şehirler yıkılıp yakıldığı gibi pek çok esir ve ganîmet alınmıştır. — Yaz aylarını işgal eden bu hareketlerden sonra, mevsim sonunda donanma İstanbul'a dönmeyip harb vaziyetinden dolayı «Lepanto=İnebahtı» körfezinde kışlamıya karar vermiştir. Donanmanın İstanbul'dan bu sefere çıkışı için bu senenin «Evâsıt-ı Zülka'de = Nisan ortaları» ve ondan bir müddet sonra 1571 = 979 senesinin 26 Mayıs = 1 Muharrem Cumartesi ve 25 Haziran = 1 Safer Pazartesi tarihinden de bahsedilir: Fakat bu sene erken çıkılmış olduğu umumiyetle rivayet edilmekte olduğuna göre, bilhassa son iki tarihin yanlış olduğu muhakkaktır).

1571 = 979

1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel, Çarşanba : Magosa kalesinin teslimi ve Kıbrıs fethinin ikmâli.

(Bâzı Garp menbâlarında 2 Ağustos = 10 Rebî'ül-evvel Perşenbe ve Osmanlı menbâlarında 8 Rebî'ül-evvel = 31 Temmuz Salı tarihlerine de tesadüf edilir: Belki de 1 Ağustos günü teslimin takarrürüne ve 2 Ağustos günü de bu kararın tatbikine müsâdiftir. — Yukarda 1570 = 978 vukuâtının «18 Eylül» ve «6 Teşrinievvel» fıkralarında gördüğümüz gibi, kış mevsimi hareketli bir muhasaradan ziyade hareketsiz bir abluka şeklinde geçmişse de boş geçmemiştir: Bu müddet zarfında kalenin etrâfında mükemmel bir siper şebekesi hazırlandıktan başka, şehri yüksekten döğmek için on kule yapılmış ve bu kuleler beş batarya tutan 74 topla techiz edilmiştir Bunlardan dördü «Şâhî = Vasiliki» denilen en büyük toplardandır. — Kale içinde iâşe müşkilâtına uğramamak için Venedik Başkumandanı «Marco-Antonio Bragadino» lüzumsuz ahaliden sekiz bin kişiyi dışarı çıkarmış, Türk ordusu büyük bir insâniyet göstererek bu zavallılara dokunmamış ve bunlar da adanın muhtelif taraflarına dağılmışlardır. 20 Haziran = 26 Muharrem Çarşanba, 29 Haziran = 5 Safer Salı, 9 Temmuz = 15 Safer Pazartesi, 14 Temmuz = 20 Safer Cumartesi, 20 Temmuz = 26 Safer Cuma ve nihayet 30 Temmuz = 7 Rebî'ül-evvel Pazartesi günleri altı «yörüyüş = umumî hücum» yapılmış, her ne kadar bunlar neticesiz kalmışsa da, kalenin artık daha fazla mukavemet imkânı da kalmamıştır. Lefkoşa'nın fethi üzerine yapılan teslim teklifini şiddetle reddedip kanlarının son damlasına kadar mukavemet kararı vermiş ve bu kararlarını o zaman Türk ordusuna da bildirmiş olan Venedik kumandanları şimdi artık canlarıyla kanlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmedikleri ve bilhassa Venedik donanmasından yardım görebilmek ümidi de kalmamış olduğu için, nihayet bir harb meclisinde teslim kararı verip kaleye beyaz bayrak çekmişler, murahhaslar gönderip teslim şartlarını müzakere etmişler ve bu müzakerede her şeyden evvel canlarıyla mallarını kurtarmışlardır. Kumandanlara ait on beş binek atının götürülmesi de bu şerâit içindedir! Türklere teslim olan bütün kalelerde olduğu gibi, ahaliden istiyenlerin çıkıp gitmekte serbest olmaları da kabul edilmiştir

Bütün bunlar Türk gemileriyle Venedik hâkimiyyetinde bulunan Girid'e götürüleceklerdir.

Mağlûplara karşı Türk ordusunun der'uhde ettiği bu insanî ve tabiî şartlara mukabil, galip Türklerin yalnız bir şartı vardır ve o da Magosa kalesinde esir olan elli Türkün sağ olarak tesliminden ibarettir : Bunlar Kıbrıs korsanlarının hac ve ticaret gemilerinden almış oldukları zavallılardır ve hattâ bu harbin açılmasına da işte bu gibi tecâvuzlar sebeb olmuştur : Yukarda 1570 = 977 vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasına bakınız. Venedik kumandanları bu şartı pek tabiî olarak hiç itirâz etmeden kabul etmişlerdir. Magosa kalesinin teslim mukavelesi işte bu şartlarla imzâ edilmiştir.

Türk ordusu bu şerâite tamamiyle riâyet etmiş, mağlûplar bütün eşyaları ve menkul servetleriyle kaleden sâlimen çıkıp kendilerini Girid'e götürecek Türk gemilerine yerleşmiş, hiç birine hiç bir tecâvuz ve hakarette bulunulmamış ve bu tahliye hareketi 5 Ağustos = 13 Rebî'ül-evvel Pazar günü ikmâl edilip mağlûplar artık harekete hazır bir vaziyete gelmiştir : Venedik kumandanlarının gördükleri insânî muâmeleden dolayı Serdar Mustafa Paşa'ya teşekkürleriyle tâzimlerini arza gelişleri işte o gündür; bunlar serdârın huzuruna askerî merâsimle kabul edilmişler ve hattâ çok büyük bir nezâketle karşılanıp iltifat bile görmüşlerdir. Türk ordusu, teslim şartnâmesinin kendisine terettüb eden bütün esaslarını harfiyyen tatbik etmiş olduğu için, Mustafa Paşa bu mülâkatta pek haklı olarak elli Türk esirinin artık teslimini istemiştir; galibin mağlûptan bir ricası daha vardır : Venediklileri Kıbrıs'tan Girid'e götürecek Türk gemilerinin orada zaptedilmiyeceğine veyahut dönüp gelirken Venedik donanmasının taarruzuna uğramıyacağına teminât olmak üzere kumandanlarından birinin rehîne bırakılmasını istemiştir O asırda öyle bir düşmandan böyle bir rehîne istenilmesi de pek tabiî ve hattâ dâimâ tatbik edilmiş umumî bir âdettir; onun için Mustafa Paşa

— Bu kadar gemi ki size virildi, deryâda donanmanuz var; gemilerümüz yine bize vâsıl olunca rehn tarîkıyle bir beğ kalsun!.
demişse de Venedik Başkumandanı «Marco-Antonio Bragadino»dan şu cevabı almıştır :

— Beğ değül, bir kelb alıkomazsun!
Mesele bu kadarla da kalmış değildir; Paşa'nın :
— Ya ol üserây-ı müslimîn kanı?
suâline Venedik kumandanının verdiği cevap şöyledir :

— Anlar cümlesi benüm değül idi: Her biri beğlerden ve asker halkından birinün idi; vire gicesi katletmişler!
Teslim şartnâmesinde iâdesi ayrı bir maddeyle kararlaşmış olan elli Türk esirinin o gece kâmilen boğazlanmış olmalarını mâzur göstermek için «Bragadino»nun bulduğu bahâne, o zavallıların köle olarak verimiş oldukları muhtelif Venedikliler tarafından ayrı ayrı boğazlanmış olmasından ibarettir! Lala-Mustafa Paşa bunun üzerine çetin bir sual daha sormuştur :

— Ya sende olanı neyledün?
Bu suâle, insanlığın ahlâk tarihinde unutulmasına imkân olmıyan bir cevap verilmiştir :

— Anlar katlidicek ben dahî katlittüm!
Mustafa Paşa'nın o kahbe kumandana verdiği cevap bir hüküm mahiyetindedir :
— Bu takdirce vireyi sen bozmuşsun!
Elli Türk esirinin kanına mukabil Venedik kumandanlarından on kişi Başkumandanlarının önünde derhal idam edilmiş, Bragadino'nun mâsum Türk esirlerine vurduğu kelepçeler kendi ellerine takılmış, kendisinin o zavallılara yaptırdığı işkenceler aynen kendisine yapılıp ilkönce kulaklarıyla burnu kesilmiş, Türk esirlerine toprak taşıttığı yerlerde kendisine de toprak taşıttırılmış ve nihayet kendi idam usulü de kendisine aynen tatbik edilerek bir kaç gün sonra derisi yüzülmek suretiyle cinayetler ve kahbeliklerle geçen şenî hayatına nihayet verilmiştir. Fakat işkenceler içinde can veren elli Türkün kan hakkı bu kadarla da ödenmiş değildir Girid'e gönderilmek üzere Türk gemilerine

doldurulmuş olan Venediklilerin hepsi esir ittihâz edilmiş ve bütün malları ganîmet hesabına geçirilmiştir. Bragadino'nun kesik başı bütün Kıbrıs'da teşhir edildikten sonra Istanbul'a gönderilmiş olduğu rivayet edilir. Gerek bu sırmalı haydudun, gerek Mustafa Paşa'nın bir mukabele şeklinde idam ettirdiği diger sırmalı haydutların tamamiyle lâyık oldukları bu sefil âkıbetler karşısında Hıristiyan Avrupa müellifleri hem Paşa'ya, hem Türk milletine karşı sahifeler dolduraraк vahşet isnâd etmekte tabiî hiç bir mahzur görmemişlerdir ve hâlâ görmemektedirler! Fakat bu zavallı müellifler elli Türk esirinin işkenceler içinde idam edilmiş olduğunu da itiraf etmek suretiyle düşmüş oldukları tenâkuzun farkında değillerdir : Her halde onların istedikleri medeniyet, Türk kanının sudan farkı olmıyacağı bir medeniyettir.

Magosa'nın abluka ve muhasarası 1570 = 978 senesi 18 Eylül = 17 Rebî'ül-âhir Pazartesi gününden bu 1571 = 979 senesi 1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel Çarşanba gününe kadar 10 ay, 13 gün sürmüşse de bu müddetin ilk sekiz ayı kış mevsimiyle baharda yapılan hazırlıklardan dolayı hareketsiz geçmiş ve harb harekâtı Hammer'in de kaydi vechile ancak iki buçuk ay kadar sürmüştür: Kıbrıs seferi işte bu Magosa fethiyle nihayet bulmuştur.

Osmanlı idaresine girdiği zaman bir Beylerbeylik şeklini alan Kıbrıs adasında «Magosa = Famagouste», «Paphos = Baf» ve «Kyrinia = Girine» sancakbeylikleri teşkil edilmiş ve İçel, Tarsus ve Sis = Kozan sancakları da bu yeni eyalete ilhak olunmuştur. — Magosa'da teslim alınan muhtelif çaplı düşman toplarının sayısı Osmanlı menbâlarında yedi yüz altmış parça gösterilir.

Anadolu'dan Kıbrıs'a derhal Türk muhacirleri getirilip iskân edilerek daha o zamandan itibaren bütün ada Türkleştirilmiye başlamış ve bir rivayete göre ilk parti olarak iki yüz bin kişilik bir Türk kütlesi getirilmiştir : Muhtelif «Hükm-i-Şerîf»lerde Kıbrıs'a «Ehl-i İslâm memlû kılındığından» bahsedilmesi İkinci Selim'in bu noktaya ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir. Her halde Sultan Selim'in şarkî Akdeniz ve Adalar-denizi ticaret yollarının emniyetini bozan böyle bir korsan yatağının mevcudiyetine bir an evvel nihayet vermek hususunda gösterdiği kuvvetli irâde tarihin dâimâ takdirle yâd edeceği büyük bir himmettir.
Kıbrıs seferi 1570 = 977 senesi 15 Mayıs = 9 Zülhicce Pazartesi günü Serdar Mustafa Paşa'nın Istanbul'dan donanmayla hareketinden işte bu 1571 = 979 senesi 1 Ağustos = 9 Rebî'ül-evvel Çarşanba günü Magosa'nın fethiyle nihayet buluncaya kadar tam 1 sene, 2 ay, 17 gün sürmüştür : Lala-Mustafa Paşa'nın Istanbul'a avdeti için aşağıki fıkraya bakınız).

15 Eylül = 24 Rebî'ül-âhir, Cumartesi: Kıbrıs serdârı Lala-Mustafa Paşa'nın Istanbul'a hareketi.

(Mustafa Paşa 1570 = 978 senesi 2 Temmuz = 28 Muharrem Pazar günü «Limasol» koyunda karaya çıkmış olduğuna göre, o günden bu güne kadar 1 sene, 1 ay, 14 gün Kıbrıs'da kalmış demektir Bu müddetin ilk bir senesi harb hareketleriyle Magosa'nın fethi üzerine harbin nihayet bulmasından itibaren geçen bir ay on dört günü de idarî ve askerî teşkilât işleriyle geçmiştir. — Paşa'nın Istanbul'a karadan gittiği ve pâyıtahtta çok parlak merâsimle karşılandığı rivayet edilir : Lala-Mustafa Paşa artık «Kıbrıs fâtihi» diye anılmıya başlamış ve bu muvaffakıyet onun eski günahlarını iyiden iyiye unutturmuştur; ancak tarihin unutmıyacağı bu affedilmez günahlar için 1559 = 966 vukuâtının «29 Mayıs» ve «7 Temmuz» fıkralarıyla 1567 = 975 vukuâtının «30 Kânunuevvel» ve 1568 = 975 vukuâtının da «13 Mayıs» fıkralarına bakınız).

7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ûlâ, Pazar: «Sıngın-donanma harbi» denilen «Lepanto = İnebahtı» deniz muharebesi.

(Bu deniz faciasına Osmanlı menbâlarında «Sefer-i-Sıngın-Donanma», «Sıngın-Donanma harbi» ve «Sıngun donanması harbi» gibi isimler verilir : Bu terkiplerdeki «Sıngın/Sıngun» kelimesi eski Türkçede «mağlûp» ve «münhezim» mâ-

nâsına bir sıfattır; onun için «Sıngın donanma» demek, «mağlûp donanma» demektir; bununla beraber «Sıngın/Smgun» kelimesi tıpkı «bozgun», «vurgun» ve «salgın» kelimeleri gibi isim şeklinde de kullanılır ve bu takdirde «mağlûbiyet/hezîmet» mânâlarına gelir: Meselâ Solakzâde'nin kullandığı «Sıngun donanması» tâbirinde bu kelime sıfat değil, isim rolündedir Hattâ bundan dolayı bâzan «Sıngın seferi = Mağlûbiyet seferi» şekline bile tesadüf edilir.

Sıngın deniz harbinin vukua geldiği ve Türklerin «İnebahtı» dediği «Lepanto/Lépante» kalesiyle körfezi, Yunan denizinin şimalî Yunanistan'la Mora yarımadası arasında teşkil ettiği girintinin içinde ve asıl Yunanistan'ın cenup sahilindedir: Bununla beraber, bugün garp tarafına «Patras körfezi» ve şark tarafına da «Korintos körfezi» denilen bu deniz girintisinin mecmûuna birden yanlış olarak «Lepanto körfezi» denildiği de olmuştur; fakat umumiyetle Romalıların «Sinus Corinthiacus» dedikleri Korintos körfezi kasdedilir. Bu körfezin uzunluğu takriben 130 kilometre ve a'zamî genişliği de 35 kilometredir; Lepanto körfezinin denize açılan ağzı da bir kilometre genişliğindedir. Türklerin buraya «İnebahtı» demeleri, «Lepanto» isminin Yunanlılarla Romalılar tarafından kullanılan «Epatko/Naupaktos/Naupactus» gibi eski şekillerinin tahrifinden dolayıdır. Buranın Türk hâkimiyyetine girmesi İkinci Bâyezid'in fethinden itibarendir 1499 = 905 vukuâtının «30 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bu vaziyete göre, Sıngın harbi İnebahtının fethinden 72 sene sonra olmuş demektir.

Bu sırada Papalık makamında Türk düşmanlığıyla meşhur «Pie V = Beşinci Pie» vardır: Milâdın 1501 tarihinde dünyaya gelen bu müteassıp papas 1565 tarihinde 61 yaşındayken Papalığa intihâbındanberi altı senedir bütün gayretini Türkiye aleyhine bir Hıristiyan ittifakı teşkiline sarfetmiş, bütün Avrupa devletlerine baş vurmuş ve bilhassa 8 Mart 1570 tarihinde İspanya kralı İkinci Philippe'e yazdığı bir nâmede bu husustaki nazariyyesini şöyle anlatmıştır:

«Hıristiyanlık âleminde Türk kuvvet ve kudretine karşı tek başına mukavemet edebilecek hiç bir hükümdar mevcud olmadığına ve ancak bütün hıristiyan hükümdarlarının olanca kuvvetlerini birleştirdikleri takdirde Türklere mukavemet mümkin olabileceğine kaani olduğumuz için, Osmanlı azamet ve gururunu yıkmak üzere tekmil hıristiyan hükümdarlarının ittifakı mutlak bir zarûret hükmündedir».

Bununla beraber, Beşinci Pie bütün bu siyasî ve dinî gayretlerine rağmen, Kıbrıs seferine kadar boşuna uğraşmış ve ancak işte bu seferin hâsıl ettiği heyecandan istifade ederek mahdut bir muvaffakıyyet kazanabilmiştir: Bu sırada Vatikan diplomasisi hummâlı bir faaliyet içindedir; her tarafa elçiler ve nâmeler gidip gelmekte, fakat artık Haçlı seferlerinin heyecanından eser kalmadığı için Fransa ve Avusturya gibi devletler Türk sulhünü Papalık makamının açmak istediği dinî mâcerâlara tercih etmektedir! Onun için Beşinci Pie ancak iki müttefik temin edebilmiştir: Bunların biri Akdeniz ve Afrika siyasetleri güden İspanya krallığı ve biri de Kıbrıs seferinden dolayı Türkiye ile zâten harb hâlinde bulunan Venedik cumhuriyetidir. «Sainte-Ligue = Mukaddes-İttifak» denilen bu üç taraflı Hıristiyan ittifakı nihayet 25 Mayıs 1571 = 30 Zülhicce 978 Cuma günü imzâlanmıştır: «Dâimî» kaydiyle akdedilen bu ittifak «açık bırakılmış», yâni her istiyen Hıristiyan her zaman iltihak edebileceği ilân edilmiştir Bu Mukaddes-İttifak'ın Roma kilisesinde resmen ilânı, imzâ tarihinden tam iki ay sonra, işte bu 1571 = 979 senesinin 25 Temmuz = 2 Rebî'ül-evvel Çarşanba günüdür; bununla beraber bâzı Garp menbâlarında 22 ve 28 Temmuz günlerinden de bahsedilir; meselenin İstanbul'a aksetmesi Roma'da ilânından bir gün evveldir Bâzı Osmanlı menbâlarında bu haberin 1 Rebî'ül-evvel = 24 Temmuz Salı günü gelmiş olduğundan bahsedilir; tabiî bu sür'at o zamanki Türk casus teşkilâtının Mukaddes-İttifak'ı resmen ilânından evvel istihbâr etmiş olduğunu gösterir: Avrupa'daki Türk casus şebekesinin en mühim merkezi Venedik'dir.

Papalık-İspanya-Venedik Mukaddes-İttifak muâhedesinin birinci maddesi şöyledir: «İspanya kralı İkinci Philippe'le Venedik cumhuriyeti, Papa Beşinci Pie ile beraber Türklere karşı tedâfüî ve tecâvuzî harb ilân edip onların hıristiyanlar-

dan gasbetmiş oldukları yerlerin hepsini ve hattâ Tunus, Cezâyir ve Trablus kalelerini istirdâd edeceklerdir»!

Mukaddes-İttifak'ın bu hedefine göre, Papalık'la müttefiklerinin gayesi Türkleri hem Avrupa'dan, hem Afrika'dan ve hattâ hem de Küçük-Asya'dan tardetmektir: Çünkü Türkler Anadolu'yu bile hıristiyanlardan fethetmişlerdir! Onun için bu tuhaf ittifakın hedefi Türk'ün Orta-Asya'ya sürülmesi şeklinde târif edilebilir! Hattâ bundan dolayı bu Mukaddes-İttifak Osmanlıların zuhurundanberi onlara karşı akdedilmiş Avrupa Hıristiyan ittifaklarının on üçüncüsü sayılır 1914 tarihinde Paris'de «Cent Projets de partage de la Turquie» isminde mühim bir eser neşretmiş olan Rumanya diplomatlarından «T. G. Djuvara»ya göre de, Beşinci Pie'nin Mukaddes-İttifâk'ı Türkiye'nin taksimine ait tarihî projelerin sıra itibariyle 23 üncüsü ve ilk ciddî şeklidir! Fakat üç devlete münhasır kaldığı için her halde pek mahdut mahiyettedir. Mukaddes-İttifak ahkâmına göre harb masrafları şöyle taksim edilmiştir : Bunların yarısını İspanya krallığı, üçte birini Venedik cumhuriyeti ve altıda birini de Papalık hazîneleri taahhüd etmektedir; bu malî taahhütlerden başka, büyük bir donanmayla bir ordu da teşkil edilecek ve donanma 300 gemiden mürekkeb olacaktır; fakat verilen gemilerin üç yüzü bulmadığı rivayet edilir Papalık 12, İspanya 70 ve Venedik de 114 gemi verebilmiştir! Bunların mecmûu 196 parçadan ibarettir Bununla beraber, bu büyük devletlerin nüfuzu altında ve onların peyki vaziyetinde bir takım küçük hıristiyan hükûmetçikleri daha vardır ve Mukaddes-İttifak ordusuyla donanmasına onlar da yardım etmişlerdir Meselâ Malta Şövalyeleri 6, Savoie dukalığı 3 ve Cenova hükûmeti de 3 gemi vermiş ve bu suretle donanmanın mecmûu 208 parçayı bulmuştur Bununla beraber son tetkiklere göre bu donanmanın 295 parça tuttuğu anlaşılmaktadır; bizim Kâtib-Çelebi «Efsâr-ül-bihâr»ında bu hıristiyan donanmasını yanlış olarak 267 gemiden mürekkep gösterir. Bunların içinde büyük gemiler de vardır 295 geminin 6 yahut 9 u kalyon, 219 u kadırga ve 70 i de çekdiri nev'indendir; bu muazzam donanmaya yüklenen müttefikler ordusunun mevcudu hakkındaki rakamlar da ihtilâflıdır : Muhtelif rivayetler 30 binle 46 bin arasında tehâlüf etmektedir.

Müttefiklerin Başkumandanlığına meşhur Charles-Quint'in piç oğlu ve Mukaddes-İttifak erkânından İspanya kralı İkinci Philippe'in de piç kardeşi «Don Juan d'Autriche» intihâb edilmiştir Türk menbâlarında «Cüvan-Avusturyalu» denilen ve İspanya müslümanlarına karşı irtikâb ettiği şenî zulümlerle Katolik âleminde mevki tutan bu gayr-i-meşrû prensi Kâtib-Çelebi :

«Beşinci Karolus-imparatorun zinâdan hâsıl veledi idi»

şeklinde künyelendirir! Diger kumandanların en mühimleri Papalık donanmasına kumanda eden Paliano dukası «Marco-Antonio Colonna», Venedik donanmasına kumanda eden amiral «Veniero» ve Ciniviz gemilerine kumanda eden «Giovanni-Andrea Doria»dır : Türklerin «Oğlan-kapdan» dedikleri bu «Giovanni», Barbaros devrindeki meşhur «Andrea Doria»nın yeğenidir : 1560 = 967 vukuâtının «2 Mart» fıkrasına bakınız. — Bu muazzam donanmanın Messina'da toplanıp bu senenin 15 Eylül = 24 Rebî'ül-âhir Perşenbe günü oradan Adalar-denizi istikametinde hareket etmiş olduğu rivayet edilir; ikinci bir rivayete göre de Avlonya üzerine hareket edilmiştir; düşman donanmasının ilk geldiği yer, Korfu adasının karşısında ve Arnavutluk sahilinde Türklerin «Hulumiç» dedikleri «Gumenitsa/Gumenizze» limanı olduğuna göre, her halde bu ikinci rivayetin daha doğru olması lâzımgelir: Müttefiklerin istihbârâtı işte bu noktadan itibaren kuvvetlenmiş olacak ki «Gumenitsa= Hulumiç»den sonra Kefalonya adasına gelip demirlemişler ve bu adanın Lepanto körfezine bir keşif gemisi göndermişlerdir.

Bu sırada Türk donanması Lepanto körfezindedir Yukarda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız. İşte o fıkrada gördüğümüz gibi, Osmanlı donanmasının başında «Donanmây-ı-Hümâyun serdârı» sıfatiyle ikinci vezir Pertev ve Kapdan-ı-Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşalar vardır ve bunların her ikisi de kara ordusunda yetişmiş olmak itibariyle denizcilikle hiç bir alâkaları yoktur! Bunların yanında Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa ile Barbaros

merhumun muhterem oğlu Hasan Paşa ve sancak-beyliklerinde bulunan diger on beş denizci daha bulunmakla beraber, donanmanın mukadderâtına hâkim olanlar bu deniz kahramanları değil, o iki kara askeridir! Deniz işlerinden hiç bir şey anlamıyan bu kara paşalarını okadar buhranlı bir devirde Bahriye'nin başına getiren de Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'dır! Bunlardan Kapdan-ı-Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa'nın Kapdanlıktan evvelki vazifesi Yeniçeri-ağalığıdır ve ondan evvel de hiç deniz işlerinde bulunmamıştır! Eski ve yeni müellifler bunda müttefiktir; meselâ Solâk-zâde bu noktayı şöyle anlatır

«Târîh-i Hicret'in işbu sâl-i acîb-ül-ahvâlinde Vezîr-i-sânî Pertev Paşa serdâr-ı beriyye-i İslâm ólup iki yüz elli pâre kadırga ile Kapdan Ali Paşa'yı deryâya çıkarılup memâlik-i düşmeni gaarete gönderilmişidi Mûmâileyh Kapdan'ın deryâ ilminde vukuufu olmadığından kat'ı nazar Serdâr nâmına olan Pertev Paşa'nın dahî umûr-i harb-u-kıtâlde ihmâli olmağın...».

«Tarih-i Osmânî Encümeni» âzâsından Bahriye miralayı Safvet Bey merhum da Encümen mecmuasında Kıbrıs seferi münasebetiyle bu pek tuhaf Kapdan-ı- Deryâ'nın kapdanlığını şöyle anlatır

«Pek yürekli ve Szigetvar seferinde yararlık göstermiş olan Yeniçeri-ağası Ali Ağa (Müezzin-oğlu Ali Paşa) adıyla Kapdan-Paşa oldu : Yeni Kapdan-Paşa'mız bu seferde denize alışacaktı (!). Öyle sekiz on seferle alışılamıyacak olan deniz işini, hele Kıbrıs fethinden sonraki işi bu adama bıraktık: İnebahtı = Lepanto'da devletin başını büyük büyük belâlara iliştirdi!»

Fakat mesele bundan da ibaret değildi: Sokullu'nun şahsî ihtirâsâtı, denizcilikten yana Müezzin-zâde Ali Paşa'dan hiç bir farkı olmıyan İkinci-vezir Pertev Paşa'yı da «Donanmây-ı-Hümâyun serdârı» yapmakta en mühim âmildi! Barbaros'un Piyâle ve Uluc-Ali Paşalar gibi en kıymetli talebeleri ortada dururken donanmanın Pertev Paşa ve Müezzin-zâde Ali Paşa gibi kara askerlerine teslimi tabiî vatanın mukadderâtına karşı en büyük cinayet demekti! Büyük denizci Piyâle Paşa'nın donanma serdarlığından azli, Kıbrıs ganîmetlerinde Sokullu'yu memnun edememiş olmasından, Sadâret makamında Sokullu'ya râkip sayılmasından ve Sokullu'nun da, aşağıda göreceğimiz gibi, onun yerine gönderdiği ikinci vezir Pertev Paşa'yı muvaffak olamıyacağı bir işe sevkederek gözden düşürmek istemesindendi! Tabiî bu suretle devletin emniyet ve selâmeti bile şahsi ihtirâsâta fedâ edilmiş demekti! Donanmanın mevcudu ihtilâflıdır: Hammer 240 kadırga, 40 kalyon ve 20 çekdiriden mürekkep 300 parça gösterir ve bir çok Garp menbâlarında da bu gibi rakamlara tesadüf edilirse de, bütün bunlar alelusul mübâlâgalıdır: Tabiî onlar için bütün mesele Hıristiyan donanmasını sayıca Türk donanmasından az göstermektedir! Halbuki Kâtib-Çelebi'ye göre Türk donanmasının mevcudu 180 gemiden ibarettir : «Efsar-ül-bihâr»ın matbû nüshasında 108 gösterilmesi her halde bir istinsah veyâ tertip yanlışı olmalıdır. Sòlakzâde 250 gemi gösterir. Her ne kadar Peçevî donanma Istanbul'dan çıkarken mevcudunun «üç yüzden ziyâde» ve bilhassa «Levend kayıkları ile dört yüzden mütecâviz» olduğundan bahsederse de, muâsır bir müellif olan Selâniki Mustafa Efendi Istanbul'dan çıkan donanmayı «cümle yüz seksen dört kıt'a» gösterir: Kâtib-Çelebi'yi bu da teyid etmektedir. Fazla olarak kış mevsimi münasebetiyle Levend gemilerinin dağılmış oldukları ve çoğunun Lepanto'da olmadığı hakkında da muhtelif rivayetler vardır: Zâten bâzı gemiler de muhtelif adalarla yeni fethedilen Kıbrıs sularında kalmıştır; onun için Lepanto'daki Türk donanmasının 180 - 250 arasında bulunduğu muhakkaktır: Son tetkiklerde ve meselâ «Henri Hauser»in «La prépondérance espagnole» ismindeki eserinde 2 - 3 yüz Türk gemisinden bahsedilir; zâten bâzı yeni tetkiklerde 225 parça esas ittihâz edilmektedir. Bu vaziyete göre 295 gemilik düşman donanması 225 gemiden mürekkep Osmanlı donanmasına nisbetle yetmiş iki gemi kadar üstün demektir. Türk donanmasının noksanı gemi sayısına da münhasır değildir: Lepanto'da kışlama kararı üzerine efrâdın bir kısmı terhis edildiği için bâzı gemiler bomboş kalmıştır! Selânikî bu vaziyeti şöyle anlatır

«Ekser cenkçi gemilerden çıkup gemilerün çoğu askerden hâlî olup ve adalarda doyumluk iden Yeniçeri ve Sipahi kendü serdarlarına pişkeşcük çeküp

— Sılaya yakın geldüm!
diyü icâzet ile karaya çıkup...»
Peçevî'ye göre donanma Istanbul'dan erken çıktığı için bidâyettenberi efrâdı eksiktir

«Bu sene-i mubârekede donanma mu'tâddan mukaddemce ihrâc olunmağla kürekçisinde ve cenkçisinde küllî noksan mukarrer idi».
Gene ayni müellife göre İnebahtı = Lepanto'da demirlendikten sonra bilhassa o civar efrâdı sılaya gittiği için bu noksan büsbütün artmıştır: «Bâ-husûs bu yalı sancaklarınun erbâb-ı tîmârı birer bahâne ile icâzet alup gittiği ma'lûm olmuşdur»!

Kâtib-Çelebi de bu tuhaf meseleyi şöyle anlatır
«Çünki hengâm-ı şitâ karîb olmuş idi, Levend gemileri deryâ beyleri gemilerinde erbâb-ı tîmâr az kalup birer bahâne ile gitmişler idi; cenkçi ve kürekçi kısmının dahî birazı dağılup bakıyye-i asker donanma gemileriyle İnebahtı limanına gelüp vaz'-ı lenger eylediler».

Müneccim-başı tarihindeki izah daha vâzıhtır:
«Bir nice eyyâm geşt-ü-güzâr ittiler: Küffâr donanmasından nâm-u-nişân zuhûr itmemeğle ümerâ'-i etrâf ve Levend sefînelerine izn olup vilâyetlerine gittiler; kalan sefâinin dahî iktizâsı olmamağla cenkçi ve kürekçi tâifelerinin ekseri hurûc idüp Donanmây-ı-Hümâyun İnebahtı limanına vusûl bulduklarında küffâr donanması iriştiği haberi vusûl buldu».
Bu fıkralarda bahsi geçen «Levend gemileri», sahil sancak-beylerinin maiyyetlerindeki gemilerdir.

Müttefik düşman donanmaları, denizcilikle hiç bir alâkaları olmıyan iki kara askerinin elindeki Türk donanmasının işte bu perişan hâlini bildikleri için İnebahtı = Lepanto önlerine çıkagelmekte tereddüt etmemişlerdir! Bu vaziyeti düşmana haber veren hâin, Mora'da Türklerin «Badra/Balyabadra» dedikleri «Patras/Paleopatras» piskoposu «Yermanos»dur Bu düşman casusunun müttefikler donanmasındaki Ciniviz amirali «Giovanni — Andrea Doria» ile mektuplaştığı hakkındaki mühim vesikayı miralay Safvet Bey merhum neşretmiştir. İkinci Selim'in 28 Şevvâl 979 = 14 Mart 1572 Cuma günü Mora sancak-beyine gönderdiği bir hükümde Patras piskoposu Yermanos'un yeğeni Dimitraki vâsıtasiyle Doria'ya «mektuplar göndermekten, hâlî» olmadığından ve bilhassa:

«Bu def'a Donanmây-ı-Hümâyun Badra'ya geldikde gemilerde asker yokdur kadırgalar hâlidür gelesün diyü haber gönderüp»
ihtilâller hazırlamış olduğundan bahsedilerek Yermanos'la hiyânet ortaklarının derhâl yakalanıp idâm edilmeleri emredilmektedir. Düşman donanmasının bütün vaziyeti bildiği için İnebahtı'ya gelmek cür'etini göstermiş olduğu işte bu vesikayla sâbittir.
Osmanlı menbâlarında «veled-i zinâ Cüvan-kapdan» denilen Don Juan'ın idare ettiği Hıristiyan donanması İnebahtı açıklarında görülünce, Donanmây-ı-Hümâyun serdârı Pertev Paşa derhal bir harb meclisi toplamıştır Bu mecliste kendisi gibi karadan yetişme Kapdan-ı-Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşa'dan başka Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa, Barbaros'un oğlu Hasan Paşa, Trablusugarb Beylerbeyi Ca'fer Paşa ve Bahriye'den yetişme on beş sancak beyinden mürekkep bir çok denizciler de bulunmuş, fakat bu deniz kahramanları o kara paşalarına bir türlü söz anlatamamışlardır! Bu tarihî mecliste iki mesele müzakere edilmiştir: Biri İnebâhtı körfezinden çıkıp çıkmamak, yâni harbi kabul edip etmemek meselesi ve biri de dışarı çıkıldığı takdirde engine açılmak veyahut sahil boyunu tutmak meselesidir. Hayâtî bir mâhiyeti hâiz olan bu teknik meselelerde bile Sokullu'nun şahsî ihtirâsâtı maatteessüf çok fecî bir tesir icrâsından hâlî kalmamıştır.
Birinci meselede ilkönce «cenge rızâ virmiyen» Uluc-Ali Paşa söz almış ve Kâtib-Çelebi'ye göre fikrini şöyle anlatmıştır

— Donanmamuz nâkısdur ve altı aydur deryâda gezmeğle gemiler bozgundur: Sâbıkaa Korfos'dan İnebahtı'ya dönüldükde «Dönüşdür!» diyü Sipâh ve Yeniçeri icâzetlü icâcetsüz dağılmışlardır. Boğaz limanına küffâr donanması içerü giremez; çıkulmak mahall-i hatadur!

Barbaros mektebinden yetişen büyük denizcinin bu teklifine göre, İnebahtı körfezinin bir kilometrelik medhalinin iki tarafındaki tahkimattan dolayı düşmanın içeri girmek ihtimali olmadığı için, en doğru hareket donanmayı o perişan hâliyle dışarı çıkarmayıp içerde bırakmaktır. Peçevî'ye göre Donanmay-ı-Hümâyun serdârı Pertev Paşa da «bed-nâm olmakdan ihtirâz-ı tâm itmeğle» büyük denizcinin bu doğru fikrine şu sözlerle iştirâk etmiştir

— Cenkçide ve kürekçide noksan ziyâdedür diyü her bâr ızhâr-ı acz iderdünüz; bâhusûs bu yalı sancaklarınun erbâb-ı tîmârı birer bahâne ile icâzet alup gittiği ma'lûm olmuştur; her vechile donanmamuzda noksan mukarrerdür İnebahtı hisarlarında oturalım; üzerümüze kâfir gelürse cengidelüm!

Müneccim-başı'ya göre Pertev Paşa'nın sözleri içinde şöyle bir şey de vardır
— Bizüm gemilerimüz ganâim ile memlû ve askerden hâli olmağla kal'anun altundan çıkmamzu bir vechile münâsib değüldür!
Garp menbâlarında da Osmanlı donanması son seferinde almış olduğu esirler ve ganîmetlerle dolu gösterilir. Sokullu'nun devlet selâmetini şahsî ihtirâsâtına fedâ ederek yaptığı mühlik tesir işte bu noktada kendini göstermiştir. Hayrullâh Efendi bu meseleyi şöyle anlatır

«Sadr-ı-a'zam Mehmet Paşa serdâr Pertev Paşa'mn kesr-i nüfûzuna vesile arayup durur iken Kapdan-Paşa'yı kendü efkârına uydurup elbette donanma cengi olmalıdır diyerek evâmir-i müteâkıbe ile donanma kumandanları tehdîd olunur idi».
Bu fıkrada Sokullu'nun «kendü efkârına uydurduğundan» bahsedilen «Kapdan-Paşa». İkinci Selim'in cülûsundan sonra Sokullu'nun Yeniçeri-ağalığından alıp «Kapdan-ı-Deryâ» diye donanmanın başına koyduğu Müezzin-zâde Edirneli Ali Paşa'dır; Vezir-i-a'zam işte bu Ali Paşa'ya hitâben hem padişah tarafından hükümler yazdırmış, hem kendi nâmına emirler göndermiştir! İşte bundan dolayı o günkü meclisde Sokullu'nun tuzağına düşmemek ve «bed-nâm» olmamak için Uluc-Ali Paşa'nın fikrine iştirâk eden Pertev Paşa'ya karşı Müezzin-zâde'nin verdiği cevap da şudur :

— Bana Âstâne'den gelen ahkâmda ne kadar te'kîd-ü-tehdîd olunmuşdur : Ben mansıbumdan değül, başumdan korkarum!
Hattâ Kapdan-ı-Deryâ'nın

— Kâfir ne kelbdür? Gayret-i İslâm ve ırz-ı pâdişâhî yok mudur? Her sefîneden beşer onar âdem nâkıs olmağla ne lâzımgelür?
gibi bir takım câhilâne sözler söyliyerek Istanbul'un emirlerini çıkarıp gösterdiğinden ve ancak işte bunun üzerine Pertev Paşa'mn artık sükût ettiğinden bile bahsedilir! Kâtib-Çelebi, Kapdan-Paşa'nın harb meclisini Istanbul'dan aldığı emirlerle tehdid etmesini şöyle anlatmaktadır :
«Mezbur Kapdan nefsine yarar ve mukdim idi; lâkin deryâ cengleri görmeyüp, korsanlık fennini bilmez, mütehevvir ve şedîd kimesne idi ve kendüye gelen evâmirde

— Elbette küffârun donanması her kanda ise üzerüne varup mukaabil olasız ve illâ muâteb olursuz!
diyü fermân olunmağla cümle askeri kendü re'yine tâbi' kılup cengi mukarrer ittiler»!
Bu fıkranın başındaki «nefsine» kelimesi «şahsen» mânâsına gelir ve «korsanluk» kelimesi de umumî olarak «gemicilik» mânâsına kullanılmıştır.
Efrâdı eksik, tekneleri bozuk ve mevcud gemileri esirler ve ganîmetlerle dolu bir donanmanın hem kemmiyet, hem keyfiyet bakımlarından çok üstün bir düşmana karşı en emin sığınaktan çıkarılıp muhakkak bir tehlikeye gözgöre atılması, Kapdan-ı-Deryâ'nın Istanbul hükûmeti nâmına savurduğu işte bu siyasî tehditler üzerine takarrür etmiştir! Tabiî bu meş'um kararın bütün tarihî mes'ûliyyeti, şahsî menfaatini donanmanın emniyet ve selâmetinden üstün tutan Sokullu'ya aittir.

Bu birinci meselede olduğu gibi, bir ihtisâs işi olan ikinci meselede de büyük denizcilerin doğru mülâhazaları yerine karadan yetişme Kapdan Paşa'nın yanlış fikri kabul edilmiştir! Meselâ Uluc-Ali Paşa'nın teklifi şöyledir :

— Çünkim düşmen üzerine azîmeti mukarrer ittünüz, bâri taraf-ı ummânı biz tutalım!

Bu teklife karşı, Istanbul'un emirleriyle alâkadar olmıyan bir ihtisâs meselesinde bile denizcilikten hiç bir şey anlamıyan Müezzin-zâde

— Kıyıyı tutmak evlâdur!

diye mukabele etmiş, bilhassa bu noktada «çok nizâ' olmuş» ve işte bu şiddetli münâkaşa esnasında hiddetinden sakalını yolan Uluc-Ali Paşa

— Kanı Hayrüddin Paşa ile ve Turgudça ile ceng görenler niçün söylemezler? Bir gemiye top dokandığı gibi garkolmak ihtimâlinden karaya meylitse gerek: Sâirlerüne bâis-i inhizâm olur!

diye muhtemel bir panikte efrâdın gemilerini karaya vurmalarına meydan vermemek için engine açılmak zaruretinden bahsetmiş, bağırıp çağırmış, fakat «ne kadar feryâd itmiş ise de müfid olmamuşdur»! Hattâ Uluc'un

— Bâri gemilerden fânusları ve böyük bayrak ve flândraları giderün!

diye donanma kumandanlarının gemilerini düşmana belli etmemek için ettiği nasihate karşı da Kapdan-ı-Deryâ «istihzâ semtini tutucak ol dahî fâriğ» olmuştur. Bu 1571 = 979 senesi 7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ûlâ Pazar gününden tam 33 sene 9 gün evvel şanlı Barbaros'un 1538 = 945 sensi 28 Eylül = 4 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi günü meşhur Andrea Doria'nın kumandasındaki 600 gemilik Avrupa Hıristiyan müttefikler donanmasına karşı 122 Türk gemisiyle gene bu sularda kazanmış olduğu Preveze zaferinin temin ettiği Akdeniz Türk hâkimiyyetini maddeten değilse de ma'nen sarsan bu «Sıngın donanma harbi» yahut «Lepanto = İnebahtı muharebesi» Devşirme ihtirâsâtının hazırlamış olduğu işte bu korkunç şartlar altında başlamıştır. Bu gün Osmanlı donanması harb meclisinde verilen fecî karar mucibince İnebahtı körfezinden dışarı çıkmakta tabiî hiç tereddüt etmemiştir Bu sırada düşman donanması da Patras körfezinin şimaligarbîsinde, şimalî Yunanistan'ın cenubugarbî sahil boyunda, «Acheloüs = Aspropotamos» nehrinin Yunan denizine döküldüğü hizâda, Kefalonya adasının şark istikametinde bulunan ve eskiden «Echinae /Echinades» denilen «Curzolari/Cursolaires» yahut «Oxia = Oksiya» adalar grupunun ötesinde pusu kurmuştur : Bu adalar beş parçadır. Düşmanın buraya muvâsalatı bir rivayete göre sabaha karşı ve ikinci bir rivayete göre de öğleden sonra saat birdedir. Bu vaziyeti hemen hemen tesbit eden büyük denizci Uluc-Ali Paşa derhal Kapdan-ı-Deryâ -Müezzin-zâde Ali Paşa'ya haber gönderip:

— Küffârun barça ve mavnası kal'a ve meterisler önünden savulup dönüp ya ardundan, ya böğründen girelüm!

ve diger bir rivayete göre :

— Düşman gemileri pusudadur: Donanmayı açukdan orsa iderek geçürelüm!

teklifinde bulunmuşsa da, gemicilikten hiç bir şey anlamadığı halde câhilâne bir kahramanlık hissine kapılan Kapdan-Paşa:

— Ben Pâdişahun donanmasına kaçdı nâmın komazam!

şeklinde gülünç bir cevapla burnunun doğrusundan ayrılmıyarak Osmanlı menbâlarındaki rivayete nazaran «Curzolari» kayalıklarından meydana çıkmıya başlıyan 54 gemilik bir düşman filosunun üstüne son sür'atle saldırmak ve saldırırken de bütün düşman donanmasını işte bundan ibaret zannetmek gafletini göstermiştir! Gene Osmanlı menbâlarında, pusudaki düşman donanmasının işte bu vaziyet üzerine ortaya çıkıp Türk donanmasını iki ateş arasında bırakan bir çenber içine aldığı rivayet edilir! İnebahtı sıngınına sebeb olan hareket, Osmanlı menbâlarına göre işte bu câhilâne gayrettir! Fakat buna mukabil Garp menbâlarındaki izaha göre Türk donanması harb meclisindeki meş'um karar mucibince karadan 10 12 mil mesâfede sahil boyuna müvâzi bir hat üzerinde mevzi almış ve düşman donanması da engin tarafında hilâlî bir harb nizâmına girmiştir Osmanlı donanmasının merkezine Kapdan-ı-Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşa, sağ cenâhına Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa ve sol cenâhına da Donanmây-ı-Hümâyun serdârı ikinci vezir Pertev Paşa ile Ağrıboz/Eğriboz sancak-boyı Salih-Paşa-zâde Mehmet Bey kumanda etmektedir Her halde Pertev Paşa'nın donanma idaresi hakkında hiç bir fikri olmadığı için Mehmet Bey'i yanına almış olması lâzımgelir!

Düşman donanmasının harb nizâmında merkeze yirmi iki yaşlarındaki Başamiral Don Juan'la müttefikleri olan Papalık donanma kumandanı Marco-Antonio Colonna ve Venedik amirali Sebastiani Veniero, sağ cenâha Ciniviz amirali ve Barbaros devrindeki Andrea Doria'nın yeğeni Giovanni-Andrea Doria ve sol cenâha da Venedik valilerinden Barbarigo kumanda etmiştir Düşmanın bunlardan başka bir de «Santa-Croce» markisi «Don Alvaro» kumandasında 30 gemilik bir dümdar filosu vardır.

Garp menbâlarına göre iki donanma işte bu tertibatla karşılaştıkları zaman ilkönce Kapdan-ı-Deryâ Ali Paşa bir topla ateş açmış, Don Juan aynen mukabele etmiş ve işte bunun üzerine Müezzin-zâde Ali Paşa düşmanın merkezine saldırarak şiddetli bir muharebe başlamıştır Beş saat kadar netice belli olmıyarak devam eden bu müdhiş mücâdelede deniz işlerinden anlamıyan Kapdan-Paşa'nın «Sıngın» felâketiyle neticelenen büyük hatâsı, Uluc-Ali Paşa'nın tavsiyeleriyle ihtarlarına rağmen Deryâ-Kapdanlığı baştardasına alâmet olan üç muhteşem fenerini çıkarmadan tek başına sıradan çıkıp Don Juan'ın amiral-gemisine saldırmış olmasında gösterilir! Kapdan-Paşa baştardası işte bu alâmetlerinden anlaşılmış, derhal etrâfına düşman gemileri üşüşmüş, müdhiş bir güverte muharebesi olmuş ve hattâ bunun bile neticesi bir saat kadar şüpheli kalmış, fakat işte o sırada Müezzin-zâde Ali Paşa bir kurşun isâbetiyle şehîd olup devrildiği için başsız kalan gemisi düşmanın eline geçmiş ve Kapdan-Paşa bayrağının yerine haçlı bir düşman bayrağı çekilirken Paşa'nın kesik başı da onun yanında bir mızrağa dikilmiştir! İşte bundan dolayı Müezzin-zâde Ali Paşa'ya «Şehîd-Ali Paşa» denir Cesâreti dirâyetinden çok fazla olan bu bedbaht kahramanın baştardasında bulunan iki oğlunun da o bâdirede esir olduğu rivayet edilir. — Bir taraftan Şehîd-Ali Paşa'nın düşman eline geçen amiral-gemisinde kesik başının teşhiri ve bir taraftan da onu kurtarmağa çalışırken bir top güllesiyle gemisi batan Donanmây-ı-Hümâyun serdârı Pertev Paşa'nın bir tahta parçasına yapışıp canını kurtarmak için sahile doğru yüzmiye başlaması artık Osmanlı donanmasının bütün mukavemetini kırmış, o sırada esmiye başlıyan aksi bir rüzgâr Türk gemilerini sahile doğru sürmiye başlamış, artık harbetmek istemiyen gemiciler tıpkı Uluc-Ali Paşa'nın harb meclisinde dediği gibi gemilerini karaya oturtarak yalçın sahillere doğru can atmıya kalkışmış ve bilhassa o tarihten itibaren Avrupalıların «Mal-cantone/Mauvaise-pointe» ve Türklerin de «Kanlı-burun» dedikleri sahil çıkıntısının sarp ve yalçın yamaçlarıyla etekleri bir çok Türk gemileriyle gemicilerinin mahvolup gitmesine sebeb olmuştur! İkinci vezir Pertev Paşa'yı büyük bir muvaffakıyetsizliğe uğratıp gözden düşürmek için onu «Donanmây-ı-Hümâyun serdârı» ve Müezzin-zâde Ali Paşa gibi ömründe bir kayık bile idare etmemiş bir kara askerini de «Kapdan-ı-Deryâ» yapan Vezir-i-a'zam Sokullu Mehmet Paşa'nın «Düşmana mutlaka hücum edeceksiniz!» diye emirler vererek kendi eliyle hazırlamış olduğu «Sıngın-donanma harbi» işte böyle bir felâkettir.

Sokullu'nun böyle bir felâketten beklediği tuhaf netice tabiî hâsıl olmuş, ikinci vezir Pertev Paşa bir tahta parçasına sarılıp yüzerken Barbaros'un torunu ve Hasan Paşa'nın oğlu Mahmud Bey'in gemisine tesadüf edip çengelle kurtarılmış ve bir «hidmetkâr esvâbı» bulup giyerek İnebahtı'ya çıkıp karadan Istanbul'a gittikten sonra Selânikî'nin tâbiriyle «ma'zûl-i ebed buyurulmuş» yâni devlet hizmetinden tardedilmiştir! Gene o muâsır müellif «vâkı' olan inhizâmın sû'-i tedbîr ve tama'-i hâm» yüzünden olduğunu kaydetmekten de çekinmemiştir. Sıngın-donanma harbinin yegâne muvaffakıyetli hareketini Uluc-Ali Paşa temin etmiştir Giovanni-Andrea Doria'nın idaresindeki düşman sağ cenâhiyle harbe tutuşan büyük denizci hasmının bir kaç gemisini batırmış, bilhassa Messina prensinin kumandasındaki Malta amiral-gemisini zapdedip kumandanın kafasını kendi eliyle kesmiş, bir kaç düşman gemisi zaptetmiş ve nihayet müttefiklerin bu cenâhını bozarak Türk donanmasından kurtardığı 42 gemiyle Modon üzerinden Istanbul'a doğru açılıp gitmiştir! Bâzı Garp menbâlarına göre hezimet içinde zafer demek olan bu muvaffakıyette Barbaros'un kahraman

oğlu Hasan Paşa da şanlı babasının yetiştirdiği Uluc-Ali Paşa ile elbirliği etmiştir.

İnebahtı deniz muharebesinde iki tarafın uğradığı zâyiât hakkında ileri sürülen rakamlar çok ihtilâflıdır Garp menbâlarına göre düşman eline geçen Türk gemilerinin sayısı 117, 130 ve hattâ 140 parçadır! Halbuki Kâtib-Çelebi'ye göre:

«Kâfir cümle altmış pâre kadırga almuşdur»!

Düşman eline geçen irili-ufaklı topların sayısı da gene Garp menbâlarında 367 den 450 ye kadar çok büyük rakamlarla ifâde edilir. Bunlardan başka 3467, 5000 ve hattâ 10000 esir ve 39 bayrak alınmış olduğu da iddiâ edilmektedir. Türk donanmasındaki Hıristiyan esirlerden kurtarılmış olanların sayısı da 15,000 20,000 ve hattâ 150,000 gibi birbirini tutmaz rakamlarla ifâde edilir! Şühedâ mıkdarı umumiyetle 30,000 gösterilirse de bu kadarını şüpheli sayan Garp müellifleri de vardır: Bir Osmanlı rivayetinde de 20 bin adedine tesadüf edilir.

Bununla beraber, düşmanın ancak Osmanlı idaresizliği ve bilhassa dahilî siyaset tecellileri yüzünden elde edebildiği bu ârızî ve neticesiz muvaffakıyet onlar için pek ucuza mal olmuş değildir: Türk zâyiâtını çok mübâlâgalı rakamlarla gösteren Garp menbâlarında bile müttefiklerin zâyiâtı 8,000 maktul ve 15,000 yaralı gösterilir ve bu suretle 23,000 kişi harb hârici kalarak mevcudun üçte ikisi kaybolduğu itiraf edilir! Uluc-Ali Paşa'nın filosuna doldurduğu esirler tabiî bu yekûna dahil değildir. Gene Garp menbâlarında müttefiklerin gemi zâyiâtı da 15 kadırgadan ibaret gösterilir: Fakat Uluc'un zaptettiği bir kaç gemi bu hesaba katılmamaktadır; her halde Hıristiyan zâyiâtına aid olan bütün bu rakamların ihtiyatla karşılanması zarurîdir.

Her iki taraftan bir çok mühim şahsiyetler telef olmuş veyahut yaralanmıştır: Türk donanmasından başta Kaptan-ı-Deryâ Ali Paşa olmak üzere on bir sancak-beyi, Tersâne-emini ve Kethudâsı ve bâzı gemi kapdanları şehîd düştüğü gibi düşman tarafında da Başkumandan Don Juan yaralanmış ve bir çok büyük ve meşhur kumandanlarla yirmi dokuz asilzâde telef olmuştur; bilhassa yaralılar pek çoktur ve hattâ bunların içinde «Don Quichotte»un büyük müellifi «Miguel Cervantes Saavedra» da vardır: Gençliğinde bir çok seneler askerlik etmiş olan ve o sırada 24 yaşlarında bulunan bu en büyük İspanyol edîbinin İnebahtı muharebesinde sağ kolunu kaybettiği veyahut sol kolunun çolak kaldığı hakkında iki muhtelif rivayete tesadüf edilirse de, kendi hakkındaki bir yazısında bizzat söylediğine göre bir tüfek yarasından sol elini kaybetmiştir.

Asırlarca Türklere mağlûb olan Avrupa Hıristiyanlığının âdetâ ârızî olarak kazanabilmiş ve bilhassa çok ağır zâyiatla elde edebilmiş olduğu bu umulmaz ve hattâ gayr-i-tabiî muvaffakıyet bütün Katolik âlemini sevinç içinde bırakmış, kumandanlar memleketlerinde zafer alaylarıyla karşılanmış, işin ehemmiyeti lüzumundan çok fazla büyütülerek bunların her biri âdetâ bir fâtih sayılmış, Venedik cumhuriyeti bu «7 Teşrinievvel» günü dinî ve millî bayram ilân etmiş, muhtelif güzel-san'atlarda bu mübâlâgalı zafere ait eserler vücuda gelmiş, bâzı kumandanlar nâmına heykeller ve âbideler bile dikilmiş ve bu işin başı olan Papa Beşinci Pie Roma kilisesinde İncil'in

«Allâhın gönderdiği Yahyâ isminde bir adam vardır»

cümlesini isim ayniyyetinden dolayı «Don Juan»a tatbik etmiştir!

Her halde bütün bu taşkınlıklarla gösterişler çok uzun bir mağlûbiyet devrinin ruhî çöküntüsünden hâsıl olmuş bir aks-ül-amelden başka bir şey değildir Asırlarca Türk korkusu altında titreşip duran Avrupa milletleri nihayet geniş bir nefes alabilecek bir vesîle bulmuşlardır! Bütün Garp menbâlarının ittifakıyle sâbittir ki bu ârızî ve tesadüfî muvaffakıyet Türk şevket ve kudretinden dolayı tamamiyle neticesiz kalmış, müttefikler Türkiye'den bir karış toprak alamamış, hattâ Akdeniz'de Barbaros'un kurduğu Türk hâkimiyyeti bile sarsılamamış, İnebahtı vak'ası her türlü menâbie mâlik olan o muhteşem Türk imparatorluğunu sarsmamış, Türkiye gene ayni şevket ve kudretiyle yerinde kalmış, fakat bu ârızî zaferin mâl olduğu telefât ve zâyiât o kuvvetsiz ve cılız müttefikleri çok sarsan bir darbe te'sirini yapmıştır! İşte bundan dolayı İnebahtı felâketinin Avrupa için maddî neticesi sıfırdır. Fakat buna mukabil işin bir de

mânevî cephesi vardır O zamana kadar Türklerin karada ve denizde «nâmağlûb» olduklarına inanan Avrupa hıristiyanlığı, kuvvet ve kudretinin de her kuvvet ve kudret gibi mağlûb edilebileceğini işte bu vak'adan itibaren anlamıya başlamış sayılır! İnebahtı muharebesinin ehemmiyeti işte bu noktadadır Tabiî bu acı neticenin bütün mes'ûliyyeti, İnebahtı sularında boş yere can veren binlerce Türkün kan haklarıyla beraber Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa'nın boynundadır).

21 Teşrinievvel = 1 Cumâda-l-âhire, Pazar : Istanbul tersânesinde yeni bir donanma inşâsına başlanması.

(İkinci Selim bir rivayete göre bu senenin Sıngın-donanma harbine tesadüf eden 7 Teşrinievvel = 17 Cumâda-l-ûlâ Pazar günü kış mevsimini geçirmek üzere Istanbul'dan Edirne'ye hareket etmiş ve oraya vardığı gün o kara-haberi almıştır: Umumiyetle Istanbul'dan Edirne'ye 5 - 6 günde gidildiğine göre, padişahın tahminen 12 yahut 13 Teşrinievvel = 22 yahut 23 Cumâda-l-ûlâ Cuma yahut Cumartesi günü, yâni Sıngın'dan 5 6 gün sonra haber almış olması lâzımgelir : Kâtib-Çelebi bu haberin Edirne'de bulunan padişaha 3 Cumâda-l-âhire = 23 Teşrinievvel Salı günü Uluc-Ali Paşa'nın gönderdiği bir adamla gelmiş olduğundan bahsederse de, bu kadar mühim bir haberin vak'a tarihinden itibaren on yedi gün gecikmiş olmak ihtimali biraz zayıftır; fazla olarak Çelebi vak'a ile muâsır değildir : Halbuki muâsır olan Selânikî bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihlerden bahsetmektedir. — İkinci Selim'in bu kara-haberden çok müteessir olup üç gün üç gece gözüne uyku girmediği ve hemen yeni bir donanma yaptırmak için artık Edirne'de kışlamaktan vazgeçip Peçevî'nin tâbiriyle «bilâ-ihmâl», yâni derhal Istanbul'a dönmüştür. Selânikî'ye göre yeni donanmanın inşâsına işte bu 1 Cumâda-l-âhire = 21 Teşrinievvel Pazar günü başlanmış olduğuna göre, eski donanmanın başına gelen felâketten 14 gün sonra yeni bir donanma yapılmıya başlamış demektir : Bununla beraber, bütün bu tarihler tevsik imkânsızlığından dolayı ihtiyatla karşılanmalıdır. Muhakkak olan nokta, İkinci Selim'in büyük bir teyakkuz göstererek ve Edirne'de süreceği kış safâsından vazgeçerek büyük bir sür'atle Istanbul'a gelip hükûmeti bir kış içinde yeni bir donanma yetiştirmiye mecbur etmiş olmasıdır: Çünkü bu sırada o muazzam imparatorluğun bütün denizleriyle sahilleri her türlü düşman taarruzuna açık demektir! Onun için, yalnız kusurlarından bahsedildiği halde meziyyetlerine hiç temas edilmiyen Sultan Selim'in bu büyük himmetini takdir etmemek haksızlıktır.

Anlaşıldığına göre İnebahtı fâciası üzerine İkinci Selim'in Sokullu'ya karşı vaziyeti çok değişmiş, bu tarihten iki sene evvel Vezir-i-a'zamın tekdirine sebeb olan Ejderhan hacâletinden sonra bir de İnebahtı felâketine yol açması Sokullu'nun mevkiini çok sarsmıştır : Ejderhan meselesi için 1569 = 977 vukuâtının «4 Ağustos» fıkrasına bakınız. Bunun en mühim delilleri, padişahın Nakîb-ül-eşrâf Taşkendli Seyyid-Muhterem Efendi ile «Mükâleme-i Seyyid bâ Sultan Selim» isminde bir risaleye mevzû teşkil eden uzun mülâkatında gösterilebilir. Sultan Selim'in teessür günlerinde rûhânî bir teselli umarak ve Sokullu'ya tezkire yazdırarak dâvet ettirdiği Muhterem Efendi padişaha Vezir-i-a'zamın mevkini sağlamlaştıracak sözler söylemiş ve bir takım dinî nasihatlerde bulunmuştur : Bu nasihatlere göre, İnebahtı felâketi Allahın müslümanları terbiye etmek ve kâfirlere de İslâm'ın kuvvet ve kudretiyle tâmir ve telâfi kabiliyyetlerini göstermek için vukua getirdiği mukadder bir felâkettir; böyle bir felâketin telâfisi de ancak muktedir bir vezir eliyle olabilir! Efendi'ye göre kâfirler müslümanların:

«Der-akab nice anun gibi leşger-i bî-kerân ile memlû Donanmây-ı-Hümâyûn ihzâr itmeğe iktidarları olduğun görüp bileler dimekdür ve bu hâlet dahî mümkün değüldür illâ bir vezîr-i kârdân vâsıtasiyle zuhûr-u-bürûza gelür diyü terbiye-i Vezîr-i-a'zama müteallık çok kelimât-ı dürer-bâr vâkı' oldu»!

Nakîb-ül-eşrâfın söylediğinden bahsedilen sözler içinde bilhassa şunlar çok dikkat edilecek şeylerdir

— Pâdişahlar vezîre muhtâcdurlar Zât-i-Hümâyunları dahî Mehmet Paşa kulları gibi makam-ı Vekâlet-i-mutlakanun eri olan zâti elden çıkarmayup mehâm-ı enâmı anun vâsıta-i tedbîri ile rü'yet idüp matlûbuna müsâade ve tenviye-i kadr-ü-i'tibârına fevk-el-âde riâyet buyurulduğu halde emniyet-i mâl-ü-cân ile uğûr-i Şâhânenüzde çalışur ve çalışmasının semeresi olarak bu sene-i mubârekede dahî a'dây-ı devlet-ü-dîn üzerine galebe-i külliyye hâsıl olacağunda iştibâh buyurulmıya!

Her halde Nakîb'in bu gibi sözleri Sokullu'nun ne kadar gözden düşmüş olduğunu ve padişaha dinî şekillerle böyle şeyler söylemesinde Vezir-i-a'zamın pek çok tesiri bulunduğunu gösterir. Sokullu'nun yeni donanma işine büyük bir ehemmiyet vermesi işte bu endişesinin pek tabiî bir neticesidir; her halde Sokullu-Mehmet Paşa bu işe memur edilmekle her şeyden evvel kendi kirini temizlemiye memur edilmiş demektir.

Selânikî Mustafa Efendi bu 979 = 1571 senesi 1 Cumâda-l-âhire = 21 Teşrinievvel Pazar günü inşâsına başlanmış gösterdiği donanmanın 120 günde ikmâl edilmiş olduğundan da bahsetmektedir Bu hesaba göre 979 = 1572 senesi 2 Şevvâl = 17 Şubat Pazar günü tamamlanmış olması lâzımgelir. Bununla beraber inşaâtın bütün kış ve ilkbahar mevsimlerini işgal etmiş olduğu veyahut 5 - 6 ve hattâ 8 ay sürdüğü hakkında da muhtelif rivayetler mevcud olduğuna göre Selânikî'nin 120 gün rivayeti ihtiyatla karşılanmalıdır. Her halde dört ay yerine altı yahut sekiz ay bile sürmüş olsa, Istanbul tersânesinin bu kadar az zamanda o kadar büyük bir donanma vücuda getirebilmesi o zamanki Türk sanâyiinin Avrupa'ya nisbetle ne kadar ileri olduğunu gösteren çok parlak bir delil demektir. Yalnız şu noktaya da bilhassa dikkat etmelidir ki, o muhteşem Türk imparatorluğu için bu muvaffakıyet fevkalâde bir şey değil, azamet ve i'tilâ devirlerinde emsâline dâimâ tesadüf edilen alelâde bir şeydir; o zamana kadar bir çok defalar bir kış içinde bir donanma yapılmıştır Meselâ 943 = 1536 - 1537 kış mevsiminde Istanbul tersânesinde yapılan donanma bu sefer yapılandan çok büyüktür : 1536 = 943 vukuâtının «18 Teşrinisâni» ve 1537 = 943 vukuâtının da «11 Mayıs» fıkralarına bakınız. Hattâ ertesi kış bir donanma daha yapılmıştır: 1538 = 945 vukuâtının «7 Haziran» fıkrasına bakınız. Bu gibi misaller daha pek çok sayılabilir Onun için Osmanlı müverrihlerinden bir çoklarının bu sefer bir kış içinde bir donanma yapılmasını görülmemiş bir hârıka gibi göstermeleri ve bu tuhaf hârıkanın bütün şerefini Sokullu'ya hasretmeleri onu medhetmek için hakikati tahrif etmelerinden başka bir şey değildir Ne bir kış içinde bir donanma yapılması bir hârıkadır ve ne de böyle bir donanmayı yaptırmış olmak şerefi Sokullu'ya aittir; bu iki iddiânın her ikisi de yanlıştır.

O devirde yaşamış olan Selânikî-Mustafa Efendi'nin izahına göre bu muvaffakıyet, Inebahtı felâketinden sonra 1 Şa'bân = 19 Kânunuevvel Çarşanba günü o bâdireden kurtardığı gemilerle Istanbul'a gelmiş olan Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa'nın eseridir: Bu büyük denizci bir rivayete göre 40, ikinci bir rivayete göre 42 ve nihayet başka bir rivayete göre de Akdeniz limanlarında kalmış gemileri de alarak 87 tekneyle Istanbul'a gelmiştir; yalnız geliş tarihinde ihtilâf vardır; her halde Selânikî'ye göre Uluc

«Doğru Tersâne-i-Âmire'ye çıkup ikdâm-ı tâm ve ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm ile Donanmây-ı-Hümâyun gemileri yaptırmak tedârüküne başlamışdur».

Bu vaziyete göre Uluc-Ali Paşa'nın yukarda gördüğümüz tarihten biraz daha evvel gelmiş olması lâzımgelir Çünki inşaât onun gelmesiyle «başlamıştır». Fakat Peçevî, Kâtib-Çelebi, Müneccim-başı vesaire gibi daha sonraki müellifler bu işin bütün şerefini Sokullu'ya izâfe ve isnâd etmişlerdir; bunların böyle göstermeleri tabiî o zaman Sokullu'nun iş başında bulunmasından ve bilhassa devletin en parlak devirlerinde uzun zaman mevkiini muhâfaza ederek büyük bir şöhret kazanmış olmasındandır : Osmanlı imparatorluğunun azemeti Sokullu'nun şahsiyyeti etrâfında bir hâle gibidir: onun için her şey ona izâfe edilir; yalnız Solakzâde bu donanma meselesinde Sokullu ile beraber Uluc-

Ali Paşa'dan da bahsederek Selânikî'yi bir dereceye kadar teyid etmektedir: Her halde Vezir-i-a'zam malzeme ve masraf gibi ihtiyaçları temin etmesine mukabil teknik tarafının bu işlerde en büyük mütehassıs olan Uluc-Ali Paşa'nın himmetiyle temin edilmiş olduğu muhakkaktır. Zâten Sokullu kadar Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin de bu işe ehemmiyet verdiği rivayet edilir: Osmanlı sahillerinin düşman taarruzlarına açık bulunduğu bir devirde bu alâkalar pek tabiîdir. Sokullu ile Uluc'a bu münasebetle pek tuhaf bir muhâvere isnâd edilir Peçevî ile Kâtib-Çelebi'nin birbirine pek yakın ifâdelerle kaydettiklerine göre Uluc-Ali Paşa «her bâr» Sokullu-Mehmet Paşa'ya şöyle bir şey söylermiş:

— Tekne binâsı âsândür: ve illâ iki yüz pâre gemiye beş altı yüz lenger ve ana göre âlât ve yelken ve sâir levâzımını tekmil muhâl görünür!
Sokullu da nihayet bu itirâza şöyle cevap vermiş

— Paşa Hazretleri, sen henüz bu Devlet-i-Aliyye'yi bilmemüşsün! Be vallah böyle i'tikaad eyle Bu Devlet-i-Aliyye'nün kuvvet-ü-kudreti ol mertebedür ki cümle donanma lengerleri gümüşden, resenleri ibrişimden, yelkenleri atlasdan itmek fermân olunsa müyesserdür! Kangı geminün mühimmâtı yitişmezse bu minvâl üzre benden al!

Böyle bir söz belki bir ecnebiye söylenebilir Fakat Uluc-Ali Paşa gibi bizzat işin başında bulunan ve bilhassa büyük bir denizci sıfatiyle donanma levâzımına ait teknik imkânları Sokullu'dan çok iyi bilen bir mütehassısa bu işlerden onun kadar anlamıyan bir Vezir-i-a'zam tarafından söylenmiş olması pek muhtemel değildir Böyle bir rivayete itimad etmek, Barbaros'un talebesini hocasının yaptığı işlerden bîhaber saymak gibi bir şeydir! Zâten teknik imkânsızlığa aid gösterilen itirazla malî imkâna aid olan cevap arasında bir münasebet de yoktur! Fazla olarak muâsır bir menbâ olan Selânikî tarihinde böyle bir muhâvereden hiç bahis yoktur. Her halde o zamanki imparatorluğun servet ve azametinden kinâye olan bu parlak sözün Sokullu'ya sonraları izâfe edilmiş olmak ihtimâli çok kuvvetlidir. Uluc-Ali Paşa'nın nezâretinde yapılan yeni donanma inşaâtı esnasında «Tersâne kurbünde olan Bağçe-i-hâssa'dan bir mıkdar yerin ifrâz idüp müceddeden sekiz sefîne içün tersâne ihdâs» edildiğinden bahsedilir: Bu sekiz geminin Avrupa donanmalarında emsâli görülmemiş derecelerde büyük ve muazzam toplarla mücehhez oldukları hakkında muhtelif rivayetler vardır: Meselâ 134, 150, 200, 243, 250 ve nihayet 251 gibi muhtelif rakamlara tesadüf edilir; her halde sekiz büyük gemiyle beraber en kuvvetli rivayetlere nazaran 158 parçadan mürekkep bir donanma yapılmış demektir: Bunun 200 ve daha fazla gösterilmesi belki de İnebahtı vak'asından kurtulan gemilerin de hesaba katılmasındandır).

1572 = 980

13 Haziran = 1 Safer, Cuma: Kapdan-ı-Deryâ Kılıc-Ali Paşa'nın İstanbul'dan «Sefer-i muhâfaza» denilen Akdeniz seferine hareketi.

(Bu hareketin tarihinde ihtilâf vardır: Selânikî-Mustafa Efendi «980 Nevrûz»undan bahsederse de, 1573 senesi 21 Mart Cumartesi gününe müsâdif olan bu tarih doğru değildir; her halde bunun bir zühûl eseri olmak ihtimâli vardır. Umumiyetle Safer 980 = Haziran 1572 tarihinde ittifak edilir: «Safer ibtidâsı»na ait bir rivayet de mevcud olduğu için burada ihtiyat kaydiyle işte bu tarih esas ittihâz edilmiştir. — Yukarda 1571 = 979 vukuâtının «21 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz yeni donanmanın sür'atle inşâ ve ikmâlinde en mühim âmil olan Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa bu muvaffakıyeti üzerine Kapdan-ı-Deryâ olmuştur: Osmanlı menbâlarında umumiyetle İnebahtı seferinden İstanbul'a gelir gelmez tâyin edilmiş gösterilirse de, Feridun Bey «Münşeât»ında tarihsiz bir sûreti bulunan «Berât-ı-Hümâyun» metninden anlaşıldığına göre inşaâtın ikmâlinden sonra tâyin edilmiş olması lâzımgelir ve bu isâbetli tâyinin sebebi de İnebahtı muha-

rebesindeki muvaffakiyetiyle eski donanmayı mahveden kara askerlerinden sonra artık işin bir denizciye tevdîi zaruretinin iyice anlaşılmış olmasıdır; bu nokta berâtın şu fıkrasından anlaşılmaktadır

«Bu sâl-i ferhunde-fâl-i huceste-âsârda deryâya azîm Donanmây-ı-Hümâyûnumuz tedârük ve ihzâr olunup sefâyin-i nusret-karîn ve guzât-ı mücâhidîn ve bilcümle cünûd-i müvahhidîn ile memlû ve meşhun kılınup râfi'-i ıevkî'-i refî-i ferhunde fâl-i Tâcdârî Cezâyir Beylerbeyisi ve Kapdânum Kılıc-Ali dâme-ikbâlehu deryâ ilminde mâhir ve asâkir-i nusret-meâsirün zabt-u-rabtına kaadir sıyânet-i ırz-ı dîn-ü-devlete müteallık cuhmûr-i umûrda sa'yi meşkûru defeât ile zuhûra gelüp şecî'-i şehâmet-şiâr her vechile serdâr olmağa sezâvâr ve bu bâbda avn-ü-inâyet-i Hâlık-ı bî-çûn taallukuna kemâl-i i'tikaad-i Hümâyûnumuz olmağın zikrolunan Donanmây-ı-Hümâyûn ve bile koşulan asâkir-i nusret-makrûna müşârünileyhi Serdâr nasbidüp bu Berât-ı saâdet-âyât-u-meserret-şirârı virdüm».

İkinci Selim bizzat intihâb etmiş olduğu yeni Kapdan-ı-Deryâ'nın «Uluc» lâkabını işte bu berâtla «Kılıc»a tahvîl etmiş ve bu tarihten itibaren «Uluc-Ali Paşa» artık «Kılıc-Ali Paşa» olmuştur.

Sultan Selim yeni Kapdan-ı-Deryâ'ya tam salâhiyet de vermektedir «... ve bilcümle Donanmây-ı-Hümâyûna müteallık deryâya müteferri' cumhûr-i umûr müşârünileyhin re'y-i isâbet-ârâsına tefvîz olunmuştur: Dîn-ü-devlete lâyık ve sıyânet-i mülk-ü-miliete müteallık umûrda enseb-u- evlâ ne ise vech-ü-münâsib görüldüğü üzre amel oluna».

Beşiktaş'taki Barbaros türbesinin önünde merâsim yapıldıktan sonra yeni donanmanın böyle bir Akdeniz seferine çıkması, İnebahtı = Lepanto muharebesini kazanan müttefik devletlerle ve bunların Malta Şövalyeleri vesaire gibi peykleriyle henüz harb hâlinin devam etmekte olmasından, sahillerin muhâfazasız bulunmasından ve bilhassa Türk deniz kuvvetini bir kaç sene için mahvolmuş zanneden düşmana hiç bir şey olmamış te'sirini yapmak zarureti hissedilmiş olmasındandır Onun için Kâtib-Çelebi bu sefere «Sefer-i muhâfaza» ismini verir.
Yeni donanmanın sefer mevcudu, eskisinden kalanlarla beraber 250 gemi kadardır : Bu manzara bütün Avrupa Hıristiyanlığını hayret ve haşyet içinde bırakmıştır! Bu hayretin sebebi, her zaman olduğu gibi yeni bir donanma yapılabilmiş olması değil, mahvolmuş zannedilen Türk denizciliğinin eski heybetini aynen muhâfaza etmesidir : Zâten bu bir gösteriş ve tedhiş seferidir ve bundan beklenen netice de aşağıki fıkrada göreceğimiz Venedik sulhiyle tahakkuk etmiştir.
Kılıc-Ali Paşa'nın bu seferinde müttefik düşman donanmalarıyla «Cerigo = Çuka» adası ve «Matapan» burnu civarında iki defa karşılaşıldığı halde harbe girişilmemiş, yalnız «bir mıkdar toplaşılmışdur»! Bunun üzerine Türk donanması Mora'nın cenubugarbîsindeki Modon ve Navarin limanlarına çekilmiş, düşman donanması Modon muhasarasına memur olduğu halde cesaret edemeyip savuşmuş, bilhassa Başkumandan «Don Juan» Venediklilerle ihtilâfa düştüğü için İspanyol donanmasını alıp gitmiş ve işte bunun üzerine Kılıc-Ali Paşa da o gösteriş seferinden İstanbul'a dönmüştür).

1573 = 980

7 Mart = 3 Zülka'de, Cumartesi: Osmanlı - Venedik sulhü.

(Türkler aleyhine bir Hıristiyan ittifakı teşkil ederek İnebahtı deniz muharebesine sebeb olan ve hattâ o muharebede elde ettiği muvaffakıyet üzerine büsbütün gayrete gelerek İran şâhiyle Yemen imâmı gibi müslüman hükümdarlarını bile Türkiye aleyhine kışkırtmak için bir takım siyasî faaliyetlere girişen Papa Beşinci Pie 1572 = 979 senesi 1 Mayıs = 17 Zülhicce Perşenbe günü ölmüş ve o tarihten itibaren müttefikler arasında gerginlikler ve kumandanlar arasında da geçimsizlikler başlamıştır : İşte bu vaziyetten dolayı İspanyolların Türk donanması karşısında Venediklileri yalnız bırakıp savuşmaları için yukarıki fıkraya bakınız. İnebahtı'da mahvoldu zannedilen Türk donanmasının İstanbul'da can-

lanarak Kılıc-Ali Paşa gibi bir Kapdan idaresinde birdenbire ortaya çıkıvermesi de Venedikliler üzerinde çok acı bir tesir icrâsından hâlî kalmamıştır. Bu vaziyette Venedik cumhuriyeti artık Türk şevket ve kudreti karşısında tek başına kalmış demektir! Venediklileri ârızî ve bilhassa çok mübâlâğalı bir zafer sarhoşluğundan pek çabuk uyandıran en mühim sebeb işte bu yalnızlıktır! Harb vaziyetine rağmen Istanbul'da kalan ve bu sırada sulh imkânlarını yoklamak istiyen Venedik balyozu Barbaro'ya Sokullu'nun söylediği şu söze hemen bütün Garp menbâlarında tesadüf edilir

— Sen bizim son hâdiseden sonra cesaretimizin ne halde bulunduğunu yoklamıya geliyorsun! Sizin kaybınızla bizimki arasında büyük bir fark var: Biz sizden Kıbrıs krallığını alarak bir kolunuzu koparmış olduk; fakat siz bizim donanmamızı mağlûb etmekle ancak sakalımızı kesmiş oldunuz! Koparılan kol bir daha bitmez ama kesilen sakal eskisinden daha gür biter!

Venediklilerin sulh istemeleri işte bu vaziyet üzerinedir Bu meselede Fransa sefiri «François de Noailles»ın da araya girerek Venedikliler lehine şefâatte bulunmuş olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Türkiye'nin Avrupa siyaseti bakımından da Venediklilerin müttefiklerinden resmen ayrılmaları tabiî çok faydalıdır. İşte bu vaziyet üzerine Venedik murahhasları «Antonio Barbaro» ve «Aloisio Mocenigo» ile galip devlet vaziyetinde bir müzakereye girişilerek yedi maddelik bir sulh muâhedesi akdedilmiştir; Sıngın-donanma harbinden 1 sene, 5 ay, 1 gün sonra bu 1573 = 980 senesi 7 Mart = 3 Zülka'de Cumartesi günü Istanbul'da imzâlanan bu muâhedenin Avrupa'yı hayretler içinde bırakan başlıca esasları işte şunlardır:

1 — Venedik cumhuriyeti Kıbrıs seferinin tazminâtı olarak Osmanlı hazinesine üç senede üç yüz bin duka altını tesviyesini der'uhde etmiştir.
2 — Kıbrıs seferi esnasında Venediklilerin Dalmaçya'da işgal etmiş oldukları «Sopoto/Soboto = Sobut» kalesi bütün topları tam olarak Türkiye'ye iâde edilecektir: Bu kalenin Venedikliler tarafından işgali için yukarda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız;
3 — Zanta adası için son harbe kadar Venediklilerin Türkiye'ye vermekte oldukları 500 dukalık senevî haraç 1500 duka altınına çıkarılmıştır;
4 — Kanunî Sultan Süleymanın evvelce Venediklilere vermiş olduğu ticarî haklar İkinci Selim tarafından da aynen ibka edilmiştir;
5 — Kıbrıs adasının Türkiye'ye ilhâkı üzerine Venedik cumhuriyeti artık Kıbrıs harâcı olarak evvelce vermekte olduğu senevî sekiz bin duka mükellefiyetinden affedilmiştir;
6 — Dalmaçya ve Arnavutluk hudutları eski vaziyetlerinde kalmakla beraber Bar ve Ölgün kaleleri Türkiye'de kalmak şartiyle daha vâzıh bir tahdit yapılacaktır: Bu kalelerin fethi için yukarda 1571 = 978 vukuâtının «4 Mayıs» fıkrasına bakınız;
7 — Harb esnasında müsâdere edilmiş olan ticaret mallarıyla gemileri mütekabilen iâde edilecektir.
Tabiî böyle bir muahede, Osmanlı imparatorluğunun galip ve Venedik cumhuriyetinin de mağlûp devlet vaziyetinde imzâlamış olduğu bir vesika demektir: İnebahtı = Lepanto vak'asının Venedikliler lehine hiç bir tesiri olmamıştır! Voltaire işte bundan dolayı «Essai sur les Moeurs» ismindeki eserinde:
«Türkler Lepanto muharebesini sanki kaybetmemiş de kazanmış gibiydiler!» demiştir. — Bundan evvel Kanunî devrinde akdedilmiş olan son Osmanlı Venedik sulhü için 1540 = 947 vukuâtının «20 Teşrinievvel» fıkrasına bakınız).

1573 = 981

3 Haziran = 2 Safer, Çarşanba : Piyâle ve Kılıc-Ali Paşaların Pulya seferine hareketi.

(Yukarıki fıkrada gördüğümüz gibi Venedik'le sulh akdedilmiş ve bu devlet Türkiye aleyhindeki Hıristiyan ittifakından resmen çekilmiş olduğu için artık

yalnız Papalık ve bilhassa İspanya ile harb hali devam etmektedir: Zâten Akdeniz'de Türk hâkimiyyetinin en mühim rakîbi de İspanya krallığıdır. Bu sırada İspanya krallığı cenubî İtalya ile Sicilya adasından mürekkeb olan «Deux-Siciles = Sicilyeteyn = İki-Sicilya» krallığına da hâkim olduğu için, İspanya'ya indirilecek darbenin işte bu havâliye tevcihi kararlaştırılmış ve Kapdan-ı-Deryâ Kılıc-Ali Paşa'nın kumandasındaki donanmaya yüklenen ordu serdarlığına da vezir Piyâle Paşa tâyin edilerek bu gün yola çıkarılmıştır: Bu donanmanın 208 kadırga ile «Mavna» denilen 12 büyük gemiden mürekkeb olduğu rivayet edilir. İlkönce Avlonya sahiline giden Osmanlı donanması oradan eski Türk menbâlarında «Pulya» denilen cenubî İtalya'nın «Puglia / Pouille» sahillerini vurmuş, bir çok esir ve ganîmet alınmış, yukarıki fıkrada gördüğümüz sulhün akdinden dolayı Venedik arâzisine dokunulmamış ve nihayet Messina boğazına kadar gidilmişse de havaların muhalefetinden dolayı Napoli ve Sicilya sahillerine gitmekten vazgeçilerek Receb = Teşrinisâni ayında İstanbul'a avdet edilmiştir).

Ayasofya câmiinin tahkimi ve iki minâre ilâvesi.

(Fatih devrinde Ayasofya kilisesi câmiye tahvîl edildiği zaman yalnız bir minâreyle bir medrese yapılmıştır İkinci Bâyezid bir minâre daha ilâve etmiş ve nihayet işte bu sene İkinci Selim'in emriyle câmiin tahkimi için sedler yapıldığı gibi, iki minâre daha ilâve edilmiştir; bu suretle Ayasofya minâreleri dördü bulmuş demektir. — İkinci Selim'in burada bulunan muhteşem türbesinin de işte bu sırada ve kendi hayatında yapılmıya başlamış olduğu rivayet edilir: İkmâli ölümünden sonradır; türbe kapısındaki çini kitâbeye göre 1576 = 984 tarihinde, yâni İkinci Selim'in ölümünden iki sene sonra ikmâl edilmiş olduğu anlaşılmaktadır Bu türbede Sultan Selim'den başka, karısı Nûr-Bânû ve Piyâle Paşa'nın haremi olan kızı Gevher-Han'la Sokullu'nun karısı olan diger kızı Esmâ-Han sultanlar ve bâzı şehzâdeler vardır).

1574 = 982

15 Mayıs = 23 Muharrem, Cumartesi : Donanmanın Tunus seferine hareketi.

(Tunus'ta Hicretin VII nci ve Milâdın XIII üncü asrındanberi 346 senedir Arapların «Benî-Hafs» hânedânı hâkimdir Barbaros Hayrüddin Paşa 1534 = 941 senesi 22 Ağustos = 11 Safer Cumartesi günü Tunus şehrini işte bu hânedânın son hükümdarlarından sefâhat ve cinayetleriyle meşhur «Ebu-Abdullah Hasan» dan fethetmiş ve bunun üzerine «Mûlây-Hasan» denilen o ahlâksız hükümdar da Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'den Türklere karşı yardım istemek alçaklığını irtikâb etmiştir! Türklerin şimalî Afrika hâkimiyyetini yıkmıya zâten vesîle arayan Charles-Quint işte bunun üzerine Afrika seferine çıkıp Türk askerinin azlığından ve Arapların da Türklere ihânetinden istifade ederek 1535 = 942 senesi 15 Temmuz = 14 Muharrem Perşenbe günü Tunus'un iskelesi olan «Halk-ul-Vâd = Golettâ/La Goulette» kalesini ve ondan sonra da gene o senenin 21 Temmuz = 20 Muharrem Çarşanba günü Tunus şehrini zaptetmiş, hâin Mûlây-Hasan'ı kendi himâye ve tâbiiyyetine alıp haraca bağlıyarak tekrar tahta çıkarmış ve Halk-ul-Vâd kalesini askerî ehemmiyet ve kıymetinden dolayı İspanyol işgalinde bırakarak Avrupa'ya avdet etmiştir. İşte bu suretle Tunus ölkesi Barbaros'un fethinden Charles-Quint'in zaptına kadar ilk defa olarak 10 ay 24 gün Türk işgalinde kalmıştır. 1535 = 942 tarihinden itibaren Hafsîlerin İspanya hâkimiyetinde olmak şartiyle devam edebilen saltanatları 35 sene daha sürdükten sonra, nihayet Kıbrıs seferi esnasında ve 1570 = 978 tarihinde Cezâyir Beylerbeyi Uluc-Ali Paşa Tunus'u ikinci defa olarak fethedip Türk idaresine almıştır: O sene vukuâtının «22 Temmuz» fıkrasına bakınız. Fakat sahildeki Halk-ul-Vâd kalesi gene İspanyollarda kalmıştır: İşte bu su-

retle Tunus şehri bu sefer de iki buçuk sene kadar ikinci defa olarak Türk idaresinde bulunmuşsa da, nihayet Lepanto = İnebahtı muharebesinden sonra ve 1572 = 980 senesinin sonlarında İspanya kralı İkinci Philippe'in o muharebede şöhret bulan piç kardeşi Don Juan tarafından zaptedilip Mûlây-Hasan'ın oğullarından Mûlây-Muhammed'e verilmiştir: Fakat artık bu yerli hükümdar taşlağı bir İspanyol hıdivi vaziyetindedir ve hattâ kendisine «infant = İspanyol prensi» ünvanı bile tevcih edilmiştir! Benî-Hafs hânedânının son hükümdarı işte bu İspanyol memuru vaziyetindeki bedbaht Mûlây-Muhammed'dir. Tabiî bu suretle Tunus ölkesi Barbaros'un yukarda bahsettiğimiz ilk fethinden itibaren kırk senedir Türk-İspanyol mücâdelesine sahne olmuş ve Benî-Hafs hânedânı da İspanyolların elinde siyasî bir âlet hâline gelmiş demektir

İkinci Selim devrinin bu son senesinde böyle bir Tunus seferi açılmasının sebebi işte bu vaziyettir O sırada Tunus ölkesi Don Juan'ın son istilâsından itibaren iki seneye yakın bir zamandanberi İspanyol nüfuz ve hâkimiyyetinde demektir ve bu hâlden en fazla müteessir olan da, Barbaros'dan sonra ikinci defa olarak Tunus fethine muvaffak olduğundan bahsettiğimiz Kapdan-ı-Deryâ Kılıc-Ali Paşa'dır.

Tunus seferine çıkan Osmanlı donanması İkinci Selim devrinin en büyük deniz kuvvetidir : 268 kadırga ve çekdiri ile 15 büyük mavna ve 15 kalyondan mürekkep gösterilen bu donanmanın taşıdığı asker mıkdarında ihtilâf vardır; umumiyetle 7 bin Yeniçeri, 7 bin Sipâhi ve 6 bin Suriye gönüllüsüyle Anadolu, Karaman ve Maraş Beylerbeyliklerinin askerlerinden mürekkep 40 45 bin kişilik bir kuvvetten bahsedilir : Bunların serdarlığına o sırada Kubbe-vezirliğinde bulunan Yemen fatihi Koca-Sinan Paşa tâyin edilmiştir; donanma kumandanlığında da Kapdan-ı-Derya Kılıc-Ali Pâşa vardır; gemilerde esirlerle mücrimlerden başka 48 bin kürekçi bulunduğu rivayet edilir. — Bu gün Beşiktaş'daki Barbaros türbesinin önünde merâsim yapıldıktan sonra yola çıkan bu muhteşem donanma, Osmanlı müverrihlerinin «Avarin» dedikleri «Navarin» üzerinden Messina civâriyle diger bâzı İspanyol sahillerine taarruz edip tahribatta bulunduktan sonra Afrika sularına teveccüh etmiştir).

9 Haziran = 18 Safer, Çarşanba : Boğdan zaferi.

(Boğdan prensliğinin bu tarihten 36 sene evvel Beşinci Petru Rareş'in ısyânı üzerine Kanunî Sultan Süleyman'ın açtığı 1538 = 945 seferinde Türk hâkimiyyeti altında olmak şartiyle tâyin edilen son vaziyeti için o sene vukuâtının «8 Temmuz» ve «21 Eylül» fıkralarına bakınız. O zamandanberi Ştefan, Alexandru Cornea, ikinci defa Petru Rareş ve ondan sonra oğlu İliaş, Alexandru Lapuşneanu, Yunanlı İacob Heraclid, Bogdan ve nihayet Garp menbâlarında İwonia denilen İoan cel Cumplit gibi bir çok voyvodalar teselsül etmiş ve bunların hepsi sâdık kalmıyarak bâzıları Almanya imparatorluğu ve Lehistan krallığı gibi Hıristiyan devletleriyle elbirliği ederek istiklâl sevdâsına bile kapılmışlardır. Bu sırada, Boğdan voyvodalığında bulunan «İoan cel Cumplit» in eski voyvodalardan «Ştefan cel Mare» nin gayrimeşrû torunu olduğu hakkında bir rivayet vardır; bu prens âsi selefine karşı Türk kuvvetleriyle o mevkie çıkmış olduğu halde, haraç mıkdarının 80 ve bir rivayete göre de 120 bin altına çıkarılması üzerine memleketinin boyarlarını toplıyarak ısyân kararı vermiş ve bilhassa Kazak hetmanı «Swierzewsky» den de yardım görmüştür. İkinci Selim devrinin sonunda böyle bir Boğdan seferi açılmasının sebebi işte bu vaziyettir.

Çok cesur ve iyi bir asker olduğundan bahsedilen İoan'ın 40-45 bin kişilik bir ordu topladığı ve 80 kadar topu olduğu rivayet edilir : İşte bu kuvvetlerle İbrail, Bender ve Akkerman gibi Türk kalelerini zaptetmiş olan İoan'ın mahallî Türk - Eflak kuvvetleriyle giriştiği üç müsâdemeden de muzaffer çıktığı hakkında muhtelif rivayetler vardır. — Vezir Ahmed Paşa kumandasında sevkedilen Osmanlı ordusuna Kırım hanı Âdil-Giray da yardım etmiş ve iki taraf Bulgaristan'da «Oblutsch» mevkiinde karşılaşmıştır : Muharebenin üç gün sürdüğü ve nihayet teslim olmak mecburiyetinde kalan İoan'ın idam edilip kesik başının

teşhir edilmiş olduğu rivayet edilir; bu âsi voyvodaya yardım eden Kazaklar da kâmilen imhâ edilmişlerdir. — Boğdan'da Osmanlı hâkimiyyetinin takviyesiyle neticelenen bu muharebeden sonra voyvodalığa Petru Şiopul tâyin edilmiş ve haraç mıkdarı da arttırılmıştır).

22 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhir, Perşenbe : Tunus'da «Halk-ul-Vâd = Goletta» sahiline ordu çıkarılması.

(Yukarda bu sene vukuâtının «15 Mayıs» fıkrasında Istanbul'dan hareketini gördüğümüz Türk donanmasının 18 Rebî'ül-evvel = 8 Temmuz Perşenbe veyahut 24 Rebî'ül-evvel = 14 Temmuz Çarşanba günü Tunus'un 18 mil şarkında bulunan bir kale harabesinin önüne gelmiş olduğu hakkında bâzı rivayetler vardır: Bu rivayetler doğru olduğu takdirde Donanmanın o ilk noktadan Tunus'ün iskelesi vaziyetinde bulunan Halk-ül-Vâd önlerine 8 yahut 14 gün geçtikten sonra gelmiş olması lâzımgelir. Avrupalıların «Goletta/La Goulette» ve yerli Arapların da «Halk-u-Vâd» dedikleri bu kale Tunus'un en müstahkem mevkiidir ve kırk senedir İspanyollar tarafından mütemâdiyen tahkim edilmiştir. Bundan başka bir de Don Juan'ın son seferinde yaptırmış olduğu bir istihkâm daha vardır: Arapların İspanyolcadan tahrif ederek «El-Bastiyûn» dedikleri ve Osmanlı müelliflerinin de «Bastiyon kal'ası» ismiyle andıkları bu yeni istihkâm da Tunus şehriyle civarındaki göl arasındadır ve şehrin sûru o sırada harap bir halde bulunduğu için «Bastion» Tunus'un kalesi mesâbesindedir : Hattâ işte bu vaziyetten dolayı Tunus şehrindeki İspanyol muhâfızları Türkler gelir gelmez Bastion'a çekilmişler ve şehri de Türkler derhal işgal etmişlerdir. Bu sırada son Tunus hükümdarı ve İspanyol mahmîsi «Mûlây-Muhammed de Halk-ul-Vâd kalesine iltica etmiştir.

Osmanlı donanması Halk-ul-Vâd önlerine gelir gelmez ihraç hareketinin derhal yapılmış olduğu rivayet edilir Hattâ muhasaranın da bu gün başlamış olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır; bununla beraber donanmanın buraya bir gün evvel gelmiş ve ihraç yapıldıktan sonra muhasaranın bu gün başlamış olduğu da rivayet edilir. — Trablusugarb Beylerbeyi Mustafa Paşa ile eski Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa muhasaranın ilk günlerinde gelmişler ve onlar da «El-Bastiyûn» muhasarasına memur olmuşlardır : Bu suretle Tunus'un İspanyol işgalinde bulunan en müstahkem kalelerinin ikisi birden muhasara edilmiş demektir).

23 Ağustos = 5 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin ölümü.

(Osmanlı medeniyetinin hukuk tarihine şeref veren en büyük âlimlerden «Mehmet Ebussuûd Efendi», bir çok eserleriyle mâruf ve «Yavsı» lâkabiyle meşhur İskilipli «Şeyh Muhyiddin Mehmet»in oğludur : Ecdâdı Anadolu'nun cenubuşarkîsindeki «İmâdiyye» ye mensub olduğu için «El-İmâdî» denilir. Bâzı menbâlarda da göbek adı «Ahmed» gösterilirse de bu rivayet zayıftır. Ebussuûd Efendi'nin Istanbul civarındaki «Müderris» köyünde veyahut şehirde doğduğu rivayet edilmektedir. Doğum tarihi hakkında iki rivayet vardır Birine göre 896 = 1490 senesi 17 Safer = 30 Kânunuevvel Perşenbe digerine göre de 897 = 1491 senesi 19 Safer = 22 Kânunuevvel Perşenbe günü dünyaya gelmiştir. Ölümü için de bizim burada en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz ettiğimiz tarihten başka gene bu senenin 25 Ağustos = 7 Cumâda-l-ûlâ Çarşanba ve 4 Eylül = 17 Cumâda-l-ûlâ Cumartesi rivayetlerine de tesadüf edilir. Hicrî hesapla 87 yaşında ölmüş olduğundan bahsedilirse de, yukarıki rivayetlere göre Milâdî hesapla 83 84 yaşlarında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. — Bir çok müderrisliklerde, Bursa ve Istanbul Kadılıklarında ve nihayet Rumeli Kadı-askerliğinde bulunmuş olan Ebussûud Efendi'nin Kanunî devrinde Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi yerine Şeyh-ül-İslâm olması 952 = 1545 senesi Şa'bân = Teşrini-

evvel ayına müsâdif olmak itibariyle o tarihten bu ölüm tarihine kadar Milâdî takvim hesabiyle takriben 28 sene 11 ay Meşîhat makamında bulunmuş demektir : Bu müddetin Osmanlı menbâlarında 30 sene gösterilmesi Hicrî takvime göredir. — Ebussuûd Efendi'nin en mühim eserleri «İrşâd-ül-akl-is-selîm» ismindeki tefsiriyle «Fetâvây-ı Ebussûud» ismindeki fetvâ mecmuasıdır İslâm hukukuna ait diger bir takım eserleriyle Arapça, Acemce ve Türkçe şiirleri de vardır; hattâ Kanunî'nin ölümünde Bâkî'nin Türkçe mersiyesine mukabil Ebussûud Efendi de Arapça bir mersiye yazmış ve bu şi'ri o zaman Türk idaresinde bulunan Arap âleminde büyük bir tesir icrâ etmiştir. — Türkiye hukuk tarihinde Ebussuûd Efendi'nin en mühim rolü idarî siyasî, malî ve iktisadî mâhiyetteki dünya işlerine ait Osmanlı kanunlarını din esaslariyle te'lif etmiş ve bunların Şerîat'e mugayir sayılmasına imkân bırakmamış olmasında gösterilir. — Ebussuûd Efendi'nin İslâm âlemindeki büyük şöhretinden dolayı ölümü duyulduğu zaman Haremeyn ulemâsının «salât-ı gaaib» yâni gıyâben cenaze namazı kıldıklarından ittifakla bahsedilmektedir. Bir rivayete göre de İkinci Selim bu büyük âlimin ölümüne o tarihten iki sene evvel kaybettiği oğlu şehzâde Mehmed'in ölümünden fazla ağlamıştır. — Şanlı adı bir ilim timsâli şeklinde darbımesellere bile geçmiş olan Ebussuûd Efendi'nin mezarı Eyüp'tedir : Vefatında yerine o devrin en büyük âlimlerinden Konyalı Hâmid Efendi tâyin edilmiştir).

24 Ağustos = 6 Cumâda-l-ûlâ, Salı : «Halk-ul-Vâd = Goletta kalesinin fethi.

(İspanyolların kırk senedir tahkim ettikleri için zaptını imkânsız saydıkları bu meşhur kale ancak 33 gün mukavemet edebildikten sonra nihayet işte bu gün fethedilmiş ve burada bir çok toplar ele geçirilmiştir; bunların sayısı hakkındaki rivayetler çok ihtilâflıdır : Umumiyetle Garp menbâlarında 200 - 225 toptan bahsedilir ve bunların 190 tânesi Istanbul'a gönderildikten sonra mütebâkisinin Tunus müdafaasına tahsis olunduğu rivayet edilir; fakat Osmanlı menbâlarındaki rakamlar bundan çok fazladır; meselâ Kâtib-Çelebi bu noktayı şöyle anlatır

«Kal'ada top envâından beş yüz kadar musanna' ve bî-nazîr toplar var idi ki her biri birer kal'adan götürülmişidi. Cümle gemilere naklolundu; yakın zamâna dek Tophâne'de ve Saray-burnu'nda dökülüp yatan toplar anlar idi».

Bunlardan başka 33 düşman bayrağı alınmış ve Tunus'un son hükümdarı «Mûlay Muhammed-ül-Hafsî» ile Halk-u-Vâd'ın İspanyol kumandam «Porto-Carrera» esir edilip Istanbul'a sevkedilmişlerdir. — İspanyolların bir daha bu kaleyi ele geçirip tutunmalarına imkân bırakmamak için otuz yerinden lâğımlar konulup asker geri alındıktan ve gemiler de alarga edildikten sonra patlatılarak zelzeleye benzetilen bir tarrâka ile Halk-ul-Vâd kalesi berhava edilmiştir. — Halk-ul-Vâd muhasarası bu senenin 22 Temmuz = 2 Rebî'ül-âhir Perşenbe gününden bu güne kadar 33 gün sürmüştür).

13 Eylül = 26 Cumâda-l-ûlâ, Pazartesi : Tunus şehrinin istihkâmı olan «El-Bastiyûn = Bastion» kalesinin fethi.

(12 Eylül = 25 Cumâda-l-ûlâ Pazar tarihi de rivayet edilir. — Bu istihkâm için yukarda bu sene vukuâtının «22 Temmuz» fıkrasına da bakınız. — Tunus şehrindeki İspanyol askerleri Türkler gelince işte buraya çekilmiş ve «Gabrio Zerbelloni» isminde bir kumandanın idaresinde şiddetli bir mukavemet göstermişlerse de, üç umumî hücumdan sonra teslim olmuşlardır : Tunus ölkesinin fethi işte bununla nihayet bulmuş sayılır. Bununla beraber Osmanlı menbâlarında «Buhayra-i Halk-ul-Vâd kal'ası» ve «Ma'kal-i Halk-ul-Vâd» denilen ikinci derecede bir iki istihkâm daha kalmışsa da bunlar artık mukavemet edememiş ve kâmilen tahrib edilmiştir. — Tunus ölkesi işte bu tarihten itibaren tıpkı Cezâyir ve Trablusgarb gibi bir Osmanlı vilâyeti hâline gelmiş ve bu vaziyet 1881 =

1298 deki Fransız işgaline kadar 307 sene devam etmiştir. — Tunus'a ilk Beylerbeyi, yâni vali olarak Kılıc-Ali Paşa'nın Cezâyir kaymakamı olan Ramazan Paşa tâyin edilmiştir : Bundan evvelki muvakkat işgallerde tâyin edilmiş olan valiler tabiî bu hesaba dahil değildir. — Bu ölkenin fethi yukarda 1571 = 979 vukuâtının «7 Teşrinievvel» fıkrasında gördüğümüz «İnebahtı = Lepanto» darbesinin İspanya'ya indirilen en müthiş mukabelesi demektir İspanya'nın şimalî Afrika hâkimiyyeti işte bununla nihayet bulmuş ve Garbî-Akdeniz rekabetinde İspanya artık mağlûb olmuş sayılır; bu tarihten itibaren İspanyolların elinde Cezâyir'le Fas'ın Oran ve Melilla gibi iki sahil noktası kalmışsa da bunlar iâşe müşkilâtından dolayı artık İspanya için birer gaile menbaı şekline girmiştir; her halde Lepanto cür'eti 1573 = 980 vukuâtının «7 Mart» fıkrasında gördüğümüz ağır sulhün imzâsiyle Venedikliler ve bu Tunus fethiyle de İspanyollara çok pahalıya mâl olmuş demektir ve tabiî bu büyük muvaffakıyet, Osmanlı donanmasının denizcilikten anlamıyan kara paşalarından sonra Kılıc-Ali Paşa gibi bir deniz kahramanına tevdi edilmiş olmasıyla temin olunmuştur. — Tunus fethi müjdesinin Istanbul'a bu senenin 17 Teşrinievvel = 1 Receb Pazar günü vâsıl olduğu hakkında bir rivayet vardır).

30 Teşrinisâni = 15 Şa'bân, Salı: Donanmanın Tunus'dan Istanbul'a avdeti.

(Tunus'u fetheden orduyla donanma bir rivayete göre de 29/30 Teşrinisâni = 14/15 Şa'bân Pazartesi/Salı gecesi Istanbul limanına vâsıl olmuştur. — Kapdan-ı-Deryâ Kılıc-Ali ve Serdar Sinan Paşa'ların ertesi gün huzura kabul edilip pek çok iltifâta mazhar oldukları ve kıymetli ihsanlar aldıkları rivayet edilir: İkinci Selim'in Kılıc-Ali Paşa'ya verdiği hediyeler içinde üç bin duka altını kıymetinde murassâ bir kılıç da vardır).

4 Kânunuevvel = 19 Şa'bân, Cumartesi: Sekiz sene müddetle tecdîd edilen Osmanlı - Avusturya muâhedesinin Istanbul'dan Viyana'ya gönderilmesi.

(Bu tarihten yedi sene evvel sekiz sene müddetle akdedilen muahede için 1568 = 975 vukuâtının «17 Şubat» fıkrasına bakınız. — «Rym d'Estenbek» ve «David Ungnad» isminde iki murahhasın uzun bir müzakereden sonra istihsâline muvaffak oldukları bu muahede İkinci Selim devrinde Avusturya ile akdedilen ikinci muahededir ve umumî esasları birincisinin aynidir : Yalnız hudut tashihine ait bâzı kayitlerle Avusturyalıların Osmanlı hududunda bulunan «Kallo» kalesini yıkmaları gibi bâzı teferrûâta ait farklar vardır : 3 Teşrinievvel = 6 Cumâda-l-âhire 1573 = 981 Cumartesi günündenberi hazır olduğu halde işte bu ehemmiyetsiz tâdilâttan dolayı ancak bu senenin Ağustos = Rebî'ül-âhir ayında kat'î şeklini alan bu muahedenin Istanbul'dan Viyana'ya sevkı tarihini esas ittihâz edişimiz, bu güne kadar tâdilâtın devam etmiş olduğu hakkındaki rivayetten dolayıdır; muahede sureti Tercüman Mahmud Ağa ile gönderilmiştir. — Aşağıda 1577 = 984 vukuâtının «1 Kânunusâni» fıkrasına da bakınız).

Edirne'de «Selimiyye» inşaâtının ikmâli.

(Kapısının üstündeki manzum kitâbenin ikmâl tarihine ait «Fazl- Yezdân» terkibi «Ebced» hesabiyle «982» senesini gösterdiği için inşaâtın bu sene tamamlandığı muhakkaksa da ay ve gün tarihleri belli değildir; yalnız bâzı menbâlarda İkinci Selim devrinin sonlarında ikmal edilmiş olduğundan bahsedilir; meselâ Edirneli Cevrî'ye göre :
«Sene-i mezbûrede Sultan Selim-Han azm-i cinân itmeğle câmii tamâmında içinde namaz kılmak müyesser olmamışdur».

Hattâ Mimar-Sinan'ın «Tezkiret-ül-bünyân»ında bile başlama ve bitirme tarihleri yoktur. Koca-Sinan yalnız en mühim hususiyetlerinden bahsetmekle iktifâ etmektedir :

«Dört minâresi kubbenün dört cânibinde vâkı' olmuşdur. Hep üçer şerefelidür. Üçer yollar ve ikisinün yolları başka başka vâkı' olmuşdur... Bunun minâresi hem nâzik, hem üçer yolları olmakla gaayet müşkil olduğu ukalâya ma'lûmdur».
Cevrî'nin izahı daha vâzıhtır :

«Her birinün üçer şerefesi vardur : Harem cânibine vâkı' olan iki minâre ki içinde üçer nerdübânı vardur, bu vechile ki evvelki nerdübân ancak şerefe-i süflâya, ikinci nerdübân hem süflâya hem vustâya, üçüncü nerdübân şerefelerün üçüne dahi çıkar. Kıble dîvârında olan iki minâreler ki yolları birerdür, bu vechile musanna' nâdîde dört minâredür».
Arsasının «Sarây-ı-atîk»den ifraz edildiği rivayet edilen bu muhteşem âbidenin Istanbul'daki Ayasofya'dan daha büyük olan kubbesini şanlı mimarı şöyle anlatır : «Halk-ı cihan dâire-i imkândan hâric didiklerinün bir sebebi Ayasofya kubbesi gibi kubbe Devlet-i-İslâmiyye'de binâ olunmamışdur diyü kefere-i fecerenün mi'mâr geçinenleri :

— Muslümanlara galebemüz vardur!
dirler imiş. Ol kadar kubbe durgurmak gaayet müşkildür didükleri bu hâkîrün kalbinde kalmışıdı. Mezbûr câmi' binâsında himmet idüp bi-avnillâhi-Teâlâ sâye-i Sultan Selim-Han'da ızhâr-ı kudret idüp bu kubbenün Ayasofya kubbesinden altı zirâ' kaddin ve dört zirâ' derinlüğün ziyâde eyledüm».
Selimiyye'nin bu muazzam kubbesi sekiz kemer üzerine ve bu kemerler de 22 metre yüksekliğinde ve 4 metre kutrunda pâyeler üstüne oturtulmuştur : Kubbenin kutru 150 kademdir ve çevresinde kırk penceresi vardır. Câmiin ortasındaki müezzin mahfili on iki mermer sütun üzerine istinâd ettirilmiştir; dört mermer kürsî vardır, 23 basamaklı minberi de işlemeli mermerdendir. Yazılı çinileri nefâsetleriyle meşhurdur.
İnşaâta 976 = 1568 — 1569 tarihinde başlanmış olduğuna göre, bu san'at hârikasının 5 6 senede kurulmuş olması lâzımgelir O sene vukuâtına da bakınız.
Bin yıllık Bizans mi'mârîsi yalnız Istanbul'daki Ayasofya'dan ibaret bir tek büyük eser vücuda getirebildiği halde, onun yerine geçen Türk mimârîsi beş yüz senede Istanbul'daki eserlerinden başka Bursa ile Edirne'de de büyük eserler kurmuş ve hattâ Edirne'nin ortasında Türk milliyetinin ebedî damgası gibi yükselen Selimiyye Istanbul'daki Ayasofya'yı bile gölgede bırakmıştır).

15 Kânunuevvel = 1 Ramazan, Çarşanba: İkinci Selim'in ölümü.

(Osmanlı menbâlarının bunda bile ihtilâf göstermeleri çok esef edilecek bir haldir : Meselâ bizim burada esas ittihâz ettiğimiz tarihten başka 18 Şa'bân = 3 Kânunuevvel Cuma, 27 Şa'bân = 12 Kânunuevvel Pazar, 28 Şa'bân = 13 Kânunuevvel Pazartesi ve hattâ 8 Ramazan = 22 Kânunuevvel Çarşanba tarihlerinden de bahsedilir! Bu muhtelif rivayetlerden her hangi birini kaydeden müellifler içinde Peçevî kendikendini nakzeden büyük bir müverrih bile vardır : Bu meşhur müellif ilkönce «18 Şa'bân = 3 Kânunuevvel Cuma» tarihinden bahsettikten sonra «Zemherinin ikinci günü yevm-ül-İsneyn vakt-i zevâlde» diye büsbütün başka bir tarih gösterir : «Zemherir» fırtınasının birinci günü umumiyetle Kânunusâninin yedinci gününe müsâdif olduğuna göre, o büyük tarihçinin ileri sürdüğü iki rivayet arasında 36 günlük bir fark var demektir! Bizim burada «1 Ramazan = 15 Kânunuevvel Çarşanba» tarihini tercih edişimiz muâsır bir müellif olan Selânikî-Mustafa Efendi'nin «Gurre-i Ramazân» rivayetine istinâd etmesindendir : Peçevî'nin yukarda gördüğümüz «vakt-i zevâl» rivayetine mukabil Selânikî bilâkis Sultan Selim'in «vakt-i tulû'da» ölmüş olduğundan bahsetmektedir! Her halde bütün bunları ihtiyatla karşılamak en doğru harekettir. — İkinci Selim en kuvvetli rivayete nazaran 1524 = 930 senesi 28 Mayıs = 24 Receb Cumartesi günü Istanbul'da dünyaya gelmiş olduğuna göre, burada gene en kuvvetli rivayet olarak esas ittihâz ettiğimiz ölüm gününe ka-

dar Milâdî takvim hesabiyle tam 50 sene, 6 ay, 18 gün yaşamış, yâni 51 yaşının içinde ölmüş demektir : Osmanlı menbâlarında 52 yaşında ölmüş gösterilmesi Hicrî takvim hesabına göredir. — 1566 = 974 senesi 30 Eylül = 15 Rebî'ül-evvel Pazartesi günü tahta çıkmış olan İkinci Selim'in o tarihten bu ölüm gününe kadar saltanat müddeti de 8 sene, 2 ay, 15 gündür; Birinci Selim'le İkinci Selim'in isimleri gibi ömürleriyle saltanat müddetleri de bir gibidir : Yavuz Sultan Selim de elli sene yaşamış ve 8 sene, 4 ay, 28 gün saltanat sürmüştür! — İkinci Selim Istanbul'da ölmüş ilk Osmanlı padişahıdır : Bizans'ın fethinden itibaren teselsül eden padişahlardan Fatih Maltepe civarındaki Hünkâr-çayırı'nda, İkinci Bâyezid Dimetoka yolunda, Yavuz Edirne'ye giderken Sırt köyünde ve nihayet Kanunî de Szigetvar'da ölmüştür.

İkinci Selim'in ölümüne başlıca iki sebeb gösterilir : Biri sarayın yeni yapılan yahut tâmir edilen bir hamamını gezerken ayağı kayıp yan-üstü düşmesi, biri de iki ay kadar evvel bir gün birdenbire içkiye tövbe ettiği için sıhhî müvâzenesinin bozulmasıdır! Birinci rivayete nazaran hamamdaki sukutun şiddetinden vücudunun bir yanı göğerip kararmış ve yatağma nakledilince şiddetli bir «hummâ» başlamış ve hattâ «sû'-i mi'de»ye de uğramış, ikinci rivayete göre de içkiyi birdenbire terketmesi «maraz-ı sersâm» denilen dâimî başdönmesine sebeb olmuştur; belki hamamda düşmesi bile bundandır; Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Azîz Efendi'ye göre:

«Etibbâ-i hâssa-i Sultânî:

— Takviyet-i beden ve ıslâh-ı mizâcları mu'tâd oldukları şarâb-i nâba muhtâcdur! dimişlerse de hall-i ukde-i yemîne ruhsat virmeyüp»

yeminini bozmadığı için alkolik bir vücudun birdenbire içkisiz kalması iki ay süren bir hastalıktan sonra ölümle neticelenmiştir. Her halde gerek hamamda düşmesine, gerek içki yüzünden hastalanmasına aid olan bu rivayetlerin her ikisi de doğru olmak lâzımgelir : Zâten bâzı menbâlarda her ikisi de kabul edilir.

30 Teşrinisâni = 15 Şa'bân Salı günü donanma Tunus'dan geldikten sonra padişahın Tersâne bahçesine gitmiş olduğu rivayet edildiğine göre, hastalık tabiî seyrini tâkib ettiği sırada hamamdaki sukutun neticeyi tesri etmiş olduğu anlaşılmaktadır : Buna mukabil bâzı Garp menbâlarında Sultan Selim soğuk hamamda gezerken üşümüş olduğu için bir şişe Kıbrıs şarabı içmiş ve ömrünün işte bu son şişesi ölümüne sebeb olmuş gibi gösterilirse de Osmanlı menbâlarındaki umumî rivayetlere mugayir olan bu iddiânın doğru olmaması lâzımgelir. — İkinci Selim'in hastalığı askerle ahaliden saklandığı gibi, Mağnisa'da bulunan en büyük oğlu ve veliahdi şehzâde Murad Istanbul'a gelinceye kadar ölümü de alelûsul saklanmış ve cesedi karısı Nûr-Banû-Sultan'ın emriyle Topkapu sarayındaki «Buzluk'da hıfzolunmuşdur».

Bütün seleflerinin hayatı at üstünde ve er meydanlarında geçmiş ve hattâ kendisi de şehzâdeliğinde şanlı babasının bâzı seferlerine iştirâk etmiş olan İkinci Selim kendi saltanat devrinde hiç bir sefere çıkmamıştır : Osmanlı imparatorları içinde harbe gitmiyen ilk padişah işte budur.

Gerek Osmanlı, gerek Garp menbâlarında Sultan Selim umumiyetle devlet işleriyle de meşgul olmayıp her şeyi Sokullu'ya bırakmış, hiç bir işe karışmamış, hep içki ve sefâhatle vakit geçirmiş gibi gösterilir! Hattâ bâzı Garp menbâlarında onu bir hiç ve bir sıfır şeklinde gösteren pek tuhaf tavsifler bile vardır! Tabiî bunlar doğru değildir : İkinci Selim'in hiç bir sefere çıkmamış olduğu, içki ve eğlence düşkünlüğü ve bilhassa Boğaziçi safâlarını çok sevdiği muhakkaktır; fakat bu kusurlarına mukabil bir takım meziyetleri de vardır : Her şeyden evvel bir kere Kanunî'nin bütün çocukları gibi çok kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüş olmak itibariyle zamanının en münevver adamlarındandır. Bilhassa edebî kültürü çok kuvvetlidir : İkinci Murad'danberi teselsül eden bütün Osmanlı padişahları gibi İkinci Selim de kuvvetli bir şairdir ve hattâ «Millet» kütüphânesindeki «Emirî» koleksiyonunda kıymetli bir divânı vardır; her halde edebî şahsiyyeti edebiyat tarihimiz bakımından ihmal edilemiyecek kadar

mühimdir. Siyasî şahsiyyetini de hiçlikle tavsif etmek hiç doğru değildir; bilhassa devlet işlerine hiç karışmamış ve her şeyi Sokullu'ya bırakmış gösterilmesi tamamiyle yanlıştır; bir çok mühim meselelerde irâdesini kullanmış, hattâ Kıbrıs fethinin askerî ve ticarî bir zaruret olduğunu takdir edemiyen Sokullu'nun muhâlefetine rağmen bu seferi açtırıp muvaffakıyeltle neticelenmesini temin ettirmiş, saltanat devrinin Tunus fethiyle neticelenen son seferini eski Tunus fâtihi Kılıc-Ali Paşa kadar kendisi de arzu ettiği için açtırmış, Sokullu'nun sebeb olduğu İnebahtı = Lepanto fâciasını telâfi için derhal Edirne'den Istanbul'a gelip yeni bir donanma yapılmasında en mühim âmil olmuş ve bu yeni donanmanın başına «Uluc» lâkabını «Kılıc»a çevirdiği Ali Paşa'yı bizzat intihâb etmiş, Ejderhan seferini bir defterdara havâle ederek yüzüne gözüne bulaştıran Sokullu'yu herkesin içinde şiddetle tekdir ve tevbih edip şahsen mes'ul göstermiş ve hattâ Sokullu'nun mahvetmek istediği Lala-Mustafa Paşa ile Özdemir-oğlu Osman Paşa'yı ona rağmen vezirlik, serdarlık ve Beylerbeylik gibi devletin en mühim makamlarında istihdâm etmiştir. Her halde Kıbrıs fethi, İnebahtı fâciasının Kılıc-Ali Paşa kumandasında yeni bir donanmayla telâfisi ve Tunus fethi gibi büyük muvaffakıyetler Sokullu'nun değil, İkinci Selim'in eserleridir: Böyle bir şahsiyyete hiçlik isnâdı hem haksızlık, hem gaflettir. İkinci Selim hiç bir sefere çıkmamıştır: Sokullu-Mehmet Paşa çıkmış mıdır? Bilhassa son müellifler tarafından o muhteşem devrin bütün muvaffakıyetlerinde en mühim âmil gibi gösterilen bu meşhur Vezir-i-a'zam, Kanunî'nin ölümünden itibaren hiç bir sefere iştirâk etmemiş ve hattâ bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da görüleceği vechile bir çok seferlere muhâlefet etmiş, Kıbrıs seferi başta olmak üzere en mühim seferler ona rağmen açılıp muvaffakıyetle neticelendirilmiş, ordular cephe cephe çarpışırken Sokullu Istanbul'daki sarayında nazlı nazlı yaşamış ve hattâ devlet için hayatî bir ehemmiyeti olan Ejderhan seferini bile bir defterdarın eline bırakıp yerinden kımıldamadığı için hem şimal kapularımızın açık kalmasına, hem boş yere bir çok Türk kanı dökülmesine sebeb olmuştur. İkinci Selim devrinin bütün muvaffakıyetlerini işte böyle bir vezire izâfe ederek onun hatâlarını tâmire çalışmış bir hükümdarı sırf içki iptilâsından dolayı hiçlikle ithâm etmek göz önündeki hakikati görmemek demektir).

21 Kânunuevvel = 7 Ramazan, Salı : İkinci Selim'in Mağnisa valiliğinde bulunan veliahdi şehzâde Murad'ın Istanbul'a gitmek üzere Mudanya'ya gelişi.

(On bir çocuğu olan İkinci Selim'in Murad, Mehmet, Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman isimlerinde yedi oğluyla Esmâ-Han, Gevher-Han, Şâh-Sultan ve Fatma-Sultan isimlerinde dört kızı vardır; oğullarından şehzâde Mehmet 1572 = 980 tarihinde babasından iki sene evvel ölmüş olduğu için, bu sırada diger altı oğlu hayattadır ve bunların en büyüğü de saltanat vârisi olan Saruhan = Mağnisa valisi Murad'dır; cesedi saray buzluğunda saklanan Sultan Selim'in ölümü üzerine Vezir-i-a'zam Sokullu-Mehmet Paşa işte bu büyük şehzâdeye «Hasan-Çavuş»la bir dâvetnâme göndermiştir; bu Hasan-Çavuş, Kanunî'nin vefatında gene Sokullu tarafından İkinci Selim'i tahta dâvet için Szigetvar'dan Kütahya'ya gönderilmiş olan çavuştur : 1566 = 974 vukuâtının «7 Eylül» fıkrasına bakınız. Hem İkinci Selim'in, hem Üçüncü Murad'ın saltanat müjdecisi olan Hasan-Çavuş yeni padişah Istanbul'a geldikten sonra Çavuş-başılığa terfi ettirilmiştir. — Bu haber üzerine büyük bir sür'atle Mağnisa'dan yola çıkan şehzâde Murad'ın Mudanya iskelesinde «Münşeât» sahibi Feridun Bey'in zahîre yahut buz gemisinden başka vâsıta bulamadığı için, şiddetli bir lodos fırtınasına rağmen, maiyyetiyle beraber işte bu gemiye atlayıp hemen hareket ettiği rivayet edilir! Gemisinin bu tarihî seferiyle iftihar eden Feridun Bey :

Bu tefâhür yeter (Ferîdûn) a
Ki gemisinden oldu tahta vusûl

ENDEKSLER
ve
TAHLİLÎ FİHRİST

E N D E K S L E R

1 — ŞAHIS İSİMLERİ

H

2 — MÜELLİF, ESER, KÜTÜPHANE VE İLMÎ MÜESSESE İSİMLERİ

"Bu ciltte bahsi geçen müelliflerle eserlere münhasır olan bu cedvel ikinci cildin bibliyoğrafyası mâhiyetinde değildir: Dört cildin tam ve umumî bibliyoğrafyası dördüncü cildin sonundadır".

A

DEVLET, MİLLET, KABÎLE, ÂİLE VE MUHTELİF TEŞEKKÜL İSİMLERİ

Sayfa

Ş

T

U

V

4 — YER İSİMLERİ

«Bu cedvelin bâzı maddelerindeki (Bk.: C. 1) işâreti, ayni maddenin birinci cilt Yer isimleri cedvelindeki izâhâtına mürâcaat lüzumunu ifade içindir».

B

J

K

TARİH SIRASIYLA

TAHLİLÎ FİHRİST

(Parantez içindeki siyah rakamlar Milâdî ve Hicrî tarihleri, metin rakamları da sahife numaralarını gösterir. — Tarih ihtilâfları için metne müracâat edilmelidir).

BİRİNCİ SELİM / YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ

det sonra Vezâret-i-uzmâ makamına Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın tâyini, 16 — Yavuz'un kış mevsimini geçirmek üzere Amasya'ya muvâsalatı, 16 — Şâh-İsmail'in sulh talebi, 17.

(1515 = 921) Amasya'da Yeniçerilerin isyânı, bu isyanda alâkası ve ayrıca ihâneti sâbit olan devşirme Vezir-i-a'zam Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın idâmı, 17 — Yavuz'un Amasya'dan Kemah seferine hareketi, 18 — Safavî hâkimiyyetinde bulunan Kemah kalesinin fethi, 18 — Turnadağ zaferi üzerine Dulgadır beyliği arâzisinin ilhâkı, 19 — Yavuz'un Istanbul'a avdeti, 19 — Timurilerden eski Horasan hükümdarı Bedî'-üz-zaman-Mirzâ'nın Istanbul'da ölümü, 20 — Çaldıran seferindeki Yeniçeri isyanlarından mes'ul olanların Istanbul'da idâmı ve Yeniçeri-ağalarının saraydan tâyini hakkında kanun tedvini, 20 — Büyük Istanbul yangını, 21 — Dukagin-oğlu Ahmed Paşa'nın Amasya'da idâmındanberi altı ay dört gündür açık bulunan Sadâret makamına Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son defa olarak tâyini, 21 — Üçüncü vezir Pîrî-Mehmed Paşa'nın himmetiyle Haliç-Tersânesinin genişletilmesi ve Osmanlı bahriyesine merkez ittihâzı, 21 — Diyarbekir eyâletinin merkezi olan Âmid kalesinin fethi, 22.

(1516 = 922) Vezir-i-a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın son sadâretinden azliyle yerine Hadım-Sinan Paşa'nın tâyini, 23 — Eski-Koçhisar zaferi üzerine Şarkî-Anadolu'nun yanlış olarak «Kürdistan» denilen kısmının işgali, 23 — Mısır seferine çıkan Yavuz'un Istanbul'dan Üsküdar'a geçişi, 24 — Yavuz'un Akşehir'e muvâsalatı, 25 — Konya ovasından Mısır Kölemen sultanına mağlûb Safavî beylerinden Kara-Han'ın kesik başıyla bir zafernâme gönderilmesi, 25 — Ordunun Kayseri önünde konaklaması, 25 — Kırk bin kişilik bir kuvvetle önden gönderilmiş olan Vezir-i-a'zam Hadım-Sinan Paşa'nın Elbistan ovasında orduya iltihakı, 25 — Söğütlü-burnu konağında Mısır sultanının elli bin kişilik bir orduyla harb için Haleb'e geldiği hakkında haber alınması 25 — Türk ordusunun Kölemen hududundaki Sultan-suyu'nda konaklaması, 26 — Ordunun Malatya ovasında konaklaması, 26 — Tokhma-çayın harb meclisinin tarihî kararı, 26 — Mısır ordusunun Haleb'den şimale doğru hareket etmiş olduğu hakkında haber gelmesi, 26 — Mısır sultanının Şâh-İsmail'i müşterek harekete davet etmiş olduğu hakkında haber gelmesi ve Erzincan'dan sonra Diyarbekir beylerbeyliğine tâyin edilmiş olan Bıyıklı-Mehmet Paşa'nın askeriyle orduya iltihâkı, 26 — Türk ordusunun Malatya arâzisinden Haleb üzerine hareketi, 26 — Mısır Sultanına gönderilmiş olan elçilerin Bucak-dere konağında orduya avdetleri ve Behesni /Besni kalesinin teslim olması, 26 — Antep Kölemen muhâfızı Yûnus Bey'in kale anahtarlarını getirerek Yavuz'a inkıyâdı, 27 — Ordunun Anteb'e muvâsalatı, 27 — Ordunun Tel-Habeş'e muvâsalatı, 27 — Merc-i-Dâbık zaferi ve Mısır sultanı Kansu-Gavri'nin ölümü, 27 — Yavuz'un Haleb'e girişi, 29 — Pâdişahın Haleb'den Şam'a hareketi, 29 — Yavuz'un Hama'ya muvâsalatı ve teslim olan şehrin işgali, 29 — Yavuzun Humus'a muvâsalatı ve şehrin teslim olması, 30 — Muzaffer pâdişahın Şam'a muvâsalatı, 30 — Yavuz'un Şam'dan Mısır seferine hareketi, 30 — İleri gönderilen Hadım-Sinan Paşa'nın Hân-Yûnus zaferi, 30 — Orduda zafer şenliği, 31 — Yavuz'un Kudüs'e muvâsalatı, 31.

(1517 = 922) Yavuz'un Gazze'ye muvâsalatı, 31 — Bozgunculuk eden vezir Hüseyn Paşa'nın idâmı, 32 — Mısır fethini te'min eden Rîdâniyye zaferi, 32 —

tedbiri, 48 — Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın şimalî Irak üzerine hareketi, 48 — Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz ölkelerini fetheden Yavuz Sultan Selim'in bu büyük seferinden Istanbul'a avdeti, 48 — Yavuz'un Istanbul'dan Edirne'ye hareketi, 49 — Muzaffer pâdişahın Edirne'ye muvâsalatı, 49 — Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın şimalî Irak fütuhâtından Edirne'ye avdeti, 49

(1519 = 925) Anadolu'da ilk Celâlî ısyânı, Bozoklu Celâl'in tenkili ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi, 49 — «Düzmece-Murad» denilen şehzâde Murad meselesi, 50 — Cezâyir hükümdarı Sultan Hayrüddin Barbaros'un Yavuz'a elçi gönderip inkıyâdını arzetmesi üzerine Cezâyir hükûmetinin tasdiki, 51 — Yüz elli gemi inşâsiyle donanmanın takviyesi, Rodos ve Iran meseleleri, 52.

(1520 = 926) Yavuz'un Istanbul'dan Edirne'ye hareketi, 52 — Yavuz Sultan Selim'in ölümü, 54.

BRİNCİ SÜLEYMAN / KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ

(1520 = 926) Kanunî'nin Istanbul'da cülûsu, 59 — Yavuz Sultan Selim'in cenâze merâsimi, 60 — «Abdl-ül-ihsan» siyasetiyle işe başlıyan Kanunî'nin hak ve adalet yolunda ilk icraâtı, Mısır menfilerinin vatanlarına iâdesi ve devlet tarafından müsâdere edilmiş malların tazmini İdare tarihimizde Kanunî devrinin hususiyetleri, 61.

(1521 = 927) Saltanat tebeddülünü fırsat ittihâz eden Şam valisi Canbirdi-Gazâlî'nin ısyânila istiklâlini ilânı üzerine sevkedilen kuvvetlere karşı Mustaba muharebesinde mağlûbiyyeti ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi, 65 — Istanbul'da Sultan Selim câmiinin temel-atma merâsimi, 67 — Birinci «Sefer-i-Hümâyun» : Kanunî Sultan Süleyman'ın Türk elçisine yapılan hakaretten dolayı Istanbul'dan «İlk Engerus seferi» denilen Belgrad seferine hareketi, 67 — Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan Edirne'ye gelişi, 68 — Kanunî'nin Edirne'den hareketi, 68 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 68 — Filibe'de Divan kurulup hareket plânının müzâkere edilmesi, 68 — Kanunî'nin Filibe'den hareketi, 69 — Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı, 69 — Ordunun Sofya'dan hareketi, 69 — Tekfur-pınarı konağından Semendire'ye bin Yeniçeri gönderilerek Semendire beyi Husrev Bey'in Belgrad ablukasına me'mur edilmesi, 69 — Niş civârında Dîvan müzakeresi, 69 — Kanunî'nin Böğür-delen kalesi üzerine hareketi, 69 — Vezir-i-a'zam Pîrî-Mehmet Paşa'nın Belgrad şehriyle civârındaki Zemlin kalesi üzerine hareketi, 70 — Sabacz = Böğür-delen kalesinin fethi, 70 — Kanunî'nin ilk fethettiği şehir olan Böğür-delen kalesine girip imarını emretmesi, 70 — Sava nehri üzerinde büyük bir köprü kurulmaya başlaması, 70 — Zemlin kalesinin fethi, 71 — Belgrad muhâsarasının kaldırılmasını emrederek doğrudan doğruya Macaristan üzerine hareket edilmesine karar veren Kanunî'nin bu kararından cayarak Pîrî-Mehmed Paşa'nın fikrini kabul edip muhâsaranın devamını emretmesi, 71 — Sava nehri üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli, 71 — Kanunî'nin Sava nehrinden karşı yakaya geçip «Syrmium = Sirem» arâzisine girmesi, 71 — Sultan Süleyman'ın Belgrad önündeki ordugâha muvâsalatı, 72 — Üç koldan yapılan umumî hücumla Belgrad şehrinin fethi ve kalenin mukavemette devamı, 72 — Belgrad önünde Sava nehri üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli, 72 — Belgrad kalesinin fethi, 72 — Kanunî Sultan Süleyman'ın muhteşem bir alayla Belgrad şehrine girip câmiye tahvil edilen aşağı kale kilisesinde Cuma namazını kılması, 73 — Kanunî'inin Belgrad'dan Istanbul'a hareketi, 73 — Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinden muzafferen Istanbul'a avdeti, 73 — Raguza = Dobrovnik ve Venedik cumhuriyetleriyle Moskof çarlı-

mesi Hâin-Ahmed Paşa'nın Istanbul'dan uzaklaştırılmak üzere Mısır valiliğine tâyini, 99 — Mısır valisi Hâin-Ahmed Paşa'nın Istanbul'dan Kahire'ye hareketi, 101 — Hâin-Ahmed Paşa'nın Kahire'ye muvâsalatı ve ısyan hazırlıkları, 101.

(1524 = 930) Mısır valisi Hâin-Ahmed'in Vezir-i-a'zam olamadığı için ısyân ederek «El-Melik-ül-Mansûr Sultan Ahmed-Hân» ünvâniyle saltanat ve istiklâlini ilân edip nâmına hutba okutarak sikke kestirmesi, 102 — Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice-Sultan'la evlendirilen ve Pargalı bir İtalyan yahut Rum devşirmesi olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Bin-bir-gece masallarını hatırlatan muhteşem düğünü, 103 — Kanunî'nin oğullarından İkinci Selim'in doğumu, 104 — Mısır'da ısyân edip saltanat ve istiklâlini ilân eden Arnavut devşirmesi Hâin-Ahmed'in idâmı ve kesik başının Istanbul'a gönderilmesi, 105 — Mısır ıslâhâtına me'mur olan Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Istanbul'dan gemilerle İskenderiyye'ye hareketi,

(1524 = 931) Anadolu Türklerine karşı zulümleriyle meşhur Hırvat dönmesi Dâmad-Ferhad Paşa'nın idâmı, 106 — Mısır ıslâhâtına deniz yolundan giderken fırtınadan dolayı yoluna devam edemiyen Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın kara yolundan gitmek üzere Marmaris'e çıkması, 106.

(1525 = 931) Mısır ıslâhâtına giden Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'yı azlettirmek için muhâlifleri tarafından tertib edilen Yeniçeri ısyânının Istanbul'da Kanuni tarafından bastırılması, 107 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın muhteşem bir alayla Kahire'ye girişi, 107 — Mısır ıslâhâtından sonra Vezir-i-a'zam İbrâhim Paşa'nın Kahire'den Istanbul'a hareketi, 107 — Vezir-i-a'zam Makbûl- İbrahim Paşa'nın Mısır seyâhatinden Istanbul'a avdeti, 108.

(1525 = 932) İlk Fransız elçisinin huzûra kabulü ve Türk istilâsı karşısında Avrupa vaziyeti, Almanya ve Fransa siyasetleri, 108.

(1525-1526 = 932) Türk adaletinin en büyük mümessillerinden Şeyh-ül-İslâm Zenbilli-Ali Efendi'nin ölümü, 111.

(1526 = 932) Üçüncü «Sefer-i-Hümâyûn»: Mohaç seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan Edirne'ye hareketi ve bu seferin meşrû sebebleri, 112 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 113 — Kanunî'nin Sofya'ya muvâsalatı, 113 — Vezâret-i-uzmâ makamına ilâveten Rumeli beylerbeyi, olan Makbûl-İbrahim Paşa'nın Eflaklar köyünden itibaren Rumeli askeriyle ileri sevkı, 113 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Petervaradin fethine me'mur edilmesi, 113 — Ordu için kurulan Sava köprülerinin ikmâli, 113 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 113 — Sekiz yüz gemilik Tuna donanmasının Belgrad önlerine gelişi, 113 — Petervaradin muhâsarasının başlaması, 114 — Petervaradin şehrinin fethi ve kalesinin mukavemette devamı, 114 — Petervaradin kalesinin fethi, 114 — Osmanlı müelliflerinin Uylok dedikleri İllok/Ujlak kalesinin fethi ve Eszek kalesinin teslim olması, 114 — Drava nehri üzerine kurulan köprü inşaâtının ikmâli, 114 — Ordunun yeni Drava köprüsünden karşı yakaya geçmesi, 114 — Asker geçtikten sonra Drava köprüsünün yıktırılması, 114 — Mohaç zaferi ve muharebesi, 115 - Mohaç ovasındaki Otağ-ı-Hümâyun'da zafer tebriki, 116 — Macaristan'ın muhtelif taraflarına akın hareketleri, 116 — Türk ordusunun Mohaç'dan Budin'e hareketi, 117 — Mohaç meydan muharebesinde Macar istiklâline nihayet veren Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'e girişi, 117 — Tuna üzerinde kurulan köprü inşaâtının ikmâli ve ordunun karşı yakaya geçişi, 117 — Budin'de on gün kalmış olan Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'a dönmek üzere Peşte'ye geçişi, 118 — Ordunun Peşte'den hareketi, 118 — Szege-

din'e gelişi, 140 — Kanunî'nin Budinden Peşte'ye geçişi, 140 — Peşte ordugâhında huzura kabul edilen Macar kralı Szapolya'nın gazâ tebriki, 140 — Kanunî'nin Peşte'den Istanbul'a hareketi, 140 — Tarihî Macar tacının Türk himâyesindeki kral Szapolya'ya gönderilmesi, 140 — Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 141 — Sultan Süleyman'ın Sofya'ya muvâsalatı, 141 — Pâdişahın Filibe'ye muvâsalatı, 141 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 141 — Sultan Süleyman'ın birinci Viyana seferinden Istanbul'a avdeti, 141.

(1530 = 937) Bir sulh akdi teşebbüsünde bulunmak üzere Avusturya'dan Istanbul'a elçiler gelmesi, 141 — Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa tarafından kabulü ve Birinci Ferdinand'ın takınmış olduğu «Macar kralı» ünvânının reddi, 142 — Avusturya elçilerinin Vezir-i-a'zam İbrahim Paşa tarafından ikinci defa kabulü ve sulh akdedebilmek için Charles-Quint'in «Almanya imparatoru» ünvânından vazgeçip İspanya krallığıyla iktifâ etmesi ve kardeşi Birinci Ferdinand'ın da Macar krallığı üzerindeki iddiâlarından ferâgat etmesi şeklinde sert cevaplarla karşılanmaları, 142 — Kanunî'nin huzûruna kabul edilen Avusturya elçilerinin bir haraç mukabilinde Macaristan'ın Avusturya'ya terki şartiyle sulh istemeleri, 142 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın huzûruna celbedilen Avusturya elçilerine yeryüzünde Osmanlı pâdişahından başka imparator olamıyacağı için Charles-Quint'in imparatorluk ünvânından vazgeçerek Almanya'dan İspanya'ya çekilmesi ve kardeşi Birinci Ferdinand'ın da Macar tahtı üzerindeki iddiâlarından vazgeçmesi şeklindeki Türk sulh şartlarının tebliği 143.

(1530-1531 = 937) Budin'in Alman muhâsarasından kurtarılması, 143.

(1532 = 938) Beşinci «Sefer-i-Hümâyun : Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Alaman = Alman» seferine hareketi ve bu seferin sebebleri, 144 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 145 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 145 — Ordunun Sofya'ya muvâsalatı, 145 — Kanunî'nin Niş'e muvâsalatı, 145 — Niş ordugâhına gelen Avusturya murahhaslarının mütâreke talebi ve bu talebin reddi, 145 — Ordunun Belgrad'a muvâsalatı, 146 — Belgrad ordugâhına gelen Fransa sefirinin fevkalâde merâsimle huzûra kabulü, bu merâsimin mütâreke talepleri reddedilen Avusturya murahhaslarına seyrettirilmesi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya karşı hegemonya siyaseti, 146 — Ordunun Belgrad önlerinden ileri hareketi, 147 — Siklos, Egerszeg ve Szerecsem kalelerinin fethi, 147 — Kapolna kalesinin fethi, 147 — Babocsa kalesinin fethi, 147 — Belevar kalesin fethi, 147 — Wutusch kalesinin fethi, 147 — Safade kalesinin fethi, 147 — Osmanlıların Kanije dedikleri Nagy-Kanisza kalesinin fethi, 147 — Kapornak, Poeloeske ve Tüskevar kalelerinin fethi, 147.

(1532 = 939) Koermendvar kalesinin fethi, 148 — Rum kalesinin fethi, 148 — Osmanlıların Raba dedikleri Raab nehri üzerinde köprü kurulması, 148 — İkerwar ve Mesteri kalelerinin fethi, 148 — Hidveg kalesinin fethi ve ordunun Raab köprüsünden karşı yakaya geçirilmesi, 148 — On yedi gün mukavemet edebilen Koeszegh = Guns kalesinin muhâsarası, 148 — Guns kalesinin teslim olması, 149 — Kanunî'nin Türk ordusuna meydanı boş bırakıp hiç görünmemek istiyen kral Ferdinand'ı meydan muharebesine davet için bir Nâme-i-Hümâyun göndermesi, 149 — Kanunî'nin Gratz'da konaklaması ve şehirle kalenin fethi hakkındaki Türk ve ecnebi rivayetleri, 151 — Türk ordusunun Muhr nehrinden köprüsüz geçmesi, 152 — Ordunun Drava nehrinden geçişi, 152 — Andrea Doria'nın Osmanlı sâhillerine ilk tecâvuzu ve Koron kalesinin üstün kuvvetler karşısında sukutu, 152 — Kanunînin Belgrad'a muvâsalatı, 153 — Ordunun Sofya'ya muvâsalatı, 153 — Ordunun Filibe'ye muvâsalatı, 153 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 153 — Türk

dunun Kasr-ı-Şîrîn'de konaklaması, 172 — Hânikîn'de Safavîlerin Bağdad valisinden mümessiller gelip itâat ve inkıyâd arzetmesi, 172 — Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın Bağdad'ı işgal için ileri hareketi, 172 — Bağdad'ın Kanunî devrindeki ilk fethi, 173 — Bağdad anahtarlarının Kanunî Sultan Süleyman'a takdimi, 173 — Kanunî'nin Bağdad'a girişi ve şehri gördükten sonra karargâhına avdeti, 173 — Kanunî'nin Bağdad'da kışlamak üzere karargâhından şehre taşınması, 173 — Tebriz'in sukutu ve Van kalesinin Safavîler tarafından muhâsarası üzerine Tebriz valisi Ulama Paşa'nın istimdâdı, 173.

(1535 = 941) Vezir-i-a'zam Makbûl-İbrahim Paşa'nın istirkab ettiği sâbık Baş-Defterdar İskender-Çelebi'nin Bağdad At-pazarı'nda asılarak idâm edilmesi, 174 — Kanunî'nin Bağdad'dan ikinci Azerbaycan seferine hareketi, 174 — Gök-tepe konağında Safavî ordusunun Van havâlisinden çekildiği hakkında haber gelmesi, 175 — Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Barbaros'a karşı Tunus seferine hareketi, 175 — Şâh-Tahmâsb'ın Kanunî'den sulh istemek için elçi göndermesi ve bu talebin reddi, 176 — Osmanlı ordusunun Merâga'ya muvâsalatı, 176 — Tebriz'in üçüncü defa işgali, 176.

(1535 = 942) Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci defa olarak Tebriz'e girişi, 176 — Tunus'daki Halk-ul-Vâd kalesinin Charles-Quint ordusuna bir ay mukavemetten sonra sukutu, 176 — Kanunî'nin Tebriz'den İran ordusu üzerine hareketi ve Tahmâsb'ın Osmanlılarla her türlü temastan ictinâbı, 177 — Birinci Tahmâsb'ın kardeşi Sâm-Mirzâ'nın Osmanlılara iltihâkı, 178 — Tunus'un sukutu 178 — Der-güzîn konağında İran şâhından sulh akdi ricasiyle elçiler gelmesi, 179 — Ordunun Der-güzîn konağından Tebriz'e doğru geri hareketi, 179 — Kanunî'nin Tebriz'e avdeti, 179 — Safavîlerin Tebriz üzerine bir keşif hareketi, 179 — Kanunî'nin Tebriz'den İstanbul'a hareketi, 179 — Ordunun Ahlat'a muvâsalatı, Bitis ve Van meseleleri, 180 — Kanunî'nin Diyarbekir'e muvâsalatı, Anadolu ve Rumeli askerlerinin terhisi, 180 — Sultan Süleyman'ın Urfa'ya muvâsalatı, 180 — Kanunî'nin Haleb'e muvâsalatı, 181 — Sultan Süleyman'ın Antakya'ya muvâsalatı, 181 — Kanunî'nin İskenderun'a muvâsalatı, 181 — Pâdişahın Adana'ya muvâsalatı, 181 — Kanunî'nin Eskişehir'e muvâsalatı, 181.

(1536 = 942) Sultan Süleyman'ın İzmit'e muvâsalatı, 181 — Muzaffer pâdişahın Irâkayn seferinden İstanbul'a avdeti ve bu seferin büyük neticesi, 181 — Fransaya verilen ilk kapitülâsyon meselesi ve Osmanlı devletinin Avrupa siyaseti, 182 — Vezir-i-a'zam ve Ser-asker Makbûl-İbrahim Paşa'nın Topkapu sarayında idâmı, idam sebebleri ve hakkındaki ihânet rivayetleri, 184 — Osmanlı menbâlarında «Makbûl» lâkabiyle de anılan Makbûl-İbrahim Paşa'nın inhilâl eden Vezâret-i-uzmâ makamına ikinci vezir olan Arnavut devşirmesi Ayas-Mehmet Paşa'nın tâyini ve bu devşirmenin Arnavutluk gayreti, 189.

(1536 = 943) Erzurum valisinin «Gürcistan» muharebesi ve Oltu, Narman, Kiskim ve Artvin havâlisinin fethi, 190 — Barbaros'un İtalya seferi, 190.

(1537 = 943) Bosna hududunda ve Avusturya işgalinde bulunan Klis kalesiyle Hırvatistan ve Dalmaçya'da muhtelif kaleler fethi, 191 — Osmanlı donanmasının İtalya seferine hareketi ve bu seferin sebeberi, 191 — Yedinci «Sefer-i-Hümâyun» : Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'dan «Sefer-i-Pulya» ve «Gazây-ı Korfos» denilen İtalya ve Adriyatik seferine hareketi, 192 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 193 — Sultan Süleyman'ın Filibe'ye muvâsalatı, 193.

(1537 = 944) Kanunî'nin Üsküb'e muvâsalatı, 193 — Sultan Süleyman'ın Arnavutluk'da Elbasan kasabasına muvâsalatı, 193 — Osmanlı donanmasının Avlonya'ya muvâsalatı, 193 — Kanunî'nin Avlonya'ya ge-

(1540 = 947) Osmanlı-Venedik sulhü ve sulh şerâiti, 220.

(1541 = 948) İnsanlık hislerini rencîde eden bir taassub eserinden dolayı Vezir-i-a'zam Lûtfi Paşa'nın Dâmadlıktan tardı ve Sadâretten azliyle Vezâret-i-uzmâ makamına Hadım-Süleyman Paşa'nın tâyini, 220 — Dokuzuncu «Sefer-i-Hümâyun»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Istabur seferi» denilen Budin seferine hareketi ve bu seferin sebebleri, 222 — Budin kalesini muhasara eden Avusturya-Alman ordularına karşı «Istabur» zaferi, 224 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin önlerine muvâsalatı, 225 — Bir yaşındaki küçük Macar kralı İkinci Janos = Yanoş'un Türk ordugâhına merâsimle getirilip Kanunî'nin huzûruna çıkarılması, Türk himâyesinde bulunduğu ve ancak Istabur zaferi sâyesinde Alman istilâsından kurtulduğu halde Türk ordusuna kapılarını açmak istemiyen Macar pâyıtahtının işte bu merâsim esnâsında işgali ve Macaristan'ın Türkiye'ye ilhâkı, 225 — Bir Türk vilâyeti haline gelen Orta-Macaristan'da ilk idare teşkilâtı ve Budin'in Beylerbeyliğine evvelce Osmanlıların ilk Bağdad valisi olan Macar mühtedisi Süleyman Paşa'nın tâyini, 226 — Kanunî'nin Budin'e girişi ve fetih timsâli olarak kilise'den tahvil edilen Fethiyye câmiinde ilk Cuma namazı, 227 — Bir yaşındaki küçük Macar kralına tevcih edilen Transylvania = Erdel banlığı fermânının vasiliğinde bulunan anası kraliçe İsabella'ya gönderilmesi, 227 — Eski Macar kraliçesi İsabella'nın krallık sarayını tahliyesi, 228 — Avusturya hükümdarı Birinci Ferdinand'ın Kanunî'ye elçiler göndererek Türk hâkimiyyeti altında Macar krallığına tâlib olması ve bu talebin reddi, 228 — Eski Macar kraliçesi İsabella'nın Transylvania = Erdel banlığına tâyin edilen bir yaşındaki oğluyla beraber Budin'den hareketi, 228 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'den Istanbul'a hareketi, 228 — Barbaros'a karşı ikinci Afrika seferine çıkan Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in Cezâyir sâhillerine asker çıkarması, 228 — Cezâyir müdâfii Hasan-Ağa'nın Charles-Quint ordusuna karşı parlak zaferi, 229 — Hasan-Ağa'ya mağlûb olan Charles-Quint'in Afrika sâhilindeki ordu döküntüsünü donanmasına yüklemesi, 230 — İmparator Charles-Quint'in mağlûb ordusunu perişan donanmasına yükliyerek Afrika sâhillerinden savuşması, 230 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar krallığını Türkiye'ye ilhak etmekle neticelenen Istabur seferinden Istanbul'a avdeti, 231.

(1542 = 949) Kral Ferdinand nâmına haraç mukabilinde Macar tahtını istemiye gelen Avusturya elçisinin red cevâbiyle iâdesi, 231 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan üzerine yürüyen müttefik Avrupa ordularına karşı Istanbul'dan Edirne'ye hareketi, 232 — Peşte'yi muhâsara eden müttefik Avrupa ordularının on ikide bir nisbetinde Türk müdâfilerine mağlûb olduktan sonra perişan bir halde kaçarken imhâ edilmesi, 232 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 234.

(1543 = 950) Onuncu «Sefer-i-Hümâyun»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Edirne'den «Usturgon seferi» denilen Avusturya seferine hareketi, 234 — Barbaros'un Istanbuldan «Nice = Nis» seferine hareketi ve bu seferin sebebleri, 235 — Edirne'den Avusturya seferine çıkan Kanunî'nin Belgrad'a muvâsalatı, 236 — Kanunî'nin Belgrad'dan ileri hareketi, 236 — Messina ve Regglo kalelerini teslim aldıktan sonra tahrib eden Barbaros'un İtalya sâhillerindeki faaliyeti, 237 — Valpo kalesinin fethi, 238 — Pécs kalesinin teslimi, 238 — Siklos = Şikloş şehri ve kalesinin teslimi, 238 — Fransa'ya yardım etmek için giden Türk amirali Barbaros Hayrüddin Paşa'nın Marsilya'da karaya çıkması, 239 — Türklerin «Usturgon» dedikleri «Gran = Esztergom kalesinin muhâsarası, 239 — Esztergom = Usturgon fethi, 240 — Barbaros'un kumandasındaki Türk donanmasının Marsilya'dan Toulon'a hareketi, 240 — Barbaros'un Nice = Nis fethi, 240 — Türklerin İstoni-i-Belgrad» dedikleri Szekesfehervar /

(1549 = 956) Kanunî'nin Haleb'de kış mevsimini geçirdikten sonra Safavîlere karşı sefere devam etmek üzere hareketi, 260 — Ordunun Diyarbekir istikametinde Fırat'dan geçişi, 260 — Türkiye'ye ilticâ edip Kanunî tarafından İran içerlerinde büyük bir akın hareketine me'mur edildikten sonra Elmalı konağındaki ordugâha dâvet edilen Safavî şehzâdesi Elkas/Alkas-Mirzâ'nın bu dâvete icâbet etmiyerek bir Kürt beyine ilticâsı, bu vaziyetin sebebleri ve Kürt beyinin mültecisine ihânetle Birinci Tahmâsb'a satması, 261 — Diyarbekir'in cenubugarbisindeki Karacadağ yaylasına gelmiş olan Kanunî'nin Türk arâzisine karşı taarruz hazırlıkları yapan Ahıska Hıristiyan Atabeyliği üzerine üçüncü Vezir Ahmed Paşa kumandasında bir ordu sevketmesi, 261 — Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Çoruh boylarındaki Ahıska atabeyliğine karşı Erzurum'dan hareketi, 261 — Ahmed Paşa ordusunun Tortum önlerine muvâsalatı ve kalenin muhâsarası, 261 — Tortum kalesinin fethi ve Ahmed Paşa ordusunun diger fütuhâtı üzerine dört yeni sancak teşkili, 262 — Üçüncü vezir Ahmed Paşa'nın Gürcistan fütuhâtından sonra Diyarbekir civârındaki Cülek ordugâhına iltihâkı, 262 — Kanunî'nin Diyarbekir'den Istanbul'a hareketi ve Antep'de ordunun terhisi, 262 — Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden Istanbul'a avdeti ve bu seferin neticeleri, 262.

(1550 = 957) Istanbul'da Süleymâniyye camiinin temel-atma merâsimi, 262.

(1551 = 958) Avusturyalılara karşı Macaristan serdarlığına tâyin edilmiş olan Rumeli beylerbeyi Sokullu-Mehmet Paşa'nın ordu başında Belgrad'a muvâsalatı ve bu hareketin sebebleri, 263 — Turgud-Reis'in şahsiyyeti ve ilk Malta akını, 264 — Ahıska hıristiyan atabeyinin istimdâdı üzerine İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın Şarkî-Anadolu akını, Van gölünün şimal ve şimaligarbî sâhillerinin yağma ve tahribi ve Ahlat'ın sukutu, 265 — Malta Şövalyelerinin elinde bulunan Trablusgarb'ın fethi, 265 — Erzurum beylerbeyi İskender Paşa'nın Safavîlere karşı bir zafer kadar parlak mağlûbiyyeti, 266 — Belgrad'dan hareket eden Sokullu ordusunun «Peterwardein/Petervaradin» civârında Tuna'dan karşı yakaya geçişi, 267 — Osmanlı menbâlarında Beçe/Beçi denilen «Becsé» kalesinin fethi, 267 — Tımışvar civârında bulunan Becskerek = Beçkerek kalesinin işgali ve bunu tâkib eden Türk fütûhâtı, 267 — Banat eyâletinin merkezi olan Temesvar = Tımışvar kalesinin Sokullu ordusu tarafından 15 gün muhâsara edildikten sonra netice alınmadan muhâsaranın kaldırılması, 268 — Ulama Paşa'nın müdâfaa ettiği Lippa kalesinin Avusturyalılar tarafından çok üstün kuvvetlerle muhâsarası, 268 — Lippa şehrinin sukutu ve kalenin müdâfaada devamı, 268 — Tımışvar muhâsarasını kaldırmış olan Sokullu-Mehmet Paşa'nın Lippa'da mahsur bulunan Ulama Paşa'ya yardım etmemesinden ve kedi köpek eti yiyen askerin açlığından dolayı Lippa müdâfilerinin kaleyi teslim etmek üzere yirmi günlük bir mütâreke akdine mecbur olmaları, 268 — Ulama Paşa'nın askeriyle beraber Lippa kalesinden çıkışı ve teslim şerâitine rağmen ihânet edip yolunu kesen Avusturyalılarla muharebesi, 269 — Transylvania = Erdel'de Avusturya menfaatlerine hizmet ettikten sonra Türklere temâyül ettiğinden bahsedilen Kardinal Martinuzzi'nin Avusturyalılar tarafından öldürülmesi, 270.

(1552 = 959) Avusturyalıların Szegedin şehri üzerine yaptıkları bir gece baskını üzerine Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın büyük zaferi, 270 — Hind-kapdan-ı ve «Kitâb-ı Bahriyye» müellifi Pirî-Reis'in Portekizlilere karşı Maskat ve Hürmüz seferi ve bu seferin sebebleri, 271 — Budin beylerbeyi Hadım-Ali Paşa'nın Osmanlı menbâlarında «Bespirem» denien Veszprém kalesini muhâsarası, 272 — Veszprém kalesinin fethi, 272 — Tımışvar muhâsarasını muvaffakıyetle neticelendiremediği ve bilhassa Avusturyalıların muhâsara ettikleri Lippa kalesine yardım etmediği için Macaristan serdar-

civarındaki Cülek/Çülek konağına muvâsalatı, 288 — Cülek ordugâhında büyük bir harb divânı kuran Kanunî'nin muhtelif asker ocakları ileri gelenlerini huzûruna kabul ederek şehzâde Mustafa'nın idâmından mütevellit umumî infiâli izâle etmesi, 288 — Kanunî'nin Diyarbekir civârındaki Cülek konağından Nahcivan ve Erivan üzerine hareketi, 288 — Suşehri'nde «Ordu-alayı» denilen muhteşem geçit resmi ve «Kaplan postu» askerlerin ihtişam ve intizâmı, 289 — Hint-Kapdanı Seydi-Ali-Reis'in Basra'dan Süveyş'e hareketi, Portekizlilere karşı zaferleri ve mâcerâları, 289 — Kanunî Sultan Süleyman'ın Kars önlerinde İran şâhı Birinci Tahmâsb'a harb ilânı ve bir meydan muharebesine dâvet etmesi, 290 — Osmanlı ordusunun Erivan'a muvâsalatı ve Safavî ordusu ortaya çıkmadığı için o sırada İran hâkimiyyetinde bulunan muhtelif mâmûrelerin yağma ve tahribi, 290 — Arpaçayırı Safavî kışlağının tahribi, 290 — Aras boyunda Safavîlerle bir pusu müsâdemesi, 290 — Ahâlisi kaçmış olan Karabağ mıntakasının tahribi ve saklanmış mallarla hazînelerin müsâderesi, 290 — Nahcivan'ın tahribi, ordu gelirken kaçmış olan ahâlinin saklamış olduğu mallarla hazînelerin iğtinâmı, Safavî saraylarının tahribi ve düşman ordusunun ortaya çıkmamasına mukabele olmak üzere çok geniş bir sâhada «taş üzre taş» bırakılmaması, 291 — İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın Loristan dağlarına çekilmesinden dolayı düşmanla temâs imkânı kalmadığı için ordunun kışlaklara çekilmesini emreden Kanunî'nin kış mevsimini Amasya'da geçirmek üzere Nahcivan'dan avdeti ve bu üçüncü İran seferinin neticeleri, 291 — Safavîlere karşı Taht-ı-Süleyman zaferi, 291 — Bâyezid konağında Safavilerin Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'ya sulh teklifleri ve bu teklifin reddi, 291 — Hasankale = Pasinler konağında Şarkî-Anadolu beyleriyle askerlerinin terhisi, 292 — Kerkük civârındaki Kal'a-i-Zâlim / Zâlim-Alikalesinin fethi ve Şehr-i-Zûr denilen Kerkük sancağının işgali, 292 — Çoruh boyundaki Osmanlı kalelerine karşı ilerlemiye başlıyan Birinci Tahmâsb'a karşı Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'nın bir ordu başında hareketi, 292 — Kara-Ahmed Paşa ordusunun Oltu'ya muvâsalatı ve İran şâhının ric'ati, 292 — Oltu'dan avdet eden Ahmed Paşa'nın Erzurum'da Kanûnî'nin maiyyetine iltihâkı, 292 — Sulh istemek için Erzurum konağına gelen İran elçisinin huzûra kabulü ve sulh esasları hazırlanıncaya kadar mütâreke akdi, 292 — Kanunînin Erzurum'dan Amasya'ya hareketi, 293 — Sultan Süleyman'ın Sivas'a muvâsalatı 293 — Kanunî'nin Tokad'a muvâsalatı ve Rumeli ordusunun burada kışlamasını emretmesi, 293 — Kanunî Sultan Süleyman'ın «Nahcivan seferi» denilen üçüncü İran seferinden Amasya'ya avdeti ve burada geçirdiği kış mevsiminin mühim vak'aları, 293.

(1555 = 962) İran şâhı Birinci Tahmâsb'ın sulh akdine me'mur ettiği Eşik-Ağası = Baş-Mabeyincisi Kemâlüddin Ferruhzâde Beg'in Amasya'ya muvâsalatı, 293 — Osmanlılarla Safavîler arasında yarım asırlık bir husumet devrine nihayet veren Amasya sulhünün akdi ve sulh şartları, 294 — Lâtince yazdığı Türkiye mektuplarıyla meşhur olan Auger Busbek'in riyâsetinde sulh akdetmek için gelmiş oldukları halde ancak altı aylık bir mütâreke istihsâl edebilen Avusturya elçilerinin Amasya'dan hareketleri, 295 — Kış mevsimini Amasya'da geçirmiş olan Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'a hareketi, 296 — Kapdan-ı-Deryâ Piyâle ve Trablusgarb valisi Turgud Paşaların Fransayı himâye için Akdeniz seferine hareketleri ve Piyâle Paşa'nın şahsiyyeti, 296 — Nahcivan seferinden dönen Sultan Süleyman'ın Üsküdar sarayına muvâsalatı ve maktul büyük şehzâde Sultan Mustafa olduğunu iddiâ ederek Rumeli'de büyük bir isyan hareketi yapan «Düzmece-Mustafa»nın tenkil ve idâmiyle bu isyânın mâhiyyeti, 296 — Vezir-i-a'zam Kara-Ahmed Paşa'nın idâmı, selefi «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın

ra muzaffer donanmanın Istanbul'a avdeti ve parlak merâsimle karşılanması, 321.

(1561 = 968) Büyük şehzâde Selim'in sonradan «Üçüncü Murad» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan oğlu şehzâde Murad'ın Mağnisa valiliğine tâyini, 321 — Kanunî'nin dâmâdı ve Mihrimâh-Sultan'ın kocası Vezir-i-a'zam «Kehle-i-ikbâl» Rüstem Paşa'nın ölümü ve yerine ikinci vezir «Semiz» yahut «Kalın» Ali Paşa'nın tâyini, 321.

(1561 = 969) Osmanlı ve İran devletleri arasında uzun ve iğrenç müzâkerelerle pazarlıklardan sonra, İran'da mülteci bulunan şehzâde Bâyezid'in Türkiye'den gönderilmiş adamlar tarafından Kazvin'de dört oğluyla beraber idâmı ve bu tarihî cinâyetin içyüzü, 322.

(1562 = 969) Osmanı-Avusturya sulhü, imparatorluğun haraca bağlanması ve diger sulh şartları, 328.

(1563 = 971) Istanbul'da büyük bir sel âfeti, 329.

(1564 = 972) Haraç getiren Avusturya murahhaslarının Istanbul'a muvasalatları, 329.

(1565 = 972) İmparatorluk elçileri tarafından Avusturya harâcının takdimi ve sulh işinin yeniden bozulmıya başlaması, 330 — Osmanlı donanmasının Malta seferi ve bu seferin sebebleri, 330 — Donanmanın Malta'da «Marsa-Scirocco» limanına muvâsalatı, 331 — Türk donanmasının Malta adasına asker çıkarması, 331 — Malta adasında Osmanlı müelliflerinin «Santerme/ Senterme» dedikleri «Saint-Elme» istihkâmının muhâsarası, 332 — Sonradan «Kılıc-Ali Paşa» diye şöhret bulan Uluc-Ali-Reis'in İskenderiyye'den altı gemi ve 900 kişilik bir yardım kuvvetiyle Malta'ya muvâsalatı, 332 — Türk denizciliğinin en büyük şahsiyetlerinden olan Trablusgarb fâtihi ve beylerbeyi Turgud Paşa'nın 23 gemi ve 2110 kişilik bir yardım kuvvetiyle Malta'ya gelişi ve Saint-Elme muhâsarasını yanlış bulup tenkid etmesi, 332 — Saint-Elme muhâsarası ilerlemiş olduğu için artık kaldırılmasını doğru bulmıyan Turgud Paşa'nın «Marsa-Muscietto» limanına hâkim tepeleri, bataryalarla tutarak Saint-Elme istihkâmına karşı çok şiddetli bir ateş açması, 333 — Türk tarihinin en büyük kahramanlarından ve dünya denizciliğinin en şanlı şahsiyetlerinden olan büyük Turgud'un Saint-Elme fethini temin ettikten sonra seksen yaşında şehid düşmesi ve mübârek na'şinin hem fâtihi hem beylerbeyi olduğu Trablusgarb'a nakli, 334 — Saint-Elme kalesinin fethi, 334 — «Kalın» lâkabiyle de anılan Vezir-i-a'zam Semiz-Ali Paşa'nın vefatiyle ikinci vezir Sokullu-Mehmet Paşa'nın sadâreti ve şahsiyyeti, 336 — Malta muhâsarasının ikinci safhası: Adanın en mühim tahkimâtını teşkil eden «Le Bourg», «Saint-Ange» ve «Saint-Michel» kalelerinin muhâsarasına başlanması, 336 — Malta adasında ikinci muhâsara safhası harekâtının başlaması, 335.

(1565 = 973) Malta adasının en mühim istihkâmlarından olan «Saint-Michel» kalesindeki «Castille» burcunun umumî bir hücumla zaptı, 336 — Malta müdâfilerine yardım için Avrupa'dan bir Hıristiyan ordusuyla silâh, cephâne ve erzak gelmesi, 337 — Bir çok kana ve bilhassa Turgud Paşa'nın şehâdetine mal olan ve 3 ay, 16 gün süren Malta muhâsarasının kaldırılması ve bu kararın sebebleri, 338 — Donanmanın Istanbul'dan hareket tarihinden itibaren 5 ay, 10 gün süren neticesiz bir seferden sonra Türk ordusuyla donanmasının Malta'dan Istanbul'a hareketi, 339.

(1566 = 973) Ciniviz müstemlekesi olan Sakız adasının fethi, 340 — On üçüncü ve sonuncu «Sefer-i Hümâyun»: Kanunî Sultan Süleyman'ın Istanbul'dan «Szigetvar» seferine hareketi ve bu seferin sebebleri, 340 — Kanunî'nin Edirne'ye muvâsalatı, 343 — Kanunî Sultan Süleyman'ın torununun oğlu, veliahd Selim'in torunu ve sonradan «Murâd-ı Sâlis» ismiyle Osmanlı tahtına çıkacak olan Mağnisa

SARI SELİM / İKİNCİ SELİM DEVRİ

lerle Deryâ-kaptanlığına tâyin etmesi ve Kılıc-Ali Paşa'nın İstanbul'dan «Sefer-i muhafâza» denilen Akdeniz seferine hareketi, 412.

(1573 = 980) Lepanto = İnebahtı felâketine rağmen akdine mecbur olduğu sulh muâhedesiyle haraca bağlanan Venedik cumhuriyetinin Kıbrıs seferi tazminâtı olarak Osmanlı hazinesine üç yüz bin duka altını tesviyesine mecbur edilmesi ve muâhedenin diger şartları, 413.

(1573 = 981) Akdeniz'de Türk hâkimiyyetine rekabet eden İspanya krallığının hâkim olduğu cenubî İtalya'nın «Puglia/Pouille=Pulya havâlisine karşı Piyâle ve Kılıc Ali Paşaların büyük deniz seferi, cenubî İtalya sâhillerinin vurulması ve donanmanın esirler ve ganimetlerle İstanbul'a avdeti, 414 — İstanbul'da Ayasofya câmiinin sedlerle tahkîmi ve Fatih'le İkinci Bâyezid devirlerinde yapılmış olan iki minâreye iki daha ilâve edilmesi, 415.

(1574 = 982) Türk donanmasının Tunus seferine hareketi, ve bu seferin sebebleri, 415 — Boğdan seferi, sebebleri ve Türk ordusunun zaferi, 416 — Osmanlı donanmasının Tunus'da «Halk-ul-Vâd = Goletta» sâhiline asker çıkarması, 417 — Şeyh-ül-İslâm Ebussuûd Efendi'nin ölümü ve şahsiyyeti, 417 — Tunus seferinde «Halk-ul-Vâd = Goletta» kalesinin İspanyollardan alınması, 418 — Tunus şehrinin istihkâmı olan ve İspanyol işgalinde bulunan «El-Bastiyûn» = Bastion» kalesinin zabtı ve Tunus fethinin tamamlanması, 418 — Tunus'u fethetmiş olan orduyla donanmanın İstanbul'a avdeti, 419 — Müddeti bitmek üzere olan sekiz senelik Osmanlı - Avusturya sulh muâhedesinin tekrar sekiz sene için tecdid edildikten sonra İstanbul'dan Viyana'ya gönderilmesi ve eskisine nisbetle ehemmiyetsiz değişiklikleri, 419 — Edirne'de Koca-Sinan'ın eseri olan «Selimiyye» câmii inşaâtının ikmâli ve hususiyetleri, 419 — İkinci Selim'in Milâdî takvim hesabiyle elli sene, altı ay, on sekiz gün yaşadıktan ve sekiz sene, iki ay, on beş gün saltanat sürdükten sonra elli bir yaşının içinde içki yüzünden Topkapu sarayında ölümü, şahsiyyeti ve saltanat devrinin hususiyetleri, 420 — İkinci Selim'in Mağnisa valiliğinde bulunan veliahdi şehzâde Murad = Üçüncü Murad'ın İstanbul'a gitmek üzere Mudanya'ya gelişi, 422 — Üçüncü Murad'ın Mudanya'dan geceleyin İstanbul'a gelişi ve beş kardeşinin birden idâmı, 423.

İkinci cildin sonu